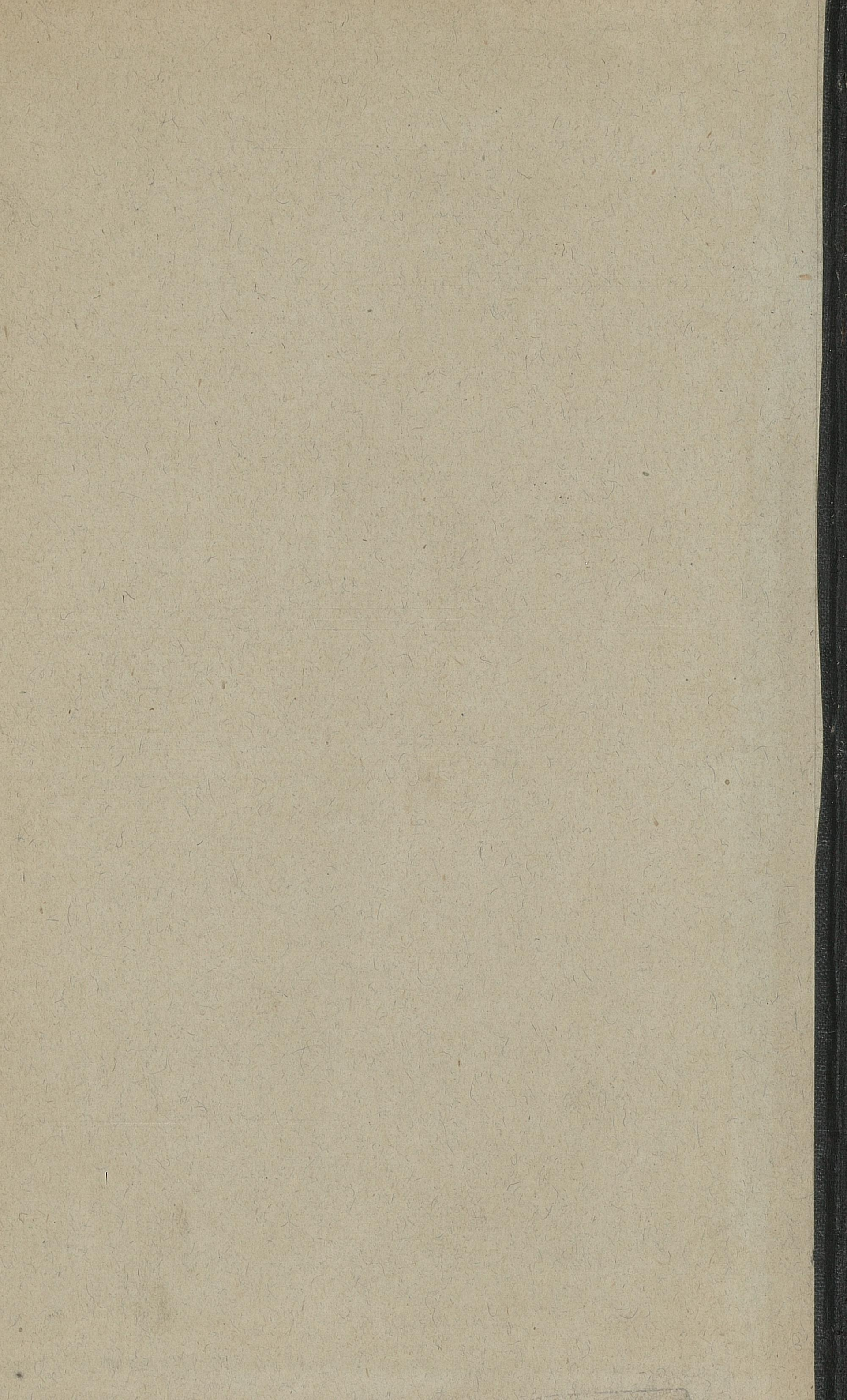

KRINGSJAA

KRINGSJAA

REDIGERET

AF

CHR. BRINCHMANN

BIND XV — JANUAR—JUNI 1900

KRISTIANIA
OLAF NORLIS FORLAG
1900

Kristiania. Nikolai Olsens bogtrykkeri. Grændsen 2.

Indhold.

Biografi.

Historie.

Geografi.

Naturvidenskab.

Teknik.

Sundheds-væsen.

Undervisnings-væsen.

Samfunds-spørsmaal.

Politik.

Psykologi. — Folke-psykologi. — Dyre-psykologi.

Filosofi og religion.

Literatur.

Fortællinger og digte.

Forskjelligt.

Portræter.

KRINGSJAA.

Redaktør: Chr. Brinchmann.

BIND XV. 15. JANUAR 1900. HEFTE 1.

Polakkerne i vore dage.

(For *Kringsjaa* af dr. Alfred Wysocki).

Der gives maaske ikke et andet land i Europa, hvorom meningerne er saa delte som om mit fædreland, Polen. Efter den siste opstand i 1863, som var et absolut fortvilet, ubetænksomt foretagende, har pludselig folkeslagene vendt sin sympati fra os. Opstanden var fremkaldt af franske agitatorer; ja, man sendte os endog en flok franske officerer, »zuaverne«, som broderligt kjæmpede sammen med os mod russerne.

Polsk soldat fra 1831.

Men det var en planløst paabegyndt parti-krig, der udbrød i Varsjava tre maaneder for tidligt. I Litauens og Polens store skoge kjæmpede unge gutter paa en 14—20 aar i tynde, almindelige klæder, bevæbnede med daarlige jagt-børser — og disse omringedes af kosakker og blev enkeltvis skudt eller hængt!

Jeg har en gang i en polsk familie seet en kort pels, som under opstanden var baaret af et af familiens medlemmer, der var blet skudt. Den op-

bevaredes som en helligdom. »Martyrens« graanede bror viste mig med taarer i øinene 29 kugle-huller i pelsen.

Alt hvad der fandtes af ungdom, adel og fornemhed gik hemmelig bort — ud i skogene, hvor partifællerne samledes uden plan, uden maal, ja uden haab om, at denne deres opofrelse skulde nytte noget — og næsten ingen kom tilbage.

Efter et par maaneders forløb var alt roligt. Tusener transporteredes til Sibirien, tusener havde mistet sine formuer, som russerne konfiskerede. I Litauen og i kongeriget Polen blev der indført en beleirings-ret, og denne ret forvandlede polakkerne til slaver. Vi havde ingen eiendom, intet sprog, ingen religion! Den lille rest af frihed, vi havde nøiet os med før opstanden, blev os nu aldeles berøvet.

I Polen og i alle dens tre dele herskede der nu i tre aar en almindelig lande-sorg. Kvinderne gik klædte i sort, med hvide sølvkors istedenfor smykker — aldrig spillede man, aldrig sang man.

Men da forandredes opfatningen. Man fandt ud, at polakkerne havde baaret sig ad som letsindige tosser, der med egne hænder havde gravet sit fædrelands grav. De samme franskmænd, som ved tomme løfter havde fremkaldt hele opstanden, overvældede nu vore emigranter med haan og spot.

Hver gang der i Frankrige eller i Tyskland udkommer en forlorent realistisk roman, kan man altid finde en polsk greve eller endnu hyppigere en polsk grevinde optrædende deri, og disse spiller da »de sorte karakterers« roller. De polske typer, som man fremstiller i den slags »kjøkken-literatur«, pleier gjerne at være typer paa spioner, spillere, falsknere, kurtisaner o. s. v.

Hvorfor?

Ethvert folk har sine udskud, og af de polske emigranter, der saa sig nødt til at leve i udlandet, var visselig ikke allesammen dyds-mønstre; men man kan ikke dømme hele nationen paa grundlag af disse enkelte, hvem ulykke eller letsindighed havde ført paa gale veie. I over hundred aar har russerne, prøisserne og østerrigerne demoraliseret os. De ædleste, de beste og mest fremragende mænd, der ikke vilde opgive friheds-længslerne, de maatte gaa til grunde. De forfulgtes som gale hunde, de pintes og haanedes.

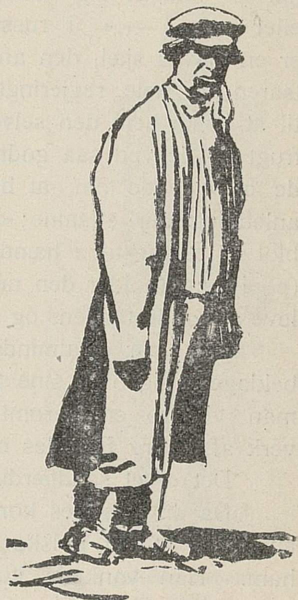
Det samme var tilfælde med mange — mange besindige, altfor besindige mennesker. Man har taget sjælen fra dem — kun legemet blev tilbage.

Og derfor har man desværre ret til at skrive: »I Polen finder

man sammentrængt, alt hvad der er forhadt og afskyeligt, alt hvad der er elskværdigt og straalende —«

Dette folk har blandt jordens mægtige ikke en eneste ven, men derimod virksomme, yderst virksomme og utrættelig arbeidende fiender, og dets ulykke er, at dets fiender ubetinget findes blandt verdens mægtigste.

Naar man imidlertid har et nøiere kjendskab til denne nation, naar man forstaar dens fortid og dens nuværende sørgelige stilling, naar man faar øie paa alt det ædle, heltemodige og storslagne, som saa ofte findes i polakkens sjæl, saa »elsker man Polen, ikke som man elsker Tyskland eller England, men som man elsker *friheden*. Ti hvad vil det sige at elske Polen, andet end at elske friheden, at nære en dyb sympati for ulykken og at beundre modet og begeistringen!« *)

Polsk bonde.

Men ingen forsøgte at skue ind i vor sjæl, ingen forstod vor natur, enhver grundede sin dom paa fremmede, fiendtlige meninger, fordømte overhode hele nationen, fordi han i Paris eller Berlin havde truffet paa en »industri-ridder«, der bar et polsk navn.

Iblandt den lange række bøger, brochurer og artikler om Polen er derfor kun en bog og en mening rigtig, og denne bog er skrevet af en skandinav — dr. Georg Brandes.

Brandes havde sluttet venskab med en polak, der tilhørte den høiere adel, og han kom selv til Varsjava for at besøge sin ven. Dette »ridderlige, heroiske, glimrende folk«, som altid er beredt paa at sætte livet paa spil, dette »gravenes og korsenes land« har vakt den berømte danske forfatters dybeste sympati. Han rørtes over vor politiske elendighed, han havde lært at kjende vor literatur, vore kvinder, »som er mændene afgjort overlegne« — og saa skrev han en begeistret bog: »Polen«. *Han var den første udlænding*, som aabenlyst vovede at fortælle Europa, at midt i alle menneskelige følelsers blomstringstid, midt under alle nationers sværmeri for at

*) Georg Brandes: »Polen«. Leipzig 1898.

hævde frihed og selvstændighed, sukker et levende, men døds-dømt folk paa tolv millioner i smerte og sorg under en halv-asiatisk barbars aag! Han var den første, som løftede det sorte forhæng, der tilhyllede det »polske spørsmaal«, og viste verden, hvorledes russerne ter sig hjemme!

I udlandet og især i Italien har jeg ofte hørt følgende mening fremsat: »Det er dog utroligt, alt det, polakkerne stadig fortæller — hvorledes kan russerne behandle jer saa — de er jo saa dannede, saa civiliserede — de har en meget betydningsfuld literatur — de har jo fuldstændig saa liberale og humane anskuelser som vi — eller som I —.« I russerne lever der imidlertid to sjæle, den ene er en slaves sjæl, den anden en nyfødt europæers! De fleste hader tsaren og hele regjerings-systemet, men de har dog ikke mod nok til at kaste hele den selvherskende embeds-bande af sig som raadden frugt — de ved saa godt, at deres embedsmænd er almindelige tyve; de er vidende om, at halvdelen af de offentlige penge ved enhver anledning blir stjaalne; de er ogsaa overbeviste om, at tsaren selv blot er et verktøi i hænderne paa embedsmændene, og at præsterne (popi) opretholder den nuværende tilstand, for at kunne vedblive at leve af bondestandens og middelklassernes uvidenhed og drukkenskab.

Man har i almindelighed ikke villet tro polakkerne, naar de beklagede sig over sine tyranner og over det russiske system. Men man vil tro en berømt, frisindet udlænding, og derfor har dette verk af Georg Brandes en saa stor betydning for os.

Det er et sandfærdigt og frimodigt verk!

Da dr. Brandes kom til Polen, levede han for det meste indenfor en kreds af det polske selskab, som gjorde det beste indtryk paa ham. Han vankede kun sammen med mennesker, som lever et slags eneboer-liv i den høieste og fineste kultur, »et liv, der vistnok i hvert hjerteslag er nationalt, men som i hver ytrings-maade er kosmopolitisk — et drivhus-liv, hvor blomster fra alle europæiske kultur-stadier dufter og udfolder sig — et hvirvlende, sydende, sprudlende liv i ideer, bestræbelser og fest.«

Forfatteren giver en høist smigrende skildring af dette selskab, som han roser, fordi det talte saa fuldendt alle fremmede sprog og havde et saa mærkeligt kjendskab til fremmede kulturer.

Man maa imidlertid fastholde, at skjønt denne mening kan være meget smigrende for polakkerne, gjælder den dog kun *en del* af den polske nation, nemlig aristokratiet, som dr. Brandes udelukkende havde omgang med. Og disse udvalgte, som blot ved sin fødsel er

bestemt til et ganske uafhængigt liv, de har jo tid og penge nok til at kunne være kultur-interesserede europæere!

Dette er imidlertid kun overfladen — en liden del af den hele nation — som slet ikke er betegnende for denne.

Naar jeg læser om disse unge, polske piger, som »taler seks sprog til fuldkommenhed«, og om disse unge folk, som er »luksusartikler — yderst smidige og fortryllende, fine som sene skud af gamle adels-stammer«, da maa jeg uvilkaarligt tænke paa min egen og mine mange kollegers ungdom — det er slet ikke saa let hos os at være et »kultur-menneske« — endog meget vanskeligere end andensteds — meget vanskeligere.

Syd-galizisk arbeider
i national-dragt.

Vi har ingen polske universiteter (med undtagelse af et i Krakau i Galizien); vi er ogsaa for fattige til at studere i udlandet, og vi er altfor tidligt tvungne til at tjene vort brød, altfor tidligt maa vi bære livets byrder, til at kunne faa udvidet vor synskreds og opnaa en høiere aandelig udvikling!

Polen er i grunden et fattigt land, og den vanskelige politiske stilling, den evige finansielle krise, handelens og industriens langsomme udvikling danner ikke nogen gunstig jordbund for det kunstneriske og literære liv.

Ligesom i gamle dage den adelige byrd og vaaben-mærket bestemte et menneskes skjæbne, saaledes spiller for tiden pengene og formuen den første rolle. Efterkommerne af den polske magnat-stand (som var enehersker over de enkelte provinser) er, med undtagelse af nogle faa familier, sunkne ned i dyb fattigdom og har blandet sig med den almindelige adel. Adelen, folkets forhenværende kjerne, — efterkommerne af disse helte, som befriede Wien fra tyrkerne, erobrede Somo-Sierra og forbausede verden ved sit mod — de bor nu for største delen paa landet som smaa gods-besiddere, eller har ofret sig for stats-tjenesten (i Posen og Galizien). Medens jeg skriver disse ord, mindes jeg især et lidet hus paa landet, som tilhører en polsk »Szlachcic« (adelsmand). Mellem trærne ser man pyntelige, hvide vægge, smaa vinduer og en veranda, omkranset af slyng-planter. Om aftenen samler hele familien sig i salonen efter

dagens arbeide; ilden brænder lystigt i kaminen, »samovaren» (te-maskinen) surrer muntert paa bordet, man sidder i hyggelig samtale med den katolske lands-præst, der om aftenen sædvanligvis kommer paa visit; man spiller whist eller tarok, læser sjelden en avis, kjøber aldrig en bog — og dør rolig paa samme sted, hvor man er født.

Forholdet mellem adels-standen og bønderne er slet ikke godt. Den polske bonde var før kun en del af eiendommen — en »gleba adscriptus« uden eiendom og uden personlige rettigheder. Folket mindes endnu de gamle begivenheder, — den grusomme bonde-opstand i aaret 1846, da bønderne i Galizien myrdede 2000 adelige gods-besiddere og præster. Sligt staar endnu som en afgrund mellem disse to klasser. Paa den ene side ser man foragt, paa den anden side et had og en evig mistro, som aldrig kan dø. En stor rolle spiller ogsaa her bøndernes fuldstændige mangel paa dannelse. I Galizien findes der f. eks. en hel del bønder, som ikke kan læse. De har blot en uklar bevidsthed om, at der eksisterer en religion, de gaar hver søndag ganske mekanisk i kirken, hører paa de skrækkeligste prækener om helvede og den evige ild, hvori de skal brænde — og lever i grunden et saa elendigt liv, at man her i Norge ikke kan gjøre sig noget begreb om det. To gange om aaret, til jul og til pinse, spiser de kjød; de bor i smaa halm-hytter, uden ovn og uden gulv, et usselt rum fuldt af smuds og elendighed. Nøgne børn tumler sig blandt svinene og hønsene. — I en krog staar en stor fælles træ-seng for hele familien; i en anden krog staar — den ko, som udgjør bondens eneste rigdom.

Og det er umuligt at faa disse folk til at forstaa, at de skal aabne det til-spigrede vindu, at de skal hente læge, naar nogen er syg, at de skal vaske sine fødder og tage nyt linned paa hver uge.

Jeg mindes en historie, som hændte i den landsby, hvor jeg er født. Enhver dannet husmor paa landet har et hus-apotek og kurerer de syge, saa godt hun kan. Læge blir aldrig hentet. Jeg var den gang allerede student og tilbragte ferien hjemme paa landet hos mine forældre. En eftermiddag ser vi en bonde komme gaaende ind paa gaarden med et skrækkelig ophovnet ansigt, øinene var rent forsvundne.

»Hvad feiler dig?« spurte min mor.

»Jeg er *lidt* syg —«

»Hvorfor er du saa hoven?«

»Jeg havde ondt i øinene,« stammede bonden eftet en stunds betænkning, »og saa gik jeg til masteusz-konen.« Det var en signe-

kjærring i nabolaget. Hun drev ud de onde aander, fungerede som jormor, foretog aareladninger, bryggede elskovs-drikke o. s. v.

»Hvad gjorde hun med dig?« blandede jeg mig nu i samtalen.

»Hun sagde, at mine øine var urene, og hun har renset dem.«

»Hvorledes?«

»Hun holdt mine øien-laag fast med fingrene og slikkede øiestenen.«

Manden førtes paa sygehuset, hvor han maatte underkastes en

Polsk signe=kjærring kurerer en syg pige.

langvarig kur for at blive frisk; men han havde paa ingen maade tabt troen paa masteusz-konens læge-kyndighed.

Store saar blir ofte af disse mennesker overøst med urensligheder (ekskrementer) og ved midnats-tid belagt med hale-spidsen af en sort kat.

I flere dele af Polen har imidlertid disse forhold nu forandret sig til det bedre. Der blir overalt anlagt folke-skoler, der indsamles penge til skole-budgettet, og ifjor stiftedes et folke-universitet i Lemberg (Galizien), hvor man holder populære forelæsninger, for at gjøre

smaabyens indvaanere bekjendt med den moderne civilisations fremskridt.

I egnen om Krakau og i mange af kongeriget Polens sogne, hersker der meget bedre forhold blandt bønderne. Ved Krakau bor den ældste og beste bonde-stamme. Mellem dem lever endnu de gjæve traditioner fra Kosciuszkos friheds-kamp, hvori de kjæmpede mod russerne som »kosynierzy«, kun bevæbnede med ljaaer. Denne egn er ogsaa bekjendt for sine vakre piger og for de smukke national-dragter, som disse endnu den dag idag bærer.

Naar jeg nu skriver om de polske bønder, maa jeg ogsaa nævne det »polske jøde-spørsmaal«, der for tiden er saa meget paa tale.

Jøderne fik allerede i det trettende eller fjortende aarhundred adgang til Polen. Det var guldsmede, handels-folk og aager-karle; senere nedsatte de sig i landsbyerne og forpagtede vertshuse og udskjænknings-steder. Snart blev de uundværlige. Man sagde endog: En jøde er en »szlachcics« (adelmands) høire haand«. Jøden laante herremanden penge og ydede ham ofte store tjenester. Georg Brandes skriver i sin bog om disse jøder, som sammen med den polske hær (1794—1809) forsvarede sit nye fædreland med sit eget blod. Disse tider er imidlertid for længe siden forbi. I det polske folks midte opstod der nu, især i Galizien, en fremmed og fiendtlig jøde-nation, der bruger et uforstaaeligt blandings-sprog og hader alt, hvad der er polsk og katolsk. Jøderne bor blandt os som snylte-gjæster, de lever som aager-karle og benytter sig af den polske dumhed og det polske letsind. Det er næsten utroligt, hvor hurtigt de lader, som om de var hjemme i vore landsbyer. Fra byen kommer han sædvanligvis, den fattige jøde, der ikke eier andet end sine ti fingre, sit kloge hode og en stor familie. Han begynder ofte med fem gylden (otte kroner). Han bukker dybt, indsmigrer sig, kjøber æg paa et sted, et hare-skind eller lidt korn paa et andet. Efter et aars forløb har han allerede leiet sig et stort hus, efter to aars forløb forpagter han vertshuset, og efter ti aars forløb er han blet en rig kjøbmand. Dette synes maaske at være en overdreven skildring, men jeg har selv iagttaget nok af slige tilfælde.

Jødernes magt i landet beror paa deres stærke vilje, som roligt naar sit maal, paa deres smaa fordringer til velvære — saa længe de er fattige, lever de paa brød, sild og løg — og paa den utrolige solidaritet, der gjør, at de gjensidig støtter hinanden med penge og med kloge raad. »Alle for en« er deres valgsprog, og derfor seirer de.

Man maa imidlertid ikke tro, at de polske jøder i et og alt ligner de tyske eller franske jøder. Vore jøder, som holder til i de smaa byer og landsbyer, det er vilde, fanatiske masser, bestaaende af smudsige, blod-fattige mennesker, som kun kan vække alles afsky. De kalder sig *husiter*. Deres kvinder rager sit hode, og mændene bærer hvide, lange strømper, knæ-benklær, klaprende tøfler, lange frakker og krusede haar-bundter ved tindingerne (pejsy). Deres religion er den middelalderske *Talmud*. Kristus (Goj) maa hades som et urent dyr, og det er ingen synd at bedrage ham, siger *husiterne*. Jøderne har sit eget sprog — en blanding af jødiske, polske og tyske ord — og sine egne skoler, som de kalder *jeszywa*. Paa en saadan jeszywa lærer en jødisk gut ganske mekanisk det vanskelige gammel-hebraiske sprog, idet han maa pugge hele Talmud udenad. Læreren læser en sætning høit, og alle eleverne, fra 5 til 16 aar gamle, maa gjentage den, indtil de kan den paa rams. De lærer intet andet paa skolen end Talmud og det hebraiske alfabet. Jeg vil forøvrigt ikke opholde mig ved deres mange underlige skikke — om deres brylluper (2 glas brydes istykker og kastes paa marken), om deres bods-ceremonier (de dræber en hane og ryster derpaa sine lommer over vandet), om deres brev-veksling med de døde o. s. v.; læseren vil vistnok ikke tro, at noget saadant kan ske i Europa ved det nittende aarhundreds slutning!

Polske jøder.

Denne udannede og kultur-løse del af jødefolket udgjør selv i Galizien et høist demoraliserende element, som man desværre for sent er begyndt at bekjæmpe. Som forpagter af udsalgs-stederne lærer jøden bonden at drikke, kjøber gjerne tyve-koster af ham, til-

byder ham kredit — alt sammen for til slut at kunne berøve ham et stykke af hans jord-eiendom som betaling for hans angivelige gjæld. Disse rov-jøder bringer den polske industri i miskredit i udlandet, idet de anmelder falske konkurser o. s. v.

Deres umoralske adfærd og den dybe forkommenhed, hvori flere af dem befinder sig, har i den senere tid draget de udenlandske jøders opmærksomhed hen paa dem.

Den berømte baron Hirsch, der efterlod sig 420 millioner kroner, testamenterede største delen af sin kjæmpe-formue (med undtagelse af de 70 millioner, som hans familie fik) til det internationale jødiske kolonisationsselskab i London, »Jewish Colonisation Association« (efter forbogstaverne kaldet »J. C. A.«). Dette selskab forenedes med »National Bank of London«, og denne er atter underordnet den jødiske kongres i Basilea.

Hele denne virksomhed, der raader over uhyre store midler, har sat sig til maal: 1) Jødernes kolonisation i Argentina, eller i Palæstina og paa Cypern. 2) De udannede østerrigske og russiske jøders civilisation. 3) Indførelse af folke-skoler med jødiske dygtige lærere (istedenfor »jeszywa'en« med »bachurerne«) og 4) Undervisning i haandverk og jord-dyrkning for at vænne jøderne til legemligt arbeide, og derved lære dem af med aager, smugling og andre lignende beskjæftigelser o. s. v.

Disse bestræbelser, som først i de senere aar har udfoldet sig, har ogsaa sin egen presse f. eks. »Achiasaf« (Varsjava), »Haszyloach«, »Der Jude«, »Hacefira« o. s. v.

Skjønt den største del af denne presse er fiendtlig-sindet mod polakkerne og overhode mod de kristne, saa maa man hilse denne nye, gunstige vending hjerteligt velkommen som et forbud om en løsning af det pinlige »jødiske spørsmaal« i Rusland, Østerrige og Polen.

(Forts.).

Det sydafrikanske problem.

(Efter Sidney Low i *Nineteenth Century*),

Krig er undertiden afslutningen, men ogsaa undertiden bare begyndelsen paa de politiske vanskeligheder. Hvad vil ske, naar krigen i Syd-Afrika er forbi? Forfatteren gaar selvfølgelig ud fra, at England omsider vil blive seirherre. Men han synes aldeles

ikke om det problem, som England vil have tilbage at løse, naar boernes væbnede modstand er knust.

Det er ikke bare indførelsen af en god regjering i Transvaal, som det gjælder. Dette er vistnok i og for sig ingen let sag. Men Transvaals affærer kan ikke behandles helt isoleret. *Syd-Afrika maa sees som helhed.* Alle, som har læst guvernøren, sir Alfred Milners embedsmæssige indberetninger i løbet af de siste maaneder, vil have indseet, at netop overbevisningen om sandheden heraf ligger til grund for hele hans politik. Milner har klart forstaaet, at de forskjellige kolonier og provinser er knyttede meget stærkt til hverandre og staar i den inderligste forbindelse med hverandre. Fremtiden maa blive den samme for den hele gruppe af provinser, nemlig for Kapkolonien, Natal, Transvaal, Oranje-fristaten, Betsjuanaland og Rhodesia. Alle disse lande beboes af briter, hollændere og kaffere, og opgaven er at faa disse folk smedet sammen til et stabilt, fast og lykkeligt samfund under den britiske krones permanente overhøihed. *Imperium et libertas* skal her forenes under exceptionelle vanskeligheder. Ti en englænder vil lige saa lidet som nogen hollænder være tilfreds med at leve uden individuel frihed og en høi grad af selvstyre.

Forholdene i Syd-Afrika har andensteds ikke noget nøiagtigt lignende sidestykke. I Indien og i nogle andre kolonier har England lært, hvordan det skal regjere de indfødte racer under et oplyst, men strengt despoti. Og i Kanada har England forstaaet at lade to europæiske folke-racer, forskjellige i sprog, traditioner og skikke, være i stand til at leve sammen i fred og lykke saa vel som i fuld loyalitet mod den britiske krone. I Australien er der skabt en del næsten selvstændige republiker, som altid har vedligeholdt sin nære forbindelse med moderlandet.

I Syd-Afrika er forholdene derimod anderledes. Der er en stor og voksende indfødt befolkning, som er adskillige gange større end den hvide. Desuden er der to forskjellige hvide folkeslag, der er vel saa forskjellige fra hverandre i sprog, sædvaner og national følelse og tænkesæt, som de franske og engelske i Kanada nogensinde har været.

I Syd-Afrika er begge de hvide racer lige uforstaaende og lige intolerante overfor hinandens eiendommeligheder.

Spørsmaalet om de indfødtes stilling spiller en helt underordnet rolle i Australien, Kanada og Nyzeland, men ikke i Syd-Afrika.

Problemet om de indfødtes stilling har løst sig selv lidt efter lidt i de andre selvstyrende engelske kolonier ved den gradvise undergang og uddøen af de indfødte racer. Maorierne svinder ud af til-

værelsen, ligesaa austral-negerne og rødhuderne. Negrene i Amerikas Forenede Stater er kun en minoritet og desuden i tilbagegang. Men i Syd-Afrika er de den langt overveiende del af indvaanerne:

	Hvide	Farvede
Kapkolonien og dets territorier	376,C00	1,150,000
Natal	61,000	767,000
Basutoland	—	250,000
Oranje-fristaten	77,000	130,000
Transvaal	245,000	748,000
Betsjuanaland	3,000	200,000
Rhodesia	16,000	500,000
Total	778,000	3,745,000

For hver europæer findes der omtrent 4 à 5 negere. Ingen forandring i dette forhold vil gaa i retning af forholdsvis forøgelse af europæerne, men heller i retning af en forøgelse — saavel absolut som relativt — af de indfødte.

Man taler saa meget om at erhverve kolonier og nyt land for det overskud af Englands befolkning, som ikke kan livnære sig i det gamle land. Men man maa da huske, at det her ikke gjælder land i bogstavelig forstand. Nutidens englænder søger fra landet til byerne. Han vil ikke være landmand eller jordbrugs-arbeider. Dette er endog altfor kjedsommeligt og trættende i England, hvor meget mere langt ude paa de uendelig ensomme syd-afrikanske bondegaarde. Nei, englænderen udvandrer almindeligvis som grube-arbeider, pioner, eventyrer, handelsmand. De afrikanske bondegaarde har øiensynlig tabt sin tiltrækning for vor nervøse og utaalmodige slægt.

Det samme er tilfældet i Kanada. Det eier millioner hektar af det herligste korn-land og græsgange, som aldrig har været dyrket. Ikke englænderne eller irlænderne, men derimod skandinaver, finner osv. tager disse store landstrækninger i besiddelse og slaar sig ned der som bønder. Det samme gjælder Australien osv. Heraf drager forfatteren den slutning, at der ikke er nogen grund til at vente sig en stor britisk udvandring for jordbrugets skyld til Syd-Afrika. Heller vil der ikke blive nogen udvandring i nævneværdig grad af almindelige arbeidere fra det gamle land til Syd-Afrika.

Der er ingen fabriker af nogen betydning i Syd-Afrika, og det vil tage nogen tid, før de kommer. Naar fabrikerne omsider er der, taler al sandsynlighed for, at deres arbeidere for den største del vil bestaa af den farvede races mænd. Der blir ikke plads for den

engelske arbeider. Han er for dyr. Den hvide mand vil kun anvendes som formand, kunst-haandværker, bogholder eller fabrikbestyrer, kort sagt som en høiere eller lavere »arbeidets officer«. Men »rækkerne«, den store mængde af arbeidere, vil — som det allerede sker — blive taget fra de underkastede, indfødte folkeslag. Vistnok er allerede arbeids-priserne for den farvede befolkning steget meget i den senere tid. En kaffer giver ikke længer en dags arbeide i bytte for en tom patron. Men endnu er han meget billigere end sin europæiske konkurrent, og han vil vedblive at være det i mange aar, maaske i slægt-led. Antallet af de indfødte, som havde regelmæssigt arbeide i gruberne i rand-distriktet, beløb sig til 47,000 i 1896 og til 67,000 i 1898. I samme tidsrum var antallet af hvide mænd, som havde arbeide sammesteds, henholdsvis 7430 og 9476.

Englænderne, som er lokkede derhen af guldet, vil meget snart forsvinde, naar guld- eller diamant-gruberne ikke længer lønner sig.

Hollænderne vil imidlertid under et hvilket som helst system, hvorefter stemme-antallet har betydning i politiken, vedblive at være mægtige. Den engelske emigrant er hyppig ungkar eller enkemand uden børn. Boeren gifter sig tidligt, og han har som regel mange børn. Under et demokratisk regjerings-system er det vanskeligt at hindre majoriteten fra at opnaa magt, og den hollandske befolkning kommer vistnok altid til at være i flertal.

Forfatteren konkluderer derfor med, at Syd-Afrika ikke er et land, hvis fremtid kan ordnes ved hjælp af det gode gamle engelske kolonial-regjeringsprincip: laissez faire eller lade vanskelighederne mase sig selv ud og lade det hele ordne sig selv efter hvert.

Det afrikanske problem kræver af Englands statsmænd en direkte, omhyggelig og forstaaelsesfuld behandling mange aar frem i tiden, efter at krigen med Transvaal er endt.

Forfatteren udtaler til slutning det haab, at der ikke vil blive foretaget noget i retning af en overilet »føderation« paa en basis, som ikke passer for forholdene.

For at sikre England mod farefulde eventualiteter paa grund af boernes og hollændernes utilfredshed, vil det efter forfatterens mening være nødvendigt i Syd-Afrika at underholde en betydelig hær. Det gaar nemlig ikke an at afvæbne boerne og de hollandske kolonister i den grad, at man berøver dem deres geværer, heste og patron-belter. Til under 20,000 kunde England ikke reducere denne hær. »Jeg ved,« siger mr. Low, »at en af vore beste officerer er af

den mening, at denne hær mange aar frem i tiden maa være minst 30,000 mand.«

Mr. Low er overbevist om, at England ganske sikkert vil blive nødt til at indføre almindelig tvungen militær-tjeneste. I den henseende gjør han forskjellige bemærkninger og forslag. Han anbefaler desuden skyde-øvelser om søndagene for de titusinder af engelske kontorister, arbeidere osv., som da har fri.

Med en 20 à 30,000 mand, stadigt bundne i Syd-Afrika, vil det være nødvendigt at England øger i tilsvarende grad den engelske staaende hær. En permanent forøgelse af den engelske hær med minst 50,000 soldater er — udenom de andre farer og vanskeligheder — den første øieblikkelige følge af Chamberlains forsøg paa at ordne uitlandernes besværinger og skaffe dem stemmeret ved det enkle middel at skyde ned de »uvidende og konservative boere«, som ikke deler hans mening om den politiske stemmeret.

Man kan forstaa, at store interesser her staar paa spil, naar man tager i betragtning, at Transvaals guld-miner i aaret 1898 gav i udbytte ikke langt fra 300 millioner kroner.

Paa diamant-gruberne ved byen Kimberley, som tidligere tilhørte boerne, har Cecil Rhodes's konsortium (»De Beer«) hvert aar ca. 20 millioner kroner i ren fortjeneste.

Mægtige og mange-artede interesser gjør sig saaledes gjældende i det syd-afrikanske problem, og den store og vanskelige opgave for England er at ordne og forlige disse.

Neger-slaveri i Amerika.

(Efter D. E. Tobias i *Nineteenth Century*).

Forfatteren, som selv er neger og præst i den amerikanske kirke, har i siste hefte af *Nineteenth Century* givet et rædselsfuldt billede af de forurettelser, som negrene maa taale i de sydlige stater af den amerikanske union. Mr. Tobias gaar ikke i detalj, beskriver ikke specielle tilfælder, hvor forurettelser eller mishandlinger har fundet sted. Hans artikel er en almindelig beskrivelse af negrenes stilling og den lidelse og degradation, som de maa taale. Han gjør det spørsmaal: »Er negrene frie i Amerika?« Han besvarer spørsmaalet med et bestemt nei, og han synes virkelig at give meget vægtige grunde herfor.

Negrene i de sydlige stater befinder sig faktisk i et slaveri, som ikke er bedre end det, som herskede før borger-krigen, og som man nu troede afskaffet.

Bortforpagtning af forbrydere.

Da slave-eierne i Syden var blet nødt til at give tabt paa slagmarkerne, fandt de paa et nyt system for slaveri. Dette bestaar deri, at forbrydere kan leies ud til jord-arbeidere eller fabrik-arbeidere til afsoning af straffen. I den tid befinder de sig ganske i plantage-eierens eller fabrik-herrens vold, og hvis de gjør det minste ulovlige eller kan overføres noget ulovligt i den tid, blir de dømte paany til at vedblive i slaveriet.

Efter borger-krigen blev tusener af ex-slaver arresterede og dømte paa alle slags løse beskyldninger. Derefter blev de leiet ud til plantagerne til den høist-bydende paa markedet. Som følge af dette nye system for slaveri gives der mange tusen sorte mænd og kvinder, som aldrig har vidst, at de nu var frie ligesom de hvide.

Dette skrækkelige system, som holder sig den dag idag, forsvares med, at nord-staternes soldater ødelagde syd-staternes fængsler, og at syd-staterne har været for fattige efter krigen til at bygge nye fængsler.

Disse ulykkelige fanger blir anbragte i kul- og jern-gruber, i sagbrug, paa hvede-, bomulds- og korn-plantager eller anvendt til jernbane-bygning o. s. v., alt i den private spekulations interesse.

Alle aldre og kjøn arbeider sammen om dagen og stuves sammen i elendige rum om natten uden hensyn til kjøn. Deraf opstaar megen umoralitet, ligesom dødeligheds-procenten er enormt høi. Kvinder og unge piger har stadig omgang med mænd og gutter, og naar de (kvinderne) har undladt at efterkomme en eller anden ubetydelig reglements-bestemmelse, som plantage-eieren har fastsat, blir de piskede ganske nøgne i nærvær af mænd og gutter.

Vagten bestaar sædvanligvis af fattige, hvide mænd, som er bevæbnede med beste sort geværer. I mange tilfælder holder man ogsaa blod-hunde for at passe paa forbryderen og for at fange ham, hvis han skulde forsøge at rømme. Man kjender koner og piger, som har baaret mands-dragt og taget sin plads ved siden af mænd i kul- og jern-gruber eller i grøfter af alle slags. Ofte varer dagens arbeide i 16 til 20 timer, i regn saa vel som i solskin. Maden er meget slet, og af klæder gives lidet.

Fangerne af begge kjøn faar kun udleveret raa fødemidler, som de selv maa koge og tilberede, saa godt de kan, ved smaa ildsteder

paa markerne, medens deres trætte lemmer samtidig maa trække paa lænkerne. Fangerne bærer ofte saa længe sine klæder, at de falder af kroppen. De piskes med læder-remme, og kan faa fra 15 til 50 slag eller saa mange slag, som de hvide herrer vælger at give dem. Under disse forhold maa børnene vokse op og blive oplærte til de værste forbrydelser!

Forfatteren siger, at spekulanter har skabt sig uhyre formuer ved selv at leie og derefter udleie til andre saadanne fanger.

Kun for en kort tid efter borger-krigen fik negeren lov til at udøve sin stemmeret i fred. Men denne ret er for længe siden taget fra ham formedelst den voldsomhed og den terrorisme, de hvide udøver overfor ham. Der negtes ham paa grund af hans farve adgang til den hvide befolknings kirker, til deres lære-sale, til deres foreninger som f. eks. »Unge mænds kristelige foreninger« o. s. v. De hvide i de sydlige stater af unionen vil paa ingen maade og for ingen pris have nogen omgang med de sorte.

Negeren betaler for universiteter og skoler og biblioteker, men den hvide mand høster ene og alene fordelen deraf.

Jernbane-selskaberne har forbudt negre at sidde ned i jernbanens restaurationer, ligesom de kun maa reise med egne vogne. Disse »neger-vogne« er gamle, skidne og aldeles utaalelige at reise med. Billet-priserne er dog for negeren den samme som for den hvide, der reiser bekvemt og behageligt i rene vogne. Negerne forlanger kun retfærdighed. Enten billigere priser — eller samme rettigheder for alle!

Det samme gjælder ogsaa jernbanens vente-værelser, som er bestemte for den sorte race. De er smudsige og stygge, og de blir næsten aldrig rengjorte.

»*Lynching*« *og grusomhed.*

Der er to hoved-argumenter, som tilhængerne af »lynch«-justisen altid anfører for »systemet«; for det første, at lovene ikke i tilstrækkelig grad beskytter de hvide, og at de desuden administreres slet; for det andet, at lynching anvendes i de fleste tilfælder som straf for forbrydelser mod kvinder af den hvide race, hvem amerikanerne ikke vil lade overgaa den ydmygelse at maatte fremstaa i retten. Mr. Tobias svarer hertil, at dersom dette forholdt sig saaledes, er det ganske uforstaaeligt, hvorfor ikke de hvide mænd, som er lovgivere, reformerer lovene og haandhæver dem efter behovet. Det er bare tøv dette med tilstrækkelig beskyttelse for kvinden, naar man i løbet af nogle minuter kan finde hundreder af hvide mænd villige til uden forhør og dom at myrde en neger.

Man taler om at beskytte kvinden for enhver ydmygelse. Men er det da ingen ydmygelse for de tusener af hvide kvinder og børn at komme fra kirke en søndag formiddag, og om søndag eftermiddag at reise med jernbanen flere mil for at faa nyde det skuespil, at et menneskeligt væsen bindes levende til baalet og steges tildøde. Nei, dette er naturligvis ingen ydmygelse, udraaber forfatteren. De fine, hvide kvinder interesserer sig for at se, hvordan de hvide mænd laver istand baal og antænder det, og hvordan de kaster negeren paa det. De nyder synet af flammerne, som æder kjødet fra negerens ben, eller synet af hvide mænd, hvis knive lemlæster en negers legeme. De hvide kvinder, for hvis beskyttelse lynching siges at tolereres, kan blive ganske vilde og vanvittige af iver efter at rive til sig et stykke af negerens legeme for at medtage hjem som en »souvenir«, en erindring om begivenheden. Og naar de kommer hjem, viser de denne souvenir frem til andre negere, for at de kan vide, hvad de har i vente, ifald en neger vover at lægge haand paa eller dræbe en hvid mand for at hevne en hvilken som helst forbrydelse.

De ledende blade i de sydlige stater af unionen giver fuldstændig detaljerede beskrivelser af forbrydelser, som hvide mænd begaar overfor negre for at lære dem underdanighed, og disse aviser kommer ind til de beste hjem i Syden og læses af gamle og unge.

Føi saa hertil, at i dette aar er mere end hundred negre, hvoraf 8 kvinder, blet lynchet paa løse anklager, hvis indhold har været baseret paa: race-fordomme, selvforsvar fra negerens side, forgiftning af forraad, for megen snakkesalighed, mord, tyveri, ildspaasættelse af lader, røveri, fornærmelser overfor en hvid, heste-tyveri, falsk vidnesbyrd i retten.

Forfatteren drager deraf den slutning, at lynching ikke anvendes bare for en forbrydelse.

I de nordlige stater af unionen blir derimod negrene behandlede langt bedre og mere retfærdigt og menneskeligt.

Ræsonnerer dyrene?

(Efter pastor **Egerton R. Young** i *Pop. Science Monthly*).

Under ovenstaaende titel gjengav *Kringsjaa* for en tid siden (bind XIV, hefte 7) en artikel af dr. Thorndike, hvori han kom til det bestemte resultat, at spørsmaalet maatte besvares med nei. Han havde foretaget en del eksperimenter, som forekom ham absolut

at føre til dette resultat. Da der blandt *Kringsjaas* læsere sikkert er mange dyre-venner, som har god anledning til at iagttage vore mere høit-staaende husdyrs færd under forskjellige forhold, var det at vente, at dr. Thorndikes — for dyre-vennen næsten fornærmelige — artikel vilde blive mødt med energisk protest. Da dette ikke er skeet, tillader vi os her efter samme tidsskrift at optage en artikel fra modsat hold — en artikel, hvori forfatteren med lige saa stor bestemthed kommer til den slutning, at det i titelen indeholdte spørsmaal maa besvares med det mest ubetingede ja.

Dr. Thorndike, siger forfatteren, er vist en dygtig eksperimentator, men han har bare glemt et meget vanskeligt punkt. Han har ikke blot stillet overdrevne forventninger til dyrenes ræsonnerings-evne, men han har ogsaa overseet den kjendsgjerning, at der kan ræsonneres paa høist forskjellig maade. Mennesker paa et lavt udviklings-trin kan under nye omgivelser undertiden ikke med sin beste vilje udføre ting, som for høiere udviklede individer er den letteste og mest naturlige sag af verden. Men eksisterer der en saaden forskjel allerede indenfor selve menneskeheden, hvor langt større maa saa ikke den afgrund være, der stiller de laveste menneske-lag fra de mest intelligente af »de umælende dyr«! Den eneste maade, hvorpaa man kan skaffe sig grei besked om de saakaldte lavere folkeslags intellektuelle standpunkt, er at opsøge dem hjemme hos dem selv og studere dem i de omgivelser og i de livsforhold, som de allerede har levet sig ind i. Det samme gjælder studiet af dyr. Kun under saadanne betingelser kan man vente noget paalideligt resultat. At fælde nogen endelig dom om dyrs intelligens paa de selvlavede præmisser ved dr. Thorndikes eksperimenter, synes i høieste grad utilbørligt. Han bringer nogle katte og hunde ind i omgivelser, der er fuldstændig fremmede for dem, og nu skal de værsgo præstere ting, som i forhold til disse dyrs aandelige nivaa er vanskeligere end for et rigtig indskrænket menneskebarn at forklare, hvorfor to og to er fire. Der kunde vel tænkes eksperimenter, anlagt paa en anden maade, som uden at være videnskabelig angribelige, vilde føre til et ganske andet resultat. Forøvrigt er enhver eksperimenteren paa dette omraade ikke bare en ændring af dyrets naturlige miliø, og derfor en betænkelig affære, men ogsaa aldeles unødvendig for det foreliggende spørsmaals løsning. Forf.'s meninger beror bare paa iagttagelser af dyrene i deres naturlige omgivelser, og jeg holder disse iagttagelser for et fuldt saa sikkert grundlag for en afgjørelse som det finest udtænkte og omhyggeligst udførte eksperiment. Lad mig saa sige det med det samme: jeg har under omstændigheder,

da der baade af mine hunde og deres herre krævedes det yderste, seet dyrene udføre handlinger, som jeg tør paastaa vilde være absolut uforklarlige, hvis de ikke kunde skrives paa et fornuftigt ræsonnements regning.

For nogle aar siden opholdt jeg mig som missionær i egnene om Hudson-bugten. For mit arbeides skyld var jeg nødt til at holde en hel mængde hunde af forskjellig race. Med disse hunde tilbagelagde jeg hver vinter adskillige tusen kilometer over et omraade, der er større end staten New-York, eller omtrent halvdelen af kongeriget Norge. Om sommeren brugte jeg hundene til pløining af min have og mine marker. De drog hjem al vor fisk fra de fjernt liggende fiske-pladse og al den ved, vi brugte til vore mange ildsteder. De havde sin soveplads paa kanterne af min svære pels om vinteren, naar vi ikke sjelden sov ude i snehuller under en temperatur fra 30 til 60 ^{0} kulde. Naar snestormene rasede med en saadan voldsomhed, at ikke en gang den mest erfarne indianske fører kunde skjelne nord fra syd eller øst fra vest, var der intet andet at gjøre end at stole paa hundene, og med en intelligens og udholdenhed, der altid vakte vor beundring, lykkedes det dem bestandig gjennem uveiret at føre os til vort bestemmelses-sted.

Jeg bør kanske gjøre opmærksom paa, at de her omtalte hunde var omhyggelig udvalgte. Et menneske og et menneske er to ting, og en hund og en hund er heller ikke det samme. De var ikke paa slump plukket op fra gaden. Det kunde ligesaa lidt falde mig ind at holde en gjennemsnitlig kjøter som husdyr som at tage en skrullet eller idiotisk mand i min tjeneste, naar jeg virkelig havde brug for en tjener. Som der er lavpandede mennesker, saa er der ogsaa lavpandede hunde, men det er ikke om dem, jeg her vil fortælle. Der gives andre hunde — om jeg saa maa sige: med vid horisont. De har givet mig den faste tro, at nogle af dem ialfald i udpræget grad havde evne til at ræsonnere, og det er om dem, jeg vil fortælle.

To af mine yndlings-hunde bar navnene Jack og Cuffy. Jack var en stor sort St. Bernhards hund, som veiede op imod hundred kilogram. Cuffy var en tispe af ren Nyfundlands-race, ravnsort og krøllet. Jeg havde faaet hundene i foræring af afdøde senator Sanford, og det varede ikke længe, inden de sammen med andre hunde af nævnte racer erstattede de eskimo-hunde og kjøtere, som tidligere i aarevis havde været i anvendelse.

Mit arbeids-omraade var saa udstrakt, at jeg altid maatte have minst fire spand hunde færdige til brug. Naar hvalpene blev tællet

med, havde jeg derfor aldrig mindre end mellem tyve og tredive hunde rendende om dørene. Da sjøer og elve vrimlede af fisk, som var deres eneste næring, voldte dette hunde-hold imidlertid ingen synderlig udgift. Jack og Cuffy var alene om at have fuld adgang til huset og kunde gaa, hvor de vilde. Alle vore døre var forsynede med almindelige træ-skaater, og disse kunde hundene i begyndelsen ikke greie. Der behøvedes imidlertid kun at vise dem, hvordan skaaterne skulde bruges, og fra den dag af vandrede de i fire aar ud og ind i værelserne, som de selv ønskede. Cuffy var imidlertid aldrig istand til at greie en dør, som aabnede sig *imod* den. For Jack derimod gik dette næsten lige saa let og hurtig som for den indianske tjeneste-pige. Var døren trang af fugtighed og ikke straks gik op, tog den kløRne paa venstre forpote til hjælp, og da mislykkedes det aldrig. De to prægtige dyr havde sin yndlings-plads paa en ulve-feld i mit arbeids-værelse. Vi lagde flere gange mærke til følgende træk hos Cuffy, der havde et langt mere uroligt temperament end sin kamerat. Naar den ønskede at forlade værelset, gik den ufravigelig først til døren og prøvede at aabne den. Stod den aldrig saa lidet paa klem, lykkedes dette. Stod skaaten for, gik hunden imidlertid straks tilbage til Jack, nappede den med tænderne i øret og førte den henover mod døren, som Jack derpaa straks aabnede. Er fornuft den evne, hvorved vi »skaffer os midler til opnaaelsen af særlige formaal«, saa forstaar jeg ikke meningen af ordene, hvis der ikke i dette tilfælde virkelig blev vist fornuft.

Baade Jack og Cuffy var glade i vand, som hunde af disse racer pleier at være. I vore korte, straalende sommere pleiede de derfor ofte at boltre sig i en vakker, liden indsjø, som laa tæt ved husene. Nyfundlænderinden Cuffy pleiede gjerne at være ivrigst i denne sport. Jack var imidlertid altfor god kamerat til at gaa hjem, før den anden var færdig. Det syntes næsten, som om Cuffy ved saadanne leiligheder med sit nøleri undertiden satte Jacks taalmodighed ordentlig paa prøve, skjønt den aldrig glemte den overbærenhed, den skyldte »det svage kjøn«. Det maa bemærkes, at stranden nærmest husene steg brat op et halvt snes fod eller saa, og derpaa skraanede af til en liden lun sand-bugt noget længere borte. Naar Jack var færdig med badet, svømmede den altid ind i sand-bugten og styrtede derpaa opover skraa-fjeldet, idet den rystede vandet af sig og gjøede muntert til sin veninde, som endnu svømmede om. Var saa Cuffy færdig, og Jack endnu befandt sig paa skraa-bjerget, der mod sjøen næsten faldt lodret af, saa svømmede den ikke ind i sandbugten, men direkte henimod det sted, hvor Jack stod. Var det her umuligt

for Cuffy at komme paa land alene, saa strakte Jack sig ned, tog et godt tag i nakke-skindet paa sin veninde og hjalp hende op for bjerget. Var det paa et sted, hvor Jack ikke kunde række hende, pleiede den efter flere mislykkede forsøg, medens den gjøede som rasende, at springe hen til et sted, hvor der opbevaredes aarer, fiskestænger og andet redskab. Der rodede den om, til den fandt en eller anden gjenstand, som passede, og med denne i munden skyndte den sig tilbage til Cuffy, som endnu laa i vandet og ventede. Jack tumlede saa med stokken saa længe, til veninden dernede endelig fik tag i den med tænderne, saa trak han til deroppe, hun satte poterne i bjergets smaa ujævnheder, og paa denne maade lykkedes det hende snart at komme op. Dette lille skuespil gjentog sig gang paa gang, og jeg ved ikke, hvordan man skal kunne forklare det uden som udslag af ræsonnement. Det var et mærkeligt træf, at Cuffy straks svømmede ind i sand-bugten og kom sig op alene, hvis Jack kaldtes væk, medens optrinet stod paa.

Skjønt vi levede midt iblandt dem, lærte Jack aldrig at sætte pris paa indianerne. Den fornærmede dem aldrig alvorlig, men pleiede gjerne at tirre dem paa forskjellig maade, især indianer-pigerne, som var ræd for det mægtige dyr. En sommer havde vi en tyk, godhjertet tjeneste-pige, som vi kaldte Marie. Hun var kommen fra en vigvam med jordgulv og havde ved tilstrækkelig opmuntring fra min hustrus side faaet en sand lidenskab for at holde kjøkken-gulvet blændende hvidt og renskuret. Havde hun intet andet at tage sig til, kunde man være sikker paa, at Marie skurede paa kjøkken-gulvet. Mærkelig nok havde denne indianer-pige i modsætning til sine forgjængere behandlet den vældige Jack med den største overlegenhed. Hun var slet ikke ræd for den, ikke mere end for den minste fillebikje paa gaarden. Væk med dig! — ud med sig! hørte man, ret som det var, naar kjæmpe-dyret kom iveien for hende, og under disse omstændigheder kom Jack slet ingen vei med at tirre hende. Men det varede ikke længe, inden hunden opdagede hendes svaghed for kjøkken-gulvet, og saa begyndte den at hævne sig frygtelig. Den passede paa, naar kjøkken-gulvet nylig var blet skuret, og spaserede saa omkring paa det med labber saa skidne, som det var muligt at faa dem i de værste søle-pytter udenfor. Den kom direkte fra sjøen, vaad som en kraake, og rystede alt vandet af sin svære pels udover Maries ren-skinnende stolthed. Og naar den mærkede, at hun skulde til med sin yndlings-sport, lagde den sig i al sin mægtighed saa midt i veien som muligt og var hverken ved magt eller mildhed til at faa af veien. Det lykkedes indianer-pigen i førstningen at narre den nogle

gange, dels ved at lade som om hun fodrede de andre hunde, og dels ved at hidse dem op til et frygteligt leven udenfor. Siden tog Jack imidlertid ingen notis af den slags kunster. I al sin sværhed blev den ubevægelig liggende, enten pigen truede, lokkede eller drog i den. Hun maatte tilsist klage over den hos herskabet.

Nu var Jack ubegribelig glad i vore smaa, især i en liden rask, fire aars gutunge. Da indianer-pigen i sit blomstrende, farverige sprog kom og fortalte om alle sine fortrædeligheder og endte med den forsikring, at *meecheemunedoo* (djævelen) var i hunden, laa lille Eddie — saa hed gutten — og legede paa gulvet. Jeg følte, at tiden nu var kommen til at sætte en stopper for Jacks kjøkken-skriverier og vendte mig straks til gutten: »Du Eddie, gaa og sig den stygge Jack, at han skal holde op med at tirre Marie. Forklar ham, at hans plads ikke er paa kjøkkenet, og at han skal holde sig væk derfra!« Eddie gik, kjøkken-døren blev staaende aaben, saa vi kunde se derind fra værelset, hvor vi sad, og vi var meget spændt paa, hvorledes dette vilde løbe af. Gutten tog hunden i et af ørene: »Fy skam dig, Jack, som tirrer Marie og ikke lader hende vaske gulvet i fred. Op med dig, stygge hunden du er.« Og saa halede han af al kraft med sine smaa hænder i hundens øre. Jack adlød villig, og det var mærkværdigt at se, da de kom ind i arbeidsværelset, hvorledes den lille gut, som knapt var høiere end hundens ryg, dog var det store, kraftige dyr fuldkommen overlegen. Med et »hold dig nu ude af kjøkkenet!« blev Jack ført hen til ulve-felden, hvor den havde sin vanlige plads, og fra den dag fik Marie skure i fred.

Den samme hund var lært op til at fylde ved-kurven, et arbeide, som i de kolde vinter-maaneder ikke hørte til de letteste. Naar en af os sagde: »Jack, vedkurven er tom!« var det, efter nogen tids undervisning, nok til, at Jack samvittighedsfuldt paatog sig det arbeide, som baade de mandlige og kvindelige tjenere kviede sig for i vinter-kulden.

En anden hund ved navn Cæsar gjorde os en gang en streg, som efter min mening burde være nok til at overbevise den mest tvilende med hensyn til vort foreliggende spørsmaal. Det begyndte at lide ud paa vaaren, og i øvre ende af den tidligere omtalte indsjø havde bækken skaaret ud en seksti fod bred raak. Papanekis, en af mine indianere, havde her anbragt et garn for at skaffe fersk fisk til husholdningen, da vi ellers hele vinteren igjennem levede paa stiv-frossen eller luft-tørret fisk. Garnet var anbragt saaledes, at det holdtes fast af en 20 meter lang line paa hver bred, mens det selv paa grund af strømmen dreves helt ud mod den frosne is-kant. Det

hele fik altsaa formen af et U, hvori garnet dannede bugen og linerne de to sider. Naar Papanekis skulde trække garnet, stod han der, hvor den ene line var gjort fast, trak det hele til sig, tog de fangede fiske ud og lod saa garnet atter langsomt glide ud igjen. Paa grund af strøm-gangen i bække-osen »satte« saa garnet sig af sig selv. Denne operation foretog Papanekis hver morgen ledsaget af alle mine hunde, som fik til deling den fisk, som blev tilovers, naar husets behov var tilfredsstillet. Vi var alle sammen meget tilfreds med dette fiskeri, da den ferske fisk unegtelig smagte meget bedre end den frosne. Men en dag fandt jeg Papanekis staaende i mit arbeids-værelse, tilsyneladende i den største ophidselse. Da han var usædvanlig stoisk af sig, selv for en indianer at være, vakte dette min forundring. Paa opfordring meddelte han mig da, at et eller andet mystisk dyr var begyndt at overhale garnet nede i bække-osen. Otter og bæver og alle andre slags fiske-ædende dyr kjendte han ud og ind, det var ikke noget af den slags. Da det mystiske dyr flere morgener i træk viste sig at have besøgt garnet, blev Papanekis overbevist om, at enten *windegoo* eller *meecheemunedoo* boede paa bunden af sjøen, og han negtede til slut at have nogen som helst befatning med fiskeriet. Jeg lo af ham og gik med ham ned til bække-osen, hvor der intet mistænkeligt var at opdage. Der var i sneen ingen andre spor end af Papanekis selv og af hundene. — Omtrent et par hundred meter nordenfor stedet var der en bakke tæt bevokset med krat, og der vilde man selv useet kunne iagttage alt, hvad der foregik ved bække-osen. Det blev bestemt, at Papanekis og en anden indianer skulde lægge sig paa lur her næste morgen for at faa hemmeligheden opklaret. Saa blev da gjort. I førstningen var der intet at opdage, alt var stille. Pludselig blev en af dem opmærksom paa en hund, som langsomt kom listende nedover den sti, der fra husene førte til bække-osen. Det var Cæsar. Den stansede ofte og veirede i alle retninger. Heldigvis stod vinden mod de to indianske vogtere, saa hunden ikke fik tæften af dem. Den gik derfor videre, forsigtigt, men dog temmelig raskt, til den naaede det sted, hvor Papanekis pleiede at staa, naar han trak garnet. Her saa den sig forsigtig om i alle retninger, tog saa linen mellem tænderne og begyndte at hale ind. Ved at *gaa* paa linen, til vand-kanten var naaet, og den fik nyt tag, hindrede den strømmen fra at trække gaarnet ud igjen, og saaledes holdt den paa, indtil den ene ende af garnet var paa land. Den undersøgte det nøie efterhvert, som den fik draget det ind; en hel del fisk af ringere slag synes den ikke at bry sig om. Da den saa kom til en prægtig

ørret, anbragte den fødderne paa garnet og begyndte at fortære ørreten med det største velbehag. Saadan fisk fik den jo ikke til daglig. Men nu havde indianerne seet nok, hemmeligheden var opdaget. Med et kraftigt hyl sprang de ind paa synderen, og Cæsar, som var grebet paa fersk gjerning, var umaadelig sluk-øret. Den tog ydmygt imod sine bank og forsøgte sig ikke siden som fisker paa egen haand.

Hvem kan læse denne nøiagtig med virkeligheden stemmende beretning uden at indrømme, at Cæsar her »fandt midler til opnaaelsen af særlige formaal«? Da hunden naturligvis aldrig fik garnet helt paa land, besørgede strømmen det tilbage igjen paa plads, inden Papanekis kom for at trække det, og resultatet var, at hunden flere morgener i træk narrede endog denne gløgge og omtænksomme indianer.

Mange lignende tilfælde, som jeg har havt anledning til at iagttage, har overbevist mig om, at hundene til en vis grad har evne til at ræsonnere. Mangfoldige af mine hunde lagde aldrig nogen særlig intelligens for dagen, maaske fordi de aldrig fik nogen særskilt anledning dertil. De var almindelige hunde, oplærte til at trække sit læs. Men de var dog kloge nok til at komme med fødderne, naar de blev saare, til at skulke undaf, naar de skulde spændes for, til at lade som om de drog af livsens kraft, mens de i virkeligheden slet ikke lagde sig i sælen, osv. Jeg saa enkelte af dem, som i bratte bakker hjalp til ved at tage fat i busker langs vei-kanten med tænderne.

Man vil forstaa, at jeg personlig har havt usædvanlig rig anledning til at studere hundens vaner og muligheder. Jeg behøvede ikke at plukke op kjøtere fra gaden og sulte dem, til de »praktisk talt var yderlig sultne« for saa at stænge dem ind i en kasse og sige til dem: »Nu, I stakkels, forskræmte, halvdøde kreaturer, vis os nu, hvordan I kan ræsonnere!« Hvorfor ikke ligesaa godt putte nogle halv-døde negre ombord i et slave-skib og bede dem faa istand en telefon eller en fonograf? Sammenligningen halter ikke, naar man tager i betragtning den umaadelige forskjel, der er mellem mennesker og umælende dyr. Skal man faa vide, om dyr ræsonnerer eller ikke, maa man lade de mest udviklede individer faa vise sine evner under de aller gunstigste omstændigheder. Paa den maade er jeg for min part kommen til den uvægerlige overbevisning, at dyrene virkelig ræsonnerer.

P. E.

Europa uden Østerrige.

(Efter Charles Benoist i *Revue des Deux Mondes*).

I.

Midt i Europa, saa at sige ved dets tyngde-punkt, ligger et dobbeltrige, som officielt bestaar af to stater: keiserdømmet Østerrige og kongeriget Ungarn, tilsammen forenet under det behageligt elastiske navn: det Østerrigsk-Ungarske Monarki. Det er ogsaa i virkeligheden ét monarki, hvis man bare tager hensyn til monarkens person, som er den samme for de to stater — for keiserdømmet og for kongeriget. Men saa snart man ser hen til regjeringer og folk, er Østerrige-Ungarn en samling af lande og et mødested for racer. Det bestaar væsentlig af en 5—6 store stykker. I vest har vi tyskere; i nordøst og sydvest slavere; i centrum madsjarer; mod sydøst rumænere og endelig en italiensk gruppe paa den adriatiske kyst. Der er lige saa mange religioner som racer og lige saa mange sprog, lige saa mange historier, lige saa mange lovgivninger. Det hele er en kunstig sammenhobning, et mosaik af forskjellige nationer, som keiseren holder sammen, saa godt det lader sig gjøre. I det brogede virvar eksisterer, som sagt, ingen anden enhed end monarkens person.

Naar man ser hen til, hvad der er foregaaet i Østerrige-Ungarn og ellers rundt om i Europa i de siste femti aar, blir man imidlertid snart klar over, at denne »monarkens person« spiller en forholdsvis underordnet rolle. Den bevægende kraft i alle omvæltninger og reformer nationerne imellem har været og er fremdeles nationalitetsprincipet. Det var i kraft af det, at Napoleon den tredje, hvem formelen som bekjendt skyldes, tog Savoien tilbage, og samme princip hævdede Vilhelm den første til forsvar af sin erobring af Elsas. Det var paa grundlag af nationalitets-principet, at polakkerne har opnaaet et vist selvstyre inden selve det østerrigsk-ungarske monarki; det samme paaberaaber tsjekerne sig mod tyskerne i Bøhmen og Østerrige, og Ungarns slavere og rumænere sig mod madsjarerne. Ser vi paa forholdet udad, møder vi samme fænomener. Alt, som er tysk i Østerrige-Ungarn, har en tendens til at skille sig fra riget, og nærme sig den tyske masse; alt, som er slavisk, tenderer til at skille sig fra det, som er tysk eller madsjarisk, og lade sig tiltrække af den russiske masse. Endog blandt de minste folke-grupperinger — blandt italienerne ved Adriaterhavs-kysten og blandt rumænerne i Transsylvanien — gjør dette princip sig gjældende. Her som overalt

udvikler det en kraft, der paa en gang er adskillende og samvirkende. Det samme princip maa vi derfor konsekvent tænke os i virksomhed ved en forudsat sønderlemmelse af det østerrigsk-ungarske monarki.

Det første resultat vilde isaafald være, at det Tyske Rige som repræsentant for, hvad vi med et ord kan kalde »det tyske begreb«, vilde erhverve sig de tyske dele af det nuværende østerrigsk-ungarske monarki. Men heraf vilde der straks opstaa en eller flere vanskelig-heder, da de tyske dele af Østerrige omfatter, ikke bare den kompakte vestlige halvdel, men ogsaa en hel del mere og mindre udstrakte, langt fra hverandre beliggende land-stykker, som skyder helt ned i det sydlige Ungarn bortimod Donaus nedre løb. Et blik paa kartet siger os, hvad Tyskland vilde blive nødt til at annektere for konse-kvent at gjennemføre principet om »det tyske for tyskerne«. Det vilde — regnet nordenfra — komme til at tage, for det første hele det tyske bælte af Bøhmen; derefter øvre og nedre Østerrige, Salz-burg, størsteparten af Tyrol med Vorarlberg, fyrstendømmet Lichten-stein, næsten hele Kärnthen og halvparten af Steiermark. Efter samme princip — fremdeles under forudsætning af, at det blev loyalt gjennemført — vilde Rusland — regnet østenfra — komme til at annektere Galizien, den polske del af det østerrigske Schlesien, Mähren, den tsjekiske del af Bøhmen, samt i syd Krain og den del af Istrien, som kaldes Küstenland, og endelig af Ungarn provinserne Kroatien og Slavonien. Endelig vilde Rumænien i kraft af nationalitets-principet strække sig over fjeldene ind i Transsylvanien og Bukovina. Paa denne maade vilde vi faa et Stor-Tyskland, et stort Russo-Slavien, et Stor-Rumænien og inde imellem disse tre svære stater — i kraft af det samme nationalitets-princip — et lidet Ungarn, en diminutiv madsjar-stat paa en 8—10 millioner mennesker, der fik se at friste livet, som den best kunde. Endelig vilde Italien, ligeledes paa grundlag af nationalitets-principet, knibe til sig en tynd stribe af Istrien samt de latinske dele af Tyrol. Derimod vilde det utvilsomt gaa glip af den uomtvistelig italienske landsdel Gøritz, fordi det under disse ændrede forhold vilde være en livs-betingelse for Tyskland, stærkere end ethvert nationalitets-princip, at naa denne vei frem til Triest og dermed til havet. I det hele vilde Tyskland efter denne deling faa en udvidelse paa 113,533 kvadrat-kilometer eller næsten en fjerdedel af sin nuværende størrelse med en folkemængde paa omtrent 9 millioner mennesker.

Men ikke alene regnet efter kvadrat-kilometer og millioner vilde Tyskland have faaet — hvad man populært kalder — »løvens part«. Det vilde ogsaa have faaet det beste ager- og skogland og

ved siden deraf de rigeste metal- og mineral-distrikter, hvor det industrielle og kommercielle liv pulserer som ikke noget andet sted i det vidt strakte monarki. Alene jern-industrien beløber sig f. eks. til omkring 40 millioner aarlig, olje-industrien til omkring 50 millioner, klæde-industrien til henimod 100 millioner, den metallurgiske til omkring 200 millioner og væve-industrien til ikke mindre end henved 754 millioner kroner. Disse kjæmpemæssige tal, som taler for sig selv, er paa høide med handelens og kommunikationernes uhyre udvikling. De østerrigske jernbaner har en længde af 15,940 kilometer og befordrer aarlig mellem 95 og 100 millioner mennesker og 90 millioner tons gods. Desuden er de eventuelt tyske provinser ogsaa de tættest befolkede (over 150 mennesker pr. kvadrat-kilometer), de høiest beskattede og de best oplyste. Med et ord, det fremtidige Stor-Tyskland vilde sluge de materielt og kulturelt rigest udviklede dele af det nuværende østerrigsk-ungarske monarki.

II.

Den deling af det østerrigsk-ungarske monarki, som vi paa grundlag af nationalitets-principet har foretaget i foregaaende kapitel, er — som vi allerede har gjort opmærksom paa — et tanke-eksperiment, der viser os principets resultater, naar det føres ud i sine yderste konsekvenser. Spørsmaalet er nu, om Tyskland i øieblikket virkelig skulde have en slig ubændig æde-lyst, og hvis det havde — om det ogsaa skulde have lyst til at tilfredsstille den med en eneste gang?

Der har været tider, f. eks. lige efter seiren i 1866, da kong Vilhelm, prins Friedrich Karl og den prøissiske generalstab havde lyst paa en 20—30,000 kilometer af Østerrige med en befolkning fra $2^1/_2$ til 4 millioner mennesker. Resultatet blev som bekjendt, at Prøissen ikke fik det aller ringeste, dels fordi Østerrige med sikker regning paa fransk støtte bestemt afviste enhver tanke om en landafstaaelse; dels og aller mest fordi Bismarck efter moden overveielse, paa grundlag af betragtninger, som pegte langt udover øieblikkets lyster og stemninger, stillede sig i afgjort opposition til kong Vilhelm og hans generalstab. Dette indrømmer han selv i de mest uforbeholdne ord flere steder i sine bekjendte »Tanker og erindringer«, der giver et saa broget billede af hans personlighed. »For at komme til fuld klarhed over, hvorvidt det vilde være fornuftigt at foretage annekteringer i Østerrige og Baiern,« siger han, »stillede jeg mig det spørsmaal, om indbyggerne i eventuelle krige, naar de seirrige tropper nu havde trukket sig bort, vilde vedblive at

være tro mod kongen og lystre hans ordre. Jeg fik da det indtryk, at befolkningen i disse landsdele, som var vant til det baierske og østerrigske liv, ikke vilde nære synderlig venlige følelser mod Hohenzollerne.« Et andet sted betoner han nødvendigheden af fred og forsoning med Østerrige, som vi »i hvert fald maa betragte som en brikke paa det europæiske schak-bræt.« Længer nede udvikler han denne tanke videre. »Kan vi med koldt blod,« siger han, »se de landes fremtid imøde, som udgjør det østerrigske monarki, hvis det skal ødelægges af ungarske eller slaviske oprør eller komme i et permanent afhængigheds-forhold? Hvad vilde man sætte istedenfor den strækning, som til dato har været optaget i Europa af Østerrige fra Tyrol til Bukovina? Nydannelser vil paa disse territorier stadig have en revolutionær karakter. Vi kan ikke gjøre noget af det tyske Østerrige, om vi annekterer det helt eller delvis; vi kan ikke faa en forstærkning af den prøissiske stat ved at erhverve provinser som det østerrigske Schlesien og dele af Bøhmen. En sammensmeltning af det tyske Østerrige med Prøissen er umulig at gjennemføre, og Wien vilde aldrig lade sig styre som et underbrug af Berlin.«

Ud fra dette fordomsfrit praktiske syn har Bismarck forstaaet, at det ikke bare var til Europas, men ogsaa til Tysklands gavn, at der eksisterede et Østerrige. Foruden at han ikke gav stort for de eventuelle landsmænd som undersaatter af den prøissiske stat, kunde han heller ikke se bort fra den kjendsgjerning, at annekteringen af 8—9 millioner af Østerriges tyskere for det prøissiske Tyskland var ens-betydende med annekteringen af 8—9 millioner katolske tyskere for det protestantiske Tyskland. Men at bryde den religiøse ligevægt i Tyskland, vilde ikke det paa grund af den maade, hvorpaa protestanter og katoliker geografisk grupperer sig, være det samme som at bryde ligevægten mellem nord og syd, hvilket atter svarer til ligevægten mellem Prøissen og Tyskland? Det er umuligt at besvare dette spørsmaal andet end bekræftende, og saaledes blev det ogsaa besvaret af Bismarck. Istedenfor et halvt Østerrige, som sammen med Baiern vilde udøve et centrifugalt tryk ind i Tyskland paa Berlins bekostning, foretrak Bismarck — og skjulte det ikke for nogen — et Østerrige, som i forening med Prøissen »udenfra« kunde udøve »et koncentrisk tryk paa Baiern og Saksen«. Efter at have udelukket Østerrige fra Tyskland havde han ingen hast med at faa indført det igjen selv i form af en stat, som i navnet var tysk. Den gavnlige frygt for et østerrigsk Tyskland opveiede heldigvis hos ham attraaen — hvis han overhode har havt nogen — efter et tysk Østerrige. Han vidste af erfaring som en mand, der

»levede af« nationer, at det, som giver kraft og styrke, ikke er at sluge, men at fordøie.

Vi har allerede gjort opmærksom paa, at Tyskland ved en eventuel deling af det østerrigsk-ungarske monarki vilde komme til at sluge de i alle henseender udviklede dele af det vidt strakte rige. Hermed er samtidig sagt, at de øvrige part-havere — Italien, Rusland og Rumænien — vilde komme til at føle sig temmelig brøst-holdne. Italien vilde ved Tysklands fremtrængen til Adriaterhavet ligefrem blive plyndret for en del af byttet, medens Rumænien indirekte vilde bidrage til at øge Tysklands magt ved at skille Rusland fra dets slaviske klientel paa Balkan-halvøen og saaledes gjøre det mere til en asiatisk end europæisk magt. Det lille isolerede Ungarn vilde, som vi allerede har antydet, bare blive et »Hinterland« til det nye Kjæmpe-Tyskland, hvori det af frygt for de to svære slaver-stater vistnok til slut vilde gaa fuldstændig op.

Men Europa? vil man indvende. Der vilde ikke længer eksistere noget Europa. Det fastland, som nu bærer dette navn, vilde være skaaret over paa midten i to dele: et Tyskland og et Rusland. Paa udsiden af dem, ligesom en brem, vilde der ligge nogle stater af anden, tredje eller fjerde rang — stater, som vilde føre en ynkelig tvilsom, taalt tilværelse, og som kolosserne bare behøvede at slaa løs paa, naar de havde lyst, for at knuse dem og blande dem ned i støvet af de allerede forsvundne nationer.

Summen af alt dette er, at Østerrige er en livs-betingelse for den europæiske tilværelse. *For at der skal være et Europa, maa der være et Østerrige i Europa.* Med sine fem-seks folkeslag eller dele af folkeslag uden samholds-evne og modstands-kraft er Østerrige ligesom en slags »fender« mellem staterne. Alt for svag til paa egen haand at forstyrre freden og stærk nok til at bevare den, er denne stat et pant paa den europæiske forstaaelse. Blandt magterne repræsenterer det snarere det gamle »mark«- eller »grænse-land«-system, som vi kjender fra middelalderens statsliv, end de store, moderne, samlede og koncentrerede stater. Det fortsætter Tyskland og afbøder det paa en maade ved sine nordvestlige og vestlige provinsers germaniske »mark«. Det fortsætter og afbøder Rusland ved sine slaviske provinsers »mark« i øst og nordøst. Hvilken ny fare vilde der ikke opstaa ved, at berøringen mellem Tyskland og Rusland, som allerede er farlig nok ved Weichsel, udstraktes over en uforholdsmæssig større grænse, hvor indgangen ogsaa vilde være meget lettere. Med Ungarn som *Hinterland* vilde Tyskland gnide sig op mod Rusland lige ned til Karpaterne, medens Rusland med

det tsjekiske Bøhmen vilde trænge ind i Tyskland næsten lige til Ertsbjergene og Bøhmerwald. De vilde floke sig ubehjælpelig ind i hinanden, og snart vilde der ikke være andet at gjøre for dem, end at gribe til sværdet for at hugge sig fri. *Det* vilde være resultatet for Tyskland, Rusland og Europa, hvis ikke Østerrige var til. Følgelig — hvis ikke Østerrige eksisterede, burde Europa opfinde det. Men nu eksisterer Østerrige, og derfor bør Europa gjøre alt for at bevare det.

Til slut det spørsmaal, som kanske denne undersøgelse burde have begyndt med: Er Europa virkelig truet med, at Østerrige skal forsvinde? Er tiden virkelig inde til opløsningen af Habsburgernes monarki? Vil denne opløsning, om den fuldbyrdes, fremkalde en krise, og vil den fremfor alt fremkalde *den krise*, som diplomaterne synes at vente, og som enkelte af dem synes at forberede sig paa med mere eller mindre politisk kløgt og mere eller mindre praktisk sans?

Ingen kan forudsige noget bestemt. Det er muligt, at *krisen* fuldbyrdes; det er sandsynligt, at *en* krise finder sted, men det er ogsaa sandsynligt, at den — i det minste i begyndelsen — kun vil berøre det østerrigsk-ungarske monarkis indre, derimod ikke dets ydre, internationale, europæiske forhold. Med andre ord, det er muligt, at *dualismen* efterfølges af *trialismen*, at et monarki under tre benævnelser sættes istedenfor det nuværende monarki med to; at den nye keiser blir konge af Bøhmen, ligesom han er konge af Ungarn, og lader sig krone i Prag, ligesom i Wien og Budapest. Det kan være, at krisen stanser hermed, men det kan ogsaa være, at det ikke stanser uden med en større føderalisme end tre, og det er i dette tilfælde, at faren blir overhængende fra et almindeligt europæisk standpunkt.

Derfor bør hele Europa ønske, at denne krise ikke maa finde sted, at den i tilfælde maa komme til en hurtig og begrænset afslutning.

Nyt middel mod tuberkulose.

(Efter prof. Albert Landerer i *Zukunft*).

Siden professor Robert Kochs opdagelse af tuberkel-bacillen i oktober 1882 har læge-videnskaben med stadigt stigende seirstro styrtet sig over denne rædsomme fiende af menneskeheden. Vi har her den glæde at kunne meddele en Stuttgarter-læges omtale af

en behandlings-maade, som han i snart ti aar med paatageligt held har anvendt.

Under sit studium af tuberkulosen kom han tidlig til den overbevisning, at blod-fattigdommen var den sværeste hindring for helbredelse. Opgaven maatte være at skaffe blod nok til at fremkalde den betændelse, som kan udrense og lægge ar over det angrebne sted. Dette ur-gamle princip: at tilføre sygt krops-væv mere blod, er i senere tid atter kommet paa moden, idet man har begyndt at behandle led-tuberkulose ved hjælp af blod-stemning. Professor Landerer faldt paa at sprøite ind i leddene tungt opløselige stoffe, som maatte volde betændelse; senere sprøitede han dem ogsaa lige ind i blodet, for at kunne naa hen til indre organer. Denne gjenoplivelse af den forlængst opgivne direkte, »intra-venøse« indsprøitning i blod-karrene af læge-midler, var rigtignok et kjætteri, »en fræk letsindighed, som paakaldte stats-advokatens indskriden«.

Blandt de talrige stoffe, L. forsøgte med, fandt han, at perubalsam hjalp mest; det er jo ogsaa et gammelt middel mod tuberkulose. Og blandt dette stofs bestanddele fandt han, at det var *kanelsyren*, som medførte virkningen.

Denne opdagelse blev gjort paa vaaren 1890. Men mod slutten af aaret kom den vældige reklame for Kochs tuberkulin — og Landerers opdagelse maatte blive i skyggen. Læge-verdenen blev forhekset af bakterio-terapien, og denne retning ledede da ogsaa i 1894 til den vidunderlige seir for difteri-serumet. En behandling, som ikke havde med bakteriologi at bestille, gjaldt for utidsmæssig. Landerer fortsatte alligevel, støttet af sine lærlinge Richter og Spiro, sine »gammeldagse« forsøg med kanel-syre. Man kom til den mening, at denne kanel-syre virkede som et stærkt positivt »kemo-taktisk« stof, d. v. s. at den ligesom en del andre stoffe lokker til sig de i krops-safterne forekommende hvide blod-legemer, bakterier o. l.

Sprøiter man kanel-surt natron ind i blod-aarerne eller under huden, formerer de hvide blod-legemer sig til det tve-, ja tre-foldige. Er der tuberkler tilstede, leirer de hvide blod-legemer sig som en væg omkring tuberkel-knuderne. Vedblir man at sprøite ind — omtrent hver anden dag —, lukker denne væg af hvide blod-legemer tuberkel-knuden tæt inde og stænger den af fra blod-omløbet. Til slut danner de hvide legemer en kapsel af stærkt binde-væv, som vokser tuberkel-knuden ind i sig, saa der i dens sted bare blir et ar igjen — og kuren er til ende.

For sunde er kanel-surt natron ganske uskadeligt. Man kan sprøite ind hele fem gram paa en gang i en kanins blod, uden at

spore den ringeste virkning. Men hos tuberkuløse — og blot hos dem — fremkalder den en indgribende forandring . . . til det bedre.

Opdagelsen af de hvide blod-legemers evne til at fortære fremmede celler i blodet eller krops-vævet skyldes som bekjendt den store russiske fysiolog Metsjnikof, der for tiden virker ved Pasteur-institutet i Paris (den samme forsker, der netop bebudes at have fundet et serum mod alderens fordærvelige indflydelse paa organismen). Han bar benævnt disse nyttige celler »fagocyter« eller ædecellerne, fordi de ælter bakterierne ind i sin egen masse ved en slags primitiv fordøielse; paa grund af denne deres virksomhed har han sammenlignet dem med »kroppens mobile forsvars-hær, der øieblikkelig er rede til at kaste sig over fiendtlige bakterier«. Kanelsyre-behandling af tuberkulose fremmer og opmuntrer netop denne krigs-kunst, den stadfæster derfor Metsjnikofs opdagelse. Serumbehandlingen af difteri, pest o. l. beror ligeledes paa denne evne hos de hvide blod-legemer, der ved en særlig fremstillings-maade bringes til at gaa over paa serumet eller blod-vædsken efter de hvide blodlegemers opløsning. Der gives altsaa en bro mellem kanel-syrebehandlingen og serum-behandlingen. Medens serum-terapien frembringer den lægende vædske i et dyrs krop og derfra tager den fuldt færdig og sprøiter den ind paa den syge, fremkalder indsprøitningen af kanel-surt natron en stærk formerelse af de hvide blodlegemer i den syges egen krop og deres ophobning paa det syge sted. Begge behandlinger bygges altsaa paa Metsjnikofs opdagelse, men efter hver sit selvstændige princip.

Ganske ny er ogsaa den heldige anvendelse af kemotaksis med dens uskadelige (ugiftige) og dog kraftigt virkende stoffe i sygebehandlingen. Bare den ene ting vil være en vinding, om dette maatte bidrage til at udrydde en del af de stærke gifte af lægernes medicin-skrin.

Resultaterne? Landerer fremholder, at hans ide har været prøvet af fysiologen Jurjev i Petersburg ved forsøg paa dyr og her vundet stadfæstelse; samt at den ved behandling af mennesker er blet godkjendt af de russiske læger Mozkovski, Gortsjarenko og Lovski, af franskmanden Bernheim og amerikanerne Mann og White, samt af doktor Heusser ved lunge-kurstedet Davos i Sveits. Selv har han alt i 1898 gjort rede for sine erfaringer. Nu har han over 600 tilfælde at regne med; og gjennemgaaende har det været alvorlige tilfælde, som ikke har egnet sig for sanatorie-behandling. Ikke bare lunge-tuberkulose, men ogsaa tarm-, ben-, kjertel-, blære-tuberku-

lose o. l. Særlig har han havt at behandle patienter, som uden held har forsøgt alskens andre kur-metoder. Som regel har Landerers metode hjulpet mod ren eller ukompliceret tuberkulose.

Lunge-tuberkulose uden fremtrædende feber eller sværere ødelæggelse af lungen læges paa et par maaneder; gjennemsnitlig 90 procent varige helbredelser efter 78 dages behandling. Hvor ødelæggelsen (»kavernerne«) har været betydeligere, men uden feber, lykkes kuren vistnok kun for den mindre del; hulingerne minker, og de øvrige angrebne steder læges, saa patienten kan tro sig frisk; heldigt resultat for over 80 procent, med en behandlings-tid af gjennemsnitlig 120 dage. Ved galopperende tæring og ved ende-stadiet, hvor der er indtraadt stærk feber og svære ødelæggelser, har udgangen vist sig usikker. Tælles samtlige tilfælde af lunge-tuberkulose sammen, selv de af læg-folk for haabløse anseede tilfælde medregnede, blir der alligevel at anmærke 51.8 procent helbredelser og 23.6 procent varige bedringer.

Tarm- og underlivs-tuberkulose læges, selv om feber er tilstede, naar bare ikke den syge er altfor afkræftet; 80 procent helbredelser. — Ben-tuberkulose viser 82.1 procent helbredelser og 12.8 procent bedringer. — Kjertel-tuberkulose og skrofulose viser næsten uden undtagelse fuld helbredelse. — Hjerne-tuberkulose har derimod endnu ikke ladet sig læge.

Kanel-surt natron er ganske ugiftigt, og indsprøitningen volder hverken smerte eller feber og ubehag; derfor kan kuren anvendes forebyggende ved tilfælde af mistænkelig art og paa børn af tuberkuløse forældre.

Resultaterne har vist ved behandling ikke bare paa sanatorier, men ogsaa paa sygehuse og i hjemmene eller ved kontor-besøg. Og de har staaet tidens prøve; de syge, fra hvem oven nævnte tal stammer, har været uden behandling minst i $1^3/_4$ aar. Fuldstændig »haabløse« tilfælde er helbredede allerede for otte aar tilbage.

Professor Landerer tiltror sig ret til at anbefale denne sin kur som videnskabelig begrundet og prøvet; han har sytten aars studier og iagttagelser at bygge paa. Han har ogsaa i senere tider den glæde at se en stadig øgende tilstrømning af erfarne læger, som vil lære hans fremgangs-maade.

Piet Uijs.

Fortælling fra burernes nybygger-tid.

(Af **C. W. H. van der Post.** Oversat fra hollandsk).

I.

Leiren ved Klerkspruit *).

Vi skriver den 25. februar 1838. Kun nølende synes natten at ville vige for den frembrydende dag. Den tætte morgentaage, som stiger op fra den regn-gjennemtrængte jordbund, hæver sig langsomt, baaret af den lette morgenbris og tilhyller næsten Quathlamba-bjerget, som kneiser kjækt i vest, og hvis imponerende fjeldvægge ligesom er beklædt med et hvidt bølgende gevandt.

I sydvest hæver sig den 12,000 fod høie top paa Mont-aux-Sources. Her udspringer nogle af Syd-Afrikas største floder, som ogsaa faar sine rigeste tilløb fra disse kjæmpe-fjelde. Solen kaster netop sine første straaler paa fjeldtoppen ligesom for at smykke dens tinde med en gylden krans. I de aller sydligste dele af det mørke fastland viger det natlige mørke ved daggry hurtig for solens lys.

Og dog hvor mange aar vil ikke hengaa, hvor mange strømme af blod vil ikke endnu blive udgydt, hvor mangen bitter taare maa ikke endnu grædes, hvilke usigelige lidelser og savn ikke taales, og hvor mange ædle eksempler paa mod, udholdenhed og opofrelse maa ikke endnu bringes, før uvidenhedens og hedenskabens mørke taage forsvinder.

Da vil endelig civilisationens herold med høie trompet-skrald forkynde den time, da barbariet maa ophøre og give plads for en ordning, som grundes paa ærlighed og ret, og som gjennemstraales af den guddommelige retfærdigheds glans.

Ved foden af bjerget strækker sig en frugtbar dal. Yppigt grønt græs vugger i vinden og er kun hist og her nedtraadt af trækdyrene. Paa en liden høi ligger en leir, som vi vil betragte lidt nærmere.

Omtrent hundred okse-vogne er opstillede i en kreds, saaledes at vognstængerne er skjøvet ind den ene under den foran. Alle aabninger mellem og under vognene er udfyldte med afhugne grene og torv-stykker. Nordøst før leiren, ved foden af den lille høi, flyder en krystalklar bæk, som synes at skynde sig med at bringe sit vand til flod-leiet. Denne munder igjen ud i Wilge-rivier **), en biflod til Vael-rivier.

---

*) *Spruit* d. e. flod-leie, som sædvanlig er tørt, men som i regn-tiden svulmer op til en strid strøm, der ofte i dagevis kan forsinke de reisende.

**) Rivier, flod.

Ved det sted, hvor bækken flyder forbi høien. er der en aabning i den tæt sammensluttede vognkreds. Et stykke foran denne aabning ligger en ca. fem fod høi græstorv-mur. Dette er leirens port, som bruges til ind- og udgangsdør for beboerne og deres kvæg. Med regelmæssige skridt, ikke netop fordi disciplinen kræver det, men for at holde sig varm paa den lange, kolde nattevagt, marscherer vagten op og ned. Nu og da ser han henimod den ligeoverfor liggende dalside, hvorfra han hvert øieblik venter tilbagekomsten af den patrulje, der som fremskudt post, sammen med ham, har sørget for leirens sikkerhed om natten.

Vor forpost er en undersætsig mand omkring de tredive. Man kan se paa ham, at han ikke viger tilbage for enhver bagatel. Paa hodet har han en filthat besat med et par prægtige strudsfjær, som freidig vaier i morgenvinden. Et stærkt helskjæg indrammer de faste træk i hans regelmæssige ansigt, som er brunet paa de lange marscher i frost og hede, i vind og veir paa de syd-afrikanske høisletter. Store, klare dybblaa øine lyner under hatte-bræmmen, naar han ser udover dalen.

Han er iført en kort, graa jakke. som for at beskytte ham mod kulden, er tilknappet i halsen, vide benklær af blødt, garvet lær, kjendt under navnet »Velbrock«, de selvgjorte sko (Veldtschoenen), som for øieblikket er gjennemblødte af duggen, afslutter hans paaklædning. Ved lær-bæltet hænger en patrontaske og krudthornet smykket med kobber og elfenbensringe, ved siden deraf en liden taske med raadyr-hagl. Hvert skud er indsyet i en liden lærredspose, for at gjøre det saa letvint som muligt at lade geværet. At skyde med hagl er praktisk i nær kamp, naar man stormer løs paa fienden, eller naar de sorte angriber leiren. I en lær-slire stikker en kort skarp dolk (herrnhutter-kniv), som bruges til at flaa og tilberede det nedlagte vildt eller slagtekvæg og som bordkniv ved det enkle maaltid. Den er ogsaa uundværlig som vaaben i haandgemæng, naar geværet ikke mere kan benyttes. Paa den venstre skulder bærer han den tunge flintebøsse, som voortrekkerne vidste at behandle saa koldblodigt og sikkert, og trods den tidlige morgenstund lader han mægtige røg-skyer stige op af den selvlavede tobaks-pibe af sten med trærør og hornspids.

Dog vi maa præsentere vor forpost for læseren; han heder Louis Nel, og vi vil oftere møde ham i vor fortælling. Han er imidlertid blet urolig og utaalmodig og mumler gjentagende:

»Hvor blir dog patruljen af? Jeg haaber dog, at der ikke er hændt folkene noget,« og han marscherer i hurtigt tempo, der viser hans ophidselse, frem og tilbage foran leiren.

I selve leiren, tæt ved vogn-forskansningen, er der et bredt, frit rum og indenfor det atter en anden indhegning lavet af stave, kvister og torv-

stykker. Dette er »kraalen«, *) hvor kvæget drives ind om natten. Her er man sikker for de tyvagtige indfødtes begjærlighed og for rovdyrenes overfald. Blandt disse indtager løven den første plads. Her er den ikke skogenes konge, — skog findes ikke —, men slettens hersker, hvis tordnende brøl hver nat trænger ind til leiren. Ogsaa sjakalen, hyænen og vilde hunde, **) hvis klagende glam og muntre bjæf ofte høres som omkvæd til løvens solo, er farlige for kvæget. Paa den netop omtalte aabne plads i leiren er teltene opsatte, hist og her sees ogsaa et felt-kjøkken bygget af torv, uden tag og kun bestemt til saa nogenlunde at holde vind og støv borte.

Solen viser sig netop i horisonten, og neppe har de første straaler berørt de hvide vogn-presenninger og teltvæggene, før stemmer lyder overalt i leiren. Fra et felt-kjøkken ved siden af et af de største telte, i nærheden af porten, hæver sig en røgsøile, og snart ser man overalt røgskyer stige op i luften. I nævnte kjøkken har en tilaarskommen farvet mand gjort op varme og hængt vandkjedlen over. Han staar og varmer hænderne over flammen, indtil vandet koger, saa kaffen kan hældes paa. Man kan se paa ham, at han hverken er kaffer, korarmaer eller buskmand. Mørkt, næsten ganske sort af farve viser ansigtets bygning samt det lange glatte haar, at han er en malabar, en af dem, der er sine herrers tro hengivne slaver. Disse ved som oftest ikke at benytte sin opnaaede frihed paa anden maade end ved frivillig at følge sine tidligere herrer, naar disse tiltræder sine tog til det indre for at undslippe briternes herredømme. Det var den almindelige mening blandt dem, at de havde lidt for megen uret, og netop den maade, hvorpaa regjeringen havde gjennemført slavernes frigjørelse, var en af de mange grunde, der havde foraarsaget »trækket« (d. e. folke-vandringen).

Vor vagt har imidlertid fortsat sin ensformige marsch, kun synes han endnu mere urolig. Han har netop udbrudt: »Det forekommer mig, at noget maa være paa færde. Hvis ikke patruljen kommer om fem minuter, raaber jeg paa kommandanten.« ***)

---

*) Endnu den dag idag findes »kraalen« paa hver bur-gaard. Den bestaar som oftest af en fire fod høi mur, der danner en firkantet kve. Fjøs for hornkvæg og faar bruges fremdeles ikke. *Kraal* udtales kral.

**) Den vilde hund eller hyæne-hunden (Lycaon pictus Desm.) jager i flokke og anretter ofte skrækkelige blodbad blandt burernes faar; den dræber nemlig mange flere, end den kan æde. Nu for det meste udryddet.

***) Skjønt burernes militære organisation er høist primitiv — den er den dag idag som for seksti aar siden — er den dog udmærket vedligeholdt. Hvert distrikt er delt i to eller tre kredse (wijken). Hver wijk vælger en »veldcornet« og »assistent weldcornet«. Hele distriktet vælger saa en »kommandant«, og det hele opbud staar atter under en generalkommandant.

»God morgen, baas Louis!« *) lød det pludselig fra felt-kjøkkenet, »baas har sikkert frosset ordentligt inat.«

»God morgen, Galant. Ja, det kan du tro. Skoene mine er aldeles gjennemblødte af duggen, og haar og skjæg er ogsaa aldeles vaadt. Naar kaffen din er færdig, kan du give mig en kop. Det skal gjøre godt. Jeg skal fortælle din baas, at du har givet mig kaffe.«

»Nu blir det snart, baas Louis! Vandet synger allerede. Det koger straks, og da skal jeg bringe baas en kop kaffe, men det er ikke nødvendig at snakke med min baas om det. Baas ved jo godt, at min baas gjerne gjør baas den tjeneste.«

»Ja ja, Galant, det ved jeg, men jeg vilde ønske, baas Piet var opstaaet og vilde vise sig. Ellers er jeg nødt til at vække ham. Solen er allerede oppe, og patruljen er endnu ikke at øine. Det forekommer mig noget mistænkeligt dette.«

Under denne passiar blev forhænget, der dækkede indgangen til teltet, skjøvet tilside og en gut paa omtrent fjorten aar traadte ud. Han var barfodet og uden hodebedækning. Han havde øiensynlig, for at komme fortest muligt ud i den friske luft, ikke givet sig tid til at klæde sig ordentlig paa. Han var stor for sin alder, men slank og kraftig bygget. Der var et stolt udtryk i hans ansigt, der gjorde ham mandigere, end man kunde vente det af hans alder. Den stærkt hvælvede pande, paa hvilken beslutsomhed og eftertanke læstes, var omgivet af stride krøller, der skinnede som guld i morgensolen. Men de glade øine og smilende læber viste, at han endnu ikke var vokset fra barne-alderen. Trods sin ungdom gjorde han indtryk af at være karl for sin hat. I virkeligheden havde han altsaa i farens stund mere end engang bevist, at han havde hjertet paa rette sted, og hans dristige mod var allerede ofte blet beundret af hans bekjendte. Hans venlige, elskværdige væsen skaffede ham alles hengivenhed og kjærlighed. Han blev staaende et øieblik og se paa det i morgenskyer næsten tilhyllede Quathlamba-bjerg, gik saa hen til ilden og sagde:

»Nu, hvordan staar til, Galant, faar man snart kaffe? Godmorgen, gamle Kleinbaas.«

»Godmorgen! Vandet koger, bare lidt taalmodighed til, hr. Dirkie **), saa skal jeg skjænke og bringe kaffe til oubaas og ounooi. Baas Louis har ogsaa bedt om en kop; det forekommer mig, at han er dygtig gjennemfrossen.«

Gutten saa hen paa vagten og raabte til Galant:

»Hurtig gamle, skynd dig lidt, saa skal jeg selv bringe kaffen til

*) Baas (udtalt: bas) = herre. Oubaas: gammel herre, kleinbaas: ung herre, ounooi: gammel herskerinde, kleinnooi: unge herskerinde.

**) Dirkie = Jakob. Burerne bruger gjerne diminutiv i fortrolig tiltale.

oom *) Louis.« Galant havde snart færdig og skjænkede i de enkle skaaler. Gutten gik hen til vagten med en.

Ikke før havde de hilst paa hinanden og taget sig en slurk af den dampende drik, før Nel begyndte. »Det glæder mig, Dirkie, at du er kommet. Er oom Piet oppe?«

»Ja, oom Louis, far klæder sig paa. Men, hvad er paa færde, det ser ud, som De har noget paa hjertet.«

„Det har jeg ogsaa, Dirkie, jeg begynder virkelig for alvor at blive fortvilet. Du maa vide, patruljen er endnu ikke kommet tilbage, og solen staar allerede høit paa himlen. Der maa være tilstødt den noget. Jeg vilde nødig allarmere leiren uden grund, men nu maa jeg i et hvert fald melde sagen til oom Piet.«

Dirk satte hurtig kaffekoppen paa jorden og saa paa den talende med store øine.

»Oom, jeg er kun et barn, men i Deres sted vilde jeg for længe siden have tilkaldt far. Det kan blive en farlig historie, jeg vil straks hente ham.«

Saa hurtig han kunde, løb han til farens telt. Galant, som netop kom ud fra dette, havde han nær revet overende.

»Pa, pa, naar du er færdig, maa du straks komme her ud. Vagten ved porten har noget at fortælle dig.«

Ud fra teltet kom straks en mand, hvem man ikke ved første øiekast skulde tro var leir-kommandanten. Og dog var det ham, den modige, forsigtige, fromme Pieter Lafras Uijs **), en af førerne for det store hollandsk-afrikanske burer-træk. Hans enkle paaklædning skilte sig ikke i noget ud fra forpostens. Og dog havde han et liv fuldt af erfaringer og eventyr, fuldt af kamp og arbeide bag sig.

Hans leir dannede rigtignok kun en del af det store »træk«, der for mere end et aar siden, under hans gamle fars ledelse var draget over Oranje-floden. Men alle emigranter saa i ham den anfører, der i farens stund vilde føre sine i kampen, og i virkeligheden laa ogsaa hele togets ledelse i hans haand.

Som han saaledes stod der ved siden af Dirk og opmærksom hørte paa guttens livlige beretning, kunde ingen tage feil af deres slægtskab. Dog var farens haar og skjæg graasprængt, og hans pande bar præget af alvorlig, dyb eftertanke; ansigts-udtrykket var grublende og noget lidende. Gutten var færdig med sin fortælling. Piet Uijs, som med sænket hode havde hørt paa ham, saa hurtig op, øinene lyste energisk. »Det er godt,

*) Det er er skik blandt burerne, at yngre mennesker kalder de ældre for »onkel« og »tante« selv om de ikke er i slægt. De ældre bruger nevø, niece om de yngre. Du og De bruges lidet i tiltale. F. eks.: Vil far ud og ride? = Wil vader uitrijden?

**) Udtalt Øjs.

Dirkie,» sagde han, »gaa hurtigst mulig til veldtkorneten og sig, at han uden nølen lader opsadle fem og tyve mand, som alle møder ved leirporten. Men vent lidt, vi skal ikke unødig forskrække folkene, fortæl dem bare, at jeg drager ud med en afdeling for at se efter patruljen.«

Dirk fjernede sig hurtig, og hans far gik ind i teltet, hvorfra han straks kom ud igjen med en stor kikkert. Med ilsomme skridt gik han til porten og raabte i forbigaaende til Galant:

»Sadl fort Welzier, *) bring mig ogsaa gevær, bandoler og pistol.«

»Skal ske, baas Piet, men lad mig faa være med. Min baas vil vel ikke drage afsted uden sin achterruiter.« **)

»Nei, vist ikke, Galant, men skynd dig, vi har ingen tid at tabe.«

Den gamle tjener forsvandt hurtigst for at udføre sin herres ordre. Piet Uijs havde imidlertid naaet porten. Han var synlig adspredt, ikke engang skiltvagtens morgenhilsen blev besvaret af den ellers saa venlige, omgjængelige mand. Han stirrer vredt paa forposten og raaber:

»Louis, Louis, jeg tror, du har mistet hodet idag. Du ved jo, at patruljen maa være i leiren, naar det blir dag, hvorfor har du da ikke vækket mig, naar folkene ikke kom til den sædvanlige tid? Gud ved, hvad der kan være tilstødt dem. Efter at Piet Retief har frataget Sikonyella kreaturerne for at drive dem tilbage til zulu-høvdingen, har jeg ingen tillid til witkros ***)-kafferne mere. Gud forbyde, at patruljen er blet overfaldt og nedskudt, ellers maa vi vente et angreb paa leiren her.«

Han havde trukket sin kikkert ud og undersøgte bedrøvet og opmærksom høidedraget paa den anden side af dalen. Den gjennemhæglede forpost søgte imidlertid at undskylde sig. »Oom Piet,« sagde han, »De maa ikke være vred paa mig, det har dog oftere hændt, at patruljen ikke er kommet tilbage til rette tid.«

»Det er nok, Louis,« afbrød kommandanten ham, »af hvilke folk bestaar patruljen?«

»Oom, igaaraftes drog kun fem mand ud, det var Koos Labuschagne, vesle Koos Uijs, Floris og Kornelis Botha og min bror Stefanus.«

Kommandanten saa fremdeles over til dalstrøget lige over for.

»Det er fem dygtige og forsigtige folk,« sagde han, »og Koos Labuschagne er en mand, der ved at holde orden. Sig mig, har du ikke hørt noget skud?«

---

*) Welzier, yndet hestenavn.

**) Achterruiter = følge-rytter. Paa jagt og i krig ledsages enhver velhavende burer af en sort tjener, som har at læsse det nedskudte vildt paa pak-hesten og ellers gjøre alskens tjeneste. Disse tjenere blir meget godt behandlede og er som oftest sine herrer meget hengivne.

***) Witkros-kafferne kaldes saa efter det hvide skind, — kros eller karos, som de bærer over skuldrene.

»Nei, oom, jeg har hverken seet eller hørt noget, ellers havde jeg straks allarmeret.«

»Min Gud, naar bare ikke de stakkels mennesker er styrtet i et eller andet baghold. Vi har ikke et øieblik at tabe.«

Hurtig slog han kikkerten sammen og befalede vagten at gaa til leiren og bede veldtkorneten drive paa.

Den sørgelige efterretning, at patruljen ikke var vendt tilbage, og at kommandanten med fem og tyve mand skulde ride ud for at speide, var som et lyn faret tværs over leiren, og fra alle kanter strømmede folk til porten. Ingen unødig støi hørtes. De var alvorsfolk alle tilhobe.

En ung vakker kvinde nærmede sig kommandanten. Hun holdt en liden, aars-gammel gut fast trykket ind til sig. Hun var i stort oprør, hele hendes legeme skalv. Det var Koos Labuschagnes kone, søster til vesle Koos Uijs og eneste datter af kommandantens ældre afdøde bror.

»Oom Pieter, hvad er der tilstødt min mand og min bror? Ved De noget nærmere derom? Er de i fare? Jeg beder Dem, skjul ikke noget for mig. Jeg ved, vi staar alle i Guds haand, og hvad han gjør er ret, men denne forfærdelige uvished, oom, den dræber mig.«

»Min stakkels datter, din fortvilelse er naturlig, men forhaabentlig unødvendig. Du siger med rette, at vi alle staar i Guds haand. Han skikker os, hvad der er best. Jeg skjuler intet for dig. Saa vidt jeg ved, er der ikke hændt din mand og din bror noget, jeg er bare urolig over, at de blir saa længe borte, og nu vil jeg selv se efter, hvordan dette hænger sammen.«

»Aa, oom, skynd eder dog. Ingen kan vide, hvad der staar paa. Et øiebliks forsømmelse kan koste min mand og hans følge livet.«

»Bare mod, mit barn, der kommer Galant med hesten — og se der har vi mine øvrige folk. Nu skal vi snart faa rede paa, hvordan det staar til. Men husk, kjære Sannie, at hvad der saa sker, saa er det Gud gjør det beste for os.«

Rytterne var samlede. Galant paa sin hest holdt Welzier ved tøilen og overrakte kommandanten hans gevær og øvrige vaaben. Dirk var ogsaa mødt frem. Siddende paa en liden undersætsig hest med bandoler om skuldrene og gevær i haand synes det at falde af sig selv, at han skulde være med og speide. Farens øine hvilede med stolthed paa den kjække søn, alligevel sagde han meget afgjørende:

»Nei, Dirk, du maa ikke ride med. Din plads er idag i leiren ved din mors side.«

Der for en skygge over guttens ansigt, men før han fik svare et ord, havde faren atter rettet kikkerten mod det høidedrag, hvorfra patruljen

ventedes. — Alles blikke hvilede spændt paa ham. Pludselig løftede han haanden og raabte:

»Der kommer noget frem bag høiden. Man kan allerede se hoderne. Vent, folk, vent! Det er ryttere, det er ryttere, som kommer over høiden.«

Alle saa derhen og raabte med en mund: »Patruljen, patruljen!«

En liden flok ryttere kom til syne, den red langsomt hen imod leiren, men det var ikke godt at skjelne med det blotte øie, om det var hvide eller sorte.

Kommandanten vedblev at betragte den gjennem kikkerten og sagde endelig til de omkring-staaende:

»Berolige eder, folk, det er vor patrulje. Jeg kjender tydelig Floris Bothas blakke og Stefanus Vels »Trippelaar«, *) jeg kan bare ikke forstaa, hvorfor der kommer flere ryttere, det var jo kun fem af vore, som drog ud. En synes at være sort, de andre otte er hvide. Kanske de rider saa langsomt, fordi et af dyrene er træt. Men se der, en af rytterne i den lille flok har sporet sin hest og nærmer sig leiren i fuld gallop.«

Med glad bevæget stemme raaber nu kommandanten:

»Venner, enhver tvil er forbi. Det er vore, og Koos Labuschagne kommer i forveien.

Glade jubelraab lyder nu over »veldten«. **) Sannie trykker sit barn tættere til sig og mumler: »Tak, naadige fader, hav tak for denne frelse.« Og glædestaarer rinder nedover hendes ansigt. Budet nærmer sig mere og mere leiren. Inden faa minuter naar han frem og stiger af sin sved-dryppende hest. Man saa straks paa hans forgræmmede ansigt, at den modige og kraftige mand var stærkt bevæget. Forsamlingen, som havde ventet ham under spøg og munterhed, forstummede ganske ved hans komme. Der var ingen tvil om, at der var skeet noget alvorligt. Paa de indtrængende spørsmaal, som blev rettet til ham fra alle kanter, havde han intet svar. Han vendte sig mod Piet Uijs, som havde nærmet sig til ham, og sagde med sagte stemme:

»Oom Pieter, forbered eder paa daarlige efterretninger. Inat er der kommet bud til os fra den anden side af fjeldet. Hestene kunde ikke mere, og budene selv var aldeles udmattede, derfor kommer vi saa sent. Det er oom Stoffel van Staden, Andries De Klerk og Piet Maré med en achterruiter. Deres beretning lyder forfærdelig. Næsten halvdelen af vore brødre og søstre i Natal er nedhuggede af zulu-kafferne. O, min Gud, min Gud. Fra min fars hus er ingen undkommen. Jeg er nu den eneste gjenlevende af min stamme.« Og krampagtig graad rystede den stærke mands legeme.

---

*) En hest, som aldrig eller ugjerne traver, men som isteden gaar i en slags luntetrav.

**) Veldt kalder man i Syd-Afrika den mark hvor plogen aldrig har gaaet.

Der var ganske stille blandt tilhørerne. Tause stod de der og syntes aldeles lammede af den frygtelige efterretning. Selv Piet Uijs sank sammen ved dette sørge-budskab. Da hørte man en mild kvinderøst. Sannie var gaaet hen til sin mand, straks han havde sluttet sin korte fortælling. Hun greb hans haand og trykkede den til sit bryst og sagde med deltagende, trøstende stemme: »O, Koos, min elskede mand, bær, hvad Gud sender, som en mand, lad ikke smerten overvælde dig. Herren er vor hersker, hans vilje ske.«

Nu kom sorgen til udbrud. Graad og jammer fyldte luften. Der var ingen af de tilstedeværende, som ikke havde paarørende i toget paa den anden side af fjeldet. Forældre tænkte med angst paa sine børn, og børn paa sine forældre. Mere end en ung mand skalv, naar han tænkte paa den elskede, og mange unge piger græd stille ved tanken paa ham, de havde valgt til sin livsledsager. Ingen viste jo, om ikke netop deres kjære var blet zuluernes offer.

Sannies ord havde atter bragt kommandanten til sig selv. Han forsøgte at overvinde sin dybe sorg, og med blikket rettet mod den omkring-staaende flok raabte han med stærk røst:

»Brødre og søstre! Ja — Gud er Vor Herre. Hans vilje ske i himlen og paa jorden. Det er ofte tungt at bære, hvad han lægger paa os. Men nu er det ikke tid at sørge. Vi maa skynde os og komme de gjenlevende brødre og søstre til hjælp. Jeg kan godt forstaa, at I gjerne vil høre alle enkeltheder, men budene er naturligvis saa udmattede, de maa desuden om kort tid afgive forklaring for krigsraadet, for at det kan tage sine forholds-regler. Naar det er slut, skal alle enkeltheder blive kundgjorte. Gaa nu, mine venner, Gud være med eder!«

Tause og bedrøvede skiltes flokken ad. Kun Piet Uijs, Koos Labuschagne, forposten, der havde afløst Louis Nel, og medlemmerne af krigsraadet blev tilbage.

„Avion“.

En ny flyve-maskine.

(Efter *Scientific American*).

Ikaros, der bandt vinger paa sin ryg og fløi mod solen, lader ikke menneskene sove i fred. Ganske vist er der rundet adskillig vand i strand siden den dag, han og hans sindrige fader tog sig sin udflugt, men hans eksempel har vist sig at eie en forbløffende seig evne

til at smitte: menneskene blir ikke sine »flyve-tanker« kvit, hvert aar dukker der nye luft-skibe, nye flyve-apparater op i horisonten, og til trods for, at det gaar de fleste flyve-mennesker, som det gik Ikaros — de ramler ned —, straks er der to for en isteden til at tage op problemet og de faldne vinger.

Kringsjaa har flere gange behandlet de forskjellige fænomener paa »flyveriets« omraade, saaledes det høist interessante forsøg, professor Langley gjorde med sin flyve-maskin aërodromen. De nyeste eksperimenter, som vi idag skal omtale, har ganske vist ikke den nimbus af videnskab og taalmodigt studium, som omgav den engelske lærdes arbeide for at gjøre menneskene til fuglenes lige, — de smager mer af »flyve-griller«, der kuriøst nok er blet til virkelighed. Alligevel indeholder de adskillig fornuftigt og er bygget paa principer, der tidligere kun har været lidet paaagtede under dette arbeide; saa selv om det nye apparat ikke har evnet at løse problemet, har de kanhænde peget paa den rette vei.

Dette gjælder den her afbildede flyve-maskine *Avion.* Opfinderen er en fransk ingeniør ved navn Ader. Han har under sit stræv for at trænge ind i flugtens hemmeligheder længe og nøie studeret fuglene — de ligger jo ellers nærmest at studere for folk, der tænker paa at flyve —, og særlig er det vingerne og deres konstruktion, han har iagttaget. Som resultat af sine studier, dem han synes at have drevet mer indgaaende end de fleste af sine forgjængere, har han fastslaaet, at fuglenes flyve-organer følger en bestemt geometrisk kurve, der begynder ved brystet og stiger opad i bevægelses-retningen. Og det er ikke bare vingen som helhed, der lyder denne lov. Nei hver enkelt fjær følger den samme kurve, der alt efter vingernes tyngde er mer eller mindre fremtrædende, men den er der, og kan iagttages hos alle skabninger, der ved egen kraft formaar at bevæge sig frit i luften, — hos fugle som hos flaggermus og insekter. Fra dette princip, hævder Ader, gives der ingen undtagelser i naturen, og loven om vingernes geometriske kurve er flugtens grundlov.

Efter denne grundlov gik saa Ader frem. For at skaffe sin mekaniske fugl kraft til at holde sig i luften, gav han den vinger, hvis flader ikke var jevne, som vinge-fladerne paa de *maximske* og *richetske* apparater, men bøiede — vinger, hvis form ikke var helt ulig de australske bumeranger. Det er indlysende, at et saadant apparat maa faa en vis lighed med en fugl, der spreder sine vinger — noget i lighed med et kjæmpemæssigt-legetøi, og Ader gjør ingen hemmelighed af, at det netop er en mekanisk fugl han har ønsket at konstruere. *Avions* vinger er imidlertid ikke lavet af fjær, hverken af

naturlige eller af kunstige; vingernes ramme-skelet, om man saa vil udtrykke det, er af seige bambus-rør, lette, men stærke og stive. Over denne ramme er der spændt silke, og rammen og silken er saaledes indrettet, at hele vingen kan klappes sammen. Ved disse vinger er der det mærkelige, at de ikke kan »slaa«; de skal kun tjene til støtte under flugten og kan derfor kun bevæges saapas, at maskinens tyngde-punkt ændres.

»Avion« sættes i bevægelse ved hjælp af skruer eller, om man saa vil, »propellere«, der erstatter slagene af fuglenes vinger. Begge disse fir-bladede propellere er af bambus og særdeles solid konstruerede. Begge er fæstede paa apparatets forside, og arbeider aldeles uafhængig af hinanden. Motoren, der driver dem, er meget liden, baade af omfang og af vægt. Det er en damp-motor, der op-

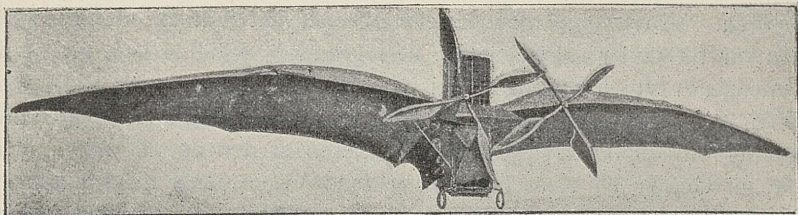
„Avion", slaaet sammen.

varmes ved alkohol. Hver propeller har sin motor paa 20 hestekræfter, og naar alle udgange for dampen er stængte, frembringes et tryk af en atmosfære i sekundet.

Selvfølgelig er alle maskindelene saa tynde og lette som muligt, og inde i »Avions« lette »legeme« har flyve-mennesket sin plads. Derinde sidder han og styrer sin fugl — eller sit skib, — styrer det med et ror, der sættes i bevægelse ved hjælp af pedaler. Men alle andre manøvrer iværksættes ved tryk paa 3—4 knapper, anbragt paa bekvemme steder. — Saadan er i store træk denne flyve-maskines bygning og beskaffenhed. Den model, vi har gjengivet efter tegninger i *Scientific American*, har mellem vingespidserne en størrelse

af 15½ meter, og hele dens vægt, naar styrmand og alle nødvendige apparater er anbragt i den, er ca. 500 kilo.

Noget, der maaske særlig bør bemærkes, er, at »Avion« er konstrueret med understøttelse af det franske krigs-ministerium. Overordentlig hurtig har konstruktionen ganske vist ikke gaaet for sig: Fra 1892—95 har Ader syslet med sin »fugl«. Da saa apparatet endelig var færdigt, skulde det da prøves, og den store prøves dag oprandt i oktober. Til scene for det eiendommelige skuespil havde man valgt den saakaldte Satory-slette, hvor man i den anledning havde planeret og glattet bort alle ujævnheder. Erfarne ingeniører, militære af høieste rang og andre vigtige medmennesker blev indbudne, og 14. oktober, da der herskede en smule vindstille, besteg Ader sin maskin. Den var stillet paa hjul, og med udbredte vinger,

„Avion“ i flugt.

lig en kjæmpemæssig flagermus, for »Avion« bortover sletten, hvor talrige vagter var udstillede for at holde folket paa afstand. Hastigheden tiltog stadig — allerede saa man, at hjulene fjernede sig fra marken, den eventyrlige fugl løftede sig og vendte sig mod vinden. Da hørtes pludselig et skrig, opfinderen opfattede det som et raab til ham, en befaling til at stanse, fordi et eller andet var i ustand, — han sagtnede farten, atter rørte hjulene ved jorden, men paa en saa ublid maade, at flere af apparatets dele bragtes i uorden. Paa en fortsættelse af prøve-flugten kunde der ikke tænkes. Men saapas meget havde alle kyndige faaet ud som resultat af den kortvarige flugt, at »Avion« opfyldte alle berettigede krav, at vingerne var istand til at bære hele mekanismen, luft-skipper, apparater o. s. v., og motorerne istand til at drive maskinen frem.

Nu skal »Avion« være fuldt repareret igjen, og Ader venter kun paa den franske krigs-ministers befaling for at gjentage sit forsøg og føre sin opfindelse helt ud i praksis. Ti dette første, her beskrevne forsøg havde trods alt teoretisk held, men praktisk uheld.

Katolicismen i Frankrige.

(Efter F. C. Conybeare og Urbain Gohier i *National Review*).

Siden den franske regjering »benaadede« kaptein Dreyfus, har bladene faaet nyt sensations-stof. Og publikum har knapt en tanke tilovers for den pinlige spænding, som det i halv-andet aar havde at gaa igjennem, mens kampen for revision af den brutale krigsrets-dom af 1894 maatte holdes gaaende. For alvorlige iagttagere bragte sagen imidlertid saa forfærdende afsløringer, at de ikke kan forsvare at slaa den af hodet, fordi den har ophørt at sysselsætte telegrafen. Disse afsløringer tvinger os nemlig til at undersøge, hvorledes det samfund er indrettet, hvor sligt har kunnet foregaa. Troværdige meddelere stadfæster det indtryk, man ret som det var fik under sagens gang, at i grunden skyldtes hele det modbydelige vrøvl en retning i den kirkelige bevægelse i det ulykkelige land. Vi skal derfor her give et kort uddrag af indholdet i et par artikler om denne bevægelse. Forfatteren af den ene, franskmanden Urbain Gohier vil være læserne bekjendt fra sit oftere nævnte djærve angreb paa udvæksterne ved den franske militarisme; og englænderen Conybeares kyndige betragtninger over »affæren« har vi i sin tid til dels gjengivet.

Det billede, begge disse forfattere giver den franske katolicisme, er overmaade lidet tiltrækkende; og desværre belægges træk for træk med første haands oplysninger. Man skulde tro dem hentet lige ud af den tykkeste middelalder, og saa er det gjengivelser af ferske rets-referater og blad-udtalelser.

I.

Conybeare tager sit udgangs-punkt i to lov-forslag, som Waldeck-Rousseaus regjering har forelagt. Det ene gjælder amnesti for alle, som har noget udestaaende med rettens haandhævere i anledning af sin deltagelse i »affæren«. Det andet gjælder ophævelse af de kloster-ordener, som ikke søger statens godkjendelse.

Amnesti-loven sigter paa at forebygge en fornyet uhyggelig ophidselse, naar sagerne mod Zola, Reinach o. fl. skal fore igjen, samt naar kammerets beslutning fra ivaares om retslig undersøgelse mod Mercier og hans fæller skal sættes i værk. For saa vidt Zola og Reinach skal miste adgangen til at bevise sandheden af sine paastande mod falskner-banden, og omvendt Mercier skal slippe at

stande til rette for sit lov-brud, da er det rimeligt, at mange hæderlige mænd ærgrer sig over ministeriets vistnok forstaaelige iver for at dæmme mod de nu blundende lidenskabers gjen-udbrud. Efter udfaldet af senatets rigsrets-dom over de oprørske skraalhalse er det dog mindre sandsynligt, at landets ro skulde forstyrres, om ogsaa de virkelige syndere blev udsat for at rammes af retfærdigheden. Det skal heller ikke være usandsynligt, at regjeringen tager amnesti-forslaget tilbage, skjønt det muligens vil koste krigs-ministerens afgang — en dyr pris for øvrigt.

Loven mod kloster-ordnerne faar derimod bifald af alle hæderlige folk med sundt omdømme. Den rammer nemlig en af hovedstøtterne for det ryggesløse bagstræv, som har baaret hodet høit i revisions-kampens hede dage. I sig selv forekommer rigtignok loven at være et indgreb i vedkommende ordens-brødres og -søstres frihed; men til gjengjæld synes den paakrævet, for at trygge selve frihedens og tolerancens aand hos nationen. Naar den jesuitiske tankegang truer med at forkvakle alt folkets opfatning af, hvad ret er, da synes det stridt at skulle hævde tolerance just mod intolerancens hævdere.

Med sin bestemmelse om, at det skal være forbudt under straf, »uden forud indhentet bemyndigelse fra stats-styrets side at stifte eller vedblive som medlem i foreninger mellem franske undersaatter og udlændinger eller franske imellem, ifald vedkommende forenings over-ledelse har sit sæde udenlands og beklædes af udlændinge« — rammer denne lov alle de store »ordener«: jesuiterne, dominikanerne, karmeliterne, kapucinerne, benediktinerne og assumptionisterne. Alle er de fuldstændig kosmopolitiske samfund, og alle ledes de af italienske kirke-fyrster i Rom. Dette er at betale dem, der i sommer frækt beskyldte Dreyfus's forsvarere for at staa i fremmedes sold, med samme mynt; selv den lure bagstræv-republikaner Méline skal krympe sig uhyggeligt, om en slig »orden« ved leilighed søgte ham om lovlig anerkjendelse. Følgen af, at ordenerne ikke lader sig godkjende af stats-myndighederne, blir ialfald, at der naar som helst ved given anledning — om de skulde indlade sig paa rænker mod republiken — kan skrides ind imod dem som »utilladte selskaber«. Selvfølgelig kan slige selskaber ikke med lovens bistand eller med rets-gyldighed hævde eller afhænde eller bortpante sin eiendom.

Den franske republik har mange ærgrelser af disse ordener; de er vrange og opsætsige mod den verdslige øvrighed. Efter gjældende lov har de som andre foreninger at erlægge skat af sine faste eiendomme; men dette vil de stadig vride sig undaf. I tiden fra april 1896 til oktober 1899 har stats-kassen maattet sagsøge

gjenstridige munke-samfund i 525 tilfælde. Naar det saa til slut kommer til tvangs-auktion, tyr de til straamands-væsenet. Især har assumptionisterne (ɔ: himmelfarts-brødrene eller, som de pleier kalde sig, kors-fædrene) teet en fræk lyst til at omgaa statens love, endda de stadig skryder af sit »nationale« sindelag. For vel et aar siden vandt de for høiesteret den sag, stats-kassen havde anlagt mod dem for skatte-negtelse, idet de aflagde ed paa, at de vældige eiendomme i Paris, Bordeaux og Arras, som de bruger, dem har de bare leiet. Denne ed har nu vist sig at være en mened. Ved den hus-undersøgelse, som politiet i høst foretog hos dem i anledning af deres maskepi med de oprørske kongs-venner, opdagedes der i Far Hippolytes jernskab foruden $1^1/_2$ million kroner i penge tillige et dokument, som godtgjorde proforma-værket. Den straamand, hos hvem de under ed paastod at leie huset, havde udstedt et slags kontra-skjøde. Dette beviste, at husets virkelige eiere var Far Picard og Far Bailly; denne siste er selve pavens yndling og redaktør af de pøbelagtige godtkjøbs-blade »Korset« og »Pilgrimen«, som i religionens navn har æreskjældt general-stabens angribere under Dreyfus-sagen med saa gemene udtryk og sjofle opdigtelser, at almindelige folk simpelt hen ikke fatter en slig raahed i fantasien. Nu er altsaa den værdige herre afsløret som en tarvelig meneder, som kan vente sin straf. Denne ækle afsløring har voldt de britiske katolikers væmmelse; deres ledere har offentlig udtalt sin fordømmelse.

Man har undret sig over, at en slig figur som Far Bailly, endda han udgav sine sjofle blade, kunde faa privat foretræde hos paven. Hemmeligheden er, at den Hellige Fader har disse ordener at takke for sine indtægter; dem er det, som fylder hans kasse, naar ebbe truer. Og rigest tilgang har selvfølgelig de ordener, som best forstaar at lokke skillingerne fra de troende. Jesuiterne skal være aller dueligst i dette stykke. Næst dem har Lourdes-fædrene stort ord paa sig, og ikke synderlig daarligere er assumptionisterne; der skal endog bestaa et slags kompaniskab mellem disse to ordener, idet assumptionisterne rundt om i Frankrige agerer indpiskere for pilgrimsfærd til den under-gjørende grotte.

Hvorledes skaffer nu assumptionisterne sig slig tilgang paa mynt? Jo, de har gjort sig til særlige agenter for den helgen, som ifølge den katolske mytologi maa anraabes, naar det gjælder at finde tabt gods igjen, eller naar man har en vovsom spekulation fore — den hellige Antonius af Padua. Hver som har nydt godt af St. Antonii bistand, pleier da at indsende takken skriftlig til assumptionisterne — ledsaget af en passende dusør. Ved at studere de

takke-lister, som ugentlig trykkes i deres organ »Pilgrimen«, kan man regne ud, at der bare til deres kloster i Paris strømmer ind 5000 kroner ugen, altsaa 250,000 kroner om aaret. Samme organ godtgjør, at de desuden modtager 15,000 kroner i almindelige bidrag. Saa tjener de utrolige summer paa salg af sine smuds-blade — »den gode presse«! — samt af alskens godtkjøbs helgen-historier, helgen-portræter o. l., som de prakker ind paa de fattige i aanden. — Det kan altsaa nok begribes, hvorledes politiet fandt $1^1/_2$ million kroner i de fromme menederes jern-skab.

Et studium af de takke-breve til St. Antonius, som uge efter uge trykkes i »Pilgrimen«, giver en ganske forbausende indblik i den aands-tilstand, som hersker blandt dette vidt udbredte blads læsere. Her er et brev: »To francs lovet St. Antonius, hvis han hjalp os at finde vor stakkels hund, som var kommen paa vildspor. Nu har vi den hjemme igjen, rask som før. Hermed opfylder vi vort løfte . . .« Her er et andet: »Jeg misted min pengepung i sporvognen, og det saa mørkt ud med at finde den igjen. Jeg bad da til den hellige Antonius og lovede ham en skjænk. Faa minuter efter kom pungen til rette igjen . . .« Her et tredje: »Lovede St. Antonius fem francs, hvis han vilde tage min forretning i sin varetægt; især gjaldt det, om tre vovelige spekulationer skulde lykkes. Jeg blev bønhørt. Tak . . .« Slig følger de hinanden slag i slag, halvhundred minst ad gangen. Selvfølgelig trykkes bare et udvalg af de mest opbyggelige, bladet vilde ikke rumme dem alle, — listerne opgiver omtrent femten gange saa mange indløbne takke-breve som de, der blir trykt.

Ønsker man et fyldigere indblik i den bundløse overtro, som giver sig udtryk paa denne maade, da bør man studere et maanedsblad, som under høiere vedkommendes beskyttelse udgives af nogle geistlige »Til fremme af St. Josefs og St. Antonius af Paduas dyrkelse«. Her opregnes hver gang en række »nye beviser« paa de to helgeners godhed mod deres dyrebare tilbedere. Conybeare anfører en haandfuld slige »nye beviser«, som han henter fra en artikel i *Siècle* for 9. oktober med overskriften »Hvorledes man fordummer et folk«. Den hellige Josef befatter sig væsentlig med giftermaal og familiesager; derfor henvender de fromme sig til ham som til et himmelsk ægteskabs-byraa. En ung pige skriver i april, at hun har bedt ham om at skaffe hende en mand før mai maaned. En anden takker, fordi hun istedenfor en frier, som hun bad om, nu har to at vælge mellem. Til St. Antonius har en høker bedet om »at vinde den sag, han har med en jøde«. Lærerinder ved kirke-skoler er flittige til at

sende bladet nyheder af denne art. En skriver: »Jeg gjorde det løfte, at dersom vor helgen vilde skaffe os tre elever fra læg-skolen, skulde jeg indberette det til Deres blad. Isteden fik vi hele seks. Dette er et mirakel; for i alle de femten aar siden skolens løsrivelse fra kirken har vi ikke faaet en eneste til at gaa over fra statens til kirkens skole. Selv gjorde vi denne gang intet, saa det er St. Josef alene, som har udrettet det.«

Disse lærerinder staar ikke altid paa god fod med sine geistlige foresatte. Saaledes beretter en, at hun var blet saa kjed af sin overordnede, at hun lovede St. Josef og St. Antonius fem francs, dersom vedkommende blev forflyttet. »O, under! Det var søndag, løftet blev gjort, og min foresatte, som var lidt usel, blev i ugens løb syg og afgik ved døden.« Dette smukke brev stod trykt i marts sistleden. En anden beretter et lignende løfte og fortsætter: »Den gode St. Josef tog sagen fat paa en anden maade: der kom en deilig bronkit (*une belle bronchite* staar der), pastoren gjorde et pent skriftemaal, fik en herlig afløsning og vandrede med fortrøstning bort til en bedre verden .... og stakkels lille søster Klara, naar hun nu beder sin rosenkrans for hans sjæl, glemmer aldrig at føie til efter hvert *Gloria Patri* »Tak, du kjære gode St. Josef«.

Omvendt hænder det ogsaa, at pastoren maa ty til slige løfter for at stagge sine fromme lærerinders slemme tunge. En skriver, at efter hans bøn og løfte var gjort, blev vedkommende »søster» daarlig; lægen mente, hun ikke havde mange timer igjen. Dette fandt den fromme mand var at tage sagen for alvorligt af helgenen: ikke vilde han en synders død, hvorfor han paany anraabte sin beskytter i himmelen om at spare hendes liv. Ogsaa nu blev han bønhørt, og — store under! — »hendes liv er udenfor al fare, men det lem, hun misbrugte til at volde sin sognepræst fortræd, tungen altsaa, var blet lammet; lægen siger, hun aldrig faar dens brug igjen.« Dette bevis paa bønnens magt haaber den værdige pastor vil styrke mange i troen paa den prægtige helgen.

Det opbyggelige maaneds-skrift trykker ogsaa bare udvalgte breve; men hvad der stikkes under stolen, kan anes, naar man alligevel kan læse breve fra gifte koner saalydende: »Jeg lovede at sende indberetning i en stund saa fortvilet for mig, at min stilling og agtelse — kort sagt alt stod paa spil« .... eller: »Fortvilet. O, St. Josef kjender min hemmelighed. St. Josef maa gjøre noget for mig, ellers er jeg fortabt. Sandt at sige, faar jeg her ingen hjælp, svæver min tro i fare.«

Naar man læser sligt, er det som man lytter til den franske

folke-tros intimeste bekjendelser. For et dyb af naivetet! Fra oldtidens Hellas har man i votiv-indskrifterne paa Asklepios- og Afroditetemplernes vægge beviser paa en tilsvarende barnlighed i folkets religiøsitet. Egentlig er det ikke et haar bedre end negernes forhold til sine fetisjer. Reformations-tidens aflads-kræmmere gjorde ikke saa megen skade som disse hykkelske assumptionister i vore dages Paris. Og det mest skræmmende er, at sligt foregaar aabenlyst, uden at hverken bisperne eller paven skrider ind.

Hos oplyste troende i Frankrige har disse afsløringer gjort et dybt indtryk. Og oplyste mennesker, som ikke sogner til pavekirken, fyldes af rædsel. Spaniens skjæbne staar for dem som et rystende varsel. De indser, at det ikke nytter at forholde sig bare negativt til en kirke, som fremturer slig. Enkelte begynder at pege paa protestantismen som redningen.

II.

Gohier hører til disse alvorligt tænkende franskmænd, som er blet rystede ved de afsløringer, vi har antydet. Han har tidligere befattet sig meget med kirkelige spørsmaal og behandlet den med agtelse for baade troen og kirken. Nu vrider han hænderne i ak og ve. Dreyfus-sagen aabnede hans øine for hærens brøst. Han granskede tilstanden og fandt den elendigere, end han turde forudsætte. Saa raabte han sit varsko. Selvfølgelig blev han anklaget for at »haane hæren«; men han havde sine beviser i orden og kunde ikke blive dømt. Nu angriber han tillige kirkens brøst, og efter hans anførsler at dømme skal det holde de angrebne haardt at rense sig.

Han skriver denne gang for et britisk publikum og finder det nødvendigt at bede læserne holde vel ud fra hinanden den katolicisme, de kjender paa hjemlig grund, og den franske, han maa skildre. Forskjellen stikker i, at blandt britere optræder katolicismen som et mindretals-samfund, der maa virke gjennem udfoldelse af sine ædle egenskaber, mens den i Frankrige er den næsten eneraadende kirke med en aldrig rokket hævd paa magten over menigmands sjæle, saa dens slette sider trygt tør aabenbare sig.

Den katolske kirkes slette side stikker i den fordømmelse af samvittigheds-friheden, som den udøver gjennem skrifte-stolen, og i den konsekvente fornegtelse af retten til selv-tænkning. Ledet af jesuiterne skyr den ingen midler, hvor det gjælder at holde menigheden til blind lydighed.

Alene ved at fastholde dette kan man forstaa, hvorledes det

gik til, at mens ethvert menneske udenfor Frankrige fulgte spændt med i Dreyfus-sagens gang, vedblev menigmand i Frankrige selv at være uvidende om, hvad der efter hvert blev bragt for dagen til den ulykkelige fanges forsvar. Hvor mange gad vel sætte sig ind i, hvad der fremførtes mod det, fem generaler, som havde været krigs-ministre, paastod var saa og saa? Stod ikke generalerne der i sin fulde uniform? Det var bevis nok for sandheden af deres ord. Gjennem utallige slægtled havde menigmand faaet det i blodet, at hvad den, som bærer den rette høitidelige dragt, siger at man skal tro, det skal man tro — tvil paa en slig persons udsagn er døds-synd.

Og officererne selv, som troppede op og afgav falsk vidnesbyrd, var de ikke som i andre lande at regne for gentlemen? Jo, men de var opdragne i jesuit-skoler fra smaagutter af; og sine intimeste tanker var de selv og deres koner vant til at betro præsten i skriftestolen — var de komne i skade for at vidne falsk, saa kunde de ialfald være forvissede om at faa synds-forladelse mod at ramse en del avemaria'er, dersom synden var begaaet til fromme for kirken.

Naar general-stabens og kirkens blade dag ud og dag ind messede, at retfærdighedens talsmænd var betalte leie-svende for jøderne og det mystiske »syndikat« i London, og naar dette nonsens blev taget for den rimeligste sandhed i verden — da stikker det i, at den simple ting, at nogen kan trodse haan og forfølgelse for sandhedens skyld uden at blive betalt for det, den simple ting faar en skikkelig katolik ikke ind i sin forstand. Saa vant er han til at drive kjøb og salg med Vorherre. Den katolske kirke har en fuldstændig pris-kurrant over dyd og last; ved skriftestolen gjør man sit synde-regnskab op — i rede mynt, om det kniber. Trænger man en del messer læst for sin arme sjæl, kan de bestilles *en gros*. Skrifte-faren forlanger f. eks. 100 francs for 10 messer; han overlader dem for det halve til et par sognepræster; disse leier dem igjen ud til fattige kapellaner for 1 franc stykket. Skal man i bod læse en stump rosenkrans, saa gives der nok af dem, som for betaling paatager sig at læse i ens sted. Den, som ikke tror dette, kan studere Far Baillys organ »Korset«, hvor der ret som det er staar, at f. eks. den eller den general har lovet at lade 2—3000 paternostere og ave'r læse ved sine officerer eller deres fruer. Skal det ikke ligeledes tjene til at balancere synde-kontoen eller ogsaa til at sikre sig Vorherres velbehag, naar man for penge anskaffer et papir med pavelig eller biskoppelig »velsignelse«, en flaske indviet vand, en relikvie?

Og slig trafik skulde ikke have vænnet godtfolk til at tænke

sig det rimeligt, at dreyfusarderne var bestukne af »syndikatet« — denne glimrende opfindelse, jesuit-pressen straks fra første stund berigede verden med!

At jesuiterne direkte havde sine fingre med i de rænker, generalstaben i sin nød maatte ty til, det er godtgjort ved den modbydelige oplysning, at general Pellieux havde sammensvoret sig med Far du Lac om at stjæle en dames breve for at vanære hende i hendes mands øine, saa denne kunde gjøre det af med den besværlige Picquart. For øvrigt tyder alt, hvad de arme generaler og majorer foretog sig, og deres hele manøvrering foran rets-skranken paa en fuldstændig fortrolighed mellem dem og deres gamle lærere, jesuiterne. Alle disse forfalskninger, omsvøb, fortielser, tve-tydigheder, løgne er som grebne lige ud af jesuiternes lærebøger i moral.

Denne fortrolighed mellem republikens arve-fiender og stabsofficererne i republikens hær er let at forklare, naar man ved, at de franske officerer, som avancerer, af sine mindre heldige kamerater pleier at udpeges ved betegnelsen »ærkebispe-sønner«. Ved de fine kirke-skoler, der forbereder de fleste, som kommer ind ved de fine krigs-skoler, blev det ifjor strengt paabudt at subskribere til forræderfalskneren Henry's minde; den eneste elev, som negtede, blev sat paa porten. Som skole-præmie foræredes en begeistret biografi af humbug-mageren Quesnay de Beaurepaire. Ved de kirkelige folkeskoler i Paris lovedes der fridag den dag, jøden blev dømt for anden gang.

Nu er processen for en tid ude af sagaen. Isteden braaker general-stabens og kirkens blade med at hidse stemningen op mod England. Jesuiternes grund til at hade England som politisk magt er den samme som i den store Armadas dage: England er tankefrihedens faste borg. Bagstrævet kjender sig aldrig trygt, saa længe den engelske forfatning og den engelske magt florerer. Paven kan aldrig saa meget kokettere med demokratiet i enkelte lande, han blottede sig for grovt, da han ikke rørte en finger for at mane Europas fyrster til at skride ind mod sultanens morder-bande i Armenien. Han svarede ikke paa fru Dreyfus' bøn om at tage sig af retfærdighedens sag; men straks det kneb for slags-broren Guerin og hans banditer i »Fort Chabrol«, satte ærkebispen af Paris sig i bevægelse. Den værdige prælat fornegtede ikke traditionerne fra Bartolomæusnatten: selv mord-gal pøbel er redskaber gode nok for opretholdelsen af lydighed mod kirken. Republiken er i sig selv et brud paa denne — og alt »republikansk« har sin gamle faste borg i England. For nærværende er selvfølgelig burerne i velten blandt de franske bag-

strævere, for et par aar siden brølede deres blade skjældsord mod de samme burer for deres klippe-faste protestantisme!

Fra England stammer frimureriet, »denne jødisk-protestantiske organisation« til Frankriges fordærv. Far Bailly har netop ladet udgive en bog om den »protestantiske fare«; her bevises det bl. a. ved at citere traktaten mellem England og Prøissen forud for Syvaars-krigen i 1757, at den britiske stat »aarlig betaler en million pund sterling for opretholdelsen af den protestantiske religion . . og til bekjæmpelse af den fælles fiende, Frankrige.« Denne traktat er aldrig ophævet — følgelig bestaar den fremdeles! »Protestantismen med dens afsky-værdige fri diskussion af tanker, er en forfærdelig kilde til opløsning, aarsagen til alt ondt; i sin tid vil den udrydde enhver nation, den kommer i berøring med, ganske lige som kræft breder sig til alle organer i det menneskelige legeme. Det protestantiske England er fordærvet i en grad, man ikke kan tro mulig; derover praler lasten skamløst i al sin vederstyggelighed . . .« og saa fortsættes der i ordelag, som Gohier holder sig for god til at gjentage; det gaar ud over præsternes giftermaal. »Den protestantiske geistlighed vælter sig i liderlighed uden blusel.« Gohier finder det her nødvendigt at minde om, at den katolske geistlighed aarlig faar 240 domme paa sig for voldtægt. Protestantismens faste borg inden Frankriges grænser er statens universitet, hvor der ganske rigtigt undervises i protestantisk teologi (katolske teologer faar undervisning ved de kirkelige seminarier). Bailly udbryder derfor: »Lad universitetet brænde til grunden! der bør ikke blive sten tilbage paa sten af en bygning, hvorfra nu i hundred aar giften har faaet sprede sig ud i samfunds-legemet.« Professorerne burde »sættes paa slaveriet«, for ikke ved sin aandelige spedalskhed at smitte alt folket.

Den mand, som udgiver dette skrift, er pavens særlige ven, assumptionisternes store lys.

Reiser der sig da ikke en eneste røst mod dette uvæsen? Gohier anfører et eksempel: bispen af Nancy har nylig klaget til Rom over »søstrene af den gode hyrdes orden«, fordi de misbruger de forældre-løse smaapiger, der er betroede til deres varetægt. De fromme damer sætter nemlig de værge-løse stakler til at sy og brodere for dem dagen lang fra den yngste alder, og naar de saa har slidt helsen ud af deres krop, saa de ikke kan gjøre nytte for sig længere, blir de jaget ud paa gaden uden en øre i lommen. Slig opfatter disse »søstre« sin barmhjertigheds-gjerning! Bispen skriver: »Nonnerne tænker bare paa at tjene penge. Der findes blandt de broderede sager, de sætter smaapigerne til at forfærdige, pynt og undertøi saa

overdaadigt og kostbart og med et sligt snit, at ærbare damer, som jeg har spurt til raads, erklærer det for udelukkende beregnet paa afsætning i *demi-monden;* end ikke den flotteste ærbare dame vil nogensinde tage slige sager paa sig. Da disse mine bemærkninger kom forstanderinden for øre, svarede hun: Netop disse varer indbringer os mest penge! ellers tog hun intet hensyn til mine forestillinger.« Bispens klage blev afvist i Rom, og de fromme damer faar ustraffet fortsætte at tjene penge paa fattig-børns træle-slid med at brodere undertøi til kurtisaner!

Gohier skriver for engelske læsere og lægger dem paa hjerte at være opmærksomme paa faren ved at lade katolikerne faa overtaget i landet, hvad disse smigrer sig med at have udsigt til. Han taler sig ofte varm og bruger stærke udtryk for sin harme. Naar vi gaar ud fra, at han endnu før kassations-rettens dom i Dreyfussagen blev frikjendt for sine bitre angreb paa hærens brøst, er der stor sandsynlighed for, at han heller ikke kan gjendrives, naar han nu drager til felts mod katolicismens udskeielser. Forholder det sig, som han beretter, staar det i sandhed ilde til med det religiøse liv hos menigmand i Frankrige.

Jordskjælv.

De almindelige fænomener, der ledsager jordskjælvene. Ældre og nyere teorier om jordskjælvenes aarsager.

(Af **S. A. Ramsvig**).

I.

Ved *jordskjælv* forstaar man den stødvise eller længere vedvarende, mere eller mindre udstrakte og stærke rystelse af den faste jord, jordskorpen. Jordskjælvenes aarsag maa søges i jordens indre, dybt under overfladen. Vulkanske udbrud ledsages altid af jordskjælv; imidlertid staar ikke alle jordskjælv i forbindelse med vulkaner eller vulkanske kræfter, men har ofte ganske andre aarsager. Mange jordskjælv staar dog i nøieste sammenhæng og vekselvirkning med vulkanerne. Ti ikke blot hjemsøges vulkanske egne hyppigst af jordskjælv, men man har ogsaa bemærket, at et jordskjælv ender med et udbrud af en nærliggende vulkan, og at næsten ethvert vulkansk udbrud indledes af en liden jordrystelse. Dog træffer begge slags fremtoninger ikke altid sammen med hensyn til tid og sted. Mange

jordskjælv udbreder sig ofte over et saa stort rum, at de griber langt ud over vulkanens ringe virkekreds. Saaledes har man iagttaget, at i det store sydamerikanske vulkan-belte hjemsøges mellemrummene mellem de enkelte vulkan-rækker hyppigst af jordskjælv, og disse er aldrig saa heftige, som naar der i lang tid ikke har fundet noget udbrud sted, og ophører øieblikkelig, naar en nærliggende vulkans krater endelig aabner sig og skaffer vei for de høit spændte dampe. Man har derfor med god grund sammenlignet vulkanerne med sikkerheds-ventilerne paa damp-kjedlerne.

Efter de aarsager, som frembringer dem, har man tidligere foreslaaet en adskillelse mellem *vulkanske* og *plutoniske* jordskjælv, idet man ved vulkanske vilde betegne de lokale jordrystelser, der gaar forud for vulkanernes udbrud, ved de plutoniske derimod de af disse uafhængige jord-rystelser. Som aarsag til de vulkanske jordskjælv gjælder virkningen af jordens glødende-flydende indre. Den samme aarsag, som frempresser glødende lava-strømme af vulkanernes svælg, frembringer ogsaa de vulkanske jordskjælv; ti i begge tilfælde er det spændkraften af de underjordiske, efter frihed søgende dampe, som foraarsager de voldsomme natur-tildragelser, der ikke sjelden har udbredt skræk og fordærvelse over hele folkeslag.

Der kan anføres mangfoldige eksempler paa, at vulkanske udbrud og jordskjælv staar i forbindelse og vekselvirkning med hinanden. Mellem aarene 1771 og 1778 var saaledes Vesuv og Ætna meget rolige, medens hele Italien næsten uophørlig i den tid blev rystet af jordskjælv; men disse ophørte straks, da Vesuvs udbrud paafulgte i september 1778. Den 10. december 1811 begyndte de jordskjælv, som et helt aar med afvekslende styrke rystede Mississippi-dalen, og som den 7. og 8. februar 1812 naaede en saadan heftighed, at jorden rystede uophørlig; derefter fulgte det skrækkelige jordskjælv i Caracas i Venezuela den 26. marts, og den 27. april kom endelig vulkanen paa den vestindiske ø St. Vincent, som havde slumret i næsten hundred aar, i oprør, og fra nu af blev jord-rystelserne, som afvekslende havde foruroliget saa mange tusen kvadratmil, efterhaanden svagere.

Den indvirkning, som mange jordskjælv har udøvet paa dampudstrømningerne af langt bortliggende vulkaner, tyder ligeledes paa en indre sammenhæng mellem begge fænomener. Under jordskjælvet i Kalabrien i aaret 1783 ophørte den ellers altid virkende vulkan paa øen Stromboli med sin damp-udvikling, og vulkanen ved Pasto i Kolumbia, som i begyndelsen af aaret 1797 uophørlig havde udstødt svære dampskyer, ophørte den 3. februar pludselig med at ryge, da

det frygtelige jordskjælv indtraf i provinsen Qvito, ved hvilken staden Riobamba blev ødelagt.

Af disse og mangfoldige andre eksempler kan man ikke tvile om, at jordskjælv og vulkanske udbrud i mange tilfælde har ensartede aarsager, og at de i grunden kun er forskjellige ytringer af en og samme kraft, som ved det vulkanske udbrud naar en beroligende krisis, men som under jordskjælvene ryster og sønderriver den faste jordskorpe, naar udveien til jordens overflade spærres for de spændende dampe. Aleksander Humboldt betragtede derfor de virksomme vulkaner som beskyttelses- og sikkerheds-ventiler for vulkanens nærmeste omegn, men antog tillige, at de i denne egenskab ikke virker blot for denne, men for hele jordens overflade overhode, hvis stabilitet i høi grad blir sikret ved tilstedeværelsen af vulkaner; ti ligesom landet omkring en virksom vulkan trues af desto stærkere jordskjælv, jo længere vulkanen er rolig, og jo dybere nede dens udbruds-kanal er forstoppet, saaledes vilde jordens overflade vistnok ogsaa blive herjet af de heftigste og mest udbredte jordskjælv, naar alle vulkaner paa engang henfaldt i fuldkommen uvirksomhed, eller alle udbruds-kanaler ganske skulde blive tillukkede.

Imidlertid er den ældre teori om jordskjælvene i en betydelig grad blet modificeret ved nyere forskninger, og de vulkanske kræfter tillægges efter disse kun en underordnet rolle som aarsag til jordskjælvene, saaledes som det i det følgende skal paavises.

*
* *

Jordskjælvene kan indtræffe paa hele jorden, men er ikke i alle egne lige hyppige; deres forekomst er uafhængig af klimatet og jordbundens beskaffenhed; de finder sted baade i den kolde, tempererede og varme zone, saavel i bjerg-lande som i slette-lande, og de viser netop ved denne uafhængighed af jordbundens beskaffenhed, at aarsagen til dem maa søges dybt nede i jordens indre; de forekommer imidlertid hyppigst i den hede zone, medens deres antal aftager mod polerne.

Skjønt jordskjælvene saaledes hører til de almindelige naturbegivenheder, optræder de dog langt hyppigere og heftigere i nogle egne end i andre, og visse distrikter, som man kalder »jordskjælvstrøg«, er ganske særlig hjemsøgte af jord-rystelser. Saaledes er hele Amerikas vestkyst, Guyana, landene ved Middelhavet, med undtagelse af Ægypten, den østasiatiske øgruppe fra Sumatra til Japan, Kurilerne, Kamtsjatka og Aleuterne fortrinsvis udsatte for

jordskjælv, medens Nord-Europa kun sjeldent og i ringe grad blir rystet.

Jordskjælvene er ligesaa hyppige som almindelig udbredte; kunde man paa en gang betragte hele jordens overflade, vilde det vise sig, at der neppe hengaar nogen dag, paa hvilken ikke hist eller her en større eller mindre landstrækning blir rystet. Mindre jordstød er meget almindelige og forekommer vel næsten dagligt paa jorden. Ogsaa de egentlige større jordskjælv synes at være følger af stød, der forplanter sig i forskjellige retninger; enten ud fra et midtpunkt eller i linje.

*
* *

Da vi er vante til at betragte den jord, hvorpaa vi bor, som noget fast og ubevægeligt, er jordskjælvene med alle deres rædsler med rette blet betragtede som de skrækkeligste af alle naturbegivenheder.

Naar allerede ved en sædvanlig orkan de mørke truende skyer, vindens hylen, de knitrende lyn og tordenen opvækker en ængstelig, uhehagelig følelse hos mennesker og dyr, kan man let tænke sig, at skrækken ved et saa storartet fænomen stiger til det høieste. Alt, hvad der lever under jorden, rotter, mus, muldvarpe og slanger, forlader sine smuthuler; krokodillen, der ellers er saa stum som en fisk, iler bort fra den skjælvende flod og løber brølende ind i skoven; hestene skjælver, kvæghjorderne trænger sig sammen i en flok, og fuglene løber eller flagrer vildt omkring. Jordskjælvet gjør et uudsigeligt dybt, ganske eiendommeligt indtryk paa menneskene.

Jordskjælvenes ødelæggende indflydelse paa menneskene og deres verker er vel bekjendte. Uagtet det her fornemmelig kommer an paa at eftervise deres geologiske virkninger, at fremstille maaden, hvorpaa de ytrer sig, samt aarsagerne til deres opstaaen, kan vi dog ikke undlade at anføre følgende sted i Aleksander Humboldts »Kosmos«, hvor det indtryk, et jordskjælv gjør paa det menneskelige gemyt, skildres med saa levende farver: »Hvad der griber os saa forunderligt, er den omstændighed, at vi pludselig ser vor medfødte tillid til den faste jordskorpes ro og ubevægelighed skuffet. Fra vor tidligste barndom er vi vante til modsætningen mellem vandets bevægelighed og den jordbunds ubevægelighed, paa hvilken vi staar. Alle vore sansers vidnesbyrd har bestyrket os i denne tro. Naar jorden nu pludselig skjælver, optræder hemmelighedsfuldt en ny naturkraft, som bevægende det faste, som noget handlende. Et øieblik forstyrrer vort hele tidligere livs illusion. Vi er skuffede i vor tro

paa naturens ro, vi føler os hensatte i forstyrrende, ubekjendte kræfters rige. Man stoler ikke mere paa den jordbund, som man træder paa.«

»Mennesket,« siger dr. G. Hartwig, »føler umiddelbart, at jordskjælvene er noget almindeligt og ubegrænset. For vulkanernes lava-strømme og slagge-regn er flugt endnu tænkelig, men under jordskjælvene tror man overalt at staa i ødelæggelsens midtpunkt. Dog, da de første indtryk altid er de mest levende, blir man ved vane ogsaa afstumpet imod den i begyndelsen overvældende skræk. I lande, hvor svage jordstød hyppig følger paa hinanden, forsvinder ethver spor til frygt næsten ganske fra de indfødtes og fra de udlændingers sind, som ved et længere ophold er blet ligegyldige derfor. Paa den regnløse kyst ved Peru er hagl og uveir næsten ukjendt. Skyernes torden blir der erstattet ved den underjordiske torden, som ledsager jordskjælvene. Den hyppige gjentagelse af den underjordiske larm og den almindelig udbredte tro, at farlige stød kun er at befrygte to eller tre gange i løbet af et aarhundred, frembringer i Lima en saadan ligegyldighed imod ringe bevægelser af jorden, at de der neppe vækker mere opmærksomhed end et haglveir i de tempererede lande.«

Efter den maade, hvorpaa bevægelsen forplanter sig i overfladen, skjelner man mellem 3 slags jordskjælv, nemlig *bølgeformede* (undulatoriske), *stødformede* (sukkusoriske), og *hvirvlende* (rotatoriske).

De *bølgeformede* jordskjælv er de mest almindelige og ytrer sig derved, at jordens overflade hæves og sænkes, saaledes at den kommer i en bølgeformig bevægelse. Den bølgende bevægelse er den horisontale forplantning af et stød nedenfra, der har ytret sig paa et eller andet sted. Under disse jordskjælv skal man have en følelse, som om man befandt sig paa et skib i sjøgang. De bølgeformede jordskjælv, der er de hyppigste, ansees for de minst farlige, men naar bevægelsen op og ned blir voldsom, kan den frembringe store ødelæggelser, idet de gjenstande, som befinder sig midt imellem bølgens høieste og laveste del, kommer til at staa ganske skjævt, saa at bygninger og mure styrter ned; trærne sænker sine kroner ned til jorden, og ofte vikler træ-kronerne sig ind i hverandre og blir siden staaende slig som et vidnesbyrd om bølge-bevægelsen. Den bølgende bevægelse kan skride frem med en hastighed af 35 til 50 kilometer i minuttet, saaledes at jordbunden ligesom et bølgende hav, i afvekslende belter er underkastet en hævning og en sænkning.

Ved de *stødformede* jordskjælv bevæges jordbunden lodret op

og ned, saa at bevægelige legemer med et ryk blir slængte op i luften. De stødformede jordskjælv er de skrækkeligste; de kaster huse ud af deres fundamenter og folk høit op i luften. Ved jordskjælvet i Riobamba (1797) blev ligene kastede ud af gravene og op paa en høi bakke. Ved det store jordskjælv i Kalabrien i aaret 1783 saa man, ifølge Hamilton, tydelig de høiere dele af granit-bjerge springe op og ned, og huse og mennesker slyngedes i veiret, og ved jordskjælvet i Chile den 7. november 1837 blev i fortet San Carlos et mastetræ, der var gravet 10 meter dybt ned i jorden, og som var støttet med jernstænger, stødt helt op af jorden.

De *hvirvlende* eller *kredsende* jordskjælv forekommer sjeldnest, men er ogsaa de aller farligste. Den kredsende bevægelse er endnu ikke direkte paavist, men skal ytre sig i en dreiende bevægelse og have de mest ødelæggende virkninger. Disse jordskjælv antages at være en kombination af to bølgeformede bevægelser, der støder sammen. Som eksempel paa deres virkninger kan nævnes omdreining af mure, bygninger og obelisker uden omstyrtning, krumninger af parallelle træ-plantninger o. s. v. At mure blir vendte om uden at styrte sammen, at forhen parallele træ-plantager blir kastede mellem hverandre, og at agre, tilsaaede med forskjellige kornsorter, blir dreiede om mellem hinanden, har man iagttaget efter de store jordskjælv i Riobamba den 4. februar 1797 og i Kalabrien den 5. februar og 28. marts 1783, og man har bevist, at om end ingen fuldkommen hvirvlende bevægelse fandt sted, var jordbunden dog, ligesom et af uregelmæssige bølgeslag oprørt havspeil, i en op- og nedstigende bølgning i de forskjelligste retninger paa grund af uregelmæssige, hinanden krydsende stød og svingninger.

Ved de kredsende jordskjælv bevirkes undertiden de mest mærkværdige forstyrrelser. Medens Humboldt var beskjæftiget med at optage en plan over den ødelagte stad Riobamba, viste man ham en plads, hvor alle møblerne i et hus var blet fundne under ruinerne af et andet. I Catania fandt man efter jordskjælvet den 20. februar 1818 statuer, der var dreiede om deres akse, og ved jordskjælvet i Valparaiso i november 1812 blev tre tæt ved hinanden staaende palmetræer skrueformigt slyngede ind i hverandre.

Jordskjælvene forplanter sig enten fra et midtpunkt til alle sider i en kreds, idet det sted, hvor stødet virker, ligger i midten af kredsen, eller de kan forplante sig i en linje, saaledes at det landstrøg, der hjemsøges af jordskjælvet, har en langstrakt form. De førstnævnte kalder man *centrale*, de sistnævnte *lineære* jordskjælv. En tredje art

jordskjælv, hvor stødet ikke udgaar fra et punkt, men fra en linje eller akse, rystelses-aksen, kalder man *transversale*.

Ved de centrale jordskjælv ryster jorden indenfor et kredsformigt omraade, der kaldes rystelses-kredsen; ved disse jordskjælv forandres undertiden beliggenheden af det sted, hvor stødet træffer, saa at altsaa midtpunktet skifter plads og ofte rykker frem i en bestemt retning. Som eksempel kan nævnes jordskjælvet i Kalabrien 1783, hvis centrum var Oppido, og som indenfor en cirkel paa 8 miles radius udøvede frygtelig virkning. Ved dette jordskjælv vekslede centrum, idet nemlig Soriano, 4—5 mil nordøstlig for Oppido, senere blev midtpunkt.

De *lineære* jordskjælv gaar sædvanlig parallelt med retningen af et bjerg, sjelden tvert over samme. Denne art jordskjælv forekommer hyppigt i Syd-Amerika, i Peru og Chile, hvor rystelserne løber parallelt med Andes-bjergenes vestside paa den rand af fastlandet, der ligger mellem Andes-kjæden og havet. Den smale landstrækning, indenfor hvilken det lineære jordskjælv forplanter sig, kaldes *rystelses-zonen*.

Som eksempel paa et transversalt jordskjælv kan nævnes det, der fandt sted i Nord-Amerika 1843, med rystelses-aksen fra nordnordost til syd-sydvest, fra Cincinnati over Nashville til det vestlige Alabama.

For at bestemme jordskjælvenes forplantelses-retning betjener man sig af det af Cacciatore i Palermo opfundne *seismometer* (jordskjælv-maaler), et tallerken-formigt apparat, hvorunder er anbragt en del skaale, fyldte med kviksølv. I almindelighed benytter man det af den neapolitanske geofysiker Palmieri indrettede skaalapparat, der er opstillet paa Vesuv.*) Skaalene er opstillede efter de otte hovedretninger paa kompassets vindrose. Naar nu jordskjælvet er forbi, og de let hvælvende skaale har tabt noget af sit kviksølv-indhold, saa maa det aabenbart være beliggende lige over for den himmel-egn, hvorfra stødet udgik. Ogsaa styrken af to forskjellige jordstød kan bestemmes ved hjælp af dette apparat, idet denne styrke omtrent vil være proportional med mængden af det af skaalene udtømte kviksølv. Den sædvanlige retning for de saakaldte lineære jordskjælv er fra øst til vest, for Europa i særdeleshed fra sydost til nordvest. Saaledes har man ved hjælp af seismometret iagttaget 27 jordskjælv, hvoraf 19 gik fra sydost til nordvest, 4 fra syd til nord og 4 fra sydvest til nordost.

---

*) Andre seismometre er seismografen af Lasaulx, pendel-seismometret af Bracket og angel-seismometret af Milne.

Jordskjælvene forplanter sig med forskjellig *hastighed*, og denne kan maales, naar man kjender det klokkeslet, paa hvilket stødet mærkedes paa to forskjellige steder. Kjender man tillige den tid, paa hvilken stødet indtraf paa mange forskjellige steder i et land, saa kan man se, hvor midtpunktet, hvorfra stødet udgik, ligger; ti det sted, hvor stødet først mærkedes, ligger midtpunktet nærmest.

Jordskjælvenes forplantnings-hastighed beror paa bjerg-arten, hvorigjennem rystelsen forplanter sig. Ligeartede (homogene) faste bjerg-arter forplanter et stød og bølge-bevægelsen meget bedre end uelastiske løse jordlag. Forplantningen hæmmes ogsaa ved revner og spalter. Tiden for et jordstøds indtræden kan bestemmes ved hjælp af den af Lasaulx konstruerede seismograf. Fra den tallerken paa et seismometer, hvilken ikke er fyldt med kviksølv, ruller en kugle ned, saasnart et stød indtræffer. Kuglen staar i forbindelse med et pendelur og bringer dette til at stanse i samme øieblik, som den falder.

Ifølge A. Humboldt udgjør jordskjælvenes hastighed 4—5 g. mil i minutet eller 500—600 meter pr. sekund. For specielle jordskjælv har man fundet følgende tal, hvoraf kun de første udmærker sig ved matematisk nøiagtighed; de blev beregnede af dr. Julian Schmidt efter metoden for de minste kvadrater. Jordskjælvet ved Rhinen i 1846: 3.7 g. mil i minuttet, efter andre angivelser 4.59 mil pr. minut. Jordskjælvet i Mellem-Tyskland 1872, beregnet af Seebach: 6 mil i minutet. Jordskjælvet i Neapel 1857, beregnet af Mallet: 2.1 mil i sekundet. Jordskjælvet ved Herzogenrath 1873, beregnet af Lasaulx: 2.67 mil i minutet. Jordskjælvet fra Sillein 1858, beregnet af Schmidt: 1.66 mil i minutet. Jordskjælvet i de Forenede Stater 1811—1813: 5.8 mil i sekundet. Jordskjælvet i Lissabon 1755: 550 meter pr. sekund. Jordskjælvet i Japan 1883: 400—1000 meter pr. sekund.

(Forts.)

Bismarck-søilen.

(Efter *Zur Guten Stunde*).

Paa intet hold var Bismarck saa populær som blandt de tyske studenter; i sin ungdom havde han jo selv været en ægte korpsstudent. Fra studenter-foreningerne udgik ogsaa den tanke at reise national-aanden altere indviede til Bismarcks minde rundt om i rigets gamle fylker. Tanken slog an; paa mere end hundred steder gav

man sig til at omsætte den i virkelighed. Rigets almindelige studentersamfund udskrev en konkurrence om udkast til alteret. Der indløb 320 tegninger, og efter storhertugen af Saksens indbydelse mødte Tysklands ypperste arkitekter, deriblandt Wallot i Dresden og Ende

i Berlin, som doms-nævnd. Enstemmig blev prisen tilkjendt det udkast, vi her bringer et billede af. Som det sees, tænkes alteret opført som en mægtig fir-kantet pille, 18 meter høi, i hjørnerne støttet af fire svære søiler. Mellem disse anbringes Bismarcks vaaben-mærke

og valg-sprog. Oppe paa toppen tændes paa nationens fest-dage en vældig baun, som skal samle fylkets mænd i tro til fædrelandets kraft. Meningen var at lade baunerne brænde for første gang paa Bismarcks fødselsdag, den første april iaar.

Det enkle, men ærefrygt-vækkende monuments mester er den 24 aarige arkitekt Wilhelm Kreis, som er assistent paa den berømte Wallots kontor i Dresden. Præmien var en ege-krans. Den unge kunstner havde kort tid i forveien ogsaa vundet prisen (6000 mark = 5400 kr.) ved konkurrencen om minde-støtten over »folke-slaget« ved Leipzig. Med disse hundred Bismarck-søiler vil hans navn blive kjendt og kjært i hver bygd af riget.

Befolkning og over-befolkning.

(Efter R. Hahn i *Umschau*).

Det vigtigste levende væsen paa vor jord er mennesket, der, voksende sig stærkere og stærkere, efterhaanden har underlagt sig alt det paa jorden, som er skabt med eller før det. Hvorledes menneske-slægtens første udbredelse i urtiden er gaaet for sig, har vi naturligvis ingen kundskab om. Men i ethvert fald har den, mens den endnu befandt sig paa fædriftens og agerbrugets kulturtrin, formeret sig saaledes, at de hjemsteder, den hidtil havde beboet, ikke mere strak til for at ernære alle mennesker. Over alle beboelige egne begyndte da hine folke-vandringer, hvorom verdens-historien ved saa meget at berette. Stater opstod og gik tilgrunde; ofte laa hovedgrunden hertil i befolkningens aftagen. Trods denne periodiske aftagen, som man (f. eks. i det gamle Rom) af hensyn til staten med rette søgte at forebygge, tiltog dog aabenbart menneske-mængden i ganske betydelig grad fra aartiende til aartiende, fra aarhundred til aarhundred.

De første værdifulde betragtninger over denne foreteelse finder man hos de forfattere, der lagde grundstenen til national-økonomien. Saaledes er *merkantilisterne*, den første økonomiske skoles repræsentanter, hvis maal var kongens rigdom og kunstig fremme af handel og haandværk, ubetingede venner af befolkningens forøgelse; ti kongen behøvede mennesker til rekruter; tæt befolkning førte til flid og arbeids-deling, ligesom til en høiere udfoldelse af kræfterne. Af lignende motiver skal Fredrik den Store have ladet sig lede, da han optog de fordrevne salzburgere i sit land.

Men en forandring i anskuelserne indtraadte med englænderen Malthus, hvis *befolknings-teori* er blet berømt; ved denne har nemlig hele den moderne befolknings-lære faaet sit første grundlag og sin egentlige retning. Malthus (1766—1834) opstiller den sætning, at befolkningen vokser i geometrisk progression, altsaa i forholdet 1, 2, 4, 8 osv., mens nærings-spillerummet udvider sig i aritmetisk progression, altsaa i forholdet 1, 2, 3, 4, 5 osv. Heraf følger en befolknings-vækst, som er langt stærkere, end udstrækningen af nærings-spillerummet. Men at dette ikke svarer til virkeligheden, har Malthus selv allerede indseet og som grunde herfor anført visse omstændigheder, der hindrer befolknings-væksten, som f. eks. laster, nød, elendighed osv. Uagtet en mulig over-befolkning herved stærkt modvirkes, maa han dog til sin sorg konstatere en stadig befolknings-forøgelse; frygten for over-befolkning lader ham overalt se »aabne munde«, som ikke kan mættes. Ved upaalidelige tal-formler lader han sig ogsaa forlede til den paastand, at menneskeslægten i løbet af 25 aar vilde fordoble sig, hvis den ikke var henvist til snevrere grænser ved det snevrere nærings-spillerum. Eksempelvis maa bemærkes, at, hvis man tager alle faktorer med i betragtning, saa udgjør en aarlig vækst at 1 paa 1000 personer en fordoblings-periode af 693 aar, en forøgelse af 5 paa 1000 en periode af 139 aar, af 10 paa 1000 70 aar, af 15 eller 20 paa 1000 henholdsvis 47 og 35 aar. Men hermed er allerede befolknings-forøgelsens høieste trin naaet, middel-tallet langt overskredet; Malthus' paastand er altsaa fuldstændig gjendrevet ved kjendsgjerningerne.

Allerede den socialistiske skole, hvis hoved-repræsentanter er Karl Marx og Friedrich Engels, gjør tildels berettigede indvendinger. De henviser til, at nærings-spillerummet kan udvides mere og mere ved teknikens fuldkommengjørelse, og dets grænse rykkes længere og længere frem. Til en lignende slutning kommer Henry George, den berømte amerikanske socialist. Han siger, at mennesket til sin opholdelse behøver en mængde af visse kemikalier, som findes i naturen; først naar alle disse for mennesket nødvendige forbrugs-stoffe er udtømte, er nærings-spillerummets grænse naaet; denne fare ligger dog langt borte, i et uoverskueligt fjerne.

Men hvorledes forholder det sig nu i virkeligheden med for-rykkelsen af nærings-spillerummets grænse? Hvad lærer folkenes økonomiske udvikling os herom? Sætter vi os tilbage til nomade-folkenes kulturtrin, synes nærings-spillerummet her snevrest; ti naar land-strækninger, skoge og floder er udnyttede, gives der kun et middel til at opholde livet: udvandring til andre, endnu ikke udnyttede

egne. Ved jordbruget, som direkte producerer næringsmidler, udvides allerede betydelig nærings-spillerummets grænser; men den største udvidelse faar disse gjennem nutidens industri.

Heraf følger da ogsaa den kjendsgjerning, at der inden en tynd befolkning høres klager over over-befolkning, der forstummer ved befolkningens tiltagen. Øst-Prøissen og Posen kan neppe ernære sig paa grund af tynd befolkning, og mange indbyggere er derfor tvungne til at udvandre til andre lande eller selv til andre dele af det tyske rige, og det ofte til egne, som har en langt tættere befolkning.

Ogsaa mod den malthusianske lovs andet punkt, der angaar folke-formerelsen, har flere social-økonomiske forfattere reist indvendinger, saaledes Herbert Spencer, den engelske filosof, der gaar ud fra folke-formerelsens grundfaktor, forplantnings-driften. Han hævder nemlig, at med livets fremadskridende udvikling aftager forplantnings-driften (og maaske ogsaa frugtbarheden), men at just kampen for tilværelsen, som af klodens dyr udkjæmpes ved deres arts uhyre masse-udvikling, af menneskeheden derimod ved uddannelsen af individets evner og anlæg. Selv om man ikke anerkjender de spencerske ideer, har de dog fra et vist synspunkt meget sandt i sig. Man maa nemlig ubetinget indrømme, at der med kulturens stigen tydelig viser sig omstændigheder, som modvirker folke-formerelsen.

Her kommer nærmest kvindens stilling i betragtning. I de tidligste os historisk bekjendte tider var kvinden ligesom en afhændelig ting, der hvert øieblik kunde erstattes ved en anden; og hun havde kun faa rettigheder lige over for sin herre. Med tiden vinder kvindens stilling mer og mer i værdighed og anseelse, indtil hun gjennem middelalderen og i den nyeste tid har opnaaet en vis ligeberettigelse med manden. Medens tidligere mandens vilje alene var den afgjørende ved valg af ægtefælle, afhænger ægteskabet nu for en stor del ogsaa af kvindens vilje, et ikke uvigtigt moment ved indgaaelsen af ægteskaber og derfor ogsaa ved folke-formerelsen. Især gjør dette sig gjældende i de »lavere«, arbeidende klasser, hvor kvinden ved indtægten af sit arbeide har opnaaet en vis økonomisk uafhængighed af manden. Her pleier kvinden fornuftigvis ikke at indgaa ægteskab, før hun har erhvervet sig saa meget, at hun senere en gang ikke behøver at for- sømme sit kald som mor lige over for børnene. Heraf følger igjen, at ægteskabet udsættes til senere aar, atter en hemsko paa folke-formerelsen.

Partierne inden Vatikanet.

(Efter G. M. Fiamingo i *Deutsche Revue*).

For omtrent et aar siden afsløredes i Tunis et mindesmærke, i hvilket Gustav Craick har villet forevige kardinal Lavigerie. Lavigeries lig ligger udstrakt paa sengen, og ved denne knæler to munke ned i bøn. En arabisk kvinde strækker i ærefrygt sit lille barn frem mod kardinalen. To negre holder blikket rettet paa sine brudte lænker.

Gustav Craicks værk forherliger Lavigeries humanitære og kristelige mission. Men Frankrige har med mindesmærket villet vise sin erkjendtlighed for den virksomhed, denne kirkefyrste har udfoldet i patriotisk retning. Det var Lavigerie, som paavirkede Leo den 13., saa han siden altid har næret franske sympatier. Det var ogsaa ham, som paa Algiers havn i nærværelse af den franske Middelhavseskadres officerer udbragte den første skaal for Frankriges alliance med Vatikanet. Lavigeries skaal fandt gjenklang her.

Kardinal Langénieux, erkebiskop af Reims, har fortsat Lavigeries politiske værk. Ligesom det lykkedes denne at fastsætte betingelserne for freden mellem pavedømmet og det republikanske Frankrige, saaledes har Langénieux havt ikke mindre held med sig i sine bestræbelser for at styrke denne alliance. Kardinal Langénieux var det, der i 1894 for første gang siden korstogene gik som pavens legat til Jerusalem.

Som repræsentant for den mest forvovne franske udvidelsespolitik og franske patriotisme indsaa han snart, at Frankriges indflydelse i Orienten var i aftagende. Ligesom Lavigerie gav anledningen til franskmændenes erobring af Tunis, saaledes vilde Langénieux gjerne have udfoldet en lignende virksomhed for det Hellige Lands vedkommende. Men efter forbundet med Rusland er Frankrige ikke længer istand til virksomt at beskytte katolikerne i Orienten og udbrede den romerske kirke der. I virkeligheden er nemlig næsten hele Syrien og Palæstina opfyldt af en mængde græskortodokse klostre, der vaager over dette land, som om det var fæstninger, der skulde afværge en fiendes indfald. Men man kan være sikker paa, at Frankrige ikke vil gaa saa vidt i sin politik i Orienten, at det støder Rusland. Den reise, keiser Vilhelm den 2. foretog til Palæstina, havde et vigtigt politisk og socialt maal, og derfor maa

Frankrige og Rusland være paa sin post, da det ikke er nogen hemmelighed, at der i Tyrkiet danner sig et tysk politisk centrum.

Langénieux og med ham Leo den 13. søger at hævde Frankriges ret fremfor andre til at beskytte katolikerne i Orienten paa grundlag af den historiske ret. Men sandheden er, at naar pavedømmet viser sig saa ædelmodigt lige over for Frankrige, saa sker dette, fordi det fransk-sindede parti inden Vatikanet i sit had mod Tyskland og Italien af Frankrige haaber paa gjenoprettelsen af den verdslige magt. Man siger, at Leo den 13. har et yndlings-ord, som han ofte gjentager: »Den hellige stols og Frankriges ulykke i 1870 staar optegnet paa et og samme blad af historien, og Gud maa samtidig gjøre dem gode igjen.«

Det fransk-sindede parti inden Vatikanet, som endnu haaber paa gjenoprettelsen af den verdslige magt, venter dette af Frankrige. I spidsen for dette parti staar hovedsagelig kardinal Rampolla, Vatikanets statssekretær, kardinal di Pietro, Pater Brandi, den indflydelsesrigeste jesuit i Vatikanet, samt kardinal Parocchi, romersk apostolisk vikar. De vigtigste repræsentanter for det andet, mer forsonlige parti er kardinalerne Mazella og Vannutelli.

Aldrig har siden 1870 Vatikanets kamp mod Italien og som følge deraf ogsaa mod Tyskland været saa heftig som i de siste fem aar.

Systemet med katolik-forsamlinger, som er gjennemført i Tyskland, staar nu fortiden i fuld blomst ogsaa i Italien. Disse forsamlinger kalder sig katolske, marianske, demokratisk-kristelige o. s. v., men beskjæftiger sig trods dette næsten alle kun med politik. De klerikale blade er betydelig forøget i antal, men fremfor alt har den kamp-beredte stemning tiltaget. De klerikale stridskræfter har organiseret sig i større eller mindre forbund, der alle staar under »foreningen for katolik-forsamlingernes virksomhed«, som er det ledende hoved for hele den klerikale bevægelse.

Istedenfor blot at beskjæftige sig med den romerske religions interesser og sørge for dens udbredelse, er pavedømmet nu helt optaget med at forøge sin egen magt; siden 1870 og især i de siste aar har ogsaa pavedømmet lagt for dagen en betydelig forøget styrke, men denne afhænger ganske af den kamp, hvori det er indviklet med Kvirinalet, og denne Vatikanets livskraft spildes fuldstændig paa smaa politiske maal, hvis opnaaelse meget ofte netop skader den katolske religions interesser.

Kardinal Rampolla og Leo den 13. stræber begge efter at finde et middel til at faa fjernet kardinal Ledochovsky fra forsædet ved

Propagandaen. De finder nu, at den tidligere tyske erkebiskop af Posen ikke er fransk-sindet nok, og at han har vist sig altfor gunstig stemt lige over for den tyske regjering. Pombelle, den franske gesandt ved pavestolen, holder paa, at man bør give Ledochovsky en eller anden betydningsløs stilling i Vatikanet og sætte en franskmand i spidsen for Propagandaen. Maaske blir endog kardinal Langénieux Ledochovskys efterfølger.

Jo stærkere Leo den 13. og Rampolla gjør baandet mellem pavedømmet og Frankrige, desto mer tror de at opfylde den lære, som er dem givet af Kristus.

I sine skrifter og samtaler blir Leo den 13. ikke træt af at henvise til det nødvendige i, at den verdslige magt forenes med den geistlige, saaledes som tilfældet var i tidligere dage. Den gang havde pavemagten overtaget, nu er den borgerlige magt den herskende. Mange fremragende katoliker udenfor Italien er af den overbevisning, at pavemagten og katolicismen først da vil seire, naar ethvert fællesskab mellem den borgerlige og geistlige magt er ophørt.

Man nævner nu for tiden i Rom tre kardinaler som »papabili« ɔ: kandidater til paveværdigheden. Den første er Mario Mocenni, der er født 1823 i Montefiascone. Han har været kardinal siden 1893 og gjælder som høvding for perugianerne. Ham tilskrives de artikler i »Reichsbote«, der angik forhandlingerne mellem Berlin og Vatikanet, og som i sin tid vakte saa stor opsigt. Han og Vicenzio Stefano Vannutelli, den anden kandidat, besidder indflydelsesrige venner inden den tyske og østerrigske adel. De holder begge paa tre-forbundet. Vannutelli, der er født 1834 i Genazzano og har været kardinal siden 1887, har repræsenteret paven i Rusland, Konstantinopel og i Brasilien.

Den tredje kandidat er Lucido Mario Parochi, født i Mantua 1833. Han stod i høi gunst hos Pius den 9, der gjorde ham til erkebiskop af Bologna. Men den italienske regjering, som hadede ham paa grund af hans fransk-sindethed, negtede at udbetale ham hans løn, som han derfor fik af Vatikanets kasse. Leo svigtede ham, da Kvirinalet fordrede hans afsættelse, og Parochi levede nu mange aar i unaade i Rom. Han gjælder for at være en udmærket forfatter, lærd teolog og dygtig statsmand. Senere udnævnte Leo ham til general-vikar af Rom, i 1877 til kardinal, og mange mener, at netop han vil blive Leos efterfølger paa pavestolen.

Friedrich Nietzsche.

Stump og taus, da sjælen døde,
laa dens store viddeøde, —

hvor i blus af morgenskjæret
tinder blaa steg op i veiret, —

mens hans egen aand rundt tinden
stormed kjækkere end vinden. —

Slug, som trued, stier vilde: —
op i sol og morgenstille!

Livet vil jeg! — Langt dernede
myrder krybet koldt dets glæde!

Helt maa dalens skygger svinde,
før mig selv jeg helt kan finde!

Hvor ei andre havde anet
land for tanken, vei han baned.

Ensomhedens dybe rige
hørte susende han stige.

Altid fremad! — Luften svalte,
ubekjendte røster talte.

Mod erkjendelsernes høie
Alpe-toppe gik hans øie.

For didop at naa, var kravet:
Gjennem smerten, dyb som havet.

Glædeløs den mand, der klager!
Hil dig, du, vor sjæls opdrager!

Kun ved kampfyldt kval til døden
skue faar du morgenrøden!

Alt han saa den. Sine zarte
toner hist den aabenbarte, —

vokste, til den alt forgyldte
og med heftig lyst ham fyldte.

Af dens guldglans, luftens blanke
straalestrøm, af søiler slanke, —

vovsomt han et tempel bygged,
hvor ei dalens graaveir skygged.

Fra hver rude skulde gløde
os erkjendelser imøde.

Frit det kneiste! — Gjennem blodet
raste irgrønt overmodet.

Se, hvor afgrundsdybt jeg skuer!
Se, hvor morgensolen luer!

Intet svar . . . Ak, føle skulde
da han ensomhedens kulde!

Fristende dens røster kalder
paa ens sjæl, naar mørket falder.

Hvem kan vei tilbage finde
fra saa himmelhøi en tinde?

Brat han sank — sank bent i dybet,
endnu længre ned end krybet.

Hvor nys tinder steg i veiret,
varmt forgyldt af morgenskjæret, —

trykker nattetaager klamme. —
Ingen sol slaar der sin flamme.

Heller ingen stjerne vaager
bagom vanvidsnattens taager.

Alting dødt! — Kun sløvhed, stilhed
over ødemarkens vildhed.

Nils Collett Vogt.

Imperalisme og kapitalisme.

(Efter J. A. Hobson i *Contemporary Review*)

Krigen i Syd-Afrika er selvfølgelig det stadige emne for britiske tidsskrifter i denne tid. De begyndte i november med at diskutere, hvorledes »seiren« burde udnyttes. I december og januar har piben faaet en anden lyd; nu gjælder det at gjøre rede for grundene til freds-bruddet. Gjennemgaaende er forfatterne meget nationale: Krüger har al skylden. Som man vil vide, har de engelske blade, som fegtede for fred, maattet give tabt; folk kjøbte ikke »unationale« blade, og eierne vilde tjene penge — tilslut blev de to standhaftigste redaktører, mr. Massingham i *Daily Cronicle* og mr. Crook i *Echo* afsatte. Det »guleste« jingo-blad *Daily Mail* har derimod øget sin afsætning fra 600,000 til det dobbelte antal eksemplarer om dagen. Af uge-bladene holder *Speaker* fremdeles stand. Og urokkelig krigsfiendsk er selvfølgelig *Review of Reviews*. Mr. Stead blir da ogsaa i det imperialistiske maaneds-skrift *National Review* skjældt ud for en »anglofob«, en som er ræd for engelsk magt. Som stillingen i landet nu er, skal der moralsk mod til at forlange fred; Stead har aldrig vist sig bange, han præker uge efter uge i sit penny-blad *Krig mod krigen*, at nationen har mest ære at vinde paa at slutte fred i tide. Han beskylder Chamberlain for at have været medvider

i Jameson-affæren for fire aar siden og paastaar, at den undersøgelses-kommission, som parlamentet i sin tid nedsatte, maatte slutte op og dysse hele historien ned, da den fik bevis ihænde for ministerens slyngelagtighed. Vi bringer her et portræt af den utrættelige freds-

Mr. W. T. Stead.

ven og uopslidelige journalist, hvis organ, vort store forbillede, netop ved nytaar feirer sit ti aars jubilæum. Hvor rigtigt hans syn paa sagen end synes at være, forekommer det os dog, at hans syn ikke er omfattende nok, naar Chamberlain fremstilles som hoved-skurken.

Da blir der en ganske anderledes vid og klar baggrund for

den næsten ufattelige Transvaal-affære, naar man læser den artikel, som aabner det skikkelige *Contemporary Review's* nye aargang. Forfatteren er en anseet yngre national-økonom, som er kjendt fra sine forelæsninger ved Oxford university extension. Vi vil med denne indledning gjengive i kort uddrag den forklaring, mr. Hobson søger paa krigen.

Vel bevandret som han er kapitalismens udviklings-historie (hvad han forleden aar udgav et værk om), ser han denne krig som det mest dramatiske udslag af den nye aand, som i aller seneste tid har holdt sit indtog i den store politik. Denne aand kan best betegnes som en bastard af den internationale kapitalisme og den nationalistiske imperialisme.

Kapitalen har som verdens-faktor intet fædreland; fra samtlige nationer strømmer den did paa kloden, hvor størst afkastning er at vente. Et typisk tilstrømnings-punkt for stor-kapitalen har i det siste aar-ti været netop Syd-Afrika. Her findes nemlig to saa kostbare varer som guld og ædelstene. Siden opdagelsen i 1869 har diamantleierne ved Kimberley givet en afkastning af 70 millioner kroner aarlig, mens guld-leierne paa Witwatersrand yder det fem-foldige: Det usedvanlig heldige for en kapitalistisk udvikling af driften paa begge steder var, at felterne er lige saa begrænsede som de er righoldige. Diamant-udvindingen blev monopoliseret af *de Beer kompaniet*, og guld-udvindingen paa Randen er for et par aar siden fuldstændig faldt i hænderne pa *Eckstein-gruppen*.[1]

Sjælen i begge disse million-selskaber var den samme lille flok af finans-mænd: Rhodes, Beit, Barnato (nu død) og Rothschild, samt for Randens vedkommende et lidet ekstra sæt, væsentlig bestaaende af internationale jøder som Eckstein, Rouliot, Robinson, Neumann m. fl.

Dette personale af finans-matadorer er det, som har maget det slig, at krigen »blev uundgaaelig«. De taler alle sammen engelsk, men de fleste er oprindelig fastlands-jøder. Oprindelig havde ingen af dem tanke for politik, aller minst hyldede de den britiske rigstanke eller imperialismen, som det nu heder. Fra først af var Kimberley ikke mere britisk end Johannesburg; i 1880 først indlemmedes Griqualand West i Kap-kolonien.

Snart var imidlertid en del Kap-politikere saa dristige at slaa paa, at diamant-leierne burde eksproprieres for stats-drift. Og efter diamant-kompaniernes sammensmeltning til det store monopol-kompani i 1885, begyndte der at reise sig røster mod det forsvarlige i at lade en slig monopol-drift være uden kontrol. Man ymtede endog

noget om tjenligheden af en diamant-skat. Det var paa tide, at en af direktørerne ofrede sig for politik; slig kom Rhodes ind i Kap-parlamentet. Siden har der ikke været tale om nogen diamant-skat; hvad mere er, det blev ved lov tilladt at arrestere enhver borger, som opdagedes at eie en usleben diamant — han maatte straks kunne bevise, hvorfra han havde faaet fat paa den. Ingen lov forbyder den arbeids-ordning, som under skin af fri kontrakt holder diamant-graverne i fangenskab paa straf-arbeide; ved siden af disse »frie« fanger benyttes ogsaa statens straf-fanger til arbeide i gruberne. Det var ikke upraktisk at drive politik.

Fra først af kjæmpede den nu saa bolde imperialist Rhodes netop imod Betsjuana-lands indforlivelse i Kap-kolonien; han var bange for, at myndighederne skulde blande sig op i hans Chartered Company's affærer. Blev han ikke i parlamentet skjældt ud for at tilhøre »Transvaal-partiet«? — Det var den gang. Ti aar efter var han hjemme i London for at erholde parlamentets tilsagn til at lægge det ganske Betsjuana-land ind under Chartered Company's enevælde. Ved at skjænke det irske partis agitations-kasse £ 10,000 (180,000 kroner) lykkedes det ham ogsaa at faa stifte sit Rhodesia. Slig en »kraft« var han, denne Syd-Afrikas Napoleon, at han foruden at være ledende direktør af Chartered Company, af De Beers og af de Konsoliderede Guld-gruber tillige i aarevis var en driftig minister-chef i kolonien. I ret betydning »imperialist« var Rhodes aldrig; stats-kontrol og rigs-hensyn vilde han aldrig høre tale om. Men Storbritanniens penge og rigets hær-magt tog han mere end gjerne til hjælp for sine kompaniers betryggelse.

Saa brast pludselig den boble, som i historien vil hede *Jameson's Raid.* Transvaals styrere maatte jo være fæ, om de ikke nu gjættede, hvor der styredes hen. De internationale jøde-finansmænd maatte slaa sig paa britisk imperialisme. Rhodes havde jo alt, den gang det gjaldt at udvirke koncession for Chartered Company og britiske pengemænds tilslutning, ladet sig fremstille som en af det Britiske Riges bygmestere. Der var nu ikke maade paa uitlandernes trængsler i Johannesburg; burerne havde sammensvoret sig om at jage briterne ud af hele Syd-Afrika. Den, som har rum adgang til guld, kan nemlig ogsaa opkjøbe eller stifte blade.

Det er en kjendsgjerning, at indtil 1890 gjaldt der ikke mange indskrænkninger for stemmeretten i Transvaal. Men overfor den øgende indvandring af guldgravere fra 1891 af blev de konservativeste burere med gamle Krüger i spidsen ængstelige og foreslog strammere vilkaar for indflytteres stemmeret. Ved præsident-valget

i 1893 var det dog paa nippen, at de mere tillidsfulde liberale havde drevet sin fører, general Joubert igjennem. Saa kom Jameson til at aabne ogsaa deres øine. Man enedes om at klemme de uforskammede Johannesburg-jobbere for drøie skatter og ruste. At kalde dette for paagaaende angrebs-politik, er sandelig at stille sagen paa hode. Naar de selv samme mænd, som fik guld-kompanierne samlede under et, nu stiftede den Syd-afrikanske Liga til opretholdelse af »Storbritanniens overhøihed i Syd-Afrika«, da maatte burerne vide, hvor landet laa. Rhodes og Chamberlain lagde ikke skjul paa sit venskab. Rigtignok forkyndte de hver paa sin kant, at de kun agtede at benytte »konstitutionelle« midler; men deres presse-kobbel prækede en anden lære.

Kapitalismen havde taget imperialismen til indtægt. I sig selv har imperialismen mange ædle instinkter til grundlag; men naar en bande internationale stor-spekulanter vil seile under dens flag, da er det ikke længere den skikkelige middelstands civilisatoriske instinkter, heller ikke den barnagtige patriotisme med drømmen om ære at vinde ved andre nationers nederlag, som bestemmer indholdet af ordet imperialisme. Den forfængelige Chamberlain kan længe nok indbilde sig at være foregangs-manden for en stolt national bevægelse — han er uafvidende en lededukke i finans-kondottierernes haand.

I vore dage mere end nogensinde er der sandhed i gamle Sir Thomas Morus's ord: Paa alle hold øiner jeg en sammensværgelse af rigmænd, der søger privat fordel under paaskud af at handle i almenvellets navn.

— *Mont Blanc banen* skal i 1902 være færdig op til 3500 meters høide. Det hele anlæg blir 20 kilometer langt og er anslaaet til at skulle koste 15 millioner kroner. Banen skal, som vi har meddelt tidligere, til dels anlægges inde i en tunnel med »kig-huller« her og der, for at de reisende kan stige ud paa en platform i frisk luft og nyde udsigten. Tunnelen begynder ved 1100 meters høide og skal paa 5 kilometer stige til 3800 meter, hvor der blir en hoved-station. Herfra skal tunnelen stige videre til 4580 meters høide; her stanser bane-anlægget, og de reisende skal kjøre de siste 230 meter i taug-slæder over bræen op til toppen. Selvfølgelig skal banen drives med elektricitet. Der anlægges to kraftstationer paa 2000 heste-kræfter hver.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 13. januar 1900.

Paa krigs-skuepladsen

har ingen betydningsfulde begivenheder fundet sted siden siste oversigt, naar undtages et forsøg fra burernes side paa at tage Ladysmith og et forsøg fra englændernes side paa at tage Colesberg.

General French angreb burerne ved Colesberg nytaarsdag; men burerne vendte natten efter tilbage til de stillinger, hvorfra han havde fordrevet dem. Generalen har nu modtaget forstærkninger fra De Aar; men det er endnu ikke lykkedes ham at tage byen. Tvertimod har han havt, hvad han selv kalder et »alvorligt uheld«, idet Suffolk-regimentet under et angreb paa en af burernes stillinger mistede ikke mindre end 221 mand, hvoraf 113 savnede, d. v. s. fangne, og 108 saarede eller faldne.

Burernes angreb paa Ladysmith fandt sted lørdag den 6. januar og blev udført med stort mod og energi. Nogle af de engelske stillinger blev tre gange indtagne; men alle tre gange erobrede englænderne dem tilbage. En stilling, som boerne holdt hele dagen, blev taget tilbage af Devonshire-regimentet ved et tappert bajonetanfald. Kampen endte saaledes med, at burerne blev slaaet tilbage paa alle kanter. Burerne opgiver imidlertid sine tab til kun 4 døde og 15 saarede, og hvis de ikke har lidt mere, kan man vel med det første vente et fornyet angreb paa byen. Englænderne har derfor grund til at være ængstelige. Ti ved hvert nyt angreb blir den engelske garnisons allerede før knappe ammunition mindre, og da byen desuden hjemsøges af epidemiske sygdomme, er situationen yderst betænkelig.

General Buller, der staar søndenfor Tugela-floden og bereder sig til at undsætte Ladysmith, er siden sit nederlag den 15. decbr. blet forstærket med hele femte division under general Warren. Hans styrke beløber sig derfor nu antagelig til 30,000 mand med 70 kanoner. Men boerne har heller ikke ligget paa ladsiden. De har forstærket sine stillinger ved Tugela-floden saaledes, at de ensees for ligefrem uindtagelige i fronten, og da Buller mangler transport-midler til en omgaaende bevægelse, venter man sig ikke noget heldigt resultat af hans angreb.

Lord Methuen holder sig i sin leir ved Modder-floden, hvor han har en burer-styrke paa minst 20,000 mand foran sig i udmærket forskansede stillinger. Mærkelig nok synes hans forbindelses-linje sydover ikke at være afbrudt; men han er foreløbig lammet og kan ikke rykke videre frem.

Lorderne Roberts og Kitchener er netop ankomne til Kap-staden for »at trække vognen op af sumpen«. Den situation, de forefinder, er imidlertid saa tvilsom, at man visselig ikke med det første kan imødese nogen forandring.

I England søger den offentlige mening efter personer, som den kan kjøle sin harme paa. Først gik det ud over Sir William Butler, som var øverst-kommanderende i Syd-Afrika indtil kort før krigens udbrud. Men da det viste sig, at han gjen-

tagne gange havde advaret regjeringen, vendte vreden sig afvekslende mod lord Wolseley, den civie krigs-minister lord Lansdowne og den angivelig altfor sparsomme finans-minister lord Michael Hicks-Beach. Kun de egentlige skyldige, Chamberlain og hans trofaste fæller, har hidtil gaaet fri.

En affære, som i forbindelse med krigen vækker megen opsigt, er engelske krydseres visitation og beslaglæggelse af nøitrale magters skibe, som er paa vei til Delagoabugten. En amerikansk damper »Mashona« har saaledes faaet sin mel-ladning beslaglagt, og flere tyske skibe er dels blet beslaglagte, dels gjennemsøgte. Saaledes er den tyske rigspost-damper »Bundesrath«, der som mistænkt for at have krigskontrebande ombord, blet ført til Durban for at blive stillet for priseret. I den anledning har Tyskland og de Forenede Stater besværet sig hos den engelske regjering. I Tyskland har sagen vakt den voldsomste ophidselse, og der er blade, som ligefrem truer med Tysklands tilslutning til Frankrige-Rusland mod England. De med beslaglæggelserne sammenhængende folkeretslige spørsmaal er tildels meget indviklede. Der er ingen tvil om, at England har ret til at beslaglægge krigskontrebande ombord paa nøitrale skibe. Men der tvistes om, hvorvidt der overhode kan være tale om krigs-kontrebande ombord paa skibe bestemte til nøitrale havne, og hvorvidt næringsmidler kan betragtes som krigs-kontrebande.

Det vækker bange anelser over hele Europa, at den russiske regjering ssnder tropper fra Tiflis til Kushk ved den afghanske grænse. Det erklæres officielt, at der kun er tale om en »prøve-mobilisering«; men man føler sig ingenlunde beroliget ved denne undskyldning. Forhaabentlig vil et fiendtligt sammenstød mellem Rusland og England blive forhindret ved tsarens modvilje mod krig. Men det er ikke usandsynligt, at Muraviev finder anledningen gunstig til at sikre sig diplomatiske triumfer i Central-Asien.

Høiforræderi-processen

i Frankrige har faaet en temmelig lam afslutning i forhold til de store forberedelser og det overordentlige apparat, som blev sat i scene. Processen var oprindelig rettet mod 21 anklagede. Af disse blev imidlertid 11 straks sat udenfor tiltale, og af de tilovers-blevne 10 er kun 4 blet dømte, nemlig royalisterne Buffet og Luc Saluces, nationalisten Deroulede og antisemiten Guerin. Straffen er for de tre første landsforvisning i 10 aar og for den siste 10 aars fængsels-straf. Retten har imidlertid tilkjendt dem alle »formildende omstændigheder«, og amnesti eller benaadning i en eller anden form er derfor sandsynlig. Hvori de »formildende omstændigheder« bestaar, er ikke let at opdage. Men senatet har vel paa grund af den offentlige menings slaphed ønsket at vise forsonlighed. Republiken er altsaa reddet — ialfald til udstillingen er forbi. Hvad der saa kommer, er indhyllet i mørke. Men man kan være overbevist om, at senatets forsonlighed ikke har afvæbnet republikens fiender. Det klerikale og monarkistiske underminerings-arbeide vil visselig blive fortsat.

Tyskland.

Keiser Vilhelm har ladet det nye aarhundred begynde 1. januar 1900 og indviet det med et krigsmanifest i form af en tale til officererne ved Berlins garnison. Den

første del af talen var en epilog til den tyske hærs historie i det siste aarhundred, medens den siste halvdel var viet Tysklands fremtid, som jo ifølge keiser Vilhelms mening »ligger paa vandet.« »Hvad min bestefar har været for hæren, vil jeg være for marinen, for at den kan staa jevnbyrdig ved siden af strids-kræfterne tillands.« R. E.

Forskjellige meddelelser.

— *Lord Kelvin* (før sin ophøielse i adelsstanden 1892 berømt under sit borgerlige navn William Thomson) har nylig taget afsked som professor i natur-kundskab i Glasgow efter 53 aars tjeneste. Ved siden af sin teoretisk videnskabelige forskning har han stadig med held søgt at anvende sit store kjendskab til fysikens love paa praktiske omraader. For bare at nævne en liden gjenstand, vi daglig bruger i vore kjøkkener: kranen paa vandlednings-røret er Kelvins patent. Mest bekjendt var han i sin tid for den bistand, han ydede ved anlægget af de store telegraf-kabler over Atlanterhavet.

— *Skanse-plog* er et nyt krigs-redskab, englænderne vil prøve i Syd-Afrika. Det er kjæmpe-plog, som med damp-kraft kan pløie render, der fra bunden og til kanten af jord-vælten maaler 4 meter. Skytterne behøver bare at marschere efter plogen ind i den færdige løbe-grav.

— *Kold-lodning af jern* kan foretages under svært tryk ved bestrygning med en blanding af 6 dele svovl, 6 dele blyhvidt og 1 del boraks, udrørt i stærk svovlsyre. Om en uges tid er forbindelsen fuldstændig sikker.

— *Det Døde Hav dør ud.* Paa grund af senere tiders talrige vandings-anlæg fra Jordan-floden og de øvrige, meget sparsomme tilløb er vandstanden i det Døde Hav begyndt at synke meget mærkbart.

— *Victorium* har professor Crookes døbt et nyt grundstof, han har opdaget. Det er et brunt stof, som almindeligvis forekommer i forbindelse med surstof og hidtil har været forvekslet med yttrium. Dets atomvægt er 117.

— »*Naturens kunst-former*« har den bekjendte professor Ernst Haeckel betitlet et pragt-værk, han udgiver, fordi det gjengiver de vidunderlig skjønne figurer, som billedet af alskens usynligt smaa-kryb danner. Værket har faaet rivende afsætning og vil sikkerlig sætte sig uforgjængelige spor i den dekorative kunst, som just i vore dage hungrig speider efter nye »motiver«. Bogen indeholder halvhundred store billed-blade og koster 15 kroner. Den maa egne sig ypperligt for tegne- og haandværks-skoler.

— *Hungers-nøden i Indien* ser ikke ud til at ville stanse; høstudsigterne i det herjede strøg skal være lidet lystelige. De nødlidendes tal opgives til $2^1/_4$ millioner.

Notiser.

— *937 kvinde-studenter* studerer ved de 6 sveitsiske universiteter; deraf er 555 immatrikulerede som akademiske borgere. Af disse er 353 russerinder, 65 sveitserinder, 53 tyske, 25 bulgarinder og 7 amerikanerinder.

— *Navnet »Canada«* forklares paa to maader. Enten skal det være irokeser-indianernes ord *kanatha* = en samling af hytter. Eller det skal være levningerne af den spanske sætning: *acá nada* = her (er) intet — guld nemlig.

— *11,456 dampskibe* over 100 tons skal der ifølge det franske »veritas« findes i verden, med en samlet drægtighed af 12,165,251 tons netto. Deraf er

5453	paa	6,758,700	tons	engelske,
900	-	1,166,930	»	tyske,
551	-	672,524	»	amerik.,
526	-	516,930	»	franske,
657	-	417,388	»	*norske,*
377	-	350,386	»	spanske,
332	-	282,549	»	japanske.

— *27,867 seilskibe* over 50 tons paa tilsammen 8,347,626 tons netto er der i verden. Deraf er

7706	paa	2,662,168	tons	engelske,
3497	-	1,291,954	»	amerik.,
2306	-	996,678	»	*norske,*
981	-	548,053	»	tyske.

— *Det franske budget* balancerer med 2536 millioner kroner. Deraf gaar de 900 mill. til stats-gjælden, de 700 mill. til hær og flaade. Hver levende mors sjæl i landet maa altsaa daglig erlægge 18 øre til statens udgifter. — Af indtægterne er 1870 mill. kr. skat og told, 290 mill. kr. fortjeneste paa tobaks-monopolet, 20 mill. kr. af fyrstik-monopolet, 140 mill. kr. af post-væsenet.

— *Sarceys bog-samling* indbragte ved dødsbo-auktionen ialt 36,000 kr.

— *Japans Klondyke.* Ved Esa'asji i provinsen Tesjio paa Hokaido er der siden i sommer skjærpet guld i rigelig mængde. Klumper paa mere end 1 kilo skal oftere være fundne.

— *4500 amerikanske grave* findes der allerede paa kirkegaarden ved Manila.

— *33 millioner kroner* aarlig koster det Tyskland at holde kolonier. Dertil kommer den voldsomme stigning af marine-budgettet. Der foreslaaes nu bygget krigs-skibe for 700 mill. kr. i 16 aar, for at den tyske flaade kan blive dobbelt saa stor som nu.

— *420,000 kroner* blev betalt for 4 gobelin-tæpper paa auktionen efter en hertuginde Grimaldi i Genua.

— *Et pige-gymnasium* skal aabnes i Køln ved paaske.

— *28,000 kroners* indtægt om aaret faar professor Roentgen ved sin forflyttelse til Münchens universitet.

— *Telegraf-traad stjæles* i Spanien i slig udstrækning, at lange linjer blir ubrugbare.

— *84,000 plum-puddinger* havde et firma i London bestilling paa nu til jul.

— *Amerikaneren Lafcadio Hearn,* som længe har været professor i Japan (*Kringsjaa* har bragt interessante artikler af ham), har nylig ladet sig naturalisere som japansk borger. Følgen var, at han som »indfødt« fik bare tredjedelen af den løn, han oppebar som »udlænding«.

— *Snørlivet,* som for et aars tid siden blev forbudt ved alle pige-instituter i Rusland, er nu ogsaa blet forbudt ved pigeskolerne i Rumænien.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

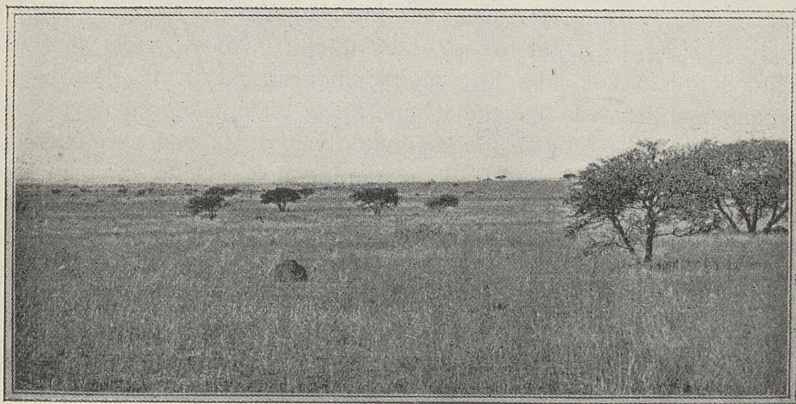
REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XV. 31. JANUAR 1900. HEFTE 2.

Syd-Afrika som industri-land.

(Væsentlig efter Albert Williams i *Engineering Magazine*).

Krigen i Syd-Afrika har vendt al verdens blikke did. Gjennem aviserne har folk faaet en mængde oplysninger om egne, som de før neppe skjænkede en tanke. Vi skal her søge at fremstille

Landet ved Kimberley, slig som burerne fandt det.

forholdene der saaledes, som de stiller sig for verdens internationale ingeniør-stab, altsaa nærmest seet fra en »uitlanders« standpunkt, idet vi dog vil fremholde, at forfatteren er amerikaner og altsaa ikke behandler spørsmaalet ud fra rent engelske forudsætninger.

Det syd-afrikanske spørsmaal, slig som det for nærværende stiller

sig, eller rettere slig som det var ved krigens udbrud, er lige saa meget af industriel og økonomisk som af politisk natur. Imidlertid har den historiske udvikling selvsagt saa stor betydning for forstaaelsen, at vi ikke bør undlade at kaste et kort tilbageblik paa udviklingens gang. — Skjønt veien til Indien rundt om det Gode Haabs forbjerg længe havde været og fremdeles er en af verdens hoved-ruter, saa har, indtil for nyligt, kjendskabet til Syd-Afrika indskrænket sig til en smal kyst-rand og til enkelte kul-stationer og andre hvile-pladse. I det 17. aarhundred spredte vistnok adskillige hollandske kolonister sammen med en del franske hugenotter sig nordover fra Kap, ligesom senere, efter Napoleons-krigene, da kolonien var blet britisk, nye udvandrer-strømme kom ind, samtidig med at briterne ogsaa annekterede Natal. Men den hvide befolkning var fremdeles meget ringe i antal, baade i forhold til landets store udstrækning og i forhold til de talrige indfødte stammer. Disse hvide nybyggere var driftige, stærke og udholdende folk, men de gjorde lidet eller intet for landets udvikling, da de udelukkende holdt sig til kvæg-avl og til et meget primitivt og lidet udviklet agerbrug.

Helt fra den tid, da briterne tog Kap-kolonien, var der stridigheder mellem dem og de hollandske kolonister. De kom ikke til at blande sig med hinanden paa den venskabelige maade, som tilfælde var, da briterne tog Ny Amsterdam (nu New York). Burerne har altid fremholdt og troet, at de er blet undertrykkede, noget som den uhildede historiker ikke kan give dem medhold i. Ti briterne har her som andensteds behandlet sine *hvide* undersaatter hensynsfuldt. En af burernes vigtigste klage-punkter var, at de ved slaveriets ophævelse ikke syntes, at de fik erstatning nok. Dette sammen med andre, virkelige eller indbildte klage-grunde ledede til deres store »træk« nordover for omtrent 60 aar siden. I den store ukjendte ødemark oprettede de da Oranje-fristaten og den Sydafrikanske Republik (Transvaal). Forholdet mellem disse stater paa den ene side og briterne paa den anden har stadig været spændt, indtil det kom til en overenskomst i 1884, hvorved bl. a. grænserne blev fastsatte og forholdene syntes at skulle blive rolige.

Men skjæbnens ironi vilde, at burerne efter alle besværligheder og farer under sit »træk« netop kom til et land, som skulde vise sig at besidde saa overordentlig store tillokkelser for de forhadte fremmede. Først opdagedes de store diamant-leier, og dette bragte en hel invasion af eventyrere, især britiske. Saa kom i 1885 opdagelsen af de store guld-forekomster, og hele Syd-Afrika blev straks oversvømmet af skarer af skjærpere. Burerne forsøgte først ved for-

skjellige lov-bestemmelser at lægge hindringer iveien for skjærpning og grube-drift. Men da de saa, at de alligevel ikke kunde afvende det uundgaaelige, saa slog de om og anvendte en anden politik; ja de opmuntrede endog søgningen efter guld ved at sætte præmie for hvert nyt driv-værdigt findested; men samtidig tyngede de bedriften med monopoler og direkte skatter, derved fik de fyldt sit før magre skatkammer og holdt desuden bjergverks-driften langt nedenunder den grænse, som den under en naturlig udvikling vilde have naaet.

Skjønt grube-selskaberne har gjort alt, hvad de har kunnet, for at indføre forbedrede maskinerier og metoder og derved bragt arbeids-

Arbeider=barakker i Kimberley.

omkostningerne saa langt ned som muligt, saa har dog disse forskjellige skatter og afgifter virket stærkt hemmende og nedtrykkende. Foruden de direkte skatter er det især dynamit- og jernbane-monopolerne som er i veien. Dynamiten, som der bruges en masse af, blir derved over dobbelt saa dyr, som den ellers vilde være, medens jernbane-fragterne er mere end 4 gange af, hvad de er i de Forenede Stater. Og dog, som altid er tilfælde ved monopoler, har staten ikke faaet de indtægter, som den burde; ti det meste er naturligvis gaaet i monopolisternes lommer. Alligevel har dog statens indtægter været store; men de har saa godt som alle flydt fra bjergverks-industrien, og denne har ikke nydt noget godt af dem. Pengene har ikke været benyttede til at bygge jernbaner eller andre kommunikations-midler

for; de er saa godt som helt ud benyttede til krigs-rustninger. Uitlanderne er mange gange saa talrige som burerne; ifølge republikens officielle almanak er den voksne mandlige burer-befolkning 29,279, uitlanderne udgjør 137,121, men de har dog ingen politisk indflydelse, ingen stemme ved afgjørelsen af, hvad de store indtægter, som de selv skaffer i republikens kasse, skal bruges til. Dette har frembragt den stærke gjæring blandt dem og tilsist indblanding fra den magt (Storbritannien), hvis undersaatter var den talrigste nation blandt uitlanderne.

Burerne siger: Landet er vort; vi har bygget det. Gruberne ligger paa vort territorium; vi kan derfor give de anordninger, vi ønsker. Er de fremmede ikke fornøiede med vore love og øvrige indretninger, saa kan de holde sig borte. Vi ser forøvrigt ikke andet end, at de trives her.

For en overfladisk betragtning kan disse argumenter se bra nok ud; men de holder ikke stik i virkeligheden. Vil vi gjøre den samme gjældende ogsaa for andre dele af jorden, saa skulde egentlig de Forenede Stater, Kanada, ja hele den nye verden, Australien, alle øvrige europæiske kolonier egentlig have tilhørt de indfødte, og kunde ikke med nogen ret være tagne i besiddelse af europæerne. I virkeligheden er fuldstændig det samme tilfælde med burernes republiker. Ti intet land kan med rette gjøre fordring paa at kaldes civiliseret, naar det styres paa en saadan maade som disse. Saaledes f. eks. med hensyn til bjergverks-lovgivningen, det som her er det ømme punkt. Lovene kan være forskjellige i de forskjellige lande, men de gaar dog i det hele kun ud paa at regulere bjergverks-driften, faa den til at gaa i lovlige former; de er ikke, som i Transvaal, rent ud hindrende og forbydende. Den blir ikke belastet med utilbørlige skatter, blir ikke udsuget til fordel for statens rustninger. Og om end burerne har været de første hvide kolonister i landet, saa har de dog ikke bragt udviklingen ud over de aller første, primitive stadier. Dets nuværende blomstring skyldes ikke dem, men bjergverks-driften og al den øvrige industri, der staar i et nærmere eller fjernere forhold til den, alt sammen uitlandernes arbeide. Det er disse, som har forvandlet det øde strøg til et løfterigt land, der har haab om en fremgang uden grænser. Burerne vilde have ladet det ligge som det var; ved uitlandernes arbeide blir det først i virkeligheden en del af den civiliserede verden. Ti med de materielle fremskridt følger oplysning, kultur; med den banes veien for nye ideer.

Hvad der her er sagt, gjælder nærmest om Transvaal. Naar ogsaa Oranje-fristaten har forenet sig med det, saa skyldes det nærmest

frygten for, at ogsaa det skulde blive opslugt af briterne, om Transvaal blev erobret.

Den civiliserede verdens hoved-interesser i Syd-Afrika ligger i Transvaals guldminer; for en del, men mindre, i de guld-felter, som ligger i andre syd-afrikanske territorier. Transvaals guldminer producerede i 1898 guld for ca. 300,000,000 kr. eller ca. 28 pct. af hele jordens produktion. Hvor meget der indeholdes i samtlige Transvaals guld-leier, er det selvsagt uhyre vanskeligt at sige noget sikkert om; men forsigtige ingeniører anslaar mængden i de kjendte leier til over 10,000 millioner kr. De ligger for det meste spredt i baand eller grupper med landstrækninger uden guld ind i mellem. Paa den saakaldte Witwatersrand optræder guldet regelmæssigere. Her træder et konglomerat, der er guldførende, frem i dagen med en temmelig ensformig mægtighed. Dette konglomerat falder først temmelig steilt, men senere svagere og danner saaledes en slags dal under det overliggende bjerg. De dyb-sjakter, man har gjort, synes at tyde paa, at det ikke gaar dybere, end man med de nuværende tekniske hjælpemidler kan naa. Ti

Geo. Goch. Wolhuter. City & Suburban. Treasury. Pioneer.
Metropolitan. Spes Bona. Meyer & Charlton. Village Main. Jubilee. Salisbury. Wemmer. Ferreira. Worcester. Robinson. Crown.

Panorama over Johannisburg. — Navnene over viser beliggenheden af de vigtigste gruber.

efter de erfaringer, man har fra gruber ved Øvre-sjøen i Nord-Amerika, er gruber paa 3000 meters dybde ikke umulige. I særdeleshed ikke i Syd-Afrika, hvor temperatur-tilvæksten mod dybet er liden og vand-ulemperne ligeledes smaa. I det hele er den mulige dybde af gruberne væsentligst begrænset af lønsomheden, da de elektriske heise-baner og elektriske pumpe-verker ophæver de vanskeligheder, man før havde med slige store dybder.

Arbeidet i gruberne vil tage ny fart, naar de nuværende uroligheder er over, og især hvis landet kommer under briternes herredømme, saa at dynamit- og jernbane-monopolerne kunde blive op-

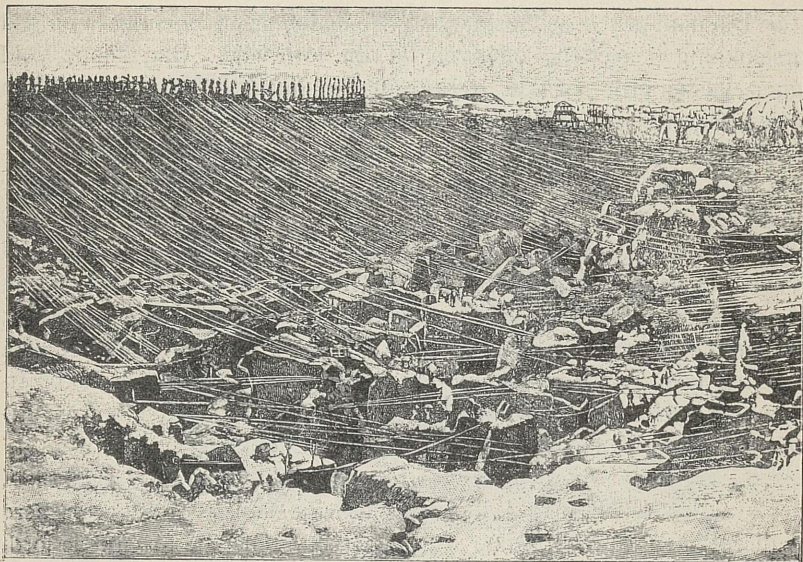
Heise=vinderne ved en diamant=grube.

hævede, hvorved to af de vigtigste hindringer blev fjernede. Ertsens forekomst er saadan, at man kan gaa til at anlægge ordentlig grubedrift, beregnet paa længere tids arbeide; og det er høist usandsynligt, at gruberne skulde hurtigt blive udtømte og landet derefter forladt. Desuden er der store strækninger udenfor de distrikter, der nu er optagne, som ikke er undersøgte, fordi de er dækkede med tykke jordlag, men sandsynligheden taler for, at man ogsaa der vil finde nye felter.

Arbeidspriserne spiller selvsagt en stor rolle; det meste af det rene krops-arbeide udføres af kaffere. Disse faar en løn af 45 kr. om maaneden, foruden kost og hus; der er ca. 100,000 sorte arbeidere

i gruberne, og deres arbeide maa regnes for billigt, men deres arbeidsevne forringes meget ved deres tilbøielighed til brændevins-drik. Det er egentlig forbudt at sælge brændevin ved gruberne, men loven overholdes ikke.

De hvide, som har sysselsættelse ved gruberne, indehar alle slags stillinger, fra bestyrere ned til almindelige arbeidere. Der findes ialt 9—10,000; og deres gjennemsnitlige løn er 470 kr. om maaneden; men da alle livs-fornødenheder er dyre, er der ingen udsigt til at dette beløb skal synke.

Diamant-grubes indre.

Der er en betragtning, som paatrænger sig. Saa længe som guld er verdens internationale værdi-maaler, er det af største vigtighed, at man har en jevn, men ikke for sparsom tilførsel af dette metal. Det har derfor en særegen betydning, at man kan faa en regelmæssig bedrift i gang i det vigtigste af alle guld-distrikter. Paa den maade undgaar man ogsaa, at alle værdier blir sat paa hode ved en pludselig over-produktion.

Næst guld-leierne er diamant-minerne de vigtigste. De er meget rige og vil vare i en uoverskuelig tid.

Diamanterne findes i de saakaldte *blue ground*, en tuf-agtig blaa-graa lere med indæltede klumper af andre mineralier; den paa-

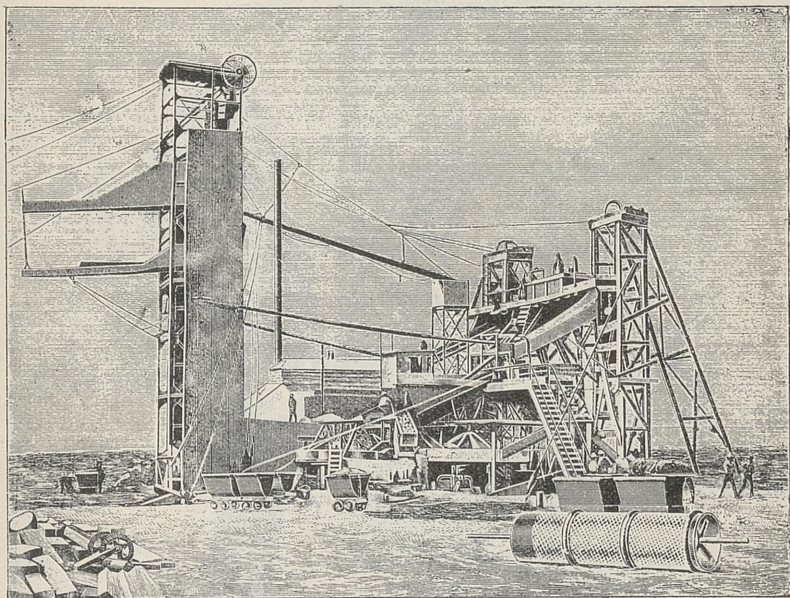
træffes under grus-laget i de store gryde-formede fordybninger (*pans*) mellem de for Syd-Afrikas *karoo*-land eiendommelige *kopjer* eller bakke-knauser. Leren fylder ud en sprække i fjeldet, som øverst gjerne bestaar af skal-berg, nedenunder af skifer-lag, og aller underst selvfølgelig af krystallinsk grundfjeld. Baade sprækken og leren maa skyldes en vulkansk foreteelse en gang i tiden. Denne lere forekommer nord for Vaal helst langs elve-kanter, hvorfor diamantsøgningen her kaldes *river-digging* (elve-gravning). Ved Kimberley kan man derimod grave paa tørt land, *dry digging*. Denne siste slags drift skal vi beskrive lidt nærmere.

Diamant-gruberne bestaar, som billedet viser, egentlig af en vid forsænkning i sletten, omgiven af en jord-vold. Bag denne vold ligger vaskerierne og de øvrige maskin-anlæg. Nede fra gruben heises eller rettere hales den diamant-holdige lere i svære »spand« af tykt lær op til vold-kanten, ved hjælp af svære hjul-vinder.

Før 1892 foregik driften ikke efter nogen fælles plan. Hver indehaver af en *claim* (skjærp), som bestod af et stykke mark 10 meter i firkant, gravede paa egen haand med hakke og spade altid dybere og dybere indtil 30, ja 100 meters dybde. Men rundt omkring sin grube maatte han lade en karm paa 2 meters tykkelse urørt; det samme maatte naboen. Disse just ikke brede kanter blev altsaa staaende igjen i jevn-høide med marken omkring og dannede adkomstveiene til gruberne. Selvfølgeligt hændte det ofte, at disse kirketaarnhøie jord-vægge rasede ned; det var fristende at knibe af paa tykkelsen nedefter. Efter enkelt-eiernes sammenslutning i 1892 til et eneste aktie-selskab med fælles drift, forsvinder disse jord-vægge mere og mere; men endnu bestaar »grubens« bund af slige firkantede jordbaaser henefter i rad og række. Fra disse jord-baaser løber to og to staal-liner op til vold-kanten over gruben; langs disse svævende skinner, der er spændt tæt side om side lig rendingen i en væv, blir lær-spandene ved reb af ko-skind halet op til grube-volden ved hjælp af de liggende vinder bag denne. Oppe paa volden tømmes leren i kjærrer, som fragter den videre til vaskerierne, hvor diamanterne med stor omhu vaskes ud. Ved de større anlæg er vaskeriet en svær maskin-indretning. Lere-læssene heises op i det svære taarn og væltes ind i en sigte-trommel (en slig ligger til høire paa billedet ledig paa marken). Gjennem denne ledes leren i selve vaske-apparatet. Af den saaledes rensede lere søges saa diamanterne frem.

Arbeiderne er i regelen kaffere, som maa gaa ganske nøgne under arbeidet. Efter endt dagværk blir de en for en ransagede overalt paa kroppen, i haaret, i næsen, i ørene, mellem tærne, om

de skulde have stukket ædelstene til sig. Trods denne ransagelse lykkes det de nøgne filurer ofte nok at kunne luske af med en liden skat. Flotte damer bærer mangen gang gnistrende juveler, som har begyndt sit værdifulde liv med at vandre gjennem en kaffers mave. Billedet viser en del sorte arbeidere, som under hviletiden maa bære svære polstrede hansker for ikke at være herrer over sine fingre. Denne maade at forebygge tyveri paa kan egentlig ikke siges at være menneske-værdig — men anderledes er det vel vanskeligt at gjøre driften lønnende.

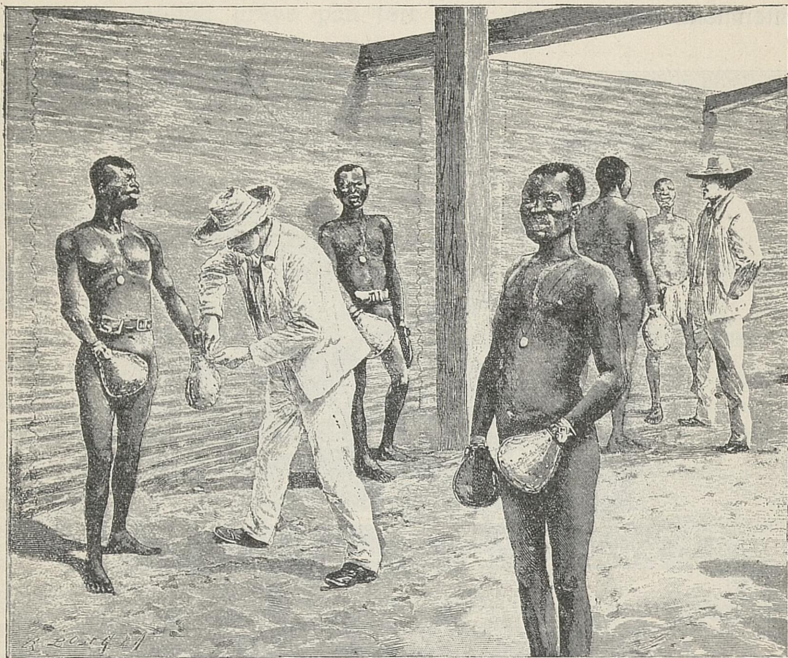

Diamant=vaskeri.

Bortsmuglede diamanter sælges gjerne til landsmænd af smugleren; saa kommer de i opkjøberens taske og havner hos grossisten. Især større diamanter har ofte en hel roman at deltage i, før de naar frem til at blive rolig eiendom. Alt told-opsyn til trods lykkes det saa at bringe skatten — gjemt i stilken af en struds-fjær, i et hult skaft, mellem sko-saaler o. l. — i tryghed paa den anden side af havet. Hvor mange diamanter der paa denne vis kommer til Europa, er ikke let at tage skjøn over. Sikkerlig er det nok til at gjøre en nøiagtig statistik over grubernes samlede afkastning til en

umulighed. Den beregnede del af udbyttet for aarene 1881—1887 har svinget mellem 18 og 75 millioner kroner aarlig.

I 1887 bestod der i Syd-Afrika 21 aktie-selskaber for udnyttelse af diamant-gruber. Om ikke længe lykkedes det huset Rothschild at smelte disse smaa-selskaber sammen i fire større foretagender med en samlet kapital paa 180 millioner kroner. Og i 1892 blev disse atter smeltede sammen til en enkelt kjæmpe-forretning, som forener

Forebyggelse af tyveri.

fordelen ved en billigere fælles administration med ophævelsen af den indbyrdes konkurrence.

Den største syd-afrikanske diamant blev funden i 1893 og døbtes »Excelsior«; den var stor som en valnød og veiede i usleben stand 972 karat. Den fik sin historie indviet med en underlig tilfældighed. Stenen opdagedes af en kaffer, mens hans pratede med opsyns-manden; som ved den rene tilfældighed satte kafferen foden over skatten, men betænkte sig snart, da han ikke kunde hitte paa nogen udvei til at smugle en saa stor klump med sig. For sin ærlighed fik han 150 £ (2700 kroner) samt en opsadlet hest. Men

grube-eieren havde ingen overvættes glæde af fundet; han var nemlig ved en kontrakt, som mærkeligt nok løb ud dagen efter, bunden til at levere en diamant-handler alle diamanter fra gruben for en fast pris pr. karat. Grube-eieren fik følgelig ikke mere, end hvad han vilde faaet for samme vægt af bare bitte smaa diamanter.

Ligesom ved guldgrube.driften gjælder det ogsaa for diamantdriften, at enhver forminskning i omkostninger, især transport-omkostninger, vil give deres bearbeidelse et mægtigt fremstød. Det er især tilførselen af alskens fødevarer og andre nødvendigheds-artikler, som lider under for høie fragt-satser.

Det samme gjælder om kul-industrien. Der findes betydelige kul-leier, og fjernt som landet ligger fra andre kul-producerende lande, har de selvsagt den høieste betydning, ikke alene for guld-minerne, men ogsaa for jernbaner, dampskibe og fast-staaende dampmaskiner. Men ogsaa paa denne industri virker de høie fragter hemmende. Imidlertid vil ogsaa dette komme i et andet spor, naar landet kommer i ordnede forhold. Alle, som ønsker det indlemmet i den øvrige civiliserede verden, kan ikke andet end haabe paa, at briterne vil formaa at lægge det aabent for den frie konkurrence.

Jordskjælv.

De almindelige fænomener, der ledsager jordskjælvene. Ældre og nyere teorier om jordskjælvenes aarsager.

(Af S. A. Ramsvig).

(Fortsættelse).

II.

Man har ved hjælp af jordskjælvenes forplantnings-hastighed forsøgt at beregne det dyb under jordens overflade, i hvilket stødet finder sted. Ifølge disse beregninger, der dog ikke er nøiagtige, skal dette dyb ikke ligge langt under jordens overflade, ja ikke engang naa ned til den antagne, saakaldte *pyrosfære* eller jordens glødende-flydende indre. Som gjennemsnitligt dyb antager man 15—30 kilometer.

For at finde jordskjælvets underjordiske sæde eller det derover beliggende saakaldte *epicentrum*, d. v. s. det sted paa jorden, som ligger direkte over det underjordiske sæde, har Seebach forestaaet konstruktionen af linjer, som forbinder de steder, hvor man samtidig

mærker jordskjælvet. Disse linjer, de saakaldte *homoseister*, er paa det nærmeste koncentriske, og i deres midtpunkt skal epicentrum ligge, der tillige er midtpunkt for omraadet med de stærkeste rystelser, der rundtom begrænses af *pleistoseisterne*. Seebach har ogsaa udfundet en matematisk formel for beregningen af jordskjælvenes dyb. Mallet beregnede epicentrum, idet han af revner i mure, af mures omstyrtelses-retning o. s. v. bestemte den vinkel, hvorunder jordskjælv-stødet faldt ind paa hine gjenstande.

Jordskjælvenes udstrækning eller det omraade, hvorover de udbreder sig, er af meget forskjellig størrelse. Der gives *lokale* jordskjælv, som er indskrænkede til mindre distrikter, og *almindelige*, der giver sig tilkjende paa udstrakte afstande. De centrale og transversale skjælv har et større udbredelses-omraade end de lineære. Jordskjælvene i Syd-Amerika har saaledes havt en udstrækning af 1000—1500 kilometer. Det jordskjælv, der ødelagde Lissabon den 1. november 1755, blev samtidig følt næsten i hele Europa, paa mange steder i Nord-Afrika, paa de smaa Antiller og i Nord-Amerikas kyst-lande, hvoraf man har beregnet, at det udbredte sig over et fladerum af ca. 35 millioner kvadrat-kilometer eller omtrent $^1/_{13}$ af hele jordens overflade. Rigtignok er dette et af de mest udbredte, som man nøiere kjender, men mange andre er dog komne det nær i udbredelse, og flere har overgaaet det i hastighed. Jordskjælvet i Valdivia i aaret 1837 udbredte sig over 50 millioner kvadrat-kilometer eller ca. $^1/_{10}$ af jordens overflade.

Jordskjælvenes varighed er i almindelighed meget kort. De enkelte stød varer kun et eneste eller faa sekunder. Den hele rystelse er almindelig ogsaa kortvarig, i det høieste nogle minutter, men i dette tidsrum kan hele byer med tusener af mennesker være ødelagte. Det store jordskjælv i Lissabon varede kun 5 minutter, og gaa denne tid blev hele byen en grushob. Til andre tider igjen kan jordskjælvene ytre sig med stød i uger, ja maaneder, saaledes at der, med mellemrum, føles stød og jordskjælv. Efter det egentlige heftige jordskjælv pleier der i regelen at følge svagere eftervirkninger i længere tid, nemlig stød, der blir svagere og svagere, indtil de tilsist ganske ophører. De perioder, hvori stødene gjentager sig, kalder man *jordskjælv-perioder*.

Jordskjælvenes hyppighed er meget større, end man sædvanlig tænker sig. Man regner aarlig 60—100 jordskjælv, men af disse varer nogle ofte i uger og maaneder.

Fra det 9. aarhundred til aaret 1845 har man optegnelser om 559 jordskjælv. Mellem aarene 1850 til 1857 kjender man 4620

jordskjælv, Jord-rystelsernes antal paa fastlandet tør sandsynligvis anslaaes til 2000 a 5000 aarlig. Regner man hertil *sjø-skjælvene*, saa indtræffer der hver dag minst et jordskjælv og aarlig 6000—15,000. Som nævnt er jordskjælvene hyppigst i den varme zone.

Ved hjælp af ganske fine instrumenter (seismometre) kan man se, at jordbunden meget hyppig gjør smaa svingninger, som ikke direkte iagttages ved sanserne. Saadanne *mikroseismiske* bevægelser kan man paavise ved hjælp af *horisontal-pendelen* og derved tillige registrere deres tid og rumlige udstrækning. Det ser ogsaa ud, som om de svage sitringer af jordskorpen staar i nøie sammenhæng med forandringer af luft-trykket.

I *Kringsjaa* bind IV, hefte 5 (1894) findes en længere forklaring af, hvorledes man maaler jordskjælvene; nævnte artikel er tillige ledsaget af tegning af et seismometer, konstrueret af Ewing (Ewings seismometer), samt et andet af den japanske professor Sekiya.

Ifølge Schmidt indtræffer i de enkelte maaneder gjennemsnitlig følgende antal jordskjælv: november—december 3827, januar—februar 3961; marts—april 3800; mai—juni 3334; juli—august 3395; september—oktober 3765.

Jordskjælvene er næsten altid ledsagede af eiendommelige *lydfænomener*, af en underjordisk larm, torden, rullen eller raslen, der enten høres umiddelbart forud eller samtidig, eller ogsaa først indtræder efter rystelsen. »Snart bruser det som en stormvind, snart klirrer det, som om mange tungt belæssede vogne rask kjører over stenbroen, snart buldrer det, som om utallige trommer hvirvler, snart knager det, som om jordbunden skulde splittes ad, og snart skralder det, som om alle troldenes værktøi og husgeraad søndersloges i de underjordiske huler.« Den gruelige larm fra dybet høres næsten samtidig over meget store strækninger; ti faste legemer er fortræffelige ledere for lyden, og larmen skal ikke lyde stærkt frem af brøndaabninger.

Kun i meget sjeldne tilfælde finder ogsaa jordskjælv sted, uden at der høres nogen larm; dog er dette forekommet i Chili og ved det store jordskjælv i Riobomba, der var en af de skrækkeligste tildragelser i Jordkuglens fysiske historie.

Hyppigere høres der en underjordisk larm, uden at den er ledsaget af nogen mærkbar jord-rystelse, og denne foreteelse skal gjøre et særdeles dybt indtryk paa sindet, idet man med ængstelse venter paa, hvad der vil ske efter det underjordiske brag. Dette fænomen er bekjendt fra det mexikanske høiland under havn af *bramido eller Guanaxuatos underjordiske brøl og torden.* I bergstaden

Guanaxuato hørte man nemlig fra den 9. januar 1784 en hel maaned igjennem en bestandig gjentagen underjordisk torden, afvekslende med korte slag, uden at man havde sporet det minste jordstød enten paa overfladen eller i de dybeste bergværker. Larmen var forøvrigt indskrænket til et forholdsvis lidet rum, saa at man allerede nogle mile udenfor staden ikke mere kunde høre den. Ligesom den var kommen, saaledes ophørte den ogsaa med en efterhaanden aftagende styrke, og ligesom man tidligere aldrig havde hørt nogen saadan lyd i det mexikanske høiland, saaledes er en saadan ikke heller senere blet iagttaget. Denne underjordiske torden fremkaldte en saadan skræk, at næsten alle indbyggere flygtede ud af staden.

Den larm, der ledsager jordskjælvene, høres enten som samtidige eller efter hinanden følgende stød. De lydløse jordskjælv forklares derved, at bevægelsen maa passere meget løse jord-masser. Den underjordiske larm uden jordskjælv antages at opstaa derved, at jordskjælv-bølgen maa passere spalter eller lukkede kanaler, der vistnok ophæver jordskjælvet, men ikke lyden.

Jordskjælvenes virkninger er meget ødelæggende. Bygninger og klipper vakler og styrter. I jorden danner der sig ofte revner og aabninger. Spalterne aabner og lukker sig vekselvis, og jordbunden hæves og sænkes. Kilder udtørres eller forstærkes. Andre fænomener, der ofte ledsager jordskjælvene, er udbrud af gas og dampe og selv af ildflammer fra spalter i jordbunden, udbrud af vand og slam, samt eksplosioner, dannelsen af spring-brønde og af tragtformige huller, som dels er tomme, dels vandholdige. De heftige orkaner og tordenveir, de mærkelige taage-dannelser og pludselige, usædvanlige bevægelser af magnet-naalen, som man undertiden har bemærket, maa vistnok ansees for rene tilfældigheder.

Under jordskjælvet i Ny-Granada (16. nov. 1827) dannede der sig spalter, hvoraf der udstrømmede kulsur gas, der kvalte talrige slanger, rotter og andre dyr, som gjerne opholder sig i huler. Ogsaa i Andes-bjergene har ofte kvælende gas, som brød frem paa den maade, været fordærvelige for de græssende hjorder. — Under jordskjælvet i Lissabon saa man, at der nær ved hovedstaden opsteg flammer og en røgsøile af en nydannet spalte i klippen ved Alvidras. — Hyppig slynges der vand, sand og dynd frem af den bristende jordskorpe, hvilket fænomen aabenbart er begrundet deri, at underjordiske vandholdige lag, vand-aarer og andre vand-samlinger kommer under et stærkt tryk ved den ydre jordskorpes rystelser eller maaske kun ved jordbølgens gjennemgang. Dette tryk foraarsager da en forbigaaende stigning af vandets spænding, og herved trænges det

med stor heftighed frem af jorden. — Under et jordskjælv i Kalabrien fløđ der saa meget vand frem af en stor spalte, at der formelig dannede sig en liden sjø 600 meter lang, over 100 meter bred og 17 meter dyb; og ved jordskjælvet, som i aarene 1702—1703 rasede i Abruzzerne og næsten ødelagde byen *Aqvila*, aabnede der sig flere svælg tæt ved byen, hvorfra vand og stene kastedes ud i saadan mængde, at de omkring liggende marker ikke mere kunde dyrkes. Vandet sprøitede op over de høieste trætoppe, og samtidig steg flammer og tykke dampe op fra de nær liggende berge. Ogsaa ved jordskjælvet i Venetia i 1873 frembrød der vand, hvorved en ny sjø dannedes ved Faro. — Man har oftere iagttaget, at der under jordskjælv har dannet sig spalter i jorden, men de fleste af disse lukker sig igjen efter nogen tid. Ved jordskjælvet i Kalabrien 1783 dannede der sig sprækker, der opslugte flere huse, saaledes at disse sporløst forsvandt. — Ved et jordskjælv ved Kumana saa man springvande danne sig i kilderne og brøndene. Under jordskjælvet i Kalabrien dannede der sig tragt-formige huller af indtil 3 meters tversnit, og de var dels tomme, dels fyldte med vand.

Bække og elve lider betydelige, dels forbigaaende, dels blivende forandringer ved jordskjælv; undertiden faar elvene et forandret løb, Den 13. januar 1833 iagttog man to jordstød i Linkøping i Sverige, og natten derpaa hørte Motala-elven op at flyde, saa at man kunde gaa tørskoet over elveleiet, medens den ellers fører over 60,000 hektoliter vand forbi i minuttet. Efter det store jordskjælv, som i aaret 1158 rasede i England, skal Themsen en tid lang have ophørt at flyde. Ogsaa i indsjøerne viser der sig forandring; under jordskjælvet i Lissabon steg Neufchateler-sjøen over sine bredder, og indsøen Loch-Lomond i Skotland steg to gange indtil en meter over sine bredder. Ogsaa i Venern mærkede man bevægelser.

Kilderne forstyrres ogsaa i regelen paa den mest forskjellige maade ved de stærke jord-rystelser. Snart viser der sig en forbigaaende udtørring, snart en grumsning af vandet eller en temperaturforandring. Under jordskjælvet i Pyrenæerne afkjøledes pludselig de de varme kilder ved badestedet Bagnères i Frankrige, men den sædvanlige temperatur vendte dog snart tilbage. Derimod forhøiedes vandets varmegrad i andre tilfælde, som f. eks. paa *Ischia* ved jordskjælvet den 2. februar 1828. Fjerne kilder afbrydes i deres løb. Saaledes stansede den varme kilde i Tepliz under jordskjælvet i Lissabon, men brød atter frem og farvedes stærkt med jern-okker.

Jo dybere jordskjælvets sæde er, desto svagere er dets virkning. Ligesaa er virkningen for dybere liggende steder, saa som bergværker,

ikke saa stærk som for steder ved overfladen. Hvor løs jordbund i tynde lag hviler paa masseformig, er jordskjælvenes forstyrrende virkning meget større end der, hvor et mægtigt løsere lag dækker berg-massen. Hvor overfladens lag er krystallinske, virker jordskjælvet langt heftigere.

Er jordskjælvets epicentrum eller sæde i nærheden af havets kyst, saaledes som tilfældet er i kystlande, saa ledsages jordskjælvet af den saakaldte *jordskjælv-bølge eller jordskjælv-flom*, der for det meste anretter større skade end selve rystelsen. Havet trækker sig tilbage fra landet, saaledes at store strækninger ved landet lægges tørre, og det styrter derpaa i form af en høi flydende mur tilbage og ind over landet, forstyrrende alt i sin vei, og ved sin sugende virkning rivende med sig alt paa tilbageveien. Ved det bekjendte Krakatao-jordskjælv skal denne vandmur have opnaaet en høide af 30 meter. Havet vender ofte først efter timers, ja undertiden efter en hel dags forløb tilbage og kan stige 6, 16 ja indtil 70 meter over sin sædvanlige høide; det kaster sig da ødelæggende ind over landet, førende skibe og baade med sig. Da *Lima* blev ødelagt ved et jordskjælv (28. oktober 1746), hævede havet sig i den nær liggende bugt ved Kallao 26 meter over sin sædvanlige høide, opslugte staden og druknede næsten hele befolkningen. Af de 23 skibe, som laa i havnen, sank 19 straks til bunds, medens de 4 øvrige blev kastede næsten 1 mil op i landet, og enkelte mennesker skal end ogsaa være blet førte næsten 2 mile bort af den fremskyllende brænding. — Ved det jordskjælv, der den 20. februar 1835 saa frygtelig hjemsøgte Chile, brød havet med saadan voldsomhed ind i staden *Talkahuano*, at den næsten ganske blev bortskyllet lige til grunden. Ved et jordskjælv paa Jamaika i 1692 brød havet ind i gaderne i byen *Port Royal* og førte en fregat afsted over husene, og den blev staaende midt inde i byen paa taget af et hus.

Naar jordskjælvene forplanter sig paa havet, fremkommer de saakaldte *sjøskjælv*. Disse kan ogsaa opstaa ved undersjøiske vulkanudbrud eller ved jordstød under havbunden. Da vandmassen i et bækken umulig kan vedblive at være rolig, naar grunden rystes voldsomt, er det let at indse, at havets og indsjøernes vand maa sættes i bevægelse ved jordskjælvene; der vil derfor dels opstaa jordskjælv i bunden af havet, dels forplantning af rystelserne, dels virkelige rystelser af vandspeilet, som ved bredderne vil give sig tilkjende ved en afvekslende falden og stigen eller ved et gjentaget indbrud og tilbagetog af vandet, alt efter som bredderne er steile eller flade. Er jordskjælvets midtpunkt undersjøisk, opstaar der først en

stød-bølge, der overvinder det hydrostatiske tryk, og denne antager derpaa almindelig bølgeform. Paa samme maade virker ogsaa et dybere liggende jordskjælv i indsjøer. Ved sjøskjælv har man en følelse, som om skibet pludselig stødte paa grund, og skibet skjælver. Man har eksempel paa, at et skib har rystet saa stærkt, at kanonerne ombord sprang tilveirs, og at taugene brast. Da byen *Valdivia* blev ødelagt ved jordskjælv den 7. november 1837, fik en hvalfanger i nærheden af øen Chiloe saa stærke stød, at den mistede sine master.

Saavel jord- som sjøskjælv forplanter sig i verdens-havet ved saakaldte overførelses-bølger, og man kan tydelig fremstille udbredelsen af saadanne bølger, og hvilke forandringer de undergaar i en hav-egn med mange øer, derved at man forbinder alle steder, hvortil bølgen til den samme — absolute tid ankom, ved kurver (homoseister) med hinanden. Saadanne optegnelser af *selv-registrerende vand-stands-maalere*, saakaldte *mareografer*, har f. eks. godtgjort den kjendsgjerning, at den bølge, der opstod ved Krakatao-jordskjælvet, i det minste gik en gang rundt om hele jorden.

Det er let at indse, at rystelserne paa havet kan opnaa en langt større udstrækning end paa landet, paa grund af vandets større bevægelighed. Ved det jordskjælv, der ødelagde Valdivia, opstod der forplantnings-bølger, som bemærkedes 5000 sømile derfra paa Sandwichs-øerne. Paa øen Mauai trak havet sig 40 meter tilbage og kom pludselig igjen med en uhyre bølge, som feiede bort huse, trær og kanoer og knuste dem; det samme fandt sted paa øen Havaji, hvor havet først trak sig tilbage, men kom igjen med en kjæmpe-bølge, 7 meter over den sædvanlige høide, og oversvømmede strand-bredden, ødelagde 66 huse og rev 11 mennesker bort med sig.

Forplantnings-hastigheden paa havet er langt større end paa landet, ca. $^1/_2$ grad i minuttet. Ifølge Hochstetter staar sjøskjælvbølgens hastighed i et bestemt forhold til havets dyb, saaledes at man af bølge-hastigheden kan beregne havdybet. For denne beregning har Hochstetter leveret en matematisk formel.

(Sluttes).

Grant Allen.

(Efter Richard le Gallienne i *Fortnightly Review*).

I november døde en af vore gamle »medarbeidere«; vi finder det derfor selvsagt, at man gjerne læser en sympatisk nekrolog over ham, forfattet af en begeistret kollega.

Grant Allen døde netop i det øieblik, man havde mest brug for ham. Han døde paa tærskelen til sit forjættede land, hvad der jo desværre blir enhver fremskreden tænkers triste skjæbne. Det, han oplevede at se, var ikke fuldbyrdelsen af de civilisations-idealer, han hele sit liv kjæmpede saa tappert for, men netop det modsatte, — han blev vidne til, at de idealer, han hadede og frygtede af hele sin sjæl, feirede en overvældende triumf. Han fik som demokrat se demokratiet endnu en gang i støvet, og enhver form af tyranni og snobberi fastere i sædet end nogensinde. Som intelligent og klar tænker fik han se al slags overtro atter sat i høisædet. Som anti-chauvinist fik han se race-had og snever patriotisme gjenoplivet med middelaldersk raseri. Som freds-elsker fik han se borgerlig frihed truet af brutal og uforskammet militarisme. Ja, visselig maatte det være trist for Grant Allen at dø.

Grant Allen var en overmaade alsidig og kundskabsrig mand; han var hjemme i snart sagt alle videnskaber og behandlede dem i sine skrifter paa sin egen eiendommelige maade. Men evig og altid blev han plaget af kritikere. Smaa-skribenterne havde det stedse travelt med at sige, at han ikke var nogen skribent, videnskabsmændene pegte paa smaa huller i hans videnskab, filosoferne smilede af hans *Force and Energi*. Det var intet, han satte sig til at skrive, uden at en eller anden liden kritiker skulde komme og grine til ham. Grant Allen brød sig ikke om disse surrende fluer, men gik stadig med trøstigt mod videre paa sin bane. Han var som oftest altfor optaget af sit arbeide til at lægge mærke til dem; hvis de tilfældigvis naaede til at give ham et lidet stik, saa glemte han det straks igjen.

Grant Allen foragtede ikke dem, der havde færre kundskaber end han selv. Han hørte til disse sjeldne mennesker, til hvem man kan sige sandheden, — sandheden om sin egen uvidenhed. Skjønt han vidste mere end de aller fleste, var ikke kundskab nogen overtro hos ham. Han kunde respektere en aandfuld uvidenhed, naar han traf paa den.

Denne forfatters hukommelse var storartet; den var saa vidtrækkende, nøiagtig og redebon, at den blev et ordsprog blandt hans venner. Eń af disse sagde saaledes en gang ganske betegnende: »Vi faar slaa op i Grant.« Men det var ikke saa meget hans udstrakte viden som hans maade at meddele den paa, der var en af de største egenskaber hos denne rigt begavede personlighed. Pedantiske kundskabs-slaver, hvis eneste evne er at kunne gjøre interessante ting kjedelige, søger naturligvis at nedsætte evnen til at gjøre kjedelige ting interessante. De kalder det at »popularisere«. Naar en mand med rig indbildnings-kraft træder op og med malende udtryk og livlige billeder søger at gjøre et eller andet emne — som specialisterne hidtil har troet sig ene-berettigede til at befatte sig med — forstaaeligt for de almindeligt dannede mennesker, saa skal dette straks skjældes ud som »popularisering«.

Grant Allen »populariserede« videnskaben. Han gjorde den klar, han gjorde den let fattelig, interessant, ja ligetil romantisk. Ti han var mere end blot en dygtig fremstiller, han var ikke lidet af en digter, og i saadanne bøger som *Evolutionist at Large*, *Colin Clout's Calendar*, *Vignettes from Nature*, *Moorland Idylls* faar man rigelig anledning til at beundre hans sjeldne literære begavelse.

Han var en af disse lærerige forfattere, der skriver best, naar de saa at sige glemmer, at de skriver. Det var ikke naturligt for ham at arbeide med sin stil paa samme maade som Walter Pater og Stevenson. Han skrev best, naar han skrev, som han talte, opflammet af interesse for det emne, han vilde behandle, og ivrig efter at gjøre det saa klart og forstaaeligt som muligt. Besynderligt nok syntes han ikke selv at forstaa, at dette var hans naturlige maade at øve sin kunst paa. Sine smaa udmærkede afhandlinger i *Westminster Gazette*, senere samlede i en bog med titelen *Post Prandial Philosophy*, betragtede han saaledes som ganske hverdagslige ting, medens han heller roste sig af en del forsøg, han gjorde i den gjængse, traditionelle, literære stil, hvor han dog utvilsomt var minst heldig. Hans stil er eiendommelig og yderst interessant. Det er en fornøielse at læse den for dens egen skyld; man hører saa at sige den umiskjendelige lyd af en menneske-røst bag den, — et tænkende, kraftigt, genialt *menneskes* røst. Maaske naaede han høiest i sin dekorative prosa i de talrige artikler, han indsendte til *Fortnightly Review;* disse vil uden tvil en gang udgives samlede. Engelske læsere skylder ham tak for mangt et spirende tanke-frø, han gjennem dem har saaet ind i deres sjæl.

Grant Allen var en af dem, hvem en uudgrundelig skjæbne

gjør til engelskmænd (egentlig var han irsk-franskkanadier) i den udtrykkelige hensigt, at de skal være uenige med sine landsmænd i næsten alle mulige spørsmaal. Han var »home-ruler«, socialist, saakaldt »ateist«, og i teorien holdt han paa »fri kjærlighed«.

Sine ideer fremstiller han f. eks. i *The Woman Who Did*, som han ansaa for sin betydeligste bog. Individuelt, ikke teknisk seet, er det vist ogsaa hans beste roman. Denne bog samt *Robert Elsmere* og *Degeneration* er alle at betragte som *il-bud* med nye, tildels oprørske ideer. Særlig den først nævnte af disse bøger blev en stor sukces og blev solgt i tusener af eksemplarer; det var ikke saa meget selve indholdet af fortællingen eller fremstillingen af karaktererne som den moralske ide, den begeistrede forfatter her gjør reklame for, der vakte læsernes interesse. Der er intet, ideer trænger saa meget til, som reklame. Og Grant Allen forstod netop denne kunst, at fange opmærksomheden for hvilket som helst emne, som han selv havde fattet interesse for. Det var det samme, hvad det var, han gav sig i kast med. Hvis man alvorlig ønsker at frelse verden, maa man først faa verden til at høre og dernæst faa den til at kaste sten. Grant Allen havde en i sandhed misundelses-værdig evne til at faa folk til at kaste sten; han var som dr. Stockmann i »En folke-fiende«. Han var som en stor taler; hvor fiendtlig-sindede hans tilhørere end var, *høre* ham maatte de.

Han var moralist fremfor alt. Han var en enkel, oprigtig, retlinjet natur. Han tænkte lidt for abstrakt om menneskeheden; han ansaa den som bestaaende af væsener, der med lethed lader sig lede og styre af fornuft og idealer. Idet han selv havde usædvanlige anlæg for rigtig tænkning, indbildte han sig, at ogsaa andre havde det. At se det rette var for ham det samme som at gjøre det, at se det vrange i sin egen natur det samme som at søge at rette det. Hans karakter var særlig anlagt for moralske ideer. Men dette er ikke tilfældet med gjennemsnits-mennesket, der nok kan se det rette, men som de varmblodige lidenskaber driver til at gjøre det gale. Som Grant Allen en gang vittig bemærkede om en af sine venner, menneskeheden »længes efter at være helgen, men sværmer for at være synder«. Han havde ikke rigtig sans for menneske-livets indviklede mangfoldighed; dette hemmelighedsfulde, guddommelig og djævelsk irrationale i menneske-sjælen havde han liden forstaaelse af. Kjærligheden f. eks. talte han om som blot et seksuelt kameratskab. Men kjærligheden er ikke bare dette; den har ufattelige, sørgelige, latterlige gaadefulde elementer i sig, som gjør den til noget langt frygteligere. Kjærligheden har intet at gjøre med fornuft eller teorier, men brænder

sig sine egne veie. Kort sagt, Grant Allen elskede menneskelige idealer mer end menneskelige realiteter, -- og det burde vi alle gjøre, men gjør det ikke. I denne hans idealitet ligger grunden til hans romaners uvirkelighed, der dog kun gjør lidet skaar i deres nytte som glimrende samfunds-afhandlinger.

Af hans øvrige romaner kan nævnes *For Maimie's Sake* og *Under Sealed Orders.*

Som fortæller af korte historier er han almindelig anerkjendt for at være uovertruffen. Han var en født fortæller; men denne evne hos ham kom, kan man sige, rent tilfældig til udbrud, idet han en gang søgte at iklæde en videnskabelig ide fortællingens form. Hans beste historier giver tydelige vidnesbyrd om denne tilfældige oprindelse. Men de taber ikke noget i interesse, om de saaledes blot er mente at skulle illustrere forskjellige videnskabelige eller moralske sandheder, at danne kapsler om etiske piller. Af disse fortællinger kan nævnes *The Reverend John Creedy*, *The Child of the Phalanstery*, *Ivan Greet's Masterpiece.* Et lidet bind digte har han ogsaa udgivet, nemlig *The Lower Slopes*, *Reminiscences of Excursions round the Base of Helicon, undertaken for the most part in early manhood.*

Skjønt Grant Allen var moralist, var han dog ikke doktrinær. Hans yndlings-motto var vistnok, at »selv-udvikling er bedre end selv-opofrelse«; men naar man husker paa, hvordan han ofrede mange af sine literære og videnskabelige drømme paa huslighedens alter, hvordan han stadig i sine bøger lærer, at en mand med kone og børn maa være ægtefælle og far først og kunstner siden, maa man indrømme, at han dog satte den menneskelige trang over sine teorier.

Maaske var Grant Allen sin tids mest forskjelligartet begavede forfatter. Som literær arbeidsmand kan han sjelden have havt sin lige. Hans evne til at arbeide under alle mulige ugunstige omstændigheder var næsten over-menneskelig. Og hans føielighed lige over for sit publikum og sine forlæggere var lige saa forbausende, som den var tragisk. Han fortæller i fortalen til *Twelve Tales*, at da hans forlægger engang bad ham skrive nogle eventyr, satte han sig straks som lydig arbeider til skrivebordet og søgte at udføre, hvad man forlangte af ham. Da Sir George Newnes opsatte en præmie paa tusen pund for en sensationel roman, skrev han straks *What's Bred in the Bone* med en vis — sørgeligt at sige — kynisk dygtighed. At en mand af hans kaliber skulde blive nødt til at prostituere sin begavelse paa denne maade, var et trist syn, ligesom det ogsaa taler tydeligt om, hvilke vanskelige betingelser literaturen arbeider under

i England, der dog i regelen roser sig af at staa høit i denne henseende. Som alle mennesker, der udretter meget i denne verden, havde han en udpræget sans for at udnytte tiden. Præcis klokken ni hver morgen begyndte han arbeidet ved sin skrive-maskine, hvis klikken man kunde høre ustanselig i timevis. Han stod aldrig fast, og afbrydelser forstyrrede ham heller ikke stort, da han havde en næsten Gladstone'sk evne til tanke-koncentration. Var han engang begyndt at behandle et emne, kunde intet stanse ham.

To egenskaber maa man beundre hos Grant Allen, hans mod og hans oprigtighed; han eiede geniets sandheds-kjærlighed. Han havde vist neppe nogensinde nogen »bagtanke« i sit liv; det var fjernt fra ham at ty til hykleri eller nogen art af samfunds-løgn.

I pekuniær henseende havde han godt udbytte af sine verker, naar man undtager en kort periode, da forlæggere og redaktører skyede ham.

Grant Allen var for stor til at tage sin tilflugt til løgne, selv »hvide« løgne, han havde det heller ikke nødigt. Han kunde gaa med paa at gjøre et arbeide, han hadede — og gjøre det glimrende —; men længere vilde han ikke gaa. Ingen nødvendighed, ingen pinsel kunde faa ham til at fornegte eller undertrykke den sandhed, som han bar i sig. Han kunde nok skrive om andre ting; men saa snart han blev nødt til at skrive om emner af vital interesse, sagde han bestandig sandheden, hvor meget det end skulde koste ham. Han var saaledes en af de mest »emanciperede« af sin tids engelske skribenter. Man kunde ikke mærke hos ham nogen tilbøielighed til at ligge under for disse nedarvede, traditionelle tanker eller følelser, som ofte paatrænger sig selv de mest »fremskredne« tænkere, naar de blir gamle. Han var fuldstændig blottet for alt, der kan benævnes »overtro«. Hans fornuft var hans ledestjerne gjennem livet. Maaske saa han altfor klart; ti, som det er sagt, »den ser ikke altid klarest, som ser alle ting klart«.

Man kan muligens sige, at Grant Allen altfor tillidsfuldt satte Darwin og Herbert Spencer i steden for sine tabte hebraiske profeter. Der er noget gaadefuldt ved det menneskelige liv, som han ikke havde øie for. Hans levende sans for universets vidunder fordunklede kanske hans vurdering af menneskesjælens endnu større mysterium.

Han var storartet, naar han i det daglige samkvem ofte improviserede sine foredrag om videnskabelige emner. Man kunde forelægge ham den mest uventede kjendsgjerning, det tilsyneladende mest indviklede sæt af omstændigheder, — straks havde han færdig sin teori, som han ved sine nøiagtige begrebs-bestemmelser og billed-rige

udtryk forstod at gjøre saa klar og indlysende for sine tilhørere, at neppe nogen havde indvendinger at gjøre. Han var enestaaende, naar han saaledes med nogle faa simple ord greiede ud de mest flokede ting med en lethed, som om han blot sad og fortalte et eventyr.

— Det er mange, som med beklagelse vil høre om Grant Allens død; i ham har England mistet en af de mærkeligste og alsidigst begavede skribenter, det nogensinde har eiet.

Freds-konferencen i Haag,

seet fra amerikansk standpunkt.

(Efter **Seth Low** *) i *North American Review*).

Blandt de nationer, som var repræsenterede ved freds-konferencen i Haag, var alle verdens stor-magter og de fleste smaa-stater — magter, der hersker over store strøg af verdens overflade og øver et vældigt tryk paa store mængder af verdens folk — og stater, der er tilfredse med at vedligeholde og forsvare sin egen individualitet inden de snevre grænser, som omslutter, hvad de har ret til at kalde sit eget, — magter, som er virksomme faktorer i verdens-kulturen, og magter, som finder de moderne civilisatoriske kræfter i strid med alt, hvad der har været karakteristisk for deres national-historie.

Under disse omstændigheder kunde man let tænke sig, at en eller anden dyb kløft snart vilde komme til at vise sig mellem de forskjellige stater med hensyn til, hvorledes de vilde stille sig til de spørsmaal, der blev forelagt konferencen. Intet saadant hændte. Blot paa to punkter opstod der antydninger til uenighed mellem grupper af magter. Da udkastet til fredelig ordning af mellemfolkelige tvistigheder var under overveielse, viste Balkan-staterne for visse bestemmelsers vedkommende stor ømfindtlighed for, at disse muligens skulde sætte deres mægtige naboer i stand til at blande sig ind i deres selvstyre. Disse bestemmelser blev da straks forandrede eller fortolkede paa en saadan maade, at Balkan-staterne blev beroligede. End videre, angaaende spørsmaalet om forbud mod brugen af granater med bedøvende gasarter samt kugler, der let udvider sig eller fladtrykkes i det menneskelige legeme, saa det ud, som om det var

---

*) Rektor ved Columbia universitet, en af de Forenede Staters udsendinge ved freds-konferencen i Haag.

angelsakserne, der stod imod den øvrige verden; ti England og de Forenede Stater var de eneste magter, som stemte mod dette forbud.

Konferencen blev forelagt tre deklarationer til vedtagelse:

1) En deklaration, der forbyder at kaste projektiler og sprængstoffer fra balloner eller ved hjælp af andre nye analoge midler, saaledes at dette forbud skal gjælde for fem aar.

2) En deklaration, der forbyder brugen af projektiler, hvis eneste hensigt er at udsprede bedøvende eller kvælende gasarter.

3) En deklaration, der forbyder brugen af kugler, som let udvider sig eller fladtrykkes i det menneskelige legeme, belyst ved visse givne konstruktions-detaljer.*)

Paa den anden af disse deklarationer kunde ikke de Forenede Staters fuldmægtige gaa med. For det første eksisterer slet ikke slige granater som de, der her forbydes; hvorledes de i tilfælde vilde virke, er derfor ikke godt at sige. Og for det andet er det ikke let at forstaa, hvorfor granater, som kun udsender giftige gasarter, skulde være forbudte, medens granater, som baade eksploderer og samtidig udsender giftige gasarter, skulde være tilladte.

Hvad angaar den tredje deklaration, holdt de Forenede Staters fuldmægtige paa, at man burde vedtage et forbud mod at anvende unødvendigt grusomme kugler; derimod fremlagde de ogsaa et forslag i samme retning, idet de hermed ønskede at faa fastslaaet et princip og ikke blot nedlægge forbud mod en bestemt sort kugler. Men dette forslag blev ikke sat under afstemning. Og konferencen foretrak isteden at vedtage en i teknisk henseende detaljeret bestemmelse for derved — hvad der tilfældigvis kom op under debatten — at komme til livs en vis sort kugler, der for tiden benyttes af en af de magter, som var repræsenterede ved konferencen.

Den første deklaration derimod, omhandlende balloner og andre lignende midler, havde de Forenede Staters delegation ingen videre betænkelighed ved at gaa med paa. Denne deklaration adskiller sig, som man vil se, væsentlig fra de øvrige ved, at den begrænses til fem aar. Men fraseet dette, hviler den ogsaa paa et rimeligt princip. Det har jo hidtil ikke lykkedes at gjøre ballonerne styrbare; de føres afsted af vind-strømningerne. Projektiler, der kastes ned fra dem, kan saaledes lige saa godt komme til at skade saavel ikke-stridende som stridende; de kan ofte gjøre »unyttig« skade, d. v. s. skade, der ikke

---

*) Den nøiagtige ordlyd i den af konferencen endelig vedtagne erklæring er: »De undertegnede magter forbyder brugen af kugler, der let udvider sig eller fladtrykkes i det menneskelige legeme, saasom kugler, hvis kappe (mantel) ikke fuldstændig dækker kjærnen eller har indsnit i spidsen.«

i ringeste mon fremmer de militære planer. De Forenede Staters udsendinger fandt derfor ingen grund til at modsætte sig denne bestemmelse, samtidig som de ikke vilde være med paa at opmuntre til nogen indskrænkning i opfindelser angaaende krigs-maskiner.

Denne holdning forekommer forf. at være konsekvent og overensstemmende baade med de givne instrukser og med de Forenede Staters hele historie. Krige er nemlig baade sjeldnere og kortvarigere i vore dage end før, og som følge heraf maa den sum af menneskelig elendighed, de fører med sig, ogsaa være mindre nu end før, trods de ødelæggelser, de forvolder i den tid, de varer. Og i samme mon, som de forskjellige krigs-maskiners ødelæggelses-evne forøges, blir de jo ogsaa kostbarere at lave og at bruge; og de moderne kriges kostbarhed maa virke i retning af at skræmme nationerne saa længe som muligt fra at lade det komme til freds-brud. Dette har vel sandsynligvis været en af grundene til, at man i Amerika aldrig har anseet det hensigtsmæssigt at lægge nogen hemsko paa opfindernes frihed til at forbedre vaaben og krigs-maskiner.

Det er blet sagt, at freds-konferencen i Haag udrettede lidet, hvad angaar afvæbnings-spørsmaalet. Men for det første var sagen for lidet forberedt, og for det andet maa man sige, at den resolution, som i saa henseende enstemmig vedtoges, dog har bragt problemets løsning et skridt nærmere.

For øvrigt var ikke konferencens sammensætning synderlig heldig for en frugtbar aktion i denne retning. Ti Amerikas og Asiens stater maatte her deltage i behandlingen af et særligt europæisk spørsmaal. Det er nemlig blot i Europa, at militarismens byrder føles i sin hele udstrækning. Den amerikanske delegation overbragte — for at klargjøre sin opfatning af situationen — konferencen følgende erklæring:

»Angaaende den første klausul i den russiske skrivelse af 30. december 1898, forelagt konferencen af den første kommission, er de Forenede Staters delegerede blet enige om at udtale, at de russiske repræsentanters forslag om at fastsætte størrelsen af de effektive stridskræfter og budgetterne for hær og flaade ikke nu kan antages, og at en nøiere overveielse fra enhver interesseret stats side vilde være ønskelig. Men idet den saaledes støtter, hvad der synes at være den eneste mulige løsning af dette spørsmaal, ønsker delegationen at fremholde, at den ikke vil udtale nogen mening om, hvilken fremgangsmaade der bør befølges af Europas stater. Denne erklærings hensigt er ikke blot og bart at tilkjendegive ligegyldighed for et vanskeligt problem, fordi det ikke umiddelbart berører de Forenede

Stater, men at udtrykke, at de Forenede Stater ingen opfordring føler til at befatte sig med udelukkende europæiske spørsmaal. Den af Bourgeois forfattede og af den første kommission vedtagne erklæring *) fik ogsaa denne delegations hjertelige tilslutning, fordi den herved vilde udtrykke den store interesse og sympati, hvormed de Forenede Stater, idet de afstaar fra alt, som kan ligne indblanding, betragter alle bevægelser, der antages at kunne fremme Europas velfærd. De Forenede Staters udgifter til hær og flaade er for nærværende saa smaa i forhold til landets udstrækning og folke-mængde og i sammenligning med andre nationers, at de ikke paafører befolkningen nogen nævneværdig byrde og derfor ikke kan blive gjenstand for nogen frugtbar drøftelse.«

Forf. gaar derefter nærmere ind paa, hvad freds-konferencen har udrettet til voldgifts-sagens fremme, og siger, at dette utvilsomt er det vigtigste arbeide, der blev udført af forsamlingen i Haag. Vedkommende bestemmelser blev undertegnede af 17 stater, nemlig Belgien, Danmark, Spanien, de Forenede Stater, Mexico, Frankrige, Grækenland, Montenegro, Holland, Persien, Portugal, Rumænien, Rusland, Siam, Sverige og Norge samt Bulgarien, og der er ingen grund til at tvile paa, at de øvrige stater snart vil komme efter.

Piet Uijs.

Fortælling fra burernes nybygger-tid.

(Af **C. W. H. van der Post.** Oversat fra hollandsk).

II.

Stoffel van Staden beretter om blodbadet i Natal.

Det siger sig selv, at kommandanten og medlemmerne af krigsraadet med stor spænding afventede budenes forklaring. Endnu vidste de jo intet bestemt, men kun nogle faa øieblikke, og uvisheden skulde opklares. — Rytterne havde nu naaet leiren og svang sig af sine heste. Uijs gik hen til van Staden, og neppe havde de rystet hinandens hænder, før van Staden omfavnede ham og sagde:

»Min broder, min broder, hvilke forfærdelige efterretninger maa jeg ikke bringe dig! Jeg er et ulykkesbud, og mit budskab er rødt som blod, rødt af vore landsmænds blod. Dette blod skriger om himlens hævn.

*) Angaaende ønskeligheden af en indskrænkning i rustningerne.

Broder, du maa gaa med os og hjælpe os til at fuldbyrde denne hævn.«

Skjønt Uijs var rystet til det inderste, vidste han dog at bevare den ydre ro og værdighed. Han løsgjorde sig mildt fra van Stadens arme og svarede:

»Broder, dine ord stadfæster kun den forfærdelige efterretning, som Koos Labuschagne allerede har overbragt mig. Guds haand hviler tungt paa os, men vi maa i barnlig ydmyghed bøie os under hans vilje, og naar han siger: »Hævnen er min«, vil han benytte os som svage redskaber i sin haand til at tage hævn over forræderne og give dem den fortjente straf. Kun efter moden overveielse og med den største ro bør vi skride til værket. Nu er du og dine ledsagere udmattede, I maa først se at komme til kræfter igjen, saa skal vi holde raad. Tillad mig nu ogsaa at hilse paa dine kamerater.«

Han gik hen til Maré og De Klerk, rystede deres hænder hjertelig og bød dem venlig velkommen. Derpaa vendte han sig til krigsraadets medlemmer med de ord:

»Brødre, klokken er nu otte. Om en time samles krigsraadet i mit telt for at høre nærmere om den sørgelige tildragelse. Imidlertid kan I spise frokost. Tilsig saa alle vaabendygtige mænd i leiren, at de holder sig færdige med ammunition og proviant, kanske kommer vi at drage over fjeldet allerede idag«.

Præcis klokken ni samledes krigsraadets medlemmer i kommandantens telt, hvor van Staden og hans ledsagere, styrkede ved et rigeligt maaltid, nu bedre var istand til at give en nøiagtigere efterretning end ved deres ankomst.

I leiren herskede en livlig travlhed, et tegn paa, at kommandantens ordrer blev udførte, og at enhver forberedte sig til det farlige tog over fjeldet.

Piet Uijs sad ved et lidet felt-bord, de øvrige sad tæt ved siden af hverandre paa smaa felt-stole. Piet Uijs reiste sig først og sagde:

»Brødre, før vi begynder vor raadslagning, vil vi bøie os for Gud, al visdoms kilde, og anraabe ham om at være vor raadgiver idag.«

Med blottede hoder faldt alle paa knæ. Disse mænd, som saa ofte havde erfaret livets bitre alvor, nærede en barnlig tro paa Gud og kastede sig altid i nødens stund med fuld tillid i hans faderlige favn.

Med bevæget stemme udgjød nu Uijs sit hjerte:

»Fader vor, skjønt du troner i din himmel, føler vi dog din nærværelse i vor midte. Du har tugtet vort folk haardt. Men har vi syndet, fader, saa vær os naadig og tilgiv os. Du vil ogsaa nu være vor leder og beskytter. O herre, lær os, hvad vi skal gjøre for at undgaa, at mere

uskyldigt blod blir udgydt. Hør os, o himmelske fader, og udslet vore synder for din store naades skyld. Amen.«

Alle reiste sig og indtog atter sine pladse. Kommandanten henvendte sig nu til van Staten og sagde: »Broder, krigsraadet er nu beredt til at høre din sørgelige rapport i hele dens omfang, og derefter vil vi overveie, hvad vi har at gjøre.«

Den tiltalte reiste sig, og efter et øiebliks betænkning begyndte han:

»Mænd og brødre, jeg skal forsøge at give en sandfærdig skildring af alt, hvad jeg har oplevet i de siste uger hinsides fjeldene. Jeg vil endnu en gang i aanden opleve de rædsels-scener, som jeg der var øienvidne til. Skulde jeg her og der glemme noget, saa faar mine ledsagere hjælpe mig.

I ved alle, hvorledes vor anfører, Piet Retief, ifølge sin aftale med Dingaan, i slutten af forrige aar tog Sikonijella tilfange og tvang ham til at betale en hel mængde hornkvæg i løsepenge, kvæg, som man antog, han havde røvet fra zuluerne. Enhver vil ogsaa mindes, at jeg saa vel som kommandant Uijs med mange andre hævdede den mening, at vi gjorde best i ikke at blande os i de indfødtes strid. Dog det skeede og er nu ikke at ændre. Efter at Retief havde ført kvæget over fjeldene og bragt det i sikkerhed i vor hovedleir i Natal, sammenkaldte han de ældste og krigsraadet for at raadslaa om, paa hvilken maade vi skulde bringe Dingaan kvæget tilbage, og hvilken belønning vi skulde fordre for den udviste tjeneste. Stakkels Retief! Modig og uforfærdet ventede og frygtede han intet forræderi, tilbød sig endog personlig, med en patrulje af udvalgte mænd, at bringe kvæget til zulu-kongens hovedstad. Som løn vilde han da fordre afstaaelsen af hele den landsdel, som vi nu kjender under navnet Natal. Mange af vore førere mente, at vi ikke saa blindt hen burde stole paa Dingaan, og at vi fremfor alt maatte undgaa at optænde disse barbarers misundelse eller frygt ved nogen som helst magt-udfoldelse. Karel Landmann foreslog, at der blev sendt zulu-kongen underretning om, at vi havde taget kvæget fra Sikonijella og bragt det i sikkerhed, at vi som belønning forlanger Natal, og at han under disse betingelser selv kunde lade kvæget hente. Men Retief blev fast i sin beslutning. Derpaa tilbød Gert Maretz sig med et par frivillige at overlevere kvæget og tilføiede, at selv om de aldrig kom tilbage, saa var det bedre, at de faa satte livet til, end at bringe hele »trækket« i fare. Piet Retief var fremdeles urokkelig. De fleste af forsamlingen bøiede sig for hans vilje, og hans forslag blev antaget. Med det havde han udtalt dødsdommen over sig selv og mange af vore. Ingen blev dog tvungen til at deltage i det farlige tog. Retief opraabte frivillige, og de beste af vore unge mænd sluttede sig til ham. Uden tøven gjorde man sig marschfærdig, og den første i denne maaned tidlig om morgenen

drog Retief henimod Umkungunhlovo ledsaget af fire og seksti vel væbnede mænd samt tredive farvede tjenere. »Bare friskt mod,« svarede de paa vore formaninger om ikke at tro barbar-høvdingen for vel, selv om han var aldrig saa venlig. De haabede inden faa dage at være tilbage med brev paa Natal i lommen. — Ak, paa denne side graven kommer vi nok ikke til at gjense nogen af den lille flok. Ved Retiefs og flere af de mest anseede mænds blinde tiltro, stolede vore nu paa freden, som de haabede skulde blive mere sikker ved denne reise. Istedenfor nu at holde sammen eller, som Retief tilraadede, at fordele sig i flere stærke, forsvars-dygtige afdelinger, opløstes hele trækket i smaa trupper, enkelte bestod end ogsaa bare af et par familier, og leirede sig ved Blauwkrans- og Bosjesmans-riviers frugtbare bredder. Enkelte advarende stemmer hørtes vel, men ingen agtede paa dem; advarerne blev haanede som ulykkes-profeter, og man lo af deres barnagtige frygt. Desværre fik de letsindige snart føle noget andet. De, som ikke rigtig stolede paa freden, delte sig i to større afdelinger og flyttede til Blauwkrans-rivier, her dannede de saa hver sin leir, omtrent en times ridt fra hinanden. Jeg sluttede mig til den nordligste afdeling under Gert Maritz og saa, at et par smaa flokke af jer leir havde slaaet sig ned endnu lidt nordligere. Her ventede vi da utaalmodig paa Retiefs tilbagekomst. I natten mellem den sekstende og syttende denne maaned ved det andet hanegal laa jeg halv vaagen i vognen; da hørte jeg pludselig et bøsse-knald, der øieblikkelig gjorde mig helt vaagen. »Det var et glædesskud, som melder Retiefs tilbagekomst,« raabte jeg til min kone, som sov ved siden af mig. Ak, hvor snart skulde ikke min fryd blive forvandlet til rædsel og skræk, ti skud paa skud knaldede nu, og de vildeste krigshyl bedøvede mig ganske. Det var ikke til at tage feil af, det var en zulu-impis *) krigs-hyl, jeg hørte.

Ethvert øieblik var nu kostbart, vor splittede leir var nemlig udsat for et angreb, og enhvers liv var i fare. Jeg greb mit gevær, for af vognen og ilede til udgangs-døren. Her var flere kommet mig i forkjøbet, blandt andre ogsaa Gert Maritz. Det begyndte netop at dages. I morgendæmringen saa jeg, saa langt øiet rak, sorte skikkelser omringe vor leir. Med assegaien i den ene og skjoldet i den anden haand rykkede de os stadig nærmere.

Om ikke lang tid var de allerede indenfor leirens port, og deres første offer blev Sybrandt de Klerks, min kones yngste bror. Det var hans skud, som først havde vækket leiren. Gjennemboret af et dusin skarpe spyd døde han som en helt, ti fire zuluer var allerede faldne for hans haand. Men der var ingen tid til eftertanke. Vi maatte kjæmpe og sælge vort liv saa dyrt som muligt. En salve fra vore geværer kastede saa mange

*) Impi = hær-afdeling.

af de sorte til jorden, at ligene næsten spærrede indgangen; og inden de øvrige kunde komme sig af den første skræk, var det lykkedes os at anbringe en vogn foran porten, og nu kunde vi rolig, men uden afbrydelse, rette vor geværild mod fienden.

Kampen var haard. Vi var kun tre og tredive vaaben-dygtige mand, og vi maatte fordele vor styrke paa mange steder for at holde fienden borte. Baade kvinder og børn hjalp til. Gert Maritz's hustru og datter stod ved hans side. En anden kvinde kløvede med et kraftigt øksehug hjerneskallen paa en zuluer, som var krøbet under vognen for paa denne maade at snige sig ind i leiren, mens hendes søn, en gut endnu, gjennemborede en anden med en assegai. Maritz, koldblodig som bestandig, opmuntrede os fremdeles til at stole paa Gud og kjæmpe til siste aandedræt. »Spild ingen kugle,« raabte han, »hvert skud maa træffe!« Og det gjorde det ogsaa. Vore haglposer kom os under dette udmærket til hjælp. Min var næsten tom, da jeg følte en haand paa min skulder, jeg vendte mig og saa min kone staa ved siden af mig. Uden at agte paa pilene, som fløi omkring hende, rakte hun mig et fyldt krudt-horn, kugler og en pose hagl. Zuluernes storm paa leiren var nu næsten overvældende. Min kone, som ogsaa havde gevær i haanden, veg ikke fra min side; hun haandterede sin bøsse som den flinkeste mand. Solen, hvis opgang vi ikke havde haabet at overleve, hævede sig nu over Umpufane-bjergene, og i dens straaler kunde vi nogenlunde overse kamp-pladsen. Rundt om vor leir slyngede sig et bredt sort belte af zulu-lig, og skrig og jammer fra de døende fyldte luften. Dette syn, som styrkede vort mod, syntes at have den modsatte virkning paa fienden.

Vi underholdt fremdeles en kraftig gevær-ild, indtil fienden først langsomt, senere fortere og fortere veg tilbage; tilslut satte de i fuld fart kursen sydover mod floden. — Mangen stille takkebøn steg nu fra vore hjerter op til den almægtige. Ved nærmere undersøgelse fandt vi, at ingen andre af vore havde mistet livet, end den stakkels forpost, hvis lig endnu laa under en hel hoben faldne fiender. Men der var ingen tid til grublerier. Fra alle kanter hørte vi i det fjerne zuluernes krigs-hyl. Efter at det var lykkedes os at trænge fienden tilbage, maatte vi se at hjælpe vore brødre. Maritz befalede, at tolv af os, paa de beste heste, skulde ledsage ham og forfølge de flygtende zuluer, de øvrige tyve skulde blive tilbage og forsvare leiren. Vi var snart i hælene paa fienden og drev den i retning af en liden flod, hvor Botha og Prinslaos havde opslaaet sin leir. Dog, der var alt stille, og de flygtende zuluer drog lige forbi, uden at der blev løst et eneste skud. Vi naaede stedet og saa til vor forfærdelse, at leiren allerede var indtaget, ikke et liv var levnet. Mellem ituslaaet husgeraad, opbrudte kasser, ophuggede senge laa de nylig dræbte leir-

boere badede i sit blod. Mange var røvede for sine klæder, og de grusomme barbarer havde opsnittet deres legemer og revet indvoldene ud. Der laa en ung mor gjennemboret af sværdstik med knust hode. Øinene stirrede op mod himlen, som om de bad Gud Fader om barmhjertighed. Ved siden af hende i det nedtraadte græs laa hendes lille to maaneders gamle barn, som de raa mennesker havde revet fra moderbrystet og skammeligen lemlæstet. Fra en vogn saa vi blodet dryppe; der fandt vi ligene af tyve kvinder, som formodentlig havde skjult sig for muligens her at undgaa fienden. — Her var foreløbig intet at gjøre for os. Vi kom for sent til at redde nogen. Men længere borte, lige ved foden af fjeldet, hørte vi endnu svage, regelmæssige gevær-knald. Der kunde vi maaske endnu hjælpe og hævne alt det uskyldig udgydte blod. — Didhen styrede vi vore heste. — Dog, jeg kan ikke fortælle mere, jeg haaber en af mine kamerater vil fortsætte med at skildre disse skrækkens scener.« Alvorlige og opmærksomme havde alle hørt paa van Stadens fortælling uden en eneste gang at afbryde ham, kun havde man nu og da hørt et dybt suk eller seet en taare blive visket bort.

Straks van Staden tiede og atter havde indtaget sin plads, reiste Piet Maré sig og sagde:

»Det gjør mig ondt, at oom Staffel ikke selv kan slutte sin fortælling, men da han beder en af os, skal jeg forsøge at fortsætte. Jeg befandt mig i van Rensburgs lille leir. Vi var atten mand stærke, og vor leir var i den beste orden; vi troede nemlig ikke paa freden. Tidlig om morgenen den syttende blev vi vækkede af forpostens alarm-skrig. Han for gjennem leiren og raabte: »Forræderi, forræderi, zuluerne er foran porten, til vaaben, til vaaben!« I et nu var vi alle, skjønt kun halvt paaklædte, men fuldstændig bevæbnede, sprungne ud af teltene. Rundt omkring hørtes krigs-hyl, overdøvet af bøsseskud og nødskrig, medens uafbrudte drøn fra floden meldte os en zulu-impis angreb paa vor leir. I afbrudte sætninger fortalte forposten os nu, at han vel havde hørt lidt støi, men ikke agtet derpaa, før vesle Frederik Bezuidenhout med aanden i halsen var kommen løbende og raabte, at hele deres afdeling var blet anfaldt og nedsablet af kafferne, han alene var undkommen.

Han løb derefter videre langs floden og varslede de øvrige. I morgendæmringen saa vi ogsaa snart zulu-impien nærme sig vor leir i den bekjendte halvmaane-formige *) slag-ordning. Foran fienden, der nu kun var et par hundred skridt fra os, opdagede vi en mand, som med vaklende skridt ilede henimod os. Det var en hvid, en af vore brødre. Nogle af

*) Denne af Chaka indførte slagordning bestaar deri, at zuluerne, naar de har naaet fienden, gjør holdt og saa fra begge sider stormer ud for at indeslutte denne. Indtil dette er lykkedes, gjør midtpartiet af deres hær intet angreb. Burerne, som kjender denne taktik, fyrer derfor kun paa flankerne for at undgaa indeslutningen, hvilket som oftest lykkes dem.

os løb ham imøde, løftede ham op, netop som hans siste kræfter holdt paa at svinde. Man bar ham ind i leiren. Hans legeme var bedækket af saar. Det var Jan Oosthuizen, den glade Jan, som saa ofte havde moret os med sine muntre historier. Men hans time var kommen. Det var saavidt han med svag stemme kunde fortælle: »Venner, vor afdeling er nedsablet til siste mand. Jeg vilde bare forsøge at varsle jer, det er gudskelov lyktes mig. Herre, vær mig arme synder naadig.« Hans legeme drog sig krampagtig sammen, endnu et siste aandedrag, og Jan sank livløs om i vore arme. Vi lagde ham til hvile paa den dugfriske græstorv, men vi havde ingen tid at spilde. Impiens midtparti stod allerede lige over for leiren og begge sidepartier begyndte allerede at indeslutte os. Vi greb geværerne og begyndte at skyde paa den fremstormende flok. Men hvorfor fortælle enkeltheder! Vi kjæmpede mod overmagten med den bevidsthed, at ikke alene vort, men ogsaa vore kvinders og børns liv afhang af kampens udfald. Vi havde kun en frygt. Vort krudt vilde ikke strække til, hvis kampen skulde fortsættes længe. Dog, Gud kom os tidsnok til hjælp. Ved leirens høire side var det nemlig lykkedes Martinus Oosthuizen, Abram de Beer og Jaap Naudé at slaa sig igjennem fienden og bringe os en mængde ammunition. Fire af vore var allerede faldne, og mange var saarede, da vi pludselig saa en liden rytter-skare nærme sig os. Det var Gert Maritz med sine folk. Ogsaa fienden opdagede rytterne, der i fuld karriere galopperede henimod dem. Zuluerne syntes at nøle et øieblik, saa begyndte de at flygte i sydlig retning. Men kampen var endnu ikke slut. Vi skyndte os med at samle resterne af de forskjellige afdelinger for at stifte en ny leir, og vi var paa langt nær ikke færdige med vore forberedelser, da vi saa fienden rykke mod os sydfra og i endnu større antal end ved det første angreb. Ogsaa den havde samlet sine spredte skarer og var desforuden blet forstærket ved en netop ankommet nabo-stamme. Med rasende dødsforagt søgte de at storme vor halvfærdige leir. De krøb gjennem brystværnet, klatrede over vognene og overøste os med en sand regn af kastespyd. Men skjønt det lykkedes dem at saare mange af vore dødelig, kunde de dog ikke indtage leiren, de blev derimod stadig trængte tilbage. Saaledes fortsattes kampen uden afbrydelse lige til eftermiddagen, da veg endelig den sorte hær tilbage og flygtede i den vildeste fart. For ganske at fordrive fienden, sendte vi en ridende afdeling efter den. Til solnedgang forfulgte den zuluerne, trængte dem stadig tilbage og dræbte mange af dem. Ja — hvad skal jeg endnu tilføie? Vi samlede vore døde og maatte begrave over seks hundrede. Ogsaa de saarede bragte vi til leiren, desværre var der faa af dem, som kunde haabe paa helbredelse. Zuluerne forstaar saa altfor godt mord-haandværket. Under lig-hoben i Prinsloo's lille leir fandt vi Hannie van der Merve med seks og tyve og Grietje Prinsloo med

to og tyve spyd-stik. Begge var endnu i live og levede fremdeles, da vi forlod leiren. Den følgende dag raabte Maritz frivillige frem, for at sørgebudskabet kunde blive bragt jer. Vi tilbød vor tjeneste, og med Guds hjælp har vi nu udført vort ærinde.«

»Og ved I ikke, hvor der er blet af Retief og hans ledsagere?« spurte Uijs.

Andries de Klerk svarede:

»Vi ved jo intet bestemt, men jeg er overbevist om, at angrebet paa vor leir først fandt sted, efter at Retief og hans følge var myrdede. Hvorledes kan man vente, at Dingaan skulde spare deres liv? havde hans krigere kanske skaanet barnet ved moderens bryst? Desuden fandt vi hos de faldne zuluer forskjellige smaating, som havde tilhørt Retief og hans kamerater.«

Uijs, der havde hørt paa med bøiet hode, rettede sig pludselig i veiret og raabte med lynende øine: »Brødre, lang betænkning er overflødig. Vi har bare en ting at gjøre. Vi maa, saa fort som det bare er muligt, ile til Natal for at hjælpe vore brødre der. Om Gud vil, skal vi hævne det udgydte blod. Hvad siger I brødre?«

Et enstemmigt: »Vi gaar med dig!« blev svaret paa hans spørsmaal.

»Vel,« fortsatte han, »saa er vort møde afsluttet. Enhver af os faar fortælle videre, hvad vi nu netop har hørt. Vi vil ride i forveien med en afdeling, leiren kan langsomt følge efter. Jeg vil straks sende bud til de andre afdelinger paa denne side af fjeldene og bestemme en samlingsplads. Jeg vil selv vælge de mænd, som skal ledsage mig. Alle og enhver maa være rede, ti vi maa rykke ud allerede iaften. Og nu maa enhver gjøre sin pligt.« Hermed var mødet hævet. Med bekymrede hjerter skiltes man fra hverandre.

Indien under britisk styre.

(Efter indisk forfattere ved **Augustin Filon** i *Revue des Deux Mondes*).

Jingoernes idiotiske krig med burerne har blottet det Britiske Riges vanmagt overfor fiender paa landjorden. Dette tvinger ganske naturligt tanken hen paa Indien. Hvorledes er det britiske vælde der befæstet? Vi finder det derfor paakrævet at gjengive en del oplysninger, som det store — egentlig ikke britisk-fiendtlige — franske tidsskrift meddeler om de oplyste hindueres stemning overfor briternes styre.

I.

Grænsekrige, indre uro, hungersnød og pest — alle disse plager har i de siste aar paa en gang rammet det indiske rige og skabt et »indisk spørsmaal«, som Europa ikke uden videre kan komme forbi. Mange mennesker tviler paa, om det overhode kan løses, og det er allerede nu overordentlig vanskeligt at afgjøre, hvad det i grunden gaar ud paa. Den anglo-indiske literatur, som er opstaaet i løbet af de firti aar, som er gaaet siden England fuldendte sin erobring af Indien, er saa rig, at det vilde kræve et menneskeliv at gaa igjennem og underkaste den en kritisk prøvelse. Den falder desuden væsentlig i to hoved-grupper, som paa grund af sin indre forskjel gjør det endnu vanskeligere at komme til et tilfredsstillende resultat. Paa den ene side har vi en talrig mængde optimistiske, høirøstede forfattere, hvis ord giver gjenklang i vide kredse. Paa den anden side staar en liden pessimist-flok og maner som en røst i ørkenen. De officielle dokumenter vedrørende de forskjellige administrative foranstaltninger er til ingen nytte, hvis man ikke kjender deres forhistorie og ved, hvilke resultater de har ført til; og hvad egentlig statistiken angaar, er den af saa rent ny datum, at den ikke giver nogen som helst virkelig veiledning. Det eneste, man under disse omstændigheder har at gjøre, er at gaa til de indiske kilder, hvis forfattere paa en karakteristisk maade afspeiler sin races psykologi, dens evner og længsler, dens kraft og svaghed, dens muligheder i fremtiden og de skranker, som hidtil har hindret den fra at indtage sin rang blandt de store moderne folkeslag.

En undersøgelse af det indiske spørsmaal viser meget hurtig, at det bestemmes dels af forbigaaende og tilfældige, dels af varige og indforlivede aarsager. Til siste klasse hører hungersnøden og pesten — begge to direkte, uundgaaelige følger af en elendighed, som ikke har sidestykke andensteds, og i sammenligning med hvilken nøden i de europæiske stater næsten maa siges at være en tilstand af velvære og overflod. Tidligere var der her og der lokal hungersnød som følge af usædvanlig tørke enkelte aar. Siden jernbanerne blev anlagt, er hungersnød i ordets oprindelige betydning — det vil sige, som er resultatet af mangel paa fødemidler — blet en umulighed. En eller flere landsdele i det uhyre rige kan altid yde andre nødlidende distrikter hjælp. Birma og Pendsjab, Madras og Bombay f. eks., kan i tilfælde med lethed komme hverandre til undsætning. Med andre ord, hungersnøden i Indien i vore dage bestaar ikke i mangel paa næringsmidler, men i mangel paa penge til at kjøbe

næringsmidler. Paa denne maade har man oplevet at se, at folk i mængdevis er døde af sult i distrikter, som i selv samme øieblik har udført korn i millioner af tønder. Denne hungersnød kan til enkelte tider være bitrere end ellers; men den er indforlivet og kronisk og ophører aldrig. Man forfærdes ved at høre, at der i løbet af de første 80 aar af vort aarhundred er død 18 millioner mennesker af hunger i Indien, men alligevel er dette ikke en gang den halve sandhed. En bombayisk journalist, Behramji Malabari, en af de grundigste, mest paalidelige autoriteter i indiske spørsmaal, siger i sit verk om Indien: »I 1875 regnede man ud, at 40 millioner indiere holdt paa at dø af sult. Nu (i 1897) er tallet 80 millioner.« For at forklare hvad han mener, tilføier han, at disse ulykkelige ikke har andet at leve af end et eneste let maaltid om dagen. »Det er akkurat nok til, at de ikke dør, men ikke nok til, at de kan leve og arbeide.« Kommer saa pesten, er de med sin afmagrede, kraftesløse konstitution dens sikre bytte. »Den slaar dem ned som en kjæmpe et barn, i deres skidne, usle kvarterer, hvor en ligegyldig styrelse paa forhaand har sikret den en rædsom triumf.

Det er en let sag at paavise, at Indien slet ikke altid har været i den grad fattigt som nu. For 200 aar siden var det tvertom det rigeste og frugtbareste land i verden. En indisk forfatter Pramatha Nath Bose, som for nogle aar tilbage udgav et værk i tre bind om den hinduiske civilisation under det britiske styre, paaviser ved en række vidnesbyrd fra spanske, portugisiske, skandinaviske, franske og kinesiske reisende, at Indien aldrig har staaet høiere i industriel foretagsomhed og national velstand end under musulmanernes herredømme. Af de statistiske oplysninger, som Bose meddeler fra maharadjaen Akhbars regjering i slutten af det sekstende aarhundred, ser vi, at lønningerne var høiere, end de er idag, og husleien, klæderne og fødemidlerne billigere. Dette vil med andre ord sige, at Indien med en befolkning, mindre end halvparten af den nuværende, skaffede sin regjering en indtægt ligesaa stor som Indiens i vore dage — med et rundt tal 53 millioner kroner, hvoraf ikke en øre gik ud af landet.

Ved engelskmændenes ankomst til Indien forandres det hele. Fra den dag, de sætter foden paa Bengalens jord, daterer sig landets udbytning til fordel for en fremmed nation. I de første tyve aar er der en skræk-indjagende udplyndring, et næsten vanvittigt jag efter millioner. Til denne periode knytter sig navnene lord Clive og Warren Hastings, hvoraf den første har begaaet vitterlige falsknerier, mens den anden med nogen uret er gjort til syndebuk for et for-

brydersk system. Begge disse mænd har sine store sider. Men intet undskylder nederdrægtigheden hos den bande eventyrere, som i deres følge styrtede løs paa Bengalen og viste sig, om ikke ligesaa grusomme, saa i det minste mere rovlystne end spanierne i den nye verden. Spanierne havde i det ringeste en tendens til at opholde sig for længere tid i landene hinsides havet, eller endog slaa sig ned der for godt. Engelskmændene tog med brede næver alt, hvad der paa nogen maade var at tage, og flygtede med sit bytte, saa fort de kunde, for at lade pladsen blive aaben til en ny bande forsultne strandhuggere.

I 1786 ankom lord Cornwallis, den første general-guvernør, som var udnævnt af kronen. Hermed begynder et nyt afsnit af den engelske okkupations historie. Det gaar til 1858 og udmærker sig ved, at der indføres regelmæssighed og anstændighed i udnytningen af Indien. Men i grunden vedblev systemet at være det samme, og langsomt, men sikkert begyndte resultaterne at vise sig. Allerede i 1838 blev der slaaet allarm, og en statistisk forfatter beregnede, at Indien indtil da var blet pumpet for den svimlende sum af 126,500 millioner kroner.

Med det ostindiske kompanis ophør i 1858 begynder tredje afsnit af Indiens historie under det engelske herredømme. Landets progressive plyndring af dets fremmede styrere er imidlertid ikke ophørt; tvertimod er den vokset med uhyggelig fart. Den sum, som aarlig udekspederes i Indiens hovedstad, beløb sig i 1838 til 54 millioner kroner. I 1859 var den 90 millioner, i 1883 lidt over 180 millioner og er nu oppe i 540 millioner. Disse uhyre summer gaar sin vei ud af landet som gager, pensioner, aars-afgifter, industrielle dividender, livrenter — kort sagt under tusen former gjennem tusen kanaler, eller kommer tilbage som et fingeret statslaan, hvis de overhode kommer tilbage. Man laaner Indien penge, som man har presset det for, i den hensigt at tage dem igjen med renter. Alt det, som synes at berige Indien, og som i virkeligheden bidrager til at gjøre vestens nationer rigere, gjør faktisk hinduerne fattigere. De store vandings-arbeider, som skulde gjøre hungersnødens optræden umulig, er blet planlagt og udført efter europæiske metoder uden tilstrækkeligt kjendskab til de lokale behov og deres natur og med foragt for den tarvelige gammeldagse fremgangsmaade, som faar den moderne videnskab til at smile, men hvis hensigtsmæssighed virkeligheden har bevist. Paa samme maade forholder det sig med det uhyre jernbane-net, som i tidens løb er konstrueret. Seks syvende-dele af det er i fremmede privat-hænder, og det som er endnu

værre: det benegtes af dem, som kjender forholdene, at banerne endog har opfyldt den tarvelige fordring at gavne landmændene ved at hjælpe dem til at faa deres produkter let og godt afsat.

Hvad industrien angaar, er forholdet ligesaa uheldigt. De indfødte forfattere har ret, naar de paastaar, at England og Indien ved slutten af forrige aarhundred stod nogenlunde paa lige fod i industriel henseende; i enkelte retninger stod endog Indien høiere. Den pludselige omdannelse i fabrikations-midlerne efter 1815 overrumplede Indien. Maskinernes tidsalder, som fyldte Europa med yrende liv og skabte nye sociale stænder og vilkaar, havde omtrent den stik modsatte virkning paa Indien med dets ubevægelige sociale system. Dette gamle samfund behøvede tid til at forsone sig med en ny tidsalders fordringer, og det gjaldt at beskytte det i dets lære- og forsøgs-aar mod en altfor paagaaende konkurrence. Isteden derfor slog man alle døre op og rettede et døds-stød mod den gamle nationale industri, som var blottet for kapital og alene eksisterede i kraft af den individuelle skaber-trang og flid. Paa den maade er der efter haanden opstaaet en fremmed industri, som næsten helt og holdent er i hænderne paa europæerne. Den eneste undtagelse danner bomulds-industrien, hvoraf en halvpart er i hænderne paa de indfødte. Men da den indiske bomuld i stigende grad holder paa at fortrænges fra markedet af den amerikanske, er den hinduiske bomulds-industri alt andet end et fremtids-foretagende.

Ved en bevægelse modsat den, som finder sted i Vesten, ser vi saaledes, at alle, som før i tiden levede af industri, nu kaster sig over agerbrug og kræver sit underhold af det. Man har beregnet, at 90 pct. af befolkningen driver jord-arbeide. For at forstaa den overordentlige betydning af denne dag for dag stærkere appel til jordens produktive kræfter, maa man huske paa, at befolkningen forøges uophørlig i en proportion, som ikke er synderlig kjendt, men som maa være voldsom i dette barne- og tvangs-ægteskabernes hjemland, hvor religionen ubarmhjertig lukker himlen for enhver, som dør uden at efterlade sig mandligt afkom. Men efter hvert som Indiens folkemængde tiltager, aftager — saaledes som Bose har paavist — jordens frugtbarhed og ligeledes evnen til at raade bod paa den. Hvorledes det under disse omstændigheder vil komme til at ende, er ikke vanskeligt at forudsige; men engelskmændene lukker ogsaa paa dette omraade øinene for Indiens specielle krav og indretter sig med sine egne agrar-forhold for øie. Det beste bevis herfor er, at befolkningen i de distrikter, som staar direkte under sine indfødte høvdinger og dyrker jorden efter det gamle system, lever under langt lykkeligere

sociale vilkaar, end befolkningen i de engelske distrikter med alle sine fremmede reformer og forhastede systemer.

Det statistiske materiale, som indfødte forfattere i løbet af de siste 20 aar har samlet til belysning af den hinduiske jord-arbeiders kaar, fortæller om en elendighed, som vi simpelthen ikke er istand til at sætte os ind i. En familie paa fire personer havde i 1877 en gjennemsnits-indtægt af 140 kroner om aaret. Af næringsmidler blev der med denne fortjeneste ikke tale om kjød eller vin, derimod bare om ris samt farin, grønsager, te og for manden lidt tobak. Af klær havde man kun arbeidsklær; ingen for helligdagene. Til fornøielser blev der ingenting, hverken til bryllupér eller begravelser, de eneste anledninger, hvor den hinduiske bonde er oplagt til at flotte sig. Alligevel gik der med kr. 221.50. Det vil sige, efter et helt aars slid var familien alligevel i en underballance paa kr. 81.50. I de senere aar er situationen ulykkeligvis blet endnu værre. Daglønnen har aldrig oversteget 28 øre, og enkelte aar har den i nogle distrikter sunket ned i 8 øre. Bose anslaar den hinduiske bondes aarlige indtægt til kr. 29.70. Af disse 29.70 tager staten 4.50. Det er med disse elendige fire kroner og femti øre, pint ud af en stakkels bonde, at det vidtløftige engelske administrations-apparat bekostes: vicekongen, guvernørerne, dommerne, raadsherrerne og hele hærskaren af embedsmænd i den civile tjeneste. Det er bonden, som betaler deres champagne, deres vogne, toiletterne til deres fruer og døtre og lønningerne til deres mahomedanske kjælder-mestre og hinduiske tjenere. Denne bonde, som ikke har nok til at underholde sine egne børn, underholder en fremmed okkupations-armé paa 75,000 mand, hvoraf hver enkelt allerede for tyve aar siden tjente 1422 kr. om aaret, eller næsten hundred gange saa meget som samme bonde tjener idag. Det er hindueren, som betaler de ofte afskyelig uretfærdige og grusomme smaa-krige, som engelskmændene passer paa at føre paa nordvest-grænsen — og det som er endnu mærkeligere, det er hindueren, som betalte krigen i Ægypten i 1882. Det er endelig den hinduiske bonde, som omgiver sine fordums herrer med velvære og luksus, naar de paa sine gamle dage trækker sig tilbage til London. Overdaadigheden i paladserne rundt Hyde Park, hvor de engelske stormænd slaar sig ned efter sine tjeneste-aar i Indien, er udbyttet af den hinduiske bondes slid for de elendige kr. 4.50, som han aarlig presses for.

»Vi aarelader Indien!« udraabte Salisbury en dag. Det er nu tyve aar siden, men aareladningen fortsættes fremdeles. Der er dem, som mener, at spanierne ikke har optraadt værre paa Kuba, og

tyrkerne ikke værre i Armenien. Istedenfor deres leilighedsvise massakrer med strømme af blod, har vi i Indien en systematisk halvanden-hundredaarig seig-pining af et stadig døende folk, som alligevel holder paa at formere sig i en ligefrem uhyggelig maalestok til nye lidelser for kommende slægter.

II.

Hvilket middel gives der mod alle disse onder? vil man spørge. Og hvad skal Indien gjøre? Reise sig, gribe til vaaben og jage engelskmændene ud? Ideen er saa barnagtig, at ingen tænker paa den, og lader sig gjendrive bare med et skulder-træk og et smil. Med sine 20,000 embedsmænd og sin næsten fire gange saa store hær har England et tag paa Indien, som det ikke vil og ikke kan slippe. Engelskmændenes afreise fra landet — vi kan jo alligevel foretage det tanke-eksperiment — vilde efter alles dom lede til det mest fortvilede anarki og fuldende istedenfor at stanse Indiens ruin. »Naar de kom til Adén, vilde de finde et telegram, hvori man bønfaldt dem om at komme tilbage,« siger Malabari i sit værk »Det indiske spørsmaal«. Saa uundværlige har engelskmændene trods alt været istand til at gjøre sig. Der maa altsaa søges mindre radikale, mindre voldsomme midler for at sikre Indiens befolkning de faa gunstige vilkaar, som den endnu besidder og efter haanden atter give den landet tilbage som eie.

Dette kan væsentlig ske paa to maader: for det første ved, at den indfødte befolkning i størst mulig udstrækning faar anledning til at være med at eie og drive de utallige kommercielle og industrielle foretagender, som betinges af landets natur-rigdomme; for det andet ved at de fremmede lidt efter lidt afløses af indfødte embedsmænd i de høie administrative poster med svære gager og svære pensioner, saa at der paa denne maade endelig kunde sættes en stopper for millionernes udvandring.

Hvad første post angaar, er — som vi allerede har nævnt — næsten alle gode forretninger i hænderne paa engelskmændene. For firti aar siden begyndte, for at nævne et eksempel, anlægget af det indiske jernbane-net; men først i 1896 aabnedes en linje, udelukkende startet af hinduisk kapital. Resultatet af spekulationen er vist ikke vanskelig at gjætte, da det er en erfarings-sætning paa jernbane-anlæggenes omraade, at de, som spekulerer i ellevte time, sjelden kommer fra det med profit. Paa samme maade forholder det sig paa det industrielle omraade. Men det, som mangler Indiens befolkning endnu mere end kapital, er det industrielle initiativ og mod,

som er saa ypperlig udviklet hos dens fremmede herrer. Dette folk, som har sat pengene i tredje række i det sociale hierarki, efter modet og intelligensen, har af naturen simpelthen ikke smag for det kommercielle og industrielle liv. Men denne smag maa udvikles, hvis det skal lykkes befolkningen at klare sig i kampen for tilværelsen. Det gjælder at modarbeide det ultra-idealistiske livssyn hos hinduerne, ved at udvikle studiet af de eksperimentale videnskaber hos de høiere stænder og den tekniske undervisning blandt de arbeidende klasser. Paa samme tid maa man lære alle at forstaa, hvilken umaadelig magt der ligger i den faglige sammenslutning.

Hele denne evolution er imidlertid nødt til at foregaa yderst langsomt, og dens resultater ligger endnu saa langt ude i fremtiden, at vi ikke kan opgjøre os nogen dom om dem. Anderledes stiller det sig med spørsmaalet om *Civil service*, som de indfødte har gjort materielle og moralske anstrængelser for at komme ind i.

Vi maa her indskyde et par forklarende ord om denne mærkelige institution, hvorom den forhenværende vicekonge lord Dufferin har sagt, »at der ikke findes mage til embeds-stand i verden«. *Civil service* er opfundet og sat i system af den bekjendte politiker og historiker lord Macaulay, hvis hensigt simpelthen var at reservere de fedeste, best betalte pladse for universiteternes studenter — det vil sige for unge mænd af gamle familjer og ligeledes for opkomlingerne af det bank-, forretnings- og industri-aristokrati, som havde opstaaet ved siden af det gamle efter den store valg-reform i 1832. Ved den forandring i ansættelses-reglementet, som blev foretaget i 1877 af lord Salisbury, daværende understats-sekretær for Indien i lord Beaconsfields siste ministerium, indtraadte der imidlertid en afgjørende forandring i hele systemet. Ved at nedsætte den foreskrevne minimums- og maksimums-alder for ansøgerne, saaledes at ingen maatte være under 17 og over 19 for at melde sig tjeneste, blev døren til *Civil service* stængt for aristokratiet og den akademiske stand og slaaet op paa vid gab for borger-klassen. Herved sank dannelses-nivaaet paa en maade, som man i begyndelsen ikke anede, mens hvis virkning man siden har erkjendt ved i 1892 at sætte alders-grænsen op til henholdsvis 21 og 23 aar, saaledes at den akademiske stand paany kan blive med. Forsent, desværre! I de forløbne femten aar har en ny aand bemægtiget sig de gamle universiteter, og det er at befrygte, at dannelses-nivaaet aldrig mere vil hæve sig hos de embedsmænd, som sendes ud fra England for at bestyre Indien.

Der er ikke spor af tvil om, at ansættelsen af indfødte saavel i de lavere som i de høiere poster i *Civil service* vilde gjøre administra-

tionen baade billigere og mere overensstemmende med landets og befolkningens tarv. Baade politisk klogskab og almindelig retfærdighedsfølelse tilsiger engelskmændene at gaa til dette skridt, og det er et faktum, at de i teorien forlængst har erkjendt dets berettigelse. I 1834 udtalte den bekjendte vicekonge lord William Bentinck, »at ingen af Hans Majestæts undersaatter i Indien kunde ansees uværdig til at beklæde nogen som helst plads eller stilling i den offentlige tjeneste paa grund af sit fødested, sin afstamning eller sin farve.« I 1858, i samme øieblik som det ostindiske kompani forsvandt, og dronningen tog direkte suverænitet over sit asiatiske rige, erklærede hun bl. a.: »Vi betragter os knyttet til Indiens befolkning med samme moralske baand som til alle vore øvrige undersaatter, og med den almægtige Guds hjælp vil vi opfylde denne pligt samvittighedsfuldt og trofast. Det er ogsaa vor vilje, at alle vore undersaatter, saa vidt det lader sig gjøre, uanseet hvilken race og hvilken religion de tilhører, skal have fri og lige adgang til at beklæde alle stillinger og pladse i vor tjeneste, som de maatte være passende kvalificerede for ved evner, kundskaber og karakterens uegennyttighed.« Noblere kan ikke denne tankegang udtrykkes; men desværre — baade talemaaderne fra 1834 og fra 1858 venter endnu paa sin indfrielse. Inderne har i principet faaet adgang til *Civil Service*, men paa den betingelse, at de skal komme til London og aflægge den eksamen, som er indført af lord Macaulay. Studietiden, som gaar forud for denne eksamen, falder netop i den periode, da den unge hinduers fysiske og intellektuelle gjennembrud finder sted. Han er maaske allerede gift og familiefar, men alligevel skal han rives bort fra hjemlandet og leve midt i den uhyre, fremmede by, hvor alle hverdags-livets handlinger, det minste ord og den minste gebærde dybt saarer hans livssyn og hans traditioner. Hvilket pekuniært, hvilket moralsk offer! Mange er vistnok de unge hinduere, som er døde i den store verdens-stad i fortvilelse over sin stilling, fjernt fra sine guder, fra Indiens sol og de hellige floders vande. Resultatet er, at der i 1892 af 960 tjenestemænd i *Civil Service* ikke var mere end 21 indfødte hinduere, og forholdet er nogenlunde det samme den dag idag. Tallet paa de indfødte, hvem det lykkes at slippe ind i tjenesten, stiger neppe.

Hvilke grunde giver da englænderne for, at de saaledes holder indierne borte fra alle administrative stillinger? Jo, for det første, at de omtrent ikke har nogen autoritet hos sine landsmænd og endelig absolut ingen hos europæerne. Men er ikke dette europæernes skyld, som ved alle leiligheder slaar om sig med sin pretenderede

overlegenhed? Saa pukker man undertiden paa, at de indfødte vistnok ikke er fuldt hæderlige. En mærkelig mistanke hos et folk, som har givet verden i almindelighed og Indien i særdeleshed saa forbausende eksempler paa financiel korruption! Den daglige erfaring viser desuden, at korruption er meget sjelden blandt de indfødte embedsmænd. Nogle af dem, i særdeleshed blandt øvrighedspersoner, er mønstre paa uegennyttighed og ophøiet godhed. Om en saadan dommer ved høieste-retten i Kalkutta, en vis Vicent de Paul, siger Bose, at han »gav Gud sin tanke, de bedrøvede sin tid og de fattige sin formue.«

Det vilde være mod sund sans at paastaa, at Indien ikke skulde være istand til at frembringe statsmænd. Dersom man ikke bryr sig om at konferere med historien, behøver man blot at se hen til rajahaernes Indien, og kjendsgjerningerne vil svare. De strøg af landet, som staar under deres styre, er det, som trives best. Kort sagt, den indiske race er hverken uduelig eller uværdig til at styre sig selv, eller i det minste til at hjælpe englænderne med at styre. I lange aarhundreder har inderne, som bekjendt, ogsaa havt del i statsstyret og skjænket sine mahomedanske herrer baade administratorer og statsmænd. Det, som holder inderne udenfor *Civil Service*, er altsaa først og fremst englændernes bestemte forsæt om at holde dem udenfor. Imidlertid er Indiens politiske opdragelse begyndt og fortsættes, ofte uden englændernes vidende, undertiden mod deres vilje, undertiden med deres bistand og efter deres initiativ. Paa den ene side er der nemlig altid bevægelse, selv i det mest stillestaaende liv, paa den anden side maatte de ædelmodige inkonsekvenser forstyrre og har i virkeligheden ogsaa forstyrret den egoistiske plan, som negter at dele Indiens regjering og Indiens rigdom med Indien selv. Af den træge race er der udgaaet apostle for emancipation og fremskridt. Der har ogsaa været englændere, som har ofret sig for samme sag i den grad, at de har sat ind formue og liv for den. Indien har virkelig havt administratorer, hvis eneste ønske har været at øve retfærdighed og godhed mod det. Blandt disse maa særlig nævnes lorp Ripon, vicekonge under Gladstones andet ministerium. Uden at være nogen første rangs statsmand, hører han til den stadig mere og mere sjeldne race af offentlige mænd, som forsøger at anvende moral i politiken. Den politiske moral, som hos sunde og frisindede samvittigheder taler ligesaa høit som den private, vil imidlertid aldrig give et folk formynderskab over et andet undtagen for et begrænset tidsrum.

Lord Ripons system hviler paa den ældgamle kommunale-kommunistiske ordning, som fra umindelige tider har hersket i de indiske landsbyer, hvor selv de minste funktioner gik i arv fra far til søn, og hvert enkelt led dannede et lidet afsluttet socialt hele. For 15 aar siden organiserede lord Ripon for de enkelte steder *local boards* — altsaa hvad vi vilde kalde kommune- eller herreds-styrer — og for de større sammenslutninger *district boards*, som vi for bekvemheds skyld kan oversætte med amts-ting. To tredjedele af *local boards* kaares ved valg. De har ret til at vælge sig en formand og vælger et anseeligt antal af de medlemmer, som skal tage sæde i amts-tinget. Det indfødte element i disse forsamlinger forstærkes hver dag. I ti-aaret 1882—1892 er antallet af de europæere, som er blet indvalgt, minket med halvparten eller to tredjeparter; paa enkelte steder endog med fire femteparter. 800 byer med en befolkning paa 15—16 millioner har faaet sine kommunale institutioner. Endelig er valgrepræsentations-principet trængt lige ind i det lovgivende raad, som omgiver general-guvernøren og under-guvernørerne for Bombay og Madras. Et vist antal af medlemmerne i disse raad er, om ikke valgt, saa i det minste foreslaaet til valg af et vælger-korps, som bestaar af kommune-styrerne, herred-styrerne, hvoraf flere vælger en fælles delegeret, universitets-kollegierne, handels-kamrene og endelig af repræsentanter valgte af grupper af grund-eiere.

Der er ingen, som rigtig ved, hvorledes de lokale institutioner, som er indstiftet af lord Ripon, fungerer. Der er imidlertid ting, som tyder paa, at ikke alt er, som det bør være. Aarsagen er, at inderen, naar han kommer udenfor familie-cirkelen, ikke er istand til at beslutte og organisere. Han har endnu ikke faaet, eller rettere sagt fundet igjen ansvarsfølelsen, og han har ikke, ligesom japaneren, forstaaet at hente mod af sine nye erfaringer i Vesten. Til gjengjæld har »kongressens« formaal og arbeide lige fra dens aller første dag været gjenstand for en yderst livlig diskussion i pressen. Denne bevægelse skyldes ikke noget direkte initiativ fra regjeringens side, men derimod enkelte englændere, f. eks. den fremragende politiske forfatter, Sir William Hunter, den største autoritet i indiske spørsmaal og den beste ven, Indien eier i England. Sir William ser i kongressen »Indiens opvaagnen, begyndelsen til et nationalt liv, en kraft, som arbeider, ikke paa at opløse, men paa at sammenføie noget.« Blandt inderne har kongressen fremkaldt en livlig begeistring, men har mødt voldsom opposition hos visse klasser og i visse kredse. Begge dele har bidraget til dens sukces, hvis da sukces i politiken bestaar i at gjøre megen larm.

Kongressen, hvis betydning best vil forstaaes af Malabaris træffende udtalelse, »at tiden endnu ikke er kommet for den til at styre, men kun til at kontrollere«, samles hvert aar i december i en af Indiens store byer og varer ikke mere end 3—4 dage. Antallet af delegerede varierer mellem seks og tolv hundred. Fyrsterne spiller en aktiv rolle der ved siden af folk af lavere kaste, som udmærker sig ved talent eller speciel indsigt. Kongressen diskuterer et snes spørsmaal, hvoraf nogle, hvis det er nødvendigt, deles i under-spørsmaal. To til tre medlemmer har gjennemsnitlig ordet i hvert spørsmaal; saa gaar man til votering, og kongressen vedtager en resolution. Nogle af dem er simpelthen loyalitets-adresser, hvori man udtrykker sin hengivenhed for dronning-keiserinden, provinsens regjering, vicekongen eller en anden betydelig person. Hvis en god reform vedtages i løbet af aaret, hilses den med et udtryk af samlet taknemlighed; hvis en daarlig lov har fundet vei ind i lovsamlingen, antydes der forandringer. Man diskuterer gamle besværinger og anmelder nye paakrævede reformer. Administrations-spørsmaal, offentlige arbeider, told-paalæg, offentlig sundheds-pleie, industriel og kommerciel lovgivning, forholdsregler sigtende til at lindre hungersnøden, indskrænke pesten, befordre velværet, friheden og undervisningen — alle disse problemer feier kongressen over med en harefod og ekspederer paa denne maade i en fart det sociale og politiske Indien. Trods denne intet sigende stilling har den imidlertid allerede udrettet et betydeligt arbeide. Ved sine diskussioner har den slaaet en pæl gjennem den gamle spidsfindighed om de indfødtes politiske uduelighed. Ved at gruppere i sin midte religioner, provinser og klasser har den kraftig gjendrevet den partikularistiske ide, skabt en forudfølelse af racens moralske enhed og plæderet til gunst for den kjendsgjerning, at Indien er en nation.

Tilslut et ord om den indiske presse. Den første avis i de indfødtes sprog blev startet i 1823 i Bengalen af nogle missionærer. Heraf maa man ikke slutte, at den indfødte presse skylder engelsk initiativ sin oprindelse; snarere kunde man sige, at den skylder engelsk tolerance sin fremgang. Den har ikke kunnet udvide sig og vokse, før efter at stempel-afgiften og told paa papir var ophævet. Men den møder en hindring for sin vækst i de forskjellige dialekter, som indestænger hvert organ indenfor en forholdsvis begrænset zone. Mangel paa annonser, den almindelig udbredte fattigdom, de virkelig altfor mange blade, mangelen paa talent og autoritet hos det store flertal af redaktørerne og medarbeiderne — det er de væsentligste

grunde til, at den indiske presse endnu befinder sig en slags barndom. Mange aviser, deriblandt de som redigeres paa engelsk af de indfødte, har et abonnement fra 800 op til 4000. En ren undtagelse danner et bengalsk ugeblad, som har et regelmæssigt abonnement paa 20,000. Det maa imidlertid nævnes, at aviserne i stor udstrækning gaar fra haand til haand, og at deres indflydelse saaledes er større, end man skulde tro af deres tarvelige abonnent-tal. Hvad deres retslige stilling angaar, er de praktisk talt fri, da der ikke eksisterer nogen speciel trykkefriheds-forordring, og regjeringen saaledes intet andet har at gjøre, end i tilfælde at bringe aviserne ind under straffeloven for »forsøg paa at udsaa misnøie«. Dette har forøvrigt kun hændt to gange i løbet af de siste 28 aar.

Gjennemgaaende har den indiske journalist — som vi allerede har antydet — smaa kundskaber. Han har omtrent ikke ide om økonomiske spørsmaal og er næsten ligesaa uvidende om sit eget lands historie som om de europæiske nationers. Tankegangen i hans artikler er endnu slettere end deres stil. Man finder aldrig en sammenhængende kjæde af argumenter i dem, eller en bevisførelse af præmisser, som skrider frem i retning af en slutning. Det hele er en sammen hobning af fraser uden indre forbindelse, lignelser og overdrivelser, men især personligheder. I saa henseende synes den indiske journalist at have taget til mønster sine tarveligste kolleger i New York og San Francisco.

Op af dette kaos af udygtighed rager der imidlertid to mænd, som fortjener en særlig omtale for sine fremragende evner, sin høie dannelse og sine repræsentative principer. Den ene heder Tilak, og den anden Malabari. Den første repræsenterer det ortodokse, den anden det reform-venlige parti i Indien. Ved sin karakter, sine idealer, sit program og de midler, hvorved de haaber at realisere det, staar de i afgjort opposition til hinanden. Tilak arbeider for at skaffe sit land dets politiske rettigheder tilbage. Malabari kræver først og fremst sociale reformer. Paa denne maade repræsenterer de to mænd den kamp mellem to civilisationer og to livs-opfatninger, som stadig optager hindueren og lader hans sjæl martres i tvil.

Dyre-hypnose.

(Efter prof. dr. Max Verworn i *Zukunft*).

Endnu er de forestillinger, man danner sig om hypnosens væsen, meget forskjellige. For folk i almindelighed har begrebet hypnose for det meste ogsaa noget mystisk ved sig, og man sammenblander da let hypnotisme og spiritisme; inden lægernes og fysiologernes snevrere kreds forestiller man sig fænomenerne dels som indviklede og uforklarlige, dels som altfor simple og skematiske, eller møder dem i det hele taget med mistro. I virkeligheden er de fysiologiske foreteelser, som ligger til grund for de hypnotiske fænomener, i det enkelte endnu lidet analyserede. Dette ligger tildels deri, at disse fænomener optræder overordentlig mangfoldigt og ikke ytrer sig hos alle mennesker paa lige vis, men kommer tildels ogsaa deraf, at subjektive momenter her sammenblandes med objektive fysiologiske symptomer.

Saa nyttig den psyko-fysiologiske forskning er for kjendskabet til psykologiske og fysiologiske fænomener i engere forstand, saa stor er dog ogsaa den forvirring, der fremkaldes ved den dobbelte betegnelses-maade. Den for undersøgelsen af specielle psykologiske og fysiologiske spørsmaal meget praktiske forestilling om en psyko-fysisk parallelisme har desværreført til den misbrug, at anvende psykologiske og fysiologiske udtryk iflæng og eksempelvis i fremstillingen af en kausal-kjæde at bringe rent psykiske og rent fysiske faktorer i sammenhæng med hinanden som aarsager og virkninger. Og dog kan, netop paa grund af forestillingen om en psyko-fysisk parallelisme, et psykisk fænomen aldrig være aarsag, men kun et parallel-fænomen til et fysisk. Aarsagen til en fysisk foreteelse ligger altid i en anden fysisk foreteelse. Men selv den kritiske forsker, som stedse blir sig dette bevidst, er i sin udtryksmaade bunden ved, at vi kjender mange fænomener — enten i første linje eller overhode — kun af den subjektive psykiske erfaring, medens de objektive fysiologiske parallel-fænomener efter sin specielle art tildels endnu ikke er analyserede. I mangel af kjendskab hertil udfyldes derfor den fysiologiske fænomen-rækkes huller med de psykologiske udtryk for de parallel tænkte led i den psykiske række. Desuden er den psykologiske udtryksmaade ofte enklere end den fysiologiske. Det er f. eks. langt bekvemmere at betegne en bevægelse som »vilkaarlig bevægelse« end at kalde den en bevægelse, som foraarsages ved

impulser fra stor-hjerne-barkens bevægelses-sfærer. Alt dette har kun ført til stor uklarhed i opfatningen af fænomenerne selv, og det ikke blot paa psyko-fysiologiens omraade i almindelighed, men ganske særlig paa hypnotismens. Derfor er det nu høist paakrævet at behandle hypnosens fænomener rent fysiologisk.

Den fysiologiske forklarings-maade forfølger som maal bestemmelsen af de objektive foreteelser, der ligger til grund for de hypnotiske fænomener, og dens opgave bestaar alene i at paavise objektive aarsager til objektive fænomener under hypnosen, samt til de derved indtraadte forandringer i tilstanden. Derhos kan ogsaa de dermed parallel tænkte psykiske (d. v. s. subjektive) fænomener, hvis de er bedre kjendte end de tilsvarende led i den fysiologiske (d. v. s. objektive) kausal-række, paa mange maader tjene til veiledning. Men de fysiologiske fænomeners aarsager indeholder de ikke; disse maa derimod søges i andre fysiologiske foreteelser, — og deri ligger vanskeligheden. Den fysiologiske forskning af fænomener, der, som de hypnotiske, er at føre tilbage til foreteelser i central-nervesystemet, støder af nærliggende grunde overalt paa store hindringer. De fine funktioner i menneskets hjerne er ikke tilgjængelige for direkte iagttagelse. Man maa derfor ad omveie søge at komme til kundskab derom og er, som overalt i fysiologien, hovedsagelig henvist til dyreeksperimentet. Men her gjælder det at være yderst forsigtig i sin kritik, naar man skal overføre resultaterne paa mennesket, — noget, som ikke altid har været tilfælde.

Det laa nær at spørge, om ikke dyr kunde hensættes i hypnotisk tilstand ganske paa samme maade som mennesker. Kunde dette spørsmaal bekræftes, saa var dermed aabnet en vid mark for det objektive fysiologiske eksperiment inden den hypnotiske forskning, og man turde desuden gjøre regning paa her at kunne studere hypnosens fænomener i enklere form end hos mennesket. Spørsmaalet er blet bekræftet, og man har for dyrs vedkommende troet at kunne paavise tilstande af ægte hypnose. Hvorvidt dette forholder sig saa, skal vi se i det følgende.

Kjernen i alle hypnotiske fænomener hos mennesket danner suggestionen. Uden suggestion ingen hypnose! Psykologisk udtrykt heder det: de hypnotiske fænomener fremkaldes ved at vække bestemte, intensive forestillinger, lettest ved ord (verbal-suggestion). Med disse forestillinger kan andre forestillinger associere sig. Da vi ved forestillinger kan fremkalde eller paavirke de mangfoldigste sjælstilstande, maa naturligvis mangfoldigheden af de hypnotiske enkeltfænomener være meget stor og ytre sig alt efter individets forestillings-

liv og efter de forestillingers art, som fremkaldes suggestivt. Fysiologisk udtrykt heder det: ved visse paavirkninger af sanserne — her kommer fremfor alt de udtalte ords lyd-bølger i betragtning (verbal-suggestion) — sættes bestemte partier af stor-hjerne-barken i bevægelse, hvilken igjen ved association forplanter sig til andre partier. Fra den store hjerne styres den forskjelligste legems-virksomhed; deraf kommer den store mængde af objektive hypnotiske fænomener. Naturligvis kan blot saadanne legemlige elementer paavirkes af den store hjerne, som direkte eller indirekte ved nerve-ledninger er forbundne med barkens celler. Deraf kommer det ogsaa, saaledes som alle, undtagen spiritisterne, nu erkjender, at der i hypnosen aldrig kvalitativt kan forekomme andre fænomener end saadanne, som ogsaa i normal tilstand fremkaldes vilkaarligt (d. v. s. med den store hjernes bark som udgangspunkt). Kun i intensitet kan der ved hypnose vise sig afvigelser fra normen. Overhode maa man aldrig glemme, at de hypnotiske fænomener ikke ved nogen skarp grænse er adskilte fra det daglige livs normale foreteelser, men at der findes fine og næsten umærkelige overgange. Men det væsentlige og oprindelige i hypnosens fænomener er uden tvil altid stor-hjerne-barkens indflydelse: suggestionen. Fra dette synspunkt maa spørsmaalet om dyre-hypnosen besvares.

I aaret 1636 beskrev Daniel Schwendter, professor i matematik og orientalske sprog i Altdorf, i sit værk »Deliciae physico-mathematicae« det berømte forsøg med en høne. Man greb en høne, satte den paa et bord og trykkede dens næb ned til bord-pladen. Derpaa trak man fra næbbet af en lang kridt-streg over bordet og slap dyret forsigtig. Hønen blev nu siddende i sin unaturlige stilling, ganske ubevægelig. Dette forsøg er ogsaa senere beskrevet af den bekjendte jesuit-pater Athanasius Kircher i »Ars magna lucis et umbrae« (Rom 1646), og er nu bekjendt i de videste kredse, efter at Czermak i 1872 igjen havde henledet opmærksomheden derpaa. Den fysiologiske videnskab har oftere beskjæftiget sig med dette forunderlige fænomen; Preyer, Heubel, Danilevski og andre har paavist, at saadanne tilstande af pludselig ubevægelighed foruden hos hønen eksperimentelt ogsaa kan fremkaldes hos mange andre fugle, hos alskens krybdyr, ja selv hos enkelte pattedyr, som kaniner. Fænomenerne er høist overraskende. Et vildt og ubændigt dyr, der med store anstrengelser og skrig har søgt at slippe bort fra eksperimentatorens haand, er pludselig uden noget overgangs-stadium blet stille og ubevægeligt, ja gjør ikke det minste forsøg paa flugt, selv om man har bragt det i den forunderligste stilling. Blæser man saa paa det eller klapper i hænderne eller udfører en hastig bevægelse for dets aabne øine,

springer det straks op, og dets tidligere livlighed er pludselig vendt tilbage.

Man kan let forstaa, at et saa mærkværdigt fænomen hos dyrene gav anledning til de forskjelligste forklarings-maader. Schwendter og i vor tid Preyer mente, at dyrene opførte sig saaledes af en uforklarlig angst. Dyrene var stive af skræk. Heubel troede, at dyrene pludselig sov ind. Men Czermak og Danilevski søgte at forklare fænomenerne som ægte hypnose, — en anskuelse, der til sist vandt en vid udbredelse. Især troede Danilevski ved sine undersøgelser af de forskjelligste dyre-arter at have leveret beviset for en fylogenetisk udvikling af de hypnotiske fænomener i dyre-riget. Vistnok er en verbal-suggestion i almindelighed vanskelig at frembringe hos dyret; imidlertid kan dog suggestionen opnaaes ogsaa paa anden maade. Danilevski antager derfor, at dyret ved en handling, f. eks. ved at man holder det fast, bibringes den forestilling, at det ikke kan bevæge sig. Ogsaa Kircher forklarede fænomenet med hønen som en fuldstændig hypnose, skjønt begrebet og udtrykket »hypnose« endnu var ham ganske fremmed. Havde han kjendt noget til hypnose, vilde han sandsynligvis ikke et øieblik have betænkt sig paa at betegne hønens ubevægelige tilstand som hypnose; ti, som allerede overskriften over hans beskrivelse: »De imaginatione gallinae« (om synkverving hos høns) antyder, forestillede han sig, at hønen, som han i begyndelsen havde holdt fangen, efter at baandene var løste, ansaa kridt-stregen for et baand og indbildte sig at være bunden, selv efter at den var blet fri igjen. Efter Kirchers opfatning skulde her altsaa en virkelig suggestion være tilstede.

Skjønt Czermak selv havde opstillet hypnose-teorien, har han dog bevist, at det er aldeles overflødigt at holde dyret fast og anvende kridtstreg. I virkeligheden er det tilstrækkeligt pludselig at gribe dyret, ved et raskt og hændigt greb bringe det i en abnorm stilling — ryg- eller sidestilling — og lemfældigt, men sikkert undertrykke dets modstræbende bevægelser: dyret blir da straks liggende ubevægeligt. Men denne tilstand af tvungen ubevægelighed karakteriseres ved ganske bestemte symptomer, der først kan bemærkes ved nøie undersøgelse og ved sammenligning mellem mange dyr af samme art. Dyrenes holdning under deres ubevægelighed er nemlig slet ikke regelløs, men følger en bestemt lovmæssighed, der er afhængig af den maade, man griber og holder dyret fast paa, og af den stilling, man bringer det i. Anstiller man eksempelvis forsøg med et marsvin, ser man, at dyret, hvis man griber, vender og holder det fast i rygstillingen paa samme maade, stedse indtager den karakteristiske stilling, som er nødvendig for at

kunne komme paa benene igjen. Hvis man ikke hindrer det paa ryggen liggende dyr i at reise sig, indtager det sin normale legemsstilling — øieblikkelig og med maskinmæssig sikkerhed. Vil man derimod hindre dette, opgiver dyret pludselig forsøget paa at reise sig og blir liggende som forstenet.. Desuden kan man endnu mærke et andet symptom. De muskler og muskel-grupper, som skulde bringe dyret i den normale stilling igjen, er blet mer eller mindre stive og holder sig noget krampagtigt sammentrukne. Ellers vilde de unaturlige stillinger, som man kan frembringe ved disse forsøg, heller ikke godt kunne tænkes. Reiser saa dyret sig, hvad enten det nu sker umiddelbart eller ved at blæses paa eller berøres eller ved lyd-indtryk o. s. v., saa trækker vedkommende muskler sig pludselig sammen, hvorved dyret atter kommer paa benene.

At dyrene indtager sin normale legems-stilling igjen og vedligeholder denne, foregaar rent reflektorisk (d. v. s. ved en bevægelse, fremkaldt ved, at føle-nervernes indtryk forplantes til bevægelsesnerverne). Kun under særegne omstændigheder har dette sin aarsag i bevægelses-impulser fra den store hjernes bark. Forøvrigt har det centrale organ for stillings-refleksen sit sæde i de dybere dele af hjernen, hos frosken i de nedre dele af den midtre hjerne, hos fuglene og pattedyrene høist sandsynlig i den lille hjerne. Stillings-refleksen foregaar derfor hos dyr, som man har berøvet den store hjerne, med samme sikkerhed som hos uskadte dyr. Ved enhver forandring i den normale legems-stilling er refleks-centret sat i bevægelse. Denne forandring kompenseres paa reflektorisk maade med maskinmæssig sikkerhed; men forhindrer man refleks-bevægelserne, efter at man har bragt dyret i en abnorm stilling, saa holdes refleks-centret i stadig uro, og det saa længe den abnorme stilling vedvarer. Denne vedvarende uro i refleks-centret er da ogsaa naturligvis mærkbar hos musklerne, der i dette tilfælde ikke blot udfører den sammentrækning, som skulde bringe dyret paa benene, men ogsaa vedblir at holde sig sammentrukne, saa længe centret er i bevægelse, d. v. s. saa længe den abnorme stilling vedvarer. Stillings-refleksen er altsaa paa en vis maade stivnet. Saaledes opstaar den ubevægelige tilstand, saa at sige et forgjæves forsøg paa at komme i normal stilling igjen.

Beviset paa rigtigheden af denne fysiologiske forklaring af den saakaldte dyre-hypnose ligger i de dyrs forholdende, hos hvem man har borttaget den store hjerne. Med høns, som mangler denne, kan man foretage det forunderlige eksperiment lige saa godt som med uskadte høns, ja de blir endog gjennemsnitlig liggende længere i sin

unaturlige stilling, fordi en forandring af denne hos dem ikke kan hidføres fra den store hjerne. Desuden viser ligeledes høns uden den store hjerne de karakteristiske symptomer i stilling og muskeltilstand. Ved at blæses paa eller faa et puf, springer de endelig op igjen og indtager hurtig sin sædvanlige stilling.

Af disse eksperimenter fremgaar det med utvetydig sikkerhed, at dyrenes eiendommelige ubevægelighed under abnorme legems-stillinger ene og alene er et refleks-fænomen, der beror paa en vedvarende uro i stillings-refleks-centret i de dybere hjerne-dele, og at den store hjerne slet ikke tager aktiv del i dette fænomen. Men denne omstændighed har afgjørende betydning for spørsmaalet om dyrehypnosen. Uden suggestion ingen hypnose: uden den store hjerne ingen suggestion: altsaa uden den store hjerne ingen hypnose. Dyrenes tvungne ubevægelighed har saaledes intet til fælles med den menneskelige hypnose.

Man kunde imidlertid tænke sig en indvending mod denne bevis-førelse. Om den store hjerne hos en normal høne ikke tager aktiv del i den ubevægelige tilstand, saa kan den dog tage passiv del deri, idet den netop ved sin uvirksomhed foraarsager denne mærkværdige tilstands vedvaren, — og dette er i virkeligheden tilfælde. Under normale forholde vil et dyr ved bevægelses-impulser fra den store hjerne søge at rette paa en abnorm stilling, som ikke kan kompenseres ved stillings-refleksen. Hvis dette ikke sker, maa man antage, at den store hjernes bevægelses-sfærer er hemmede. Dette er ogsaa let forstaaeligt. Det kommer aabenbart af de abnorme og intensive sanse-indtryk, som dyret faar, naar man griber og holder det fast. I vort daglige liv har vi utallige eksempler herpaa. Pludselige stærke sanse-indtryk, f. eks. syns-indtryk, er hos ethvert menneske, ligesom ogsaa hos hvert dyr, istand til pludselig at hemme bevægelser og handlinger, der er nær sin afslutning. De bevirker, at vi blir staaende midt i en virksomhed. Eksempler herpaa kjender enhver af egen erfaring. Fænomenet kan føres tilbage til et i vort centralnerve-system raadende princip. Der er nemlig mange nerve-centrer forbundne med hinanden paa den maade, at det ene centrums bevægelse hemmer en i det andet foregaaende bevægelse eller hindrer en saadan ved dens indtræden. Fra vort subjektive liv er det mest bekjendte eksempel af denne art den kjendsgjerning, at en tanke udsletter den foregaaende. Vi kan aldrig samtidig have to tanker. Opstaar den ene, forsvinder den anden; dukker den anden op igjen, forsvinder den første. Det er efter dette nerve-fysiologiske princip let forstaaeligt, at de stærke sanse-indtryk, som dyrene faar i sin

abnorme stilling, direkte hemmer og forhindrer en intervention fra hjerne-barkens bevægelses-sfærer, som ellers vilde bringe dyret i normal stilling igjen. Men af denne stansning i hjerne-barkens funktion kan man aldeles ikke slutte, at dyrenes ubevægelighed er en hypnosetilstand. Selv om den store hjernes uvirksomhed under hypnosen ofte spiller en stor rolle, maa man dog ikke anse alle saadanne hemmelser for hypnose. Man maatte da det hele liv igjennem stadig falde fra den ene hypnose i den anden!

Saaledes fører en fysiologisk analyse af dyrenes eiendommelige tvungne ubevægelighed til det negative resultat, at dette som »dyrehypnose« saa ofte anseede fænomen ikke staar i nogen nøiere sammenhæng med den menneskelige hypnose end mange andre fysiologiske foreteelser i det daglige liv. Vi kan altsaa heraf intet slutte til forstaaelsen af de hypnotiske fænomener hos mennesket. Kun vilde det være overilet her at slutte fra dette enkelte til det almindelige og straks benegte muligheden af enhver dyre-hypnose. Dertil har vi endnu altfor liden erfaring paa dette omraade. Tvertimod: at man kan bibringe fornemmelig høiere dyr forestillinger paa de forskjelligste maader, kan vel neppe bestrides. Skulde det altsaa være umuligt ved suggestion at fremkalde hypnotiske tilstande hos dem? Maaske vil det være vanskeligt at lære saadanne tilstande at kjende; dog kan man heller ikke altid hos mennesket med sikkerhed konstatere hypnosen.

De dødes ø.

(Efter **M. Dinorben Griffith** i *Wide World Mag.*).

Der har i de siste aar raset en saa stærk reise-epidemi, at man vanskelig kan tænke sig, at der i Europa skulde findes noget sted, hvor turistens fod ikke har traadt. Og dog eksisterer der indenfor selve Storbritanniens grænser en liden ø — gammel, historisk og meget interessant, skjønt et fuldstændigt *terra incognita* for de fleste.

Denne ø er *Bardsey*, der hører til grevskabet Carnarvon i det engelske fyrstendømme Wales. Den betragtedes som hellig af druiderne, som her feirede sine store mysterier. Saa tidlig som det 5. aarhundred bestod her et lykkeligt lidet kongedømme, med et abbedi og et helligt broderskab, der efter traditionen og de opbevarede dokumenter af Gud var skjænket det særegne privilegium at dø efter

ancienniteten. Bardsey var ogsaa det religiøse Englands Mekka, og tilsist blev den »de dødes ø«.

Det lille kongedømme er en hav-omflydt klippe, hvortil skibe i aarhundreder har ført lig istedenfor levende emigranter. Nu til dags fører øens indbyggere en hyrde-tilværelse, og monarken og hans undersaatter lever i patriarkalsk simpelhed. Fiskeri er en meget vigtig næringsvei; desuden yder den tynde jord, der dækker de med grave oversaaede klipper, en rig høst af fortrinlig hvede, byg og poteter.

Kong John Williams II.

Bardsey ligger 4 kilometer fra fastlandet ved den nordlige ende af Cardigan Bay. Naar man har naaet den lille by Aberdaron, kan øen sees i det fjerne. Overfarten fra Kap Braichypwll til øen er meget farlig, ja ofte umulig, paa grund af modvind og en strid strøm, der løber med en hastighed af en norsk mil i timen. Langs fastlandets kyst ligger skeletter af mange mennesker, hvem det ikke forundtes at naa den hellige ø; de er blet begravne med al mulig pietet, med ansigterne vendte mod det forønskede maal. Bardseys hellighed og reisens vanskeligheder har begge faaet sit udtryk i det gamle ord: »To gange til Bardsey, en gang til Rom, eller aldrig til himlen.«

Almindelig foregaar overfarten i fisker-baade; en sovereign (18 kr. i guld) er den laveste takst, man betaler, for at komme over sundet til *Ynys Enlli* eller »Strømmens ø«, som den kaldes af walliserne. Hvert øieblik ser det ud, som man skal opsluges af det graadige svælg, saa der skal stor behændighed til for at manøvrere baaden over strømmen.

Fra Aberdarons havn ser Bardsey ud som en nøgen klippe, der i syd ender i et smalt forbjerg. Men jo nærmere man kommer

øen, ser man, at klippen ud imod havet hæver sig til høie toppe. Endelig naar man en rolig sand-bugt, som ligger i ly af lave klipper og danner en sikker havn for skibe paa ikke mere end 40 tons.

Hele øen er en kirkegaard med en mængde grave, noget over 6 decimeter dybe og af omtrent den samme bredde. I disse lagdes ligene uden kister ned i rækker, hode ved fod; gravenes aabning dækkedes af ujevne stenheller, hvorover man kastede jord. Mange af disse grave ryddedes bort, da man skulde anlægge de nye gaarde, der byggedes af lord Newborough; benene begroves i det gamle kloster, hvoraf der endnu er ruiner tilbage.

Besynderlig nok har alle de, man har fundet skeletter af, været gamle folk, hvilket synes at bekræfte det eiendommelige, gamle ord om »at dø efter ancienniteten«. Hver dag og hele dagen igjennem kunde man i gamle tider se processioner af munke, bærende de døde, langsomt bevæge sig henad den gamle landevei gjennem Chester, Holywell, St. Asaph, Bangor og Carnarvon, lige til Aberdaron. For hver mil var der brønde eller kilder i midten af en firkant, der dannedes af stensæder; dette var stationer eller hvilepladse, hvor de trætte og fodsaare munke, efter pietetsfuldt at have sat sine byrder ned, hvilede ud og badede sine trætte fødder. Adskillige af disse brønde kan endnu sees.

Enhver munk kunde under udøvelsen af dette høitidelige hverv forlange fri kost og logi i hvert hus ved veikanten. I regelen var det ordnet saaledes, at en afdeling brødre bar liget en stations-længde og derpaa afløstes af en anden. Paa tilbageveien havde de sandsynligvis blot tid til forfriskning og en kort rast, før de atter begyndte det samme arbeide.

Saadanne processioner ankom daglig, den ene efter den anden, til Aberdaron, hvor ligene, hvis veiret ikke tillod at sætte over til Bardsey, bisattes i St. Marias kapel, for at afvente gunstige veirforhold. Ofte er sent ude paa høsten og vinteren forbindelsen mellem øen og fastlandet umulig i ugevis. Naar dette var tilfælde, begrov man ligene paa kirkegaarden ved sjøen med deres ansigter vendte mod den hellige ø.

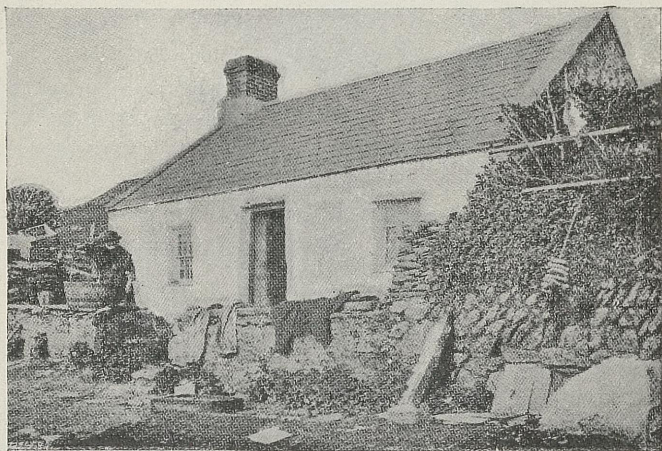
De svundne tiders liv er forbi. Nu til dags er den lille ø et fredlyst hvilested, omgivet af steile klipper, der hæver sig ud mod havet.

Den nuværende eier af øen, F. G. Wynn, har her reist et massivt keltisk kors af hvidt Anglesea-marmor, ca. 8.5 meter høit, til minde om sin far, den afdøde lord Newborough, der ligger begravet paa Bardsey. Øen tilhørte ham helt og holdent, og han tog sig meget

af den og dens indbyggere. Det var forbundet med store vanskeligheder at reise dette mindesmærke, der veier over 30 tons.

Bardsey har blot 72 mennesker. De styres af en »konge«, der krones ved sin udnævnelse, og som, lig sine undersaatter, arbeider for sit brød i sit ansigts sved. Den nuværende hersker, John Williams den 2., efterfulgte sin far, kong John Williams den 1., der forulykkede paa en overfart til fastlandet.

De indfødte er noget mistænksomme lige over for fremmede; men har man først vundet deres tillid, viser de sig meget venlige og gjæstfrie. De er af keltisk oprindelse. De gamle hytter er næsten alle erstattede med virkelige huse, meget hyggelig indrettede, men

Kongens slot.

langtfra saa maleriske og interessante for fremmede som de eiendommelige gamle hytter.

Der findes hverken værtshuse eller fængsel paa øen; skatter og afgifter ved man ikke af. Folket fører et sundt, fredeligt liv, og kjender ikke til den ydre verden eller til fattigdom og rigdom. Der har blot været 14 dødsfald i løbet af de siste 25 aar!

Skjønt øen er saa godt som aldeles træbar, er dog jorden meget frugtbar; Bardsey's byg og havre finder altid god afsætning og er mer bekjendte end øen selv. Ogsaa havet yder en mængde fisk af forskjelligt slags, som hummer, krabber, rokke, torsk, knur og makrel; man driver desuden stor sæl-fangst, især i Seal Cave, som ligger i den sydøstlige del af øen. For mange aar siden samlede man æg fra øens fuglevær; men dette er nu forbudt paa grund af de store

farer, som er forbundne dermed. For at faa fat paa æggene maatte man nemlig ved hjælp af tauge fires ned i klippekløfterne.

Mellem disse klipper finder de smaa Bardsey-faar sin næring; det er mærkeligt at se, med hvilken lethed de bevæger sig her. Hundene har stor øvelse i at passe dem; men naar faarene en gang er kommet op i klipperne, er de sikre for forfølgelse; de springer undertiden endog i sjøen for at undgaa sine strenge jætere. Foruden kvæg har indbyggerne ogsaa heste, svin og høns. Deres eneste drik er vand, der udmærker sig ved sin friskhed og krystal-klarhed.

Slottets eneste sal.

En ny kirke er nylig bygget og den gamle forandret til et skolehus. Præsten er ogsaa skolemester. Paa øens sydlige forbjerg findes et ca. 32 meter høit fyrtaarn, der er forsynet med blinkfyr og taagelur. Her bor tre vogtere og deres familier.

Den ovenfor nævnte eier af øen, mr. Wynn, tilbringer ofte flere dage blandt folket med at skyde og fiske. For nylig besøgte en fremmed Bardsey, hvor han foretog forskjellige videnskabelige undersøgelser. Ved afreisen tilbød ingen ringere end kongen sig selv at ro ham over til fastlandet.

Alkohol og arbeids-evne.

(Efter dr. Julian Marcuse i *Umschau*).

Den fremstilling af alkoholens indflydelse paa menneskets legemlige og aandelige arbeids-evne, som vi her gjengiver, er bygget paa et stort videnskabeligt verk om alkoholismen af Alfred Grotjahn, der i 1898 udkom i Leipzig.

De alkohol-holdige drikke tilberedes ved gjæring af sukkerholdige vædsker, drue-saft eller vørter. Saa snart alkoholen kommer ned i maven, opsluges den meget hurtigt af tarmenes slim-hud og blandes i blodet, som fører den rundt om i kroppens forskjellige væv. Der skal ikke meget til, før den gjør sin indflydelse gjældende paa kroppens livs-virksomhed, stof-skiftet og blod-omløbet, saa vel som paa den aandelige virksomhed.

Nu maa man fastholde, at opretholdelsen af organismens virksomhed — »livet« — beror paa tilstrækkelig tilførsel af næring. Dels »plastisk« næring til gjenopbygning af de væv-celler, som ødelægges under livs-virksomheden. Dels »respiratorisk« næring til gjenerhvervelse af ny spændkraft istedenfor den, som efter hvert bruges op; denne næring forbrænder ved det gjennem aandedrættet stadig tilførte surstof til kulsyre og vand, og den hermed frigjorte levende kraft ytrer sig som krops-varme og muskel-arbeide. Af slig respiratorisk næring maa der altsaa tilføres kroppen tilstrækkeligt til at dække det energi-tab, som bevirkes ved muskel-arbeidet og kroppens stadige varme-tab under de stærkt skiftende temperaturforholde udenom i luften; dækkes ikke energi-tabet ved tilstrækkelig tilførsel af næring, maa den stadig paagaaende forbrænding tære paa kroppens forraad af tilsvarende stoffer. Først og fremst gaar det i saa fald ud over de organiske kvælstof-frie forbindelser, kul-hydraterne og fedt-stoffet. Kul-hydrater indforlives gjennem fortæring af brød, poteter, sukker o. l.; fedt-stof gjennem fortæring af smør, kjødfedt, flesk, olje o. l. Fedt-stofferne har den egenskab, at de i tilfælde af overflødig indforlivelse lagrer sig op i kroppen som reserve-forraad. Disse forskjellige stoffers forbrændings-værdi maales efter tallet af de varme-enheder (kalorier), som frembringes ved deres forbrænding. Hermed kan saa alkoholens forbrændings-værdi sammenlignes, — og man har svar paa det omstridte spørsmaal, om alkohol har nogen nærings-værdi eller ikke.

Hvorvidt alkoholen deltager i forbrændingen ved stof-skiftet i

kroppen, derom har forskerne i lang tid tvistet; mange hævdede nemlig, at alkoholen mestendels gik gjennem kroppen, uden at deltage i forbrændingen. Nu til dags er det endelig godtgjort, at de ved alkoholens forbrænding frigjorte spænd-kræfter kommer organismen til gode ved at beskytte andre bestanddele mod opløsning.

Ved alkoholens forbrænding frigjøres en ret betydelig mængde kemisk spændkraft; 1 gram alkohol yder 7 varme-enheder, medens 1 gram æggehvide eller 1 gram kulhydrat bare yder vel 4, og 1 gram fedt derimod 9.3 varme-enheder. 100 gram alkohol, altsaa hvad der indeholdes i en liter stærk rinskvin, skulde saaledes yde 700 kalorier d. v. s. omtrent fjerde-delen af, hvad en voksen mand daglig bruger ved rimeligt arbeide.

Hvorvidt denne energi kommer kroppen til gode, ved at spare andet stof i organismen for opløsning, er nu ved undersøgelser af Zuntz og Geppert besvaret med den oplysning, at hverken surstofforbruget eller kulsyre-udskillelsen undergaar nogen væsentlig variation ved tilstedeværelse af alkohol i kroppen. Følgelig sparer alkoholens forbrænding andre stoffe i organismen for opløsning.

Spørsmaalet blir nu, om det er æggehvide-stoffer eller fedtstoffer eller kulhydrater, som spares ved alkoholens forbrænding i kroppen. Svaret er afgjørende for bestemmelsen af alkoholens værdi som »nærings-middel«. Spørsmaales kan forenkles, naar man mindes, at overskud af kulhydrat lagrer sig i form af fedt; altsaa kan man kort og godt undersøge, om det er æggehviden eller fedtet, som særlig nyder godt af besparelsen. Nu er fedtet bare dødt reserve-stof i kroppen, æggehviden derimod selve det stof, som danner organerne. Fedtet er bare brænde-materiale for maskinen; æggehviden udgjør selve maskinen. Kan alkoholen spare æggehvide, maa den regnes for et værdifuldt nærings-middel; beskytter den derimod kun fedtet mod forbrænding, duer den ikke synderligt, saa meget mere som ophobning af fedt i kroppen ikke er noget at sætte pris paa. Dette spørsmaals besvarelse har betydning for læge-kunsten; i mange tilfælde anvendes nemlig alkohol som »styrkende« nærings-middel, især under stærk feber, der som bekjendt tærer paa organismens æggehvide-beholdning ved at lamme den syges madlyst. Man har gjerne tyet til alkohol som næring for feber-syge, baade fordi den absorberes saa let og saa fuldstændigt, og fordi den syge pleier at like smagen af god vin. Men denne brug af alkohol som sygenæring lader sig kun forsvare, for saa vidt det kan paavises, at den sparer kroppens æggehvide for at blive bort-brændt.

Denne paavisning af alkoholens evne til at spare kroppens

æggehvide kan imidlertid nu erklæres for mislykket. Samvittighedsfulde forskere som Stammreich, Miura, Schoneseiffen og Rosemann har ved overordentligt indgaaende og nøiagtige undersøgelser af stof-skiftet for kvælstoffets vedkommende (æggehviden er en kvælstof-forbindelse), hver paa sin kant, godtgjort det som en kjendsgjerning, at *alkohol aldeles ikke paa nogen maade virker æggehvide-sparende*. Tværtom, den fremmer hellere, om end ikke i nogen betydelig grad, forbrændingen af æggehvide-stof i kroppen. Alkohol virker altsaa *fedt-sparende*.

Denne videnskabelige besvarelse af spørsmaalet stemmer da ogsaa med, hvad man har ment at have praktisk erfaring for: fortæring af alkohol-holdige drikke fremmer fedt-ansamlingen i kroppen. Alkoholens værdi som »nærings-middel« er altsaa saare tvilsom. Man faar derfor holde inde med forkyndelsen af alkoholens nærings-værdi og nøie sig med at regne den for *blot og bart nydelses-middel.*

— I nøie sammenhæng med alkoholens forhold ved stof-skiftet staar dens indflydelse paa frembringelsen af krops-varme og muskelkraft. Den gjængse paastand om alkoholens heldige virkning paa kroppens arbeids-evne bruges til forsvar for den vane at »tage et glas« i arbeids-tiden, for at »stramme sig op paa«. Netop denne paastand kan betragtes som en hoved-aarsag til alkohol-nydelsens udbredelse. Paastanden trænger imidlertid en videnskabelig prøve.

Menneskets saa vel som de fleste dyrs krops-varme har meget snevre grænser for sine svingninger; men den er altid adskillig høiere end omgivelsernes temperatur, hvor stærkt denne end svinger. Følgelig afgiver mennesket stadig varme til omgivelserne, mestendels gjennem udstraaling fra kroppens overflade, men ogsaa gjennem udaandingen, gjennem hudens og lungens vand-uddunstning samt gjennem afføringen og vandkastningen. Dette varme-tab erstattes ved forbrændingen af de indtagne nærings-midler, der alt efter mængden af den spændkraft, de bærer i sig, frembringer forskjellige mængder af varme. Nu har alkoholen en betragtelig forbrændings-værdi; i saa henseende overtræffes den — som ovenfor nævnt — bare af fedt-stofferne, mens stivelse og sukker staar langt tilbage for den. Den meste varme frembringes ved forbrænding af kvælstof-frie forbindelser (altsaa ikke æggehvide) i muskel-vævet, det krops-væv, som udgjør hoved-massen af et dyrs legeme. Men kun en del af denne varme ytrer sig som dyrisk krops-varme; resten ytrer sig, alt efter intensiteten og varigheden af det ydede muskel-arbeide, i form af mekanisk arbeide. Følgelig danner de »respiratoriske« nærings-midler ogsaa en vigtig kilde til menneskets arbeids-kraft; selvforstaaeligt dog kun ifald de

optages og forbrændes i større mængde, og saa sandt alt er i orden med nerve-systemet, der jo er lige saa vigtigt for arbeids-ydelsen som stof-skiftets virksomhed.

Paa dette punkt aabenbarer sig alkoholens skadelige indflydelse tydeligt. Nydt i større mængder øver den nemlig, som nedenfor skal paavises, en i den grad lammende virkning paa nerve-systemet, at der ikke mere kan indtræde nogen opstramning af evnen til at tage i. Hermed træder alkoholen ud af rækken af opstrammende midler. Det staar da kun tilbage at bestemme den virkning, den øver ved at nydes i smaa doser.

Dette spørsmaal har da ogsaa i nyere tid været belyst ved hjælp af maalinger med det af »trætheds-forskeren« Mosso konstruerede apparat til nøiagtigt at bestemme graden af en muskels spænstighed, *ergografen.* Dette apparat angiver nemlig, hvor høit en enkelt muskel f. eks. pege-fingerens bøie-muskel er istand til at løfte en bestemt vægt for hver gang, naar den med jevne, paa sekundet afmaalte mellem-rum gjentager samme løfte-bevægelse, helt indtil den ikke orker at bøie sig mere; høiden af hvert løft afmærkes med en streg af samme længde — jo trættere musklen blir, des kortere blir stregerne. Indrettes det slig, at disse streger afmærkes side om side bort efter en linje, lodret paa og udspringende fra denne, vil stregernes frie ender, om de ogsaa forbindes med linjer fra den ene til den anden, betegne en kroget eller knækket linje, en »kurve«. Ifølge Mosso har hvert individ sin typiske udmattelses-kurve, som endog i aarevis bevarer sin eiendommelighed, om eksperimentet med ergografen ellers gjentages under de samme omstændigheder. Denne typiske kurve benævnes personens normal-kurve.

Ved hjælp af ergografen vil man kunne saa at sige aflæse alkoholens indflydelse paa legems-kraften, ved at afmærke de afvigelser fra normal-kurven, som fremkommer efter nydelsen deraf. En systematisk undersøgelse af denne art er da ogsaa foretaget af Hermann Frey, og resultaterne meddelt i et værk, der udkom i Basel 1896. Det viser sig baade i væsen og udstrækning forskjel paa de forvoldte afvigelser fra normal-kurven, alt efter som den prøvede muskel paa forhaand var udmattet eller ikke. En ikke udmattet muskel viser nemlig efter nydelsen af alkohol en kurve, der synker betragtelig hurtigere end normal-kurven, uden at den alligevel blir længere, inden den naar ned til nulpunktet (den absolute udmattelse). Altsaa har i dette tilfælde alkoholen *nedsat arbeids-evnen*, saa vel for den enkelte præstations som for det samlede arbeides vedkommende. Uden tvil skyldes dette alkoholens lammende ind-

flydelse paa nerve-apparatet. — En paa forhaand ved ergograf-øvelser fuldstændig udmattet muskel vil derimod, naar vedkommende saa nyder en mindre dosis (5 gram absolut) alkohol, paa ny faa evne til at bøie sig og afmærke en kurve, som altsaa forlænger den foreløbig afsluttede. I saa fald bidrager følgelig alkohol-nydelsen til at *øge arbeids-evnen en del;* dog naar den en gang udmattede muskels arbeids-evne efter opstramningen med alkohol aldrig op til maksimum for, hvad den før udmattelsen formaaede uden alkohol, idet alkoholen vistnok strammer muskelen op, men samtidig lammer nerve-apparatet.

Frey har tillige fundet, at alkoholens opstrammende virkning ytrer sig tydeligst allerede et par minuter efter nydelsen og vedvarer en stund. I alle tilfælde virker alkoholen dæmpende paa følelsen af træthed, slig at arbeidet kjendes lettere.

Ved rimelige doser af alkohol kunde der ikke konstateres nogen ugunstige efter-virkninger, der kunde siges at ophæve den ved alkoholen fremkaldte opstramning af den udmattede muskel. Men ved større doser tiltager lammelses-fænomenerne proportionalt, saa de til slut træder helt op i forgrunden. (Forts.)

Fonografen i læge-kunstens tjeneste.

(Efter dr. **Richard Steinberg** i *Zeitgeist*).

Mere end nogensinde før er det nu om stunder nødvendigt for lægen at følge med aarvagent øie alle de fremskridt og opfindelser, der gjøres paa de forskjellige strøg. Kan hænde synes de omraader, hvorpaa opfindelserne og opdagelserne gjøres, medicinen saare fjern, tidt nok har opfindelserne en stor lighed med hjernespind og unyttige puslerier, — og dog kan læge-kunsten maaske ved en klog anvendelse af disse puslerier naa til større indsigt i legemernes funktioner, til forstaaelse af sygdommens inderste væsen, stundom ogsaa benytte dem til at bekjæmpe sygdommene.

Da jeg i sommer — skriver forf. — kjøbte mig en fonograf til tids-fordriv, saa anede jeg ikke, hvilke alvorlige iagttagelser paa medicinske felter dette legetøi skulde hjælpe mig til, — og hvor megen nytte det skulde gjøre mig ved behandlingen af mine syge.

Jeg havde tilfældigvis nu i ferierne flere nerve-patienter, hvem telefonen havde gjort til rene invalider, — telefon-damer, der led af høre-hallucinationer og hverken kunde finde søvn eller ro. I et stille

skog-sanatorium lykkedes det at bringe nerverne i ligevægt igjen: værre var det at faa disse nerver arbeidsdygtige. Og her var det, fonografen traadte til. Patienten fik et fonograf-hørerør i øret, først lod jeg instrumentet udføre en vuggesang for stryge-orkester, saa kom turen til musik-stykker af stærkere klang, tilslut lod jeg hele vagt-paraden marschere op, med pauker og trompeter, messing-instrumenter og vogn-rammel. Og ved hjælp af denne hærdelses-proces — der selvsagt blev foretaget uhyre langsomt og strengt skridtvis, — opnaaede jeg, at mine telefon-damer som nye mennesker og i fuld vigør kunde tage fat paa sin gjerning, da ferierne var forbi. Hidtil har de klaret sig udmærket; dette skriver jeg i de mørke dage af november.

Den henrykkelse beredte fonografen de arme mennesker, som paa grund af kroniske øre-lidelser i aarevis ikke havde sat sin fod i koncert-sale eller teatre, fordi alle de bi-lyd, den slags lokaler er saa velsignede med, — hosten, hvisken, stol-sæders klapren, døres knirken, programmers raslen og deslige — gjør en koncert til en ubeskrivelig pine for de syge nerver. At høre et vakkert musik-stykke i en første-klasses fonograf voldte disse patienter en saa uskrømtet glæde, at deres helbredelse bare derved tog et godt skridt fremover.

Ganske mærkelig er den støtte, fonografen yder ved behandlingen af sygdomme i stemme- og aandedræts-organerne. Om man f. eks. lader en patient, hvis stemme-organer er syge, — særlig da, ifald vedkommende er sanger af fag, — før kurens begyndelse tale eller synge en sætning ind i fonografen, kan en sammenligning mellem tonen, saaledes som fonografen gjengiver den, og patientens egen stemme være til uvurderlig hjælp ved bestemmelsen af, om der foreligger en kronisk eller funktionel sygelighed.

Fonografen er den beste kontrollør af alle stemme-organernes præstationer; den tager imod og gjemmer alting fuldstændig objektivt, og om tid gaar hen, den lader sin dommer-stemme tone lige upaavirket. Det hænder, at en patient, der kommer uden stemme til lægen, forlader sanatoriet med forholdsvis gode stemme-midler; saa gaar der en tid, — og atter kommer patienten stemmeløs tilbage. Er det den samme sygdom nu som sist? Voks-rullen sættes paa fonografen, og tonerne, der klinger ud af instrumentet, viser klart: denne gang er der noget andet paa færde, — og kurens art kan med en gang planlægges.

En meget vigtig rolle spiller fonografen derved, at den nøiagtig viser de fremskridt, helbredelsen har gjort, og saaledes hjælper til at

bestemme behandlings-maaden. De fonografiske voks-ruller danner saa at sige et lægevidenskabeligt arkiv, der kan hindre feiltagelser og indirekte angive den vei, lægen har at følge.

* * *

For de syges *sjælelige* behandling aabner fonografen et helt nyt land. Da vore døvstumme nu ikke mere undervises ved tegn, men ved lyd, vil fonografen ved tonernes trinvis stigende kraft og melodi kunne virke i høi grad opdragende paa døvstummes og aands-svages primitivt anlagte høre-nerver.

Fra min egen praksis kan jeg meddele følgende. Jeg blev kaldt til en dame, om hvem jeg vidste, at hun var særdeles musikalsk. Hun var falden ned af en trappe, og laa i dyb afmagt med næsten umærkelig puls. Jeg mærkede snart, at afmagten nærmest havde psykiske grunde, og greb da til følgende middel for at kalde hendes sjæl tilbage. Jeg satte fonografens høre-rør i hendes ører og lod instrumentet udføre pilgrimskoret af »Tannhäuser« — for kor og orkester. Et dybt suk, — hun slog øinene op, og sank et minut efter hen i en dyb, naturlig søvn, af hvilken hun vaagnede fuldstændig frisk.

Nu til dags kjender vi temmelig nøiagtig den indflydelse, de forskjellige toner har paa de organer, hvis funktion det er at danne »det menneskelige gemyt«. Hjerter, der er komne i ophidselse eller i stærk bevægelse, beroliges hurtig ved dybe moll-akkorder; paa dette faktum beror for en stor del virkningen af kirke-musikens brede orgeltoner. Sangvinske sjæle elektriseres ved høie dur-melodier, især af strenge-instrumenter eller sang-stemmer, — hvad der forklarer violin- og klaver-virtuosers samt tenorers indflydelse paa unge, varmblodige, suggestive pige-hjerter. — Er det forresten ikke ganske paafaldende, at et varmt ungpige-hjerte sjelden eller aldrig forelsker sig i en bas-stemme eller dens eier? Og der findes da baade unge og alkohol-frie bassister! Men disse iagttagelser peger jo lige paa fonografen som et udmærket middel ved behandlingen af sjælesyge patienter.

Jeg havde paa min klinik en melankoliker, som havde gjort selvmords-forsøg, og nu holdt sine kjæver krampagtig gjenlukket, for at hindre hvert forsøg paa at give ham næring. — Ved hjælp af en gummi-slange anbragt i hans næse, gav vi ham melk og pepton, men han var allerede taget af hele 45 kilogram. Og saa sad dette stakkels menneske der, — en høit begavet mand havde han været, men sorger og dybe skuffelser havde taget magt og livsmod fra

ham; med lukkede øine, alle sanser vendt bort fra denne verden — som et billede paa den mest baabløse jammer sad han der. Mellem livet og ham var der ingen bro mere, vore stemmer naaede ham ikke. Og saa — ja det lyder kanske latterligt; men jeg satte en fonograf til hans øre og lod ham mod hans vilje lytte til en klingende militær-marsch, ildnende janitsjar-toner. Kanske har den lyse, jublende musik kaldt paa et minde i den halvdøde hjerne — i hvert fald hjertet begyndte atter at arbeide, øinene aabnedes igjen, vi fik næring i ham. Han var reddet.

En anden melankoliker var i en lignende situation. Han *vilde* ikke leve, sjælen havde ligesom sagt farvel med livet. Nu vidste jeg, at han var en lærdeles dygtig violin-spiller. Og kort før dette havde en anden af mine patienter, — en violin-virtuos med europæisk navn, — spillet Lipinskis B-dur koncert ind i fonografen. Dette herlige musik-stykke lod jeg nu svæve forbi melankolikerens sjæl. Resultatet var helt mærkeligt. Først skalv han, saa for blodet op i hans ansigt, og taarer trillede ned over de afmagrede kinder. Han var reddet, — og redningsmanden var Edisons legetøi.

Den, der har ligget til sengs, ved, at den trykkende stilhed i sygeværelset ofte virker mere nedstemmende paa patienten end smerterne i det syge organ. Her kan fonografen træde til som en elskværdig kamerat. Ti den spiller og synger ikke med en lirekasses eller en spilledaases irriterende maskin-mæssighed, — den eier en ganske betydelig mængde pulserende liv. Det fortjener forøvrigt at bemærkes, at fonografen allerede er indført i en række amerikanske hospitaler, hvor den benyttes som sygeværelsernes muntrationsraad og har gjort stor nytte. Selv benyttede jeg den til en ung amerikanerinde, som i mange maaneder maatte sidde inde. Hun led voldsomt af hjem-længsel, og denne længsel sinkede meget hendes helbredelse. Saa lod jeg fra hendes hjem i New York komme en fonograf fuld af tale og sang af alle hendes kjære, — og denne familie-underholdning gjorde underværker baade legemligt og sjæleligt.

Alle de syge, der er nødt til at gaa afveien for sine medmennesker, vil forhaabentligvis i fonografen finde en trøster, der formaar at føre minder, stemmer og toner fra forgangne skjønnere dage frem for de ensomme sjæle. Intet sygehus, intet sindssyge-hospital burde være uden fonografer, med toner fra de beste orkestre og de største kunstnere. Orkestre og kunstnere, dem kan asylerne ikke skaffe, — men fonografens livagtige ekko af melodierne kan altid være ved haanden, for at slaa bro mellem de syge sjæle og verden.

Maksim Gorkij.

(Efter Nina Hoffmann i *Zukunft*).

Det yngste navn i russisk literatur er Maksim Gorkij. Han blev saa vidt nævnt i den artikel om »Yngre russiske forfattere«, som vi gjengav ihøst (XIV. 393), med en ganske kort bemærkning om, at han »er paavirket af Nietzsche«. En mere omstændelig redegjørelse for hans væsen og forfatterskab, som vi netop har stødt paa, vil det visselig interessere mange at faa adgang til. Tyske og franske tidsskrifter har nylig begyndt at bringe prøver paa hans digtning.

Gorkij staar — i modsætning til Korolenko og Tsjekhof — ganske udenfor baade den slavofile og den europæiske aands-retning, hvad man ogsaa vil finde rimeligt, efter at have hørt lidt nærmere om ham.

Han er seks og tyve aar gammel og har udgivet to bind korte fortællinger og skitser. Om hans ophav og fortid ved man bare, at han har været i bager-lære, og at han siden har flakket sit uhyre fædreland rundt paa sine to bare ben som *bossják* (barfodgjænger), og det ikke i flok og følge med de tusener af omvankende pilgrime, som fylder rigets landeveie — nei ret og slet som omstreifer (*brædjag*). Rusland mylrer af slige løsgjængere, der farter landet igjennem paa eventyr; snart er de skog-arbeidere og hugger eller fløder tømmer, snart er de inde i byerne paa dagarbeide, snart ude ved havet for at drive fiske eller være sjauer — alt efter som lysten til at prøve noget nyt stikker dem. Har de ikke turet hele sin stakkels fortjeneste op, slentrer de en vakker dag videre med nogle surt erhvervede rubler i lommen. For at kunne klare sig frem paa slig vis, maa de sagtens due til lidt af hvert. Det eneste, de pleier at skrabe sammen og bære med sig, er en vis uvørren livs-filosofi, der selvfølgelig tager farve af vedkommendes temperament. Den, som ved sig stærk og uræd, blir rovdyr uden skrupler; den veike og forsagte ender som melankoliker og selvmorder; den lystige fætter, som har tungen i lave, tager jønet til levevei; den gløgge menneskekjender lærer at gjøre sig nyttig som klaffer. I dette miljø har Gorkij hjemme, herfra henter han emnerne til sine fortællinger.

Er noget rimeligere end, at vagabonden ser med had og nid paa det ordnede samfund og alt det, som nævnes kultur? Skulde noget ligge ham nærmere at skildre end den bærme, han selv stikker i? Styghed og smuds er hans skjønheds-verden. Ondskab og selvtægt er de livs-magter, han han seet seire. Det sprog, han lader sine helte tale, maa nødvendigvis være pøbelens og pakkets. Allerede Tolstoi har opdaget folkets jevne tale og gjengiver den med en ægte

klang. Gorkij har ikke havt behov for at opdage, født som han er og opvokset i vagabondernes verden; med sin helt uvanlige kunstnergave forstaar han da ogsaa at »træffe tonen« i de kredse, han skildrer. Zola foresætter sig at skrive en roman fra de laveste samfunds-lag, stikker sin reporter-blyant i lommen og spadserer ud i forstæderne for at notere »iagttagelser« — og fylder saa romanen med kjedsommelige og udtværede beskrivelser af den elendighed, han har tittet paa. Gorkij kan sine ting udenad af erfaring; de livagtige smaatræk melder sig selv akkurat i rette øieblik, just som de maa til for at give den rette farve. Han falder ikke paa at kjede læseren med omstændelige beskrivelser, for at vise, hvor grundig han har studeret angjældende miljø; med et par ord, som bare den indviede kunde hitte, lægger han, uden at umage sig derfor, den ægte duft over billedet, som med et sætter læserens fantasi paa rette spor til at gjætte hele den ydre stemning. Enten han fører os ned i bagerværkstedet i kjælderen, eller han trækker os omkring mellem prammer og dampskibs-sider i dokken, lige mesterligt forstaar han at bringe os til at føle os hjemme der. Som god russer er han musikalsk og finder straks melodien, om saa kan siges, i det miljø, han flytter os ind i; hans knappe beskrivelse virker altid med udtryk for lyd, som hjælper vor forestillings-evne paa glid, saa vi i et to tre har hele scenen for os.

Selvfølgeligt opfattes fra vagabondens synspunkt forholdet mand og kvinde i mellem bare som udslag af drift. Forelskelse gaar straks over til haandgribelig lidenskab. Og lidenskaben medfører skam, ydmygelse eller fortvilelse.

— Efter den karakteristik, som nærværende forf. giver af dette saa at sige kultur-fiendske talent, synes der ikke at være synderlig meget, som kunde berettige vor tidligere hjemmels-mand til at tale om »paavirkning fra Nietzsche«. Efter al sandsynlighed har Gorkij neppe nok havt adgang til at stifte bekjendtskab med den aand, som udgaves for at være hans lede-stjerne; Nietzsches »over-menneske« har ikke hjemme i pakkets verden, den misforstaaelse er for grov. At dømme efter de tilgjængelige prøver paa den unge russers forfatterskab, maa han, naar hans forudsætninger tages med i betragtning, rigtignok alligevel høre til de sjeldne talenter. Kommer han nu i vinden, blir der vel ogsaa anledning for ham til at hæve sig op af det miljø og det livs-syn, som hidtil var det eneste, han kjendte. Instinktmæssigt had til alt høiere i verden er for tarvelig en grund at bygge en livs-gjerning paa, naar man har faaet den ægte kunstnergave til pund.

Mafia'en.

(Efter dr. **Napoleone Colajanni** i *Die Zeit*).

Om aftenen den 1. februar 1893 myrdedes bank-direktør Notarbartolo paa en grusom maade i en første klasses kupé paa toget mellem Termini—Imerese og Palermo, nemlig paa strækningen Termini—Trabia—Altavilla.

Notarbartolos udmærkede moralske egenskaber — hans retskaffenhed var et ordsprog — hans sociale stilling, de æresposter, han havde beklædt (han havde været høiere militær og i den sørgelige revolutionstid 1866 medlem af Palermos raad og tilslut generaldirektør for Siciliens bank) — alt bidrog til, at den grusomme gjerning vakte stor ophidselse. I hele Italien og hovedsagelig paa Sicilien hævede sig et forbitrelsens skrig, som ogsaa fandt gjenklang i deputeret-kammeret, idet indenrigs-ministeren gav udtryk for den almindelige agtelse, afdøde havde nydt, og for den deltagelse, hans sørgelige ende havde fremkaldt hos italienerne.

De efter mordet først indledede undersøgelser fra rettens og politiets side gjaldt de bevæg-grunde, som kunde have ledet morderne; noget rov var aldeles utænkeligt, da fordelen heraf ikke kunde staa i noget forhold til den fare, der truede gjernings-mændene. Man tænkte sig, at det kunde være en hevn, og Notarbartolo var ogsaa bekjendt som en meget forhadt mand, hvis retskafne færd som direktør for et stort bankinstitut og som forvalter for et stort gods havde skaffet ham mange uvenner. Det var de store bank-skandalers tid; den 20. december 1892 afsløredes i kammeret bedragerierne i Banca Romana. En parlamentarisk undersøgelse af de seddel-udstedende instituter syntes som følge heraf uundgaaelig, og i Palermo og hele riget var der kun en mening om, at man ved Notarbartolos mord vilde rydde et vidne afveien, som kunde kompromitere visse politikere. Denne antagelse bekræftedes ved, at Notarbartolo var afskediget fra sin stilling som direktør for den siciliske bank under medvirkning af minister Micelli (medlem af det første kabinet Crispi), som i kammeret var optraadt som forsvarer af Banca Romana. Dette var skeet i 1890. Desuden var en indberetning, som Notarbartolo havde sendt ministeren angaaende nogle repræsentanter for den siciliske bank, og hvori han skildrede disse som uærlige, intrigante og usømmelige, blet underslaaet i Rom paa en hemmelighedsfuld maade og gjennem en deputerets bror kommet i hænderne paa en anden deputeret, Raffaele Palizzolo, og de andre repræsentanter. Disse figurerede

i Notarbartolos omtalte hemmelige indberetning til landbrugs- og handels-ministeren, under hvem den siciliske bank stod som autonomt institut, uden aktionærer.

Alle disse enkeltheder var bekjendte, ligeledes forbitrelsen hos de skyldige, der følte sig trufne ved den hemmelige indberetning. Ved efterretningen om hans mord sluttede man derfor enstemmig, at gjernings-mændene vel kunde være bestukne folk, hos hvem hevnen maaske var drivfjæren, men at dog forbryderen eller forbryderne maatte være høitstaaende personer inden de politiske eller finansielle kredse.

Af nærværende proces i Milano erfarer man nu, at den offentlige mening deltes af politiet, embedsmændene og regjeringens medlemmer. Hvad gjorde nu politiet, embedsmændene og regjeringen for at overbevise sig om, hvorvidt de uklare rygter, mistanken og beskyldningerne var grundede?

Straks efter opdagelsen af ugjerningen arresteredes to jernbanefunktionærer, Carollo og Garufi, hvem man ansaa som medhjælperne, om ikke gjernings-mændene selv. Nogen tid efter arresteredes ogsaa en vis Fontana, der udpegedes som gjernings-manden. Men efter kort undersøgelse sattes disse paa fri fod igjen af mangel paa tilstrækkelige beviser. Det hemmelighedsfulde mord syntes at skulle gaa ustraffet hen paa grund af embedsmændenes og politiets udygtighed. I en interpellation til indenrigs-ministeren bragte man i kammeret det smertelige indtryk paa tale, som ugjerningen havde fremkaldt i landet. Men om embedsmændene intet formaaede at opdage, saa vilde den myrdedes søn gjøre det — en sympatisk, uforfærdet marine-officer. Med kraftig understøttelse af advokat Giuseppe Marchesano fik denne processen optaget igjen, og efter 6 aars rastløs og dygtig undersøgelse lykkedes det ham at bringe den frem for meddoms-retten i Milano, da kassations-retten med rette ikke vilde forlægge den til folke-domstolen i Palermo. Med rette, fordi de formentlige ophavs-mænd til mordet besad stor indflydelse i Palermo, og fordi den i Palermo almægtige »mafia« kunde afskrække edsvorne, vidner, politi og embedsmænd og udvirke de skyldiges frifindelse.

Mafia'en, det forbryderske selskab, ansaaes her for at have direkte eller indirekte skyld i udaaden. Dette selskabs operationer maatte være den virkelige og udelukkende aarsag til, at alle politiets efterforskninger og embedsmændenes undersøgelser slog feil. Som overhode for mafia'en betegnedes den allerede omtalte deputerede, Raffaele Palizzolo, der ogsaa i Palermo stedse udpegedes som hovedophavs-manden til mordet.

Saaledes rettedes processen for edsvorne-retten i Milano ikke blot mod de to jernbane-funktionærer, men egentlig mod en mægtig forening, som mafia'en understøtter, og hvortil en stor del af det sicilianske folk hører. Da vidnernes række bekjendtgjordes, figurerede deriblandt den store anklagede, den deputerede Palizzolo, der forblev rolig i Rom, medens den myrdedes søn i en stort anlagt anklage-tale høitidelig betegnede ham som hoved-ophavs-manden til den skrækkelige udaad.

Denne anklage vakte overalt den største og smerteligste opsigt, og almindelig spurte man sig selv, halvt med foragt, halvt med forbauselse: Hvorledes kunde Palizzolo i 6 aar være gaaet fri for enhver undersøgelse, da man dog offentlig betragtede ham som anstifteren af mordet? Vistnok kan folket tage feil i sin mening, og en proces mod Palizzolo maatte isaafald bevise hans uskyld. Mange ønskede endog visselig en proces i det haab, at hans uskyld maatte blive klart bevist. Men det var naturligt, at den tanke dukkede op: Kan politisk indflydelse i Italien sikre mordere mod straf? Kan en forbrydersk forbindelse, mafia'en, besidde saadan indflydelse, at den kan modsætte sig regjeringen i en stat med ordnede sæder? Hvad skulde man tro om en regjering, der stod saa magtesløs lige over for forbryderskheden og næsten gjorde sig til dennes medskyldige?

Medens saaledes processen skred langsomt frem, vandt disse beskyldninger mer og mer i skarphed, og de ophidsede sind aandede først lettere, da man erfarede, at stats-fiskalerne i Milano og Palermo havde opfordret til at skride ind mod den deputerede Raffaele Palizzolo, at kammeret enstemmig havde bifaldt dette, og at den anklagede repræsentant var blet arresteret i Palermo nogle timer efter, at kammeret havde voteret over udleveringen og arrestationen.

Endelig syntes regjeringen at have foretaget et rosværdigt skridt; men mangen en bemærkede melankolsk: »Man var hurtig til at anvende loven om udlevering af en deputeret — og det var i sin orden —, men aldrig havde man den ringeste betænkelighed eller den minste agtelse for loven, naar det gjaldt at udlevere deputerede, hvis skyld bestod i deres socialistiske anskuelse!«

Og nu venter man paa rettens dom over Palizzolo; hvorvidt de to jernbane-funktionærer og notaren er ophavs-mænd til eller medskyldige i mordet paa Notarbartolo, vil derved blive afgjort.

Denne proces, hvori edsvorne-retten nu vil afgive sin kjendelse, var foranledningen til en almindelig proces mod sikkerheds-indretningerne, i hvilken det hele folk, som har fulgt den og ikke mer behøver yderligere oplysninger, allerede har fældet sin dom, og denne vil lyde paa »skyldig«.

Den, som ikke har fulgt udviklingen af processen i Milano, vil anse denne strenge dom som forhastet, da man, for at kunne fælde den, dog burde afvente processens afslutning. Men dette er slet ikke nødvendigt; ti af de officielle akter, af de høitidelige vidne-udsagn af officerer, høie politi-embedsmænd, senatorer, deputerede og generaler fremgaar tydeligt det uhyre ansvar, den upaatvilelige skyld hos de politiske, retslige og administrative kredse, som i 7 aar har virket paa Sicilien, og hvis indflydelse endog strækker sig til Rom.

At gaa nærmere ind paa skyld-spørsmaalet for disse indretningers vedkommende, vilde her føre for vidt. Vi skal derimod indskrænke os til en ganske kort begrundelse, hvori hvert ord viser sig at have hjemmel i processens akter. Man behøver ikke bi-omstændighederne, afsløringerne og behandlingen i parlamentet og pressen.

Af processens officielle akter fremgaar følgende kjendsgjerninger:

1. Allerede for mer end 6 aar siden havde man i Palermo alle eller næsten alle midler ihænde til at forfølge sagen; det er saaledes rent uforklarligt, at de politiske og retslige embedsmænd ikke den gang stræbte efter at bringe lys i den.

2. Nogle for processen vigtige fakta hemmeligholdtes eller forvanskedes af de politiske og retslige embedsmænd.

3. De faa personer, som var tilbøielige til at komme sagen ind paa livet, fjernedes af hemmelige grunde fra Palermo.

4. Kongelige karabinier-officerer og høie politi-funktionærer — inspektører, kvæstorer og præfekter — kjendte til vægtige momenter ved mordet og taug eller førte undersøgelsen paa en forsømmelig maade.

5. Nogle indberetninger fra officererne og politiet kom ikke for embedsmændene.

6. Officerer og høie politi-embedsmænd stod i nært venskabsforhold til Palizzolo, der i mange aar havde gjældt som mafia'ens hode og allerede siden 1892 udpegedes som anstifteren af et andet hemmelighedsfuldt mord, uden nogensinde at være blet forhørt.

7. Høie politi-embedsmænd stilledes i valg-øiemed til Palizzolos raadighed paa befaling af Palermos præfekt.

8. Palizzolo skaffede sig hos Palermos præfekt protektion for høit staaende anklagede og bekjendte mafioser; kongelige militær- og civil-kommissærer, en slags vicekonger for Sicilien, stod i forbindelse med ham og modtog hans besøg, uagtet de ansaa ham for ophavsmanden til mordet paa Notarbartolo, anbetroede ham valg-hverv og skaffede ham høie udmærkelser!

Saa stor nederdrægtighed har man nu bragt for dagen inden de høieste politiske, retslige og administrative kredse. Hvor stort

end det nederlag kan være, som de militære og politiske embedsmænd har lidt, der i mer end 6 aar ikke kunde eller vilde opfylde sin pligt, saa overtræffes dog dette af den forbitrelse, de embedsmænd har fremkaldt, der i dette og i mange andre sørgelige tilfælde har vist sig udygtige til at føre en alvorlig proces, og som, om de end ikke stod i forbindelse med de skyldige, dog har optraadt paa en feig og ynkelig maade. Blandt disse embedsmænd, der var udsatte for mafia'ens trusler eller for magthavernes skræmsler, var der ikke en, som vilde have appelleret til retfærdigheden, ikke en eneste, som i ædel forbitrelse vilde have sønderrevet sin toga, for at hindre dens tilsmudsning, ligesom Nelli, Borgnini, Tajani en gang havde gjort. Dette er den smerteligste og farligste erfaring, som processen Notarbartolo hidtil har bragt det italienske folk.

Alrunen.

Et kapitel af overtroens historie.

(Efter **Elie Reclus** i *L'Humanité Nouvelle*).

Et af de gamle troldmænds eller magikeres væsentligste formaal var at frembringe død og ikke liv. De interesserede sig derfor meget for gift-tænder og gift-kløer og studerede ivrigen orme og slanger, skorpioner, skrubtudser og skolopendre, hvepser og bier. De søgte, saa godt de kunde, at skaffe sig oplysninger om døde legemers, senere hen levende organismers vædsker, blod, melk, galde, spyt. De undersøgte de farlige planters frugter, blade og uddunstninger. Ved at dyppe spidsen af sine spyd og pile i visse safter, fik de den glæde at se de saarede gyse, skjælve, hikke, falde i krampetrækninger.

Man skjelnede mellem de forskjellige gift-arter; nogle virkede bedøvende, andre hidsende, nogle frembragte isnende kulde, andre brændende hede. Den primitive fysiolog fik her rig anledning til at nyde synet af trækninger og rykninger, afkræftelse og opkastelse. Da han var en flittig eksperimentator, fandt han snart de giftige soppe, tyrhjelm og bræknød, ricinus, rævebjelde og bulmeurt; det varede ikke saa længe, inden han opdagede morfin, opium og stryknin. Takket være magikerens ivrige søgen, blev menneskeheden tidlig kjendt med slige plante-familier som vortemelk-, soleie-, søtvider- og lilje-familien. De planter, som giver os nikotin og atropin, videre valmue, skarntyde, hamp og pigæble blev eftersøgt

før saadanne planter som salvie, lind, hyld, altea, malurt, kamomille og andre midtsommer-urter.

Man gjorde sig megen umage med at studere skarntyden, der tillagdes falske og onde egenskaber, eng-soleien (»smørblomst«), der tjente til at give forskjellige oplysninger, pigæblet, som heksene samlede, før de begav sig til sin sabbat, belladonnaen (»galnebæret«, eg. »den smukke dame«) i sin glimrende sorte kjole, forøvrigt ogsaa kaldt »nattens skygge«. Senere hen de kunstige paradisers hashish (af hamp) og opium (af valmue).

Imidlertid fandt man ogsaa andre planter, der indeholdt modgifte, som ofte kunne gjøre gift-blandernes planer til skamme. Man opdagede efter haanden, at giftige urter ogsaa kunde have velgjørende egenskaber, der gjorde dem skikkede til lægemidler.

— Vi vil her særlig tage for os en af disse planter og behandle den nærmere. Naar man spadserer i en botanisk have og herunder træffer paa en *alrunen*, vil man sikkerlig ikke fæste sin opmærksomhed synderlig ved denne lidet iøinefaldende plante.

Alrunen vokser hist og her i Middelhavs-landene, f. eks. paa Alpernes og Pyrenæernes skraaninger, hvor den kun trives paa fugtige og skyggefulde steder. Den mangler stængel, blomstrer i hvidagtige, violet-stribede klokker, der sidder paa korte stilke. Den er ofte tvebo; bladene er brede og grønlig-brune, roden er tvedelt og ligner en bug og to ben. Alrunens frugt er et bær, der meget ligner tomatens, hvormed det ofte forveksles. De øvrige dele af planten er ilde-lugtende, for ikke at sige stinkende; men de smaa bær-frugter har en liflig smag og en aroma, der kan sammenlignes med duften af let vin eller fine æbler.

Atropa Mandragora hører til den velkjendte og farlige søtvider-familie (Solanaceæ) og er søster til *Atropa Belladonna;* begge er døtre af parcen Atropos. *) Tyskerne kalder alrunen for *Wichtelmännchen* og *Erdmännchen* (»jord-dværgen«), men ogsaa *Alraun*, et ord, som skriver sig fra *Alarunas*, hvilket navn de gamle germanere gav sine frygtelige troldkvinder, beslægtede med den grusomme Ifigenia, der ofrede de fremmede paa den tauriske Dianas alter. Klædte i hvidt og med bronse-belter om livet, profeterede disse Alarunas ved blodet af sine fanger, hvis strube de overskar over en stor kjedel.

— Sprogforskere har fremsat den anskuelse, at ordet Mandragora kommer af *Mardum Gia*, som betyder »menneske-planten« paa persisk.

---

*) Atropos var den af de tre parcer — d. v. s. livs- og døds-gudinder —, der overskar livs-traaden.

Dette ord er blet forvansket til Mandragora hos grækerne og romerne, til Mandrake hos englænderne, til Main-de-gloire hos franskmændene.

Alrune-frugten, der kjendes af de gamle patriarker, nævnes som voksende i Mesopotamien, i Harans land. Første Mosebog beretter med velbehag, hvorledes Rakel og Lea, Labans døtre, strides om Jakobs kjærlighed, idet denne elsker Rakel paa grund af hendes skjønhed, men føler sig frastødt af Leas hæslige ydre. Men saa finder Ruben, Leas søn, »dudaim« paa marken og bringer dem til sin mor, der drager sig dem til nytte og blir velsignet med endnu tre børn. Og den skjønne Sulamit i Salomos høisang venter paa sin elskede i en frugt-have, under et blomstrende granat-træ midt mellem duftende alruner.

Af disse beretninger kan man drage den slutning, at alrunen blev anseet for at frembringe frugtbarhed, saa at ingen sterilitet kunde modstaa dens safter, og at en hurtig og let nedkomst blev følgen af dens brug. Karavanerne bragte urten med sig fra det indre af Orienten, venetianske skibe spredte den ud over hele kristenheden. Man gjorde sig fantastiske forestillinger om denne plantes virkninger. Hos mange ældre forfattere kan man se den paastand fremsat, at alrunen stedse med sikkerhed bevirker svangerskab.

— Som jordens frie skabning, sagde man, indesluttede alrunen i sig alle jordens kræfter og egenskaber. Ved at smigre datteren gjør man sig til vens med moren; og man hilste paa alrunen og sendte den kysse; man stemte sin lyre og sang i mol: »Afrodite, hvor du er skjøn og mild! Hvor du er sød og deilig, o mandragoritis!« Og menneskenes døtre paastod ivrig, at de havde sit udspring fra mandragoritis. Naar de havde flettet alrunens grønne blade i sit sorte haar, troede de sig attraa-værdige. De havde den sikre bevidsthed om at være uimodstaaelige, naar deres mund udaandede »dudaim«-frugternes liflige duft.

Vi ser saaledes, at alrunen stod i høi kurs i ældre tider paa grund af dens medicinske eller magiske egenskaber, idet de primitive folk ikke skjelnede — og heller ikke nu skjelner — mellem magi og læge-kunst.

— I middel-alderen forsømte ingen ridder at have en galge reist foran sin port for at vise sin ret til at øve den nødvendige justis. Legenden fortæller, at alrunen opstod af sig selv i saadan jordbund, der var vædet med urin og andre vædsker, der undslipper legemer i opløsnings-tilstand. Alrunen er galgernes blomst.

— I den svage lighed, denne plante har med det menneskelige legeme, fandt vore forfædre et bevis paa, at den opstod af mennesket og fortsatte dettes tilværelse i et underjordisk liv.

Som følge af dens eiendommelige oprindelse, sagde man, var alrunen forlenet med en ualmindelig kraft, og denne kraft gav sig udslag ved den modstand, planten gjorde, naar man vilde rykke den op med roden. Teofrastes, Aristoteles's begavede elev, siger i sin »Planternes historie«, at det nytter ikke at forsøge paa at faa rykket en alrune op, med mindre man ridser tre cirkler rundt den med spidsen af et sværd og samtidig ser mod øst. Men dette er ikke engang nok; man maa tillige assisteres af en kamerat, der danser og fremsiger slibrigheder. Folket gjorde scenen endnu mer dramatisk: Alrunen knurrer, naar man nærmer sig den med fiendtlige hensigter og gjør en fortvilet modstand. Naar man saa knuser dens rødder og slider dens rod-trevler over, sprøiter der blod ud af dem. Naar den endelig maa give tabt, udstøder den et siste, rallende suk og sætter i et skrig, der kan gjøre mange mennesker forstyrrede i hodet og hensætte dem i vildelse. I Julias enetale nævner ogsaa Shakespeare alrunens skrig, som man ikke kan høre uden at blive sindsforvirret. Et andet sted siger han: »Ha! om forbandelser kunde dræbe et menneske ligesom alrunens hyl!«

Hvordan skulde man bære sig ad med at faa fat i denne værdifulde talisman? En gammel regel siger, at man maa lukke sine ører til med voks, lydløst nærme sig planten og forsigtig binde en stærk hund fast til den. Idet man derpaa fjerner sig nogle skridt, kalder man paa dyret, der straks rykker til, saa at planten følger med. Alrunen vil da udstøde sit frygtelige hyl, og hunden falder død om. Man skynder sig da at afblade, sønderskjære og tilberede planten, førend den kommer til sig selv igjen. En anden metode bestod i at grave jorden bort fra dens rødder, saa disse laa bare, hvorpaa man vædede dem med urin eller blod; da lod den gjenstridige plante sig let gribe og bortføre.

— Indbruds-tyvene benyttede alrunen som redskab til at finde skjulte skatte. I dette tilfælde var planten som oftest tilskaaret i form af en finger, der blev omviklet med stry, indsat med olje eller fedt, og antændt i det afgjørende øieblik.

— En alrune bragte altid sin eiermand held. Den opvakte kjærlighed, øgede livskraften, tjente som lægemiddel for alle mulige sygdomme. Man anvendte midlet baade indvortes og udvortes, man strøede det f. eks. paa hodet eller huden. Var der nogen, hvis gunst man særlig ønskede at vinde, kastede man det i smug paa vedkommendes klæder. Lægerne anvendte alrunen, som beroligende og søvn-dyssende middel.

— Alrunen var uden tvil en af de første handels-artikler;

nomade-horderne drev tusk-handel med planten, der snart blev et almindeligt internationalt bytte-middel og førtes af karavanerne i store masser mellem Østen og Vesten. Varen var ikke tung og betaltes godt. Baade mænd og kvinder var begjærlige efter at anskaffe sig den. Og den virkede saa meget bedre, jo fjernere det sted laa, hvorfra den var hentet. Forøvrigt ser det ikke ud til, at planten nogensteds vokser i rigelig mængde.

Lige til den franske revolution, der ogsaa omkalfatrede samtidens terapeutik, var alrunen høit skattet af apotekerne, som tørrede den og lavede pulver af den. Lægerne foreskrev dette middel væsentlig i epidemier, nerve-svagheder, ondartede svulster. Kirurgerne brugte det for at forminske sine patienters følsomhed under operationerne. I provins-apotekerne kan man endnu den dag idag se hemmelighedsfulde flasker med indskrifter *Radix Mandragoræ.* Landsfolk beder ofte om at faa denne medicin. For ikke lang tid siden blev alrunen almindelig anvendt som lægemiddel for syge husdyr.

— Alrunen spiller en stor rolle i mange sagn, som omhandler under-verdenens magt over menneske-sjælen. Ved hjælp af denne plante kunde man sætte sig i forbindelse med helvedes aander. Var man ikke i besiddelse af urten, kunde man forresten ogsaa paa en anden maade opnaa den forønskede forbindelse. Man lagde nemlig et æg af en sort høne under sit venstre arm-hul, hvor det maatte ligge i syv til ni dage, indtil det var udruget; og i løbet af denne tid maatte man hverken vaske sig eller kjæmme sig, hverken sige »Ave Maria« eller gjøre korsets tegn. Naar man saaledes lykkelig havde fremtryllet den lydige aand, havde man i syv aar uindskrænket magt over denne, der utrættelig og punktlig udførte alle ens ønsker, skaffede f. eks. penge, held i krigs- og kjærligheds-affærer o. s. v. Men naar de syv aar var forbi, maatte regningen afgjøres, og dette skeede i helvede.

Som bevis anføres ofte den store Fabert, den første mand af borgerlig stand, der blev udnævnt til fransk marskalk, og det under Ludvig XIV, som var saa forgabet i alt adeligt. Trods sin høie stilling og sit glimrende held, holdt han sig paa sin plads, og hans tapperhed og geni vakte den største beundring. Da han blev snigmyrdet, fik det overtroiske folk forklaring paa tingen. Man fandt nemlig i hans arbeids-værelse to prægtige alruner, hvis mage ingen tidligere havde seet. Man søgte overalt ivrigt efter en skreven pagt med djævelen; men man fandt ingen.

— Ligesom Europa og det vestlige Asien havde sin alrune, har det østlige Asien sin Gin Seng, en i Tartariet voksende plante, i det

botaniske sprog *Panax Gin-Seng*. Som alrunen skyr ogsaa denne plante sol-lyset og trives best i sumpig smaa-skog. Den har grønliggule blomster i skjærm. Den har ogsaa en pæle-rod, der deler sig i to afdelinger, som ligner to kjødfulde laar. Kineserne kalder den »den menneske-lignende rod«. Man har forsøgt at dyrke den i botaniske haver, men blot med delvist held. Alle Gin Seng, man finder, tilhører keiseren af Kina, der forærer disse til personer, han særlig vil hædre. Det af denne plante tillavede medikament har ord paa sig for at kunne helbrede en hel del sygdomme, saaledes tæring; end videre har det den evne at kunne gjengive oldinger deres tabte legems- og aands-kraft. I Europa blev Gin Seng længe forvekslet med alrunen.

De amerikanske husmødre bruger undertiden en plante, der heder *Quinque-folius*, en varietet af Panax, men ikke saa berømt som denne. Den sælges til kinesere og japanere.

— Læge-kunsten var i ældre tider blot og bart magi (overtro, »trolddom«), men frigjorde sig efter haanden fra disse urimeligheder. Saa længe de forskjellige sygdomme kun ansaaes for virkninger af onde dæmoner, kunde de ikke behandles paa anden maade end ved at ofre mennesker eller dyr. Men til trods for pralerierne følte man sig dog ude af stand til helt at betvinge og overvinde den frygtelige sværm af usynlige mordere. Selv om man havde jaget dem paa flugt, kunde man ikke forhindre dem fra at komme igjen. Og at faa dem bortjaget var en kostbar fornøielse.

Det var et stort øieblik i historien, da troldmændene med sin vaagnende forstaaelse faldt paa den tanke, at sygdomme kunde behandles med den og den urt, kunde helbredes med saften af forskjellige planter. I begyndelsen var naturligvis læge-kunsten den groveste empirisme, mindre handling end snak. Man valgte, man drøftede, man prøvede sig frem. Og fra aarhundred til aarhundred blev grupperingerne mindre vilkaarlige, inddelingerne mere bestemte, metoderne efter hvert mere fornuftige.

I vore dage er videnskaben blet sig selv bevidst. Dens templer er kemikernes og fysiologernes laboratorier, astronomernes observatorier, de zoologiske og botaniske haver, musæerne, rigere end »Tusen og en nats« paladser. Den plante, hvis historie vi her i korte drag har fortalt, giver os en anelse om disse vidundere og betegner — naar man ser nærmere paa tingen — saa at sige den fremskridtets vei, menneskeheden har vandret fra fantasteri og overtro hen imod kunst og videnskab.

Hvem ved!

Igaar kun hænders vridning, graad, længsel mod min grav.
Idag! — Jeg laa og drømte, da op af sjælens hav,
hvorover taager hvide nys havde spændt sit slør,
et kvindeaasyn dukked, jeg aldrig skued før.
Hvor kom hun fra? — Fjernt skvulped det med en lyd af vand,
saa morgenbrisen vugged. Og jeg var elsker, mand
og rakte ud min arm med en hvisken, med en bøn,
men lod paany den synke. Hun var for ung, for skjøn.

Om mundens fine bue det tungsindsbløde drag,
som den kun har i eie, der foran livets dag
staar spørgende i længsel og ber om tusen svar.
Af længsler panden hvælvet var — bred, udtryksfuld og klar.
Den første ungdoms troskyld! — Ei følte jeg begjær,
langt heller da hin vemod, hvis kilde smerten er,
da pludselig hun kasted sit taagegraa gevandt
lidt blyg, men stolt tillige. Varmt lo hun og forsvandt.

Op lukked jeg for dagen. Den strømmed solblaa ind.
En dag for unge guder! — Aa, gid den og var min!
Jeg hørte sangens bølger i hver en luftning gaa
og mod mit hjerte klangstærkt med vaarlig gjenlyd slaa.
Ja, det var vaar derude! Men jeg var bleg og sky
og ofte nok blit narret af al dens brus og gny.
Og dog! — Hvor ondt det gjorde, jeg maatte nynne med,
mens anende jeg hvisked: End er jeg ung! — Hvem ved!

Nils Collett Vogt.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 27. januar 1900.

Al interesse samler sig nu om udfaldet af general Bullers forsøg paa at undsætte Ladysmith. Buller raader efter de siste forstærkninger, han har modtaget, over omkring 30,000 mand og 60 kanoner; men det siges, at burerne nord for Tugela har koncentreret en lige saa stor om ikke større styrke. Istedenfor et front-angreb prøver han nu en omgaaende bevægelse paa burernes høire flanke. Allerede den 10. januar rykkede han ud mod vest fra Frere og Chieveley, overskred Lille Tugela og besatte den sydlige bred af Øvre Tugela ved Springfield og Spearmans Farm. Derefter blev Øvre Tugela overskredet paa to punkter, uden at burerne gjorde synderlig modstand. Det ene punkt er Potgieters Drift, hvor general Lyttleton førte sin brigade over, det andet punkt er Trichards eller Wagons Drift længer mod vest, hvor general Warren gik over med sin division tilligemed Hildyards engelske og Harts irske brigade, under general Clery.

Først lørdag den 21. januar begyndte kampen for alvor nord for Trichards Drift, hvor generalerne Warren og Clery skred til angreb. Det lykkedes dem at drive burerne tilbage fra tre paa hinanden følgende aasrygge, der dog kun dannede forposterne til burernes hovedstilling. Burerne gjorde imidlertid ikke nogen haardnakket modstand fra nogen af aasryggerne og havde derfor aabenbart kun til hensigt at opholde englænderne i deres fremrykning. Men at de kjæmpede godt fremgaar af det faktum, at englænderne led et tab af mindst 200 mand.

Medens Warren og Clery kjæmpede ved Trichards Drift, opererede Lyttleton ved Potgieters Drift. Dækket af artilleriild rykkede han frem mod burernes stilling for at holde dem i aande og hindre dem fra at sende forstærkninger til sin høire fløi ved Trichards Drift. Dette lykkedes ogsaa for ham.

Efter at generalerne Warren og Clery saaledes var naaet frem til burernes hovedstilling, indtraadte en stans i kampen, hvorunder det blev mere og mere klart for englænderne, at de, hvis de vilde videre frem, maatte tage Spionkop, en høide, hvor burerne ved Trichards drift havde sin venstre fløi, og hvorfra ifølge et telegram fra Buller alle deres forskansninger kunde beherskes. Et forsøg paa at tage Spionkop blev derfor gjort, og det ser ud, som om dette forsøg lykkedes. Meldingen herom vakte i London stor glæde. Men glæden blev kortvarig; ti det viste sig, at englænderne ikke kunde holde stillingen mere end en dag. Den siste betydningsfulde melding fra krigs-skuepladsen gaar nemlig ud paa, at Spionkop er rømmet. Meldingerne angaaende kampen om Spionkop har imidlertid hidtil været høist ufuldstændige. Men det ser ud til, at englænderne har lidt store tab, muligens saa store, at de atter maa trække sig tilbage til den sydlige bred.

Konflikten mellem England og Tyskland om beslaglæggelsen og visitationen af skibe bestemte til

Delagoa-bugten er nu bilagt. Postdamperen »Bundesrath« er frigiven, og England kommer vistnok til at betale det tyske rederi en klækkelig skadeserstatning. Sagan har været fore i den tyske rigsdag, hvor udenrigsminister Bülow holdt en tale, der uden at gaa over stregen dog var ubehagelig for England. Det synes som om den tyske udenrigsminister fandt det opportunt at tale folkets indignation efter munden, og regjeringen har øiensynlig forsøgt at anvende ogsaa denne sag som agitationsmiddel for flaade-forslaget.

I Østerrige

skifter ministerierne uophørlig. Ministeriet Wittek havde kun til opgave i henhold til nødparagrafen at ekspedere de mest paatrængende anliggender i Østerriges forhold til Ungarn, og det gik punktlig af efter at have udført dette ubehagelige hverv. Det nye ministerium Kørber har en opgave, som visselig vil tage længere tid, hvis den overhodet lader sig løse. Det skal nemlig forsøge at gjøre det af med obstruktionen i parlamentet ved at hidføre en forsoning mellem tyskere og tsjekere.

R. E.

Forskjellige meddelelser.

— *Lyddit* er det nu berømte navn paa det sprængstof, briterne bruger i burer-krigen. Det skal være 6—7 gange kraftigere end krudt og i sprængevne svare til franskmændenes melinit; ligesom dette skal det bestaa af pikrin-syre med en tilsætning af kollodium, men dets nøiagtige sammensætning og egenskaber er imidlertid de britiske militær-myndigheders hemmelighed. Stoffet har imidlertid været kjendt siden 1788, og blev anvendt ved farvning af tøi, samt til at forfalske — øl, dette paa grund af sin brune farve og bitre smag. Ved et tilfælde opdagedes dets spræng-kraft ved en ulykke i et bomulds-farveri i Manchester. Det har den store fordel at være særdeles vanskeligt at bringe til at eksplodere, saa det kan haandteres trygt, inden skuddet anbringes i kanonen. Ved en skyde-prøve sendtes en 28 kilos granat ind i en flok af 100 faar; de 80 faldt døde om — mestendels uden at være saarede, altsaa dræbte af luft-trykket ved eksplosionen.

— *Belgiske ingeniører* og metallurgiske arbeidere udvandrer i store skarer til Rusland, hvor der bydes dem rigelig løn, mens arbeids-markedet hjemme trykkes ved en øgende tilstrømning af kvinder.

— *Olje-fluen,* et skade-insekt i lighed med vin-lusen i Frankrige og apelsin-fluen i Spanien, truer med at ødelægge olje-høsten over hele Italien. Den har alt ødelagt for 70 mill. kr. Der udstedes nu forbud mod at dræbe insekt-ædende sang-fugle.

— *Serum-behandling mod drikfældighed* har været forsøgt af et par franske læger. Ved at alkoholisere heste har de fremstillet et serum, *antietylin,* som de har sprøitet ind paa drukkenbolte, og disse skal da have tabt smagen for brændevin. Imidlertid synes behandlingen ikke at have kunnet afhjælpe den organiske svækkelse, som ledsager drikfældigheden.

Notiser.

— *445,000 kroner* ekstra har firmaet Krupp skjænket arbeiderpensions kassen ved sin støbe-staalfabrik.

— *Juledag* blev to tyske officerer skudt ihjæl i *duel.*

— *Mere end 1 million rigsmark* (890,000 kr.) i aars-indtægt er 14 personer i Berlin lignet for. Den rigeste skatter af 2,200,000 marks indtægt. — Det rigeste aktie-selskab lignes efter 14,950,000 mark om aaret.

— ½ *million kaniner*, pakkede i 16,250 kurve er siden mai udskibede fra Syd-Australien til Syd-Amerika. Forretningen indbragte 185,000 kr.

— *70 millioner kaniner* fortæres aarlig i Storbritannien og Irland. 5 millioner kilo kanin-kjød spises aarlig i Paris.

— *Telefon mellem Berlin og Konstantinopel* skal aabnes om et aar.

— *B. Quaritch,* verdens første antikvar-boghandler, døde nylig i London, noget over 80 aar gammel. Han var født i Saksen og kom i 13 aars alder til London som betjent i en boglade; i 18 aars alder aabnede han egen forretning med brugte bøger. Hans omsætning var i senere aar steget til 1 million kroner.

— *600 mennesker omkom ved jordskjælv* i omegnen af Tiflis 2. januar.

— *En trans-saharisk jernbane* fra Algier til Tsad-sjøen foreslaaes bygget for den franske stats regning af den bekjendte national-økonom Paul Leroy-Beaulieu.

— *65,228 færre indbyggere* havde Frankrige ifjor mod iforfjor, tallet af dødsfald steg med 50,054, tallet af fødsler sank med 15,174.

— *4400 millioner kroner* var ifjor indtægten af jernbanerne i de Forenede Stater. Bane-nettet maaler 256,000 kilometer. Indtægten var 10 pct. høiere end iforfjor og 13 pct. høiere end i 1892.

— *35 millioner hektoliter hvede* udførtes ifjor fra de Forenede Stater, mod 43 millioner iforfjor.

— *20,000 gjæster* bespistes af Frelses-hæren i New York i julen, og mere end 3000 fik kurve med mad med sig hjem.

— *Dwight. L. Moody,* den bekjendte amerikanske præst, døde ved nytaars tider.

— *John Ruskin* døde i forrige uge (se *Kringsjaa* XIII 299.).

— *9 millioner kroners* aarlig indtægt havde den nys afdøde hertug af Westminster af sine tomter i London.

— *95 ocean-dampere* og 141 flod-dampere eier nu »Norddeutsche Lloyd« i Bremen, tilsammen 488,169 brutto reg-tons. »Hamburg-Amerika linjen i Hamburg eier 413,427 reg.-tons. Det største britiske selskab, »Peninsular & Oriental Line«, eier bare 300,908 reg.-tons.

— ¼ *million russere* udvandrede ifjor til Sibirien.

— *En lang og streng vinter* spaaes os paa grund af den masse sne, som er faldt i Midt-Europa, og som det vil sluge megen varme at tø bort igjen. Saa var ialfald tilfælde i 1879—82.

— *Japan* agter at lade anlægge telegraf-kabler til Filippinerne og til Britisk Kolumbia. Meningen er at befordre telegrammer for halv pris mod, hvad der nu maa erlægges.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

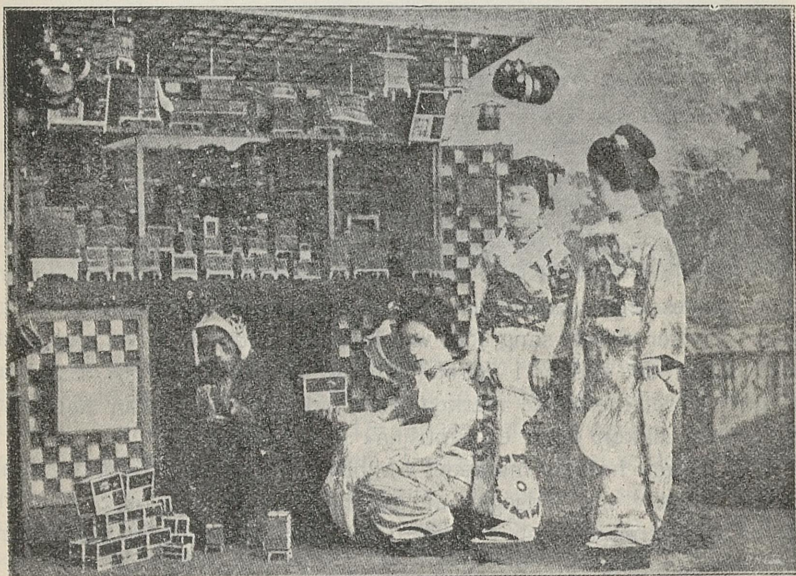
Redaktør: Chr. Brinchmann.

BIND XV. 15. FEBRUAR 1900. HEFTE 3.

Syngende insekter i Japan.

(Efter **Yei Theodora Ozaki** i *Wide World Mag.*).

Kjærligheden til naturen er det mest fremtrædende træk hos den japanske race. Det er dog ikke den almindelige kjærlighed til naturen, som f. eks. til udsigter, sol-nedgang o. s. v., saadan som den

Udsalg af syngende insekter.

ytrer sig i Vesten, men snarere en lidenskab for visse trær og blomster, især konvolvolus og lotus. Men eiendommeligst er japanernes beundring for de kvidrende sommer-insekter.

Sang-fugle er høit skattede i alle lande, men det er blot i Japan, at man sætter pris paa insekters sang, og at disse har faaet navn efter sine forskjellige toner. Indfødte digtere sidder hele natten og lytter til de smaa insekters triller. Denne forunderlige »musikalske« sans er flere hundred aar gammel og har ogsaa affødt et enestaaende forretnings- og markeds-liv.

I Tokio kan man henimod slutten af mai og begyndelsen af juni se smaa bur af smukt tilskaaret bambusrør hænge paa husenes verandaer; i de kjølige morgener de første sommerdage kan man høre nogle forunderlige toner og triller fra disse bur. Sædvanlig er det om aftenen efter badet, at man sætter sig paa sin veranda for at lytte til de syngende insekter, man har i bur der.

— Det var sent en eftermiddag henimod slutten af mai, fortæller forfatterinden; jeg gik fra rum til rum i det rolige buddhist-tempel, hvor jeg bor. Det var ved tusmørkets frembrud, og stilhed herskede overalt. Pludselig vaktes min opmærksomhed ved en sølvklar trille, der med mellemrum fyldte det hele sted. Den lignede en fugls sang, men var dog af meget mindre omfang.

Jeg kaldte paa præstens datter og spurte hende, hvad det var jeg hørte synge.

»Det er en »suzumusji«, som synger,« svarede hun; »kom med, saa skal jeg vise Dem, hvor den er.«

Hun førte mig til templets baggrund og pegte paa mønningen af en hytte lige over for. Jeg fik da se et lidet rødt bur hænge der; i det ene hjørne af buret var der et lidet sort insekt, som neppe kunde skjelnes i det matte lys.

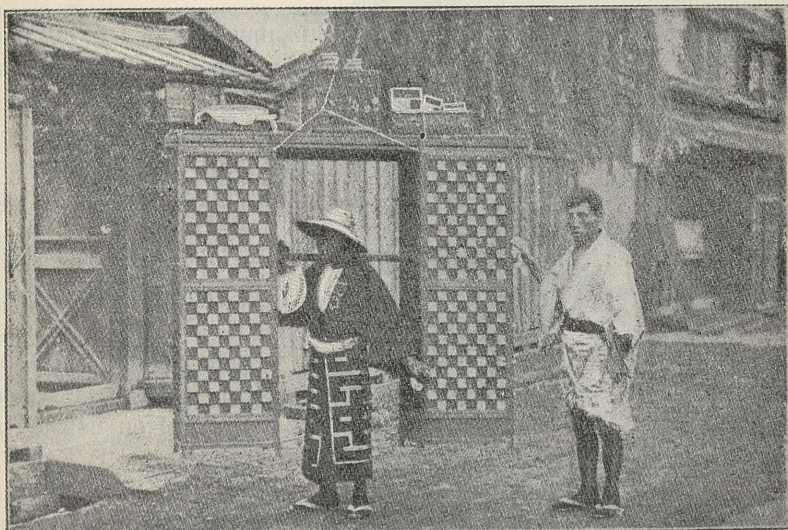
»Her er det insekt, De hørte synge,« sagde præstens datter. »Det kaldes en »suzumusji«, og dets stemme er smuk og kjølig. Naar vi lytter til dets sang, kan vi ikke andet end føle en vis kjølighed, hvor varmt det end er i veiret. Vil De kanske kjøbe en? Saa skal vi gaa til det nærmeste marked, som holdes i Mita. Der kan man nu ganske sikkert finde en »musjija« (insekt-sælger).«

I 3 dage holdtes markedet i Mita — til 24. mai. Riyo, præstens datter, begav sig, ledsaget af sin tjenestepige og mig, med en lygte til aften-markedet i Mita. Her var en mængde mennesker kommet sammen.

Vi passerede utallige boder, transportable haver med planter, trær og blomster, samt guldfisk-akvarier. Til sist kom vi til en bod, hvorfra der hørtes en forvirret insekt-summen. Det var umuligt at skjelne det ene insekts lyd fra det andets. Jeg forundrede mig over,

hvorledes insekt-sælgeren kunde sidde saa rolig i sin bod og modtage kunder.

Medens mine to ledsagere udvalgte sig haarnaale og forskjellige andre smaating i nærmeste bod, tog jeg insekt-boden i nærmere øiesyn. Det var en af de smukkeste boder paa hele markedet. Utallige bur i alle optænkelige former prangede der — nogle opstillede paa et bord, det ene ovenpaa det andet, andre hængende ned fra bodens tag. Bord-pladen hvilede paa to smaa skabe med hvid- og sort-rudede døre. Inde i disse rum holdtes insekterne i bur. Under bordet, mellem de to skabe, sad insekt-sælgeren.

Insekt-kræmmeren lader sin tjener bære insekt-boden hjem fra torvet.

Der sælges ogsaa ildfluer foruden de syngende insekter, og ingen insekt-handler vilde anse sin bod godt assorteret uden en samling af disse smukke skabninger. De holdes i et sold, gjennem hvis sorte gaze de skinner som smaragder. Den anden side af soldet er dækket med hvid kaliko. En liden aabning, der udvider sig indover som en sæk, giver stor nok plads for haanden til at faa fat paa fangerne, som ofte falder ned paa jorden under flytningen fra soldet til de smaa papir-poser, kjøberne har med til at bære dem hjem i.

En hel del kjøbe-lystne flokkede sig om den lille bod, saa jeg snart opgav tanken paa at faa kjøbt noget insekt den aften. Næste morgen begav jeg mig til insekt-sælgerens bolig, hvor jeg kjøbte en »suzumusji« for 4 sen (ca. 7 øre) og et smukt bur for 15 sen

(ca. 27 øre). Han sagde mig, at jeg ikke maatte udsætte insektet for træk, men anbringe buret i et kjøligt hjørne; hver morgen maatte insektet faa frisk agurk. Jeg lovede at holde mig hans forskrifter efterrettelig og bar mit insekt hjem, hvor jeg hængte buret op i et hjørne af mit værelse og oppebiede serenaden.

Men i to dage var »suzumusji'en« aldeles stille. Forgjæves lagde jeg den ene agurk-skive efter den anden ind i buret og fløitede op til den; men intet nyttede.

I min fortvilelse raabte jeg paa præstens kone. »Hvad er i veien med dette insekt? Det vil ikke synge for mig!« ytrede jeg med beklagelse.

»Vær taalmodig,« svarede hun. »Suzumusji'en« er i et nyt bur og vil ikke synge, før den er blet vant i sine omgivelser. Den føler sig bange og kan ikke synge. Vent lidt.«

Saa ventede jeg, og den næste aften, da buret var hængt op, begyndte det lille væsen at synge — glade toner, der lignede en liden klokkes, hvad ogsaa dets navn antyder. Hver aften havde jeg nu musik og vaagnede om morgenen af de klare toner.

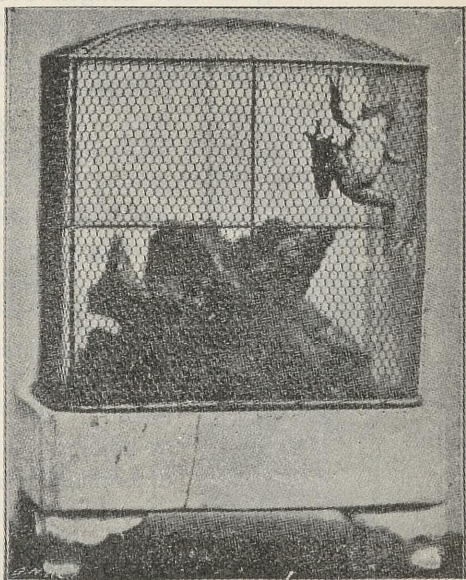
En af disse insekt-sælgere i Tokio er Jagisava Fusakisji. Hans professionelle navn er »Musji-Kin«, en sammentrækning af »Musji-ja« (insekt sælger) og »Kin-ja« (guldfisk). Det er malet med japanske hieroglyfer paa de to lamper, der hænger foran hans bod, og navnet underretter om, at han baade sælger syngende insekter og guldfiske. Paa høire side af boden kan man læse en liste over alle de insekt-arter, han har tilsalgs. Disse er følgende: 1) Kajika; 2) Kutsuva-musji; 3) Kirigirisu; 4) Suzumusji; 5) Matsu-musji; 6) Enma-korogi; 7) Kusa-hibari; 8) Kantan; 9) Kin-hibari; 10) Kanetataki; 11) Jamatosuzu.

Kajika'en er ikke egentlig noget insekt, men en liden frosk med grønsort farve. Navnet udledes af »kava-sjika«, der betyder »flodhjort«; dyret kaldes saa, fordi man har tænkt sig en vis lighed mellem dets toner og en hjorts stemme. Det findes blot i fjeld-dale og i nærheden af klart rindende vand. Kajika'en har meget store, sorte, kuglerunde øine, der staar ud af hodet, samt nogle forunderlig dannede fødder, hvis tær ender i en liden rund pude. Den er meget yndet for sine behagelige, klare toner, som ikke det minste ligner en almindelig frosks hæse kvæk.

I tam tilstand anbringes kajika'en i en kumme af porselæn eller sten. Denne fyldes med smaasten og vand, og en miniatyr-klippe anbringes i midten. Et bur af messing- eller kobbertraad passes ned i kummen og holder dyret fanget.

I sin naturlige tilstand synger kajika'en om aftenen; men insekt-sælgeren kan faa den til at svare ved at efterligne dens toner paa en liden bambus-fløite. De lyder som: »Kiro-hiro-hiro-pio-pio-pio«.

I den første tid af sit fangenskab er froskene billigst og kan kjøbes for 25 sen (ca. 45 øre). Paa dette tidlige stadium er de meget sky for mennesker og synger meget lidet i sit bur. Tiden opdrager dem dog, og efter et aar eller saa forlanger insekt-sælgeren 1 jen (kr. 1.80) for hver kajika. Jo længere han har havt frosken, desto høiere er dens pris.

Kajika i bur.

Vinteren tilbringer kajika'en paa en krukke fuld af smaasten; denne er igjen dækket af tyk straa-fletning for at beskytte frosken mod kulden, der vilde dræbe den.

»Kutsuva« betyder bidsel, og insektet kaldes kutsuva-musji, fordi dets lyd siges at ligne den, der fremkommer, naar en hest tygger paa sit bidsel — »gátsja, gátsja, gátsja«. Det er et stort insekt, der forekommer i to variationer, en gul og en bleg-grøn. Ved den kraftige kvidren slides kutsuva-musji'ens vinger i tidens løb, idet dens »sang« frembringes ved gnidning af vingerne mod hinanden.

Kirigirisu er ligeledes et stort insekt, noget lig en svær græshoppe. Den skal være indført i Tokio af en mand ved navn Kojiro, der fik den sendt hid fra sit hjemland, Kadzusa. De kirigirisu'er, som kommer fra Itabasji og Todagava, er de beste. Disse ansees for at være større, synge bedre og leve længere end de andre steders. De i bur avlede, som sælges tidligt i sæsonen, sælges for 12 eller 13 sen, men høisommers er der saa mange af dem overalt, at de ikke koster mere end 1 sen. Insekt-sælgeren gjengiver deres lyd saaledes: »Gi-i-i-tsjou, gi-i-i-tsjou«.

Suzu-musji'en er kanske den mest yndede af alle insekter og

indbringer sælgeren stor fortjeneste. »Suzu« betyder en liden klokke (bjælde), og insektet har faaet ovennævnte navn, fordi dets lyd ligner dennes. Det er et sort insekt, hvis legems-form japanerne ligner med frøet i et græskar. Oldtidens digtere har sammenlignet dette insekts lyd med elskendes klage over at være skilte fra hinanden.

Matsu-musji'en eller pinje-insektet kaldes saa, fordi dens lyd sammenlignes med vindens susen i pinje-trærne. Den har lysebrun farve og er noget større end suzu-musji'en.

Enma-korogi'en eller kongen over helved-sirisserne er et stort sort insekt med lidet tiltalende ydre.

Kusa-hibari'en eller græs-lærken er i størrelse og udseende meget forskjellig fra den foregaaende; den er et lidet insekt og ser svag ud. Dens lyd er mærkværdig klar og gjennemtrængende for en saa liden skabning at være og kan gjengives ved »hiri-hiri-hiri-hiri«.

Enma korogi.

Kantan'en er et hvidagtigt-grønt insekt, der blot synger ved midnat, naar de fleste folk ligger i dyb søvn. En forunderlig historie knytter sig til dette navn. Kantan er et sted i Kina, hvor en fattig mand falder i dyb søvn, mens han holder paa at koge sin tarvelige aftens-mad, bestaaende af bønner. Han drømmer, at han blir kaldt til paladset, hvor han udnævnes til konge og lever i al den pragt og overdaadighed, som følger med denne høie stilling. Men inden nogle minuter vaagner han igjen og ser, at han endnu befinder sig foran gryden med kogende bønner. Insektet kaldes derfor saaledes, fordi de fleste folk, naar dets lyd høres, ligger og drømmer ligesaa blidelig, som den fattige mand i Kantan.

Kin-hibari'en eller den gyldne lærke ligner noget græs-lærken, blot at den er mindre og har gul farve, hvoraf dens navn. Trods dens ringe størrelse lyder det temmelig stærkt: »Hiri-hiri-hi-i-i, hiri-hi-i-i.«

Kanetataki'en eller ringeren er større end den gyldne lærke. Dens toner ligner slaaende en liden klokke langt borte: »tsjin-tsjin-tsjin-tsjin«.

Jamato-suzu'en eller Jamato's lille klokke synger sit: »ji-ji-ji-ji«.

Skjønt den nu saa store insekt-handel i Tokio er forholdsvis ny af datum, har dog japanerne fra de ældste tider fundet behag i at lytte til disse insekters saakaldte sang. Paa visse steder har det lige ind i vor tid været skik at holde selskabelige sammenkomster i det fri, hvor man glæder sig ved de syngende insekters toner, mens man drikker saké af græskar.

Karl Neufeld.

Tolv aar i mahdiens lænker.

For ikke ret længe siden sattes det læsende publikum i bevægelse ved mr. Landors beretninger om sine forfærdelige oplevelser i tibetanernes vold. I disse dage er der udkommen en ny bog, hvori en europæer fortæller, hvorledes det gaar dem, der falder i barbarers hænder; det er Karl Neufelds: *I kalifens lænker*, og baade manden og hans bog har vakt en betydelig opsigt, særlig hos det tyske og engelske publikum.

Hans fortælling lyder paa mange steder som et eventyr fra fjerne dage; men alle julemærker tyder paa, at Neufeld er en sandfærdig mand, og to andre europæere, pater Ohrwalder og Slatin pasja bekræfter hans udsagn. Her er i store træk hans skjæbne, saaledes som han selv fremstiller den.

Handlingen foregaar i Sudan, fra aaret 1887 og udefter. I forening med en vis Hogan Dufa'allah havde Karl Neufeld, af fødsel sveitser, foretaget et karavane-tog til Kordofan for at hente en mængde gummi, som befandt sig der. Han valgte veien over Selima-kilderne; derfra havde han tænkt at lægge ruten til El Agye, som fører tværs igjennem ørkenen, for paa den vis at undgaa sammenstød med røver-dervisjer. Men karavan-føreren Hassan viste sig at være en argelistig knegt; han førte toget paa vildspor over mod øst. Da dette var blet klart, var det imidlertid for sent at ændre kurs; i ni dage havde man fulgt Hassans falske ledelse, og vandforraadet strak ikke til for en reise gjennem ørkenen. Og saa kom det, man havde frygtet: i det bakkede land ved Wadi overfaldtes karavanen af dervisjer, og efter en kort kamp faldt Neufeld i fiendens hænder. Og han erfarede med det samme, at man længe havde luret paa ham.

Da han førte med sig breve fra den i Kairo værende engelske

general Stephenson til en af de sudanesiske sjeiker — breve, hvori sjeiken opfordredes til at slutte sig til englænderne, blev Neufeld beskyldt for af englænderne at være udnævnt til guvernør over det vestlige Sudan. Denne beskyldning blev støttet ved vidne-udsagn om, at Neufeld i seks aar havde staaet i nøie forbindelse med Gordon pasja. Ved en række forhør søgte dervisjernes sjeiker at faa pumpet ud af sin fange oplysninger om de engelske militær-operationer. Det lykkedes imidlertid ikke, hvorfor han paa befaling af mahdiens efterfølger Abdul-Lahi førtes til Dongola og derfra til Omdurman.

Og nu begyndte en lang lidelses-tid for den fangne kjøbmand. I den behandling, der blev ham til del, gjenfinder vi den ægte orientalske blanding af hyklet ædelmod, mistænksomhed, lunefuldhed og grusomhed, som vi møder i »Tusen og én nats« fortællinger om de grusomme fyrster. Neufeld dømtes til døden, en af hærens drabeligste krigere var udseet til at hugge hodet af ham; men netop som hugget skulde falde, blev hans hode revet bort fra blokken, — hans vogter havde befaling til at trække i lænken, naar det kritiske moment var inde, — og denne komedie gjentoges til mahdiens og dervisjernes forlystelse, saa længe indtil de blev kjede af historien.

Saa forkyndtes det ham, at han skulde fældes ved spyd-kast, derpaa hed det, at kalifen havde forandret sind. Han skulde ikke spiddes paa spyd, men korsfæstes »som de hvides profet Aisse en Nebbi (Jesus)«. Han sattes paa et æsel for at føres ud til retterstedet; der fandt han intet kors, men en galge, og strikken lagdes om hans hals. Da traadte den øverste kadi (dommer), en ækel sort fyr, frem og forkyndte:

»Dit mod har behaget kalifen, og for at vise dig sin bevaagenhed giver han dig tilladelse til selv at vælge din døds-maade.«

Neufeld anmodede kalifen om at bestemme den ting, naar den absolut skulde bestemmes; den eneste gunst, han udbad sig, var, at sagen maatte udføres lidt raskt, »ti solen brænder min hjerne blød«.

»Inden faa minutter er du død,« svarede kadien. »Vil du dø som musulman eller som kafir?«

I yderste fortvilelse skreg fangen:

»Religionen er ikke et klædes-plag, man tager af og paa i et øieblik!«

Og saa strammedes løkken — men i næste nu sprænger en rytter frem over ørken-sanden. Han styrter hen til kadien, som saa siger til Neufeld:

»Vær glad, min søn, du skal ikke dø. I sin uendelige godhed benaader kalifen dig.«

Denne forfærdelige legen »katten og musen« var foreløbig forbi; Neufeld kunde faa nyde »kalifens uendelige godhed«.

Denne godhed benaadede ham med et tolv aar langt martyrium. Han førtes til et fængsel, hvor han fandt hundreder af elendige lidelses-fæller. Han lænkedes paa hals, hænder og fødder, — fem jern-ringe smededes til hver fod, og jern-stænger forbandt ringene med hverandre, saa at det var ham omtrent umuligt at gaa. I denne tilstand førtes han ind i et rum, vel tre kvadrat-meter stort — og derinde var der paa forhaand nogle og tyve fanger. Til en begyndelse blev han afmægtig paa grund af stanken, som herskede i denne celle; lænkernes klirren og syges og døendes skrig gjorde natte-søvn umulig, og de første dage tilbragte han i feber-dilirium. Samtidig svulmede hans arme og ben op paa grund af ringene og lænkerne, der var saa trange, at de trængte ind i kjødet og frembragte en krans af hidsige saar, hvor fluer og utøi samledes.

Da det saa stygt ud til, at Neufeld skulde dø — uden at hverken han selv eller kalifen havde fattet nogen bestemmelse om dødsmaaden, — blev der taget forholdsregler. Han fik saaledes en slavinde, der skulde pleie ham, og han kom lidt efter lidt til live igjen, fik færdes i fri luft i fængsels-gaarden og begyndte at se sig om.

Her i fængslet traf han de to andre bekjendte mahdi-fanger, præsten Pater Ohrwalder og Slatin pasja. De bevægede sig uden lænker, men fik ikke komme udenfor fængsels-murene. Begge gjorde de alt, hvad der stod i deres magt, for at lette Neufelds lod. Ohrwalder hjalp ham til at holde modet oppe, — Slatin raadede ham til at erklære, at han vilde gaa over til islam.

Lidt efter lidt blev den behandling, Neufeld fik, en smule mildere; efter vel et halvt aars forløb tog man hals- og arm-lænkerne af ham, — fod-lænkerne beholdt han bestandig. Han fik saapas megen livs-lyst igjen, at han begyndte at tænke paa flugt; planen var lagt, udførelsen nær forestaaende. Da døde hans med-sammensvorne, og han selv fik feber. Og lidt efter lidt slog han sig til ro. Han blev sat til murarbeide, men da man havde faaet nys om, at han forstod sig paa læge-videnskab — Neufeld har studeret medicin ved universiteterne i Königsberg og Leipzig, før han gik til handelen, — saa tog man murer-værktøiet fra ham og gjorde ham til læge i haremet. Som doktor skaffede han sig mange venner, hvad der kom ham særdeles til gode i en hungers-nød, der hjemsøgte Omdurman. Da oplevede han de forfærdeligste ting. I fængslet og udenfor døde folk som fluer, menneske-æderi begyndte de fortvilede mennesker at hengive

sig til, de gjenlevende fanger gnavede de dødes legemer, og rædslen var over dem alle. Da sendtes der Neufeld nærings-midler fra rigfolk, hvem han som læge havde gjort nytte, og kom paa den vis bedre fra denne forfærdelige periode, end han havde vovet at haabe.

End større frihed fik han, da han blev overført fra Omdurman til Kartum og der anvendt ved salpeter-udvinding. Hvad han der plagedes haardest af, var egentlig mahdiens lyst til at omvende ham til mahdismen og til at — gifte ham bort. Paa sit karavan-tog havde Neufeld med en slavinde ved navn Hassina; han havde taget hende med, da kun kvinder faar adgang til haremerne, og derfra vilde han hente oplysninger. Denne slavinde blev ogsaa kastet i fængsel, og mahdien forlangte med bestemthed, at Neufeld skulde gifte sig med hende. Hans paatvungne hustru var meget tjenst-villig og sin mand underdanig, saa længe han var murer i fængslet; men da han begyndte at praktisere som læge i de gode huse, blev doktor-fruen mindre god at gantes med. Hun benyttede sin mands stilling til at snige sig ind i hans venners huse og der stjæle som en ravn. Tilslut maatte mahdien indvilge hans skilsmisse-ansøgning.

Men kalif Abdul-Lahi gav sig ikke. Han vilde, at Neufeld skulde være lykkelig »og nyde alle de livets behageligheder, som ikke er tænkelige uden kvinder. Og vilde han ikke modtage den kvinde, kalifen i sin naade beskjænkede ham med, da maatte de troendes behersker desværre tro, at han ikke følte sig lykkelig under kalifens beskyttelse. Hvad Allah forbyde.« Neufelds hustru no. 2 blev en *fransk* pige, hvem skjæbnens mangehaande omskiftelser havde kastet iland ude i den sudanesiske ørken. Hende blev han dog snart kvit og fik til sin viv en af landets døtre, en abessinerinde. Og her gjorde han et godt parti. Hun hadede nemlig kalifen og hans tilhængere af et oprigtigt hjerte, og det af gode grunde. Kalifen havde i sin tid ladet hendes mand og hans syv brødre henrette og derefter taget hendes tre børn og sultet dem ihjæl. Nu tjente hun Neufeld trofast, satte sit liv paa spil ved at bære breve fra ham til folk, der bragte dem i hvide mænds hænder, og hjalp derved til hans befrielse.

I Kartum var Neufeld, indtil Slatin Pascha foretog sin eventyrlige flugt. Da blev han ført tilbage til Omdurman igjen, og sad nu i fængslet der indtil den 2. september 1898, da lord Kitchener og de engelske tropper havde vundet slaget ved Kerrerri.

Ind i sit fængsel hørte han larmen fra Omdurmans bombardement, han saa granaterne fare gjennem luften og vidste, at europæernes seir var frihed for ham, deres tab nye endeløse pinsler. Da bom-

bardementet indstilledes, hørte han gevær-ilden fra det andet slag ved Omdurman, hvor brigaden Mac Donald slog angrebet af sjeikerne ed Deens og Jagubs forenede tropper tilbage. Og da solen gik ned, fik han i fængslet bud om, at hans brødre, englænderne, togede ind i byen.

»Efter syv aars forløb,« fortæller han, »klang atter lyd af europæiske stemmer i mit øre. Fra en gruppe, jeg i skumrings-lyset kun kan se ganske utydelig, naar mig en røst, der siger: »Er De Neufeld? Hvordan har De det?« Saa skrider en statelig skikkelse hen imod mig og hilste mig med et hjerteligt haand-tryk. Det var Kitchener. »Nu er De fri,« sagde han.

Det øieblik glemmer jeg aldrig.

Men derefter mindes jeg bare, at alt begyndte at gaa rundt for mig. Jeg besvimede, blev i bevidstløs tilstand løftet op paa en hest og bragt til den engelske leir. Der indtraadte den store reaktion efter de lange lidelser. Jeg sov, døgn efter døgn.«

Hvor lang tid han egentlig havde været udenfor civilisationen, eller rettere hvor langt bagud han laa paa grund af sit fravær, det fremgaar af et par smaa ting, han fortæller i slutningen af sin bog. Da han efter sin befrielse levede hos englænderne, kom der et brev fra London, hvori der spurtes, om han ønskede at møde sin hustru i London, eller om hun skulde komme til Kairo. — Manden med de mange østerlandske tvangs-hustruer havde nemlig en virkelig ægteviv i London ogsaa. — Og det brev var *trykt*, hvad der i høi grad oprørte Neufelds følelse for sømmelighed; han kunde ikke skjønne, at den slags rent private skrivelser skulde trykkes som andre forretnings-cirkulærer. Hans moralske indignation satte englænderne i den muntreste stemning, — og saa viste de ham en *skrive-maskine!* Det andet vidunder oplevede han, da de i leiren viste ham en *fonograf*, der kunde synge »Wacht am Rhein«; det tredje mødte han i Kairo: sporvogne uden hest og uden lokomotiv, »trikken« i Kairo.

Verden syntes ham forvandlet i de tolv aar, han havde været levende begravet.

Nu er Neufeld begyndt en foredrags-runde i Tyskland, og den tegner til at blive et helt triumf-tog, ligesom hans bog har vakt sjelden opsigt.

Jordskjælv.

De almindelige fænomener, der ledsager jordskjælvene. Ældre og nyere teorier om jordskjælvenes aarsager.

(Af S. A. Ramsvig).

(Slutning).

III.

Til de vigtigste geologiske virkninger af jordskjælvene hører *spaltninger af jordbunden* og *forandringer i dens nivaa*. Den faste jord-skorpe slaar nemlig ofte ved bevægelsen store revner, hvis sidevægge glider forbi hinanden, saa at der opstaar, hvad man kalder *forskydninger* af de spaltede lag. Spalterne, der dannes ved jordskjælv, er sædvanlig lineære og løber parallelt med hinanden og minder ved sin natur stærkt om de saakaldte *gang-spalter*, der i regelen fortrinsvis fører visse malme og andre mineraler. Ligheden er saa stor, at mange geologer virkelig antager, at malm-gangene er spalter, der er dannede ved tidligere jordskjælv. Undertiden løber jordskjælv-spalterne stjerne-formigt ud fra hinanden og har dybe svælg og trakt-formige kjedler, saa som ved jordskjælvet i Kalabrien, hvor spalterne havde en længde af indtil $^1/_2$ mil og en bredde og dybde af over 30 meter. Spalternes rande kan enten være lige høie, eller de kan hælde mod hinanden.

Nivaa-forandringer, hidrørende fra jordskjælv, har man i indeværende aarhundred især havt leilighed til at iagttage paa Chiles kyster, hvor store land-strækninger stødvis er blet hævede indtil 6 meter, uden at deres vandrette stilling er blet mærkbart forandret, og hvor tillige talrige, over hinanden liggende spor af gamle havkyster lader formode, at saadanne nivaa-forandringer oftere har fundet sted før disse direkte iagttagne. Hævninger af Chiles kyst har i dette aarhundred fundet sted under jordskjælvet den 19. november 1822 (1—$1^1/_2$ meter), jordskjælvet den 20. februar 1835 (omkr. $1^1/_2$ meter) og ved jordskjælvet i Voldivia den 7. november 1837 (2.7 meter).

De voldsomme jord-stød, som pludselig hæver udstrakte landstrækninger i veiret, frembringer ogsaa pludselige sænkninger. Under jordskjælvet i Mississippi-dalen aar 1811—12 fandt talrige og meget udstrakte sænkninger sted, saa at sjøer paa 30 kilometer i tvermaal blev dannede i løbet af faa timer. Et 110—130 kilometer langt og 50 km. bredt land-strøg syd for staden Ny-Madrid sank ca. 3 meter under sit oprindelige nivaa og bærer siden navn af »Det sunkne land«.

I 1819 indtraf der ved *Kutch* ved floden Indus' munding et

heftigt jordskjælv, som var ledsaget af en betydelig sænkning af landet. I løbet af faa timer blev et fladt delta-land med en udstrækning af 5000 kvadrat-kilometer forvandlet til en grund havbugt (lagune). Fæstningen og landsbyen Sindri paa Indus' østlige bred sank, saa at kun de høiere dele ragede op af vandet. Husene eller fortet kastedes ikke overende ved jordskjælvet, men blev staaende, og de af indvaanerne, som var gaaet op i toppen af taarnet paa fortet, kunde den følgende dag redde sig i baade. I 1828 hævede toppen af dette taarn sig endnu ca. 1 meter op af vandet, og naar man stod paa taarnet, kunde man paa hele denne strækning, der før var tørt land, ikke opdage andet end vand undtagen imod nord, hvor der skimtedes en strimmel af det faste land.

Der gives intet sikkert forbud paa forestaaende jordskjælv, ligesom der heller ikke kjendes tilforladelige beskyttelses-midler mod deres virkninger. De forbud paa jordskjælv, som man tror at have iagttaget, har ved nøiere undersøgelser vist sig upaalidelige. I egne, hvor jordskjælv forholdsvis sjelden indtræffer, f. eks. i Syd-Europa, er den tro almindelig udbredt, at en trykkende hede, rolighed i luften og en disig horisont altid hører til deres forbud. Men denne folke-tro er dog aldeles feilagtig, hvad der er bevist ved erfaringer og iagttagelser af alle dem, som i mange aar har levet i egne, hvor, saaledes som i Kumana, Qvito, Peru og Chile, jordbunden skjælver hyppig og voldsomt. Paa begge jordens halvkugler indtræffer jordskjælv saa vel i fuldstændig klart veir som i regn og storm. Heller intet sted paa jorden er fuldkommen fritaget for disse natur-begivenheder. At imidlertid den geognostiske beskaffenhed af den jordbund, hvorpaa et rystet sted ligger, har stor indflydelse paa jordskjælvets mere eller mindre farlige virkninger, har geologen F. Suesz nylig ret tydelig paavist ved jordskjælvet i Øst-Alperne og ulykken i Laibach i 1885.

At mangfoldige mennesker i tidernes løb er omkomne ved jordskjælv, er noksom bekjendt. Intet natur-fænomen frembringer saa frygtelige ødelæggelser som et jordskjælv, og vi kjender ingen anden magt, endog vor tids morderiske opfindelser iberegnede, hvorved i færre øieblikke en større menneske-mængde kan blive ødelagt. Det vilde her føre os for vidt at opregne alle kjendte tilfælde, og vi anfører kun følgende: Under keiser Tiberius, 19 aar efter Kristi fødsel, bortrev et jordskjælv i Lille-Asien og Syrien minst 300,000 mennesker, da, som Tacitus beretter, ikke mindre end 12 berømte stæder derved ødelagdes i en eneste nat. I aaret 551 e. Kr. forstyrrede et heftigt jordskjælv mange stæder i Arabien, Syrien, Mesopotamien og Hellas;

hvorved over 100,000 mennesker fandt sin død. *Araxes-dalsletten* ved Ararat er i et tidsrum af 90 aar (803—893) tre gange hjemsøgt af jordskjælv, hvorved 82,000 mennesker mistede livet. Staden *Erzinghan* i nærheden af Eufrat er i løbet af 5 aarhundreder 16 gange hjemsøgt af ødelæggende jordskjælv, hvorved 35,000 mennesker skal være omkomne. Ved jordskjælvet i *Lissabon* (1755) omkom 30,000 mennesker, ved et jordskjælv paa Sicilien (1663) 60,000, ved jordskjælvet i *Riobamba* (1797) 30 à 40,000 og ved ødelæggelsen af *Aleppo* i 1822 mistede 20,000 mennesker livet.

Teorier om jordskjælv.

Efter Boussingaults teori er aarsagen til jordskjælvene den uafbrudte nedstyrtning af masser inde i jordskorpen. Denne nedstyrtning tilskrives atter den omstændighed, at masser i størknet tilstand hæves opad, hvorved der opstaar mellemrum, der begunstiger andre massers nedstyrtning under rystelses-fænomener. Disse saakaldte *neptuniske* jordskjælv tænkes opstaaet derved, at underjordisk strømmende vand udvider hul-rummene i visse bjerg-arter: stensalt, gibs, kalk o. s. v., saa at dækket blir for tyndt og styrter ned, og den derved opstaaede rystelse forplanter sig til overfladen og fremkalder der jordskjælv. Herpaa grundede Boussingault sin jordskjælv-teori, som Volger udviklede videre; han antog nemlig, at nedstyrtning af masser var jordskjælvenes eneste aarsag, selv om dette paa jordens overflade ikke giver sig til kjende ved nogen fordybning; ti man kan jo tænke sig, at ogsaa store klippe-masser kan styrte ned, uden at hul-rummenes hvælving falder sammen. Volgers teori gaar altsaa ud paa, at de over et af vand udhulet jord-parti hængende bjerg-lag ifølge sin masse styrter ned. Men Volgers antagelse, at alle jordskjælv opstaar af denne aarsag, at altsaa alle skulde være neptuniske, er imidlertid vistnok aldeles urigtig.

Overensstemmende hermed er Neckers *teori*. Necker antager, at gibs-, kalk-, salt- og mergel-kanaler synker ind, hvorved den indesluttede luft rystes, hvilket igjen frembringer bølge-bevægelse og jordskjælv i de ovenover liggende bjerg-lag.

Plutonisternes teori. Ifølge den saakaldte *plutoniske* teori ansees en sammenhæng og veksel-virkning mellem vulkaner og jordskjælv for mulig. Jordskjælvene skal efter denne anskuelse være en virkning af høi-spændte vand-dampe i jordens indre. Vand-dampene antages at opstaa ved stærk ophedning af vand, der befinder sig i store hulrum i jorden og skriver sig fra overfladens nedsivende regnvand, eller ogsaa derved, at hav-vand trænger ind i jord-skorpen. Plutoni-

nisterne støtter fornemmelig sin teori derpaa, at jordskjælv i almindelighed ophører, naar en vulkans krater aabner sig, og at de begynder, naar vulkanens aabning lukkes, saa at altsaa vulkanerne ansees som et slags afledere for jordskjælv. Imidlertid er man indtil nu blot kommen til følgende resultater: 1) Jordskjælv forekommer især i egne, hvor vulkaner er i virksomhed. 2) Vulkan-udbrud kan finde sted uden jordskjælv. 3) Vulkan-udbrud bevirker ofte ophør af jordskjælv, ofte foranlediger de dog saadanne.

Falbs *teori*. Ifølge Falbs teori udøver maanen og solen en lignende tiltrækning paa jordens glødende-flydende indre som paa havet. Jordskjælvene skal altsaa derefter være følgerne af springflod i de flydende masser i jordens indre. Maanens virkning er nu langt stærkere end solens. Saa længe jord-dækket modstaar *kjernetrykket*, d. v. s. det ifølge gravitationen fremkaldte tryk af jordens flydende indre (pyrosfæren) paa den faste jord-skorpe (litosfæren), viser der sig ingen virkning udad. Men indtræffer floden paa et sted, der enten ifølge sin egen altfor ringe modstands-evne eller ifølge den ved solens og maanens gunstige stilling forøgede flod-intensitet, ikke kan modstaa kjerne-trykket, saa opstaar en hævning og sænkning af jordbunden, der ytrer sig som jordskjælv.

Falb skjelner mellem maksima, minima og media i »maane- og solbølgerne«.

Af maanens forskjellige stillinger til solen og begge himmellegemers stilling i forhold til jorden faar man ifølge Falb de mangfoldigste kombinationer for kjerne-trykkets styrke. Saaledes gives der 81 maksima. Da maanen bevæger sig saaledes om jorden, at den paa alle steder $28\frac{1}{2}$ grad nord eller syd for ækvator kan komme i zenith (solen $23\frac{1}{2}$ grad), og da bølge-toppen for kjerne-trykket stedse befinder sig der, hvor solen og maanen staar i zenith, saa vil ogsaa den hede zone være mest udsat for jordskjælv og analogt hermed ogsaa for vulkan-udbrud; derimod vil jordskjælvenes hyppighed og styrke aftage mod polerne — en omstændighed, der stadfæstes ved erfaring. — Bølge-toppen for kjerne-trykket er det punkt, hvor maanen udøver den stærkeste tiltrækning, altsaa det stærkeste kjerne-tryk.

Ifølge Reyer vil selv den faste jord-skorpe give efter for solens og maanens tiltrækning; den er derfor underkastet solens og maanens indflydelse og vil vise vandrende bølger. Spændinger i jord-skorpen som følge af bjerg-dannelsen kan ophæves ved indflydelse af disse to himmel-legemers stilling. Naar jorden er i perihelium (nærmest solen), vil jordskjælvene være hyppigere, og naar maanen er i perigæum (jord-nære), vil der indtræffe mere stærke jordskjælv, men disse

vil være sjeldnere, og derfor vil ved denne maane-stilling flere paa forskjellige punkter fordelte jordskjælv ophæves. (Jordskjælv-epidemier, simultane skjælv).

Efter Falbs teori kan jordskjælvene forudsiges.

Ifølge den nyeste og for tiden almindeligst antagne teori er det fornemmelig jordskorpens fremad skridende afkjøling og sammentrækning, der er aarsagen til de stærkeste jordskjælv. Denne anskuelse hyldes af flere af nutidens mest fremragende forskere paa dette omraade, saaledes f. eks. af de to østerrigske geologer Suesz og Hørnes. Efter denne teori frembringes jordskjælvene af forskjellige aarsager, nemlig a) ved indstyrtning af underjordiske huler; dette er de *neptuniske jordskjælv*, der dog er sjeldne; b) ved vulkanske kræfter: *vulkanske jordskjælv*, der kun er lokale; c) de hyppigste og stærkeste jordskjælv er virkningen af jord-skorpens sammentrækning og af bjergdannelsen; dette er de saakaldte *tektoniske jordskjælv*.

At mange jord-rystelser har en vulkansk karakter, er klart nok. Er det betræffende land-strøg vulkansk, saa ligger det nær at formode, at en vulkan maa være roligheds-forstyrreren; men man vilde vistnok tage feil, om man gav sig tilfreds med denne ene aarsag. Humboldts anskuelse, at vulkan-svælget, gjennem hvilken lavaen strømmer ud, paa en vis maade skulde være en sikkerheds-ventil mod jordskjælv, er kun betinget rigtig; ti man iagttager hyppig, at jordskjælvet ikke ophører, naar lavaen begynder at flyde ud, men at det derimod fortsættes med fornyet kraft. Og naar jord-rystelser indtræffer i egne, der ligger saa langt fra vulkanen, at et stød vanskelig kan forplantes i saa stor afstand, da kan man ikke tænke sig den vulkanske kraft som aarsag.

Mest udbredt er de jordskjælv, som man betegner som *tektoniske skjælv* eller som *dislokations-skjælv*, og som har sin grund deri, at jord-skorpens ligevægts-tilstand undergaar en pludselig forandring, at der et eller andet sted i jorden foregaar et brud eller en saakaldt *forskydning*. Til denne klasse jordskjælv, der stedse har en stor udstrækning, hørte det store jordskjælv i Japan i oktober 1891, samt uden tvil ogsaa jordskjælvet i paaske-ugen 1895, som mærkedes overalt i Øst-Alperne, og som især virkede ødelæggende i Laibach. Efter et stort jordskjælv af denne art kommer jordbunden ofte ikke i ro førend efter lang tid, men vedblir i en stadig svingnings-tilstand, afbrudt af enkelte heftigere stød; man taler da om *jordskjælv-sværme*, saa som det fokiske jordskjælv, der fra 1870 vedvarede tre aar.

Langt mindre farlige er de saakaldte *indstyrtnings-skjælv*, hvis

energi i regelen udtømmer sig med et eneste eller med nogle faa stød. Disse jordskjælv opstaar, naar vandet i de øvre jordlag har fjernet visse opløselige stoffer, i hvis sted der saaledes ved udvaskning opstaar hulrum. Det ovenover liggende berg-dække har da ikke længere tilstrækkelig støtte og styrter tilsist sammen med larm og jordskjælv-fænomener. I dette tilfælde har rystelses-omraadet for det meste liden udstrækning, og der følger ingen eftervirkninger, idet der for længere tid ikke er nogen aarsag forhaanden til fortsatte rystelser.

Om man til de tre anførte klasser skal føie en fjerde, de saakaldte *overførelses-skjælv*, er endnu et aabent spørsmaal. Med dette navn betegner Hørnes saadanne svingninger af jordbunden, hvilke ved forplantning ogsaa berører steder, der ikke er beliggende i jordskjælv-aarsagens egentlige virknings-zone.

Moralske handlinger hos fugle.

(Efter Ernst Krause i *Prometheus*).

I de siste aar er der udkommet en række bøger og afhandlinger, der har søgt at tilbageføre dyrs handlinger til en art mekanisme, som selv Descartes ikke kunde tænke sig enklere og mer naturlig, dengang han erklærede dyrene for at være blot og bart maskiner. Efter denne filosofs mening var det som bekjendt bare mennesket, der havde sjæl. Den fortræffelige myre-forsker Wasmann udgiver det ene bind efter det andet for at bevise, at Thomas af Aquino, som for 600 aar siden frakjendte dyrene ethvert spor af intelligens, havde mere indsigt i det dyriske sjæleliv end nutidens dyre-psykologer; og den fortjente fugle-forsker professor Altum i Eberswalde frakjender ikke bare fuglene al indsigt i, hvad de foretager sig, men ogsaa alle moralske dyder, som kjærlighed til mage og barn, medfølelse o. s. v. Det er altsammen instinktiv mekanisme, ret og slet tvangs-handlinger.

Allerede Darwin havde gjort opmærksom paa en række handlinger hos pattedyr og fugle, der som »tvangs-handlinger« tog sig noksaa besynderlige ud. Stambury fandt saaledes ved Salt-sjøen i Utah en gammel, blind pelikan, der forsynedes saa rigelig med næring af sine kamerater, at den var yderst fed; og Blyth saa, at indiske kraaker med den største iver fodrede flere blinde kamerater, som ikke selv kunde søge næring.

I tusenvis af tilfælde har det været iagttaget, at fugle- eller pattedyr-unger, som kommer bort fra sine forældre, opdrages og beskyttes af ganske fremmede dyr. Af dem, der ikke tror paa dyrenes sjælelige evner, opfattes dette som »forvildelser af det moderlige instinkt«, eller — naar det dreier sig om pattedyr — som en naturlig trang hos moderen til at blive kvit sin overflødige melk. Med hensyn til denne strid om, hvorvidt dyrene har moralske følelser eller ikke, er en iagttagelse, som professor Milne-Edwards i Paris nylig har gjort, og som han har meddelt tidsskriftet *La Nature*, særlig interessant. Der handles her om et tilfælde af pligt-følelse ligeoverfor en gammel kamerat, som selv slag-ordet »selskabeligt instinkt« ikke er istand til at forklare.

I et bur i Paris's botaniske haves dyre-samling — altsaa i *Jardin des Plantes* — havde i længere tid befundet sig to saakaldte sol-fugle (*liothrix lutea*). Disse fugle er elskværdige stuedyr og synger smukt, skjønt det populære navn »japanske nattergale« i dobbelt forstand er urigtigt. Fuglene findes for det første slet ikke i Japan, og for det andet har dens sang ikke fjerneste lighed med nattergalens. Heller ikke navnet »Nanking-meise« er træffende, ti de rød-næbbede, paa brystet orangefarvede, paa ryggen grønlige fugle, med gul-stribede vinger og dybt kløftet hale, hører hjemme i Kinas og Indiens bjergegne, i Himmalaia, og regnes til timeliiderne.

Bur-fuglene i *Jardin des Plantes* var to hunner, som levede i den beste forstaaelse med hinanden, skjønt man aldrig havde iagttaget nogen egentlig fortrolighed dem imellem. Henimod slutten af februar kom en graa kardinal-fugl, der var trættekjær som alle sine lige og beboede det samme bur, i strid med den ene af solfuglene og skilte den ikke alene af med en dygtig dot fjær, men brak ogsaa ved et hug af sit kraftige neb dens ene ben af. Den stakkels krøbling kunde som følge heraf ikke længer holde sig paa sidde-pinden. Ynkelig skjælvende af kulde paa grund af fjær-tabet slæbte den sig derfor møisommelig omkring paa gulvet.

Dens kamerat, som hidtil ikke havde lagt nogen særlig fremtrædende venskab for dagen, viste nu den mest levende medfølelse og hoppede hver aften ned paa gulvet til den syge, hvor den slæbte mose og hø sammen for at faa istand et ordentligt leie og lindre smerterne i de saarede dele. Derpaa lagde den sig ved siden af den saarede, bredte beskyttende den ene vinge over den og forblev hele natten i denne ubekvemme stilling. Næsten en hel uge til ende øvede den friske fugl denne samaritan-pligt og undlod ikke en eneste aften at indfinde sig ved sygeleiet. Ja, da veninden trods al omsorg til-

slut alligevel døde, blev fuglen sørgmodig, tabte al madlyst, holdt sig stadig ubevægelig i et hjørne af buret og døde selv snart efter. »Hvad er det for et instinkt, som har kunnet drive den lille fugl til saadane handlinger?« spør Milne-Edwards med rette; »nei, paa den maade lader det sig ikke forklare; hvad den lille fugl gjorde, gjorde den af medfølelse efter fuldt overlæg.«

P. E

Piet Uijs.

Fortælling fra burernes nybygger-tid.

(Af C. W. H. van der Post. Oversat fra hollandsk).

III.

Kaspar Strijdom fortæller om Piet Retiefs død.

Folkene i leiren havde i ængstelig spænding ventet paa mødets afslutning og de fleste var blet staaende i nærheden af teltet. Det var ikke nysgjerrighed, som drev dem did, deres hjerter var fulde af deltagelse, og de tænkte med bekymring paa den skjæbne, der ventede deres venner og slægtninge, som var dragne videre indover landet. Straks krigs-raadets medlemmer kom ud fra teltet, blev de omringede af gamle og unge, og snart saa man overalt grupper i livlig og ivrig diskussion. Paa grund af samtalens triste indhold hørtes ikke den ringeste støi, eller den minste kaadhed.

Piet Uijs sad længe ved sit felt-bord, efter at de øvrige havde forladt teltet. Han støttede sit hode i hænderne og var hensunken i dybe tanker. Pludselig blev forhænget, som delte teltet i to, trukket tilside, og en kvinde i sine beste aar traadte frem. Hendes klædedragt udmærkede sig ved stor properhed og en vis enkel smag. Denne statelige kvinde med de fine regelmæssige træk og mørke udtryksfulde øine, var kommandantens hustru, den høihjertede og milde Alida Maria Uijs. Hun vilde ogsaa under større forholde have udmærket sig ved sin betydelighed og sjæls-adel. Hun gik hen til sin mand og lagde rolig armen om hans hals.

»Du sidder i dybe tanker, Pieter«, sagde hun, »og det undrer mig ikke. Medens man lever i den beste fred, ser man pludselig død og fordærvelse slaa ned som lyn iblandt os. Dog, jeg kjender den klippe, hvorpaa vi maa bygge. Han vil ikke forlade den, som stoler paa ham.«

Piet Uijs omfavnede sin hustru og trak hende ned paa en felt-stol ved siden af sig.

»Du har hørt alt, Alida. Du kjender det slag, som har rammet

vor »trek«. Du ved, alle vore planer, for hvis skyld vi forlod hus og hjem, overflod og bekvemmelighed i Kap-kolonien, staar i fare for at gaa overstyr. Du har hørt, at jeg allerede maa bryde op idag for at redde, hvad reddes kan?«

»Ja kjære mand, jeg ved alt. Men har vi ikke oprettet vort »Ebenezer«, den gang vi fulde af mod og fortrøstning reiste Herren en mindesten, der hvor vi for første gang paa denne side af Oranje-floden hørte Guds evangelium forkynde, og hvor vi ved hans hellige sakramente atter traadte i samfund med ham. Hvad der end sker, saa vil vi altid stole paa ham, vor Frelser. Men du har nok ikke tid til at sidde her. Kom, saa skal vi gjøre de nødvendige forberedelser.« Hun tørrede bort en taare og trykkede kjærligt sin mands haand.

»Du har ret, min kjære, jeg maa handle og det fort ogsaa. Ak — gid du kunde følge med mig!«

»Nei, min kjære mand, det gaar nok ikke an, din plads er i spidsen for kommandoen, min er i leiren. Men lov mig, at du ikke tager Dirk med. Jeg vilde saa gjerne have ham her hos mig.«

»Ja — kjære Alida — ogsaa jeg ser helst, at Dirk blir her. Gamle Galant vil jeg heller ikke tage med. Jeg ved, at baade Dirk og han glæder sig til at være med, men denne gang faar de finde sig i at blive hjemme. Turen over fjeldet er ikke uden fare, og naar jeg ved, at Dirk og Galant er hos dig, vil jeg være meget roligere. Kiewit *) kan ledsage mig som achterruiter. Men vent lidt, jeg vil raabe paa Galant.« Paa hans raab kom Galant og Kiewit løbende; Dirk, som befandt sig i nærheden af dem, kom ogsaa med.

»Dirk,« sagde Uijs, »sig straks til oom Barend Greijling, at han maa forberede Fillip Liebenberg og Daniel van Vuuren paa at bryde op om en halv times tid, og at han maa underrette begge de andre afdelinger af »treket« og derpaa slutte sig til dem, som iaften drager med mig til Natal. Sine breve har de at modtage her.«

Neppe havde Dirk fjernet sig, før Uijs vendte sig til Galant: »Nu, gamle, denne gang maa jeg nok lade dig blive hjemme. Kiewit skal være min achterruiter, og du maa hjælpe ham med at sætte alt istand, saa intet feiler ved udrustningen.«

»Det skulde være en deilig historie, baas Piet!« raabte den gamle tjener krænket. »Rigtignok er jeg gammel, men hvem har baaret jer paa armene! Hvem har lært jer at skyde, svømme og ride, og hvem har i alle disse aar fulgt jer tro som en hund? Nei, Kiewit kan blive i leiren, han er endnu ung og har ikke saa megen forstand som jeg. Jeg er manden, som vil følge min baas.« Venligt hvilede kommandantens øine

*) Kiewit — kaffernavn.

paa den gamle tro tjener, som øiensynlig følte sig saaret. »Jeg havde ikke ventet noget andet af min gamle Galant,« sagde han. »Men hvem vilde sørge for ounooi og bringe hende over fjeldene, naar hverken jeg eller Galant var her? Kiewit er endnu for ung og forstaar sig ikke nok paa faren.«

Dette spørsmaal satte den gamle i forlegenhed. Han kløede sig i sit uldhaar, medens han søgte en udvei i dette dilemma.

»Det er sandt,« sagde han endelig, »ounooi man have en sikker beskytter. Men blir baas Dirk med idag?«

»Nei, Galant, Dirk blir hjemme. Dig og ham betror jeg min hustru og de øvrige børn, samt hvad jeg eier af rørligt gods.«

»Hvad er det du siger, far?« raabte Dirk, som netop traadte til; »forstaar jeg dig ret, maa jeg blive her. Det kan ikke være dit alvor, far. Jeg var saa sikker paa, at jeg skulde ride med dig. Baade Galant og jeg har truffet vore forberedelser.«

»Min kjære søn,« sagde Uijs undskyldende, »det gjør mig ondt, at jeg maa berede dig en skuffelse, men jeg har ingen tid til forklaringer. Jeg havde gjerne taget baade dig og Galant med, men det gaar ikke. Du vil vel ikke, at mor skal gjøre den lange reise til Natal alene. Du og Galant maa nu sørge for hende, og naar I alle en gang kommer til Natal, skal baade du og Galant, om Gud vil, være med paa mit næste.«

»Ogsaa jeg indser nu, baas Dirk, at det maa være saa; vi maa begge ledsage Nooi og børnene over fjeldene. Vi maa føie os og blive her.“

»Ja ja, far, jeg forstaar ogsaa nu, at vi maa blive hjemme. Jeg skal beskytte mor og børnene, saa godt jeg kan, og med Guds hjælp bringe dem til dig i god behold.«

»Talt som en mand, Dirk« sagde Uijs, »det er forstandigt og kjækt handlet af dig og Galant. Hjælp mig nu bare med at træffe mine forberedelser. Nu maa jeg skrive.« Han satte sig ned og skrev to korte breve til leir-kommandanterne i de to afdelinger. Disse havde slaaet sig ned i syd-østlig retning ved Elandsrivier, en times vei fra hovedleiren. Han fortalte dem, hvad der var skeet, og bad dem ufortøvet marschere afsted med halvparten af sine vaabendygtige mænd. Som samlings-plads opgav han indgangen til et trangt skar, hvor igjennem veien gik over Quathlamfjeldet. End videre gav han ordre til, at leirene maatte bryde fort op, og at rytter-kommandoen skulde følge med. Han var neppe færdig med brevene, da Liebenberg og van Vuuren meldte sig hos ham. De var marsch-færdige og modtog sine breve samt nogle mundtlige forholdsregler. Efter at Uijs havde rystet deres hænder til afsked, svang de sig i sadlen og galoperede raskt afsted. De havde hver sin achterruiter.

Om eftermiddagen ved tre-tiden var alle vaabendygtige mænd op-

stillede i rad og række paa den græsklædte slette paa den anden side af leiren. Det var omtrent et hundred og femogtyve mand, dog var der mange blandt dem, som endnu ikke havde traadt sine barnesko. Kommandanten med veldtkorneten stod foran fronten og opraabte navnene paa dem, der skulde deltage i marschen. Det var femti, og da en efter en, efter at deres navn var opraabt, traadte ud af geledet, kunde man se, at Uijs til reisefæller havde udsøgt sig bare kraftige, unge mænd.

Ingen havde vægret sig for at tilhøre denne udsøgte skare, mange havde tvertimod meldt sig som frivillige, og først efter at kommandanten utrykkelig havde betonet, at den øvrige leir saa fort som muligt skulde følge efter, samt at de tilbageblevne var uundværlige som forsvar for kvinderne og børnene, føiede de sig i hans anordninger.

En time senere forlod den lille flok leiren, fuldstændig udrustet til det farlige tog. Proviant, ambulance og ammunitions-vogne førte de rigtignok ikke med. Enhver bar i sin sadel-taske proviant for nogle dage. Denne bestod af kavringer og bilton *). Dertil reserve-ammunition og forskjellige smaating, som kunde være nyttige paa reisen. Achterruiterne førte desforuden et par pak-heste med; disse var ogsaa belæssede med ammunition og levnets-midler. Solen stod allerede lige i horisonten, da kommandoen rykkede over den haug, hvorfra man om morgenen saa længselsfuldt havde ventet patruljens tilsynekomst. Fra leiren fulgte mangt et taarefyldt blik de kjække ryttere, idet de forsvandt bag haugen. Mangen stille bøn for den elskede kriger steg op til den himmelske faders trone. Og disse mænd, som red den usikre skjæbne — maaske døden imøde? De tænkte ikke paa nogen fare. Men før leiren truede med at forsvinde bag den første høideryg, vendte de fleste sig endnu engang i sadlen for at kaste et langt kjærligt blik tilbage paa det sted, hvor de netop havde taget afsked med alt, hvad der var dem kjært og dyrebart i verden.

»Fremad folk! Solen synker. Vi maa skynde os at naa Elandsrivier,« raabte kommandanten. Hestene sattes i galop, haanden fattede fastere om det tunge gevær og fremover gik det over den prærie-lignende, med bølgende græs bevoksede slette.

Ved solnedgang den følgende dag nærmede man sig samlings-stedet ved foden af fjeldet, men saa med stor forbauselse, at en leir bestaaende af et stort antal vogne, havde slaaet sig ned paa den plads, hvor man havde tænkt at kampere. Hvad kunde dette betyde? Det kunde ikke være trekets andre afdelinger, for de kunde ikke være her før om natten eller ud paa morgensiden. I et hvert tilfælde kunde de nu slet ikke naaet hid med vognene. Kommandanten befalede et par mand at følge sig og red

*) Bilton er let saltet okse- og antilope-kjød. Det er skaaret i skiver og tørket i luften. Er meget velsmagende og paa grund af sin lette vægt uundværligt i felten. »Spekekjød«

lige mod leiren for at undersøge. Denne tilhørte uden tvil hvide, altsaa venner, og snart kunde man skjelne en gruppe foran leiren. Da han kom nærmere, gjenkjendte han flere mænd, som han troede var i Natal. Var der kommet endnu mere ulykke over dem? Havde zuluerne endnu engang angrebet de hvide og fordrevet dem fra Natal? Var den lille leir, som laa foran ham, alt, hvad der var tilbage af det store trek, der havde talt mere end tusen vogne? Man havde naaet leiren. Uijs sprang hurtig af hesten, og efter at han havde tilraabt de omkringstaaende et venligt: »God aften, venner!« gav han haanden til en ældre mand, der synlig glad var gaaet henimod ham.

»Nei godaften, oom Kaspar, jeg havde nok ikke ventet at se Dem her, jeg troede saa vist, De var i Natal.«

Den gamle, ved navn Kaspar Strijdom, var en af det store treks mest indflydelsesrige mænd. Han svarede:

»Det glæder mig, neef Pieter, at jeg endnu har anledning til at ryste jeres haand. I ved sandsynligvis allerede, at mange af dem, der drog ud med os, er døde og borte. I spørger forskrækket, hvorledes det gaar til, at I ser mig her. Siden den dag, vi sendte budene til eder, og til for fem dage siden, da vi forlod vore og leiren i Natal, er intet videre forefaldt. Zuluerne har ladet os være i fred. Men vi har alligevel besluttet os til at vende den farlige jordbund ryggen og drage til en fredeligere egn, derfor finder I os her.«

Et ringeagtende smil spillede et øieblik om kommandantens læber. Hans venlige træk fik et strengt udtryk, mens han med lynende øine betragtede de stærke mænd, som sammen med Strijdom var kommet ham imøde.

Saa brød det løs: »Min Gud, jeg som med mine paa denne side af fjeldet er sikker for enhver fare, drager til Natal for at bistaa mine venner, blandt hvilke jeg ogsaa regnede jer, for at beskytte dem og tugte den forræderske sorte fiende — og her finder jeg jer paa flugt fra denne fiende. Her maa jeg høre, at I har forladt eders lidelses-fæller i farens stund. Har alderen gjort jer til en usling, oom Kaspar? Sandelig, I er graven nær nok til ikke mere at frygte døden. Og jeres ledsagere? Disse kraftige mænd! Skal jeg virkelig opleve, at mine brødre tillader fienden at myrde ustraffet og derpaa vende den ryggen. Oom Kaspar, der borte kommer min kommando. Jeg vil nu først bringe min leir i orden for natten, saa vender jeg tilbage og snakker videre med jer om dette. Paa gjensyn!«

Skjælvende af vrede besteg han sin hest og sprængte henimod sine mænd. Dybt beskjæmmet havde Strijdom og de øvrige ikke sagt et ord.

Men straks Uijs havde fjernet sig, lød en stemme. Det var Andries Viljoen, som sagde:

»Uijs har ret, jeg har ladet mig overtale til at flygte, men jeg vil gaa tilbage med ham.« »Jeg og, jeg og,« lød det fra forskjellige kanter.

Før det endnu var mørkt, stødte en flok ryttere under Fillip Liebenbergs anførsel til kommandoen og meldte, at den anden afdeling under Daniel van Vuuren kunde ventes tidlig den næste morgen.

De enkle forberedelser til natten var snart trufne. Hestene fik en rem spændt mellem forbenene lige under knæet, og blev slupne løs paa marken under opsyn af et halvt snes achterruiters. Vedetter og forposter blev udstillede, leir-ilden tændt, kjedlen sat over, og neppe var kaffen færdig, før de trætte folk begyndte sit tarvelige maaltid med god appetit.

Det var et malerisk syn. I forgrunden de skjæggede mænd i alle mulige stillinger, staaende, siddende eller henslængte paa jorden, snart stærkt belyste af det flakkende skjær fra vagt-ilden, snart igjen indhyllede i skygge, naar luerne lagde sig. Og i baggrunden den ligeledes oplyste leir med de hvide vogn-telte, paa hvilke det skiftende lys dannede de forunderligste skikkelser og skyggebilleder. Det hele ved foden af det mørke, gigantiske fjeld, som syntes at bore sig gjennem nattens slør. I sandhed et billede, som var en Salvator Rosas *) pensel værdig.

Efter aftensmaaltidet flokkede alle mand sig staaende og med blottede hoveder om kommandanten. Denne bad en kort, inderlig bøn, hvori han takkede Gud den almægtige for al hans godhed. Med barnlig tillid lagde han fremtiden i Guds haand. Derpaa istemte han den skjønne aftensang, salmen no. 180, og hele leiren sang med i kor:

'k Wil U, o God! mijn dank betalen,
U prijzen in mijn avondlied,
Het zonlicht moge nederdalen,
Maar Gij, mijn Licht! begeeft mij niet.
Gij woudt mij met Uw gunst omringen,
Meer dan een Vader zorgdet Gij.
Gij, milde bron van zegeningen!
Zulk een ontfer mer waart Gij mij!

Paa norsk omtrent saa:

Lad mig, o Gud, min tak udtale,
dig prise i min aftensang.
Nu monne dagens sol neddale,
men du blir' hos, jeg er ei bang'.
Du vil mig med din naade skjærme
og vaage for mig som en far,
saa tør mig intet ondt sig nærme,
og jeg velsignet hvile har.

*) Berømt italiensk landskabs-maler fra det 17de aarhundred.

Sangen lød mægtig i aften-stilheden. Med ekko fra fjeld og dal steg bønnen paa sangens vinger op til Jehovas trone. Da de siste toner var hendøde, vendte Uijs sig til sine folk med følgende ord: »Kamerater! Jeg vil endnu ikke gaa til ro. Jeg vil saa gjerne tale lidt mere med oom Kaspar, tale med ham om følgerne af hans flugt, ja, noget andet kan jeg vel neppe kalde det. Det staar jer frit for at ledsage mig til vore venners leir.« Ved siden af de fleste af sine sad Uijs snart ved Kaspar Strijdoms vagt-ild. Straks Uijs viste sig, raabte den gamle: »Neef Pieter, I har overfuset mig temmelig haardt iaften. Jeg kan ikke glemme disse ord; og alligevel synes jeg, jeg havde ret, naar jeg vendte Natal ryggen.«

Den fint følende, ædle Uijs havde allerede angret, at han havde givet sin vrede luft i saa stærke ord. Nu tog agtelsen for den gamles graa haar fuldstændig overhaand over ham, og han svarede venligt: »Oom Kaspar, jeg var saa inderlig skuffet iaften, da jeg mødte jer og jeres ledsagere her, og jeg har gjort jer ondt med min vrede. Nu gjør det mig ondt, at jeg har krænket jer. Glem mine ord og fortæl mig heller, hvorledes I forlod brødrene, og hvad I agter at foretage jer i fremtiden.«

»Neef Pieter, jeg er dragen over fjeldene, fordi jeg gjerne vilde henleve mine siste dage i fred og ro omgiven af mine kjære, og fordi det er mit ønske, at mine børn, naar min time er slagen, skal begrave mig i en fredelig grav. Det er umuligt i Natal. I ved allerede, hvilke vederstyggelige ting zuluerne allerede har udøvet der, og om de end har holdt sig rolige i de siste par uger, saa frygter jeg for, det bare er stilhed før stormen. Jeg ønskede, at vi alle skulde forlade Natal, men som I ser, har der sluttet sig forholdsvis faa til mit tilbagetog. Vi agter nu om kort tid at drage tilbage til Moroka og senere hen at slaa os ned i Adam Koks land. Landet er stort nok og giver os tilstrækkelig anledning til at leve i fred og ro. Jeg mener ogsaa, at det gjælder at forsøge lykken istedenfor stadig at undgaa den.«

»Oom Kaspar,« svarede Uijs, for tyve aar tilbage havde I nok tænkt anderledes, ellers havde I nok ikke den gang slaaet jer ned ved Gaikas i britisk kaffer-land. Men nok herom. Kjender I noget til Piet Retief og hans ledsageres skjæbne?«

»Jeg skal fortælle, hvad jeg ved derom. En engelsk missionær ved navn Owen havde anlagt en station lige ved Dingaans kraal. I nærheden boede ogsaa flere amerikanske missionærer. Denne samme Owen var øienvidne til Retiefs og hans ledsageres død. Fra sin hus-dør kunde han se myrderiet.

Dingaan havde ladet ham sige, at han kunde være tryg, det var kun burerne man vilde tillivs, de øvrige hvide skulde intet ondt vederfares.

Men Owen stolede dog ikke paa den forræderiske høvdings ord. Et par dage efter myrderiet flygtede han sammen med sin tolk, mr. Wood, og de amerikanske missionærer og slog ind paa veien til kysten ved Natal, hvor englænderne havde slaaet sig ned. Underveis sendte han os et tilforladeligt bud for at bringe os sørge-budskabet og for at advare os mod et overfald af de vilde. Dette bud naaede os først to dage efter zuluernes angreb. Han fortalte os omtrent følgende:

»Den tredie februar var Retief med sin patrulje ankommet til Umkungunhlovo. Dingaan modtog ham meget hjerteligt og sagde, at han, efter at burerne havde bragt ham det af Sikonyella røvede kvæg tilbage, kunde være aldeles overbevist om hans venskab. Han ønskede at slutte et ubrødeligt forbund med ham og sit løfte tro overgive ham Natal som fri eiendom. De maatte dog som gjæster deltage et par dage i festligheder og krigs-spil, indtil man kunde faa udfærdige et rigtigt dokument over Natals overlevering til burerne. Dingaans mest udsøgte regimenter *) havde leiret sig i nærheden af hans leir, og antallet øgedes stadig. Festlighederne varede i ti dage. Zuluerne opførte krigs-skuespil og krigsdanse, mens burerne til gjengjæld underholdt dem med vaaben-øvelser. Den største fred og enighed syntes at herske, og burerne tænkte minst af alt paa forræderi, mens Dingaan som en slange i græsset kun afventede det beleilige øieblik til at overfalde dem. Endelig var dokumentet udfærdiget af mr. Owen og undertegnet i en fredelig forsamling af Dingaan og hans raadgivere, hvorefter det blev overrakt Retief. I dette dokument frasagde Dingaan sig kysterne ved Natal med alt nærliggende land lige fra Tugela til Umzimvubu i vest og til sjøen, saa langt landet strakte sig i nord og egnede sig til bosiddelse. Retief stak frydefuld det vigtige dokument i en læder-taske, han bar over skulderen og vilde straks tage afsked. Zulukongen havde allerede sagt: »Drag i fred,« da han pludselig udraabte: »Dog nei, vi sees saa sjelden. Bliv her endnu en dag. Vi vil endnu opføre en stor krigs-dans til jeres ære, saa drikker vi et afskeds-bæger, og I kan drage bort i fred.“

Retief maatte, skjønt uvillig, give efter og forlod kraalen for at bringe sine kamerater den glædelige efterretning om Natals overlevering. Dingaan blev tilbage omgivet af sine raadgivere. En af dem ved navn Manondo, fortalte dagen efter myrderiet til missionærerne, hvad der var foregaaet, efter at Retief havde fjernet sig.

Neppe havde Retief med de faa burer, der havde ledsaget ham, vendt Dingaan ryggen, før hans venlige smil forvandledes til en diabolsk latter.

»Hvide hunde,« raabte han med hæs stemme, »I har geværer, men

*) Dingaans forgjænger Chaka bavde allerede organiseret zulu-folket militært og inddelt det i regimenter.

mindre forstand end en sjakal. Tror I, at jeg vil lade jer drage, for at I om kort tid skal komme tilbage og overvinde mig, som Sikonyella gjorde? Nei! Imorgen skal aadsel-gribben feire en fest, med sine klør skal den sønderrive eders hvide hud og delikatere sig ved en ukjendt spise. Imorgen vil I drage ind til den evige fred, i ethvert tilfælde vil I ikke plage mig mere.« Derpaa vendte han sig til sit raad og sagde: »Inat vil vi lade dem sove i fred. Imorgen kommer de alle til kraalen for at tømme afskedsbægeret. Ifølge vore skikke maa de saa aflevere sine vaaben og tør kun afvæbnede vise sig for mig. Jeg vil byde dem venlig velkommen, lade opføre en vældig krigs-dans, saa vil jeg give et tegn, det skal være enden. Hvad siger I til dette, mine raadgivere?«

De fleste af disse, som frygtede for at modsige tyrannen, mumlede en bifalds-ytring. Da stod Manondo op. Hans graa haar, hans sammenskrumpede træk og hans bøiede skikkelse viste, at han maatte være en af de ældste indunas. *)

»Jeg kjender ham godt,« afbrød Uijs fortælleren; »da jeg i 1834 deltog i rekognoscerings-toget til Natal og besøgte zuluerne, lagde jeg straks mærke til Manondos værdige, mandige holdning og hans aabne og ærlige væsen. Men tilgiv afbrydelsen.«

Strijdom fortsatte: »Han stod med bøiet hode foran kongen og udtalede: »O, store elefant, **) o, du menneske-æder, o, du fjeldenes aand! O, du store, sorte kalv! Lad mig tale til dig og finde naade for dit aasyn. Hør paa din gamle og tro tjeners ord, han, hvis hode bøier sig til jorden, som om den store aand vilde antyde ham, at han skulde vælge sit siste hvilested. Du maa ikke handle slig mod de hvide, som stolende paa dit konge-ord, har lagt sine hoder under din strids-økse. At myrde dem er arbeide for sjakalen Sikonyella, men nedværdigende for Zululands løve. O, store elefant! Hør i fred din gamle raadgivers stemme. Ved disse faa's død udrydder du ikke de hvide, men du ansporer kun de overlevende til at hævne sig — en retfærdig hævn, siger jeg. Tænk paa Chakas profetering, da han udaandede ved din assegai, tænk paa hans ord: »Du myrder mig og haaber at beherske dette land, men jeg ser hvide mænd komme og overvinde dig.«

Dingaan rasede, hans ansigt fortrak sig, og øinene truede med at forlade sine huler. »Hund,« brølede han, »du vover at minde mig om Chakas ord? Netop for at bevise mine folk, at denne profetering er løgn, maa disse hvide dø.« Han havde revet en assegai fra sin vaaben-drager og stod og veiede den i haanden. Manondo stod fremdeles bøiet foran ham, hvert øieblik kunde koste ham livet. Endelig talte Dingaan: »Manondo, du zulu-hund! Skynd dig bort herfra. Du har dine graa haar at takke for

*) Induna = anfører i krigen, tillige raadgiver.
**) En almindelig hilsen til høvdingen.

livet idag. Men vogt dig! Imorgen skal aadsel-gribbene og hyænerne nyde kjødet af de hvide hunde.«

Bedrøvet forlod Manondo intunkuluen, den kongelige bygning, og foresatte sig, at han ikke vilde overvære blod-badet.

Tidlig den næste dag, den sjette februar, var Retief og hans kamerater rustede til afreise og begav sig til konge-kraalen *) for at tage afsked med Dingaan.

Ved indgangen lod de sine geværer og heste blive tilbage under sine achterruiters' opsigt og traadte efter kaffer-skik ubevæbnede ind. Zuluernes hersker ventede dem foran sin store hytte, omgiven af sine fornemste raadgivere og sin bevæbnede livvagt. Han hilste hjertelig paa de hvide og samtalede gjennem sin tolk med den intet anende Retief.

Nu traadte et regiment unge krigere frem. De dansede krigs-dansen og stillede sig derefter op i rad og række. Et af de ældste regimenter paa flere tusen mand, bestaaende af hærens veteranere fulgte efter. Medens dansen opførtes, strids-øksene og knopkierrierne**) svingedes under en ensformig sang, mens spydene skjalv mellem hænderne, nærmede de sig kongen og gjæsterne paa et par skridts afstand, for atter at vige tilbage. Under dette opfyldtes lidt efter lidt den aabne plads bag dem af bevæbnede mænd. Burerne havde allerede tømt afskeds-bægeret med »tyala“ eller kaffer-øl, deres afskeds-hilsen var blet oversat for kongen, man ventede bare paa et siste ord fra ham for at fjerne sig, bestige hestene og med glade hjerter vende hjem til kone og børn, venner og slægtninge.

Nu reiste kongen sig, endnu fremdeles venlig smilende for at udtale sin afskeds-hilsen. Stakkars burere! Han var i begreb med at fælde deres dødsdom, og med smilende mund, men med blodtørst i hjertet udraabte han: »Bulala amatagate« — (dræb troldmændene!) Dette var det aftalte tegn, og de sammen-flokkede krigere kastede sig som en flok ulve over sit bytte.

Fysikens fremskridt i det 19. aarhundred.

(Efter E. Gerland i *Deutsche Revue*).

Det kunde have interesse nu ved slutningen af aarhundredet at kaste et blik tilbage og give en kort oversigt over, hvad der i løbet af dette er blet udrettet paa fysikens omraade, der danner en saa vigtig del af natur-videnskaben, og som har øvet en saa stor ind-

*) Kraal kaldes ogsaa de indfødtes landsbyer i Syd-Afrika.

**) En tommetyk stok med en nævestor knap af haardt træ paa. Et farligt vaaben i en kaffers haand.

flydelse paa nutidens teknik, at man har kaldt det 19. aarhundred for dampens og elektricitetens aarhundred.

Det var ikke nogen overflod af fysikalske og og tekniske kundskaber, det 19. aarhundred overtog fra sin forgjænger. Man kjendte jo rigtignok saa nogenlunde til mekanikens vigtigste fænomener og havde ogsaa erhvervet sig en del kundskaber angaaende lyd, lys og varme, hvilken siste man tillige havde lært at maale med taalelig nøiagtighed. Lavoisier havde hævet kemien til en selvstændig videnskab, og Watts damp-maskine tilfredsstillede rimelige fordringer. Men lysets og varmens egentlige natur havde man ingen rede paa, man fremsatte den ene gisning efter den anden, uden at kunne mestre vanskelighederne.

Allerede tidlig var den hypotese fremsat, at lys-fænomenerne beror paa længde-svingninger af et fint, over alt udbredt stof. Denne hypotese blev i begyndelsen af det 19. aarhundred af Young ændret derhen, at lyset ikke beror paa længde-svingninger, men paa tværsvingninger af dette stof, og ved hjælp af denne teori fik man en brugbar forklaring paa mange foreteelser, man før ikke havde forstaaet.

Om varmen troede man, at den skrev sig fra et bestemt, karakteristisk stof. At denne antagelse ikke holdt stik, beviste Thompsons undersøgelser, idet han fandt, at man ved gnidning kan frembringe saa store varme-mængder, man vil. Og Humphrey Davis paaviste endog, at der frembringes varme, naar to is-stykker gnides mod hinanden i luft-tomt rum, og i dette tilfælde kan jo den opstaaede varme hverken stamme fra de gnedne legemer eller den omgivende luft. Det varede imidlertid flere aar, førend den uholdbare stof-teori blev erstattet med en bedre hypotese. Denne mangel paa forstaaelse af, hvad varme egentlig er for noget, hindrede dog ikke, at man søgte at udnytte denne kraft til at drive maskiner med. De damp-maskiner, man konstruerede, blev stadig mer og mer brugbare; de benyttedes til at pumpe vand med og til at udføre andre lignende arbeider; senere hen fandt man paa at drive skibe frem dermed og fik snart sat regelmæssig dampskibs-fart i gang. Da saa George Stephenson hen imod slutten af tyve-aarene havde opfundet lokomotivet, og hans søn Robert havde bragt den nye maskine til praktisk anvendelse, efter at en mængde forgjæves forsøg var blet gjort, udviklede det nye samfærsels-middel sig i en saadan grad, at vor tids mennesker næsten har vanskeligt for at begribe, hvorledes man den gang kunde klare sig uden dette.

Men disse anvendelser af de fysiske love krævede rigtigere

anskuelser om gassers og dampes egenskaber, end man havde i begyndelsen af tredive-aarene. Det var fornemmelig Gay-Lussac og Regnault, der ved sine forsøg lagde grundvolden til de teorier, senere forskere opbyggede, og som endnu den dag idag har sin gyldighed.

De undersøgelser, Fresnel senere anstillede paa fysikens omraade, godtgjorde, at lyset sandsynligvis beror paa et yderst fint stof, æteren, hvorigjennem lys-bølgerne bevæger sig, og at den af Young fremsatte hypotese var alle tidligere teorier overlegen, bl. a. ogsaa fordi man herved fik forklaring paa den hidtil uforstaaelige kjendsgjerning, at under visse omstændigheder kan lys føiet til lys give mørke. Fresnel søgte ogsaa at bestemme disse lys-bølgers længde.

Senere paaviste Redtenbacher og Clausius, at varme-fænomenerne ligeledes maatte bero paa æter- og legems-svingninger, og blev saaledes skabere af den mekaniske varme-teori. Disse to forskere var dog ikke ganske enige, idet den første antog svingningerne for at være længde-svingninger, medens den siste holdt paa, at de maatte være tvær-svingninger. Det viste sig snart, at den første teori stødte paa altfor mange vanskeligheder, medens den anden hypotese giver en saa ligefrem forklaring paa de forskjellige varmeforeteelser, at den nu er almindelig antagen som helt fyldestgjørende.

Clausius's lære bygger paa principet om energiens vedligeholdelse, hvilket princip omtrent samtidig — i begyndelsen af firtiaarene — og indbyrdes uafhængigt blev udtalt af tre forskere, Robert Mayer, Joule og Helmholtz. At verdens-rummet er opfyldt af en uforanderlig mængde stof, der hverken kan forøges eller forminskes, derpaa tvilede forlængst ingen mer; hvis nogen skulde have benegtet denne lære, vilde man straks have erklæret ham moden til daare-kisten. Og nu erkjendte man altsaa ogsaa, at en lignende slutning maatte gjøres for kraftens vedkommende, saa at det i verdensaltet for haanden værende kraft-forraad heller ikke kan forøges eller forminskes, men at kraften kan optræde i forskjellige former, der kan overføres i hverandre. Saaledes fik man det mekaniske arbeide som ækvivalent for varme, denne igjen for elektricitet og kemisk arbeide, og man kaldte de former, som kraften kan optræde i, for »energi«, da varme, elektricitet o. s. v. ikke godt kan ansees som kræfter. Navnlig var det Helmholtz og Joule, der ved at paavise principets almen-gyldighed tilveiebragte enhed i loven om naturkræfterne.

Ligesom Fresnel paa optikens omraade gjorde den ene opdagelse efter den anden, saaledes fremdrog Faraday paa elektricitetens og

magnetismens omraade de mest overraskende kjendsgjerninger. Vistnok forefandt den engelske natur-forsker, førend han begyndte sine arbeider, den saakaldte galvaniske kjæde og en del undersøgelser angaaende denne; man havde ogsaa allerede delt vandet i sine to bestanddele og udskilt metaller, den elektriske lys-bues glans havde allerede blændet menneskelige øine, end videre havde man fundet magnet-naalens udslag ved hjælp af den elektriske strøm eller en roterende metal-skive. Men Faraday var den første, som sammenfattede alle disse forskjellige foreteelser under et eneste synspunkt, ligesom han ogsaa opdagede en i sandhed forbausende fylde af nye kjendsgjerninger. Man kan næsten ikke forstaa, hvorledes en forsker har kunnet overkomme at gjøre saa mange eksperimenter. Men ens beundring stiger, naar man ved gjenemlæsningen af hans »Eksperimental-undersøgelser« — det verk, hvori han har nedlagt resultaterne af sine arbeider — finder, at ikke en eneste af hans opdagelser skyldes blot og bart tilfældet, men at han meget mer under anvendelse af en følge-rigtig fremgangsmaade har udledet den ene af den anden, til trods for, at han var uden matematisk fordannelse. Denne mangel ved fremstillingen blev afhjulpen af hans landsmand Maxwell. Idet denne iklædte Faradays anskuelser matematisk form, førte hans undersøgelser ham ogsaa til nye almindelige resultater, hvoraf det merkværdigste vel er det, der lærte at opfatte lyset som et elektrisk fænomen. En slig paastand vakte i begyndelsen berettiget tvil; men for ikke længe siden leverede Hertz et uomtvisteligt bevis for, at der virkelig gives elektriske bølger, som blot ved sin længde adskiller sig fra lys-bølgerne. De bølger, Hertz fremstillede, kunde vistnok blot maales i meter; men det lykkedes ham dog snart ogsaa at erholde kortere bølger paa nogle faa centimeters længde. Forskjellen mellem disse og lys-bølgerne blev imidlertid endnu temmelig betydelig.

Faradays opdagelser blev udgangs-punktet for elekto-tekniken i snevrere forstand. Den daterer sig fra aaret 1866, da Werner v. Siemens og kort efter, uafhængig af ham, Wheatstone fremstillede det dynamo-elektriske princip. Man havde ganske vist allerede tidligere konstrueret elektro-magnetiske maskiner med stærke magneter og traad-vindinger, hvori der opstod strømme, der kunde benyttes til at frembringe et klart bue-lys. Men for at opnaa dette resultat tiltrængtes en hel masse staal-magneter, hvis magnetisme stadig blev svagere og svagere, og mindre maskiner viste sig ubrugbare. Siemens forsøgte da at erstatte de almindelige magneter med elektro-magneter. Dette forsøg viste sig saa virkningsfuldt, at de traade, i hvilke strømmen blev fremkaldt, og som for at frembringe desto kraftigere

virkning var viklet om en jern-kjærne, blev i den grad ophedede, at de isolerende substanser gik op i flammer. Det varede fulde fem aar, forinden man skjønte, at det var den oven omtalte jern-kjærnes eller »ankers« uhensigtsmæssige form, der var skyld i forbrændingen. Dette anker opvarmedes saa stærkt, fordi dens magnetisme for hver halve omdreining altfor pludselig gik over i den modsatte sort magnetisme.

Først efter at det samtidig var lyktes Gramme og v. Hefner-Alteneck ved konstruktion af det saakaldte ring- og tromme-anker at lade denne overgang ske mindre pludselig, fik de istand den paa det nye princip byggede dynamo-maskine. Saaledes blev veien banet for den stedse udvidede anvendelse af den elektriske strøm til belysning, arbeids-overførelse, metal-udskillelse. opvarmning o. s. v. Man har saaledes opnaaet at overføre arbeide over en strækning af mange kilometer og at gjøre sig de vældige kræfter nyttig, der indeholdes i de store vandfald, saa som Rhin-faldet ved Schaffhausen, ja endog det kjæmpemæssige Niagara. Derved er en betydelig besparelse i kul-forbruget blet mulig, hvilket nok vil komme fremtiden til gode. Nu gaves der intet problem, der ikke syntes løseligt ved elektricitetens kjælp, og selv om mange altfor høit spændte forhaabninger ikke blev opfyldte, saa blev der dog udrettet adskilligt, der maa vække den høieste beundring.

Det er dog ikke blot paa grund af de umaadelige fremskridt i elektro-teknik i snevrere forstand, at det 19. aarhundred kan kaldes elektricitetens aarhundred. I lige saa høi grad kan denne bevævnelse grundes paa telegrafiens og telefon-væsenets udvikling. I 1833 opfandt Gausz og Weber det første apparat, der var i stand til telegrafisk at forbinde to stationer med hinanden. Endnu mer anvendelig blev dette apparat, da Steinheil opdagede, at det ikke er nødvendigt at have dobbelt traad til ledning af elektriciteten, men at kun en traad greier sig, da selve jord-legemet besørger strømmens tilbage-ledning. Det er for øvrigt det af den amerikanske maler Morse konstruerede telegraf-apparat, som nu med faa undtagelser har erobret verden.

Med telefonen forholder det sig paa lignende vis. Ogsaa denne er en tysk opfindelse, idet Filip Reis er dens første ophavsmand. Imidlertid er hans apparat, der mer egner sig til at overføre sang end tale, aldrig kommen til synderlig anvendelse. Den af amerikaneren Bell opfundne, lige saa simple som let haandterlige telefon blev længe betragtet som bare et legetøi, indtil den tyske postdirektør Stephan erkjendte dens overordentlige betydning og anordnede dens indførelse. Telefonen begyndte da sit seirs-tog over hele verden. De i først-

ningen korte afstande, over hvilke den menneskelige tale kunde overføres, voksede stadig, og de indretninger, der skulde lette publikum benyttelsen af telefonen, blev stedse enklere og mere praktiske. For nutidens mennesker synes det ganske umuligt at kunne undvære dette ypperlige samkvems-middel.

Man troede nu at være kommen til grænsen af det opnaaelige. Men nei, pludselig beredtes verden en ny overraskelse, idet man fik høre, at det ogsaa var muligt at telegrafere uden traad, kun med benyttelse af de af Hertz paaviste elektriske bølger. Denne Marconis opdagelse er meget lovende, men staar endnu i begyndelsen af sin udvikling. Dog har Slaby, Preece og andre tilfulde godtgjort metodens anvendelighed, og man har nu i sinde at gjøre forsøg med at benytte den nye telegraferings-maade i praktiske øiemed. Der er allerede lykkedes at telegrafere mellem England og Frankrige uden traad.

Langt større opsigt vakte den af Røntgen nogle aar tidligere gjorte opdagelse, der syntes at aabne for os en helt ny, uanet verden. Man fremkaldte ved hjælp af næsten luft-tomme, først af Crookes anvendte rør usynlige straaler, der havde den forunderlige egenskab, at de kunde trænge gjennem træ, kjød-dele o. s. v., dog ikke metaller, medens de samtidig virkede paa den fotografiske plade som lysstraaler. Under forsøgene med disse Røntgen'ske straaler opdagede man den besynderlighed, at visse legemer bestandig udsender mørke straaler, over hvis ophav der endnu hviler et dybt mørke. De synes at skrive sig fra et element, hvis tilværelse man nok kan ane, men som man endnu ikke har formaaet at fremstille i ren tilstand.

Man fandt ogsaa nye grundstoffer, og det endog i den atmosfæriske luft, som man dog troede at kjende saa nøie. Man fandt en hel del, deriblandt det fra solen vel kjendte helium, der ogsaa findes her paa jorden som bestanddel af nogle sjeldne mineraler. De fundne grundstoffer har vistnok ingen særlig betydning for det daglige liv; men de har dog stor videnskabelig interesse, da de udfylder hullerne i det system af kemiske elementer, som i 1869 blev udarbeidet af Lothar Meyer og Mendelejev. Den omstændighed, at disse hidtil ukjendte grundstoffer ogsaa lader sig indordne i det af disse forskere opstillede system, gjør dettes rigtighed i høi grad sandsynlig.

Det vigtigste hjælpe-middel til at finde nye elementer var spektralanalysen, der i begyndelsen af seksti-aarene blev opdaget og først anvendt af Bunsen og Kirchhoff. Og ikke nok med, at nye elementer opdagedes, man blev ved denne metode ogsaa sat i stand til kemisk at undersøge solen og fiks-stjernerne, overhode alle selv-lysende verdens-legemer. Man fandt, at kometerne hovedsagelig bestaar af

kulvandstof-forbindelser, end videre, at de samme stoffer, der danner vor jord, ligeledes optræder som ur-stoffer paa de fjerneste kloder.

Den elektriske strøm ydede god tjeneste, naar det gjaldt at fremstille disse ur-stoffer i ren tilstand. Og end yderligere opnaaede man ved hjælp af denne saakaldte elektrolyse at fremstille nye forbindelser, og der blev gjort betydningsfulde fremskridt i erkjendelsen af materiens konstitution og dens minste bestanddeles mekanik. Fornemmelig var det den fysiske og anorganiske kemi, der herved blev fremmet. Ostwald, van 't Hoff, Nernst og andre aabnede saa mange nye synspunkter, at det ikke kan forundre, at den unge videnskab nu og da kanske gik vel vidt i sin selv-vurdering.

Ogsaa paa et andet grænse-gebet mellem kemi og fysik naaede man til overraskende resultater. Allerede Faraday lykkedes det at gjøre klor flydende ved lav temperatur og stærkt tryk. Thilorier opnaaede det samme med kulsyre, senere fik man ogsaa gjort andre gas-arter flydende; kun surstof, kvælstof og vandstof trodsede alle anstrengelser. Dog blev ogsaa denne opgave løst — uafhængig af hinanden — af Pictet og Cailletet, efter at Andrews havde vist, at til den ende en for hver gas forskjellig, lav temperatur, den saakaldte kritiske temperatur, maa naaes; ti hvis gas-arter udsættes for en høiere varmegrad end den kritiske, kan selv ikke de stærkeste tryk formaa at overføre den i flydende aggregat-tilstand. Saaledes fik man altsaa flydende surstof og kvælstof; men ogsaa flydende vandstof er af Dewar blet fremstillet for noget over et aar siden. De flydende gas-arter gjorde saa atter fremstilling af de laveste kuldegrader mulig, og tekniken har ikke forsømt at gjøre de vigtigste anvendelser heraf.

Moissan har ved hjælp af det elektriske bue-lys i en særegen ovn opnaaet at fremstille umaadelig høie varme-grader. Dette gav anledning til produktion af acetylen-gas, et belysnings-middel, der jo nu søger at gjøre lys-gasen rangen stridig. Og endnu langt mere venter man sig af disse høie temperaturer, der gaar haand i haand med høie tryk. Det er allerede lyktes ad kunstig vei at fremstille smaa, sorte, i glas-tekniken anvendelige diamanter, og maaske er dermed det første skridt gjort til fremstilling af gjennemsigtige diamanter.

— Af denne kortfattede oversigt vil det tydelig fremgaa, at med hensyn til fremskridt paa fysikens omraade kan intet tidligere aarhundred maale sig med det nittende, og man kan næsten fristes til at spørge sig selv, om der virkelig endnu er noget til overs at gjøre for fysikerne i det tyvende aarhundred. Naar man ser hen til

de talrige opdagelser, der et blet gjort i vor tid, vilde det naturligvis være taabeligt at benegte dette spørsmaal; men det vilde ogsaa være faafængt at udtale noget bestemt om ting, der ligger skjulte i fremtidens mørke. Blot den retning, hvori den nærmeste fremtids forskning vil bevæge sig, kan maaske antydes. Frem for alt er det spørmaalet om tyngde-kraftens hidtil ganske ukjendte natur, der venter paa sin løsning, end videre spørsmaalet om elektricitetens natur. Problemet om materiens inderste væsen vil heller ikke forsvinde af dags-ordenen. Hvem kan vide, om ikke disse vanskelige spørsmaal snart finder sin løsning! Vi tør nok antage, at det tyvende aarhundred i saa henseende vil berede os mangen en overraskelse.

Foto-skulptur.

(Efter dr. Karl Rohwaldt i *Umschau*).

Farve-fotografien synes det at være det gryende aarhundred forbeholdt at se som et fuldstændig løst problem; sagens teoretiske side er langt paa vei til fuld klarhed, og det fotografiske »tre-farvetryk« er allerede et smukt resultat at godskrive det døende sekel.

I siste øieblik melder dette til det yderste utrættelige sekel, at det tillige vil sikre sig æren for at have lært fotografien at gaa billedhugger-kunsten i næringen. Allerede for nogen tid siden har franskmanden Villème søgt at finde frem til dette maal, ved at tage samtidige fotografier gjennem flere apparater, stillede i en ring omkring modellen og saa overføre de fremkomne silhuet-billeder i legemsstørrelse og under samme vinkel paa modeller-blokken. De grove ydre omrids lykkes det ogsaa at afmærke paa denne vis; men de forskjellige fordybninger — særlig øie-hulerne — kommer ikke med. Heller ikke berlineren Pöltsche kom synderlig videre med sine forsøg i samme retning. Først efter at kinematograf-apparatet var konstrueret, har det lyktes at finde en nemmere vei til virkelig foto-skulptur.

Æren for denne opfindelse, som allerede i sommer blev patenteret, tilkommer den tyske billedhugger W. Selke. Han tog kinematograf-apparatet i sin tjeneste; dette er slig indrettet, at det istedenfor at opfange et enkelt, i samme tid fæster en hel række paa halvhundred billeder, det ene efter det andet, af samme gjenstand. Vedkommende, som skal afbildes, lader han tage plads paa en platform, hvor han blir belyst fra begge sider ved hjælp af et helt system af gløde-lamper, slig at der ingen skygger blir igjen i hans ansigt; ved

et violet skjær ophæves ogsaa farvernes forskjellige virkning. Fotografiet kommer saaledes udelukkende til at gjengive omrids.

Mellem dette lys-system og den i midten siddende model befinder sig en flytbar skjærm, som fra platformen paa begge sider hvælver sig op langs og over modellens hode (omtrent som et stort omvendt u, ∩). Skjærmen har altsaa form som et bælte, der staar paa platformen med sine spænder og buger sig op i luften over modellen. Denne bevægelige bælte-skjærm flyttes ved en mekanisme et par millimeter fremover mellem hver gang fotografiapparatet tager et billede af modellen. For hver gang skjærmen flytter sig frem, trækker den sin skarpe slag-skygge med sig frem over modellens ansigt, indtil efter hvert de fleste partier af ansigtet ligger i skygge, og til slut bare de yderste punkter blir belyste. Samtidig virker altsaa fotografi-apparatet; for hver ny fremrykning af skyggeranden, tages et billede af det gjenværende belyste parti af ansigtet.

Fotografi efter et foto=skulptur=portræt.

Det første billede viser altsaa det fulde profil, det næste viser derimod et lidt mindre profil, idet skyggen har formørket yderkanterne. Saaledes vil efter hvert skyggen dække de dybere partier af profilet, næsen, munden, øinene. Til slut er bare kind-benet, øret og haaret ved øret belyst — saa svinder ogsaa disse omsider ind, opslugte af skyggen. Det hele foregaar i lige kort tid, som en

almindelig portræt-fotografering medtager. Kinematograf-apparatet har i halv-hundred billeder fæstet de ved skyggen efter hvert afskaarne stadig minkende partier af profilet; de sist optagne billeder forestiller altsaa de høiest liggende strøg, de først optagne derimod de dybere strøg af modellens profil.

Den hele række billeder forstørres til naturlig størrelse og overføres samtidig paa stivt papir med samme tykkelse som hvert af skyggens skridt fremover ansigtet. Saa klippes de saaledes overførte omrids ud af papirerne, og disse silhuetter lægges ovenpaa hinanden i samme række-følge, som billederne er fotograferede. De udklippede omrids-rande vil da til slut danne et relief-portræt af modellen — fotografisk nøiagtigt. De trappetrin-agtige papir-rande jevnes til med et blødt kit.

Af dette papir-relief tages saa afstøbning i gibs, i bronse eller hvad stof man ønsker. Vi bringer her en fotografisk gjengivelse af et sligt foto-skulptur portræt; det maa siges at tage sig udmærket ud.

Selvfølgelig pleier slige skulptur-portræter at ligne paa en prik; og saa lyn-snart som apparatet virker, vil det ogsaa i regelen lykkes at opfange vedkommende ansigt netop i et karakteristisk og livfuldt øieblik. Vedkommende kan altsaa blive modelleret, uden at behøve at »sidde« længere, end om det gjaldt almindelig fotografering. Forf. i *Umschau* siger, at han har taget i øiesyn slige foto-skulptur-portrætter, som eiede et liv i udtrykket, saa man kunde tro at staa overfor en kunstners lykkelige produkt.

Opfindelsen har allerede naaet en slig fuldkommenhed, at Selke har aabnet et atelier for foto-skulptur, hvor man kan bestille og erholde sit relief-portræt uden større umag end et almindeligt fotografi.

Den literære bevægelse i Irland.

(Efter W. B. Yeats i *North Amer. Rev.*).

I bind XII side 69 ff. gjengav vi en interessant afhandling om »det irske element i literaturen«; vi bringer her fra samme overmaade kyndige haand en fremstilling af det moderne Irlands bestræbelser for at vække en national irsk literatur til live. Disse bestræbelser er nærmest at ligne med finnernes allerede seirrige kamp for at skabe en national finsk literatur i deres fædreland, som ellers kun havde literatur til fælles med Sverige.

Mr. Yeats er netop for øieblikket henrykt over, at der i Dublin har været opført en del skuespil paa irsk, skuespil som er udtryk for den saakaldte »keltiske bevægelses« idealer; forestillingerne trak fuldt hus af irlænderne fra de forskjelligste samfundslag og med de forskjelligste politiske tros-bekjendelser, og de blev omstændeligt omtalte i alle irske blade, saa der rundt om paa hver gaard hele øen over ikke blev talt om andet end denne begivenhed for den fortrykte nationalitet. Just denne omstændighed har med et slag skaffet den »keltiske bevægelse«, der hidtil havde været et sværmeri hos et faatal af lærde literater, aaben adgang til hver stue, hvor der tales irsk.

Før 1891 var politiken alt for irlænderne; de var anti-unionister eller nationalister. Ingen skrev andet paa irsk end politik; al irsk «digtning« bestod i fortællinger og viser om de martyrer, som var gaaede i døden for Irlands sag, sange om nationens sorg og haab og om dens had til englænderne. Disse viser var kunstløse udtryk for den jevne middelstands helge-stemning, rimede sammen efter de vanlige engelske læsebøgers mest ligefremme vers. Hverken røbede de kjendskab til den moderne engelske kunst-lyrik, end sige til den gamle gaeliske poesi.

Saa indtraf Parnells fald og hans almægtige partis skibbrud; den politiske organisation, som var denne folke-høvdings værk, morknede og faldt i staver. Til gjengjæld reiste der sig nye bevægelser og nye organisationer, der gav de irske politiske, økonomiske og literære bestræbelser nye ideer at leve paa, nye idealer at kjæmpe for. Den gamle stok af foregangs-mænd var ude af stand til heri at se friske udslag af den nationale aand; og dog var ogsaa dette nye Irland fyldt af livs-kraft »som en dampende gryde«. Kan godt være, at den skjæbne-haand, som knuste hin skjøre glas-kugle, som nu ligger der i blinkende skaar, adlød en vilje, der langt overgik dens egen uberegneligt nykke-fulde indfald.

I disse siste otte aar er der fremkommmet flere bøger om irske forholde end i hele den foregaaende mandsalder; og disse nye bøger røber en sans for lærdom og en omhu for korrekt sprog-behandling, som øiensynligen fattedes i de ældre behandlinger af irske tilstande med deres stadige henvendelse til kamp-viljen og deres evindelige appel til glødende tro. De nyere forfattere henvender sig til folks intelligens og maa derfor bygge paa solid kundskab og virke ved en smidig stil. Og de organisationer, hvis hjælp de benytter — og blandt irlænderne maa organisationer træde i steden for den kritiske presse hos andre nationer —, har imidlertid vækket nationale følelser paa mange hold, hvor den gamle forkyndelse ikke fandt øre.

Alligevel har den gamle skole bebreidet disse nye kræfter, at de »svækkede den nationale tro«. Forf. har selv været ørenvidne til, at en ubetydelig irsk parlaments-mand, som var gjæst i *Irish Literary Society*, efter at forskjellige medlemmer havde forelæst sine digte, selv bad om lov til at læse et af sine — og han foredrog en gammeldags vise fuld af udfald mod den nye retning og begeistret for de gode gamle sange om nationens martyrer, de gjæve friheds-kjæmper Wolfe Tone, Emmet, Owen Roe og Sarsfield. Hans stemme skalv af rørelse bare ved at nævne slige hellige navne — hvem havde de yngre at stille op imod dem!

Foruden det netop nævnte selskab i London virker i Dublin *National Literary Society*, som netop har stiftet *Irish Literary Theatre*, samt *Feis Ceoil Committee*, der afholder aarlige stævner af sangere og spillemænd fra hele øen. Desuden har *Gaelic League* begyndt at redde gaeler-maalet fra undergang; bare i siste aar har dette selskab afsat 50,000 gaeliske bøger. Samtlige disse selskaber er stiftede efter Parnells død og staar ganske udenfor det politiske stræv, deres formaal er at hegne om og fremme det nationale aandslivs trivsel, samt værge den irske stamme mod den godtkjøbs literatur og de fordummende varieté-viser, som flommer ind fra England. *Gaelic League* taaler intet andet sprog brugt end gaelisk, aldeles som kelterne i Wales holder paa sit welsh-maal. De tre andre selskaber anvender foreløbig helst engelsk, fordi de ogsaa henvender sig til andre nationer, og fordi de mener, at siden engelsk er blet et saa vid-spredt verdens-sprog, saa vil irerne ikke tage mere skade paa sin nationalitet ved at læse engelsk, end middelalderens forskjellige folkeslag tog skade af at bruge latin som meddelelses-middel for tanker og beslutninger.

Den engelske literatur i vore dage dyrker Englands verdensmagt som ideal, et ideal for den velstaaende middelstand og for adelige krigs-herrer. Den irske aand har altid været vendt mod den svage og den fattige; i vore dage er man ogsaa begyndt at optegne smaafolks viser og eventyr, samt at redde fra undergang og glemsel den tro og de folke-drømme, som har havt sit tilhold i de brede lag. Irlands intelligens hylder den ægte romantik; dens begeistring for bondens verden nøier sig ikke med »bonde-novellens« hverdagsgraa stemninger. Den indforliver sig i det poetiske syn paa tilværelsens hemmeligheder, som er eget for en primitiv fantasi. Selv Burns, der ud fra saadanne forudsætninger naaede saa høit som digter, var i grunden fattig paa stemning, fordi han var udgaaet fra en bonde-befolkning, der i lighed med den middelstand, i hvis rækker

den lod sit afkom rykke ind, havde sat sin barnlige fantasi overstyr. Den vaagnende irske digtning øser derimod, trods al sin fortrolighed med den moderne kultur, af en inspirationens kilde, som har rigeligt tilsig fra de dybe vand-aarer nede i grunden under civilisationens verden. Den kjender vel til, at hvor dannelsens plog endnu ikke har vendt mulden, der gror — hos »almuen« altsaa — en frisk vegetation af poetiske forestillinger og ægte romantik. Irsk folke-poesi fra ældre tider eier en vrimmel af fromme legender og friske lignelser, der saa at sige speiler naturens eget spil af sol-streif og skygge. En under-strøm af lidenskab og længsel løfter de gamle elskovs-sange i bævende rytmer, pludselig brudt i en fraadende brænding af vild ve eller ustyrlig lykke-brus. En rig skat af slige folkelige dityramber er indsamlet af dr. Hyde; men at oversætte forf.'s forøvrigt deilige gjengivelse paa engelsk af enkelte strofer vilde umuligt kunne meddele den duft, som er slig poesis væsen.

Den dag idag udtrykker den irske almues-mand samme betagethed i samme umiddelbart lyriske udtryk. Han eier fremdeles barnets straalende fantasi til at drømme en verden, hans øine aldrig ser gylden som det paradis, han tror vil blive lønnen for alt hans træle-slid her paa jorden. Og denne gyldne verden ved han fuldt og fast er til ogsaa i virkeligbeden, bare et stykke udenfor de enemærker, som stænger for hans færd. Han kan pege mod et fjeld i det fjerne og fortælle dig, at hist ude levede den sagn-helt eller sørgede den deilige mø, som sangen melder om. Eller han kan meddele dig, at *Tir-nan-og*, ungdoms-landet, kelternes, gamle paradis, »det levende hjertes land« ligger slet ikke langt af led; han har truffet den og den fremmed-karl ved kirke, som kom lige fra Tir-nan-og, det har han da sandelig. Forf. nævner flere eksempler paa denne almuens barnlige tro, som dels han selv dels hans kjendinger har stødt paa ude i bygderne.

Og trindt om sig har de en levende verden af fantasi-skikkelser, gjengangere, onde aander og gode feer. Den skjønneste af de skjønne er dronning Maeve, herskerinde over Vestens aander. Forf. har hørt en gammel kone skildre hende efter selv-syn. Det var den vakreste kvinde, man kunde se; klædt var hun i hvidt, med arme og fødder bare; ved hoften hang et sværd, og i haanden bar hun en løftet daggert. »Hun lignede lidt fru . . . (her nævnte konen en statelig dame paa herregaarden i grænden), men hun havde ikke mave og var fast og bred over skuldrene; hun var saa nydelig, at De ikke har seet hendes mage; hun saa ud til at være omkring de treti.« I dronning Maeves følge var andre huldrer (kan vel vi sige);

»somme bar haaret udslaaet og saa ud som damer i billed-bladene; andre bar opsat haar som hende her. De første gik i side hvide klæder, men de med opsat haar havde skjørter, som ikke rak længere end ned paa tyk-læggen,« og halv-støvler paa fødderne.

Ofte er det folk med sløvede sanser, som gjemmer og gjengiver denne barnlige poesi. Den »tomsede« stakkel maa leve i sin egen verden og vanker enslig omkring mellem de travle. I slige sind gror fremdeles den ur-visdom, som brave borgere og moderne aander ikke har bedre skjøn end at drive ud af verden; og i denne ur-visdom har religion og poesi sine rødder, fredlyst som den er for døgnets kav og kappestriden til almen-vellets fremme.

Irland eier i sin gaeliske literatur, sine gamle elskovs-sange og kjæmpe-viser, en skat af udtryk for den fantasi, som havde til huse i Europa, før endnu Hellas gav love for poesiens rige. Og blandt den irske almue lever fremdeles de stemninger, hvoraf musernes religion har sit udspring. Den keltiske verden var det, som fødte romantiken gjennem sine kvad om Artur og om den hellige Grail, al europæisk poesis ur-kilde. Som det nu ser ud, vil en ny, ung og frisk romantik atter slaa øinene op i den gamles vugge. Til et bevis paa denne gjenfødelse af irsk poesi er nærværende artikel ledsaget af en krans digte (paa engelsk) af miss Nora Hopper, en blandt den ny-irske retnings stjerner; og vi skal villig indrømme, at hendes skjønne vers virkelig forekommer os at være fagre bud om en ny vaar i poesien, rig paa daarende dufte og gyldne syner. Den prosa, mr. Yeats selv skriver, er selv en udmærket prøve paa det væld af stemning, som er den nye retnings egentlige væsen; vor gjengivelse af hans forkyndelse kan paa langt nær ikke overføre den eiendommelige klang i hans musikalsk tonende sætnings-bygning, hans frydefulde mesterskab i at tumle med uslidte vendinger og friske farver. Intet sprog egner sig som engelsk for at blive stemt i en lyrisk grund-klang, uden at lide skaar i sin naturlighed. Er det skjæbnens vilje, at der skal udgaa en ny romantik fra Erins grønne ø, da er det ogsaa i sandhed et held, at denne romantik kan meddele sig til Europa gjennem et kultur-sprog med saa uendelig en rigdom paa klang-muligheder som Shakespeares, Shelleys og Tennysons morsmaal, der i sin form-fattigdom eier en elasticitet og i sin ord-rigdom en bugnende fylde, begge næsten uden grænser.

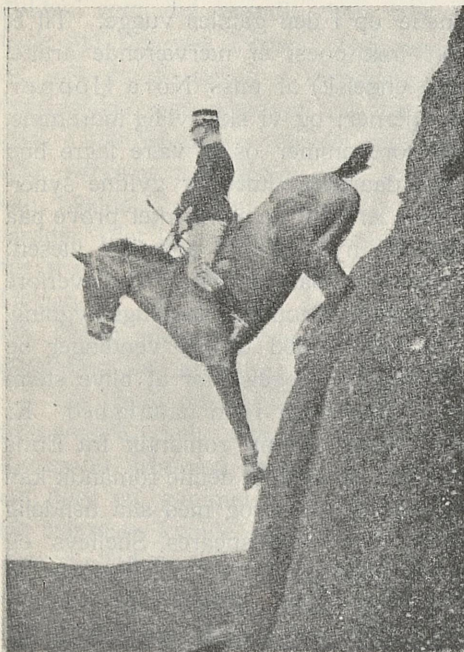
Forf. slutter sin afhandling med en høistemt udtalelse af det haab, at den brave borgerligheds travle jagt efter guld og efter magt om ikke længe maa stanses af følelsen for det tab, den har bibragt menneskeheden ved at lade beregning og hverdags-mas trække et

forhæng for den skjønhedens og fredens verden, hvor folkene i sin ungdom drømte sine gyldne drømme. Og blir det Irlands almue, som ikke lig det støiende England synger om seire og helte, men om nederlag og martyrer, — blir det fra det irske folk, at poesiens gjenfødelse skal bære længslen efter fred og skjønhed ind i de sind, som trættes ved sin travlhed, da vil nedværdigelsen vende sig til stolthed, og ufriheden indvarsle befrielse. Der gjærer en vældig kraft i det udad saa kraftløse Irland; om faa aar vil den nye literære bevægelse kunne vise, at den bærer nationen frem til seire, som lyser af den ild, som aldrig bør dø ud i menneskeheden.

Ride-kunster.

(Efter B. Waters i *Strand*).

Europas beste ryttere er englænderne og spanierne. Tyskerne vil dog gjerne, naar de først giver sig af med den ædle idræt — officerer og kavallerister er jo nødt til det — vise sig duelige i dette fag som i alle andre. Fødte ryttere er de nu ikke; men med sin bekjendte jern-flid kan de drive det vidt. I Tattersalls ridehus i Berlin møder hver vinter-eftermiddag et kuld officerer, for at vise sine kunster i den »høiere skole«. Der staar da ogsaa samme glans af en kunst-rytter i Tyskland som af en gjæv krikket-spiller i England. For nærværende er det især oberst von Winterfeld's husar-regiment i Bonn, som har det største ry paa sig for sine ride-kunster.

Obersten er selv en lige saa hændig som uforfærdet rytter; han sætter aldrig sine folk til at øve ind nye hals-brækkende kunster, som han ikke først har gjort sig til mester i selv.

Den øvelse, han især driver med sine folk, bestaar i at sætte i galop ud over en brat sand-mæl paa omtrent 25 meters længde. Selvfølgelig sætter et sligt vove-stykke baade hest og mand paa en streng prøve. Som vi kjender fra vore fjord-heste, kan dyret vænne sig til at blive utrolig stø paa fødderne i det sværeste ulænde. For rytteren gjælder det, naar det bærer nedad skrænten, at bøie sig bagover mod dyrets lænd og samtidig klemme sig saaledes fast med benene, at man ikke glider frem over dyrets hals; cirkus-heltene viser jo, hvad spræke karle kan drive det til i dette stykke. Hest og mand maa saa at sige gro sammen til et væsen, noget i lighed med de hellenske sagns kentaurer.

Ogsaa det italienske kavalleri driver lignende øvelser bare endda mere hals-brækkende. Italienerne er lettere og ledigere end de ølede tyskere, som jo slet ikke ser særlig sprætne ud.

Ude paa den romerske kampagna ved Tor di Quinto ligger et gammelt grus-tag med 12—15 meter høie vægge. Her driver de forvovne kavallerister sine øvelser. Vore to billeder vil give et indtryk af de bedrifter, som udføres. Hest og mand lader sig glide ned efter grus-væggen, indtil hesten aner, at det ikke gaar paa den vis længere, hvorfor den sætter til at hoppe ret udfor. I regelen gaar det godt; hesten forstaar at give efter i knærne og falde blødt. Men der skal sunde nerver til at tage stødet, i det samme dyret naar marken igjen.

Nogen praktisk værdi kan disse øvelser neppe have, ellers havde sikkert englænderne taget efter, slige heste-folk som de er. Det hele

er bare spændende kunst-stykker i lighed med de paafund, publikum forlystes med i cirkus.

Fotografierne, hvorefter billederne er gjengivne, maa siges at være kunst-stykker af teknik de ogsaa. Det ser jo ud, som hesten staar stille i luften, endda den er i aandeløs fart. Billederne er nemlig opfangede i løbet af tusende-delen af et sekund.

Geologisk tid.

(Efter **Archibald Geikie** i *Revue Scientifique*).

Om jordens alder har der i lang tid inden videnskabs-mændenes kreds været ført en livlig diskussion. Med udtrykket: jordens alder maa indtil videre forstaaes den periode, inden hvilken den har været beboelig for levende væsener. Og dog maa til dette endnu føies, at de ældste spor af organismer, vi finder, utvilsomt ikke skriver sig fra de aller ældste, som har eksisteret; det dyre- og plante-liv, hvis spor vi først træffer, er nemlig altfor høit staaende, altfor vel udviklet til, at det kan have været det første paa jorden; forud for det maa der have eksisteret et andet mindre udviklet liv, hvis rester vi endnu ikke har fundet, enten dette nu kommer af at disse aller ældste væsener ikke var skikkede til opbevaring i det ler eller sand, hvori de blev begravede, eller at deres levninger er blet ødelagte under de senere geologiske perioders mangfoldige omvæltninger. I det hele kan vi vel trygt gaa ud fra, at selv de aller ældste fjelde, vi kjender, ikke er den oprindelige jord-skorpe, slig som vi kan tænke os den dannet ved størkningen af den flydende, glødende jord; de nuværende ældste fjelde tilhører utvilsomt senere dannelser; af den oprindelige størkning er der visselig intet tilbage, saa vidt som vor forskning gaar. Vort øie taber sig her i det ukjendtes mørke. Hvor lang tid der saa er medgaaet, fra de første levende væsener fremstod, og til det tidspunkt da vi først finder organiske rester, er ligeledes aldeles ukjendt, selv om vi kun vil sammenligne med de perioder, der kommer senere; utvilsomt har denne tid været meget lang, længere maaske end det tidsrum, der ligger mellem dette siste tidspunkt og nutiden.

Men ogsaa dette tidsrum unddrager sig for tiden en maaling i aar. Man kan kun sige, at det er meget langt, at det har en længde, hvorom vi kun evner at gjøre os meget ufuldkomne forestillinger; ti om vi end nævner tal som 10—20—50—100 millioner aar, saa

er vi dog ikke istand til klart at faa noget begreb om, hvad slige tidsrum vil sige.

Om længden af de geologiske tidsrum holdt lederen af den engelske geologiske undersøgelse et foredrag for det »britiske selskab for videnskabernes fremskridt« (British association), hvis hovedindhold vi her skal gjengive. Man har her en udredning fra en af samtidens mest fremtrædende geologer.

Grundlæggeren af den moderne geologiske videnskab, skotlænderen Hutton, var ogsaa den første, som udtalte sin mening om jordens høie alder. Naar man studerer de aller ældste bjerg-lag og samtidig de kræfter, som for tiden er virksomme, saa finder man i virkeligheden ingen tegn, hverken til nogen begyndelse eller til nogen ende. Hermed var det ikke Huttons mening, at jorden havde bestaaet fra evighed af, eller at den fremdeles skulde bestaa til evige tider; han medgiver gjerne, at den kan have havt en begyndelse; han siger kun, at han ikke i jordens egen bygning har fundet nogen antydning til nogen begyndelse. Og vi faar sige, at i de hundred aar, som er hengaaede, efter at hans hovedverk udkom, er fremdeles intet spor fremfundet, der tyder paa jordens oprindelige tilstand. Man har, baade geologer og især fysikere, gjort mange spekulationer derover, men med hensyn til det svar, som studiet af selve fjeldene paa jorden giver, saa synes vi at være lige nær ved spørsmaalet om begyndelsestilstanden, som Hutton var. De ældste klipper, vi kjender, er visselig ikke de aller første formationer; der har gaaet andre foran dem, som vi ved maa have været der, men noget spor af dem selv finder vi ikke.

Hutton forsøgte ikke at maale de geologiske tidsrum med den historiske tidsregning; han nøiede sig med at vise, at jordens historie strækker sig over aldeles ufattelige tidsrum, en anskuelse, der fuldt ud er blet bestyrket ved de senere undersøgelser.

Huttons ven og elev Playfair gik videre og fremholdt, at lige saa lidet som paa jorden, kunde man i det hele verdensrum, i den hele verdens-ordning opdage noget tegn til begyndelse eller ælde; man kunde ikke have noget begreb om de forbigangne eller de kommende tiders længde.

Den skole, som fulgte Hutton og Playfair, gik nu over til den anden yderlighed; de faldt i den fristelse at antage, at de havde hele evigheden til sin disposition, og for den populære opfatning kom de geologiske tider til at staa som noget umaadeligt, ja uendeligt, som noget i lighed med astronomiens afstande. Mange, slig som Lyell, hvis arbeider forøvrigt er saare fortjenstfulde, forsøgte ogsaa at maale de geologiske perioder i aar og aarhundreder; men de blev derved

nødte til at støtte sig enten paa blotte spekulationer eller paa utilstrækkelig kjendte fænomener.

Saa kom den store strid, da lord Kelvin (Sir William Thomson) i 1862 udsendte sin afhandling om jordens gradvise afkjøling og derved pludselig kastede et nyt lys over spørsmaalet om de geologiske tiders varighed. I denne afhandling fremsattes for første gang de argumenter, som senere er behandlede saa mange gange, og som grunder sig paa den kjendte tiltagen af varme-graden, eftersom man kommer ned i jorden, og forfatteren forbausede geologerne ved at udtale, at det ved hjælp af disse iagttagelser var muligt at bestemme det tidspunkt, da jorden først kunde være skikket til beboelse af levende væsener. Tiden bestemtes dog temmelig rummeligt, idet den antoges at maatte være mere end 20 millioner aar, men mindre end 400 millioner.

Lord Kelvin er senere oftere kommen tilbage til det samme spørsmaal, senest i det engelske tidsskrift *Nature*, for ca. 3 aar siden, idet han har bragt nye argumenter i marken, deraf især det om jordens langsommere omdreining paa grund af den gnidnings-modstand, som bevirkes ved havets flod og fjære, samt desuden grænserne for solens alder. Han har udtalt, at det derfor maatte blive nødvendigt at reformere geologiens lære med hensyn til tiden, og at den maatte bringes mere i overensstemmelse med fysiken. Andre bekjendte fysikere slog sig sammen med ham; de støttede sig til de samme argumenter, og satte efter haanden tids-grænserne mère bestemt, nemlig fra 10 til 20 millioner aar.

Disse meninger, fremsatte af en af verdens første fysikere og støttede paa mægtige matematiske formler, kunde ikke undlade at gjøre et dybt indtryk paa adskillige inden geologernes kreds. Den første, som tog til gjenmæle, var den bekjendte Huxley, der udtalte, at det vel *kunde* være som fysikerne mente, at jorden *maaske* afkjøledes, at dens rotation maaske blev langsommere, at solen maaske formørkedes, men at disse ting, hvad enten det vilde vise sig at være sande eller falske, dog ikke havde sat sig noget mærke i den tid, hvis historie er indskrevet i de lagede fjelde.

De fleste geologer sluttede sig til ham. Det er ikke aarenes antal, som mest interesserer, men den store rækkefølge af begivenheder, som denne tid har affødt og deres indbyrdes forhold, og denne rækkefølge den kjendes nu ved saa talrige og nøiagtige undersøgelser, at den kan staa for ethvert angreb. Om den dertil medgaaede tid har været nogle millioner aar længere, eller kortere, har mindre interesse.

Imidlertid har lord Kelvins angreb paa den almindelige geologiske tids-regning havt sin store betydning ved at klarne begreberne. Han har bragt geologerne til at tænke over, at de ikke har evigheden til sin disposition, og skjønt de rigtignok afviser tanken paa den stærke indskrænkning i tiden, og ikke kan opgive sin lære om jordklodens langsomme forandringer, saa erkjender de dog fuldt ud den nytte, de har havt af det lys, som en saa original aand har spredt over deres videnskab.

Men det maa ikke lades ud af betragtning, at fysikernes slutninger angaaende disse ting kun støtter sig til hypoteser, som er »mulige« eller »temmelig sikre«. Deres slutningers rigtighed er altsaa for en stor del afhængige af, hvor nær deres præmisser er til sandheden. Man maa ogsaa huske, at hverken hypoteserne eller slutningerne har vundet udelt tilslutning blandt fysikerne. En meget fremragende engelsk fysiker udtaler saaledes, at de høieste grænser, man faar efter lord Kelvins hypoteser, er 1000, 500 eller 400 millioner aar, og at dette maaske er altfor lave grænser. Det tør være muligt, siger han videre, at det levendes alder paa jorden er lavere end disse tal, men hvis palæontologerne finder, at der er grunde, som taler for høiere tal, saa er der fra fysikens side intet til hinder for gjerne fire gange saa høie tal. Lord Kelvin derimod har stadig holdt paa sit og, som nævnt, efter haanden indskrænket grænserne for den tid, han vil tilstaa geologerne. Han har ikke indladt sig paa geologernes indvendinger, men kun gjentaget og forstærket sine egne betragtninger. Geologerne derimod har skjænket ham al mulig opmærksomhed. De har forsøgt, om de kunde indrette sig efter den tid, som fysikeren vil give dem, men de kommer da i fare for at den blir utilstrækkelig til at kunne forklare den langsomme udvikling af den hele fordums og nutidige dyre- og planteverden.

Geologerne maa opgjøre sig sin mening om tids-længden efter, hvad man nu kan iagttage af forandringer paa jordens overflade og i dens organiske liv. Vistnok kan ingen sige, at alt før er gaaet med den samme hurtighed som nu, men der gives for tiden intet andet holdepunkt. Man har ofte paastaaet, at de jordiske kræfter virkede mere energisk før, at alle geologiske forandringer gik hurtigere end nu, at vulkanerne var mere gigantiske i sine virkninger, jordskjælv hyppigere og mere ødelæggende, at vandets og luftens indvirkning var voldsommere, at bjergkjæder dannedes og forsvandt raskere. Slige paastande kan nok se bestikkende ud, men de støtter sig ikke til noget som helst bevis. Tvertom. Fra de aller ældste lag, man kjender, og indtil nutiden er der intet som helst, der tyder paa nogen

forskjel i natur-kræfternes virkning i det hele taget. Der kan til enkelte tider have forekommet stærkere omvæltninger end til andre, men i det hele tyder alt paa en jevn gang. Ja vi har endog fra de senere afsnit af jordens historie mærker, slige som dannelsen af den vældige Alpe-kjæde, som man neppe finder magen til i de ældste.

Ikke paa noget som helst sted finder vi noget tegn til nogen større voldsomhed før end nu. Det fine ler er afsat ligesaa langsomt, alle blokke er ligesaa vel polerede, som vi kan se dem i nutiden, og heller ikke det dyre- og planteliv, som fandtes, er mere end det nuværende indrettet til at modstaa nogen stærkere bevægelse i hav eller luft. Vi kan se paa disse gamle lags stene mærker efter smaa-voverne, som beskyllede stranden, uden at nogen voldsom sjøgang udslettede dem.

Vi kjender forholdene paa jorden og dens historie uendeligt meget bedre end solen, og vi kjender forholdene paa jordens overflade bedre end dens indre. De slutninger, vi kan trække af studiet af jordens overflade, maa derfor være sikrere end de, som fremgaar af hypoteser om solen, hvilke kan være feilagtige, ligesaa godt som rigtige. Imidlertid giver disse studier os ikke jordens antal af aar. Vi kan maaske med et rundt tal sætte en hundred millioner som alder for de ældste kjendte lag; men der er fra geologisk side intet i veien for, at dette tal forøges, om f. eks. palæontologerne finder tiden for kort til det organiske livs udvikling. Ti det, som er det afgjørende, er ikke egentlig antallet af aar paa en tid, hvis længde vi ikke kan fatte, men bestemmelsen af de forskjellige begivenheders rækkefølge.

Nietzsches sygdom.

(Efter **Elisabeth Förster-Nietzsche** i *Zukunft*).

Nietzsche har nu i elleve aar været sindssyg, og denne omstændighed blir som bekjendt jevnligt udnyttet til angreb paa hans forfatterskab. Den buldrende humbug-psykolog Max Nordau udraaber kort og godt Nietzsches skrifter for en gal mands værk. For at sætte en stopper for slig misbrug af den sørgelige tilskikkelse, har Nietzsches kjærlige søster endelig givet en sammenhængende fremstilling af krisens forhistorie. Det tør være kjendt, at fru Förster-Nietzsche, som er den stakkels syges pleierske og eneste omgang efter morens død for et par aar siden, har ikke alene besørget en

samlet udgave af brorens skrifter, men tillige forfattet en omstændelig biografi over ham, hvoraf hidtil to bind er udkomne. Disse gjør rede for hans levnets-historie og aandelige udvikling indtil aar 1879. Nærværende artikel er altsaa en foregribelse af beretningen for de næste ti aars vedkommende, og et uddrag deraf vil sikkerlig interessere mange; ti Nietzsche er jo dog, fra hvad standpunkt man end dømmer om hans tanker, en af tidens mærkeligste personligheder, som det er en pligt at skaffe sig paalidelige oplysninger om.

Forf. begynder med at forsikre, at hendes bror lige fra fødslen af var en sund og kjæk gut, og at han i dette stykke havde bare godt at slegte paa. Den eneste ulempe i legemlig henseende, som han kunde arve, og som han ogsaa blev belemret med, var en stærk nærsynthed. Denne svaghed blev desværre alt andet end modarbeidet under opvæksten; den gang var forstaaelsen af, hvor nødvendigt det er at pleie ogsaa børnenes øine, ikke gaaet op for folk. Gutten mistede sin far ved fem aars alder, men fik af sin udmærkede mor en sjelden fornuftig opdragelse — uden netop hvad brugen af synet angik. Barne-værelset var mørkt, og gutten en bog-orm; da han kom i skole, var ogsaa her lys-forholdene yderligt slette. Ellers voksede den vakre og elskværdige gut op til en spræk idræts-mand, der vakte opsigt ved sin herlige legems-bygning ikke mindre end ved sin sjeldne begavelse og sit behagelige og muntre væsen. Som bekjendt studerede han filologi og udmærkede sig her i den grad, at han ved 24 aars alder blev kaldet til professor ved Basels universitet, endnu før han havde faaet tid til at erhverve doktorgraden — et særsyn i Tyskland. Ikke desto mindre var han ogsaa blet officer ved artilleriet, en stilling han maatte opgive efter flytningen til Sveits. Et aars tid efter brød krigen med Frankrige løs, og her vilde den kjække yngling følge sine landsmænd; som sveitsisk borger fik han dog kun gjøre tjeneste ved saniteten.

Militær-livet var det, som ødelagde hans ellers kjerne-sunde helbred. Allerede som artillerist havde han, ved at blive puffet mod sadel-knappen, paadraget sig en smertefuld betændelse i bryst-musklerne, der i maaneder bandt ham til sengen. Under krigen blev han som fører af en transport saarede fra Metz til Karlsruhe smittet af blodgang og difteri. Det stod længe om livet; men omsider fik hans stærke krop og en sand heste-kur bugt med sygdommen. Indtrykkene fra slag-markerne efterlod en dyb sjælelig rystelse, hvad hans ven Richard Wagner ogsaa paa forhaand havde advaret ham imod. Denne haarde knæk burde den unge mand have styrket sig efter ved tilstrækkelig hvile; men uvirksomhed var ikke hans hu

skabt for. Tværtom skyndte han sig tilbage til Basel, saa hurtigt det bare lod sig gjøre, for at indhente den tabte tid for sin videnskab. Slap efter sygdommen som han var, styrtede han sig over arbeidet; nat som dag sad han over bøgerne og ødslede endog med sit svage syn ved at læse korrektur paa tæt-trykte registre med bitte smaa latinske og græske typer.

Dette gik til slut over hans kræfter; det endte med, at han paany blev daarlig og maatte tage orlov. Til al ulykke lod han sig denne »hangle-vinter« forlede til at prøve paa sig selv de brokker af medicinske kundskaber, som han havde opsnappet i sanitetstjenesten. Ved de tider var læge-verdenen just meget genegen til at eksperimentere med alskens nye mediciner; kemien var en sand mode-videnskab, og menneske-kroppen behandledes som en retorte, hvori man heldte de forskjelligste kemikalier for at undersøge virkningen. Alle de skarpe sager, Nietzsche denne vinter slugte, endte selvfølgelig med at ødelægge hans prægtige indvolde. Maven begyndte at negte tjeneste; ernæringen blev derefter. En hjerne, der stadig blev sat paa slige prøver som Nietzsches, taalte ikke at komme paa knap kost ved slet fordøielse.

Ulykken vilde desuden, at just under disse i sig selv livs-farlige eksperimenter fik han fat paa den i hin tid berømte bog af italieneren Cornaro om, at den nemmeste vei til et langt liv var at spise minst muligt. Som om han ikke ved sin medicinering pinte nok kraft ud af kroppen, tog den i dette stykke let-troende dilettant paa at sulte sig — for at blive rigtig stærk.

Følgen af denne udhungring af en travl hjerne blev da ogsaa ulidelige hode-smerter. Migræne nedsætter saa igjen af sig selv mad-lysten. Der trængtes da ogsaa en jern-helse som Nietzsches, for ikke ganske at bukke under for en saa forkjert levevis. De stunder, migrænen slap sit tag, kjendte han sig frisk som en fisk og klemte fluks paa med sine bøger. Hans hode yrede da af friske tanker. »Paa en dag falder der mig saa mange ideer ind, at to professorer kunde gjøre to tykke bøger ud af dem«, har han en gang i spøg udtalt for sin søster.

Migrænen kom og gik og kom igjen; naar den var rigtig slem, meldte den sig hver uge. Men ikke et ynk undslap da den tapre mand; lige blid var han mod alle omkring ham. Klar himmel og varmt solskin gjorde ham især godt; derfor trivedes han ogsaa best i Nizza om vinteren og ved Sils Maria i Engadin (Sveits) om sommeren. I Basel var det ham til slut ikke muligt at leve, saa han maatte opgive sin professor-stilling. — Det viste sig, at Nietzsches

helbred var yderst ømfindtlig for klimat-forskjel. Han har da ogsaa udtalt, at forskningen hidtil har ofret altfor liden opmærksomhed paa menneskets afhængighed af tør eller fugtig luft, af klar eller overtrukken himmel.

De dage, migrænen var over ham, kunde han ikke arbeide ved skrive-bordet. Des ihærdigere nyttede han tiden til at tænke og gruble. Som han selv skriver:

»Midt under den pine, som tre dages uafbrudte hjerne-smerter ledsagede af plagsomme slim-brækninger bringer med sig, var jeg alligevel klar i hodet som en dialektiker *par excellence*, saa jeg just da var istand til koldblodig gjennemtænkning af ting, som jeg i friskere tilstand ikke er mand for at magte. Mine læsere ved muligens, hvorledes jeg netop betragter dialektiken som et dekadence-symptom f. eks. i det aller navnkundigste tilfælde — Sokrates. Alle sygelige forstyrrelser af intelligensen, selv den halv-bedøvelse, som følger med feber, har hidtil været mig ganske fremmede ting, om hvis væsen og hyppighed jeg bare gjennem bøger har kunnet skaffe mig besked. Mit blod flyder langsomt. Endnu har ingen kunnet paavise feber hos mig. En læge, som i længere tid behandlede mig som nerve-lidende, ytrede til slut: »Nei, i Deres nerver stikker det ikke; det er nok bare mig, som er nervøs!« Overhode er der ingen lokal svækkelse at spore; intet organisk betinget mave-onde, uagtet den totale slappelse helst aabenbarer sig slemmest netop i fordøielses-systemet. Heller ikke min øien-lidelse, der stundom truer med at gjøre mig blind, er mere end en følge, ialfald ingen aarsag; saa snart min livs-kraft tager til, indfinder ogsaa syns-evnen sig igjen. . . .«

Hvorvidt Nietzsches øien-svaghed var en følge af hans hodesmerter, eller omvendt disse skyldtes hans overanstrengelse af hans skrøbelige syn, derom strides lægerne. I aarene 1878 og 79 behandledes han samtidig af fire læger; to holdt paa det første, to paa det andet. Den verdens-kjendte øien-læge professor Graefe i Halle mente, at overanstrengelsen af øinene var skyld i alle hans lidelser. Hans raad lød: »Skriv og læs ikke et ord paa flere aar! Men jeg kunde vel lige godt negte Dem at puste«. Graefe var det ialfald, som fik ham til at tage afsked som professor, da befatningen med græske bogstaver er særlig fordærvelig faa svage øine. Da med tiden øinene bedrede sig, blev lidelsen at benævne migræne.

Somme læger paastod, at hode-smerterne kunde Nietzsche takke sin strenge kyskhed for; de raadede ham indstændig til at gifte sig. Men for et saa fint følende menneske som Nietzsche, hvem just venskabet var det væsentlige ved ægtestanden, syntes det at være

altfor pinligt at tage til ægte med det af disse læger fremholdte formaal for øie. Og nogen omvei til samme maal udenom ægteskabet var det ham modbydeligt bare at tænke paa. »I slige sager,« siger hans gode ven, musikeren Peter Gast, »var han jomfrueligere end den jomfrueligste unge pige.« Nu til dags er hin mode-opfatning ogsaa stærkt paa retur inden læge-standen; saa det heldigvis ikke kan bebreides ham noget, fordi han ikke kunde bekvemme sig til giftermaal af et hensyn, som forekom ham nedværdigende.

Migræne-anfaldene pleiede at vare to, tre døgn, naar de var rigtig slemme, men bare atten timer, naar de kom med lempe. Straks anfaldet var over, kjendte han sig frisk med det samme og særlig oplagt til arbeide. En ven skildrer sit indtryk af Nietzsche en slig morgen efter et tungt togt i følgende billede: »Han kom imod mig, straalende af aand og kraft, elskværdig og overmodig som en helt efter slaget.« Disse pludselige omslag fra lidelse til livslyst, som er saa eiendommelige for migræne-patienter, har sat sig tydelige spor i hans filosofi, hvad han selv hyppigt peger paa. «Hvo som ofte er syg, har ikke blot en langt høiere nydelse af at kjende sig frisk, fordi han saa ofte blir frisk; men tillige en yderst skarp sans for, hvad der er sundt og sygt i egne eller fremmede værker og handlinger. Saaledes pleier sygelige skribenter — og desværre hører næsten alle store forfattere til denne klasse — at eie en langt sikrere og jevnere tone af sundhed, fordi de langt bedre end den legemligt karske forstaar sig paa sjæle-sundhedens filosofi og dens lære-mestere: formiddag, solskin, skog og kildevand.« . . . »Den som af egen dyrekjøbt erfaring vil vide, hvorledes en ideal-opdager, en kunstner, en helgen o. l. er til mode, ham er først og fremst ett fornødent: den store sundhed — en sundhed, man ikke bare har, men ogsaa bestandig gjenvinder og maa gjenvinde, fordi man stadig igjen sætter den overstyr, maa sætte den overstyr! . . .«

I sin lidelse viste Nietzsche ikke bare seigt taalmod, han kjæmpede med den med heltemod for at seire over den. Han erkjendte sig tak-skyldig overfor sin modstander, fordi kampen lærte ham saa meget. Man skal hæve sig til at elske sin skjæbne. Seet fra et overlegent stade er det nødvendige ogsaa det nyttigste. Han takkede sin lange sygdom for den høiere sundhed, han kjendte sig eier af. »Først den store smerte er aandens siste frigjører som læremester i den store foragt . . . Først den store smerte, hin lange, langsomme smerte, som tager sig tid, saa vi ligesom forbrænder med løvet paa sevje-fyldte kviste, først den tvinger os filosofer til at stige ned i det dybeste dyb af vort væsen . . .«

Flere gange kjendte Nietzsche sig fuldkommen belbredet, saaledes vaaren 1882, sommeren 1886, vaaren 1888. Hver gang skyldtes det ændret levesæt, og hver gang medførte det en overvældende arbeidstrang. Med tiden havde han endelig prøvet sig frem til en levevis, som vistnok ogsaa var den eneste fornuftige. »Svære marsjer, enkel levemaade, stadigt ophold i det fri, uafladelige strabadser — disse midler, Cæsar anvendte mod sin sygelighed og sin hodepine, er ogsaa de sikreste forholds-regler mod den yderlige ømfindtlighed hos hin fine og under det stærkeste høitryk arbeidende maskine, som kaldes geni.«

Foruden den overvældende arbeids-lyst var det ogsaa en anden ting, som hver gang hemmede den fuldstændige helbredelse: hans ømfindtlige, let saarbare sind, som følte alle angreb saa smerteligt og led saa fortvilende ved følelsen af at kjende sig ensom og uden fortrolighed. Hans skrifter blev mistydede og nedrakkede; søsteren viser ved uddrag af breve, hvor nær han tog sig af dette, som jo dog ikke kunde være anderledes, medens han endnu var saa »ny« for alle. Han længes saart efter forstaaelse, kjærlighed, tillid, tilhængere, samkvem med venner. En grum skjæbne gjorde det netop i de siste aar før katastrofen, da han stod paa nippen til at friskne varigt til, umuligt for hans gamle kamerater at søge ham og ofre ham sit oplivende selskab i de perioder, han maatte hvile ud efter afslutningen af større værker. Ingen havde stunder eller raad til at reise over Alperne, for at leve et par maaneder sammen med ham i hans udlændighed. Søsteren maatte i 1886 følge sin mand, dr. Förster til Syd-Amerika; og hun var hans egentlige fortrolige. Hans breve sukker stadig over, at »alle, alle forlader de ham«. Selvfølgelig var disse klager uretfærdige; i sin ensomhed kom han til at overse, at i alderen 30—50 er hvert arbeidende menneske tvunget til at vie sig udelukkende for sin egen opgave i livet. Og uvirksomme, ligesæle personer uden noget kald i livet kunde han nu en gang ikke like, end sige slutte sig til. I hans øie var kaldet netop mennneskets aandelige rygrad. Slig gik det da til, at den mest trøstesløse ensomhed leirede sig om ham just ved de tider, hans inderligst kjendte behov for selskab med fortrolige, og det uden at nogen kan bebreide sig selv noget for dette. Dette blev hans skjæbne.

Al den trøst, han havde at ty til, bestod da i at arbeide videre i sine tankers verden. Hjernens værksted fik ingen hvile. Han ødslede med sin nerve-kraft istedenfor at spare paa den, naar og hvor han kunde, for at samle forraad til at staa imod med. Overskuer man det aands-arbeide, han fuldførte i det siste aar før katastrofen, forekommer det en ganske utænkeligt, at et eneste menneske

har været mand for at yde alt det paa saa kort tid — paa otte maaneder seks betydelige bøger. Ikke blot udarbeidelsen, men ogsaa ren-skriften til trykkeriet besørgede han, selvfølgelig til meget fordærv for sine øine.

Og dog — dette overdrevne arbeide vilde ikke have fremkaldt katastrofen, alene ialfald ikke. Aarsagen til sygdommen paa sindet var ene og alene den stærke brug, han i denne tid gjorde af sovemidler. Morfin og opium havde Nietzsche en slig uvilje imod, at han aldrig har bekvemmet sig til at anvende dem i nogen som helst form; derimod pleiede han at ty til kloral. Dette sove-middel efterlod ingen slaphed om morgenen, saa han var arbeids-dygtig med det samme næste dag. Desværre virkede kloralen alligevel fordærveligt for hans vedkommende. Allerede vinteren 1882—83 havde han vænnet sig til jevnligt at tage kloral at sove paa i større doser; men vaaren efter maatte han sætte al sin kraft ind paa igjen at vænne sig af dermed. Han var snart blet skræmt af den besynderlige, vistnok for ham eiendommelige virkning af dette sove-middel: han pleiede nemlig om morgenerne efter en kloral-nat at være saa opreven til sinds, at han, som ellers var saa spagfærdig en mand, da følte sig fyldt af had og mistillid til alle mennesker, som stod ham nær. Først ved middags-tider pleiede en forsonligere stemning og bitter anger at indfinde sig. Dette var han sig fuldt bevidst; han pleiede derfor altid om eftermiddagen at gaa igjennem alt, hvad han maatte have nedskrevet før middag; paa hans produktion fik derfor kloralens fordærvelige indflydelse ikke gjøre sig gjældende. Saa sandt det bare syntes ham overkommeligt, undlod han derfor at ty til dette behagelige sove-middel, som pleiede at skaffe en let søvn med lyse drømme. Men naar enten produktions-trangen tog magten fra ham, eller de mange fortrædeligheder, hans saare ensomheds-følelse voldte, blev for overvældende, maatte han gribe til kloralen igjen, for at faa en blund. Lægerne havde trøstet ham med, at dette enkle middel var aldeles uskadeligt; det var Nietzsche selv, som fandt ud, at paa ham virkede det ikke heldigt. For stor-ædere og drankere er det visselig ogsaa at regne som uskadeligt; men Nietzsche spiste meget lidet og nød næsten aldrig stærke drikke, hverken øl eller vin.

Efter den saa overvættes produktive vaar og sommer 1888, som han tilbragte i Nizza, i Turin og i Engadin, slog han sig for høsten ned i Turin igjen. I Engadin var veiret uvanlig slet, saa han ikke kjendte sig frisk der; og da han maatte fortsætte sit arbeide, begyndte han saa smaat at ty til kloral igjen. Fra seks om morgenen til sent paa kvæld var hans hjerne sysselsat med de svære problemer,

der krævede form; og naar han saa syntes, han maatte til sengs, negtede trætheden at melde sig. I Turin kviknede han imidlertid til igjen; først i oktober skriver han begeistret til sin søster, at han just holdt paa at nedtegne et tilbageblik over sit liv, som bare hun skulde faa læse, naar hun en gang kom hjem fra det fjerne land. De første afsnit af dette »Ecce homo« aander ogsaa en gylden høststemning. Han havde just fyldt 44 aar og kjendte sig kun taknemlig for, hvad livet hidtil havde bragt ham og ladet ham udrette. Alt saa nu saa lyst ud for ham.

Saa rammes han aldeles uventet af to angreb. Det ene en saarende taktløshed: hans forlægger i Leipzig, E. W. Fritzsch, havde tilladt en medarbeider i sit musik-organ at indflette nogle dumme insinuationer mod Nietzsche for at have faret med usandhed i sit opgjør med Wagner. — Det andet en sjofel og djævelsk ondskabsfuldhed: et anti-semit-organ (Nietzsche hudflettede altid anti-semiterne) antydede, at det havde udsigt til at skulle offentliggjøre et angreb paa »Zarathustra«, forfattet af Nietzsches egen svoger og billiget af hans kjære søster. Denne udspekulerede løgn rammede Nietzsche i hjertet. Først efter sin mands død, der indtraf fem maaneder efter katastrofen med broren, opdagede fru Förster blandt hans papirer et brev fra Nietzsche, hvori han nævner dette usigeligt lumpne bladangreb og bebreider svogeren, at han havde lokket hans siste trofaste ven fra ham, hans egen elskede søster. »Jeg tager sove-middel efter sove-middel, for at døve smerten, men faar alligevel ikke sove. Idag vil jeg tage saa meget, at jeg mister forstanden . . .« Den anonyme blad-smører havde knust sin hadede fiende med sin giftige løgn.

Hvad der foregik i hine uger i Turin, er vanskeligt at rede ud. Værts-folkene huskede ikke noget i sammenhæng, da fru Förster endelig fik anledning til at tale med dem. Nietzsche har maattet gjennemgaa den grufulde krise fuldstændigt alene, uden nogen at betro sig til. Et brev til hans nye forlægger, C. G. Naumann i Leipzig, skrevet 16. november, melder pludseligt, at han ønsker sit nyeste værk »Ecce homo« trykt øieblikkelig i flere tusener paa forskjellige sprog — nogle uger tidligere havde han betroet sin søster, at dette skrift skulde ingen i verden uden netop hun med tiden faa titte i. De senere kapitler af manuskriptet skifter ogsaa ganske karakter, sammenlignet med de første. Indledningens lykkelige gyldne høst-stemning er vegen for en heftig tone, der efter hvert udarter til sygelig oprørthed. Udfaldene gaar ud over tyskerne og Tyskland samt anti-semitismen; jevnsides hermed flyder der ind en uhyggeligt tiltagende selv-forherligelse — noget som forfatteren ellers aldrig har

været smagløs nok til at indlade sig paa. Skriftet bestaar af en række selv-biografiske skitser, der med tiden skal komme med paa sin plads i fru Försters store levnets-beskrivelse, selvfølgelig rensede for alt det, som broren i normal tilstand aldrig kunde have skrevet. Senere vil hun besørge en privat udgave af skriftet til uddeling blandt trofaste venner og oprigtige beundrere af den ulykkelige.

I de siste dage af december 1888 er da katastrofen indtruffet. Nietzsche faldt pludselig overende paa gaden lige ved sin bolig, idet han vilde gaa ud en tur. Værten fandt ham og fik ham med megen møie baaret hjem; her blev han liggende urørlig og taus paa sofaen i to døgn. Da saa sløvheden gav sig, aabenbarede der sig tydelige tegn paa sinds-forvildelse. Han talte høit med sig selv, samt sang og spillede usedvanligt meget og stærkt (Nietzsche var som bekjendt i høieste grad musikalsk). Sansen for penges værdi havde han mistet; han betalte smaating med guld-stykker o. l. Han beskrev papir-blade med sælsomme fantasier, der blandede hans personlige forholde med brokker af Dionysos-sagnet eller evangeliets lidelses-historie. Sine venner og nærmeste fremstillede han som de fiender, der havde sønderrevet guden. Wagner, Schopenhauer, Bismarck hudflettes, ligesaa hans beste venner, professor Overbeck, komponisten Peter Gast, fru Cosima Wagner; ja svogeren, søsteren, selv moren maa undgjælde. Han skrev korte breve og undertegnede sig »Dionysos« eller »Den Korsfæstede«. Sikre symptomer paa det, lægerne kalder stormands-galskab og forfølgelses-vanvid. Det meste af disse uhyggelige blade er i de følgende aar, da man endnu nærede et forfængeligt haab om helbredelse, blet tilintetgjort, for at han ikke selv nogensinde skulde træffe paa spor fra nedværdigelsens dage. Nylig blev en slig billet trykt i *Frankfurter Zeitung* som grundlag for et angreb paa Nietzsches livs-værk — en yderst uværdig tilsnigelse.

En del slige breve, undertegnede af »Dionysos« eller »Den Korsfæstede« gjorde professor Overbeck i Basel ængstelig, og i første uge over nytaar 1889 reiste han til Turin. Her var intet at gjøre uden at konstatere den kjære vens tilstand; Overbeck førte ham med til Basel og lagde ham ind paa en anstalt. Senere flyttedes den syge til Jena.

Omtrent et aars tid varede nu patientens oprørte stemning og vrang-forestillinger; begge dele skyldtes, efter søsterens mening, den overdrevne brug af kloral, som ingen uden hun kjendte til (og hun boede fremdeles i Syd-Amerika). Om det den gang endnu havde ladet sig gjøre at ophæve virkningerne af kloral-forgiftningen, kan nu ikke afgjøres.

I 1890 blev staklen flyttet fra asylet i Jena hjem til morens hus i Naumburg; fra nu af forsvandt vrang-forestillingerne. Men meget og mangt var det ham ikke længere muligt at huske; alt saart og ubehageligt havde han glemt; bare de lyse og gode minder var i behold. Sygdommen er en fuldstændig aandelig lammelse, som nu efter gjentagne slag-anfald ogsaa er gaaet over paa legemet. Til tider, især i senere aar, efter at han er flyttet ind i det vakre og enslige hus i Weimar, har tilstanden røbet en vis bedring, der gav hans elskende pleiersker et saligt haab. Men hver slig bedring har bare vist sig at være et varsel om et nyt slag-tilfælde. For nærværende har derfor søsteren sluppet alt haab.

Lægerne kalder sygdommen et atypisk tilfælde af paralyse. Mens andre saadanne syge pleier at se sørgmodige ud, har Nietzsche i al sin hjælpeløshed bevaret sit ædle ansigts-udtryk og sit fornemme, godmodige væsen. Enkelte læger forklarer sig dette sjeldne sygebillede slig, at Nietzsches natur har været saa gjennemfornem og aandelig-gjort, at selv nu, da viljen og evnen til at handle efter bestemte hensigter fattes, kan alligevel dette ikke ændre hans væsen. Fremdeles formaar han paa en rørende maade at te sin fryd ved vakker musik eller ved den herlige udsigt fra den høit liggende boligs veranda eller ved søsterens nærvær i stuen. Den aldeles hjælpeløse stakkel er stadigt lige elskværdig og taknemmelig mod sin trofaste pleierske, den kjærlige søster. Nylig før jul var hans gamle ven Peter Gast paa besøg og spillede for ham stykker af en opera, han i aarene 1883—85 havde komponeret under samvær med vennen; den syge gav sin inderlige glæde til kjende ved livlige haand-klap.

Ifjor høst opholdt franskmanden professor Lichtenberger fra Nancy sig en uges tid i »Nietzsche-arkivet« i Weimar (fru Försters og brorens bolig); han skriver i sin nu berømte bog om Nietzsche følgende om sit indtryk af den syge: »Ialfald — og det er den siste trøst for hans kjære — er denne livs-slutning ikke nedtrykkende, ikke begrædeligt trist, som man let kunde indbilde sig. Ved denne begeistrede livs-elskers, denne kraftens forherligers, denne overmenneskets profets langsomme udslukning er der en vis uforklarlig skjønhed, vemodig og forsonende . . . Hans pande er lige vidunderlig, hans »indad vendte« blik har et ubestemmeligt og uendeligt rørende udtryk. Hvad foregaar der bag denne pande? Ingen ved. Muligens lever der et blegt minde om hans liv som tænker og digter. »Har ikke jeg ogsaa skrevet gode bøger?« spurte han endnu for nyligt, da man lagde ham en ny bog mellem hænderne . . .«

Giordano Bruno.

(Af Nils Kjær).

Den 17. februar 1600 blev Giordano Bruno brændt paa Campo di Fiore i Rom. For den evige stads egne indbyggere og for jubel-aarets tusener af pilgrimme var der saa lidet sensationelt ved denne begivenhed, at den blot er blet optegnet af et eneste øienvidne.

Men nu lyser gjenskinnet af dette baal over verden, og dets trehundred-aarige mindedag feires af Italien og af Tyskland og i spredte tænkeres stuer allevegne. Ti Giordano Bruno var en af menneskeaandens ildstøtter, en tviler og en troende, lige brændende i tvil som i tro, en seer og digter, hvem ideerne slog ned i som aabenbaringer og aflokkede hymner, en al-menneskelighedens og al-guddommelighedens filosof, en øverste blandt de kjættere, som i en levende Guds navn nedbryder de døde guders billeder.

Begeistret energisk og uforfærdet vandrede han fra land til land med sin lære og fyldte han med sin æggende, rensende tale Europas store høre-sale. Descartes, Leibniz og Spinoza er inspirerede af hans ideer, og Goethe er fyldt af hans aand. Og mere end det: det verdens-syn, som med alle forandringer og tillempninger efter bedre enkeltheds-indsigt er den moderne tids, var først hans. Han er opdageren af uendeligheden.

I.

Mod midten af det sekstende aarhundred var de kræfter, som havde skabt den store renæssance i Italien, udtømte. Michelangelo, som er tinden af al menneskelig kunst, stod ensom igjen i sin graa vælde. Hans alderdoms verker tilhører selv nedgangen. Politisk og aandeligt mare-rides Italien under Spaniens og præsteskabets skumle herredømme. Romerkirken opbyder i denne tid al sin energi for at holde den indbrydende reformation stangen, den vilde sikre sig de faretruede grænse-lande og om muligt gjenvinde tabte provinser, og den vilde kvæle i fødselen alle reformatoriske reisninger indenfor sit eget magt-omraade. Dens instrumenter var jesuiterne og inkvisitionen. Men medens det tildels lykkedes for jesuiterne at opretholde katolicismen i Syd-Tyskland og Østerrige, mislykkedes det helt for inkvisitionen at undertrykke den frie tanke i selve Italien. Ti dette folk var endnu ikke bestemt til at opgive sin kulturelle fører-stilling blandt nationerne. Dets mangfoldige geni havde endnu ikke aabenbaret alle sine rigdomme. Selve forfaldet blev en gjenfødelse, selve frihedens

undergang skabte en række befriere, ikke Italiens, men menneskehedens og menneske-aandens.

En fælles tro, en fælles sag, en fælles lod forbinder denne kreds af filosofer, hvori navne som Galilei, Vanini og Campanella straaler om dette første og største italienske navn i den moderne tænknings historie: Giordano Bruno.

En fælles tro: paa fornuftens guddommelighed. En fælles sag: tankens suverænitet overfor kirkens dogmer, og en fælles lod: ulykken, modgangen.

Galilei og Campanella hensled lange aar af sit liv i inkvisitionens fængsler, Bruno og Vanini endte sit liv paa inkvisitionens baal.

Renan har ensteds skrevet: Erfaringen har vist, at filosofien ikke trænger beskyttelse og ikke gunst; den spørger ingen om bemyndigelse, og den modtager ingens befalinger; den er den frieste og ubetvingeligste ytring af menneskelig bevidsthed.

Der findes ingen bedre bekræftelse paa denne gyldne regel end disse italienske tænkeres liv og lære. Aldrig har prisen for at tænke frit været sat høiere end under den katolske reaktion og Spaniens overvælde, og aldrig er der tænkt og talt og skrevet friere. Ikke fordi disse mænd var trodsige hoder eller uvorne skvadronører, endnu mindre fordi de i den slags grænseløse overspændthed i følelse, som var almindelig i kristendommens første tider, strakte hænderne ud efter martyr-kroner. De undgik, saa vidt de kunde, sammenstød med de geistlig-verdslige magter, ja de gik ofte saa langt som til at tilbagekalde lærdomme, der stod i strid med kirkens, eller greb til et dialektisk nødværge, hvori man senere har villet finde præget af jesuitismens tidsalder — det at skjelne mellem friheden til at tænke og forpligtelsen til at tro, og give hver sit, at kræve tanke- og lære-frihed ud til de yderste grænser under dette stadige forbehold: dette tænker og lærer jeg som filosof, men derimod tror jeg noget andet som kristen.

De holdt sig ikke for lidende, og de vilde foragtet den titel: videnskabens martyrer, som en senere tids professor-sentimentalitet har hængt paa dem. De var med heltemod det, vi nu kalder optimister. Deres verdens-syn udsprang af troen paa altets og selvets guddommelighed og bundede i en livs-hengivenhed, som var tankens snarere end sansernes, men ogsaa sansernes.

I et fængsel, hvor neppe en lys-straale trængte ned i de syv og tyve aar, han sad der, skrev Campanella *Solbyen*, dette ungdomsberusede luft-bygværk, som indeholder ideerne til alle senere sociale utopier. Og Bruno selv vandt under sin syv-aarige indespærring i Romer-fængslerne den ubøielighed, som fattedes ham, da han første

gang stod for inkvisitionen i Venedig, — den ubøielighed, som hans sorte dommere kaldte forhærdelse, men som for ham selv var fred med Gud.

* * *

Giordano Brunos sind og hans levnetsløb er lige urolige, stormdrevne, begge lige fjerne fra den fred og tilfredshed i skuen og søgen, som vi er vante til at anse for normen for en tænkers tilværelse. Han var syd-italiener, født i Nola ved Neapel i 1548, lidenskabelig af temperament, overdreven og uoverlagt i tale, uforsigtig i sin færd, som skribent og taler improvisatorisk, uregelbundet, med et foredrag, hvis billed-vrimmel og ord-overflod er forvirrende, hvis mening ofte er mystisk ugjennemtrængelig, altid klar i lyn-glimt — et kaos med sole. Hans aandelige syns- og skjelne-redskab var tvilen, hans udtryksform modsigelsen. Lad os begynde med at tvile, skrev han, lad os tvile, saa længe tiden levner os en uløst vanskelighed.

Og trangen til at modsige vaagner allerede i ham, da han som ganske ung mand underkaster sig præste-forberedelsen i et neapolitansk dominikaner-kloster. I sine meddelelser til inkvisitionen i Venedig, hvilke saa godt som er de eneste kilder til hans biografi, har han med flid forsøgt at afsvække betydningen af sin ungdoms aandelige vildfarelser og de ulemper, de paaførte ham, men hans flugt og ekskommunikation viser, at det ikke alene var i ringe ting, hans ukirkelige sindelag skinnede igjennem. Og komedien *Lysestagen*, der er saftig som et stykke Rabelais og ublufærdig som et stykke Aretino og har det samme agtværdige personale af skjelme og rufferske, pedanter og hanreier, og hvor intrigen, som altid, spindes af de første og gaar ud over de siste — hvis denne er skrevet eller planlagt i hans kloster-aar, saa har vi tillige her et tegn, som tyder paa, at hans sanser lige meget som hans tanker gjorde oprør mod den religiøse disciplin og spilede vingerne ud mod verden.

28 aar gammel, i 1576 flygtede han fra Neapel til Rom, og da hans rygte fulgte efter ham, kastede han munke-kutten og flygtede videre til Genua, til Venedig, til Milano og atter videre ud over Italiens grænser til Genf. Han fortæller, at han i en af de byer, han besøgte, underviste smaabørn i grammatik og foredrog astronomi for nogle adelsmænd. Men det navn, han giver denne videnskab (la sfèra) tyder paa, at det endnu ikke var det Copernikanske verdens-system, han forkyndte. I Venedig, hvor pesten rasede under hans ophold, udgav han en liden bog, *Tidernes tegn*, som er gaaen tabt. Han maa i denne tid have været meget nødlidende, ti i Padua trak han atter paa sin ordens-dragt og beholdt denne under sin vandring fra kloster til kloster, indtil han tre aar efter sit opbrud fra Neapel kom til Genf.

I dette den protestantiske fanatismes Rom kunde han ikke længe forblive i fred. Vel gav hans kalvinistiske landsmænd ham borgerlige klæder og sørgede for at skaffe ham et tarveligt underhold som korrektur-læser i et af byens trykkerier, og vel synes det at fremgaa af nye dokumenter, at Bruno i strid med sine redegjørelser for den venetianske inkvisition har maattet bekjende sig til stadens religion for at faa adgang til universitetet. Men hans modsigelses-aand forledede ham til at indtage en oppositionel holdning overfor dets filosofiske autoriteter, og efter forskjellige ydmygelser og viderværdigheder maatte han fortrække.

Han synes dreven af en overmodig trang til at trodse farer; ellers kan man vanskelig forklare sig, at den ekskommunicerede munk gang paa gang vælger til ophold paa sine vandringer byer, der var særligt berygtede for religiøs nidkjærhed. Fra Genf drog Bruno til Toulouse, hvor hans ulykkelige aands-frænde Vanini nitten aar efter hans egen død fik »tungen udskaaren, legemet overantvordet ilden og sjælen styrtet i helvede.«

At Bruno kunde holde sig hele 10 aar i denne by og ydermere vinde en doktor-titel og et professorat i filosofi. viser, at han har maattet lægge baand paa sin tunge, om ikke paa sine tanker.

Fra Toulouse begav han sig til Paris, hvor han opnaaede kongens gunst og holdt forelæsninger ved Sorbonnen, men afslog et professorat, fordi han ikke vilde forpligtes til at bivaane messen. Efter tidens sæd hæver han i tilegnelsen til sit latinske skrift *Om ideernes skygger* den liderlige Henrik den tredje til skyerne og betegner ham som en monark, der »henriver folkene til beundring ved sin dyd, sit høisind og sine bedrifter.« Han var senere ikke mindre sparsom med sine lovtaler over dronning Elisabeth af England, men rigtignok med større ret.

De to aar han tilbragte i England, 1583—1585, hvor han nød den franske gesandt de Mouvissières storladne gjæstfrihed og færdedes i en kreds af frit og fint dannede adelsmænd, var de lykkeligste og frugtbareste i hans liv. Han skrev og udgav i London saa godt som alle sine italienske skrifter, der langt overgaar hans latinske i betydning. Men universitets-forholdene i England var for en lærer af hans art mindre gunstige end fastlandets. Oxford var en af skolastikens uindtagelige fæstninger; der var bøder for de ringeste afvigelser fra Aristoteles, og en forkynder af det kopernikanske verdenssystem udsatte sig for de samme misforstaaelser, latterlig-gjørelser og forfølgelser, som hundred aar senere paa Bjerget.

Oxford gav satirikeren i Bruno et uudtømmeligt stof. Hans

pedanter er alle derfra. Han har komedie-digterens klare blik for sammenhængen mellem lærdom og dumhed, mellem fromhed og lystenhed, og hans pedanter og hyklere er groteske skikkelser, skildrede med malicens mesterskab. Den utvungne dialog-form i hans italienske skrifter tillader ham at følge sin hang til digressioner. Overgangene er pludselige fra det sublime til det trivielle, fra det uendeligt store til det uendeligt smaa, fra det evige til det timelige. Hvad dialogen derved taber i systematisk strenghed, vinder den i dramatisk livlighed.

Brunos aand skyede disciplin. Han formaaede ikke at udtænke et system, hvor led føier sig til led, og tanke slutter sig til tanke, indtil den logiske bygning staar færdig i enhed og helhed. Der er en frodig vild-vækst i hans skrifter, et mellem-hverandre af væsentligt og uvæsentligt, en blanding af logik og lyrik, en rigdom paa indfald og en ringe evne til at vrage og vælge mellem dem; der er overflod af fantasi, mangel paa kunst.

Sine siste frie vandrings-aar 1586—1591 tilbragte Bruno i Tyskland. Han besøgte en række tyske byer, Marburg, Mainz, Helmstedt, Frankfurt am Main; men ingen tysk universitets-stad tiltalte ham mere end Wittenberg, Melanchtons by. Der herskede her en tolerance, som kom den omflakkende filosof til gode, en god arv fra den stilfærdige humanist. Bruno siger i sin afskeds-tale til universitetets professorer: »I har ikke opholdt jer over min tro, som I ikke billiger. I har tilladt mig at være frit, hvad jeg er: en ven af visdom og en musernes elsker. I har ikke negtet mig uforbeholdent at fremsætte meninger, som staar i strid med jeres egne lærdomme. Jeg har i min betrængte landflygtighed hos eder fundet et rummeligt fædreland.« Og hans taknemlighed mod Wittenberg skinner igjen i hans beundrende omtale af tyskerne. Villig som han forøvrigt var til at vurdere de beste egenskaber hos de folk, mellem hvem han færdedes, karakteriserer han franskmændene som »skjønne, straalende, ja hartad guddommelige skabninger,« og medens englændernes selvgodhed og brutalitet udenfor den udvalgte kreds, han omgikkes, pinligt frastødte ham, har de engelske damer aflokket ham en begeistret hyldest: ». . . disse unge, fine, kloge, morbide væsener med det blonde haar, de svagt rødmende kinder og de guddommelige øine.« Men tyskerne henrev ham til en beundring, hvis profetiske udtryk nu ikke virker overdrevne, ti han skulde jo faa ret. »Her i Tyskland,« skrev han, »vil selve visdommen bygge sit hus. Und tyskerne, o Jupiter, viden om sine egne kræfter, und dem higen efter de høieste ting, og de vil blive guder og ikke mennesker.«

I Frankfurt am Main modtog Bruno af en venetiansk adelsmand

den ulyksalige indbydelse, som atter bragte ham indenfor fædrelandets og inkvisitionens magt-omraade. Han var træt af sit omflakkende liv og mæt af modgang. Paa de faa steder, hvor en gjæstmild tolerance en tid lang tilstedte ham *il libero filosofare* som i London eller i Wittenberg, vendte forholdene sig snart til hans ugunst, eller han dreves derfra af sin ubetvingelige vandre-lyst. Men summen af hans erfaringer var den, at en tænker indenfor alle sekter og skoler var lige ilde seet af protestanter som af katoliker. I Marburg negtedes der ham adgang til universitetet, i Helmstedt lystes han i ban af præsteskabet, i Frankfurt am Main forbød senatet hans ven, den store boghandler Wechel, at yde ham husly. Han gav heller ingen af de to religions-grupper fortrinnet. De teologiske strids-emner var ham lige saa intetsigende, som teologernes fanatiske stridigheder var ham viderlige.

Han ønskede et tilflugts-sted, hvor han i fred og stilhed kunde fuldende de verker, han endnu havde uskrevne, og han troede, at han skulde finde et saadant i den mægtige lagune-stad under hjemlandets velsignede himmel.

Den adelsmand, som indbød Bruno til Venedig, var et sneversindet og overtroisk menneske, som havde haabet at blive indviet i hemmelige videnskaber af sin gjæst og uden skrupler prisgav ham til inkvisitionen, da hans forventninger skuffedes. Alle Brunos biografer gaar ud fra, at den bigotte anklager var et blindt skjæbnens eller tilfældets instrument, og at der ikke kan være tale om nogen forud udkastet plan fra inkvisitionens side om at benytte ham til at lokke filosofen over Alperne.

Anklage-skrivelserne er mønstre paa taabelighed og ondskab, og deres hoved-punkter tilintetgjordes eller afsvækkedes under vidneførselen. Men en gang stillet for den frygtelige domstol, kunde Bruno ikke undgaa at maatte gjøre rede for indholdet af sine skrifter og øiemedet med sine ophold i protestantiske lande, og der fremkom under disse forhør mere end nok til at fælde ham.

Processen førte dog ikke til nogen dom. Sommeren og høsten 1592 holdtes filosofen i bly-kamrene; de første vinter-maaneder gik hen med note-vekslinger mellem de romerske og venetianske myndigheder om hans udlevering, og i januar 1593 fik endelig kardinal Sanseverina sin vilje, og Giordano Bruno udleveredes til Rom.

I syv aar sad han levende begravet i inkvisitionens fængsler. Og endelig den 9. februar 1600 stilledes han for tribunalet for at faa sin dom.

Han blev tvungen til at knæle, medens beretningen om hans liv og vrang-lære og om inkvisitionens frugtesløse forsøg paa med

mildhed at bevæge ham til omvendelse oplæstes i nærvær af de høieste geistlige og verdslige myndigheder. Derpaa blev han degraderet og udstødt af den kristne menighed, og endelig oplæstes dommen, hvis ordlyd:

— vi overantvorder ham til den verdslige øvrighed med bøn om, at han maa straffes med skaansomhed og uden blods udgydelse —

er inkvisitionens ironiske omskrivning for den straf at brændes levende.

Da dommen var ham forkyndt, vendte Giordono Bruno sig til inkvisitorerne og sagde:

»I skjælver mere ved at dømme mig, end jeg ved at høre dommen.«

Den syttende februar førtes han til Campo di Fiore, hvor baalet var reist. Og han gik ind i døden med urokkelig standhaftighed og taus værdighed. Da en jesuit rakte et krucifiks hen til hans mund, for at han skulde kysse det, vendte han hodet bort med foragt.

Industrien i Syd-staterne i Amerika.

(Efter Leonora Beck Ellis i *Forum*).

Om den store udvikling, som industrien i Syd-staterne i den amerikanske Union har gjennemgaaet i de siste tyve aar, giver miss Ellis i siste hefte af *Forum* mange interessante oplysninger. Efter hendes artikel at dømme ser det ud til, at Syd-staterne er allerede ophørt at være et aristokratisk jord-dyrkende samfund og er gaaet over til at blive en industriel og kommerciel rival til Nord-staterne.

Neden-staaende tabel viser nogle af de mærkeligste fremskridt paa industriens og handelens omraade i aarene 1880— 1899. Tallene taler for sig selv.

	1880	1899
Jernbaner, eng. mil	20,600	50,000
Bomuld-høst, baller	5,750,000	11,199,000
Kapital, anbragt i bomuld-spinderier	$ 21,900,000	$ 125,000,000
Antal spindler i bomuld-spinderier i Syd-staterne	667,000	5,000,000
Kapital, anbragt i Syd-staternes fabrikindustri	$ 257,200,000	$ 1,000,000,000
Værdien af Syd-staternes industriprodukter	$ 457,500,000	$ 1,500,000,000
Arbeids-lønninger i fabrikerne	$ 75,900,000	$ 350,000,000
Kapital, anbragt i bomuldsfrøolje-fabriker	$ 3,500,000	$ 40,000,000
Produktion af rujern, tons	397,000	2,500,000
Produktion af kul, tons	6,000,000	40,000,000

Djævelen og hans navne-fættere.

(Efter Oliphant Smeaton i *Westm. Review*).

Forestillingen om en personlig »ond magt« har til alle tider været fremherskende og eksisterer som en hoved-lære i de fleste af nutidens store religioner. Mange lærde mænd har behandlet dette vanskelige emne, saavel fra teologisk som metafysisk standpunkt. Forfatterens hensigt med nærværende artikel er blot at fremstille de forskjellige modifikationer af den samme idé hos forskjellige folkeslag, for at vise, at jødernes »Satan«, persernes »Ahriman«, hinduernes »Siva«, nordboernes »Loke«, grækernes »Eumenider« og mexikanernes »Tlakotekolotl«, alle i virkeligheden er modifikationer af et og samme grund-princip.

Oprindelsen til det onde har, som bekjendt været religionernes store strids-spørsmaal. Forfatterens sammenlignende analyse gjælder særlig det personlige element; den moralske egenskab træder mere i baggrunden. I sit mærkelige verk: »Kristendommens lære om synd« har den nylig afdøde forsker, Tulloch, opkastet den tanke, at »ondt« i alle de tidligste religioner stadig havde en fysisk og objektiv karakter. Nyere forskninger har godtgjort rigtigheden af denne paastand. Som prof. Pfleiderer har gjort opmærksom paa, beviser alle levninger og myter, vi har tilbage fra den for-historiske tid, at »ondt« oprindelig ansaaes for at være af personlig natur; desuden tyder disse paa, at en inkarneret »djævel« som den direkte anstifter og formidler af »det onde« blandt menneskene havde en sideordnet plads med »en god magt« i teologierne fra religionens graa morgen, som f. eks. i den dunkle tid, der gaar forud for Vedahymnerne. Dragen Tiamat f. eks., hvormed Babylons og Assyriens ældre guder sagdes at ligge i stadig strid, og hvis afbildning saa hyppig forekommer i de nylig opdagede ruiner i Nippur, synes at være det svage og afblegede minde om hin mægtige, personlige »onde kraft«, der vekslende med »det gode« beherskede de tidligste tiders dualisme, efter at man havde frigjort sig fra fetisjismen. Grunden er ikke at søge langt borte.

De ødelæggende natur-fænomener, der er saa eiendommelige for det fjerne Østen — hvor menneske-slægtens vugge almindelig antages at have staaet, forklarer straks »den onde magts« fremhersken i den tidlige dualisme. Man tænke sig, at en tropisk orkan gaar over et land-belte, kun nogle hundred meter bredt, og river med sig

alt, baade huse, trær, kvæg og mennesker, medens en person, der befinder sig i kort afstand fra orkanens direkte virke-felt, neppe kan føle et pust. Dette forklarer fuldt ud oprindelsen til melanesierens ord, at orkanen er kampen mellem 'godt' og 'ondt'«. Efter et langt ophold i Østen og efter et omhyggeligt studium af de forskjellige religiøse faser, som ytrer sig der, er forfatteren kommen til den slutning, at »ondt« i hvert fald oprindelig var en fysisk erfaring, og at den moralske betydning, som udtrykket senere fik, havde en rent underordnet og sekundær karakter.

De fleste lærde, som har behandlet dette spørsmaal, er, trods utallige divergenser, dog alle enige i sin opfatning af den tidligste form for »den onde magt«; de antager nemlig en inkarnation af »ødelæggende fysiske fænomener« som forklaring til »ondskabens princip«. Man tør formode, at »stormenes gud« var den tidligste form, under hvilken den magt, vi kalder »djævel«, viste sig i religionen. Enkelte, som Menzies og Andrew Lang, holder paa en mere subjektiv forklaring. Men efter de iagttagelser, forfatteren har gjort blandt de midt-australske stammer, hvis berøring med hvide har været meget ringe, samt blandt beboerne af Ny-Guinea, Ny-Hebriderne og Markvesas-øerne, er han kommen til den overbevisning, at baade »ondt« og den magt, som foraarsager det, oprindelig havde en rent fysisk og objektiv karakter.

Naar forfatteren saa stærkt betoner dette punkt, vil han dermed forklare den overveiende personlige og realistiske fremstilling af Satan, Siva, Loke og Eumeniderne, som viser sig i de tidligste hentydninger til dem i deres respektive religioner. Jødernes »Satan« er i den første beretning om ham i Jobs bog en af »beni elohim«, *Guds sønner*, skjønt der er en iøinefaldende forskjel mellem ham og de andre af samme kategori. Satan var ifølge denne fremstilling et personligt væsen, der frygtede Gud og skyede ondt.

I 3. mosebogs Azazel, der, efter hvad Hengstenberg har paavist, simpelthen var et synonym for Satan, er den samme personlige karakter bevaret. Den første opfatning af »Satan« var derfor et inkarneret princip, personificeret i et væsen, der besad mange menneskelige egenskaber, men hvis hverv det var at tilføie menneskene ondt; i de tidligste religions-former sandsynligvis som Guds tjener, men senere for egen regning.

Men jødernes »Satan« undergik i det babyloniske fangenskabs tid en mærkbar forvandling. Her kom den jødiske forestilling til at staa i afgjort modsætning til opfatningen af den persiske Ahriman, den upersonlige »onde magt« i Zoroasters dualisme. Herom bemærkede

nylig en forfatter: »Jødernes Satan voksede i magt og begrænsning under Ahrimans skygge, og fra nu af er det ham, som direkte bringer menneskene moralske og fysiske lidelser. Dog maa man ikke tro, at dette skyldtes direkte laan, og at jødernes »Satan« i det væsentlige ikke var en original forvandling af den specifikt jødiske forestilling.« Fra nu af antager jødernes »Satan« mer og mer karakteren af en formidler, hvis funktion det er at forvolde moralske og fysiske lidelser, at friste menneskene til synd mod sig selv og sin næste. Fra det babyloniske fangenskab til Kristi tider viste Satans karakter sig i grellere og grellere farver mod den guddommelige godheds baggrund, indtil han i den form, hvori han fremstilles i det Nye Testamente, optræder som den forhærdede fiende af alt godt, som guddommens rival, om end underlegen, og til slut som fristeren af Guds Søn. Det er en hoved-lære inden kristendommen, at den store kamp mellem godt og ondt bragtes til afslutning, da Kristus viste sig som seirherre over døden og graven.

Ahriman er »djævelen« i den persisk-iranske zoroastrianisme, hvortil nu hovedsagelig parserne bekjender sig. Efter den store reformator Zerdusht's system eksisterede der fra tingenes begyndelse to høiere aander eller magter, Ahuro Mazdao eller Ormuzd, og Angro Mainyush eller Ahriman, den første repræsenterende det gode i verden, den anden det onde. Problemet angaaende det ondes oprindelse er saaledes i Persiens gamle religion blet løst ved at tilskrive det onde som det gode en evig tilværelse. Som professor Geldner ved Halles universitet bemærker: »Ormuzd er lys, liv og alt, som er rent og godt; i de etiske verdens-love er han orden og sandhed; hans modsætning er mørke, urenhed, død og alt det, som er ondt i verden, lovløshed og løgn.« Naar de to omtales som »et par«, maa dette ikke fortolkes derhen, at de er »tvillinger«; det betegner simpelt hen en dualitet, et modsat par. De to aander havde indtil tingenes skabelse nøiagtig opveiet hinanden. Skjønt for nærværende »ondt« kjæmper med »godt«, er Ormuzd's endelige seir over Ahriman et hoved-princip inden Zoroasters lære. I *Zend-Avesta* er verden med mennesket som centrum de to høiere magters slag-mark, og i menneske-slægtens sjæl finder de heftigste kampe sted. Ahriman fremstilles i den tidligere zoroastrianisme som et aandeligt væsen, der dog besidder evnen til efter egen vilje at inkarnere sig.

I den senere persiske teologi og i parsernes tros-system nu for tiden viser dog Ahriman sig blot som et moralsk væsen, en uforklarligt listig og ond magt, der paa menneske-slægten øver et trylleri, noget beslægtet med slangens magt. Det eneste haab er, siger den

fromme parser, at modstaa Ahriman fra det aller første af. Han vinder styrke, efter hvert som menneskets tro blir svagere, medens han ved modstand drives paa flugt. Hvad er dette andet end kristendommens lære: »Modstaa djævelen, og han vil flygte fra dig.«

Enhver gudfrygtig parser nærer det haab, at den nu eksisterende verdens ende er nær. Den nuværende tid er tiden for Ahrimans seir. Naar »tingenes ende« kommer, vil Ormuzd sammenkalde alle sine magter til et endeligt, afgjørende forsøg paa at knække Ahrimans herredømme for stedse. Ved Ormuzd's hjælp vil »de troende« fuldbyrde seiren over Ahriman og hans forbundne i den store zoroasterske Armageddon. Da vil Ormuzd, nu den aller-høieste, holde en »Vidaite« eller siste dom over den hele menneskeslægt og dømme enhver strengt efter hans handlinger i livet, straffe de ugudelige og give de gode den forventede belønning. Ahriman vil da (efter *Zend-Avesta*) kastes ned i afgrunden tillige med alle dem, som er overantvordede til ham, for at lide pinsler i Helvede, hvor han saa vil forblive magtesløs. Da begynder det udelelige kongedømme, hvor »de gode« hersker eller Gud i himmelen og paa jorden.

Der er tydeligvis to forskjellige trin i udviklingen af forestillingen om Ahriman, det første, hvor han fremstilles som blot og bart et menneske med overmenneskelig magt til det onde, men endnu er et menneske med alle dets laster og specielle synder. Paa dette trin fuldbyrder Ahriman sine erobringer ved direkte fristelse, appellerende til de naturlige sanser. Enhver ulykke, enhver sygdom, enhver forlokkelse til synd, alt tilskrives Ahrimans personlige nærværelse og medvirken. Men i aarhundredernes løb modificeredes denne forestilling lidt efter lidt. Den blev mere upersonlig, mere subjektiv i sin indflydelse, skjønt dens magt betragtedes som mere gaadefuld og forfærdelig, fordi den var mindre tydelig begrænset. Fra at være en inkarnation af fysisk uro og forvirring er Ahriman nu blet en blot og bart moralsk egenskab eller aand, forfærdelig virksom og mægtig, men ikke længer appellerende til de naturlige sanser. For den oplyste parser nu til dags er Ahriman simpelthen en moralsk egenskab, som indbefatter i sig al den skade og fordærvelse, som rammer menneske-slægten.

Siva, hinduernes »djævel«, viser os træk af en helt forskjellig natur. Hvis man blot lægger vægten paa en fase af hans karakter, kan han ansees for at frembyde nogen slægtskabs-lighed med jødernes Satan eller persernes Ahriman. Siva er typen baade paa ødelæggelse og gjen-frembringelse. Men den siste egenskab var uden tvil en senere tilføielse til hans øvrige attributer. Denne guddom opfattedes

oprindeligt som en magt, der satte sin glæde i at ødelægge, forvolde fysiske lidelser og bringe død og undergang over folk og land. Han fremstilles i hinduernes hellige bøger som »den frygtelige ødelægger«. Men i alt dette er der endnu ingen hentydning til det ondes moralske egenskaber. Forestillingen gjælder helt og holdent en fysisk magt, anvendt med den største ondskab og uretfærdighed mod menneskene. Sammen med sin ægtefælle, der afvekslende kaldes Devi, Durga, Uma og Kali, fremstilles han som inkarnationen af fysisk lidelse, uret, uretfærdighed eller ulykke. I *Puranas* skildres Siva som vandrende omkring, ledsaget af spøgelser, drukken, nøgen og med tjafset haar, bedækket med asken af et lig-baal, prydet med hjerne-skaller og ben af mennesker, undertiden leende og undertiden raabende. Devi, hans ægtefælle, fremstilles med et hæsligt, skrækindjagende ansigt, strømmende af blod; hun er omslynget af slanger, hjerne-skaller og menneske-hoder, og i alle henseender mere lig en furie end en gudinde. Det eneste behag, Siva og Devi føler, er, naar deres altere vædes af blod, som naturligvis ikke kunde udgydes uden ødelæggelse af liv.

Først forholdsvis sent er et element af moralsk ondt kommet tilsyne i den hinduiske forestilling om Siva. Hos denne mægtige »tredje« inden den store hinduiske »Trimurti« eller tre-enighed har der langsomt indsneget sig et attribut af slægtskab med det »ikke gode«, der direkte er opstaaet af hans funktion som den fysiske ødelægger. Siva elsker det onde, simpelthen fordi det bringer menneskene i hans magt; men man kan ikke opdage noget spor af, at han nogensinde antager rollen som frister, saa at han forleder menneskene til det onde. Siva er forskjellig fra Satan deri, at der hos ham ikke findes nogen blanding af objektive og subjektive attributer, af moralsk og fysisk ondt. Han har næsten lige til den siste tid været rent menneskelig i alle sine egenskaber og var snarere en uendelig forstørret meneske-type end en inkarnation af moralske egenskaber. Heraf opstaar hinduernes »synder«, der hovedsagelig bestaar i krænkelser af personens og kastens renhed, uden at noget spor af subjektiv moralsk egenskab knytter sig til dem. Sivas had til menneskene fremgaar snarere af hans medfødte kjærlighed til at ødelægge end af noget ønske om at fuldbyrde racens moralske ødelæggelse. Naturligvis er Siva, som allerede før nævnt, ogsaa »den gjen-frembringende«, og nogle forfattere har draget den slutning, at hans kjærlighed til at ødelægge fremgik af ønsket om at bringe det ødelagte i en bedre form. Men dette er en tvungen forklaring af attributet; desuden maa man erindre, at Sivas attribut »den frem-

bringende« er af forholdsvis sen dato og skriver sig fra den tid, da dyrkelsen af Brahma som »det skabende princip« var kommet i forfald. De egenskaber, Siva har tilfælles med Satan og Ahriman, er hans tørst efter blod i materiel forstand, hans had til lys, sandhed, skjønhed og renhed, hans lyst til at tilintetgjøre — ikke blot ødelægge — menneskeslægten, og tilsist hans absolute modstand mod »det gode«, i den hinduiske mytologi repræsenteret af Visjnu, »bevareren«.

I den skandinaviske gude-lære er Loke den ondes repræsentant. Han er mere beslægtet med Satan og Ahriman end med Siva. Han tilhørte de nord-saksiske guddommes ældre teogoni, og ikke æsernes raad. Edda betegner ham som den, »der bagvasker guderne, udpønser svig og bedrag og er en skjænsel for guder og mennesker. Han er skjøn at se til, men hans sind er ondt og stadig tilbøieligt til at gjøre uret. Han overgaar baade guder og mennesker i troløshed og kraft og glæder sig ved det onde lige-som de andre guder ved det gode.« Heraf kunde man slutte, at Zoroasters dualistiske lærdomme her havde en mærkelig analogi med det fjerne Vestens mytologi. Sandsynligvis har der her i længst forsvundne tider eksisteret en anden art dualisme, hvoraf Loke, »det ondes princip«, er det eneste spor, man har tilbage. Han er ikke lig nogen af de andre skandinaviske guddomme. Hans egenskaber stemmer mere med den før-odinske dyrkelse, hvori naturens fysiske kræfter spillede saa stor rolle. Man har al grund til at tro, at Loke i sin tidligste karakter var personifikationen af det ødelæggende princip, der bestaar i storme, oversvømmelser, der feier med sig en hel bygds kvæg og høst, i uveir, regn o. s. v. Hvor end naturens fysiske kræfter foraarsagede lidelse, tab, ulykke, død, ansaaes Loke for at have skyld deri.

Men efter at den odinske gude-verden havde dannet sig, optoges Loke der fra den ældre mytologi. Han havde dog undergaaet nogen forandring i processen. Han repræsenterede nu et element af moralsk ondt, som han aldrig tidligere havde besiddet. I tidens løb blev man mer og mer tilbøielig til at give de lavere guddomme skylden for fysisk ulykke og at betragte Loke nærmest som menneskenes frister til slet handling og som den, der bragte menneskene saadanne subjektive »onder« som urene lyster, onde tanker, der igjen førte til onde handlinger, specielt mord og blods-udgydelse. Loke maa ikke forveksles med Tor, en blod-tørstig person, der var tordenens og slag-tummelens gud, ikke slagets; ti det var Odins fag. Tor og hans far Odin undsaa sig ikke for at ramme sine fiender, naar og hvorledes de end kunde komme over dem; men Loke havde

en saa væsentlig ond natur, at han vendte sine vaaben mod sine egne venner, særligt mod den fine og skjønne Balder — den skandinaviske Kristus. Loke maa derfor ansees som inkarnationen af det ondes magt. Netop det faktum, at han ikke tilhører den odinske gude-verden, er et bevis paa, hvor gammelt problemet angaaende det ondes oprindelse er inden den skandinaviske race. Loke er ikke saa bestemt individualiseret som jødernes »Satan«, men han er langt tydeligere begrænset som et moralsk princip end nogen af de andre djævle-typer, maaske med undtagelse af grækernes »Eumenider«. Ahriman besidder et større moralsk element, men han er ikke saa bestemt og tydelig personificeret som Loke.

Grækernes »Eumenider« eller »Erinnyer« var oprindelig »hevnerne af uret«, men i tidens løb fik de tillægs-attributet »det ondes tjenere« og var medvirkende under det grusomme forsyn, der førte de fordømte ind paa ulykkens og ødelæggelsens vei. Disse tre gudinder, Alekto, Megaira og Tisifone havde hver sine særegne pligter, men de skulde alle straffe menneskene for forbrydelser, ja endog friste dem til nye urigtige handlinger, for at fuldbyrde deres ødelæggelse. Trods mange karakter-træk, vidt forskjellige fra Satans, Ahrimans, Sivas eller Lokes, lignede dog »Furierne«, som de kaldtes, disse specielt deri, at de gjorde ondt af kjærlighed til det onde. Deres natur drev dem til det forfærdelige hverv, som var dem paalagt, og de udførte det *con amore*. Aischylos i sin tragedie »Eumeniderne« og Sofokles i »Oidipus Kolonos« fremstiller virkningsfuldt disse »skjæbne-tjeneres« grufulde mission. Inden deres »tre-enighed« indesluttes hele den etiske atmosfære, som i den hellenske literatur omgiver de gaadefulde problemer om synd og dens afsoning. Ved sin haardnakkede forfølgen og straf af uret indskriver de med ildskrift mod den græske tragedies dybe moralske baggrund den skrækkelige lære, at udsoningens omraade i virkeligheden er ubegrænset, og at uskyldige efterkommere af de oprindelige forbrydere, endog tredje og fjerde slægt-led, kan komme at lide for en gammel synd.

Til slut maa nævnes den siste af »djævelens« navne-fættere, der frembyder noget træk af interesse, nemlig den mexikanske gud »Tlakotekolotl« eller »han, som fremturer i synd«. Denne magt repræsenterer baade fysisk og moralsk ondt. I aztekernes mytologi dannede der sig meget tidlig forestilling om en guddom, hvis hele kraft var rettet paa at bringe menneskene sygdom, ulykke, sorg og død. Efterfølgende generationer lagde flere og flere attributer til. Mange af de egenskaber, som senere tilskreves den mexikanske Mars — den frygtelige Huitsilopokjtli, krigens gud, af hvis altere der aarlig

dryppede blod af 10,000 menneske-ofre, blev oprindelig identificerede med Tlakotekolotl. Ogsaa i aztekernes mytologi fandtes der en form for dualismen, nemlig i den stadige kamp mellem Tlakotekolotl og den høieste magt, den gode »Tlokvenahuakve«, hvis navn betyder »han, som er alt i sig«, eller »han, i hvem alle ting lever«. Kampen mellem de to guddomme har eksisteret fra »dagenes begyndelse« og vil vedblive, siger den mexikanske tradition, indtil Kvetsalkoatl, den mexikanske Kristus, kommer igjen og knuser Tlakotekolotl under sine fødder. I tidligere tider af aztekernes historie repræsenterede Tlakotekolotl blot attributer, der stod i forbindelse med fysisk lidelse, sygdom, ulykke og død; i de senere epoker af den mexikanske kultur antog han lidt efter lidt visse moralske egenskaber, der gjorde ham nær beslægtet med Satan og Ahriman. Han var den »magt, som forledede menneskene til at begaa handlinger, som bragte ødelæggelse over dem.« Han repræsenterede ogsaa andre karakteristiske egenskaber, der minder om »Satan, fristeren«, idet han indgiver menneskene onde tanker, som han nærer, indtil de faar sit udtryk i handling. Tlakotekolotl boede i mørke, deraf hans navn »det ondes menneskeugle«; hans bolig, hvortil de ugudelige sendtes efter døden, laa under jorden. Fra dette Helvede kom han blot op, naar han vilde udføre sine onde hensigter. Hans navn forekommer meget ofte i aztekernes »billed-skrift«; det betegnes altid ved en ugle med et forunderligt menneske-hode.

Foruden de her omtalte »djævle« kunde der nævnes andre, mindre vigtige, som maoriernes »Taipo«, de australske ur-indvaaneres »Looern« eller »Ovivonderrer«, hottentoternes »Gauna«, altai-sjamanismens »Erlik«, mahomedanismens »Eblis« eller »Azazil«.

Overalt i verden vil vi saaledes finde beviser for kampen mellem godt og ondt, der har dannet et saa uløseligt problem for kristendommens teologer fra Paulus's tid til vore dage. Problemet er dog ikke indskrænket til kristendommen alene. Det har været den store anstøds-sten for troen i enhver religion, og vil sandsynligvis vedblive at være det, indtil »tiden ikke skal være mere«.

— *Herbert Spencer* har, trods han ikke er langt fra de 80 aar, netop fuldendt omarbeidelsen af sit berømte værk »Principles of Biology« (grundtrækkene i læren om livet). Omarbeidelsen var blet nødvendig af hensyn til alle de nye resultater, forskningen har bragt for dagen siden første udgave.

Alkohol og arbeids-evne.

(Efter dr. Julian Marcuse i *Umschau*).

(Slutning)

Freys forsøg paa at redde alkoholens rang som styrkende middel blev ingenlunde godkjendt af alle. Ergografens paalidelighed kan bestrides; bare fingeren forskyves aldrig saa lidet, kan den faa sin evne til at bøie sig igjen. Selv bortseet fra ergograf-bevisets tvilsomhed, har Fick, Schumberg og andre søgt at paavise, at hvad Frey antog for en fornyelse af muskel-kraften, egentlig bare var en hidsning af nerve-virksomheden. Belgeren Destrée mente, at hans eksperimenter godtgjorde, at alkoholen strammede op saa vel ikke-udmattede som udmattede muskler, men bare for et kort øieblik, idet lammelsen meget snart gjør sig gjældende og ophæver virkningen af opstramningen. Endelig drager Aschaffenburg den, som det synes, rigtigste slutning af Freys forsøg: at man ved hjælp af smaa doser alkohol kan stramme en udmattet muskel op til en siste kraft-anstrengelse, som den ellers ikke vilde orke. Kun staar det da tilbage at undersøge, om ikke dette nedsætter vedkommende muskels evne til paany at komme til kræfter. Alkoholens opstrammende virkning kunde i saa fald sammenlignes med værdien af at bringe en udbrændt ovn til at blusse op igjen et øieblik ved at helde lidt petroleum paa gløderne. Hertil maa føies, at samme virkning opnaaes ved fortæring af 10 gram drue-sukker, samt at den opstrammende alkohol-dosis ikke paa langt nær svarer til den minste portion alkohol, man pleier at sætte til livs for nydelsens skyld; en større dosis medfører straks en overveiende lammelse. Desuden maa det ifølge prof. Sahli i Bern, i hvis institut Frey foretog sine forsøg, stadig fastholdes, at menneske-kroppen er en saa vel indrettet maskine, at den i det daglige liv ikke udsættes for en saa absolut udmattelse af en muskel, som Frey forudsætter, nemlig den fuldstændige udtømmelse af evnen til sammentrækning. For saa vidt vil under jevnt arbeide nydelsen af alkohol kun fremkalde den virkning, som Frey paaviste at være skadelig, idet den griber svækkende ind i den paagaaende muskel-virksomhed, inden den absolute udmattelse indtræder. Under sjeldne og helt ekstraordinære omstændigheder kan et menneske drives til en slig anstrengelse, at det ikke orker mere; og i saa fald kan en slurk vin stramme op for en kort tid.

— En umiddelbar følge af en maadeholden alkohol-nydelse er det, at *hjerte-virksomheden egges, og blod-omløbet paaskyndes.* Blod-

karrene udvides, særlig hudens blod-kar. Dette medfører, at kroppens overflade faar rigeligere forsyning af blod, og at dette udsættes for stærkere afkjøling. Ved større doser er varme-tabet saa betydeligt, at man under feber-anfald kan ty til dette middel for at bringe temperaturen til at synke. Desuden skaffer udvidelsen af blod-karrene hjertet mere at bestille; hjertets nerve-apparat har nemlig evnen til automatisk at regulere hjerte-virksomheden efter behovet; reserve-kræfter tages i brug for at overvinde hemmende indflydelser paa blod-strømmens hurtighed. Dette ytrer sig saaledes, at hjerte-slaget hos enkelte mennesker blir kraftigere, hos andre raskere. Den her anvendte regulerende reserve-kraft har selvfølgelig sine grænser; en overdreven sysselsættelse af hjertet medfører hjerte-udvidelse med deraf følgende skadelige ændringer i livs-virksomheden.

— Alkoholens virkning paa *sjæle-livet* er selv i tilfælde af en maadeholden nydelse ingenlunde ringe; paa denne virkning beror jo i det hele alkoholens rolle som nydelses-middel. Den eksperimentelle forskning paa dette omraade tilkommer Kräpelin æren for. Hans prøver bestod i at lade vedkommende lægge tal sammen eller lære tal-rækker udenad, samt i læse-øvelser og forsøg med at anslaa tids-afsnit.

Additions-prøverne viste en individuelt forskjellig nedgang i aandelig yde-evne. Forsøgene med udenads-læring af tolv-sifrede tal viste hos enkelte en aftagende, hos andre en øgende hurtighed til at lære. Under læse-prøverne erklærede samtlige forsøgs-personer, at en svag alkohol-dosis fremkaldte en paafaldende følelse af lettelse i læsningen. Ved eksaminationen under prøverne med udenads-læring iagttoges en øget evne til at tale hurtigt, der endog holdt sig, efter at evnen til hurtig udenads-læring var begyndt at tage af. Denne forøgelse af tale-hurtigheden røber en lettelse af de psyko-motoriske funktioner d. v. s. af de bevægelser, som udløser sig som svar paa sanse-indtryk. Ogsaa ved læse-forsøgene viste der sig en forøgelse af læse-hurtigheden, der imidlertid inden kort tid veg for en paatagelig lammelse. Alle Kräpelins forsøg paa dette omraade gav samme resultat: først en lettelse i sjæle-virksomheden, men om lidt en til-tagende slappelse.

Aschaffenburg har godtgjort noget tilsvarende for bog-trykkeres vedkommende. Han lod fire sættere hver to gange udrette sit arbeide uden at smage alkohol, og to gange efter at have nydt vin svarende til 36 gram absolut alkohol. Antallet af de bogstaver, de rak at sætte paa en time, var i alle otte tilfælde mindre paa alkohol-dagene end paa de nøkterne dage; forskjellen var gjennem-

snitlig 8.7 pct. Her er et bevis paa det praktiske arbeids-liv, der ganske stadfæster laboratorie-forsøgenes resultater.

En anden vigtig sjælelig indvirkning bestaar i, at række ordningen af forestillinger undergaar ændringer. I normal tilstand forforbinder vore forestillinger sig efter indholdet; alkohol slapper denne sammen-kjædning af begreber og fremkalder isteden en sammenkjædning efter ydre form, efter klang-lighed eller rim. Følgen er naturligvis, at tænkningen blir mere overfladisk og indholdsløs, tilslut meningsløs.

For at maale opfatnings-evnen, lod Kräpelin en række trykte ord vandre forbi en smal spalte i en skjærm; under indflydelse af alkohol læste vedkommende forsøgs-person altid færre ord rigtigt end i nøktern tilstand. Saaledes maa det være godtgjort, at alkoholnydelse hemmer opfatningen af enkle sanse-indtryk.

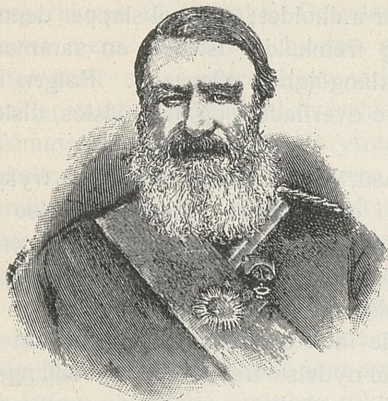
Særlig interesse har forsøgene med at anslaa varigheden af et tids-afsnit; det viste sig, at alkohol-nydelse fremkalder forestillingen om, at tiden gaar hurtigere end den virkelig gjør. Dette stadfæster da ogsaa det almindeligt kjendte fænomen, at tiden løber fra den, som hænger over glasset. Fremdeles har Kräpelin paavist, at alkohol paaskynder og letter udløsning af bevægelser, rigtignok paa bekostning af bevægelsens rigtighed. Alkoholen fremmer bevægelsesudløsningen, inden den kan reguleres ved omtanke. Derved lider selvfølgelig et arbeides paalidelighed. Dette er ligeledes en videnskabelig stadfæstelse af almindelig erfaring. Nydelse af stærke drikke gjør folk urolige, uberegnelige, høirøstede, trætte-lystne, hidsige og raske til at slaa løs »for et godt ord«. Vane-drankere er ofte slags-brødre.

Ved Fürers og Smiths forsøg er det fastslaaet, at stærke doser af alkohol medfører en forringelse af den aandelige yde-evne, der virker ud over det første døgn. Endnu er der mange forholde paa dette felt at underkaste nærmere undersøgelse; videnskaben er jo ogsaa netop bare saa vidt begyndt at betræde dette omraade. Forsøgene gjælder endnu bare et lidet faatal af individer, saa man neppe har ret til at opstille almen-gyldige love for alkoholens indflydelse paa aandelig virksomhed. Saa meget synes dog godtgjort, at gavnlige virkninger af alkohol heller ikke paa aandens omraade er det vanskeligt, sandsynligvis ogsaa umuligt at paavise.

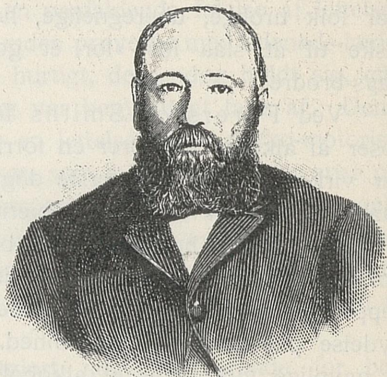
Videnskaben synes altsaa at være i færd med at *give alkoholnydelsen døds-stødet.* Antagelsen af dens værdi som nærings-middel, som læge-middel og som nydelses-middel gjendrives paa alle punkter ved en upartisk og samvittighedsfuld forskning.

De uovervindelige.

Verdens-historien er endelig blet beriget med et par navne, som kommer til at lyse med samme glans som de folke-helte, vi læste om i skolen. Der er ingen grund til ikke at udtale navnene Joubert og Cronje med samme klang som Miltiades.

Piet Joubert er født 1831 i Kango i Kaplandet og maatte fra ungdommen af slide sig frem ved egen hjælp. Paa smaa-handel skrabede han nogle kroner sammen og kjøbte sig en gaard ved Wakkerstroom i Transwaal. Takket være sit gløgge hode, kom han snart ind i politikken og blev valgt til medlem af Volksraad. Her har han i mange aar deltaget i alle de forhandlinger, som udgjør den unge stats indre historie; han hører til de forholdsvis frisindede burere og har været den stok-konservative Krügers modstander. Ellers har han, i modsætning til denne fødte diplomat helst taget personlig del i landets forsvar mod baade sorte og hvide fiender; han har længe baaret titel af general, og den har han redelig vundet i krig. For nærværende leder han beleiringen af Ladysmith og det mesterlige forsvar af stillingen ved Tugela. Han er en stram gammel mand med livlige øine og mange ar efter sin personlige samkvem med fienden. — Hans æt stammer fra det franske Flandern, og sit fransk udseende navn udtaler han paa godt flamsk: »Jaubert« (ganske som vi vilde sige ordet paa norsk). Forøvrigt nævnes han blandt landsmænd, paa grund af sin sluhed, helst »Sliem Piet«.

Cronje, som leder beleiringen af Kimberley og hævder stillingen ved Modderriver, er ikke politiker, men udelukkende bonde og kriger. Han bryder sig ikke om nogens venskab, men har sine krigs-kamerater tillid. Det var Cronje, som frelste sit fædreland

ved Majuba og ved Dornkoop. Han eier en falks øie for landskabets egenskaber til krigs-brug og en ravns vare tæft for fiendens manøvrering. Som en ægte jæger forstaar han at lokke sit bytte i fælder; det viste han hin regn-nat ved Dornkoop, som briterne neppe nok glemmer for de senere »uheld« ved Stormberg og andre steder. Cronje er og blir en tarvelig bonde, uden sans for pralende optog; da han efter hin nat, hvor hans søn blev frygtelig saaret, holdt sit indtog i hovedstaden paa sin forpjuskede hest, var der ingen, som lagde saa meget mærke til den uanselige mand, at de lettede paa hatten for ham. Siden tænkte man sig, at han vilde beile til den præsident-titel, som Krüger og Joubert kappedes om at vinde; men Cronje ruslede med bøssen over skulderen hjem til sin gaard og ventede der i ro, til der igjen blev brug for ham som det, han duede til. Nu er han altsaa igjen i sit rette element.

„Ræsonnerer dyrene?"

(Iudsendt).

Da jeg sommeren 1875 skulde reise til udlandet, begav min hustru sig til sit hjem paa landet og tog vor pudel »Till« med sig. Denne havde aldrig været der før. En dag skulde pigerne vaske hendes blaa-tø.s kjole, og efter endt vask tog de den med sig ned til elven for at skylle den. Till, der hele tiden, medens de stelte med kjolen, havde gaaet omkring dem og vist sig nervøs og urolig, ruslede efter. Kjolen bestod af tre stykker. Medens de to nu skylledes, napper Tell det tredje, gjorde helt om og for tilbage til gaarden med det. Pigerne efter; men naturligvis forsvandt Till, inden de var halv-veis. Saa kommer de da forpustede ind ind og fortæller, at hunden var rendt afsted med kjolen, og de vidste ikke, hvor den havde gjort af den. Omtrent samtidigt kommer Till, tilsyneladende meget uskyldig og tilfreds, men — uden kjolen.

Min hustru siger da omtrent som saa til den: »Hvor har du gjort af kjolen, Till? apporte kjolen!«

Dermed farer Till afsted ud i haven, graver ivrig op et hul, haler op skjørtet og kommer meget kry og tilfreds og lægger det, rigtignok i en sørgelig forfatning, for min hustrus fødder.

Kan denne, vistnok noksaa enestaaende historie fortolkes paa anden maade, end at hunden her har ført et *ræsonnement* omtrent som saa: »Hvad skal disse piger med min herskerindes kjole? Vil de tage den? Det skal jeg nok sætte en pind før!«

Og det maa tilstaaes, at den brugte en meget virksom og fornuftig maade at udføre *sin* hensigt paa, om den end ikke just passede ind i pigernes hensigt at gjøre kjolen ren.

Om Tills mange haande øvrige bedrifter vil jeg ikke fortælle, for ikke at gaa udenfor rammen for mit øiemed: at levere et bidrag til løsningen af spørsmaalet: ræsonnerer dyrene?

—d.

Kringsjaa.

Kristiania, 11. febr. 1900.

Foruden begivenhederne paa krigsskuepladsen har i den siste tid ogsaa adresse-debatten i det engelske underhus lagt beslag paa interessen. Parlamentet aabnedes den 30. januar, og lord Fitzmaurice indbragte straks i oppositions-førernes navn et mistillidsforslag, der beklagede den mangel paa forudseenhed, forsigtighed og dømmekraft, som regjeringen siden 1895 havde lagt for dagen i de sydafrikanske anliggender, og som tydeligt var kommen tilsyne ved krigsforberedelserne. Forslaget affødte en livlig debat, og de forskjellige oppositions-talere underkastede regjeringens krigs-politik en hvas kritik; men de veg allesammen tilbage for at drage konsekvensen af sin kritik og fordre krigen stanset paa grundlag af de to burer-republikers uafhængighed. Efter at de havde bevist, at krigen var unødvendig, uretfærdig og skjændig, gjorde de pludselig lige over for spørsmaalet om krigens fortsættelse enten helt om, idet de erklærede, at krigen »maatte føres til ende«, eller holdt, idet de aldeles ikke indlod sig paa sagen. Denne inkonsekvense i oppositionens holdning lettede naturligvis i høi grad opgaven for regjeringen og dens forsvarere, og det var neppe mange, som overraskedes over, at lord Fitzmaurices forslag forkastedes med 352 mod 139 stemmer. Saa vel dette store flertal som oppositionens svage holdning viser, at massen af det engelske folk staar bag regjeringen og trods alle nederlag paa krigs-skuepladsen fordrer, at krigen skal fortsættes af al magt. Havde der virkelig raadet en alvorlig uvilje mod krigen ude blandt folket, vilde oppositionen, og da navnlig dens venstre fløi, ikke have betænkt sig paa at fordre krigen stanset.

Flere oppositions-talere rettede endel skarpe interpellationer til Chamberlain, angaaende hans delagtighed i det Jamesonske indfald, hvorom der i den senere tid i pressen er fremkommet nærmere oplysninger. Men Chamberlain vidste behændigt at omgaa spørsmaalene, og ikke det alene, men han tilkjæmpede sig i en stor svar-tale paa et angreb af Harcourt en parlamentarisk triumf, som søger sin lige i hans karriere. Hans tale synes at have virket rent betagende ikke blot paa hans auditorium, men paa hele det engelske folk. Ialfald ligger atter alle engelske blade, med undtagelse af de radikaleste, for hans fødder, og krigens ophavsmand kan atter glæde sig over at have folke-stemningens vind i sine seil. Et nyt bevis for, at folket anser en seirrig afslutning paa krigen for et æres-spørsmaal. Da Chamberlain raabte: »Vi vil ikke have nogen ny Majuba-fred!«, da han priste koloniernes patriotisme og udfordrende spurte, om England vilde taale, at der reistes en fæstning med en fiendtlig besætning paa britisk territorium, da bruste tilhørernes bravo gjennem hallen, og han var atter situationens herre. Men det blir mere og mere tydeligt, at den vei, ad hvilken Chamberlain fører det engelske folk, er en farlig vei, og det er et stort spørsmaal, om

ikke England ved at fortsætte krigen resikerer at miste hele Syd-Afrika.

Der var dog en fraktion i det britiske parlament, som fordrede krigens afslutning, nemlig irlænderne. Men de befinder sig i en sær-stillling, og den hensynsløse maade, hvorpaa deres fører Redmond begrundede fordringen, var ikke skikket til at vække sympati. Hans tale formelig dryppede af had til England og gjorde det omtrent umuligt for alle ikke-irlændere at stemme for hans forslag. Det var derfor let for regjeringens talsmænd at afslaa dette angreb. Ikke en gang alle irlændere stemte for forslaget.

John Bull som post=aabner.

Beklager, mine herrer, at der ikke er breve til jer; desuden staar der ikke noget i dem.

(Efter *Kladderadatsch*).

Fra krigs-skuepladsen.

Som vi antydede i forrige oversigt, maatte general Buller efter de blodige kampe ved Spionkop trække alle sine tropper tilbage. til Tugelas sydlige bred. Der indtraadte nu omkring 8 dages pause, hvorunder Buller forberedte et *tredje undsætningsforsøg*. Af Spearmansfarms eier, mr. Walton, blev han gjort opmærksom paa, at der foruden de benyttede overgangs-steder over floden, Potgieters og Trichards drift, fandtes en mængde af andre vade-steder, der lod sig anvende. Buller opgav da den mislykkede ide om en omgaaelse af burernes høire fløi og besluttede sig til at forsøge et gjennembrud fra sin stilling ved Spearmans farm i retning af Ladysmith. Den 5. februar rykkede den engelske styrke over floden paa to steder. General Wynnes brigade, der gik over ved Pont drift og aabenbart skulde besætte Brakfontein-høiderne, formaaede ikke at løse denne opgave, — et nederlag, som de engelske telegrammer søger at maskere ved forsikringen om, at Wynne kun skulde foretage et skin-angreb. Derimod var general Lyttleton, der med høire fløi gik over ved Molens drift, heldigere, idet det lykkedes ham at besætte høiden Vaalkrantz nord for floden. Denne høide holdt han besat fra mandag til onsdag nat, da der blev givet ordre til tilbagetog. Da det nemlig ikke var lykkedes Wynne at tage Brakfontein-høiderne, blev Vaalkrantz-stillingen udsat for en herjende kryds-ild fra Brakfontein i vest og Doornkloof i øst. Buller sendte forstærknings-tropper over floden, og disse gik lige løs paa burernes løbegrave. Men angrebet var frugtesløst, og det blev snart klart, at en videre fremrykning vilde koste altfor meget menneske-blod, hvorfor tilbagetoget

blev besluttet. Det forsikres imidlertid, at Bullers tropper kun midlertidig befinder sig syd for Tugela, og at de snart vil komme i virksomhed igjen.

Ved syd- og vest-grænsen har kun mindre betydningsfulde kampe fundet sted, hvorfor situationen er omtrent uforandret. Sjette og syvende division, den første under general Kelly-Kenny og den siste under general Tucker, er nu ankomne til Syd-Afrika. Kelly-Kenny har med sine tropper rykket frem til syd-grænsen, hvor han har besat punktet Thebus paa tverbanen mellem Stormberg og Rosmead, medens Tucker er draget til Modder-floden i vest. En del tropper af disse divisioner synes ogsaa at være sendt Buller til forstærkning.

Der har været talt meget om, at lord Roberts nu vilde vende tilbage til den oprindelige felttogs-plan og samle alle tropper, som kan afsees, til et indfald i Oranje-fristaten fra den nordlige Kap-koloni. Man har ogsaa i den omstændighed, at saavel lord Roberts som lord Kitchener er dragne til syd-grænsen, seet et bevis for, at der her forestaar en almindelig aktion. Imidlertid skal lord Roberts selv have erklæret, at han ikke agter at gribe offensiven før i begyndelsen af mars, og det heder endog, at han forlanger 90,000 mand mere, end han nu har.

Storbritannien vil ifølge understatssekretær Wyndhams meddelelser i Underhuset snart have 194,000 mand i Syd-Afrika. Dette tal maa dog betydelig reduceres, hvis man vil have antallet af de tropper, der kan anvendes i felten. *R. E.*

Notiser.

— *6½ millioner indbyggere har London* ifølge siste folke-tælling. Tallet stiger med 80,000 om aaret. Der indtræffer en fødsel hvert 3. minut, et dødsfald hvert 5. minut. Byen tæller flere skotter end Edinburg, flere irer end Dublin, flere katoliker end Rom, flere jøder end Palæstina. ¼ million forbrydere er bogførte hos politiet.

— *Lig-brænding* blir mere og mere almindelig i Tyskland. I 1897 har krematorierne i Gotha besørget 199 brændinger, i Heidelberg 151, i Hamburg 111, i Jena 46. Alt i alt foretoges der i Tyskland ifjor 508 ligbrændinger, 51 flere end i 1898.

— *Paul Heyse,* den berømte tyske novillist, vil feire sin 70 aars fødselsdag den 15. marts.

— *Dronning Vilhelmina* af Nederlandene — »ons Willemintje« som hendes gemytlige undersaatter nævner hende — er en mester i at pynte hatte. Baade sine egne og sin mors flotte hatte pleier hendes majestæt selv at »sætte op«. Hun har et privat mode-magasin paa slottet.

— *Crispis søn* Luigi har stjaalet sin veninde, en grevinde Cellere's juveler, og maattet fordufte til Argentina; uagtet hans mægtige far anholdt om processens udsættelse, blev synderen dømt til fire aars tugthus »in contumaciam«.

— *Staty-tyveri.* Et bronse-standbillede blev natten til 15. januar stjaalet bort fra sin sokkel paa en offentlig plads i Madrid. Hvor var politiet?

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

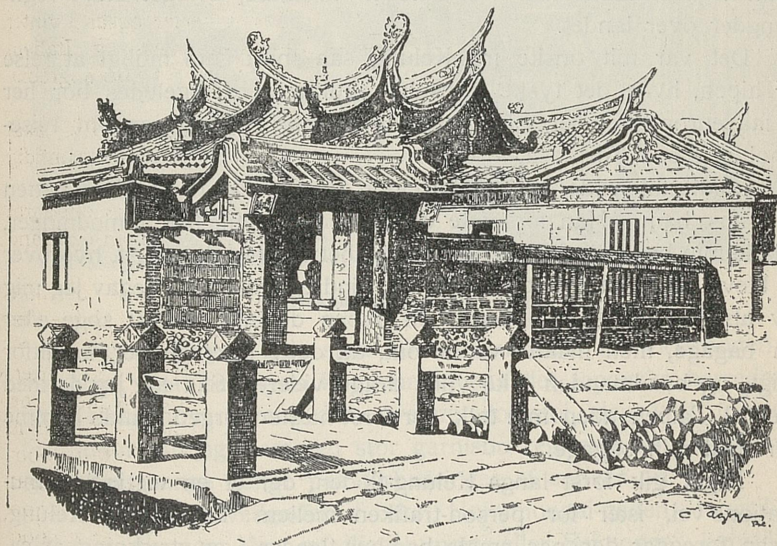
Redaktør: Chr. Brinchmann.

BIND XV. 28. FEBRUAR 1900. HEFTE 4.

Formosa.

(Efter Adolf Fischer i *Westermanns Monathsh.*).

Formosa ligger mellem 120 og 122 grader østlig længde og strækker sig fra 22de til over 25de grad nordlig bredde. Øen, der danner en geografisk fortsættelse af den japanske øgrupppe,

Mandarin=bolig i Bioretsu.

afstodes til Japan ved den kinesisk-japanske freds-slutning i Shimonoseki 17. april 1895.

Forfatteren, som har besøgt øen og studeret dens forhold, giver

en meget interessant reise-skildring, hvoraf vi i det følgende skal levere et uddrag.

— I februar 1898, fortæller forfatteren, indskibede jeg mig i Kobe i Japan. Efter en stormfuld reise naaede vi endelig Nagasaki, hvor jeg opholdt mig nogle dage. Med den store damper »Yokohama Maru« afreiste jeg herfra til Formosa.

Den første havn, vi kom til, var Kelung paa nordsiden af øen. Fjeldene heromkring er bevoksede med den yppigste vegetation og frembyder et storartet skue. I den øverste del af bugten ligger to henrivende øer; paa den ene af disse, ved navn Mero, kan man endnu den dag idag se ruinerne af det gamle spanske fort San Salvador fra den første halvdel af det 17. aarhundred.

Skjønt Kelung er frihavn, bor dog ingen europæer her, da klimaet er usundt. Gjennemsnitlig regner det her i 260 dage om aaret, hvad der i høi grad bidrager til udbredelsen af en farlig tyføs feber; især er veirforandringen hurtigere her end andensteds.

Overhode er det nordlige Formosa rigt velsignet med regn. Ikke blot sydvest-monsunen, som varer fra mai til september, men ogsaa nordøst-monsunen fra oktober til mars, bringer store regnmængder over landet.

Det var mit ønske fra Kelung saa snart som muligt at reise til Taipeh, hvor det tyske konsulat skulde være; ligeledes bor her de faa europæere, der vilde kunne give mig oplysninger om reiseforholdene paa Formosa.

Imidlertid vilde værten i Kelung tvinge mig til at blive natten over hos ham. Han forsømte derfor, trods gjentagne anmodninger, at lade min bagage afhente fra dampskibet i rette tid, en list, hvorover jeg blev ikke lidet forbitret. For at hindre hans plan, begav jeg mig selv afsted i det stygge veir i en aaben dsjonke for at søge efter min bagage, men maatte vende om, da dette foretagende var altfor farligt, og baadmanden ikke vilde drage videre. Saa tog jeg da med toget til Taipeh uden min tolk, der først næste morgen skulde komme efter med min bagage.

Toget gik først langs Kelung-floden, der er en vigtig kommunikations-vei, især for person-trafiken mellem Tamsui og Kelung. Reisen foregaar der paa smale bambus-flaader i en strækning af ca. 6 mil; derefter blir floden ufarbar.

Videre gik det mellem oversvømmede rismarker og sumpe, dernæst forbi smudsige, lidet indbydende kineser-landsbyer Efter omtrent 2 timers jernbanefart naaede jeg Taipeh; paa stationen her fik jeg fat i en kineser-gut, for hvem jeg, dels pantomimisk dels

ved et kaudervælsk af alle mulige sprog, gjorde begribeligt, at jeg vilde til det tyske konsulat. Men det keiserlige tyske konsulat ligger, hvad jeg først senere erfarede, ikke i Taipeh, men i Twatutia.

I 1879 paabegyndtes anlægget af byen Taipeh. Ligesom i alle kinesiske byer, som er udseede til at være guvernør-sæder, opførtes ogsaa her først en bymur med befæstede porte, rundt om hvilken der gaar en bred vandgrav, til beskyttelse mod oprørere. Indenfor disse bestemte grænser maa altsaa byen udvikle sig. —

Hokumongai-gaden i Taipeh.

Skjønt Taipeh i de siste 10 aar var sæde for vicekongen over Formosa, saa har byen kun vundet paa det japanske herredømme, da general-guvernøren, den øverste domstol, den vidt forgrenede central-forvaltning, samt en stor garnison residerer der, og japanerne anvender mange penge paa forbedringer af enhver art.

Taipehs hovedgader, f. eks. Hokumongai-gaden, hvortil man kommer gjennem den nordlige byport, eller Seimongai, hvortil man kommer gjennem Seimon-porten, er kanske bedre end nogen gade i Tokio. I den nærmeste fremtid skal man foretage flere hygieniske forbedringer. Professor Tsuboi fra Tokio, en udmærket hygieniker og elev af professor Pettenkofer i München, har nemlig efter regjeringens

opdrag været paa Formosa for der at studere sundheds-forholdene og foreslaa forbedringer.

Ingen by paa Formosa har tilnærmelsesvis saa mange japanske indvaanere som Taipeh; disse giver her ogsaa tonen an, som intet andet sted paa Formosa. I hovedgaderne indehar de de største magasiner, skjønt næsten blot deres egne landsmænd er kunder, da kineserne undgaar at kjøbe hos en japaner; de seks-syv i Twatutia boende europæere kommer overhode ikke i betragtning. For at fremme afsætningen af japanske varer hos den kinesiske befolkning, har den japanske regjering besluttet at foranstalte en industri-udstilling i Tainan-fu, den rigeste og best befolkede by paa Syd-Formosa, og saaledes vise kineserne vare-priserne og varerne selv fra den gunstigste side. Men med kinesernes antipati mod alt fremmed og nyt er det at befrygte, at de vil gaa udenom industri-udstillingen, ligesom hidtil de japanske kjøbmænd.

Mit første besøg i Twatutia gjaldt den tyske konsul Reinsdorff. Ham har jeg meget at takke for, blandt andet ogsaa for de værdifulde anbefalinger fra den japanske regjering til alle distrikts-embedsmænd, politi-stationer o. s. v., uden hvilke man nu til dags neppe kan reise i landets indre. Paa konsulens indbydelse tog jeg bopæl i konsulatet, Twatutia's smukkeste bygning, beliggende ved Tamsui-floden.

Snart gjorde jeg nu ogsaa bekjendtskab med det europæiske selskab i »Twatutia-klubben«. Den største del af aaret bor der i Twatutia kun 6 til 8 europæere, som tilhører selskabet, foruden nogle underordnede betjente; dog kommer der ogsaa hid i te-sæsonen, fra mai til august, repræsentanter for forskjellige te-firmaer. Selskabslivet i Twatutia staar da paa sit høidepunkt.

Den første regnfrie dag benyttede jeg til en reise nedad elven til Tamsui, Formosas største handels-stad, som har tre fjerdedele af øens samlede omsætning.

Man skulde tro, at der paa Tamsui-floden, denne saa meget benyttede kommunikations-vei, fandtes et anstændigt fartøi; men da jeg kom ned til udfarts-stedet, fik jeg se en elendig liden aaben damp-barkasse. Til trods derfor hører farten paa Tamsui-floden til det mest behagelige og afvekslende, man kan tænke sig. Først gik det mellem sukkerrør-plantninger; dernæst saa man høitvoksede, gylden-grønne bambus-lunde, mellem hvilke kineser-landsbyerne laa malerisk spredte. Smukkere og smukkere fortonede sig det af talrige baade og dsjonker belivede flod-billed. Efterhaanden kom man nærmere og nærmere Kuanyn's bjerglandskab i det nordlige Formosa.

Som en slange bugter strømmen sig ved landsbyen Kan-tao; her falder Kelung-floden ud i Tamsui-floden.

Efter at have seet mig om i Tamsui, indhentet oplysninger og fastsat min reiseplan, aflagde jeg sammen med konsul Reinsdorff besøg hos Formosas høiere forvaltnings-embedsmand for at faa et pas for Formosa samt anbefalings-skrivelser til vedkommende præfekter, under-præfekter og andre embedsmænd. I dette øiemed stiftede jeg nærmere bekjendtskab med et »Yamen«, et yderst omfangsrigt bygnings-kompleks, en liden by for sig selv og tidligere sædet for den kinesiske guvernør. Her tog ogsaa mandarinerne ind, naar de reiste i landet og kom til Taipeh; til bygningen hører en i kinesisk stil anlagt have, teater o. s. v.

For at kunne tiltræde min reise gjennem det indre af landet, behøvede jeg en kinesisk tjener, som jeg kunde stole paa, og som tillige kunde udholde legemlige anstrængelser. Før en saadan kunde skaffes, hengik endnu en tid, som jeg benyttede til udflugter i omegnen. En af de interessanteste gjaldt Bang-ka, en ægte kineser-by. Gjennem en lav port kommer man ind i de trange, elendige gader, der er brolagte med store stene. Langs husene strækker sig arkade-agtigt overdækkede gange, der skal beskytte mod regn og sol. Indbyggerne er meget vinskibelige haandværksfolk. Her tilvirkes det saakaldte ris-papir af marven af en smuk plante, *Aralia papyrifera;* af marven forfærdiges ogsaa mange kunstige blomster, der udføres til det kinesiske fastland.

Udenfor Bang-ka's port findes en stor, fri plads; her ligger Taipehs største tempel, det saakaldte Tusimil-tempel. Denne by, der synes at udvides mere og mere, strækker sig lige til Bang-ka's porte; den er kun ved en plads adskilt fra Bang-ka, og begge danner egentlig én by, ligesom Hamburg og Altona. Midt i templets store søilehal residerer guden Toko-si-kong. Han sidder med kors-lagte ben, ligesom Buddha; paa hodet bærer han en mitra.

De nuværende kineseres religion paa Formosa er en forening af Konfucius' lære, buddhisme og taoisme, hvilken siste bestaar i en dæmon- og aande-tjeneste, fuld af trolddom og overtro.

Efter at være vendt tilbage fra min udflugt til Bang-ka, fandt jeg endelig den mand, jeg behøvede. Forsynet med de nødvendige passer og anbefalings-skrivelser kunde jeg nu tænke paa afreisen.

I begyndelsen af mars tiltraadte jeg min færd til det indre, der endnu er meget lidet kjendt af europæere. Toget, som gik lige til ende-stationen Shinchiku, bestod af et lokomotiv og to vaggoner.

Først gik reisen gjennem et smalt dalføre omtrent til Toshien,

dernæst for det meste mellem svagt opadstigende, bambus-bevoksede høider eller langs flodbredder, hvorpaa der var anlagt terrasse-formede marker og te-plantninger.

Egnen blev fladere og fladere. Paa begge sider laa oversvømmede ris-marker, hvor man pløiede med sorte bøfler, Formosas nyttigste dyr, der er indført fra det kinesiske fastland. Derefter tilbagelagde vi lange strækninger, hvor der mellem det høie græs laa rader af kineser-grave. Paa grund af de religiøse grundsætninger, ifølge hvilke ingen grav maa antastes, er disse strækninger tabt for dyrkning.

Efter ca. 4 timers fart kom vi til Shinchiku. Kvindelige kulier tog min og mine ledsageres bagage paa bambus-stænger og ledsagede os til præfekten.

Efter at have afleveret min anbefalings-skrivelse til denne, blev jeg med pinlig nøiagtighed udspurt om hensigten med min reise. I Japan og saa langt japansk indflydelse rækker, tror man overalt i fremmede at se spioner; især holder man et strengt øie med russerne; siden besættelsen af Kiautschau tror man heller ikke tyskerne for godt.

Præfekten lovede mig enhver understøttelse og gav mig en funktionær med, der skulde føre mig omkring i Shinchiku.

Ligesom i Bang-ka og Taipeh, saaledes gik der her langs værkstederne arkade-mæssigt overdækkede fortauge. Bære-stole og store byrder maa dog bæres midt i gaden. Paa begge sider af hovedgaden havde de handlende sine varer liggende paa jorden; møisommelig maatte man ofte bane sig vei frem mellem sukker-rør, ris, frugt og grønsager.

Efter at have seet paa det brogede gadeliv, fik jeg min cicerone til at føre mig til en rig kinesers forrige eiendom, som, efter hvad jeg havde hørt, skulde være særlig interessant. Den bestaar af mange vaanings-huse og kiosker, som er adskilte fra hinanden ved damme og park-anlag. For nærværende tjente dette palads som bopæl for japanske officerer; ogsaa præfekturet havde her sine byraaer. Efter at Formosa var afstaaet til Japan, følte den forrige eier, som saa mange andre rige kinesere, ikke længer nogen lyst til at leve her og drog derfor tilbage til Kina. En stor del af de rige kinesere forlod ogsaa Formosa af den grund, at de forulempedes af samvittighedsløse japanske embedsmænd, der forsøgte at udpresse dem. Viste de sig karrige, resikerede de at blive arresterede som oprørere og kastede i fængsel.

Fra paladsets enkelte paviljoner nød man stemningsfulde udsigter, som afspeilede en os fjernt-staaende verden. Den kan beskjæftige

vort sind og vore tanker, sætte os i forbauselse, men virker ikke tiltalende paa os; dertil er den altfor fremmedartet.

Fra paladset begav jeg mig atter gjennem Shinchiku's belivede gader. Her som i andre kineser-byer saa jeg de høie, murede ovne, der er anbragte ved byportene og foran templerne. En aabning i midten tjener til at brænde eftergjorte papir-penge, papirer, forsirede

Lærlinge ved den nationale sprog-skole „Koku-go-gakko",

med guld- og staniol-pletter. Fabrikationen af de saakaldte falske papir-penge har hos kineserne udviklet sig til en meget udstrakt industri. Saaledes saa jeg i Bang-ka mange forretninger, som kun beskjæftiger sig med forfærdigelsen af denne meget efterspurte artikel. Ifølge Konfucius skal det nemlig være en guderne velbehagelig gjerning at brænde papir; derfor brænder kineserne, for at vise sin taknemlighed mod disse, saakaldte falske papir-penge, hvad enten det nu er ved afslutningen af en fordelagtig forretning eller ved en

fest. Ogsaa for at kjøbe sine paarørendes sjæle uafhængighed i aandernes verden, bringer man gjerne saadanne ofre.

Forretningsliv tæt foran, ja endog i templet, støder ikke kineserens religiøse sans; i det minste lader han sig ikke i sin andagt forstyrre deraf. Saaledes tjente forhallen af et tempel som barber-stue for en kineser! Templet var formelig beleiret af boder med levnetsmidler! En mængde kunder, som vilde barberes, flokkede sig omkring der, indtil turen kom til dem. Fire eller fem skridt borte derfra sad en præst i hovedhallen paa en forhøining; af en smal, lang bog forelæste han med livlige fagter for den opmærksomme tilhører-skare.

Paa gaderne var det imidlertid blet roligere. Beboerne hengav sig til den vel fortjente hvile eller til nydelsen af opiums-røgning. I Japan selv er opiums-røgning paa det strengeste forbudt; paa Formosa derimod vilde uden tvil en saadan lov have en opstand til følge.

Sent paa kvæld var jeg hjemme igjen og sov snart fast ind, men moskitoerne gjorde hurtig ende paa mine drømme og plagede mig forfærdeligt. Jeg var glad, da morgenen dæmrede, og vort tog havde forladt byen. Veien gik over en høi dæmning mellem oversvømmede ris- og slam-marker.

Videre gik det over sletteland uden løvtrær; kun hist og her saaes de palme-agtige pandaner.

Den første station var Chozan, omtrent 8 kilometer fra Shinchiku. De smaa kineser-huse laa her skjulte dels mellem figen-trær, dels mellem pandaner og malvetrær. Bøffel-vogne med de kolossale hjul uden eger stod rundt omkring paa gaardene ved siden af plog og andre agerbrugs-redskaber. Fra et hus hørtes utallige gjennemtrængende børne-stemmer, der forraadte, at her var en kinesisk skole, hvor alle børn læste høit samtidig, en skik, som bruges hos alle orientalske folk. I gaarden foran et lidet Konfucius-tempel, paa hvis port var afmalet flere frygt-indgydende helte, laa en gammel kanon. Paa den sad landsbyens vise og holdt tilsyneladende raad. Udenfor dette sted, ensomt mellem marker, laa et kinesisk kvinde-kloster; en gammel konfucistisk præstinde tilligemed mange novicer spaserede i den indgjærdede have.

Mod vest nærmede veien sig havet; en henrivende udsigt aabnede sig for ens blik. Skarer af mandlige og kvindelige kamferduftende kulier bevægede sig i gaase-gang fremover veien, iførte hatte af bambus-bast. Dette var de første tegn til, at vi nærmede os kamfer-distrikterne. Kulierne kom fra en kamfer-destillation og

bar dels paa stænger, dels i blik-daaser, dels i sække kamfer eller kamfer-olje til nærmeste havne-station eller til nærmeste flod, for at udskibe varen. Bærerne holdt sig stadig sammen i karavaner, for at være beskyttede mod overfald. Dette minder en om, at man nærmer sig de distrikter, hvor der endnu daglig finder kampe sted mellem ur-indvaanere og de havesyge kinesiske kolonister.

De sand-strækninger, jeg nu drog igjennem, var for det meste bedækkede med høit rør og andre høit-voksende græs-arter. Dette var nye land-strøg, opstaaede dels ved jord-hævelser, dels ved havets oversvømmelser. Brændingen driver nemlig i monsun-tiden ikke blot fra havbunden store sandmasser mod kysten, men ogsaa en mængde jord og grus fra bjerg-floderne.

Efter mange eventyrlige oplevelser nærmede vi os endelig byen Bioretsus mure. Da vi var komne indenfor disse, fik vi se et stort bygnings-kompleks med stærkt buede tage. Tidligere havde dette været en mandarins residens. Nu tjener det med tilhørende forvaltnings-bygninger og vaaninger som japanernes guvernør-sæde.

Allerede næste morgen brød jeg op herfra og tog til den anden station, Katosho.

Nu begyndte reisen over Kotazan. Sorgløs sad jeg i min bærestol uden at have nogen anelse om, at mine kulier vilde bære mig over den smale vei paa de bratte fjeld-vægge; ellers var jeg steget ud. De stakkels folk arbeidede frygtelig, og jeg følte mig mere og mere ubehagelig tilsinds. Netop som veien gjorde en skarp bøining, saa jeg paa engang, hvorledes min bærestol bevægedes ud mod afgrunden. Derunder snublede snart denne, snart hin kuli, og jeg svævede flere minuter i den yderste livsfare.

Ved at stige nedad dalen naaede vi floden Suibipiyan, der udspringer i en ugjæstmild, endnu ukjendt egn og falder ud i Koriuke. Dalen frembyder en meget romantisk natur. Paa begge sider rager tætte, vældige skoge op, hvis bund skal være rig paa petroleum. Det nederste af dalen gjennemstrømmes af Suibipiyan.

En halv time efter, at vi havde passeret det siste vadested — hvad der paa grund af den stærke strøm var forbundet med store vanskeligheder, stødte vi afsides fra veien paa den af to hytter bestaaende koloni »Suibison« (Suibi betyder landsby), hvor jeg fik se de første vilde.

(Forts.).

Australiens Forenede Stater.

(Efter **H. H. Husk** i *Forum*).

Om Australien findes der en interessant artikel i siste *Forum* af mr. Husk, tidligere medlem af det nyselandske parlament.

Det er nu saa godt som afgjort, at i dette aar vil en ny stor angelsaksisk union dannes af de australske kolonier. Efter en agitation, som med vekslende held har været drevet i de siste 8 aar, hvoraf de par siste med særlig iver og energi, er det endelig lyktes for »unions-partiet« at vinde fuldstændig seir i fire af de seks kolonier. De to kolonier, som har afslaaet at indtræde i unionen, er Queensland og Vest-Australien: men dette vil ikke hindre de andre australske kolonier fra at danne en union, hvis anerkjendelse af det engelske parlament vil finde sted, naar det nu træder sammen i Westminster.

Der er endnu mulighed for, at Queensland og Vest-Australien kan blive med i denne første union, — hvis ikke, kommer de nok senere til at indtræde.

Det er neppe nogen overdrivelse at sige, at aarhundredets slutning neppe vil være vidne til nogen mere betydningsfuld politisk begivenhed end virkeliggjørelsen af denne union. Denne begivenhed i verdens-historien gaar vistnok for sig i stor ro og stilhed, og den tiltrækker derfor ikke den almindelige opmærksomhed, som saa mange andre begivenheder med langt mindre betydning. Vi er altid vant til at tænke os store nydannelser blandt staterne og nationerne i forbindelse med krig eller oprør, revolution og uafhængigheds-erklæringer. Det er en gammel tro, at politiske begivenheder med en vidtrækkende betydning altid maa være forbundet med kanon-torden og vaaben-larm. — Unionen af de angelsaksiske kolonier i Australien har intet i den retning at byde paa. Den udmærker sig ikke en gang derved, at den formelt indtræder i rækken af de suveræne stater. Den forøger ikke antallet af de nu officielt anerkjendte regjeringer i verden. Men det er ogsaa ganske unødvendigt. Der vil ikke blive tale om nogen slappelse eller overskjæring af de baand, som knytter Australien til Storbritannien, heller ikke om ydre forandringer i koloniernes indbyrdes forhold; men ikke desto mindre er oprettelsen af Australiens Forenede Stater — »Stillehavets store Republik« — uhyre mere betydningsfuld og bestemmende for fremtidens udviklings-gang baade for England og den øvrige verden

end hvilken som helst anden politisk begivenhed, som har fundet sted paa mange aar.

De australske kolonier er meget unge. Den 26. januar 1788 grundlagde englænderne ved Port Jackson en forbryder-koloni, som blev begyndelsen til det nuværende Sidney, og senere har de taget mere og mere af fastlandet i besiddelse. Englænderne sendte derhen en mængde forbrydere og har holdt paa dermed lige til 1868. Mange af dagens matadorer og rigmænd tæller en af disse forbrydere blandt sine nære forfædre. Den nuværende befolkning, som især findes i de sydøstlige egne, er overveiende englændere. Derefter kommer tyskerne. Folke-mængden gaar raskt fremad.*) Den vigtigste næringsvei er kvæg-avl. Dernæst spiller bjergværks-driften en stor rolle. Guld, tin, kobber, sølv og kul udvindes. Jern, bly, antimon findes, men udnyttes endnu ikke. Der udføres især uld, talg, huder, kjød, metaller og perler. Der indføres væsentlig kolonial-varer, spirituosa, fabrikvarer, jern og tømmer.

Der er ingen stats-religion, men protestantismen er almindelig udbredt. For undervisningen gjøres der meget. Der er gode skoler og universiteter.

Man har ikke nogen staaende hær, men kun en frivillig milits.

I politisk henseende er de australske kolonier hver for sig uafhængige. De staar vistnok under den engelske krone, men de har samtidig fuldt selv-styre. I spidsen for hver koloni staar en guvernør med et ministerium (ligesom i Syd-Afrika). Hver koloni har sit parlament, delt i over- og under-hus. Guvernøren udnævnes af England, og han sanktionerer i den engelske regjerings navn de af parlamentet vedtagne love, for saa vidt de ikke kommer i strid med de engelske.

Forfatteren udtaler til slutning den tro, at om fem og tyve aar vil ikke det Britiske Rige længere bestaa af et enkelt land omgivet af en gruppe store kolonier og besiddelser, — men derimod være en føderation, en forening af stater, som er knyttede sammen ved fællesskab, i blod, traditioner, sprog, religion og love under den britiske krones præsidium. I et saadant forbund ligger maaske løsningen paa det farlige og vanskelige spørsmaal om Irlands selv-styre. Ligesaa at de britiske og hollandske elementer i en stor syd-afrikansk republik maa da kunne blive varig forligte. Inden den tid kommer, at en saadan føderation, et saadant forbund af stater kan blive realiseret, vil Australien, næst efter moderlandet England være baade

*) I løbet af de siste seksti aar er befolkningen steget fra 100,000 til 4½ millioner.

den vigtigste og den mægtigste stat i forbundet mellem de øvrige angelsaksiske stater.

Importen til Britannien fra alle engelske kolonier og besiddelser udgjorde i aaret 1898 en værdi af omtrent 2330 mill. kr.; og Englands eksport til dem var i det samme aar ca. 1770 mill. kr.

Englands hele handels-omsætning med kolonierne udgjorde følgelig i 1898 ca. 4100 mill. kr. Heraf falder 1370 mill. kr. paa Englands handels-omsætning med Indien; Indien har den største del af ovenanførte omsætning, — men derefter kommer de australske kolonier med en omsætning med England af vel 1120 mill. kr. Syd-Afrika følger saa med 560 mill. kr. (heri medtaget næsten 300 mill. kr. guld fra Transvaal). Kanada og Newfoundland har ikke fuldt 340 mill. kr. i handels-omsætning med England.

Hvad handelen angaar, saa har de australske kolonier ifjor været *dobbelt* saa meget værd for England som Syd-Afrika, selv naar man medtager Transvaal, og tre gange saa meget som alle engelske besiddelser i Nord-Amerika.

Det er derfor indlysende, at fra et forretnings-standpunkt er Australien den vigtigste britiske koloni af de tre store britiske kolonier, som besidder selv-styre. Og den har en meget stor fremtid.

Følelses-anarki.

Et bidrag til mysticismens psykologi.

(Efter prof. **Ludwig Stein** i *Deutsche Revue*).

En pendant til »tanke-anarkiet« (se XIV 730) danner »følelses-anarkiet«, saaledes som det træder os imøde i alle mysticismens aabenbarings-former. Mystiken er filosofiens stadige skygge. Mystik og filosofi forholder sig til hinanden som følelse til fornuft, som de dunkle drifter til den soleklart beviste lære-sætning, som affekterne til den logiske tænkning. Filosoferne danner *skoler*, hvor de fælles overbevisninger lidenskabsløst fremsættes og kritisk drøftes, mystikerne *sekter*, hvor de fælles tros-sætninger begeistret prækes og kritikløst følges.

Det er aldrig nogensinde opstaaet et filosofisk lære-system i stor stil, uden at det har havt sit mystiske modstykke. Den logiske nødvendighed, der stadig fremtryller disse mystiske teorier ligesom den klare tænknings skygge-billeder, ligger netop i, at vi mennesker

ikke blot er legemlige, men — desværre — ogsaa sjælelige dobbeltvæsener. Ligesom ethvert menneske egentlig er sammensat af to halvdele, ligesom vi har en høire og en venstre hjerne-hemisfære og har dubletter af de vigtigste organer som hænder og fødder, øine og ører, saaledes bor ogsaa »to sjæle, ak, i vort bryst«. Hermed er det ikke meningen at hentyde til det tvilsomme psykologiske problem om det saakaldte dobbelt-jeg, men kun at fremhæve den kjendsgjerning, at fornuft og følelse er dobbelt-sjæle, der siden begyndelsen af menneskehedens historie har kjæmpet om forrangen. Som hos enkelte mennesker, saaledes har ogsaa hos hele slægter snart fornuften, snart følelsen overvægten. Hvad beretningerne om den gode og den onde aand, om engle og djævle, om Gud og Satan, om Kristus og Antikrist, om Ormuzd og Ahriman fortæller os, *det bor alt sammen i vort eget bryst.*

Den ene sjæl, fornuften, stræber uafladelig opad mod lyset, den anden, følelsen, lige saa uafladelig nedad mod halv-mørket. Den ene lever i den logisk-matematiske eller historiske bevis-førelses verden, den anden i de dæmrende anelsers og de fler-tydige gaaders drømme-svangre tusmørke. Saaledes gives der logiske naturer, som blot føler sig hjemme i bevisets verden, og mystisk stemte naturer, der ikke vil overbevises, men overtales, ikke vil belæres, men opbygges, med et ord, ikke vil *vide*, men *tro*. Og ligeledes med hele generationer. Dette udelukker naturligvis ikke, at disse modsatte stemninger ogsaa kan være tilstede i samme generation, ja i et og samme individ. Et menneske kan idag tænke logisk, imorgen mystisk. Man kalder saadanne mennesker karakterløse, fordi karakter-menneskets væsen bestaar i strengt at holde sig til en bestemt tankelinje, som han nu en gang har foreskrevet sig. Stemnings-mennesket derimod slaar ofte pludselig om. Et politisk vindpust, en fanatisk tale, en besnærende bog, en tunge-rap ven eller veninde kan faa ham til at skifte tanke-linje fra den ene dag til den anden, til at bytte sin religiøse, politiske eller kunstneriske tro. Denne slags naturer danner det materiale, hvoraf der dannes mystikere. Jo mere let-blodet, følsomt og vankelmodigt et menneske er, desto tilgjængeligere er det for det halv-klare og umodne. Netop disse individer er det, som yder den store kontingent til den moderne mystik i alle dens afskygninger. Men da anarki er det samme som tøilesløshed, saa er disse dobbelt-sjælede individer, der idag tænker saa, imorgen anderledes, i et tilfælde dømmer strengt logisk, i et andet gjør det modsatte, netop *følelses-anarkister. De har tabt det logiske herredømme over sine følelser.* Ligesom de politiske anarkister blindt

hengiver sig til et overmaal af de vildeste sociale følelser, saaledes lader følelses-anarkisterne sig lede af stemninger, øieblikkelige indskydelser, de første de beste indtryk, fordi de ingen logisk fæstet overbevisning har at sætte op mod disse kræfter.

— Følelses-anarkisterne danner vore moderne mystikeres larmende kor. Den sjælelige sønderrevethed, hvoraf vort »nervøse« aarhundred lider, styrker og mangfoldiggjør i en uhyggelig grad disse følelses-anarkisters skarer. Vi har alle steder en overflod af politiske hysterikere, af kunstneriske fanatikere og religiøse sekterere. Vor kultur vrimler af »individualiteter«, som er komne ud af sporet. Denne hær af tve-kjønnede naturer, disse logisk uformuende, til mystiske stemninger henfaldne individer er nu vokset saa foruroligende, at logiken, al mystiks døds-fiende, ikke længer med korslagte arme kan se paa de moralske ødelæggelser, som følelses-anarkiet alle steds anretter.

Den ovenfor opstillede dobbelt-sjæls-teori vil vel ingen tage bogstaveligt. Vi tænker ikke som de antike psykologer paa to eller flere adskilte sjæle eller endog blot sjæls-dele. Vi staar meget mer paa den intellektualistiske psykologis grund og mener, at følelsesytringer saa vel som viljes-handlinger til syvende og sist bestandig lader sig føre tilbage til fornemmelser. Medens voluntaristerne (f. eks. Wundt) afleder følelser og fornemmelser af *viljen* og saaledes indrømmer denne den første plads, søger omvendt intellektualisterne at opfatte *fornemmelsen* som det primære element, hvortil følelse og vilje lader sig føre tilbage. Derimod formaar ingen af de nu herskende psykologiske retninger at opfatte *følelsen* som de sjælelige foreteelsers grund-element. Denne sist nævnte opfatning var paa moden i det 18. aarhundred i den skotske skole, hos tilhængerne af læren om »moral sense«, men ogsaa hos Smith og Hume, ligesom Rousseau gav denne lære et glødende udtryk i den savojiske pastors trosbekjendelse (»Emile«). Lignende anskuelser er ligeledes blet hævdede i det 19. aarhundred af de tyske romantikere og af følelses-filosoferne Hamann og Jacobi, og det med glimrende veltalenhed. Men nu har, som sagt, dette system ikke længer nogen videnskabelig talsmand. I nutidens psykologi findes der kun intellektualister og voluntarister, og disse stemmer overens deri, at de ikke betragter følelsen som noget primært, men som noget sekundært, som et fænomen, der følger med og betinges af enten forstanden eller viljen, staar enten under forstandens eller viljens herredømme.

Da nu alle tiders følelses-mystikere — viktorinerne blandt skolastikerne, Pascal blandt kartesianerne, Jacobi og Hamann blandt

kantianerne — sværger til hin fælles formel, som Pascal gav det paradokse udtryk: *Le coeur a ses raisons que la raison ne connait pas*, saa maa man sige, at de alle som en optræder som oprørere mod fornuften. Men at følelsen gjør opstand mod fornuftens herredømme, er ensbetydende med anarki. Ti fornuften, og kun denne, forstaar at holde orden og streng tugt; den alene har bestemte statuter at holde sig til, efter Aristoteles den menneskelige forstands 10 kategorier, videre den formale logiks regler. Men følelsen har ingen rettesnor eller lov. Den sættes i bevægelse af dunkle drifter og skjulte motiver, der unddrager sig enhver videnskabelig kontrol, kort sagt af stemninger og instinkter. Lunefuldhed og vilkaarlighed er dens livselement. Den, der vælger følelsen til dommer over sandt og falskt, over gjøren og laden, giver paa forhaand afkald paa al orden og lovmæssighed, — han *vil* anarki.

Rationalismen, der kritisk har prøvet og fastslaaet den menneskelige forstands bære-evne og rækkevidde, eier dog i det minste en fast lovbog, kodificerede regler, efter hvilke den i det enkelte tilfælde dømmer om sandt og falskt, ligesom den borgerlige lovbog har bestemmelser om mit og dit, om ret og uret, eller grammatiken har regler for rigtig og urigtig tale og skrift, eller endelig ligesom et ordnet stats-budget indeholder et klart og fast finans-program. Irrationalismen derimod, der sætter sig op mod forstandens herredømme, for at give følelsen myndighed til at afgjøre *alle* livets spørsmaal, kaster os tilbage til natur-tilstandens, for ikke at sige rovdyr-tilstandens anarki. Ti barbariets kjendetegn er lovløs vilkaarlighed, kulturens typus er regelmæssig orden. Hvor natur-menneskene ser lunefulde fetisjer, der ser vi kultur-mennesker lovmæssige natur-kræfter. Hvad de opfatter som tilfældige katastrofer (jordskjælv, oversvømmelser, epidemier o. s. v.), som de anser for uafvendelige, det er for os naturlige udviklings-former, som vi forudser og møder med forebyggende forholdsregler. Kort sagt, følelsen betyder kaos, forstanden kosmos, paa den ene side vild forvirring, paa den anden klart solskin, hist samfunds-bankerot, her reguleret stats-husholdning, der tilfælde og for-godt-befindende, her lov og orden, der dyr, her menneske!

Følelses-anarkisterne kan muligens gjøre den indvending: Ogsaa vi har vor rettesnor — takten. Men dette er netop et afgjørende mod-argument mod alt følelses-anarki. Ti takten egner sig nu aller minst som regulerende maalestok, fordi den i fremtrædende grad er personlig og ubestemmelig. Knigge's »Umgang mit Menschen« viser os temmelig klart, hvad resultatet blir, naar man vil opstille regler for takten. Denne angivelige lovbog kan maaske lære os en vis

dansemester-gratie, men giver os ingen ufeilbar sikkerhed, naar det gjælder vore følelses-ytringer. Men alt, hvad der spotter regulering og modsætter sig almindeliggjørelse, heder anarkisme.

Saaledes ser vi, at forstand og følelse siden menneskehedens første begyndelse har staaet og fremdeles staar som uforsonlige antipoder mod hverandre. Forstandens organ er logiken og videnskaben, følelsens organ er religionen. Medens f. eks. logiken helt siden Aristoteles fordrer, at vi tænker os Gud upersonlig, holder den individuelle følelse haardnakket fast ved, at der maa være en personlig Gud til. Den kamp paa liv og død, som filosofi og teologi har ført med hinanden i to tusen aar, er — sociologisk og psykologisk seet — intet andet end den uafbrudte strid mellem den logiske tænkning og de menneskelige følelses-faktorer.

— Et lignende modsætnings-forhold mellem forstand og følelse kan vi blive vidne til paa den politiske skueplads. Forstanden *fordrer*, følelsen *modsætter sig* staten. Staten betyder nemlig en ensartet og sammenhængende ordning af reglerne for menneskeligt samliv og samvirken, hvilket gjør indgreb i personlighedens frie virksomheds-sfære uomgjængelig nødvendige og virker delvis hemmende paa individets bevægelses-frihed. Men følelsen steiler af al magt mod disse indskrænkninger. Følelsen er ulogisk, den kan ikke regne, den kjender ingen bevidst hensigtsmæssighed. Den formaar ikke at fatte den regel: »Do ut des«, hvorefter vi ganske vist ofrer staten en god del af vor *frihed*, men til gjengjæld af denne faar orden, lovmæssighed og personlig *sikkerhed*.

Som følelses-filosofen Jacobi engang udbrød: »Jeg er med hodet spinozist, men med hjertet troende kristen,« — saaledes stilles det politisk tænkende kultur-menneske foran det samme dilemma: hans forstand retfærdiggjør statens tvangs-herredømme; men hans hjerte er fiendtligt stemt mod staten. Vore moderne salon-anarkister er ikke andet end politiske følelses-filosofer. De viser os den siste konsekvens af den med Sokrates begyndende individualisme. Dog har de ikke helt og holdent givet sig følelsen i vold, men anerkjender endnu delvis forstanden som berettiget regulator. Derfor kan man opfatte de teoretiske anarkister som politiske mystikere, til hvem de praktiske anarkister forholder sig som de brændende og myrdende korsfarere til Bernhard af Clairvaux eller som den franske revolutions terrorister til Rousseau.

Det politiske udtryk for denne i den menneskelige natur uudslettelig indgroede elementær-modsætning mellem forstand og følelse heder stat og personlighed, slægt og individ, socialisme og anarkisme.

Kolde forstands-mennesker, to-benede regne-maskiner sværger til statens fane, og følelsesfulde bløddyr-naturer driver afguds-dyrkelse med personligheden. Den rigtig afpassede middelvei mellem stat og personlighed, den balancerende ligevægt mellem forstand og følelse, som Aristoteles lige over for Sokrates's ensidige individualisme og Platons kommunisme hævdede som *alle* natur-foreteelsers og *al* menneske-udviklings dybeste hemmelighed, — det turde kanske være den rigtige løsning paa striden. Alle sociale fremtoninger viser det samme Janus-hode. Fremover stræber de hen imod fuldkommen *universalitet*, tilbage higer de mod en altid skarpere udpræget *individualitet*. Forstanden driver os uafbrudt fremover mod universaliteten, medens følelsen stritter imod og søger at bremse os bagover mod individualiteten igjen.

Som religion og politik, saa viser ogsaa filosofi, videnskab og kunst det samme dobbelt-ansigt. Ved siden af en Heraklits, Demokrits, Sokrates's, Platons og Aristoteles's umistelige tanke-skabninger faar man hos grækerne se eleusiniernes, tesmoforiernes, orfikernes mystiske kultus. Den fine skala fra apollinisk og dionysisk kultus til de samotrakiske mysterier, hvilke siste inspirerede Schelling, medens de to første havde en mægtig indflydelse paa Nietzsches tænkning, giver os et begreb om den rigt forgrenede græske mystik, der som en skygge skridt for skridt følger den helleniske tænkning og digtning paa deres verdens-betvingende seirstog.

De semitiske kulturer viser den samme typus. De samme præstekaster, som i Ægypten ophøier geometrien til videnskab, danner mønster for al slags hemmeligt forbunds-mageri, et mønster, som baade den fønikiske Baal-dyrkelse, den persiske Astarte-kultus og den hebraiske nasiræer-lære er dannet efter. De hemmelige forbund er og blir en livs-betingelse for al mystik. Alt, hvad der skyr logikens sol-lys, gjemmer sig med forkjærlighed i natlige sammenkomster, i følelsernes halv-mørke, i ekstatiske tilstandes henrykkelse. Denne stjaalne hvisken og tisken, dette hemmelige tegn- og mine-spil, udøvede særlig i tidligere tider en uimodstaaelig, ja næsten magisk tiltræknings-kraft. Al hemmelig lære har netop for mystisk anlagte naturer noget dæmonisk fængslende ved sig. Faust-problemet, som Goethe gav det høieste kunstneriske udtryk, er æld-gammelt, ja det er et problem, der lader til at have været desto mere lokkende, jo længer tilbage i tiden vi gaar. Den tilstand af utilfredshed, hvori vor sjæls følelses-halvdel befinder sig, det længselsfulde begjær efter at løses fra uvidenhed og tvil, den vansmægtende attraa efter den

siste erkjendelse, — fra disse menneske-slægtens evige sukke fremsprudler mystikens kilde.

At følge denne kildes løb er interessant og fængslende. Et historisk overblik vil vise os, hvorledes menneskehedens ene aandelige strøm, følelsen, i de besynderligste bugtninger stadig følger ved siden af den anden strøm, forstanden, i dens mægtig voksende, retlinjet løbende flod-seng. Tager vi et tværsnit gjennem nutidens kultur, vil vi ogsaa kunne erkjende denne ur-modsætning mellem filosofi og mystik, mellem forstand og følelse. Naar disse erke-modstandere berører hinanden, løber det sjelden fredeligt af. Men ifølge sætningen: *les extrêmes se touchent* kan der dog ogsaa fremgaa noget nyttigt, naar fiendtlige kræfter støder sammen. Polare modsætninger kræver endog hinanden.

Førend vi tager et tværsnit gjennem vor nuværende kultur, vil vi kaste et tilbageblik over historien og søge at klargjøre os mysticismens vigtigste faser. En saadan historisk betragtning tjener et dobbelt formaal, nemlig at berette det forgangne og forklare det nuværende eller kommende.

— Ikke alene mystiske sekter, men ogsaa mystiske bøger er lige saa gamle som kulturen selv. Kaster vi et blik paa vort eget kultur-system — i indisk, persisk og kinesisk kultur finder vi akkurat det samme —, saa møder vi henimod slutningen af den antike tid, formodentlig delvis paa grund af buddhistisk indflydelse, alle slags mystiske sekter og bøger. Hos grækerne har vi ny-pytagoræerne og ny-platonikerne, hvoriblandt f. eks. Jamblichus i sit skrift »De mysteriis Aegyptiorum« med hud og haar forskriver sig til den taabeligste, kaldæiske tal-symbolik, teurgi og mantik. Hos hebræerne har man essenernes og terapeutikernes sekter, samt den helleniserende jøde Aristobul, der med forkjærlighed gaar tilbage til den helleniske mystiks hoved-værk, Orfeus's »Hieros logos«. Af andre mystiske bøger kan nævnes ny-pytagoræernes »Aurea Carmina« og ny-platonikernes »Logia chaldaika«, i det Gamle Testamente har vi »Daniels bog«, i det Nye Testamente »Johannes's aabenbaring«. Fælles for alle disse mystiske retninger er de sibyllinske orakler, efter hvad de nyeste forskninger har paavist.

Ligesom fysikerne konstaterer tiltrækning og frastødning som lovmæssig tilbage-vendende foreteelser, saaledes kjender ogsaa menneskeaandens historie den samme dobbelthed. Som model kan man opstille det kontrære begrebs-par: mand og kvinde. Mod solen, tænkningen, kjæmper maanen, følelsen. Hist paradiset, her under-verdenen; hist logisk klarhed, her kvindelig følsomhed; paa den ene side mandlig

skarphed, paa den anden visionært drømmeri. Denne gjennemgaaende tve-delthed antager inden den religiøse udvikling — hvori der forekommer mange, med mysticismen nær beslægtede stemninger — følgende dobbelt-aasyn: autoritet og tradition, d. v. s. aabenbaring, hvori alle troende faar del, og hemmelig, mundtlig overlevering, der kun indskrænkes til de udvalgte aander. Aabenbaringen er demokratisk, overleveringen aristokratisk, hin offentlig, denne privat. I kristendommens første aarhundreder paaberaaber saaledes kirkefædrene, som repræsenterer aabenbaringen, sig de *offentlige* koncilier, medens tilhængerne af gnosticismen, den aleksandrinske teosofis mystiske jordbund, holder sig til overlevering, inspiration, *hemmelig* indgivelse af udvalgte aander. En lignende bevægelse sporer man i jødernes lære, der ligeledes havde sin gnosis, sin mystiske understrømning, sin spekulative eller poetisk-allegoriske mystik, medens de offentlige drøftelser og afgjørelser ved deres høiskoler gik ud paa fortolkning af Mischnah og Talmud, ligesom de kristne koncilier og senere hen synoder befattede sig med at udlægge det Gamle eller det Nye Testamente.

I middel-alderen finder man den samme overensstemmelse mellem jødedom og kristendom. »Kabbala« med sit hoved-værk »Sohar« (glansen) fremstiller jødernes mystiske religions-filosofi i middel-alderen, medens de kristne mystikere holder sig til den angivelige Dionysius Areopagitas »De theologia mystica«. Imidlertid ved man ikke med sikkerhed, hvem der er forfattere af disse skrifter. Det samme mystiske mørke, som disse bøger i aarhundreder har udbredt over europæisk tænkning, hviler ogsaa over skaberne af begge disse grund-værker fra den middelalderlige mystik. Man kjender ikke en gang til, naar disse skribenter har levet.

Overensstemmelsen mellem den kristelige og jødiske mystik gaar imidlertid endnu videre. Ifølge skriftet »De theologia mystica« eksisterer der ved siden af en synlig skinnets verden en usynlig sandhedens verden; hin er naturlig, denne over-naturlig. Med den naturlige verden befatter videnskaben sig, med den over-naturlige over-videnskaben: den mystiske uvidenhed, hin docta ignorantia, vi senere finder hos den tyske kardinal Nikolaus af Kues. Modsat den menneskelige natur er Jesu over-menneskelige, »over-væsentlige« natur; guddommen selv, Monas, blir til den »over-væsentlige, overophøiede over-guddom«. I forbigaaende bemærket taler Goethe — efter denne mystiske over-guddoms mønster — ensteds om »over-mennesket«. Og Nietzsche stiller dette over-menneske i midtpunktet af sit sociologisk-mystiske »system«.

Men alle disse fordoblinger, der ved siden af den sanselige verden opstiller en over-sanselig, som ikke kan gribes af forstanden, men blot opfattes ved følelsens hjælp, staar paa mysticismens grund. De opdigter alle en følelsens verden ved siden af en forstandens verden. De omdanner den verden, som er, til en, de ønsker sig. Den areopagitiske Monas, Sohars En-Soph (den grænseløse), Nietzsches »over-menneske« tilhører den samme mystiske tanke-typus. De er ikke andet end fordoblinger, der af følelsen er projiceret ud i det uendeliges dunkle region, uvirkelige ønske-væsener, en inderlig længsels sukke.

Ligesom man i erkjendelses-teorien har en naiv og en kritisk-reflekterende realisme, saaledes har man ogsaa i følelses-teorien en naiv og en kritisk-reflekterende mysticisme. Den naive realisme sammenblander subjekt og objekt, uden- og inden-verden, tanken og dens gjenstand. Paa lignende vis undlader den naive mysticisme at skjelne skarpt mellem tænkning og følelse, det vil sige den foretager blot ubevidst en fordobling af den *tænkte* verden ved at opdigte en *følt* verden, der angivelig skal eksistere ved siden af den første.

Den saakaldte patristiske periode i middel-alderens tænkning beherskes nu gjennemgaaende af denne naive mysticisme. Ikke alene de areopagitiske skrifter og Sohar, men ogsaa de skolastiske mystikere og deres tilhængere bevæger sig helt og holdent i den *naive* mystiks tanke-spor. Kløften mellem tankens og følelsens verden erkjendes ikke her klart, ialfald tildækkes den omhyggeligt (Maximus Confessor, Bernhard af Clairvaux, Bonaventura, amalrikanerne, og politisk: millenarierne af alle afskygninger).

Først paa den arabiske kultur-linje vaagner den *kritiske* mysticisme. Denne gaar ikke som den naive mysticisme sky af veien for *forstands*-erkjendelsen, men søger at overvinde den ved at sætte en *følelses*-erkjendelse op isteden. Forstand og følelse blir her ikke opfattede blot som modsætninger, men stilles med triumferende overlegenhed saaledes mod hverandre, at følelsen vinder en direkte seir over forstanden. Her fødes læren om den dobbelte sandhed. Den fuldkomneste type paa denne tanke-retning er den skeptiske mystiker Al-Ghazzâli (1059—1111), hvis Tahâfat al-falâsifa (Destructio philosophorum) saa voldsomt angriber den forstandsmæssige tænkning, at den ødelagde hele den arabiske filosofi. Hans lære fører nemlig over til sûfismen, hin arabiske afskygning af mysticismen, der betyder det samme som al mahomedansk filosofis død. Lad os tage varsel af dette! Følgerne af mysticismens endelige seir i den mahomedanske

verden har været: kvælning af al livs-energi, slappelse af al foretagelsesaand, kort sagt kulturens død.

Et fælles træk hos alle kritisk reflekterende mystikere er, at de er utilfredse med, hvad der er opnaaet ad tænkningens vei. Fordi den forstandsmæssige tænkning ikke løser *alle* gaader, men fremfor alt ikke stiller deres sværmeriske, for det meste *af nervesyg forstemthed udspringende* længsel, saa blir forstanden selv afsat, stødt fra tronen, og isteden for den logiske tænknings tabte paradis fantaserer de sig til et nyt følelses-paradis.

De arabiske mystikere faar snart efterfølgere. Verdens-træthed og kultur-væmmelse er netop den gunstige jordbund for den slags stemninger. I det 12. aarhundred finder de arabiske mystikeres lokkende røster en mægtig resonans-bund i Paris. Her griber man med begjærlighed læren om »den dobbelte sandhed«. Og det overforfinede, sensible Frankrige, i særdeleshed Paris, har indtil den dag idag stadig været den skeptiske mysticismes tumleplads. Her optræder allerede i det 12. aarhundred mystikerne mod den tankestærke Abælard; her sætter Bernhard af Clairvaux sin mystiske verdens-foragt (De contemptu mundi) op mod den skolastiske videnskab; her opstiller viktorinerne den ægte mystiske sats, som Brunetière blot har omskrevet i andre ord: Rerum incorrupta veritas ex ratiocinatione non potest inveniri (den ufordærvede sandhed kan ikke findes af forstanden). Franskmændene Montaigne, Charron og Sanchez, dette mærkværdige skeptiske tre-kløver, sætter det over-naturlige lys høiere end det naturlige (lumen naturale). Frankrige er og blir den skeptisk-kritiske mysticismes klassiske land. Lige over for Frankriges største metafysiker, Descartes, der grundigt hadede al mysticisme, staar den næst største, Malebranche, der holdt paa en mysticisme af augustinsk præg. Selv Frankriges — og ikke blot Frankriges — største positivistiske tænker, Auguste Comte ligger i sin siste tænknings-periode under for mystikens trolddom.

Den reflekterende kritiske mysticisme er fortrinsvis en *romansk* fremtoning. De germaniske mystikere (Eckhardt, Tauler, Suso, Ruysbroek, Gerhart Groot, Angelus Silesius, Thomas a Kempis, Johann Wessel, endelig Jakob Böhme) repræsenterer gjennemgaaende den naive, oprindelige, kjærnefulde mysticisme og styrer lige løs paa sit maal — en umiddelbar erkjendelse af det evigt gaadefulde — med en vis original kraft, med frisk og ægte nordisk energi. Den romanske mystik derimod karakteriserer sig ved usikker vaklen, raadvild hid- og did-svæven mellem forstand og følelse, kvindelig vankelmodighed. De nordiske mystikere er i sin dialektik noget plumpe og ubehøvlede,

men i sin følelse forholdsvis sunde og fremfor alt ærlige. De romanske mystikere er snedige i sin dialektik; men deres følelses-liv er forkjælet og forvænt. Man kan sige, at hos germanerne er mysticismen et natur-produkt, hos romanerne et kunst-produkt. Blandt den store skare af skeptiske mystikere kan her nævnes: I Spanien Raimund af Sabunde og Raimundus Lullus; i Italien Cordanus, Pico af Mirandula, Bruno, Campanella; og i Frankrige Sam. Sorbière, de la Motte le Vayer, Simon Foucher, Pierre Daniel Huet, Pierre Poiret og Blaise Pascal.

En saadan fortegnelse over samtidigt levende skeptiske mystikere har ingen andre nationer at opvise. Her feirer læren om »den dobbelte sandhed« sin høieste triumf. Hvad den skeptiske mysticisme er i filosofien, det betyder romantismen i kunsten og poesien, den revolutionære kommunisme i politiken. Ogsaa her tager den franske aand ledelsen. Romansk og romantisk er ikke blot ord-, men ogsaa væsens-beslægtede. De tyske romantikere, Schlegel, Tieck, Novalis og andre havde sine forløbere og sine forbilleder i de franske romantikere, madame de Staël, Châteaubriand, de Bonald. Men heller ikke de filosofiske romantikere i Tyskland, Schelling, Krause og Baader, naar saa høit som de franske, f. eks. Joseph de Maistre og Robert de Lamennais. De tyske filosofer havde blot fra tid til anden sine romantiske anfald; de var *ogsaa* romantikere, men aldrig som Maistre og Lamennais *blot* romantikere. Schelling kunde vel f. eks. en tid sværme for Giordano Bruno, en anden gang for Jakob Böhme; men han er aldrig gaaet helt op i dem, fraseet at han før denne romantisk-mystiske periode af sit liv i en aar-række havde været ægte filosof, hvilket hos de franske romantikere aldrig var tilfældet. Og selv nu er en ny-romantiker som Brunetière kun mulig hos franskmændene. I germaniske lande, hvor glimrende retorik har lidet, nyhed og originalitet derimod alt at sige, vilde en skribent af Brunetières art med sin galvanisering af læren om »den dobbelte sandhed« kun møde isnende haan, fordi man straks vilde have keget ham i kortene. I sit fædreland kan imidlertid Brunetière smigre sig af et forfatter-ry, der staar i omvendt forhold til dets berettigelse. Det franske naturel er medfødt mystisk anlagt, sentimentalt stemt, kvindeligt. Et eller andet mystisk slag-ord holder stadig deres sind fangen, enten dette som tidligere heder *grande nation* og *gloire* eller som nu *revanche*, *drapeau*, *armée*. Denne stadige beherskelse af en bestemt hypnotisk suggestion og den uafladelige stirren paa et elektriserende stik-ord beviser netop deres overdrevne pirrelighed, deres lunefulde følsomhed, der undertiden ytrer sig som en slags politisk søvn-gjængeri. Mystisk

anlagte nationer blir let et bytte for yderlighedernes spil. Trodsigt fritænkeri kan uden overgang slaa over i smygende skinhellighed, fremskreden radikalisme til bagstræversk autoritets-tro. Forstand og følelse ligger da i evig strid med hinanden, saaledes som det symbolsk finder sit udtryk i Frankriges to største skribenter, Voltaire og Rousseau. Voltaire et mønster paa kold forstandighed, Rousseau den inkarnerede repræsentant for blødhjertet føleri.

Den skarpt tilspidsede modsætning mellem natur og kultur er er fremkommen ved, at striden mellem forstand og følelse er blet overført til det politisk-sociale gebet. Forstanden holder fast ved kulturen, følelsen higer mod naturen. Dette raab: »Lad os vende tilbage til naturen,« som i oldtiden kynikerne og stoikerne udstødte og Montaigne og Charron efterabede i renæssancen, og som først ved Rousseau og Tolstoi blev de kraftløse og blødagtige fantasters felt-raab, er det forkortede udtryk for den politisk-sociale mysticisme.

Den sociale patologi er foreløbig blot et fromt ønske og ingen paalidelig videnskab. Men efter at have kastet dette historiske tilbageblik over mysticismens mangfoldige ytrings-former og afarter, kunde det nok være berettiget at stille den diagnose, at *alt* følelses-anarki, d. v. s. *enhver* form af mysticisme, beror paa en patologisk forstyrrelse af den nødvendige og naturlige ligevægt mellem forstand og følelse, saa at følelsen har faaet en for den aandelige sundhed skadelig overvægt.

Hvis vi i tide vil afværge dette følelses-anarki, maa vi fremfor alt søge at finde *aarsagerne* til sygdommen. Men dertil gives intet bedre middel end den historiske sammenligning. Historien er aandsforskernes store laboratorium. Men for at slige sociale diagnoser skal due noget, maa man se til at faa opdaget den *tendens*, hvoraf de historisk virksomme faktorer er blet inspirerede. Denne mystikens tendens har vi nu historisk erkjendt; den beror paa den evige kamp mellem forstand og følelse. Al mystik er derfor ikke andet end et instinktivt, fiendtligt fremstød for at erobre tilbage de territorier, som forstanden har okkuperet og gjort frugtbringende.

Den maade, hvorpaa mystikerne fører kampen mod fornuften, er forskjellig for de forskjellige nationer. De tyske mystikere er plumpe og grovkornede, men ærlige, de gaar paa med knyttede næver. Luther, det ædleste speil-billede af tysk mystik, kjæmper saaledes med aabent visir. Enten hegler han »Fru Fornuft« drabelig igjennem, eller han slynger den et vredt »bestie fornuft« lige i ansigtet. Ingen prutning og sjakring, intet raaddent kompromis med en »tve-delt sandhed«. Her staar mand mod mand, overbevisning

mod overbevisning, usminket mysticisme mod lige saa usminket rationalisme.

Anderledes hos Brunetière med sin skeptiske mysticisme. Her er alt liflig parfymeret, over-sukret med »hvis« og »men« og allehaande søde talemaader, og naar han fører et stød mod sin modstander fornuften, saa sker det med en elegant parade-kaarde. Han søger at indsmigre sig hos fornuften, dysse den i søvn med hykkelske kjærtegn, for sluttelig at kvæle den under blomster.

Men al mysticisme, enten den er naiv eller reflekteret, er forkastelig og bør udryddes. Men for at kunne naa dette maal er det ikke nok, at vi nu *historisk* har studeret mysticismens forskjellige former; vi faar ogsaa forsøge at gribe tyren ved hornene og efterspore *nutidens* mysticisme i alle dens smut-huller. Vi faar prøve med det »naturlige lys« at lyse op over alt, hvor allerede et overnaturligt, flimrende ir-lys har begyndt at virke skuffende og forvildende paa sunde øine. (Forts.).

Piet Uijs.

Fortælling fra burernes nybygger-tid.

(Af **C. W. H. van der Post.** Oversat fra hollandsk).

(Fortsættelse).

Skjønt overrasket af det pludselige angreb, forstod burerne straks, at deres ende var kommen. En raabte til de andre: »Staa skulder ved skulder og sælg jeres liv saa dyrt som muligt!« Retief søgte ved et vældigt sprang at gribe Dingaan, men denne veg tilside bag sine krigere og befalede disse at fange Retief og skaane ham til sist. Vaabenløse og omringede paa alle kanter, kjæmpede burerne med fortvilelsens mod. Saa langt deres øine naaede, saa de sig omgivne af en mængde springende, dansende, hylende sorte djævle. Og fra sin himmelske trone saa den Herre Gud ned paa dette blodige drama og hørte de angstfulde bønner om evig naade, som steg op til ham fra den lille, kjæmpende flok.

Tusener af assegaier, strids-økser og køller var hævede mod burerne. Og disse? Kun en eneste havde en pistol, de øvrige havde bare sine jagtknive hos sig. Alligevel styrtede mange sorte dødelig saarede til jorden, ti burerne værgede sig til siste aandedrag. Og mangen zulu, der med sit spyd havde gjennemboret en hvid, blev af denne i døende favntag tvunget

til jorden og kvalt. Mange omkom ved sine egne vaaben, som burerne havde faaet fravristet dem.

Næsten en halv time varede denne skrækkelige kamp. Retief, som paa Dingaans befaling var grebet levende, maatte se paa det blodige slagteri og sine kjære kameraters døds-angst. Hvilke sjælekvaler maa ikke den tapre mand have udstaaet i disse frygtelige minuter. Endelig kom da ogsaa hans siste øieblik. Da alle kameraterne var dræbte, nærmede sig en induna bagfra og lod en tung kierrie suse ned paa Retiefs ubedækkede hode. Man hørte et dæmpet slag, en svag stønnen, og Retief sank iknæ med ansigtet badet i blod og hævede i stum bøn sine foldede hænder mod himlen. Nu styrtede hele kobbelet af sorte djævle sig over ham med svingende spyd, og efter et par øieblikkes forløb laa den heltemodige burer-anfører livløs paa den blod-bestænkte jordbund. Hans sjæl var fløiet tilbage til Gud, alt livs skaber.

Liget blev skaaret i stykker, og det hjerte, der saa modig havde slaaet for folk og fædreland, revet ud og tillige med leveren overbragt zulukongen som seirs-trofæ. Denne lod det nedgrave paa veien mellem sin by og Natal som trylle-middel mod burerne.

Heller ikke af achterruiterne var nogen undkommen. Da deres herrer blev overfaldne i konge-kraalen, var de allerede omringede paa alle kanter, og hvor tappert de end værgede sig mod overmagten, kunde de intet udrette. De blev nedslagtede til siste mand. Alle ligene blev slæbte sammen i en haug udenfor kraalen og her overladt aadsel-gribbene og rovdyrene som føde. — Oom Kaspar taug. Ved slutten af hans fortælling var hans stemme blet svagere. Nu var han ganske opgivet og bedækkede sit forgrædte ansigt med begge hænder.

Uijs stirrede mørkt hen for sig. Saaledes endte altsaa alle de tapre mænd, og paa den maade skulde hans kjække trofaste ungdoms-ven ende sine dage.

Alle de andre sad ganske stille og for forskrækkede op, da Uijs med høi stemme raabte: »Det uskyldige blod skriger efter hævn. Det sorte forræderi, udklækket i helvede, raaber høit om gjengjældelse. Og I, mine venner, Syd-Afrikas sønner, ved alt dette og vender alligevel morderne ryggen? Jeg vil drage mod fienden og med Guds hjælp tugte ham. Det er mig en hellig og dyrebar pligt at hævne mine brødres blod, selv om det skal koste mit liv. At de gamle søger at undgaa faren og drager bort for at finde et sikrere opholds-sted, kan jeg forstaa, men at unge, kraftige, vaabendygtige afrikandere gjør det samme, det er mig aldeles ubegribeligt. Vil I da virkelig, at zuluerne ustraffet skal faa lov til at rose sig af myrderierne paa jeres blodsforvandte, mens I søger fred i Adam Koks land?

I vil ikke faa fred for jeres samvittighed. Og I kan være sikker paa alle jeres landsmænds foragt. Hvad siger I til dette, mine brødre?«

Andries Viljoen svarede: »Kommandant, jeg frygter ikke for noget i verden, jeg har kun ladet mig overtale af mine kjære til at vende faren og fienden ryggen. Jeg tvilede selv paa, om jeg havde handlet ret, og Eders ord har taget enhver tvil bort. Jeg gaar ikke et skridt videre, men vender om med Eder og haaber, at jeg i farens stund kan faa staa ved Eders side.« Og atter klang det i kor: »Ogsaa jeg gaar med Eder — ogsaa jeg.«

Kaspar Strijdom reiste sig og sagde: »Brødre, overil jer ikke. Nogle af os er trætte og udmattede, andre rystede og oprevne. Tag imod en oldings raad. Gaa nu til hvile, og er I imorgen af den samme mening, saa siger ogsaa jeg: Maatte Gud den almægtige beskytte og bevare jer, og nu ønsker jeg jer alle en rolig nat.«

En halv time senere laa hele leiren, men undtagelse af forposten, i den dybeste søvn.

IV.

Kommandant Uijs's ankomst til leiren i Natal.

I leiren sov endnu alle. Skjønt skiltvagterne to gange var blet afløste, kjæmpede de dog med trætheden og slæbte sig søvnige gjennem det høie dug-vaade græs. Hestene havde snart spist sig mætte paa den frodige eng og hvilede nu halvt skjulte af græsset.

Da det begyndte at dages i øst, hørte forpostene heste-tramp, og snart kunde de ogsaa tydelig skjelne menneske-stemmer. En rytter-flok nærmede sig leiren. »Hvem der!« tordnede skiltvagten, idet han straks lagde geværet til skulderen, beredt til at skyde, om det skulde være nødvendigt. »Venner!« lød svaret fra det fjerne. »Naa, det maa jeg sige, Neels Botha, du er i sandhed en første klasses skiltvagt. Men lad kun rolig gevær-hanen falde. Jeg er Daniel van Vuren og kommer med kommandoens anden afdeling.«

»Passer, Daniel!« svarede skiltvagten. »Du kan takke din skjæbne for, at du ingen zulu er, ellers havde du nok for længe siden maattet bide i græsset.«

Kommandoens siste afdeling, syv og tredive mand stærk foruden achterruiters, red ind i leiren. Deres ankomst vækkede de sovende, og snart var alle i bevægelse. Den halvt slukkede vagt-ild blussede atter op, og inden de netop ankomne ryttere havde sadlet sine heste af, var det blet lys dag.

Kaffen blev færdig i en fart, og alle nød med velbehag den sunde morgen-drik. Van Vuren begav sig straks til Uijs. Denne som ogsaa

var blet vækket af heste-trampen, viklede sig hurtig ud af skindfælden og gik ham imøde. Han fortalte i faa ord, at de havde overnattet en times *) vei fra fjeldet. »Vi brød saa tidlig op, for at kommandoen ikke skulde vente paa os«.

Ogsaa i Kaspar Strijdoms leir var alle vaagnede, og den gamle ledsaget af sine mænd stødte til de øvrige. Uijs gav de nødvendige ordrer: »Kald paa vagterne, spis hurtig frokost og saml hestene sammen. Inden aften maa vi have opslaaet vor leir paa den anden side af Quathlamba.«

»Nu, neef Pieter,« sagde Strijdom, »I forbereder Eder paa at drage videre. Ogsaa jeg fortsætter min reise idag, men mange af mine kamerater vil gjøre holdt her for senere at slutte sig til Eder. Vorherre bevare Eder og dem. Var jeg ung, vendte jeg visselig ogsaa om. Men her er folkene, lad dem tale for sig selv.«

Andries Viljoen traadte nu frem og sagde: »Kommandant! Jeg og tredive andre mænd har efter moden overveielse og med vore hustruers samtykke besluttet os til at vende tilbage til Natal. Vi vil gjerne betro os til Eders ledelse.«

»Min ven,« svarede Uijs, »intet kunde være mig mere velkommen. Men idag kan I ikke, som I selv indser, drage med. Jeg maa saa snart som muligt komme afsted med mine ryttere. Eders vogne vilde opholde os, og lade dem blive tilbage tør vi ikke. Vore vogne er imidlertid underveis, og her er samlings-stedet. Vent her, indtil vore kommer, og drag saa sammen med dem over fjeldet.«

Viljoen og hans kamerater var straks enige i hans forslag.

Uijs underholdt sig endnu en stund med dem og raabte til sine folk, at de maatte skynde sig med frokosten. Oppe paa fjeldet kunde man atter sadle af, spise middag og hvile ud. Solen var heller ikke mere end netop synbar over fjeldet, da frokosten var forbi. Hestene stod sadlede, og alt var færdigt til opbrud.

Uijs traadte hen til Strijdom, rystede hans haand og sagde:

»Lev vel, oom Kaspar, jeg ønsker Eder en lykkelig reise.«

»Lev vel, neef Pieter, Herren velsigne og ledsage Eder,« svarede den gamle bevæget. »Her paa jorden sees vi vel neppe mere.«

Den gamle havde ret. Det var deres siste sammentræf.

»Fremad,« kommanderede Uijs; rytterne satte sig i bevægelse opover den bratte fjeld-sti. Snart var de forsvundne bag en fremspringende knaus.

To dage senere var der stor bestyrtelse blandt folkene i den leir, som var dannet af de tilovers-blevne burer fra det store trek, og som havde slaaet sig ned mellem Tugela og Mooirivier. Fra forposterne var der netop

*) Burerne regner den dag idag veiens længde efter den tid, man bruger til at tilbagelægge den til hest. En times ridt er altsaa 10 til 15 km.

indløbet melding om, at en kommando nærmede sig fra nordvest. Der blev straks sendt bud i alle retninger, at man hurtigst muligt maatte drive kvæget ind i leiren, og alle forposterne fik befaling til at trække sig tilbage til leiren. Trods dette herskede ingen forvirring, enhver forberedte sig i al ro til at give fienden en varm modtagelse. Mangt et hjerte maatte nu alligevel slaa uroligt, mangen mand blegnede, og mangt et kvindehjerte trak sig krampagtigt sammen ved tanken paa, at de netop oplevede rædsels-scener atter skulde gjentage sig. Det truende overfald kom alligevel ikke uventet. Man kunde jo ikke vide, at zuluernes nederlag ved Blauwkrans og Bosjesmansrivier, og den stakkels Retiefs og hans lidelses-fællers tapre modstand havde fyldt dem med panik og sand rædsel for afrikanderne, og man var saaledes fuldt forberedt paa et nyt overfald af fienden.

Maritz forlod leiren i spidsen for femten mand for at rekognoscere. Taus sad han i sadlen, men i hans faste træk stod at læse: — levende eller død, min pligt vil jeg opfylde.

Paa for-kisten *) paa sin vogn sad en graaskjægget voortrekker og røgte rolig sin pibe, som stadigt udsendte vældige røgsøiler, saa at hans hode med det lange haar undertiden ganske forsvandt bag dem, og han selv saa ud som en liden vulkan. Det ladte gevær laa over hans knær, bandolær og krudt-horn hang, saa han kunde naa dem. Et smil drog over hans djærve træk, og de klare øine lyste, idet bevægelsen i leiren synes at berede ham en stor fornøielse. Det var gamle Frans van Staden, fra hvem ikke en gang alderdommen havde formaaet at røve det glade hjerte og det lyse humør. Han var en mand med en skarp forstand og et modigt hjerte.

En ung mand nærmede sig ham netop og sagde: »Oom Frans, I synes rigtignok ikke at være det minste bange, og dog siger man, at fienden nærmer sig, man venter et angreb paa leiren inat.«

»Det behøver man nu ikke netop at tro, Karel. Jeg ved, at forsigtighed er porselæn-skabets mor, men det er vanvid at raabe: ulv, før man ser den. Jeg har lidet haab om, at zuluerne nærmer sig. Kan hænde jeg tager feil, i ethvert fald længes jeg inderlig efter det øieblik, jeg kan faa kjæltringerne foran min gevær-munding. Men tænk dig nu om, hvorledes kan zuluerne komme vestenfra og det endogsaa til hest? Og tror du kanske, de viser sig ved fuldt dags-lys? Det folk, som altid gaar til værks med list og bedrag, vil nok overfalde os om natten og ikke, saa længe Guds sol er oppe. Jeg vil æde min hat, saa fedtet og støvet den er, hvis dette er en zulu-impi.«

»Oom Frans, I siger selv, at zuluerne er listige, derfor kommer de netop fra en kant, vi ikke venter dem. Og at de kommer ridende? Ved

*) Foran paa burernes store vogne staar for-kisten, en ganske enkel, som oftest grelt malet kiste, som tillige er okse-driverens siddeplads.

I da ikke, at de ved Retiefs drab og ved angrebet paa vor leir erobrede flere hundred heste med sadler og bidsler?«

»Det skulde glæde mig, om du har ret, min unge ven. De nøgne outas *) høit til hest vil blive et smukt syn. Hver eneste en af dem har nu sikkert faldt af hesten et dusin gange fra Umkungunhlovo og hid. Og dertil er de vel saa radbrækkede og udmattede af ridtet, at vi kan plaffe dem ned som skog-duer. For at spare krudt og bly kan vi forresten behandle dem som høns og dreie halsen om paa dem. Paa den maade befordrer vi endnu iaften kjæltringerne billigt og bekvemt ind i evigheden og faar til og med uden minste møie vore heste med sadler og bidsler tilbage.«

»Selv ikke nu kan I lade være at spotte, oom Frans,« svarede den unge mand ærgerlig. »Men sig mig da i himlens navn, hvem dette er, hvis det ikke er zuluer?«

»Ja, min unge ven, hvorfor spurte du mig ikke straks om det? Det havde jeg øieblikkelig kunnet svare dig paa. Naar forposten har meldt, at der er en kommando i anmarsch i nordvest, saa kan det bare være Piet Uijs, som min bror Stoffel har kaldt til hjælp.«

»Men det er jo umuligt, at oom Piet allerede kan være naaet hid. Oom Stoffel kan netop nu have naaet hans afdeling.«

»Du drømmer, neef Karel. Du kjender hverken Stoffel van Staden eller Piet Uijs. Stoffel har redet nat og dag for at træffe Piet Uijs, og han har ladet leiren blive tilbage og er straks ilet i forveien med en ridende afdeling for at hjælpe os. Hvis det ikke hænger slig sammen, vil jeg ikke alene spise min hat, men tage din ovenikjøbet. Skulde jeg alligevel tage feil, og de sorte mordere virkelig rykker mod os, saa haaber jeg, de under mig saa pas tid, at jeg endnu kan faa mig en pibe.«

Han slog derpaa ganske rolig asken af sin stenpibe, stoppede paa nyt og fortsatte røgningen i al gemytlighed.

Snart saa man en del ryttere sprænge mod leiren i fuld galop, og oom Frans, der først fik øie paa dem, raabte: »Neef Karel, her kommer dine zuluer!«

Den unge mand klatrede hurtig op paa forhjulene. Dog neppe havde han seet rytterne svinge sine hatte, før han raabte:

»Hurra, hurra, det er ingen zuluer, det er Piet Uijs, som kommer os til hjælp.«

»Neef Karel,“ sagde van Staden, »her er min hat. Nu behøver jeg naturligvis ikke at spise den, men vil overlade dig mester-stykket. Selv om den skulde ligge lidt tungt i din mave, saa vil den bekomme dit hode

*) Outa — gammel farvet mand.

vel, ti jeg har baaret den længe, paa bremmen maa der især være aflagret en hel del forstand.«

Det var virkelig Uijs, der sammen med sine kamerater havde naaet sin reises maal. Underveis var der ikke forefaldt noget af betydning. Og skjønt de heste og ryttere, som vi saa bestige den bratte bjerg-sti, var svært udmattede, saa var de dog alle naaede til leiren i god behold. Af fienden havde man ikke seet noget spor, forresten ventede man den fra en ganske anden kant. Sorgen, som nylig havde fyldt alle hjerter, forsvandt ved det glade budskab og forvandledes til glæde; og da Uijs og hans ledsagere straks efter holdt foran leiren og steg af hestene, blev han hilset med stormende jubel af de omkring-staaende.

»Gud ske tak, fordi du er kommet, Pieter! Jeg vidste, vi kunde regne med dig,« med disse ord hilste Maritz sin ven. Uijs svarede: »Jeg takker ogsaa Gud, fordi jeg kom tids nok, og fordi jeg endnu træffer saa mange af jer i live. Men tillad mig nu først at sørge for mine folk, vi har hverken sparet hest eller rytter og behøver frem for alt ro.«

Gert Maritz befalede sine folk at beværte de ankomne paa det beste, og snart var de alle anbragte i de gjæstfrie telte blandt venner og slægtninge. Tjenere og heste blev heller ikke glemte.

Frans van Staden havde ved sin siste bemærkning jaget sin unge ven bort. Selv blev han rolig siddende og dampede videre paa sin pibe, indtil den værste trængsel omkring Uijs havde givet sig lidt. »Se saa,« sagde han, »nu vil ogsaa jeg hilse paa Stoffel og Piet. Men først faar jeg hænge min gamle Sanna *) og bandolæret paa plads igjen.« Saa steg han af vognen og forsvandt med sine vaaben i teltet. Han kom straks ud igjen og gik til leir-porten, hvor hans broder og Piet Uijs dannede midtpunktet i en stor flok nysgjerrige.

Hans ansigt straalede af fryd, da han voldsomt rystede Stoffel van Stadens haand. »Bror!« raabte han, »du har gjort dine sager godt, og jeg glæder mig over, at du er her igjen; jeg begyndte allerede at frygte for, at dine gamle ben ikke havde holdt ud det lange ridt.

Paa Stoffel van Staden kunde man ogsaa se, at han glædede sig over at se sin bror igjen.

»Men Frans, hvis du fremdeles vedblir at ryste min haand paa den maade, gaar mine fingre af led. Det glæder mig, at du er lige munter.«

Frans slap endelig sin brors haand, for ogsaa at hilse paa Piet Uijs. »Velkommen, neef Pieter,« sagde han. »Jeg vidste nok, Piet Uijs vilde komme. Min gamle og jeg har gjort alt istand til dit komme. Du vil vel bo hos os, til dine vogne kommer?«

---

*) Gamle Sanna kalder burerne sit store gevær.

»Tusen tak, gamle ven, intet skal være mig kjærere. Vær saa snil at vise mig veien til dit telt.«

Dette var snart naaet, og Uijs blev paa det elskværdigste modtagen af den gjæstfrie familie. Da han endelig havde sat sig ned, sagde van Staden: »Neef Pieter, vask nu først reisestøvet af dig og afkjøl dig lidt, saa bringer min kone dig kaffe og kavringer. Efterpaa kan du hvile dig ordentlig ud. Jeg skal holde vagt udenfor, saa at ingen skal forstyrre dig. Jeg maa endnu iaften afhandle noget vigtigt med dig.« Derpaa tog han sin felt-stol og gjorde sig det bekvemt i den udenfor teltet, dampede saa videre paa sin lange pibe, som synes at være ham en uadskillelig ven.

Det begyndte allerede at skumre. Forskjellige gamle venner, som havde hørt, at Uijs var taget ind hos oom Frans, vilde hilse paa ham, men van Staden afviste dem alle. »Min gjæst trænger hvile,« sagde han. »Senere kan I besøge ham, saa meget I vil. Dersom I forstyrrer ham nu, og zuluerne inat angriber leiren, vil han ikke være til at faa vækket, og det vil jeg ikke have paa samvittigheden.«

Saaledes blev han siddende paa sin post, indtil han blev kaldt ind til aftensmaden.

Efter maaltidet holdt van Staden den sædvanlige aften-andagt. Konen og børnene gik saa til sengs, og endelig befandt Uijs sig alene med sin ven i teltet.

Van Staden lukkede indgangen saa godt som muligt, satte sig derpaa ned ved siden af Uijs og sagde: »Neef Pieter, tænk paa ordsproget, at væggene ogsaa har øren, for her kan man tydeligt høre stemmerne gjennem telt-væggen. Vi har været venner fra ungdommen af, og mangen gutte-streg har vi udklækket sammen.

Jeg vil gjerne i hele trekets interesse tale med dig i fortrolighed, men vi maa tale saa sagte som muligt.

Sig mig engang, hilste Hendrik Potgieter paa dig ved porten idag? Saa længe jeg var derude, har han ikke ladet sig se.«

»Nei, Frans! Men det undrer mig ikke. Potgieter ved, at jeg er her, og at jeg i ethvert tilfælde blir her en stund. Allerede imorgen opsøger han mig nok.«

»Det undrer mig slet ikke, at han ikke har opsøgt dig idag, men det vil høiligen forundre mig, hvis han gjør det imorgen. Han vil vente, til han tilfældig møder dig og ikke kan undgaa dig.«

»Hvorledes? Skulde Hendrik Potgieter gaa afveien for mig? Hvorfor? Vi har altid været venner, har kjæmpet sammen mod Moselikatzi *), og fordi om vi ikke stemmer overens i enhver bagatel, saa har vi ingen grund til at være fiendtlig stemte mod hinanden.«

*) Moselikatzi, Matabele-kaffernes konge.

»Det kan jeg bevidne. Men hør! Potgieter staar gjennem slægtskab i spidsen for et indflydelsesrigt parti. Han er ærgjerrig og egenkjærlig, og mod kan ingen frakjende ham. Det tiltalte ham slet ikke, at den afdøde Retief blev valgt til trekets fører, og nu er det fast besluttet af Potgieter og hans parti, at han og ingen anden skal blive den stakkels Retiefs efterfølger. Potgieter var ikke i leiren, da vi besluttede at underrette dig om vort nederlag og bede dig om hjælp. Da han fik høre det, var han meget forbitret og sagde: »Hvorfor har I ikke ladet Uijs blive bag fjeldene, hvor han foretrak at være. Nu, naar vi har raget kastanjerne af ilden, kan vi ogsaa blive færdige uden ham.« Ved du, hvorfor Kaspar Strijdom og forskjellige andre har forladt os? Han har vistnok ikke sagt dig det lige ud; ti kjender jeg ham ret, saa er han altfor fredelig og forsigtig dertil. Ikke af frygt for fienden udenfra, men fordi de frygtede for trætte og kiv inden selve leiren. Trods alt forsikrer jeg bestemt, at det store flertal af vore folk ønsker at overgive dig ledelsen. Men vi maa undgaa enhver indbyrdes strid og uenighed.

Vil vi forsvare det land, for hvilket der er flydt saa meget blod, saa maa vi kjæmpe mod zuluerne som en mand. Er vi uenige, saa er fienden for stærk for os. Nu ved du, hvorledes sagerne staar, og er advaret. Vær derfor forsigtig, naar du møder Potgieter.«

Uijs havde hørt paa sin ven med stor opmærksomhed. Intet ord var undgaaet ham. »Frans,« sagde han, »hvad du her har fortalt mig, overrasker mig og bedrøver mig dybt. Aldrig har jeg stræbt efter eller intrigeret for at staa i spidsen for treket. At jeg er fører for en afdeling burer-emigranter og af dem blir kaldt kommandant, er skeet ved en række af tilfælde, som jeg ikke kunde forudse. Gud i himlen ved, at jeg aldrig har trængt mig i forgrunden, men altid efter evne forsøgt at gjøre min pligt. Straks efterretningen om det tunge slag, som havde truffet jers trek i Natal, naaede mig, nølede jeg ikke et øieblik med at efterkomme budets bøn om at ile jer til hjælp. Den samme dag, jeg fik det sørgelige budskab, drog jeg afsted med mine folk. Jeg har fordret det mest mulige af mig og mine, men nogen egenkjærlig tanke var mig fjern. Jeg er kommen som anfører for mine egne folk — ikke for at anføre jer.

For min del maa gjerne Potgieter være jer fører, men naar vi drager i kampen, forbeholder jeg mig retten til at være mine egne folks fører. Frivillig er vi komne, og ingen, selv ikke jeres valgte fører, faar lov til at kommandere os mod vor vilje eller forbyde os at handle efter eget skjøn. Jeg forlanger ikke at regjere i dette land, men lige saa lidet vil jeg lade nogen anden herske over dem, som frivillig og i tillid til mig har fulgt mig hid.«

»Neef Pieter, jeg har ikke ventet at høre andet af dig. Netop fordi

du aldrig har trængt dig i forgrunden, men holdt dig der, hvor forholdene krævede dig, og fordi du stadig viste dig sagen voksen, har vi tillid til dig. Jeg er fast overbevist om, at mange af dem, der understøtter Potgieter, gjør dette, fordi de er i slægt med ham eller paa en eller anden maade er afhængige af ham, men at de i sit indre heller saa dig i spidsen.«

»Der er mange anseede og dygtige mænd blandt os, der ligesaa meget og kanske mere end jeg kunde egne sig som øverst-befalende. For bare at nævne en — Gert Maritz, han er da mandig, modig og erfaren i krig, koldblodig og forsigtig i fred. Havde Retief fulgt hans vise raad, saa havde vi vistnok ikke fremkaldt Dingaans misundelse og fiendskab, og Retief havde endnu været ilive. Desforuden har han ved sit mod reddet mangt et liv, da zuluerne anfaldt os. Hvoraf kommer det, at du ikke selv allerede har nævnt hans navn?«

»Jeg holder ogsaa paa den mening, at Maritz i mange henseender best egner sig som anfører. Jeg ved endogsaa, at han venter at blive Piet Retiefs efterfølger. Og dog har han ikke den minste udsigt dertil. Med alle sine gode egenskaber er han streng og stiv i omgang og har af den grund faa venner. Dersom alle kjendte ham saa godt som vi to, saa kunde der ikke være tale om nogen anden. Ogsaa til ham har jeg den tro, at han vil trække sig tilbage, før der opstaar nogen strid blandt os. Men jeg betviler meget, at Potgieter vil gjøre det samme, og dog er det en livs-sag for os at undgaa en splittelse af vore kræfter.«

»Jeg er dig hjertelig taknemlig for din udførlige forklaring og for dit venne-raad, Frans. Vor samtale har givet mig meget stof til alvorlig eftertanke og modent overlæg. Jeg vil ydmyge mig for Herren og bede ham om raad. Det er mit inderste ønske, at enigheden ikke maa forstyrres ved mig.«

»Kom Pieter, vor samtale har varet længe nok. Det er paa tide, vi gaar til ro. Du vil finde dit leie i min vogn.«

Med et fast haandtryk skiltes de to venner for natten.

Selskabelige planter.

(Efter *Prometheus*).

Blandt de selskabelige planter, som forekommer sammen i stort antal og oftest, hvor de findes, raader grunden alene, er lyngvæksterne, torv-mosen, visse græsarter og vand-planter de lærerigeste. Lyngen — af slægterne *Calluna og Erica* — som i træ-fattige strøg kan herske alene i flere miles omkreds, og som fra tid til anden

farver grunden med et rosenrødt blomsterskjær, er den mest bekjendte repræsentant for de »sluttede selskaber« af denne art. Hvad er det nu, som giver denne plante magt til mere eller mindre fuldstændig at udelukke alle andre planter fra sit en gang vundne terræn? Ikke skyder disse planter raskt op, ikke suger de med graadighed til sig lys og fugtighed, som meget andet ukrudt gjør. Melder, nesler og tidsler f. eks. erobrer sig paa den maade hele store omraader, hvor de kvæler al anden plantevækst. Lyng-buskene derimod er nøisomme, de stiller yderst ringe fordringer til jordbunden, og netop i denne nøisomhed har de sin styrke. Hertil kommer endnu noget andet. Lyng-buskene er ikke bare nøisomme, de er ogsaa haardføre: der er malm i deres smaa, lave stammer. De er jo nemlig egentlig træ-agtige vækster, lyng-tuen er en skov i forminsket udgave, en eviggrøn skog, som uafladeligt fornyer sine kroners løv. Men dette løv er af ringe værdi som foder, og det er atter en fordel for lyngen i dens stilling som enehersker. De beitende kreaturer spiser de enkelte fremmede planter, som har forvildet sig ind paa lyng-heien, men ikke lyngen selv med dens tørre, næsten naaleformige blade. Og saa er lyngens eneherredømme dobbelt sikret.

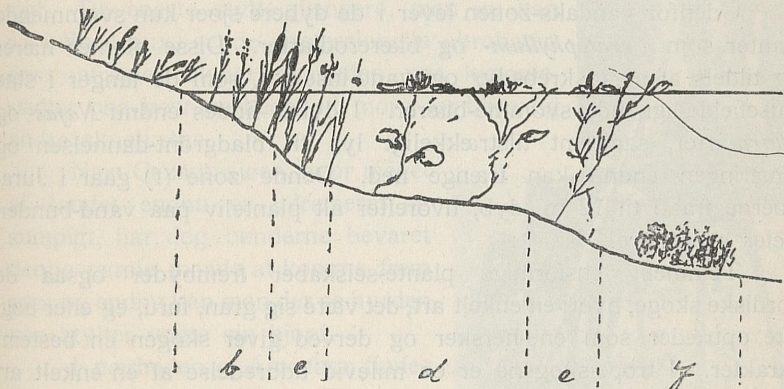
Noget lignende af endnu mere almindelig interesse har R. Maire nylig behandlet i et opsæt i *Revue génèrale des Sciences.* Finneskjæg (*Nardus stricta*), en græsart, som hos os kun forekommer tuevis, har i Jura-bjergene og i Vogeserne optaget alle flader paa henholdsvis 700 og 800 m. høide, hvor der findes et let, tørt muldjordlag paa kalkfri grund. Her staar tuerne saa tæt, at ingen anden plante kan faa fæste imellem dem. Finneskjægget har et stivt, kort straa, som er næsten bladløst, bladene selv er traadformige og kiselrige med haarde skeder, og netop i denne stivhed og haardhed har planten sin styrke. Kvæget bryder sig ikke om dette usle foder og napper i det høieste her og der en tue løs, for atter ærgerlig at slænge den fra sig.

Et andet beskyttelses-middel danner visse naturlige fysiske og kemiske betingelser, som kun enkelte planter i deres samvirken kan udholde. Slige naturforhold finder man f. eks. i torv-myrerne, i hvis yderst nærings-fattige vand næsten kun torv-mose (*Sphagnum-arter*) kan trives. Nogle faa arter hører rigtignok hjemme paa torv-myren, nemlig soldug-slægten (*Drosera*), der kun optræder som et slags drabant til torv-myrene, og blærerod-familien (*Utricularia* og *Penguicula*). Disse planter bøder imidlertid paa jordbundens armod, ved at optræde som ivrige insekt-jægere.

Næsten af rent fysikalsk art er adskillelsen af planter zonevis

i dybere vand. Havet eier ingen egentlige blomster-planter, men nærer kun svømmende og fast-siddende alger. Til disse slutter sig langs kysterne og i flod-mundingerne endel »najader«, der kan trives i brakvand, hos os f. eks. havgræs (*Ruppia*) og bændel-tang (*Lostera*). I de varme lande danner mangle-krattet, som før størstedelen bestaar af rhizophoreer, et ensformigt busk-belte i flod- og ebbe-zonen. Det er trær, der ligesom staar paa stylter, og som er udrustet med eiendommeligheder passende for forholdene. Saaledes har de f. eks. frugter, der spirer allerede, mens de hænger paa træet, og skyder nedover som pæle, der lodret plantes i slammet. Paa denne maade kan et enkelt eksemplar hurtig danne et tæt strand-belte.

Vore indsjøer frembyder et eiendommeligt skue ved at underholde plante-selskaber, der danner border langs med stranden efter de lokale dybde-forhold. Især i tjern, hvis bredder falder terasseformig ned, hvilket ikke sjelden er tilfælde, opstaar der paa denne maade udenom hinanden flere ringe af planter, som kun kan trives i bestemte dyb. Magnin, som i denne retning har studeret sjøerne i Jura-bjergene, giver af dette vækst-forhold en anskuelig skildring,

der har betydelig interesse. Diagrammet forestiller en del af strandbredden med de der voksende plantebælter. Kyst-skraaningen A B danner flere trin, hvoraf de øvre, A C E, er udskaaret ved erosion, de nedre derimod, E D, er dannet ved opfyldning.

Sjøens egentlige bred omkranses næsten stadig af en blandet zone (a), hvori stargræssene er fremherskende. (I Jura *Carex versi caria*, *ampul lacea*, *paludosa* og andre). I det grunde vand følger derpaa et belte af rør (b), som mest dannes af tagrør (*Phragmites communis)* og mere eller mindre fuldstændig udelukker andre planter. Undertiden findes der imidlertid i dette belte istedenfor rør dun-kjevle-

(*Typha-*)arter og et i vand voksende halvgræs, *Cladium mariscus.* Rørene trives kun i vand af høist to meters dybde, da deres stængler og blade er organiseret for luftliv og i den korte vegetations-tid ikke kan komme høit nok over vandet til at fuldende sin udvikling, hvis vandet er for dybt.

Udenfor rør-beltet, paa noget dybere vand, kommer der en ring af siv (c), som dannes af kongle-siv (*Scirpus lacustris*). Denne plante, hvis stængler og blade bedre er skikket for livet i vandet, kan gaa endnu en meter dybere, da den kun behøver at løfte blomsterstandene over vandfladen.

Endnu længere ude vokser der kun planter, hvis stængler kan blive lange nok til, at blade og blomster naar op til overfladen. Efter siv-beltet kommer først vand-liljernes zone, hvori nemlig den gule nøkkerose (d) (*Nuphar luteum*) endnu naar op fra tre til fire meters dyb. Derpaa følger en zone af vand-aks (*Potamogeton-arter*) (e), der fra seks meters dyb endnu naar op til vandfladen. Men dette er ogsaa den yderste ring af planter, der kommer til syne over vandspeilet.

Udenfor vandaks-zonen lever i de dybere sjøer kun svømmende planter som *Ceratophyllum-* og blærerod-arter. Disse planter nærer sig tildels af smaa krebsdyr og vand-insekter, som de fanger i sine musefælde-lignende svømme-blærer. I dybet findes endnu *Najas-* og *Chara-*arter, saafremt tilstrækkeligt lys til bladgrønt-dannelsen og ernæringen endnu kan trænge ned. Denne zone (f) gaar i Jurasjøerne fra 6 til 12 m. dyb, hvorefter alt planteliv paa vand-bunden pleier at ophøre.

Temmelig ensformige plante-selskaber frembyder ogsaa de nordiske skoge, hvori en enkelt art, det være sig gran, furu, eg eller bøg, ofte optræder som ene-hersker og derved giver skogen en bestemt karakter. I trope-skogene er en milevid udbredelse af en enkelt art aldeles ukjendt. I disse skoge stemmes menneskene ikke til andagt, dertil er afvekslingen altfor rig, og den følelse, der i norden gjorde skogen til tempel og gudernes bolig, kommer her ikke til udtryk. Det er overhode værd at lægge mærke til, at ikke den brogede eng med sin rigdom af forskjellige blomster, men helst den ensformige, »rødmende« hede og den tungsindig susende skog bringer digteren i stemning og føder sange, der aander andagt og hengivelse.

P. E.

Stylte-gjængere.

(Efter mrs. Herbert Vivian i *Pearson's Magazine*).

En for en forsvinder de maleriske gammeldagse skikke i Europa. Allerede begynder de fantastiske dragter i afsides liggende landsdele mere og mere at vige pladsen for de ensformede moderne klæder. Den virkelige spanske fandango danses blot i enkelte landsbyer langt borte fra al civilisation; ogsaa bonden i det franske departement les Landes begynder nu mere og mere at aflægge sin karakteristiske tchangue.

For omtrent 20 aar siden kunde man i Bordeaux paa markeds-dagene se skarer af folk komme paa sine stylter fra fjerne landsbyer, tungt belæssede med sække og kurve. Et saadant syn vilde nu overalt vække stor opsigt. De eneste stylte-gjængere, man nu kan se i Bordeaux, er de professionelle akrobater, der optræder blandt mængden paa kjæmpestylter paa høst-markedet til moro for børn og andre skuelystne.

Gjæter i faare-pels uden ærmer.

Nær Cazaux-sjøen, hvor meget af landet endnu er udræneret og sumpigt, har dog bønderne bevaret denne gamle maade at komme frem paa, og endnu kan man der se hyrden paa stylter vogte sin hjord.

I nærheden af Arcachon findes der stylter i hytterne, og smaagutter pleier gjerne at spænde dem paa for nogle sous. Det er nemlig forbundet med nogen vanskelighed at tage dem paa; dette foregaar gjerne i vindus-posten, hvor hyrden stiger op. Undertiden sætter han sig paa marken og binder dem selv paa, hvorefter han reiser sig ved hjælp af en lang stok.

Departementet les Landes i landskabet Gascogne dannede en gang endeløse vidder, bevoksede med krat og underskog. Jord-

bunden her var af den beskaffenhed, at den aldrig optog regnen i sig; endog efter en liden skur forvandledes jordhullerne til sumpe. Der fandtes ikke veie eller stier af nogen slags, og hyrdernes og de smaa farmeres hytter laa spredte omkring i saa lang afstand fra hverandre, at de »lange ben« var en absolut nødvendighed.

Nu derimod er dette land, der i aarhundreder betragtedes som en usund og udyrkbar ørken, for største delen udtørret og dræneret. Man har plantet skoge af pinje-træer; nogle dele af distriktet er endog blet tilflugts-steder for syge, som f. eks. Arcachon. Saaledes forsvinder nu mere og mere de gammeldagse stylter, da de har tabt sin raison d'être.

Stylterne er sædvanlig omtrent 1.8 eller 2 meter høie, og omtrent 1.5 meter fra jorden findes der et støttepunkt for foden, forsynet med en stigbøile og en stærk strop; høiere oppe holder et læder-baand det øverste af stylterne fast til benet lidt nedenfor knæet.

Nogle stylter er meget høiere end disse, især de, der anvendes ved kunst-præstationer. Saadanne stylter er virkelige syvmils-støvler; ti paa dem kan man tilbagelægge en uhyre strækning — ofte saa meget som over en norsk mil — i timen. Stylternes nederste ende, der berører jorden, er sædvanlig »skoet« med en faare-knokkel, for at styrke den.

De gamle, affældige hyrder ledsages ofte af sine hustruer, børn, ja endog børnebørn paa smaa stylter, og er klædte i laadne faareskindspelse uden ærmer; i gamle dage var de bevæbnede med et gevær for at beskytte sine hjorder. De gamle kvinder bærer nogle eiendommelige huer, som mest ligner en omvendt kulboks; deres brune ansigter ligger i tusen folder og rynker.

Fra sit høie stade kan hyrden overskue sin flok og se til, at kvæget ikke kommer til skade. Han forsyner sig med en lang stok, ved hjælp af hvilken han danner en trefod; et bræt lægges over stok-enden, og her sidder da hyrden i ro og mag, strikkende og iagttagende sin hjord.

Enkelte af kvinderne kan behandle stylterne næsten lige saa godt som mændene, skjønt de sædvanlig ikke har saa høie stylter som disse. Indtil for nylig afholdtes der ved hver fest i les Landes stylte-løb med præmier, der bestod i et gevær eller et faar; unge kvinder saa vel som mænd pleiede at tage del i dem. Naar saadanne løb nu til dags finder sted, er de optrædende sædvanlig professionelle gymnaster eller akrobater.

En del af bønderne viser en overordentlig stor færdighed i at behandle sine stylter. De kan paa en forbausende maade holde

ligevægten, pille stene op, samle blomster, falde og komme sig op igjen.

Hyrden spiller en stor rolle ved brudevielser. Med sin fløite i haanden begiver han og hans ledsagere sig til kirken for at ønske bruden velkommen. Han leder derpaa dansen fra kirkedøren tilbage til hjemmet. Dansen udarter ofte til en vild leg, og danserne holder ikke inde, før musiken stanser.

Beboerne af les Landes er oftest glade og livslystne mennesker trods sin lidet misundelsesværdige stilling. De er i almindelighed fattige, og naar man tager hensyn til deres distrikts sumpige beskaffenhed, er det ikke forunderligt, at de ofte angribes af feber.

En hel familie paa stylter.

I de afsides liggende egne anvender postmanden stylter og kan paa dem tilbagelægge lange strækninger i kort tid. Paa steder, hvor jorden endnu er udyrket og myrlændt, og hvor vedhuggernes og kulsviernes hytter ligger spredte langt fra hverandre, uden nogen slags vei imellem, vilde han være aldeles fortabt uden sine stylter. Paa disse derimod er han lige saa uafhængig af bække, myrer og hegn som en fugl og kan bevæge sig fremad i lige retning.

I Dunes-distriktet er det umuligt at gjøre post-tjeneste paa stylter, da sanden stadig bevæger sig. Tilfods vilde det være altfor trættende; af den grund rider postmanden en af de staute Landais-ponnier, der er meget udholdende. Det er besynderligt, at stylter ikke anvendes paa andre steder af postmænd, da det trætter langt mere at gaa; i ujevnt terræn vilde visselig stylter være nyttigere end

bicycle. De er naturligvis meget billigere, og hvad hurtighed angaar, langt at foretrække; en god stylte-gjænger kan nemlig uden nogen vanskelighed gjøre sine 11 kilometer i timen.

I middelalderen og ned til begyndelsen af dette aarhundred, var stylter meget anvendte, ikke blot i det syd-vestlige Frankrige, men ogsaa i Belgien. I Namur fandt ofte stylte-kampe sted ved store anledninger, og naar en hersker eller fremmed fyrste besøgte byen, foranstaltedes et slag til hans ære. I slutten af det 17. aarhundred blev disse kampe forbudte af øvrigheden i Namur paa grund af den store fare, som var forbundet dermed. Dette forbud blev dog ikke overholdt; ifølge historiske beretninger skal nemlig saadanne kampe have fundet sted, da Bonaparte besatte byen, ja endog saa sent som i 1814 i nærvær af prinsen af Oranien.

Stylte-kunster.

Ved disse forestillinger herskede der en lige saa ophidset stemning som ved en spansk tyre-fægtning. Alle unge mænd i Namur delte sig i to leire paa 700 eller 800 mand, organiserede som to fiendtlige hære, hver med en over-befalingsmand og officerer. Under kampen var byen flagsmykket.

Paa bestemt klokkeslet kom de to hære med militær-musik i spidsen til den store, aabne plads, hvor slaget skulde staa. Efter en parade og nogle opmuntrende ord fra de respektive lederes side styrtede man sig vildt ind i kampen til krigsmusikens toner. Maalet var at kaste sine modstandere omkuld ved hjælp af stylterne.

Alle kjæmpede med stor vildhed og ophidsedes af en mængde tilskuere; man opmuntredes af piger, der under kampen hjalp sine elskere og beundrere, idet de reiste op dem, som faldt, og pleiede dem, der var komne til skade.

Da keiserinde Josefine i 1808 kom for at besøge Napoleon i

Syden, sendte Bayonnes municipalraad en deputation af unge mænd paa stylter for at møde og eskortere hende. Disse unge hyrder pleiede at underholde og more hof-damerne paa deres fester.

Stylter anvendes ogsaa i Marquesas, ligesom i les Landes, til at komme over myrlændt og krat bevokset terræn; men disse stylter er udførte med langt større kunstfærdighed end de, der bruges af Landais-bønderne; de er nemlig prydede med indlagt arbeide.

I Italien forekommer stylter altid ved maskerader eller harlekinforestillinger; ogsaa paa kinesiske og japanske varietéer kan man undertiden se dem.

For nogle aar siden var der alvorlig tale om at indføre et stylte-korps i den franske hær. Hensigten hermed var, at et saadant skulde gaa foran infanteriet for at rydde veien. Ogsaa for telegraf-tjeneste vilde det have været til stor nytte, da telegraftraadene paa langt kortere tid vilde kunde bringes i orden af mænd paa høie stylter end af mænd med stiger.

Sylvain Dornon fra Arcachon foretog for nogle aar siden en berømt reise fra Paris til St. Petersburg paa stylter; siden den tid har de russiske militær-autoriteter trænet sine soldater til at gaa paa stylter.

Det vil være forunderligt, om denne væsentlig franske skik skulde dø ud i Frankrige og optages af fremmede. Og endnu forunderligere, om man i denne opfindelsernes tidsalder, skulde finde det umagen værd at gaa tilbage til en saa gammeldags og simpel metode at komme frem paa.

I hvert fald fortjener anvendelsen af stylter at gjenoptages, om blot som en idræt. Det er ikke vanskeligere at lære brugen af stylter end af cykle, og samtidig er det langt originalere og morsommere.

For 5000 aar siden.

(Efter **Paul Pfitzner** i *Zukunft*).

Menneskehedens ældste historie har vi endnu meget liden kundskab om, idet talløse generationer kun har efterladt sig faa eller slet ingen spor af sit liv. Hos de amerikanske folk forstummer allerede enhver videre oplysning, naar vi gaar tilbage til middelalderens begyndelse; spør man efter det tyske folks skjæbne, saa tier selv sagnet, naar man overskrider begyndelsen af vor tids-

regning; Italien og dets beboere er indhyllet i mørke, naar vi kommer op i det 8. aarhundred før Kristi fødsel; ti hvad Over-Italiens saakaldte terramarer eller pæle-byer fra bronse-tiden lærer os, er for lidet til at give os et nogenlunde klart og fuldstændigt billede af datiden. Omtrent lige saa langt rækker vort kjendskab til den græske kultur, d. v. s. til den virkelig græske, der stadig udviklede sig efter de store omvæltninger, som den doriske vandring medførte. Noget længere op, i det 16. aarhundred, kommer vi til den mykenske epoke, de homeriske heltes tid, der saa træffende skildres i den homeriske digtning, skjønt denne er flere aarhundreder yngre. Men dette er paa græsk jordbund den ældste kultur, hvoraf vi har betydelige og værdifulde levninger tilbage, takket være Schliemanns og Dörpfelds store udgravninger i Mykenai, Tiryns og Troia. Hvad vi paa græsk-lilleasiatisk grund ved om de foregaaende perioder — i Troia og paa Cypern fører meget faa spor ind i det tredje aartusen —, indskrænker sig i det væsentligste til ler-arbeider og primitive redskaber. Bedre forholder det sig med de gammel-babyloniske levninger, der peger tilbage til over aar 3000, og som ved videre forskning lover et rigt udbytte for fremtiden. Men foreløbig giver heller ikke de noget sammenhængende billede. Kun et land paa jorden er det, hvis kultur-udvikling vi kan overskue i et tidsrum af 5000 aar, nemlig Ægypten. Her forenede sig gunstige omstændigheder af enhver art, der har bevaret for os en hel række forskjellige mindesmerker. Aar for aar stiger stadig nye kunst-værker op af de hemmelighedsfulde grave og stiller farao-landets rige kultur i det tredje aartusen før Kristus klart for vort blik, mens nat og taushed omhyller de øvrige folks skjæbne i denne tid.

Som bekjendt er vor kundskab om Ægyptens politiske historie støttet paa de af de gamle præster forfattede konge-lister, hvis troværdighed for to aar siden fandt en overraskende bekræftelse, da de Morgan ved Nakade opdagede Menes's grav; Menes nævnes som den første konge og tilhørte det fjerde aartusen før Kristi fødsel. Allerede hine præster inddelte den vældige farao-række i dynastier, og selv om de første — omtrent 18 dynastier — kun for en del er historisk paalidelige i sin kronologi i forhold til hverandre, og der hersker stor usikkerhed i den absolute tids-bestemmelse, saa har dog videnskaben ikke kunnet gjøre noget bedre end at beholde denne dynasti-inddeling og under den indordne den hele kultur-historiske udvikling. For den bedre oversigts skyld sammenfatter man dernæst visse dynasti-grupper i »riger« og henregner de første 11 dynastier til det gamle rige (4000—2200), det 12. til 16. dynasti til det mellemste

(2200—1600) og det 17. til 20. til det nye rige, der ender omkring 950 før Kristus og altsaa omtrent vilde svare til den mykenske periode i Grækenland. Forbindelsen med den sikre historie dannes af det 26. dynasti (Psammetik) i det 7. aarhundred; det 31. dynasti fører endelig til Aleksander den Store. Forsøger man paa grundlag af de eksisterende kunst-mindesmærker i flygtige omrids at udkaste et billede af de kunstneriske ydelser for ca. 4—5000 aar siden, saa gjælder dette kun det gamle og begyndelsen af det mellemste rige: det nye rige er Ægyptens politiske glans-periode; det er den tid, da de store erobrere af det 19. dynasti, Sethos'erne og Ramses'erne, udstrakte sit herredømme til langt ind i Asien, men som i kunstnerisk henseende, fremfor alt paa den bildende kunsts omraade, allerede er gaaet betydelig tilbage. Blandt de mange gaader, den ægyptiske kunstudvikling stiller os, er maaske den den mærkværdigste, at et sundt, fantasifuldt, høit begavet folk i den aller-tidligste tid, dog vel af egen kraft, hæver sig til storartede kunstneriske ydelser og saa senere stagnerer i sin udvikling. Langsomt, men stadigt foregaar denne proces i et tidsrum af 2000 aar, uden at afbrydes af noget nævneværdigt opsving; nøkternhed og ensformighed træder istedenfor den tidligere realistiske friskhed og livagtighed, trods den mest raffinerede teknik formaar ingen kunstner-individualitet at hæve sig over præstevæsenets stive regler og kun paa arkitekturens gebet ydes der endnu noget stort, skjønt ogsaa her optaarning af uhyre masser stilles høiere end de enkelte deles fine harmoni.

Det mest tilfredsstillende overblik over det gamle riges hele ydelse faar man i museet i Gizeh ved Kairo. Rigtignok indeholder museerne i Berlin og Wien en statelig række kunstværker fra hin tid, men den i khedivens tidligere harem opstillede samling er dog ulige mere righoldig og værdifuld. Et forbausende stort antal kunstfrembringelser og oldsager af enhver art er ophobet i disse sale, værelser, korridorer og pladse, og man behøver flere dage for selv blot overfladisk at tage alt i øiesyn. Af 91 rum indeholder ikke mindre end 21 kun værker fra det gamle og mellemste riges tid; næsten alt stammer udelukkende fra grave, og det er overraskende, hvad aarhundrederne der har levnet.

Ifølge ægypternes eiendommelige religiøse forestillinger var gravenes anlæg og udsmykning gjenstand for den største luksus. Ikke blot grav-paladsernes arkitektur med deres talrige sale og kamre, ikke blot den næsten utrolige mangfoldighed af vægmalerier og reliefer vækker vor beundring: fremfor alt er det den paa overtroiske ideer beroende skik at give den afdøde hans portræt-statue med i

graven, som vi har at takke for, at vi besidder en skare prinser og prinsesser, hof-embedsmænd, præster, dommere og skrivere i en tro, mest legemsstor gjengivelse, og at de for mange aartusener siden afdøde endnu den dag idag staar legemligt for os. For disse skikkelsers livagtighed taler et ganske karakteristisk eksempel, som den berømte træ-statue af den saakaldte »Landsby-dommer« skylder sit navn: da den dukkede op af en grav fra det 4. dynasti ved Sakkara, erklærede de arabiske arbeidere enstemmigt, at det var deres landsby-scheik; og naar man betragter det velvillige, runde, mildt smilende ansigt med de livfulde øine, ser man gjerne bort fra den noget overfladiske behandling af de øvrige legemsdele. Den ægyptiske kunst lagde hovedvægten paa ansigts-udtrykket, der i de ældre tider aldrig manglede det mest individuelle præg, men viser de forskjellige nuancer, lige fra det største alvor til den mest skjelmske munterhed. Hertil bidrager særlig den kunstfulde behandling af øiet. Saavel ved kalkstens- som ved træ-statuerne danner for det meste et opaliserende hvidt kvarts-stykke øie-æblet, et gjennemsigtigt krystal-stykke tjener som linse, og bag denne sidder, for at fremstille pupillen, en liden sølv-nagle, hvis klare glinsen fremkalder skinnet af liv. De udtakkede kanter af en liden bronse-plade — nu desværre ofte vansirede af spanskgrønt — gjengiver øienhaarene, de sorte øienhaar er malede. Malt er forøvrigt den hele statue. Det er især de legems-store kalkstens-statuer, som har bevaret sine friske farver, saaledes f. eks. de, der fremstiller prins Rahotep og hans gemalinde af det 3. dynasti, skriveren fra Sakkara (det 5. dynastis tid). Kraftigt virker især det korte, sorte haar eller den kunstfulde paryk. Hofterne omsluttes af et lysfarvet skjørt, der smykkes af omhyggeligt malede røde, blaa og gule snorer. Dette skjørt slutter for det meste tæt til og er sirligt foldet, men er hos mange personer uformeligt stort og staar paa en høist komisk maade langt ud fra legemet, som f. eks. hos den berømte Ti, den vel-nærede kongelige over-bygmester fra det femte dynastis tid, indehaveren af den prægtigste grav i Sakkara. Ogsaa hals- og bryst-kjæder af guld og ædle stene har maleren skuffende efterlignet. At de gamle kunstnere pleiede portræt-ligheden, ser man ved første øiekast, og den realistiske troskab, hvormed de ogsaa fremstillede det hæslige: store, langt udstaaende øren, tykke næser, en gammel mands tykvom o. s. v. beviser deres samvittighedsfuldhed. Andre statuer, især de af alabaster, rosen-granit og basalt, er ubemalede. Her maa man beundre den virtuosmæssige teknik, der formaaede at betvinge det haarde materiale. Paafaldende skjøn er

den store diorit-statue af kong Chefren, der byggede den anden store pyramide.

Næst efter statuerne maa nævnes væg-relieferne, som i talrige brudstykker er at se i museet, men endnu bedre i grav-anlæggene paa forskjellige steder. Saadanne grave fra det gamle riges tid ligger i stort antal spredte ud over det hele land. Nogle af de skjønneste og største har man fundet nærved Kairo og Sakkara, den urgamle residens-stad Memfis; det er den allerede nævnte Ti's (5te dynasti) og Mery's (6te dynasti) grave. Den første indeholder ikke mindre end 31 rum, hvis vægge samtlige er smykkede med bemalede reliefer. Der gives neppe nogen side af det menneskelige liv, som ikke er fremstillet i disse billeder! Man ser i naiv realistisk tydelighed alle enkeltheder ved agerbruget, kvæg- og fjerkræ-avlen, jagten, fiskeriet, skibsbygningen og skibsfarten, de forskjelligste haandværk og tilslut begravelsen og ofringen til de døde, saa at man faar en anskueligere forestilling om ægypternes liv omkring aar 2500 f. Kr., end dette er muligt hos noget andet folk, selv ved begyndelsen af den sikre historiske tid. Selv paa genre-billeder, saaledes som vi nu til dags vilde kalde det, mangler det ikke i disse fremstillinger, vi ser nemlig ofte, hvorledes Nil-skippere med aarer prygler løs paa hverandre, eller hvorledes fløite- og harpe-spillere til kvinders takt-slag opfører en konsert. Ved siden af de flade reliefer i kalksten, som mest er bemalte med livlige farver, gives der ogsaa fresko-malerier paa stuk. Man kan kun vanskelig forstaa, at det berømte billede med de 6 brogede gjæs skal være ældre end det 4de dynasti. Hvor blir der da af Zeuxis og Parrhasios?

Vender man endnu engang tilbage til sten-tekniken, der end videre beskjæftigede sig med udførelsen af offerborde, skin-døre, sarkofager o. s. v., vil man se, med hvilken kunst alle disse ting er udført. Bordene, hvorpaa den dødes slægtninge paa bestemte dage nedlagde okselaar, brød, frugter o. s. v., de komplicerte skin-døre, hvorigjennem den døde midlertidig vender tilbage fra de dødes rige, for at tage offergaverne til sig, indskrift-tavlerne med pragtfulde, dybt indmeislede hieroglyfer og de uhyre, ofte flere hundred centner tunge ligkister af fineste basalt og rosen-granit er ofte bedækkede af billedlige fremstillinger, udførte med den største sirlighed; uhyre flid og arbeide er nedlagt herpaa. Talløse og ikke sjelden meget udførlige indskrifter giver en overflod af personlige notiser; mange af disse har historisk betydning.

Om allerede antallet af disse omfangsrige kunstværker, som museet opbevarer, er overvældende stort, kan man neppe tælle de

arbeider, der hører til kunst-haandværket; ti der gives neppe en ting, som de gamle ægyptere ikke ansaa for passende til at give den døde med. I prins Emsah's grav fandt man to regelret opstillede kolonner af træ-soldater, over en fod høie: 40 ægypter med lanse og skjold, og 40 negre med bue og pil, hvis spids var omhyggelig forarbeidet af flint; end videre en temmelig stor Nil-baad med to kahyter, hvis døre bærer besidderens billede. Træ-baade i alle størrelser forekommer ogsaa ellers, lige saa to-hjulede vogne. Det pragtfulde eksemplar af en stas-vogn, der er udført med stor kunstfærdighed, findes i Florents. I en anden grav fandt man en mængde træ-statuetter af tjenere, slavinder, bagere, pottemagere og land-arbeidere, — alle fremstillede i fuld virksomhed med sine redskaber og værktøi. Om en smuk legems-stor træ-gaas skal repræsentere det levende offerdyr, er ikke ganske sikkert. Derimod kan man ikke være i tvil om betydningen af de mange smykke- og brugs-gjenstande, som vaaben, især dolke og strids-økser af guld og sølv med smukt indlagt arbeide; amuletter af enhver art, mange slags dyre-figurer, f. eks. nilheste og skarabæer af ler, fajanse, alabaster og ædelstene; drikkehorn, vaser af bronse og alabaster; parykker, hvoraf nogle i kolossal størrelse; sminke-daaser og salve-skaaler, ofte i fine og særegne former, f. eks. en løbende hund, som slæber en stjaalen fisk bort, eller en slank, svømmende pige, hvis fremstrakte arme bærer en and: fisk og and er salve-beholderne; endelig elfenbens-vifter, metal-speil og haarnaale (enkelte af disse i form af en lotus-blomst i rigeste mangfoldighed. Men det kostbareste er de herlige guldsmed-arbeider, der vækker alle besøgendes forbauselse, især damernes, og som er saa kunstfærdigt udførte, at fremragende moderne guldsmede har erklæret sig ude af stand til at eftergjøre dem. Dette gjælder ikke saa meget karrene og skaalerne af guld og sølv, ringene og spænderne, som især de store, gjennembrudte bryst-tavler, endvidere diademerne, ørenringene, hals- og armbaandene, hvis komplicerede figurer er sammensatte mosaik-agtig af ædelstene (lapislazuli, karneol, turkis) og indfattede af yderst fine guldtraade. Paa samme maade benyttes ogsaa fajanse og farvet glas, hvis straalende farver kappes med ædelstenene i friskhed. Hele kamp-scener, hvis midtpunkt er en konge, er paa denne maade komponerede mod stor dygtighed og kan have smykket den lykkelige eierindes bryst. Disse mester-stykker stammer dog i det hele taget fra det mellemste riges tid, ca. 2000 før Kr. og er altsaa forholdsvis unge, medens flertallet af de hidtil skildrede kunst-værker tilhører det gamle riges blomstrings-tid og altsaa er minst 500 til 1000 aar ældre. Det maa forbause, at man

allerede for 4000 aar siden kunde udføre saadanne fine og smagfulde arbeider; næsten endnu forunderligere er det, at disse eventyr-skatte er blet bevarede og først for 4 til 5 aar siden dragne frem for dagens lys, da den fortjenstfulde de Morgan undersøgte tegl-pyramiderne i Dahschur. Ti om end ukaldede skatte-gravere i nyere tid ikke har kunnet udrette noget synderlig, da der kræves systematisk arbeide og mange penge for at fjerne de ophobede grusmasser, saa er det dog et usædvanlig lykkeligt tilfælde, som har bevaret disse pragt-stykker; oldtidens grav-røvere var nemlig godt orienterede og havde allerede omkring aar 1000 før Kr. gjort en rig høst. Det underjordiske galleri, der tjente flere prinsesser som hvilested, er aabenbart blet gjennemgravet; men de to træ-kister, som indeholdt prinsesserne Sathathor's og Meryt's smykker og var skjulte i klippegrundens fordybninger. har undgaaet de hastige røveres opmærksomhed. Da de Morgan i 1894 ryddede galleriet, kom disse skatte tilsyne; deres træ-hylster var hensmuldret. Endnu større var hans held i det følgende aar, da han ved den nærliggende pyramide fandt to fuldstændig uberørte grav-kamre, her fandtes en at guldtraade flettet og med ædelstene sirlig besat blomster-krans, der engang smykkede prinsesse Khnumit's mørke haar.

Det var ogsaa et stort lykketræf, at det lykkedes de yngste ægyptologer at opdage grav-sjakten ved Deir-el Bahri, hvor en hel række mumier af konger af 17. til 20. dynasti hvilede. Endnu den dag idag kan vi se de noget visnede, men endnu fuldstændig kjendelige, karakteristiske træk af de berømteste faraoner og i henseende til ligheden sammenligne dem med portræt-statuernes ansigter. Ved siden af denne imposante række af bekjendte navne overser man let det gamle riges konge-mumier, der er minst tusen aar ældre end hine og af den grund giver et langt stærkere bevis for den gamle balsamerings-kunsts uovertræffelighed. Af kong Onnos (5. dynasti) findes endnu enkelte dele, af kong Merenre (6. dynasti) er den hele mumie vel vedligeholdt, en kongelig dame fra det 11. dynastis tid viser en indsunken, men ellers ganske uskadt krop, af hvis tatovering med række af blaa punkter man kan slutte til hendes forfængelighed, der ogsaa viser sig i de mange brune haar-knuder, de overmaade store hals-kjæder af guld, sølv og glas-perler og fingerringene af sølv.

Hvad endelig bygnings-kunsten angaar, saa maa foruden de allerede omtalte grav-kamre ogsaa nævnes templerne og pyramiderne. Af de talrige templer, som smykker det hele land lige til over den anden katarakt, er kun faa ældre end det nye rige; men vi kjender

nogle tempel-anlæg, der staar i forbindelse med pyramiderne og af den grund maa høre til det gamle rige. Saaledes var det skjønne granit-tempel ved Gizeh aabenhart den anden store pyramides kultus-rum og indviet til den konge, som byggede denne, nemlig Khafre (Chefren) af det 4de dynasti. Anlægget er simpelt og dog imposant; to langagtige pillar-sale danner saa at sige længde- og tvær-skibet og gallerier og kamre staar i umiddelbar forbindelse hermed. Materialet er en meget haard granit, ofte med pragtfuld alabaster-klædning; bearbeidelsen er overordentlig smuk. Hvad det gamle riges bygmestre har ydet i pyramide-bygningen, er verdenskjendt; de største og skjønneste pyramider, hvilke reistes af konger af det 4. dynnasti, ligger saa nær ved Kairo, at selv den flygtige lyst-reisende ikke undlader at besøge dem. Men man tæller lige op til Fayum, altsaa paa en strækning af ca. 40 kilometer, 50 pyramider, hvoraf vel kun nogle, som er opførte i tegl, tilhører det mellemste rige, medens flere af kalkstens-pyramiderne er betydelig ældre end de tre bekjendte kolosser ved Gizeh. Saaledes gives der to pyramider, som er byggede af kong Snofru, Khufu's (Cheops') forgjænger; ved siden af den ene kan man endnu se kultus-templet, vel det aller ældste guds-hus i verden; og med kong Zoser's (3die dynasti) trin-pyramide kommer vi til den tid, da man endnu ikke gav kongegravene den egentlige pyramide-form med skraa sideflader, men taarnede flere smalere og smalere stok-værker paa hverandre. Enestaaende er Knæk-pyramiden, hvis sideflade i den øvre halvdel helder fladere end i den nedre. Ved disse bygværker lægger man ikke blot mærke til de uhyre blokke, som maatte sættes i bevægelse ved hjælp af ganske simple maskiner, men endnu mere til den matematiske nøiagtighed ved det hele anlæg, den udmærkede anbringelse af de hemmelige gange og grav-kamre og den mønsterværdige omhu, hvormed stenhugger-arbeidet er udført. De kjæmpemæssige kalkstens-blokke, som dækker de indre rum, passer undertiden saa nøiagtigt til hinanden, at man ikke kan faa en naal ind i mellemrummene.

Siden 1894 har man gjort en mængde fund, som man med voksende sikkerhed tilskriver de to første dynastiers tid, hvilke man hidtil har anseet for mystiske. Man har opdaget begravelses-pladse, som udfylder hullerne mellem de store pyramiders tid og stentidens udgang og endog paa uanet maade kaster lys over denne selv. Værktøi, pilespidser, lanser og knive af flint, næsten finere end de i Danmark fundne, rød-brune, sort-randede kar med billeder af mennesker, dyr og skibe, skifer-plader til at rive øien-sminke paa,

amuleter og rester af klæder, men endelig den i Ægypten ellers ubrugelige »embryonale« stilling af ligene (hænderne for ansigtet, og knærne trukne høit op) — alt dette leverer beviset for, at den neolitiske periode ogsaa har hersket i Ægypten, vistnok langt tidligere end andensteds. Og hvor uforstandig end Amélineau i 1896 kan have gaaet tilværks ved Abydos, saa staar det dog fast, at de af ham opdagede grave tilhører fem konger af 1. eller 2. dynasti, som herskede umiddelbart efter hin yngre sten-tid. Men den vigtigste af de nye opdagelser er den allerede omtalte de Morgans. Han fandt i 1897 en vældig, af ubrændt tegl frit bygget konge-grav, hvis indehavers navn kunde udtydes. I graven fandtes nemlig flere øl-krus, hvis spuns var forseglet med eierens segl-cylinder. Men vedkommende navn *'ehe* er ikke kongens fødsels-navn, men det saakaldte Horus-navn, som tillagdes ham i hans egenskab som sol-gudens søn; fødsels-navnet, som de Morgan var heldig nok til at opdage paa en liden elfenbens-plade, lød *Men;* dermed var kong Menes' historiske eksistens fastslaaet. Den ægyptiske og græske tradition betegner denne konge som grundlæggeren af det første dynasti.

Efter at denne gruppe af fund en gang har vakt almindelig opmærksomhed, vil der sandsynligvis kastes endnu mere lys over kultur-historiens ældste regioner. At vi paa denne maade vil kunne gaa op til over aar 4000 f. Kr. og tilslut overskue en næsten uafbrudt udvikling i et tidsrum af 6 aartusener, er en videnskabens seir, som selv den dristigste fantasi for 100 aar siden endnu ikke anede.

Planeten Mars.

(Efter prof. R. A. Gregory i *National Review*).

I fjor vaar rettede mange astronomer sine kikkerter mod Mars, hvis røde skive netop da var rigtig tydelig at skue paa midnats-himlen. Ikke fordi planeten var saa nær jorden, som den ellers kan være; men fordi den stod saa høit oppe paa himlen, at den kunde iagttages uden de ulemper, som forstyrrer betragtningen af lavt staaende stjerner. Imidlertid indbragte denne flittige benyttelse af den heldige omstændighed ingen nye opdagelser. Hvad man saa, var kjendt fra før. Dette tyder paa, at forskningen har fastslaaet de kjendsgjerninger, som den med sine nuværende redskaber kan overkomme at iagttage. Tiden er derfor beleilig for at samle den foreliggende kundskab i en

oversigt og samtidig gjøre rede for de fortolkninger, som de lærde har underkastet forskningens resultater.

Selv med et forholdsvis lidet teleskop ser man, at mere end halv-delen af Mars's overflade bestaar af mægtige strøg med rødligt gult farve-skjær; resten derimod af mørkere blaa-grønne flekker samt to hvide »hætter« ved polerne. Idet man drager slutninger fra jorden, antager man, at de lyse og de mørke strøg svarer til land og vand. Men hvad der er land og hvad vand, er ikke alle enige om; de fleste holder dog de mørke strøg for at være vand, de lyse for land. De hvide pol-hætter er det let at enes om en forklaring af. Det viser sig nemlig, at efter hvert som den nordlige eller den sydlige halvkugle faar sommer, svinder det hvide ind, til det ikke længere kan iagttages selv med det største teleskop. Dette forhold er fastslaaet mange gange allerede og har været underkastet nøiagtige maalinger. Ingen kan bestride, at dette beviser, at de hvide pol-hætter er sne og is, som kommer med kulden og svinder med varmen, alt efter som vedkommende pol har vinter eller sommer. Heldigvis kan astronomerne med sine kikkerter foretage polar-ekspeditioner paa Mars, endda den aldrig kommer os nærmere end 50 millioner kilometer. Vor egen klodes syd-pol kjender man ikke paa langt nær saa nøie som hin fjerne søster-planets.

I 1894 befandt Mars sig i en yderst heldig stilling, og — som gamle *Kringsjaa*-læsere vil mindes — blev dette udnyttet af mr. Percival Lowell til et omhyggeligt studium. Vi skal her friske op igjen i korte træk indholdet af hans iagttagelser.

To maaneder før den længste dag iagttog Lowell, at Mars's sydpol var omgiven af en hvid hætte paa meget over 3000 kilometers tvær-maal. Men solen smeltede daglig flere hundred kvadrat-kilometer sne og is. Og efter hvert som den hvide hætte minkede, blev den ringet ind af et stadigt bredere mørkt belte. Heraf sluttede han, at dette mørke blaa ring-belte er vand, som opstaar ved isens og sneens smeltning; beltet sluttede stadigt tæt til den hvide hættes vigende rand. Beltets mørke blaa farve svarer til havets farve paa jorden. Det synes at være en tilladelig slutning, at der findes vand paa Mars, ikke bare i fast form som is og sne, men ogsaa i flydende tilstand.

Den hurtige og fuldstændige forsvinding af sne-hætten og omvendt af vand-beltet, tyder paa, at den af dr. Nansen gjendrevne teori om polar-havets ringe dybde for Mars's vedkommende dog holder stik. Sne-dækket rundt denne planets poler ved vinter-tide kan ikke være meget tykt; og det vand, som danner sig ved smeltningen, maa være et grundt hav. Imidlertid er det umuligt selv med det

stærkeste teleskop at skaffe en ligefrem stadfæstelse paa denne slutning. Vandet vil se ens ud, enten det er en meter eller en mil dybt.

Denne ringe dybde af havet ved Mars's poler synes at gjælde for den hele klode. Om man tænker sig jordens land-overflade jevnet til en ganske plan pandekage, vilde dennes overflade ligge omtrent 600 meter over hav-fladen; om man tænker sig hav-bunden jevnet ud paa samme vis, vilde havet over alt rundt om paa kloden være omtrent 3500 meter dybt. Anderledes paa Mars, hvor afstanden mellem land-overfladen og hav-bunden maa være ganske ringe, saa en forholdsvis ringe mængde vand vil dække en betydelig flade. Dette indsees, naar man mærker, hvor stor indflydelse pol-isens smeltning øver. Vor klode er saa overflødig forsynet med vand, at pol-isens smeltning ikke gjør noget fra eller til paa vand-standen. Paa Mars volder denne smeltning et fænomen, som minder om Nilens aarlige oversvømmelser.

Det pol-hav, som opstaar ved den hvide pol-hættes smeltning, viser sig ifølge Lowells iagttagelser at være kilden til alle med aarstidens fremrykning indtrædende ændringer paa planetens overflade. Allerede i 1877 havde man opdaget et net af mørke striber paa denne lyse flade; men endnu for ti aar siden var man ikke helt paa det rene med, at disse striber maa forklares som vand-render — et helt kanal-system, der fyldes med vand fra pol-havet og blir synlige, efter hvert som pol-hætten smelter bort. De smaleste af disse striber er knapt 50 kilometer brede; gjennemsnitlig er de 1500 km. lange, en enkelt maaler hele 5600 km. Alle synes de at være ret-linjede, som om de var trukne efter en lineal; men man bør huske, at selv det stærkeste teleskop ikke kan skjelne bøininger paa mindre end 25 kilometer ud fra hoved-retningen — følgelig kan det ikke afgjøres, om ikke disse »kanaler« gjør smaa-svinger til siden aldeles som et vasdrag paa jorden. Men Mars-kanalerne adskiller sig fra vor klodes vand-løb i den væsentlige henseende, at de krydser hinanden i alle retninger og under alle vinkler, der danner centrer, omtrent lige som knuderne i et net eller lige som vei-krydsene i et park-anlæg med en mængde rette veie paa kryds og tværs hen efter.

Hvorledes dette net-værk skal tænkes dannet, er et rigt emne til tvist mellem forskerne. Forestiller man sig planetens overflade bestaaende af tør, løs sand i lighed med de store ørkener paa jorden, vilde vandet fra det voksende pol-hav i tidernes løb nok udvide det sæt af smale render, man kunde tænke sig gravede i den tørre aarstid, og efter hvert omdanne dem til kanaler med saa vældig bredde, som man ser dem paa Mars, 50—150 km. brede. Den indvending,

at kunstige anlæg af slige dimensioner hører til de uoverkommelige ting, kan muligens gjælde for os jord-boere; men ved hjælp af svære vand-straaler fra hydrauliske pumper har amerikanske ingeniører spylet bort uhyre sand-mæler i Mississippis løb og derved tvunget dette til at holde sig i en enkelt bred rende. Det ligger ikke udenfor sandsynlighedens grænser, at der paa Mars gives en høiere udviklet ingeniør-kunst end paa jorden. Med en saadan antagelse har man ialfald ikke givet sig den rene fantasi i vold, slig som *Kringsjaas* gamle ven (forfatteren af »Tids-maskinen«) mr. H. G. Wells i hans berømte bog »Krig mellem kloderne«.

Som det synes, langt greiere forklarer Lowell dette mørke netværk, som trækker sig hen over Mars's overflade, efter hvert som polhætten svinder ind, ikke som kanaler — men som striber af frugtbart land, der gror til med grønt, alt efter som der kommer vand i de smale render, som selv ikke kan skjelnes i stribens midt-linje. Som allerede bemærket, maa planeten være særdeles slet forsynet med vand; findes der levende væsener paa kloden, maa de nøie sig med det vand, som dannes ved pol-hættens smeltning; følgelig kan planter ikke vokse, uden der, hvor vandet fra pol-havet naar hen. Lowell tror derfor, at planetens beboere har anlagt et system af vand-render paa kryds og tværs hen over sin klode, og at der paa begge sider af disse render aarlig-aars gror et belte med grønt, som paa afstand tegner sig som mørke streger hen over den rød-gule ørken-flade.

Mars er en gammel klode, ialfald for adskilligt ældre at regne end jorden; desuden er den forholdsvis ringe af omfang — jordkloden er syv gange større —, saa meget hurtigere maa den altsaa være kjølnet og »ældet«. Efter al rimelighed mister en planet sin fugtighed med alderen; fra hav-bunden silrer uhyre masser ned i klodens indre, mens andre uhyre masser tørrer ind ved kemiske processer. Vand-nøden paa Mars er vel derfor en følge af planetens baade absolute og relative alder; dens beboere er i tidens løb blet nødte til at sørge for kunstig udnyttelse af de draaber, som endnu er i behold. Slig forklarer Lowell sig tilsynekomsten af det regelmæssige net af mørke striber samtidig med pol-hættens forsvinding.

Disse mørke striber løber alle i retning af klodens midtre strøg, hvor de i krydsene vider sig ud til mørke flekker eller, for at tale med Lowell, — oaser i ørkenen. De fleste flekker maaler 200—250 kilometer tværs over; en enkelt er dog over 800 km. lang og 500 km. bred. Ogsaa disse flekker træder stadigt tydeligere frem, jo længere smeltningen af pol-hætten lider. Alt tyder paa, at de mørke streger kan forklares som striber af vegetation langs et net af ret-

linjede vand-ledninger hen til fede oaser i de varmere strøg af planetens ellers ørkenagtige overflade. Paa disse mørke flekker og striber skulde i saa fald alt liv paa den lille vand-fattige klode have sit tilhold.

Imidlertid er der en iagttagelse, som det falder sværere at fortolke. Under heldige vilkaar for iagttagelse kan man nemlig til visse tider af Mars-aaret skjelne, at de mørke striber egentlig er dobbelte. Side om side, ganske som en jernbanes skinne-par, løber tvillingstriberne hundreder, ja stundom tusener af kilometer henad den rødlige planet-flade med en indbyrdes afstand af 80 — 300 kilometer. Alle striber sees ikke dobbelt paa samme tid; ellers kunde man jo mistænke sine øine for at »se dobbelt« en stund. Tve-delingen rammer de forskjellige striber til forskjellige tider; men alle har sin tvilling-sæson. Til forklaring af denne mærkelighed antager Lowell, at lige som paa jorden har plante-væksten ogsaa paa Mars forskjellig farve — lysere og mørkere — efter aars-tiden; han finder det rimeligt, at lige ved kanterne af vand-ledningerne, altsaa i midten af den mørke stribe, modnes og gulner agrene tidligst, siden de her kunde begynde at spire tidligst. Paa en tid af aaret maa altsaa den mørke farve kun findes langs yder-kanterne af striberne, saa disse ser ud, som de delte sig i to. Denne forklaring kan jo ikke beskyldes for at være urimelig, men helt tilfredsstillende har den endnu ikke forekommet astronomerne; de er ialfald travlt optagne af funderinger over fænomenet, for om muligt at hitte en endda rimeligere gjætning af gaaden. Der har endog været foreslaaet den forklaring, at Mars-boerne har gravet disse tvilling-render for at tvinge sine naboer paa jorden til at fatte deres tilværelse og høie udvikling!

Skal man først kunne tale om signalisering fra Mars, da maatte man da hellere se forsøg derpaa i de klare lys-blink, som af og til observeres paa planeten. Lowell beretter, at han i 1894 iagttog to slige blink-punkter, rigtignok midt oppe paa pol-hættens mat-hvide flade. De skinnede som et par stjerner nogle øieblikke og blegnede saa langsomt bort igjen. Lowell vil selv ikke høre tale om, at dette skulde være signal-lys; han forklarer det som tilfældige sol-blink fra blanke is-flader. Alligevel blir han høitideligt stemt ved synet: der sad han alene i den mørke morgen-stund oppe paa sin fjeld-top og opfangede en bundt sol-straaler, som kastedes tilbage fra et is-speil halvandet hundred millioner kilometer ude i verdens-rummet — straalerne havde brugt ni minuter paa sin ensomme vei fra is-fladen til linsen i hans kikkert.

Disse is-blink maa ikke forveksles med de lysende fremspring,

man af og til iagttager i randen af planeten. Fænomenet blev første gang lagt mærke til i 1890 og har siden været iagttaget, hver gang afstanden mellem Mars og jorden har tilladt saa tydelige observationer. Muligens er det fjeld-toppe med bræer paa — muligens er det lyse skyer i Mars's luft-kreds. Det siste er kanske det sandsynligste; det hænder nemlig ogsaa, at hvide flekker tilhyller bestemte mørke mærker paa Mars's overflade for en tid, for atter at fordufte. I saa fald er det tilladt at antage, at Mars lige som jorden har sin atmosfære med skyer.

Alle disse eiendommelige iagttagelser og deraf dragne slutninger leder ganske naturligt tanken hen paa muligheden af organisk liv paa Mars og gjør antagelsen af en martiansk menneskehed næsten tilstedelig. Ikke saa at forstaa, at Mars-boerne skulde ligne os jordboere — tværtom, gives der »mennesker« paa Mars, kan de ialfald ikke have synderlig meget til fælles med os.

Saa tynd som luften paa Mars maa være, dersom den overhode findes, maa den kræve uhyre aandedræts-organer; Mars-boerne maa lige som jordens fiske aande ved gjæller, for at trives i den tynde luft.

Takket være planetens ringe masse, maa tyngde-kraften ved dens overflade være bare lidt over tredje-delen af, hvad den er paa jorden. En gjenstand, som paa jorden veier 100 kilo, vilde paa Mars bare veie 38 kilo, forudsat man brugte en vægt med springfjær. En jord-boer vilde derfor, om han flyttede over til Mars, kjende sig tre gange saa stærk som her hjemme. Med samme lethed som han her gjør et hop paa to meter, vilde han der hoppe 6 meter. Saa snurrigt det end synes, er alligevel Mars-boerne, netop fordi deres klode er saa liden og eier saa svag tyngde-kraft, sandsynligvis kjæmper i sammenligning med os. Deres krop er nemlig saa meget lettere i forhold til knærnes bære-evne, — en elefant vilde paa Mars te sig som en kænguru her, kunne gjøre lange spræt bort efter marken. Ifølge Lowell bør Mars-boerne, regnet efter samme forhold mellem legems-kraft og legems-vægt, være tre gange saa svære og tunge som jord-boerne. Men nu kommer hertil, at paa Mars maa muskel-kraften være 27 gange saa effektiv som paa jorden. En kul-mand paa Mars kunde tage en bør paa $2^1/_2$ tons (en halv jernbane-vogn) paa nakken med samme lethed, som en kul-mand her paa jorden tager sin halvtønde-sæk. Tænker man sig »kanalerne« paa Mars frembragte ved »menneske-haand«, har man altsaa ialfald ret til at forudsætte, at en Mars-mand i et spade-kast lemper en sand-mængde op saa stor, at en jord-boer vilde finde den at være halvhundred mands løft.

Alle disse regne-stykker er imidlertid bare hjerne-spind; endnu har man ikke, selv med det skarpeste teleskop, iagttaget noget, som kan tydes som ligefremt bevis for tilstedeværelsen af levende væsener. Den minste gjenstand, man kan skjelne paa det nærmeste tilgjængelige hold, maa være 50 kilometer i tværsnit. Selv om man tænker sig, at en by paa Mars var saa uhyre svær af omfang, vilde den alligevel bare vise sig som et bitte lidet punkt. Ikke det kraftigste teleskop skjelner noget, som kan tydes som et bevidst levende væsen eller dets værk.

Alt man har ret til at sige, er at Mars har saa mange fjerne ligheder med jorden, at dersom der overhode skal tænkes at være liv i nogenlunde jordisk forstand at finde udenfor jorden, da bør dette være paa Mars. Naar vi nu selv her paa vor klode kjender slig en uendelighed af former for liv, saa har vi ialfald adgang til at forudsætte, at livet paa Mars i sin helhed kan adskille sig lige meget fra livet paa jorden i sin helhed, som en manæt adskiller sig fra et menneske. For den, som nødig vil forestille sig menneskelivet som den høiest tænkelige form for organisk tilværelse, kan det derfor være en trøst at vide, at der gives en slags sandsynlighed for, at Mars-boerne kan være naaet nogle skridt længere frem mod fuldkommenheden. Og for den, som helst vil vide sin kjære jord betragtet som noget »framifraa gildt«, er det ikke helt utilladeligt at forestille sig Mars-boerne andægtigt skuende op til jorden som deres kvælds-himmels alt overstraalende kjæmpe-stjerne, hvor englene og og de salige aander har sin bolig.

Afrikanderne i Natal.

(Efter dr. J. C. Voigt i *North American Review*).

I oktober maaned 1837 red et halvt dusin ryttere mod øst over den bjerg-overgang, der nu er kjendt under navn af Van Reenen's pas ved Drakensberg.

Blandt disse var der særlig en, som ved sit ydre udmærkede sig fremfor de andre: bred-skuldret og af middels vækst, med mørkt haar og skjæg og med dristige ørne-øine; livlig i tale og gebærder, og dog med en vis værdighed og ro over hele sin person; saadan var emigranternes første general.

Pieter Maurits Retief var født 1797 i Wagenmakers Vallei i den vestlige del af Kap-kolonien, to aar efter proklamationen af de første

afrikander-republiker Graaff Reinet og Swellendam. I en tidlig alder havde han udvandret til den østlige del af kolonien, hvor han i distriktet Winterberg var blet en meget indflydelsesrig mand og havde opnaaet høie militære stillinger. Han havde ægtet enken efter kommandant Greyling, en burgher-officer, der faldt i kafferkrigen 1834.

De to republiker, som to aar før hans fødsel var oprettede af hans landsmænd i distrikterne Graaff Reinet og Swellendam, var blet undertrykkede af England. De republikanske ledere, som havde forsøgt en opstand i 1799, var blet straffede med stor grusomhed i Kapstadens usunde fængsels-celler, hvor to af dem døde. Da Retief var 20 aar gammel, havde nogle af republikanerne i Graaff Reinet atter reist sig. En af deres landsmænd, ved navn Frederik Bezuidenhout, var blet skudt af hottentotiske soldater, der stod i britisk krigs-tjeneste. Efter tilskyndelse af den faldnes bror havde de aflagt ed paa at drive de hottentotiske tropper ud af landet. Deres hoved-leder, Hendrik Prinsloo, og flere andre var blet arresterede. Jan Bezuidenhout var falden i kampen; hans kone og søn, der havde deltaget i denne, var begge saarede og tagne til fanger. Den 16. december 1815 havde en britisk domstol i Uitenhage forhørt 39 fanger som deltagere i opstanden. Derefter var dommen fældet, og i mars det følgende aar blev fem af de republikanske ledere henrettede paa høiden ved Slachtersnek.

Retief havde ofte hørt fortælle om enkelthederne ved den grusomme henrettelses-scene: hvorledes venner og slægtninge af de dødsdømte forgjæves bad om en frist; hvorledes 32 af de andre fanger, hvoraf mange var dømte til lands-forvisning paa livs-tid, var blet tvungne til at overvære eksekutionen; hvorledes galgen faldt til jorden, efter at de ulykkelige ofre var halv-kvalte; hvorledes den britiske krone negtede at udlevere ligene til venner og slægtninger, som ønskede at give dem en kristen begravelse, o. s. v.

I Winterberg-fjeldene havde Pieter Retief ruget over den uret, der var tilføiet hans nation. Ligesom Jeanne d'Arc havde han hørt røster. De havde opfordret ham til at føre sit folk mod nord og derefter til havet. Han havde seet mer af Syd-Afrika end emigranternes øvrige ledere. Født og opdragen i den vestlige del af landet — der i alle retninger var mer fremskredet end de østlige distrikter og som med hensyn til natur og klima var saa vidt forskjellig fra disse — var Retief noget af en kosmopolit og tillige patriot. Han vilde grunde en stat, ikke for farmere og kvæg-eiere alene. Han tænkte at oprette en fri republik for alle afrikandere, hvor handel og

industri kunde trives; og derfor ansaa han det for at være af største vigtighed at skaffe en uafhængig sjøkyst. Han kjendte godt til Kapstatens embedsmænd og deres dumhed og mislige styre; fra forskjellige hold hørte han ogsaa den misnøie, som mer og mer udbredte sig over Syd-Afrika. Han ansaa leiligheden for gunstig til at grunde en stat, uafhængig af britisk herredømme, og at gjøre sin nation fuldstændig fri. En havn ved det Indiske Hav vilde give nøglen til den øvrige verden.

Udrustet med alle mulige betingelser for en saadan herskerstilling, besad Retief desuden en dannelse, som var sjelden paa den tid og i et land, hvor der kun fandtes faa anledninger til at erholde en god opdragelse. Foruden at forstaa de østlige og vestlige afrikanderes sprog, havde han ogsaa noget kjendskab til den hollandske literatur, især den politiske og historiske. Desuden kunde han tale og skrive engelsk flydende. Han var taler og studerede ivrigt samtidens historie. Han var en saa oplyst og dannet syd-afrikaner, som det var muligt at finde i de dage.

Ridende gjennem de store kløfter mellem Drakensbergs klippemasser, naaede Pieter Retief og hans ledsagere endelig (oktober 1837) en høide, hvorfra de fortsatte sin vei nedover bjergene, der hvor nu jernbane-linjen fra Ladysmith til Harrismith i Oranje-fristaten gaar i siksak opover skraaningerne. Paa sletterne i nord for Oranje-floden laa deres leire, som havde foretaget det store »trek« fra Kapkolonien. I nord for Vaal havde nogle af emigranterne — de, som stod under Trichard og Van Rensburg — allerede tilbagelagt veien til Zoutpansberg og derefter til Delagoa.

Alle disse mænd og kvinder, som forlod sine hjem i Kap-kolonien, for at begive sig ud i vildnisset, var banebrydere for selvstyret i Syd-Afrika. Selvstyre var den gang uopnaaeligt under britisk regjering. Kap-koloniens regjering var »ubegrænset despotisk«. Trek'et begyndte i 1833 og var en protest mod denne.

Det var Retiefs plan at komme frem til Natal's Bay, og derfra til Umkungunhlovu, hovedstaden i Zululand. Zulu-kongen Dingaan herskede over Natal med erobrerens ret. Hans forgjænger Chaka havde underlagt sig hele landet mellem mundingerne af Tugela-floden og Umzimvubu. Fra kyst-linjen mellem disse to floder og indover til Drakensberg og øvre Tugela var landet øde og forholdsvis tyndt befolket af indfødte stammer. Ca. 5 eller 6000 sorte, der for det meste levede skjult i skogene og bjergene for at undgaa zuluernes forfølgelser, repræsenterede Natals hele befolkning. Den trekant af landet, som ligger nord for øvre Tugela, tilhørte Zululand.

I den umiddelbare nærhed af Natals havn havde nogle jægere og eventyrere fra Kapstaden og Port Elizabeth bygget en liden koloni af hytter og wigwams. De anerkjendte zulu-kongens overhøihed. Ved regjeringens proklamationer og depescher havde England gjentagne gange afslaaet enhver bøn om at erholde territorium i Natal.

Slig var den politiske situation i landet, da Retief og hans ledsagere ankom til Port Natal; efter at have vundet de engelske kolonister der for sine planer, reiste han til Dingaans kraal ved Umveloosi.

Han ønskede at opnaa zulu-kongens samtykke til emigranternes kolonisation i Natal og at faa land afstaaet af kongen.

En herjende og plyndrende skare basutoer havde kort forud gjort indfald fra Drakensberg-fjeldene og bortført noget af zulu-kongens kvæg. Dingaan lovede at opfylde Retiefs forlangende, hvis farmerne kunde tage kvæget igjen fra basutoerne.

Sikonyella, basutoernes anfører, hvis folk havde bortført Dingaans kvæg, blev af emigranterne tvungen til at udlevere sit bytte. Derpaa red Pieter Retief tilbage til Zululand, ledsaget af 65 bevæbnede ryttere. Dingaan afstod til dem »egnen Port Natal med hele det dertil hørende land — det vil sige, fra Tugela saa langt som Umzimvubu-floden mod vest, og fra havet mod nord saa langt som landet kan egne sig for okkupation.«

Derpaa opførtes en krigs-dans, øiensynligt til ære for de fremmede.

Jorden skalv med en dump lyd under to tusen krigeres fødder. Høit lød heroldens mimiske udfordring til fienden. Fra de kampmodige anførere, hvis hode-ringe var prydede med tunge fjære, og hvis lænder og skuldre var dækkede af store leopard-skind, hørtes kommando-ord i dyb bas-tone, og fra hele linjen kom der et ekko af dybe bas-stemmer.

Derpaa bragtes drikke-karrene frem. Efter at emigranterne havde sat sig ned for at drikke, drog Dingaan sig tilbage til sin hytte og gav det forræderiske signal til sine krigere. »Dræb troldmændene!« var parolen, da emigranterne blev grebne. De førtes til høiden Chlooma Amaboota, hvor de myrdedes af zuluerne; efter skik og brug blev ligene fæstede paa stager, der nedrammedes i jorden.

Da Retief havde ligget i underhandling med Dingaan, var et tusen vogne med emigranter dragne ned fra Drakensberg forbi Van Reenen's pas. Massakren ved zulu-kraalen fandt sted den 6. februar 1838. Ikke længe herefter laa der leire ved Tugela samt Blauwkrans- og Bushmans-floden i nærheden deraf, hvor nu Colenso, Frere og

Weenen ligger. Der fandtes ogsaa nogle faa leire i syd for Bushmansfloden.

Herjende og plyndrende drog Dingaan gjennem landet. Hverken mænd, kvinder eller børn sparedes. Flere hundred dræbtes. Fra den anden side af bjergene kom der nu forstærkninger. Pieter Uijs og Hendrik Potgieter førte burgherne til Zululand; men ved Italeni blev Uijs og hans kjække søn slagne, og burgher-hæren maatte trække sig tilbage til Natal.

Vinteren 1838 var en mørk periode i emigranternes historie. Sygdom, nød og fattigdom herskede i deres leire; deres myrdede slægtninges grave laa rundt om dem. Zulu-hæren angreb dem engang til ved Bushmans-floden. Den britiske regjering udstedte proklamationer i Kapstaten og truede dem ikke blot med alle slags pinsler, men afskar dem fra ammunition, hindrede deres venner i Kap-kolonien i at hjælpe dem og negtede endog at udlevere medicin til dem.

De tabte dog ikke modet i disse haarde dage. Kun nogle faa tænkte paa at vende tilbage til Kap-kolonien. Men kvinderne besluttede enstemmigt ikke at forlade Natal. Den modige kamp for at forsvare det land, hvor deres slægtninger og venner laa begravne, fortsattes med fanatisk kraft.

Efter at Gert Maritz, Pieter Retiefs efterfølger, var død, udnævntes Andries Pretorius til general. Tidlig i december satte en burgher-styrke over øvre Tugela og rykkede ind i Zululand. Den 9. stod deres leir ved bredderne af Sunday-floden, omtrent 25 kilometer øst for den nuværende by Ladysmith og 50 kilometer nordøst for det sted, hvor general Bullers leir laa den 9. december 1899.

En af de følgende dage stod en meget heftig kamp ved Bloed River, en biflod til Bugalo, hvor tre tusen zuluere bedækkede valpladsen.

Andries Pretorius og hans tre hundred burghers red nu ind i Zululand. Dingaans kongelige kraaler brændtes; traktaten angaaende Natals afstaaelse til emigranterne og deres efterkommere gjenfandtes; ligene af Retief og de andre, som var dræbte ved Umkungunhlovu, blev begravne. Seirherrerne vendte tilbage til Natal.

Ved Bugalo-floden kom et ilbud og underrettede Pretorius om, at en britisk styrke havde taget Natal's Bay og al den ammunition, der tilhørte emigranterne.

Det var det første britiske anfald mod republiken, det saakaldte *Napier's raid.* Sir George Napier, Kapstadens guvernør, havde uden nogen officiel bemyndigelse taget Durbans havn, tilskyndet af

koloniens forretnings-mænd, der med skinsyge saa paa handelens opsving i Natal.

Da senere en bemyndigelse ikke kom, trak den britiske styrke sig snart tilbage, og republikens bannere heistes nu over det fort, som var blet besat af de britiske tropper.

En anden kamp mod Dingaan tilintetgjorde hans magt fuldstændigt. Hans bror Panda indsattes i hans sted som hersker over Zululand. Den afsatte høvding flygtede over Pongola River til Swaziland, hvor han blev slagen. Den nye konge af Zululand erklærede sig for vasal af Natals republik.

Det gamle distrikt Potchefstroom, landet nord for Vaal-floden, og distriktet Winburg, egnen mellem Vet og Vaal, dannede tilsammen republiken Winburg. Denne stat styredes af Andries Hendrik Potgieter og et »volksraad« og dannede en føderal-union med Natal. Enhver hvid beboer havde her et fristed, og alle hvide emigranter, som nedsatte sig i landet, fik frit afstaaet land til at anlægge en gaard. Der betaltes ingen skatter, undtagen en land-skat, og embedsmændene var ulønnede.

Slig var denne bonde-stats oprindelige forfatning. Love og institutioner, lig dem i republiken Winburg, fandtes ogsaa i Natal.

Territoriet strakte sig saaledes under det republikanske styre fra Oranje-floden i syd til Zoutpansberg i nord, og fra det indiske hav i øst til grænsen af Kalahari-ørkenen i vest.

I løbet af fire aar havde emigranterne forvandlet vildnisset fuldstændigt; den militære despotisme var aldeles knækket.

Store masser af indfødte begyndte nu at vandre ind i den ny-oprettede republik, hvor de fandt beskyttelse og sikkerhed, og hvis styrere de ansaa som sine befriere.

Paa mindre end seks aar voksede den indfødte befolkning i Natal fra 5 eller 6000 til 80—100,000.

Grundlæggelsen af afrikander-republikerne — Natal, Oranjefristaten og Transvaal — er et enestaaende eksempel i den moderne historie paa, hvorledes et lidet samfund af hvide kjæmper for sin selv-opholdelse ligeoverfor barbarismen og dog er retfærdigt og humant i sin politik lige over for de vilde racer. Enkelte grusomheder har der naturligvis været begaaet; men hvor har ikke saadanne forekommet, naar den hvide mand møder den sorte paa civilisationens grænser, naar europæeren bygger sin bolig i vildes land?

* * *

Det andet britiske anfald var det saakaldte *Smith raid.* Britiske tropper var marscherede fra Pondoland for at indtage Natal. Under

et natligt angreb paa emigranternes leir nær Congella blev kaptein Smith slagen og tabte sit artilleri (24. mai 1842). Efter at oberstløitnant Cloete var kommet briterne til undsætning, maatte Pretorius trække sig tilbage fra sin stilling, opgive havnen og drage indover i landet.

Da Pretorius, der havde behandlet de saarede briter paa en mild og human maade, protesterede mod briternes raa maade at fortsætte kampen paa, lød svaret, at burgherne var skyld i den nuværende situation ved sit »oprør«, og at de saaledes »maatte bære følgerne«.

Lederne Pretorius, Burger, Prinsloo og Breda, far og søn, erklæredes for fredløse. »Volksraad« og alle andre institutioner afskaffedes. Tusener af zuluer, kvæg-tyve og røvere fik lov til at herje landet. Republikanernes gaarde konfiskeredes, og de selv var med kvinder og børn atter henviste til vildnisset, hvor de maatte udstaa mange lidelser.

*
* *

Men republiken var ikke død. Efterkommerne af dem, som havde lidt og var død for frihedens sag, skulde komme til at gjenoptage kampen og forsvare den store arv fra forfædrene.

*
* *

Læserne vil her have gjenkjendt mange navne fra fortællingen »Piet Uijs«. Denne er en historisk roman, skreven for et par aar siden i Oranje-staten til forherligelse af fædrenes bedrifter. Nærværende stykke er en nøktern historisk fremstilling fra en forfatters haand, der har gjort Afrikandernes historie til special-fag og for en tid siden udgav et stort verk derom paa engelsk.

Verdens rigeste mand.

(Efter *Review of Reviews*).

Nytaars-dag traadte en kontrakt i kraft, som gjorde mr. Andrew Carnegie til indehaver af preference-aktier i Nord-Amerikas største industri-bedrift for et beløb, som anslaaes dels til 450, dels til 720 millioner kroner. Hans aarlige indtægt i blot og bart rentepenge blir 36 millioner kroner; hver dag tjener han altsaa 100,000 kroner uden ringeste umag.

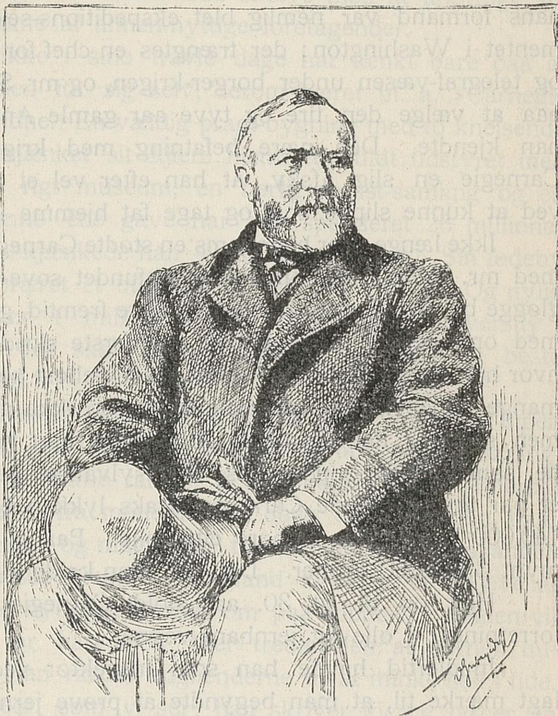
Det mærkeligste ved denne kjæmpe-formue er, at eieren har tjent hver øre selv; ikke en styver arvede han til at begynde med, og ikke har han »spekuleret« sig til pengene. Endda mærkeligere er det, at nu er han begyndt at spekulere paa, hvorledes han paa en fornuftig maade skal blive sin rigdom kvit. Mr. Carnegie har nemlig for agt at leve efter den regel, han selv en gang har udtalt offentligt: »Den som dør rig, dør vanæret.« For nærværende er han lidt over 62 aar gammel, og han vil nu vie resten af sit liv til opfyldelsen af dette sjeldne forsæt: at kunne dø fattig.

Det skulde synes en let sag at blive kvit sin formue — men saa overvældende kan formuen være, at det kræver et virkeligt hodebrud at blive af med den. Og mr. Carnegie har altsaa nu først og fremst aarligt at blive af med sine 36 millioner kroner i rente-penge — ellers vil jo kapitalen vokse isteden for at minke. Saa skal han desuden skaffe sig af med selve kapitalen, de 450 eller endog 720 millioner. Og alt paa en fornuftig maade, selvfølgelig. Pengene skal gjøre gavn, hvor de kommer hen, ikke volde skade. Sæt at manden, som er frisk og rask og fører et ordens-liv, faar leve, til han blir 90 aar gammel; saa skal han paa disse 28 aar have anbragt omtrent halvanden milliard kroner slig, at de gjør nytte. Sandelig skal ikke den arme mand — fristes man til at sige — have et ganske betragteligt stræv! En saa eventyrlig stilling har vel ingen i menneskeheden hidtil havt. Man maa huske, at mr. Carnegie eier frit og frelst denne kapital; han kan anvende den ganske efter sit eget hode, skylder ingen regnskab, har ansvar bare for sig selv. Det svimler for almindelige dødelige, om man forestiller sig at være i en slig stilling.

Andrew Carnegie kom til verden 25. november 1837 i den lille skotske by Dunfermline, hvor hans far var væver-mester og eiede fire damask-vævestole, saa han sad nogenlunde godt i det. Gutten lærte at læse af sin mor, en ægte skotsk kvinde, som i femti aar vedblev at være hans gode engel. Gløg forstand og en fast karakter var egenskaber, hun havde til fælles med sin race; sit hus holdt hun i ypperlig orden, og sine børn tog hun sig af paa den rette vis. Sit folks helte Bruce og Wallace lærte Andrew selvfølgelig at sværme for; men sin hjembygds sanger, Robert Burns, fandt han alligevel mest hos for sig. Det faldt ganske af sig selv, at gutten voksede op til en ærlig republikaner, i hvis øine de fremmede herremænd i landet var hans folks fiender.

Andrew var imidlertid ikke blet mere end elleve aar gammel, da hans hjem fik undgjælde for den nye retning, som bemægtigede sig al industri just ved de tider. Haand-arbeidet maatte vige for

fabrik-driften, der rykkede frem med damp-maskinen som storm-buk. Gamle Carnegie maatte sælge sine vævestole og se sig om efter noget andet at tjene maden med. Det var i 1848. Ægteparret valgte at drage over til Amerika for at bryde sig en ny levevei; hjemme var det saa forkjert at skulle begynde forfra. Med sine to gutter gik de ombord paa en seil-skude og stod langt om længe hos nogle slægtninge i Pittsburg i Pennsylvania. Her fik faren arbeide i et bomulds-væveri, og Andrew blev spole-gut med kr. 4.50 om ugen i løn. Han maatte hænge i, fra det lysned i morgenstunden, og til solen var nede — med tre kvarters middags-hvil.

Mr. Andrew Carnegie.

Længe varede det ikke, før en kjending af faren tog den raske gut over i et spoleværksted og satte ham til at fyre under damp-kjedlen og skjøtte den lille maskine, som drev fabriken. Det var tungt arbeide for en tretten-aaring; men det var en betroet stilling, som gjorde ham stolt og gav ham mod paa at stræve sig frem verden. En vakker dag et aars tid efter fik han plads som telegraf-bud. Det var som at dukke op af en mørk kjelder ud i dagens klare lys. Paa stationen var der blade og bøger, blæk og pen. Den kvikke ung-gut fandt snart ud, at det lod sig gjøre at møde paa stationen en stund, før tjenesten begyndte, saa kunde han snige sig til at lære selve telegraferingen. Især øvede han sig op til at tage telegrammerne gjennem øret. Da han om en tid var blet en mester i den kunst,

fik han plads i kontoret som telegrafist med 90 kroner om maaneden. Dermed syntes gutten, han havde skudt papegøien.

Saa en vakker dag fik han tilbud fra telegraf-inspektøren for Pennsylvania-jernbanen om plads ved jernbane-telegrafen; vedkommende havde likt at blive ekspederet af den opvakte seksten-aaring. Tretten aar blev Carnegie paa det kontor; da han forlod det, var han allerede rykket op i den mands post, som havde opdaget ham. At han forlod denne smukke stilling for en tid, hang slig sammen: hans formand var nemlig blet ekspeditions-sekretær i armé-departementet i Washington; der trængtes en chef for regjeringens jernbane- og telegraf-væsen under borger-krigen, og mr. Scott betænkte sig ikke paa at vælge den fire og tyve aar gamle Andrew Carnegie, hvem han kjendte. Den nære befatning med krigen indgjød imidlertid Carnegie en slig afsky, at han efter vel et aars tjeneste var glad ved at kunne slippe bort og tage fat hjemme i Pittsburg igjen.

Ikke længe efter hjemkomsten stødte Carnegie tilfældigvis sammen med mr. Woodruff, som havde opfundet sove-vognen; dreven af sit gløgge blik for denne opfindelses store fremtid, gik han fluks i kompani med opfinderen. Dermed var det første skridt gjort paa den bane, hvor han siden skulde have sligt eksempelløst held med sig. Synderlig mange penge havde telegraf-inspektøren ikke at stikke i forretningen; men saa var det ogsaa en guld-grube, han var snublet op i. Ved de samme tider opdagedes Pennsylvanias petroleums-kilder; med et par andre fristede Carnegie straks lykken og kjøbte en gaard for 140,000 kroner, for at bore efter olje. Paa et aar tog de ind i blank mynt 3,600,000 kroner. Det kan man kalde at have lykken med sig!

Helt op til sit 30. aar holdt Carnegie det saa gaaende med forretninger i olje og jernbane-vogne.

Imidlertid havde han som inspektør ved Pennsylvania-banen lagt mærke til, at man begyndte at prøve jern isteden for træ til at bygge broer af. Det slog ham, at her var en fremtids-forretning; og resolut tog han fat med paa denne vis at gjøre jern til guld. Sammen med et par venner skaffede han sig bank-kredit og stiftede Keystone bro-fabrik. Her mere end nogensinde var han straks i pagt med lykken. Keystone-bruget fik bestilling paa en jern-bro over Ohio med et spænd paa 100 meter. Fra nu af kunde Carnegie ikke længere holde ud i andres brød; han gav fra sig inspektør-posten.

I 1868 var han en trip hjemme i Storbritannien og opdagede, at man der just var i færd med at prøve staal isteden for jern til skinner. Pittsburg ligger midt i verdens rigeste jern- og kul-strøg; om en tid var alle de beste gruber paa mr. Carnegies haand. Senere

kjøbte han ogsaa de beste gruber ved Øvre-Sjøen, og byggede en egen jernbane mellem gruberne og brugene. Carnegie har altid holdt paa, at en brugs-eier bør eie alt, som trænges til hans drift. Dette har været hans kongs-tanke; han er for længst blet konge i sit rige, staal-fabrikationen.

Nu har han altsaa trukket sig ud af forretningen, der er overtaget af et kjæmpe-aktieselskab under ledelse af mr. Henry C. Frick. Og resten af sine dage vil han altsaa stræve med at anbringe sin uhyre formue til fremme af almen-nyttige foretagender.

At han heller ikke i sine travle dage har tænkt bare paa at hauge grunker sammen for sig selv, derom bærer bl. a. »Carnegie Institute« i Pittsburg vidne. En vældig pragt-bygning med to kneisende minareter har han skjænket sit kjære hjemsted, fuldt udstyret med et stort bibliotek, et rigt museum, en herlig kunst-samling og en koncert-sal. Paa denne ene gave har han spenderet 26 millioner kroner; og i sommer skjænkede han 4 millioner i tilgift. Sin fødeby i Skotland har han foræret et bibliotek til 150,000 kroner. Og nylig har han skjænket nær 1 million kroner til Midlands University i Birmingham, for at det skal kunne indrette sig efter de beste amerikanske forbilleder.

Paa Storbritanniens fremtid har mr. Carnegie imidlertid ingen stærk tro. »Intet land kan i længden beholde en talrigere befolkning, end det kan brødføde og skaffe raastof til af sin egen jord.« Amerika har allerede taget vinden fra moderlandet; dette vil med tiden, naar det har skrabet sine kul- og malm-leier til bunden, blive den angelsaksiske races »historiske grund«. England kommer til at leve af besøg fra sine vældige nybygger rundt om paa kloden; i høiden vil der blive udkomme for halvdelen eller tredjedelen af øernes nuværende befolkning. Han raader englænderne til at minke seil i tide.

Carnegie har ideer, som vi ser; han skriver gjerne og er en flittig bidrags-yder til de store tidsskrifter. Under krigen om Kuba og Filippinerne fegtede han ihærdigen imod imperialismen og ekspansions-lysten. Han har bevaret sin ungdoms idealer, er demokrat med liv og sjæl. I sind og skind er han fremdeles en god skotte, med jevne livs-vaner og en seig helse. Bare i et stykke ligner han ikke sine landsmænd; han plages nemlig ikke af deres mørke religiøsitet. For saa vidt kan det om ham siges, hvad Walt Whitman lovpriste dyrene for: »De ligger ikke vaagne i mørke og græder over sine synder.« Sygdom og uheld har aldrig formørket hans lyse humør. Saa længe hans prægtige mor levede, tænkte han ikke paa at stifte familie; først for fire aar siden giftede han sig. Huslige

sorger og kjæres lidelser har ikke kunnet kaste skygge over hans dage. Alt, han har foretaget sig, har gaaet glat for ham. Det er derfor ganske rimeligt, at hans syn paa livet og paa verden har holdt sig lyst. Carnegie har en sund tro paa menneskehedens fremadskridende udvikling; hans apostle er Herbert Spencer og John Morley. I dette stykke skal han ligne Cecil Rhodes, med hvem han ogsaa har havt den timelige lykke til fælles.

Arbeide har alle dage været hans lyst. Nu forestaar der ham en selv-valgt opgave, som kanske blir sværere end det stræv, han hidtil har havt med at skabe sin kjæmpe-formue. Men millionerne trykker ham ikke; han er saa vant til at haandtere dem, uden at miste sindets ligevægt. Og mange personlige behov har han ikke. Tobak har han aldrig brugt, og alkohol har han ingen smag for, selv om han ikke er afholds-mand. Mest moro har han fundet i at reise og se sig om i verden med sine skarpe øine. En tid var han temmelig heftig og paastaaelig, men det skal være gaaet af ham med aarene. Han sætter megen pris paa at tale med mennesker, af hvem han kan lære noget nyt for tanken. Men saa har han ogsaa selv et fond af erfaringer og iagttagelser at øve gjengjæld med. Han taler gjerne om sine egne forehavender og sine egne bedrifter. Men sandt at sige, er det ogsaa lidt at tale om.

Mr. Stead, fra hvis *Review of Reviews* vi laaner det meste af disse oplysninger, synes at være yderst optagen af Carnegies nye opgave; han har endog fundet tid i al sin travlhed til at skrive en hel liden bog om, hvad han bør anvende millionerne til. For dem, som vil læse dette mærkelige skrift, kan vi her til slut oplyse, at dets titel lyder »Mr. Carnegie's Conundrum«, og at det koster en krones penge.

Mahdiens undergang.

(Efter F. C. Penfield i *Forum*)

Da kalifen Abdullah drog sit siste suk ved Jebel Gedir i slutningen af november ifjor, efter at hans modløse og halvt opløste tropper var slagne, var en del af Englands store mission i Afrika, der havde kostet saa megen tid og møie, saa mange penge og saa meget blod, bragt til en heldig afslutning. Og netop denne afslutning betegner et vigtigt punkt som et led i Englands store planer i det mørke fastland, denne seir, der slukkede den siste ulmende glød af

mahdiens vælde. Og dog — netop som denne kamp heldig varført til ende mod et vildt og slet organiseret folk nord for ækvator, skulde England i syd finde en næsten jævnbyrdig modstander, en modstander af europæisk herkomst fuld af styrke og mod, tilstrækkelig krigs-beredt til ialfald foreløbig at sætte en grænse for dets videre fremtrængen, indtil ny hjælp vil indtræffe.

Og under disse optrækkende skyer i Syd-Afrika frembragte efterretninger om mahdiens undergang blot en stakket glæde i England, skjønt den i sig indebar saa store muligheder, aabnede saa mange nye udsigter, kjærkomne for enhver englænder, der tragter efter større og større magt for sit land og ser den største betydning i dets koloniers udvidelse. Ved mahdiens fald var et landomraade, der strakte sig over 25 breddegrader, lagt ind under britisk styrelse. Naar saa de tapre boere engang er overvundne, hvad der vel blot er et tids-spørsmaal, kan Storbritanniens ingeniører fortsætte sine jernbane-planer og begynde med sit Nildal-projekt lige saa sikre og trygge, som om de arbeidede hjemme i sit eget tand. Og medens dette vældige projekt, denne store plan om en jernbane, der skal gjennemskjære Afrika, er under arbeide, blir det administrationens sag at ordne styrelsen af det nye Syd-Afrika, at fastsætte grænserne og udstrækningen for det store britiske syd-afrikanske forbund, som i en ikke fjern fremtid vil indbefatte Kapkolonien, Natal, Betsjuanaland, Rhodesia, Oranje-fristaten, Transvaal og muligens Mozambique.

Men ved siden af mahdiens tilintetgjørelse har i den siste tid ogsaa andre ting fundet sted, der er vel skikkede til at gjøre planen om en jernbane fra Kapstaden til Kairo til noget mere end flygtig kimære. Disse begivenheder har medført en uomtvistelig ret for England til veien fra indsjøerne ved ækvator til Middelhavet med jernbane-forbindelse paa en større del af strækningen nord for Kartum, en længde af næsten 2000 km. Karakteristisk for lord Kitcheners tog ind i Sudan var nemlig, at hans jernbane-arbeidere altid holdt skridt med fortroppen, og som en følge heraf kunde hans hær altid — gjennem en strækning af hundreder af mile i den vilde ørken — staa i den livligste forbindelse med hans hoved-depot i Vady Halfa og med Kairo. Naturligvis var vel dette ikke noget aftalt spil mellem Kitchener og Cecil Rhodes, men man har dog lov til at drage sine slutninger af det ret betegnende svar, som krigeren sendte sin ven, forretnings-manden i Syd-Afrika, efter Omdurmans fald, da denne havde sendt lykønsknings-telegram: »Naar kommer De efter til Kairo?«

Jernbane-linjer gaar nu nordover fra Kapstaden og Port

Elizabeth i en længde af 2200 km.; derhos vil der udkræves en 5000 km. lang linje for at forbinde kedivens hovedstad med Kapkoloniens. Og den forstaaelse, der skal være kommen istand mellem Storbritannien og Tyskland, er vistnok en kjendsgjerning og skal søge sin forklaring i denne jernbane-plan. Det antages ogsaa, at spørsmaalet om ret for England til at anlægge jernvei gjennem tysk Øst-Afrika skal have fundet sin heldige løsning. Skjønt intet faktisk har fundet vei til offentligheden, er det ikke desto mindre klart, at mange træk paa det afrikanske schakbord har været aftalte og i hovedsagen fastslaaede allerede længe før keiser Wilhelms besøg i Windsor, helt fra bemægtigelsen af Delagoa-bugten, der synes at skulle tjene som hoved-oplagssted for forbundet, og til okkupationen og delingen af hvert spor af portugisiske besiddelser paa fastlandet. Og det er ikke særdeles vanskeligt at gjætte, at Tysklands indrømmelse af Englands ret til at bygge jernbane for Cecil Rhodes gjennem dets besiddelser var et af de første punkter, man kom til enighed om. Det er jo en indrømmelse, der ikke kan betales med penge, og foreløbig nøier Tyskland sig med Englands underskrift paa kontrakter; forfalds-tiden kommer nok, da det vil kræve sin andel af udbyttet.

Konservative mennesker har længe betragtet denne plan om en jernbane fra Kap til Kairo for det rene hjernespind, og man har trukket paa skuldrene ad de mange store ord, der i denne anledning er faldne, tomme ord og fraser, smedede sammen af Cecil Rhodes for at smigre deres forfængelighed, der drømmer om det store verdens-vælde. Men det næste aarhundreds morgen tør dog blive vidne til planens virkeliggjørelse, komme til at se denne uhyre linje fra Aleksandria til Kap færdigbygget, en linje, der praktisk mere vil gjøre tjeneste som et mægtigt middel til at haandhæve den britiske overhøihed i Afrika end som et særdeles nyttigt og indbringende samfærdsels-middel. Ganske vist vil der — saafremt Cecil Rhodes blir nødt til at trække sig ud af den paagaaende krig med svækket anseelse — blive en stans, et pust i bakken, til en ny mand kommer, der kan give planen et stød fremover igjen, denne plan, som i virkeligheden ikke er mere fantastisk end jernbane-projektet gjennem de Forenede Stater til Stillehavs-kysten til en begyndelse var eller den trans-sibiriske bane i russisk Asien.

Med kalifen el Taashis død var mahdiens magt saa fuldstændig tilintetgjort, at det mørke fastland neppe oftere vil blive scene for et saadant skuespil, der begyndte under saa gunstige forhold for over et fjerdedels aarhundred siden af Mohamed Ahmed, der gav sig

selv navn af mahdi. Denne mands underlige skjæbne, helt fra han kom til magten, den uhyre tilstrømning af folk, der flokkede sig under hans banner, beretningerne om, hvorledes han skabte sig trosfæller paa et lands-omraade, maaske halvt saa stort som de Forenede Staters, hvorledes han gang paa gang tilbageslog fiendtlige indfald og trodsede mægtige folkeslag, alt dette er en eneste mærkelig fortælling om det tykkeste bedrag, den frækkeste humbug, der er øvet i religionens navn. Og var ikke Afrikas sand-ørken mættet med hundred tusen menneskers blod, var ikke store egne lagt øde under mahdiens despotiske styre, vilde historien snarere klinge som et eventyr; i virkeligheden er den en tragedie, saa frygtelig, at den søger sin lige i verdenshistorien.

Oberst Wingates seir over kalifen Abdullah i november blev ikke særdeles meget paaagtet, det var en ny begivenhed, en ny seir, intet mere. Selve døds-stødet havde mahdien faaet før; det havde Kitchener besørget ved Omdurmans fald i september 1898. Siden den tid var Abdullah, afsat som han var, mistænkt og forhaanet, forladt af størstedelen af sine tilhængere, igrunden ikke andet end en ensom omflakker i ørkenen. Det var et underligt skjæbnens spil, at han kom til at ende sit liv kun 150 km. syd for El Obeid, mahdiens første hovedstad, i den samme egn, hvor dens store magt ret udfoldede sig. Netop her paa den vestlige bred af den Hvide Nil, et stykke nordenfor Bar el Ghazals tilløb, var det, at mahdien vandt sine mange trofaste tilhængere og kamp-fæller; her modtog den ogsaa døds-stødet.

Ikke fuldt 320 km. fra Jebel (ɔ: en bakke) Gedir ligger en liden ø, Abba, hvorhen Mohammed blev jaget. Han er født i Dongola, hvor hans far og brødre var ganske tarvelige baad-byggere; men det var paa øen Abba, at han egentlig begyndte sin løbebane. Det siges om ham, at han havde et roligt, men ikke noget særdeles stateligt ydre. Meget forfaren var han i de hellige skrifter, og han havde studeret Koranen grundigere end nogen af egnens »hellige mænd«. Beundrende venner flokkede sig snart om ham; det kildrede dem at høre, hvorledes han altid i malende ord skildrede den sudanske befolknings elendige kaar, dens sorg og græmmelse over kedivens magt-overgreb. Misfornøielsen med den maade, hvorpaa skattekræverne gik frem, rygterne om den europæiske indblanding i det ægyptiske styre — alt dette skabte ham mange tilhørere og villige troende, der lyttede til denne unge mands overbevisende veltalenhed, naar han gav dem valget mellem at reise sig og slaa fra sig eller

blive de vantros slaver. Det viste sig snart, at denne appel ikke forgjæves blev rettet til dem.

Det varede ikke længe, før mahdien begyndte at udsende breve og proklamationer, der forkyndte hans guddommelige sendelse og meddelte hans krigerske bedrifter. Han udstedte et almindeligt opraab blandt de indfødte om at forene sig med ham til en saakaldt »hellig krig«, idet han klogelig appellerede til deres fanatisme og begjærlighed efter jordisk gods ved at love dem fire femtedele af krigsbyttet og dem, der faldt i kampen, lod og del i paradisets glæder. Den unge mand kjendte sit folk, han havde mærket sig disse musulmaners enfoldighed og fanatisme, og han benyttede dette saare vel. Det blev snart en forbrydelse, der skulde straffes med døden, at tvile paa hans guddommelige kald som Guds udsending paa jorden, sendt for at befri sit folk fra de kristnes angreb, erobre den ganske verden for de troende og reise retfærdigheden et tempel. Efter en mahomedansk tradition skulde den sande mahdi komme i det 13. aarhundred efter hedsjira — 1883 efter vor tidsregning; og den unge mand fra Dongola blev overalt hilset som denne messias. Den nye profets store magt spredtes rundt i landet med umaadelig hurtighed. Udsendinger drog alle steder hen til stammerne ved det Røde Hav, til Abessiniens grænser, sydover til sjøerne ved ækvator og nordover helt ind paa de fremskudte poster af de ægyptiske garnisoner; tilhængere strømmede bogstaveligen til i millioner.

Intet under er det under disse forhold, at han gik fra seir til seir. Kjæmpende med et mod, der var baaret af den vildeste fanatisme, vandt disse horder det ene slag efter det andet. I nærheden af El Obeid blev i 1883 en ægyptisk hær paa 10,000 mand under anførsel af Hich Pasha fuldstændig tilintetgjort. Dagen før dette blodbad var kedivens tropper blet slagne ved Suakim og et par maaneder senere ved El Teb. Endnu et par seire vandt mahdien, før han i 1885 indtog Kartum, hvor den ædle Gordon, generalguvernør over Sudan, mistede livet.

Efter denne siste seir blev Kartum — eller rettere nybygget ved Omdurman paa den anden side af Nilen — mahdiens hovedkvarter, og did forlagde han ogsaa sin saakaldte regjering. Han anlagde en »mynt«, hvor penge blev præget, tilsyneladende af sølv, men bestod for den overveiende del af kobber; her fandtes ogsaa et kontor, hvor frimærker blev trykkede, ligesaa en fabrik for krudt og ammunition. I arsenalerne laa 25,000 fuldt brugbare remingtonrifler, der var tagne fra de ægyptiske tropper. Mohamed Ahmed omgav sig med en stab af emirer og embedsmænd, repræsenterende

alle stammernes religioner, inden det udstrakte land-omraade, hvorover han herskede med slavisk strenghed. Osman Digna, høvding for Hadendova-stammen, var hans dygtigste general og fik rang og værdighed næst efter mahdien. Men af alle disse høvdinger var Abdullah Taashi den mest begunstigede, han var mahdiens yndling; Abdullah havde ogsaa altid udvist stor troskab selv i hine dage, da mahdiens magt var liden og hans tilhængere faa.

Det synes virkelig, som om Mohamed Ahmed til slut havde faaet sig selv til at tro, at han var en Guds udvalgte, en Guds udsending paa jorden. Og mange omstændigheder bestyrkede denne hans tro: hans store krigs-bedrifter, hans udryddelse af ethvert spor af det ægyptiske herredømme i de sydlige provinser, det store antal kristne, som han holdt fangne i Omdurman, alt dette var for ham sikre tegn paa, at han var noget mere end et almindeligt menneske. I 1885 gik han endog saa vidt, at han sendte fire af sine emirer med skrivelser til kediven, sultanen af Tyrkiet og dronningen af England, hvori han henstillede til dem at ophøre med deres anmasselser, lade hans besiddelser i fred og anmodede dem i Guds og profetens navn om at anerkjende ham som verdens-hersker.

Ikke lang tid efter døde mahdien i Omdurman; han havde i den siste tid ikke været den afholdende, forsagende mand, han havde tvertimod ført et vildt og vellystigt liv og bukkede tilsist under for en feber, han havde paadraget sig. Han var da ikke mere end 37 aar. Paa sin døds-seng indsatte han Abdullah el Taashi som sin efterfølger og befalede de troende at anerkjende ham som deres kalif, hvilket ogsaa var Guds vilje. Og araberne og sudan-negerne bøiede sig for Guds vilje og troede fuldt og fast, at mahdiens kappe var faldt paa Abdullahs skuldre; og denne havde selvfølgelig intet imod at modtage kaldet. Han havde heller ikke store vanskeligheder med at naa sit maal: at underkue sine rivaler, de øvrige kalifer. Efter at have overtaget kommandoen trængte han sig frem nordover, til hans hær endelig i 1895 oversvømmede hele Nil-dalen lige ned til Berber. Her havde kediven en stærkt befæstet stilling; men kalifen opslog sit hovedkvarter ved Metammah, halv-veis mellem Berber og Kartum; og med dette punkt som operations-basis herjede han landet helt ind i Berber og Vady Halfa. Men de mere fornuftige af befolkningen begyndte efter haanden efter Mohamed Ahmeds død at gjennemskue humbugen og faa øinene op for mahdiens svaghed, og tilhængere faldt daglig fra; mahdiens rolle var snart udspillet.

Dette fandt sted efter slaget ved Omdurman; efter den tid var mahdiens magt fuldstændig brudt, og han selv var i virkeligheden

intet andet end en stakkels slave-høvding, en omflakkende røver. Vistnok kunde han endnu samle folk om sig, og troen paa hans sag kunde endnu blusse op for en tid, endog efter katastrofen ved Omdurman. Men snart var det hele forbi.

Det siste slag stod ved Jebel Gedir. Her gjorde Abdullah til en begyndelse den tapreste modstand. Blandt de faldne emirer i slaget var to af kalifens brødre. Osman Digna tog flugten og rømte op i bjergene, medens de gjenlevende af kalifens folk overgav sig til oberst Wingate. Efter slaget fandt man Abdullah og hans emirer liggende udstrakte paa deres faareskinds bede-tæpper, gjennemflængede af kugler; de døde med den samme stærke, fanatiske tro, der havde fulgt dem livet igjennem; den havde i det minste lært dem at se døden roligt imøde.

Efter at krigen nu er tilendebragt, vil det rige Sudan øieblikkelig blive erklæret aabnet for færdsel og handel, noget, der mægtig vil bidrage til at fylde den ægyptiske regjerings skatkammer; og for det private initiativ vil der aabne sig nye og vide udsigter. Kartum vil blive rigere og mægtigere end før baade som sæde for regjeringen og midtpunktet for den nord-afrikanske handel. Der vil blive et indryk af kjøbmænd og spekulanter, lokkede af de gode udsigter til at aabne nye forretninger paa stedet og gjenoptage de gamle fra tiden før mahdiens dage.

Den største betydning af gjenoprettelsen af rolige forhold i Sudan vil dog ligge i, at tusener kvadratmil frugtbar jord igjen kommer under plogen. De sydlige provinsers produkter vil atter finde vei til verdens-markederne, elfenben og gummi vil igjen fylde de europæiske markeder, kort sagt, der vil lidt efter lidt komme nyt liv i disse i saa lang tid vanskjøttede egne.

For at komme tilbage til mahdien og hans krigere, kunde det maaske have sin interesse at høre lidt om Osman Digna. Han var som allerede før nævnt en overordentlig dygtig hærfører, en klog strategiker, der mangen gang lagde de mest udmærkede felttogsplaner, fiffige snarer, listige ting, som han bragte i udførelse med klog beregning. Tidt skuffede han kedivens generaler, bragte dem fuldkommen i vild-rede; og var slaget tabt for ham, og de ægyptiske tropper havde omringet ham som i en skruestikke, havde han dog en udvei aaben og smuttede bort. Ham selv lykkedes det dem ikke at faa fat paa. Nu faar han vel neppe mere brug for sine evner; som et jaget vildt flakker han om i bjergene i Kordofan med Dar Nuba, denne siste af mahdiens høvdinger. Nogen synderlig fare for, at han oftere skulde bringe forstyrrelse ind i den gjenoprettede fred og orden,

er der dog ikke. I den siste tid har man forøvrigt beskjæftiget sig en del med ham i Kairo, hvor man gjerne vil sætte hans glimrende krigskunst i forbindelse med en europæisk opdragelse; der har endog gaaet rygter om, at hans far skulde være en fransk officer, og at den tapre Osman i sine unge dage under et opdigtet navn skulde have været elev paa krigs-skolen i Kairo. Det hele er vistnok lidet sandsynligt, og Osman er neppe noget andet eller mere, end hvad han giver sig ud for, en ætling af en tyrker, der for flere menneskealdre siden giftede sig ind i Hadendova-stammen.

De tre mænd, der har den væsentligste andel i mahdiens undergang, er ogsaa ganske mærkelige mennesker, deres liv er maaske ligesaa eventyrligt og omflakkende som deres, der satte i scene dette grufulde skuespil, dette frække bedrag, der holdtes gaaende i et fjerdedels aarhundred. De tre er lord Kitchener, oberst Wingate og østerrigeren Slatin. Den første af dem, lord Kitchener, har æren for den udmærkede ledelse af dette felttog, der for stedse gjorde ende paa de urolige, rent anarkistiske tilstande i Sudan. Han har ogsaa æren for at have bragt den ægyptiske hær i god orden; han er gaaet systematisk til verks, og det er virkelig lykkedes ham i løbet af et halvt snes aar at skabe underverker; hæren er nu i udmærket stand; af et elendigt, grovt og feigt bondefolk har han skabt dygtige og tapre soldater. Intet viser os overhode bedre end dette felttog mod mahdien — lige fra den første marsch mod Dongola til det siste slag tre aar efter — hvorledes et folk under dygtige mænds kloge ledelse, under streng disciplin kan forvandles i mindre end en menneske-alder.

Lord Kitcheners liv har været et eneste stort og straalende seirsløb. Da han tog tjeneste i kedivens hær, bar han endnu blot løitnants-epaaletterne og havde intet forud for de andre engelske officerer, der stillede sig under det ægyptiske banner. Men medens hans kamerater opfattede sin stilling mere som en leg, som en kilde til eventyr og moro, arbeidede Kitchener ihærdigt, han sløsede ikke med sin tid, men sørgede for at komme med over alt, deltog i alle rekognosceringer til fjerne steder og kom paa denne maade i berørelse med de indfødte, saa vel i de sydlige provinser som med stammerne ved det Røde Hav. Han lærte deres sprog og deres skikke at kjende, kort sagt: han satte sig til bunds ind i alle enkeltheder i det fremmede lands forhold med en enestaaende iver og interesse. Den unge mand tiltrak sig da ogsaa snart almindelig opmærksomhed, tapper og uforfærdet som han var. Mange af hans kamerater fortsætter den dag idag sit gamle driver-liv og kan undertiden, naar de mindes sin gamle vaaben-bror, falde i staver over, hvad »heldet« dog kan gjøre.

Det gjør intet skaar i den anerkjendelse, man maa yde lord Kitchener, om man siger, at mahdien paa en maade selv besørgede sin undergang. Et saa stærkt og grovt sværmeri, som her var sat i scene, maatte snart — selv for de enfoldigste — afsløre sig som den reneste humbug. Og mistroens sæd, der blev saaet ved mahdiens død, modnedes efter haanden som aarene gik. Med de talløse skarer af svorne tilhængere, der i Bakers og Gordons dage fulgte mahdien, var det haabløst at optage kampen. Kitcheners felttog mod den store mahdis efterfølger var for saa vidt en lettere sag. Han kunde neppe have udrettet noget i 1888. I 1898 var det blet en opgave, som ganske vist ogsaa andre vilde have kunnet løse. Men paa den anden side var vistnok ingen saa skikket for denne opgave som lord Kitchener; han var som skabt for stillingen.

Paa et kritisk punkt af krigen i Syd-Afrika, da udfaldet endnu syntes tvilsomt, og der var grund til at nære frygt for de britiske troppers skjæbne, blev lord Kitchener kaldt til krigs-skuepladsen. Intet taler mere til hans hæder end efterretningen om, at general Roberts havde sat som betingelse for overtagelsen af krigs-ledelsen, at Kitchener samtidig skulde udnævnes til stabs-chef. Ganske utvilsomt vil Kitchener nedlægge et dygtigt og varigt arbeide i denne krig; men hans store berømmelse vil dog for altid væsentlig være knyttet til hans store seire i Ægypten. En anden sag er det, at han, hvis krigen i Syd-Afrika bringes hurtig og lykkelig tilende, maaske vil blive tilbudt stillingen som øverst-kommanderende over den britiske hær.

Oberst Francis Wingate, der havde den lykke at være overanfører i kampen ved Jebel Gedir, hvor mahdien led sit siste nederlag, har i aarevis været en af Kitcheners mest trofaste medhjælpere. I de første vanskelige tider var han chef for efterretnings-kontoret i den ægyptiske hær. Som tilfældet var med Kitchener, var ogsaa Wingate et jern til at arbeide. Hans kjendskab til mahdien var erhvervet ikke blot gjennem personlig erfaring, men ogsaa gjennem et par skrifter, som han i embeds medfør maatte oversætte for forfatterne, Far Ohrwalder og Slatin pasha, der i disse bøger fortæller om sit lange fangenskab i Omdurman. Selv skrev han ogsaa en bog om mahdien og det ægyptiske Sudan, der vakte megen opmærksomhed i militære kredse.

Oberst Wingate var den første, der kom til kundskab om det store frafald blandt mahdiens tilhængere og indsaa, at tiden var inde til at tilintetgjøre ham. Det var ikke mere end rimeligt, at han, efter

at Kitchener blev kaldt til Syd-Afrika, blev sirdar eller øverstkommanderende over den ægyptiske hær.

Den tredje person i det omtalte tre-kløver var østerrigeren, Rudolf Slatin. Efter at have siddet 12 aar i fangenskab i Omdurman, flygtede han og naaede endelig i aaret 1895 Kairo; det er en selvfølge, at han kom til at spille en meget fremtrædende rolle i den siste del af krigen. Selv havde han en gang været soldat og gav nu Kitchener og Wingate de oplysninger, de ønskede om forholdene i Sudan, om Abdullahs planer og hans hærs forfatning, alt sammen ting, som hans lange fangeliv hos mahdien havde gjort ham nøie fortrolig med. Han skrev en brochure: »Ild og sværd i Sudan«; dette skrift overbevist militær-autoriteterne i London, lige som hans mundlige fremstilling havde overbevist Kitchener og Wingate om, at tiden nu var beleilig til at sende en engelsk-ægyptisk hær mod kalifen. Han tjenestgjorde paa dette tog i Kitcheners stab, og man ved at berette meget om ham paa denne seirrige marsch — først mod Dongola, siden mod den by, hvor han havde henlevet saa mange aar i fangenskab. Overhode finder man i Slatins levnetsløb mange mærkelige eventyr, underlige hændelser, der maaske kan sidestilles med Robinson Crusoes oplevelser eller de mest vovede ting i Rougemonts beretning.

Løierlig er historien om den første ordentlige middag, som blev givet for Slatin i Kairo, et par dage efter at han var vendt tilbage til civiliserede forhold. Samme dag havde kediven givet ham pasja-titelen. Middagen blev givet af den østerrigske gesandt Heydler til ære for hans landsmand, og alle fremmede magters repræsentanter var indbudne. Alle sammen kom noget for tidlig; de havde belavet sig paa en hyggelig stund før middagen sammen med denne mærkelige mand, nysgjerrige som de var efter at høre hans fortælling om den eventyrlige flugt om de mange oplevelser i mahdiens land. Slatin mødte op i færdig-kjøbte, grove klæder, som han havde anskaffet sig i dagens anledning. Han var slet ikke uvillig til at fortælle; men hans eventyrlige beretning blev for tidlig afbrudt; middagen var serveret. Han lovede imidlertid at gjenoptage sin beretning efter maden. Man havde gjort sig megen flid med denne middag, der maaske var altfor fin for en mand, der i 12 aar saa at sige udelukkende havde levet paa dadler og ris. Forretten skjærpede hædersgjæstens appetit; suppen ligesaa; den var velsmagende og kraftig. Ved denne ret lagde man mærke til, at Slatin, skjønt han lod, som om maden smagte ham fortræffelig, blev noget bleg. Næste ret var en lækker fiskeret, serveret med en yderst pikant og kraftig sauce.

Midt under denne ret perlede sveden frem paa Slatins pande, han gjorde et hop fra stolen og styrtede ud af værelset — bleg som døden. Taffelet blev hævet, diplomaterne sad længe og nød sine cigarer, men Slatin viste sig ikke mere den aften. De smaa mesterstykker i den herlige kogekunst, som baron Heydlers kok havde leveret, var for meget for mahdiens tidligere fange.

Forskjellige meddelelser.

— »*Deutschland*“ heder den nyeste tyske kjæmpe-damper, som i januar løb af stabelen ved Vulkan-værftet i Stettin; allerede til sommeren skal den tage fat paa ruten mellem Hamburg og Amerika. Skibet tilhører »Hamburg-Amerika linjen« og skal i al venskabelighed kappes med sit forbillede »Kaiser Wilhelm der Grosse« af »Norddeutscher Lloyd« i Bremen, hvis fuldendelse vi omtalte ifjor. Begge har som bekjendt overtrumfet det britiske kjæmpeskib »Oceanic« baade i størrelse og fart. »Deutschland« maaler 208½ meter fra stævn til stævn (er altsaa 11 meter længere end »Kaiser Wilhelm d. G.«), 20½ meter tværs over paa det bredeste og 13½ meter fra over-dækket ned til kjølen; det rummer 16,200 register-tons og fortrænger med fuld last 20,300 tons vand (2800 tons mere end »K. W. d. G.«). Til betryggelse mod vand- og ilds-fare er hele skroget delt ved 15 tvær-skot af jern og en lang-væg af jern i maskin-rummet; selvfølgelig er det ogsaa beskyttet ved en dobbelt-bund, med 24 vand-tætte skot. — Bemandingen skal udgjøre 525 mand, og der skal være rum for 467 reisende paa 1ste, 300 paa 2den og 290 paa 3die plads; ialt kan der altsaa huses 1582 mennesker ombord. Til i livsfare at redde disse, skal der føres med 20 store rednings-baade; og pumpe-værket vil være istand til at lense 4000 tons vand i timen. — Maskinerne skal yde 33,000 hestekræfter og ved hjælp af to propellere drive skibet frem med en fart af 23 knob. Alle styre-greier anbringes under vand-linjen. Skibet er lige som 9 andre svære tyske handels-dampere indrettet og bestemt til i krig at kunne bruges som hjælpe-krydser; derfor er maskinerne beskyttede ved svære kul-beholdere paa hver side. Straks skibet skal gjøre krigs-tjeneste, vil det overbyggede promenade-dæk og alle dets indretninger til passagerernes bekvemmelighed blive fjernet. Det svære fartøi har bare to forholdsvis lave master, men 4 skorstene, hvis top rager 34½ meter over vand-fladen.

— *Petroleum i Japan.* I provinsen Echigo findes petroleums-kilder, som har været kjendt i lang tid, men først i 1875 blev tagne i praktisk brug, og som i 1898 ydede ½ million hektoliter raa eller omtrent ¼ mill. hl. raffineret petroleum. Dette rækker rigtignok bare til for en $^1/_{10}$ af landets forbrug; men egnen skal være uhyre rig paa olje-aarer, som bare venter paa kapital. For nærværende er omtrent 6 mill. kroner anbragt i udnyttelse af Echigos petroleums-rigdom.

— *Brasiliens diamant-leier* har, siden de opdagedes i 1727, ialt leveret 12 millioner karat ædelstene til en værdi af 360 millioner kroner; tilsammen vilde disse diamanter veie $2^1/_2$ tons. Den største brasilske diamant, »Syd-stjernen« blev fundet af en neger-kone i 1853; den veiede raa 254 karat, sleben 125; den solgtes til Indien for $1^1/_2$ million kroner. For nærværende gaar det nedad med udvindingen, idet Syd-Afrika byder rigere leier, om end diamanterne derfra staar tilbage for de brasilske i ren og stærk glans.

— *Brynje-fabrik.* Den dag idag fabrikeres brynjer til salg blandt Syd- og Mellem-Amerikas indfødte og for indiske fyrster. De leveres fra J. W. Hawkins' værksteder i Walsall i England. Brynjer for indiske fyrster og deres hird veier 7—8 kilo og bestaar af staal-ringe paa 9—10 millimeters tværsnit, dannede af staal-traad nr. 14, 15 eller 16. Der gaar 3000 ringe paa hver kvadrat-fod. Ringene hærdes ved at dyppes rødglødende i olje, hvorpaa de poleres i rullende tromler.

— *Den nye tør-dok* i Bremerhafen maaler 220 meter i længden, 27.6 meter i bredden og 9.5 meter i dybden. To centrifuge-pumper paa 5 meter i tværmaal tømmer dokken paa 2—$2^1/_2$ timer for dens 75,000 kubikmeter vand. Anlægget har kostet $5^1/_2$ millioner kroner; det eies af byen Bremen og er leiet ud til »Norddeutscher Lloyd« for 100,000 kroner om aaret. Den kan ogsaa bruges af andre selskabers skibe for en klækkelig afgift.

— *Londons mad-forsyning.* I 1898 modtog byen London 73,660 tons *korn og mel,* hvoraf 43,180 tons fortæredes paa stedet; $^5/_6$ blev indført fra oversjøiske lande: 16,120 tons fra Amerika, 3873 fra Rusland, 3429 fra Indien, 2640 fra Kanada. Af *kjød* fortærede byen 222,853 slagtekjør, som indførtes sjøveien; fra Argentina alene kom 322,720 faar. Til Londons marked kommer 200,000 tons okse- og kalve-kjød, 170,000 tons faare- og lamme-kjød. 300,000 tons slagtet kjød indføres sjøveien, deraf 160,000 fra britiske kolonier (Australien). Af *fisk* kommer der 200,000 tons til byen, som selv fortærer $^2/_3$ eller omtrent 30 kilo for hver indbygger. Af *frugt* indføres 2 millioner hektoliter, deraf 900,000 hl. appelsiner, 250,000 hl. citroner, 300,000 hl. æbler; desuden store mængder syltet frugt.

— *Viktorium,* det nye grund-stof, som Sir William Crookes opdagede siste sommer, er bleg-brunt af farve og opløses let i syrer. Dets oksyd er mindre basisk end yttrium, men mere basisk end terbium; ellers ligner det disse stoffer adskilligt. Dets atom-vægt er omtrent 117. Dets spektrum viser visse bestemte linjer, som ikke kjendes for noget andet stofs vedkommende; disse ligger i spektrets ultra-violette del og er derfor usynlige for uvæbnet øie. De paavistes af Crookes ved hjælp af x-straaler og et nyt spektroskop, der var istand til at maale $^1/_{100\,000}$ af en tomme. Den metode, Crookes her anvendte, skal være enestaaende i forskningens historie ved sin nøiagtighed.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 23. febr. 1900.

Chamberlain har atter vundet et slag i parlamenret, og denne gang stod slaget om hans person. Som bekjendt er der i bladet *Indepedance Belge* fremkommet en del afsløringer, som gaar ud paa at vise, at han var meddelagtig i det Jamesonske indfald i Transvaal i 1895. I den anledning foreslog nylig den liberale repræsentant Thomas i underhuset, at der skulde anstilles en ny parlamentarisk undersøgelse angaaende sammenhængen med det Jamesonske indfald. Man vidste paa forhaand, at forslaget vilde falde; ti parlamentets majoritet synes fuldstændig at være hypnotiseret af imperialismen og dens fornemste talsmænd. Men man skulde dog have ventet, at Chamberlain af hensyn til udlandet, hvor mistanken mod ham er almindelig, vilde have benyttet sin veltalenhed til et alvorligt forsøg paa at afkræfte de temmelig graverende beskyldninger som er fremkomne mod ham. Men isteden derfor erklærede han overlegent, at underhuset ikke kunde bringe udlandets kritik til taushed, hvad det saa end vilde foretage sig. Og istedenfor at benytte anledningen til at rense sig, brugte han den til et heftigt udfald mod sine politiske modstandere, hvem han beskyldte for at have fremkommet med forslaget af de skidneste politiske motiver. Dette forsvar blev af parlamentet kjendt for godt med 286 mod 152 stemmer.

Krigen.

Alt tyder paa, at krigen har taget en ny vending. En stor engelsk styrke staar nu paa burernes eget territorium, i Oranje-fristaten, hvor den synes at holde omkring 8000 burere under general Cronje indesluttede; en mængde af de burere, som hidtil har staaet i Natal og den nordlige Kap-koloni, er vendt hjem for at forsvare sit eget land, og for Ladysmith synes befrielsens time at nærme sig.

Efter at feltmarskalk Roberts og lord Kitchener havde samlet en stor britisk hær — der nævnes 50,000 mand — paa vest-grænsen ved Modder-floden, begyndte de søndagen den 11. februar sine operationer. Hensigten var ved en omgaaende bevægelse i øst for burernes stillinger ved Magersfontein at undsætte Kimberley og afskjære burerne fra deres forbindelse med Oranje-fristaten. Den første del af opgaven, undsætningen af Kimberley, lykkedes fuldstændig. General Frenchs kavalleri efterfulgt af 6. og 7. division rykkede med en beundringsværdig hurtighed frem over Riet- og Modder-floden, og allerede natten mellem den 15. og 16. februar var Kimberley undsat. Dette var ogsaa paa høi tid, ti tilstanden i byen var frygtelig, værre end under Paris' beleiring.

Den hurtighed, hvormed fremrykningen maatte foretages, gjorde det imidlertid umuligt for Roberts i begyndelsen at holde en sammenhængende rad af tropper over hele den buede britiske linje til Kimberley, og det lykkedes derfor Cronje gjennem et hul i den britiske

linje at slippe ind i Oranje-fristaten. I det hele synes Cronje at have ledet sit tilbagetog paa en glimrende maade. Men han kom dog ikke tidsnok eller hurtig nok afsted til at undgaa englænderne. Efter endel forgjæves forsøg paa at hindre Cronjes overgang over floden synes det nemlig at være lyktes de engelske tropper at kjøre ham fast paa et punkt ved Modder-floden. De stillinger, som Cronje indehar, synes imidlertid at være meget stærke, og det er hidtil ikke lyktes englænderne at tvinge ham til overgivelse, til trods for den frygtelige artilleri- og infanteri-ild, hvormed de har overdænget ham. Det er ogsaa klart, at englænderne under de stedfundne kampe har lidt svære tab. Der er imidlertid liden udsigt for Cronje til at slippe væk, hvis det ikke lykkes de fra Natal og den nordre Kap-koloni tililende boere at tilføie Roberts's styrke et alvorligt slag. *R. E.*

Notiser.

— *Under den totale sol-formørkelse* i Indien 22. januar 1898, som iagttoges fra 157 stationer, bemærkedes en nedgang i temperatur paa 2.8 ⁰ C. I det øieblik solen var helt formørket, dæmpedes al luft-bevægelse, saa man ikke mærkede det svageste vind-pust.

— *Jorden rundt i 33 dage* blir det muligt at reise, naar den sibiriske bane aabnes næste aar. Fra Bremen til Petersburg 1½ dag — fra Petersburg til Vladivostok 10 dage — fra Vladivostok til San Francisko 10 dage — fra San Francisko til New York 4½ dage — fra New York til Bremen 7 dage. Her er det forudsat, at den sibiriske bane kun gaar 48 kilometer i timen; med tiden vil den visselig faa større hastighed, saa rund-reisen kan gjøres paa 30 dage.

— *Kabel fra Britisk Kolumbia til Australien* agtes nedlagt. Parlamentet i Kanada har netop bevilget de forlangte 5/18 af omkostningerne; England bidrager med andre 5/18, og de australske kolonier med 8/18 sammen. Overslaget lyder paa vel 34 millioner kroner, og de aarlige driftsudlæg til 2,600,000 kroner. — Fra Australien til Kaplandet agtes ligeledes nedlagt en kabel, men her søges ikke stats-hjælp.

— *3000 hektar* er i Tonking beplantede med morbær-træer for silkeavlens skyld; disse yder 24 mill. kilo blade, der plukkes 4—5 gange om aaret.

— *1500 mill. hektoliter poteter* avles der aarlig i verden, mod 870 mill. hl. korn. Irlænderen spiser næsten bare poteter, gjennemsnitlig 1.8 kilo om dagen; tyskeren giver dem dog ikke meget efter; dernæst kommer hollænderen, svensken og nordmanden; minst poteter spiser italieneren. — Mest brød spiser franskmanden. — Mest kjød spiser amerikaneren, dernæst englænderen; minst italieneren.

— *Sjinto-præsterne,* repræsentanterne for Japans stats-kirke, har nylig officielt erklæret, at deres ceremonier ikke er nogen religion — »de er blot en institution til bevarelsen af baandet slægt og slægt imellem samt af sammenhængen i folkets ærefrygt overfor sine forfædre.«

— *Tysklands nye civil-lov,* som traadte i kraft til nytaar, har sat liv i den tyske forlags-virksomhed. Alle ældre fortolkninger og lov-samlinger er med et slag blet værdiløse varer. Berømte rets-lærde og deres forlæggere taber uhyre summer, da deres hidtil saa efterspurte bøger pludselig blir makulatur. Isteden kappes yngre lærde om at erobre markedet for sine behandlinger af den nye lov-bog. Og dennes tekst maa jo alle borgere sætte sig ind i; den sælges da ogsaa i godtkjøbs-udgaver rundt om i alskens butiker, hos cigar-handlere, konditorer o. l. Gamle dommere, som ikke orker at sætte sig ind i den nye lov, maa tage afsked; og sagførerne har en haard sjau med at lære sine kunster om igjen efter nye noter. Man kan trygt tale om, at dette lov-bytte koster landet mangfoldige millioner.

— *Den rigeste by i Tyskland* er Frankfurt am Main, hvis formues-skatteligninger udviser en gjennemsnits-formue af 175,600 kroner (Rothschild bor der); næst-rigest er Essen (Krupp) med 154,300 kroner.

— *5000 diamant-slibere* gaar uden arbeide i Amsterdam og 3000 i Antwerpen. Alt paa grund af krigen.

— *Professor R. Koch* i Berlin opholder sig for tiden paa Java for at studere malaria-feberens fremkaldelse ved moskito-stik.

— *133 æg om aaret* spiser amerikaneren, 75 franskmanden, 39 englænderen.

— *Jordskjælvet ved Smyrna* 22. sept. sistleden kostede 1600 mennesker livet, kvæstede 2000 andre og ødelagde 10,000 huse over en strækning af mere end 100 kilometer. Somme steder er jordbunden sunket 1/2—2 meter, andre steder har den løftet sig henimod 1 meter.

— *En sæbe-grube* er i drift i Britisk Kolumbia. Man har nemlig opdaget indsjøer, hvis bredder og bund er dækkede af et tykt lag boraks og soda — altsaa saakaldt vaske-pulver i naturlig tilstand. Ved en af disse sjøer er allerede anlagt et bergværk, som har ydet 275,000 kilo vaske-pulver.

— Af de *britiske generaler* er lord Roberts 67 aar, Sir George White 64, Sir F. Clery 62, Sir Redvers Buller, Sir Charles Warren og Kelly-Kenny 60, French 59, Sir W. Gatacre 56, Lyttelton og Woodgate 54, Hildyard 53, Lord Kitchener 49 og Macdonald 47 aar gammel.

— *Enke-kronprinsesse* Stefanie af Østerrige-Ungarn har nu taget høitidelig afsked med keiser-hoffet og skiftet med sin 16 aarige datter, for at holde brullup med grev Elemer Lonyay fra Ungarn i mars.

— *Influenza* herjer ogsaa i vinter slemt, især i Spanien og Italien. Bare i Livorno var 12,000 angrebne paa fjorten dage.

— *En tuberkulose-kongres* skal holdes i Neapel 3.—6. april; samtidig aabnes en hygiene-udstilling.

— *2800 millioner kroner* om aaret fortæres der i Storbritannien og Irland i alkohol.

— *Over 400,000 dyr* og ikke fuldt *150,000 planter* skal kjendes af videnskaben for nærværende. — Af insekter kjendes 280,000 arter, deraf 120,000 vinge-dækkede og 50,000 skjæl-vingede. — Af fugle kjendes 13,000 arter, af fiske 12,000, af krybdyr 8300, hvoraf 1640 slanger (deraf 300 giftige); fremdeles 1300 amfibier, 20,000 edderkopper, 50,000 bløddyr, 8000 orme, 3000 pig-hudede osv. — Det natur-historiske museum i Berlin har 1,800,000 eksemplarer af 200,000 dyre-arter.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

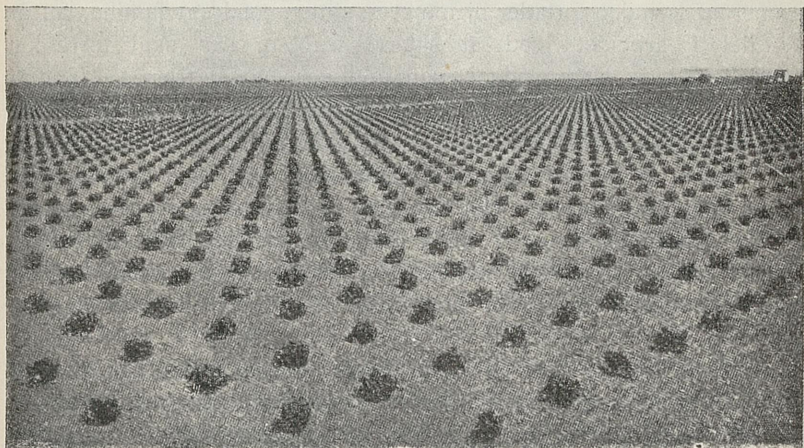
Redaktør: Chr. Brinchmann.

BIND XV. 15. MARTS 1900. HEFTE 5.

Frugt-avl i Kalifornien.

(Efter E. H. Rydall i *Pearson's Magazine*).

Kalifornien vil altid være et af verdens største frugt-producerende distrikter; kun regn-mangel er undertiden skyld i, at høst-udbyttet ikke blir saa rigt som ellers. Der er tre grene af denne

Vingaard i Fresno-distriktet i Kalifornien.

store industri, der hver beskjæftiger dygtige og indsigtsfulde mænd, som har sat store kapitaler ind herpaa: nemlig frugt i naturlig tilstand, kandiseret frugt og tørret frugt.

Nogle faa tal vil vise frugt-handelens vækst i Kalifornien i de

siste otte aar. I 1890 var frugt-produktionen omtrent 70,000 tons, i 1898 250,000 tons. I 1890 udførtes fra Kalifornien 40,C00 tons kandiseret frugt; i 1898 52,000 tons. Af tørret frugt udførtes i 1890 32,600 tons; i 1898 76,000 tons.

Det vil saaledes sees, at frugt-handelen i Kalifornien er i stærk fremvækst, og at efterspørselen efter disse varer blir større og større paa verdens-markederne. Man tør ogsaa slutte, at de 540 millioner kroner, som nu skal anvendes til den kaliforniske frugt-avl, vil give et ganske net udbytte.

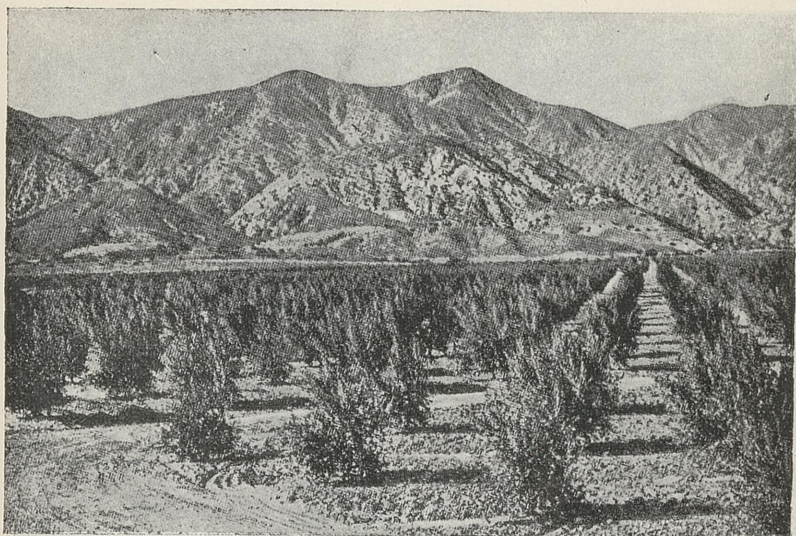
De vigtigste tørrede eller syltede frugter, som udføres fra Kalifornien, er æbler, aprikoser, figener, ferskener, pærer, plommer, nektariner (en slags fersken), druer, og fremfor alt svisker. Med undtagelse af aprikoser produceres de fleste af disse i staten Kaliforniens mellemste distrikter, ca. 160 kilometer fra San Francisko; i Kaliforniens sydlige distrikter dyrkes hovedsagelig frugter som oliven, appelsiner, meloner, citroner o. s. v. En kort fremstilling af den vel kjendte Kalifornia-aprikoses behandling og tørring vil ogsaa belyse enkelthederne i behandlingen af alle de forskjellige frugter i denne hurtigt voksende gren af den kaliforniske frugt-avl.

Saa snart aprikoserne er modne til at plukkes, indrykker man i de nærliggende byers blade avertissementer om arbeide for kvinder. Tusener af kvinder forlader hjemmet sammen med sin familie, for at tage del i arbeidet med at skjære frugten, der skal tørres; i almindelighed er det mændene, som plukker den af trærne. Undertiden kan optil 500 mennesker være beskjæftigede i en saadan stor have.

I haven er opreist telte, der tjener som logi, og som man leier mod en billig godtgjørelse. Her kan man se en samling repræsentanter for alle samfunds-klasser i travl virksomhed, lige fra den fattige engelske familie med fine manerer og aristokratiske forbindelser til de ubestemmelige personer, der reiser fra by til by for at søge ansættelse.

Enhver kvinde har en liden »tray« (kasse) foran sig; efter at have skaaret frugten af med en kniv, lægger hun den ned i kassen. Naar fem saadanne er fyldte, sættes de oppaa hverandre; vedkommende arbeiderske raaber saa »Tray«, hvorpaa en anden kommer og sætter mærker paa kasserne, som derefter bæres til svovl-huset. Kvinderne faar 37 øre for hver kasse, der indeholder 60 pund frugt. Al frugt maa henstaa i svovl-huset i flere timer, for at bleges eller bevare sin naturlige farve; ligeledes ødelægges derved alt insekt-liv i den. Ellers vilde solen bevirke, at den blev mørk.

Kasserne bæres derpaa ud og sættes paa jorden under de stærke sol-straaler; i overskyet veir sættes kasserne den ene ovenpaa den anden, indtil solen kommer frem; frugten kræver fra 3 til 7 dage for at tørres. Naar denne tid er forløben, gaar man ud i haven med de saakaldte »sweat boxes« (svede-kister) og samler al frugten fra kasserne i disse, hvor den da forblir, til den er fuldt tørret. Endelig bringes den til magasinerne, hvor den lægges i hauge, ca. 3 meter høie, og venter paa kjøbere. Der var en tid, da det meste af denne tørrede frugt udførtes i kasser; men den store

Oliven=have i Kalifornien.

fragt paa disse hidførte en forandring heri. Nu udskibes kun den finere frugt paa denne maade, medens størsteparten udføres i sække.

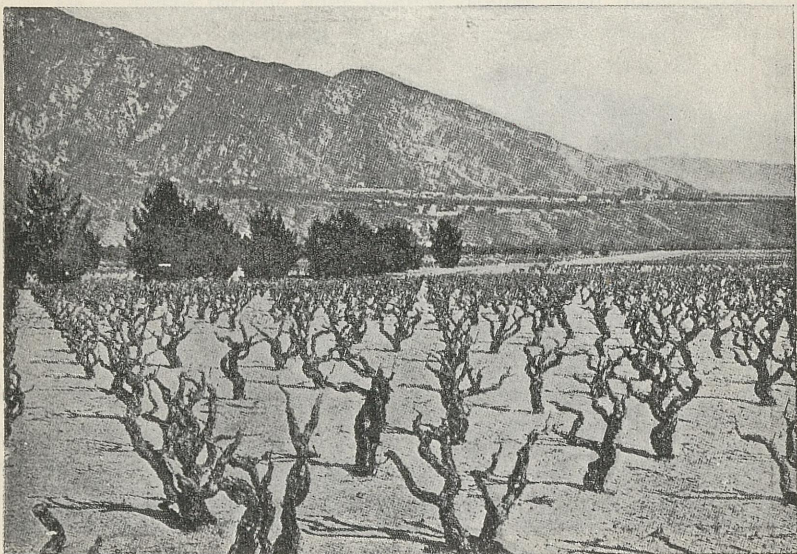
Det har været de kaliforniske producenters maal at forbedre produkternes kvalitet; i dette øiemed beskjærer de ofte træerne fra top til rod og fjerner store mængder af grene med umoden frugt, saa at resten faar den nødvendige vægt og kvalitet for at kunne konkurrere med fremmede landes produkter. De bedre sorter udsættes for damp, for at frugten kan blive myg og derved lettere pakkes i kasserne; i den hensigt bringes den til et hus, hvor den damp-bades. Al daarlig frugt stanser ved svovl-processen og sælges til destillatørerne for at gjøres til frugt-vin.

Det koster 1170 kr. at udføre en vogn-ladning svisker fra Kalifornien til Boston; fragt, is og salgs-omkostninger beløber sig i det

hele til ca. 1800 kr. En saadan ladning indbringer 5400 kr.; heraf fragaar saa, hvad han maa betale for arbeidet med plukning, for kasser og pakning.

Nedre-Kaliforniens vingaarde er ikke meget maleriske at se til; de vel beskaarne buske, plantede i lige linjer, der udstraaler i alle retninger med den største regelmæssighed, giver landskabet et ensformigt og kjedeligt udseende.

I denne del af Kalifornien er dyrkningen af rosin-druen en af de vigtigste industri-grene og drives efter en storartet maalestok.

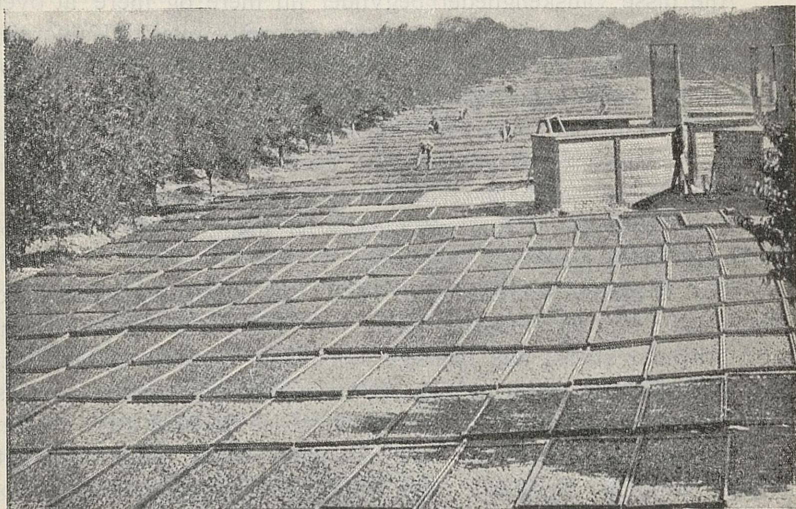
En af de ældste vingaarde i Kalifornien.

Den gjennemsnitlige drue-høst i distriktet Fresno alene er 70 millioner pund, eller omtrent $^4/_5$ af de Forenede Staters hele drue-produktion. Ved siden af det uhyre areal, hvor der udelukkende dyrkes vindruer, er der ca. 16,000 hektar, hvor der ikke vokser andet end den lille søde drue, der i tørret tilstand i handelen gaar under navn af rosin.

Drue-høsten begynder omkring den 1. september. Tusener af mænd og kvinder er beskjæftigede med det ryg-slidende arbeide at plukke klaserne af de smaa buske, der i de fleste tilfælder neppe naar en mand til knæet. Desuden maa arbeidet gjøres med den største forsigtighed; ti det gjælder fremfor alt ikke at gnide den friske farve af frugten og saaledes ødelægge dens udseende. Efter hvert som

klaserne plukkes, lægges de ved siden af hverandre i smaa kasser, ca. 2 eller 3 kvadratfod i flade-indhold og 1 tomme dybe. Enhver kasse rummer omtrent 10 kilo grønne druer, der i tørret tilstand som rosiner taber 3 eller 3.5 kilo i vægt.

I flere dage og nætter ligger druerne ude i aaben luft. Paa grund af den almindelige regn-mangel i denne tid af aaret resikerer man lidet derved. Undertiden kan dog regnen og stormen komme uventet, og da lider de mange vingaarde langs lierne en slem medfart. Man kan ofte se hauger af halv-tørrede druer ligge be-

Aprikos-tørring.

gravne med kasser og alt sammen, under de store mængder af dynd, som føres nedover skraaningerne under høst-regnens stride strømme.

Dette er aarsagen til, at de mange smaa-sten kommer ind i rosinerne, som man saa ofte støder paa. Men regn paa denne tid af aaret er meget sjelden. I det hele taget foregaar tørrings-processen uafbrudt, indtil druerne efter nogle dages forløb vendes om ved at sætte en tom kasse over den halv-tørrede frugt og vende det hele om, saaledes at undersiden udsættes for solen.

Naar tørrings-processen er forbi, læsses frugten paa vogne og føres til perser, 8 eller 10 tommer dybe. En af disse kan tage omtrent 65—70 kilo rosiner. Her forblir de, til persningen er færdig. Der hengaar i almindelighed 2 eller 3 uger, før man kan sortere frugten — et arbeide, som blot kan foretages af kyndige mænd og kvinder. De fineste klaser lægges paa en side for sig selv og

klassificeres som »London Layers«. Resten samles i en stor maskine, hvor stilk og sten fjernes fra frugten.

Figen-industrien i Kalifornien er meget faa aar gammel. I alle frugt-avlens grene kræves der lang erfaring; ligeledes maa der anvendes mange penge, før man opnaar denne. Heraf afhænger et produkts renommé paa markedet. De store hindringer for figenindustriens fremgang i Kalifornien har været: uvidenheden om, hvorledes figenen skal behandles og trærne røgtes; figenens seige skind og dens syrlighed; daarlig pakning; mangel paa marked.

Alle disse vanskeligheder begynder nu mere og mere at overvindes; armeniere, serbere og østerrigere er komne over til Kalifornien og har lært producenterne sine praktiske metoder; i 1898 beløb saaledes den kaliforniske figen-produktion sig til 900,000 kr.

Foruden mange naturlige vanskeligheder, der virker skadeligt paa den kaliforniske frugt-avl, som kostbar dyrkning, lang tørke, insekt-sygdomme, jernbane-selskabernes ublue fragt-priser o. s. v., kan endnu nævnes, at frugt-producenterne mangler en organisation til varetagelse af gjensidige interesser.

Mr. Wiggins, sekretær for »The Los Angeles Chamber of Commerce«, og den ledende aand ved udstillinger af kalifornisk frugt, kritiserer stærkt den daarlige emballage; endvidere raader han til at forsyne hver kasse og sæk tørret kalifornia-frugt med en brugsanvisning, der lærer konsumenterne, hvorledes de skal koge frugten.

England forbruger nu store mængder tørret Kalifornia-frugt; dernæst kommer Tyskland, saa Frankrige, Holland, Belgien og Sveits, hvilket siste land i 1897 forbrugte for over $2^1/_2$ million kroner.

Denne frugt kan føres fra Stillehavs-havnene, og betales i Havre med omtrent en halv penny pundet. Australien og Ny-Seland anvender store mængder af dette produkt. Fragten og tolden paa tørret frugt er ikke saa høi som paa kandiseret frugt; for denne siste betales i Sveits en told af kr. 13.50 paa en vægt af 100 pund, i Tyskland 25 kr. og i Frankrige 32 kr.

Uddrivelse af onde aander i Amerika.

(Efter L. de Norvins i *Revue des Revues*).

I fjor kunde vi meddele lidt om den saakaldte »Christian Science«, en slags religiøs læge-kunst, som amerikanerinden mrs. Eddy havde bragt i mode. Hun har allerede en konkurrent i mr. F. W.

Sandford og hans »arbeidere«, som giver sig ud for at kunne helbrede sygdom ved at uddrive de onde aander, som volder denne. Og uddrivelsen foregaar ganske ligefrem ved at dunke patientens krop med Bibelen.

Ligesom saa mange andre slige sekter, støtter Sandford og hans tilhængere sin lære paa en *bogstav*-ret fortolkning af bibel-steder. De paastaar sig at leve i fuldkommen overensstemmelse med Mose lov. Al sygdom beror, efter deres tro, paa besættelse med onde aander; det gjælder bare at drive disse ud af kroppen, saa er sygdommen borte med det samme. Og dette sker ved hjælp af bønner og dunk med Bibelen.

Sekten er ganske ung, men har allerede »grene« rundt om i landet. En af de vigtigste hører hjemme i Manchester i New Hampshire og ledes af en mr. Charles W. Hutchins, en bogtrykker, som for et par aar siden kom til at høre Sandford præke. Han blev øieblikkelig greben af troen; tidligere var han en skikkelig baptist. Nu solgte han sit trykkeri og gjorde sit lille hus til en kirke for den nye tro. Hans omvendelse blev signalet til, at adskillige af hans menighed slog følge; især kvinder, som fik stærk tro til det nye og enkle læge-middel. Hutchins eiede ikke nogen formue; men snart strømmede der offer ind i overflod. Syge stimlede sammen om ham og gav ham rigeligt med jordisk gods i takke-gave. Snart kunde den nylig saa fattige mand flytte ind i et stateligt hus i byens flotteste strøg.

Sistleden september maaned blev Charles B. Fletcher, en gammel rig borger i byen, syg af nyre-betændelse. Lægerne gav ham den tunge besked, at de ikke kunde hjælpe ham; videnskaben kjendte ingen midler mod hans sygdom. I sin nød drog han til fromme mænd, som havde ord for at kunne helbrede ved bøn. Men troen hjalp ham lige lidet som videnskaben. Endelig kom han ogsaa til Sandford i Shiloh; men endda han havde 25 dollars at byde som tilskud til menighedens kasse, maatte han reise med uforrettet sag, da Sandford ikke fik tid til at tage sig af ham. Fortvilet drog han nu hjem igjen og henvendte sig til sit bys-barn mr. Hutchins. Han og hans menighed havde stunder til at hjælpe. I tre dage opsendte de brændende bønner for hans frelse og dunkede løs paa ham med sine bibler. Den arme mand var allerede ved hjemkomsten meget usel, og under fjerde dags dunking udaandede han.

Dette slemme tilfælde rokkede dog ikke de troendes overbevisning. Ja, hvad besynderligt er, den afdødes egen familie blev fast i troen. Rigtignok deltog ingen af hans paarørende uden netop

hans hustru i besværgelserne; hun ikke alene overvar, men hjalp til med dunkingen af den stakkels døendes udpinte krop.

Besværgelsen foretages ikke altid efter samme recept. Undertiden udføres den bare af en enkelt »arbeider«; stundom tropper en hel flok op i syge-stuen, hvor de enten lægger sig næsegrus paa gulvet og beder uafladeligt, til de ikke orker mere og sovner af, eller gaar gaase-gang rundt i rummet og banker i væggene med sine bibler. Faar de saa magt over den onde aand, jager de ham paa dør og forfølger den gjennem gaden med raab og hyl.

Somme tider tvinger de den syge til at faste dage i træk; djævelen er nemlig et sanseligt væsen, som ikke trives i en mager krop, men forlader den omtrent som en gjæst siger farvel til et værtshus, hvor beværtningen er skral. Kristus sagde jo om enkelte onde aander, at de bare kunde uddrives ved bøn og faste. Det hænder, at »arbeiderne« kaster sig over den syge og raaber: Der har vi den onde aand, inde i dit øie ser vi ham! Om saa den syge gjør ophævelser, svares der: Det er ikke dig selv, men den onde aand, som nu taler gjennem din mund — ud derfra, elendige aand! . . . . og saa blir der dunket løs med biblerne.

Mr. Hutchins mistede en sytten aars søn i august maaned sistleden. Gutten var gaaet som frivillig til stand-leiren i Chikamauga for at drage ud i krigen, men fik blod-gang og maatte drage hjem. Lægen havde forbudt ham at tage fat med arbeide, før han var blet fuld karl igjen; men den unge mand lystrede ikke raadet og blev daarlig igjen. Nu tog hans far og »arbeiderne« sagen i sine hænder — og inden faa dages dunkning var gutten død. Mr. Hutchins trøstede sig med, at slig var det Guds vilje det skulde gaa, og røbede ingen skuffelse.

Far Hutchins er en liden mand med blegt ansigt og langt sort haar hængende ned over panden. Han vil nødig tale om sin behandlings-maade og negter fra først af nogensinde at anvende dunking. Gaar man ham paa livet, tilstaar han saa til slut, at det nok hænder, man klapper med biblen paa den syges skulder — for at give befalingen til den onde aand stærkere eftertryk. Det hænder ofte, at besværgelserne blir frugtesløse; men dette stikker i, at den syge fattes troen. Er derimod den syge lige stærk i troen som »arbeideren«, maa den onde aand vige.

Præsteskabet gjør alt muligt for at stagge denne uhyggelige fetisj-dyrkelse; men deres stræv lønnes kun med ringe held.

Sandford har givet sin sekt navnet «Den levende Guds kirke, sandhedens pille og grundvold«. For de gaver og bidrag, som

strømmer sammen, er der reist et tempel, et hospital for »behandling ved troen«, en bibel-skole og et barne-asyl paa Benlah-aasen ved Freeport i Maine. Anlægget er døbt Shiloh. Sandford beretter selv sin kaldelse saalunde:

— For otte aar siden aabenbarede Gud sig for mig i Old Orchard. Han gav mig et ord, et eneste, og dette ord har været mig nok til at lære mig, hvad der skulde være mit livs gjerning. Dette ord var *Armageddon*. Jeg tilbragte en vidunderlig nat, og jeg var vidne til noget over-naturligt. De onde aander joges ud af mig, uden at jeg havde fornemmelse deraf. Men i Kristi navn gav Gud sig til at samtale med mig som med en ven. —

I Shiloh udgiver Sandford sit blad »Ild-tungerne«. Paa »tros-behandlings-hospitalet« er indrettet besværgelses-sal, svarende til operations-salen ved almindelige hospitaler. Sandford nærer den dybeste foragt for og det hidsigste had til andre religioner, selv til »Christian Science«, som jo dog ogsaa helbreder ved bøn og tro.

Templet i Shiloh har tolv smaa taarne. Det første af disse taarne er indviet til bøn; der bedes dag og nat aaret rundt af en »arbeider«, som afløses, naar han har bedet sig træt. De øvrige elleve taarne skal tages i brug til det samme, efter hvert som der flytter nok disciple sammen paa stedet.

Sandford agter at reise et nyt kjæmpe-tempel i selve Boston med rum til 10,000 ad gangen. Han agter fremdeles at kjøbe en ocean-damper, for at skibe apostle rundt til alle klodens hjørner for at forkynde den nye religion. Han vil erobre Jerusalem og gjøre det til verdens hovedstad. I det øiemed vil han opvække en vældig tros-krig — Armageddons krig.

Da Shiloh-templet stod færdigt i august maaned, var det beheftet med en gjæld paa 70,000 kroner. Sandford indkaldte et menigheds-møde til ofring. Denne aabnedes med, at en fattig kone skjænkede 1 cent (3—4 øre), sin eneste skjærv. Men saa gav en anden kvinde 10,000 dollars (37,000 kr.) paa et bret. Gaver paa 100—200—400 dollars strømmede ind. Somme gav sølv-tøi, en gav gaard og grund — — og før mødet hævedes, var beløbet indsamlet.

Sekten vokser dag for dag — stadigt omvender godtfolk sig til troen paa sygdommes helbredelse ved bøn og bibel-dunking. Menneskenes børn er mangfoldigen indrettede, og i Amerika kanske ikke minst.

Tuberkulosens bekjæmpelse.

(Efter dr. Hans Leyden i *Deutsche Revue*).

Det 19. aarhundred kaldes ofte opfindelsernes og kommunikationernes tidsalder. Men skulde det ikke med lige stor ret kunne kaldes den praktiske humanitets tidsalder? Læge-kunsten har i de siste 100 aar taget et mægtigt opsving. Den har forstaaet at slutte sig nær til de ledende faktorer inden staten, ligesom den samtidig har vedblet at nære den inderligste følelse for de brede lags ve og vel. Men i rigtig forstaaelse af tidens kultur-opgaver og baaret af humanitetens aand stiller den praktiske medicin sig endnu et videre socialt maal, — at opmuntre følelsen af gjensidig samhørighed, at udjevne modsætningerne og skrankerne mellem de forskjellige samfunds-klasser, at faa alle kredse til at interessere sig for de trængende, at faa de bedre stillede i samfundet til at hjælpe og redde sine medmennesker, alle, som holder paa at gaa til grunde i nød og sygdom.

Fremmet ved international udveksling af gjorte erfaringer og iagttagelser, blev medicinen sat i stand til ved hjælp af betydelige offentlige midler at virke for folke-sundhedens vækst. Den formaaede i forholdsvis kort tid gjentagende at hemme, ja ofte forebygge de vel kjendte, hærjende epidemier, der tidligere uhindret havde faaet lov til at anrette sine ødelæggelser inden alle folkeslag. Man tænke blot paa kopper, kolera, difteri, pest, tyfus.

Der er en smitsom sygdom, der seigere og mere morderisk end alle sine søstre arbeider paa menneske-slægtens tilintetgjørelse, og som indtil for nogle aar-tier siden blev kun lidet paaagtet. Den trodsede alle lægernes anstrengelser, saa meget mere som disse dreves lidet energisk. Stadig har den uden forskjel fordret sine ofre blandt alle folk og racer, uanseet alder, stand og kjøn i alle klimater. Dens dødeligheds-siffer er høiere end hvilken som helst anden sygdoms.

Alligevel er kampen mod den aldrig blet ført med slig kraft som mod de andre sygdomme, fordi den snigende, uden voldsomme symptomer, under forbigaaende bedringer, langsomt fører den angrebne til graven. Aldrig blev den overvunden, saa at den store masses feilagtige anskuelse om dens uhelbredelighed og den menneskelige videns utilstrækkelighed næsten blev til et dogme.

Navnet paa denne sygdom, for hvilken blot faa familier gaar

fri, behøver vi neppe engang at nævne. Enhver forstaar, at vi mener tæring, tuberkulose. Tæring eller svindsot (phthisis) har faaet sit navn af, at den under sit forløb ledsages af en mere eller mindre hurtig hensvinden af den samlede organismes legems-kræfter (habitus phthisicus). Tuberkulose kaldes den ogsaa, fordi den anatomisk karakteriseres ved knude-dannelser, tuberkler. Den nyeste forskning har givet positivt bevis for den tidligere fremsatte formodning, at denne sygdom kan sætte sig fast over alt i legemet, i huden, tarmen, knoklerne osv. Men lungerne er og blir dog dens hyppigste sæde, saa at lige over for lunge-tæringen træder alle andre former af tuberkulose i baggrunden, og behandlingen af »phthisis« er blet til en special-opgave for lægerne.

Men der kunde dog blot herske uklare forestillinger og formodninger — tilslørede af den sløve ligegyldighed, hvormed mængden bærer sin skjæbne — angaaende tuberkulosens udbredelse, saa længe ikke en paalidelig statistik tydeligere viste os denne sygdoms frygtelige vækst. Fornemmelig gjaldt det om faa paa det rene, hvor uhyggeligt tæringen grasserer i de moderne byer. Det maatte være om at gjøre at finde sygdommens arnesteder, og disse fandt man hos byernes arbeider-befolkning i daarlige boliger, trange rum, utilstrækkelig næring, sundhedsfarligt arbeide. Særligt her var det, at hygieniske forholdsregler snart viste sin virkning ved at forringe sygdoms- og dødssifrene.

Det statistiske tal-materiale vakte os til kamp ogsaa mod tuberkulosen. Men meget snart indsaa lægerne, at der lidet var at opnaa mod denne fiende blot med medicinske erfaringer og bestræbelser, men at de maatte se til at faa alle samfunds-lag med i denne kamp, hvis de skulde kunne gjøre sig noget haab om at bringe seiren hjem.

Adskillige fremragende medicinske forskere har viet denne forfærdelige sygdom sin opmærksomhed, for muligens at finde midler til at helbrede den.

Allerede læge-kunstens far, Hippokrates, anordnede en særlig levevis samt veksling af opholds-sted for de syge; han hyldede saaledes klimato-terapien. Plinius den ældre udvidede læge-metoden, idet han lagde særlig vægt paa sol-lysets og naale-skogens indvirkning. Videre har vi Galenos, der i luftens renhed saa en vigtig helbredelses-faktor og anordnede ophold paa fjeldet samt melke-kure. End yderligere fandt man, at kyst-klima og ophold i de sydlige lande havde gunstig indflydelse paa sygdommen.

I de følgende aarhundreder er der ingen yderligere, epoke-

gjørende fremskridt i helbredelses-principerne at notere. Derimod blev i det 17. aarhundred, da man begyndte at aabne ligene, veien banet for den videnskabelige undersøgelse af tæringen paa patologisk grundlag. Først vor tids-periode blev det forbeholdt at se bestræbelserne efter at udforske tuberkulosens sande væsen kronede med held.

Da der blot kunde være liden tvil om tuberkulosens smitsomhed — skjønt den endnu ikke var videnskabelig bevist — var det nærliggende, at man i førstningen søgte af værge sig for denne sygdom, ligesom de øvrige infektions-sygdomme, ved strengt gjennemførte profylaktiske forordninger, ved isolering. Kongen af Neapel udstedte saaledes et edikt, der stod ved magt fra 1782 til 1848, og hvorefter de tærings-syge blev holdt isolerede i særskilte hospitaler og skyedes af befolkningen som spedalske. Trods dette er tuberkulosen i Italien ikke gaaet tilbage; ti smitte-faren hviler paa andre præmisser. Man har vel siden sjeldent for alvor tænkt paa fuldstændigt at isolere de syge.

England er de praktiske velgjørenheds-bestræbelsers land, særlig paa sygehus-væsenets omraade. I aaret 1814 oprettedes i dette land det første special-hospital for lunge-syge af alle stænder og af begge kjøn, nemlig *The Royal Hospital for the diseases of the chest.* Naturligvis bød dette i førstningen nærmest blot et tilflugts-sted for vedkommende patienter, da en særegen behandling endnu ikke eksisterede. Imidlertid danner dette den første begyndelse til en rationel bevidst fremgangsmaade. I England er der efter haanden blet stiftet flere lignende, ved private midler rundhaandet støttede anstalter, saa som *Brompton Hospital for consumption and diseases of the chest* i 1841, *City of London Hospital for diseases of the chest* i 1848, *North London Hospital for consumption and diseases of the chest* i 1860, og saa det betydeligste i 1868, nemlig *The Royal National Hospital for consumption and diseases of the chest,* der ligger ved havet i Ventnor paa øen Wight og staar under ledelse af dr. Sinclair Coghill. Omtrent 4900 patienter kan aarligt optages i engelske lunge-hospitaler; dertil kommer endnu en hel del syge i de med hospitalerne forbundne polykliniker.

Det var dog Tyskland, der var banebrydende i kampen mod tuberkulosen, idet man her med held begyndte at anvende en systematisk kur-metode i dertil indrettede anstalter og derved rokkede betydeligt ved den gamle, grundfæstede tro paa denne sygdoms uhelbredelighed. Videnskabelige forskere har her med ægte tysk udholdenhed og grundighed skredet videre frem paa den brudte bane

og har etableret en fast bygget kur-behandling af tuberkulosen, der for den samlede kultur-verden staar som det beste mønster til efterlignelse. Tyskland har ubestrideligt taget ledelsen i denne sag.

Dr. Brehmer, som i 1855 grundede den nu verdens-berømte private lungekur-anstalt i Gørbersdorf i Schlesien, har gjennem sin aarelange virksomhed æren af at have skabt grund-ideerne for en hygienisk-diætetisk behandling, der er blet kronet med de beste resultater.

Hvad Brehmer empirisk havde gjennemtænkt og med genialitet overført paa de praktiske livs-forhold, fandt ogsaa sin fuldstændigste videnskabelige stadfæstelse ved Robert Kochs store opdagelse i 1882, idet han fandt tuberkulosens smittebærer, tuberkel-bacillen. Kochs paavisning af denne bacille og af lunge-tæringens identitet med alle tuberkuløse sygdomme blev en garanti for, at de hidtil gjorte erfaringer nu videre vilde udvikles.

Det lykkedes Koch at vise, at tuberkel-bacillen er den eneste smittebærer ved overførelse fra menneske til menneske, eller ogsaa fra dyr til menneske (gjennem føden), medens udenfor den menneskelige eller dyriske organisme bacillen ikke kommer til udvikling. Koch afviste med rette teorien om tuberkulosens arvelighed, men udtalte derimod, at der hos mange var en nedarvet større eller mindre modtagelighed for sygdommen, en mening som ogsaa Rudolf Virchow tidligere havde givet udtryk i den sætning: »Arvelig er tuberkulosen ikke som sygdom, men som anlæg.«

Uagtet det trods mangfoldige forsøg endnu ikke er lyktes at finde det saa længselsfuldt ventede radikal-middel mod tuberkulose, saa er dog i hvert fald opdagelsen af tuberkel-bacillen blet et værdifuldt diagnostisk og tillige prognostisk hjælpemiddel, specielt hvor det gjælder det yderst vigtige punkt at erkjende sygdommen i begyndelses-stadiet.

Til trods for, at den praktiske erfaring afgjort talte derimod, var det alligevel ikke saa underligt, at der straks efter Kochs opdagelse udtaltes forskjellige teoretiske betænkeligheder lige over for kur-anstalterne, da man mente, at disse anstalter muligens kunde virke til smitte-stoffets udbredelse i de nærmest liggende egne.

Dr. Cornets fortjenstfulde undersøgelser bragte fuld rede paa dette spørsmaal. Det lykkedes ham fyldest-gjørende at paavise, at bacillerne udbredes fornemmelig ved den syges afsondringer og ikke ved hans aandedræt. Smitte-faren maatte altsaa være ringe, naar man blot paa hensigts-svarende maade tilintetgjør patientens afsondringer og omhyggeligt sørger for desinfektion af den syges tøi og kar

samt syge-værelset, medens de indtørrede tuberkuløse afsondringer let kan hvirvles op i luften og herunder føre med sig tuberkel-baciller, der atter kan indaandes af andre og paaføre dem sygdommen.

Det kan maaske ogsaa have sin betydning at henvise til de farer, som kan følge med intimt samkvem med tærings-syge. Det ligger ikke udenfor mulighedernes grænse, at sygdoms-spiren kan overføres fra mund til mund, f. eks. ved kys, hoste eller lignende. Dette bør de betænke, som indgaar ægteskab med tuberkuløse.

Det fik da den største betydning for tuberkulose-behandlingen, da det i Berlin blev fastslaaet, at smitte-muligheden i rigtigt ledede sygehuse synes saa godt som udelukket, og at der, naar man sørger for at tage rationelle profylaktiske forholds-regler, heller ikke kan være tale om nogen fare for syge-pleierne. Videre kunde det konstateres (Falkenstein i Taunus og Gørbersdorf i Schlesien), at den i kur-anstalterne strengt gjennemførte hygiene virkede sanitært opdragende paa de i omegnen boende mennesker; ti faktisk var tuberkulosen blandt den omboende befolkning i tilbagegang.

Efter at Brehmer havde oprettet sin anstalt, opstod der snart en række privat-anstalter, der drog sig de gjorte videnskabelige opdagelser til nytte og saaledes bidrog væsentligt til en hurtig fuldkommengjørelse af behandlings-metoden. Ogsaa udenfor Tyskland vandt disse bestræbelser snart anklang. Tyskland staar imidlertid fremdeles øverst i denne henseende og har været tone-angivende for de andre lande.

I første linje maa her nævnes Falkenstein i Taunus, grundet 1876 under ledelse af dr. Dettweiler, der har havt en væsentlig andel i læge-metodens udvikling. Af stor vigtighed er den erfaring, han har gjort, at lunge-tæring i begyndelses-stadierne er forholdsvis let og sikkert helbredelig, at den kan læges overalt, hvor klimaet er nogenlunde jevnt, hvor der er ren, støv-fri luft uden skarpe vinde (øst og nordøst), med megen sol. Hermed havde Dettweiler bortryddet de største vanskeligheder — særlig i pekuniær henseende — for sine planer om tilintetgjørelse af tuberkulosen som folke-sygdom. For de fattige var nu veien aabnet til at finde helbredelse eller langsom bedring i sit eget fædreland, kanske i sin egen provins, ikke langt fra sine og uden væsentlig ændring i sin vante levevis, saa sandt man blot havde tilstrækkeligt mange folke-sanatorier. Af andre privat-anstalter kan nævnes Davos, Reiboldsgrün, Andreasberg, St. Blasien, Hohenhonnef.

Alle disse anstalter stemmer overens deri, at de efter fler-aarig virksomhed har kunnet udskrive omtrent en tredjedel som helbredede

og nok en tredjedel som betydelig bedre — af samtlige behandlede, der selvfølgelig har befundet sig paa de forskjelligste sygdoms-stadier. Dette er resultater, som maa siges at være ganske veltalende og paa det kraftigste beviser den anvendte kur-metodes berettigelse.

I korte træk er de ledende principer ved denne hygieniskdiætetiske anstalt-behandling følgende: Hvor det gjælder virkningerne af lungetæring, der aldrig vedblir at være lokale, men for det meste raskt udbreder sig over hele organismen, skal hele legemet gjøres modstands-dygtigt ved rigelig ernæring, hærdning og styrkning og saaledes overvinde sygdommen. Af medikamenter gjøres blot brug for at støtte behandlingen. Det er saaledes en speciel behandling, men dog ingen specifik.

Det er vel indlysende, at det, som læge-kunsten yder i slige special-anstalter, maa staa langt over privat- eller sygehus-behandling. Ti kun her er det, at et strengt opsyn med og en pædagogisk ledelse af de syge kan gjennemføres med konsekvent disciplin. Det stadige og fortrolige samkvem mellem lægen og patienten medfører en hygienisk opdragelse, hvorved den syge til slut selv blir sin beste læge. Det er ikke bare meningen, at patienten skal blive frisk igjen; men han skal ogsaa for eftertiden vedblive at være det, og hvis han ikke passer paa at leve fornuftigt, ogsaa efter at han er kommen ud af anstalten, maa han stadigt være belavet paa tilbagefald.

Det turde derfor være indlysende, at et ophold i varmere klima eller til fjelds eller ved et bad alene byder paa fordele, hvis den syge ikke paa forhaand har gjennemgaaet en rationel kur paa en specialanstalt.

Men en saadan anstalt-behandling kunde paa grund af sin kostbarhed næsten udelukkende komme de velhavende til gode, og disse afgiver dog altid en mindre procent til de tuberkuløse end de i økonomisk henseende daarligere stillede i samfundet. Uigjendrivelig er vel den udtalelse af dr. Sée: »For bacillen er vi alle lige«. Heraf følger med tvingende nødvendighed fordringen paa den samme, om ogsaa modificerede behandling for alle.

Men hvordan forholdt det sig endog for blot ti aar siden med arbeider-standen? Selv de aller simpleste hygieniske forordninger, som lægen gav den fattige patient i polykliniken, var det umuligt at faa gjennemført paa grund af mangel paa de nødvendige midler og paa grund af de sociale forholds pinagtighed. I regelen forværredes tilstanden, selv om patienten søgte læge-hjælp i sygdommens begyndelses-stadium — hvor den forholdsvis let lader sig helbrede —, indtil den sluttelig naaede det stadium, hvor patienten syntes syg

nok til at blive behandlet i et sygehus. Her maa han snart, naar han er blet bedre, overlade sin plads til en anden. Han begynder atter, endnu før han er fuldstændig helbredet, sit sundheds-skadelige arbeide, for at skaffe eksistens-midler til sig og sine. Endnu elendigere end før maa han efter kort tids forløb tilbage til sygehuset — han har gjort et skridt frem og to tilbage. Dette gjentager sig, indtil han endelig ved døden finder forløsning for sine aarelange lidelser. Hans familie er givet til pris for nød og armod og har desværre ofte nok selv faaet sygdoms-spiren i sig. Som draaber paa gloende sten er for de fattige de understøttelser, som tilflyder dem fra syge-kasse, veldædigheds-foreninger, fattig-pleie o. s. v., skjønt det samlede beløb i og for sig kan være ganske respektabelt. Sagen er, at bidragene kommer »draabevis« og kan derfor ikke gjøre den tilsigtede nytte.

Heller ikke middelstandens beskedne formues-forhold er tilstrækkelige til at frembringe noget andet resultat end det ovenfor skildrede. Men hvor meget tungere maa det ikke være for denne stand, der er vant til en bedre levevis, saaledes uforskyldt at komme i elendighed! Forholdsvis ubetydelig hjælp, som blot en kort tid kan holde den ulykkelige oven vande, indtil han atter har vundet kraft til selv at svømme mod strømmen, kan ofte gjøre underværker. Her ligger de aarsager og forsømmelses-synder, hvoraf der skabes en stadig blindebuk-leg for tuberkulosens videre udbredelse.

I flere lande, f. eks. Tyskland, har man tilveiebragt et stort statistisk materiale, for at komme paa det rene med denne sygdoms hærjinger. Det fremgaar heraf, at menneskene stedse mer og mer hjemsøges af tuberkulose, og ikke nok med det; men ogsaa om dyrene gjælder det samme, hvorved opstaar en stadig tiltagende smitte-fare for mennesket.

Af det righoldige materiale kan her anføres en del tal: I Tyskland, der ingenlunde er ugunstigt stillet, hvad tuberkulose angaar, beløber antallet af bryst-syge sig til minst 1,200,000, hvoraf der aarlig dør omtrent 180,000 personer. Berlin, hvis dødeligheds-siffer med hensyn til lunge-tæring med gjennemsnitligt 4300 dødsfald aarligt, figurerer som numer 10 af de store verdens-byer, har omtrent 25,000 tuberkuløse. Tuberkulosens dødeligheds-andel blandt den erhvervs-dygtige befolkning beløber sig fra det 15. til det 60. leveaar til 33 pct., altsaa en tredjedel. I aaret 1896 var der af 1000 dødsfald 342, der skyldtes tuberkulose. Mellem aarene 1890 og 1894 var der af 1000 mandlige arbeidere, der var blet uføre til arbeide i alderen fra 20 til 24 aar 548, og i alderen fra 25 til 29 aar 521, der tilskrev tuberkulosen sin arbeids-udygtighed.

Men kunde lægerne her skaffe hjælp? Resignerede maatte de lade det gaa, som Gud vilde. Jo mer lægerne indsaa sin afmagt lige overfor den stedse voksende fare, desto mere indtrængende reiste de fordringen om, at den store offentlighed, stat-myndigheder, kommuner, privatfolk, skulde interessere sig for dette brændende samfundsspørsmaal og i forening søge at bidrage til dets løsning. I Tyskland reiste der sig en stærk agitation (især Finklenburg, Goldschmidt, Foreningen for indre medicin i Berlin) for at gjøre kur-anstalterne til alle samfunds-klassers fælles-eie, og for at kalde til live en offervillig medvirken fra alle kredse.

Denne bevægelse begyndte næsten samtidigt paa forskjellige steder. Men først og fremst maa dog nævnes E. v. Leyden, der med hele sin personligheds magt søgte at begeistre alle for kampen mod tuberkulosen, først lægerne, dernæst de store byer, de almennyttige foreninger, og endelig opfordrer han til international sammenslutning til bekjæmpelse af denne folke-sygdom.

Saaledes blev bevægelsen sat i gang. Den blev dog en kort tid stanset ved de desværre uopfyldte, høit spændte forhaabninger, man i 1890 satte til den Koch'ske opdagelse, tuberkulin, hvori man troede at have faaet et universal-middel. Det næste skridt var, at der i alle samfunds-klasser opstod en række private velgjørenhedsforeninger, der beredvilligt stillede sig i bevægelsens tjeneste. Disse foreninger har bidraget meget til opgavens løsning og har bortryddet adskillige af de visselig berettigede betænkeligheder, man i begyndelsen nærede angaaende planens pekuniære gjennemførbarhed.

Nu er der i Tyskland allerede 33 saadanne foreninger, og der er ingen tvil om, at dette tal vil stige raskt. De har i de siste aar af egne midler dels oprettet, dels paabegyndt 31 folke-kur-anstalter over hele Tyskland, og det er meningen, at man skal gaa systematisk videre, efter som behovet kræver det.

Men man kom i disse foreninger, særligt i de kvindelige afdelinger, snart til forstaaelse af, at man ogsaa burde udstrække sin virksomhed til at drage omsorg for patienternes familier. Under forsørgerens behandling i anstalten bør hans familie sikres mod nærings-sorger, hvilket ogsaa vil have den følge, at den syge lettere vil finde sig i opholdet paa anstalten og desuden — fri for bekymringer — snarere blive frisk igjen. Videre er det blet optaget paa programmet at skaffe arbeide igjen til dem, der slipper ud af anstalterne.

Frankfurt am Main var det, som her gik i spidsen og kunde opvise det første praktiske resultat. Den der virkende forening for

rekonvalescent-anstalter (under keiserinde Friedrichs protektorat) fik i Falkenstein i Taunus oprettet en kur-anstalt for ubemidlede efter ivrig tilskyndelse af dr. Dettweiler, den utrættelige forkjæmper for ideen om at udrydde tuberkulosen som folke-sygdom.

Senere anlagdes i 1898 anstalter i Ruppertshain ved Königstein. Ideen om at anlægge slige anstalter for ubemidlede ved siden af dem, der var beregnede for de velhavende, blev først fremsat af Dettweiler, som allerede tidligere havde henledet opmærksomheden paa, at de fornemme anstalter ved rigtig forvaltning let kunde forrente sig saa godt, at overskuddet kunde anvendes til oprettelse af mindre flotte sanatorier. Ogsaa i Gørbersdorf i Schlesien (dr. Weckers sygehjem) har det samme fundet sted. Fra universitets-kredse er det blet foreslaaet at anlægge saadanne folke-anstalter saa vidt gjørligt i nærheden af universiteterne, for derved at tjene videnskabelige formaal og fremme lægernes uddannelse.

Efter forskjelligartede betænkeligheder har ogsaa byen Berlin — om end ikke paa nogen udtømmende maade — taget stilling til dette brændende spørsmaal. Denne stad satte i aaret 1892 paa godset Malchow ved Berlin i gang en kur-anstalt for mænd, senere en i Blankenfelde for kvinder.

Men specielt tre Berliner-foreninger har bidraget til en rask og gjennemgribende udvikling af kur-anstalt-væsenet. Af afgjørende virkning var det, da det Røde Kors's central-komite sluttede sig til bevægelsen som det Røde Kors's folke-sanatoriums-forening. I anledning af Keiser Vilhelm-kanalens aabnings-fest havde det Røde Kors i Holtenau oprettet et barak-lasaret, der vakte megen opmærksomhed og gjorde den tanke nær liggende at udvide det Røde Kors's freds-virksomhed særlig til at arbeide for lunge-sygdommes helbredelse, ved at anvende de til krig bestemte barakker som kuranstalter. Det Røde Kors's hele militære organisation, med sin disciplinerede uddannelse af sygepleie-personalet, kunde ikke andet end virke fordelagtigt paa disse bestræbelser, saa meget mere som det var meningen, at det skulde arbeide haand i haand med alderdoms- og invaliditets-forsikrings-anstalterne. Sanitets-korpsets kræfter blev ogsaa beredvilligt stillede til disposition.

Allerede i 1895 kunde det Røde Kors's folke-sanatoriums-forening aabne sin første kur-anstalt med 200 senge ved Grabowsjøen ved Oranienburg. Denne anstalt har tjent som mønster for de senere anlagte; den har fuldstændigt svaret til forventningerne og har til fulde vist, at den nord-tyske slette er vel skikket for denne

slags sanatorier. Foreningen har ogsaa sat sig til opgave at gaa frem paa samme maade over alt i riget.

Paa samme tid kunde endelig i 1896 de allerede længe forberedte bestræbelser, som var komne tilsyne i Berlins læge-foreninger m. v., give sig et praktisk udslag, idet der nemlig da grundedes en Berliner-Brandenburger kur-anstalt-forening for lunge-syge under forsæde af E. v. Leyden og under keiserindens protektorat. For Berlins og provinsen Brandenburgs lunge-syge har denne forening fuldført bygningen af en anstalt i Belzig ved Berlin, der er knyttet til den Bleichrøder'ske stiftelse.

Saaledes har i Tyskland i de siste aar — under protektorat af aller høieste og høieste personligheder, under levende tilslutning fra autoriteter, kommuner osv. og ved privat godgjørenhed — kur-anstalt-væsenet taget et uanet opsving, saa at der i dette land, der i saa henseende staar forud for alle andre, stadig kan behandles henimod 4000 syge i slige anstalter. Og glædeligt er det at høre, at den samlede sum af de fuldstændigt helbredede og dem, der er blet saa bra, at de atter kan tjene til livets underhold, angives til omtrent 70 procent.

Selvfølgelig staar disse anstalter ogsaa aabne for de mindre bemidlede, og omkostningerne ved opholdet er beregnede til høist 3 mark (kr. 2.70) om dagen. I særdeleshed i Syd-Tyskland er der i den seneste tid opstaaet en kraftig bestræbelse for ogsaa at grunde saadanne anstalter for middelstanden. Idet man har gaaet ud fra den grundsætning, at en nation i børnenes sundhed har den beste sundheds-kapital mod folke-sygdomme som tuberkulose, har allerede i længere tid de tyske ferie-kolonier og barne-sanatorier søgt at virke i denne retning. Efter at tuberkulose-spørsmaalet er kommen paa dagsordenen, er disse bestræbelser blet af endnu større betydning, og man har betonet hensigtsmæssigheden af, at der til de bestaaende lunge-kur-anstalter ogsaa knyttes pleie-steder for skrofuløse og tuberkuløse børn. Ogsaa i andre stater, fornemmelig Østerrige, England, Frankrige, Rusland, er lignende bestræbelser i fuld gang.

Tyskland har været foregangsmand med hensyn til at sikre og forbedre arbeider-befolkningens stilling ved en gjennemgribende social-politisk lovgivning, nemlig fremfor alt ved alderdoms- og invaliditets-forsikrings-anstalter. Foruden følelsen af moralsk forpligtelse virkede vel ogsaa den stærke materielle interesse, der foranledigede oprettelse af invaliditets-anstalterne, ogsaa i retning af at opmuntre til kamp mod tæringen og har derved væsentligt bidraget til denne sags fremme. Æren for at have grebet initiativet her tilkommer Gebhard, direktør

for de hanseatiske forsikrings-anstalter, der først henviste de syge til andre anstalter, men siden grundede sine egne.

Der oprettedes videre en samvirken mellem invaliditets-anstalterne og sygekasserne derved, at begge parter deltog i at udrede omkostningerne ved syge-behandlingen i forhold til sin evne. Nu rettes bestræbelserne henimod det maal, at forsikrings-anstalterne skal bære alle omkostningerne ved behandlingen, medens de af sygekassen udredede beløb uden afkortning skal tilflyde de syges slægtninge under opholdet paa anstalten. Naturligvis har ogsaa staten paa forskjellige maader deltaget i løsningen af dette spørsmaal; de militære myndigheder har f. eks. gjort sanatorie-behandlingens velsignelser tilgjængelige for de syge soldater, og paa grund af de siden 1882 virkende profylaktiske, hygieniske forordninger er dødsfaldene af tuberkulose inden den tyske hær stadig blet færre.

Den tredje Berliner-forening er »Den tyske central-komité til oprettelse af kur-anstalter for lunge-syge« under keiserindens protektorat og under fyrsten af Hohenlohe-Schillingsfürsts æres-forsæde. Foreningen danner saa at sige brændpunktet for alle herhen hørende, almennyttige foreninger, som den støtter med raad og daad og søger at lede saaledes, at der blir enhed i de fælles bestræbelser. Saaledes var det ogsaa denne forening, som fik istand den kongres til bekjæmpelse af tuberkulose som folke-sygdom, der under dens ægide holdtes i Berlin fra 24. til 27. mai 1899 under den livligste deltagelse af alle stænder saa vel som fra udlandet. Denne kongres, en mærkepæl i den ædleste næste-kjærligheds bestræbelser, har i vide kredse bragt forstaaelse af og vakt daadskraftig begeistring for det overmaade vigtige tuberkulose-spørsmaal. Maatte kongressen bidrage til at knytte kultur-folkene nærmere sammen i fredens uegennyttige arbeide.

Følelses-anarki.

Et bidrag til mysticismens psykologi.

(Efter prof. **Ludwig Stein** i *Deutsche Revue*).

(Slutning).

Efter dette historiske tilbageblik, der har ført os ind i menneskeaandens hemmelige, tildels underjordiske værksteder, skal vi nu se lidt paa mysticismens nuværende former. Efter at vi efter haanden har opdaget hele den bundt af mystiske traade, som sammen-

knytter den romantiske mysticismes historiske former, og som vi har søgt at følge fra de ældste tider til vore dage, vil vi til slutning tage et tværsnit gjennem denne bundt og derved komme paa det rene med, at vi ved enden af det 19. aarhundred staar midt i en mystisk strømning. Nietzsches og Tolstois ny-romantik vilde ikke have kunnet gribe saa voldsomt om sig, hvis ikke jordbunden allerede havde været vel forberedt ved alle haande mystiske tendenser paa alle kunstens, literaturens, videnskabens og kirkens felter. Allerede for en menneske-alder siden har det pessimistiske tre-kløver: Shopenhauer, Hartmann og Mainländer oprodet og gjennempløiet denne jordbund. Disse filosofiske pessimister, der er repræsentanter for en af buddhismen smittet pessimistisk mysticisme, hvilken de fremstiller paa en fængslende, undertiden ligefrem gribende og besnærende maade, er forløbere for Nietzsches og Tolstois ny-romantisme. Eftersom al pessimisme ikke er andet end en filosofisk form af hysteri, har dette pessimistiske tre-kløvers drivhus-tanker — særlig som disse er blet indslubrede i Schopenhauers narkotisk berusende sprog — forgiftet den nu levende generation. Ti pessimisme og mysticisme er tvilling-søsken; de har samme ophav, nemlig følelsens altfor yppige vækst.

Alle nuværende former af den *æstetiske* mysticisme bærer det samme stempel af pessimistisk usundhed og kultur-træthed. Enten nu dekadenterne i poesi, billedhugger-kunst, maler-kunst og musik kalder sig naturalister eller verister, eller de seiler under symbolismens flag — som denne retnings mest berømte ordfører Maurice Maeterlinck nylig har gjort i sin helt igjennem usunde bog »Skatkiste for fattige« — saa er det dog for en aands-forsker umuligt at tage feil af deres fælles udspring. Alle vor tids dekadenter, som man trygt kan kalde æstetiske neurastenikere, er Schopenhauers lærlinge. Men dekadence er netop det døende aarhundreds kjendemærke. Vi holder alle paa at kvæles af hin pessimistiske hashish, som Schopenhauer og hans tilhængere har søgt at liste ind i vor sjæl. Visselig har den herved frembragte sjælelige tilstand noget lokkende ved sig, saaledes som tilfældet er med virkningerne af alle slags narkotika, toksika og alkoholika. Og negtes kan det jo ikke, at denne tilstand stundom kan frembringe det kunstnerisk fuldkomne, ligesom det af og til sker, at man under indvirkning af den perlende vin kan faa gode indfald, lykkelige inspirationer, ja kanske geniale aands-glimt. Men man behøver ikke at være nogen aandelig afholdsmand for ikke at ønske sig denne slags ophidsede aandrighed og kunstige tænke-evne almindelig udbredt. Dog er det paa den anden

side heller ikke berettiget at fordømme alt »moderne«; en saglig forsker maa lige saa energisk afvise en saadan fordømmelses-dom som blindt at begeistres for alle modernitetens aabenbarings-former.

Lige over for den æstetiske mysticisme vil filosofen være mere overbærende end overfor den pseudo-videnskabelige. Til al mystik beror, som vi har hørt, paa følelsens altfor voldsomme vækst; men kunsten i alle sine ytrings-former udspringer af fantasien. Og da følelse og fantasi er sjælelig beslægtede, er det menneskelig talt nærliggende og forstaaeligt, at fantasien ofte kan slaa for meget ud til følelses-siden. Det vilde derfor være spisborgerligt pedanteri at maale kunst og videnskab med samme alen. Dersom den kunstneriske individualisme holder sig inden beskedne grænser, uden at indlade sig paa neurasteniske udskeielser i retning af jeg-dyrkelse, kan man indrømme den et vidt spillerum. Munter leg kan passe for ungdommens overmod, men ikke for manddommens afmaalte værdighed. Kunsten afspeiler netop menneske-aandens ynglinge-alder, videnskaben dens modne manddom.

Imidlertid maa man heller ikke gaa for vidt i sin overbærenhed lige over for kunsten. Den naturalistiske kunsts stormands-galskab bør man saaledes søge at sætte en stopper for og forlange, at naturalisterne skal nære den samme fordoms-frihed og taalsomhed lige overfor andre kunst-retninger som den, de selv er blet mødt med. Paul Heyse eller Friedrich Spielhagen er ingen undermaals-mænd, fordi de ikke skriver som Bleibtreu, og Anton v. Werner ingen kunstnerisk dumrian, fordi han ikke maler som secessionisterne. Blot fanatiske mystikere *tror* paa det absolute, enten det nu er et absolut kunst-princip eller tros-princip eller filosofisk system. En *historisk* opfatning kan ikke i længden gaa med paa noget sligt.

De æstetiske mystikere paastaar, at den kunstneriske ekstase, *stemningen*, bør ligge til grund for al kunstnerisk skaben. Men det skulde dog synes, at disse stemningens timer i gunstigste fald blot kan vies til konception, undfangelse af ideer, og at udførelsen i det enkelte maa overlade til det hverdagslige, jævne arbeide. Saadanne benaadede »stemnings«-timer fortærer kunstner-sjælens beste marv. Dersom de dukker op lynsnart og pludseligt for straks atter at forsvinde, er de kunstnerens gode fe; men de blir til dæmoner, naar de indfinder sig for hyppigt, fordi de planmæssigt ødelægger hans nerve-system. Med nerve-kraftens kostbare gode maa man være husholderisk. Den, som i saa henseende optræder som ødeland, undgaar ikke sin skjæbne; — et knæk, og det er ude med ham!

Endnu betænkeligere er *virkningen* af saadanne, blot af stemning

udsprungne kunst-skabninger. I deres vel forstaaede interesse bør man formane de æstetiske mystikere, de fremskredne individualister, til ikke at ødsle med sine stemninger. Disse nerve-slidende, ekstatiske tilstande vil til slut tilintetgjøre kunstnerens indre ligevægt, hans aandelige sundhed. Vor tids æstetiske mystik er visselig mere nerveoprivende end nogen tidligere kunst-art.

Ikke alene den individuelle moral bør tilsige filosoferne her at raabe et varsko. Ogsaa den sociale moral kommer med i spillet. Kunsten er den dag idag i langt høiere forstand folkets præstinde, end den var før. Tidligere tjente kunsten ligesom sin ældre søster, filosofien, overveiende *kirken;* men nu optræder den mange gange *som kirke.* Kunsten skal nu ikke blot forlyste, ikke blot oplive guds-tjenesten, den skal selv *være* guds-tjeneste. Et betydeligt antal udvalgte aander vil nu ikke alene anspores og opfriskes af kunsten, de vil belæres og opbygges og saaledes her finde erstatning baade for videnskab og kirke.

Paa dette punkt er den æstetiske mysticisme virkelig en fare. *Ti stemninger smitter.* Kunstner-sjælens usynlige fluidum meddeler sig til publikum gjennem tusen porer. Psykologien lærer os, at netop refleks-bevægelser, instinkter, automatiske handlinger vækker efterabelses-driften; de virker altsaa smitsomt omtrent som gaben. Følelser og stemninger har let for at overføres fra det ene menneske til det andet. Omgaaes man melankolikere, blir man selv melankolsk. De lystigste naturer udgyder uvilkaarligt taarer, naar de ser sørgelige scener i skuespil. Paa lignende vis smitter de mystiske kunstnere os med sine stemninger. De frembringer med et ord en massepsykose, en melankolsk grund-stemning i folke-sjælen, en alle kredse omfattende neurasteni.

Den, der tager det alvorligt med den kommende slægt, kan for sin sociale samvittigheds skyld ikke længer se rolig paa dette. Skjøn-literatur og alle former af kunst virker — ligesom efter aftale — i retning af at gjøre den nu levende slægt blødagtig. En følelsernes synd-flod er sluppet løs over alt i den vest-europæisk — amerikanske kultur; fra alle kanter toner os den vildeste individualisme imøde.

Alle, som holder den rette og sunde civilisations fane høit, maa nu slutte sig sammen og kjæmpe mod denne kulturens dødsfiende, den mystiske følelses-flom. Ellers kan vi løbe fare for at sætte paa spil alt, hvad vore forfædre med kraftig mandighed har bygget op for os.

Den mystiske strømning har nemlig ikke blot grebet kunsten i alle dens ytrings-former, men har ogsaa delvis revet forstandens

palladium, videnskaben, med i sin hvirvel. Selv matematiken — al videnskabeligheds mønster — er ikke gaaet fri. Dens gamle mysterium, cirkelens kvadratur, beskjæftiger den fremdeles. Men desforuden har den efter Gausz, Riemann og Helmholtz ogsaa taget den hypotetiske »fjerde dimension« op til alvorlig, videnskabelig behandling. Medens efter vor euklidiske geometri punktet bestemmes af *tre* koordinater, gaar den saakaldte meta-matematik over til et rum med *n* dimensioner, hvor et punkt bestemmes af *n* koordinater. Denne meta-matematiske spekulation, som hos de tre ovenfor nævnte forskere holdt sig inden den strenge videnskabeligheds grænser, slog i C. F. Zøllners meta-geometri over i den vildeste mystik. Zøllners fire dimensioner munder ud i den mest fantastiske verdens-opfatning, ja endog i spiritisme og okkultisme.

Ligesom matematiken i meta-matematiken, saaledes har logiken i meta-logiken, mekaniken i meta-mekaniken sit mystiske modstykke. Logiken havde allerede i middelalderen sin egen mystik, den Lulliske kunst, der i virkeligheden forholdt sig til videnskabelig logik som astrologi til astronomi, alkymi til kemi. Fysiken havde sin mystik i Reichenbachs od-lære, kemien i Stahls flogiston-teori. Ligeledes har mekaniken sit evige, store mysterium, der endnu idag virker lige saa hypnotiserende som den gang, man stræved med at finde »livseliksiren« og »de vises sten«, — nemlig perpetuum mobile. Det fælles ved alle disse »over-videnskaber« har netop sin grund i hin dybe trang hos den menneskelige natur til med stormende hast at bryde gjennem den sanselige verdens skranker, for derefter med utøilet fantasi at svinge sig op i det oversanseliges lys-rige. Isteden for at slaa sig til taals med Feuerbachs motto: »Du faar nøie dig med den givne verden«, opelsker de i sin sjæl den skjæbnesvangre og selvgode indbildning, at det skulde lykkes for dem, som alle tiders genier forgjæves har brudt sit hode med, nemlig at udforske det uudforskelige, at gjøre det oversanselige sanseligt. Dette fortvilede sprang fra det visse ud i det uvisse, denne den menneskelige forstands saltomortale, netop dette er det, vi kalder følelses-anarki. Ti forstanden er generel, følelsen individuel. Forstands-regler gjælder — hvad de engelske og tyske repræsentanter for den »sunde menneskeforstands« filosofi med rette betoner — altid og over alt. Men følelsesregler gives der neppe, og selv om der gaves nogen, saa vilde de dog blot have subjektiv, strengt personlig gyldighed. Videnskabelighedens uadskillelige kjendetegn, nødvendighed og almengyldighed, er kun tilstede ved rene forstands-operationer, men aldrig ved blotte følelses-refleksioner. De logiske grund-regler gjælder for alle normale

mennesker uden undtagelse. Følelsen kan ikke opstille en eneste sætning, om hvis gyldighed alle mennesker kunde blive enige. Derfor hersker der i forstanden, og kun der, orden, sikkerhed, tugt, i følelsen derimod tilfældighed, lunefuldhed, vilkaarlighed. I al videnskab har blot forstanden lov til at have ordet; følelsen kan ikke forsyne os med en eneste fast og sikker regel, og i videnskaben er det den strenge orden og lovmæssighed, det kommer an paa. Men søger nu følelsen til trods for dette alligevel at snige sig ind paa enkelte af videnskabens felter, saa opstaar der bestandig mysticisme, — følelses-anarki.

Disse mystiske følelses-skygger følger ikke alene aands-videnskaberne, men ogsaa natur-videnskaberne. Disse har ogsaa sin »Faust« — anden del. Darwinismen har saaledes sin egen mystik i Häckels »Skabelses-historie«, ligesom der iøvrigt over alt opstaar en *natur-filosofi* ved siden af den eksakte *natur-videnskab*. Den egentlige natur-filosofi — Lorenz Oken, K. E. v. Baer, Ørsted og Steffens — har vi jo nu historisk bag os; men den melder sig dog atter ad omveie gjennem Herbert Spencer og hans ny-schellingianisme. Den berømte strid mellem zoologen A. Weismann og Spencer angaaende den sistes arve-teori har allerede en betænkelig smag af natur-filosofi. I de nyeste studier over protisterne (de lavest staaende levende væsener), saaledes især hos Verworn, finder vi ogsaa tegn paa en tilbagevenden til natur-filosofien. Ny-vitalisterne — Rindfleisch, Bunge, Fano — viser ogsaa tilbagefald til mystiken, idet de giver til beste en slags meta-biologi. Der er i det hele taget mange symptomer der viser, at ogsaa biologien nu har faaet sin mystik.

Ikke bedre staar det til med medicinen. Den medicinske mysticisme synes simpelt hen uudryddelig. Endog Paracelsus, lægekunstens største reformator, medicinens Kopernikus, var i høi grad smittet af den. Og endnu spøger den i mangfoldige hoder. Homøopatien er ikke andet end allopatiens mysticisme. Natur-lægemetodens fanatikere er ikke andet end den anti-medikamentøse retnings mystikere inden den moderne medicin. Pater Kneipp, hans forbilleder og hans efterfølgere er hydro-terapiens mystikere. Hypnotisører, magnetisører, somnambulister, borddans-arrangører, aande-besværgere, kort sagt spiritisterne af alle retninger og grader danner hin suggestions-terapis mystikere, der siden Nancy-skolens optræden har faaet sit videnskabelige fundament.

Ikke at tale om spiritismen selv! Den er jo bare et andet navn for mysticisme. Alle mystikens straaler samles her som i et brændglas. Spiritismen er oprindelig en pseudo-videnskabelig udvækst fra

en religiøs-mystisk sekt, kvækerne i Amerika. Ogsaa nu har mysticismen sine mest fremragende tilhængere i Amerika. Den amerikanske spiritist-literatur vokser i en uhyggelig grad. Saaledes findes der et *American Swedenborg Printing and Publishing Society* med sæde i New York. Dette selskab udgiver i Urbana, Ohio, et eget organ *The New Philosophy*, der særlig gjør sig til talsmand for den Swedenborg'ske mystik. I Boston udkommer *The Coming Age, a Review of Constructive Thought*. Men centrum for den amerikanske spiritistliteratur danner *The Metaphysical Magazine*, der udgives af *The Metaphysical Publishing Company* i New York, og hvis hidtil offentliggjorte syv tykke bind paa tilsammen 3845 sider kan betragtes som et fuldstændigt kompendium i okkultisme. I New York bestaar ogsaa et *Medico-Legal Society* med et videnskabeligt organ *The Medico-Legal Journal*, hvis nuværende formand er professor Xavier Sudduth i Chikago. Den spiritistiske literatur i Amerika er vokset op til et helt bibliotek og har flere forfattere, der fremtræder med fordring paa den strengeste videnskabelighed. Af den overvældende fylde af de i *Metaphysical Magazine* behandlede spørsmaal kan nævnes *Intuition and Divination*, *Belief in the Miraculous*, *Hypnotic Suggestion*, *Telepathy*, *Modern Astrology*, *The Rationale of Astrology*, *The Dogma of Inspiration*, *Homoeopathy*, ja i april-heftet for 1899 endog *Metempsychosis*.

De her nævnte emner viser tydeligt, at den spiritistiske bevægelse holder paa at falde tilbage til den aller vildeste mysticisme. Naar velvilligt dømmende mennesker i disse den pseudo-videnskabelige tænknings nervøse rykninger undertiden tror at mærke geniale glimt af intuitive sandheder, saa maa de ikke glemme, at geni og vanvid ligger fatalt nær hinanden.

Medens de engelske natur-forskere Wallace og Crookes lod det blive med en platonisk kjærligheds-erklæring til det spiritistiske væsen, kjørte tyske forskere op med »svært skyts«, nemlig filosofisk-historisk kritik til »forsvar for spiritismen«. Saaledes skriver Carl Kiesewetter »Geschichte des Occultismus« i tre bind. Carl du Prel behandler mysticismen darwinistisk. Han nøier sig ikke med at skildre »kampen for tilværelsen i himlen» og give os en formelig »mystikens filosofi«; han søger ogsaa at omstemple Kant og grækerne til mystikere for at lade dem tjene som mysticismens kron-vidner. Med du Prel begynder spiritismen at blive alvorlig og videnskabelig, hvilket man ogsaa kan skjønne deraf, at mænd som Wundt, Zeller, Diels og Ed. v. Hartmann ikke har holdt det under sin værdighed at gjøre offentlig front mod denne du Prel'ske spiritisme. Saa længe spiritisterne bare havde slige værker som Aksakovs, Dubocs, H.

Görings, Franz Hartmanns og v. Hübbe-Schleidens samt de harmløse fag-tidsskrifter »Psychische Studien«, »Sphinx«, »Lotosblüten« og »Neue metaphysische Rundschau« at opvise, kunde man trække paa skulderen ad det hele. Men da videnskabelig fremragende mænd som Zøllner og siden du Prel begyndte at gaa angrebsvis til værks mod den anti-spiritistiske videnskab isteden for at indskrænke sig til at søge sine »ideer« udbredt, da var det paa tide at gribe sagen lidt kraftigere an og se til at faa vist den fremtrængende mysticisme tilbage inden sine naturlige grænser. Det skulde bare mangle, at denne »videnskabelige« mysticisme skulds vokse op til at blive en mægtig forbunds-fælle for den *religiøse* mysticisme, saaledes som vi f. eks. har den i Paris under form af ny-buddisme (Sâr Peladan), i England som frelses-armé, i Tyskland som en spiritistisk religion. Som om vore stakkels hjerner ikke allerede skulde havt nok med Nietzsches og Tolstois ny-romantisme! Det er at befrygte, at hvis vi ikke nu energisk søger at stanse disse mystiske bevægelser, saa vil den herskende dekadence i literatur og kunst ufeilbarlig bevirke dekadence i vort hele kultur-system.

Vor stolthed, vor berettigelse til verdens-herredømmet, ligger i vor forstand og dens skabning, videnskaben, og ikke i følelsen, hvori de østerlandske kultur-systemer er os uendelig overlegne. Og naar du Prel fabler om »kampen for tilværelsen i himmelen«, saa interesserer disse moderne fantasterier os slet ikke; vi vil udfegte kampen for tilværelsen her paa jorden.

De vesterlandske og de østerlandske kultur-systemer staar her skarpt mod hverandre, energi mod slaphed, vilje og forstand mod føleri og drømmeri, aktivitet mod passivitet, ubetvingelig foretagsomhed mod sløv eftergivenhed. Dog maa bemærkes, at *Japan* synes at nærme sig vor civilisation.

De intellektuelle elementer maa nu se til at slutte sig sammen for at slaa den *indre* fiende — romantik og dekadence — paa flugt. Indsatsen i denne kamp er intet mindre end vort kultur-systems verdens-herredømme. Gaar følelsen ogsaa her i Vesten af med seiren, mister vi netop det vaaben, ved hvis hjælp vi er blet herrer over jord-kloden nemlig den skjærpede forstand og dens to ledsagere, videnskab og teknik.

Hvor det gaar opad, er livet kamp, hvor det gaar nedad, er livet langsom død. Romantik og dekadence fører aabenbart nedad til usundhed og blødagtighed, til de underjordiske regioner, til splittelse og forfald. Lad de livs-trætte nerve-mennesker smægte videre i romantik og dekadence, vandre videre i følelsernes hypnotiserende

maaneskins-lys. Vi andre, for hvem forstand og vilje er de bestemmende livs-magter, vil helst leve i de videnskabelige erkjendelsers og de tekniske opfindelsers sol-lys.

I den verdens-historiske kamp mellem forstand og følelse, viden og tro, har forstanden, vistnok møisommeligt, men dog uophørligt rykket fremover og har gjort flere erobringer. De slemmeste former af videnskabelig overtro, f. eks. astrologien, har vi overvundet. De sorteste »trolddoms«-spøgelser — magikere og mantikere, djævle, hekse-væsen, drømme-tydere og tegns-udlæggere, kiromanti, nekromanti, »ondt blik« og utallige afskygninger af religiøs overtro — er enten fuldstændigt tilintetgjort eller i hvert fald trykket ned til den vulgære folke-overtros, sigøiner-spaadoms og kort-visdoms nivaa. Ligesom den menneskelige forstand under i sit uafladelige seirs-løb har faaet bugt med disse en vildledt følelses og besmittet fantasis udvækster, vil den vel forhaabentlig ogsaa formaa at knække den moderne mysticisme, særlig spiritismen, og derved bortjage disse vor kulturs uhyggelige nat-skygger.

Den sociale optimisme bekjæmper alt, hvad der kan lamme vor livs-lyst, vor energi, vor foretagsomhed. Derfor bort med al mysticisme, romantik og dekadence, bort med al mat-hjertet, blød-benet skepsis, bort med alle hykkelske, asketiske sekter, bort med al giftig pessimisme! Lad alle følelses-anarkister, alle disse halvmørkemennesker og tusmørke-naturer, krybe i skjul under følelsens fillede banner. Vi kjæmper mod dem med aabent visir, med matematisk, logisk og historisk bevis-førelse. Vi intellektualister frakjender ingenlunde følelsen al berettigelse som faktor i menneske-slægtens udviklings-proces. Men vi forlanger indrømmelse af forstandens overhøihed. Alle vi intellektualister maa nu rykke modigt videre frem mod fienden under vort fælles banner: den sunde menneske-forstand.

„Ruskin Hall"-bevægelsen i England.

(Ved B. M. K.).

Oxford har lige siden middelalderen været ikke alene en af Englands, men en af verdens mest anseede universitets-byer. Faa byer er derfor rigere paa historiske mindesmærker. Og faa er sundere og mindre tilsølet af kulrøg fra fabriker. — Universitetet bestaar af 22 kollegier (»Colleges«), som ligger spredt rundt om i

byen; hvert især danner et lidet universitet for sig, og er desuden indrettet til bopæl for studenterne. Det er kostbare, aristokratiske anstalter, hvor de klassiske sprog spiller en hovedrolle. Trods reformer i den senere tid, er det endnu umuligt for andre end velstaaende at faa raad til et frugtbringende ophold der.

For at skaffe ogsaa den ubemidlede klasse adgang til høiere dannelse, er det Ruskin Hall er dannet. Det er et nyt kollegium, men uden officiel forbindelse med universitetet.

To rige amerikanere — Walter Vrooma og Charles Beard — fik den idé at oprette et slags universitet for ubemidlede — en undervisnings-anstalt, hvor arbeidere af alle slags skulde finde anledning til at vinde en bedre forstaaelse af menneske-livets foreteelser og udvikle sit syn paa verden i det hele. Det skulde blive en arbeider-bevægelse med grene udover hele verden.

Fra først af var det deres plan at anlægge hovedsædet for bevægelsen i Amerika. Hvad der egentlig gav stødet til, at de forandrede plan og valgte moderlandet England, ved jeg ikke. Men vist er det ialfald, at Oxford som et af verdens kultur-centrer og i skjønne og behagelige omgivelser var et heldigt sted for den nye bevægelse.

Da de forlod Amerika, fortalte man dem imidlertid, at det engelske temperament altfor meget manglede begeistring til at ville møde deres plan med velvilje. Og ved ankomsten til England spaaede man det samme: ideen vilde dø af mangel paa tilslutning.

De gav imidlerlertid ikke tabt, og deres veltalenhed og begeistrede tro paa fremtiden beseirede tilslut alle konservative ængstelser. Medhjælpere og velyndere skaffedes til veie, og en bygning for eksperimentet blev leiet. Og i slutten af februar ifjor holdtes stor indvielses-fest i Oxford kommune-lokales svære sal, som var fyldt til trængsel. Tilstede var her repræsentanter for arbeider-foreninger rundt om i England, som modtog grundlæggernes taler med levende bifald. Jeg besidder referatet fra dette møde trykt — og skal nærmere udvikle planen paa grundlag af de udtalelser, som her faldt.

For det første angaaende navnet: *Ruskin Hall.* Det er opkaldt efter den berømte engelske kunst-kritiker John Ruskin, som for kort tid siden var professor i maler-kunst i Oxford. Det er imidlertid ikke for at ære kunstneren, at man tog hans navn, men for at ære *mennesket*, *arbeideren* Ruskin. For Ruskin var en mand med et stort hjerte for de lidende og undertrykte; han anvendte størsteparten af sin formue for arbeidernes vel — og deltog selv med sine kunstelever i simpelt arbeide med hakke og spade.

Kjernen i, hvad han skrev, blev mere og mere fremholdelsen af, at alle mennesker er brødre og skylder at hjælpe hverandre — et ideal, som hos ham ikke bare var en frase, men en alvorlig stræben. Desuden fremholdt han stærkt, at man ogsaa skylder sig selv at arbeide *baade* legemlig og aandelig for at blive et harmonisk, sundt og selvhjulpent menneske. Det er disse tanker, som har givet stødet til dannelsen af det nye arbeider-akademi »Ruskin Hall«. — Det skulde ikke være, hvad man kalder en velgjørenheds-anstalt, en medlidenheds-gave for fattige. Nei, stifterne var klar over, at viser man arbeiderne for meget *medlidenhed* og hvad let deraf følger: *gratis-hjælp*, bidrager man ofte til at holde deres æres-følelse *nede*. Ruskin Halls stiftere har tillid til arbeiderne og søger netop at *vække* deres æres-følelse ved at udtale:

»Vi agter *eder* som mennesker lige saa vel som de magthavende.

Og husk *selv* paa, at I er mennesker med forstand, følelse og vilje. Her byder vi en anledning til at udvikle disse anlæg paa en god maade; benyt den. Vi yder vistnok penge. Men væsentlig beror det paa eder selv. Vi anviser veien. Lad os arbeide sammen paa den.« — Og videre udvikler de planen saaledes: »Vi leier et lokale i Oxford med sove-værelser, spisestue og kjøkken, desuden kontor, læseværelse, bibliotek-værelse og røgeværelse. Her flytter unge arbeidere ind, saa mange som lokalet rummer, og har husholdning sammen, spiser sammen og hygger sig sammen; *greier alle sine anliggender* selv; holder ingen tjenere, men *hjælpes ad i alt.* Dette vil baade udvikle samfølelsen i overordentlig høi grad og vil blive særdeles billigt, selv her midt i den kostbare universitets-by. I betaler hver *9 kroner ugen;* blir der underbalance, greier vi den. — Det er den materielle side af planen. Men saa er det undervisningen! Vi faar en fast stok lærere, et fakultet paa 4 mand, som bor udenfor hallen, men som holder forelæsninger for eder og retter eders stile samt skaffer eder adgang til byens seværdigheder. Til dem betaler I hver *9 kroner maaneden.* Udgifterne blir da i det hele *45 kroner maaneden*, heri alt iberegnet: kost, logi, vask — og dertil undervisning.«

Dette var det første grundrids af planen. Men *gjennemførelsen* af en idé er alligevel altid det vanskeligste. Det hele var jo et eksperiment; hvem kunde være sikker paa, at det vilde vise sig frugtbringende? — Det er jo saa sin sag for arbeidere, som er traadt ind i en fast virksomhed, at forlade denne for at prøve et eksperiment. Men enkelte unge haandværkere og kontorfolk, som havde opsparet

en del penge, fik alligevel stærk lyst til at vove det; og da deres principaler gav dem fri til nogle maaneders eller et aars ophold med løfte om at give dem deres pladse tilbage — reiste de. Andre fik friplads. — Man fortæller imidlertid, at den første tid var Ruskin Hall i en tilstand af anarki; ingen fast ordning; de 20 unge mennesker, som boede der sammen, kunde vanskelig enes om, hvordan de skulde fordele hus-arbeidet sig imellem — og ordenen og som følge deraf ogsaa humøret blev ofte saa som saa. — Nu fik alle besindige tvilere og konservative aander vand paa sin mølle: »Der kan man se, hvordan det gaar; nei, arbeidere mangler totalt evnen til at styre sig selv; slig gaar det med socialisme i det smaa, hvordan skulde det saa gaa med et sligt samfund i det store!« (Man havde nemlig snart fundet ud, at det var socialisme, man vilde etablere!). — Mange anseede velyndere faldt fra — da de saa den tarvelige begyndelse paa en stor idés gjennemførelse. Men flere holdt ogsaa fast, fordi de havde evnen til at skimte lysglimt bag taage-masser, og havde tro paa, at det, som er smaat, kan vokse sig stort. — Og enkelte af de unge arbeidere — energiske og troende — fik tilslut de løse traade knyttet sammen — og det hele blev organiseret — til et virkelig koseligt og godt hjem — meget enkelt og uden luksus, men ogsaa uden lurvet tarvelighed og rigt paa samhold.

— Ja, saadan var det i virkeligheden, da jeg kom did i slutten af september ifjor. Der var nemlig aabnet adgang ogsaa for udlændinge — i det hele for alle, som kunde og vilde bøie sig under de gjældende regler. Det er ogsaa haabet, at denne bevægelse vil blive kjendt og vinde tilslutning ikke alene over hele England, men over hele verden.

Jeg havde læst om anstalten i en notis i *Morgenbladet*, som forøvrigt gav et vel storartet intryk; men desuden havde jeg mere faktiske oplysninger fra en studie.kamerat, der allerede havde prøvet et ophold. Og da jeg fandt, det var en god og særdeles billig leilighed til at lære sproget at kjende, reiste jeg *). Jeg skal forsøge at beskrive forholdene, slig som jeg fandt dem.

Da jeg kom, var der henved 24 studerende, hvoraf 3 nordmænd, en danske, en engelsk-talende indier og resten englændere. Kort efter kom en hollænder og en tysker. I det hele var der plads til omkring 25, og tallet var i regelen fuldt. — De fleste var haand-

*) Til optagelse kræves i almindelighed kun attest for moralsk vandel samt for at kunne »læse med forstaaelse« (»read intelligently«). Hvor vidt der senere paa grund af voksende tilslutning er gjort indskrænkninger med hensyn til udlændinge, er mig ikke bekjendt.

værkere, men enkelte af de engelske var ogsaa simple arbeidere uden nogen som helst special-uddannelse. Vi norske tilhørte den studerende stand, undtagen en som var forst-mand. Her boede da disse, mest unge, mennesker sammen og havde meget smukt gjennemført arbeidets deling: Nogle havde opvasken, andre feiede, andre var kokke o. s. v., og man skifted gjerne hver uge.

Morgenen efter at jeg var kommen, blev jeg vækked 10 minuter før 7: »Hallo, op nu, mr. K—, ned at vaske op før frokost!« — Jeg delte værelse med en arbeider fra London. Han skulde ogsaa vaske op, var i en fart ude af sengen og paaklædt i mindre end 5 minuter. Jeg fulgte da saa godt jeg kunde hans eksempel. Da jeg kom ned i kjøkkenet, fik jeg et svært forklæde bundet om livet — og saa til med kopper og kar og skeer og knive. — Da husgeraadet var meget rigt, kunde det gjøres saa, at opvasken efter alle 3 maaltider gik for sig om *morgenen*, og hermed var da 7 af indvaanerne beskjæftiget. Alt gik med liv og munterhed, og det var en udmærket motion, der gav glimrende appetit paa frokosten. Den fik vi kl. 8. Da havde opvaskerne fuldendt sit arbeide for dagen og kunde bagefter drive sine studier i ro. Kl. 1 fik vi *lunch*, og kl. 6 hovedmaaltidet, *dinner*.

For ordenens skyld valgtes hver tredje uge tre delegerede, som havde over-opsynet med arbeidet og hver uge gav indberetning til de studerende, klaged, hvis det var nødvendigt, eller anbefalede reformer. De andre medlemmer kunde da ogsaa paa sin side indgive klager.

Jeg beundrer den maade, hvorpaa man i almindelighed gik frem ved disse saakaldte »house-meetings« — hensynsfuldt og gemytligt paa samme tid.

Det hændte jo, at man var lad om morgenen og kom sent ned til opvasken. Men da blev man gjerne modtaget med et »good afternoon, sir« eller en eller anden harcellerende bemærkning, og dette hjalp paa de fleste. Det er i det hele taget værdt at lægge mærke til, hvor saadant *samhold og samarbeide* virker udviklende paa æres-følelsen.

— Men en af indvaanerne havde alligevel ikke kunnet overvinde sin søvnighed og var et par morgener næsten en halv time for sent. Man foreslog da, at han skulde sættes til ekstra-arbeide. Han selv tog sagen med det rette humør og *støttede* forslaget. Dette reddede ham. Man kjendte ham ellers som en hyggelig og villig kamerat, og forslaget om ekstra-arbeide gik *ikke* igjennem. Paa den maade gik alt godt. For den ledende tone var god.

Noget mere end almindelig optaget var man som kok, især naar man var overkok ved middagen; men han var til gjengjæld fri for alt hus-arbeide ugen efter. I regelen var det bare en eller halvanden time man paa denne maade var optaget. — Men om lørdagen var der noget ekstra. Da havde vi alle *2 timers* arbeide før frokost. For da skulde vi *skure*. Ja, lørdags-rengjøringen er jo en vel kjendt sag i Norge ogsaa; og vi havde jo ingen tjenere og maatte altsaa gjøre det selv. Jeg tænker, mangen en skure-kjærring vilde have leet, hvis hun saa en haug mandfolk ligge paa fire med svære forklæder paa og bruge skure-kosten af alle kræfter paa gulve og i trapper og ellers, hvor det trængtes. Ja, mange vilde vel ogsaa have gjort nar af slige mandfolk, som gjorde kvindfolk-arbeide. Men i Ruskin Hall mente vi ikke, man blir kvindfolk, fordi om man kunde skure og kokke.

— Nu vilde man kanske spørge: Kunde nu hus-ordenen gaa skjævt eller ret, akkurat som beboerne selv vilde. Ja, det laa jo i vor egen interesse, at det gik ordentlig til. Men alligevel fandt man det best at være ansvarlig for ordenen til fakultetet, vore faste lærere altsaa. Vore lærere var forresten her som i alt væsentlig saa rimelige som muligt. De havde tillid til arbeiderne og arbeiderne til dem. Og da gaar det gjerne godt. For tillid skaber æres-følelse.

Det væsentlige ved opholdet er naturligvis *undervisningen* — Der var forelæsninger over *historie*, *samfunds-lære* og *national-økonomi*. Dette er det faste sæt forelæsninger, hvori enhver deltager.

Desuden var der elementær-kurser i engelsk, fransk, tysk og aritmetik — og vi udlændinge havde en del ekstra-timer i engelsk.*) I disse fag var det damer, som underviste. Der var nemlig i Oxford engageret en del middelaldrende kvinder, som dels af ren velvilje, dels for ubetydelig betaling gav undervisning eller paa anden maade hjalp de studerende. Naar puddingen til middag var vanskelig at lave, var naturligvis saadan kvindelig veiledning meget kjærkommen.

En flerhed af de studerende var videbegjærlige unge hoder og fulgte forelæsningerne med stor opmærksomhed. Og forholdet til

*) Denne undervisning var meget nyttig for os. Men jeg ved ikke, hvorvidt den regelmæssig gives. I de siste uger jeg opholdt mig i hallen, havde vi den ikke, da vor lærerinde var reist. Naar jeg dertil tager i betragtning, at flere dialekter er repræsenterede der og let kan forlede til en simpel udtale eller udtryks-maade, vil jeg ikke uden videre anbefale *enhver* et ophold for sprogets skyld. Men har man paa forhaand et godt sprogligt grundlag og desuden er livlig og omgjængelig, vil et ikke altfor kort ophold blive *særdeles* interessant og lærerigt.

lærerne var saa kameratsligt, at man aldrig generede sig for at spørge, naar man trængte det. — Til hjemmet var knyttet et udmærket *bibliotek*, samlet ved velynderes bidrag. Her fandtes mange gedigne baade poetiske og historiske verker, som blev flittig benyttede. — Men det vigtigste af alt aands-arbeide var *stil-skrivningen*. Stil-skrivningen tvinger en til at tænke og finde udtryk for sine tanker. — En gang da bestyreren fandt, de studerende var slappet af i denne retning, talte han meget indtrængende om stil-skrivningens nytte, og fortalte, at det var forbausende, hvilke fremskridt de havde gjort, som her den hele tid havde arbeidet alvorlig og flittig. — Sligt et fremskridt var jeg selv vidne til hos en simpel arbeider fra London. Da han kom, kunde han saavidt læse og skrive. Og baade hans sprog og fremtræden var temmelig kantet. Men det var en strævsom karl, og jeg kunde godt mærke, hvorledes hans udtryks-maade baade i tale og skrift efter haanden blev klarere og korrektere.

Stundom om aftenen havde vi ekstra-foredrag. Enkelte frisindede universitets-lærere kom op til hallen og talte over tidens brændende spørsmaal. Og vor landsmand, dr. Anathon Aall, som for tiden er bosat i Oxford, holdt en række filosofiske forelæsninger, som blev paahørt med stor opmærksomhed og interesse.

Selv dannede vi en diskussions-forening, hvor alle spørsmaal kunde debatteres. Religiøse problemer blev der dog stærkt advaret mod, skjønt deres behandling ikke blev *formelt* forbudt, som ellers er tilfældet i de aller fleste — selv de liberaleste — ungdoms-foreninger i England. — Som bekjendt er engelskmændene gjennemgaaende et meget religiøst folk, men tillige sørgelig splittede i sekter, og kameratslige ungdoms-foreninger skyr at vække bitter splid paa det helligste af alle omraader. Jeg maa forresten her omtale, at størsteparten af Ruskin Halls daværende indvaanere vistnok var fritænkere. Men ikke af dem, som kalder sig fritænkere, fordi de synes det er bekvemt, — fordi de ønsker at kaste al kristelig moral overbord. Men folk, som ikke havde kunnet forsone troen med sin tænkning, eller som havde seet sig syg paa døde ceremonier og hyklerske vaner. Af og til kunde der da ogsaa komme et bittert udfald mod den slags religion. Men spotten var ikke fremtrædende og gik meget sjelden udover den *sande* religiøsitet, der er fri for snerpethed og forenet med et lyst og frisindet gemyt. For de engelske har gjennemgaaende langt mere pietet og agtelse for religionen end vi.

De fleste levede et sundt og godt liv i Ruskin Hall. Ingen spirituøse drikke taaltes der, og jeg mærkede aldrig de blev savnet. I røge-værelset var der piano, og der samledes man ofte om kvælden

for at synge og spille. Og søndags eftermiddag var jevnlig viet til koselige prate-timer omkring kaminen. — Hver søgnedags *) eftermiddag havde vi anledning til at spille *foot-ball*, som ved siden af *cricket* er englændernes mest yndede sport. Den vidtstrakte og skjønne universitets-park var da yrende fuld af unge studenter, som tumlede sig af hjertens lyst i saadanne lege. De engelske studenter er i regelen sunde og kraftige folk, og det var sjelden at se et forturet eller blaseret ansigt blandt dem. — Enkelte dage havde vi udflugter til byens seværdigheder med en af lærerne. Vi besaa da de borg-lignende college'r med sin ofte glimrende arkitektur, sine taarne og kapeller. Og naar solen skinnede klart, var der en spillende fager glans over efeu og vinløv, som i tykke fletninger klatrede op over murene. Og gjennem universitets-parken strømmede floderne *Cherwell* og *Thamsen* (»Isis«) — blinkende og brede mellem svær-stammede piletrær.

Den paagaaende krig med Transvaal var naturligvis paa alles munde i England. — Paa gaderne gjorde avis-gutterne reklame for sine blade ved at fortælle, at det og det blodige slag havde staaet, saa og saa mange burere var dræbt. Der holdtes fester og koncerter til indtægt for de skadelidte, i teatret benyttede man anledningen til at samle ind penge til »krigs-fond«; begeistringen fløi høit, og offervilligheden var i almindelighed meget stor. Men ogsaa sorgen, naar døds-listerne kom. — En dag marscherede en afdeling soldater gjennem byen, de skulde til krigen dernede. Det var soldater fra Oxford grevskab. Da var hele byen flagsmykket, og mængden fulgte dem med vilde hurraraab. — Der var ofte noget *blindt* ved de engelskes krigs-begeistring. Neppe nogen kunde ialfald tænke sig andet end, at engelskmændene vilde seire — og det ganske eftertrykkeligt. De fleste avis-beretninger gav ogsaa indtryk af engelskmændenes *overlegenhed*. Nederlagene blev ofte lidt overdækkede. Der var forøvrigt meget delte meninger om krigens *forsvarlighed*, og enhver diskussions-forening havde spørsmaalet fremme: »Har engelskmændene handlet ret? Var krigen virkelig uundgaaelig?« — I Ruskin Hall debatterede vi ogsaa sagen. En resolution af følgende form blev fremsat: »Ruskin Hall udtaler som sin overbevisning, at den paagaaende krig med burerne er moralsk forsvarlig.«

Engelskmændene fremsætter nemlig altid, naar der skal diskutteres, en *resolution* til vedtagelse eller forkastelse for at faa klar rede paa stemningen. — Forsvarerne talte i begeistrede ord om Englands storhed og evne til at civilisere verden, fremholdt burernes sneversyn

*) Naar undtages seilture paa Thamsen, saa man ingen sport i det frie om *søndagen*.

og uforsvarlige behandling af fremmede — og talte om, hvor frækt det var af en liden nation at sætte sig op mod et mægtigt rige som England. Men modstanderne fremstillede greit de mørke kjendsgjerninger, — hvordan burerne i Syd-Afrika atter og atter var trængt tilbage af de engelske, naar nye guld- eller diamant-miner aabenbarede sig. Hvordan de til slut i Transvaal havde forstaaet at *sikre sig mod fremmed indblanding* ved traktaterne med England i 1881 og 1884 — og hvordan engelskmændene havde *brudt disse traktater* og derved fremkaldt krigen. Det blev ogsaa med styrke fremholdt, hvor mange opgaver der laa brak i hjemlandet, fordi man var ofte uretmæssig ærekjær, naar det gjaldt den ydre glans og magt-udfoldelse. Det glæder ialfald mig at kunne fortælle, at resolutionen fik bare en *femtepart* af stemmerne. De øvrige mente altsaa, at England havde uretten paa sin side: de formaaede at kaste national-forfængeligheden væk og se sandheden i øinene.

Naturligvis, Ruskin Hall er ingen autoritet, men repræsenterer ogsaa en del af folke-stemningen. Og paa en god maade.

Jeg har nævnt, at den herskende tone var god. Men det forhindrede naturligvis ikke, at enkelte daarlige elementer kunde indsnige sig. Men disse traadte ligesom af sig selv tilbage, fordi de ikke fandt nogen god jordbund for sin umoral.

En tid var der imidlertid en mand i hallen, som holdt paa at forstyrre freden der. Han var fra London og kaldte sig socialist. Det var en veltalende herre; men han brugte sin veltalenhed paa en daarlig maade, og hans personlige ærgjærrighed var nok langt større end hans virkelyst i det godes tjeneste. Enten brugte han at indsnige sig hos folk, eller ogsaa anvendte han en meget nedrivende kritik, især overfor folk i høiere stilling. Han vakte splid, hvor han var — og var desuden ligegyldig med det arbeide, han havde at gjøre. Fakultetet besluttede da at fjerne ham og erklærede, at han maatte forlade hallen. Han klagede til de studerende i Ruskin Hall. Men disse udtalte sin fulde enighed med fakultetet, ikke i slavisk ydmyghed, men i tillid til sine lærere. Og alle erklærede, at de likte sig bedre, efter at han var reist.

Og slig skal man tage det. Den, som vil sætte ondt blod, har intet at gjøre i fredens gjerning. — Og den arbeider-bevægelse, som er knyttet til Ruskin Hall, stræber ikke at vække uvilje mod høiere klasser, men *først og fremst ved alle fredens midler at hæve arbeiderklassen.* — Der er en tendens til bitterhed mod rigmændene og det aristokratiske stiv-sind. Og hvem kan undres over det i England, hvor der er slig skrigende modsætning mellem rig og fattig — Eng-

land, den mægtige nation, som med al sin rigdom dog lader tusener, ja millioner af sine børn lide nød.

Jeg haaber imidlertid, at denne tendens til bitterhed aldrig vil blive *fremherskende* i Ruskin Hall. For da vil arbeidet let forvilde sig i oprivende agitation. — Nei, best er det, at kollegiet gjør sin gjerning i stilhed, og at dets frugter, mere kultur, mere virkeligt frisind siver ud over landet og erobrer sindene for de reformer, som trænges. — Nogle af de unge studerende i Ruskin Hall — ærgjerrige og begavede — haaber at naa saa langt, at de ved veltalenhed kan tjene arbeidernes sag; enkelte træder kanske ind i en eller anden lærer-virksomhed. Men de fleste vender tilbage til det gamle arbeide — aandeligt berigede gjennem samvær med hyggelige kamerater og dygtige lærere. De kan imidlertid alligevel vedligeholde sin forbindelse med Ruskin Hall. De kan indsende og faa rettet skriftlige opgaver — og desuden faa veiledning med hensyn til, hvad de bør læse — og paa den maade fortsætte sin aands-udvikling. Og til denne slags korrespondance er der aabnet adgang for enhver, som ønsker det, mod en liden godtgjørelse. — Der er en fast stok af veiledere for dette baade i Oxford og i andre byer. Og da jeg forlod England i midten af december ifjor, var der over 1100 korrespondance-elever.

Der er ogsaa dannet lignende institutioner som Ruskin Hall i andre større byer, som i Birmingham, Manchester, Plymouth. — Men disse er gjerne indrettet saa, at arbeiderne vistnok *bor* sammen og hører forelæsningerne sammen om *aftenen*, men om dagen er de optaget med sit sædvanlige arbeide i byen. De faar da heller ikke tid til selv at tage del i hus-arbeidet. Og derved blir opholdet lidt, om end ikke meget dyrere. — Denne arbeider-bevægelse har ogsaa sit eget tidsskrift, som kaldes *Young Oxford*, og gaar i det hele raskt fremad.

For Norge vil kanske bevægelsen ikke faa saa stor praktisk betydning. Vi har jo lykkeligvis gode folke-skoler og amts-skoler og gode arbeider-akademier med.

Dog, reformer trænges altid, og en ting har vi godt af at lære: *samfølelse*, *samarbeide* er det, som trænges. Saa længe menneskene holder sammen, kan de udrette store ting; splittes de, gaar det hele istykker.

Og det er mit haab, at den arbeider-bevægelse, jeg her har søgt at skildre, med tiden vil blive et mægtigt skridt fremad mod lykke og tilfredshed — det som alle søger efter, men som det er saa umaadelig vanskeligt at finde.

Lord Kelvin.

(Efter professor Andrew Gray *) i *Good Words*).

For omtrent 64 aar siden begyndte William Thomson (lord Kelvin) sit videnskabelige arbeide. Som gut paa 11—12 aar, da han var elev i de matematiske og natur-videnskabelige klasser ved universitetet i Glasgow, vakte han allerede opsigt, ikke saa meget ved sine udstrakte kundskaber som ved den sikre færdighed og dybe forstaaelse, han lagde for dagen under løsningen af vanskelige matematik-opgaver, og de store fremskridt, han gjorde i natur-fag. Førend han endnu var tyve aar, havde han skrevet en afhandling om Jordens form og havde læst Fouriers store værk om analytisk varme-teori. End videre havde han skrevet afhandlinger, der var fortræffeligt skikkede til at kaste lys over punkter, som hidtil var blet misforstaaede af dygtige og fortjente matematikere.

Medens han endnu var student ved Cambridge universitet, var han udgiver af *Cambridge and Dublin Mathematical Journal*, hvor han selv hyppig leverede værdifulde matematiske afhandlinger. Han stod paa grund af sin begavelse i høit ry hos sine lærere, og han tog sin eksamen med glans.

Efter at have tilbragt en kort tid i Paris i Regnaults laboratorium — denne berømte eksperimentator, som den gang netop var beskjæftiget med den nøiagtige bestemmelse af fysiske konstanter — vendte Thomson tilbage til Glasgow og begyndte nu for alvor sin glimrende løbebane som opdager og opfinder.

Lord Kelvins videnskabelige opdagelser egner sig vanskeligt for populær fremstilling. Hans arbeide har mange sider. De fleste kjender ham kanske som opfinder af forskjellige slags instrumenter, f. eks. apparater, der benyttes baade i laboratorier og værksteder ved nøiagtige elektriske maalinger. End videre har mange vel hørt om hans kompas og dybde-maaler, der har gjort sjø-farten betydelig sikrere og saaledes reddet tuseners liv. Ved det af ham konstruerede kompas bortryddes nemlig den feil, der skyldes skibets magnetisme, og ved hjælp af hans dybde-maaler kan sjømanden med lethed konstatere, om skibet nærmer sig land, selv om veiret er tykt eller taaget. Ved hans telegraf-instrumenter gjordes undervands-telegrafering praktisk anvendelig, og han tog virksom del i det storartede

*) Netop udnævnt til lord Kelvins eftermand ved universitetet i Glasgow.

foretagende, der paabegyndtes for firti aar siden, nemlig anlægget af telegraf-kabler over de store verdens-have.

Lægfolk vil naturligvis først og fremst fæste sig ved disse hans mange praktiske opfindelser. Men videnskabsmænd har et andet og videre syn paa lord Kelvins arbeide. I den rent videnskabelige verden staar han som den, der har opdaget flere almindeligt gjældende sætninger i dynamik, anvendelige paa enhver del af den fysiske videnskab — som den, der har fremsat læren om kraftens spredning -- som en af grundlæggerne af den moderne teori om termodynamik, — som den forsker, der først iklædte Faradays eksperimentelle opdagelser matematisk form, blandt andet udtrykte i matematisk sprog Faradays teori om kraft-linjer paa de elektriske og magnetiske gebeter og saaledes fremsatte den første dynamiske opfatning af elektricitet og magnetisme.

Vi skal her søge i denne artikel at give en saa vidt muligt populær fremstilling af lord Kelvins mere teoretiske og abstrakte videnskabelige virksomhed og herunder benytte os af de mest almindelige og utekniske udtryk.

Lad os først se paa hans teoremer i abstrakt dynamik. Disse staar i forbindelse med teorien om et materielt systems energi. Læseren vil uden tvil være fortrolig med saadanne udtryk som stoffets (materiens) vedligeholdelse, arbeidets (energiens) vedligeholdelse og lignende; men det turde alligevel være hensigts-svarende at gaa lidt nærmere ind paa disse begreber. Vi finder, at de bevægelses-forandringer, vi kan iagttage hos legemerne i hvilket som helst materielt system, altid kan føres tilbage til paavirkninger af andre legemer enten i samme system eller i et andet system. Naar legemerne i et system ingen virkning har paa legemer, der ligger udenfor dette system, og derfor heller ikke selv paavirkes af disse udenfor liggende legemer, d. v. s. virker blot paa hverandre indbyrdes, da siger vi, at systemet er *isoleret.* Ved at sammenligne akcelerationerne, d. e. de hastigheder, der frembringes for hvert sekund, for forskjellige legemer *under samme betingelser* eller, som vi siger, naar de paavirkes af en og samme kraft, faar vi en sammenligning mellem legemernes masser, et forhold der udtrykkes ved tal, som er omvendt proportionale med de frembragte hastigheder. Naar vi saaledes har fundet tal, der maaler forholdet mellem forskjellige masser, kan vi ogsaa finde tal, som maaler masserne selv, idet vi nemlig opstiller en bestemt masse som masse-enhed og betegner denne med tallet 1.

Heraf kan vi ogsaa faa et maal for de *kræfter*, som virker

paa de forskjellige legemer i systemet, ved at iagttage de hastigheder, der frembringes paa hver del af systemet, og tage produktet af massen *m* og denne hastighed *a*; *m* gange *a* blir altsaa maalet for kraften.

Hvis et legeme bevæger sig under paavirkning af en kraft i dennes retning, saa vil produktet af det tal, der angiver kraftens størrelse, og det tal, der angiver vei-længdens størrelse, give os et maal for det af kraften udførte *arbeide*. Hvis paa den anden side legemet bevæger sig i modsat retning af kraften, vil oven-nævnte produkt angive det arbeide, som er udført mod kraften. Man vil saaledes forstaa, at hvis stillingen af et systems dele forandres i forhold til andre systemer eller i forhold til delene indbyrdes, og kræfterne kjendes, blir det muligt at beregne det paa systemet udførte arbeide ved at lægge mærke til forandringerne i den indbyrdes stilling. Dersom systemet er isoleret, skyldes det udførte arbeide kun indre kræfter, d. v. s. kræfter virkende mellem forskjellige dele af systemet selv.

Haand i haand med disse forandringer i stilling vil ogsaa gaa forandringer i de forskjellige deles bevægelse, med mindre legemerne udsættes for gnidnings-modstand. Hvis nu kvadratet af hvert legemes hastighed multipliceres med dettes masse, og alle disse produkter adderes sammen, vil halvdelen af denne sum angive, hvad man kalder systemets *levende kraft* (kinetiske energi).

Hvis systemet er isoleret, og der ingen gnidning (friktion) er at overvinde, saa er den forøgelse af levende kraft, der frembringes af hvilken som helst forandring i den relative stilling, lig det hele arbeide, som er blet udført af de inden systemet virkende kræfter, og dette er, hvad der kjendes under navn af loven om energiens vedligeholdelse. I virkeligheden er det arbeide, der er udført af kræfterne, lig den forminskelse, systemets saa kaldte potentielle energi har undergaaet, og vi faar saaledes den regel, at den potentielle energi forminskes lige saa meget, som den kinetiske energi forøges; med andre ord, summen af et systems kinetiske og potentielle energi er konstant.

Lad os tage et system af to legemer, f. eks. jorden og en sten paa dens overflade. Stenen drages ned over mod jordens midtpunkt, og jorden drages op over mod stenen med lige stor og modsat kraft. Naar nu stenen løftes op over overfladen, blir systemets indbyrdes stilling forandret, udenfra er der blet udført et arbeide, som har adskilt legemerne. Hvis man dernæst lader stenen falde, udføres der et arbeide paa grund af den gjensidige tiltrækning,

der atter bringer legemerne sammen, og legemerne sættes i bevægelse. Jorden og stenen siges, naar de er adskilte, at besidde en vis sum af potentiel energi, som gaar tabt, naar legemerne gaar tilbage til sin forrige stilling, og de faar da igjen en lige stor sum af kinetisk energi eller levende kraft. Eller man kan lade stenen gaa ned igjen til sin forrige stilling, idet den driver et ur-værk, der yder modstand, eller løfter en anden vægt, og tabet af den potentielle energi opveies i første tilfælde af det arbeide, der udføres mod

Lord Kelvin.

friktionen, og i andet tilfælde af den potentielle energi, et andet legeme bibringes.

Denne betragtnings-maade kan ogsaa anvendes paa andre stoffer, f. eks. kulstof og surstof. Naar de er adskilte, sidder de inde med en potentiel energi, der opbruges, naar de bringes i forbindelse med hinanden; da opstaar der varme, der igjen i sin tur kan bevirke adskillelse af legemer, f. eks. ved at løfte kul op af gruben, og saaledes frembringe et nyt forraad af potentiel energi, eller den kan sætte legemer i bevægelse og paa den maade skabe kinetisk energi. Paa lignende vis opbruges potentiel energi, naar

krudt eksploderer, eller et metal opløses i en vædske, eller kemiske forandringer finder sted under udvikling af elektrisk kraft.

Læren om energiens vedligeholdelse, saaledes som videnskaben hævder den, udtaler ingen formening om *universets* energi — som det ofte antages —, men konstaterer blot, at den samlede sum af energi i et isoleret materielt system er konstant. Denne teori var imidlertid længe ufuldstændig, idet man i førstningen ikke kunde forklare sig det fænomen, at kraften tilsyneladende forbruges, naar den tjener til at overvinde friktion. Selvfølgelig havde man forlængst opdaget, at der opstaar varme, naar legemer bevæges under overvindelse af gnidnings-modstand; men det var først, da Joule havde fundet, at varme ogsaa er en form af energi, at teorien blev fastslaaet i sin endelige skikkelse.

Den saakaldte termo-dynamik beskjæftiger sig med forvandling af varme til arbeide. Men saa meget kan siges, at selv med en teoretisk seet fuldkommen varme-maskine er det umuligt — uden at anvende en ganske uopnaaelig temperatur — at faa hele den givne sum af varme omsat i arbeide. En varme-maskine virker bestandig mellem to legemer af forskjellig temperatur: en *varme-kilde*, hvorfra varme tages, og en *afkjøler*, hvortil maskinen fører varme. Den siste varme-mængde er saa meget mindre end den første som den sum af varme, der omsættes i arbeide, og gaar i mange maskiner for det meste helt tabt ved at meddele sig til andre legemer ved ledning eller straaling.

Denne varme-spredning gaar stadig for sig og hæver temperaturen hos legemerne i det materielle system, hvortil jorden hører. I enhver natur-operation vil en del af energien gaa til spilde og antage form af en jevnt udbredt varme, — enten ved, at der avles varme, naar friktion overvindes, eller en varme-maskine giver varme fra sig til afkjøleren, eller der tabes varme direkte fra maskinens ovn eller kjedel, eller fra andre varme legemer ved ledning eller straaling til de koldere omgivelser. Denne form af energi er uanvendelig; ti følgen af denne spredning blir udjævning af de forskjellige legemers temperatur. Da to legemer af forskjellig temperatur kræves til udnyttelse af — i beste fald — en del af det varmeste legemes varme-forraad, er det derfor umuligt at gjøre sig nogen del af den jevnt spredte varme-energi nyttig Heraf følger, at den del af vort systems energi, der ligger bunden i denne uanvendelige form, stadig øges. Hele energi-forraadet er uforminsket; men det antager mer og mer en form, som vore maskiner, eller hvilke som helst maskiner, vi nogensinde kan opfinde, ikke kan gjøre nogen brug af.

Hvis vi derfor ikke faar eller har en eller anden slags forbindelse med et andet system — hvilket for nærværende maa ansees som usandsynligt —, maa denne varme-energi vedblive at ligge ubrugt ved alle naturlige operationer, der indebærer transformation af energi, og saadanne transformationer indeholdes i alle naturfænomener. Sagte, men sikkert forsvinder den brugbare energi i det materielle system, vi hører til, og vi nærmer os en tid, da mørke og død vil snige sig ind over alt. Planters og dyrs vækst, kemiske forandringer, atmosfæriske foreteelser, planeternes bevægelser, alt vil være ophørt. Sol-systemets legemer vil et for et være dragne ind til en stor central-masse, idet de i hvert enkelt tilfælde vil bevirke en pludselig opblussen af dennes straale-evne, indtil endelig intet er tilbage uden en død, ensartet energi, som i sin tur gradvis udstraales i det omgivende rum. Denne energiens overgang i unyttig form er Thomsons store lære om *energiens spredning*.

Endnu et andet vigtigt dynamisk teorem, der skyldes Thomson, skal her fremstilles. Sæt, at vi har et system af partikler, som hænger sammen med hverandre ved hjælp af visse givne forbindelser. Lad os da tænke os, at systemet pludseligt blir sat i bevægelse ved stød, rettede mod visse punkter af systemet, saaledes at disse punkter begynder at bevæge sig med visse givne hastigheder, medens det overlades til de andre dele af systemet at antage de hastigheder, der følger af deres forbindelser. I saa fald vil disse andre dele bevæge sig saaledes, at den samlede kinetiske energi blir mindre, end den vilde være for hvilken som helst anden mulig bevægelse af systemet, der er forenelig med de samme hastigheder i de punkter, som fra først blev satte i bevægelse. Denne sætning er et kuriøst supplement til en anden sætning, der skyldes Bertrand, og hvor stødene, ikke hastighederne, er givne; i dette tilfælde vil den kinetiske energi faa en maksimums-værdi.

Dette teorem om minimums-energi har en masse anvendelser. Hvis vi f. eks. har en vædske i et elastisk kar, og vædsken blir sat i bevægelse ved stød mod visse punkter af karret, saa at disse antager visse givne hastigheder, saa blir den kinetiske energi mindre, end den vilde være blet ved enhver anden bevægelse af vædsken, der var forenelig med den frembragte specielle bevægelse af overfladen.

I termo-dynamiken har, som allerede bemærket, lord Kelvins virksomhed havt overordentlig betydning. Hans bidrag til dette fag indeholdes i første bind af hans *Mathematical and Physical Papers*. Disse bidrag danner uden tvil den beste fremstilling af termo-dynamiken, vi endnu har, og hører til de mest glimrende af hans skrifter.

En overmaade interessant del af lord Kelvins videnskabelige forskning udførtes i samarbeide med dr. Joule i Manchester. Det var Joule, som først fandt et sikkert eksperimentelt grundlag for den første lov i termo-dynamik, nemlig at varme og mekanisk arbeide ækvivalerer hinanden. Lord Kelvin er en af dem, der fandt den anden lov i termo-dynamik, som kan betragtes som udtrykt i hans absolute temperatur-skala, en skala, der — ulig andre temperatur-skalaer — er ganske uafhængig af hvilket som helst stofs egenskaber.

Nu forenede disse to forskere sine kræfter og søgte at finde ud, om den indre energi i en gas-art, saa som luft, vandstof, surstof, kvælstof, kulsyre, afhænger baade af volumet og af temperaturen. Til den ende gjorde de de berømte eksperimenter med at trykke gas-arter gjennem en porøs prop, et hul fyldt med presset bomuld. Hvis gas-arten, der blev trykket gjennem proppen, ikke viste nogen forskjel i temperatur mellem de to strømme — den, der flød mod proppen, og den, der flød fra den —, saa vilde det jo være klart, at den indre energi slet ikke afhang af volumet, men blot af temperaturen. Dersom dette var tilfældet, maatte man have lov til at slutte — hvilket ellers ikke kunde fastslaaes uden gjennem forsøg —, at det arbeide, som forbruges, naar man sammenpresser en gas til et mindre volum, er den mekaniske ækvivalent for den varme, der udvikles ved sammentrykningen. Allerede en tid før Joules og Thomsons forsøg havde Mayer i Heilbronn fremsat den paastand, at varme og mekanisk arbeide ækvivalerer hinanden, og at et bestemt numerisk forhold mellem dem kan findes ved hjælp af en særlig eksperimenteringsmaade. Joule og Thomson gav nu bevis for, at Mayers paastand var rigtig.

Videre maa vi omtale den saakaldte Thomson'ske effekt i en sammenhængende termo-elektrisk ledning. De fleste vil vide, at naar en sammenhængende ledning dannes af to metaller, f. eks. af en jern-traad, hvis to ender er forbundne ved en kobber-traad, og det ene led holdes under en temperatur, der er høiere end det andet leds, saa vil der gaa en elektrisk strøm gjennem traaden fra kobber til jern over det varmeste led. Og videre har man en lov, der siger, at varme i almindelighed opsluges ved det varme og udvikles ved det kolde led i en sammenhængende ledning af to metaller. Det blev nu vist af lord Kelvin i hans teori, at endnu en anden varmevirkning frembringes, nemlig at naar i det hele taget en strøm løber gjennem en ulige opvarmet leder, d. v. s. en leder, langs efter hvilken temperaturen er jevnt stigende, saa vil altid varme enten opsluges eller udvikles. Han beviste ved eksperimenter, at naar en strøm

løber op over temperatur-skalaen i en kobber-traad, fra det koldere led til det varmere, saa opsluges der varme, og naar den løber ned over, saa udvikles der varme. End videre paaviste han, at det modsatte finder sted i en jern-traad, og lignende resultater opnaaede han ogsaa i andre tilfælde. I den ledning af jern og kobber, vi netop omtalte, vil den strøm, der løber gjennem det varme led fra kobber til jern, opsluge varme baade i kobber- og jern-traaden, siden den gaar op over varme-skalaen i kobberet og ned over den i jernet.

Lord Kelvins afhandlinger angaaende elektricitet, magnetisme, elektro-magnetisme, termo-dynamik, afgiver glimrende vidnesbyrd om den høieste færdighed i behandlingen af matematisk fysik. De har i ikke liden mon bidraget til den af Maxwell senere fremsatte dynamiske teori, som han gjorde sig saa megen umage med at udarbeide og forklare, og som ledede til hans elektro-magnetiske teori om lyset.

Vi har ikke her plads til at tale om al den mængde andre afhandlinger i alle naturvidenskabens grene, som lord Kelvins samlede matematiske og fysiske skrifter indeholder. Man finder her behandlet næsten alle mulige emner i den fysiske videnskab — elasticitet, æter-teorier, stoffets beskaffenhed, krystallernes egenskaber o. s. v. —, og der er ikke et eneste emne, som ikke er beriget ved hans behandling. Han har opfundet en mængde instrumenter, som her ikke kan omtales nærmere, og som er af stor vigtighed. Bare hans elektrometre f. eks. har bidraget mægtigt til at gjøre elektriciteten til den eksakte videnskab, den nu er.

Den store lærebog i naturvidenskab, som lord Kelvin har forfattet i forening med professor Tait i Edinburg, er et vældigt værk. I sin anden udgave bestaar den af to tykke oktavbind, fulde af de mest interessante dynamiske drøftelser, som paa hvert punkt belyses ved praktiske problemer, hentede fra hverdags-livet og videnskaben. Enhver fremsat sætning illustreres ved anvendelse i særlige tilfælde, og værket staar i slaaende modsætning til Lagranges *Mécanique Analytique*. Denne lord Kelvins og professor Taits *Natural Philosophy* er i besiddelse af mange fremragende egenskaber. Man sporer her en sjelden ufeilbar og hurtig forstaaelse, en enestaaende evne til at anvende netop de mest hensigtsmæssige metoder, til at holde alt fremmed og uvæsentligt ude fra de forskjellige problemer og til at opstille de hurtigst til maalet førende matematiske betingelser. Værket minder uimodstaaeligt om Newtons *Principia*, hvis metoder og ideer nu atter er blet gjenstand for matematikernes opmærksomhed.

Piet Uijs.

Fortælling fra burernes nybygger-tid.

(Af C. W. H. van der Post. Oversat fra hollandsk).

V.

Krigs-raadet samles for at vælge en anfører.

Allerede tidlig den næste morgen var Uijs paa benene. Hans samtale med van Staden havde gjort ham eftertænksom, og hans tanker havde ikke netop været af de behageligste. Dog den legemlige træthed havde til slut overvundet den altid arbeidende aand, og Uijs sovnede ind ikke meget længe efter, at han var gaaet til sengs. — Nu vilde han nyde den friske morgenluft og tænke over, hvad han havde at gjøre.

Hos vagten ved porten forhørte han sig om, hvor den næste forpost stod, og slog derpaa ind paa den smale fodsti, som førte didhen. Han havde ikke spurt efter forposten for at tale med denne, men kun for at holde sig indenfor vagt-grænsen og saaledes være aldeles sikker for pludselige angreb af fienden. Efter at have gaaet en stund kom han til en liden træ-gruppe. Han satte sig paa en omfalden stamme og lod tankerne have frit løb.

Skulde virkelig den stakkels Retiefs død have splid og uenighed tilfølge? Skulde det saa dyrt kjøbte land ved ærgjærrighed og herskelyst udsættes for fare? Han og hans folk var tilfredse med at slaa sig ned paa den frugtbare slette paa den nordvestlige side af Quathlamba. De var ene og alene ilet til sine brødre, for at hjælpe dem med at tugte Dingaan og skaffe dem sikkert fodfæste i Natal. Han havde lige saa lidet tænkt paa at overtage overkommandoen som at ville nedsætte sig i Natal. Den fare, som kunde afstedkommes ved indre uenighed var ikke liden. Man gik en farlig tid imøde, om det skulde blive bekjendt blandt de indfødte, at det baand, som bandt burerne sammen, var revet over; de myrdedes blod vilde da blive uhævnet og det retmæssig erobrede land prisgivet fienden. Hvilken skadelig indflydelse kunde ikke dette faa? Ikke alene paa zuluerne, men ogsaa paa de andre krigslystne stammer nordenfor Vaal, hvor Maritz i begyndelsen af forrige aar havde overvundet den grusomme Moselikatzi, eller paa Moshesh, den listige ræv, med sine basutoer. Nei, han vilde heller underordne sig en anden. Det vilde heller ikke falde ham tungt at tjene under Gert Maritz, men under Potgieter? Nei, det gik ikke. Det var forresten meget tvilsomt, om hans mandskab vilde være tilfreds hermed. Han havde forladt kolonien, fordi han ikke mere vilde lade sig tyrannisere, skulde han nu bøie sig for Potgieter? Og naar nu de fleste af udvandrerne

fordrede, at han skulde anføre dem, var det da ikke hans pligt at efterkomme opfordringen? Vilde det ikke være umandigt at undslaa sig for valg. »Herre min Gud, bevar mig fra ærgjærrighedens synd. Lær mig at finde det rette,« sukkede han. Han var saa hensunken i dybe grublerier, at han ikke havde øie for naturens skjønhed i den aarle morgenstund. Han saa ikke, at dug-draaberne paa græs og blade spillede i alle farver. Heller ikke havde han øre for smaafuglenes glade kvidren, som lød fra det lysegrønne løv over ham.

Pludselig blev han vækket af sine grublerier ved et høilydt: »God morgen, Pieter!« Det var Maritz, som fortsatte: »Jeg hørte af vagten, at du var gaaet hen til forposten, og saa finder jeg dig her hensunken i dybe tanker. Forhaabentlig har jeg ikke forstyrret dig.« Maritz var til hest, og Uijs havde, beskjæftiget som han var med sine egne tanker, ikke hørt hestens hovslag i det høie græs.

»God morgen, oom Gert!« svarede han venlig. »Ja, jeg tænkte paa forskjelligt, jeg. En zuluer kunde gladelig have stukket mig ihjæl, før jeg havde vidst ord af det. Men du forstyrrer mig ikke. Jeg er tvært om glad over, at din vei førte dig her forbi. Stig af og sæt dig her ved siden af mig. Jeg vil saa gjerne tale lidt fortroligt med dig.«

Maritz svang sig af sadlen og, snart sad de to afrikandere, hvis minde endnu blir holdt i ære i Syd-Afrika, ved siden af hinanden paa den halvt uddøde træstamme.

Den aabenhjertige, ridderlige Uijs kunde ikke længe holde paa en hemmelighed. Hans kamerat var ogsaa en mand, som paa grund af sin ædle karakter var skattet af sine samtidige.

Uijs begyndte: »Oom Gert! Forsynet har ført dig hid. Vore folks velfærd ligger mig meget paa hjerte. Da du nys vækkede mig af mine tanker, var jeg alvorlig optaget med at overveie, hvem Gud den almægtige har udseet til at blive Piet Retiefs efterfølger.«

»Var det det, du tænkte paa, kjære ven?« spurte Maritz med bevæget stemme. »Du har maaske allerede fundet svaret, ligesom jeg selv for længe siden har gjort. Man har forhandlet med mig derom, sikkerlig ogsaa med dig. Nu vel, jeg har sagt til mig selv: Jeg har forladt distriktet Graaffreinet i spidsen for et uafhængigt trek. Midt i kampens vrimmel var jeg altid at finde. Men ikke mig, o, herre, men dit navn tilkommer æren. Jeg har aldrig søgt ære og berømmelse, tvært om. Men naar mit folk kalder mig, saa er jeg beredt til at efterkomme, hvad man forlanger af mig. Der har du min mening, min ven, din behøver du ikke at fortælle mig nu. Jeg er ældre end du. Det er ikke saa umuligt, at vi begge faar stemmer ved valget. Jeg er overbevist om, at vi begge vilde tjene

vore landsmænd ærligt og oprigtigt, derfor er jeg beredt til, om valget skulde træffe dig, at anerkjende dig som fører, følge dig og adlyde dig.«

Med taarer i øinene greb Uijs hans haand og sagde:

»Min gamle ven, med glæde har jeg hørt paa dig, du har taget en byrde fra mit hjerte. Jeg vil ogsaa gjerne underkaste mig din ledelse og i farens stund kjæmpe ved din side. Men sig mig, hvordan er det med Hendrik Potgieter?«

»Min ven, vi vil ikke mere bryde vore hoder med dette. Der er forresten berammet et møde idag, hvor flere vigtige ting skal forhandles, blandt andet skal der ogsaa vælges anfører. Gud vil vise os, hvad vi har at gjøre. Kom, lad os vende om, det er allerede frokost-tid.«

De reiste sig og gik livlig passiarende tilbage til leiren. Maritz førte sin hest ved tøilerne.

Efter frokost benyttede Uijs tiden til at bese leiren og opsøge sine kjendinger. Hans samtale med Maritz havde foreløbig beroliget ham. Men hvor han end viste sig, Potgieter var aldrig at se.

Foran teltene fandt han mange, som var blet saarede i de siste kampe, de fleste var saapas helbredede, at de allerede kunde varme sig i morgensolen. Blandt andre saa han ogsaa de to smaapiger, Hannie van der Merve og Grietje Prinsloo, som skjønt haardt saarede allerede var i god bedring, takket være den omhyggelige pleie. Stakkels smaa! Deres forældre levede ikke mere, men i deres sted havde forsynet skjænket dem snille og omsorgsfulde pleie-forældre.

Ved middagstid mødte Uijs Daniel van Vuuren, som havde besked fra Maritz, at krigs-raadet skulde samles klokken to i Sarel Cilliers telt, og at der paa morgenkanten skulde være ankommet bud med vigtige efterretninger fra englænderne i Natal.

Da Uijs sammen med van Staden til den fastsatte tid traadte ind i det rummelige telt, hvor mødet skulde holdes, var det næsten fuldt af burer-anførere. Uijs havde i løbet af morgenen besøgt dem alle og gik venligt hilsende hen til den anden side af teltet, hvor Hendrik Potgieter, som han endnu ikke havde seet, indtog hæders-pladsen.

Uijs hilste forekommende paa ham, men fik kun et kort: »Goddag, neef Uijs!« som gjenhilsen, hvorpaa Potgieter vendte sig til forsamlingen med disse ord: »Vi er nu alle forsamlede, mødet kan altsaa begynde.«

Han havde øiensynlig lagt an paa at tiltvinge sig mødets ledelse, den ærværdige Cilliers kom ham dog i forkjøbet med følgende bemærkning:

»Brødre, i mangel af en valgt fører, vil jeg, med jer tilladelse, som vært overtage mødets ledelse.«

Flertallet stemte for dette forslag. Cilliers tog nu plads foran det lille bord og aabnede forhandlingen med en bøn, hvorefter han sagde:

»Brødre, lad os først høre, hvad budene fra kysten har at fortælle os.«

To mænd, Richard Biggar og Wood, tolk hos missionær Owen, traadte frem. Med korte, kraftige ord skildrede den først nævnte baade de engelsk- og hollandsk-fødtes stilling i Natal. Man var ikke et øieblik sikker paa sit liv og kunde aldrig stole det minste paa Dingaans ord og forsikringer. Allerede i aaret 1824 havde hans forgjænger Chaka afstaaet *Terra Natalis* til løitnant Farewell. Denne overenskomst lovede han nu at stadfæste lige over for englænderne, til Retief havde han uden betingelser overgivet landet, for umiddelbart derefter forræderisk at myrde ham. Man burde erklære zuluerne krig og vise dem de hvides overmagt. Der var en hel del zuluere, som var trætte af hans blodige regjering, og disse var villige til at understøtte de hvide. Landet var stort nok til alle de hvide. Man burde beslutte et fælles angreb paa Dingaan. Englænderne ved kysten understøttede af zuluere var beredte til at angribe Dingaan, straks burerne var færdige med sine forberedelser til kampen.

Hele forsamlingen hilsede Biggars forslag med bifald. Alle holdt paa, at zulu-kongen burde straffes ordentlig for sit afskyelige forræderi. Men det var umuligt i øieblikket at bestemme tiden, naar angrebet skulde finde sted. Man maatte vente, til de saarede var fuldstændig helbredede, desuden maatte Uijs' vogne først komme. Endelig kom man overens om, at de nødvendige forberedelser skulde træffes saa raskt som muligt, og at englænderne ved kysten skulde rykke frem, straks de fik høre, at burerne var marscherede ud.

Sende-mændene forlod nu forsamlingen, for at tiltræde hjemreisen den følgende dag.

Efter at de var gaaede, greb atter Cilliers ordet. Han havde burernes fulde tillid og fortjente den ogsaa. Han var en oprigtig kristen og udmærkede sig som en dygtig taler. Han tjente ivrig sin Gud af indre overbevisning, saa at han ofte i mangel af en ordineret geistlig ledede emigranternes gudstjeneste. Syge og saarede ydede han evangeliets trøst, og ved mangt et dødsleie havde han formaaet at rette den døendes blik mod dødens og gravens overvinder. Med Bibelen i den ene haand og geværet i den anden kunde man se ham i farens stund. En værdig efterkommer af hugenotterne, som med Coligny havde bekjendt sin tro, men som ogsaa vidste at kjæmpe for den. Hans tapperhed havde bestaaet mere end en prøve, i særdeleshed den 2. oktober 1836 ved Vechtkop lige ved ved Rhenoster-rivier, da han anførte den lille leir paa tredive mand og jagede Moselikatsis overmagt paa flugt. Ogsaa som raadgiver var han uundværlig paa grund af sin retfærdighed, uegennytte, skarpe forstand og rige erfaring.

Han begyndte i en alvorlig tone med roligt eftertryk:

»Brødre, vi kommer nu til den egentlige hensigt med dette møde. Som faar uden hyrde vanker vi omkring uden maal. Vort trek kan ikke bestaa uden en fast anfører. Herren vor Gud har kaldt vor anfører, Pieter Retief, til sig. Stillingen maa atter besættes, og forsamlingen har nu ved stemme-flertal at bestemme, hvem der for fremtiden skal staa i spidsen for os og anføre os paa toget mod Dingaan. Herren vil skjænke os visdom til at vælge den rette, og vi vil alle underkaste os valget.«

Han havde neppe sluttet, før Willem Meijer greb ordet.

»Mænd«, sagde han, »det kan ikke være vanskeligt at finde den rette mand. Før Retief sluttede sig til os og mod manges ønske overtog hele ledelsen, havde vi allerede vor fører, den mand, som stod i spidsen for det første store trek. Han befinder sig ogsaa idag iblandt os og er beredt til at modtage fører-stillingen. Jeg foreslaar, at overbefalingen blir overdraget til Hendrik Potgieter.«

Straks han taug, bad Karel Landman om ordet:

»Jeg vil intet sige mod Hendrik Potgieter, men vil gjerne spørge, hvordan det var muligt, at han uden videre afstod sin stilling til Piet Retief, naar han, som Willem Meijer mener, virkelig var emigranternes anfører. Jeg gaar med paa, at neef Hendrik er anfører for en afdeling af treket, men han var aldrig hele trekets anfører. I vor midte findes flere mænd, som har lige saa stor ret om ikke mere til stillingen som han. Jeg vil foreslaa en, hvis hele personlighed er saa vel kjendt, at enhver videre anbefaling er unødvendig. Jeg foreslaar, at vi vælger Gert Maritz.«

En uforstaaelig mumlen, der truede med at udarte til uenighed, hørtes blandt forsamlingen.

»Jeg maa bede om ro,« raabte Cilliers høit. »Brødre, ved alt, hvad der er helligt, tab ikke hodet. Begge de foreslaaede mænd fortjener vor agtelse, og de er modne til fører-stillingen. Husk ordene: »Det hus, som er splidagtigt med sig selv, kan ikke bestaa.« Og hvor elskeligt er det ikke, naar brødre holder endrægtigen sammen. Majoriteten maa bestemme, og minoriteten maa føie sig.«

»Det synes simpelt nok, men jeg agter ikke at underkaste mig majoriteten,« raabte en dyb stemme. Det var Potgieter, som talte, og selv hans tilhængere blev ilde berørt ved, at han lod vreden løbe af med sig. »Karel Landman betviler, at jeg er den første voortrekker.«

„Ja, det gjør jeg,« svarede Landman.

»Neef Karel! Lad Hendrik faa tale ud,« formanede Cilliers.

»Nu vel,« fortsatte Potgieter, hvis vrede steg ved Landmans bemærkning. »Det er mig fuldstændigt ligegyldigt, om Landman anerkjender mig eller ei. Jeg ved, hvem jeg er, og hvad jeg agter at blive. Jeg har gaaet foran og aldrig efter nogen og har fast besluttet mig til heller ikke at følge

efter nogen i fremtiden. Gert Maritz maa være hvem han vil for mig, men han er kommen efter mig til dette land. Før jeg anerkjender ham eller nogen anden som anfører, forlader jeg Natal, og I faar se, hvor mange der følger mig.«

Medens han talte, betragtede Maritz ham skarpt. En øieblik farvedes hans kinder af sinds-bevægelse, men da Potgieter tiede, kom der intet ord over hans læber.

Nu var det vor ven, Frans van Staden, der tog ordet. »Venner,« sagde han, »for tredive aar siden vilde jeg ogsaa have et ord med i laget, men man raabte til mig: »Ungdommen skal tie i forsamlingen.« — Siden den tid er jeg blet ældre, og jeg tænker gammel nok til ogsaa at sige min mening; jeg har ogsaa et forslag. For ikke at sætte jeres taalmodighed længer paa prøve, skal jeg straks bemærke, at baade neef Gert og neef Hendrik er gode og dygtige borgere, men trods det vil jeg dog ikke give nogen af dem min stemme. Havde jeg kun valget mellem dem to, vilde jeg heller staa under Maritz end under Potgieter. Om det er ret eller ei, saa vil jeg dog komme med mit forslag, og ingen i verden skal faa mig fra, at det er det rigtigste. Jeg foreslaar, at vi vælger Piet Uijs.«

Med stigende ærgrelse havde Potgieter hørt paa van Staden, og neppe havde denne sat sig, før han udraabte:

»Ja, hvad har vel ført Piet Uijs hid uden det, at han agtede at fortrænge mig? Om andre har kaldt ham hid, saa har jeg intet dermed at gjøre. For min del kunde han gjerne været, hvor han var. Jeg og mine har aldrig havt brug for ham og har det heller ikke nu. Ogsaa af mig skal I faa høre sandheden ligesom nylig af van Staden. Enten blir jeg her som hele trekets fører, eller jeg drager med mine folk tilbage over fjeldene og slutter mig til mine kamerater paa den anden side af Waal-floden. Dette er mit siste ord.«

Efter dette vredes-udbrud ventede alle en storm. Hvad der foregik i den koldblodige, sindige Maritz's indre, kunde man dog ikke se. Uijs havde forskende rettet sine klare øine paa Potgieter, da denne for anden gang tog ordet, og havde uvilkaarlig rynket panden ved Potgieters hensynsløse udtryk.

Cilliers, som vilde forhindre et brud, hævede atter sin advarende stemme: »Ved alt, hvad der er helligt, vær fordragelige og fortsæt forhandlingerne med ro.«

Yderst koldblodig og rolig reiste nu Uijs sig og sagde:

»Mine brødre! Indtil for faa øieblikke siden har jeg dømt Hendrik Potgieter efter mig selv og haabet i ham at finde et retfærdig tænkende menneske. Hvis han virkelig har talt i alvor og ikke i opfarenhed, saa har han skuffet mig meget. Han spør, hvem der har kaldt mig hid,

og paastaar, at jeg er kommet hid for at fortrænge ham. Brødre! Paa jeres anmodning er jeg ilet hid, og den almægtige ved, at jeg ikke har tænkt paa Hendrik Potgieter i den anledning. Hans beskyldninger foragter jeg. Men, mine brødre, er dette tiden til at opvække kiv og splidagtighed blandt os? Neppe er vore brødres blod, kvinders og børns uskyldige blod, som barbarerne saa rigelig har udgydt, tørret ind, før vi staar midt op i uenighed og strid om, hvem der skal være fører blandt os. Hvad der forbauser mig mest hos Potgieter er, at han saa uforbeholdent udtaler, at han agter at forlade landet, dersom han ikke blir valgt. Hvad der end tidligere var min hensigt, saa kan jeg nu ikke anerkjende ham som anfører. Dog er jeg villig til, om han blir valgt, at staa paa egen haand ved jeres side i kampen, forudsat, at mine folk er tilfredse dermed. Forresten anser jeg det for det retfærdigste mod alle, at dette møde blir udsat, til mine folk, som følger med vognene, er kommet hid. Jeg har nu allerede et følge paa hundred og tyve mand, naar vognene kommer, vil de sikkert stige til ca. to hundred. Viser I os tilbage, saa tor jeg mine hænder.«

»Piet Uijs har sagt, hvad han vilde,« begyndte Potgieter igjen, men Cilliers afbrød ham bestemt og alvorligt: »Ti heller stille, neef Hendrik; hvad Piet Uijs har foreslaaet er vel begrundet og fornuftigt, og jeg vil straks lade stemme derom. Den, der er for, række haanden i veiret.«

Stemmerne blev talte, og det viste sig, at Uijs' forslag næsten enstemmig var antaget.

»Brødre, mødet er hævet for idag. Næste møde blir, naar Uijs' vogne er ankomne,« sagde Cilliers, og forsamlingen skiltes ad.

Polakkerne i vore dage.

(For *Kringsjaa* af dr. Alfred Wysocki).

(Slutning).

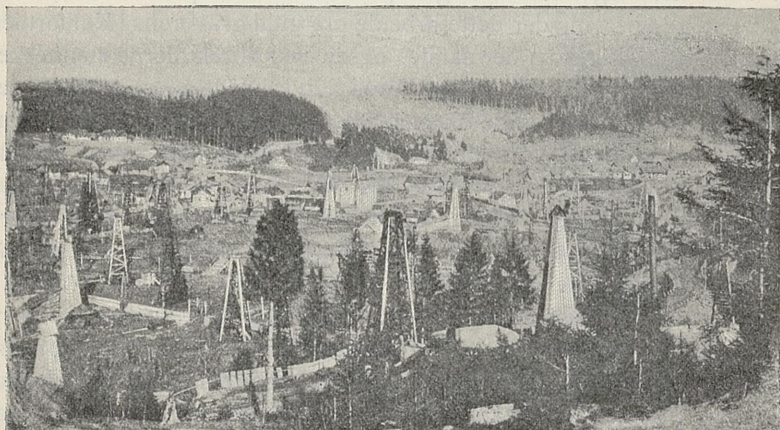
For tre aar siden blev jeg som medarbeider af et polsk tidsskrift sendt afsted til det saakaldte »Kalifornien i Galizien«, petroleumsegnen Schodnica.

Vi kjørte i timevis i en liden vogn gjennem endeløs granskog, og træt af den lange reise spurte jeg til slut uophørlig kusken, om vi ikke snart var fremme. Pludselig opdagede jeg mellem trærne en lysning; veien blev bedre, og her og der var der endog tegn paa en slags civilisation, hvis tilværelse man næsten kunde glemme i disse Syd-Galiziens urskoge.

Endelig var vi ude af skogen, og foran os strakte sig, saa langt

øiet kunde naa, en stor slette, der laa indhyllet i et violet taageslør, og ud af dette fine hylle dukkede hvide bygninger frem med slanke, høie taarne — det hele mindede om et fantastisk japansk landskabsbillede med dets takkede linjer og blege farver.

»Schodnica« er navnet paa denne slette og paa den største petroleums-kilde i Galizien. Fire aar tidligere var man begyndt at undersøge jordbunden og havde kort efter truffet paa en petroleumsaare, der i løbet af 24 timer indbragte 30,000 gulden. Det virkede næsten dæmonisk, da den voldsomme strøm af sort, raat materiale sprøitede frem fra jordens indre, og hundreder af mennesker — bønder og ingeniører, rige som fattige, styrtede afsted for at opsamle denne klæbrige, stinkende vædske, som naturen her saa rigelig ødslede med.

Schodnica.

Dag og nat flød strømmen. Flere af grund-eierne blev vanvittige, andre stod paa randen af borehullet og øste selv petroleum op i de minste kjøkken-kar, da alle de større beholdere var fulde, og nye ikke hurtigt nok kunde skaffes til veie.

Endelig kom nye beholdere — strømmen sagtnede lidt efter lidt, og med koldt, roligt blod begyndte man nu at se sin lykke i øinene. I løbet af to uger havde kilden i Schoduica indbragt 32 mill. kroner.

Fra nu af begyndte petroleums-spekulationen at gribe om sig i hele Syd-Galizien, der ligger langs Karpaterne — grænse-fjeldene mod Ungarn. Geologerne paastaar, at der gives bestemte retninger for aarerne, og ifølge denne hypotese foretog man nu overalt prøveboringer; nogle kunde glæde sig over glimrende resultater; men som oftest gik hele formuer tilgrunde — man spillede og resikerede —

med petroleumen, ligesom man spiller paa børsene i Hamburg og Paris.

Disse undersøgelser er meget kostbare. Selve boringen drives af en damp-maskine, der driver en staal-skrue dybt ned i jorden, andre maskiner benyttes til at beslaa aabningen, indsætte rør og til at fjerne de opgravede jord-masser. Et saadant arbeide varer ofte et par maaneder og koster trods de polske arbeideres daarlige lønning — han faar 80 øre for 7 timers arbeide — omtrent 50 til 60,000 kr. Ikke sjelden hænder det, at den 250 meter lange skrue pludselig støder paa et granit-lag og brækker over, ofte ødelægger det indstrømmende vand hele arbeidet. Nyt materiale maa da skaffes til veie, og man maa begynde helt fra nyt af, trods usikkerheden, om der i det hele taget findes nogen petroleums-aare paa det sted.

Psykologisk minder dette arbeide om guld-graverens i Kalifornien og Syd-Afrika. Ligesom der samles ogsaa ved borehullerne mennesker fra de forskjelligste samfunds-lag. Adelige, udarmede godsbesiddere, der af fars-arven blot har nogle tusener tilbage; unge leve-mænd, som har sat sine penge overstyr i Monaco og Homburg; vagabonder fra alle mulige nationer — alle mødes de her ved »stangen« (saaledes kaldes haandtaget paa skruen), klædt i smudsige arbeids-klær og i høie, svære støvler, forenede i det samme haab om rigdom og guld, i den samme længsel efter nydelse og luksus.

I dette saa aristokratiske land, hvor man siger »du« til bonden, og hvor han ydmygt kysser den herres haand, der gidder at prygle ham — i dette land, hvor lighed og menneske-rettigheder er ukjendte begreber, saa jeg den gang grever, der tidligere havde været medlemmer af jockey-klubben i Wien, ikke undse sig for det groveste arbeide for at naa det maal, der som et sol-streif belyste deres trøstesløse liv . . .

Og endog dette sol-streif blir ofte skjult af mørke, tunge skyer. Ofte gaar det saaledes, at smaa kapitalister med 5 à 10,000 kroner begynder at grave, men mister, hvis der i løbet af to uger ingen petroleum kommer, sine penge og drager bort for igjen at vende tilbage med en liden sum, som de har drevet op, ofte paa den mærkeligste maade.

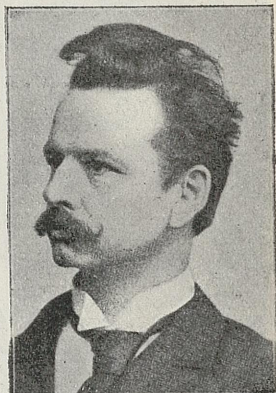
I interessant sammenhæng med petroleums-industrien i Galizien staar den i Lemberg ved nytaar afsluttede proces, der har vakt saa uhyre opsigt saavel i Østerrige som i Tyskland.

— For nogle aar siden var Galizien Østerriges fattigste provins. Jord-arbeiderne levede under de mest trykkede forhold, og de faa fabriker, der laa nær de store byer, var i jødernes hænder.

Man skrev store bøger og verker om at raade bod paa »nøden i Galizien« og om »den polske økonomi«, men de skjønne teorier lod sig ikke saa let overføre i praksis — i handling. Tyskland og Østerrige havde i aarevis oversvømmet os med sine slette, men billige varer; af og til gjorde man svage forsøg paa at skaffe landet en egen industri, at oprette fabriker o. s. v., men de faldt alle uheldigt ud, da man ikke kunde udholde den tyske konkurrence.

Disse forhold varede lige til 1880. Det aar vendte Stanislaw Szczepanowski tilbage til sit fædreland. Hans begavelse strakte sig langt udover den almindelige maalestok, han saa sit lands økonomiske stilling klart i øinene og vilde af al magt forsøge at forbedre den.

Ved 21 aars alder var han ukjendt og fattig udvandret til England for at tjene sit brød der. Snart efter blev han ansat i stats-kontoret for handel og industri og viste sig straks som en skarpsindig økonomist, matematiker og journalist. 18 aar senere drev længslen ham tilbage til Polen. Her var man netop begyndt at finde petroleum, og han haabede just paa dette punkt at finde et godt arbeids-felt. Han drog til Wien for, trods sine 39 aar, at studere geologi, han knyttede forbindelser med engelske finans-mænd, (de polske havde ingen tillid til ham), indkjøbte store strækninger i Syd-Galizien og begyndte, uden selv at eie en øre — at grave med alle de nyeste maskiner, der var prøvet og benyttet i Amerika.

Stanislaw Szczepanowski.

I *Schodnica* var han begyndt, og som tidligere omtalt, opnaaede han i kort tid de utroligste resultater og blev mangedobbelt millionær. Nu vandt han naturligvis sine landsmænds fulde tillid, men samtidig misundte man ham hans held og vilde gjøre ham det efter. En feber greb alle, og der fandtes neppe den plet jord, som ikke blev undersøgt.

Szczepanowski byggede i Schodnica uhyre maskin-verksteder og oprettede tekniske skoler; han beskjæftigede 17,000 arbeidere, indkjøbte altid nye grund-stykker og blev anseet som »den polske industris konge«. Snart efter blev han valgt ind i land-dagen, hvor han hurtig dannede sig sit eget politiske parti, der skulde gjøre propaganda for hans liberale og økonomiske ideer. Aldrig har det liberale parti i det østerrigske parlament havt en ædlere repræsentant

end Szczepanowski, og ingen forstod at kjæmpe mod det konservativt-klerikale parti i Galizien med saa seirrige vaaben som han.

Paa samme tid stiftede han i Lemberg den beste polske avis, »Slowo Polskie«, der blev redigeret paa europæisk vis og var bestemt til at udbrede stifterens sunde liberalisme blandt de bredeste lag af publikum. »Slowo« kostede kun 18 kroner aarlig (12 gulden), medens alle de andre aviser kostede minst det dobbelte.

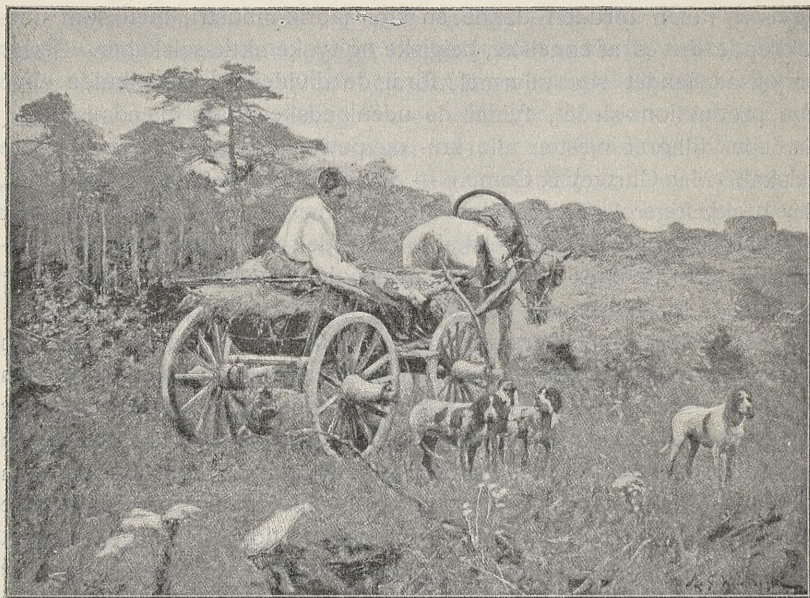
Det konservative parti angreb voldsomt Szczepanowski og hans blad i »de nationale traditioners« navn (et gammelt, internationalt middel!) og bagvaskede hans person og hele hans virksomhed.

Polske præster.

Og denne kjæmpekraft — der eiede og ledede 6 fabriker, 11 petroleums-gruber og en kul-grube, og som selv ledede og redigerede et stort blad, begyndte ved denne smaalige opposition i parlamentet og pressen at miste ligevægten! Nu vilde han for alvor vise, at han havde ret til at bære navnet af den polske industris virkelige stifter. Derfor udvidede han sin virksomhed og indkjøbte store strækninger ogsaa i Vest-Galizien, idet han paastod, at der ogsaa fandtes petroleum. Men hans gamle held havde forladt ham. I to aar varede prøve-arbeidet, og i de to aar kom der ingen petroleum . . . Imidlertid blev kul-gruben ødelagt af vand, den store maskin-fabrik maatte stanse sin virksomhed, og endelig i sommer kom det sørgelige krak i Lembergs »National-bank« ved et bedrageri paa 1,600,000 kr. af direktøren, der kort efter skjød sig i fængslet.

Pludselig var det uhyre industrielle apparat, som Szczepanowski havde sat i bevægelse, styrtet sammen . . . Hans fiender triumferede, men de glemte, at høit over al smaalig misundelse og al pukken paa fædrelands-kjærlighed og gamle traditioner staar landets virkelige velfærd, folkenes civilisation og deres økonomiske eksistens . . . Med ham — med Szczepanowski — sygner ogsaa hans sunde, stærke ideer hen, og det vil vare længe, før man kan befri Galizien fra det aag, som det klerikalt-konservative parti udøver — saaledes som Szczepanowski var paa gode veie til.

Fra en herremands jagt=felt. (Opsyns-bonde med jagt-hunde).

Han blev nødt til at gjøre fallit, og denne leilighed udnyttede hans politiske modstandere. Hans passiva beregnede man til 16 millioner, og aktiva sattes saa lavt som muligt, for at man kunde faa anledning til at anklage ham for »letsindig« konkurs. Denne proces blev ført sammen med den bekjendte lembergske »Nationalbanks«, med hvilken Szczepanowski havde staaet i finansiel forbindelse. Tre maaneder varede forhandlingerne og aabenbarede en række af bedragerier i den nationale bank; men Szczepanowski gik ud af den hele sag lige saa uplettet, som hele hans liv og virksomhed altid havde været.

Ved denne leilighed kan man overbevise sig om, hvor skarpsindigt dr. Brandes for nogle aar siden bedømte forholdene i Krakau. Han skriver nemlig i sin bog om Polen: »Ultramontanismen i Krakau virker næsten lige saa hemmende som det tryk, regjeringen øver i Varsjava,« og »partierne bekjæmper hverandre gjensidigen med et uudslukkeligt had.« — Et saadant had har netop ødelagt den polske industris mest begavede foregangs-mand.

Jeg lægger den hele tid særlig vægt paa dette udtryk *polsk* industri, fordi den nationale industri, der drives af helt ud polske kapitalister og handelsfolk, først nu er opkommen. Der findes naturligvis i Polen foruden denne en stor fabrik-industri, men som udelukkende drives af engelske, belgiske og tyske aktie-selskaber. Derfor er ogsaa landet saa udarmet, fordi de dividender, der skulde blive paa produktions-stedet, fylder de udenlandske finans-mænds lommer. Saaledes tilhører næsten alle kul- og petroleums-gruber det engelske selskab »Mac Garwey & Comp.« — de uhyre væveri-anlæg i Zyrardów, der beskjæftiger 8000 arbeidere (for det meste udlændinger), er i det »Belgiske Zyrardow aktie-selskabs« besiddelse. — Jern-støberier, glasfabriker o. s. v. eies næsten alle af udenlandske samlag. Saaledes er forholdene i Galizien og delvis ogsaa i russisk Polen.

Skal man finde aarsagen til disse sørgelige tilstande, maa man gaa langt tilbage i tiden. Det er ikke længe siden, at man i Polen fandt det nedværdigende for en dannet mand at blive kjøbmand eller forretnings-mand. De unge blev jurister, agronomer og læger, sjelden teknikere eller kemikere og aldrig haandværkere. Det overlod man »folket«. Paa denne maade indvandrede en mængde udenlandske teknikere og entreprenører, der inden kort tid beherskede hele det industrielle marked og gjorde sig uundværlige. Rige polske familier vilde ikke resikere de nedarvede kapitaler, der befandt sig i Londons og Petersburgs banker. Derfor blev man nødt til ved hvert nyt foretagende at ty til udenlandske penge. Det høres ganske mærkeligt ud, naar jeg fortæller, at de tre store byer i Polen, Varsjava, Lemberg og Krakau, faar sin gasbelysning fra et belgisk aktie-selskab!

Den nuværende finansielle krise i Galizien har aabnet manges øine, og nu og da viser der sig tilløb til at rette paa forholdene og grundlægge sunde tilstande. Og ikke alle ender saa uheldigt som Szczepanowskis, hvem det uventede store held og den politiske kampfeber havde blendet.

Tusen og en nat.

(Efter E. Blochet i *Revue Encyclopédique*).

De orientalske literaturer, saa rige og mange-artede de er, tæller kun faa værker, der har vundet et saa almindeligt ry som 1001 nat, og som, efter i mange aarhundreder at have fortryllet asiaternes fantasi og indbildningskraft, er blet ligesaa berømte i vestens lande.

Siden den tid den berømte Galland oversatte 1001 nat, har dette værk i vesten altid været betragtet som et særlig arabisk, hvori man finder hoved-indholdet af hele den musulmanske literatur. Denne forøvrigt overdrevne mening om betydningen af denne samling fortællinger, skyldes mindre oversætterens talent end værkets indre værd.

Enhver kjender indholdet af 1001 nat: En af de siste herskere af sassanidernes dynasti, Schehriyar, er bedragen af sin ægtefælle og beslutter derfor hver aften at tage en ny hustru, som han saa lader ombringe den følgende dag, for at være sikker paa ikke at bedrages. Saaledes levede denne mægtige monark i nogle maaneder, da hans første-ministers datter, den yndige Schehrazade, bad om at faa blive hans hustru. Overvunden af hendes indstændige bønner gav stor-veziren endelig sit samtykke til denne forbindelse, idet han beklagede sin datters grusomme skjæbne; men Schehrazade havde sine planer hermed. Da hun havde taget sit slør af for Schehriyar, bad hun ham om at vise hende den store gunst at lade hendes søster, Dinarzade, hvem hun elskede høit, faa ligge i deres brudekammer. Persiens konge indvilgede i dette forlangende, der syntes ham saa usædvanligt. Hver gang de skulde til at falde i søvn, tiltalte Dinarzade sin søster i følgende udtryk, der uden variation gjentages fra begyndelsen til enden af 1001 nat: »Min kjære søster, hvis du ikke sover, saa fortæl os en af de historier, som du fortæller saa godt.« Levende interesseret i den unge kvindes fortælling, besluttede Schehriyar at vente, til den var færdig, og saa ombringe hende. Han tænkte nemlig, at dette ikke vilde vare i det uendelige, og at han saaledes vilde have en dobbelt glæde. Fortællingen blev længere og længere og var saa indviklet, at Schehrazade endnu levede 1001 nat, efter at hun var blet Schehriyar's ægtefælle: forbauset over sin hustrus uudtømmelige fantasi og over hendes list, der havde frelst saa mange ulykkelige unge pigers liv, afstod Persiens konge fra sit forehavende og skaanede hende for døden. Fortællingen

ender som sædvanligt saaledes: Schehrazade og Schehriyar levede meget længe og fik mange børn, hvilket i Asien som i Europa betragtes som den fuldkomne lykke.

Denne indledning er en vilkaarlig opdigtet fortælling, i hvilken man har benyttet to navne, forøvrigt de minst berømte, af det mægtige iranske dynasti, lige over for hvilket de romerske vaaben skulde vise sig saa magtesløse. Det er meget almindeligt, at musulmanerne tillægger sine literære værker en høi ælde og fører dem lige tilbage til oldtidens persere; saaledes udgives f. eks. altid de værker, som bærer titelen *Lazzet Nâmèh*, for at være arabiske eller persiske oversættelser af gamle manuskripter paa pehlvi-sproget, som man skulde have fundet i kong Bahram-Gour's bibliotek. Man maa dog ikke skjænke disse fantasier tiltro, og det er heller ikke i den første del af 1001 nat, at man maa søge disse fortællingers virkelige tilblivelses-historie.

De fortællinger, som indeholdes i 1001 nat, har en meget forskjellig oprindelse og skriver sig fra meget forskjellige tider. Den ældste del er den, der indeholder de fabler, hvor dyr spiller hovedrollen eller fører samtaler med mennesker; disse fabler er sansynligvis laante fra *Kalila og Dimna*, der har gjort saa enestaaende lykke, ogsaa i Europa. Bragt fra Indien i det 6. aarhundred under den berømte sassanide-hersker Khosroès-Anuchirvans regjering, blev denne samling, hvis tilbliven gaar forholdsvis langt tilbage i tiden, oversat fra sanskrit til pehlvi, derpaa til arabisk, hvorfra den videre vandrede gjennem orientens forskjellige sprog, for saa at oversættes paa slet latin af Jean de Capoue i hans *Directorium humanæ vitæ*. Denne del er forøvrigt ikke den vigtigste af 1001 nat, og fablerne, hvoraf den bestaar, synes ikke at være andet end et appendiks til fortællingerne i de to følgende dele.

Har perserne i lang tid levet paa *Kalila og Dimna* og de i brahmanernes land opstaaede fortællinger, saa maa det ogsaa indrømmes, at iranerne fandt lige saa megen smag i de mærkværdige historier som inderne; der er i Persien en hel række meget vigtige original-fortællinger og legender, som man gjenfinder i overflod, lige fra teksterne i *Zend-Avesta* og til Mirkhonds krønike. Disse legender er næsten lige saa gamle som de indiske legender, skjønt det er meget vanskeligt i begge tilfælde at opgjøre sig nogen bestemt mening om, naar de er opstaaede. I nogle af dem maa man endog se fremmed indflydelse, især hellenismens. Det hovedkarakteristiske ved den persiske legende er den betydelige rolle, som de mellem mennesket og guddommen staaende aander spiller,

som f. eks. feer, fortabte og en skare andre. Mange af disse lysets eller mørkets aander er ikke skabte af iranerne, de er laante fra mandeerne, arv-tagere af Assyriens og Kaldæas gude-lære; det er af den samme kilde, ogsaa Talmud og Kabbala har øst, saa vel som islams dæmonologi.

Trolddom spiller en temmelig ubetydelig rolle i Iran; man finder kun faa spor deraf i *Zend-Avesta*, og naar trolddom her nævnes, heder det altid, at den anvendes mod perserne af Østens folk, turanerne, arvefiender af navnet Iran. Den vigtigste trolddom er Turc Malkosch's, hvis besværgelser bragte en hel syndflod af sne, der vilde have udslettet ethvert spor af den hele iranisme, hvis ikke Djemschid, sol-kongen i den persiske legende, havde sørget for at bevare spirerne i et underjordisk palads. Man ved ikke rigtig, om de folk, som fordum beboede Turan, Samarkand og Kaschgar ligetil den kinesiske grænse, nogensinde har havt en skreven literatur; hvad der imidlertid staar fast er, at der nu ikke findes noget igjen, og at de i Øst- og Vest-Turkestan samlede fortællinger alle er af musulmansk oprindelse. Mange tegn tyder dog paa, at denne trolddoms-literatur har eksisteret i fortiden, i det minste i mundtlig form, og at den har maattet vige pladsen for den fremskridende iranisme, idet den dog efterlod talrige spor af trolddom i persernes fortællende literatur.

Det er disse iranske fortællinger, som danner den tredje og betydeligste del af 1001 nat; maaske er dette ogsaa den interessanteste paa grund af det mysteriøse og forunderlige, man der lægger mærke til. Det er visselig den morsomste del at læse. Den mest fuldkomne type paa denne slags er fortællingen om Ala-ed-Din og den magiske lampe, hvis handling delvis foregaar i Kina, eller snarere i det land, som musulmanerne kjendte under navn af Kina, d. v. s. det kinesiske Turkestan.

Disse tre rækker fortællinger danner kun en del af 1001 nat, det fremmede og anti-musulmanske element, hvor alle Koranens og teologiens dogmer er ukjendte eller foragtede. Den siste del, den vigtigste med hensyn til studiet af den arabiske eller snarere musulmanske civilisation, bestaar af en række fortællinger, hvis handling foregaar i Bagdad og de store steder i abassidernes rige, nemlig Bassora, Kufa, Damaskus eller Aleppo. Hoved-personerne i disse fortællinger er den berømte kalif Harun-al-Raschid og medlemmerne af den berømte persiske familie, barmekiderne, hvis hengivenhed for kalifatet gjengjældtes med den største utaknemlighed. Denne siste del, som er det virkelig arabiske element i 1001 nat,

bestaar af brudstykker af en meget yndet fortælling om Harun-al-Raschid og hans kreds. Nogen bestemt tid for denne fortællings opstaaen lader sig ikke fastslaa, men det er at formode, at det ikke var meget længe efter den store kalifs død, i det øieblik da de første symptomer viser sig til det abbassidiske riges saa hurtige forfald.

Denne fragmentariske fortælling om Harun er den eneste del af 1001 nat, hvor man finder nøiagtige oplysninger om den arabiske civilisation; dog maa man ikke tillægge alt i denne del historisk værd.

Disse fire rækker fortællinger danner tilsammen 1001 nat. Nogle af dem er saa indviklet formede, at læseren snart fuldstændig glemmer udgangs-punktet og ikke længer ved, hvor han er. Det er alt, hvad den arabiske forfatter vilde.

Af 1001 nat findes næsten lige saa mange redaktioner som manuskripter eller udgaver, og Allah alene ved, hvor talrige disse er i Ægypten og Syrien! Nogle af de interessanteste fortællinger findes kun i et meget lidet antal manuskripter og forekommer aldrig i udgaverne. Man har længe beskyldt Galland for helt og holdent at have opdigtet den vel kjendte historie om Ala-ed-Din og den forunderlige lampe. Dette var urigtigt, da denne fortælling knytter sig til Turkestans trolddoms-literatur, hvoraf der kun findes meget faa prøver i de tre musulmanske literaturer; men man havde dog nogen grund hertil, da man ikke fandt spor af denne fortælling, hverken i manuskripterne eller i de orientalske udgaver. Først nylig har man fundet og offentliggjort den arabiske original til historien om den magiske lampe.

Hver gang man finder et arbeide skrevet paa arabisk, af en forfatter, som har levet i kalifernes umaadelige rige, fra Turkestans grænser lige til Pyrenæerne og Atlas, siger man enstemmig, at denne forfatter var araber. Intet er urigtigere fra literatur-historisk synspunkt: de virkelige arabere, Mekkas koreïschiter og Hedjaz' beduiner, bekymrede sig altid meget lidet om literær ære; lige fra islams første dage af smeltede de i ethvert tilfælde sammen med folk, der ikke havde noget tilfælles med dem. Det var ikke Arabiens arabere som omstyrtede khosroès'ernes rige og berøvede derskerne deres besiddelser i Asien. I slagene ved Bedr og Ohod tællede Mahomeds og hans modstanderes hære i det hele ikke tusen mand. I virkeligheden optog islam alle de nationaliteter, som den mødte paa sin vei, og knyttede dem sammen ved en religiøs form, som man med rette kan kalde musulmansk, men som man vel maa vogte sig for at give navnet arabisk. Ni tiende-dele af de beste saakaldte arabiske forfattere er saaledes persere, grækere, spaniere, berbere, indere; det

er en kjendsgjerning, hvorpaa man finder bekræftelse i 1001 nat, der visselig i sin nuværende form er redigeret af persere i det nordre Mesopotamien mellem Bagdad, Kufa og Bassora. Man maa ikke glemme, at det er i det samme land, at folk af den samme nationalitet samlede og fortolkede levningerne af den anti-islamske poesi og forfattede de filologiske hoved-værker, hvoraf den arabiske literatur har æren.

Der vilde behøves et helt bibliografisk bind for blot at nævne titlerne paa alle de udgaver og oversættelser af 1001 nat, komplette eller fragmentariske, som i løbet af to aarhundreder har seet dagens lys. Den første franske oversættelse offentliggjordes mellem 1704 og 1717 af Galland, hvis udgave i tidens løb er blet forbedret, saaledes af Caussin de Perceval (1808), Gauthier (1822—24) og Destain. Af oversættelser i vort aarhundred maa nævnes M. Habicht's, offentliggjort i Breslau 1835—39, og Lane's, udkommen i London 1839. Den beste oversættelse af 1001 nat, som hidtil er udkommet, er den af Kaptein F. Burton, den berømte engelske forsker, Speke's og Livingstone's medbeiler. Efter al sandsynlighed vil dette arbeide i lang tid lægges til grund for senere oversættelser i Europa.

Venus som aften-stjerne.

For tiden i sin største glans.

(Af S. A. Ramsvig).

Planeten Venus, der er himlens klareste stjerne, lyser for tiden som aften-stjerne paa den syd-vestlige himmel. Venus er en saakaldt *indre* planet, d. v. s. dens bane ligger *indenfor* jordbanen.

Venus har en middel-afstand fra solen af $14^1/_2$ millioner g. mil; dens bane afviger lidet fra cirkel-formen og har en heldning mod jordbanen af ca. 3 grader. Venus gjennemløber denne bane i 224 dage 16 timer 49 minuter 7 sekunder, hvilket er længden af denne planets aar. I sin nedre konjunktion nærmer den sig jorden til en afstand af 5 millioner mil, medens dens afstand i øvre konjunktion er $34^1/_2$ millioner mil. Som indre planet har Venus lys-vekslinger (faser), der er særdeles tydelige. I sin øvre konjunktion (naar den er paa den modsatte side af solen) sees den meget nær solen og er derfor usynlig i omtrent 14 dage. I sin nedre konjunktion (Ny-Venus), blir den kun synlig, naar en saakaldt gjennemgang over solskiven

finder sted, og den sees da som en mørk plet paa solskiven. Dette finder sted, medens planeten er i sin retrograde bevægelse fra øst til vest, som varer i 41 à 43 dage. I hvert aarhundred finder to saadanne gjennemgange sted. (I det 19. aarhundred i 1874 og 1882). — I nærheden af dens største elongation eller bue-afstand fra solen, 48 grader øst eller vest for denne ɔ: i nærheden af planetens »første« og »siste kvarter«, vender Venus under meget gunstige lys-forhold sin oplyste side mod jorden og skinner da i sin stærkeste glans, saa at den endog kan være synlig ved høilys dag; dette indtræffer 36 dage før og efter nedre konjunktion, og en saadan indtræffer altid efter ethvert forløb af 583 dage, som er Venus's saakaldte *synodiske* omløb. Før denne er Venus aften-stjerne (*Hesperus)* og efter samme morgenstjerne *(Lucifer)* — aften-stjerne fra øvre til nedre konjunktion og morgen-stjerne nedre til øvre. I øvre konjunktion viser Venus sig meget liden, indtil $9^1/_2$ bue-sekunder, i nedre meget stor, indtil 65 bue-sekunder.

Venus er næsten lige stor som jorden; dens diameter er nemlig 1670 mil; dens fysiske beskaffenhed synes ogsaa meget at ligne jordens. Vægt-fylden af Venus's masse er $4^1/_2$ gang større end vandets, og tiltrækningen paa Venus's overflade er $^{85}/_{100}$ saa stor som paa jordens overflade, og et legeme paa Venus falder i 1. sekund ca. 4 meter (paa jorden ca. 5 meter). 129 Venus-kugler veier saa meget som 100 jord-kugler, og 115 Venus-kugler indtager det samme rum som 100 jord-kugler.

Paa Venus's overflade er der lange bjerg-kjæder og høie bjergtoppe, og planeten er omgivet af en atmosfære. Man har hidtil troet, at Venus har en omdreinings-tid af 23 timer 21 m. (døgnets længde paa Venus). Det er dog meget vanskeligt at undersøge dette, da de pletter, som sees paa Venus-skiven, ikke er skarpt begrænsede. Man har derfor til bestemmelsen af Venus's omdreining været henvist til Venus's sigd-form, samt ujevnhederne i planetens rand og spidserne af dens saakaldte »horn«.

I de senere aar er man kommen til det resultat, at Venus har en saakaldt »bunden rotation« d. e. at dens omdreining foregaar i samme tid som dens omløb om solen, at den altsaa stadig vender den samme side mod solen.

Alderdoms-pensioner.

I.

Et forsvar for alderdoms-pensioner.

(Efter **Michael Davitt** i *Forum*).

En kort tid, før parlamentet sluttede sine forhandlinger forrige aar, fremlagde den af regjeringen nedsatte komité til udarbeidelse af et forslag til lov om alderdoms-pensioner for gamle arbeidere sin indstilling. Komiteens indstilling var ikke enstemmig; ved den endelige votering stemte 9 medlemmer for og 4 imod komité-formandens forslag om, at indstillingen, som den nu foreligger, skulde blive komiteens endelige, der skulde forelægges underhuset. Men ikke alle medlemmer af mindretallet stillede sig absolut fiendtligt overfor indstillingen. Tre af disse var enige i selve realiteten og afveg fra flertallet kun i enkelte punkter, hvorfor disse medlemmer forbeholdt sig at fremsætte selvstændige forslag. Blot et medlem var en afgjort modstander af den tanke, der laa til grund for de forskjellige udkast: at erstatte den gamle lov om fattig-understøttelse med en ny lov om offentlige alderdoms-pensioner. Dette medlem var den bekjendte historie-skriver Lecky.

Parlamentet kunde ikke straks gaa til behandling af komiteens indstilling, da denne forelaa saa sent i samlings-tiden. Allerede en uge efter at komiteen havde indbragt sit forslag, udsatte huset sine møder. Regjeringen maatte jo nødvendigvis ogsaa have en passende frist til at sætte sig ind i komité-indstillingen og de fra denne afvigende udkast. Tiden mellem sessionerne anvender regjeringen som bekjendt til at finde en platform for sit standpunkt lige over for vigtige lov-forslag af vidt rækkende betydning for det hele folk. Og man vil mene, at lord Salisburys regjering i løbet af de næste par maaneder vil fremlægge et lovforslag, der i sine hovedpunkter tør komme til at slutte sig temmelig nær til den siste special-komités udkast.

Komiteens indstilling er saalydende:

1) Et pensions-styre oprettes i alle landets fattig-distrikter *); dette har at modtage og afgjøre alle pensions-andragender.

2) Pensions-styret danner en komité, der skal bestaa af minst 6, dog aldrig mere end 12 medlemmer; disse vælges af fattig-forstanderne — første gang blandt disse.

*) De engelske »unions« er oprettede væsentlig af hensyn til den nugjældende fattig-lov.

3) Den saaledes valgte komité skal staa under fattig-kommissionens kontrol; ogsaa andre mænd kan i henhold til særegne bestemmelser, der for hvert enkelt tilfælde gives af de lokale myndigheder, gives adgang til dens forhandlinger; det vil ogsaa være ønskeligt, at andre korporationer inden distriktet blir repræsenterede i komiteen; flertallet af denne skal dog tilhøre fattig-kommissionen.

4) Udgifterne til pensionerne bestrides af distrikts-kassens midler; stats-bidrag skal dog ydes til de almindelige administrations-udgifter. Dette bidrag sker uden hensyn til de af distrikts-kassen udredede pensions-beløb, men udbetales i forhold til stedets folkemængde; det maa dog i intet tilfælde overskride halvdelen af de bevilgede pensions-beløbs størrelse.

5) De i hvert distrikt bevilgede pensioner skal ikke være under kr. 4.50 og ikke overstige 6 kr. ugen, alt efter komiteens nærmere skjøn og under hensyntagen til stedets livs-vilkaar forøvrigt. Pensionerne skal udbetales gjennem stedets post-kontor.

6) Pensionen skal tilstaaes for en tid af minst tre aar, men kan ved udgangen af denne tid fornyes. Dog kan pensionen til enhver tid inddrages af pensions-styret, hvis omstændighederne skulde gjøre dette nødvendigt.

End videre blev foreslaaet:

7) For at lette pensions-styret i dets undersøgelser og forebygge forsøg paa svigagtige og aabenbart urigtige fremstillinger fra ansøgernes side skal ethvert andragende affattes i en nærmere foreskrevet form og forsynes med paategning fra freds-dommeren under eds ansvar og uden særskilt godtgjørelse.

Disse syv forslag var fremgaaet som et kompromis mellem de seirende opfatninger inden komiteen med hensyn til tre af hovedpunkterne i selve pensions-spørsmaalet, nemlig administrationen, bestridelse af pensions-omkostningerne og størrelsen af det ugentlige beløb, der skulde tilstaaes de pensions-berettigede. Dette kompromis, der saaledes er blet komiteens indstilling, følger temmelig nøiagtigt bestemmelserne i Danmarks pensions-lov med hensyn til sammensætningen af pensions-styret og fordelingen af udgifterne mellem stat og kommune. Halvdelen af udgifterne ved alderdoms-pensionen tages i Danmark af den direkte stats-skat; den anden halvpart bringes tilveie ved hjælp af særegne kommune-skatter. Det danske system har i det hele taget arbeidet meget godt siden dets indførelse i 1891, og den erfaring, de engelske talsmænd for denne sag har indvundet gjennem dette, har sat tydelige spor i hoved-bestemmelserne

i disse forarbeider til en lov til beste for værdige og trængende arbeidere.

Meget afvigende spørsmaal gjorde sig gjældende med hensyn til selve den myndighed, der skulde modtage og behandle de indkomne pensions-andragender. Fremdeles var opfatningerne forskjellige, hvad angik tilveiebringelsen og fordelingen af den nødvendige kapital til bestridelse af pensions- og administrations-udgifterne. Paa disse to punkter var komiteen oprindelig delt i to fraktioner. Den ene holdt paa, at man — som tilfældet var i Danmark — skulde beholde den gamle fattig-lovs myndigheder, selvfølgelig med de forandringer, som det vistnok mere omfattende, men dog ensartede arbeide med omsorgen for *alle* virkelig trængende arbeidere vilde medføre. Desuden var denne fraktion stærkt tilbøielig til at foreslaa de forøgede udgifter, som den nye reform i saa høi grad vilde gjøre nødvendige, lagt over paa staten. De øvrige, mere radikale medlemmer af komiteen hævdede, at det neppe vilde være heldigt, ja i mange maader meget uheldigt at knytte den forældede og i mange henseender ilde anseede fattig-lov til den nye institution. Det vilde neppe undlade at stemple understøttelsen som ret og slet fattighjælp, en stakkels fattig-skilling, som man af barmhjertighed slængte til de daarligst stillede arbeidere. En ny selvstændig institution derimod, et pensions-styre, der udelukkende havde med alderdoms-pensionerne at gjøre, vilde tage bort enhver saadan mistanke og vække almindelig tilfredshed. Denne del af komiteen holdt ogsaa paa den opfatning, at den nødvendige kapital skulde tages — ikke af statskassen — men af sær-skatter, af en særskilt skat paa enkelte monopoler f. eks., eller af fattig-skatten, som for Englands (men ikke for Irlands) vedkommende for den væsentligste del falder paa de formuende klasser. — Man valgte imidlertid, efter at komiteen havde faaet anledning til at arbeide sig sammen, den gyldne middelvei; man fandt her, som tilfældet saa ofte har været i den engelske privat-lovgivning, et antageligt kompromis. Og den flertals-indstilling, der fremgik af dette, viser os en klog og forsigtig veining af ganske vist nye, men i det hele moderate bestemmelser.

Under komiteens videre arbeide blev der enighed om at opstille følgende betingelser for opnaaelse af alderdoms-pension:

»Enhver person *), der for pensions-styret godtgjør, at han (eller hun):

1) er britisk undersaat,

2) er 65 aar gammel,

*) gjælder baade mand og kvinde.

3) ikke i de siste 20 aar har været tiltalt eller straffet for forbrydelser, der har medført strengere straf end bøder,

4) ikke i de siste 20 aar har modtaget fattig-understøttelse af nogen som helst art (herfra undtages læge-hjælp), med mindre særlig uheldige omstændigheder har været tilstede,

5) har sin bopæl inden pensions-styre-distriktet,

6) ikke for tiden har en førtjeneste, der overstiger 9 kr. ugen, har været flittig og arbeidssom og en brav familie-forsørger,

skal modtage en attest herfor og tilstaaes en pension.

Denne indstilling er i det hele taget blet mødt med megen anerkjendelse saavel i presse som blandt publikum. Det er den almindelige mening, at den betegner et betydeligt skridt henimod løsningen af et af tidens største og vanskeligste sociale spørsmaal. Selvfølgelig kan indstillingen ikke gjøre fordring paa at være helt udtømmende eller at blive den endelige løsning. De ivrigste venner af reformen har da heller ikke villet anerkjende den som saadan. Paa den anden side har det da heller ikke manglet paa, at mange har stillet sig noksaa kjølig lige over for komiteens arbeide, folk, der ingen som helst tro har paa reformens store betydning, men som tvertimod mener, at det hele arbeide er et udslag af fantastiske og upraktiske politikeres drømme, der ikke vil staa sin prøve i virkelighedens verden.

En af reformens ivrigste talsmænd har mr. Chamberlain været. Han har, længe før han indtog sin høie stilling som Englands koloniminister, havt anledning til at sætte sig nøie ind i disse forhold. Han har i flere foredrag statistisk paavist reformens paatrængende nødvendighed; han nævner bl. a., at 29.3 pct. af hele Englands befolkning paa over 65 aar modtager fattig-understøttelse. Fraregnes 1/3 af befolkningen, der ifølge sagens natur som siddende i gode kaar ingen hjælp behøver, vil man se, at af resten, der rummer hele den arbeidende klasse, vil tre af syv være nødte til i 65 aars alder og derover at ty til fattig-væsenet.

Det er vistnok sandsynligt, at de her benyttede tal er noget for høit satte. Men selv om de reduceres noget, vil de endda tale et sprog, der er tydeligt nok, og som gjør det til et uafviseligt krav at raade bod paa dette skrigende misforhold.

Hoved-aarsagen til den fart, som bevægelsen for alderdomspensioner i den siste tid har skudt, bunder i den dybt rodfæstede uvilje mod de britiske fattig-huse. Denne følelse er dyb og almindelig. Man betragter disse »arbeids-huse« mere som et slags fængsler, hvor individ og karakter udviskes, følelsen af personligt værd og selv-

agtelse forsvinder. Man faar en stærk fornemmelse af fattigdom og elendighed inden disse huses vægge, der paa samme tid saarer og afstumper de menneskelige følelser. Maaske tør dog denne institutions forvaltning bære skylden herfor i høiere grad end selve arbeidshusene.

Selve fattighus-institutionen hviler dog paa en baade kristelig og human tanke. Den er en art forpligtelse, som det civiliserede samfund har paataget sig for at lindre sult og nød og saavidt muligt gjøre god igjen al den uret, der findes i dette samme samfund som en følge af det store misforhold mellem kapital og arbeide, mellem rigdommen paa den ene side og paa den anden fattigdommen hos største-delen af dem, der ved sine hænders gjerning frembringer denne rigdom. Historisk seet er fattig-husene en overlevering fra den katolske tid, efter at klostrene var blet inddragne under kronen af Henrik den 8. Før den tid hørte der til disse klostre store jordegodse, der blev forpagtede bort til klostrenes talrige arbeider-befolkning, der ogsaa nød godt af alskens store legater. Alt dette mistede arbeiderne, da klostrene blev inddragne. Istedenfor gav man dem en fattig-lov, der neppe er synderlig forskjellig fra vor tids, og med den kom fattig-husene.

Det er af mange grunde forstaaeligt, at vor tids fattig-huse ikke kan virke særlig tiltalende paa den fattige arbeider. Og dog er et saadant »hjem« som oftest den eneste »belønning«, der stilles ham i udsigt, det sted, hvor han efter et liv fuldt af slid og møie omsider skal havne. Alene dragten, der udleveres ham, og som er ens for alle, er nok til at give det hele et lidet indbydende præg. Her stuves de sammen uden forskjel, den hæderligste arbeider maa dele plads med byernes udskud. Det er forklarligt, at en stærk modstand har reist sig mod denne institution, en modstand, der er blet stedse stærkere med den stigende oplysning blandt den arbeidende klasse. Arbeiderne har lidt efter lidt lært at agte sig selv og sit arbeide; den siste tid har ogsaa indprentet os andre agtelse for dette arbeide og ændret vort syn paa mangt og meget, der i dette stykke ikke altid har været, som det skulde og burde.

Det almindelige og samstemmige folke-ønske om at faa disse fattig-huse ombyttede med alderdoms-pensioner støtter sig til meget fornuftige og holdbare grunde. Det er et forlangende, et stærkt krav paa retfærdighed, ikke længere nogen bøn om barmhjertighed, arbeiderne retter til kapitalen. Arbeiderne er ofte blet udnyttede i en aldeles utilbørlig grad. Det kan nemlig ikke modsiges, at der ved fastsættelsen af arbeids-lønninger er blet taget andre hensyn end dem,

billighed og retfærdighed skulde tilsige. Meget mere har kapitalisterne og de store industri-drivende benyttet den stigende konkurrence inden arbeider-klassen til at trykke priserne end yderligere ned; endog fagforeningernes tarifer har svinget efter den tiltagende konkurrence. Og det urimelige i dette forhold blir saa meget mere paatageligt, naar man erindrer de engelske kapitalisters umaadelige rigdomme, de gode vilkaar, den engelske industri hidtil har arbeidet under, og paa den anden side arbeider-klassens store fattigdom. Her taler statistiken et sprog, som ikke er til at misforstaa. Denne godtgjør, at af den samlede aarlige produktion falder et udbytte = $^2/_3$ paa kapitalen og blot $^1/_3$ paa hele arbeider-befolkningen tilsammen. Der er heller ikke noget land i verden med et saa svælgende dyb mellem rigdom og fattigdom som i England.

Det er derfor ikke mere end et billigt vederlag for de slette lønninger, naar man nu ønsker at skaffe hæderlige arbeidere ved hjælp af alderdoms-pensioner en nogenlunde sorgfri alderdom. Med andre ord: retfærdigheds-hensyn taler for, at en del af det udbytte, kapitalen har vundet ved industriens afkastning — for en væsentlig del paa grund af de uforholdsmæssig lave arbeids-lønninger — bør overføres til et fond, der bør komme gamle, trængende arbeidere tilgode.

Og her staar vi ved sagens kjerne. Det er herfra, reformens modstandere har hentet sit stærkeste argument mod denne. De har gjort op sit regne-stykke og fundet ud, at tilveiebringelsen af et fond i dette øiemed vilde øge skatte-byrden med et beløb af 360 millioner kroner aarlig. Dette tal er dog altfor høit ansat og beror aabenbart paa ubekjendtskab med, hvorledes reformen tænkes gjennemført. Det maa jo erindres, at den store kapital, der nu ligger bunden under vor gamle fattig-lovs forvaltning, ved dennes ophævelse vil komme den nye reform tilgode.

Maaske turde denne reform kunne gjøre regning paa hjælp ogsaa fra en anden kant. Som bekjendt findes der spredt rundt omkring i landet en mængde gavmilde stiftelser og foreninger — velgjørenheds-selskaber, som de kaldes. Disse selskabers indtægter er overordentlig store. Men det vil af de fleste erkjendes, at deres virksomhed som regel er en uforsvarlig bortødslen af tid og penge, planløst og uden kontrol som deres arbeide er. Lagt ind under en fælles ansvarlig myndighed, kunde disse foreninger yde alderdomspensions-fondet en væsentlig støtte.

Den væsentligste uoverensstemmelse mellem reformens venner og modstandere vil opstaa ved afgjørelsen af, *hvem* og *hvor mange*

der skal nyde godt af alderdoms-pensionerne, samt størrelsen af det ugentlige understøttelses-bidrag. Dette vil jo under enhver omstændighed bero paa et skjøn, og i den nedsatte komités betænkning er jo ogsaa grænserne i denne henseende vilkaarlig valgte. De indskrænker pensionerne til at omfatte arbeidere over 65 aars alder, og selv disses andragender om pension skal jo underkastes den omhyggeligste prøvelse, hvad der selvfølgelig vil have en betydelig forminskelse af antallet tilfølge.

Det samlede antal personer over 65 aar i Storbritannien og Irland er for tiden — tilnærmelsesvis beregnet — 1,700,000. Herfra maa regnes de formuende klasser, gods-eiere, gaardbrugere, embeds- og handelsmænd samt personer i selvstændig og betrygget stilling, der ikke vil andrage om pension, ligeledes dem, der ikke findes værdige til at erholde en saadan. Tilbage skulde saaledes blive et antal af en halv million til 800,000, der kom til at nyde godt af alderdoms-pensionerne. Sætter vi som middeltal 650,000 og anslaaes den ugentlige understøttelse til kr. 5.40, vil den kapital, der aarlig udkræves, andrage med et rundt tal til 180 millioner kroner.

Reformens modstander vil finde denne sum svimlende høi. For dens venner vil den synes liden i sammenligning med de uhyre udgifter, der aarlig bevilges til hær og flaade. En smule sparsomhed paa disse budgetter for at tilveiebringe det nødvendige beløb til alderdoms-pensioner vilde utvilsomt være en bedre og mere økonomisk anvendelse af statens penge. Men der tør være liden udsigt til at vinde øre for en saadan opfatning ialfald med det nuværende parlaments sammensætning. Hvis lord Salisbury beslutter sig til at fremsætte regjerings-forslag om alderdoms-pensioner, vil dette ganske sikkert gaa ud paa, at de nødvendige udgifter udredes ved særskilte skatter.

Og her vil vi møde en ny strid mellem partierne om, hvorledes disse skatte-byrder rettelig bør fordeles. Den nedsatte komité gav ingen særlig anvisning herpaa, uden for saa vidt som den antydede, at udgifterne burde halveres mellem stat og kommune. Dette resultat var som tidligere nævnt fremkommet ved et kompromis mellem komiteens to fraktioner — den konservative, der foretrak at overføre udgifterne paa staten, det vil sige: beløbet skulde tilveiebringes gjennem indirekte beskatning, ikke efter formue og indtægt, — og den anden fraktion, der vilde, at udgifterne hovedsagelig skulde tages af kommune-skatterne, der er byggede paa andre fundamenter, hvorved de største skatte-ydere vilde rammes. Sandsynligt er det imidlertid

— som allerede nævnt — at forslaget vil finde den middelvei, som komiteen har valgt i sin indstilling.

En retfærdigere og fornuftigere maade at reise denne kapital paa turde forøvrigt være at overføre alle udgifter paa de to store statsmonopoler: paa land-adelen og paa tilvirkning og salg af berusende drikke. Systemet med en privilegeret klasse af gods-eiere har i det hele taget virket til stor skade for landets arbeidere, baade i byerne og paa landet. Og hvad drukkenskaben angaar, saa er jo denne størst blandt arbeiderne, for hvem den er og vil vedblive at være en aarsag til fattigdom og elendighed, en hemsko paa deres forsøg at lægge noget tilside, som de kan falde tilbage paa i sin alderdom.

Argumenter mod denne reform af den art som de, parlamentsmedlemmet mr. Lecky opstiller, har i virkeligheden ikke stort at sige. Et praktisk og haandgribeligt spørsmaal som dette vil altid afgjøres efter den praktiske politiks synspunkter, ikke ud fra videnskabelige teorier eller stuelærde afhandlinger. I denne sag har arbeiderne retten, som de har magten. Og det parti, hvortil mr. Lecky hører, turde gjøre vel i at betænke sig nøie, før det tager endeligt standpunkt til dette vigtige lovgivnings-spørsmaal.

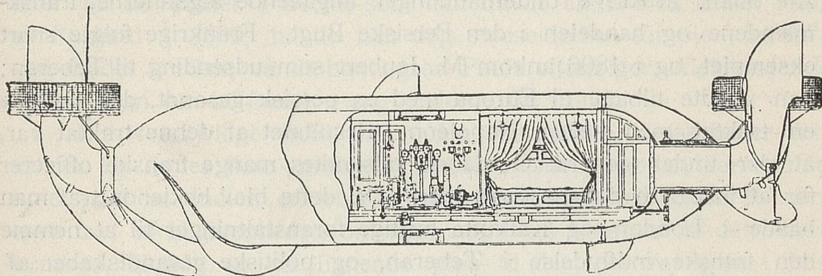
Et er imidlertid sikkert: Der vil komme — sent eller tidligt — et omslag i stemningen i denne sag. Af dette parlament kan man maaske ikke vente sig meget i denne henseende. Men omslaget tør komme allerede ved næste valg. Reformen er blet kjendt ude blandt det store publikum, den er blet nøie drøftet, men har derved blot vundet sig nye venner. Og den vil omsider ved sin egen magt slaa al modstand ned. End ikke alverdens profetier om de ulykker, den bærer i sit skjød, vil formaa at stanse den.

Over Atlanter-havet paa tre døgn.

(Efter F. Ash. Whitley i *Revue des Revues*).

Hvad vi her skal meddele, ser helst ud til at være indledningskapitel til en bog af Jules Verne; men tingen skal have sin rigtige sammenhæng. Rigtignok er det læsning af Jules Verne, som har inspireret opfinderen. Denne heder James Grasham og er naturligvis god amerikaner, han bor ved Lincoln Place i Brooklyn og har den farkost, han har undfanget ideen til, staaende paa stabelen i Newport-News' værft. Gaar alt godt, vil den løbe paa vandet i juli maaned, for at forbløffe verden minst lige saa meget som en veritabel sjø-orm.

En slags sjø-orm er skuden ogsaa tænkt til at være. Som tegningen viser, er skroget rundt som en cigar med opbøiede stævner. Skroget har dobbelt væg; udenom det egentlige skib med dets indredning er der anbragt et ydre rør-formet skrog-hylster, som kan dreie sig frit omkring det indvendige. Paa det ydre skrog er saa atter anbragt en kam eller ryg-finne, som snor sig i skruelinje fra for- til agter-stavn rundt det cigar-formede skrog. Dette skal saa ved akslens hjælp svinges rundt det indre skrog, langs hvis ydervæg det løber paa ruller. Under svingningen svinger den skrue-formede »finne« med og skyver vandet bag sig, efter loven for Arkimedes's skrue. En slig skrue, der omfatter det hele skrog, skal da give fartøiet en saa vældig fart, at de hurtigste dampskibe blir som skildpadder at regne ved siden af en hai. Grashams skib efterligner fisken i at svømme med hele kroppen istedenfor med luffer alene.

De opbøiede stævner er fortsættelser af det indre, ikke svingende skrog, og skal tjene til ind- og udgangs-aabninger. Omkring mundingerne er anbragt et slags rund altan, hvor lodsen og udkigs-manden og ror-gjængeren faar plads, samt hvor passagererne kan lufte sig. Skibet er bare beregnet paa at fragte passagerer og post. Selvfølgelig skal det drives med elektricitet, og denne skal — det er opfinderens store hemmelighed — frembringes ad kemisk vei.

Det prøve-skib, som nu staar paa stabelen, bygges selvfølgelig i minst mulige maalestok. Det skal bare maale 17 meter i længden. Viser det sig brugbart, er det let nok at bygge et nyt stort nok til at sætte over verdens-havet. Fra New York til Havre drømmer opfinderen om at kunne gjøre veien paa tre døgn. Heldigvis vil den svære udenbords-skrue sætte hav-fladen i sligt oprør, at andre skibe paa langt hold kan blive dette trold-skib var og holde sig udaf dets vei.

Foreløbig staar trold-skibet paa land — om det blir sjø-dygtigt, er altsaa endnu et aabent spørsmaal.

Det persiske spørsmaal.

(Efter T. E. Gordon i *Nineteenth Century*).

Det maa antages, at den vigtigste del af Englands udenrigs-politik i Mellem-Asien er bevarelsen af Persiens og Afghanistans uafhængighed. Englands aktive interesse i Persien begyndte med nærværende aarhundred og havde sin grund i den forudsætning, at Indien sandsynligvis vilde angribes af en eller anden europæisk magt. Persiens og Afghanistans politik har altid været knyttet til britisk Indien. Af den grund blev de første skridt til oprettelse af diplomatiske forbindelser med Persien tagne af general-guvernøren, der i 1805 overdrog til kaptein Malcolm som udsending til Persiens hersker, Futteh Ali Shah, at drive underhandlinger angaaende afghanerne, franskmændene og handelen i den Persiske Bugt. Frankrige fulgte snart eksemplet, og i 1806 ankom M. Jaubert som udsending til Teheran; han vendte tilbage til Europa med en persisk gesandt, der sluttede en traktat med keiser Napoleon. Resultatet af denne traktat var, at der under general Gardanne udsendtes mange franske officerer for at instruere den persiske hær. Da dette blev bekjendt, traf man baade i London og Kalkutta hurtige foranstaltninger til at hemme den franske indflydelse i Teheran, og politiske gesandtskaber afsendtes baade fra den engelske og indiske regjering i den hensigt at lede forhandlingerne. Den egenraadige general-guvernør i Kalkutta mente, at Persien laa direkte inden hans magt-omraade, og kom den engelske regjering i forkjøbet ved atter at sende Malcolm med rang af brigade-general som gesandt til shahen. Det engelske gesandtskab under sir Harford Jones ankom til Bombay i april 1808, nogen tid efter Malcolms afreise, og naaede Teheran i februar 1809. Men nogle dage tidligere havde imidlertid shahen affærdiget Gardanne og hans officerer under paaskud af, at Tilsiter-freden hindrede Frankrige i at støtte Persien mod Rusland. Siden den tid har Storbritannien altid været repræsenteret ved det persiske hof. Den russiske legation har været der siden 1828.

I slutten af forrige aarhundred førte Napoleon krig med England i Ægypten, hvorhen han var draget i haabet om som Aleksander af Makedonien at gjøre store erobringer. Skuffelse og nederlag drev ham imidlertid tilbage til Frankrige, og efter at have opgivet sin plan om et angreb paa England, vendte han sine tanker mod Indien, som han tænkte at erobre ved hjælp af Rusland og en persisk hær, ført

af franske officerer. (Dette var hensigten med Gardannes sendelse). Historien fortæller, at det var den ledende idé i lord Mornington's udenrigs-politik, den gang han var general-guvernør over britisk Indien, at tilintetgjøre muligheden af et angreb paa Indien, og at denne ide blev et fast politisk princip, der førte til de afghanske krige i 1839 og 1878 og den persiske krig i 1856.

I slutten af forrige aarhundred var Frankrige og England de to store rivaler i Østen, og de franske vaabens held havde opmuntret den berømte Dupleix til at fatte ærgjerrige planer om at grundlægge et fransk rige i Indien; men Englands magt vokste saa hurtigt ved krige og diplomatiske seire, at Napoleon planlagde sin ekspedition til Ægypten og Syrien for at give Frankrige erstatning for tabet af nogle af dets besiddelser i Indien og for at redde resterne deraf. Trods de nederlag, som han led der, og trods de mislykkede resultater af de planer i Østen, som han havde aftalt med keiser Paul af Rusland i 1800, havde han dog stedse Indien for øie. I 1807, ved mødet i Tilsit, vandt han ogsaa Pauls efterfølger, Aleksander I, for sin plan om at fordrive englænderne fra Indien.

Fra forskjellige hold inden den europæiske presse heder det, at der nu findes flere sammenstødende omstændigheder, der skulde tyde paa, at Indien er truet. Det vilde i sandhed være et særeget træf af begivenheder, om man nu, i det siste aar af dette aarhundred, skulde se en lignende plan til den, der var oppe i dets første aar, og som gik ud paa at fordrive englænderne fra Indien.

Nye bevægelser af tropper til Kushk ved den afghanske grænse, ikke langt fra Herat, og visse militære forberedelser her har været fremhævet endog i St. Petersburger-bladene, hvor de forklares som blot forsøg paa mobilisering; men den omstændighed, at disse pressebemærkninger tillades af den russiske censur, synes at lede til den formodning, at der ligger noget skjult under denne tilsyneladende aabenhed.

Englands ivrige bestræbelser for at skabe en »nøitral sone« i Central-Asien mellem de russiske besiddelser og Indien har fuldstændig slaaet feil. I 1873 erkjendte Rusland, da det sammen med England bestemte Oxus-floden som Afghanistans grænse, at denne stat og dens kolonier laa indenfor det britiske magt-omraade. England ansaa det derfor som givet, at dens indre affærer skulde være fri for al russisk indblanding. Trods denne forsikring fandt den farlige indblanding, der førte til krig mellem emiren Sher Ali Khan og England, sted 5 aar senere, nemlig i 1878. Det samme forsikrede Rusland ved den videre afghanske grænse-bestemmelse i 1887, da grænserne

for Ruslands fremrykken mod Indien endelig syntes at være fastslaaede. Men medens England stræber efter at vedligeholde et stærkt, enigt og uafhængigt Afghanistan som en nøitral magt mellem Indien og Rusland, søger Rusland stadig at tilintetgjøre denne stat, for at de to magter kan have en fælles grænse.

En stor koncentration af de russiske tropper ved Kushk kan af emiren blot betragtes som noget, der truer hans magt i Herat. Hvis han endnu besidder den samme aand, hvoraf han var besjælet ved Panjdeh-angrebet i 1885, kan de operationer, hvorom bladene for nylig indeholdt meddelelser, føre til et uundgaaeligt sammenstød. Han skal nemlig være ifærd med at forstærke grænse-garnisonerne og afskjære veiene til Herat, for at gjøre dem vanskelige for jernbaner og artilleri.

I de 15 aar, der er forløbne siden den tid, har russerne styrket sin magt i Transkaspien og har udstrakt og forbedret sine jernbaneforbindelser lige til den afghanske grænse. Imidlertid er dog ikke fordelen helt paa deres side. Staten Afghanistan er blet stærkere i de 20 aar, emir Abdul-Rahman har regjeret; hans folk har seet sin nationale uafhængighed holdt fri for fremmed indblanding og gjør fuldt og fast regning paa støtte fra Englands side. Abdul-Rahman har ogsaa i høi grad ophjulpet landets industri og indført mange forbedringer i krigs-væsenet og den militær organisation.

Den venskabelige tjeneste, Rusland nylig har ydet shahen og hans regjering ved at hjælpe til at reise et stats-laan, hvorved Persiens administration er bragt paa fode igjen, maa betydelig styrke den indflydelse, Rusland allerede har er erhvervet sig i Teheran. Dets handel langs den nordlige grænse, fra Tabris til Mesjed, har i de siste aar taget et stort opsving.

Den indiske regjering har for nylig aabnet en handels-rute fra Quetta til Seistan-grænsen i det syd-østlige hjørne af Persien. Der er ogsaa mange ting, som tyder paa, at Rusland nærer stærk interesse for at aabne en rute fra Mesjed-Herat-veien for at møde den første. Med den assistanse, som Persien nu kan ventes at give, vil denne rute kunne udvikle sig til en udmærket kommunikations-linje for handel og paa andre omraader. Dette vilde være et virksomt middel til at udvide russisk indflydelse lige til den britiske grænse, paa et punkt, hvor veiene fører til Khelat, Quetta og Kandahar. Provinsen Khorasan, hvis hovedstad er den hellige by Mesjed, strækker sig fra Sarakhs i nord, paa den russiske grænse, til Seistan i syd, og har en overflod paa korn og kvæg. Central-Asien med Persien er hestens, kamelens og hornkvægets naturlige hjem; desuden kan

Khorasan yde en mængde hvede, byg, tørret kløver og andet foder til disse dyr. Ved hjælp af den nære russiske jernbane i nord vil store forraad kunne sendes til Kushk.

Det er en almindelig udbredt mening, at koncentrationen af en russisk militær-styrke ved Kushk ikke er foretaget for at drage nogen fordel af Englands krig i Syd-Afrika, men for eventuelt at have midler i hænde til at bevæge England til en lempelig politik i alle fremtidige stridigheder.

Forskjellige meddelelser.

— *Udstillings-bygningerne i Paris* opføres væsentlig af jern og staal. Hidtil er medgaaet 38,000 tons valset staal og 2000 tons jern. Den nye »Aleksander-bro« over Seinen med sin 100 meter brede og over mere end 100 meter spændende bue bar slugt 2350 tons støbe-staal og 4750 tons valset staal.

— *Salt-sjøen i Utah* indeholder, efter en forskers nylig udførte beregninger, 400 millioner tons salt. Vandets egen-vægt er 1.168 mod 1.025 for hav vand. Aarlig tilfører salt-holdige elve sjøen 16,000 tons salt; den industrielle salt-udvinding beløber sig til 42,000 tons. Først om 14,000 aar vil altsaa salt-holdigheden være bragt ned til hav-vandets.

— *Khaki* er et indisk ord, som betyder »støv- eller jord-farvet«; for nærværende er det gaaet over i engelske leksika som betegnelse for det tøi, hvoraf de praktiske tjeneste-uniformer syes, som bruges i Indien, Ægypten, Syd-Afrika osv. Her nytter det ikke at lade soldaten bære den blod-røde parade-uniform, som er saa populær hjemme. Udenfor Indien blev denne uniform første gang brugt under det ægyptiske felttog i 1882. Khaki-uniformen koster staten 10 kr. stykket. Uniform-lageret i Pimlico i London syr aarlig aars op 1 million meter Khaki-tøi, der leveres fra private væverier i Manchester og næsten udelukkende bestaar af bomuld. Uld-khaki trænges dog i den tropiske regn-tid; men den koster det firefoldige. Foruden uniformen — en vid sports-jakke med to lommer paa brystet — gjøres ogsaa bukserne, lægge-bindingerne og hjelm-hætten af Khaki, og bandolæret, bajonet- og sabel-skeden, lanse-skaftet og kanonerne farves med samme farve. — Sandsynligvis vil Khaki trænge igjennem ogsaa til hjemmebrug isteden for det pralende skarlagen. Alle officerer helt op til generaler maa trække i Khaki, naar de kommanderes ud. — For tiden er Khaki mode-farven i Englands skrædder-butiker. Endog boghandlerne giver bøger om krig eller til krigs-brug Khaki-bind — selv bibler for soldater og orlogsgaster bindes i Khaki.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 12. marts 1900.

Lord Roberts's dygtige strategiske træk ved Kimberley har havt en næsten magisk virkning. Situationen er fuldstændig forandret over hele krigs-skuepladsen. Den 27. februar, samme dato som englænderne led sit bekjendte nederlag ved Majuba Hill i 1881, overgav general Cronje sig med en styrke paa omkring 4000 mand, deriblandt major Albrecht, burernes dygtige tyske artilleri-instruktør. Tre fjerdedele af fangerne er Transvaal-boere, hvilket synes at vise, at Oranje-boerne lidt efter lidt er trukket tilbage fra Magersfontein. Antallet af fangerne er langt mindre, end man havde ventet; men dels er englænderne — sandsynligvis paa grund af burernes velrettede geværild — stærkt tilbøielige til at overvurdere fiendens styrke, dels er vel et betrageligt antal af de burere, som stod ved Kimberley og Magersfontein, sluppet væk mod nord, hvor de nu synes at staa ved Fourteen Streams. Kun fire felt-kanoner faldt ved overgivelsen i Roberts's hænder, og det er derfor en almindelig antagelse blandt englænderne, at burerne har nedgravet en del af sit artilleri.

Det langvarige bombardement af Cronjes leir ved Modder-floden synes ikke at have havt den virkning, som englænderne forestillede sig; men tilstanden i leiren var blet uudholdelig, og ifølge engelske telegrammer var en stor del af Cronjes styrke forbitret paa sin fører, fordi han ikke havde overgivet sig før. Men Cronje haabede vel lige til det siste paa undsætning fra burerne i Natal og den nordlige Kapkoloni. Flere burer-detachementer fra disse steder søgte ogsaa at bringe Cronje hjælp; men de opererede ikke samlet og blev slaaet enkeltvis af Roberts's styrke. Med general Cronje forsvinder en af burernes dygtigste generaler og maaske englændernes bitreste fiende fra scenen. Men han forsvinder med ære, og hele verdens presse er enstemmig i sin beundring for hans heltemodige forsvar lige over for en næsten ti gange saa stærk fiende. Han og hans folk befinder sig nu som fanger i Kapstaden.

I Natal har forvandlingen været ligesaa fuldstændig som ved Kimberley. Den 28. februar om eftermiddagen rykkede lord Dundonald med sit rytteri ind i Ladysmith, hilset med en jublende begeistring af den udpinte befolkning, og hele omegnen omkring byen lige til Dragebjergene i vest og Biggarsberg i nord er nu rømmet af burerne. Det kan neppe herske tvil om, at det ikke vilde være lykkedes Buller at undsætte Ladysmith, hvis ikke Joubert havde været nødt til at minske sin styrke ved at sende detachementer ind i Oranje-fristaten for at hjælpe Cronje. Men det saa dog ud, som om burerne trods sit forminskede antal vilde holde stand mod Buller, og denne havde endnu dagen før undsætningen blodige kampe at bestaa. Alt i alt har Buller gjort fem forsøg paa at undsætte Ladysmith, som har kostet ham et tab af mellem 5 og 6000 mand.

Efter Cronjes overgivelse tog lord Roberts kvarter ved Osfontein, en

farm ved Modder-floden et stykke østenfor det punkt, hvor Cronjes styrke overgav sig. Ikke langt fra fra hans front indtog burerne en temmelig udstrakt stilling baade nord og syd for floden, og det saa saaledes ud, som om de vilde hindre Roberts's fremrykning. Hensigten har dog neppe været at gjøre nogen alvorlig modstand, men kun at opholde Roberts, indtil alle dispositioner var trufne, som den forandrede situation paa krigs-skuepladsen gjorde nødvendige. Roberts havde imidlertid paa det punkt, hvor han stod, alvorlige transport- og forpleinings-vanskeligheder at kjæmpe med. Alt hvad han behøvede til sine 40—50,000 mand maatte nemlig fra Modder-river station paa vest-grænsen befordres tilvogns, en temmelig besværlig transport. Disse forpleinings-vanskeligheder stillede Roberts overfor de alternativer enten at trække sig tilbage til Kimberley ved den vestlige jernbane eller ufortøvet at rykke frem mod Bloemfontein. Han valgte det siste og var atter heldig i sine operationer mod de burere, der havde taget stilling overfor ham. French's kavalleri-divison omgik deres venstre fløi paa Modder-flodens sydlige bred og tvang dem derved til at trække sig tilbage mod nord og øst. Roberts har visselig havt til hensigt ogsaa at afskjære og omringe dem; men dette lykkedes ikke. Burerne har taget lærdom af Cronjes skjæbne og rømmede stillinger itide. Deres tilbagetog har gaaet godt, og skjønt de ikke har kunnet stanse Roberts's fremrykning har de dog besværet englænderne med flere blodige kampe.

For nærværende ser det ikke ud til at, Roberts vil møde nogen nævneværdig modstand under sin marsch mod Bloemfontein, hvor han sandsynligvis snart vil rykke ind. Er han først i besiddelse af denne by kan han atter basere sig paa jernbanen, nemlig de to baner fra Port Elisabeth og East London, der over Oranje-floden gaar ind i Oranje-fristaten til Bloemfontein og derfra til Prætoria. Burerne har nu omtrent rømmet den nordlige Kapkoloni, og skjønt de endnu staar ved jernbane-overgangen over Oranjefloden, vil de sandsynligvis ikke udsætte sig for den fare at holde disse, efter at Roberts har taget Bloemfontein.

Det er ogsaa paa høie tid at Roberts gjør sig uafhængig af forbindelses-linjen Kapstaden De Aar—Kimberley; ti denne trues stærkt af de hollændere, — der siges 3000 — som har reist sig i Vest-Griqualand, Kenhardt, Prieska o. s. v. sydvest for Kimberley. Skulde disse forbindelses-linjer blive afbrudt, før Roberts har baseret sig paa de to andre baner, viide det se uhyggeligt ud for ham.

Det kan visselig betragtes som givet, at burerne vil forsvare sine republikers uafhængighed til det yderste. Men de har dog villet forsøge, om ikke englænderne paa nærværende beleilige tidspunkt, da de for det første har gjort bitre erfaringer om burernes kampdygtighed og for det andet har reddet sin vaaben-ære, skulde være villige til at indrømme rimelige freds-betingelser. Krüger og Steijn har derfor gjort en henvendelse til Salisbury angaaende freds-underhandlinger paa basis af republikernes uafhængighed. Desværre er der ingen udsigt til, at henvendelsen vil blive gunstig optagen. Den britiske presse med *Times* og *Standard* i spidsen raaber varsko til enhver, der maatte være stemt for »svaghed« overfor burerne, og det forlyder, at den engelske regjering officielt vil erklære, at det er umuligt at indrømme burerne

militær og politisk uafhængighed. Krüger vil muligens forsøge at hidføre en intervention fra stormagternes eller en stormagts side. Men der er neppe grund til at antage, at nogen stormagt vil blande sig i affæren mod Englands vilje.

R. E.

Notiser.

— *Confetti,* de smaa runde biter kulørt papir, som karnevals-publikum pleier at drysse over hinanden i tide og utide, fabrikeres med maskiner, der leverer 600,000 slige smaa papirmaaner i minutet, eller 1 kilo hvert 6. minut. Forbruget er uhyre; en forretning i Paris har faaet bestillinger paa optil 50,000 kilo ad gangen. — Oprindelsen til denne snurrige mode skal være følgende: I en fabrik for væg-kalendere var man beskjæftiget med at stemple hul for en snor gjennem nogle simple kalendere med forskjelligt farvede blade — saa fandt en svend paa at drysse en haand-fuld af de udstemplede smaa-maaner over hodet paa en af arbeiderskerne; dette saa eieren, som om kvælden agtede sig paa opera-bal — han fik en ide: fyldte lommerne og blev ballets løve, da han midt under dansen, fra en loge under loftet, lod sin kulørte papir-sne fyge ned over de glade sjæle paa gulvet. Næste gang vilde alle gjøre ham pudset efter — og moden var skabt.

— *850 milliarder kroner* anslaar den bekjendte engelske statistiker Mulhall Europas samlede formue til; deraf udgjør den cirkulerende mynt 190 milliarder. Heraf falder paa

England	212	og	75	milliarder.
Frankrige	178	og	47	—
Tyskland	145	og	27	—
Rusland	115	og	10	—
Østerrige	81	og	7	—

— *30 bind* stor blir katalogen over Pariser-udstillingen. Der er 76,000 udstillere, hvoraf 26,000 franske; desuden deltager der 24,000 udstillere bare for en kortere tid. I 1889 var det samlede antal 37,000 mindre.

— *Et kvinde-universitet* skal oprettes i Moskva, idet en grosserer Astrakhov har skjænket 3 millioner rubler dertil. Undervisnings-ministeren har givet sit bifald. Der skal være et medicinsk, et matematisk og et natur-videnskabeligt fakultet.

— *New Yorks underjordiske bane* er nu besluttet anlagt og skal være færdig om 4½ aar. Banens længde blir 36 kilometer; den faar 43 stationer, deraf 5 iltog-stationer. Det er beregnet at skulle medgaa 1,300,000 centner staal og 160,000 centner støbe-jern, samt 145,000 kubik-meter cement. Anlægget anslaaes til at skulle koste 160 millioner kroner.

— *„Qualis artifex pereo“* d. e. »For en kunstner dør der ikke i mig!“ var keiser Neros siste ord. — Den lapsede moderne digter Gabriele d'Annunzio i Rom har paa sine visit-kort under navnet ladet trykke: »Qualis artifex vales« d. e. »For en kunstner lever der ikke i dig, Gabriel.«

— *„Han ligner sin far* og røger cigarer«, tilføiede nylig en bairisk lensmand paa et stik-brev som »særskilt kjende-mærke« paa en undvegen varetægts-fange.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

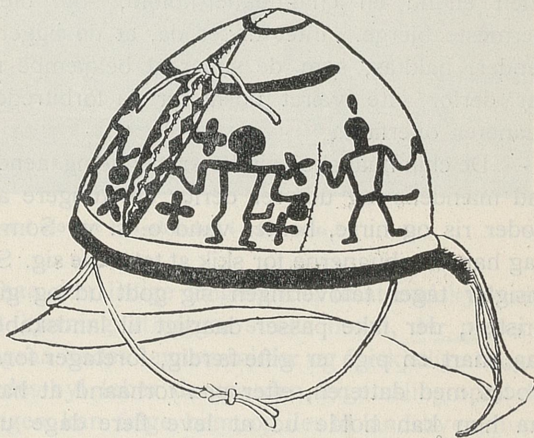
BIND XV. 31. MARTS 1900. HEFTE 6.

Formosa.

(Efter **Adolf Fischer** i *Westermanns Monathsh.*).

(Slutning).

Langs grænsen af de vildes territorium befinder sig flere kolonier af hakkas; disse folk stammer fra Kanton og udvandrede under Mandsju-dynastiet i talrig mængde til Kinas sydlige provinser, saaledes ogsaa til Fukien. Dog blev de som hakkas (ɔ: fremmede) overalt behandlede med stor haardhed og kunde ikke faa fodfæste noget sted. Saaledes udvandrede de i masse til Formosa, hvor de ofte er at træffe i kamfer-distrikterne. Det er dem, som hovedsagelig afslutter handel med de vilde; de leverer disse salt, krudt, vaaben, stoffer og alslags flitter-stas. Det forekommer ofte, at en hakkas for at leve i god forstaaelse med sine kunder ægter en vild pige.

Hjelm fra Polisha-strøget.

Blandt de mange vilde stammer maa nævnes chin-huan-stammen, der lever i det midtre Formosas bjerg-landskaber samt paa østkysten.

Chin-huanerne er uafhængige, kultur-fiendtlige, i modsætning til pepowanerne, de halv-vilde, som mest bor paa sletterne. Disse har tilsyneladende underkastet sig kineserne og bærer endog pisk; men til trods herfor ligger de ofte i blodig feide med sine undertrykkere. Chin-huanerne, hvis gebeter støder til civilisationens grænse-mærker — man paastaar, at 4 tiende-dele af Formosa endnu er i deres hænder —, har uafladelig kampe at bestaa med kineserne, som ved vold og list søger at rive mer og mer land til sig og paa enhver maade udplyndrer folket.

Kampen mellem ur-indvaanerne og de langt senere indvandrende kinesere havde til følge, at de første mer og mer fortrængtes fra de frugtbare sletter i det vestlige, som de i det 17. aarhundred paa hollændernes tid for største delen indehavde. Den japanske regjering bestræber sig efter beste evne for at bilægge alle privat-feider mellem kineserne og de vilde stammer; den vil beskytte disse mod kinesernes overgreb og forsøger paa alle mulige maader at vinde urindvaanernes tillid.

Efter en lang vandring i den frugtbare dal langs Suibipiyanfloden naaede vi det høit liggende, fjeld-omkransede Tao eller Taiko, som det heder paa japansk.

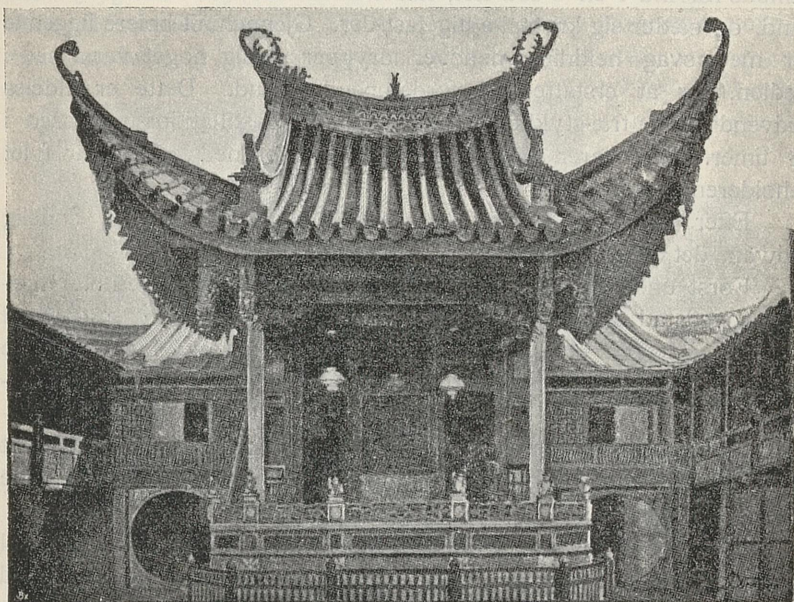
Tao, der nu for tiden beboes af hakkas, var for neppe 10 aar siden endnu en chin-huaner-koloni, som blev drevet tilbage til de nærmeste bjerge. Intet under da, at de ligger i stadig strid med sine fiender, hakkas, som de søger at bekjæmpe med alle midler. Tao har derfor ofte været udsat for de forbitrede og blodtørstige chinhuaneres overfald.

De chin-huanske kvinder er gjennemgaaende kraftigere og sundere end mændene og udfører derfor det tungere arbeide; de bærer ved, støder ris og hirse, henter vand o. s. v. Som saa mange vilde folkeslag har chin-huanerne for skik at tatovere sig. Særlig paa de kvindelige ansigter tager tatoveringen sig godt ud og giver dem noget karakteristisk, der ikke passer daarligt til landskabet og dets omgivelser. Saa snart en pige er gifte-færdig, foretager forældrene den grusomme proces med datteren, efter paa forhaand at have foret hende dygtigt, saa hun kan holde ud at leve flere dage uden næring. Ansigtet svulmer nemlig i den grad op ved tatoveringen, at det er umuligt for det stakkels offer at tage næring til sig de nærmeste dage efter.

Trods denne og andre barbariske skikke skal dog chin-huanerne føre et ordnet familie-liv; mændene skal behandle sine koner og børn meget godt.

Mærkelig nok er pil og bue meget lidet i brug hos denne vilde

stamme; derimod anvendes almindelig alle slags ild-vaaben, lige fra den lange, krum-skjæftede kineser-flinte til mauser-geværet. Chinhuanernes skyde-færdighed er ikke stor; derfor skyder de kun, naar de er ganske nær sit maal. Det blev mig saaledes fortalt, at den vilde, der lurer paa et offer, som kommer gjennem skogen, med hensigt træder paa en tør gren, saa snart det er kommet i hans nærhed. Opskræmt af den derved frembragte larm blir vandreren uvilkaarlig staaende og ser i den retning, hvorfra lyden kommer.

Teater i slottet Lin=sho=dos i Atammu.

Dette øieblik benytter saa den listige snig-morder til at nedskyde sin fiende. Efter fuldbragt gjerning afhugges straks hodet, der puttes i en net-sæk, hvori der ogsaa findes levnets-midler og forskjellige brugsgjenstande. Under glædes-hyl løber derpaa den feige usling opad de steile skrænter, hvor ingen kan følge ham, og iler til landsbyen, hvor han modtages og feires som en helt med store æres-bevisninger.

Af særlig interesse paa Formosa er udvindingen af kamfer, der foregaar paa en meget enkel maade. Kamferen udvindes ved destillation af kamfer-laurbær-træet, der vokser i store mængder i Formosas skoge. Dets omfang er ofte over 20 fod; hvor stammerne er let at befordre, anvendes de som bygge-materiale. Til kamfer-udvinding

duer kun saftige stammer, fremfor alt rødderne, ikke udtørrede trær. Paa en omtrent 4 fod høi ler-ovn, hvori der fyres med ved, hviler en eller flere jern-kjedler, der fyldes med vand. Paa disse kjedler staar en omtrent 5 fod høi træ-cylinder med huller i bunden, hvorigjennem vanddampene trænger ind nedenfra. Træ-cylindrene fyldes til randen med 3 cm. lange og $^1/_2$ cm. tykke kamfertræ-stykker, tildækkes derpaa og gjøres luft-tætte ved hjælp af ler. De kamfer-holdige dampe trækker sig saa gjennem et oventil i cylinderen anbragt, 11 fod langt bambus-rør ind i en 6 fod høi, luft-tæt beholder, der staar i flydende vand, og sætter sig krystal-agtig fast der. Gjennem et høiere liggende rør med svag heldning nedover drypper stadig noget vand ned i kjedlen, for at erstatte det fordampende vand. Dette er aldeles nødvendigt, ti træ-stykkerne udsættes for destillations-processen i 24 timer. Det varer omtrent en maaned, før nedslagene har fyldt beholderen med kamfer.

Efter flere dages vandring gjennem øen naaede vi endelig Taiwan, det kinesiske navn paa Formosa.

Først under japanerne fik denne by betydning. Den blev ligesom hovedstad for det midtre Formosa, fik et præfektur, en domstol og blev sædet for en stor garnison. De af kineserne byggede store forvaltnings-bygninger beboes nu af over hundred japanske embedsmænd.

Næste morgen ved sol-opgang forlod vi dette sted og kom snart til Atammu, en landsby, der er sædet for en af Formosas rigeste kineser, Lin-cho-dos, hos hvem jeg fik en gjæstfri modtagelse.

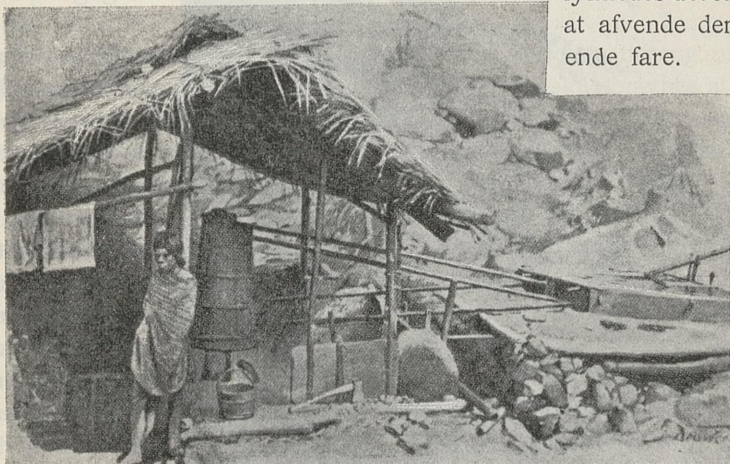
Efter et behageligt ophold i hans palads fortsattes reisen til Kishito, hvorfra reisen gik over en stor rør-bevokset høislette med den frugtbareste jordbund. Naar denne slette engang ryddes og dyrkes, vil den kunne nære tusener. Skogen groede steilt ned mod bredderne af Uké-floden, der falder i Taitoke-floden. Over pæle, nedrammede paa begge sider af floden, hang en bro af rødtangs-taug. Da denne var ødelagt, kunde man ikke gaa over, men maatte klatre over rækværket, der var forblet uskadt. Derimod var kulierne med sine bærestole og bagagen nødte til at gjøre en stor omvei for at finde et passende overfarts-sted.

Landskabets karakter blev vildere og vildere. Vi maatte klatre op og ned ad flere bjerge, der faldt saa steilt ned, at de stakkels kulier havde den største møie med at befordre de tomme bærestole over.

Henimod middag naaede vi atter en høislette, som maatte kunne give et rigt udbytte, hvis det blev dyrket. Ved enden af

af samme var to hvile-stationer for kulierne, som her for nogle faa sen fik en mængde kogt ris med sukker, som de slugte med stor begjærlighed.

Lige over for laa en af ler bygget militær-station, Hokoke, hvor et kompani soldater laa i garnison. Kinesere havde i lang afstand derfra begyndt at nedbrænde det høie rør. Et mægtigt flamme-hav steg op og feiede rasende over sletten, da pludselig vinden slog om og drev flammerne i retning af den med rør dækkede militær-station. Man frygtede for, at denne inden kort tid skulde lægges i aske. Alle soldater allarmeredes for at nedmeie røret i kasernens umiddelbare nærhed og hurtigst bringe det bort. Med store anstrengelser lykkedes det endelig at afvende den truende fare.

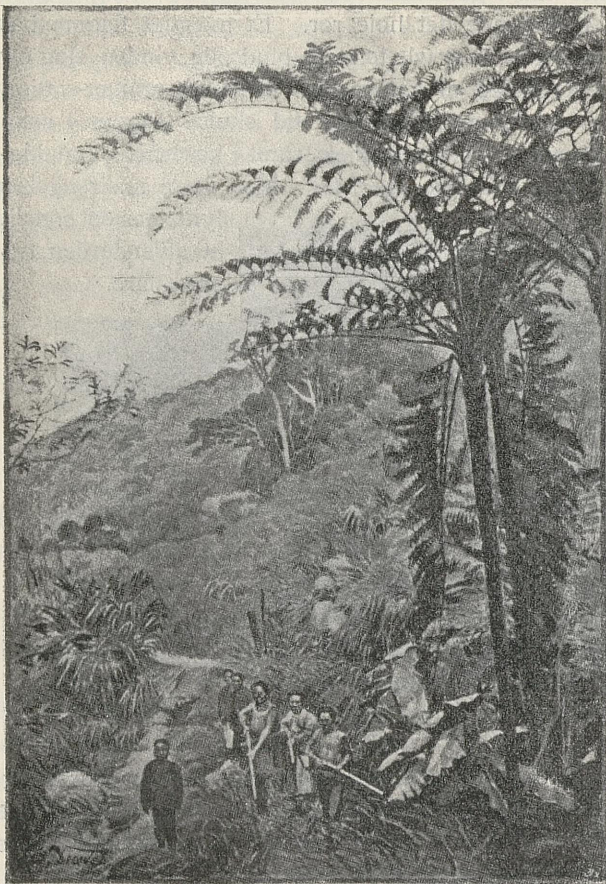
Kamfer-ovn i de vildes strøg.

Efter derpaa i to timer at have draget gjennem en stor skog, kom vi ved mørkets frembrud til Polisha, en af ca. 400 kineser-huse bestaaende flække med en 2000 kinesiske og 100 japanske indvaanere tilligemed en garnison paa 600 mand.

I omegnen af Polisha lever to vilde stammer, hokuban og namban; de lever dels af jagt, dels af fiskeri; paa bjerg-skraaningerne driver de ogsaa noget agerbrug. Skjønt disse folk staar paa et meget lavt kultur-trin, skal de dog leve et ordentligt og lykkeligt familie-liv og behandle sine koner og børn godt.

Forunderlig er den maade, hvorpaa disse vilde begraver sine døde. Indenfor hytten ophænges liget i et til en bjælke fæstet taug, og derunder graver man saa en grav. Naar dette er gjort, skjærer man tauget over, saa liget falder nedi. Derpaa bedækkes hullet

med jord. Saa snart jorden under hytten er fyldt med lig, forlader beboerne denne, for paa en anden plads at grunde sig et nyt hjem. Ofte graver man grave udenfor huset, saaledes paa den tilstødende omgjærdede plads. Dog forsyner man dem aldrig med stene eller andre mærker; ti de levende vil ikke mindes de afdøde.

Ur-skog paa Formosa.

Naar de drager paa jagten, bruger de en rød, netagtig sæk med skulder-baand, hvori der hænger en kineser-pisk. De hugger hodet af den faldne fiende og anbringer det paa en høi bambus-stok udenfor hytten.

De bærer langt haar, der er sammenbundet i nakken; paa hodet bærer de hjelmagtige lær-huer, ofte bemalte med figurer eller oventil endende i en med fjære prydet knap. Penges værdi kjendes ikke; man bruger mynter kun som smykker. Nogle timers reise fra Polisha ligger landsbyen Seki-in paa det steilt opstigende kyst-land, der tager sig meget malerisk ud med sine høie bananer og bambus-trær.

Over indgangs-dørene i landsbyens rør-hytter hænger der abeskaller, som tilskrives magten til at fordrive onde aander. Enhver liden gaard er omgivet af et skulder-høit gjærde; tæt derved findes

en aaben stald for bøflerne. Forraads-kamret er anbragt ved siden af indgangen til huset.

Her blev jeg vidne til et høist fantastisk skuespil. Om aftenen satte de vilde sig i en kreds om en aaben ild i gaarden. Man bragte et stort ler-kar fuldt af samschu (en berusende drik), hvoraf enhver øste med en bambus-ske. Da drikken var begyndt at gjøre sine virkninger gjældende, opførtes en vild vaaben-dans omkring ilden.

Hagl-veir skydes sønder og sammen.

(Efter prof. dr. Paul Czermak i *Deutsche Revue* og prof. dr. J. M. Pernter i *Umschau*).

Vingaardene i visse strøg af Syd-Europa herjes tidt og ofte af uveir med voldsomme hagl-skurer. Dette skulde synes at høre med blandt de uafvendelige ulykker. Fra arilds tid har landmændene alligevel syslet med forsøg paa at forebygge udbruddene af naturens vrede eller vrangvilje; her til lands bruges alle vegne braate-brænding mod natte-frost — den raa røg svøber sig som et lunt teppe over ageren i de stille, klare høst-nætter. I hedninge-tiden kan det nok hænde, man forbandt et lidet kvælds-offer med tændingen af baalet. Syd-tyskerne har fra gamle dage brugt at ringe med kirke-klokkerne mod torden-veir og hagl; bare guds-frygt er det ikke, som har lært dem, at dette hjælper — det skjønner man af, at de i samme øiemed ogsaa har pleiet at foretage noget saa lidet fromt som at knalde af kanon-skud. Nytten af denne uveir-skydning vandt megen tiltro fra midten af det 18. aarhundred; rationalismens og »oplysningens« tid havde det, som bekjendt, meget travlt med alskens foranstaltninger til landbrugets fremme. I de østerrigske lande blev imidlertid uveir-skydningen, formodentlig paa grund af hyppige ulykkes-tilfælder, strengelig forbudt af den aarvaagne lands-mor, dronning Maria Teresia.

Netop i de siste tider har østerrigske vingaards-eiere atter taget uveir-skydningen op igjen, og som det synes med utvilsomt held. Foregangs-manden er borgermester Albert Stiger i Windisch-Feistritz, en liden vin-by i Steiermark. Han kom paa den tanke, at skuddene ialfald bryder den trykkende stilhed i luften lige forud for bygen; denne stilhed havde sandsynligvis noget at bestille med dannelsen af hagl — fik man bragt forstyrrelse ind i den ulykkes-svangre døds-ro under de svarte skyer, kunde det hænde, man stansede hagl-verkstedets virksomhed. En oberst Mundy raadede Stiger til at lade skuddet gaa gjennem en gammel lokomotiv-skorsten,

som laa og slængte i nærheden; det maatte forstærke skraldet omtrent som en trompet. Til at skyde med bruges en liden jernmørser, af dem tyskerne kalder »böller« eller »pöller«. Den stilles med mundingen ret til veirs, og over mundingen anbringes lokomotivskorstenen eller en lignende svær trakt af jern. Forsøgene slog an, og snart havde jernbane-værkstedet i nærmeste by, Marburg ved Drave, ikke flere udbrugte lokomotiv-skorstene igjen. Saa overtog et jernvare-firma i Graz fabrikationen af dette uveir-skyts; firmaets prokurist, G. Suschnig, gjorde denne fabrikation til sin specialitet, og nu leverer han meget praktiske greier, efter at have prøvet sig grundigt frem. Jern-trakterne gjøres 4 meter høie af tykt jern-blik. Disse stilles op hen efter vin-markerne med høist en kilometers mellemrum, for straks bygen melder sit komme, at dundre løs. Hele Syd-Steiermark er allerede vel forsynet med slige skyde-stationer. Siste sommer var ogsaa Nord-Italien kommen efter; der var et par tusen apparater i brug. Og i november maaned blev der i Casale Montferrato ved Po i Piemont holdt en kongres for haglbyge-skydning, hvor sag-kyndige og alskens myndigheder foretog en metodisk prøvelse af forsøgenes værd. Kongressen fastslog enstemmig, at »Siger-kanonen« er et sikkert middel mod hagl-skurer, saa sandt skydningen begynder i tide og fra et tæt nok net af stationer. Hver station maa fyre 60—100 skud i løbet af byge-dagen. Selvfølgelig koster dette ikke saa lidet; anslaar man tallet af byge-dage om sommeren til 25, blir der altsaa ved de 300 stationer i Stigers bygdelag affyret 600,000 skud, noget som koster op imod 30,000 kroner bare i krudt.

Hvorledes forklarer man sig saa skydningens evne til at hemme hagl-skurer? Sagen er ikke ganske klar, væsentlig af den enkle grund, at aarsagen til hagl-dannelsen ikke er nøiagtigt kjendt. Man tænker sig i almindelighed, at hagl dannes, idet de under nul-punktet afkjølede vand-perler i torden-skyen endelig i det absolut stille øieblik før udladningen fryser til is. Skuddets skrald kunde da antages at forstyrre den absolute ro i skyens underkant og derved hindre frysningen. De to forfattere, vi her henholder os til, hvoraf Pernter er direktør for det østerrigske meteorologiske institut og Czermak professor i Innsbruck, synes ikke at være enige paa dette punkt. Den siste tiltror lyd-bølgerne kraft nok til at volde en slig forstyrrelse, hvad den første finder usandsynligt. Imidlertid stemmer begge overens i at give den ved skuddet frembragte røg-ring eller rettere lufthvirvel den væsentligste ære for virkningen. Heri støttes de ogsaa af kongressens undersøgelser.

Kongressen maalte nemlig denne hvirvel-rings kraft, ved at fyre skuddene langs efter marken mod lærred- og pap-skjærme paa forskjellig afstand. Paa henimod 100 meter formaaede luft-hvirvelen at sprænge stærkt pak-papir, at rive paa-spigrede lister væk, ja at knække en 3 centimeter bred list og slynge stumperne indtil 18 meter bort. En svær hund, som løb over skyde-banen, blev slaaet omkuld, saa den rullede bort efter marken. Hvirvel-ringene havde en hastighed af 20—50 meter i sekundet; de ledsages af en hvislende lyd, som tydeligt høres 15—20 sekunder efter smælden.

Muligens staar saa vel hagl-dannelsen som dens forstyrrelse i en nøie forbindelse med luftens elektricitet. Stiger har ialfald iagttaget, at skydningen ogsaa medfører, at der ikke lyner mere. Lige over skyde-stationen pleier ligeledes himlen at blive klar og blaa efter en stunds skydning.

Der synes ialfald ikke at være tvil om, at menneske-aanden her atter har fundet et greb paa at styre naturens ødelæggende kræfter.

Nærmere oplysninger til race-spørsmaalet i Norge.

(Tilsvar til dr. Andr. M. Hansen af cand. mag. R. Flo *).

I.

Til en begyndelse faar det være mig tilladt denne gang at sige nogle ord om mig selv, siden jeg ser, at mit indlæg har gjort et sligt indtryk paa dr. Hansen, at han endelig vil have mig tituleret som »fagmand« i antropologi. Dette er nu helt uforskyldt fra min side. Jeg præsenterede mig ikke for andet end ret og slet *cand. mag.*, og i denne titel skulde vel ikke ligge større antropologisk tilhjemling, end at jeg maa antages at have forholdsvis gode betingelser for at kunne læse og forstaa, hvad der er skrevet om dette emne, ikke bare i vort sprog, men til dels ogsaa i andre. Noget andet var det heller ikke, artikelen gav sig ud for at meddele, end en del oplysninger, som var at finde hos forskjellige forfattere om emnet; ikke egne iagttagelser eller meninger, — det høieste, at jeg i en note tillader mig at tale om mit »indtryk« af befolkningen i enkelte bygder, hvor jeg er en del kjendt, derimod ikke et eneste ord til at antyde, at jeg havde gransket spørsmaalet i saa og saa lang tid, at jeg kjendte vort lands befolkning ud og ind o. s. v. Og min ærede ven og medarbeider, den mistænksomme mand, for hans vedkommende

*) Se *Kringsjaa* hefte 9 og 11, andet halvaar 1899.

var nu slet ikke nævnt nogen som helst anden kvalifikation end hans mistænksomhed, og den skulde vel ikke være noget afgjort mærke paa en fagmand, om det end er en egenskab, som jeg i nærværende tilfælde sætter særlig pris paa. Nietzsche, som en nærmest skulde tro er far for en vis nyere retning inden antropologien, taler om en »sund mistænksomhed«, og for min del mener jeg, at for os hverdags-mennesker er en god portion af det slaget høist paakrævet, skal vi ikke helt tabe ligevægten overfor de mange, som i vore dage kappes om at lyksaliggjøre os med sin megen visdom og høie videnskabelighed. Dette i og for sig mener jeg skulde være nok til at forklare min medarbeiders mistænksomhed, uanseet hvilken »smag« han kan have. Efter alt jeg kan forstaa, er der ikke ved den noget særeget, som det kunde interessere publikum at høre nærmere om.

Men siden jeg en gang er kommen ind paa denne vei, skal jeg alligevel, selv med fare for at faa »fagmand« som slængenavn hængende ved mig, holde ved med at drage frem eller fuldstændiggjøre visse oplysninger, som kan hjælpe folk til et alsidigere syn paa sagen, eller i det minste forebygge en forhastet mening om den. Jeg skal da begynde med selve begyndelsen, saa langt tilbage som vi har noget at holde os til. Og det ældste folk her i Norden, som vi for tiden kan gjøre os nogen mening om, hvad »race« de har været af, er det i min forrige artikel nævnte folk fra den yngre stenalder i Danmark. Spørsmaalet om, hvor vidt de saakaldte »kjøkkenmøddinger« forudsætter en ældre bebyggelse, en »mellem-stenalder«, som det nu almindeligst antages, kan vi her lade ligge, da der ialfald endnu ikke er fundet noget materiale, som kan give os en forestilling om selve menneskenes udseende fra nogen ældre tid end den yngre stenalder. Hr. Hansen har det i sine bøger meget travlt med »arier« og istids-folk og andre lignende konstruktioner; men om disse danske stenalders-folk forholder han sig mærkelig taus, knappest saa vidt at han nævner dem en enkelt gang. Han skulde vel ikke være ræd for, at disse storvoksne, stærkbyggede brachykefaler kunde komme til at gjøre det rent af med hans kjære norske istids-folk, som har saa svage eller absolut ingen fødder at staa paa. Ogsaa nu i sit tilsvar affærdiger han dem meget kort, med en bemærkning om »den naive maade, hvorpaa han (Flo) godkjender den efter forældede opfatninger opkonstruerede meso-brachykefale type *) for Danmarks

*) Udtrykket »meso-brachykefal« skal jeg medgive er en konstruktion af mig, for kortheds skyld, for at udtrykke at folket for det meste viser mesokefal og brachykefal index-grad.

sten-alder og Englands bronse-alder. Der kan efter variationen og efter skallernes præg forøvrigt ikke være tale om én type. Det er blandinger af de kjendte typer.«

Dette var det hele. Vi faar da se noget nærmere paa de opfatninger, jeg havde at støtte mig til, og for at folk selv kan dømme om, hvor »forældede« de maatte være, skal jeg ogsaa omhyggelig notere datum ved hver af dem.

Først en udtalelse af arkæologen Sophus Müller i »Vor oldtid« s. 188. Bogen blev paabegyndt i 1894 og afsluttet i 97, saa at den udtalelse, det her gjælder, sandsynlig er skreven i 95—96. Den lyder saaledes:

»Sædvanlig have den yngre stenalders folk været af fin bygning og langhovedede; men ved siden af dem har der levet en anden race, *høiere og sværere bygget* *), med udpræget kort hoved og lav tilbagefaldende pande . . .«

I forbigaaende bare den bemærkning, at naar Müller her betegner dolichokefalerne som de »sædvanlige«, saa maa det være paa den maade, at han — i lighed med dr. Hansen — regner mesokefalerne sammen med dem. Ellers kan det ingenlunde siges, efter det som foreligger, at dolichokefalerne der er i overvægt; tvert imod siges brachykefalerne (af Arbo o. fl.) at være »i absolut overvægt«. Med »udpræget kort hoved« er vel tænkt mere paa formen end paa graden, da indexen i det hele, selv hos brachykefalerne, ikke kan siges at være synderlig høi.

Den næste mand jeg har at møde op med, er Johannes Steenstrup (historikeren) i »Danmarks riges historie« (Forhistorie og sagntid udk. 1897): — »Der er af gravene (sten-alderens) fremtaget ikke faa kranier og næsten fuldstændige skeletter, saa at den antropologiske type nogenledes kan bestemmes. Det vundne resultat bestyrkes desuden ved, at kranier fra svenske grave udviser samme forhold. Hos datidens mennesker synes to forskjellige typer at være repræsenterede. Den ene *høi og kraftigt bygget*, med kort hoved og en foroven tilbageskraanende pande (brachykefal); her er noget af den karakter, som udmærker turanske folk, f. eks. finnerne, om den end ingenlunde er ensartet med disse sidstes. Den anden type frembyder en langhovedet (dolichokefal) form, der ikke afviger meget fra de nuværende danskes eller svenskes hoved-form. Mærkeligt er imidlertid, at begge hovedformer baade her og i Sverige kunne forekomme i samme grav;

*) Denne og alle udhævelser i de følgende citater er foretagne af nærværende nedskriver.

saaledes indeholdt en samling af kranier fra Borreby ved Skelskør baade langhovedede og korthovedede former . . .«

Om ikke de to her nævnte mænd, saa kyndige de end er hver i sit fag, kan siges at være egentlig fagmænd paa antropologiens omraade, saa har dog dette for nærværende spørsmaal lidet at betyde, da en maa gaa ud ifra, at de i disse sine udtalelser støtter sig til anerkjendte fagmænd. Den ene af dem, Steenstrup, havde i saa fald ikke længer at gaa end til sin egen far, Japetus Steenstrup, for at finde en fremragende autoritet paa dette omraade, — hvis ikke ovenciterede udtalelse bent frem skriver sig fra ham.

Men ellers ser jeg mig ogsaa istand til at anføre direkte og henvise til udtalelser af specielle fagmænd, og det af dr. Hansens egne autoriteter. Saaledes en artikel af den danske militær-læge Søren Hansen i Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie 1893, »Om bronsealders-folket i Danmark«. Artikelen gaar ud paa at vise, at bronsealders-folket er et blandings-produkt af de to stenalders-typer, den brachykefale og den dolichokefale, en mellemform, som da væsentlig er mesokefal. Denne mellemform siges at være »*identisk* med den ogsaa i *sten-alderen* udbredte *mesokefale Borreby-type*«. Den (mellemformen — altsaa baade bronse-alderens og sten-alderens) karakteriseres som en »*mærkelig ren form*«, »en race-ren type«, »staar i morfologisk henseende *midt imellem de to stam-typer*, og man vil vanskeligt kunne finde en *renere blandingsform*«. Under omtalen af et bronsealders-kranium, kvinden fra Borum Eshøj, siger han, at dette »har et *rent gotisk-germanisk race-præg*«. Om dette kranium efter sin index er dolichokefalt eller mesokefalt, er ikke opgivet, da det paa grund af »posthume forandringer« ikke kan maales nøiagtig; snarest lader det til at være dolichokefalt. Men for saa vidt den dolichokefale type jo gaar ind i den mesokefale som et vigtigt blandings-element, maa selvfølgelig det »gotisk-germaniske race-præg« som karakteristik gjælde begge, hvad da ogsaa kan sluttes at være Søren Hansens mening, deraf at han sammesteds siger, at »kranier af *samme* form som kvindens fra Borum Eshøj er *almindelige* i vore stenalders-grave«; men den »almindelige« kranieform i stenalders-gravene er efter hans egne udtalelser den mesokefale. Foruden det alt citerede kan saaledes nævnes, at det heder om den rene dolichokefale type, at den er »ikke særlig fremherskende hverken i sten-alderen eller i bronse-alderen, og navnlig langt mindre hyppig end den mesokefale type, som Quatrefages har paavist i det bekjendte store Borreby-fund«, Om hr. Søren Hansen ogsaa vil lade den brachykefale type gaa med i det »gotisk-germaniske race-præg«, synes

mere tvilsomt; det er jo blet som et dogme, at germanerne skal være dolichokefale, eller i høiden mesokefale. Men saa sandt han vil betegne blandings-typen, mellemformen, som gotisk-germansk, saa maa han konsekvent lade den ene stam-type faa lige saa fuldt del i dette »race-præg« som den andre.

Om forholdet mellem de to stamtyper, hvad selve legemshøiden vedkommer, er der intet specielt sagt i denne artikel af Søren Hansen, men dog adskilligt, som peger i samme retning som det tidligere anførte, idet den brachykefale Borreby-type gjentagende betegnes som »svær«, medens det om den dolichokefale heder, at den er »lettere bygget«.

Saa har jeg rigtignok ogsaa en »forældet« autoritet at holde mig til, nemlig Rudolf Virchow; men jeg tænker, en alligevel kan vaage at sætte ham op imod adskillige høit-moderne »fagmænd«. Han foretog i 1869 sine bekjendte maalinger af henved et halvt hundred danske stenalders-kranier, foruden nogle faa bronsealders-, jernalders-, lappe-, finne- og grønlænder-kranier. I »Archiv für Anthropologie« 1870 har han da givet en omstændelig fremstilling af resultaterne. Dette hans udvalg blandt flere hundred stenalders-kranier gir en middel-index for samtlige (de nævnte c. 50) af 77.3 — altsaa nærmest dolichokefal. For den vigtigste gruppe derimod, 24 af de over 80 Borreby-kranier, faar han en middel-index af 79.0. Men han har her regnet paa en noget afvigende maade, idet han ikke har taget med i længdemaalet den for disse kranier karakteristiske, stærkt fremtrædende øienbryns-rand. Regnet paa vanlig maade, efter den største længde paa kraniet, giver de 24 Borreby-kranier en middel-index af 78.2 — altsaa ren mesokefal index paa kraniet. Index-rækken ligger mellem ydergrænserne 72.2 og 83.4, har de fleste paa 74, 76, 78, 79 og 80, og tæller 9 dolichokefaler, 8 mesokefaler og 7 brachykefaler. Naar en nu husker paa, at »mesokefal« omfatter bare 2 index-grader (78—80), saa skjønner en let, at rækken er tættest, har sit maximum her. Men tænker man sig samtlige index-tal forhøiet med 2, svarende til den almindelig antagne høiere index for det levende hode, blir selvfølgelig middel-indexen ogsaa tilsvarende høiere og tallet paa mesokefaler og særlig brachykefaler i stærkere overvægt.

Virchow udtaler sig ogsaa kun om kranierne, og saaledes ikke noget om legems-høiden eller krops-bygningen; men det kan dog mærkes, at han ogsaa fremhæver, at de brachykefale kranier i det hele gav indtryk af at være *stærkere* udviklet (grösserer Stärke der Entwickelung).

Om disse folk siger vor dr. Hansen, at »der kan ikke være tale om én type. Det er blandinger af de kjendte (?) typer.« Og det lader til, at han finder det fuldstændig ødelæggende for den opfatning, jeg har antydet, ikke at tale om min »forstand paa at tyde en serie af skaller« — hvad jeg forøvrigt slet ikke har indladt mig paa, bare henholdt mig til andres tydning, f. eks. Virchow, naar han siger om den danske stenalders-befolkning, at den er »mesocephal mit grösserer Hinneigung zur Brachycephalie«. Men det havde da ikke været af veien, om Hansen med det samme havde gjort saa vel at nævne et folk i nutid eller fortid, om hvem det er paavist, at det er at regne for bare én type. Han vilde dermed have gjort antropologien en stor tjeneste; for der er de nok, efter alt jeg kan forstaa, rent opraadde for rene racer. Topinard siger om den ting i sin »Anthropologie«: »Vi for vor del kjender bare ét eksempel paa fuldstændig ensartethed i type hos en gruppe mennesker. Det er andamanerne, af hvem vi har seet 22 fotografier, hvor alle hoder synes støbte i den samme form, og alligevel erklærer oberst Man, at der er to forskjellige racer paa deres øgruppe.« Og overfor Brocas og Quatrefages' tale om, at der skulde findes enkelte rene racer, bemærker han, at »hvis man nøier sig med et *ganske lidet antal* individer eller kranier, kan man vistnok paa den maade udfinde eller samle en ensartet type.«

Vi har foran seet kjendere være enige om i den danske stenalders-befolkning at se to stamtyper og en mellem- eller blandingsform af disse, — saaledes det minste antal typer, som en overhode kan vente at finde hos noget folk. Heller ikke kan en vel sige, at forskjellen paa de to stamtyper her er særlig stor, at de er mere uensartede end vanlig i andre race-blandinger. Snarere skulde den omstændighed, at den mesokefale mellemform karakteriseres som en mærkelig ren form, en race-ren type, netop tyde paa det modsatte, at de to stamformer i grunden maa have staaet hinanden noksaa nær. En slig ting skulde det nu heller ikke falde det minste vanskeligt at tænke sig, at sige om en ikke er hypnotiseret ind i en forestilling om et svælgende dyb mellem dolichokefaler og brachykefaler.

Hvad dr. Hansen mener med »de kjendte typer«, er jo ikke godt at vide; men sandsynlig skal det vel ialfald indebære en protest mod at se noget andet og mere i den brachykefale Borreby-type end i Hansens norske »kortskalle-race« eller »den mellemeuropæiske, middelshøie, brunette, kortskallede (Homo alpinus L.)«. I saa fald kan jeg ikke lade dette gaa upaatalt hen, og skal atter henholde mig til Søren Hansen. Han omtaler i den nævnte artikel,

at der mellem bronsealders-kranierne ogsaa findes »utvilsomme spor af fremmede elementer«, og som saadanne nævner han et par fra Borum Eshøj, af en ældre og en yngre mand, »som vise en ikke ringe indbyrdes overensstemmelse. Begge kranier er betydeligt kortere og mere afrundede end det kvindelige; men ansigterne er længere, og forskjellen er overhovedet saa betydelig som vel muligt. — Kranierne gjøre et *afgjort fremmed indtryk* og *minde langt mere om de sydtyske brachykefaler* eller den keltisk liguriske type *end om vore egne ældre race-elementer* — — have *ikke noget væsentligt træk tilfælles med den brachykefale stenalders-type.*« End videre kan nævnes, at han om den brachykefale danske stenalders-type siger, at han ikke for tiden vil »komme ind paa nogen nærmere omtale af dette element, hvis historie er saa *dunkel*«. Saaledes vilde han visselig ikke have udtrykt sig, om han havde ment, at dette element var det samme eller nogenlunde nær det samme som det »kjendte« mellem-europæiske eller keltisk-liguriske (alpine osv.).

Fra Danmark skal vi saa gaa til England og se paa den »blanding«, vi har der. Jeg skal ikke braute af mit kjendskab til, hvad engelske fagmænd kan have skrevet om race-spørsmaalet for deres lands vedkommende. Det er ikke netop saa let en sag at vinde et sligt kjendskab, uden en vilde koste sig et helt privatbibliotek i den anledning. Men for nærværende øiemed kan nu ogsaa mere spredte udtalelser være fyldestgjørende, da det, som her spørges om, for det meste er mere almindelige og kjendte ting. Først skal jeg da gjengive en mere samlende udtalelse af S. Laing i »Human Origin«, hvor det er tale om den yngre stenalders racer: »I Britannien har vi to særskilte former af gravhauger, den ene lang, den anden rund, og det er blet til et ordtag, at til lange gravhauger hører lange skaller, og til runde gravhauger runde skaller. De lange gravhauger er de ældste og hører helt til stenalderen, idet, ifølge domprovst (canon) Greenwell, intet spor af metal nogensinde er fundet i dem. Skallerne og skeletterne er af en *langhodet, smaavoksen og veik race*, som viser sig at være den samme som (kan identificeres med) iberierne (den gamle spanske). De runde gravhauger derimod indeholder bronse, og senere jern, og de folk, som er begravet i dem, var de *høie*, *blonde*, *rundhodede* galler eller kelter, vi kjender fra den ældste historie, eller overgangs-typer mellem disse og den ældre race. Senere tilkomne er de høie, blonde og langhodede angelsaksiske og skandinaviske racer, saa vi har tre af de fire europæiske typer klart afmærkede og paaviselige i sine efter-

kommere den dag idag.« Sin karakteristik af denne samme iberiske race kommer han ogsaa tilbage til senere og udtaler, at den »overalt viser sig veik, liden af vækst, dolichokefal, med smalt ovalt ansigt, brat- eller retstaaende (ortognate) tænder, veik hage og mørk (sortagtig) farve«.

Egentlig antropolog er jo ikke denne mand heller, lader det til, saa han har vel væsentlig holdt sig til udtalelser af andre. Men for saa vidt kan jo det være lige godt, bare han gjengiver fagmændenes udsagn rigtig, og for min del kan jeg da sige, at jeg har stødt paa adskillige udtalelser om emnet her og der i fagskrifter, men intet som staar i strid med det her anførte, fraseet den omstændighed, at han identificerer galler og kelter; men den ting er han da heller ikke ene om, og det er vel helst bare at regne som en tilsigtet populær udtryksmaade af ham. Imidlertid har jeg dog ogsaa havt anledning til at gjøre mig bekjendt med en temmelig omfattende redegjørelse om emnet af en engelsk fagmand, dr. John Beddoe, anerkjendt — efter hvad jeg kan forstaa — som den fremste mellem de engelske antropologer nu for tiden. Det er en artikel-række i det ledende franske fag-tidsskrift *l'Anthropologie* for 1894 »Om skalle-indexens historie paa de Britiske Øer«. Som titelen viser, er det væsentlig om index-forholdet, artikelen handler; men den kommer dog ogsaa derunder adskillig ind paa andre antropologiske spørsmaal. Her faar vi da først en række af 86 kranier fra de lange gravhauger eller stenalderen, med index fra 63 til 79 (de fleste mellem 67—74) og middelindex 71—72, altsaa en særdeles udpræget dolichokefal samling af kranier. Ved siden af dem en række af 103 kranier fra de runde grav-hauger (bronse-alderen) med index mellem 70—88 (foruden 1 paa 94), de fleste mellem 74—84, og middel-index 80, altsaa noget mere brachykefal end for Borreby-kranierne (78.2 eller 79). En mindre række af 19 kranier, som er fundne i runde grav-hauger, men uden bronse i, giver dog en middel-index paa 77.5. For 109 kranier af senere briter (galler eller »romano-briter«) opfører han en middel-index af 75.4, men tilføier, at denne sandsynlig er for lav for landet i det hele i den tid, da kranierne mest skriver sig fra landsdele, hvor den brachykefale type formentlig ikke har været saa meget udbredt.

Om bronse-alderens folk i England siger Beddoe, at de »med hensyn til type lignede Borreby-folket i Danmark heller end kelterne i Frankrige, men de var heller ikke uden lighed med de nuværende valloner« (i Belgien). Ellers oplyser han, at typen langt fra var

homogen *), men antagelig mere eller mindre blandet med sine forgjængere i landet; — »men om det faktum kan dog ikke reises tvil, at i denne tid (bronse-alderen) har den herskende race i stor udstrækning været brachykefal i alle dele af Britannien, hvor sagen har kunnet undersøges.« End videre udtaler han som sin formening, at bronse-alderens folk, ligesom angelsakserne, har været *blonde*. Hvad grunde han har for denne sin mening, nævner han ikke noget om. Kanske støtter han den blandt andet paa Tacitus's udtalelser om de storlemmede og blonde kaledoniere i det nordlige Britannien, i modsætning til silurerne i det sydvestlige England, med sin brune ansigtsfarve og krøllede haar, hvem ogsaa Tacitus tilskriver spansk afstamning. Folket ellers der henføres til gallerne, og i dem er det vel rimeligst at se en mere gjennemført blanding af de to britiske stamtyper. Paa samme maade ligger det nær at antage, at kjernen i det galliske folk paa fastlandet, som jo fortrinsvis havde sit hjem i Nord-Frankrige og Belgien, har været af samme race som det engelske bronsealders-folk eller det danske Borreby-folk, muligens indvandret fra England, — noget lignende som i den sorte prinses dage kan jo ogsaa godt have hændt i forhistorisk tid; men om den ting skal vi nu ikke disputere. Nok er det, at det viser sig, jeg ikke staar helt alene med at hævde for nordmændene noget aparte i retning af brachykefaler. Ogsaa engelskmændene vil have sin del med os og danskerne i dem, og kanske kan der ogsaa komme krav fra franskmændene og belgierne paa de gamle galleres vegne, og muligens fra endnu flere. Antropologien har vistnok ikke sagt sit siste ord i dette spørsmaal endnu, lige saa lidet som i andre.

Nogen udtalelse om legemshøiden o. l. hos disse ældste britiske folk forekommer ikke i den nævnte artikel af dr. Beddoe; men han nævner gjentagende det mere brachykefale folk som det herskende; saaledes hvor han omtaler det romerske herredømme i Britannien, at dette kan antages at have havt til virkning »til en viss grad at forminske folketallet hos den herskende kaste, som var brachykefal eller i det minste mesokefal«.

Endelig har jeg ogsaa en udtalelse om spørsmaalet af en norsk fagmand, brigadelæge Arbo. Paa en stipendie-reise til Skotland, fortæller han, kunde han »konstatere, at Skotlands *ældste præhistoriske*

*) Ikke »nomogen«, som der staar i min forrige artikel i *Kringsjaa* (for 15. novbr. 1899). Af andre trykfeil der skal jeg med det samme faa rettet: *tilgagns* — — De*r* viser opgaverne (s. 692); et smalt og *ei* særdeles langt ansigt (694); noge*t* forskjellig (696); *tre* Gudbrandsdals-bygder (697); tilsvarende opgave*r* (700); *unda* — — blir de*t* end mere (702).

skalleformer udelukkende var *kortskaller*, af en *charakteristisk* og *meget ensartet* form, hvortil jeg har fundet *sidestykker* flere steder *hertillands*« (i Norge). Sammenlign nu med alt dette, hvad dr. Hansen siger i sin »Norsk folke-psykologi« s. 16: »Naar man specielt har villet forklare den vestlandske mørke (?), kortskallede type som ættet fra krigsfanger fra »vesterviking« — som Arbo oftere har slaaet paa — saa falder denne hypotese uhjælpelig paa det faktum, at baade skotter, irer, englændere, sakser, friser selv er langskaller og lyse.« Som enhver kan forstaa, kommer det ikke for nærværende spørsmaal an paa, hvorledes Bretlands folk *er* nu, men hvorledes de *har været*. Heller ikke er det sagt, at de skulde være komne her til landet netop som »krigsfanger«; de kan i tilfælde godt være komne paa en helt anden maade, ligesom i sin tid til Bretland. Men ellers skal ikke jeg blande mig op i dette indvandrings-spørsmaal, om disse brachykefaler er komne fra Bretland til Norge, eller omvendt, saa meget mere som det for at forklare folke-slægtskabet ikke er nødvendigt at forudsætte nogen af delene.

Derimod tillader jeg mig trygt at udtale den mening, at skal vi tænke at faa nogen rede paa befolknings-forholdene i vort land fra først af, saa maa vi særlig fæste opmærksomheden ved de ældste folk, vi kjender noget til i vore nærmeste nabolande, Danmark, Sverige og England, i langt høiere grad end dr. Hansen har fundet dem værdige til. Nogen anden udvei ser jeg ikke der kan være at gribe til, uden en vil tage op igjen teorien om indvandringen nordenom Bottenhavet. Det maa være ved at sammenholde de oplysninger, vi paa den maade kan vinde, med de resultater, som grundige og omhyggelige undersøgelser af vort lands befolkning nu for tiden maatte give, at vi kan vente at komme til en løsning af race-spørsmaalet. Sagen er nemlig den, at vi ialfald endnu ikke her i landet har noget skelet-materiale fra ældre tid, som kan give synderlig veiledning, særlig ikke fra saa langt tilbage som sten-alderen. Fra bronse-alderen er det smaat med sligt materiale ogsaa i flere andre lande, da det som bekjendt i den tid var skik at brænde ligene. Til en prøve skal da nu ogsaa jeg forsøge at paavise noget om, hvorledes de oplysninger, som her er givne, stiller sig til det, vi kjender fra vort eget land. (Fortsættes).

Alderdoms-pensioner.

II.

Et indlæg mod alderdoms-pensioner.

(Efter historikeren Wm. H. Lecky i *Forum*).

Spørsmaalet om alderdoms-pensioner for gamle arbeidere vil ganske utvilsomt i den nærmeste fremtid vedblive at lægge beslag paa engelske politikeres opmærksomhed, om end den paagaaende krig i Syd-Afrika maaske for en tid vil skyve spørsmaalet noget i baggrunden.

Det er nødvendigt at se tilbage paa sagens forhistorie.

Det er en kjendsgjerning, at der ned gjennem tiderne har klæbet store og væsentlige mangler ved den gamle fattig-lov. I 1834 skeede der dog betydelige forandringer — baade i selve loven og i dens forvaltning, der indskrænkede antallet af landets fattiglemmer ganske betragteligt. De principer, den gamle fattig-understøttelse er bygget paa, er sikkerlig baade rigtige og retfærdige. Disse principer hævder, at ingen maa ydes hjælp, med mindre særlig nød er for haanden. En opfatning, der stiller den fattige og forkomne i en lykkelig særstilling, der *berettiger* ham til offentlig hjælp, saa han for saa vidt ofte er bedre stillet end den selvhjulpne arbeider, er yderst farlig baade for vedkommende selv og for samfundet. Der kommer intet godt ud af at sy puder under dovenskaben og selv-opgivelsen, man maa meget mere anspore arbeiderens flid og sparsommelighed. Intet maa foretages, der paa nogen maade kan slappe arbeiderens følelse af nødvendigheden af selv at sørge for sin alderdom, pligten til saa vidt muligt at hjælpe forældre og slægtninge. Som en følge af disse principer hævdede loven, at fattig-hjælp kun maatte ydes den arbeids-udygtige fattige, naar der da ikke var særlige omstændigheder tilstede, der kunde gjøre saadan hjælp ønskelig. Fremdeles skulde arbeids-husene ikke indrettes saaledes, at de skulde staa som et vinkende maal for den dovne arbeider. Ogsaa der skulde han lære at forstaa arbeidets nødvendighed gjennem de strenge ordens-regler og den gjennemførte disciplin. End videre skulde de milde gaver og de offentlige midler, man raadede over til fattigdommens bekjæmpelse, anvendes med maadehold og varsomhed.

Disse principer haandhæves den dag idag. Den vilje-stærke, modstands-dygtige og selvstændige karakter, som det var Manchesterskolens agt at skabe gjennem disse principer, gaar ogsaa vor tids

bestræbelser ud paa at udvikle hos den fattige arbeider. Men ligesaa sikkert er det, at der i vore dage er kommet noget nyt til, en ny aand, som jeg for mit vedkommende ikke betænker mig paa at stemple som i høi grad skadelig for samfundet. Det er denne tilbøielighed, der er saa karakteristisk for vor tid, til idelig at vende øinene mod staten, til altid at paakalde det offentliges hjælp mod ethvert samfunds-onde. De sociale spørsmaal begynder virkelig at komme vel meget i forgrunden i vort offentlige liv, spørsmaal, der i mange tilfælde vilde være bedre farne ved at overlades det private initiativ.

Det har tidligere været en hoved-betragtning i vor finans-politik, at de, som betalte, skulde ogsaa bestemme, hvortil pengene skulde anvendes. Man er paa vei til at forlade denne betragtning. De demokratiske principer, hvorpaa vor skatte-lov er bygget, vil i forbindelse med en uheldig valg-ordning gjøre det muligt for flertallet at skalte og valte med de penge, som andre betaler. Indtægtsbeskatningen er saaledes ordnet, at et stort flertal af vælgerne er fritaget for at erlægge skat. Og ved loven af 1894 blev dette system drevet endnu mere ud i sin yderlighed; det holder adgangen fuldkommen aaben til at forføie over skatternes anvendelse for dem, der ingen som helst skat betaler.

Og denne farlige politik har gaaet haand i haand med den stedse mere paagaaende lære, at staten bør paatage sig omsorgen for alle fattige, hvem det ikke er lykkedes ved egen hjælp at sikre sig en sorgfri alderdom. Dette skal staten gjøre — ikke som en barmhjertigheds-gjerning, men som en ligefrem pligt; og for at borttage ethvert udseende af, at den saaledes givne understøttelse ingen almisse, ingen fattig-hjælp er, maa den gamle fattig-lov helt fjernes. Med andre ord: stats-pensioner skal oprettes.

Hvorfor har nu staten denne pligt? Jo, svarer man, den overhaandtagende konkurrence i vor moderne industri har gjort den gamle arbeider overflødig, har skubbet ham tilside for at tage i sin tjeneste yngre friske folk. Fagforeningernes bestræbelser for at skrue lønningerne i veiret har til gjengjæld gjort det nødvendigt for arbeidsherren at sikre sig de stærkeste og dueligste arbeidere. Og den senere tids lovgivning, der har gjort det til en pligt for arbeidsherren at holde sine arbeidere forsikrede mod den skade, de maatte paadrage sig under arbeidet, har virket i lignende retning. Naturligvis passer arbeids-herren paa at tage unge stærke folk i sin tjeneste, for saa vidt muligt at indskrænke denne udgifts-konto. Af disse grunde er naturligvis fattig-lemmernes antal størst blandt mænd og

kvinder over 65 aars alder. Et enkelt aar skal henimod 30 pct. af hele befolkningen over 65 aar have modtaget fattig-hjælp i England og Wales.

Dette tal vakte selvfølgelig den største bestyrtelse. Det tør dog nu — efter de oplysninger, der foreligger — ansees som sikkert, at det er meget for stort. I virkeligheden er der nemlig ingen tvil om, at fattigdommen trods alt har aftaget stærkt i det siste. Ikke destomindre maa selvfølgelig et spørsmaal, der ligger os saa at sige nær ind paa livet, vedblive at beskjæftige os. Flere kommissioner har været nedsatte for at bringe dets løsning nærmere. Den første af disse under forsæde af lord Aberdare sammentraadte i 1893. Komiteen bragte forskjellige forbedringer i den nu gjældende fattig-lov i forslag, men modsatte sig bestemt enhver tanke om alderdoms-pension, enten denne blev givet gjennem stats-bidrag alene eller gjennem tvungen forsikring med tilskud af det offentlige. Et eneste medlem af kommissionen, mr. Chamberlain, indtog et afvigende standpunkt; han anbefalede alderdoms-pension for de værdige fattige med delvis bidrag fra staten.

En ny kommission, bestaaende af fremragende, med den praktiske politik fortrolige medlemmer, der stod ganske ubundne overfor spørsmaalets løsning, traadte sammen i 1896. Dens formand var lord Rotschield. Den kom til samme resultat som den foregaaende. Den fandt spørsmaalet upraktisk og samfunds-farligt samt økonomisk forkasteligt.

Der er heller ingen tvil om, at vil man se ganske uhildet og nøkternt paa sagen, maa man komme til samme resultat. Men sagen er forceret frem, og i det bulder, der har staaet af den, har der ikke været ørens lyd for en forstandig drøftelse. Mr. Chamberlain har i voldsomme ord udtalt sig for disse pensioner, sagen er drøftet paa offentige møder under stærk parti-lidenskab, den har sivet ned i folkets brede lag. Og fagforeningerne, som i alderdoms-fattigdommen ser en væsentlig bremse paa deres bestræbelser for at opnaa høie lønninger, har naturligvis ivret for, at staten skulde rage kastanjerne ud af ilden for dem. Alt dette støv, der er hvirvlet op om denne sag, der maa afgjøres med ro og klogskab, har blendet øinene og bragt mange i vildrede. Regjeringen har intet bestemt løfte villet give, men har skudt ansvaret fra sig ved at nedsætte en ny komité. Af denne komité har nærværende forfatter havt den ære at være medlem.

Det kan neppe bestrides, at denne komité ikke besad den finansielle og politiske indsigt, der havde udmærket dens forgjængere.

Og dog synes det, som om flertallet med et pennestrøg har affeiet de mangehaande vanskeligheder, der fremstillede sig for de første kommissioners medlemmer ved spørsmaalets løsning. Hvem og hvormange af de fattige skal i tilfælde være pensions-berettigede? Hvor stor del af udgifterne skal staten overtage? Alt dette er spørsmaal, som komiteen har taget saare let. De store vanskeligheder med at paase, at kun de værdige fattige, de virkelig trængende kommer til at nyde godt af pensionerne, vanskeligheder, som i de store industri-centrer og blandt den omflakkende arbeider-befolkning er nær sagt uoverkommelige, har komiteens flertal ladet ligge, uden for saa vidt som de anviser den tarvelige udvei at binde de pensionsberettigede til bestemte distrikter. Derved vilde jo en hel del være lige lidet hjulpne.

I komiteens indstilling er ogsaa fordringen om at skaffe et middel til at sikre sig bevis for ansøgerens sparsommelighed og hæderlige vandel daarlig fyldestgjort.

Intet er vissere og giver os mere tro paa fremtiden og tillid til os selv end fattigdommens paatagelige nedgang siden reformen af fattig-loven i 1834. Dette skyldes for en væsentlig del lønningernes stigning over hele linjen — i gjennemsnit med 20 pct., i enkelte industri-grene med 50—100 pct., samtidig som betydelige prisnedsættelser paa nødvendigheds-artikler har fundet sted. Arbeiderne har været dem, der har høstet størst fordel af de gode tider.

Man maa dog søge dybere for at finde hovedkilden til denne nedgang af fattigdommen. Denne finder man i arbeider-befolkningens stadig voksende ædruelighed og sparsommelighed. Derom giver de mange kooperative selskaber, arbeider-banker og forbrugs-foreninger de utvetydigste vidnesbyrd. Den er intet sikrere tegn paa nationens fremgang end denne kjendsgjerning. Siden 1849 er antallet af fattiglemmer aftaget fra 62 til 26 pr. tusen; hvis sindssyge og løsgjængere fraregnes, til 23 pr. tusen.

Og denne fremgang vil man nu — ved at ophøie til lov et aldeles uforberedt spørsmaal — med et slag tilintetgjøre. Det første krav til en fornuftig lovgivning mod fattigdommen maa vel være, at den ikke svækker disse egenskaber, denne flid og sparsommelighedssans, at den ikke spænder benene under disse selvhjælps-organer, der er en frugt af disse egenskaber. Kan det med sandhed siges om den politik, der fører det store ord i dette spørsmaal, at den ikke gjør dette?

Hvad gaar nemlig flertallets forslag ud paa? Det vil ved tvungen beskatning oprette et fond til hjælp mod fattigdommen, ikke

mod den pludselige, gjennem særlige uheld opstaaede nød og fattigdom, men mod den nød, der kan forudsees, alderdommens nød, mod hvilken der maa kunne tages forholdsregler. Et saadant skridt burde man ikke tage; det vilde lære arbeiderne at stole paa det offentlige isteden for paa sig selv, det vil kvæle den spire til arbeidssomhed og sparsommelighed, der dog er hovedkilden til velstand.

Mr. Chamberlain og andre fremragende mænd blandt motionærerne i denne sag har da ogsaa indseet, at her er et meget svagt punkt; hvis ikke disse aabenbare mangler kan afhjælpes, hvis man ikke kan finde et middel til at sondre mellem de værdige og uværdige, vil alderdoms-pensions-loven simpelt hen komme til at virke stik imod sin hensigt.

Den sædvanligste maade at sikre sig mod vilkaarlighed i denne henseende vilde være at gaa den vei, som de fleste europæiske lande, hvor dette spørsmaal har været oppe, har slaaet ind paa: at oprette en tvungen alderdoms-forsikring med tilskud af staten. I Tyskland, hvor foruden staten ogsaa arbeids-herren maa bidrage sin kvotadel til pensions-fondet, har dette system nu virket saapas rum tid, at man kan høste nogen erfaring deraf. Men denne er ikke meget gunstig hverken i økonomisk eller politisk henseende. I England vil forøvrigt en saadan løsning af spørsmaalet aldrig komme paa tale, bl. a. fordi arbeiderne paa det bestemteste selv vilde bede sig fritagne for alderdoms-forsikring.

Komiteens udkast stiller den fordring til den pensions-berettigede, at han skal have en indtægt, der tilsammen dog ikke maa overstige 9 kr. ugen. En del andre forslag gaar ud paa, at ialfald en del af denne indtægt skal bestaa i en livrente, som den pensions-berettigede maa have sikret sig. Ved stats-tilskud skulde saa denne livrente øges, maaske fordobles. Men det er dog klart, at hvis en arbeider efter evne anstrenger sig for at optjene en saadan livrente, for derved at sikre sig alderdoms-pension, vilde dette lettelig kunne have den modsatte virkning, hvis han skulde være saa heldig — eller uheldig — at tjene mere end de 9 kr. ugen. I dette tilfælde vilde han i henhold til komité-indstillingen være sat ud af spillet og gaa glip af sin pension. Desuden vilde det kun i de aller sjeldneste tilfælde lykkes kvinderne, hvis lønninger er daarligere, at sikre sig en saadan livrente. Overhode er det en en kilden sag at foreskrive arbeiderne nogen bestemt form for deres sparsommelighed og vinskibelighed. Det vil ligge i sagens natur, at enhver vil anvende sine sparepenge, som han finder det tjenligst for sig og sine. En jord-arbeider eller en husmand vil rimeligvis lægge sine spareskillinger tilside med det

maal for øie engang at blive selv-eier, en haandværker ønsker maaske at kunne begynde egen forretning, en tredje vil for enhver pris give sine børn en god opdragelse. Alt dette vil de være ude af stand til, hvis de skal paatvinges en livrente, som de selv ikke skjøtter om.

Ifølge indstillingen skal de pensions-søgende skaffe attest for arbeidssomhed og sparsommelighed. Men hvor skal man her sætte grænsen? I indstillingen heder det, at ansøgerne i et vist antal aar ikke maa have nydt fattig-hjælp. Men andre forslag gaar længere og finder det tilstrækkeligt, at ansøgerne har fyldt 65 aar; det er godt nok bevis for, at vedkommende har været baade sparsommelig og afholdende, hvorledes vilde han ellers kunne blive saa gammel? En del vil, at alderdoms-pensionen skal omfatte alle, værdige og uværdige, og alders-grænsen bør helst sættes noget ned.

Og her har man en forfløien ide, ført ud i sin konsekvens. Ti først her vil man stanse. Hvorfra vil man saa tage pengene? Ti selv om forslaget begrænses til at omfatte dem, der opregnes i komité-indstillingen, vil det dog her dreie sig om en aarlig udgift af 360 millioner kroner. Og disse udgifter vil stadig øges. En europæisk krig eller en større nedgang i vort lands industri eller handel vilde gjøre en saadan byrde utaalelig; vi vilde simpelt hen ikke magte den. Men man maa huske paa, at er en saadan reform først sat ud i livet, er det umuligt at tage den tilbage. Vor nationale velstand, frugten af mange slægt-leds møisommelige arbeide og først og fremst vunden gjennem en klog og forsigtig finans-politik, vil man med et eneste sprang ødelægge. Og hvad har man saa vundet? Intet, absolut intet. Tilbage staar man med en arbeider-befolkning, hvis flid og sparsommeligheds-sans er sløvet, hvis kaar ikke er bedre, hvis løn er lavere, fordi grundlaget for de gamle lønnings-satser er borte. Dette rammer ikke blot de pensions-berettigede, men ogsaa dem, der ikke er gamle nok til at erholde nogen pension. Og dette er neppe den eneste ulempe, en lov om alderdoms-pensioner vilde medføre for vort land. Jeg behøver blot at pege paa den politiske korruption, der vilde blive dens uundgaaelige følge. De politiske partier vilde ligge under for fristelsen til at benytte den som valg-agn. En haandfuld stemmer kan gjøre udslaget, man binder sig til et løfte om at gaa endnu et skridt videre, man overbyder hinanden, til man er naaet idealet: en almindelig pensions-lov.

Man har bebreidet modstanderne af denne reform, at de intet positivt skridt vil tage for at bekjæmpe fattigdommen. Denne bebreidelse rammer ikke. De kommissioner, der har paapegt faren ved

denne nye reform, har ogsaa paavist, at der inden rammen af den gamle lov kan udrettes meget. Men hoved-betragtningen maa være: den hjælp, der ydes den fattige, maa aldrig blive anseet for andet, end hvad den er, en understøttelse, der frivillig er ydet. Intet kan i vor tid være farligere og mere samfunds-nedbrydende end fyrst Bismarcks lidet overveiede ord om, at arbeideren, denne »arbeidets soldat«, der vistnok kan have hjulpet sig selv en tid, men blot levet fra haanden til munden, skal kunne sættes i klasse med statens tjenere og have samme ret til pension som disse. Mellem arbeiderne og statens embedsmænd er der i denne henseende ingen som helst analogi.

Astronomiens fremskridt
i det 19. aarhundred.

(Efter Sir **Robert Ball** i *Pop. Science Monthly*):

Et af de mest bemærkelses-værdige kapitler i indeværende aarhundreds astronomi tog sin begyndelse i den selvsamme nat, hvormed aarhundredet gik ind.

Den 1. januar 1801 blev nemlig opdagelsen af en ny planet meldt.

De fem store kloder — Jupiter, Saturn, Merkur, Mars og Venus — havde været kjendt fra de tidligste tider, og planeten Uranus var blet opdaget næsten tyve aar, før vort aarhundred begyndte. Sol-systemet antoges derfor at bestaa af disse seks planeter — naturligvis med vor egen jord som den syvende.

I den mindeværdige nat, jeg ovenfor har hentydet til, gjorde astronomen Piazzi en overraskende opdagelse. Han fandt nemlig en ny planet, den ottende i systemet, naar jorden medregnes. Det nye himmel-legeme var lidet i sammenligning med de tidligere kjendte. Det var aldeles usynligt for det uvæbnede øie og saa selv gjennem kikkerten kun ud som et stjernelignende punkt. Det kredsede rundt solen i det umaadelige rum mellem Mars's og Jupiters baner.

Denne opdagelse fulgtes hurtig af flere lignende, og nu, da aarhundredet nærmer sig sin ende, er antallet af disse planeter — smaa-planeterne eller asteroiderne, som de kaldes — steget til henimod fire hundred og femti.

Men ligesom aarhundredets begyndelse indlededes med opdagelsen af den første af disse smaa-planeter, saaledes vil aarhundredets slutning i astronomiens historie blive mindet ved en opdagelse

blandt disse smaa himmel-legemer, som har sat alle lignende opdagelser helt i skygge. Natten til den 14. august 1898 rettede en tysk astronom Witt i obervatoriet Urania i Berlin sin kikkert, forsynet med en fotografisk plade, mod himmel-hvælvingen. Paa denne plade fik han et billede af et bestemt himmel-felt, og i dette billede blev en ny planet afsløret. Opdagelsen af en ny smaa-planet har for saa vidt ikke stort at betyde. Der er opdaget i hundredvis af saadanne planeter, uden at det har vakt videre opmærksomhed.

Den af Witt fundne planet er imidlertid noget ganske enestaaende. Skjønt den er et ganske lidet legeme, er den af mere interesse end alle de andre 452 smaa-planeter tilsammen. Naar maanen undtages, synes den nemlig at være det af alle legemer i himmel-rummet, som er jorden nærmest. Dette er grunden til den umaadelige interesse, hvormed alle, der følger med i den astronomiske videnskab, har samlet sig om Witts opdagelse, som i sig selv vel er en af de mest bemærkelses-værdige teleskopiske afsløringer paa lange tider.

Det vil give en forestilling om et karakteristisk træk i den moderne astronomis fremskridt, om jeg nærmere gjør rede for, hvorledes det lykkedes Witt at erholde det omtalte billede. Han havde valgt sig en af de mest følsomme plader, som den dygtige fabrikant kan fremstille. Han stak denne plade ind i kikkerten og rettede den mod himlen. Skulde pladen have været anvendt i almindeligt dagslys til vanlig fotografering, vilde det have været nok at udsætte den i et halvt sekund for lyset. Men de lys-svage stjerner kan ikke fæste sit billede paa pladen i saa kort tid. Et sekund er ikke nok, ikke ti sekunder heller, ikke engang ti minuter. Ønskes der et billede af de aller svageste stjerner, maa deres lys faa virke paa pladen i timevis, og intet fremmed lys maa faa adgang. Det er man da ogsaa i nattens mørke saa temmelig sikret mod. Samtidig maa kikkerten følge stjernens løb, saa dens lys altid falder paa samme sted paa pladen.

Det er netop den lange tid, hvori stjernernes lys maa virke paa planeten, som har givet anledning til Witts heldige fund. Havde stjernerne langt borte været lys-stærke nok til at fotograferes i nogle faa sekunder eller minuter, saa vilde Eros, som den nye planet blev døbt, aldrig være opdaget.

Mange lyse prikker, som utvilsomt var stjerner og intet andet end stjerner, viste sig paa det af Witt den 14. august tagne billede. Blandt disse lyse prikker var der imidlertid en, som rigtignok neppe lod sig skjelne fra en lys-svag stjerne, men som dog i virkeligheden

var af en ganske anden natur. Selv ikke den kraftigste kikkert vilde ved ret og slet iagttagelse vise nogen mærkbar forskjel mellem den lys-prik, der svarer til en fjern stjerne, og den lys-prik, der svarer til planeten Eros. Grund-forskjellen mellem stjernen og Eros blev her imidlertid afsløret ved den langvarige udstillen af pladen. Naar kikkertens ur-værk virker, som det skal, er stjernerne i et saadant billede naturligvis i ro. I aar og i aarhundreder har de indtaget de samme pladse, hvor vi nu finder dem. Hvis de i det hele taget bevæger sig, er disse bevægelser saa smaa, at de ikke behøver at tages i betragtning. Men smaa-planeten Eros bevæger sig, skjønt man ikke vil se det ved et tilfældigt blik. Den almindelige iagttager vil ikke, om han betragter den noksaa skarpt, ikke engang i et minut eller ti minuter blive opmærksom paa, at planeten har skiftet plads. I saa lang tid som en time blir dens ændring af sted imidlertid ganske mærkbar. Og herfra skrev sig den væsentlige forskjel, som Witts fotografier viste mellem billederne af de egentlige stjerner og billedet af Eros. De første, som ikke bevægede sig, tegnede sig paa fotografiet som en enkelt, vel begrænset prik. Eros, derimod, som bevæger sig, tegnede paa fotografiet en tynd, lys-svag streg.

Det er ikke ofte, man ser noget saadant paa et teleskopisk fotografi. At opdage en slig streg paa sit billede af stjernerne, betyder for astronomen altid et øieblik af glad benrykkelse. En saadan lys-svag streg er nemlig ofte foranledningen til en ny opdagelse — med den spænding, som muligheden heraf bevirker.

Det lille bevægelige punkt er i virkeligheden lige saa forskjelligt fra en ægte stjerne som en smaa-sten er forskjellig fra en glimrende elektrisk lys-bue. Ligheden mellem smaa-planet og stjerne er egentlig ganske tilfældig og vilde fuldstændig forvinde, om vi kunde anstille en nærmere sammenligning. Stjernen er en glimrende, flammende klode af samme art som solen, men saa langt væk, at dens glans svinder ind til et næsten umærkbart punkt. Planeten er forholdsvis nær os; den er et mørkt legeme ligesom vor egen jord og lyser ligesom denne kun ved reflekteret solskin.

Denne umaadelige forskjel maa man imidlertid ikke vente at opdage ved bare ret og slet at anvende teleskopet. Det var som sagt den langvarige udstillen af fotografi-pladen, som afslørede det lille legeme, og det er ganske paa denne maade, at en smaa-planet i vore dage almindeligvis opdages. Opdagelsen kommer saa at sige af sig selv som et slags velfortjent belønning for stjerne-fotografens dygtighed og taalmod.

Det er allerede nævnt, at Eros er et lidet himmel-legeme. Nu

skal vi prøve at give en forestilling om planetens sande størrelse. Hvis vi sprængte maanen i to millioner lige store stykker, vilde hvert enkelt af disse have samme størrelse som Eros. Hvis hele planeten blev bedækket af gader og huse, vilde den derved frembragte by ikke naa London i størrelse efter den siste udvidelse. Den vel kjendte aften-stjerne Venus, kjærlighedens gudinde, er hundred millioner gange større end den ubetydelige planet, vi nu kalder Eros, kjærlighedens gud. Og dog er opdagelsen af denne lille klode en af de mærkeligste i vort aarhundred.

For mindre end et par aar siden ansaa vi Venus paa den ene side og Mars paa den anden som vore nærmeste naboer blandt planeterne. De andre store planeter er langt fjernere, og de egentlige stjerner er igjen millioner gange længer borte end de store planeter.

Man kan derfor tænke sig, hvor stor astronomernes forbauselse var, da det ved beregningen viste sig, at den nys opdagede Eros var nærmere jorden end baade Venus og Mars. Under gunstige omstændigheder vil den afstand, der skiller Jorden fra Eros, kun være omtrent tredjedelen af den afstand, der skiller den fra Mars, naar denne planet er os nærmest, og omtrent halvdelen af den afstand, der skiller os fra Venus i dens nærmeste stilling. Vi samler derfor om Eros al den interesse, som ligger i den kjendsgjerning, at den næst maanen i det uendelige himmel-rum er den klode, som er os nærmest. Naar planeten kommer i sin nærmeste stilling, vil man maaske kunne bestemme dens afstand med en nøiagtighed, som hidtil har været uopnaaelig. Og naar engang Eros' afstand er kjendt, kan afstanden af solen og de øvrige planeter bestemmes med lignende nøiagtighed. Betydningen af den nye opdagelse ligger altsaa deri, at man ved Eros's hjælp vil kunne opnaa, hvad enhver astronom stræver efter, øget nøiagtighed i vore maalinger.

* * *

Da intelligente væseners tilværelse er et karakteristisk træk for vor egen klode, er det bare rimeligt, at vi opstiller det spørsmaal, om der ogsaa kan være intelligente væsener paa de andre kloder omkring os. Det er bare beklageligt, at vore midler til at løse dette spørsmaal er saa aldeles utilfredsstillende. Sandt at sige vilde det indtil for ganske nylig have været aldeles ørkesløst at diskutere denne sag nærmere. De siste iagttagelser har imidlertid bragt sagen ind i et nyt spor.

I slutningen af dette aarhundred er der opdaget visse træk ved

vor nabo-planet Mars' overflade, som har tiltrukket sig hele den dannede verdens opmærksomhed. Ved bedømmelsen af disse træk er det nødvendigt at anvende den yderste forsigtighed. I et saa vigtigt tilfælde er det videnskabs-mandens første pligt at prøve alle foreliggende vidnesbyrd med den mest samvittighedsfulde omhyggelighed. Men naar han efter beste evne har underkastet vidnesbyrdene sin prøve og finder, at de uundgaaeligt fører til visse slutninger, saa er det ogsaa hans pligt, uden hensyn til omstændighederne fuldt ud at vedkjende sig disse slutninger.

Percivall Lowell har et observatorium med usædvanlig gunstig beliggenhed, paa Flagstaff i Arizona. Han har en førsteklasses kikkert, og klimatet er det mest fuldkomne, som kan tænkes, for astronomisk arbeide. Med dygtige assistenters bistand har han iagttaget Mars i aarevis med den største omhu og under de best mulige ydre omstændigheder. Jeg maa sige, at jeg efter at have gjort mig grundig bekjendt med, hvad Lowell har offentliggjort, og efter at have underkastet alle hans angivelser og tal den mest indgaaende prøve, er kommen til samme resultat som de fleste andre astronomer: hvor forbausende hans iagttagelser end kan synes, saa kan vi dog ikke negte at godkjende dem. *)

Ingen har endnu nogensinde seet beboere paa Mars, men Lowell og et par andre ligesaa heldigt stillede astronomer har paa planeten seet ting, som vi ikke kan forklare uden at antage, at de er blet til som følge af en intelligent plan i en eller anden bestemt hensigt. Lowell har iagttaget, at der paa overfladen af Mars foregaar ting, som vi, om vi paatraf noget lignende her paa jorden, ikke et øieblik vilde betænke os paa at erklære som resultatet af bevidste handlinger i en fornuftig plans tjeneste.

En naturlig elv bugter sig frem i alle retninger. Den tager aldrig den korteste vei fra et sted til et andet; dens bredde varierer uophørlig. Undertiden vider den sig ud til en indsjø, undertiden deler den sig og omslutter land-stykker, som derved blir til et slags øer. Om vi gjennem kikkerten paa Mars kunde opdage en saadan bugtende uregelmæssig linje, vilde det efter al rimelighed være en elv.

Sæt nu, at der istedenfor en bugtet linje paa Mars opdagedes en fuldstændig ret linje, eller rettere en cirkel, saa geometrisk regelmæssig, som nogen ingeniør var istand til at trække den. Vi vilde sikkerlig være meget lidet tilbøielige til at tro, at en saadan linje var en elv, dannet paa naturlig maade. Ingen naturlig elv har et saa

---

*) Se herom nærmere *Kringsjaa*, bind VI, s. 289.

regelmæssigt løb. I sine store træk arbeider naturen aldrig efter rette linjer. En lang og fuldkommen ret gjenstand her paa jorden kunde muligens være en kanal eller en landevei, en jernbane eller en dæmning; men sikkert er det, at ingen vilde opfatte denne gjenstand som et værk af naturen.

Vi har Schiaparellis vidnesbyrd, nu bekræftet af Lowell og hans assistenter, for, at der er mange rette linjer af denne art paa Mars. De synes at være ligesaa rette, som en jernbane-linje vilde været, om den var lagt tværs over den flade, endeløse prærie, hvor ingeniøren ikke vilde træffe nogen som helst hindring, som skulde tvinge ham ud fra den lige linje. Disse linjer paa Mars har en længde af hundreder af mile, ja undertiden af tusener af mile. De er meget bredere end nogen jordisk flod, undtagen maaske Amazon-floden i den nederste del af dens løb. Linjerne paa Mars har en bredde af omtrent 40. eng. mile (64 kilometer). Planeten er saa langt borte, at disse linjer, om de var smalere, i virkeligheden vilde være usynlige. Hver enkelt af dem er gjennem hele sin længde af en beundrings-værdig regelmæssighed.

Tilværelsen af disse rette linjer paa planeten er maaske det første vidnesbyrd om, at der paa Mars bor intelligente, tænkende væsener. Linjerne i sig selv er en høist bemærkelses-værdig foreteelse, men der forbinder sig hermed ogsaa andre foreteelser, som styrker den antagelse, at linjerne er konstruerede af fornuftige væsener i fornuftigt øiemed.

Undertiden gaar to af disse linjer ud fra samme punkt, undertiden tre eller fire. I et enkelt tilfælde er der ikke mindre end syv linjer med samme udgangs-punkt. En saadan anordning af rette linjer kan sikkerlig paastaaes at være aldeles ubekjendt ellers i naturen. Vi ledes uvilkaarlig til at søge en anden forklaring for fænomenet, og Lowell er her kommen til følgende resultat:

Det er nylig paavist, at der ingen egentlige have findes paa Mars. Man troede rigtignok i tidligere tid, at de mørke pletter, som let opdages i kikkerten, var oceaner, men denne opfatning maa vistnok nu opgives. Sammenlignet med jorden er planeten Mars i virkeligheden meget vand-fattig. Det er denne mangel paa vand, som synes at give en nøgle til de af Schiaparelli og Lowell opdagede fænomener.

Af jordens bevægelse om solen følger de skiftende aars-tider. Noget lignende er forholdet paa Mars. Ogsaa der er sommer og vinter. Om vinteren er planetens poler meget koldere end i de andre aarstider, og vandet samler sig der i form af is eller sne og

danner de bekjendte pol-hætter, som saa længe har været iagttaget i kikkerten. I denne henseende er Mars fuldstændig lig jorden. Ishætten ved hver af vor klodes poler er saa mægtig, at selv ikke den varmeste sommer formaar at smelte den. Der blir tilovers disse umaadelige masser af evig is og sne, som er vore polar-farere saa vel bekjendt. Modsætningen mellem sommer og vinter synes imidlertid paa Mars at være meget skarpere end paa jorden. Nedslaget om vinteren er betydeligt, men om sommeren forsvinder ishætten fuldstændigt paa Mars' poler.

Lowell antager nu, at vandet paa Mars forekommer saa sparsomt, at beboerne har fundet det nødvendigt at økonomisere med det til det yderste. Iagttagelserne paa Flagstaff synes at vise, at de mørke linjer markerer de kanaler, hvorigjennem det om sommeren i polar-egnene smeltede vand ledes hen til steder, hvor man har brug for det. Dette er ikke saa at forstaa, at de linjer, vi ser, virkelig svarer til vand-løbene selv. De rette linjer synes snarere at svare til de vegetations-belter, som frembringes paa begge sider af kanalerne ved det vand, der flyder igjennem dem. Paa næsten lignende maade vilde Nilens løb fremstille sig for en mars-boer, om han rettede sin kikkert mod jorden. Elven selv vilde ikke være synlig, men de dyrkede belter paa begge sider, som skylder oversvømmelsen sin frugtbarhed, vilde tilsammen være brede nok til at sees. Disse oversvømmede belters udseende vilde naturligvis veksle med aars-tiderne, og vi ser virkelig paa Mars forandringer i linjerne svarende til forandringerne i planetens aarstider.

*
* *

Astronomien har i dette aarhundred for en stor del naaet sin høie udvikling ved de fremskridt, der er gjort i den teleskopiske teknik. Vi maa her nøie os med at omtale som den siste og mærkeligste kjæmpe-kikkert, der er konstrueret, det berømte instrument i Yerkes-observatoriet, tilhørende Chikago-universitetet. Netop nu ved aarhundredets slutning er Yerkes-teleskopet blet færdigt til brug. Siden verden begyndte, har ingen astronom kunnet iagttage himlen under gunstigere forhold, end dette tekniske mesterværk kan byde.

Da Chikago-universitetet for en tid siden blev grundlagt, blev der ytret ønske om at forbinde det med et astronomisk observatorium, som skulde være fuldt værdig den plads, byen selv indtager i nutidens historie. En amerikansk millionær, mr. Yerkes, paatog sig velvillig at bære omkostningerne ved dette observatoriums grund-

læggelse og udrustning. To kostbare glas-plader, firti tommer i diameter, blev støbt hos Mantois i Paris og slebet af Clark i Boston for at danne kikkertens objekt-glas. Denne nu berømte linse, der veier næsten en halv ton, er for en tid siden blet monteret i et tempel, palads, eller hvad man skal kalde det, som i pragt og komplet udstyr overgaar alt, hvad man tidligere har drømt om.

* * *

Hvis vi kunde se det nittende aarhundreds videnskab i det rette perspektiv, vilde dens mest bemærkelses-værdige daad maaske være planeten Neptuns opdagelse. Noget tilfælde af mere dramatisk karakter har videnskabens aarbøger i sin helhed visselig ikke at opvise.

I slutten af 18. aarhundred havde William Herschel gjort sit navn udødeligt ved opdagelsen af en stor planet, som han straks gav navnet Uranus. Efter at den nye planets bevægelser var blet omhyggeligt studerede, viste det sig, at Uranus flere gange tidligere havde været iagttaget af skjødesløse astronomer, som havde anseet planeten for en stjerne. Ved at sammenholde ældre iagttagelser med nyere viste det sig, at der i Uranus' bevægelse var flere uregelmæssigheder. Planeten bevægede sig ikke, som den skulde, om den alene havde været udsat for solens tiltræknings-kraft. Astronomerne kjender flere tilfælde af saadanne uregelmæssigheder, som har sin grund i den tiltrækning, medlemmerne af sol-systemet øver paa hverandre indbyrdes, og denne tiltræknings størrelse kan beregnes. Jupiter forstyrres i sin bevægelse af Saturn, Venus af Jorden, og disse forstyrrelser kan som kjendte faktorer tages med i beregningen.

Med Uranus var det imidlertid et ganske enestaaende tilfælde. Selv om man tog alle de øvrige kjendte planeters virkning med i betragtning, var det ikke muligt fuldstændig at forklare afvigelserne i planetens bevægelse. Det maatte altsaa være en indflydelse, som man endnu ikke havde kjendskab til. Den eneste mulige antagelse syntes at være, at der var endnu en planet i sol-systemet, som hidtil ikke var iagttaget, og som ved sin tiltrækning foraarsagede de uregelmæssigheder, man iagttog uden at kunne tilbageføre til bestemte grunde.

Dette var en opgave for matematikere, og hvor vanskelig den end synes at være, løstes den af to forskere samtidig — af Adams i England og af Le Verrier i Frankrige. Begge disse mænd bestemte, uafhængigt af hinanden, den formodede planets stilling paa himlen. Saa kom det spændende øieblik. Det gjaldt nu ved iagttagelse gjennem kikkerten at opdage den klode, der skjulte sig paa

det ved beregningerne nærmere anviste sted. Enhver, som har læst en astronomisk lærebog, ved, hvordan det gik. Netop paa det sted, matematikerne havde havde antydet, blev den store planet opdaget! Den fik navnet Neptun, og dens opdagelse maa siges at betegne en epoke i astronomiens historie. Ved denne opdagelse var nemlig sandheden af de newtonske gravitations-love paa den mest slaaende maade godtgjort.

*
* *

Aarhundredets siste halvdel vil ogsaa ved spektral-analysens opdagelse hævde en betydelig plads i videnskabens historie. Det er derved blet muligt til en vis grad at danne sig en forestilling om himmel-legemernes kemiske beskaffenhed. Det var i 1859, at Kirchhoff og Bunsen forklarede verden den sande betydning af de mørke linjer i sol-spektret.

Et af de mest overraskende resultater, hvortil spektral-analysens anvendelse har ført, er paavisningen af, at jorden og alle øvrige himmel-legemer væsentlig er opbyggede af de samme stoffe. Det hele danner en materiel enhed. De elementer, der er mest udbredte paa jorden, synes ogsaa at være mest udbredte paa solen og stjernerne. Jern, vandstof, natrium og de mange andre grund-stoffe, hvoraf hver klode for største delen bestaar, er de selvsamme grund-stoffe, som ogsaa sammensætter de øvrige himmel-legemer. Dette resultat er lige saa interessant, som det er uventet. Naar man ved, at solen er mange millioner mile fra os, og at stjernene er millioners millioner mile fra os, skulde det være rimeligt at tro, at alle disse himmellegemer var sammensat af stoffe ganske forskjellige fra dem, vi kjender paa jorden. Men dette er altsaa ikke tilfælde. Det synes for øieblikket virkelig tvilsomt, om der findes noget element, som ved spektral-analyse hidtil er opdaget ude i verdens-rummet, uden at det ogsaa findes her paa jorden. Det bekjendte tilfælde med helium giver i saa henseende et slaaende eksempel. I 1868 opdagede Norman Lockyer straaler i sol-spektret, som indtil da var ukjendte for den jordiske kemi. Disse straaler synes at skrive sig fra et stof, som maatte findes paa solen, men ikke syntes at tilhøre jorden. Elementet fik følgelig navnet helium efter *helios*, det græske navn paa solen. Fem og tyve aar senere opdagede Ramsay et stof, som hidtil havde været fuldstændig overseet, men som ved undersøgelse i spektret gav nøiagtig de samme straaler, som var fundne i det saakaldte helium paa solen. Stoffet tilhører altsaa utvilsomt de paa jorden forekommende grund-stoffe. Det er sandelig

en træffende illustration af de nuværende undersøgelses-metoders eiendommelige art, at et stof først opdages paa 149 millioner kilometers afstand, skjønt dette stof altid, om end i smaa mængder, har udgjort en af jordens bestanddele.

*
* *

Der er udrettet meget i indeværende aarhundred ogsaa paa andre af astronomiens omraader. Jeg maa specielt omtale spørsmaalet om meteor-sværmene. Vi staar her i stor gjæld til afdøde prof. Newton ved Yale-universitetet. Ved hans og Adams' undersøgelser blev det bragt paa det rene, at den sværm af stjerne-skud, som vanligvis kommer tilsyne i midten af november, hidrører fra en skare smaa legemer, som kredser om solen i en elliptisk bane og fuldfører et omløb i omtrent $33^1/_4$ aar. Jorden krydser disse meteorers bane omtrent i midten af november. Hvis hændelsesvis den store sværm passerer gjennem krydsnings-punktet paa samme tid som jorden, saa gaar denne tværs igjennem sværmen. De smaa legemer kommer ind i vor atmosfære, ophedes til glødning ved friktion og viser sig som en masse af stjerneskud. Paa den maade forklarer vi den stadige tilsynekomst af særlig prægtige stjerneskud-sværme med omtrent 33 aars mellemrum.

*
* *

Endnu er der en stor astronomisk opdagelse i dette aarhundred, som maa omtales, og som i saa mange andre tilfælde er det en amerikansk astronom, den skyldes. I 1877 opdagede prof. Hall i Washington, at planeten Mars ledsagedes af to maaner — noget, som vakte den livligste interesse og opmærksomhed. Mars har været iagttaget af astronomer, siden kikkerten først kom i brug, men hvad ingen anden havde bemærket, fordi instrumenterne var utilstrækkelige, opdagede Hall i marine-observatoriets store kikkert. Denne opdagelse fulgtes af en endnu vanskeligere, da den skarpe iagttager prof. Barnard i Lick-observatoriets store kikkert fandt Jupiters femte maane. Dette himmel-legeme kræver for at sees den stærkeste optiske kraft, de beste atmosfæriske betingelser og den øvede iagttagers skarpe øie. Denne opdagelse sætter paa en maade høivandsmærket for teleskopisk astronomi i det 19. aarhundred og danner derfor en passende afslutning for denne korte oversigt over en del af de mærkeligste astronomiske opdagelser i det sekel, som nu lakker mod enden.

P. E.

Piet Uijs.

Fortælling fra burernes nybygger-tid.

(Af C. W. H. van der Post. Oversat fra hollandsk).

VI.

Blod-scener i Umkungunhlovo.

Medens man venter paa vognene, og før vi beskriver dette treks reise, vil vi kaste et blik paa Umkungunhlovo.

Ak, hvilke sørgelige minder vækker ikke dette navn! Her var den mest uindskrænkede despotismes sæde, Dingaans residens, en mand, som ordet naade var fuldstændig fremmed. Et eneste vink af ham kunde ødelægge tuseners liv. Naar han rynkede panden, skalv endogsaa den modigste induna. Dingaan havde først naaet hersker-værdigheden, efter at han havde vædet sin assegai i broder-blod. Ved hjælp af sin bror Umlangani og forræderen Bopa havde han myrdet sin ikke mindre grusomme og blodtørstige bror Chaka. Denne kaldtes i zuluernes »Isibonga« eller hyldningssalme for »Umhlovu«, elefanten. I overmodig spot søgte nu Dingaan at ødelægge hans minde ved at kalde sig selv »elefantens betvinger«.

For fuldstændig at sikre sig hersker-magten, lod han allerede dagen efter Chakas mord sin bror og medskyldige Umlangani dræbe.

Lige før sin rædsels-regjering havde han anlagt sit »Hloma-Amabutu« (Golgata), hvor de uskyldige slagt-offeres ben blev henslængte, udsatte for vind og veir. Her hensmuldrede ligene ikke alene af zuluer og andre indfødte, men ogsaa resterne af den uhævnede Piet Retief og hans lidelses-fæller.

Da den impi, som Dingaan efter mordet paa Retief, havde sendt til Natal for at udrydde alt levende, vendte tilbage med blodige hoder og da han hørte, at hundreder af hans tapreste »amadoda« *) var faldne for den hvide mand, da kjendte hans raseri ingen grænser og vendte sig nu mod den beseirede hær.

Umkungunhlovo var bygget i en cirkel. De to tusen hytter, hvoraf kraalen bestod, omsluttede en rund aaben plads. Inde i den ragede Dingaans hytte op. Dens tag hvilede paa søiler, som var udsmykkede med perler og forsiringer af kobber, elfenben og jern. Den aabne plads rummede minst fem og tyve tusen krigere. Her blev krigs-dansene opførte, og her lod zulu-herskeren sin strids-magt passere revu, naar den drog i kampen eller vendte tilbage fra krigen.

Her sad ogsaa Dingaan en morgenstund foran sin bolig et par dage

*) Ama-doda — kriger.

efter overfaldet ved Blancokraus. Han var iført hele sin kongelige pragt. En hue smykket med lange strudsfjære og brogede fuglefjære bedækkede hans hode som vinge-hjelm.

En karos *) af leopard- og abe-skind hang over hans skuldre. Omkring hofterne havde han et skjørt af leopard-haler, spidserne af okse-haler skjulte knæ og ankler. Desforuden var arme og ben smykkede med utallige kobber- og messing-ringe.

Bag ham stod hans skjold-drager og beskyttede, med et kjæmpeskjold af hvid okse-hud, sin herskers hode mod morgensolens straaler. I umiddelbar nærhed saa man stol-bæreren, vaaben-drageren og mundskjænken. Ved siden af denne stod flere kjæmpestore skaaler fyldte med kaffer-øl. Kongen var omgivet af sit raad, og bag denne gruppe var hans livvagt, som bestod af anførernes sønner, landets unge adel, halvmaane-formig opstillede.

Foran Dingaan stod opstillede resterne af den impi, som netop var vendt tilbage fra Natal med sin øverstbefalende, induna e'nkolu i fronten. Paa deres hode-ringe og de hvide skjolde kunde man se, at de alle var prøvede veteraner.

Lidt til venstre for kongens gruppe var et enkelt regiment opstillet i geled. I dettes gamle anfører gjenkjender vi Manondo, som hævede sin røst mod mordet paa Retief og hans fæller og derved var faldt i unaade hos sin hersker. Hans regiment blev betragtet som det første i hele hæren og bar navnet »Omobapankoe« eller »leopard-fangerne«.

Dette navn havde det allerede erhvervet sig i Chakas tid. En leopard havde dræbt en af kongens hyrder og kongen gav befaling til, at rovdyret skulde fanges levende og bundet blive bragt til ham. De modige krigere forfulgte leopardens spor, fandt den og omringede den. Og skjønt mange biev saarede af det rasende dyr, og flere endogsaa mistede livet, lykkedes det dem dog til slut at binde rovdyret og føre det levende for kongen. Chaka gav til minde om denne modige daad, regimentet dette navn, som det endnu bar.

Udenom den aabne plads stod tusener af tilskuere i stum forventning af, hvad der nu skulde ske.

Umhlela gav et tegn. Krigerne greb sine skjolde, slog med spydskafterne mod dem og istemte Dingaans vaaben-sang:

Sultne unge-kræ af Umpikazi!
slagter tusentals af folk og fæ!
jer i hælen følger død og ve.
Blodet banker feigt hos Umhlagazi.

*) Teppe, sammensyet af blødt-garvede skind af mindre og større rovdyr.

Pludselig forstummede sangen. Dingaan havde i stor forbitrelse gjort en bevægelse, som betød taushed. Han vinkede Umhlela hen til sig, og da denne stod foran ham, sagde han:

»Umdodis søn! Du vover endnu at give tegn til min seirs-sangs afsyngelse, og de slagne hunde derborte vover at istemme den. Den sang skal kun synges af krigere, der vender tilbage fra kampen som mænd. Feige uslinge, som har flygtet for fienden, bør hyle som sjakalen, ikke brøle som løven.«

Umhlela, som ydmyg stod foran kongen, hævede stolt sit hode og saa med et lynende blik paa Dingaan, hvis fornærmelige ord og foragtelige tone dybt havde krænket den prøvede kriger.

»O, Sentsanghakas søn!« raabte han, »du kan tage mit liv, ti hvem er mægtigere end du, o, elefant-kalv, o, menneske-æder, dog min ære kan du ikke fratage mig. Amazulu *) kjender mig godt nok, de ved, at jeg ingen usling er.«

Umhlela talte sandt. Han var en af de mest afholdte anførere i hæren, havde seiret i mange slag. De omkring-staaende indunaer skalv for den gamle krigers liv, ti de vidste, at hans stolte ord vilde have døden tilfølge. Det vidste han ogsaa selv, men ikke desto mindre saa han rolig kongen i ansigtet uden at blinke.

»O, Umdodis søn,« sagde despoten haanligt smilende. »Som en kujon er du løbet for de hvide, og endda vil du tale om ære? Den maa du søge paa den anden side af Tugela, i zuluernes land vil du neppe finde den. Burernes kvinder og børn har slaaet dig tilbage.«

»Kongen har talt, og hvem tør modsige ham,« svarede Umhlela. »Men har du, o, fjeldets gud, tænkt paa burernes ildrør? Et saadant rør i et barns haand, brugt paa rette maade, er farligere end tyve spyd i dine tapreste krigeres hænder. Intet skjold kan beskytte mod kuglen, som paa mere end hundred skridts afstand, meget længere end den stærkeste kriger kan slynge sin assegai, trænger gjennem skjold og legeme. De skyder ogsaa med noget, som spreder sig. Jeg har seet, at et eneste skud har dræbt seks af vore folk. Kan den tapreste af os bruge buen, kierien eller assegaien paa denne maade? Løve af Zululand, hvis sjakal jeg er, du selv har sammenlignet mig med denne, hvorfor drager ikke løven selv ud mod malongoen? Vi har kjæmpet som løver. I hobetal blev vi nedskudte, havde vi kjæmpet videre, var ikke en eneste af os vendt tilbage.«

»Umhlela! Du bærer idag dit hjerte paa læben. Du har talt længe, men snart skal du ogsaa tie for evigt. Jeg tror dig, og derfor vil jeg skaane dine krigere, men jeg vil vise zuluerne, at en overvunden induna ikke ustraffet tør vise sig for sin konge.«

*) I zulu-sproget dannes flertal ved præfikset ama.

Umhlela bøiede sig for kongen og sagde kun:

»Kongen har talt.«

Han rettede sig stolt op, stod der støttet til sit skjold og ventede paa sin skjæbne.

Dingaan vendte sig nu til en af de andre indunaer.

»Julavusa!« sagde han, »du skal træde i Umhlelas sted; før hans impi til kraalen og kom straks tilbage, ti før solen daler, har jeg brug for dig.«

Indunaen bøiede sig og førte tropperne afsted.

»Manondo, træd nærmere!« befalede Dingaan, og da den gamle induna stod for ham, sagde han:

»Du øverste blandt leopard-fangerne, idag skal du faa den fornøielse at dræbe en sjakal. Idet han pegede paa Umhlela, fortsatte han: »Der staar sjakalen. Tag den venstre fløi af dit regimente med, før uslingen ud af kraalen og dræb ham med en kierrie, forstaa mig ret, ingen assegai maa blive brugt.«

Manondo saa forskrækket paa kongen. Umhlela og han var venner fra barnsben af, de var som David og Jonatan. Dette vidste tyrannen meget godt. Dertil kom, at det Manondo befalede arbeide ellers altid udførtes af bøddelen eller af unge krigere; det var nemlig under en indunas værdighed at gjøre det.

»Min konge!« raabte endelig Manondo bevæget, »send mig i den blodigste kamp, dræb mig, men lad mig ikke fornedres ved denne bøddel-daad.«

»Hvad? du vover for anden gang at modsige mig!« raabte kongen. »Du kalder det nedværdigende at udføre mine befalinger? Er du træt af livet?«

»Kom kun,« sagde Umhlela til Manondo. »Før mig bort, og opir ikke kongen mere ved lange taler.«

Da raabte Manondo:

»Den store elefant har talt, jeg skal udføre hans befalinger!«

»Det er vist talt,« svarede Dingaan; »men vær paa din post. Jeg venter for fremtiden lydighed uden modsigelse. Udfør min befaling og vend hurtig tilbage, ti idag skal det store raad forsamles. Forsvind!«

Julavusa gav en befaling, impien gjorde en svingning og med bøiede hoder marscherede krigerne bort. Omobapankoe-regimentets afdeling, som skulde føre Umhlela til knokkel-haugen, fulgte efter.

Det lille tog bevægede sig bort i dyb stilhed. Først efter at de havde forladt kraalen og fik øie paa retterstedet, sagde Umhlela til Manondo:

»Min ungdoms ven! Du maa udføre den grusomme gjerning, som uhyret, der hersker over zuluerne, har befalet dig. Som du har hørt, maa ingen assegai benyttes. Han vil lade mig pine, før den store aand tager min bevidsthed. Men lov mig, at du giver mig det første slag med den samme kraft, som du udviste, da vi beseirede Sebakwane og hans hær.«

»Umhlela, at det skulde blive min haand, der gav dig naadestødet!« raabte Manondo i dyb bevægelse. »Nu vel, naar det ikke kan være anderledes, saa skal du i det minste ikke blive pint.«

Man var kommet til knokkel-haugen. Rundt omkring var luften forpestet af alle ligene, som i forskjellige stadier holdt paa at gaa i forraadnelse. Krigerne dannede en kreds om den dømte og afventede Manondos befaling. Pludselig rev denne fra en ved siden af ham staaende kriger, en usædvanlig stor kierrie, svang den gjennem luften og lod den falde ned paa Umhlelas hode med en saadan styrke, at det blev ganske knust. Umhlela styrtede med et suk død til jorden. Manondo veg tilside og støttede sig taus til sit skjold. Hans krigere forstod ham. Han havde skaanet sin ungdoms ven for langvarige pinsler. Ikke et eneste stokke-slag var faldt paa det langsomt stivnende lig.

Solens straaler faldt næsten lodret paa den aabne plads ved Umkungunhlovo, da Dingaaen for anden gang forlod sin bolig og tog plads udenfor den. Hans livvagt og private tjenere var tilstede som om morgenen, indunaernes antal var betydelig større. Ogsaa den gamle Manondo var tilstede. Han underholdt sig med en atletisk bygget ung zuluer, som synes at være af kongeligt blod, han bar nemlig et skjørt af leopard-haler. Det var Panda, Dingaans yngre bror.

Da Manondo meldte, at dommen var fuldbyrdet, og Umhlela var dræbt, saa kongen mistænksom paa ham og sagde:

»Manondo, lad dit regiment drage gjennem leiren under næstøverstbefalende n'genanas anførsel. Den afdeling, som vendte tilbage med dig, kan blive her under sine officerer, indtil indabaen er forbi.«

Den gamle induna gav stiltiende sine befalinger.

Kongens adfærd forekom ham saa besynderlig, han kunde umulig frigjøre sig fra en ubehagelig fornemmelse. Panda, hvis lærer han havde været paa jagt og i krig, var ham meget hengiven, han havde raadet ham til ikke at give kongen anledning til nogen ærgrelse, for han var sikker paa, at han i det tilfælde ikke vilde skaane indunaens liv.

Nu gaves der tegn til indabaens begyndelse. Indunaerne sad paa hug og dannede sammen med Dingaan en cirkel. Inde i denne sad tre zuluer, graa og magre af ælde. De havde overstrøget sine legemer med hvid lere. Om halsen bar de slange-skind og smaa skaaler af skilpaddeskal, deres armbaand og hals-kjeder bestod af menneske-finger-knokler. Ved deres bælter hang mange smaa horn og græskar-flasker, som alle var tillukkede. I haanden havde de en lang stav. Det var Zululands mest berømte troldmænd, regn-magere og drømme-tydere. Deres nærværelse i denne stund spaaede det værste.

Dingaan vendte sig til den ældste af dem med følgende ord:

»Mazesi! Hvor er de bud, som er kommet til dig fra Natal? Lad dem vise sig.«

»O, ædle menneske-æder,« svarede den tiltalte, »det kan ikke ske. Disse bud er profeter og forpligtede ved et løfte. De maa tie, men Majolos aand vil tale gjennem min mund.«

»Nu vel, hvad har du da at fortælle?« spurgte Dingaan. Mazesi gjorde et forsøg paa at reise sig, men pludselig begyndte han at skjælve. Hans knæ vaklede, hans legeme trak sig sammen, og med en gang fik han et voldsomt krampe-anfald og faldt omkring paa gulvet. Skjønt man hørte knoklerne knage i ham, rørte ingen sig for at hjælpe ham. Kongen og hans raad saa med den største ro paa, hvad der foregik. Kun begge Mazesis kolleger havde reist sig og begge var traadte hen til troldmanden, som væltede sig paa jorden. De betragtede ham opmærksomt. Skummet stod tilslut af Mazesis mund. Begge de andre profeter, som syntes at have ventet paa dette, bøiede sig nu over ham, tørrede skummet af ham og bestrøg hans legeme med alle slags trylle-midler fra deres græskar-flasker og foretog saa de nødvendige besværgelser over ham. Efter dette blev han rolig og syntes at falde i søvn, men hans medhjælpere greb ham under armene og reiste ham op, saa at hans ansigt var vendt mod kongen. I denne stilling holdt de ham opreist.

Støttende sig paa dem, mere hængende end staaende, med tillukkede øine, begyndte Mazesi at mumle hen for sig. Pludselig raabte han med høi, klar stemme:

»Sentsanghakas søn! læg mærke til, hvad aanderne har meddelt mig og budene fra landet paa den anden side af Tugela, med den befaling at fortælle dig alt. De malongoer, som er kommet over det store blaa hav og nu bor ved sjøens bred, har sluttet forbund med malongoerne, som har reist over Quathlam-fjeldet med sine hytter paa hjul. Sammen vil de slaa og udrydde amazulu og dele deres land, deres kvinder og børn blandt sig. Hermed vil nogle af vort folk, ja, endogsaa en af de første indunaer være dem behjælpelig. Dog vil fuldmaanen mere end en gang seile over dit hode, før malongoerne overfalder zuluerne, ti de maa først vælge sig en høvding, saa snart de øvrige malongoer fra den anden side af fjeldet er ankommet med vagterne. Først da vil de gjøre alvor af det; men den store aand vil underrette dine profeter, for at de i rette tid kan advare dig, saa du faar tid til at ruste dig.«

Mazesi taug og blev uden nogen støtte styrtet til jorden. Med tordnende stemme spurte nu Dingaan:

»Hvem er den induna, som har nedværdiget sig saa dybt, at han har sluttet sig til sit folks arvefiende?«

Seeren syntes et øieblik raadvild, saa mumlede han, saa alle kunde høre det:

»Jeg ser to mænd, som mødes. Den ene er en yngling, men hans ansigt kan jeg ikke se. Den anden er gammel. Hvem er han. Ha!« raabte han pludselig høit. »Jeg kjender ham tydeligt. Det er Manondo, induna e'nkolu af omobapankoernes regiment.«

Derpaa sank han sammen, og hans kolleger lagde ham varsomt paa jorden.

Indunaerne stirrede tause hen for sig. Skræk og rædsel havde grebet dem alle. De var for meget indviet i zulu-despotens hemmeligheder til ubetinget at tro paa seerens anklage. Om morgenen havde de været vidner til Umhlelas død, deres folks tapreste hærfører, og den samme dags eftermiddag skulde solen ogsaa skinne paa den tapre, erfarne Manondos livløse legeme.

Dingaan reiste sig.

»Manondo!« sagde han. »Din optræden i de siste uger har allerede gjort mig mistænksom, nu har Mazesis ord bekræftet min mistanke. Har du noget at sige til din retfærdiggjørelse?«

Den uskyldig anklagede reiste sig værdig med en spartaners ro. Med samme overlegenhed, som Sokrates, den ædle græker, viste, da han tømte gift-bægeret, ventede ogsaa zulu-indunaen døden ved kølle eller spyd. Han vidste, at hans time var slagen, og at han endnu idag skulde staa for hans aasyn, hos hvem ret og retſærdighed tronede. Overbevist om sin gode ret og i bevidstheden om sin uskyldighed, følte han hele sit stolte mands-mod vokse og besluttede for siste gang i sit liv at gribe ordet for ret og sandhed.

»Sentsanghakas søn!« begyndte han. »Amazulu skal vide, at jeg dør uskyldig, og at jeg erklærer Mazesis ord for løgn. Jeg kjender for længe siden hans rænker. Skuffelse og bedrag er de søiler, hvorpaa hele hans liv er bygget. Og du, o, amazulus konge, du er i dag hans medskyldige. Jeg kommer aldrig mere at se solen forsvinde bag Umpufanefjeldet. Mine øine vil iaften ikke mere se den stjerne-bedækkede himmel; men i mit hjerte er der fred. En stemme siger mig, at ogsaa du, o, konge, blir straffet for den uret, du har gjort. Den døende Chakas ord vil snart gaa i opfyldelse. Malongoen er kommet, der er din fiende, og din ende er nær.«

Med møie bekjæmpede Dingaan sit raseri og skreg:

»Bort med forræderen! Han skal straks dø!«

Forfærdet og i dyb bevægelse greb Panda nu ordet:

»Min konge og min bror!« raabte han, »skjænk Manondo din naade. Skaan hans liv for Mnandes, din mors skyld, hun var jo hans søster.«

»Gut,« afbrød Dingaan ham, »du vover endnu at snakke om naade,

naar jeg har fældt dommen? Talte ikke Mazesi, underrettet af aanden, om to forrædere, af hvem den ene var ung? Hvem er den anden? Tror du kanske, at jeg vil tillade Manondo at indtage den stilling ved siden af dig, som Bopa havde hos mig, da jeg dræbte Chaka? For anden gang vover desuden denne hund, som skal dø endnu idag, at nævne min brors profetier for mig. Hvis du har dit liv kjært, saa ti.«

Manondo kastede et venligt blik paa sin unge forsvarer, som ved kongens vrede ganske var bragt ud af fatning og atter indtog sin siddende stilling.

Paa et vink af Dingaan traadte leopard-fangernes anden officer nærmere.

»N'gena obzuna!« befalede kongen, »din afdeling har imorges havt den ære at dræbe en usling, nu skal I ogsaa faa aflive en forræder. Før jeres tidligere anfører hurtig bort og slaa hjerneskallen ind paa ham.«

»Lev vel, mit folks indunaer, fremtiden vil hævne mig,« raabte den gamle Manondo. Hans regiments-afdeling førte ham sørgmodige til retterstedet. De vilde ikke pine ham længe, og mærkværdigt nok blev han med et slag dræbt af den samme kierrie, som han om morgenen havde brugt til Umhlela. Ærbødige lagde hans krigere sin anførers lig ved siden af hans gamle ven og krigs-kamerat.

Efter at Manondo var fjernet, gik Dingaan ind i sin hytte. Indabaen *) var forbi.

Heinrich Hertz.

(Efter Franz Bendt i *Westermanns Monatshefte*).

Det er nu hundred aar siden italieneren Volta opdagede de elektriske strømme. Han frembragte dem ved at forbinde forskjellige fugtede metal-stykker ved en kobber-traad. De var svage, disse første kunstige elektriske strømme, men det var begyndelsen; nu lever vi i begyndelsen af en tid, som vil se den elektriske strøm omkalfatre alle menneskelige indretninger.

Det er natur-videnskabens opgave at bringe sammenhæng mellem de utallige foreteelser, at føre dem alle tilbage til et eneste princip, til bevægelsen.

Den første fysiker i denne forstand, den første egentlig videnskabelige fysiker, var Archimedes. Han rak saa langt som til at finde lovene for legemer, naar de er i ro, deres statik. Men saa gik der en lang tid, før man kom videre. Middelalderen var ikke

*) Indaba, zuluernes raads-forsamling.

noget gunstigt tidsrum for saadan videnskab, ti den lader sig ikke, som man da vilde, konstruere op af et paa forhaand opsat princip, d. v. s. i fysiken har metafysiken ingen plads.

Først Galilei gik atter til forskningen uden forudfattede meninger. Hvad han anvendte var kun iagttagelsen, forsøget og den matematiske udredning. Ham skylder vi kundskaben om legemernes bevægelse her paa jorden.

Saa kom Isak Newton og viste, at disse love ogsaa gjælder udenfor jorden, at de samme regler styrer solen, maanen og stjernerne, som de, der styrer en sten, naar den falder til jorden. Den del af fysiken, som vi kalder mekanik, og som handler om bevægelse i den enkleste forstand, var derved i sine hovedtræk udarbeidet.

Til fysiken regner man dog, foruden bevægelses-fænomenerne, ogsaa dem, der skyldes det, vi kalder lys, varme, elektricitet, magnetisme. Disse stod endnu for sig selv, som særegne gebeter, uden tilknytning til det fundamentale, til mekaniken.

Hollænderen Huygens*) besvarede saa spørsmaalet: hvad er lys? d. v. s. han knyttede lys-læren til mekaniken, bragte forbindelsen istand. Det var en aldeles ny og dristig tanke, han kom med, men hans resultater viser, at med matematiken som ledestjerne kan en stærk aand dristig begive sig ud paa fantasi-verdenens vidder, han finder dog veien og aabner den samtidig for andre. Huygens's arbeider har ikke bare faaet betydning for lys-læren, men hans teori om æteren danner grundlaget for hele den moderne fysiks opfatning af stoffets væsen. Efter Huygens lære er alt rum opfyldt af et yderst »fint« stof, lys-æteren, som omgiver og gjennemtrænger alle legemer. Enhver svingende bevægelse i dette stof, som naar øiets net-hinde, gjør paa den indtryk af lys. Og han kunde desuden vise, at denne æterens svingende bevægelse var bølgende, af samme art som de, man ser paa et vands bølgende overflade.

Henimod midten af vort aarhundred fik man ogsaa den samme mekaniske opfatning af varmen. Man havde til da anseet varmen for et stof, vistnok ganske vægtløst, men dog et stof, som man kunde bringe over fra et legeme til et andet. Forsøg af Rumford, Joule og flere viste imidlertid, at varmen saa vel som lyset maa skyldes bevægelser i æteren, og at der ikke findes nogen væsens-forskjel mellem lys og varme. — Man fandt ogsaa, at den almindelige bevægelse stod i et vist forhold til disse to nævnte fænomener, og at det ene kunde omgjøres til et andet efter bestemte forhold. Dette

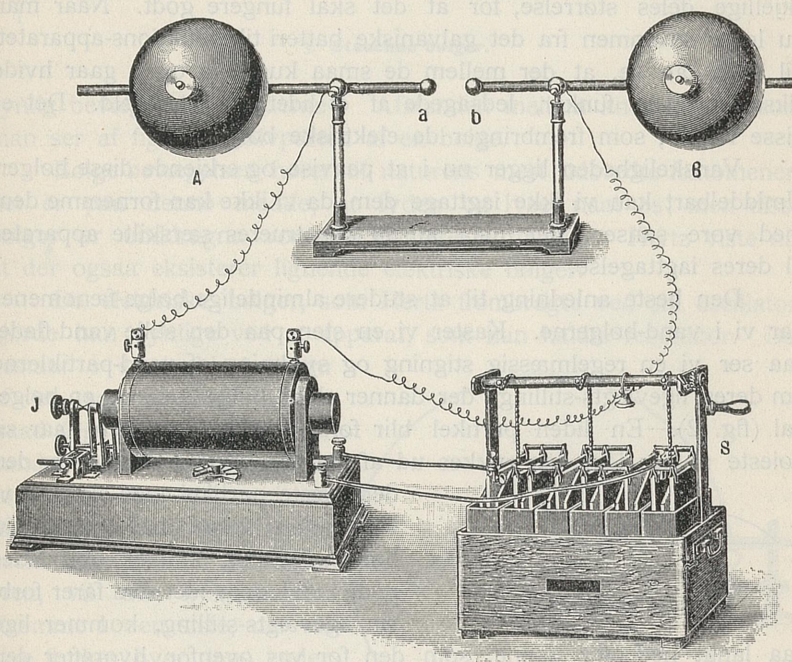
*) Udt. Høigens.

fik sit udtryk i principet om energiens bevarelse. Herved var der altsaa frembragt enhed og sammenhæng mellem de fleste af de gebeter, som fysiken spænder over.

Kun magnetismen og elektriciteten stod endnu isolerede og for sig selv. Det er bekjendt, at to magnetiske eller elektriske legemer enten tiltrækker eller frastøder hinanden, selv om de er adskilte. Den almindelige opfatning, som man endnu kan se i de elementære lærebøger, var at elektricitet og magnetisme var udslag af et vægtløst stof, der tiltrak eller frastødte andre legemer ladede med samme stof, at altsaa dette stof kunde øve en fjern-virkning. I det hele har læren om fjern-virkning spillet en stor rolle i fysikens historie, men man er kommen mere og mere til erkjendelse af, at en virkning mellem to legemer, uden noget mellemliggendes virksomhed, er usandsynlig. Det samme er tilfældet med opfatningen af de forskjellige fænomener som virkningen af stoffer. For lysets og varmens vedkommende har vi allerede omtalt, at opfatningen var forladt, men de elektriske og magnetiske virkninger opfattedes fremdeles som frembragte af et stof. Den ringe sandsynlighed for opfatningens rigtighed, var fysikerne sig vel bevidst, men der var i lang tid ingen, som kunde sætte noget bedre isteden.

Slig stod sagerne, til Faraday fremtraadte. Denne mærkelige mand havde et selvstændigt hode, som ikke fulgte andres veie. Maaske hjalp det ham, at han var uden videre fordannelse og saaledes ikke indpodet med de gjængse forestillinger. Han nøiede sig ikke med at høre, at elektriciteten var et stof, man bragte ind i legemerne; han saa selv, at man ikke bragte noget derind. Heller ikke var han tilfreds med læren om, at de elektriske kræfter virkede paa legemerne gjennem rummet uden videre, ti han saa selv, at det var af den største vigtighed, hvordan dette rum var. Han fandt i det hele, at af elektriciteten kunde han kun se dens virkninger. Han førtes derved til at antage, at de elektriske virkninger benyttede, ligesom lyset, æteren som medium. — Faraday var uden tilstrækkelige matematiske kundskaber, men hans landsmand Clark Maxwell tog sig af denne side af sagen med et skarpsind og med en overlegenhed, som søger sin lige. Det fremgik af disse to mænds arbeide, at elektriciteten maatte tilskrives bevægelser i æteren, og at denne maatte fylde rummet. Det fremgik end videre, at elektriciteten og lyset maatte forplante sig med den samme hastighed. Men alle de slutninger, de kom til i denne henseende, var udelukkende baserede paa rent teoretiske betragtninger; det eksperimentelle bevis manglede endnu. Det var dette, som blev givet af Heinrich Hertz.

Hertz er født i Hamburg 1857. Han viste sig i sin barndom som et alsidigt begavet barn; det blev først bestemt, at han skulde blive tekniker; men under sit studium fattede han større og større forkjærlighed for den rene natur-videnskab, og slog derfor om og gav sig ind paa en bane, der skulde bringe ham til den høieste top af videnskabelig berømmelse. Han gjorde først en del arbeider i andre dele af fysiken, men gav sig saa i kast med studiet af de elektriske svingninger og gav det eksperimentelle bevis for deres tilværelse.

1. **Oscillatoren.**

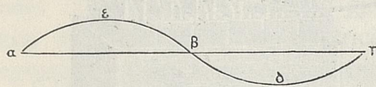
Efter Faradays og Maxwells opfatning maatte elektriciteten bruge en vis tid for at udbrede sig i rummet, og dens udbredelse maatte høist sandsynligt ske i form af bølge-bevægelse. Ved hjælp af en leydener-flaske havde man allerede i nogen tid kunnet frembringe elektriske bølger, men de bølger, man paa denne maade fik, forløber saa hurtigt, at iagttagelsen er yderst besværlig. Hertz frembragte de elektriske bølger paa en anden maade, og var den første, som virkelig kunde studere dem og vise deres natur.

Hertz benyttede et almindeligt induktions-apparat til at frembringe disse bølger. Leder man strømmen fra et almindeligt galvanisk

batteri (S) fig. 1 gjennem et saadant induktions-apparat (I), vil man faa særdeles hurtigt frem og tilbage-gaaende elektriske strømme i den yderste, store cylinder, der i virkeligheden bestaar af yderst tæt sammenrullede vindinger af fin, isoleret kobber-traad. Fra hver ende af denne traad-vinding førte han saa en ledning af metal-traad hen til to horisontalt staaende stænger med hver sin større og mindre kugle (A, a; B, b). Disse horisontale stænger staar paa isolerende glas-fødder, og der maa være nogenlunde bestemte forhold i de forskjellige deles størrelse, for at det skal fungere godt. Naar man nu leder strømmen fra det galvaniske batteri til induktions-apparatet, vil man faa se, at der mellem de smaa kugler a og b gaar hvide siksak-formede funker, ledsagede af et lidet, skarpt smeld. Det er disse funker, som frembringer de elektriske bølger.

Vanskeligheden ligger nu i at paavise og erkjende disse bølger. Umiddelbart kan vi ikke iagttage dem, da vi ikke kan fornemme dem med vore sanser; der maa altsaa konstrueres særskilte apparater til deres iagttagelse.

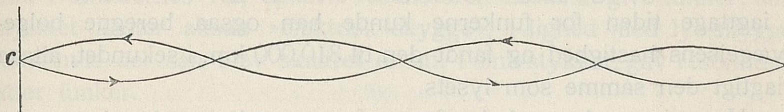
Den beste anledning til at studere almindelige bølge-fænomener har vi i vand-bølgerne. Kaster vi en sten paa den stille vand-flade, saa ser vi en regelmæssig stigning og synkning af vand-partiklerne om deres ligevægts-stilling; der danner sig et bølge-bjerg og en bølgedal (fig. 2). En liden partikel blir først hævet, indtil den naar sit høieste nivaa; idet den rykkes ud af sin ligevægts-stilling, river den den næste partikel med sig o. s. v. Naar den første har naaet sin høieste stilling synker den atter ned, indtil den, idet den farer forbi sin ligevægts-stilling, kommer lige saa langt nedenfor denne, som den før var ovenfor, hvorefter den atter svinger op til ligevægts-stillingen (ved α), hvor den stanser, idet den da har angivet al sin energi til den næste partikel. Denne svinger saa paa samme maade som den første, og hele rækken kommer saa i bevægelse fremover, og naar den første (ved α) er kommen til ro, begynder netop den siste (ved γ) at svinge ud. Hele rækken faar altsaa form som antydet paa fig. 2, og man kalder partikel-rækken mellem α og γ, altsaa mellem de to partikler, som samtidig er i ro, for en bølge. Bevægelsen skrider da saaledes fremover, idet der bagenfor blir rolighed.

2. **En bølge.**

Bølger kan ogsaa frembringes i en snor, og her kan vi frembringe de saakaldte staaende bølger, der er særdeles gunstige for det nærmere studium af bølge-bevægelsen. Hvis vi nemlig stadig

og hurtigt bevæger snoren op og ned ved den ene ende (c, fig. 3), medens den anden ende er gjort fast, saa vil bølgen derfra bevæge sig tilbage, paa omvendt vis; der vil, som figuren viser, stadig være enkelte steder, hvor snoren bevæger sig op og ned, »bugene«, medens de steder, hvor linjerne skjærer hinanden, stadig vil være i ro, uden

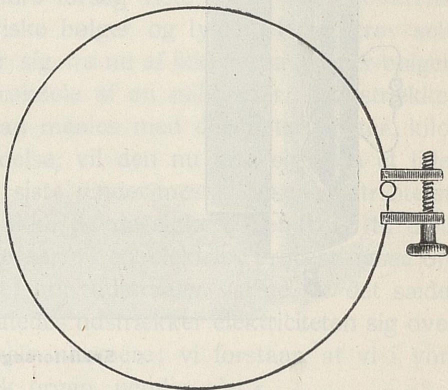

3. **Staaende bølger.**

synlig bevægelse, »knuderne«. Afstanden mellem knuderne er, som man ser af figuren, halvparten af en bølge.

Bølge-bevægelsen hører til naturens mest udbredte fænomener; det er paa denne maade, at lyden og lyset naar os; men disse bølger er unddragne vor umiddelbare iagttagelse. Hertz viste nu, at der ogsaa eksisterer lignende elektriske bølger.

De elektriske bølger, som Hertz frembragte ved sin oscillator, gjorde han synlige ved et apparat, som han kaldte resonator. Det bestaar i sin enkleste form af en sammenbøiet metaltraad (fig. 4), hvis ender han kunde nærme til hinanden, som han ønskede, ved en fin skrue. Naar bølgerne fra oscillatoren træffer resonatoren, vil der fremkomme strømme i den siste, der vil give funker, hvor dens ender støder sammen.

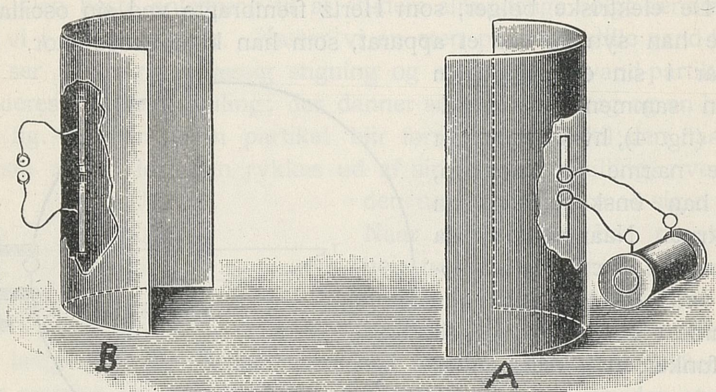
4. **Resonatoren.**

Hertz foretog sine undersøgelser om de elektriske bølgers udbredelse for første gang i det store auditorium i den polytekniske skole i Karlsruhe. Han havde her for sig et rum paa 15 meters længde, 14 meters bredde og 6 meters høide. Bagvæggen blev beklædt med en sink-plade paa 4 meters høide og 2 meters bredde; den blev saa ledende forbunden med bygningens gas- og vandlednings-rør. Foran pladen blev i 13 meters afstand opstillet en oscillator; naar denne saa begynder at udsende sin funke-strøm og derved frembringer elektriske bølger, blir disse kastede tilbage fra sink-

pladen, og der fremkommer staaende bølger med sine bevægede buge og stille-staaende knuder. — Med resonatoren fandt han saa bølgernes buge og knuder; de funker, den gav, var overordentlig smaa, saa de kun kunde sees i mørke, men de var tydelige nok, og han fandt den første knude 4.8 m. fra sink-pladen; den halve bølge havde altsaa denne længde, og hele bølgen var følgelig 9.6 m. lang. Ved at iagttage tiden for funkerne kunde han ogsaa beregne bølgebevægelsens hastighed og fandt den til 310,000 km. i sekundet, altsaa nøiagtigt den samme som lysets.

Herved var der ved det første forsøg godtgjort, hvad man før ad teoretisk vei havde anet, nemlig at de elektriske bølger og lysbølgerne er ensartede fænomener, som kun skiller sig rent kvantitativt fra hinanden. Lys-bølgernes længde er kun nogle millionte-del af en millimeter, medens de elektriske er flere meter lange.

Er man nu kommen til erkjendelse af, at de elektriske fænomener, ligesom lyset, skyldes bølge-bevægelser i æteren, saa maa man videre kunne paavise alle de øvrige egenskaber ved bølgerne;

5. **Speil-forsøget.**

man maa kunne vise, at de kan reflekteres regelmæssigt, ligesom lys; at de kan brydes; man maa kunne vise de fænomener, der er kjendte under navn af interferens og polarisation.

Hertz viste, at de elektriske bølger i alle disse henseender opfører sig som andre bølger. For at frembringe en »elektrisk straale«, stillede han oscillatoren i brænd-linjen af et parabolisk krummet metalspeil, hvorved de elektriske straaler vil reflekteres saaledes, at de gaar fremover parallelt med hinanden. »Speilet« var af sink-blik, to meter høit og bredt (fig. 5). I et lignende speils brænd-linje blev

saa resonatoren opstillet (B paa fig.), 16 m. fra oscillatoren; den gav livlige funker, naar den siste var i virksomhed. Det viste sig altsaa, at de elektriske bølger var først reflekterede fra det første speil; derpaa gik de retlinjet hen til det andet, hvor de atter blev reflekterede og samlede i dette speils brænd-linje. Sattes et stykke sinkblik i straalernes vei, ophørte resonatoren straks at give funker; sinkstykket kaster altsaa »elektrisk skygge«, i lighed med lys-skygger. Men hvis der saa blev skaaret et hul i sink-stykket, gav resonatoren atter funker.

Istedenfor sink kan vi til disse forsøg benytte andre metaller, i det hele taget alle saakaldte ledende legemer. Disse vil altid kaste de elektriske straaler tilbage. Derimod gaar straalerne uden videre gjennem de ikke ledende legemer, som luft, træ, murværk, kautsjuk o. s. v. — Lader man straalerne gaa gjennem slige legemer, blir de, om de træffer paa skraa, afbrudte fra sin retlinjede gang, ligesom lyset, naar det gaar gjennem et gjennemsigtigt legeme. Hertz lavede sig, for at vise dette, et stort prisme af haardt beg og fandt, at det med en brydende vinkel af 30^0 afbøiede de elektriske straaler 22 grader fra den ret-linjede vei.

Ved disse og talrige andre forsøg viste altsaa Hertz overensstemmelsen mellem de elektriske bølger og lyset. Han skrev selv derom: »Optiken indskrænker sig fra nu af ikke mere til æter-bølger, hvis længde kun er nogle brøkdele af en millimeter; den strækker sig til bølger, hvis længde kan maales med decimeter, meter, kilometer. Og trods denne udvidelse, vil den nu vise sig som et lidet tilhæng til elektriciteten. Den siste vinder mest. Vi ser elektriciteten paa tusen steder, hvor vi før ikke havde sikkert kjendskab til dens tilstedeværelse. I hver flamme ser vi en elektrisk proces; ogsaa om et legeme ikke lyser, naar det kun udstraaler varme, er det sædet for elektriske fænomener. Saaledes udstrækker elektriciteten sig over hele naturen; den rykker os selv nærmere; vi forstaar, at vi i vort legeme virkelig har et elektrisk organ, nemlig øiet.«

Den fysisk-mekaniske verdens-anskuelse blev ved disse opdagelser hævet til et høiere standpunkt, idet de beviste, at alle fænomener kan føres tilbage til bevægelser i det yderst fine stof, som vi kalder æteren. Det hoved-spørsmaal, som staar igjen, er at undersøge denne æters beskaffenhed og dens egenskaber, om den er begrænset eller ubegrænset, om den er i ro eller i bevægelse. Hertz skriver: »Kvintessensen i den urgamle verdens-anskuelse er givet i de ord, at alting er skabt af vand og ild. For den moderne fysiker stiller sig det spørsmaal, om ikke alt er skabt af æteren.«

Hertz var kun forsker; undersøgelserne havde for ham kun teoretisk interesse; det var ham kun om at gjøre at udforske naturens love. Men efter at han havde offentliggjort sine arbeider, begyndte andre at forsøge at tage opdagelserne i det praktiske livs tjeneste. Først blev de benyttede af Nikolas Tesla, som frembragte de glimrende lys-virkninger, som han endog kaldte »fremtidens lys«, men som dog endnu ikke har faaet praktisk betydning. Dette har de til dato kun faaet ved Marconis »traad-løse telegraf«, hvorved det er muligt at give elektriske telegraf-meddelelser til et mange kilometer borte liggende sted, uden nogen mellemliggende lednings-traad. — Men det er i det hele taget ikke muligt at overskue, hvilken anvendelse fremtiden vil gjøre af de udstraalende elektriske bølger.

Hertz's skrifter er skrevne i et klart og nøkternt sprog; foruden de høie videnskabelige resultater de bringer, har de ogsaa et andet værd; de viser klart de store aanders ensomme veie, naar de fører menneskeheden frem til nye betragtnings-maader. Men mest af alt viser de, at veien til det store og fremragende kun gaar gjennem alvorligt og udholdende arbeide, at maalet ikke naaes ved saakaldte »geniale« kneb og fif. Det er kun skade, at hans værker altid vil forudsætte en saa stor del forhaands kundskab, at det ikke kan blive hver mands læsning. Men en saadan sæd spirer altid, og i tidens løb vil den komme til at have sin indvirkning paa hele menneskehedens verdens-anskuelse.

Hertz blev ingen gammel mand. Han døde allerede i 1893 kun 36 aar gammel. Tyskland tabte i ham en af sine og hele verdens mest geniale forskere.

Tuberkulose forsøges læget ved saften af raat kjød.

(Efter **J. Héricourt** og **Charles Richet** i *Revue Scientifique* samt dr. **L. Caze** i *Revue des Revues*).

Kampen mod tuberkulosen føres for tiden med forbitret kraft. Vi har allerede et par gange iaar bragt meddelelser om den fremgang, forskningen tror at kunne rose sig af. Her skal vi gjengive indholdet af et foredrag i det franske videnskabs-akademi, der synes at varsle en ny seir. Foredraget, som blev holdt i slutningen

af februar, meddeler resultaterne af en række omhyggelige forsøg af den bekjendte professor ved det medicinske fakultet i Paris, Charles Richet (tillige hoved-redaktør af det udmærkede ugeskrift *Revue Scientifique*) samt af dr. J. Héricourt, chefen for hans laboratorium. Inden vi gjør nærmere rede for disse resultater, skal vi — efter *Revue des Revues* — minde om, at det var de samme to forskere, der opdagede det fysiologiske grundlag for serum-terapien, som senere tyskeren Behring og deres landsmand Roux med saadant glimrende held anvendte mod difteri; Richet og Héricourt meddelte nemlig den 5. nov. 1888 det franske videnskabs-akademi, at de havde godtgjort, at blod af dyr, der ikke angribes af en mikrobe-smitte, ved at overføres i angribelige dyrs aarer gjør ogsaa disse dyr uangribelige overfor samme smitte. Denne sin opdagelse begyndte de selv at forsøge som middel mod tuberkulose; i 1892 og 1893 voldte da ogsaa deres meddelelser om vakcination af aber og hunde mod tuberkulose en saadan opsigt, at de selv maatte dæmpe begeistringen. Begge er de nemlig yderst forsigtige forskere, som selv er de første til at se med streng tvil paa, hvad de mener at have opdaget. Saaledes er da ogsaa nærværende meddelelse om de gunstige og tilsyneladende meget lovende resultater af deres siste forsøg fremført i en yderst nøktern tone.

En maaned før jul meddelte Richet og Héricourt det medicinske akademi i Paris, at de — med udgangs-punkt i en gammel tros-sætning inden læge-kunsten — havde anstillet forsøg med at over-ernære tuberkuløse hunde med *raat kjød*. De havde godtgjort, at tuberkulosen dræber hunde, der fodres paa vanlig vis, inden fire maaneder. I løbet af tre aar havde de holdt 18 tuberkuløse hunde paa almindelig fodring som »vidner«, medens de har fodret 16 andre ligeledes tuberkuløse hunde med kjød. Den første opdagelse, de gjorde, var at *kogt kjød duer ikke;* kogningen ophæver den virkning, som raat kjød viser sig at fremkalde. Det er imidlertid en temmelig selv-sagt sag, hvad der blev indvendt mod den tanke at prøve over-ernæring med raat kjød paa tærings-syge mennesker, nemlig at fordøielsen vilde sige stop. Denne indvending har de to forskere nu omgaaet; deres foredrag i februar gjør rede derfor.

Først gjaldt det at finde, hvad for en bestanddel af det raa kjød det var, som øvede den hemmende virkning paa tuberkulosen: enten selve muskel-fibrerne? eller den saft eller »plasma«, som kan presses ud af musklerne? (Denne saft er ikke det samme som blodet i aarerne mellem fibrerne). For at komme paa det rene hermed, lod de 2 kilo fin-hakket okse-kjød ligge i en liter koldt vand en tre fire timers tid;

derefter blev al vædsken presset ud af denne masse. Vædsken udgjorde omtrent 1200 kubik-centimeter, var friskt rød og koagulerede stærkt ved at udsættes for varme; foruden den oprindelige liter vand indeholdt denne vædske altsaa henimod 200 kubik-centimeter ($^1/_5$ liter) muskel-saft. Den gjenværende tør-pressede kage af muskel-fibrer blev paany rørt ud i koldt vand og efter et døgns forløb atter presset. Med dette »vaskede kjød« blev da et par tuberkuløse hunde fodrede; men efter en foreløbig tilfriskning — der maa skyldes den rest af saft, der ikke var blet udpresset — viste det sig, at det »vaskede kjød« ingen indflydelse øvede paa sygdommens gang.

De hunde, som fodredes med den udpressede muskel-saft, begyndte derimod efter et par ugers fodring at tiltage i vægt og kom sig alle sammen fuldstændig i løbet af en maaned eller to. De fik 50—100 kubik-centimeter saft dagligt.

Ja, selv i sygdommens siste stadium viste det sig, at denne fodring med muskel-saft formaaede at hjælpe. Seks hunde blev samtidigen indpodede med tuberkulose; da tre af dem var døde, og de tre andre laa paa sit yderste (det var sygdommens 26. døgn), blev to af disse fodrede med raat kjød — den tredje udaandede den 30. dag, mens nævnte to allerede inden en uge havde gjenvundet sin tabte vægt og paa to maaneders dagen viste sig at veie vel 20 pct. mere end, før de blev indpodede med tuberkulosen. En hund var saa elendig, at den ikke orkede at smage noget som helst, hvorfor saften maatte sprøites ind i maven paa den — alligevel kom den sig; om en tid kunde den atter reise sig paa benene, og inden tre uger var den ikke alene fuldstændig frisk, men veiede endog mere end før sygdommens indpodning.

At denne heldige virkning skulde skyldes over-ernæring, er utænkeligt; de dyr, som blev proppede med »vasket kjød«, kunde vistnok siges at blive over-ernærede — men de maatte alligevel dø; en daglig dosis af 50—100 kubik-centimeter muskel-saft kan derimod ikke betegnes som over-ernæring. Saften eller plasmaet indeholder heller ikke mere end knapt 4 gram æggehvide-stof paa 1000 gram. Héricourt og Richet antager derfor, at muskel-saften virker immuniserende paa en lignende maade som serum-behandlingen. De har døbt sin metode: *zomo-terapi* (det græske ord *zomos* betyder muskel-saft).

De to forskere slutter sin korte beretning med følgende forsigtige tillæg: »Efter hvad en del kjendsgjerninger, som vi endnu ikke kan gjøre nærmere rede for, synes at tyde paa, er det muligt, paa den ene side at zomo-terapien lader sig anvende mod andre sygdomme

end tuberkulose, paa den anden side at den, ved at anvendes profylaktisk, kan forebygge udvikling af smitte-stoffet.«

— *Revue des Revues*, som tæller dr. Héricourt blandt sine faste bidrags-ydere, har ladet ham interviewe af sin medicinske medarbeider dr. L. Caze. Paa spørsmaalet, om metoden ogsaa var prøvet paa syge mennesker, svarede Héricourt:

»Selvfølgeligt; fra slutningen af forrige aar har jeg undergivet en del tærings-patienter denne behandling. Resultaterne viste sig hurtigt og var efter min mening afgjørende. Men jeg tror endnu ikke øieblikket kommet til at offentliggjøre iagttagelserne.« Han vil først have tilstrækkelige beviser; endnu har man ikke forsøgt med et stort nok antal patienter; og tiden er endnu for kort til at gjælde for afgjørende overfor en saa lunefuld sygdom.

Om fremgangs-maaden udtaler han, at man bør lade et halvt til et helt kilo godt okse-kjød fin-hakke og spæde det med halvten af sin vægt af steriliseret koldt vand, som da i løbet af et par timer trækker til sig de opløselige bestanddele af kjødet. Denne deig lægges saa ind i et rent stykke stærkt lærred og presses, saa al saften siler ud. Den udpressede saft (550—600 kubik-centimeter) gives saa, med tredje-delen hver gang, foran hvert af patientens daglige maaltider. Forekommer saften den syge at være ækel og modbydelig, kan den tilsættes med salt og kold bulliong eller »Liebig«. Det maa endelig huskes, at muskel-saften taber sin lægende kraft, dersom den opvarmes til mere end 45 grader (Celsius), end sige dersom den koges.

Héricourt og Richet har endnu bare prøvet med okse-kjød; det kan saaledes hænde, at der i saften af andre dyrs kjød er endda stærkere kraft.

Et hoved-spørsmaal blir det, om nydelsen af muskel-saft en vis tid igjennem vil vise sig at forebygge tuberkulose. Endnu er man jo ikke istand til at angive teorien for den blotte kjendsgjerning, at raa muskel-saft stanser sygdommen. Opdagerne spilder ingen tid paa hypoteser; de gjætter foreløbigen paa, at saften indeholder et stof, som ægger de nerve-celler, der forestaar organismens forsvar mod bacillerne. Immunisering mod en sygdom tænker man sig at bestaa i, at vedkommende nerve-celler impregneres med et stof af samme natur, men ikke saa giftigt som det stof, der dræber cellen. Teorier har dog liden betydning, naar kjendsgjerningerne er tilfredsstillende.

Skulde det virkelig vise sig, at en hidtil saa uovervindelig landeplage som tuberkulosen lader sig overvinde ved et saa enkelt middel

som raa muskel-saft? Alle, som læser dette, vil i dyb spænding vente paa det endelige svar. Man kan være forvisset om, at de to udmærkede forskere arbeider, hvad de formaar, for at bringe svaret. Men man faar være taalmodige, da de begge er samvittighedsfulde forskere, som ikke vil forespeile menneskene mere, end de trygt tør gaa god for. Hvad de hidtil har meddelt, er bare, at deres fremgangsmaade har vist gunstige resultater for hundes vedkommende.

Under Transvaal-krigen

(Af et privatbrev fra **Leo Tolstoi**; efter *Zukunft*).

— — — Naar to drukne mennesker prygler hinanden under kort-spillet i værtshuset, saa kan jeg slet ikke fordømme den ene af dem, selv om den andens indvendinger og forklaringer er nok saa overbevisende. Aarsagen til den ene eller den andens uværdige og uanstændige handlinger ligger slet ikke i den ene af de tos ret, men i, at begge istedenfor rolig at arbeide eller hvile sig fandt det nødvendigt at drikke vin og spille kort i værtshuset.

Lige saa lidt kan jeg erklære mig enig, naar man siger mig, at udelukkende den ene part er skyld i en krig. Man kan vel medgive, at det ene parti handler slettere end det andet; men undersøgelsen af, hvilket parti der handler slettest, vil ikke engang bringe klarhed i spørsmaalet om, hvorfor en saa frygtelig, grusom og umenneskelig foreteelse som krigen maatte vise sig for os.

De grunde, som fører til krigen, er fuldstændig aabenbare for hvert menneske, som vil holde øinene aabne, enten det nu gjælder Transvaal-krigen eller en anden krig fra den siste tid. Der er tre aarsager. For det første: den ulige fordeling af eiendommen, d. v. s. at et menneske beriger sig paa andres bekostning. For det andet: tilværelsen af en soldater-stand, d. v. s. af saadanne mennesker, som opdrages og bestemmes til at begaa mord. For det tredje: den falske og for det meste bedragerske religiøse lære, hvori ungdommen opdrages under tvang.

Og derfor tror jeg, at det ikke blot er unyttigt, men ogsaa skadeligt at se krigens aarsager i Chamberlains og hans fællers aand og at skjule for sig de virkelige aarsager, som ligger langt nærmere, og hvori vi selv har del. Paa mænd som Chamberlain kan vi vel forarges, men vort raseri vil blot fordærve vort blod,

ikke forandre tingenes gang. Mænd som Chamberlain er kun blinde redskaber for kræfter, som ligger langt bag dem. Den hele historie er ligesom Transvaal-krigen en række af statsmands-handlinger. Og derfor vilde det være fuldstændig unyttigt at være vred paa disse mennesker og fordømme dem; ja det er endog umuligt, naar man ser de sande aarsager til deres handlinger, og naar man føler, at man selv er medskyldig i denne eller hin art af deres virksomhed, — enhver paa sin maade, alt efter som han forholder sig til de tre hoved- og grund-aarsager, jeg har omtalt.

Saa længe vi vedblir udelukkende at nyde rigdommen, medens masserne af folket trykkes af arbeidet, vil der altid gives krige, fordi vi behøver afsætnings-gebeter, guld-gruber o. s. v. for at vedligeholde og forøge vor rigdom. Men endnu mere uundgaaelige vil krigene være, saa længe vi tager del i opretholdelsen af militarismen, taaler dens eksistens og ikke med alle kræfter kjæmper mod den. Vi selv tager enten del i militær-tjenesten eller holder den ikke blot for nødvendig, men ogsaa for prisværdig; og naar en krig bryder ud, skyder vi skylden paa en eller anden Chamberlain.

Men fremfor alt vil der gives krige, saa længe vi præker den forvanskede kristendom eller ogsaa blot uden moralsk forbitrelse og afsky taaler, hvad man kalder den kirkelige kristendom, en forvansket lære, der muliggjør eksistensen af en kristelig hær, den kristelige indvielse eller daab af kanoner, betegnelsen af krigen som en kristelig, retfærdig sag. Vi lærer vore børn denne religion, bekjender den selv og siger saa, at Chamberlain eller Krüger bærer skylden for, at menneskene slaar hverandre ihjel.

At fremme den broderlige fordeling af eiendommen, i ringeste omfang at udnytte de fordele, der tilkommer en, paa ingen maade og paa ingen side at tage del i et krigs-foretagende og at tilintetgjøre den hypnotiske tilstand, ved hvis hjælp de til leiede mordere forvandlede mennesker holdes i den tro, at de gjør noget godt, naar de yder vaaben-tjeneste; men fremfor alt at bekjende en fornuftig kristelig lære og med alle kræfter ødelægge det grusomme, i hin falske kristendom liggende bedrag, hvori vor ungdom opdrages under tvang —: i denne tredobbelte virksomhed, synes mig, bestaar ethvert menneskes pligt, som vil tjene det gode, og som føler en retfærdig forbitrelse over den skrækkelige krig, der har oprørt Dem.

Burer-politik.

(Efter Wladimir Raffalovich i *Zukunft*).

Hvoraf kom det, at burerne, da de drog ind paa de store landstrækninger hinsides Vaal-floden, ikke satte sig fast længer mod nord og fremfor alt mod øst, ved havet, i Grikoaland og Kimberley og i Kosibay, syd for Lorenzo-Marques? Da de i et antal af omtrent 16,000 mand fordrev kaffer-høvdingen Moselikatse, drog mangen »trekker« til landets østlige del, der udmærker sig ved frugtbarhed. Men feber, rovdyr og andre plager gjorde dem opholdet ubehageligt her i det lave terræn, hvorfor man igjen forlod de fleste af de derværende kolonier. Man drog nu mod vest til det høiere liggende land, der var mindre frugtbart, men til gjengjæld fri for de mange plager, som fandtes i den østlige del. Landet bød en bekvem plads for alle, og saaledes tænkte ingen paa at reise endnu længer mod vest til den store sandige slette.

Da man efter megen møie havde skabt en slags regjering, dannede der sig fire uafhængige republiker: Potchefstroom, Zoutpansberg, Lydenburg og Utrecht, der blot ved et fælles *volksraad* var forbundne med hverandre; i 1860 forenede disse fire stater sig til en forbunds-stat, og fire aar senere valgtes den første fælles præsident, Pretorius, og en »kommandant-general«, Paul Krüger. Paa den tid gjorde Baramapulanga, en stamme i det nordlige af landet, oprør mod burerne. Regjeringen manglede penge — selv fragten for ammunition, der kom fra Durban, kunde ikke betales — og de sydlige burer vægrede sig for at kjæmpe. Kommandant Krüger maatte trække sig tilbage, og først 1868 bad de sorte om fred, som republikerne med glæde sluttede, skjønt betingelserne var lidet gunstige for dem. De hvide tabte land i det nordlige og fandt det nu saa meget vanskeligere at holde de i syd boende bantu'er rolige. Kun i en henseende viste der sig fremskridt: antallet af kirker og geistlige steg i landet. I disse haarde tider var der fremvokset en slægt af mænd, der intet vidste om bøger eller begivenheder udenfor sin egen lille kreds. Broer fandtes der ikke i det flodrige land, heller ikke offentlige bygninger, statskassen led under stadig pengemangel; og saa lav embedsmændenes løn end var, kunde den dog ikke betales regelmæssig. Man levede af tusk-handel, guld og sølv var sjeldent. Men da skeede der noget uventet; et tilfælde

førte til en fuldstændig omvæltning i de syd-afrikanske forhold. I 1867 fandt et barn i det nordlige af Kap-kolonien en diamant; og straks strømmede eventyrere fra alle kanter ind i landet. I 1870 opdagedes vedkommende sten-art — den vulkanske dannelse af den saakaldte blaa jord, hovedsagelig ler-skifer, der indeholder diamanter. Da man stødte paa den uopløste, fastere sten, dannede der sig smaa kompanier for at drive bjergværks-drift. Kimberley opstod. Imidlertid heistes 1877 det engelske flag i Pretoria, og burerne blev dronningens undersaatter. Nogle uger efter proklamationen, i mai 1877, forlod Paul Krüger og dr. Jorissen Pretoria, men vendte i december samme aar hjem igjen uden at have udrettet noget ved sin modstand mod annektionen. Derpaa fulgte zulu-krigen, saa krigen mod høvdingen Sekoekoeni. General Sir Wolseley rykkede med en troppe-styrke ind i Transvaal, og Sekoekoeni toges til fange. Lidt efter lidt trak dog de engelske tropper sig tilbage paa 1800 mand nær; i Sir Wolseleys sted traadte den lidet yndede aristokrat Sir Colley. Da i november 1880 Piet Bezuidenhouts okse-vogn i Potschefstroom toges i pant for ubetalte skatter, kom det til den almindelige burer-opstand mod England og til træfningerne ved Bronkhorstspruit, Langsnek, Schuinshoogte og Majuba Hill. Enden paa denne kraft-prøve blev en vaabenstilstand og Pretoria-konventionen af 1881, hvori Transvaal anerkjendte afhængigheden af England i udenrigs-anliggender, med andre ord: den engelske »suzerænitet«.

Imidlertid gjorde burernes trang til at udvide sit territorium sig atter gjældende: Stellaland og Gosen erklæredes for republiker. Men paa Englands indvendinger toges den overilede proklamation tilbage. Konventionen af 1881 behagede ikke burerne længer paa grund af ordet »suzerænitet«, og i 1884 afsluttedes Londoner-konventionen, der ganske ophævede visse, udtrykkeligt betegnede artikler i den tidligere konvention, uden at ophæve denne selv og den deri udtalte overhøihed. Men art. 4 fastsatte udtrykkeligt: »Den syd-afrikanske republik forpligter sig til ikke at slutte forbund med nogen stat eller nation — undtagen med Oranje-fristaten — eller med nogen indfødt stamme i det østlige eller vestlige af republiken uden hendes majestæt dronningens samtykke.« Forøvrigt bestemmer denne konvention, at engelske undersaatter, hvad krigs-tjeneste angaar, skal være ligestillede med den mest begunstigede nation — den portugisiske — og derfor fri for alle saadanne ydelser.

Johannesburg udviklede sig raskt. Uitlanderne var de eneste industri-drivende og bar alene ca. $^4/_5$ af skatterne i form af bevilg-

ninger og indførsels-told. Statens indtægter steg fra 1888, som man kan se af følgende tabel:

1888:	884,440 pund.	1894:	2,274,728 pund.
1889:	1,577,445 »	1895:	3,539,955 »
1890:	1,229,060 »	1896:	4,807,513 »
1891:	967,191 »	1897:	4,480,217 »
1892:	1,255,829 »	første halvdel af	
1893:	1,702,684 »	1898:	2,024,537 »

Trods dette gjorde burer-regjeringen intet for industrien: endnu den dag idag mangler der broer; en brugbar vei mellem Boksburg, Johannesburg og Krügersdorp — paa denne strækning har jernbanen 23 stationer — paabegyndtes først ifjor, og ogsaa dette skede vel kun for at skaffe de saakaldte »fattige borgere« fortjeneste.

I 1892 lovede Krüger forbedringer og gjentog sine løfter i 1894; men »volksraad«, hvortil der indsendtes forskjellige udkast, afslog alle reformer. Hvorfor? Fordi englænderne i Johannesburg overensstemmende med de rettigheder, som var dem tilstaaet ved konventionen af 1894, alle som en vægrede sig for at gaa i krigen mod kafferhøvdingen Magato. Ja, man forhøiede endog tolden og afgifterne og monopoliserede korn-handelen. Dette gjordes kun muligt ved uitlandernes politiske retløshed. Enhver mandlig burer havde fra det fyldte 16. aar fuld borger-ret, medens uitlanderen opnaaede den først efter et 14-aarigt ophold, og selv da kun, naar $^2/_3$ af burer-befolkningen i hans distrikt erklærede sig enig deri. I 1898 havde Transvaal 166,640 hvide mænd, hvoraf 29,279 stemme-berettigede og 136,000 politisk ret-løse. Antallet af hvide kvinder var 122,350.

Misstemningen voksede fra aar til aar. I november 1895 indleverede 39,000 uitlandere til folkeraadet en petition, hvori deres besværinger var formulerede. Folkeraadet lagde den smilende tilside; et medlem talte om »denne jingo-bandes frækhed«, et andet anbefalede at skyde disse karle ned: »Skiet hul!«

Saa kom det uheldige Jameson-tog, den tyske keisers telegram, — og hvad der senere skede, er endnu i friskt minde.

* * *

Paa Transvaal-regjeringens foranstaltning traadte 20. april 1897 en »industriel undersøgelses-kommission« sammen i Johannesburg for at drøfte de fremførte besværinger.

»Chamber of Mines« og »Mercantile Association« indgav ind-

beretning til denne kommission. Det viste sig da, at guld-industriens og handelens interesser førte til de samme fordringer med hensyn til skatte- og tarif-reform o. s. v., at altsaa guld-industrien led under de samme mislige forhold som handelen. Burer-agitationen henviste derimod til den angivelige »over-kapitalisation af gruberne« som kilden til alle onder. Naturligvis havde man i Johannesburg ikke ladet anledningen gaa fra sig, men benyttet sig af de europæiske kapitalisters beredvillighed til at anbringe sine penge i gruber, hvis guld-førende lag for største delen kun eksisterede i fantasien. Følgen heraf var, at af 200 gruber blot 25 kunne give dividender. Kommissionen udtalte i skarpe ord sin misbilligelse af saadanne koncessioner, der skadede landets industrielle velstand; tidligere havde overdragelser af koncessioner maaske været nødvendige og nyttige, nu var landet nok fremskredet til at taale den frie konkurrence, som svarede til republikanske grundsætninger. Dette var jo altid noget! Men hvad gjorde saa regjering og folkeraad! Indskrænkedes koncessionerne? Nei, tvertimod: nye koncessions-forpligtelser for sæbe, lys, fyrstikker, kalcium-karbid føiedes til de bestaaende monopoler for jernbaner, dynamit, glas, konserver, jern, mursten, cement, spirituosa og mineral-vand. Skjønt monopol-loven forlanger, at koncessioner kun skal gives under forudsætning af, at raa-materialet findes i landet, erholdt dog mange monopoler paa fabrikation af varer, hvis grund-stoffe ikke findes i landet. Blandt andre love, som blev omgaaede, maa nævnes brændevins-loven, der skal forhindre salg af spirituosa til de sorte; denne lov staar dog egentlig kun paa papiret. I den første halvdel af 1898 forekom 1380 overtrædelser. Guld-tyverier hørte til dagens orden, og regjeringen selv udstedte saakaldte »permits« til ulovligt guld-kjøb, for, som det hed, »lettere at komme paa spor efter de virkelig skyldige«.

Skjønt det laa i industriens og tillige i land-væsenets interesse at gjøre jernbanerne til statens eiendom, var dette, erklærede kommissionen, af bestemte grunde ikke at anbefale. Hvorledes var nu forholdet i virkeligheden? Takket være direktør Middelbergs møie og bestræbelse for, som han udtrykte sig, at forebygge en syd-afrikansk tarif-krig, holdt fragterne sig paa en usædvanlig høide. Først lidt efter lidt har man tilstaaet nogle reduktioner. Transvaal-staten har, bortseet fra sin aktie-dividende, 85 pct. gevinst; altsaa vilde, hed det, en overdragelse til staten og en tarif-nedsættelse skade dens økonomiske interesser. Men dette er ingen grund, som man behøvede at holde hemmelig. Derimod stod banen som privat juridisk person

i et kontrakts-forhold til den portugisiske regjering angaaende anlæggene i Lorenzo-Marques, forbindelsen paa grænse-stationen, medbenyttelse af lokomotiver og vogne o. s. v. Gik banen over til Transvaal-staten, maatte kontrakten fornyes og ifølge konventionen af 1884 sanktioneres af England. Det var nu mer end sandsynligt, at England vilde gjøre vanskeligheder for at gjenvinde en del af den tabte gjennemgangs-forbindelse for Port Elizabeth, East-London og Durban. Dette kan vistnok have været en af de »hemmelige« grunde. Men betænker man, at direktør Middelberg nu i Holland agiterer for burer-republiken, og at han, da Leyds overalt forgjæves søgte at opdrive penge, skaffede regjeringen 2 millioner pund, saa maa enhver, der ser lidt skeptisk paa tingen, være klar over, at her var andre, endnu vægtigere og hemmeligere grunde tilstede.

Videre medgav kommissionen utvetydig, at »brændevins-loven af 1896 berettigede til alvorlige klager«, og foreslog forskjellige botemidler. Men det berygtede »Liquor Syndicate« fik sat igjennem, at folkeraadet istedenfor at følge kommissionens forslag, endog aftenen før krigen indrømmede de sorte en »soopje« (d. e. en dobbel-snaps). I aarevis havde grube-bestyrerne og andre industri-drivende bestormet folkeraadet med bønner om at gjøre en ende paa de vildes drikkeri. Konfiskeret alkohol, den aller almindeligste fusel, der efter sin kvalitet blot kan anvendes til de vilde, er ikke, som loven foreskriver, blet tilintetgjort, men af regjeringens embeds-mænd i Johannesburg offentlig bort-auktioneret.

Ogsaa de forslag, kommissionen stillede angaaende dynamitspørsmaalet, var talt hen i vind og veir. »Uafhængighedens hjørnesten«, som præsident Krüger har kaldt dynamit-fabriken i Modderfontein, bestaar endnu og indførte i mængde, saa længe der var noget at indføre, medens den lovlige forudsætning ogsaa for dens monopol er, at raa-stoffene findes inden republiken. Da mørke skyer trak op paa den politiske himmel, imødekom man gruberne ved en reduktion af 10 sh. paa dynamitens monopol-pris. Man hørte nu og da, at Chamberlain var stemt for at lukke denne dynamitfabrik, fordi dens drift beroede paa et brud af konventionen. Transvaal-pressen pleiede da at sige, at han blot ønskede, at Kynoch, i hvis forretning han havde aktier, skulde kunne indføre dynamit. Men Chamberlain har altid blot bekjæmpet privat-selskabers monopolrettigheder i Transvaal som konventions-stridige, har foreslaaet privatmonopolets overgang til stats-monopol og aldrig fordret ophævelse af beskyttelses-tolden.

Af de mange reformer, som den industrielle kommission betegnede som ønskelige, er ingen blet gjennemført, som f. eks. ophævelse af cement-tolden, paslov-forandring, bygning af en linje Elandsfontein—Roodepoort for kul-befordring og transport af kaffere til guld-gruberne o. s. v. Folkeraadet lagde den hele indberetning simpelthen ad acta.

Landet falder i 11,000 farmer, der har en samlet værdi af 97 millioner pund. Heraf kommer paa staten og burerne 3.4 millioner, paa uitlanderne 93.6 millioner. Hvem repræsenterer altsaa landet økonomisk? Det er dog vel uitlanderne, som i 1897 alene i indførsels-told udredede 11 pct. af de indførte varers værdi, som yder den største del af skattebyrden og er stærkest interesserede i landets fremskridt. Alligevel tilstaar burerne dem ikke engang en raadgivende stemme ved »besluiten« angaaende fremmedes ret, presse og forsamlinger. Naar undtages nogle jingos, ønsker ingen en ren imperialistisk regjering i Pretoria; men en fornuftig regjering ønsker man, en regjering, som ikke lader sig lede af storafrikander-partiet, en regjering, der ikke sætter som sit maal at udrydde englænderne. Siden kvæg-pestens første optræden i 1895 og dens aarlige tilbagevenden er Transvaals landvæsen redningsløst fortabt. Der blir intet andet for end at gaa over til industri-drift; og alle betingelser herfor er tilstede. Naar burerne sætter sig op herimod, saa hindrer de det eneste for landet mulige fremskridt.

Hvorfor kjæmper burerne egentlig? De er blet sammenlignede med de amerikanske kolonister, som i 1775 reiste sig mod England. Disse kjæmpede for den grundsætning: ingen beskatning uden politisk repræsentation. Er det nu bureren eller uitlanderen, som beskattes uden at være politisk repræsenterede? Nei, ikke burerne, men uitlanderne befinder sig i amerikanernes stilling. Kjæmper burerne for friheden? Hvorfor holder de da andre hvide indenfor sine landsgrænser i en tilstand af politisk ret-løshed? De kjæmper for »Krügerismen«, for interessenterne i den »forbudte snaps-handel«, for monopolisterne og for dr. Leyds's eventyr-politik. Var deres liv, frihed, borgerlige velfærd eller religion truet? Nei. Eller deres lands sprog? Man behøver blot at mindes Kanada og Kap-kolonien for at anse dette som urimeligt. Hvorfor udgyder de altsaa sit blod? For at skabe et forenet hollandsk Syd-Afrika, hvor englænderne er udryddede.

Jordens indre.

(Delvis efter **Joh. Georg Meyer** i *Westermanns Monatshefte*).

Vort kjendskab til jorden indskrænker sig til dens overflade; om tilstanden i dens indre kan vi selvfølgelig kun gjætte os frem efter de fænomener, vi iagttager paa overfladen. Ved de aller dybeste boringer, som er foretagne, og som gaar langt under de dybeste gruber, er man dog blot kommen til et dyb af ca. 2000 meter, hvilket jo er forsvindende i sammenligning med jordens radius, der er over 6000 kilometer.

En vigtig kjendsgjerning er dog konstateret, hvor som helst man har trængt mod dybet, og det er, at varme-graden tiltager. Jordens overflade, hvor den grænser mod den omgivende luft, har naturligvis en temperatur, skiftende efter aarstiderne. Denne indflydelse udenfra aftager imidlertid meget hurtigt; allerede i en kjælder mærkes det jo let, at der i den er varmere om vinteren og koldere om sommeren end i luften udenfor. I et vist dyb under overfladen er der nu aldeles ingen temperatur-forskjel efter aarstiden; varmegraden er stedse den samme, og omtrent som aarets middel-temperatur i luften. Hvor dybt dette sted ligger, er afhængigt af luftens temperatur-svingninger; hvor disse er store, ligger det dybere, end hvor de er smaa. Men trænger vi saa endnu dybere ned, viser det sig, at temperaturen stiger, eftersom vi kommer nedover. Mange observationer er gjorte over dette fænomen, og alle viser det samme, nemlig en temperatur-stigning mod dybet; det viser sig i gruber, af hvilke enkelte endog har maattet forlades, saaledes enkelte gange i den berømte Comstock sølv-grube i Nevada, hvor temperaturen gik op i over 50 ^{0}; det viser sig ved de store tunnel-gjennemskjæringer; i Gothard-tunnelen var temperaturen over 30 ^{0}, medens middel-temperaturen i luften udenfor var mellem + 5 ^{0} og — 6 ^{0}. Ligesaa viser det samme fænomen sig ved boring af artesiske brønde og lignende.

Men om end en temperatur-stigning altid viser sig, saa er det maal, hvorefter varmen tiltager, forskjelligt paa de forskjellige steder, og underkastet temmelig store variationer. Et sted kan man finde en tiltagen af 1 ^{0} for hver 15 m., man kommer ned, et andet sted maa man over 100 m. for 1 ^{0} stigning. Som et middel-tal antager man, at der er en grads stigning i temperaturen for hver 33 m., man kommer ned.

Naturen selv giver dog de mest storartede beviser for den indre jord-varme. Kilder bryder frem, ofte med koghedt vand, og lavaen, den smeltede sten fra de vulkanske udbrud, vidner om temperaturer, som vi kun med stor møie kan naa. Alt ialt — en høi temperatur findes under alle omstændigheder inde i jorden.

Vi bruger til dagligdags udtrykket »jord-skorpen« og lærer til dels i skole-bøgerne, at den er temmelig tynd. Udtrykket refererer sig til en bestemt teori, den nemlig, at jordens indre bestaar af en glødende, smeltet masse, og at jorden engang har været fuldstændig ild-flydende, men ved varme-udstraaling efterhaanden er afkjølet og til slut stivnet udenpaa, medens det indre endnu er smeltet. Lavaen, varmens tiltagen mod dybet, bekræfter teorien; der skal jo ikke saa særdeles stort dyb til, før vi naar temperaturer, da stene vil være smeltede; i 60--70 kilometers dyb vil vi, med en antagen tilvækst af en grad for hver 33 m. naa temperaturer paa ca. 2000 ^{0}, tilstrækkeligt til at smelte de almindelige lavaer. Man skulde altsaa kunne være berettiget til at slutte, at i et sligt dyb skulde jorden væsentligt være flydende, og »skorpen« maatte jo da siges at være tynd, $^1/_{100}$ af jordens radius.

Denne teori, der skriver sig fra Descartes' og Leibnitz's dage, er endnu den almindeligst antagne, men meningerne om »jord-skorpens« tykkelse er meget forskjellige. Ti forholdet er ikke saa enkelt, at vi ligetil kan sige: 33 m. ned — 1 ^{0} temperatur-stigning. Vi har nemlig ikke ret til at slutte, at temperatur-øgningen er jevn ned mod dybet; det er tvertom mest sandsynligt, at den gaar langsommere, jo længere vi kommer ned, men noget nærmere kjendskab til regelen for aftagningen har vi ikke. Men hvorledes dette end maatte være, saa er alle enige om, at temperaturen i jordens indre er meget høi.

Men om der end er enighed om dette, saa er atter meningerne delte, om hvor vidt jordens indre virkelig er flydende eller ikke. Her kommer nemlig et nyt moment med i betragtningen. — Det er en bekjendt sag, at alle legemer udvider sig, naar de opvarmes, og at de fleste udvides ved smeltning. En følge heraf er det, at disse legemer trænger mere varme til at opvarmes og til at smelte, naar de staar under store tryk. Nu maa det tryk, som masserne i jordens indre er udsat for, være særdeles stort; ved 66 kilometers dyb, altsaa der, hvor vi har antaget, at temperaturen skulde være 2000 ^{0}, er trykket 19,000 kilogram paa hver kvadrat-centimeter (19,000 atmosfærer) og man kan nu ikke uden videre antage, at legemernes smelte-punkt er det samme ved et saa enormt tryk som paa overfladen af jorden, hvor det kun er 1 kg. paa kvadrat-centimeteren. Man er meget mere

paa den sikre side, naar man paastaar, at smelte-punktet da maa være et andet og høiere. Det er derfor ikke umuligt, at jordens indre, trods den høie temperatur, alligevel er fast. De vulkanske foreteelser kan lige let forklares ved denne antagelse; det er nemlig indlysende, at hvis det uhyre tryk letner paa et sted, saa vil dermed aarsagen til, at legemerne trods den høie temperatur er faste, hæves; naar trykket blir borte, vil de straks gaa over i flydende form. Det er nu en kjendsgjerning, at vulkanerne forekommer temmelig regelmæssigt i rækker, der antyder brud-linjer i den faste »jord-skorpe«; de forekommer altsaa netop paa steder, hvor trykket er forminsket, og hvor altsaa jordens indre, om det er fast, vil kunne bryde ud i flydende form.

Der er især en betragtning, som gjør det vanskeligt at antage, at jord-skorpen er forholdsvis tynd, og at under-laget under den er flydende. Maanens og solens tiltrækning paa jorden maatte nemlig i den flydende underjordiske »ild-sjø« frembringe bevægelser svarende til flod og fjære i havet; men en skorpe, saa tynd som 60—100 km. vilde vistnok ikke være tilstrækkelig stærk til at modstaa en slig flodbølges vældige virkninger, saa meget mere som jordens indre bestaar af tungere stoffer end de, der findes paa overfladen.

Ved sikre forsøg er det nemlig godtgjort, at jorden taget som et hele har en egen-vægt, der er temmelig stor, nemlig 5.6, d. v. s. gjennemsnitlig veier 1 kubik-meter af jorden 5.6 tons. De faste stoffer, som findes paa jordens overflade, de almindelige stene, har nu gjennemsnitlig en egen-vægt, der er mindre end det halve, eller bare 2.5 og tager vi vandet med, blir den kun 1.6; det er da givet, at der i jordens indre maa findes meget tunge stoffer, rimeligvis er de tunge metaller overveiende, jern maaske i større mængde. De aller tyngste metaller, som guld og platina, turde ogsaa findes i stor mængde nær jordens centrum. Desuden maa maa tage i betragtning den øgede tæthed, der fremkommer ved det øgede tryk. Men i hvilken tilstand disse tunge masser forekommer, om faste, flydende eller maaske endog gas-formede, derom kan vi kun have mere eller mindre vel begrundede formodninger. Det er saa let at forestille sig det smeltede indre omgiven af en tynd skorpe, men vanskelighederne øges ved den nøiere betragtning. — Formodningen om et flydende indre behøver ikke at opgives, men man bør vel ikke forestille sig jordskorpen som meget tynd; af hensyn til den styrke, den nødvendigvis maa have for at modstaa bevægelser i det indre, bør man utvilsomt antage, at den har en forholdsvis anselig tykkelse.

Det industrielle demokrati.

Streiker og syndikater.

(Efter M. I. Bourdeau i *Revue des Deux Mondes*).

Socialismen har lidt efter lidt udviklet sig til at blive en politisk magt. Idet den blot er lidet nøie-regnende, hvad teorier angaar, søger den politiske socialisme at samle under sit banner alle dem, der lider under den nuværende økonomiske tilstand, alle de misfornøiede, de høre nu til hvilken samfunds-klasse, de vil. Men der gives ogsaa en anden slags specifik socialisme, der intet har med politik at bestille, men hvis hoved-opgave det er at organisere de industrielle arbeidere. Det er en stedse voksende strøm, som de politiske ledere følger, men ikke styrer. At socialisten Millerand traadte ind i et republikansk ministerium, er et karakteristisk tegn eller, om man vil, en af politikens overraskelser. De store og voldsomme streiker, der nylig har fundet sted i Frankrige, i Creusot, i Montceau-gruberne, i Doubs, fortjener endnu mere opmærksomhed. Man vil endnu bedre forstaa disse streikers betydning, naar man sammenholder dem med lignende foreteelser i andre lande og finder, at der gjennem dem alle gaar en fælles tendens, som tager sigte paa intet mindre end at grunde en ny magt inden den store industri, nemlig det industrielle demokrati.

Den store flerhed af arbeiderne tragter efter politisk magt, blot for at opnaa en bedre økonomisk stilling. Paa samme tid som de arbeider mod det maal at herske i staten ved hjælp af stemmeseddelen, søger de at regjere i fabriker og paa værksteder ved fagforeninger og streiker. Disse to bevægelser gaar parallelt med hinanden uden at sammenblandes.

Den gamle arbeider-organisation i korporationer eller laug satte arbeideren under en slags formynderskab, men gav ham ogsaa en betryggelse for, at han aldrig vilde komme til pludseligt at staa paa bar bakke.

De sluttede korporationer passede for den lille industri, for indskrænket forbrug; de kunde ikke tillempe sig efter den store, demokratiske produktions behov. Denne laugs-aand dannede en hindring for den frie merkantile virksomhed og foretagsomhed.

I arbeids-frihedens navn kastede den franske revolution alle disse regler over bord. Den nye lovgivning havde til formaal at sikre individets uafhængighed og ophæve det gamle formynderskab.

Idet den frygtede for at se den gamle korporations-aand gjenoplivet, negtede den de enkelte individer frihed til at slutte sig sammen. Loven af 1791 straffer med bøder og fængsel enhver sammenslutning mellem arbeiderne for derved at forbedre deres vilkaar. Der blir derfor kun tale om en fri overenskomst mellem den enkelte arbeider og den enkelte arbeids-giver. Revolutionens lovgivere smigrede sig med at have frigjort arbeideren og betrygget hans fremtid. De kunde ikke forudse de samfunds-omvæltninger, der senere bevirkedes ved opdagelsen af dampen, ved nyttig-gjørelsen af den kraft, som indeholdes i kullet, ved indførelsen af den store industri. I 1791 bestod den store flerhed af industrielle chefer af smaa arbeids-givere, og begge de kontraherende parter befandt sig saaledes under omtrent de samme betingelser.

Men friheden blev illusorisk for de arbeider-masser, der fandtes ophobede i fabrikerne, rundt maskinerne. De havde ingen lovlig ret til slutte sig sammen, til at danne foreninger, de saa sig berøvede enhver bevægelses-frihed, fordømte til at forblive isolerede, de havde ikke lov til at komme sammen for i fællesskab at drøfte arbeidsbetingelserne, for at sørge for sin velfærd og forbedre sin stilling. Vi siger: ingen *lovlig* ret. De rottede sig alligevel sammen under fælles forstaaelse og fremkaldte streiker, der under tiden udartede til virkelige opløb, saaledes i England paa chartismens tid og i Frankrige efter 1830. De industrielle landes lovgivning maatte til slut anerkjende retten ikke alene til foreløbige sammenslutninger, men ogsaa til en fast organisation, idet man mente, at arbeider-bevægelsen herved bedre lod sig regulere, og at muligens opstaaende vanskelig-heder lettere vilde kunde løses ad fredelig vei.

Fremfor alt i den anden halvdel af det 19. aarhundred har arbeider-organisationen, fag-foreninger, syndikaterne, udviklet sig med rivende hurtighed. Men bevægelsen antager en forskjellig karakter for hvert land, alt efter den industrielle udvikling, den politiske tilstand, folkets egenskaber og oplysning. Efter som nu lovgivningen ingen hindringer stiller i veien, faar det blive arbeidernes egen sag at organisere sig.

Det er i England — takket være den offentlige frihed og den praktiske, paa samme tid individualistiske og samfunds-dannende aand —, at arbeidernes organisation, anerkjendt ved loven af 1824, har naaet sin største udvikling. Antallet af de sammensluttede arbeidere overstiger for nærværende 1,600,000, d. v. s. omtrent en femtedel af de industrielle arbeidere. Denne fuldkomne organisation har de ikke faaet med en gang. De har gjennemgaaet en urolig

periode, der varede lige til 1848, og som fremkaldte frygt for revolution. Det er først efter 1850, at de store fag-foreninger — ved stadigt at betale meget høie sammenskuds-bidrag — begynder at gaa en lysere fremtid i møde og inden arbeidets verden at danne en slags aristokrati, der roses af konservative national-økonomer og publicister. De arbeidere, som er valgte til deputerede i parlamentet, stemmer med de liberale og har hidtil negtet at lade sig tage paa slæb af de socialistiske partier, som ikke har en eneste repræsentant i underhuset.

Situationen er ikke ganske den samme siden dok-arbeidernes store streike i London i 1889. De senere dannede syndikater har smaa midler at ty til, da de bestaar af sultne horder, uden speciel uddannelse, uden stadig beskjæftigelse, levende fra dag til dag af en ofte utilstækkelig løn, og de magre tilskud er udelukkende bestemte til at skabe streike-kasser. Antallet af forenede dok-arbeidere, der betaler sine bidrag, faldt snart fra 90,000 til 25,000. Ogsaa de nye foreninger stiller sig ofte i klasse-kampens tjeneste. De bryder sig ikke længer om »self-help«, men forlanger statens og kommunens mellemkomst, fordrer mere arbeids-opsyn, mere lovgivning, større skatter for de rige klasser. Deres fremtids-maal gaar forbi stats-socialismen og lige ind i den rene socialisme. De diskussioner om kollektivismen, som begyndte paa kongressen i Liverpool 1890, er siden blet fortsatte. En O'Grady's eventyrlige forvovenhed seirer ofte over en Maudsley's, Burt's, Knight's eller Wood's klogskab. Men man kan dog være forvisset om, at de samlede foreninger ikke i den nærmeste fremtid vil gaa over til social-demokratiet.

I de engelske kolonier i Australien og Ny-Seland har arbeider-foreningerne paa grund af særegne forhold opnaaet en uhørt grad af magt og rigdom. De har drevet igjennem nogle af den europæiske socialismes vigtigste fordringer, f. eks. otte timers arbeidsdag, og de gaar med storm-skridt fremad mod »forfatnings-hjemlet kollektivisme«.

Belgierne staar ikke tilbage for engelskmændene i praktisk sans. Arbeider-verdenen er delt, som landet selv, i socialistiske syndikater og kristelige korporationer. Begge slags foreninger har betydelige penge-midler til sin raadighed. Disse samvirkende (kooperative) foreninger talte i 1897 50,000 medlemmer, og antallet er nu adskillig forøget. I »*Maison du peuple*« i Bryssel og »*Vooruit*« i Genf fremstiller socialisterne sit arbeider-venlige reform-program, saa som forsikring mod sygdom, aarlige pensioner o. s. v. Disse etablissementer ledes med streng disciplin, som arbeiderne har møie med at under-

kaste sig, da den paalægges dem af arbeids-giverne. Førend de gaar i gang med at drive politik, har de belgiske socialister saaledes begyndt at organisere arbeiderne og skaffe sig midler til at kjæmpe for sine demokratiske krav, baade i national-forsamlingen og ude blandt folket selv.

De tyske syndikater er liberale (Hirsch-Duncker Vereine) eller katolske, eller de slutter sig til social-demokratiet. Disse siste har de fleste tilhængere. Men blandt social-demokraterne er der et gammelt fiendskab mellem de politiske organisationer og de syndikale organisationer. I begyndelsen blev syndikaterne af marxisterne betragtede blot som en eksercer-plads, hvor de socialistiske soldater indøvedes. Nu er det jo saa, at alle arbeidere sætter sine økonomiske interesser i første række; kampen for tilværelsen gaar forud for alt andet. Hvad enten arbeiderne er katoliker, liberale eller socialister, saa føler de sig dog intimt forenede ved sine fælles vitale interesser. Truede i sin frihed af den reaktionens aand, der dikterede den tyske regjering tugthus-loven, som nylig forkastedes af rigsdagen, søger de tyske arbeidere at efterligne de sveitsiske arbeidere, der har proklameret sin nøitralitet i politiske og religiøse sager. Intet er mer betegnende i saa henseende end de ord, som udtaltes af Bebel paa den nylig afholdte kongres i Hannover, og som viser, hvilken frygt social-demokraterne nærer for, at syndikalerne skal skille sig ud fra dem. Han erklærede, at partiet var enigt med syndikalerne om at fjerne politiken fra arbeider-bevægelsen. »Den syndikale bevægelse,« sagde han, »er ikke social-demokratisk, den er proletarisk. Den holder sig i afstand fra al politik. Hvorledes skulde den ellers kunne vinde de katolske arbeidere for sig?« — Hvilken fransk socialist vilde vove at føre et saadant sprog?

I Frankrige har de mange revolutioner virket til at forhale arbeidernes organisation. De franske arbeidere forstaar at kjæmpe med fortvilet heftighed. Altid beredte til oprør, ofrer de gjerne sit liv, om saa skal være. Men det er fabelen om haren og skildpadden.

I 1884 blev der i Frankrige angaaende fag-foreninger givet en lov, der tillader dannelsen af syndikater, naar blot ledernes navne samt statuterne offentlig meddeles. Herved befæstedes baade arbeidernes og arbeids-givernes magt, og dette er i det hele taget den for arbeider-klassen gunstigste lov, som er blet givet i Frankrige i de siste hundred aar. I dette land har der længe været uenighed mellem syndikalerne og politikerne, som vil inddrage arbeider-organisationen under den politiske organisation. Et brud fandt sted mellem dem paa kongressen i Nantes i 1894 angaaende et taktisk

spørsmaal, et brud, der paa en opsigts-vækkende maade fornyedes paa den internationale kongres i London, hvor syndikalerne modsatte sig general-streik.

Antallet af sammensluttede industrielle arbeidere i Frankrige vokser vistnok uophørligt, men naar dog for øieblikket kun til ca. 500,000, en ottende del af den industrielle befolkning; og de 18 mill. mennesker, som lever af agerbrug, er ganske fremmede for denne bevægelse. Og endda er det ikke synderligt mere end 200,000 af disse arbeidere, som tilhører syndikaterne anderledes end i navnet, og som betaler sine regelmæssige tilskud. Men det er dog en begyndelse.

Ikke alene begynder arbeiderne at organisere sig, men ogsaa at koncentrere sig, takket være *arbeider-børserne*, der er blet grundede siden loven af 1884. For tiden eksisterer der af saadanne ialt 55, der omfatter næsten halv-delen af alle de sammensluttede arbeidere. Disse børser anlægges i byerne og har aarlige tilskud af vedkommende kommuner. Og det er ofte temmelig store summer, det her dreier sig om. Saaledes er omkostningerne ved oprettelsen af arbeiderbørsen i Paris opførte paa det kommunale budget med en sum af 127,750 kroner. Disse institutioner, der byder mange materielle fordele, omfatter alle de i en og samme by boende fag-arbeidere, der har sluttet sig sammen i syndikater. Børserne har en tendens til at gjøre syndikaterne nøitrale i politisk, om ikke i religiøs henseende. Man søger at stanse alle kilder til uenighed, for lettere at kunne fæste opmærksomheden ved fagets sær-interesser. Disse arbeiderbørser spiller ikke længer den beskedne rolle blot og bart at være arbeids-anvisnings-kontorer — saaledes som Molinari tænkte sig det, da han i 1843 undfangede den første ide —; men de er ogsaa blet brænd-punkter for opdragelse og kundskabs-meddelelse. De anlægger biblioteker, anordner sammenkomster og forelæsninger, grunder hjælpekasser for omflakkende arbeidere, drøfter den økonomiske kamp og gjør propaganda paa lands-bygden. De er »arbeidets templer«, »det fremtidige samfunds arne-steder«.

Arbeider-børserne danner det mest fremtrædende træk ved arbeidernes organisation i Frankrige, ligesom fag-foreningerne i England og de kooperative foreninger i Belgien.

Arbeider-børserne har saa igjen sluttet sig sammen. Hvis alle byer havde slige børser, og alle disse var med i denne fællesforening, vilde arbeider-hærens enhed være oprettet.

Ved siden af, og i begyndelsen i strid med arbeider-børserne grundede syndikalerne paa kongressen i Limoges i 1895 en *Con-*

fédération générale du travail, bestaaende af nationale fag-føderationer og ikke-fødererede syndikater. Denne institution har sat sig et storartet maal, nemlig at omfatte hele arbeider-verdenen, skabe en selvstændig magt, der kunde gjøre arbeider-klassens krav uimodstaaelige, bortrydde enhver hindring, stadig holde et frygteligt Damokles-sværd over det borgerlige samfunds hode, nemlig general-streiken. Men der er langt fra drøm til virkelighed. Konføderationen eksisterer kun paa papiret. Der mangler elementer til dens dannelse; ti intet er vanskeligere end at samle til en eneste konføderation alle fag-arbeidere fra den ene ende af Frankrige til den anden. Der findes meget faa saadanne sammenslutninger eller lands-foreninger.

Ogsaa i de Forenede Stater har der dannet sig en *Federation of Labor*, der søger at virke som modvægt mod arbeids-herrernes foreninger, og som raader over mægtige midler. Det samme har fundet sted i England, hvor fag-foreningerne har sluttet sig sammen til en føderation. En speciel kongres blev holdt i Manchester i januar 1899 for nærmere at bestemme reglerne for føderationens virksomhed.

Det er i Danmark, at arbeidernes og arbeids-givernes organisation har naaet den høieste grad af fuldkommenhed; her finder man virkeliggjort den tendens til koncentration, som man kan spore i Frankrige og England. (Sluttes).

Jord-oljens ophav.

(Efter dr. **J. H. Bechhold** i *Umschau*).

Vi brænder hver kvæld petroleum paa vor lampe, uden at tænke over, hvorledes dette uundværlige stof, som pumpes op af jorden, har dannet sig der nede i det dunkle dyb. Indtil for ti aar siden kunde heller ikke videnskaben give noget svar paa dette spørsmaal; i regelen holdt man sig til den berømte Mendelejefs hypotese, at jord-oljen maatte tænkes at være dannet ved indflydelse af vand paa metal-karbider i jordens varme indre, altsaa ad en helt uorganisk vei. Saa var det, Höfer fremførte en række geologiske grunde for, at petroleum var opstaaet af døde sjø-dyrs fedt. Og Engler beviste ved sine glimrende undersøgelser, at alskens dyr- og plante-fedt og voks ved destillation under stærkt tryk omdannes til petroleum. Den høie temperatur og det vældige tryk nede i jord-skorpens dybder, hvor petroleums-aarerne løber, udgjør netop omstændigheder, der

stemmer fortrinligt med Höfers og Englers teori. De uhyre petroleumsleier i Kaukasus og Nord-Amerika forudsætter ialfald umaadelige forraad af raa-stof for olje-dannelsen. I seneste tid er der da ogsaa fremsat flere forklaringer paa dette spørsmaal, og med veiledning af *Umschaus* dygtige redaktør, dr. Bechhold, skal vi gjøre nærmere rede for disse.

A. F. Stahl opstiller den hypotese, at raa-stoffet for petroleum bestaar af *diatomeer*, mikroskopiske alger, som paa mange steder dækker svære omraader, baade af tørt land og da i død tilstand, og af fersk- og salt-vandsflader og da i levende tilstand som »plankton«. Stahl antager, at de i tidernes løb indtræffende sænkninger og hævninger af kysterne har afstængt salt-sjøer, hvor diatomeerne har formeret sig uhyre, mens regn-vand og elve har fortyndet salt-holdigheden og fyldt sjø-bunden op med slam, indtil efter aartuseners forløb sjøen er grundet op og tørlagt.

Diatomeerne udgjør ogsaa, efter G. Krämers og A. Spilkers hypotese raa-stoffet for petroleum, kun at de antager dannelsen at være foregaaet i fersk-vands sjøer, som efter hvert er blet fyldt op af elve-slam. Til forsvar for hypotesen om, at det er diatomeerne man har at regne med, fremholder de, at alene disse væsener kan tænkes at forekomme i slig uhyre mængde, at denne stemmer med den uhyre petroleums-masse.

Imod denne fremhævelse af diatomeernes ene-berettigelse til at komme i betragtning, anfører nu Engler — til forsvar for den hypotese, at petroleumen skyldes døde sjø-dyr — en del iagttagelser af Andrussov og O. Lang angaaende den store, næsten afstængte bugt paa øst-siden af det Kaspiske Hav, Adsjidarja eller Karabugas. Bugten er ganske grund, men maaler 15,500 kvadrat-kilometer (omtrent som Bratsbergs amt eller kongeriget Saksen i udstrækning); forbindelsen med det Kaspiske Hav dannes af en 5 kilometer lang og 100—500 meter bred rende paa en meters dybde. Den svære bugt modtager intet tilløb af elve; paa grund af den stærke fordampning foregaar der stadigt en voldsom tilstrømning af vand fra det Kaspiske Hav. Dette vand fører med sig uhyre mængder af »plankton« (diatomeer o. l.) samt fisk, som øieblikkelig omkommer i Adsjidarjas umaadeligt salte vand. De hyppige sydøst-storme feier vældige skyer af steppe-sand og støv vidt ud over bugtens bølger; med tiden vil den sikkerlig grundes fuldstændig op. Slammet paa bunden af bugten er rigeligen opfyldt af fiske-lig.

Andrussov gjør fremdeles opmærksom paa, at en russisk ekspeditions undersøgelser har bevist, at vandet paa dybet af Sorte-

havet er saa rigt paa svovl-vandstof, at alt levende, som trænger did ned, fluksens omkommer. Saaledes kan havets aadsel-ædere ikke faa udrydde de fiske-lig, som leirer sig paa Sortehavets bund. Mellem slammet maa der altsaa samle sig umaadelige forraad af dyrisk fedt.

Ogsaa for Rødehavets vedkommende maa noget lignende være tilfælde; her synes petroleums-dannelsen i bund-slammet at være i fuld gang; ti der svømmer stadig paa havets overflade olje-øine af tjære-agtig petroleum.

Alle disse tre indelukkede hav-bugter viser sig altsaa at være værksteder for omdannelse af sjø-dyrs fedt til petroleum.

Betænker man saa, at hele strøget fra Karpaterne til Aral-sjøen indtil tertiær-tiden udgjorde et eneste stort hav med en rig dyreverden, da forstaaes det let, hvorledes just dette strøg nu viser sig at være saa rigt paa petroleums-aarer. Land-jorden har efter hvert hævet sig og dannet afstængte salt-sjøer i lighed med Adsjidarja, hvor fiske-lig har dynget sig sammen. En bekræftelse paa hypotesen udgjør de talrige rester af dyb-havs dyr, som forekommer i petroleumsleierne; disse indeholder ligeledes rigeligt af salt og salt-vand. Rester af diatomeer (kalk-skaller) har man derimod ikke truffet paa.

Det synes derfor, som om Engler har givet den rigtigste forklaring paa jord-oljens oprindelse, naar han hævder, at den væsentlig skyldes fedt af sjø-dyr. Derfor er det jo ikke udelukket, at ogsaa diatomeer og planter med rigeligt voks har bidraget sit til samme resultat.

To bøger.

Troels Lund: *Livsbelysning.*

A. Andersen: *Mennesket efter Evangeliernes Opfattelse.*

Motto: »Lad os høre begge parter«.

Af de bøger, der 1898 udkom her i Norden, er »Livsbelysning« af Troels Lund og »Mennesket efter evangeliernes opfattelse« af A. Andersen de to mærkeligste, *jeg* kjender. Man kan ikke sige, at de er to alen af samme stykke, men man kan ikke læse dem, uden at man nødvendigvis maa drage en sammenligning mellem dem. Begge gaar de ud fra som givet, at et menneskes verdens-anskuelse og livs-anskuelse er saa aldeles afhængige af hinanden, at den ene altid er en følge af den anden. De

danner, efter disse to forfatteres fremstilling, en uopløselig enhed eller svarer i ethvert tilfælde saa nøie til hinanden som signetet til sit aftryk. Forskjellen er kun den, at hos Troels Lund er det verdens-anskuelsen, der frembringer livs-anskuelsen, hvorimod det hos A. Andersen er livs-opfattelsen, der fremtvinger verdens-opfattelsen.

Troels Lunds „*Livsbelysning*“ er i grunden en verdens-anskuelsernes historie. Han paaviser, at lige ned til den nyere tid var verden for den almindelige opfattelse som en stor hal, hvor himlen var loft, jorden stue, og helvede kjælder. Først ved Giordano Bruno (brændt paa kjætterbaalet aar 1600) fik djævle-troen og stjerne-tydningen, disse to vældige fortids-uhyrer, sit bane-saar. Ti Giordano Bruno lærte, at fiks-stjernehimlen, den saakaldte ottende store, ingenlunde dannede verdens grænse; der var overhode ingen hvælving, ingen grænse; verden var ikke endelig, men uendelig. Og det var ikke blot stjerne-tydning og djævle-tro, der nu havde faaet bane-saaret, men kristendommen i det hele taget. De tanker, denne indeholdt, »blev til smaating og blev borte i forhold til det nye og svimlende: en uendelig verden, en uendelig Gud — — — læren om Guds Søn mister sin fordums bærekraft, udtømmes som ad et usynligt hul, saa saare et menneske for alvor vil tænke derover.« — Men Troels Lund har næppe ret i, at vor livs-anskuelse er aldeles afhængig af verdens-anskuelsen. Ti medens en verdens-anskuelse kun er den opfattelse, det billede, man danner sig af universet, er en virkelig selv-erhvervet livs-anskuelse noget helt andet, nemlig en bestemt opfattelse af menneske-livets maal, et bestemt syn paa, hvorledes et menneske blir hjertens lykkeligt. For de tidligste græske filosofer var verdens-anskuelsen om ikke alt saa dog hovedsagen. Men efter Archelaos, der i Diogenes Laertioses »Filosofiske Historie« (Riisbrighs oversættelse side 63) kaldes den sidste fysiker, blev det anderledes; ti Archelaos's discipel Sokrates havde ingen særegen verdens-anskuelse. Han sagde, at han intet viste uden det, at han intet viste. Men han sagde ogsaa, at guddommen tilkjendegav ham sin vilje. Dette vil med andre ord sige, at han fandt sandheden ved at søge indad, ved selv-fordybelse. Kun ad den vei finder man en virkelig liv-sanskuelse. Forsøger man ad anden vei at komme til en saadan, blir resultatet det, at man maa gjøre Jobs tungsindige ord til sine: »Jeg haabede til lys, da kom mørke« (Job 30, 23). Det var netop livs-anskuelse, som de efter Sokrates følgende filosofer søgte at danne sig. De søgte at besvare det spørsmaal: Hvorledes blir jeg, et menneske, hjertens lykkelig? — Derfor maa selv dr. Troels Lund, naar han skal gjengive, hvad Epikur fra Samos lærte sine talrige tilhørere i haven ved Athen, begynde saaledes: »Enhver stræber efter lyksalighed.« Og taler han om stoikerne, siger han straks, at deres grundtanke var ligesom Epikurs, at »menneskets maal er lyksalighed.«

Og, maa *vi* spørge, er dette ikke netop grundtanken i alle store filosofers livs-anskuelse? Lærte Buddha ikke, at den høieste lyksalighed (nirvana) kun naaedes ved sjæls-renhed, forsagelse og selv-fordybelse? Og nu Jesus af Nazareth! Kom han for at bringe menneskene en ny verdens-anskuelse? Nei, Matthæus fortæller, at »da Jesus saa folket, steg han op paa et bjerg, og da han havde sat sig, gik hans disciple til ham, og han oplod sin mund og lærte dem og sagde: »Salige er de fattige i aanden, ti himmeriges rige er deres« o. s. v. (Matth. 5—7). Alle teologer og ikke-teologer ved, ad hvilken vei Jesus kom til sin livs-anskuelse. I sit essai om »The Over-Soul« siger Emerson saaledes: »Det er ingen nytte i at prædike for mig fra det udvortes. Det kan jeg kun alt for let selv gjøre. Jesus taler altid ud fra sit indvortes (»always from within«) og det i en grad, at han overgaar alle andre. Heri ligger miraklet.« Det blir saaledes en væsentlig brøst ved Troels Lunds i saa mange henseender fortrinlige bog, at den uden videre lader livs-anskuelsen fremgaa af verdens-anskuelsen.

A. Andersen gaar i sin bog om *„Mennesket efter Evangeliernes Opfattelse“* den modsatte vei. Han begynder med livs-anskuelsen og lader denne frembringe en verdens-anskuelse. Straks paa første side skriver han saaledes: »Hvad et menneske er, hvilke kræfter, der er i bevægelse i det, hvad det spittede og modstridende, der er i det, betyder, hvad dets maal er, disse og mange flere spørsmaal af samme art fødes ud af selve det liv, der leves, og stilles til den enkelte, der har faaet del i dette menneskeliv, med større og større og større styrke. Det er svar herpaa der kræves, klarhed over livet, en klarhed lig den, der en gang blev udtrykt i ordene: »Jeg ved, hvorfra jeg kommer, og hvor jeg gaar hen«.« Og side 73 heder det: »At finde sig selv og finde kilden til sit liv er den første opgave, der foreligger et menneske, der vil have sit liv levet paa fast bund, i sandheden, men dette kan kun ske ved at søge ind i sig selv. Og ind i sig selv, med den dybeste sandheds-trang, med ærlighed og redelighed, søgte Herren fra først af, veiledet, som han var, ved det af Moses og profeterne talte ord; til bunds i sig selv fandt han, til det inderste i sit liv, og han fandt der, at han ikke var af sig selv, og ikke af intet, men af Faderen. Han fandt sig selv som Sønnen, og han fandt kilden til sit liv i den almægtige Gud, i Faderen: »Retfærdige Fader! og verden kjendte dig ikke, men jeg kjendte dig.« Ingen i verden vidste det; ti ingen var med trang til liv og sandhed kommen saa dybt ind i sig selv; men han viste det. Her laa udgangs-punktet for sandheden, dens kildespring, og nu var det fundet.« Efter en saadan udtalelse skulde man tro, at Andersen paa det kraftigste vilde hævde, at Jesu tro og lære, saaledes som vi lærer den at kjende efter evangelierne, væsentlig er en livs-anskuelse. Men nei, i dets sted hævdes paa det eftertrykkeligste, at kristendommen lige

saa vel er en verdens-opfattelse. Side 271 f. eks. skriver han saaledes: »Kristendommen er ikke blot løsningen af spørsmaalet, hvorledes det enkelte menneske naar sit maal, noget saa at sige rent privat inden for det hele, store verdens-liv, men den er tillige en livs-opfattelse og verdens-opfattelse. — — — Overfor den staar i nutiden én denne helt modsat livs- og verdens-opfattelse, der har sit tilhold paa den sanselige erfarings, paa den nøiagtige iagttagelses og slutnings omraade. Den er væsentlig af natur-videnskabelig art og omfatter ligesom den kristelige den hele tilværelse. Der er ikke længer det, der er enighed om. — — — Er den ene af disse to verdens-opfattelser rigtig, er den anden vrang.« Sammesteds anføres den engelske teolog dr. Westcott, der hævder, at den kristelige tro er »a view of the whole univers« d. e. en verdens-anskuelse.

Men hvor kan Andersen paastaa, at den verdens-anskuelse, der omfatter den sanselige natur, modsiger den livs-anskuelse, der gjør sig gjældende i Jesu tro og lære efter evangelierne? Er der f. eks. tale om sjælens eksistens eller udødelighed, saa formaar natur-videnskaberne ikke at sige noget afgjørende om den ting. Selv om man indrømmer, at tanken er en hjerne-funktion, er det ikke sagt, at det er den graa hjerne-masse, der frembringer tanken; var dette tilfælde, vilde ganske vist et menneskes »sjæle-liv« ophøre, naar hjernen ikke længer kunde virke. Men som professor William James har paapeget,*) den produktive funktion er ikke den eneste funktions-maade i den fysiske natur; der gives ogsaa permissive (befriende) og transmissive (gjennem-slippende) funktioner. Ingen kan mod-bevise, at hjernens virksomhed beror paa en saaden gjennem-slipning. Fordi hjernen er instrument, er det ikke sagt, at den ogsaa er selve musikeren; fordi den er telegraf-station, er det ikke sagt, at den ogsaa er stations-forstander. »Tankerne!« — siger Emerson — »ja, naar jeg holder øie med den rindende strøm, som fra egne, jeg ikke ser, aar efter aar gyder sine strømme ind i mig, ser jeg, at jeg er en kost-gjænger; ikke aarsag, men en forbauset tilskuer af dette æteriske væld; jeg attraar og sætter mig selv i modtagende stilling, men fra en eller anden fremmed**) energi kommer synerne.« Naturforskere som Crookes og Wallace og mange andre tror paa sjælens eksistens; hvor kunde de det, dersom der i følge en eller anden natur-lov var leveret bevis for dens ikke-tilværelse? »Er mennesket blet til for at leve trods døden?« spørger A. Andersen. »Herpaa — siger han — er altid svaret og svares ja indenfor den kristne menighed.« — Denne anskuelse staar ikke i modstrid med eller modbevises af den natur-videnskabelige viden og verdens-opfattelse. Det er ikke sandhed og og løgn, der paa dette afgjørende punkt staar overfor hinanden, ikke en

*) Se *Kringsjaa* XIII 596 ff.
**) For hjernen fremmed. O. A.

gang tro og viden, men det er tro og ikke-viden. Men, spør vi, havde Jesus nu alligevel ikke en særegen verdens-anskuelse? Han ender et afsnit i sin bjerg-prædiken med de eiendommelige ord: »Saa værer da fuldkomne, som eders fader i himmelen er fuldkommen.« Her har vi i faa ord hele hans syn paa livet. Han kalder Gud ikke blot sin, men alle menneskers fader, og heri ligger, at Gud er kjærlighed, og tillige, at vi skal elske hverandre som brødre. Dette er netop grundloven i faderens rige, det rige, der nævnes i »Fader vor« (kfr. Joh. ev. 13, 34—35). Det var ad indre vei, at Jesus havde erfaret, at han var Guds søn, og at Gud var hans og alle meneskers fader, og dette var ganske vist mere end moral, nemlig religion, tro, guds-forhold; men kan man i grunden kalde det en verdens-opfattelse, en anskuelse af universet? »Han (Jesus) var i sit liv Guds Søn, fordi han valgte at være det,« siger A. Andersen (side 49). Hvor kan nu Troels Lund paastaa, at læren om Guds Søn udtømmes som ad et usynligt hul, fordi Giordano Bruno finder, at verden er uendelig? Hvad vedrører i grunden Jesu og hans diciples underlige livs-anskuelse den Giordano Brunoske verdens-anskuelse? Og hvor kan A. Andersen sige, at naar den ene anskuelse er rigtig, er den anden vrang? Man vil maaske indvende, at Jesus ikke blot taler om Faderens rige (himmerige), men ogsaa om helvede og helvedes pine, og at dette viser, at han ikke hyldede den persiske djævle-lære og verdens-anskuelse, der formede og prægede hans livs-anskuelse. Men det er ikke tilfældet. Ti som allerede nævnt var det ad indre vei, Jesus som kom til sin livs-anskuelse, og man vil dog vel ikke bebreide ham, at han havde et aabent øie for den polaritet, der gjør sig gjældende ikke blot i den legemlige verden, men ogsaa i den aandelige. Ti ligesom nord-magnetismen ikke kan vise sig i en jern- eller staal-stang, uden at der ogsaa fremkommer syd-magnetisme, og ligesom lys til sin modsætning har mørke (mangel paa lys), varme til sin modsætning kulde, flod — ebbe, saaledes har ogsaa glæde til sin modsætning sorg, lyksalighed til sin modsætning ulyksalighed. Menneskets maal er lyksalighed, men derved er ikke sagt, at alle *er* lyksalige; mange vandre maaske en vei, der fører til ulyksalighed.

»Det bødes der for i lange aar, som kun var en stakket glæde,
det smiler man frem i en flygtig stund, men bort kan ei aar det græde.«

Naar Jesus taler om helvede, Gehennas ild, det yderste mørke, saa mener han ikke et bestemt sted, hvor menneskene en gang i fremtiden ifølge en afsagt dom skal pines paa udvortes maade; nei han mener med disse billedlige udtryk — han yndede som bekjendt lignelser — en indre ulyksalighed, der i følge livets lov kan være og blive uundgaaelig. Naar

han siger: »Deres orm dør ikke, og deres ild slukkes ikke,« saa maa dette ikke tages bogstaveligt; allerede det, at der bruges to billeder — ormen og ilden — viser straks, at her er tale om en indre, aandelig ulyksalighed og pine. Paa samme maade har det sig ogsaa ofte, naar han taler om livet og døden.

Det er vel værdt at lægge mærke til, at Andersens bog dreier sig om mennesket »efter *evangeliernes* opfattelse« — ikke efter apostel-brevenes. Han skriver herom selv saaledes: »Om evangeliernes forstaaelse paa dette punkt spørges her, ikke om apostel-brevenes, da det ikke er evangelisternes eller apostlenes opfattelse, der søges, men Herrens, og denne maa først og fremst være at finde i fremstillingerne af hans liv. Det kan nu ganske vist ikke paa forhaand benegtes, at der baade paa dette og hint punkt, ja endogsaa i selve grundsynet, kunde være en forskjel mellem Herren og evangelisten, at denne ikke helt og fuldt har forstaaet mesteren, men at han, paavirket af sin fortid eller af de menigheds-kredse, han levede i, kunde have sat sit eget i steden for Herrens. Der maatte da forsøges, om det var muligt at naa tilbage til Herrens egne ord og udtalelser, udskille disse fra evangelisternes og i dem søge det afgjørende svar. Et saadant forsøg er gjort og gjøres*) baade med stor omhyggelighed og grundighed; men det har ikke havt magt til at arbeide sig frem til almindelig antagelse.« — Skjønt Andersen nu selv gaar ud fra, at det var ad indre vei, Jesus fandt sandheden, tør han dog ikke — om jeg saa maa sige — selv følge denne indre vei, anvende »den indre kritik«, som han kalder det, men foretrækker at følge og fortolke evangelierne efter »bogstaven«. Dette kan maaske i nogen grad forklare — men det vedblir alligevel at være mærkeligt og er hans bogs svage side —, at han fastholder, at kristendommen (efter evangelierne?) er en verdens-opfattelse, »a view of the whole univers«, i steden for at hævde, at den væsentlig er en livs-anskuelse, og det en saa inderlig, at den aldrig kan komme i strid med en sand og rigtig verdens-anskuelse. Naar der i kirken har været fremsat *urimelige* dogmer, saa stammer de ikke fra Jesus, det kan man være vis paa, men er en senere tids uforstandige tilføielser, der ikke blot vansirer, men ligefrem modsiger den rene og ophøiede livs-anskuelse og tro, Jesus fandt ad indre vei.

H. Nissen.

---

*) Side 274 nævnes Baldensperger, E. Haupt, Wendt og Steude.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 28. marts 1900.

Lord Roberts har nu besat Bloemfontein og er ifærd med at gjøre denne by til basis for sin videre fremrykning. Han mødte ingen modstand ved sin indrykning i byen og var til og med saa heldig paa jernbane-stationen at forefinde et for sine behov tilstrækkeligt antal lokomotiver og jernbane-vogne. Dette satte ham straks istand til at tage jernbane-strækningen mellem Bloemfontein og Oranje-floden i brug og gjorde det forholdsvis let for ham at rense strækningerne ved Oranjefloden for burere. Jernbane-forbindelsen mellem Bloemfontein og Kapstaden er nu aabnet. Rigtignok er begge jernbane-broerne over Oranjefloden, baade den ved Bethulie og den ved Norvals Pont ødelagte af burerne. Men de ulemper, som derved foraarsages, er ikke synderlig store, og broerne vil om ikke længe være istand igjen.

De burere, som endnu stod ved Oranje-floden ved besættelsen af Bloemfontein, har dels nedlagt vaabnene, dels trukket sig tilbage. En større burer-afdeling under kommandant Olivier er saaledes marscheret i nordøstlig retning langs Basutolands grænse for at forene sig med de ved Kroonstad staaende burere, og en anden mindre afdeling staar ved Fauresmith »beredt til at kjæmpe til det yderste«. En tid lang saa det ud, som om Oliviers styrke skulde komme til at lide samme skjæbne som Cronje og hans mænd. Ti Roberts havde udsendt general French og hans rytter-brigade for at fange dem. Men nylig er der indløbet efterretninger om, at French er vendt tilbage til Bloemfontein med uforrettet sag, og det vil saaledes lykkes Oliviers styrke uskadt at naa frem til Kroonstad. Et andet spørsmaal er det, hvordan det vil gaa den i Fauresmith staaende styrke.

En by, som endnu venter paa at blive undsat, er Mafeking, hvor tilstanden paa grund af utilstrækkelig proviant daglig blir værre. En liden styrke under oberst Plumer har søgt at komme byen til hjælp nordenfra, men er slaaet tilbage af burerne, og Mafeking kan nu kun haabe paa undsætning fra Kimberley i syd. En engelsk kolonne, som synes at staa under Methuens kommando, er ogsaa rykket ud fra Kimberley for at undsætte Mafeking; men den har nu temmelig længe staaet ved Warrenton ude af stand til at komme over Vaal-floden, hvis nordre bred burerne forsvarer med stor kraft. Det er derfor et spørsmaal, om Mafeking vil blive undsat i tide.

Foreløbig er Roberts's bestræbelser rettede paa at udruste sin 60,000 mand stærke hær til det forestaaende vinter-felttog og bevæge Oranjeboerne til at opgive kampen og vende hjem. Det synes ogsaa, som om adskillige Oranje-boere har nedlagt vaabnene. I Natal har burerne forskanset sig i Drakensberg-passene og ved Biggarsberg, uden at Buller har gjort noget forsøg paa at fordrive dem fra disse stillinger. Oranjefristatens regjerings-sæde er forlagt til Kroonstad, hvor Joubert forbereder

et haardnakket forsvar og ophober store forraad. Efter Salisburys afvisende svar paa Krügers og Steijns henvendelse, synes det nemlig utvilsomt, at burerne vil forsvare sin uafhængighed til det yderste.

Tyskland.

Den tyske rigsdag har i den siste tid været skuepladsen for tumultuariske optrin. Foranledningen har været den saakaldte *Lex Heinze*, et lovforslag, som er indbragt af regjeringen og støttes af en stor majoritet i rigsdagen. Forslaget er et produkt af de konservative og klerikale partiers sædeligheds-bekymring, og skulde som saadant have til hensigt at værne om sædeligheden; men det skyder langt over maalet, idet det indeholder paragrafer, som betegner ligefremme attentater paa kunstens frihed. Udstilling og salg af bøger, blade, kunstverker o. s. v. samt offentlige forestillinger vilde, hvis loven blev vedtaget, blive stillede under den vilkaarligste kontrol, og forslaget har derfor vakt en storm af indignation over hele Tyskland. Agitationen imod det blev indledet af det yderste venstre og socialisterne, men er tillige blet understøttet af mænd, som nyder den høieste anseelse i den literære og kunstneriske verden. Der er endog i Berlin dannet et Goethe-forbund til beskyttelse af den kunstneriske frihed.

Da *Lex Heinze* kom fore i den tyske rigsdag satte oppositionen i gang en kraftig obstruktion imod den. Alligevel blev de omstridte paragrafer, med de konservative og klerikale partiers majoritet, vedtagne ved første og anden læsning. Men ved tredje læsning var omkring 100 medlemmer af majoriteten bortreist, og denne omstændighed benyttede oppositionen sig af. Den forlangte nemlig, at votering skulde ske ved navne-opraab og forlod derpaa i flok og følge salen. Følgen var, at kun 172 medlemmer var nærværende ved voteringen, og da rigsdagen ikke er beslutningsdygtig uden at 197 medlemmer er tilstede, maatte forhandlingerne udsættes. Præsidenten, den ultramontane grev Ballestrem, blev herover rasende, og ved oppositionens tilbagevenden i salen opstod der en vild larm. Men oppositionen havde opnaaet sin hensigt. Ti præsidenten maatte erklære, at da det var nødvendigt at faa debatten om budgettet afsluttet før første april, kunde *Lex Heinze* ikke gjenoptages paa dags-ordenen før efter første april. Der er saaledes indtraadt en pause, som lovens modstandere vil vide at benytte vel.

R. E.

Forskjellige meddelelser.

— *Hul-speil med 3 meters tvær-snit* fabrikeres nu i Chicago for en pris af 3600 kroner. Et saadant speil samler 7 kvadrat-meter sol-straaler til et brænd-punkt; her blir varmen saa høi, at selv de tungest smeltelige metaller smelter, medens de i nogen afstand fra dette punkt ophedes nok til at kunne hamres og valses. Selvfølgelig vil saa kraftige hul-speil gjøre udmærket nytte ved anbringelse i elektriske lys-kastere. Desuden kan man ved deres hjælp konstruere vældige teleskoper efter det i lang tid forladte Herschel'ske princip.

— *Kunstig gigt.* Som bekjendt faar ogsaa høns gigt, idet urin-syre lagrer sig som haarde knuder ved leddene. Ogsaa rovfugle, især gribbe, som holdes i bur, kan faa gigt-knuder; denne omstændighed samt den almindelige antagelse, at mennesker faar gigt ved at spise rigeligt med kjød, har bragt dr. Kionka i Breslau til at prøve, om kjød-ernæring fremkalder gigt hos høns. Han lod en del høns to gange daglig fodre med bare kjød — og ganske rigtigt om nogle maaneder (3—5) begyndte der at vise sig gigt-knuder og gigt-anfald hos dyrene. Til slut blev staklerne rent elendige og døde. Der var tydelige aflagringer af urin-syre i leddene. Nu havde dr. von Noorden tidligere anbefalet som et middel mod gigt en rigelig tilførsel af kalk. Kionka gav derfor sine gigtiske høns kalk at spise — 5 gram kalk til 75 gram kjød; og nu viste det sig, at af urin-syre lagrede der sig da bare halvt saa meget som ellers. Hos høns kan man altsaa modarbeide gigten ved at blande kalk i maden. — Om det derfor kan siges, at kalk er et middel mod gigt ogsaa for mennesker, er selvfølgelig ingen given sag.

Notiser.

— *10,240 døde i Bombay* i januar af pest, kopper, o. l. I februar døde der 400 om dag.

— *18 børn i 10 aar* har en arbeider-kone i Prøissen født til verden; de 17 er i live. Hun har faaet tvillinger hvert aar, siden hun giftede sig.

— *Tysklands kronprins* tog forleden dag studenter-eksamen og erklæredes for voksen mand.

— *Felt-marskal Blüchers sønnesøns søn,* grev Gerhard von Blücher, har i flere aar tjent sit brød som vægter i New York og Baltimore og ligger nu syg paa et hospital. Forleden dag fik han den glædelige besked, at han havde arvet et slot og en million — han skal være i bedring alt.

— *60 ægtemænd* i byen Rostov ved Don har i januar flygtet fra sine hustruer; disse har anmodet politiet om hjælp til at finde rømlingerne igjen — saaledes kjender man tallet.

— *Professor Alexander Tille* i Glasgow, en tysk-født lærd, af hvem *Kringsjaa* har meddelt artikler, blev den 1. mars paa grund af sin offentligt udtalte sympati med burerne gjenstand for et voldsomt udslag af britisk patriotisme i anledning af Ladysmiths befrielse. 400 værftsarbeidere togede op foran universitetet og forlangte tyskeren udleveret. Universitetets styrelse meddelte, at Tille havde taget afsked og var reist ud af landet; dette vilde uro-stifterne ikke tro paa, men gav sig til at hugge universitets-porten itu. Omsider fik politiet ordenen gjenoprettet.

— *Tysklands nye lovbog,* som traadte i kraft ved nytaar, er allerede at finde overalt i riget, undtagen i den — juridiske afdeling af læse-salen paa det kongelige bibliotek i Berlin.

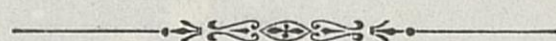
— *90,000 kroners aars-løn* har chefen for læge-væsenet ved briternes hær i Syd-Afrika, Sir William Mac Cormac.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XV. 15. APRIL 1900. HEFTE 7.

Elektrogrammer.

En ny form for billed-dannelse.

(Efter Elmer Gates i *Cosmopolitan*).

Meteorologer, elektrikere og fotografer har alle været lige interesserede i at skaffe billeder af lyn-glimt og elektriske gnister ved hjælp af et vanligt fotografiapparat. Det faldt mig nylig ind, at den elektriske gnist maatte kunne frembringe et billede af sig selv uden hjælp af noget kamera, nemlig om man lader den ledes direkte igjennem den følsomme plade. Efter en del mislykkede forsøg var jeg endelig saa heldig den 6. august forrige aar at

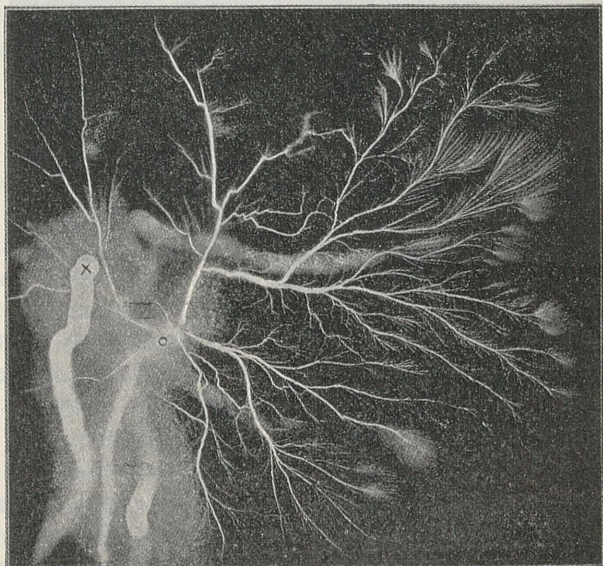

Fig. 1.

frembringe mit første elektrogram, som fremstilles i fig. 1. Det bør kanske atter gjøres opmærksom paa, at dette billede ikke er noget fotografi, fremstillet ved at lade den elektriske gnist aftegne sig og ved lysets hjælp fæste sig paa en følsom plade. Det er selve gnistens autografi og den blev frembragt paa følgende maade:

Jeg anbragte en følsom plade i en fuldstændig uigjennemsigtig konvolut, som jeg sørgede for at holde fuldstændig tør. Konvoluten skulde naturligvis beskytte pladen saavel mod lyset i arbeids-rummet som mod lyset af gnisterne fra den elektriske maskine. Under gunstige omstændigheder giver den maskine, jeg anvender, gnister af 18 tommers længde. Jeg gav den denne gang en saadan omdreiningshastighed, at de frembragte gnister kun blev omtrent af den halve længde, og derpaa fjernede jeg polerne saa langt fra hinanden at gnisten ikke kunde springe over, idet der isteden frembragtes en dusk-formig udstrømning af elektricitet. Derpaa holdt jeg pladen lodret mellem de to poler, noget nærmere den negative end den positive, men med den følsomme side vendt mod den positive pol. Saa nærmede jeg hurtig den positive pol henimod pladen, og en enkelt gnist fik lov til at springe over. Denne gnist gjennemborede papir-konvolutten, gik omkring kanten af den følsomme plade og fortsatte derpaa sin vei gjennem luften hen til den negative pol.

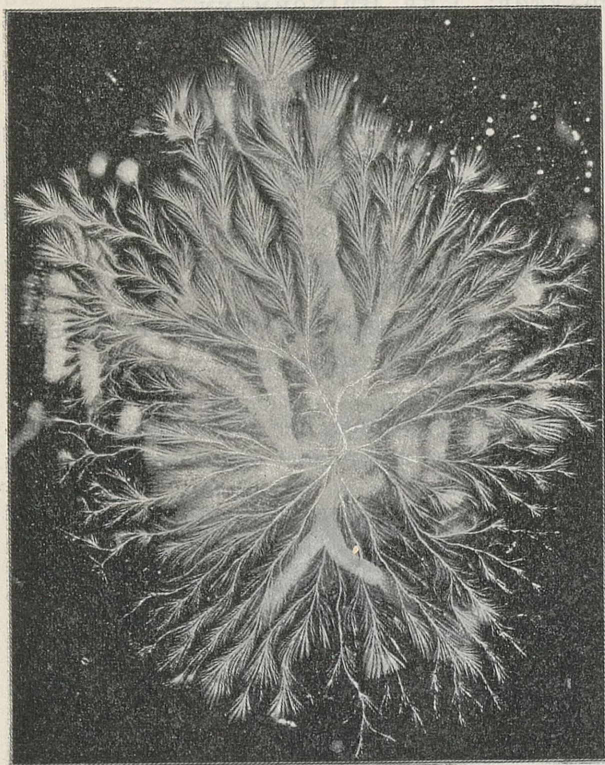

Fig. 2.

Denne gnist gik gjennem luften og fulgte ikke overfladen af den følsomme plade. Det billede, jeg fik, var følgelig et fotografi og ikke noget elektrogram, som det fremgaar paa fig. 1 af den brede, hvide, uregelmæssige streg, hvis ene ende er indridset med x. Før jeg kunde fjerne den positive pol, kom der imidlertid en ny gnist, som gjennemborede konvoluten omtrent en halv tomme fra det sted, hvor den første traf. En del af strømmen gik gjennem luften, som det viser sig af den hvide linje, der udgaar fra o i omtrent samme retning som stregen fra x, men en del fulgte det følsomme belæg, hvorigjennem de ledédes og frembragte her et virkeligt elektrogram. Det er de grenede fjerformige linjer, som udgaar fra punktet o.

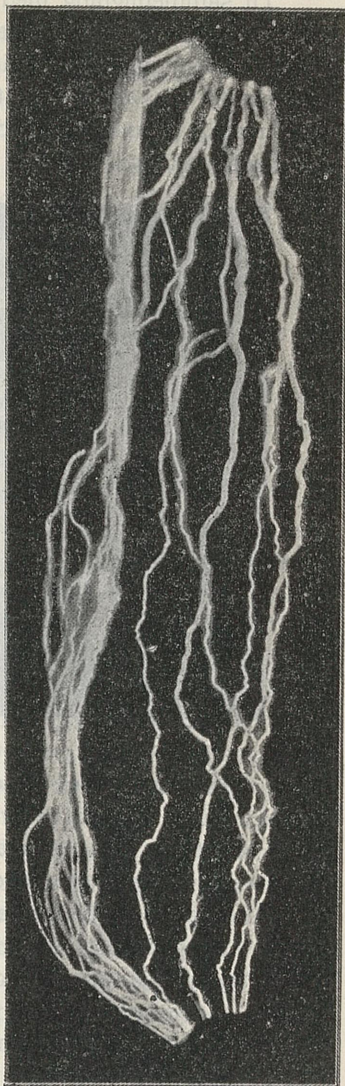

Fig. 3.

Det er en velkjendt lov, at strømmen tager den vei, hvor modstanden er mindst. I enhver leder tiltager modstanden, eftersom lederens tværsnit aftager og omvendt. Det følsomme belæg paa en fotografisk plade er rigtignok tyndt, men har dog en vis tykkelse. Naar det træffes af en elektrisk gnist, vil retningen for den minste modstand være radierne ud fra punktet mod pladens kanter. Hvis elektrogrammet ikke spredtes i alle mulige retninger fra det sted, hvor gnisten traf, vilde dette være et brud paa alle kjendte love for den elektriske strøms udbredelse. At noget saadant brud ikke findes, viser fig. 2, hvor de radiære forgreninger ud fra træf-punktet er meget tydelige.

De afvigelser fra den radiære retning, som forgreningerne viser i fig. 2, er naturligvis en følge af smaa, lokale uregelmæssigheder i belæggets lednings-evne. Kunde vi fremstille et belæg, hvis lednings-evne i alle retninger var absolut

den samme, saa er der ingen tvil om, at elektrogrammet vilde blive en fuldstændig regelmæssig, geometrisk figur.

Til sammenligning med disse elektrogrammer tjener fig. 3, som ikke er frembragt paa denne maade, men ved vanlig fotografering. Der findes her ingen af de iøinefaldende radiære forgreninger.

Under et uveir for en tid siden i nærheden af Washington tog nogle mænd ly under en del trær, og den bænk, hvorpaa de sad, blev truffet af lynet. En af mændene opdagede siden paa sit legeme

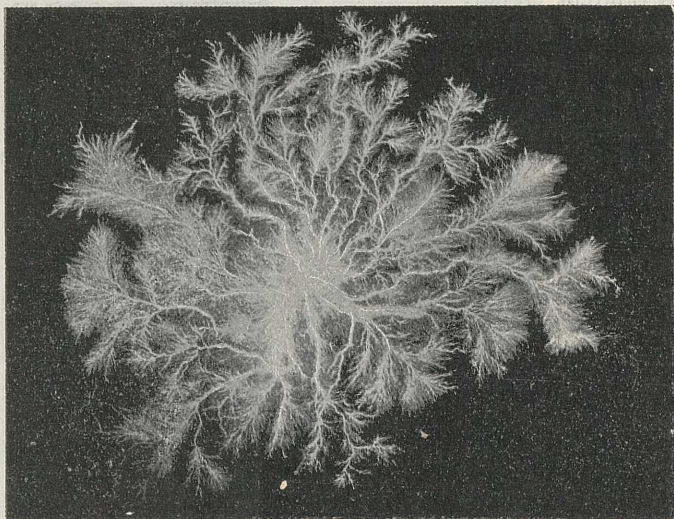

Fig. 4.

noget, som han kaldte »billedet af et træ«. Aviserne og folk flest opfattede dette, som om der ved lyn-glimtet var frembragt et fotografisk billede af et træ paa mandens hud. Ser man noget nøiere paa de her gjengivne elektrogrammer, er det tydeligt, at det paa mandens hud frembragte billede intet havde med trær at gjøre. Det var simpelt hen et billede af den vei, strømmen havde taget. Fig. 4, som er frembragt ved en 16 tommes gnist fra en induktions-rulle, vil give en god forestilling om, hvor rige og fuldstændige enkelthederne kan blive, naar der anvendes tilstrækkelig høi spænding. Det er ikke underligt, at den slags afbildninger almindelig har vakt forestillingen om afbildede trær og buske. Denne forestilling maa imidlertid nu opgives. De tegninger, man undertiden finder paa huden af personer, der er trufne af lynet, er intet andet end elektrogrammer d. e. billeder af den vei, strømmen har taget, idet den udbreder sig gjennem legemet. *P. E.*

Det industrielle demokrati.

Streiker og syndikater.

(Efter M. I. Bourdeau i *Revue des Deux Mondes*).

(Slutning).

Et meget fremtrædende træk ved de streiker, som har fundet sted i de siste aar, er den tilbøielighed, de har til at udbrede sig. Naar en korporation gjør streik, saa smitter dette paa andre korporationer. Da f. eks. et lidet syndikat paa 150 brønd-gravere ved Pariser-udstillingen nedlagde arbeidet, gjorde ogsaa jord-arbeiderne streik, dernæst bygnings-arbeiderne, ialt 20,000 mand, og samtidig resikerede man, at alle jernbane-arbeiderne i hele Frankrige vilde slutte sig til. Det samme var ogsaa tilfældet med dok-arbeidernes streik, der truede med at udbrede sig til havne-arbeiderne i flere lande. Og det samme har fundet sted med en mængde streiker.

Paa lignende maade forholder det sig med arbeids-giverne. De andre gjør fælles-sag med den ene, som begynder, og lukker sine fabriker eller værksteder. I Danmark har nylig en almindelig *lock-out* af hidtil uhørte dimensioner fulgt paa en almindelig streik, som ligeledes var den største, der nogensinde havde fundet sted.

Paa samme tid som sammenslutningen og enheds-følelsen blir større, sætter ogsaa bevægelsen sig et videre maal. Det gjælder nu ikke blot forøgelse af arbeids-lønnen, forminskelse af det daglige timeantal, spørsmaalene om afskedigelse, kvinders og børns anvendelse i fabriker, arbeids-tilsyn, fabrikens tilstand, men en virkelig grundforandring i gjennemført demokratisk aand.

Vi vil her nærmere omtale den for kort tid siden afsluttede store streik i Creusot i Frankrige. Creusot var i begyndelsen af aarhundredet blot en liden landsby. Det derværende industrielle anlæg var ikke synderlig betydeligt, da det den 21. december 1836 overtoges af brødrene Schneider & Co. Her fabrikeres der nu hurtigskydende kanoner, mortere, haubitser, torpedo-rør, jern-taarne, panserplader til skibe, lokomotiver, elektriske maskiner, broer o. s. v. Her beskjæftiges over 10,000 arbeidere paa værkstederne, ved smelteovnene, i gruberne. Hele denne verden, grupperet rundt arbeidsredskaberne, raabene fra formændene, der leder de forskjellige slags arbeider, støien fra maskinerne, skyggerne, som om aftenen fremkommer ved det fantastiske lys fra rød-glødende jern eller det hvide, flydende Bessemer-staal, larmen fra den vældige hammer, der ud-

sender en ild-regn, — alt dette danner et uforglemmeligt syn af storslagen poesi og giver en bedre forstaaelse af, hvad arbeider-spørsmaalet egentlig er, end lange afhandlinger og tykke bøger.

Det regimente, Eugène Schneider indstiftede, var af den art, som man betegner med navnet »oplyst despoti«, det var et regimente, som det 18. aarhundreds filosofer sværmede for, som en Voltaire, tro mod sine ideer, selv vilde have oprettet. Eugène Schneider havde stiftet skoler, reist kirker, grundet biblioteker, anlagt hospitaler. Det havde lyktes ham at undertrykke drukkenskaben, denne arbeiderklassens svøbe, denne store hindring for deres frigjørelse, afgjort stridigheder, oprettet enighed og forstaaelse mellem de forskjellige slags arbeidere, mekanikere, grovsmede, grube-arbeidere o. s. v. i det hele taget søgt at sikre personalets stabilitet. Den fredeligste virksomhed herskede i Creusot, med det tilsyn, den orden og disciplin, som et saa stort foretagende fordrer. Politiken spillede her ingen rolle. Selv i 1848 var arbeidets afbrydelse blot forbigaaende. Den store streik i 1870, født af den almindelige uro, der særmærkede keiserdømmets slutning, efterlod sig ingen spor. Under den tredje republik søgte ingen af ministrene at modarbeide Schneider, skjønt denne var konservativ og havde indehavt høie hverv under keiserdømmet.

Da Eugène Schneider døde i 1878, fortsatte hans søn og senere hans sønnesøn hans værk og udviklede yderligere institutionerne. Men paa samme tid som den nye direktion maaske var mindre tilbageholden i politiken, fik en vild uafhængighedens aand indpas hos de unge arbeidere, opeggede som de i flere aar var blet af en uophørlig, oprørsk agitation. Schneider var deputeret; men hans majoritet gik tilbage. Den politiske og sociale agitation, der fulgte af Dreyfus-sagen, havde sin virkning ogsaa her. 1000 à 1500 unge arbeidere fik lokket den store masse til at nedlægge arbeidet i slutten af juni forrige aar, netop som man havde det travlest. Efter fem dages forløb blev sagen afgjort til deres fordel, idet de ikke alene fik løns-paalæg, men ogsaa ret til at stifte et syndikat, der var beregnet paa en gang at kunne omfatte 10,000 medlemmer og saaledes holde arbeids-giverne i schak. Schneider erklærede, at han respekterede arbeidernes ret til at danne syndikater, men han forbeholdt sig ret til at underhandle med dem direkte, uden nogen mellem-mand.

En saa langvarig gjæring kunde ikke fuldstændig forsvinde. Under et flygtigt paaskud gjenoptoges streiken fra 20. til 29. september. Den havde intet andet formaal end at befæste de ved juni-bevægelsen vundne resultater. Konflikten blev løst ved den af Waldeck-Rousseau

udtalte voldgifts-dom, der — mærkeligt nok — har tilfredsstillet alle. Waldeck-Rousseau oprettede et slags raad, der skulde have møde hver anden maaned, og som skulde bestaa af repræsentanter, valgte ikke af syndikatet, men af alle de forskjellige arbeids-korporationer. Et andet syndikat er senere dannet i Creusot, og dette stiller sig fiendtligt lige over for det første. Enten saa det ene eller det andet af disse gaar af med seiren, saa maa man dog sige, at arbeidernes organisation er blet gjennemført i Creusot.

Da syndikaterne først var dannede og anerkjendte, søgte de at faa del i fabrikernes bestyrelse. Den store streik, som de engelske mekanikere foranstaltede i 1898, gjaldt i virkeligheden ikke otte timers arbeids-dag, hvilket ikke var andet end et paaskud, men meget mer arbeids-givernes og syndikaternes respektive rettigheder, disses udstrækning og grænser, end videre arbeidernes ret til at fastsætte den tid, fabriken skulde holdes aaben, til at bestemme antallet af læregutter, til at give regler for, hvad slags arbeide der skulde tildeles den og den arbeider o. s. v. Naar arbeids-giverne i slige tilfælde har sat haardt mod haardt og proklameret almindelig *lock-out*, saa er det for at faa gjort ende paa en for dem utaalelig situation.

Grunden til den danske *lock-out* var nøiagtig den samme. Det var her meningen at faa afgjort, hvor vidt arbeids-giverne skulde faa lov til at udøve en tilstrækkelig fri kontrol med det arbeide, de leder; hvor vidt de skulde have frie hænder til at værge sig mod overgreb i denne frihed fra arbeider-organisationernes side, til at dæmpe arbeiderbevægelsen, kjæmpe mod syndikaterne. Med et indbygger-antal af 2,200,000 har Danmark mer end 80,000 i syndikater sammensluttede arbeidere, altsaa forholdsvis flere end i England. Den danske socialistiske presse tæller 1 abonnent paa 67 indvaanere; i Tyskland har de social-demokratiske blade blot 1 abonnent paa 131. De danske syndikale foreninger kan maale sig med fag-foreningerne i England, de kooperative foreninger med de samme institutioner i Belgien, det socialistiske parti med social-demokraterne i Tyskland. Arbeidsgivernes foreninger paa den ene side og arbeider-foreningerne paa den anden side udkjæmpede fra 24. mai til 4. september 1899, altsaa gjennem et tidsrum af 15 uger, en social krig, hvori der deltog 10,000 til 50,000 arbeidere, halvdelen af hele landets organiserede arbeidere. Det samme forhold i Tyskland vilde have svaret til en million arbeids-ledige.

Striden begyndte med, at bygnings-snedkerne negtede at underkaste sig en tarif, der ved fælles overenskomst blev fastslaaet af den øverste arbeider-organisation og arbeids-giverne. Som svar paa denne

negtelse fremsatte arbeids-giverne nye fordringer, og konflikten udstrakte sig, efter at arbeids-herrerne havde lukket sine fabriker og værksteder, snart til alle bygnings-arbeidere og jernindustri-arbeidere.

Konflikten endte med et kompromis. En stadig voldgifts-domstol skulde oprettes, bestaaende af lige mange arbeidere som arbeidsgivere, og regjeringen skulde give den lovlig anerkjendelse. Arbeidsgivere og arbeidere maalte sine kræfter, og begge holdt sine stillinger.

— Det er ikke rigtigt at ophidse arbeidernes begjærlighed uden at kunne tilfredsstille den. Man vilde gjøre rettere i hos den arbeidende klasse at søge bortryddet den gjennemgaaende uvidenhed angaaende de industrielle betingelser, den foragtelige ligegyldighed over for kjendsgjerninger. Arbeiderne fordrer stadig de største ofre af samfundet, der blot kan gaa med paa at yde disse i samme forhold, som forbedrede tekniske hjælpemidler gjør industrien mer produktiv. Industriens almindelige betingelser forandres ikke; de væsentlige faktorer forblir de samme, og vi kjender ingen andre end kapital, intelligens og arbeide. Disse er uopløselig forenede. Det gjælder blot at udvikle dem, at finde, om ikke en fuldstændig harmoni mellem dem, saa dog en *modus vivendi.*

De socialister, der tilhører Millerands skole, løser kapital-spørsmaalet ved ekspropriation og konfiskation. Men de glemmer, eller lader, som om de glemmer, at den bevægelige kapital er meget vanskelig at konfiskere.

Kapitalernes rigelighed og støhed er den første af de betingelser, hvorpaa den store industri grunder sig. Ledernes intelligens er ikke mindre væsentlig. Arbeiderne gjør sig i almindelighed ikke fuldt rede for dette. Vi mener ikke her den rent tekniske ledelse, ingeniørerne, kemikerne, mekanikerne o. s. v., men den almindelige ledelse. Goethe siger ensteds: »Ét hode bevæger tusen arme.« Vilde der eksistere et Creusot uden en Eugène Schneider?

Arbeidet, muskel-kraften, dygtighed og raskhed er naturligvis lige saa væsentlige faktorer som kapital og intelligens i ledelsen.

Streikerne virker i en god retning, for saa vidt som de har lønsforhøielse til følge, hvilket bidrager til at hæve arbeidet og hjælpe arbeiderne til større velvære. Men dette opnaaes ikke uden tab i andre henseender. Streikerne er som tve-eggede sværd, der saarer baade arbeidere og arbeids-givere. Hvis man skulde give en samlet beretning om de bortødslede kræfter i vore moderne samfund, maatte man ofre et særligt kapitel paa de industrielle krige lige saa vel som paa de militære. De engelske mekanikeres siste streik slugte 5 millioner kroner; den kostede de streikende $^1/_4$ million hver uge.

Arbeids-giverne paa sin side saa sin udførsel minke med 8 millioner. I de Forenede Stater er der ifølge den officielle statistik mellem aarene 1881 og 1884 indregistreret omtrent 15,000 streiker. De har medført arbeids-løshed for omtrent 4 millioner arbeidere og skal med et rundt tal have kostet deres foreninger 700 millioner kroner, hvortil kommer arbeids-givernes tab. Man anslaar de heldige streiker i Amerika til 45 paa 100, i Frankrige og England til 20 à 22 paa 100.

Da de to store krige, den militære og den industrielle, stadig anstifter større og større ulykker, blir det paakrævet at søge andre midler til at afgjøre uenigheder. Man lovpriser mægling og voldgift, uden at man dog herved endnu har skabt noget virksomt middel. Den tyske regjering har, som før sagt, forsøgt at faa sat igjennem sin tugthus-lov, der straffer med den yderste strenghed enhver opfordring til streik; men forslaget blev jo afvist. Yves Guyot forlangte — som svar paa et forslag af Guesde og Vaillant om lovlig at organisere retten til at gjøre streik —, at man atter skulde indføre artikel 416 i straffeloven, ophævet ved artikel 1 i loven af 1884 om professionelle syndikater, og som straffer med fængsel eller bøder de arbeidere eller entreprenører, der kjendes skyldige i at have gjort forsøg paa at hindre fri udøvelse af industriel virksomhed .... Alt dette er blot skin-midler.

Det maal, som man bør se til at naa — siger Rousiers — er at lade fornuftige underhandlinger og drøftelser afløse den stadige krig. Mellem to lige stærke magter er udsigterne til skarp strid smaa. Kampen er for uvis, man vil først drøfte sagen og søge at komme til en forstaaelse. I samme mon som arbeidernes organisation blir fuldkomnere, desto lettere vil det ogsaa falde at etablere virkelige forretnings-forbindelser mellem arbeidere og arbeids-givere. Vistnok vil ikke freden herved være fuldt sikret. Men man vil i al fald ikke rent letsindig indlade sig paa en uvis kamp. Som følge af denne nye kompromis-politik har man i de Forenede Stater konstateret, at de streiker, der er blet satte i scene af foreningerne, er gaaet ned fra 82,4 paa 100 til 69 paa 100.

Der kræves kun en overfladisk betragtning af arbeider-bevægelsen i de forskjellige lande for at skjønne, hvilken betydelig rolle syndikaterne er kaldede til at spille baade nu og i fremtiden. Man har sagt, at i en vis forstand er dannelsen af det første syndikat vigtigere for den fremtidige historie-skriver end slaget ved Waterloo. Det er en ny kraft, som her har aabenbaret sig i den moderne verden, nemlig den frivillige sammenslutning. Denne dannelse af arbeidergrupper har saa at sige foregaaet af sig selv. Syndikaterne udgaar

direkte fra folket selv: arbeiderne synes ikke at tænke, ville eller handle uden gjennem disse foreninger. Den hele bevægelse viser, at man ogsaa i industrien har faaet det demokrati, der hersker i politiken, og som betegner et samfunds omdannelse. Idéen om en herskende klasse — siger Sidney Webb — er forsvundet for aldrig at komme igjen. For fremtiden vil arbeidere og arbeids-givere møde hverandre som ligemænd. Den individuelle handel mellem pengemanden og arbeids-manden eksisterer ikke længer. I steden for den individuelle kontrakt har vi faaet en kollektiv kontrakt med fællesregler for arbeids-løn og arbeids-betingelser. Entreprenørernes frihed til at vælge sit personale indskrænkes, efter hvert som syndikaterne og arbeider-foreningerne vokser i magt.

De socialistiske politikere i Frankrige, der før var saa fiendtlig stemte mod de rene syndikalere, synes nu at være omvendte til den modsatte overbevisning. Idet de benytter sig af den ophidselse, der er blet foraarsaget ved de siste streiker, gjør de sig til talsmænd for syndikaterne. Jaurés fortolker Waldeck-Rousseaus voldgifts-kjendelse i Creusot-streiken i den videste betydning og betegner den som indledning til indførelsen af det parlamentariske system i fabrikerne. Millerand anerkjender syndikaterne som normale repræsentanter for arbeider-klassen og erklærer høitidelig, at »hele arbeidernes hær bør slutte sig til syndikaterne«.

— Utvilsomt er den nuværende tilstand ikke uforanderlig. Samfundene besidder en plastisk evne, hvis grænser vi ikke aner. Men vi maa huske paa to ting, — for det første, at udviklingen, enten den nu er fredelig eller voldsom, aldrig føier sig efter teoretikernes systemer, og for det andet, at institutionerne ikke er mere værd end de mennesker af kjød og blod, der indfører dem.

Natur-videnskaben i det 19. aarhundred.

(Et overblik).

Hundred aar! — det er ikke stort mere end et langt menneske-liv. Men kunde vi pludselig skrue os selv et saadant tidsrum tilbage i tiden, berøve os alle de ideer, hjælpe-midler og lettelser, som denne tid har bragt, og sætte os fuldstændig tilbage paa aar 1800's standpunkt, saa vilde vi vist føle os uendelig hjælpeløse. Denne hjælpeløshed vilde forøvrigt mere være af legemlig end af

aandelig art. Tidens grund-ideer er de samme nu som for hundred aar siden. Men menneskene har i mellemtiden søgt nye veie for at faa ideerne realiserede, og netop derved er der aabnet rigdomme, som det den gang ikke var muligt at drømme om.

For hundred aar siden fandtes ikke fyrstikker eller lys-olje, ikke jernbaner eller dampskibe, ikke væve- eller sy-maskine, ikke telefon eller telegraf. Utallige af de ting, som nu indgaar i vort daglige behov, var ukjendte eller ikke endnu kommen i almindelig brug. Konvolutter, staalpenne, frimærker, stearin-lys, petroleumslamper, komfyrer, koge-apparater, gas- og vand-ledninger o. s. v. kan tjene som eksempler. Disse og mange andre ting har vi saa fuldstændig indforlivet os med, at vi neppe rigtig forstaar at vurdere dem. Men deres betydning vilde nok gaa op for os, om vi pludselig skulde undvære dem. At skaffe sig ild med flint-tøi og fyr-traad, besørge sin korrespondance ved gliset fra et talglys eller en tyristikke, foretage lange reiser til fods eller til vogns o. s. v., vilde for det forvænte nutids-menneske være en lidelse. For en fra vor tid at komme tilbage til aar 1800 vilde være som for en sjømand fra et godt og vel udrustet skib at kastes iland paa en ubeboet ø. Han vilde fremdeles nogenlunde være det samme menneske, i ordets inderste betydning maaske hverken lykkeligere eller ulykkeligere end før; men han vilde savne mesteparten af det, som gjør livet let og sikkert og behageligt.

Med en smule ensidig overdrivelse har man kaldt det 19. aarhundred for natur-videnskabernes aarhundred. Man bortser da fra alle de betydelige fremskridt i andre retninger, som dette tidsrum virkelig har været vidne til. Men det er ingen overdrivelse, om man paastaar, at al væsentlig fremgang i materiel kultur i dette tidsrum fornemlig er en følge af natur-videnskabens samtidige enorme udvikling. Og denne udviklings indflydelse kan, som vi skal se, vel ogsaa spores paa andre omraader.

Natur-videnskaben var ved aar 1800 endnu som et barn i svøb. En godmodig, gammeldags præstemand ude paa landet kunde tage dette barn paa arm og blive saa temmelig fortrolig med det, uden i minste mon at forsømme sine hyrde-pligter. Nu har barnet vokset sig stort og stærkt, med talrigt afkom i tredje og fjerde led, og de fjerneste lemmer af slægten kjender hinanden undertiden neppe mere end af navn. Det er som med søsken-børn og tremændinger i en stor, talrig familie. Der har været en frugtbarhed og en formerelse uden lige. Ingen kjender længer slægten i sin helhed, ingen formaar

længer at komme i fortrolig omgang med mere end et eller høist et par af dens medlemmer.

Lad os først se en smule paa de rent ydre, historiske træk ved dette hundred-aarige frugtbarheds-værk. I de store træk ligger den natur-videnskabelige udviklings ydre gang uden tvil i det ovenfor anvendte billede af et talrigt afkom i flere led. Udviklings-gangen har i sine ydre træk paa natur-videnskabens som paa alle andre omraader været mod gjennemført specialisation, mod en til det yderste udviklet arbeids-deling. Arbeids-delingens princip er i det hele taget et af det dybeste og mest indgribende i aarhundredets almindelige karakter. Paa samfunds-livets, paa industriens og handelens omraader har det gjort sin indflydelse gjældende ikke mindre end paa videnskabens, kunstens og det almindelige aands-livs. Tidens løsen har været specialisation. En speciel forretnings-branche, en speciel industrigren, en speciel kunst-genre, et specielt studium — jo speciellere desto sikrere, saa at sige, og desto mere frugt-bringende.

Af vore nuværende videnskabs-grene kan kun astronomien og kemien i indhold og form siges at være ældre end aarhundredet. Alle de andre skolefag: fysik, geologi, biologi osv., for ikke at tale om mere specielle discipliner, har faaet sin aand indblæst af det 19. aarhundred og er stemplet af dets ideer. Men ogsaa astronomien og kemien har laant saa meget og været under saa stærk indflydelse af tidsrummets ledende tanker, at de paa en maade kun er gamle lærkar med ny vin i. I sit inderste og mest gedigne indhold er ogsaa de det 19. aarhundreds barn, ialfald først i denne tid ved øget forstaaelse og øget syn paa sammenhængen lyst i kuld og kjøn som lemmer af en eneste stor familie. Der er i dette en eiendommelig frugt af specialisationen, tilsyneladende stik imod dens egen idé, men dog i inderlig sammenhæng. Der er noget, som peger udover mod større ting end arbeids-deling, og som vi siden kommer tilbage til.

Astronomien var en gang udelukkende *rummets* videnskab, eller om man vil tidens, da tid og rum er i uopløselig forbindelse med hinanden. Dette vedblev den at være lige til Newtons dage (*Principia*, 1687). Det var denne mands kjæmpe-værk at laane fysikens love af jorden og lægge dem ud i stjerne-rummet. Hvilket umaadeligt fremskridt fra Kepler, som tre fjerdedels aarhundred i forveien havde trukket op konturerne for astronomien som rum-lære, men som fremdeles var af den opfatning, at hvert enkelt himmellegeme havde sin specielle aand som driv-kraft og styrer! Fra nu af var himmel-legemerne ikke fjerne guder som i inkalæren, ikke

vægtere og kjertesvende som saa ofte i middel-alderens teologi. De var i slægt med jorden, under de samme love som jorden.

Og dette slægtskab skulde udvides. I sin *Mecanique celeste* (1796) viste Laplace, hvordan afstamningen kunde tænkes, slægtssammenhængen mellem vor egen og de andre kloder begrundes. Han var i dette stykke, uden at man et halvt aarhundred senere anede det, en forgjænger for Darwin. Gjennem spektral-analysen blev omkring aarhundredets midte ogsaa de kemiske love udvidet til stjerne-rummet. Bunsen og Kirchoff gjorde her astronomien den samme tjeneste paa kemiens omraade som Newton tidligere havde gjort paa fysikens. Ikke bare de samme *kræfter* formede, ogsaa de samme *stoffe* formedes — der som her.

Imidlertid var astronomien i overensstemmelse med arbeidsdelingens princip sønderlemmet i en række special-videnskaber. Her en mand, som bare regner, — hist en, som udelukkende befatter sig med kemiske analyser. Den ene ved næsten ikke om den anden indenfor en og samme videnskabs-gren. Men i al denne spredthed, som vi skal se til syvende og sist alligevel større ening.

Kemien eller *vægtens* videnskab var saa vidt vaagnet til bevidsthed, før indeværende aarhundred begyndte. Dens grundlov — intet af intet og noget af noget — var opdaget, og den havde en stærk vækstperiode omkring og efter tiden for den franske revolution. Men det blev, som vi har seet, indeværende aarhundreds sag at gjøre dens love gjældende udover i stjerne-rummet, og tillige ogsaa at gjøre dem gjældende indover mod selveste livs-fænomenerne. Som stjernerne var noget fremmed *udenfor* jorden, saa var den levende natur noget fremmed og uvedkommende *ovenpaa* jorden. Altsammen leie-boere paa ubestemt tid. Forholdet klaredes en smule, da Wöhler i 1828 fremstillede urin-stof ved enkle laboratorie-eksperimenter af uorganisk materie. Gjennem Berthelots og andres arbeider ved vi nu, at der er samme stof i os som i jorden, samme stof i os som i stjernerne.

Men hvor har ikke kemien splittet sig! Der er en liden del af dens omraade, som heder kul-vandstoffernes kemi. En liden del deraf igjen bærer navnet benzol-derivater med en under-afdeling, som heder amido-forbindelser. Paa en tolvtedels tolvtedel af denne under-afdelings under-afdeling har en nutidig kemiker sit hele arbeids-felt. Endda giver dette bare en tilnærmelsesvis forestilling om specialisationen. For at forstaa den fuldt ud maa man være et lidet stykke af en fagmand.

Mange vil kanske protestere mod, at fysiken som fag helt henlægges til dette aarhundred. Det er sandt: mekaniken, lys-læren, lyd-

læren og store dele af varme-læren havde faaet form længe før. Fysiken var sogar gjennem Newton udvidet til at gjælde paa astronomiens felter, og dels af Descartes, dels af oplysnings-tidens forfattere, Lamettrie og andre, overført paa fysiologien. Men fysikens grundlov, loven om energiens vedligeholdelse, blev ikke erkjendt før henimod slutten af indeværende aarhundreds første halvdel. Hidtil havde *maalingernes* videnskab været en række ofte glimrende, men dog løsrevne iagttagelser. Først ved Mayers og Joules arbeide blev disse iagttagelser til et sammenhængende, lovmæssigt hele. *Ækvivalenten for de forskjellige energi-former* bandt mekanik, varmelære o. s. v. sammen, til hvad vi i moderne forstand kalder fysik. Tages der saa videre i betragtning, at hele afdelinger som f. eks. elektricitets-læren og vigtige afsnit af andre afdelinger er udarbeidede i sin helhed i dette aarhundred, saa er det neppe utilbørligt at betegne fysiken som dets ægtefødte barn. — Naturligvis har specialisationen paa dette omraade ikke været mindre end paa alle andre.

Biologien er læren om livet og livs-formerne. Det vilde maaske være uretfærdigt, men dog til en vis grad træffende, om man paastod, at biologernes arbeide før 1800 væsentlig var det samme som Adams i Paradis: at give dyrene (og planterne) navn hver efter sit slag. Uretfærdigt vilde det være, fordi embryologien og den sammenlignende anatomi, som er to saa vigtige dele af livs-læren, allerede før var i rask vækst. Men træffende vilde det være, for saa vidt som klassifikation og systematik var den vigtigste beskjæftigelse for datidens zoologer og botanikere. Biologien var i det væsentlige sortering. Det gjaldt at finde ulighederne for at kunne skjelne og holde ud fra hinanden, ikke som siden at finde ligheds-punkterne for at kunne forene og se sammenhæng. Lamarck og St. Hillaires større syn paa tingen vandt ikke bifald, ikke paa længe endnu. Medens Lyell jagede det overnaturlige ud af geologien og overgav den til jordens egne kræfter, kom Schwann og Schleiden med sin celle-lære, der har faaet en saa gjennemgribende betydning. Og umiddelbart før havde von Baer (i 1828) gjenoplivet og fuldført Kaspar Wolffs ideer fra 1759 om menneskets udvikling i foster-livet, som tiden den gang ikke havde været moden for. Nu sattes alt dette i inderlig forbindelse. Remak og Kölliker viste, at ægget, hvoraf mennesker og dyr opstod, i virkeligheden bare var en enkel celle under samme livs-vilkaar og med samme forplantnings-maade som alle andre celler. Dyret og mennesket blev ikke længer nogen enkelt-organisme, men et organisme-samfund, en celle-stat, hvori de enkelte grund-individer, cellerne, stod i et inderligt afhængigheds-forhold indbyrdes. Individets

sundhed og sygdom var at søge i disse grund-organismers normale eller sygelige tilstand — det var hoved-indholdet i Virchows berømte »Cellular-patologi«, der var en direkte afkommer af celle-læren, og nogle aartier senere kom Verworn til det resultat, at selve livet og livs-fænomenerne var at søge hos disse grund-organismer, der i milliard-vis sammensætter det enkelte dyr eller menneske. Med dette standpunkt klart var den moderne *cellular-fysiologi* grundlagt.

Vi er herved kommen forbi det store vendepunkt i aarhundredets videnskabelige udvikling, ikke bare for biologiens vedkommende, men for alle grene af natur-videnskaben. Jeg sigter til den vending, der betegnes ved Darwins værk »Om arternes oprindelse«.

For middelalderen med dens opstyltede tænkemaade og stærke overnaturlighedstrang havde jorden været universets akse og mennesket verdens midtpunkt. Det var de *geo-centriske* og *antropo-centriske* forestillinger, der holdt sig levende til langt ind i nutiden. Menneskets følelse, menneskets tanke, menneskets indbildnings-kraft var det eneste lille, kjendte punkt i uendelighedens hav. Alt udenfor var mysteriet — det gode eller det fiendtlige. Som jorden var udenfor stjernevrimlen, saa var mennesket over og udenfor naturen.

Al videnskabelig fremgang var lige til indeværende aarhundreds midte, ubevidst og bevidst, en kamp mod dette dualistiske princip: mennesket paa den ene side og naturen paa den anden. Jorden blev afsat som midtpunkt, kræfterne blev universelle, baade udover og indover. Og i den første menneske-alder efter aarhundredets midte syntes ødelæggelsen at fortsættes i et slags meningsløs udvidelses-proces. Mennesket havde tabt sin særstilling *udenfor* naturen, nu fløď det hen i den. Det blev til et pattedyr, et hvirveldyr, en lemmeløs orms ætling, en hoben kræfter i en slump materie af kaotisk oprindelse. Alt blev grænseløs forvirring, især da det ved nærmere eftersyn viste sig, at udviklings-lærens religion ingen religion var, som om en kjendsgjerning nogensinde kunde blive religion!

Darwins arbeide gjorde opløsnings-processen fuldstændig, men netop derfor betegner ogsaa han vendepunktet. Hvad der var hans rent personlige fortjeneste, og hvad der skyldtes det sammensatte miliø, hvori han traadte frem, hører det ikke hid at afgjøre, Vi nøier os bare med at fastslaa, at hans navn betegner vendepunktet. Videnskaben havde hidtil i sine seire været paa *materialismens* grund — i dette ords vanlige tydning. Da darwinismen var klaret af og bundfaldet sunket, havde videnskaben skiftet indhold. Den befandt sig fra nu af — ialfald for fortroppernes vedkommende — paa *monismens* grund. Dens høieste lov var verdens-sammen-

hængen. Der eksisterede ikke længer spiritualisme for sig og materialisme for sig, ligesaa lidt som høire og venstre kan eksistere for sig alene. Naturen var blet en enhed. Det, som før havde været en udvidelses-proces, blev til en koncentrations-proces, med mennesket som midtpunkt, men i en anden tydning end før.

Allerede mens den videnskabelige materialisme var i sin mest gjærende udvikling, var den mand fremstaaet, der skulde fri tidens ideer ud fra slaggerne og give dem filosofisk form — Herbert Spencer. I sit store system har han givet menneske-tanken den plads, den tilkommer som central-punkt, ikke *udenfor* og *over*, men *i* naturen. Som en edderkop midt i sin væv sidder menneske-tanken midt i universet med traade løbende ud i alle erkjendelsens retninger og med traade, der binder sammen, spiralformig, nærmere og nærmere ind mod centrum. Mennesket er ikke længer, hvad det er, *i modsætning til* naturen, men *i kraft af* den. Menneskene flytter hjem igjen til jorden, som Bjørnson digterisk udtrykker det.

Og der er vi straks inde paa en ny side af sagen. Hvad har ikke dette stærke videnskabelige liv digterisk affødt? Digter-evnens stærkeste side er at give tidens nye ideer personlighedens liv. Og vil vi være ærlige, vil vi finde alle aarhundredets videnskabelige hovedtræk gjenspeilede i dets literatur. Og endnu videre vil vi finde speilingerne. Det blev en menneske-alders arbeide for historien, for sprog-videnskaben, for rets-læren at lægge udviklings-tanken ind i sit stof, at søge sammenhængen for at finde forstaaelse. Ja selv teologien maatte ind i det givne spor. — I virkeligheden er det sammenhængens idé, som nu behersker at vor tænkning.

Vi har som praktiske affødninger af dette stærke tankeliv faaet jernbaner og dampskibe, telegrafer og telefoner, bagladnings-kanoner og repeter-geværer, melinit og nitro-glycerin, morfin og anti-septik. Grænserne i tid og rum er trukket sammen, smerter er øgede og lindrede, fattigdommens elendighed er gjort større og forminsket. Er vi efter alt blet lykkeligere og bedre, friere og mere menneskelige nu end for hundred aar siden? vil man kanske spørge. Der kan kun svares med et nyt spørsmaal: er kultur-mennesket lykkeligere og bedre, friere og mere menneskeligt end eskimoen i sin jord-gamme, end austral-negeren bag sin skjærm af blade?

For enhver, der tror paa kulturen, livet og fremskridtet, kan svaret ikke være tvilsomt. Og for enhver, der ikke tror, er jorden endnu stor nok til, at han kan vende tilbage til eskimoens eller austral-negerens lykkelige nirvana. *P. Engelbrethsen.*

Hvad burer-hæren lærer.

(Efter general-major B. H. von Puttkamer i *Zukunft*).

I denne tid, da der tales og skrives saa meget om fortrin og mangler ved burernes og englændernes stridsmagt, kan det have sin interesse at se en sammenligning mellem burerne og tyskerne, anstillet af en tysk officer. Forfatteren fremhæver, hvad burerne og burer-hæren har forud for tyskerne og den tyske hær; særlig vægt lægger han paa burernes offervillige fædrelands-kjærlighed. Da præsident Krüger kaldte til vaaben, ilede ikke blot alle vaabendygtige mænd, men ogsaa talrige vaaben-dygtige børn og oldinge til, for at forsvare sit fædreland mod fienden, som den gang endnu ikke havde betraadt burer-landet. Talrige farmer og forretninger besørges blot af de tilbageblevne kvinder. Deri og i den omstændighed, at mange gifte og ugifte kvinder var beredte til at kjæmpe mod fienden i aaben mark, viser sig en fædrelands-kjærlighed, som man ikke har oplevet i Tyskland siden befrielses-krigen. Burerne er ogsaa, efter forfatterens mening, tyskerne overlegne i religiøs sans. Hos dem begynder ingen dag uden bøn. Burerne har end videre den militære ungdoms- og folke-opdragelse forud for tyskerne. Naar undtages jæger-bataljonerne findes der blandt hundred tyske infanteri-rekruter ikke en, der, før han træder ind i hæren, har havt en bøsse i sin haand; i de fleste provinser findes der blandt hundred kavalerirekruter ikke en, som kan ride. Hos burerne lærer hver gut at behandle bøssen og at ride. I Tyskland kommer landværns-mandskaberne, undtagen ved en eller to korte landværns-øvelser, næsten aldrig saa vidt, at de faar et gevær i haanden. Skyde-foreninger er der ikke mange af i Tyskland; de faa, som findes, har tildels forældede vaaben med altfor kort skud-vidde.

Burerne har et bedre gevær end tyskerne. Deres nye Mausergevær har en mindre kaliber end det tyske infanteri-gevær og skyder lettere og sikrere. Den tyske gevær-model fra 1888, hvormed den aller største del af det tyske infanteri er bevæbnet, er ikke længer det beste moderne infanteri-gevær.

Burer-hæren har en beklædning og udrustning, der langt mere passer for krigen end den tyske. Tyskernes hele krigs-udstyr er tungvindt og vækker let fiendens opmærksomhed, idet de skinnende hode-bedækninger og vaaben, de hvide og røde frakker kan sees paa flere kilometers afstand. Burerne derimod er enkelt klædte, i jevne

farver og sees derfor ikke af modstanderne paa nogen større afstand. De har ogsaa lette, praktiske hode-bedækninger, medens de tyske infanterister maa bære en tung, blik-beslaaet hjelm. Naar der i den tyske hær forekommer sygdoms- eller døds-tilfælde, foraarsaget ved heden, kræver man udførlige beretninger; det viser sig da, at man har truffet alle foreskrevne foranstaltninger. Men paa de ting, som bærer hovedskylden, nemlig hjelmen og den tæt-sluttende krave, tænker ingen. Burerne har heller ikke den tunge oppakning og er derfor mere bevægelige og marsch-dygtige end tyskerne.

Trods sin fædrelands-kjærlighed, sine gode militære egenskaber og sin disciplin vil dog burerne tilslut ligge under i kampen for sin uafhængighed. Deres adskilt kjæmpende hær-afdelinger mangler en over-ledelse med en stab af uddannede generalstabs-officerer. De mangler uddannede førere for regimenter og større hær-afdelinger; de mangler tilstrækkeligt artilleri samt det til beleiringer nødvendige beleirings-skyts; men fremfor alt mangler de den offensiv-aand, uden hvilken en afgjørende seir ikke kan vindes.

Maeterlinck som filosof.

(Efter prof. **Arthur Drews** i *Preussische Jahrbücher*).

Belgieren Maurice Maeterlinck, født i 1862 og altsaa nu blot 38 aar gammel, er ingen fremmed for dem, der har fulgt den moderne kunsts udvikling. Man har kjendt ham siden begyndelsen af 90-aarene som forfatter af høist eiendommelige, sælsomt stiliserede dramaer, saa som »Prinsesse Maleine«, »Snyltegjæsten«, »Pelleas og Mellisande« o. s. v., der lige saa meget fremkaldte de æstetiske gourmands henrykkelse, som de viste sig modtagelige for parodistisk behandling.

Man lovpriste ham som den originaleste og dristigste repræsentant for en kunst, der stræber efter at gaa langt dybere end realismens og naturalismens virkeligheds-skildring og søger i dramatiske scener at antyde afgrunde og dybder i sjæle-livet, som ingen digter tidligere havde vovet. Og selv de, hos hvem læsningen af et Maeterlinck'sk drama efterlod et væsentlig parodistisk indtryk, maatte dog erkjende, at der her af et ikke lidet talent var tilstræbt noget, som havde sin fulde berettigelse og betydning som reaktion mod naturalismen. Maeterlincks kunst er blet betegnet som en opvaagnen, en gjenfødelse af sjælen, »der i naturalismen laa nedtrykt i trældom og død«.

»Drømme-digtningens mester« blev snart det stikord, hvormed man karakteriserede Maeterlincks eiendommelige digter-personlighed. Og sikkert er det, at han i sine dramaer har bragt til udtryk netop den verdens-anskuelse, som er egen baade for den nye og den gamle romantik, nemlig den subjektive idealisme, hvorefter virkeligheden blot er den drømmende bevidstheds indhold og forestillinger. Det er drømme-stemningen, der er fremherskende i Maeterlincks digtning. De skikkelser, han fremstiller paa scenen, har derfor heller ingen bestemte, skarpt tegnede karakterer, men er lige saa abstrakte og skygge-agtige som skikkelserne i vore drømme. Handlingen og karaktererne synes blot beregnede paa at skulle fremkalde og udtrykke stemningen.

De Maeterlinck'ske dramaer har noget dystert, skræk-indjagende ved sig. Dette hænger sammen med den omstændighed, at de drømme, vi husker best, ikke er de blide og milde, men derimod de angst-fulde, gruelige, saadanne, der bringer os til pludselig at vaagne. Netop denne mareridt-stemning finder vi hos Maeterlinck, og naar han af og til skildrer yndige eller fredelige scener, saa ligner denne ynde eller fred den salighed, to elskende føler, der er komne sammen til en kort omfavnelse, men stadig svæver i frygt for at overraskes og har bange anelser om en skjæbne, som de ikke kjender, men dog føler over sine hoder.

Imidlertid er Maeterlinck nu fremtraadt med to værker, som viser, at forfatteren af disse eiendommelige dramaer tillige er en dyb tænker, en grublende natur, der ikke skyr møien med at stige ned i spekulationens dunkleste afgrunde, for at finde den teoretiske formel for sin poetiske skaben og begrebsmæssig bestemme den heri udtrukte verdens-anskuelse. Det første af disse værker, der udkom i 1896, heder »*Skatkiste for fattige*«, det andet »*Visdom og skjæbne*«.

Naar en digter som Maeterlinck, der i saa fremtrædende grad har sin styrke i stemnings-maleriet, skal fremstille sin teoretiske verdens-anskuelse, saa kan man ikke af ham vente nogen sammenhængende udvikling eller nogen rationel begrundelse af sine tanker. I et saadant tilfælde synes meget mer aforismen at være den mest skikkede fremstillings-form, og naar et antal den slags aforistiske tanker, der er stemte i samme tone, sammensattes under en fælles titel, faar det hele i alle fald en ydre enhed. Ingen skribent, naar undtages Nietzsche, har hidtil anvendt denne form saa virkningsfuldt som den amerikanske tænker Emerson, der ogsaa i saa henseende har tjent Maeterlinck som forbillede. Saaledes bestaar »Skatkiste for

fattige« af tretten afhandlinger, paa Emersons vis sammensatte af aforismer, der ofte selv staar blot i meget løs forbindelse med hinanden. Derhos fører disse afhandlinger til dels underlige navne, saa som »Taushed«, »Sjælens opvaagnen«, »Den døds-indviede«, »Stjernen«, »Om den usynlige godhed«, »Om dybt liv« o. s. v. Men ligesom næsten alle essays af Emerson handler om individet og dets forhold til det absolute, saaledes er det ogsaa hos Maeterlinck en og samme grund-tanke, der klinger gjennem hele bogen, og som har givet den dens titel. Det er følgende bibel-sprog: »Salige er de fattige i aanden; ti himmeriges rige er deres.«

Man ved, hvad bibelen mener hermed. De aandelig fattige, som ikke længe spørger og reflekterer, blir lovet himmeriges rige, fordi de ved sin mangel paa bevidsthed er beskyttede mod de tvil og betænkeligheder, som grublerne og de aandelig trænede kan sætte op mod tanken om himmeriges rige. Maeterlinck giver imidlertid hint udsagn en noget anden betydning. De fattige i aanden er vistnok ogsaa hos ham de naive, ureflekterede sjæle. Men det himmeriges rige, som han stiller dem i udsigt, er ikke et transcendent hinsides, en nydelse af over-jordisk salighed, hvori de først efter afslutningen af det timelige liv skal blive delagtige; — men det er det himmeriges rige, hvori vi allerede nu befinder os med den bedre del af vort væsen, vort jegs ubevidste grund og kjærne, der blot alt for ofte er skjult for os, fordi den bevidste refleksion og opholdet i hverdagslivets dagslys unddrager os synet af hin ubevidste verden. Vi behøver ikke at vente paa den himmelske skat, som om vi først skulde faa del i den ved alle dages ende. Vi bærer den allerede nu i hvert øieblik hos os, og netop de aandelig fattige blandt os, hvis sind ikke er blændet ved glansen af deres bevidstheds-verden, og som staar nærmere sit væsens grund end de forstands-klare og reflekterende aander, er de, der først blir istand til at skue og nyde disse indre rigdomme.

Maeterlinck har her givet tanken om vort almindelige jegs metafysiske væsen et fornyet udtryk. Det er den tanke, at vi energisk maa rive os løs fra bevidsthedens sfære, for i vor sjæls sande, ubevidste hjem at finde alle de rigdomme, vi ellers forgjæves stræber efter i bevidsthedens dagslys. Men her forsvinder ogsaa al forskjel, der adskiller individerne i det sædvanlige liv, og det viser sig, at mit aandelige skat-kammer er det samme som alle øvrige menneskers, og at den uudtømmelige kilde til alle individers aandsliv er en og den samme.

En saadan omtydning og fortolkning af de bibelske tanker —

som oprindelig har teistisk og transcendent betydning — i panteistisk og immanent retning har fra arilds tid været mystikernes maner. Mystikeren venter sig intet af et hinsides liv, da han ved, at et saadant ikke vilde kunne byde ham andet end, hvad han allerede i fuldeste maal eier. Han forkaster den tanke, at vi først faar se Gud i et hinsides liv; ti han er overbevist om, at Gud ikke eksisterer adskilt fra os, men er vort livs inderste grund, væsen og evige, allestedsnærværende ur-kilde. *Mystik er overhode den levende bevidsthed om en umiddelbar enhed med Gud.* I denne forstand har alle store tænkere og digtere været mystikere, og mystiken har altid vist sig som et belivende og befrugtende moment i menneskehedens aandelige udvikling, naar den religiøse bevidsthed har været slappet, eller forstands-videnskaben har tabt tilværelsens metafysiske natur for meget af syne.

Som næsten alle mystikere har ogsaa Maeterlinck den overbevisning, at der er en *umiddelbar* enhed mellem jeget og det absolute, mellem det bevidste og det ubevidste, saaledes altsaa, at den menneskelige bevidsthed skulde være istand til umiddelbart at gribe og erkjende det ubevidste, absolute indhold. Allerede i den første afhandling i »Skatkiste for fattige« leveres et slaaende eksempel herpaa. Maeterlinck skriver her om »taushed«. Men han forstaar herved ikke blot det, vi almindelig betegner med dette ord, men tillige noget langt mere, nemlig den tilstand, hvori den sædvanlige bevidstheds tale og støi forstummer, og vi passivt lytter til den høiere bevidstheds stemme i vort indre.

»Man tro blot ikke,« siger han, »at ord kan give virkelige meddelelser fra det ene menneske til det andet. Læberne eller tungen kan kun fremstille sjælene som f. eks. et siffer eller et katalognumer fremstiller et billede af Memlinck. Men saa snart vi virkelig har noget at sige hverandre, maa vi tie. Vi taler kun i de timer, da vi ikke lever, i de øieblikke, da vi ikke vil bemærke vore brødre og føler os langt fjernede fra virkeligheden. Og saa snart vi taler, siger os noget i vort indre, at guddommelige porte lukker sig en eller anden steds.«

Taushedens kys i ulykken — ti især i ulykken kysser denne taushed os — forhøier menneskenes værd. Blot de, som har følt dette kys, ved, »paa hvilke stumme, dybe vande det daglige livs tynde skorpe hviler; *de er komne Gud nærmere*, og de skridt, de har gjort hen imod lyset, gaar aldrig mer tabt.«

I visse tids-perioder — d. v. s. de tider, da mystiken blomstrer, i det gamle Indien, i Aleksandrien i de to siste aarhundreder af

middelalderen — vaagner sjælen og dukker, som følge af ukjendte love, ligesom op til menneskehedens overflade og aabenbarer sin tilværelse og sin magt paa umiddelbar maade. En saadan tid, »da vore sjæle ser hverandre uden sansernes hjælp«, er efter Maeterlincks mening atter nu i anmarsch. Sker det ikke nu, ret som det er, at vi blandt de mest hverdagslige mennesker kan konstatere hemmelighedsfulde og umiddelbare forbindelser, hvorom der tidligere aldrig var tale? Maeterlinck minder om spiritisme, fjern-virkning o. s. v. og mener, at sjælene ikke hyller sig ind i saa mange slør nu som tidligere. Han tror, at den nu almindelige psykologi snart vil afløses af en anden, en *trancendental psykologi*, der skal befatte sig med de umiddelbare forhold og forbindelser mellem sjælene. Denne mystiske epoke mærker han i kunsten, i musiken, og ogsaa i literaturen.

Blot i dramatiken sporer man lidet til denne nye aand. »Dramatikerne vil underholde os med den slags handlinger, der morede barbarerne, attentater, mord og forræderi, — medens dog den største del af vort liv gaar hen uden blod, skrig og sværd, og menneskenes taarer er blet stille, usynlige, næsten aandelige.«

»Der findes en *hverdags-tragik*, der er langt sandere og dybere og langt mere overensstemmende med vort væsen end de store eventyrs tragik. Den er let at føle, men vanskelig at fremstille, da denne tragik hverken er rent legemlig eller rent sjælelig. Det gjælder her ikke mere om den begrænsede kamp mellem væsen og væsen, mellem ønske og ønske, heller ikke om den evige kamp mellem pligt og lidenskab. Det gjælder meget mere om at fremstille *det forbausende i livets simple kjendsgjerninger*. Det gjælder om at fremstille *en sjæls paa-sig-selv-beroen midt i en stadig indgribende uendelighed*. Det gjælder om, udenfor den sædvanlige samtale mellem fornuft og følelse, at lade os høre den høitidelige og uafbrudte samtale mellem et væsen og dets skjæbne. Det gjælder om at vise os de nølende og smertefulde skridt, en menneske-sjæl gjør, der nærmer sig sin sandhed, sin skjønhed eller sin guddom eller fjerner sig derfra. Det gjælder om at fremstille eller gjøre forstaaelige tusen lignende ting, som de tragiske digtere blot lader os gribe i flugten.

I virkeligheden *begynder* den sande, egentlige, dybe og almindelige livets tragedie først der, hvor de saa kaldte eventyr, smerter og farer *ophører*. Othello er visselig beundringsværdig, men endnu mere er Hamlet det, som har tid til at *leve*, fordi han ikke *handler*.«

Disse udtalelser er interessante; ti de giver os nøglen til Maeterlincks egen dramatiske digtning. Alle disse dramaer, der

griber os saa sælsomt, er forsøg paa at tilveiebringe dette »teater uden bevægelse«, som skal fremstille »hverdags-tragiken« for os.

»Ved siden af den nødvendige dialog løber næsten altid endnu en anden dialog, som synes overflødig. Men ved opmærksom betragtning vil man finde, at denne dialog er den eneste, som sjælen til bunds forstaar, fordi der her alene blir talt til sjælen.« I Henrik Ibsens »Bygmester Solness« f. eks. tror Maeterlinck at fornemme denne dialog »af anden grad«, der toner ud fra vort eget indre, og han mener, at man maa se til at nærme sig mere denne sfære, hvor alt er »virkelighed«.

Og nu forstaar vi ogsaa sammenhængen mellem hans digtning og hans mystisk-panteistiske verdens-anskuelse. Kunstens opgave er det at fremstille den »sande« virkelighed, livet i sin dybeste grund. Men dette er ikke det liv, som det empiriske, i erfarings-verdenens mangfoldighed nedsænkede, for alle haande lidenskaber prisgivne jeg lever, men det er det liv, som det »transcendentale jeg« lever, som er et og det samme for alle, og hvori følgelig ogsaa lidenskaberne forstummer, da jo disse netop tilhører vort begrænsede jeg og altsaa blot overfladen af vor sjæl.

Af ideen om den umiddelbare enhed med Gud drog de religiøse mystikere den slutning, at vi burde forsage vort jeg og fornegte vor egen, selviske vilje. Den æstetiske mystiker Maeterlinck grunder paa hin overbevisning sin fordring om dramaets ubevægelighed og vil, i steden for den ydre handling og lidenskaberne, fremstille for os den store taushed, vor høiere bevidstheds indre liv.

Som alle mystikere tænker Maeterlinck meget ringe om tanker, d. v. s. om den rationelle begrundelse af intuitivt erkjendte sandheder. »Saa snart vi udtaler noget, tager vi samtidig værdien af det. Vi tror at have dukket ned i afgrundenes dyb, og naar vi atter kommer op til overfladen, ligner vand-draaben paa vore finger-spidser ikke i noget det hav, hvorfra den stammer. Vi tror at have opdaget vidunderlige skatte, og naar vi atter kommer op i dagens lys, har vi blot medbragt falske stene og glas-skaar. Og lige fuldt glimrer skatten uforandret i mørket.« De almindelige moralister taler om kjærlighed, had, stolthed og vort hjærtes øvrige egenskaber. »Og disse ting kan for et øieblik synes os som blomster, der er revne af stilken; men vort sande og uforanderlige væsen findes tusen mil fra kjærligheden og hundred tusen mil fra stoltheden.«

Maaske den skjønneste og dybsindigste afhandling i »Skatkiste for fattige« er den, som handler »om kvinderne«. Med Schopenhauer og Hartmann betoner Maeterlinck her kjærlighedens mystiske natur.

End videre siger han om kvinden, at hun mer end manden er forudbestemmelser underkastet. »Hun underkaster sig dem med større enfold. Hun kjæmper aldrig oprigtig derimod. *Hun staar nærmere Gud* og giver sig med liden modstand hen til mysteriets rene handling. Og af denne grund synes os uden tvil alle tildragelser, i hvilke hun blander sig ind i vort liv, at kunne føres tilbage til noget, der ligner selve skjæbnens kilder. Hun bringer os atter nær til vort væsens porte.« I Maeterlincks dramaer er det derfor ogsaa fornemmelig kvinderne, som er mystikens repræsentanter og karakteriseres ofte allerede ved sit ydre som natur-væsener.

Men naar nu paa denne maade vort sande liv bestemmes hinsides vor sædvanlige jeg-bevisthed, hvor blir det da af vor frihed? »Hvortil tjener det,« siger Maeterlinck, »at pleie et jeg, paa hvilket vi næsten ingen indflydelse har?« Vi staar alle under en stjerne, der leder vor skjæbne, og hvis indflydelse vi ikke kan unddrage os. Vi befinder os i nattens afgrund og maa vente paa, hvad der vil ske. Vi har ingen egen vilje; »vi er tusen mil over den og i en egn, hvor viljen selv er skjæbnens modneste frugt.« Saaledes som vor stjerne er, saaledes er vor skjæbne. Og al verdens kraft kan ikke gjøre nogen forandring i vor skjæbne.

Saaledes antager Maeterlincks mystiske panteisme skikkelse af en mørk fatalisme, og hin »store, uforanderlige ur-enhed«, guddommen i vort bryst, forekommer ham som en skrækkelig magt, som »den tause stjerne«, der behersker vort liv og udgjør vor skjæbne. »Der gives ingen skjæbne af glædelig art; der gives ingen lykkelig stjerne. Dette er en stjerne, som giver sig god tid.« Og Maeterlinck fordyber sig i tanken om verdens uhyggelige og lidelses-fulde skjæbne. »Hvorfra kommer ulykken,« spør han, »og hvor gaar den hen? Hvorfor stiger den ned til os?«

Men en saadan fatalistisk pessimisme, der udspringer fra hans opfatning af ur-enheden, stemmer dog ikke overens med Maeterlincks dybeste natur. Allerede i »Skatkiste for fattige« forekommer der steder, der viser en mindre dyster stemning. Han finder Emersons optimisme »antagelig« og ved, at der gives en »usynlig godhed« og en »indre skjønhed«, der kan frigjøre sjælen. Det synes, som om han ved Emersons hjælp har oparbeidet sig til en betragtningsmaade, der ikke længer lader ham opfatte kampen mod skjæbnen som forgjæves. Maeterlinck har fundet formelen til at trodse »stjernen« og overvinde den dumpe resignation og kraftløse hengiven i det uafvendelige ved hjælp af en ny, daadskraftig optimisme.

Resultatet af denne lutrings-proces, denne indre helbredelse af

hans sjæl, indeholdes i hans nyeste bog »Visdom og skjæbne«, et af de mærkværdigste, dybeste og glædeligste værker, som den nyeste tid har frembragt paa den populære filosofis omraade.

Ogsaa i dette værk vil man forgjæves søge efter en streng metode. Det bestaar blot af usammenhængende betragtninger, der med mere eller mindre orden grupperer sig om to eller tre gjenstande. Det vil ingen overtale, det skal intet bevise. At livet i henseende til »lykken« staar under nul-punktet, og at lidelsen er overveiende her i verden, blir heller ikke her bestridt; dette danner grundlaget og forudsætningen for alle udviklinger. »Vi lever,« siger Maeterlinck, »midt i en stor uretfærdighed; men jeg tror, at det trods dette hverken er et tegn paa ligegyldighed eller grusomhed, naar man stundom taler, som om denne uretfærdighed ikke mer var tilstede. Det er nødvendigt, at enkelte tillader sig at tænke, tale og handle, *som om* alle var lykkelige.« Ti menneskeheden er skabt til at være lykkelig. Derfor er det godt at tro, at noget mere tankearbeide, noget mere mod, noget mere kjærlighed, noget mere videbegjærlighed, noget mere livs-kraft en dag vil kunne formaa at aabne for os glædens og sandhedens porte. Og selv om denne dag aldrig kommer, saa er det dog ingen forbrydelse at have ventet den.

»Den lykkeligste blandt menneskene er den, der kjender sin lykke best, og dybest er gjennemtrængt af den.«

Maeterlinck optager stoikernes gamle tanke og siger: Blot den vise er lykkelig. Men visdom er det at tænke og at handle, som om alt, hvad der tilstøder menneskeheden, er uundgaaeligt, d. v. s. at stole paa verdens-altets fornuft og villig føie sig i dets beslutninger. Derfor ser Maeterlinck det eneste middel til at modstaa skjæbnen i at væbne sig mod dens slag med visdom og forøge omfanget af sin bevidsthed.

Der gives en virkelig skjæbne blot i visse ulykkes-tilfælde, saa som sygdom, uventet død o. s. v.; men der gives ingen *indre* skjæbne, saaledes som Maeterlinck paastod i »Skatkiste for fattige«. »Der gives intet uundgaaeligt drama.« Vi er selv herrer over vor skjæbne. Hvad vi kalder »skjæbne«, er en af menneskene selv skabt kraft. »Den er visselig stærk, men ikke uimodstaaelig; den kommer ikke i bestemte øieblikke frem af en ubønhørlig, utilgjængelig og ufattelig afgrund. Den opstaar ved vore medmenneskers handlinger, ønsker, tanker, lidelser og lidenskaber, og vi burde kjende disse lidenskaber, da de er lig vore egne.«

Maeterlinck har i denne sin siste bog forladt sine anskuelser om den uforanderlige »stjerne«. Dette ubevidste er nu ophørt at

være en dunkel, ubøielig magt, som vi forgjæves kjæmper mod. Visdommen er »ingen ubevægelig gudinde, der evig sidder paa sin trone; hun er Minerva, som ledsager os, som stiger op og ned ad bjerget med os, græder og ler med os. Vi er kun da i sandhed vise, naar vor visdom fra vor barndom og til døden uafladelig *forvandler sig.*« Visdommen er ingen abstrakt skjæbne, ingen taus stjerne mer; men den er blet *konkret*, blet til et *levende* forsyn, der leder vort liv, og sammen med hvem vi selv skaber vor skjæbne.

Det er klart, at der hermed er naaet et standpunkt, som ikke kan kaldes mystik i *snevrere* forstand. Den *umiddelbare* enhed mellem individet og det absolute, der muliggjorde en forveksling og sammenblanding af dem, har her maattet vige for en *middelbar* enhed. Individet er lige over for det absolute ikke mer intet, dets bevidsthed er ikke længer som saadan tillige den absolute bevidsthed, saa at den kan forsvinde i denne; men den er blet til en *selvstændig* realitet, til en realitet, som derfor ikke mindre er en funktion eller modus af den absolute substans, fordi den er blet i stand til selv at vælge sig sin bane og foreskrive skjæbnen sine befalinger. Ogsaa nu betoner Maeterlinck, at vi med vort hele væsen har vor grund i noget, der ligger udenfor vor bevidste fornuft.

Fra det abstrakt-monistiske standpunkt, han i »Skatkiste for fattige« indtog, har Maeterlinck i »Visdom og skjæbne« arbeidet sig igjennem til en *konkret* monisme. Han er skredet frem til den anskuelse, der holder individet og det absolute for *lige virkelige*, men opfatter det første som en objektiv foreteelse af det absolute væsen. Men paa dette standpunkt har den ensidige fatalistiske pessimisme ingen berettigelse længer. Den er blet overvundet af en optimisme, som man kan kalde en »*moralsk* optimisme«, fordi den har sine rødder i troen paa en lykke, som udspringer af vore handlingers moralske kvalitet, og finder sin metafysiske begrundelse i visdommen, d. v. s. i viden om vort væsens absolute kjerne og logiske natur. »Man har givet os livet, vi ved ikke hvorfor; men det synes klart: ikke for at svække eller for at sætte det overstyr.«

Derfor forkaster Maeterlinck ogsaa den Schopenhauer'ske medlidenheds-moral, fordi medlidenheden gjør os modløse, men holder derimod paa en slags næste-kjærlighed. »Der gives noget høiere end at elske sin næste som sig selv, det er *at elske sig selv i ham.*« »Den store menneske-kjærlighed, det er forædling. Men jeg kan ingen andre forædle, hvis jeg ikke først har forædlet mig selv; jeg kan ingen andre beundre, hvis jeg ikke har fundet noget beundringsværdigt hos mig selv.«

Men vi maa ikke vente nogen belønning for vor dyd! »Man handler kun da i sandhed godt, naar man for sig alene handler godt, uden at vente sig noget andet end den altid bedre viden om det gode.« »De beste blandt os vilde søge en anden lykke, hvis dyden havde været nyttig.« »Vi vil ikke vide noget af den trange og lave moral om sukker-brød og pisk, som de positive religioner byder os.«

»Med ophævelsen af straf og belønning begynder nødvendigheden af at gjøre det gode for dets egen skyld. Vi behøver ikke at være bange, naar en eller anden høi moral-lov synes at forsvinde; der opstaar bestandig en høiere i steden. Jo mere vi er overbeviste om, at skjæbnen er uretfærdig, desto bedre renser vi jordbunden for en høiere moral. Lad os ikke bilde os ind, at dydens grundmure styrter ned, fordi Gud synes os uretfærdig. I Guds uretfærdighed vilde den menneskelige dyd netop finde sit urokkelige grundlag.«

Med disse ord stiller Maeterlinck sig ved siden af de tænkere i de siste hundred aar, der hævder, at den sædelige personlighed har sin lov i sig selv, lige over for den positive religions udenfra virkede lov.

— Mystiken vaagner i vore dage atter op og finder aabne hjerter. Endnu er omslaget kun af følelsesmæssig art og ytrer sig paa kunstens omraade i en gjenoplivelse af den gamle romantik med alle sine udvækster og besynderligheder. Men den aandelige udvikling, som Maeterlinck, føreren for den romantiske bevægelse, har gjennemgaaet, kan ikke forblive uden indflydelse paa hans menighed. Idet han har kjæmpet sig igjennem fra mørk mystik til sin klare, konkrete monisme, fra svagelig resignation og hengivelse i skjæbnen til en dybsindig, panteistisk metafysik, har han dermed ogsaa anvist veien for den moderne tids aand. Ikke kan det være udviklingens maal at ophøie individet til Gud, som Nietzsche vil; men derimod maa det være maalet at bringe mennesket til bevidsthed om dets enhed med al tilværelses grund, for at det af denne mystiske bevidsthed kan øse ny kraft til sundt liv.

Hvis Maeterlinck selv i sine dramaer hidtil har betonet denne tilværelsens mystiske natur for meget og individets selvstændighed for lidet, saa maa han paa grund af sin nye filosofiske verdensanskuelse komme derhen, at han ogsaa paa det kunstneriske omraade søger at bringe begge hine sider i samklang med hinanden.

Lykkes dette ham i poesien, saaledes som det er lyktes ham i filosofien, da tør vi endnu kunne vente meget af ham, og da vilde det med sandhed kunne siges, at han blev den store herold for det »nye teater«, som hans tilhængere allerede idag benævner ham.

Zodiakal-lyset.

Sees for tiden paa den vestlige himmel.

Zodiakal-lyset er et mærkeligt himmel-fænomen, som har faaet sit navn deraf, at det viser sig i det bælte af himlen, hvor solen, maanen og planeterne stadig vandrer, og som kaldes *Zodiakus* eller *Dyre-kredsen*. Det viser sig som et mat lys-skimmer og sees i klare maaneskins-frie aftener om vinteren og vaaren i maanederne februar, marts og april paa den vestlige himmel straks efter sol-nedgang og om høsten i august, september og oktober paa den østlige himmel kort før sol-opgang. Zodiakal-lyset viser sig som en stribe eller kegle, hvis lys har megen lighed med dæmringen, men som staar skraat mod horisonten. Det begynder omtrent paa det punkt af himlen, hvor solen er gaat ned og hæver sig derfra meget høit med en heldning mod venstre. Nedentil er striben temmelig bred og løber derpaa spidst ud med ubegrænsede, udad krum-bøiede kanter, indtil den ender i en noget oprundet spids. Zodikal-lyset forandrer næsten ikke sin stilling mod stjernerne paa en og samme aften, og da det altsaa deltager i himlens tilsyneladende daglige bevægelse, nærmer spidsen sig lidt efter lidt horisonten, indtil det hele fænomen efter en eller to timers forløb ganske forsvinder. Man kan ikke skjelne zodiakal-lyset umiddelbart ved horisonten, fordi det dækkes af dunster, som altid findes der; det er klarest i nogen høide over horisonten og aftager derpaa efter haanden i klarhed, indtil det med sin spids taber sig paa den mørke himmel-grund. Zodiakal-lysets kanter er ikke skarpt begrænsede, saa at man ikke nøie kan bestemme, hvor det egentlig ophører.

I høst-maanederne sees zodiakal-lyset om morgenen paa det sted af horisonten, hvor solen skal staa op, og helder derfra mod høire. Til andre tider af aaret kan man ogsaa se zodiakal-lyset, men da langt mindre tydeligt; ti da er det smalere og har en langt mere skraa stilling mod horisonten, saaledes at spidsen kun hæver sig lidt over denne og er ganske skjult af dunster. Selv i de maaneder, da zodiakal-lyset sees tydeligt, viser det sig dog til en tid ganske anderledes end til den anden, og saavel dets udbredelse som dets klarhed beror for største delen paa den atmosfæriske lufts større eller mindre renhed. Zodiakal-lyset viser sig ikke lige pragtfuldt paa alle steder af jorden, men jo nærmere man kommer mod

ækvator, desto længere tid af aaret er det synligt, og med desto større pragt fremtræder det. Dette kommer deraf, at zodiakal-lyset i den saakaldte dyre-kreds nødvendigvis maa stille sig mere lodret mod horisonten for de steder, der ligger nær ved ækvator, end for andre steder, hvormed dets spids kommer til at staa høiere over horisonten. Luftens større renhed og kortvarende dæmring forhøier ogsaa dets klarhed. Under ækvator ser man zodiakal-lyset næsten hele aaret og som oftest med stor pragt. I de senere aar har man ligeoverfor det egentlige zodikal-lys, altsaa om aftenen i øst og om morgenen i vest, gjentagne gange iagttaget en lys-stribe af samme form og art, men af meget ringere klarhed. For tiden kan det ikke afgjøres, om dette er en forlængelse eller tilbagekastning af zodiakal-lyset.

Omendskjønt zodiakal-lyset vistnok har været iagttaget lige fra de ældste tider, synes dog ingen at have omtalt det offentlig, før Tycho Brahe og Kepler mod slutningen af det 16de aarhundred. Først mod slutningen af det 17de aarhundred blev det nøiagtigere iagttaget af Dominicus Cassini, og af hans iagttagelser uddroges en forklaring, der vandt stort bifald og længe gjaldt for en uomtvistelig sandhed. Den omstændighed, at zodiakal-lyset viser sig til alle tider af aaret og altid nær ved solen, i det minste for de steder, der ligger nær ved jordens ækvator, synes at bevise, at det ledsager solen paa den tilsyneladende bevægelse paa himmelen, og at det maa staa i forbindelse med solen. Cassini mente at kunne drage den slutning af sine iagttagelser, at en linje midt gjennem zodikal-lyset vilde være rettet lige mod solen, og at dette lys stod lodret paa solens akse, saaledes at det maatte falde sammen med dens ækvator. Solens ækvator maa paa aarets forskjellige tider vise for os som en ellipse af større eller mindre bredde, og det forekom Cassini, som om zodiakal-lysets bredde aftog og tiltog med sol-ækvatorens. Herpaa grundede Cassini den slutning, at zodiakal-lyset er en tynd, meget flad og udstrakt sol-atmosfære, der ved solens bevægelse om sin akse har faaet en stærkt flad-trykt form og derfor maa rette sig efter sol-ækvatoren, medens den, ligesom vor jords atmosfære, blir synlig for os ved det sol-lys, der tilbagekastes fra deres smaa stofdele. Mod slutningen af forrige aarhundred paaviste Laplace, at denne forklaring ikke er den rigtige.

En sol-atmosfære kan blot strække sig til en vis afstand fra solen, fordi den midtpunkt-flyende kraft i større afstand overvinder tiltræknings-kraften, og naar delene af en atmosfære fjernedes langt, vilde de hastig blive kastede bort fra solen og ophøre at være dele

af dens atmosfære. Zodiakal-lyset, der dog synes at omgive solen, strækker sig videre end planeten Venus's bane og naar endog jordens, men en sol-atmosfære kan ikke engang strække sig til planeten Merkurs bane. Laplace har ogsaa paavist, at det strider mod de bekjendte natur-love, at sol-atmosfæren skulde have en saa stærkt flad-trykt form. Desuden har det vist sig, at zodiakal-lyset ingenlunde falder nøiagtigt sammen med sol-ækvatoren.

Iagttagelserne har vist, at zodialkal-lysets yderste spids undertiden er fjernet over 90 grader fra solens centrum, og visse dele af dette fænomen maa derfor være fjernet længere end orden fra solen, med andre ord: maa strække sig ud over jord-banen, da kun i dette tilfælde hin vinkel ved jordens midtpunkt kan overstige 90°.

Af de indtil nu foreliggende iagttagelser har det sine vanskeligheder at udlede zodiakal-lysets form og beliggenhed. At pyramideformen kun er tilsyneladende og en projektion af den skive- eller ringformige skikkelse, er utvilsomt. Vanskeligere er det dog at afgjøre, om det er en fladtrykt, linseformig skive, eller en stor fritsvævende, mat-lysende ring af dunst-artet materie. Den første hypotese er lidet sandsynlig; ti en sol-atmosfære kan som følge af den med tiltagende afstand fra solens midtpunkt hurtig voksende sving-kraft ved aftagende tyngde-kraft neppe strække sig til halvparten af Merkurs afstand. Ud over denne afstand kan sol-legemets tiltrækning ikke mere holde ligevægt med sving-kraften, de enkelte dele maatte derimod undvige efter bevægelses-retningens tangent og enten sammenballe sig til kugleformige planeter eller fortsætte sit omløb som sammenhængende ringe. Dette siste kan nu i virkeligheden være tilfældet, og zodiakal-lyset bestaar sandsynligvis af en flad, dunstartet ring, der kun helder lidt mod jordbanen, og som svæver frit i verdensrummet mellem Venus- og Mars-banen, og gjennem hvilken jorden gaar i begyndelsen af aaret.

Allerede i 1856 har Heis i Münster udtalt den anskuelse, at zodiakal-lyset sandsynligvis er en taage-artet ring, der cirkulerer om jorden indenfor maane-banen. Senere kom den amerikanske iagttager Jones til et lignende resultat, støttet paa talrige iagttagelser under en ekspedition til Japan. Nyere iagttagelser af Heis og Schmidt i Olmütz synes dog ikke at kunne forenes med denne hypotese, i det minste ikke, naar man vil fraskrive zodiakal-lyset egen lysudvikling. Schmidt, som har iagttaget zodiakal-lyset i 12 aar, erklærer desuden, at han ikke er trængt dybere ind i dette særsyns væsen end hans forgjængere. Ogsaa Piazzi Smyth, der var sendt til Pico paa Teneriffa for i en høide af over 3000 meter over havets over-

flade at anstille iagttagelser, og navnlig over zodiakal-lyset, har kun i ringe grad forøget vore kundskaber i denne retning. For tiden er det altsaa umuligt med sikkerhed at give nogen fyldestgjørende forklaring af zodiakal-lyset. *r.*

Piet Uijs.

Fortælling fra burernes nybygger-tid.

(Af **C. W. H. van der Post.** Oversat fra hollandsk).

VII.

Piet Uijs' leir bryder op for at reise til Natal.

Vi maa nu gaa tilbage nogle dage i vor fortælling og se, hvordan det staar til i Piet Uijs' leir i Klerkspruit.

Morgenrøden i øst forkyndte dagens komme morgenen efter den ridende kommandos afreise til Natal. Morgenstjernen steg stadig høiere paa himlen, man kunde allerede se, at dens lys blev svagere. Jorden laa endnu i sin rolige søvn, men snart skulde den vækkes af den første kjærtegnende solstraale. I leiren herskede ikke desto mindre den største travlhed. Teltene blev revne ned og deres indhold indpakket og lagt paa vognene. Den vognborg, som saa længe havde tjent emigranterne som bolig og fæstning, blev skilt ad, grenene og torven ryddet væk, træk-taugene fæstede til vognstængerne, aag og remmer istandsatte, for at alt kunde være færdigt til oksernes forspænding.

Mændene holdt allerede paa med at drive det ene spand okser efter det andet ud af den store flok. Hestene var sadlede, kun hist og her saa man nogle omsorgsfulde husmødre gaa omkring for at se efter, om de muligens skulde have glemt noget. En saa efter, om vand-kjedlen, hvori der netop var kogt kaffe-vand, var bundet ordentlig fast til lang-vognen. En anden overbeviste sig personlig, om den store træ-morter, som hun endnu igaar havde brugt til at stampe mais i, stod paa sin gamle plads i vogn-teltet, og om stege-panden, som hun igaar havde benyttet til kavringerne, ikke skulde være glemt i den udhulede haug, der tjente som bager-ovn.

Galant havde alt sit i orden. De øvrige sorte holdt paa at fange okserne ind og spænde dem for aaget.

Dirk, som ved siden af Galant skulde ledsage toget til hest, stod ved siden af den gamle og holdt den sadlede hest ved tømmen. Den gamle, som var færdig med alle reise-forberedelserne, synes at være i udmærket

humør, han sang med skurrende stemme en bovenlandsk *) sang, hvis kvikke melodi slet ikke passede til de triste ord:

»Mijn hart is zoo zeer!
Mijn hart is zoo zeer!
Mijn hart is zoo zeer!
En ik kan toch niet meer.
Nou trek ik weg! Nou trek ik weg!
Nou trek ik weg!
Waar die ou zwartberg leg.«

»Nu gamle, hvordan staar til idag?« spurte Dirk. »Er du grætten eller blid? Det er vanskeligt at dømme noget efter din sang.«

»Aa, baas Dirkie, De ved nok godt, at jeg synger af bare glæde. Oubaas er jo gaaet i forveien, og endelig følger vi efter ham. Det har slet ikke huet mig, at baas gik alene med Kiewit, men nu er jeg let om hjertet igjen, fordi jeg skal faa komme til min kjære herre.«

»Galant, du maa iaften fortælle mig endnu en gang om, hvorledes du er kommet til Kap, og hvordan min oldefar kjøbte dig af slave-handlerne. Jeg kjender nok historien, men Karel van Wijk og Doris Botha vilde saa gjerne høre den.«

»Godt, kleinbaas! Naar vi har leiret os ikvæld, skal jeg fortælle jer historien. Men der er okserne, nu maa vi spænde for.«

Alle forberedelser til afreisen var færdige. Paa okse-drivernes langtrukne raab satte vognene, forspændte med tolv, indtil fjorten okser, sig i bevægelse. De til bambus-rør fæstede piske knaldede lystigt, og snart drog den lange vogn-række som en kjæmpe-slange over den grønklædte slette.

Barend Greijling anførte toget og red foran med en del bevæbnede, medens en del andre ryttere allerede var skikket i forveien som vedetter. En tredje afdeling dannede bag-troppen og afsluttede det lange tog.

Ved siden af Greijling red ogsaa Dirk og den trofaste Galant. Dirk, som var udrustet med gevær, bandolær og alt andet tilbehør, saa ud som en rigtig kriger, som han sad der paa sin modige hest. Han havde tilbudt sig at gjøre tjeneste som vedet, men øverst-kommanderende havde svaret: »Nei, min unge ven, din mor har betroet dig til mig, idag maa du ride ved min side. Men iaften kan du jo selv bede hende om tilladelse, og hvis hun synes saa, skal jeg imorgen sende dig forud med Galant.«

Tidlig om eftermlddagen naaede burerne sine venners leir ved Elandsrivier, hvor de skulde overnatte. Forstærket ved folk herfra tænkte de saa at fortsætte reisen til fjeldet den næste dag.

Alt til kamperingen var snart færdigt, og da det begyndte at skumre, blev leir-ilden tændt og vagt-tjenesten for natten ordnet.

*) Bovenland — oplandet, strøget bag Kapstaden.

Medens kvinderne var beskjæftigede med aftensmaden og sine smaabarn, stod mændene sammen i grupper og samtalede om de siste dages oplevelser. Dirk Uijs havde samlet en hel flok af jevn-aldrende omkring sig, kjække, lystige gutter. De overlagde netop, hvordan de best skulde fordrive tiden til aftens. »Vi leger løve,« raabte Dirk, og hans forslag blev hilset med jubel af alle sammen. Snart kunde man af hylene og skrigene høre, at den vilde leg var i fuld gang.

En af gutterne maa være løve, de andre jægere og hunde. Løven og hundene løber paa alle fire. Den, som skal forestille løve, har en løvehud, eller hvis en saadan ikke findes, en skindfeld over skuldrene. Jægerne forsøger saa at omringe løven og stikke den ihjel med sine stokke, som forestiller assegaier. De viger tilbage, naar løven brølende springer løs paa dem. Naar det saa er lykkes løven at gribe en jæger eller en hund, blir denne ordentlig puffet og knebet, og rollerne ombyttes. Den fangne blir løve, og denne blir ophøiet til jæger. Med dette holdt gutterne paa, til de skulde spise aftens.

Da de skiltes, raabte Dirk:

»Kom alle sammen til vor leir-ild efter aftens, Galant har lovet mig at fortælle os historier!«

Dirk anede ikke, at han og Galant allerede den næste dag skulde faa med en virkelig løve at bestille.

Den gamle malabarer laa flad paa jorden ved siden af vagt-ilden. Han sang den samme sørgmodig-glade sang som imorges, men nu ledsagede han sin sang med klimpring paa sin ramkie, et strenge-instrument, som har stor lighed med en liden violin. Den bestaar af et udhulet græskar overspændt med skind. Man kan spille paa den som paa en gitar eller med bue som paa en violin.

Galant var i godt humør, og skjønt han sang: »Mit hjerte er saa tungt,« var det umuligt at opdage det minste spor af sørgmodighed i hans sorte ansigt, som tydelig kunde sees i skinnet fra vagt-ilden.

»Se saa, gamle, du husker vel dit løfte,« raabte Dirk. »Karel, Doris og endnu en del andre kommer straks herhen for at høre paa historien, du lovede mig at fortælle!«

»Vel, kleinbaas, naar I er færdige, saa staar jeg til tjeneste.«

»Det er godt, gamle, men jeg vil først sprænge mais-korn, jeg har hele lommen fuld, og du maa give mig aske til det.«

Mais-sprængningen, som Galant var en mester i, foregik paa følgende maade: Man breder med et glat stykke træ et lag varm aske, omtrent en tomme tykt ud paa jorden og lægger derpaa de tørrede mais-korn. Saa rører man kornene omkring i asken. Opvarmet af asken brister saa de fleste af kornene med et høit knald. Melet, som er blet flydende af

varmen, flyder da nydelig snehvidt frem. Disse korn kaldes svin. Andre derimod byder varmen trods, de sprænges ikke, men blir ganske forkullede. De kaldes gjeder i modsætning til svinene, fordi de synes at indeholde mindre fedt-stof end disse. Begge slags regnes af vildnissets ungdom for en delikatesse, tilberedes under megen munterhed og fortæres med udsøgt appetit.

Galant havde ved Dirks hjælp i en haand-vending forvandlet en mængde mais til svin og gjeder. Imidlertid var den øvrige ungdom kommet til og sad nu rundt ilden med hænderne fulde af mais-korn og ventede paa den lovede fortælling.

Galant kræmtede nu og da lidt gnavent, og man kunde se paa ham, at han var sig det bevidst. Hans tilhørere var mange, og han vilde gjøre sine sager godt.

Ungdommen begyndte allerede at blive lidt utaalmodig, men Dirk hviskede. »Vent bare lidt, den gamle forbereder sig endnu.«

Endelig begyndte Galant sin fortælling.

»Ser I, kleinbasies *), det er ikke saa ganske let at fortælle jer min historie. Var det en historie om ulve, sjakaler og skildpadder, var det ikke saa vanskeligt at fortælle, men det er min egen livs-historie, jeg har lovet. Naar jeg tænker tilbage, saa langt som min hukommelse rækker, den gang jeg var ganske liden, meget mindre end I nu er, unge herrer, saa staar mit fødeland endnu ganske tydelig for mig. Naar basies betænker, mit hode allerede er ganske hvidt, og at jeg er bøiet i en bue, da kan basies forstaa, at den tid, hvorom jeg taler, ligger langt, langt tilbage. Det land, hvor jeg er født, er vidunderlig skjønt. I krattet voksede utallige vilde frugter. Overalt strømmede vandet ud mod havet, ti landet laa midt i en sø. De hvide kalder det en ø. I kalder os malabarere, men det er galt, ti saavidt jeg ved, heder vi malagassere. Skjønt jeg endnu var ganske liden, saa kan jeg dog huske mangt og meget. Der boede min far, en stor stærk mand, min mor, som senere er død her i landet, og min søster, som endnu er i live. Vi fire boede sammen i en hytte. En aften havde vi som sædvanligt lagt os for at sove, da jeg midt om natten vaagnede af et forfærdeligt skrig og en støi, som jeg aldrig før havde hørt. Jeg havde neppe faaet søvnen af øinene, før en greb mig ved benene og med voldsom fart slyngede mig henimod døren. Jeg faldt til jorden som et græskar, uden at skade mig noget videre, mærkeligt nok, men vaagen blev jeg med en eneste gang. Ved siden af mig laa mine forældre og min søster.

En stor flok af mænd bevæbnede med assegaier, køller og knive saa store som jeg selv, omgav os paa alle kanter. En del andre holdt paa med

*) Kleinbasies — unge herrer.

at sætte ild paa hytten vor. Min mor hylte og skreg, mens min stakkels far vred sig i smerter.

Ved skinnet fra flammerne kunde jeg se, at han var rød af blod. Jeg kunde ikke forstaa, hvad alt dette betød, men at der var noget galt paa færde, skjønte jeg jo. Da det blev dag, bragte man os til en aaben plads i skogen. Min far, som havde faaet et stik i brystet, kunde næsten ikke holde sig opreist, men man bandt hans hænder paa ryggen og drev ham fremover som et stykke kvæg. Derinde i skogen var mange, som jeg kjendte. Alle kvinder og børn gik frit omkring, men mændene var bundne som min far. Jeg troede først, at vi var blandt menneske-ædere, men min mor sagde, at de ikke vilde spise os, men føre os langt bort for at sælge os. Hun tilføiede, at jeg og min søster maatte forholde os ganske rolige, ellers kom de til at slaa eller kanske dræbe os. Da solen steg høiere, og trærne begyndte at kaste skygger, drev de os alle sammen i en flok, og marschen begyndte. Min far var saa svag, at han næsten ikke kunde komme af flekken, og min mor førte grædende min søster og mig ved haanden. En af de mænd, som havde fanget os, syntes at være anføreren. Han saa flere gange forskende paa min far, pludselig greb han ham i armen, drev ham tilside, og før han fik sige et ord, stødte han sin assegai gjennem hans hjerte, saa han styrtede til jorden og var død med en eneste gang. Da vi saa dette, begyndte vi at græde høit, men anføreren skreg til os, at dersom vi ikke tiede stille, skulde han dræbe os ogsaa. Jeg var svært bedrøvet over min fars død, for jeg holdt saa inderlig af ham, men jeg betvang graaden og gik stille med. Tre dage drog vi gjennem skogen, saa kom vi til havet, hvor vi blev drevet ombord paa skibe. Jeg var saa bange for det store vand, at jeg værgede mig med hænder og fødder og skreg slig, at man truede med at kaste mig overbord. Da blev jeg stille. Efter nogle dages forløb kom vi atter til et andet land. Her blev vi da alle sammen en tid i et stort hus. En del af os blev tilbage her, de andre, hvoriblandt min mor, min søster og jeg, blev atter stuvet sammen paa et stort skib. I de dage saa jeg for første gang hvide mennesker. Basies! For disse har jeg altid havt en umaadelig skræk. Jeg troede først, det var spøgelser, som min gamle mor altid truede mig med, naar jeg var uskikkelig. Nu havde hun den største møie med at berolige min lille søster og mig. Snart opdagede jeg imidlertid, at de hvide ikke gjorde os noget ondt, men tvertimod behandlede de os meget bedre end de sorte, som havde fanget os, og jeg slog mig til ro. Hvor længe vi var paa sjøen, ved jeg ikke, men tiden var lang. Vi saa kun himmel og hav. Ikke et træ, ikke et fjeld, ikke et stykke jord saa stort som haanden min engang. Endelig kom vi til land. Det var Kapstaden, og

her blev vi sat i land. Atter blev vi bragt til et hus, og den aften græd min mor, som hendes hjerte skulde briste. Jeg spurte, hvorfor hun græd saa, og fik det svar, at vi den næste morgen vilde blive solgt som slaver. Hun var bange for, at man vilde sælge os enkeltvis, og at vi paa den maade kom til at blive skilte ad. Vi lukkede ikke et øie den hele nat, vi græd ustanseligt, saa jeg var aldeles daarlig, da vi om morgenen blev bragt til torvs. Den gang kunde vi endnu ikke et ord hollandsk, men en af skibsmandskabet forstod vort sprog, og han spurte min mor, hvorfor vi var saa bedrøvede. Hun fortalte ham grunden, og det syntes mig, som han havde medlidenhed med os, for han sagde til min mor, at hun og min søster skulde blive solgt sammen. Det gjorde mig endnu mere bedrøvet, for da maatte jo jeg blive solgt alene. Den gang var der mange folk, som vilde kjøbe slaver. Min mor og søster blev falbudt sammen, og en oubaas kjøbte dem begge. Han befalede dem ved en bevægelse at gaa hen til hans okse-vogn, som stod i nærheden. Jeg forstod ikke et ord, men skjønte godt, hvad der foregik, og da min mor gik, begyndte jeg igjen at hyle i vilden sky. Da blev oubaas staaende og begyndte at snakke med skipperen. Han pegede hvert øieblik hen paa mig. Alle mennesker lo af mine hyl, men oubaas fortrak ikke en mine. Skipperen kom hen til mig og sagde, at oubaas vilde kjøbe mig ogsaa. Han vilde ikke berøve en mor hendes barn, jeg skulde bare ikke græde mere. Men, basies, det er allerede sent, og min historie er lang, jeg faar nok skynde mig lidt. Oubaas holdt sit ord, han kjøbte mig ogsaa og bragte os alle til sin farm. Oubaas var bestefar af baas Piet Uijs. Min egen far kunde ikke have sørget bedre for mig. Baas Dirkies bestefar, oubaas Koos var jevn-aldrende med mig, og vi voksede op sammen. Senere hen døde min gamle mor og blev begravet, og da oubaas Koos giftede sig, forærede hans far ham mig. Da baas Piet Uijs kom til verden, sagde jeg straks, at jeg vilde gjøre en mand af ham, og det har jeg gjort. Jeg har lært ham mangt og meget. Har svømmet med ham, har tilredet unge heste med ham, vi har gaaet paa jagt sammen. Og da han giftede sig, fulgte jeg med ham. Saaledes har jeg tilbragt mit liv sammen med ham, og han er ogsaa blet en gammel mand.

Da den engelske guvernør gav slaverne fri, sagde jeg, det var en dumhed, jeg var saa fri som nogen. Og saa vedblev jeg at være hos min baas. Ogsaa paa dette trek ledsager jeg ham, og jeg tænker at blive hos ham, saa længe den kjære Gud forunder mig at leve.«

»Og hvor er der blet af din lille søster, outa Galant?« raabte en stemme.

»Jeg tænker, I alle kjender hende. Hun lever endnu. Det er den gamle Ajah Katrijn, som tjener hos oubaas Koos. Men nu er det

paa tide at gaa til sengs, kleinbasies. Det er sent, og straks dagen bryder frem, maa vi spænde for.«

»God nat, outa Galant! Du er sandelig flink at fortælle,« raabte gutterne, og med en almindelig godnat-sigen skiltes de ad og gik hver til sit.

VIII.

Vogn-færden over Quathlambage-fjeldet.

Ved dag-gry fortsattes reisen, man vilde gjerne naa samlings-stedet inden aften. Dirk og Galant gjorde idag tjeneste som forpost.

Sletten vrimlede af vilde dyr. Saa langt man kunde se, sprang gnuer, spring-bukke, bles-bukke og kvagga om hverandre. Det var imidlertid strengt forbudt forposten at afløse et eneste skud paa vild-dyrene. Og skjønt Dirk havde stor lyst til at prøve sin jæger-færdighed, saa holdt dog hans agtelse for kommandanten ham tilbage.

Morgenen var lummer, skjønt det blæste en let norden-vind. Galant ventede regn. Han mærkede det paa den trykkende luft, desuden havde han om natten seet korn-mod overalt i horisonten.

Forposten havde et par timers forsprang, den red i skridt-gang for ikke at fjerne sig altfor langt fra de langsomt gaaende okser. De skulde snart spænde fra, da morgen-marschen havde varet længe nok. Dirk sagde til Galant:

»Jeg er saa tørst, gamle, gid vi snart fandt en bæk eller en vand-pyt.«

Den gamle svarede: »Derhenne lige foran os ser jeg et krat, der vil vi sikkert finde vand.«

»Lad os ride det lille stykke i galop, saa har vi tid til at drikke,« sagde Dirk. Som sagt saa gjort. De naaede snart derhen. Det var en bred slette, midt ude paa den løb en liden flod. Denne var for øieblikket tør, men af de steile strand-bredder kunde man se, at der i regn-tiden maatte være en mængde vand i den. Paa den tid maatte den være umulig at passere, da desforuden hele omegnens regn-vand samledes her. Paa bunden voksede siv og rør-vækster, høit og frodigt, der maatte sikkert findes vand. Dirk pegede derhen og sagde til Galant:

»Kom, der finder vi vand.«

De red hen til rør-krattet, steg af hestene og bandt tøilerne sammen, for at hestene ikke skulde græsse. De tog sine geværer med, og da de havde gaaet omtrent en tredive skridt, saa de en vand-stribe glimte. Den var paa midten vel en tredive skridt bred og smalede af til begge sider. Galant sagde til Dirk:

»Drik nu, kleinbaas, jeg er ikke tørstig.«

Dirk lagde sit gevær paa jorden, lagde sig ned og begyndte at drikke

ligesom mændene fra Gideon, om hvem bibelen fortæller os. Men han havde neppe drukket et par mund-fulde, før Galant skrækslagen raabte til ham:

»For Guds skyld, kleinbaas, staa hurtig op og se paa den anden side af vandet.«

I et nu var Dirk paa benene, greb sit gevær og stirrede hen til den anden side. Det syn, som nu mødte ham, vilde have frydet en maler, men for gutten var det i sin nøgne virkelighed alt andet end frydefuldt. Paa den anden side af vandet, omtrent tyve skridt borte, saa han en fuldvoksen han-løve, som stirrede paa ham med sit gjennemtrængende blik. De havde forstyrret den i frokosten, ti ved siden af den laa resterne af en riet-buk, og man kunde tydelig se paa dyrenes konge, at denne afbrydelse var den høist uvelkommen. Den piskede sig med halen og lod høre en vred, undertrykt knurren.

»Se den lige i øinene og rør Dem ikke, basie,« raabte Galant, og Dirk blev staaende ubevægelig med blikket fæstet lige paa løven.

Dersom de var flygtet, havde det sikkert været ude med dem, det opirrede dyr havde vistnok da øieblikkelig kastet sig over dem, men det menneskelige blik har altid en vis lammende virkning paa de umælende dyr.

»Kleinbaas!« sagde Galant, »der er kun en udvei, vi maa straks skyde den, for venter vi en stund, vil den angribe os. Jeg skal skyde først, og dersom min kugle ikke dræber den, maa De være forberedt paa at skyde.«

Dyrets ophidselse steg ved hvert øieblik. Den syntes at ærgre sig over, at urostifterne ikke vilde vige og begyndte at forberede sig til en kamp paa liv og død.

»Skyd bare, outa,« raabte Dirk, »jeg er færdig.«

Galant lagde sit tunge gevær til kindet. Han tabte ikke aandsnærværelsen, men gav sig ikke tid til at lade paa nyt, fyrede derimod løs med det, han havde, straks han havde faaet sigte paa løven.

Krudtrøgen var endnu ikke forsvunden, før løven med et frygteligt brøl for løs paa Galant. Dirk saa et svært legeme ligesom flyve igjennem luften og veg tilside. Løven tørnede mod Galant som en bombe, og de rullede begge i sandet. Men Dirk var i et sprang ved siden af det brølende dyr, holdt geværløbet lige ved dens hode og gav ild. Da krudtrøgen var borte, saa Dirk løven ligge paa jorden i de siste trækninger, mens Galant kravlede op af vandet saa vaad som en kat.

Ved dette syn brast den lykkelige skytte i en hjertelig latter, som imidlertid straks forstummede, da han saa, at den gamle tjener stønnende kom krybende paa hænder og fødder.

»Er du saaret, outa?« raabte han bedrøvet.

»Nei, saaret er jeg ikke,« svarede den gamle, »men den fordømte

løve har gjort mig ganske svimmel, og se, hvor vaad jeg er. Nu faar jeg sikkert gigt igjen.«

Samtalen blev afbrudt af deres kamerater, som var ilet til, da de hørte skud. — Nu stod de ved jægernes heste og raabte høit paa Dirk. Han svarede fornøiet:

»Galant og jeg har netop leget løve og har ogsaa været saa heldige at dræbe den gamle synder. Kom bare hid, der er ingen fare paa færde.«

De banede sig vei gjennem sivet, og da de saa den skudte løve, lykønskede de begge vore jægere med den overstaaede fare. En af rytterne red straks tilbage for at berolige kommandanten, der sikkert havde hørt skuddene, de øvrige begyndte at flaa dyret. Dirks kugle havde gjennemboret hodet fra det ene øre til det andet. Galant havde saaret det i underkjæven. De første vogne kom nu til vandet og gjorde holdt for at spænde fra. Kommandanten roste Dirks aands-nærværelse, og hans mor græd af glæde over at have sin yndling uskadt igjen, idet hun formanede ham til at være forsigtig for fremtiden.

Dirk var naturligvis dagens helt, og da hans kamerater bestormede ham med spørsmaal, svarede han smilende:

»Byttet tilhører Galant og mig i fællesskab, men han har afstaaet sin halvdel til mig. Nu har jeg da i et hvert fald min egen løvehud, naar vi leger.« (Forts.)

Nærmere oplysninger til race-spørsmaalet i Norge.

(Tilsvar til dr. **Andr. M. Hansen** af cand. mag. **R. Flo**).

II.

Allerede i min artikel forrige aar fremholdt jeg, at de oplysninger, som forelaa, helst pegte i den retning, at folket i de strøg af landet, som gjaldt for at være mere brachykefale, i det hele var større af vækst end i de antagelig mere dolichokefale bygder. Jeg skal da her bare fuldstændiggjøre de oplysninger, som der var givet, ved at meddele noget om de resultater, som rekruterings-statistiken for det senere ti-aar (1888—1897) udviser. Da der ikke er udgivet nogen samlet oversigt endnu, faar jeg forsøge at give en slig selv, efter opgaverne om middelhøiden for hver aargang i hver bataljon. Middel-høiden er overalt givet i hele centimeter og bevæger sig for dette ti-aar mellem 168—172 cm. Jeg skal gjøre det paa den maade, at jeg sætter dem efter hverandre i rubriker, saaledes at der ved

hver bataljon er angivet, *hvor mange aargange* den har af den og den middel-høide. Den »kurve«, som derved fremkommer, vil vistnok være taalelig vel egnet til at give et tro billede af det indbyrdes middelhøide-forhold mellem bataljonerne. Da det for øiemedet er bedre at ordne dem efter beliggenheden, istedenfor efter høiden, skal jeg med et numer-tal foran hver bataljons navn angive dens rang i høide-rækken, den høieste som nr. 1 o. s. v., og bataljoner af samme høide med samme numer-tal. Forud skal jeg ogsaa give nogle oplysninger om enkelte bataljoner, hvilken del af landet de mest omfatter, hvor dette ikke fremgaar med ønskelig tydelighed af navnet. Nordmøres b. omfatter *kyst*-bygderne i Trøndelagen og det meste af Nordmøre, særlig alle kyst-bygderne; Kristianssands b. det meste af Ryfylke og en del af Søndhordland; Nedenes b. Nedenes amt og det meste af Lister og Mandals amt. Flere af de østlandske bataljoner er nævnte efter de større dalfører, men strækker sig gjerne langt nedover lavlands-bygderne; saaledes omfatter Numedals b. ogsaa det meste af Jarlsberg og Larviks amt, og lignende med Hallingdals og Valdres bataljoner (sistnævnte endog helt ned til øvre ende af Øiern), medens Gudbrandsdalens b. kun omfatter selve Gudbrandsdalen og et par af de nærmeste bygder paa Hedemarken. Østerdalens bataljon omfatter det meste af Hedemarken og Østerdalen, medens Hedemarkens b. omfatter Odalen, det meste af Solør og en del af Romerike (nedre) og af Smaalenene. For Tromsø stift findes ingen rekruteringsstatistik, paa grund af at folket der, som bekjendt, tidligere har været fritaget for militær-tjeneste.

Middelhøider i cm.	172	171	170	169	168
1. Nordmøres b.	1	8	1		
3. Indhereds b.	1	5	4		
4. Trondhjems b.	1	3	6		
2. Søndmøres b.	1	7	2		
5. Fjordenes b.			9	1	
6. Sogns b.			8	2	
8. Bergens b.		1	4	5	
7. Hardangers b.			7	3	
7. Kristianssands b.			7	3	
5. Stavangers b.			9	1	

Middelhøider i cm.	172	171	170	169	168
3. Nedenes b.	2	4	3	1	
4. Telemarkens b.	1	3	6		
8. Numedals b.			6	4	
10. Hallingdals b.			4	6	
6. Kristiania b.			8	2	
9. Valdres b.			5	5	
9. Gudbrandsd. b.			6	3	1
11 Østerdalens b.			3	7	
13. Hedemarkens b.			1	9	
12. Smaalenenes b.			3	6	1

Til sammenligning kan en ogsaa efter dette paa en letvint maade regne ud middelhøiden for større grupper, naar en vil tage det mere summarisk og nøie sig med en omtrentlig nøiagtighed, nemlig gaa ud fra, at bataljonerne er lige mandstærke og ligeledes alle aargange indenfor hver bataljon numerisk jevnstore. For de forskjellige aar-

gange indenfor bataljonen vil nu dette ogsaa slaa nogenlunde til; derimod kan det nok skille ikke saa lidet de forskjellige bataljoner i dette stykke, saaledes at de største kan være indtil dobbelt saa store som de minste. Naar de imidlertid saadan efter udenforliggende hensyn stilles sammen i større grupper, kan en gaa ud fra, at disse uligheder nogenlunde vil udjevnes eller balancere hinanden, saaledes at en ialfald kan faa *forholdet* mellem grupperne temmelig korrekt, endda om selve middel-høiderne for grupperne ikke skulde blive helt nøiagtige. For vort øiemed gjælder det nu at faa udtrykt forholdet mellem de mere brachykefale og de mere dolichokefale bygdelag. For de fleste bygdelag er der endnu foretaget bare høist ufuldstændige eller ingen undersøgelser om, hvorledes det forholder sig med skalle-formerne; men efter dr. Hansens paastand skal jo særlig kyst-bygderne være de mere brachykefale, og dette faar vi da ogsaa holde os til i vor sammenligning.

Bataljoner, som omfatter udelukkende eller væsentlig kyst-bygder, eller ogsaa for en del indre bygder, som angives at være mere brachykefale, er Nordmøres og Søndmøres bataljoner og ellers alle bataljoner vestenfjelds undtagen Hardangers (Hardanger og Voss), og end videre Nedenes bataljon. Udregnet paa ovennævnte maade faar vi da for de 8 kyst-bataljoner en middel-høide af cm. 170.186 og for de 12 andre bataljoner i landet cm. 169.733, eller henved *en halv centimeter* (nøiagtig 0.453 cm.) *større* middel-høide for kyst-bataljonerne end for de andre. Dette kan jo synes at være noget lidet; men hvor opgaverne, som her, i det hele omfatter et antal af henved 100 000 mand, faar det alligevel ikke saa lidet at sige. Der blir da adskilligt, som taler for, at det virkelig er udtryk for et konstant forhold, langt mere end ved betydelig større differenser, hvor opgaverne kun omfatter smaa tal, og tilfældet derved faar et stort spillerum.

For enkelte af disse bataljoners vedkommende, og det af de mest storvoksne, Indhereds, Trondhjems, Telemarkens og Hardangers, er det vistnok med tvilsom ret, at de regnes med til indlands-bataljonerne eller de dolichokefale, da de enten ligger udenfor eller paa yder-grænserne af det kompakte indland og desuden helst maa antages at være mesokefale, omfattende omtrent lige mange brachykefaler og dolichokefaler, saaledes som Arbo antager ialfald for Trøndelagens vedkommende; og med Telemarkens og Hardangers bataljoner er det ogsaa sandsynligst, at det stiller sig paa samme maade. Stiller en nu disse 4 bataljoner udenfor regningen eller tager dem sammen med kyst-bataljonerne istedenfor med indlands-batal-

jonerne, saa blir middel-høiden for det egentlige østland nærmere 1 centimeter mindre end for kyst-bataljonerne alene eller sammen med de 4 halvt indlandske bataljoner, henholdsvis 0.759 og 0.815 cm. Men saa længe ikke skalle-spørsmaalet er nærmere undersøgt over det hele land, kan det ikke være værdt at indlade sig mere paa disse ting.

De mest storvoksne folk har vi, som det vil sees af tabellen, i den nordlige og sydlige del af udskrivnings-omraadet, i nord Trøndelagen og vestlandet nordenfor Stad, i syd Agder (Lister og Mandal, Nedenes) og Telemarken. Paa vestlandet ellers er det mest af middelsstore (170 cm.) og paa østlandet mest under middels (169 cm.). Ser vi paa opgaverne over »undermaals-mænd« (høide under 158 cm.), saa viser disse et tilsvarende forhold, paa østlandet oftest undermaalsmænd 2—3 pct. af de undersøgte, i landet ellers oftest 1—$^1/_2$ pct. eller mindre, yderst sjelden saa mange som omkring 2 pct.

Nr. 1 i rækken mellem de storvoksne bataljoner er Nordmøres, med middel-høide 171 cm., dernæst Søndmøres (170.9 cm.). Den minste i rækken mellem de vestlandske er Bergens bataljon, Bergens by og Nordhordland *) (169.6 cm.), de næst minste Hardangers og Kristianssands (Ryfylkes) bataljoner (169.7 cm.). Den minste middelhøide for hele landet har Hedemarkens bataljon (centrum Nedre Romerike) med 169.1 cm., den næst minste Smaalenenes (169.2 cm.), henholdsvis $^1/_2$ cm. lavere end de laveste vestlandske. Af samtlige 9 østlands-bataljoner er det bare 3, som naar jevnhøit med eller over den minste af vestlands-bataljonerne (Bergens), nemlig Telemarkens (170.5 cm.), Kristianias, væsentlig bare Kristiania by (169.8 cm.), og Numedals (jevnhøi med Bergens — 169.6 cm.).

Opgaverne over middel-høiden af aargangene indenfor de enkelte udskrivnings-distrikter (tinglag) viser naturligvis større sprang, adskillige baade en god del større og en god del mindre middel-høider end bataljonernes. De største middel-høider af enkelt aargang indenfor et udskrivnings-distrikt er 180 cm. (Iveland, Nedenes, 8 mand), 179 cm. (Molde, 8 mand), 178 cm. (Byneset, 16 mand). Aargange paa 177 cm. har Aamli (27 mand), Kviteseid (20), Nissedal (13), Flekkefjord (13); paa 176 cm. Kvinhered (35), Aafjorden (32), Valle (27), Kviteseid (24), Stod (18), Bø (Telem., 17), Tin (17), Vinje (16), Sunnelven (13), Bygland (13). Enkelte andre er det nok ogsaa, som naar op i lignende høider, men med saa faa mand, at det ikke kan være

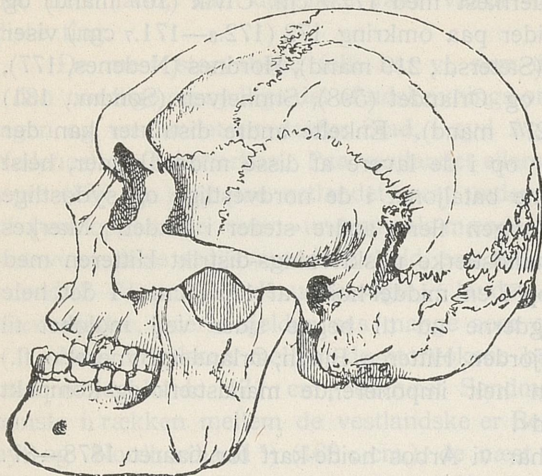
*) Uden Bergens by vilde middelhøiden her neppe blive under 170 cm., saa der kan være grund til at tro, at den noget lave middelhøide for denne bataljon skyldes fremmede (udenlandske) folke-elementer i Bergens by.

synderlig at lægge vægt paa. De største distrikts-middelhøider for ti-aaret, saa vidt jeg har kunnet finde ved et noget løseligt gjennemsyn, kommer paa Byneset, 174.7 cm. (101 mand), henved 2 cm. ovenom de næst største, med 172.9 cm., nemlig Aafjorden (328 mand) og Kvinhered (293); dernæst med 172.7 cm. Ulvik (167 mand) og Klæbu (72). Middel-høider paa omkring 172 (172.3—171.7 cm.) viser følgende bygder: Valle (Sætersd., 219 mand), Hordnes (Nedenes, 177), Kviteseid (205), Bjugn og Ørlandet (598), Sunnelven (Søndm., 131) og Tingvold (Nordm., 277 mand). Enkelte andre distrikter kan der vel og være, som naar op i de lavere af disse middel-høider, helst i de nævnte 5 storvoksne bataljoner i de nordvestlige og sydøstlige bygdelag, men knapt nogen flere andre steder i landet. Mærkes kan det dog, at det mandstærke udskrivnings-distrikt Hitteren med sine 641 mand naar op i en middel-høide af 171.4 cm. I det hele maa det siges, at bygderne ud til begge sider ved indløbet til Trondhjems-fjorden (Aafjorden, Hitteren, Bjugn, Ørlandet, Byneset o. fl.) særmærker sig ved en helt imponerende mandstærk og kompakt samling af »store mænd«.

For tidligere aar har vi Arbos høide-kart for tiaaret 1878—87. Men om end dette antagelig er særdeles vel egnet for sit øiemed, er det ikke videre tjenligt til at give rede paa det, vi her vilde søge oplysning om. Den minste differens, det angiver, er 1 centimeter, og det bare for de største og minste høider; for dem, som i forhold hertil blir at kalde store og mellem-store, har det bare to farver, som da hver rummer en afstand af hele 2 centimeter, én for høiden 170—72 og én for høiden 168—70 cm. Følgen deraf er, at der ikke blir synderlig rede at faa paa, hvilken forskjel der kan være paa østlændinger og vestlændinger i det stykke. Vistnok viser det sig der ogsaa, at de minste høider er forholdsvis stærkt repræsenterede paa østlandet, og de største noget mere paa vestlandet; men for mellemhøiden, 168—70 cm., som baade østlandet og vestlandet har mest af, viser der sig ingen forskjel, endda det er tænkeligt, at det paa denne høide for det hele kunde gjøre en forskjel af baade 1 centimeter og mere. Derimod fremtræder de mere nordlige og sydlige landsdeles større høider der ogsaa med al ønskelig tydelighed, saa en er vistnok fuldt berettiget til at slutte, at det væsentlig har stillet sig ligedan med høide-forholdet for de forskjellige landsdele da som i det sist forløbne ti-aar, — og af det hele igjen at slutte, at er der nogen forskjel i vækst-høide paa brachykefaler og dolichokefaler, saa synes for vort lands vedkommende dragsmonen i det hele at være paa brachykefalernes side. Fra den side skulde der da heller ikke være

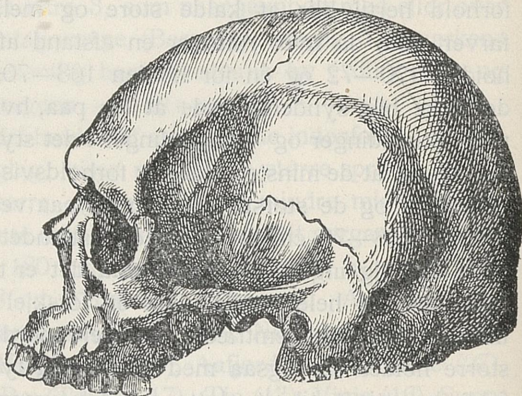
noget i veien, tvert om et argument for at søge stamfædrene til begge i sten-alderens brachykefaler og dolichokefaler.

De høi-voksne, brachykefale Borreby-mænd udmærkede sig, som vi har seet, i kanske endnu høiere grad som før-voksne. Heller ikke i det stykke lader det til, at deres formentlige arvtagere her i landet gjør nogen skam paa dem, saa langt de foreliggende oplysninger giver tilføre til at drage nogen slutning. Efter hvad Arbo oplyser, skal nu blandt andet Jæderens brachykefaler udmærke sig ved en stærk krops-bygning. Denne omstændighed er dog kanske ikke saa vel egnet til at drage nogen speciel slutning fra, da det lader til, at stærk krops-bygning er et særkjende for de europæiske brachykefaler i det hele, ialfald de vest-europæiske.

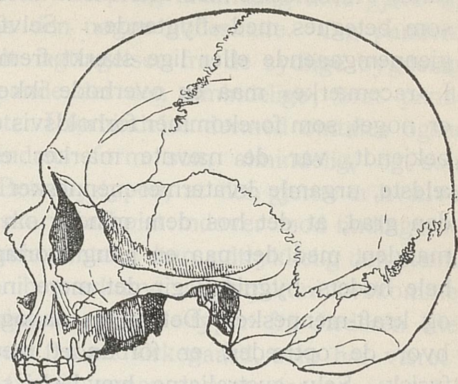
1. **Borreby-skalle.**

Men skal vi være rigtig antropologiske, saa faar vi vel finde frem noget mere »typisk« end høide og drøide, om disse er aldrig saa anselige, noget ved selve hodeskallen. Og sligt synes ikke vanskeligt at finde ved Borreby-folkene, selv for dem, som ikke kan rose sig saa meget af sin dygtighed i at tyde skaller. Det skal ikke kunne siges om Borreby-skallen, at den ikke er markeret nok, slig som den fremtræder i sin mest typiske form. Det heder gjerne om den, at den skal være noget »turansk«; men jeg maa tilstaa, at jeg ikke ved, hvad det vil sige, — har ikke seet nogen nøiere

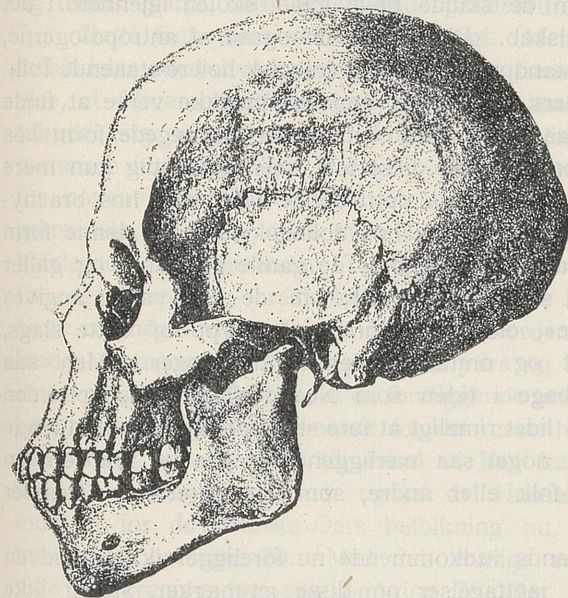
2. **Australier-skalle.**

definition hverken af det turanske i almindelighed eller af det turanske ved Borreby-skallen. Kanske indskrænker det hele sig bare til indexen; men da synes jeg, man med bedre ret kunde kalde den »europæisk«, saasom alt tyder paa, at Europa, særlig i vor nu høit kultiverede tid, er den stærkest brachykefale blandt alle verdensdele, maaske fraregnet Amerika, som det var før den spanske og engelske indvandring. Virchow derimod fremhæver den paafaldende stærke lighed med australierskallerne, og jeg maa sige, at jeg for min del slutter mig helt til ham, efter at have havt anledning til at sammenligne tegninger af Borreby-skaller og australier-skaller.

3. **Auvergner=skalle.**

For at andre ogsaa kan faa gjøre sine sammenligninger, skal vi her tage ind tegning af en Borreby-skalle, taalelig »beinheil« til at være saa gammel, og efter den en australier-skalle. Til yderligere sammenligning tager vi ogsaa med en skalle af en Auvergnermand, som gjælder for at være særlig typisk for den mellem-europæiske brachykefale race, den keltiske eller alpine, hvad en nu vil kalde den. Endelig, som den rake modsætning til Borreby-skallen, en neger-skalle, med den bratte, koll-runde pande, ofte endog ludende frem oventil.

4. **Neger=skalle.**

Det første, som uvilkaarlig falder en i øinene ved Borreby-skallen, er da den skarpt fremtrædende mægtige pandebrun (øienbrynsrand) i forbindelse med den stærkt tilbagefaldende pande, af den slags, som betegnes med »flygtende«. Selvfølgelig har dog ikke dette været gjennemgaaende eller lige stærkt fremtrædende hos alle Borreby-folk. I »racemærke« maa en overhode ikke lægge noget mere, end at det er noget, som forekommer forholdsvis ofte hos det eller det folk. Som bekjendt, var de nævnte mærker end mere fremtrædende hos de ældste, urgamle kvaternær-mennesker i Europa, Neanderthal-racen, i den grad, at det hos dem minder om gorilla-skallen. Hos Borreby-manden, med det paa en gang storlagte og stærkt koncentrerede ved hele hodets bygning, gir det mere indtryk af et moderne karakter- og kraft-menneske. Det synes da ogsaa, som disse mærker, overalt hvor de optræder, er forbundet med en vis overlegenhed, ialfald fysisk. Selv australierne hævder i saa maade et fortjent ry. Man se bare, med hvilken beundring Virchow udtaler sig om deres holdning og den forbausende sikkerhed i deres bevægelser, om kvinder med en saa gratiøs maade at bære hodet paa, stille og bevæge krop og lemmer, som de skulde have gaaet skolen igjennem i det beste europæiske selskab. De regnes da ogsaa af antropologerne, trods sit lave kultur-standpunkt, til de fysiologisk høiere-staaende folk.

Efter lange tiders krydsning kan en nu ikke vente at finde Borreby-mærkerne saa ofte igjen i sin særlig udprægede form hos de antagelige efterkommere af disse folk, men væsentlig kun mere eller mindre modificeret, og da optrædende ikke bare hos brachykefaler, men tidt og ofte ogsaa hos dolichokefaler. I denne form optræder de da ogsaa jevnlig nok hos de gamle germaner og galler til at kunne opføres som racemærker, om de end vanlig angives som »neanderthaloïde«, efter den europæiske type af dette slags, som er mest kjendt og omtalt mellem antropologer. Men saa overvættes langt tilbage i tiden som Neanderthal-racens optræden maa ligge, synes det lidet rimeligt at føre slige mærker direkte tilbage til den, naar en har noget saa nærliggende at gaa ud ifra som en iblanding af Borreby-folk eller andre, som har været nære frænder af dem.

For vort eget lands vedkommende nu foreligger ikke, hvad en kan kalde statistiske iagttagelser om disse æt-mærker, særlig ikke om den nævnte pandebrun, og enhver faar da være henvist til sine egne private iagttagelser. Saa meget kan vel siges, at den udprægede Borreby-pande ikke er almindelig nu; men i en noget afdæmpet eller modificeret form kan en vistnok sige, at den er ikke lidet frem-

herskende, ligesom rene pragt-eksemplarer heller ikke er helt sjeldsynte. Det er dog at mærke, at paa det levende hode, med sit dække af hud og haar, vil dette særpræg almindelig ikke gjøre sig saa stærkt gjældende som paa den nøgne hodeskalle. Om pandens retning har dog Arbo meddelt iagttagelser fra de sydlige bygdelag, og efter disse er den skraa pande der den almindelige; brat pande kun hos henved 13—20 pct. I forbindelse dermed omtales ogsaa en anden egenskab ved pandens form som almindelig, og som stemmer særdeles godt med Borreby-typen, at den gjerne er hvælvet fra side til anden, istedenfor skarpt afbøiet indover mod tindingerne. Kun for Jæderens vedkommende omtaler han udtrykkelig den stærkt skraanende pande, med den bemærkning, at den kun forekommer meget sjelden. Hans 4 tegninger af skalle-typer fra Jæderen efter en samling af skaller, opgravne fra en kirkegaard, som har været i brug til for en 50 aar siden (Sole), synes dog at vise noget andet. Der er en ialfald temmelig skraa pandeform gjennemgaaende, særlig hos de mere dolichokefale typer og hos den brachykefale type, som han betegner som »keltoïd«. Hos dem alle fremtræder ogsaa tydeligt, og tildels skarpt, den fremstaaende pandebrun.

Dette faar være nok af kraniologi. Meningen med det hele, i forbindelse med hvad der ellers her er fremdraget, er nærmest at vise, at der er materiale liggende nær for haanden, som saa at sige tilbyder sig selv, til en granskning af vort folks afstamning. Dette materiale har tillige den fordel, at det ikke fører til at søge ophavet for nogen væsentlig del af vort lands befolkning udenfor selve det germanske grundlag, ikke mere for brachykefalernes end for dolichokefalernes vedkommende. Tvert om blir der al grund til at gaa ud fra, at et specifik brachykefalt element alt fra gammel tid af har havt en meget væsentlig del i at give Nordens saa vel som andre landes germaner sit særpræg, baade ydre og indre. Om en overfor dette vil gjøre gjældende, at de foreliggende undersøgelser peger i den retning, at de gamle germaner for det meste har været dolichokefale, saa vil jeg bare henvise til, hvad vi kan lære af »skalle-indexens historie« i England. Som ogsaa dr. Hansen oplyser, er middelindexen for de Britiske Øers befolkning nu, efter de foreliggende maalinger, omkring 78. Med den vanlige reduktion af 2, vil det give en kranie-index paa omkring 76 eller væsentlig den samme som er fundet for de gamle germaner; i England for en række af 100 angelsakser c. 75. Men ingen vil vel derfor negte den historiske eller arkæologiske kjendsgjerning, at et brachykefalt folk har spillet en fremtrædende rolle i det engelske folks sammensætning. Sagen

er den, som vi ogsaa har seet, at landet i en endnu ældre tid har havt en stærkt dolichokefal befolkning, og der er mange mærker paa, at denne ogsaa udgjør et vigtigt islæt i den nuværende befolknings sammensætning. Efter iagttagelser af Beddoe over 920 mand fra forskjellige egne af riget, er blandt disse 401 (eller over 40 pct.) brunette og »sorte« og bare 217 eller vel saa 20 pct. blonde og røde*) og resten »blandede«. Dette betydelige eller overveiende mørkere element fører han tilbage til den gamle stenalders-befolkning og paaviser, hvorledes i England stærkere dolichokefali almindelig følges med mørkere farve. Men dersom en ikke vil forudsætte, at udviklingen spontant, uafhængig af krydsning, i dette forholdsvis korte tidsrum har ført til større brachykefali, saa fører dette med nødvendighed til antagelsen af en betydelig brachykefal tilsætning, i sin tid betydelig større end den nuværende paa c. 15 pct., for at hæve middel-indexen fra den oprindelige paa 71—72 til den nuværende paa 78 (76). Folk, som selv havde den samme eller heller lavere end den nuværende, som angelsakserne, kunde ikke gjøre det; det blev da som paa Münchhausens vis at løfte sig selv op efter haaret. Naar da nu englænderne har en vistnok lavere middel-index end folket i sin helhed hertillands, saa er det ikke fordi det engelske folk er renere germansk, men fordi der i det er indgaaet et betydeligt ikke-germansk og stærkere dolichokefalt blandings-element.

Dr. Hansen lægger stærk vægt paa den ting, at han ved hjælp af sin hypotese kan forklare saa mange foreteelser, som han har fundet frem, og ser deri et bevis for dens rigtighed. Nu, egentlig skade en hypotese kan det jo ikke, at en ved hjælp af den kan forklare mangt og meget; men nogen tvingende grund til at antage den er det ikke. Dertil kræves først og fremst faktiske beviser. Havde dr. Hansen kunnet pege paa en eneste faktisk ting, et skelet eller i det minste en hodeskalle, som viste, at et norsk istids-folk virkelig har eksisteret og med de racemærker, som han tillægger det, saa havde det været meget bedre end alle hans forklarings-beviser. Vi kjender altfor godt til, at det er saa mangt, en kan »forklare«, naar en først slaar sig paa det. Med det stamme-folk, som her er

*) Hvor dr. Hansen har sin oplysning fra i Norsk folke-ps. s. 16, at 3/4 af den britiske befolkning er blonde, det ved jeg ikke. Tilfældige omstændigheder kan jo let virke til, at slige opgaver ofte blir misvisende. Men jeg synes dog, at Beddoe, som er særlig fagmand paa dette omraade, i det minste burde have nævnt noget om det, dersom han havde grund til at tro, at hans opgaver her var i større mon afvigende fra andres eller fra det sandsynlige faktiske forhold.

givet anvisning paa, det danske eller nordiske stenalders-folk, er der nu det gode, at vi har faktiske beviser for, at det virkelig har eksisteret. Imidlertid kan vi nu gjerne ogsaa se noget paa, om vi ikke ud fra dette faktiske grundlag skulde kunne give lige saa tilfredsstillende forklaringer.

Vi kan da ligesaa godt straks medgive, at heller ikke denne forudsætning slaar til for at forklare alt paa en helt tilfredsstillende maade, at ikke alt er at finde netop slig, som en skulde ventet det efter forudsætningerne. Men livets veie er mange og vort kjendskab til dem altfor mangelfuldt, saa vi kan nu heller ikke vente, at vi skal kunne finde fuld rede i alt og finde alt i den skjønneste overensstemmelse.

Saaledes synes det at være i fuld overensstemmelse med forudsætningen om en afstamning fra det nordiske stenalders-folk, naar det viser sig, at folket i de mere brachykefale bygdelag her i landet i det hele lader til at være noget mere storvoksne end i de dolichokefale. Men mesokefalerne synes dog at gaa vore brachykefaler en høi gang, ja i det hele kanske at have forspranget for dem, og adskilligt er der ogsaa, som tyder paa, at folket i enkelte virkelig dolichokefale bygder kan være større af vækst end i enkelte af de udpræget brachykefale. Hvorledes kan da dette hænge sammen?

Selvfølgelig maa vi tænke os, at den oprindelige forskjel nu er blet stærkt udjevnet ved krydsning. Allerede i stenalderen maa krydsningen have været langt fremskreden, hvad der fremgaar af, at mellemklassen, den mesokefale blandings-form, allerede da var saa talrig og endog synes at have været forholdsvis stærkest repræsenteret, og siden da har denne krydsning kunnet fortsætte sig i et tidsrum af minst 3—4000 aar, efter hvad arkæologerne tror at vide, overfor hvilket tiden f. eks. fra kristendommens indførelse her i landet kun er som et spand at regne. Derved har da dolichokefalerne faaet mere og mere af de storvoksne brachykefalers blod i sig og er komne dem nærmere i høide, og end mere mesokefalerne, dersom en skal gaa ud fra, at tilnærmelse i index tyder paa nærmere blodsslægtskab. Hvor vidt der til det storvoksne brachykefale stammefolk oprindelig kanske ogsaa kan have hørt forholdsvis flere mesokefaler end til det andet stamme-folk, det kan der ikke uden nærmere oplysninger siges noget afgjort om; men usandsynligt er det jo ikke. I hvert fald slaar dog ikke noget af dette eller alt dette tilsammen helt til som forklaring, om saa er, at mesokefalerne nu i det hele er jevnhøie med brachykefalerne eller endog vel saa høie. Vi maa da tage andre faktorer til hjælp, væsentlig tilkomne efter at høide-

forskjellen mellem de oprindelige stamme-folk var blet mere udjevnet, og som har virket forholdsvis stærkt til at reducere middelhøiden for brachykefalerne. Vi tænker os f. eks., hvad vi har god grund til at antage, at der i senere tider har været en forholdsvis stærk tilførsel eller indvandring af mere smaavoksne brachykefaler ogsaa til vort land. Europa har jo, som vi ved, god raad paa slige ogsaa, f. eks. i Karpater-strøget og østover derifra, hvorfra det lader til at nordmændene fortrinsvis har faaet rekruteret sin vistnok ikke talrige træle-stand, ikke netop ved egenhændige »krigsfanger«, men ved slavehandel, som vides at have floreret i Europa i gamle dage. Med disse ufrivillig eller frivillig senere tilkomne brachykefaler er der vel foregaaet krydsning lige saa vel af dolichokefaler og mesokefaler som af de oprindelige brachykefaler, saa det vistnok ikke er ved krydsningen i og for sig, at disses høide er blet uforholdsmæssig reduceret. Men efter antropologernes lære maa vi tænke os, at efterkommerne efter disse senere tilkomne, mere smaavoksne brachykefaler fortrinsvis er blet smaavoksne *og brachykefaler*, og følgelig kommer de fleste af disse i *opgaverne* sammen med dem, som har sin brachykefali fra de nordiske stenalders-folk, og virker saaledes til uforholdsmæssig at sætte ned *middel*-høiden for dem. Derfor behøver man dog ikke at forudsætte, at enhver smaavoksen brachykefal nu har de senere tilkomne brachykefaler at takke for disse egenskaber. For det første er det nu høist sandsynligt, at der hos det nordiske brachykefale stamme-folk, som hos alle andre folk, har været betydelige variationer i legems-høiden. Dernæst maa vi tænke os, at ligesom krydsningen med de oprindelige brachykefaler har virket til at gjøre de smaavoksne dolichokefaler større, saa har den ogsaa paa den anden side virket til at gjøre en del af brachykefalerne mindre. Det var lønnen, de fik for det, og end videre den behandling, de nu faar af antropologerne. Men slig er nu engang verdens tak.

Den forskjel, der maatte være paa kyst- og indlands-bygderne, er ogsaa let nok at forklare sig. Den større brachykefali i kystbygderne kan jo i tilfælde paa samme maade tilskrives en senere forholdsvis stærk tilførsel eller indvandring af brachykefaler, ialfald til en del af dem. Skal en overhode forudsætte senere tilkomne folke-elementer, saa er det jo langt rimeligere at tænke sig, at disse her som i andre lande med en lignende beliggenhed som Norge fortrinsvis er komne til kyst-bygderne, istedenfor at tænke sig det paa den maade som Arbo og Hansen, at de saa at sige har hoppet over et sammenhængende belte af en ældre kyst-befolkning, og det

ikke bare indover til det mere kompakte østlandske indland, men ogsaa ind i de mange baade lange og trange fjord-arme dybt inde. Arbo baler ogsaa meget med at greie denne vanskelighed paa en rimelig maade; men for Hansen eksisterer ikke den, endda han i sin digre storbræ tvers over landet attaat har en langt værre-skranke for en slig udbredelses-maade. En maa nok sige, at det ser ud til at have været nogen høist mærkelige folk, disse hans »arier«. En maa næsten tro, at de har kunnet flyve, med samt sine buskaper, eller at de har havt lignende farkoster som deres gud Frøi i sin Skibladner, som kunde seile baade paa sjø og gjennem luften.

Ellers er der ogsaa forskjellige andre faktorer, som kan tænkes medvirkende. Under forudsætning af at kyst-befolkningen og indlands-befolkningen væsentlig stammer fra et og samme folk, kan der alligevel allerede hos dette stamme-folk have udviklet sig lokale forskjelligheder, og det kan da tænkes, at indvandringen til enkelte kyst-bygder for en større eller mindre del har foregaaet fra en anden egn end til indlands-bygderne. Endelig lignende faktorer, som kan have virket senere, den vigtige faktor *tilfældet*, eller — om man heller vil — »det naturlige udvalg«, som kan have virket anderledes i kyst-bygderne end i indlands-bygderne, paa grund af de forskjellige livs-vilkaar. For saa langt man kan søge en forklaring ved hjælp af det naturlige udvalg, der er det i hvert fald ogsaa paa ret sted at tale om livs-vilkaarene.

* * *

Efter at disse stykker var skrevne, er jeg nu ogsaa blet kjendt med et ældre verk af dr. Beddoe, *The Races of Britain*, fra 1885. Her er at finde fuldstændigere udredning, med al ønskelig bekræftelse paa de udtalelser af nævnte forfatter, som jeg i min tidligere fremstilling har holdt mig til. Den specielle lighed mellem det engelske bronsealders-folk og det danske Borreby-folk, en lighed, som »har slaaet flere iagttagere«, den ikke bare nævnes, men skildres omstændelig. Saaledes den morske pandebrun, »forefundet hos de fleste eksemplarer af bronse-racen«, den høi-ryggede næse *) og den fremstaaende hage. Som nær-staaende typer i andre lande nævner han, foruden de gamle belgiere, med udgreninger til det nordøstlige Frankrige, særlig en »martialsk« type i Sveits, Sion-typen, som den er kaldet. I henhold til de gamle forfatteres oplysninger om kimbrerne er han tilbøielig til ogsaa i dem at se samme eller et nær-staaende folk, og saaledes

*) Det foran tegnede Borreby-kranium er af tidens tand blet noget medtaget i det stykke, lader det til.

at antage, at disse folk fra Danmark af, gjennem Rin-landene og nordre Gallien, er komne over til England. For deres oprindelse fra disse kanter (Østersjø-landene) taler ogsaa den omstændighed, at rav saa ofte er at finde i de engelske bronsealders-grave. »Men,« tilføier han, »hvor de end kom fra, disse britiske bronsealders-mænd, saa var de et i fysisk henseende rigt udrustet folk. Det var i regelen høi-voksne og staute karer, med hjerne af stort omfang, og deres ansigts-drag, om end noget barske og grove, maa have været mandige og endog imponerende (bydende). Gristhorp-høvdingen, af hvem resterne er opbevaret i museet i York, maa have været en sand mændenes konge at se til, med sin atletiske bygning, sin brede pande, fremskudte bryn, stærke kjæver og ørne-ansigt (aquiline profil).«

Typen er nu, som venteligt kan være, ikke ofte at finde ublandet eller særlig udpræget mellem englænderne. Beddoe nævner dog særlig blandt en 700 i England og Wales, som han har foretaget maalinger paa, vel saa 80 mand med en index af over 80 og i regelen lysere af farve end folket i det hele paa deres hjemsted, om end farven ikke synes at have holdt sig saa konstant som formen. »Vist er det,« slutter han med, »at den britiske bronsealders-type er ofte — jeg skulde ville sige uforholdsmæssig ofte — at finde mellem vore beste, saa vel som dygtigste og stærkeste mænd.«

5. **Englænder af bronsealders-typen.**

Det samme, tænker jeg, vil adskillige her i landet med være tilbøielige til at sige, naar de ser paa det portræt af typen, som her er gjengivet, og de da vistnok i den drager kjendsel paa mangen en af de mænd, som de sætter høiest, eller som særlig har givet indtryk af noget kjernegodt og greit ved sig.

I denne bog meddeler ogsaa Beddoe opgaver over sine omfattende og omhyggelige undersøgelser af farve-graden hos den britiske befolkning. Da han ikke selv angiver noget gjennemsnitsresultat af disse undersøgelser, omfattende i alt 9956 individer fra alle egne af øriget, skal jeg ikke kunne sige for vist, om dette stemmer helt ud med det, som er opgivet for de forannævnte 920 mere specielt undersøgte. Men efter hvad der fremgaar af farve-kartet paa s. 150 i bogen, kan i hvert fald forskjellen ikke være synderlig stor. Opgaverne for de 920 gir nøiagtig en mørke-grad (index of nigrescence) af + 30, og dette stemmer særdeles godt med den gjennemsnits-

grad, som jeg paa forhaand havde fundet ud af kartet, omkring ÷ 30. Til støtte herfor kan ogsaa anføres, hvad Beddoe selv paa s. 258 siger om Devonshire, at det af mørke-grad er »middels«, og denne er paa kartet tydelig nok angivet til mellem ÷ 30 og 40. Naar nu vort Jæderen med sine 64 pct. eller ikke fuldt $^2/_3$ blonde (af haar) faar en mørke-grad af bare ÷ 4, saa kan enhver let se, hvorledes dette rimer sig med dr. Hansens angivelse om, at $^3/_4$ af den britiske befolkning skal være blonde. Regnet paa samme maade (alle Beddoes »blandede« ligesom Arbos »mørk-blonde« taget med til de blonde) blir det ikke mere end i det høieste 57 pct. eller vel halvdelen. (Forts.)

Oprindelsen til sprogets kjøn.

(Efter I. G. Frazer i *Fortnightly Review*).

Sprogforskere og andre lærde mænd har spekuleret meget paa oprindelsen til sprogets kjøn. Hvorfor skal liv-løse ting i mange sprog betegnes ved ord, der efter sin form synes at give dem kjøn? Svaret herpaa havde man straks paa rede haand. Naar man personificerer ting saaledes, sker det i kraft af en personificerende tendens hos den menneskelige aand, paa samme maade som opium bringer søvn i kraft af sine søvn-dyssende egenskaber. Dette svar synes mindre tilfredsstillende nu end tidligere, og filologer søger at give en anden forklaring.

I sin skildring af de syd-amerikanske stammer paapeger den spanske reisende, F. de Azara, en ganske mærkelig sprog-eiendommelighed hos mbaya-stammen, der lever i Paraguay-dalen. Kvinderne, siger han, og gutter før sit ægteskab giver ordene en forskjellig endelse fra den, der anvendes af de voksne mænd, ja bruger undertiden forskjellige ord, saa at man ved at høre dem vilde sige, at de taler to dialekter. Noget lignende, fortsætter han, kunde iagttages i byen Curuguaty i Paraguay. Der taler kvinderne kun guarany-sproget, og mændene bruger blot dette, naar de taler til dem, hvorimod mændene sig imellem altid taler spansk. Grunden hertil, bemærker han, er, at de spaniere, som grundlagde Curuguaty, ægtede indianske kvinder, der vedblev at tale sit indianske sprog og lærte sine børn det, medens mændene af race-stolthed bevarede det spanske sprog sig imellem.

Forskjelligheder mellem de to kjøns sprog er ogsaa iagttaget blandt andre syd-amerikanske stammer. Von Martius siger saaledes om arawakerne, at »de to kjøns sprog-brug ofte er meget forskjellig. Forskjellen viser sig ikke saa meget i anvendelsen af helt forskjellige ord som i de bøininger, der gives de samme ord«. Som eksempler nævner han: for at udtrykke »ja« siger arawak-mændene tase eller hese, kvinderne tara eller kisseira; »visselig« heder i mændenes sprog dukesse eller hedukessi, i kvindernes dukara eller hedukara. Ordet ehe, der betyder »ja«, kan bruges baade af mænd og kvinder. »Nei« heder blandt begge kjøn kawake eller koake. Mændene hilser hverandre med builí eller büíluai, »er du der?« hvortil der svares daiili eller daílisi, »jeg er der«. En kvinde derimod hilser med büiru, »er du der?« hvortil hun svarer daiíruru. R. Schomburgk har paavist en slaaende eiendommelighed ved arawak-sproget, der bestaar i, at det har et antal ord, som blot mænd, og andre, som blot kvinder kan udtale. Blandt abiponerne i Paraguay siger mændene héé, »ja«, kvinderne hàà. End videre bemærker Von Martius om guaycuruerne og flere andre syd-amerikanske stammer, at »man her staar lige over for det besynderlige faktum, at mændenes tale er helt, eller i det minste i visse ord, forskjellig fra kvindernes. Dette eiendommelige forhold bemærkedes først blandt kariberne, og paa Antillerne, hvor de levede, gav det anledning til legenden om, at de ved sin ankomst did fra fastlandet havde udryddet de mandlige ur-indvaanere og ægtet disses kvinder. Dette sagdes at være grunden til, at kvinderne paa Antillerne aldrig kunde nævne sine mænd ved navn og aldrig se dem spise. I hvert fald maa sprog-forskjellen mellem kjønnene blandt de brasiliske stammer ogsaa tilskrives en blandet oprindelse. Det er ikke sjeldent, at disse røver kvinder. Miramba-stammens høvding, hos hvem jeg boede, havde taget sin kone fra en nabo-stamme. Ligeledes fortælles det, at mandrukuerne bortførte piger og gifte kvinder fra parentintinerne, hvad der gav anledning til et dødeligt fiendskab mellem disse to stammer; ogsaa tekuna-stammen tager marauha-stammens skjønheder, som er berømte for sin slanke og velskabte figur.«

Den første forfatter, som omtaler sprog-forskjellen mellem de karibiske mænd og kvinder, er Du Tertre, der levede i midten af det 17. aarhundred. Han siger blandt andet: »Kvinderne har et sprog helt forskjelligt fra mændenes, og det vilde være næsten som en slags forbrydelse at tale anderledes med hverandre, naar de ikke er nødte til at omgaaes mændene; de gjør ogsaa nar af mændene, naar disse bruger kvindernes sprog.« Nogle aar senere bemærker

De Rochefort: »De, som længe har opholdt sig blandt de vilde paa Dominica, fortæller, at denne øs beboere tror, at deres forfædre kom fra fastlandet, fra karibernes stamme, for at føre krig med arawakerne, der beboede øerne; denne nation ødelagde de helt og holdent, med undtagelse af de gifte kvinder, som de tog til hustruer. Herved blev øerne atter befolkede. Dette er grunden til, at ø-karibernes kvinder lige ned til vore dage har bevaret et sprog, der i flere henseender adskiller sig fra mændenes og i visse ting stemmer overens med sproget blandt arawakerne paa fastlandet.« En anden forfatter fra det 17. aarhundred, der taler om de karibiske ø-boeres oprindelse, siger: »Gamle indfødte har fortalt mig, at de kom fra fastlandets galibier, naboer til arawakerne, deres fiender; derfor har deres sprog, sæder og religion meget tilfælles med galibiernes; de havde, fortalte de end videre, ganske ødelagt en nation paa disse øer, med undtagelse af kvinderne, som de tog til hustruer; dette er, siger de, grunden til, at mændenes sprog i flere henseender ikke ligner kvindernes.« Den samme forfatter bemærker videre: »Skjønt der er en forskjel mellem mændenes sprog og kvindernes, saa forstaar de dog hverandre.« Pater Labat, der tilbragte ca. 12 aar paa Antillerne i slutten af det 17. og begyndelsen af det 18. aarhundred, skriver følgende: »Kariberne har tre slags sprog. Det første, det almindeligste, tales af enhver, men er ligesom mændenes specielle sprog. Det andet er saa at sige kvindernes eiendom, og det i den grad, at mændene, skjønt de forstaar det, vilde anse det for skam, om de talte det, og om de svarede sine koner, ifald disse havde vovet at tale til dem paa dette sprog. Kvinderne kjender sine mænds sprog og er forpligtede til at bruge det, naar de taler til dem; men de bruger det aldrig, naar de taler med hverandre indbyrdes, og anvender intet andet sprog end sit eget, der er helt forskjelligt fra mændenes. Der er ogsaa et tredje sprog, der blot kjendes af de mænd, der har deltaget i krige, specielt de gamle mænd. Dette er snarere en jargon, som de har opfundet, end et sprog. De bruger det ved vigtige anledninger, naar de ønsker at holde sine beslutninger hemmelige. Kvinderne og de unge forstaar intet deraf.« Labat bemærker videre, at det sprog, der taltes af de karibiske kvinder paa Antillerne, i høi grad lignede det sprog, der taltes paa de større vestindiske øer og paa nogle dele af fastlandet, hvorimod dette sprog ingen lighed havde med de karibiske mænds. Jesuiten Lafitau, der besøgte Amerika som missionær, siger om kariberne: »Disse vilde fortæller selv, at de efter at have overvundet sine fiender og ødelagt dem alle, blot beholdt konerne og pigerne; dette er, siger de, grunden til sprog-

forskjellen mellem de to kjøn.« Humboldt, der reiste blandt fastlandets kariber og anslog deres tal til 40,000, siger, at ø-boerne kaldte sig kalinago paa mændenes sprog og kallipinan paa kvindernes. »Denne sprog-forskjel mellem kjønnene,« fortsætter han, »er mer iøinefaldende blandt den karibiske stamme end blandt de andre amerikanske folk (omaguaer, guarinier og chiquitoer), i hvis sprog blot nogle faa ord adskiller sig, som mor og barn.« Efter derpaa at have citeret Ciceros bekjendte sætning, at gamle sprog-former bevares best i kvinders mund, bemærker han, at sprog-forskjellen mellem karibernes kjøn er altfor stor og slaaende til blot at forklares af kvinders sprog-konservatisme. Han billiger derfor den traditionelle forklaring af uoverensstemmelsen, der er givet af de nævnte tidligere forfattere.

For nyligt er en udmærket afhandling om det karibiske sprog, saaledes som det nu tales paa Dominica, offentliggjort af Joseph Numa Rat. Det heder her: »Skjønt sproget i almindelighed er det samme blandt begge kjøn, gives der visse ord i det, der blot bruges af kvinderne.« Som eksempler paa denne forskjel nævner han følgende:

	Brugt af mænd.	Brugt af kvinder.
Maane	núnu	káti
Regn	kunúbui	húya
Fiskekrok	kúwi	búre
Søn	wukuri	éyeri
Datter	wuri	yáru
Peber	burmui	ati
Fugl	álira	káyu
Sjø	bárana	bárawa

Han tilføier, at »ligheden mellem nogle af disse fremmed-ord og nogle i arawak-sproget tyder paa, at denne stamme er den sandsynligste kilde til mange, om ikke alle udtryk, der er eiendommelige for de karibiske kvinder.«

Kariberne og Syd-Amerikas indianere er ikke de eneste folk, blandt hvilke man har iagttaget en forskjel mellem kjønnenes sprog. »De grønlandske kvinder har,« siger Hans Egede, »en for dem eiendommelig udtale, forskjellig fra mændenes, idet de bruger de bløde lyd i enden af ordene istedenfor de haarde; de siger f. eks. am istedenfor ap (»ja«), saving istedenfor savik (»kniv«).« Det er dog særlig blandt Australiens vilde ur-indvaanere, at man finder den fuldstændigste parallel til de livs-forhold, der synes at have bevirket forskjellen mellem kjønnenes sprog paa Antillerne og i Syd-Amerika.

I Australien synes den skik, at gifte sig udenfor sin egen stamme, i almindelighed at have været iagttaget af ur-befolkningen; med andre ord, enhver mand maatte, om han overhode giftede sig, ægte en kvinde af en anden stamme end sin egen.

I det hele taget synes man efter de foreliggende kjendsgjerninger at være berettiget til at slutte, at den skik at ægte andre stammers kvinder, som man enten røvede eller fik paa fredelig maade, ofte kan have resulteret i, at mænd og hustruer kom til at tale forskjellige sprog eller forskjellige dialekter af det samme sprog; ligeledes kan det være rimeligt, at to forskjellige sprog eller dialekter kom til at tales inden stammen, den ene af mændene, den anden af kvinderne, naar disse for største delen tilhørte en enkelt, bestemt stamme, og døtrene arvede deres sprog. Forskjellen mellem kjønnenes sprog kunde oprindelig bero paa den større eller mindre forskjel mellem de sprog, der taltes af de saaledes indgiftede stammer. Hvor stammernes sprog var helt forskjellige, var det samme tilfælde ogsaa med kjønnenes sprog inden hver stamme; hvor stammerne talte forskjellige dialekter af det samme sprog, blev sprog-forskjellen mellem mænd og kvinder blot dialektisk; med andre ord: den gjaldt mere ord-formerne end ord-forraadet. Blandt arawakerne og mbayaerne i Syd-Amerika synes sprog-forskjellen mellem kjønnene ifølge Von Martius' og De Azaras vidnesbyrd hovedsagelig at have været af siste art, idet de samme ord gaves forskjellige bøininger, efter som de brugtes af mænd eller kvinder. En saadan forskjel i bøiningen kan, hvorledes man nu end vil forklare dens oprindelse, have givet anledning til det fænomen, som kaldes grammatisk kjøn i sproget. I tidens løb maatte nemlig de to forskjellige dialekter næsten uundgaaelig sammenblandes. Man maatte finde det baade vanskeligt og ubekvemt at vedligeholde et dobbelt system af grammatiske former for alle eller mange ord i sproget. Ethvert kjøn kom til at tale sin egen dialekt mere og mere ukorrekt, idet man opgav nogle af sine egne former og laante former hos det andet kjøn, indtil al sprogforskjel mellem dem tilslut forsvandt, og blot en ord-form af de oprindelig dobbelte i hvert tilfælde var tilbage. Undertiden kunde den form, som var tilbage i det for begge kjøn nu fælles sprog, være den form, der oprindelig anvendtes af mændene alene, og heraf kunde hankjønnet opstaa; undertiden kunde den af kvinder alene oprindelig brugte form være bevaret, og herved kunde hunkjønnet fremkomme. I tilfælde, hvor den oprindelige sprog-forskjel skyldtes den skik at ægte kvinder af andre stammer, er det tydeligt, at denne skiks ophør maatte være en mægtig faktor til at paaskynde sammen-

smeltningen af de to kjøns sprog. Ti naar kvindekjønnets sprog ikke stadig opretholdtes og styrkedes ved indflytning af fremmede kvinder, der talte dette sprog i al dets renhed, maatte det umærkelig mere og mere smelte sammen med mændenes. Vi har seet, at dette virkelig har været tilfældet med det karibiske sprog i Mellem-Amerika, hvor begge kjøn nu bruger det samme ord for nogle ting, som de tidligere betegnede ved to forskjellige udtryk; i nogle tilfælde er det hunkjøns-formen, som er blet den herskende, i andre tilfælde hankjøns-formen.

Det kan maaske ansees som en bekræftelse af denne teori, at det karibiske og arawakiske sprog, som synes at have øvet indflydelse paa hinanden derved, at den ene stamme har taget kvinder fra den anden, maaske er de eneste amerikanske ur-sprog, der har virkelig grammatisk kjøn. Den bekjendte filolog, A. S. Gatschet, der grundig har studeret nogle af de nord-amerikanske indianeres sprog, bemærker saaledes, at »der paa det vestlige fastland findes meget faa sprog med kjøns-betegnelse. Kariberne alene synes at have en virkelig hunkjøns-endelse.« I denne henseende er det ogsaa værdt at lægge mærke til, hvad Rat paapeger angaaende kjøns-dannelsen i det karibiske sprog paa Dominica. Han siger: »Bogstaverne l og t, satte foran navne-ordene, angiver henholdsvis hankjøn og hunkjøn. Det maa dog erindres, at l og t er forkortelser for li og ti, hankjøn og hunkjøn af tredje person af det personlige stedord, hvilke former gjør tjeneste som bestemt artikel og eiendoms-stedord. I saadanne udtryk som lóaku lísibu = 'over hans ansigt', og tóaku tísibu = 'over hendes ansigt' skulde derfor den bogstavelige oversættelse være 'over ansigtet paa ham', eller 'over ham, hans ansigt', og 'over ansigtet paa hende' eller 'over hende, hendes ansigt'. Af denne grund kan karibiske navneord deles i to klasser, l-klassen og t-klassen; da nu den første indbefatter alle mandlige væsener, den siste alle kvindelige, kan disse to klassers navneord betegnes som henholdsvis hankjøns- og hunkjøns-ord i det karabiske sprog paa samme maade som i ethvert andet sprog. Nogle faa navneord, som áuli = 'hund', der er fælles for begge kjøn, kan altsaa med rette betegnes som et fælleskjøns-ord. I saadanne tilfælde angives kjønnet ved at sætte ordet wukuri = 'mandlig', eller wuri = 'kvindelig' foran navneordet. Største delen af l-klassens eller hankjøns-klassens navneord ender paa i eller e, og største delen af t-klassens eller hunkjøns-klassens paa o eller u.«

Hvad enten nu Rat har ret eller ei, saa maa det fremhæves, at den teori, der søger oprindelsen til kjønnet i en sprog-forskjel

mellem mand og kvinde, ikke nødvendigvis staar eller falder med den videre gaaende og fuldstændigt uafhængige teori, at saadan sprogforskjel opstod ved blanding af stammer, der talte forskjellige dialekter eller sprog. Sprog-forskjellen mellem kjønnene kan skyldes andre aarsager end ægteskab mellem stammerne og tilfangetagelse af kvinder.

Paa et vist studium af sin historie kan visse racer have fundet det naturligt og bekvemt, at mænd og kvinder betegnede sit kjøn i sproget ved den systematiske brug af forskjellige bøininger for alle, eller i hvert fald mange ord. Man kan saaledes tænke sig, at en mand, naar han talte om en hest, kunde have sagt equus, medens en kvinde sagde equa; at ordet for jord kunde være terrus i en mands mund, men terra i en kvindes; at en mand, naar han vilde tale om en lund, sagde lucus, en kvinde i samme tilfælde luca; at hvid kunde hede albus i mændenes sprog, men alba i kvindernes. Med andre ord, det grammatiske kjøn kan i begyndelsen have været rent subjektivt, d. v. s. blot angivende den talendes kjøn, uden, som senere, at betegne den omtalte tings kjøn. Hvorledes forandringen fra subjektivt til, hvad man kan kalde objektivt kjøn, fandt sted, om den overhode fandt sted, kan vi blot have en formodning om. Da forskjellighederne i kjønnenes sprog-brug begyndte at udjevnes, og de dobbelte former af alle ord, hankjøns- og hunkjøns-ord, i den indbyrdes konkurrence søgte at erhverve sig en plads i det fælles sprog, maatte det føles naturligt, at af de dobbelte former for »mand« og »kvinde«, havde de størst berettigelse til at bevares, som hvert kjøn tidligere havde brugt, naar man talte om sig selv. Hvis saaledes mænd havde været vante til at tale om en kvinde som feminus, medens kvinder havde talt om en af sit kjøn som femina, maatte det ansees naturligt at beholde formen femina og afskaffe formen feminus. Omvendt, hvis mænd havde været vante til at kalde en mand anthropos, medens kvinder havde kaldt ham anthropa, maatte formen anthropos seire i kampen for tilværelsen og formen anthropa gaa tilgrunde. Hvis dette eller noget lignende foregik, maatte det uvilkaarlig i analoge tilfælde lede tanken hen paa det naturlige i at anvende de gamle hankjøns- og hunkjøns-bøininger paa en ny maade for at betegne, ikke længer den talendes kjøn, men den omtalte gjenstands. Saaledes kunde man nu bruge formen equus eller formen equa, ikke eftersom den talende er mandlig eller kvindelig, men eftersom det betegnede dyr var hingst eller hoppe. Saaledes ogsaa mest egenskabs-ord. Medens i tidligere tider alt hvidt var kaldt albus af mænd og alba af kvinder, uanseet gjenstandens kjøn, kunde under det nye system, da de to kjøn talte det samme sprog, alt hvidt vedkommende manden være kaldt albus og

alt hvidt vedkommende kvinden være kaldt alba, uanseet den talendes kjøn. Kort sagt, kjønnet kunde fra at have været subjektivt være blet objektivt. Med hensyn til gjenstande uden kjøn maatte spørsmaalet om, hvorvidt hankjøns- eller hunkjøns-formen skulde bevares, ofte afgjøres ved et tilfælde, med andre ord have ukjendte aarsager, der kan have varieret med hvert enkelt tilfælde, og om hvilke der ikke kunde opstilles noget almindeligt princip.

Ægyptiske udgravninger i senere aar.

(Efter prof. W. M. Flinders Petrie i *Pop. Science Monthly*).

Først i de siste seks aar har den egentlige arkæologi holdt sit indtog i ægyptologien. Tidligere havde ægyptologerne det saa travlt med at studere det ny-opdagede kultur-riges guld-alder, at de ikke gav agt paa, at der forud for denne, ligesom ellers i folkenes historie, var gaaet en før-historisk ur-tid. Hvorledes den høie kultur skulde tænkes oprunden, var en gaade; i al sin glans stod den frem, lig Pallas Athene sprungen fuldbaaren ud af Zeus's skalle. Nu har man begyndt at sokne i fortidens mørke dyb og tror sig at have bund-kjending et par tusen aar, før pyramiderne blev byggede — omkring 6000 før Kristus.

Naar forskerne ikke tidligere har seet denne før-historiske kultur i Ægypten, da stak dette i deres blindhed. Øvre-Ægypten vrimler af før-historiske mindesmærker; men da de fleste oldsager bringes for dagen af personer, som for vindings skyld plyndrer grave og helligdomme, er det forstaaeligt, at det var den historiske glans-tids prægtige stykker, som kom paa markedet, mens de tarvelige potter og flinte-sager fik ligge i fred — nu efter at de en gang er blet opdagede af forskningen, sees de ogsaa at være komne paa moden i omsætningen til turister og samlere.

Udbyttet af denne udvidelse af studiet er da, at man nu skjelner *to særskilte kulturer forud for* de historiske dynastier (den ældste hidtil kjendte konge, Menes, ansættes almindeligvis til at have levet omkring aar 3800 f. Kr.), og at man kan følge en række haandverks- og kunst-sager lange aar-rækker op gjennem tiden, før pyramiderne blev byggede. Menneskene i landet har faaet en *sammenhængende historie paa 8000 aar* — den dag idag gaar adskilligt for sig ved Nilens bredder paa samme vis som for otte tusen aar tilbage.

Selv paa det ældste kultur-trin viser det sig, at brugen af metaller var kjendt, ligesaa pottemager-kunsten. At ikke en endda primitivere tilstand er paatruffen, kan forklares af, at aflagringerne i Nil-sengen ikke synes at være ældre end just 8000 aar. Det er en kjendt sag, at floden lægger efter sig et omtrent jevnt en meter høit lag mudder paa tusen aar; og ved boringer gjennem mudderet naar man fast bund ved 8 meters dyb. Længere op i ur-tiden maa der have været nedbør nok i landet til stadig at holde floden fyldt; Nilen strøg den gang fygende afsted over rulle-sten og fjeld og gav ikke sit slam fra sig; landet kunde saaledes ikke yde tilhold for andre folk end ur-stentidens raa jægere. Efter hvert blev veiret jevnt tørrere, saa floden blev spagere og lod slammet bundfælde sig. Den frugtbare mudder-flade kunde avle kultur; fra aller først af kom der da et folk ind i landet, som kjendte brugen af kobber til redskaber. Det har efterladt sig grav-pladse, hvor man i grunde rundagtige grube-grave dækkede af gjedeskind finder liget liggende paa siden med hænderne foran ansigtet og knærne bøiede op under hagen; foran ansigtet staar en simpel ler-bolle i rødt og hvidt.

Denne pottemager-kunst udvikledes snart til at forme karrene ganske smagfuldt af det mørke-røde ler med hvide ornamenter efter mønster fra kurv-fletningen. Karrene formedes helt med haanden, man kjendte ikke dreie-skiven. Akkurat samme former og samme mønstre bruger den dag idag kabylerne i Algeriets fjeld-bygder paa sine haand-gjorte ler-potter. Hode-skallerne i disse før-historiske grave i Ægypten svarer ganske til skallerne i de algerske dolmens og til de nu levende algerianeres skaller. Sandsynligvis har det været et libysk folk, som først flyttede ind i Ægypten. Foruden pottemager-varer har de ogsaa efterladt sig kar af sten, udhulede med haand-redskab; den almindelige form for disse var en cylinder. Man finder ansigter skaarne ud i alabaster og ben eller modellerede i ler; raat kan de sagtens være gjort, men de giver dog billedet af en vakker folke-type med høi pande og spidst skjæg. Det var almindeligt at bruge mærker for at betegne eiendoms-ret til gjenstande; disse bo-mærker synes at være det første skridt henimod en bogstav-skrift. Denne kultur synes alt have seet sin beste tid — ornamenterne var forsvundne fra pottemager-kunsten —, da der indtraadte en ændring over hele linjen.

Denne før-historiske kultur numer to synes at skyldes et folk, som var i slægt med det ældste; ialfald blev meget af pottemager-kunsten fortsat i samme spor. Det nye var et haardt, mørkebrunt ler-tøi med mønstre og tegninger i røde streger. Der fremstilles i

disse tegninger bl. a. skibe med kahyt og en række aarer langs siden. Kobberet toges i stærkere brug; guld og sølv viser sig ligeledes. Der forekommer skeer af elfenben, nu og da ogsaa af ædle metaller. Haar-kamme, som tidligere var paa mode, forsvinder nu. Man vedblev fremdeles at hule ud og forme prægtige vaser af haard og staselig sten, men nu altid i udbugede skikkelser, aldrig i cylinderform. Flint bearbeidedes med saa stor fuldkommenhed som ingen anden steds. Ellers synes perioden, trods sin overlegenhed paa mange omraader, at staa lavere i kunstnerisk henseende; ansigterne er raaere tegnede og altid ganske flade istedenfor rundt ophøiede som før. Brugen af (bo-)mærker forsvinder i periodens senere tid.

Forskjellen mellem disse to før-historiske perioder er fastslaaet ved undersøgelse af mange hundred grave. Paa denne vis har man nu kunnet sætte op en skala for de forskjellige pottemager-arbeiders alder i forhold til hinanden indbyrdes. Grundlaget for dette i arkæologien enestaaende system skyldes netop forfatteren af nærværende artikel, der er professor ved et af Londons universiteter *(University College)* og leder af de for britiske midler foretagne udgravninger i Ægypten. Han har med videnskabelig nøiagtighed bestemt hver enkelt gjenstand, som kom for dagen ved udgravningerne i Nagada (1895), Abadiyeh og Hu (1899). En mængde grave fra samme periode er omtrent samtidig blet aabnede af franskmanden de Morgan, men uden nøiagtig protokollation paa stedet; andre franskmænd og arabiske spekulanter har arbeidet i samme specialitet.

Forbindelsen mellem disse før-historiske kulturer og den ældste historiske periode i Ægypten er endnu ikke udredet. De grav-pladse, som skulde kunnet yde denne forklaring, har desværre i de aller siste aar været udsatte for en uvidenskabelig plyndring; man har dog endnu haab om, at nye opdagelser kan udfylde dette hul i vor viden. Vistnok lader det sig paavise, at den ældste historiske tid har bygget videre paa den nys gjenfundne før-historiske periode; der viser sig at være meget fælles i de to kulturers ydelser. Men den yngre før-historiske kultur har øiensynligen været i forfald, den gang den ældste historie satte ind.

Denne ældste historiske periodes kultur er især blet belyst ved den lærde franske forsker Amelineau's gravninger i Abydos (1896—99), samt ved Petrie's fund i Koptos (1894) og mr. Quibell's udgravninger ved Hierakonpolis (1897—98).

Det viser sig, at begravelsen foretoges paa samme maade: i firkantede grave med vægge af mursten og tag af bjelker og kvistfletninger. Kun gjordes grav-kamrene større i den historiske periode;

konge-gravene er store haller, 17 meter lange og 12 meter brede, med tag-bjelker paa 7 meter. Disse grav-kamre var opfyldte af en mængde kar, vaser af haarde og vakre sten-arter, boller af skifer, uhyre krukker af alabaster, alle indeholdende kostbare grav-ofre: fine salver og alskens klenodier. Desuden hundreder af ler-potter med brød, kjød, tørret frugt, vand, øl og vin. Utvilsomt har der ogsaa været kar af metal; men disse har for længst grav-røvere fjernet. Rundt om kongens grav ligger hans hirdmænds grave, som er mindre af omfang og ikke saa rigelig forsynede med ofre. Hver grav er mærket med den afdødes aande-navn paa en tavle, der veksler i størrelse med den begravedes rang. Senere kongers grave var indrettede slig, at der var særskilte side-rum for grav-ofrene; enkelte har endog en lang gang med side-kamre, der hvert indeholder sin bestemte sort ofre.

Billed-fremstillinger i konge-gravene fortæller den afdødes bedrifter. En konge hviler mellem billederne af myriader ihjælslagne fiender, en anden omgives af flokke af fanger; en tredje fremstilles holdende indtog i templet over faldne modstandere; en fjerde har foreviget sin freds-gjerning som kanal-bygger. Disse billeder bestaar i graverede skifer-plader eller store scepter-hoder med skulptur omkring (i Hierakonpolis).

Disse aller siste aars udgravninger viser os altsaa tre paa hinanden følgende kulturer med deres stigende kunstfærdighed. I de ældste tider lagdes den døde i graven med sine gjedeskinds klæder og et enkelt tarveligt bæger ved siden; i den siste periode byggedes der storslagne gravmæler, der blev fyldte med kostelige skatte. Man kan se, hvorledes den ældste periodes fortrinlige flinte-redskaber til slut viger for kobber-sager. I den ældste tid anvendtes et slags skrift-tegn, som gaar af brug i den anden periode, for at vige pladsen for den ældste historiske tids hieroglyf-system.

At de forskjellige kultur-epoker skyldes forskjellige folkeslag, stadfæstes ved de billeder, som findes i de bevarede kunst-levninger. Konge-gravene fremstiller herskeren med en ansigts-type, hans skriver med en ganske anden, hans høvdinger dels af samme type som ham selv dels af to andre, medens hans fiender røber en femte type, der minder om vore dages beduiner. Denne type-forskjel gaar igjen langt ned i den historiske tid. Flere aarhundreder efter Ægyptens samling til et rige, i pyramide-byggernes periode, finder man somme lig begravne paa den ur-gamle vis: sammenkrøgede; andres lig blev sønderlemmede, og de forskjellige lemmer særskilt viklede ind i lærred; atter andres blev balsamerede hele. Endnu tusen aar efter rigets

samling raader denne forskjel i begravelses-maade, der tyder paa forskjel i religion og sæder. Man blir nødt til at opgive den hidtil gjældende forestilling om ægypterne som en ublandet race, der efter hvert udviklede en national bevidsthed.

Petrie's udgravninger i Deshasheb (1897), der først gjorde ham opmærksom paa denne forskjel i begravelses-maade, viste imidlertid ogsaa, at racen ved samgifte havde udviklet en ensartet legems-type, den samme som siden har holdt sig i 4000 aar. Samme natur-forhold og livs-vilkaar havde altsaa i løbet af nogle aarhundreder skabt en fast menneske-type med evne til at holde sig urokket, trods al senere opblanding med nye indvandrere.

Ogsaa for den helt historiske tids vedkommende har de siste aars udgravninger bragt meget nyt for dagen. Fra tiden noget før 3000 f. Kr. har man fundet den store kobber-statue af kong Pepy og hans søn; den er af over-naturlig størrelse og helt udhamret i kobber med en forbausende kunstnerisk dygtighed. Fra samme tid omtrent er det hode af et guld-billede af en hellig høg, som ligeledes blev fundet i Hierakonpolis og sammen med Pepy-statuen opbevares i Kairos museum. Høge-hodet veier mere end et halvt kilo og er med stor kunstfærdighed udhamret i guld. — Nogle hundred aar yngre er juvel-smykket fra de tre prinsessers grav i Dahshur, et uforligneligt mesterværk af guldsmed-kunst. De bitte smaa guldstykker er aldeles usynligt loddede sammen til et billede af en høg. Høgens fjær bestaar af mikroskopisk smaa ædelstene — lasur-sten, turkis, karmol —, hver enkelt skaaret til som en fjær og fæstet ved en tilloddet guld-streng; og hele høgen er ikke meget over en centimeter lang. Selv det fineste emalje-arbeide fra senere tider kan ikke maale sig med dette mesterværk af juveler-kunst fra en uddøet kultur. — Fra omtrent 1500 f. Kr. er dronning Hatshepsut's tempel i Deir el Bahri paa vest-siden af Teben, som nu endelig er blet ryddet. Denne store herskerinde er særlig berømt for sin skibs-ekspedition ud efter Rødehavet til landet Punt efter røgelse og andre kostbarheder; tempel-billedernes fremstilling af planter og dyr er saa nøiagtige, at de vil have interesse for natur-historikere. Disse udgravninger ledes af dr. Naville for engelske midler. De samtidige fransk-ægyptiske embedsmænds rydde-arbeide i Karnak-templet paa den modsatte bred har desværre ført til det uheld, at Nil-flommen trængte ind og væltede ni af Ramses II's vældige søiler, der kun bestod af teglstensmurværk; tre andre af søilerne trues af samme skjæbne. — Den nylig foretagne aabning af to konge-grave i Deir el Bahri er endnu ikke gjort til gjenstand for videnskabelig beskrivelse; der skal være

fundet vel bevarede mumier af konger af attende og nittende dynasti samt en mængde interessante gjenstande.

Mange af det nittende dynastis templer ved Teben er undersøgte af engelske forskere i 1896, saaledes Ramesseum med dets virvar af sten-kamre omkring. Det interessante fund her var den herlige sorte granit-helle, 3 meter høi og $1^1/_2$ meter bred, dækket med indskrifter, paa den ene side af Amen Hotep III, paa den anden af Merenptah. Denne sistes beretning (fra ca. 1200 f. Kr.) nævner kongens krig med »folket Israel« — den eneste hidtil fundne omtale af Israel paa ægyptisk grund, flere hundred aar ældre end nogen assyrisk beretning om hebræerne. Dette mærkelige fund har selvfølgelig vakt en livlig diskussion.

Mærkeligt er ogsaa fundet af »mykenæiske« vaser, først i Gurob (1889) og senere i mængdevis ved Tell el Amarna (1892); samtidig har man ogsaa paatruffet ægyptiske kongers navne paa fund i Grækenland. Dette godtgjør, at den store før-historiske kultur-periode i Hellas (særlig kjendt gjennem Schliemanns berømte udgravninger) begyndte i tiden omkring 1600 og naaede sin blomstring omkring 1400, samt var i nedgang ved aar 1200, før dorernes indvandring.

For Grækenlands historie har udgravningerne i Ægypen desuden bragt meget andet nyt, væsentlig en rigdom af gamle haandskrifter. Herom gav *Kringsjaa* ifjor lidt besked. Man har fundet brudstykker af Platon i haandskrift omtrent fra forfatterens egen tid, hele bøger af Iliaden, afsnit af Tukydid og digt-samlinger af Bakkhylides og Herondas, som man hidtil troede var tabt for altid.

Fremdeles er der bragt for dagen ukjendte tekster fra kristendommens ældste tid, saaledes de meget omstridte »Udsagn af Jesus«, et evangelie-blad omtrent to hundred aar ældre end noget andet bibelsk haandskrift, samt det ligeledes ivrigt diskuterede »Petri evangelium« og andre apokryfe skrifter, der har været forkastede af kirkens ældste fædre.

Fiskenes hukommelse.

(Efter *Umschau*).

Undersøgelser af hjernen hos forskjellige hvirvel-dyr har vist, at visse hjernedele mangler hos de lavest staaende og først findes hos dem paa et høiere udviklings-trin; man kan ogsaa vise, at visse evner viser sig, eftersom de nye hjernedele kommer til? Ja,

man kan endog vise, at visse centrer og nervetraad-bundter er særegent skikkede for visse bestemte sjæls-evner.

Saaledes ender syns-nerven i bestemte centrer i hjernen, der atter er forbundne med en del af hjerne-barken, syns-barken. Vi kjender temmelig godt hjerne-barkens virksomhed, den synes at være sædet for sanse-indtrykkenes »fordøielse«, derimod ved vi lidet om de saakaldte centrers evner, og det er et aabent spørsmaal, hvorvidt de beholder indtrykkene eller ei; eller med andre ord: om hjernebarken udelukkende er hukommelsens sæde, eller om ogsaa centrerne har del i denne evne. Til at give os et holdepunkt til besvarelse af dette spørsmaal vil undersøgelser over fiskenes hukommelse være vel skikkede.

Vi kjender bygningen af fiskenes hjerner ganske godt. Sansenerverne gaar hos dem, som hos de høiere hvirvel-dyr først til visse hjerne-centrer, men stanser der; der er ingen hjerne-bark, og fiskenes hjerne kan derfor kun udføre sit arbeide med centrerne; kan man derfor paavise, at ogsaa fiskene besidder hukommelse, saa viser dette, at denne evne ikke blot er indskrænket til hjerne-barken.

Sanse-fornemmelsen hos fiskene er forresten lidet kjendt. Vi ved, at de opfatter kemiske indtryk, d. v. s. at de har lugt og smag; ligesaa at de kan se; derimod er det tvilsomt, om de kan høre, ialfald paa samme maade som de høiere dyr. Derimod kan de iagttage rystelser i vandet og ogsaa saadanne, som frembringes af lydbølger, altsaa har de dog hørsel paa en eller anden vis. Desuden har fiskene i sin side-linje et organ, hvorved de kan fornemme forandringer i vandets tryk. Vi kjender nu, hvorledes nerverne fra disse sanse-organer ender i hjernen, og hvorledes endepunkterne her er sammenknyttede med hinanden, og spørsmaalet blir, hvorvidt det herved opstaaede apparat kan tjene som sæde for nogen virkelig hukommelse.

Vi ved, at fiskene er modtagelige for pludselige indtryk, maaske mest af lys-indtryk, og at dette bringer dem pludselig til at flygte; og dette kan man forøge, saa at de blir mere skye; det kan ogsaa forminskes, saa at de blir tamme. Især er det bekjendt, at fiskene kan blive tamme, naar de fodres. Om guldfiske ved vi, mange eksempler her stemmer overens, at de ikke viser nogen frygt for den, som fodrer dem; desuden at de vænner sig til, at mennesker kommer hen og betragter dem. Det samme gjælder om andre fiske som f. eks. ørreter, ja endog hajer. Mange fiske er endog saa tamme, at man kan tage dem op efter halen og atter sætte dem ned, uden at de viser noget tegn til frygt. Men hvis saa disse tamme

fiske skræmmes ved en eller anden uvant begivenhed, om f. eks. en kat eller en anden ubuden gjæst har været efter dem, blir de atter sky. Paa samme maade findes en mængde beretninger om at fiske i dammer og fiske-parker blir tamme og vænner sig til fodring; ligesaa at de kjender den, der fodrer dem, og følger efter ham. Det er efter mange saadanne samstemmige beretninger utvilsomt, at fiskene kan bevare de indtryk, de engang har faaet, og altsaa besidder en slags hukommelse.

Det er ogsaa bekjendt, at fiskene efter haanden skyr de pladse, hvor der fiskes meget; især gjælder dette mindre vand med indskrænkede fiske-pladse. Desuden maa den madding, som benyttes have en vis lighed med fiskenes naturlige næring, som man vil efterligne. Herimod strider ikke den bekjendte ting, at fiske, som netop har revet en angel af og endnu har den i munden, straks kan styrte løs paa en ny; ti fisken kan ikke se, at der sidder en krog i maddingen; det er desuden uvist, om fiskene føler nogen videre smerte ved at have en krog i kjæven, ligesom det i det hele taget er usikkert, om legemlig smerte opfattes paa samme maade som hos mennesket, langt nede i dyreriget. Ialfald fortsætter rovfiske med at æde, trods temmelig store lemlæstelser.

Et meget interessant forsøg blev en gang gjort med en gjedde; den blev anbragt i et akvarium, og skilt fra den ved en glasplade blev der nedsat nogle smaafisk; i førstningen vilde den styrte løs paa dem, men stødte da snuden mod glasset. Da den havde gjort dette nogle gange, holdt den op med at ville forfølge dem, og det viste sig endogsaa, at den endog ikke rørte dem, om man tog glaspladen væk; den maatte aabenbart have en erindring om, at der var noget i veien.

Det er neppe til at tvile om, at de kjendsgjerninger, vi her har skisseret, bør opfattes saaledes, at de viser hen paa en slags erindring hos fiskene, men den er dog altid meget forskjellig fra den, som saa bestemt kan sees hos de høiere hvirveldyr. Især kan vi iagttage, at en bevægelse følger saa hurtigt efter et sanse-indtryk, at der ikke kan blive stor tid til nogen »overlægning«. Der er intet, som med tilstrækkelig styrke tyder paa, at fiskene »ved«, hvad de gjør, det vil sige: at en gangs indtryk blir opbevaret og anvendt ved senere leilighed; det ovennævnte forsøg med gjedden er i saa henseende ikke fuldt overbevisende, da andre forsøg har vist, at gjedder ikke altid er saa forslugne, naar de er i fangenskab. Den erindring, som fiskene viser, er meget uudviklet; det er kun det aller første svage spor til det, vi kalder hukommelse hos de høiere dyr.

Den kroatiske literatur.

(Efter Otto Kraus i *Das litterarische Echo*).

Kroatien lider under noget af det værste, et folk kan lide under, nemlig under en unaturlig udvikling med store sprang. I 1830, efter at Kroatien havde frigjort sig fra den franske magt og var blet politisk fri, begynder de saakaldte illyriske bestræbelser at gjøre sig gjældende; disse tilsigtede en politisk og literær gjenfødelse paa nationalt grundlag. Det gjaldt at skabe et nyt fælles skrift-sprog og ved gjenoplivelsen af den aarhundreder gamle literatur at styrke folkets national-følelse. Det nu brugelige skrift-sprog, der vistnok i tidens løb har undergaaet en del forandringer, grundedes af den ogsaa politisk virksomme og begeistrede illyrer Ljudevit Gaj. Ligesom Gaj befattede ogsaa de andre literater og digtere sig levende med politik, saa at hin tids literatur fuldstændig er præget af begeistringen for den nationale ide. Begivenhederne i 1848 havde til følge, at Kroatien med forbigaaelse af de flere aarhundreder gamle historisk-diplomatiske overenskomster indlemmedes i Stefans-kronens lande og dermed udleveredes til sin gamle fiende Ungarn. I 60-aarene gjorde der sig gjældende en stærk ungarsk indflydelse i Kroatien — det kroatiske Fiume blev paa den uretfærdigste maade bogstavelig frarevet kroaterne — og med et tilsyneladende selv-styre kom Kroatien til at forvaltes af en under ungarsk indflydelse staaende banus. Den naturlige følge heraf var et skammeligt, national-fiendtligt »streberi«, der udgik fra embedsstanden og udbredte sig blandt alle intelligente kredse af befolkningen. Disse forhold udnyttede de klerikale dygtigt til at stille sig paa folkets og den nationale ides side. De mænd i landet, der var besjælede af de nye ideer, havde saaledes valget mellem enten at gaa sammen med de klerikale eller at slutte sig til den folkefiendtlige regjering. De trak sig derfor ganske tilbage fra politiken; frugten af denne resignation var, at der i januar 1898 i Wien grundedes en syd-slavisk revy »Mladost« (Ungdom), der afholdt sig fra alle nationale bestræbelser og fuldstændig kom til at staa under indflydelse af den europæiske kultur, hvis verker ogsaa oversattes med stor iver. Denne usunde kosmopolitiske bevægelse antog stedse større og større dimensioner, og kun ved hjælp af det mægtige kleresi, der med forbud, ja endog prækener, og alle midler, der stod til dets raadighed, bekjæmpede den nye bevægelse, lykkedes det at tilintetgjøre det unationale syd-slaviske parti og dets organ. Men en god følge havde dog den bevægelse, der var reist. De skjønliterære blade, der hidtil

mer eller mindre kun havde beskjæftiget sig med familie-romanen, begyndte nu for alvor at dyrke literaturen, og det allerede 31 aar gamle »Vienac« blev en egen blanding af literær revy og skjønliterært underholdnings-blad. I »Vienac« udgav saaledes for en stor del de kroatiske forfattere Sandor-Xaver Gjalski, Leskovar, Novak, Kozarac, Tucic og Krajntsjevic sine værker.

Romanen »En eksellences biografi« kostede Gjalski, den for tiden betydeligste kroatiske forfatter, hans stilling som regjeringens embedsmand. Gjalski havde i denne roman med blodig satire spottet over de kroatiske embedsmænds »streberi«. Han fortæller, hvorledes den unge Dobrojeric i skolen altid er den svageste, hvorledes han trods flid og opmærksomhed ikke var istand til at fatte en gjenstands væsen. Men derfor liker ikke desto mindre lærerne ham, og en af disse anbefaler ham til biskopen med de ord: »Gutten er beskeden, rolig og et mønster paa lydighed. Han er meget lærenem, og bøgerne kommer saa at sige aldrig ud af haanden paa ham; af gutagtigt overmod og kaadhed findes der ikke spor hos ham. Han deltager aldrig i legen med de andre gutter, men omgaaes helst de herrer lærere og fører altid opsyn i sin klasse. Læreren i ungarsk sprog fortalte mig, at det var ham næsten umuligt at undervise i sit fag, hvis ikke Dobrojeric endnu strengere end ham selv passede paa, at der taltes ungarsk i den ungarske time.« Dette siste er netop det karakteristiske for den unge Dobrojerics væsen, at han allerede som elev forstaar at udnytte den folke-fiendtlige politik til sin egen forfremmelse. Og ligesom i skolen lykkedes det ham senere ogsaa som embedsmand at arbeide sig frem ved allehaande kneb og insinuationer; i sin samvittighedsløshed forstaar han under landets skiftende skjæbne altid med dygtighed og i rette tid at slutte sig til vedkommende magt-haver og ved spion-tjenester at gjøre sig ham nyttig. Saaledes stiger han da høiere og høiere, lige til eksellence, og det vilde nær have lykkedes det daarlige hode at blive banus af Kroatien, hvis ikke døden havde forhindret dette.

Alt dette er fremstillet med stor dygtighed og kaster et grelt lys over Kroatiens sørgelige embeds-væsen. Gjalskis mesterskab ligger i den rammende karakter-tegning, og det er fornemmelig den ovenfor omtalte illyriske periode, hvis karakteristik han som ingen anden forstaar at gjengive. Derfor er ogsaa kanske »Osvit« (Morgenrøde) hans betydeligste verk. Her fremstilles nu billedet af hin tid omkring aaret 1830, da Gaj og hans fæller vakte den kroatiske ide til nyt liv. I »Pod starimi krovovi« (Under gamle tage) skildrer han meget livagtigt den gamle illyriske land-adels naivt fordringsløse,

glade liv, saaledes som det levedes paa de smaa godser. Mindre tiltalende er maaske Gjalskis nyeste verk »Pritsjanja stare artije« (Af gamle papirer), en kjærligheds-historie i breve fra velmagtens dage; det er ikke netop noget betydeligt arbeide, men vidner alligevel om stort talent.

Ulige anderledes behandler Janko Leskovar et kjærligheds-motiv i sin roman »Sjene ljubavi« (Kjærlighedens skygge). Janko Leskovar er den mest moderne kroatiske fortæller af den rigeste kunstner-natur næst Krajntsjevic. I sine første verker beskjæftigede han sig fornemmelig med landsby-lærerens liv og virke, som han ofte skildrer gribende. »Kjærlighedens skygge« behandler ved hjælp af moderne psykologi et kompliceret hjerte-problem.

Den unge Businski er blet 33 aar gammel og trækker sig efter et stormende liv tilbage fra den ham lidet tiltalende embeds-bane til sin fars gods i nærheden af provins-staden Krapina. Men hans urolige aand lader ham ikke hvile længe i de ynkelige ravnekrogs-forhold. Han vil bort, vil reise et aars tid om i udlandet. I den anledning kommer det til et sammenstød mellem ham og faren — en af de beste scener i romanen —, der af sønnens reise-planer tydelig forstaar, at denne med sine tanker og følelser efter haanden vender sig bort fra det, som var ham selv kjært og helligt, og der aabner sig en større og større og større kløft mellem dem begge. Den gamle beder og bønfalder først sønnen om ikke at reise; efter haanden kommer han saa til den erkjendelse, at der er noget fremmed mellem dem, og at der i sønnens væsen ligger noget koldt, som han med sin primitive, oprindelige maade at tænke paa ikke begriber, noget ganske ufattelige: det er det tragiske i modsætningerne mellem to paa hinanden følgende generationer. Med ubøielig vilje beslutter sønnen sig dog til at reise. Men før det kommer dertil, stifter han bekjendskab med en simpel pige, som tager ham fuldstændig fangen sin ved kyske, uberørte ynde. Og denne unge kjærlighed, der er ganske anderledes end alle hans tidligere forbindelser, bevæger ham til ikke at reise. En ganske ny, livsglad, forhaabningsfuld livs-anskuelse bemægtiger sig ham under indflydelse af hans kjærlighed. Da vil skjæbnen, at en af hans tidligere elskede, en varmblodig, sanselig person, atter viser sig for ham, og i en lummer sommerdags-stemning ligger han under for sine gamle lidenskaber, om end kun for kort tid. Den rene, unge kjærlighed til den unge lærerinde er dog stærkere, og med opbyden af alle sine kræfter river han sig løs fra det urene forhold. Men hans hele begravne fortid vaagnede nu atter op i ham. Hans tidligere vilde, urene liv, der bærer plet af saa mange

kjærligheds-synder, stiger nu op for ham som et truende spøgelse og træder i veien for hans kjærlighed til den rene pige. Indre kampe ryster ham og drager ham igjen nærmere og nærmere hen til pigen; men han kan ikke bære det over sin samvittighed at knytte sit urene liv til den rene kvinde og — river sig løs. Og nu reiser han alligevel . . .

Leskovar har i denne roman oprullet et gribende stykke sjælehistorie. Med sit dybe psykologiske kjendskab minder han levende om Knut Hamsun, kun at han for en stor del mangler nordmandens vilde, betvingende suggestions-kraft. Men gjennem begges verker gaar der et drag af trist, resignerende pessimisme. Leskovar er en kunstner, der kan stilles i række med de store inden nutidens verdens-literatur.

Ulige mer beskeden er Vjenceslav Novak fra Zengg. Hans romaner er ikke baarne af stor psykologisk kunst. Hvad han vil, er at fortælle, fortælle om sit eget liv og om folkets liv, hvis barn han er. Grundtrækket i hans væsen er en overordentlig mild godhed, og med sine gode øine iagttager han sit folks liv og fortæller saa, hvad det dog er for gode folk, som findes blandt hans kjære kroater. I sin roman »Neobitsjni svatovi« (Usædvanligt bryllup), som han ret og slet kalder »en fortælling«, gjør han os bekjendt med fire smaaborgere i den lille by Zengg. To af dem er skomagere, den tredje kro-vært og den fjerde en liden forretningsmand, der vistnok kun handler med gammelt jern, men allerede har erhvervet sig en for smaaborgerforhold ganske net formue. Han tænker nu paa at gifte sig, og de to skomagere gaar som forlovere til den udvalgte, en 40-aarig, endnu smuk enke. Men hun kan ikke like den lidet tiltalende forretningsmand; ti altid bærer han sit ilde-lugtende læder-forklæde, barberer endog snurbarten af sig og trækker med sin vogn gjennem den hele by. For at hævne sig, udruger den forsmaaede og hans ven en plan. Forretningsmanden lader tilbyde enken fire tusen gulden og vil skjøde huset paa hende, hvis hun tager ham. Nu indvilger enken, men brudgommen besvarer i kirken alle præstens spørsmaal med »nei« og lægger to kort, en knægt og en tre'er, samt en frisk, duftende figen for bruden, tre'eren (trica), fordi man med »trica« forstaar en uforskammet kvinde, som kun gifter sig for pengenes skyld, knægten og figenen, fordi han var en mand i sin beste alder, som endnu kunde fri til en ung, frisk pige. Derpaa forlader han triumferende kirken og den forbløffede brud. — Denne harmløse, naive historie er meget betegnende for det harmløse, naive gemyt hos den kroatiske smaaborger. Miliøet er ganske godt truffet, og den eien-

dommelige ynde, der er udbredt over fortællingen, lader sig vanskelig gjengive her i en kort indholds-angivelse.

En med Novak beslegtet individualitet er Josip Kozarac, de kroatiske fortælleres nestor. Han har et sprog, der mer end nogen anden forfatters nærmer sig folkets, et sprog, som ganske lemper sig efter den slavoniske bondes dialekt — det saakaldte »ijekarstina«.

Af dramatikere maa særlig nævnes Srgjan Tucic. Han hører til det »unge Kroatiens« gruppe, hin gruppe af unge, moderne kroatiske forfattere, som man havde forsøgt at knytte til den omtalte revy »Mladost«, og som man i Kroatien pleier at betegne med samlingsnavnet »secessionister«. En ret fortjenstfuld brochure »Secessija« af Ivo Pilar, som i løbet af kort tid har bragt det til to oplag, forsøger at udbrede moderne ideer blandt det store kroatiske publikum. Disse unge forfattere, som havde studeret i udlandet, især i Paris og Wien, bragte den moderne bevægelse altfor pludselig ind i landet. Den sæd, som spirede af dette frø, bærer derfor foreløbig et mærkbart præg af det fremmede. Tucics drama »Truli dom« (»Raaddent hjem«) er et karakteristisk bevis for denne overgangs-tilstand. Dets baggrund er det russiske landsby-liv, skjønt skuespillet lige saa godt kunde foregaa i en kroatisk landsby. En ung bondepige blir gift med en svag og affældig skriver, som elsker hende heftigt. Da efter seks aars forløb pigens gamle elsker, en høiere embedsmand, besøger hende, opdager skriveren, at han er en bedragen ægtemand og ikke sit barns far. Stykket slutter med en ualmindelig kras scene, hvori faren, efter at have kvalt barnet paa aaben scene, selv dør, liggende under for de store rystelser. — Man ser, at forfatteren ikke forsmaar de stærkeste midler i stil med »Mørkets magt«. De grelleste kontrastvirkninger er kun saaledes knyttede til hverandre; ogsaa viser stykkets iscenesættelse sig at være mindre dygtig, ligesom den i miliødramaet uundgaaelige, lidet plastiske karakteristik kommer tilsyne. Alligevel kan man ikke frakjende digteren et kraftigt talent: han har en skarp sans for dramatiske nødvendigheder, handlingen er en og retlinjet, og det mangler heller ikke paa virkningsfuldt gribende momenter.

Meget lidet er at sige om den kroatiske lyrik. Der gives her neppe nogen stærkt fremtrædende individualitet, naar undtages bosnieren Silvije Krajntsjevic, der er en virkelig digter. Han forskaaner os klogelig for refleksioner i aforistisk form, som er imod lyrikens egentligste væsen, og nøier sig med at give det rene udtryk for sine stemninger og følelser. Derhos har han et aabent øie for sociale

brøst, et udtryksfuldt sprog og form samt det for digteren vigtigste: kjærlighed.

Dette flygtige blik paa Kroatiens digteriske produktion vil maaske vise, at denne fortjener vor opmærksomhed. Det er en literatur, for hvilken man i udlandet saa godt som ingen reklame gjør, men som dog skjuler saa mange rigdomme i sig, at allerede Goethe leilighedsvis beskjæftigede sig med den. Kvantitativt betragtet, omfatter den det aandelige liv hos en folke-stamme paa 15 til 20 millioner, der vistnok i politisk henseende er fordelt paa de forskjelligste lande.

Mahomedanerne paa Filippinerne.

(Efter Henry Dwight i *Forum*).

Hvis nogen for to aar siden havde forudsagt, at befolkningen paa Filippinerne skulde komme til at gribe ind i de Forenede Staters historie, vilde vi ganske sikkert have trukket paa skuldrene og leet spaamanden ud. Og dog er det utrolige virkelig hændt. Hin maidag, da admiral Dewey slog sig gjennem Manila-bugten, blev en ny mærkepæl sat i vort lands historie, der bragte os i berørelse med et folk, der i den nærmeste fremtid vil komme til at lægge stærkt beslag paa vore politikeres statskløgt.

Amerikanerne er et ligefremt og aabenhjertet folk. Man siger om os, at vi er et praktisk folk og ikke uden en vis evne til at tænke klart og handle fornuftigt. Vi tror ogsaa at være et retskaffent folk, og vi ved om os selv, at vi har viljen til det gode. Vi haaber ihvertfald, at folk vil opfatte os saaledes, og har hidtil ogsaa faaet medhold heri. Men da admiral Dewey ved sin glimrende seir saa pludseligt lagde den filippinske befolkning under vort formynderskab, mødte os i denne henseende en stor og ubehagelig skuffelse. Det lader til, at dette folk vil have beviser paa vore gode egenskaber, før de vil dømme os efter fortjeneste. Vi er med andre ord kommet i berøring med et folk, der er forud indtaget mod os paa grund af forhold, som vi kun lidet magter at raade over.

Saaledes er nemlig stillingen ligeoverfor de mahomedanere, der med et slag og saa uventet er rykket os ind paa livet. De mangehaande vanskeligheder, der møder de fremmede i samkvemmet med dette folk, har længe været en bekjendt sag. Det er min agt i det følgende at berette et og andet, der kan gjøre disse vanskeligheder forstaaelige og forklarlige. I vort mellemværende med sultanen af

Sulu og hans tilhængere rundt omkring paa øerne i det malajiske arkipel, vil der visselig udkræves af os al den administrative kløgt, vi raader over, og det er nødvendigt at gjøre os dette klart, hvis ikke hvert blad af vor historie om vort forhold til dette folk skal beplettes med blod.

Den politiske historie om spaniernes herredømme paa Filippinerne i disse 300 aar er i virkeligheden ikke andet end en eneste beretning om en lang række kampe med de mahomedanske øboere. Nu og da er det vel lyktes saa nogenlunde at bringe en stakket ro tilveie, men ikke længe efter er oprøret paany flammet op. Fra spanierne har vi nu taget i arv overhøihed over Sulu-øerne tilligemed de øvrige mahomedanske stammer omkring paa de andre øer. Men vi maa ikke glemme, at vi samtidig har faaet et tillæg til arven, som vi ikke sætter fuldt saa megen pris paa, nemlig det indtryk, som spanierne i sin egenskab af kristendommens repræsentant har efterladt sig i befolkningens erindring gjennem disse 300 aars uafladelige kampe og rivninger. Og det er ganske naturligt, at et saadant indtryk vil præge folkets optræden ogsaa mod os, hvor meget vi end haaber at blive taget for, hvad vi virkelig er.

Men der er ved siden heraf særlige omstændigheder tilstede, som i høi grad vanskeliggjør udsigterne til en forstaaelse, der er støttet paa gjensidig tillid. Mahomedanerne er et fra den ganske menneskehed — endog fra de vilde folkeslag — helt forskjelligt folk. Under et langt ophold blandt dem er jeg blet nøie fortrolig med dette folks eiendommelige karakter, hvis mange gode sider jeg har maattet beundre og dybt bøie mig for. Og kilden til disse gode karaktertræk maa man søge tilbage just i deres religiøse begreber. Men et længere ophold blandt mahomedanerne vil uvægerligt, sent eller tidligt, lægge for dagen en ganske fremtrædende egenhed hos dem. De vil altid bedømme andre mennesker ud fra sit eget religiøse standpunkt. Aldrig kan de se bort fra, at Gud har befalet netop dem at underkue og udrydde alle mennesker, der ikke vil tro paa Mahomed. Dette guddommelige kald sætter ubønhørligt sit præg paa deres forhold til fremmede, endog naar de selv maaske kunde ønske at glemme det. De skjærer alle mennesker med en anden tro over en kam og kalder dem »guds-bespottere«. Alle andre ting er i deres øine underordnede dette ene og store enten—eller. En guds-bespotter er en gudsbespotter. Om han er amerikaner eller spanier, er aldeles ligegyldigt. Deres forestillinger blir paa grund af disse religiøse begreber i høi grad uklare. De synkværver dem. Heraf kan man ogsaa forklare sig den endeløse forvirring i deres brug af ord med etisk betydning.

»Fred«, f. eks. betyder, som vi senere skal se, hos muselmanerne ikke det samme, som hos os. Lige saa lidt lægger de i ord som »ærlighed«, venlighed«, »fromhed« og »medlidenhed« nøiagtigt den samme betydning som de kristne.

Sultan Harun al Raschid af Sulu synes at være en brav og frisindet mand. Tilsyneladende har han intet imod de amerikanere, med hvem han hidtil er kommet i berøring. Maaske er han ligesaa ærlig og storsindet som sin fordums navnefætter i Bagdad. Og dog bør det huskes, at denne store kalif uden videre lod sig forlede til at dræbe sin beste ven og raadgiver. Og denne ugjerning berøvede ham ikke hans natte-søvn, hans samvittighed tog ingen skade, og ude blandt folket gjorde det intet skaar i hans store ry for retskaffenhed og fromhed. Men Moro-sultanen i Sulu har nøiagtig de samme begreber om ret og uret — skjønt heldigvis ikke den samme magt — som kalifen i det ottende aarhundred. Overhode har de moralske og etiske begreber havt et overmaade lidet spillerum ned gjennem tiderne blandt den mahomedanske befolkning. Koranens ord: »saa siger Gud« peger nemlig hyppigere paa selve handlingerne end paa de moralske grundsætninger. Og nogen bedre og rigtigere forstaaelse af disse eiendommelige tros-sætninger vil være imod hele systemets aand. Og selv om disse folk i sin omgang med fremmede kan lægge for dagen baade personlig tillid og venskab, vil dog hestehoven stikke frem, den medfødte mistænksomhed, deres forudfattede mening vil aabenbare sig maaske netop i det øieblik, da det gjælder, og forspilde virkningen af, hvad der hidtil er opnaaet.

Betydningen heraf vil man først indse ved at sætte sig lidt ind i det mahomedanske grundsyn, saaledes som man finder dette udtrykt i ethvert udtog af deres »hellige lov« rundt omkring i de mahomedanske lande. Blot ved at studere et kapitel af disse bøger kan man danne sig en forestilling om det uforstyrrelige alvor, der ligger skjult i denne form for den guddommelige aabenbaring. Og netop disse bøger er det, som den dag idag danner grundstenen for muselmanens religiøse og retslige opdragelse. Disse bøgers lære er dybt rodfæstede i folkets bevidsthed rundt omkring blandt den mahomedanske befolkning.

Her skal citeres nogle faa punkter af lovens kapitel om forholdet mellem muselmaner og de fremmede. Kapitlet begynder med en definition af den »hellige krig« eller *Jehad*, hvorom det heder:

»Fremfor alt maa muselmanerne være nidkjære i at opfordre de vantro at antage den sande tro og paaføre dem, der vægrer sig herfor, krig paa kniven. Denne krig er hellig og kaldes *Jehad*. Dette er en af de hellige pligter, der paa-

hviler enhver muselman. I begyndelsen fik ogsaa den hellige profet af den Almægtige befaling til at gaa ud blandt menneskene og bede dem omvende sig ved at love dem syndernes forladelse. Men vil de ikke antage Islam, skal gudsbespotterne paaføres krig, før de selv kan faa tid til at begynde en saadan. Er nogle muselmaner indviklede i krige med de vantro, fritages enhver muselman, der i sit eget land begynder en lignende krig, for ethvert ansvar. Men hvis alle svigter, regnes saadan forsømmelse dem til synd. Paa den anden side er denne pligt ikke ubetinget; ti krigen er i sit væsen en ødelæggelse af, hvad Gud har skabt. Og profeten siger: Forbandet er hver den, der tilintetgjør det, som Gud Herren har skabt. Men mennesket er jo Guds ypperste skabning. Pligten maa, for at den skal være i samklang med profetens ord, begrundes i bevidstheden om, at krigen sker til Guds riges forherligelse og for at holde oprørerne mod Gud og profeten i age.

Under de vantros beleiring maa først opfordring udgaa til dem om at antage troen; ti saaledes gjorde profeten altid. Antager de denne, er alt godt og vel. Men sker ikke dette, skal de opfordres til at erlægge skat. Under ingen omstændighed er det tilladt at dræbe nogen, til hvem saadan opfordring ikke er naaet. At gjentage opfordringen for dem, der maa antages allerede at have hørt den, er derimod en altfor overdreven hensynsfuldhed, og der paahviler heller ingen nogen pligt i saa henseende. Negter de vantro enten at gaa over til Islam eller at yde skat, skal vaaben føres mod dem, ligesom profeten gjorde med Taif, deres marker skal brændes eller sættes under vand, deres trær og huse jevnes med jorden.

Alle de byer og lande, som *Inam* (høvdingen) erobrer fra de vantro, skal deles mellem muselmanerne; ti saaledes gjorde profeten efter Khaybers indtagelse. Eller ogsaa kan *Inam* beholde befolkningen i de erobrede lande som skatskyldige. Efter Inams befaling kan fanger dræbes, før kampen er forbi; ti saaledes handlede profeten med Beni Karitza. Men de kan ogsaa føres bort som slaver eller skatskyldige.«

Det vil af disse bestemmelser fremgaa, at mahomedanerne ifølge sin hellige lov er temmelig nødsaget til at betragte alle ikke-mahomedanere som fiender. Men i *Inams* haand ligger det at bestemme, saa ofte han finder det tjenligt, at krigen skal afbrydes. Denne adgang til paa egen haand og naarsomhelst at kunne afbryde en paagaaende krig og slutte fred har stor betydning. Derved bevares paa samme tid lovens værdighed og aabnes adgang for en venskabelig udveksling mellem muselmaner og kristne. Det afsnit i loven, der omhandler dette punkt, har særlig interesse i den nærværende diskussion, da de subsidier, der af de Forenede Stater ydes sultanen af Sulu »for freds skyld«, af de mahomedanske kasuister betragtes som den i loven foreskrevne tribut.

Afsnittet lyder saaledes:

»Hvis muselmanerne behøver penge, er det tilladt at modtage penge-understøttelse af de vantro, naar disse udredes til opnaaelse af fred. Pengene erlægges som skat. Det tilstedes derimod ikke muselmanerne at betale guds-bespotterne skat for freds skyld, med mindre særlig fare for deres undergang er forhaanden.

Heste, spyd eller andet vaaben maa ikke sælges de vantro, selv efter at fred

er sluttet; ti den fredelige overenskomst kan af os naarsomhelst brydes og krig øieblikkelig begynde.

Hvis derimod nogen blandt de vantro gjør sig skyldige i et aabent brud paa det bestaaende forlig, skal straffen ramme gjerningsmanden alene. Men er flere delagtige i saadan troløs gjerning, eller har deres konge samtykket i den, rammer krigen alle bespotterne, og der er i saadant tilfælde ingen grund til at sende dem varsel; ti overenskomsten er brudt fra deres side.«

Det vil lettelig forstaaes, at der ikke skal synderlig meget til, for at en enkelt-mands færd af disse stammer kan udlægges som en troløs handling. Overtager saa dennes landsmænd ansvaret for forseelsen, har man krigen gaaende. Man kjender forholdet igjen fra de engelske grænse-stridigheder i Indien. I al denne hæslige aabenbarelse af Guds vilje lige overfor dem, der ikke anerkjender Islam som den ene saliggjørende tro, støder man mærkeligt nok paa et og andet træk, der i al sin naivetet dog røber en vis menneskekjærlighed, som det forbauser os at finde i denne lov, men som sikkerlig blot styrker muselmanen i hans tro paa Guds godhed og kjærlighed ogsaa mod profetens fiender. Der staar saaledes ensteds:

»Mod guds-bespotterne er røveri og bedrag strengt forbudt; heller ikke er det tilladt at afskjære fangernes næser og ører. Man maa ikke dræbe kvinder eller de svage. Har imidlertid nogen af disse under krigen været behjælpelig enten med penge eller raad, skal alle dræbes uden persons anseelse. Ti saaledes gjorde profeten o.s.v.«

Saaledes fortsættes side op og side ned med opregning af en mængde regler for muselmanernes forhold til de fremmede i de mahomedanske lande. Trods deres umenneskelige strenghed og paatagelige udskeielse blir dog samtlige disse bestemmelser forsvarede ved at citere Guds ord i Koranen eller ved at henvise til profetens praksis. Frasen om, at alle ikke-mahomedanere er fiender, der for enhver pris maa udryddes, hamres fast som en tros-sætning. Det er kapitlets alfa og omega. Men denne grundsætning suspenderes ikke destomindre overalt, hvor dette findes overenstemmende med god politik, saaledes for tiden i Tyrkiet, Persien, Ægypten, Marokko, Algier og Afghanistan. Men man maa ikke et øieblik lade sig forlede til at tro, at disse fredelige tilstande vil være af varighed, selv om et længere fredeligt tidsrum maa antages at have givet plads for venligere følelser. Det bør huskes, at det er mahomedanere, det gjælder; og i deres øine staar den kristne som en svoren fiende.

(Sluttes).

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 8. april 1900.

Siden siste oversigt har burerne tabt sin bekjendte overgeneral Joubert, som døde den 27. marts i Prætoria. Joubert var en feltherre af stor naturlig begavelse og som statsmand adskillig mere moderat og liberal end Krüger. Blandt alle burere var han maaske den, som dybest beklagede den sydafrikanske krig. Da han gik i felten, skal han have sagt: »Der er nu kun en ting til, som jeg kan gjøre: Jeg kan dø for mit land.« Og skjønt han ikke faldt for fiendens kugler, døde han dog midt under opfyldelsen af sine feltherre-pligter.

Hans efterfølger, den dristige og snarraadige Louis Botha, har udfoldet en livlig virksomhed, hvorved lord Roberts's stilling i Oranje-fristaten er blet overordentlig vanskelig, for ikke at sige kritisk. Neppe var general Olivier med sin betydelige styrke sluppet French ud af hænderne, før burerne begyndte at gaa angrebsvis tilverks. I et betydeligt antal angreb de oberst Broadwood ved Tabanchu østenfor Bloemfontein, og tvang ham til at retirere til Bloemfonteins vandverker. Men ogsaa denne stilling blev han nødt til at opgive, og under sit tilbagetog mistede han næsten hele sit træn og 7 kanoner, som erobredes af en burer-styrke, der havde lagt sig i baghold ved Koornspruit. Antallet af de fanger, som burerne gjorde ved denne leilighed, skal efter den seneste officielle melding udgjøre 352 mand; men det værste for englænderne var maaske, at de satte sig i besiddelse af Bloemfonteins vand-verker og ødelagde vand-ledningen. Foreløbig skal Roberts kunne greie sig med det vand, som findes i Bloemfonteins vandbeholdere; men hvis det varer længe, før vand-forsyningen bringes i orden igjen, vil situationen blive betænkelig for de talrige engelske tropper med deres tusener af last-dyr og heste.

Ved erobringen af Tabanchu fik burerne fast fod ved Roberts's høire flanke, og de synes nu at have hele den sydøstlige del af Oranje-fristaten ganske i sin magt. Som følge heraf er Roberts's forbindelses-linje stærkt truet, og nylig er der indløbet melding om, at burerne ved Reddersburg, der ligger omtrent midt imellem Bloemfontein og Oranje-floden og ikke langt østenfor jernbane-linjen, har fanget en engelsk styrke paa ialt 591 mand. Roberts's strategiske stilling er saaledes høist usikker, især naar man erindrer, at han ogsaa har burere i nord ved Kroonstad og i vest ved Paardeberg, hvor de har afbrudt forbindelsen mellem Bloemfontein og Kimberley.

Mafeking holder sig mærkværdig nok endnu. Oberst Plumer forsøger energisk med sin lille styrke at komme byen til hjælp fra nord, men slaaes stadig tilbage. Fra syd kan vistnok ingen hjælp ventes tidsnok; ti den fra Kimberley udsendte styrke staar endnu paa stedet marsch ved Vaalfloden, som den ikke kan komme over.

I betragtning af den for englænderne forværrede strategiske stilling faar det betydning, at Portugal i henhold til en traktat af ældre datum har givet Storbritannien tilladelse til at føre tropper ind i Rhodesia fra den portugisiske havn Beira lidt søndenfor Zambeses mun-

ding. Fra Rhodesia vil nemlig englænderne ved et indfald i det nordlige Transvaal kunne tvinge Burerne til at dele sine strids-kræfter.

Voldgifts-kjendelsen i Delagoaspørsmaalet er omsider falden, efter at domstolen i Bern har havt sagen til behandling i næsten ti aar. Det omdisputerede spørsmaal gjaldt størrelsen af den skades-erstatning, som det tilkommer den portugisiske regjering at betale de britiske og amerikanske aktie-eiere i Delagoa-banen, fordi den beslaglagde denne bane i 1889. Ved den faldne kjendelse er summen fastsat til 600,000 pund sterling med 5 procent rente siden 1889, hvorved beløbet ialt blir 900,000 pund. I England havde man haabet, at beløbet vilde blive sat meget høiere, hvorved Portugal for at skaffe pengene tilveie muligens vilde være blet nødt til at sælge Delagoa-bugten, hvortil England i tilfælde har forkjøbs-ret. Som det nu er, vil Portugal antagelig være istand til at betale endog uden at optage noget laan, og skuffelsen i England er derfor kjendelig.

Samme dag som dronningen holdt sit festlige indtog i Dublin, var prinsen af Wales gjenstand for et attentat i Brüssel. Prinsen skulde reise med et tog til Køln, og toget havde allerede sat sig i bevægelse, da en ung, sekstenaarig gut sprang op paa vogntrinnet og affyrede 2 revolver-skud paa prinsen gjennem kupe-vinduet uden at ramme. Begivenheden kommenteres naturligvis stærkt i den europæiske presse, og der hersker i England en vis tilbøielighed til at anse attentatet som en frugt af det ophidsende sprog, som paa fastlandet er blet ført mod England. Gutten var ogsaa tilstede paa et burer-venligt møde, før han forøvede attentatet; men hvorvidt han foruden at være burer-ven ogsaa er anarkist, synes ikke hidtil fuldt fastslaaet.

Italien.

Det italienske deputeretkamme er opløst til 15de mai efter en af de heftigst bevægede sessioner i Italiens parlamentariske historie. Efter den voldsomme brød-opstand i 1898 indbragte som bekjendt Rudini i kamret et lov-forslag til politi-forordninger, hvis gjennemførelse vilde betyde en vilkaarlig indskrænkning af den offentlige forsamlings- og ytrings-frihed. Kabinettet Pelloux optog dette forslag i en endnu mere reaktionær form; men venstre-minoriteten i kamret forstod ved obstruktion at forhindre dets vedtagelse i kamret. Pelloux greb da til den udvei at lade forslaget træde i kraft som kongeligt dekret. Denne fremgangsmaade, som synes at have været et vist brud paa konstitutionen, søgte ministeriet senere at legalisere ved derom at forelægge kamret et lovforslag — det saakaldte *decreto-legge*. Behandlingen af dette forslag blev i lang tid udsat af frygt for det rasende venstres obstruktion; men efter at Italiens høiesteret i en dom havde erklæret det kongelige dekret ugyldigt, blev det endelig optaget til behandling. Kamrets venstre gjenoptog da sin obstruktion voldsommere end nogensinde før, og for at bryde denne indbragte et medlem af regjeringspartiet forslag til en skjærpelse af kamrets forretnings-orden, som vilde sætte kamrets præsident istand til at gjøre enhver obstruktion umulig. Dette forslag blev i et voldsomt møde vedtaget af kamret, efter at minoriteten havde forladt salen, og umiddelbart efter blev kamret opløst. Mærkeligt nok har regjeringen efter denne seir taget sit *decreto-legge* tilbage, men visselig kun for senere at forelægge det, muligens i en ny form.

R. E.

Forskjellige meddelelser.

— *338 millioner kroner* kostede Japans krig med Kina i 1894—95; deraf falder de 65 millioner paa flaaden. For de enkelte posters vedkommende stiller udgifterne bl. a. sig saaledes:

Hæren.		Flaaden.	
transport	61 mill. kr.	skibe	23 mill. kr.
kost	45 » -	vaaben	18 » -
klæder	37 » -	sold	2 » -
sold	27 » -	kost	2 » -
vaaben	20 » -	klæder	1 » -
heste	15 » -		
sanitet	2 » -		

Udgifterne til vaaben og ammunition var saaledes bare 38 mill. kr.; sagkyndige finder, at dette viser, hvor forsigtige japanerne har været med at ødsle sin ammunition bort. Ifølge freds-slutningen maatte Kina erlægge 540 mill. kr. i krigs-omkostninger; Japan skal altsaa have tjent 200 mill. kr. paa affæren, foruden øen Formosa.

— *Insekter* færdes høiere oppe i luften end fugle. Nylig stødte den engelske luft-skipper Bacon paa en svær blaa flue ved 2500 meters høide; den gav sig til at svirre summende omkring ballonen. Flammarion har stødt paa flere hvide sommerfugle ved 1000 meters afstand fra jorden; det var lige ved sol-opgang. Ellers pleier man allerede i 300 meters høide at tabe baade lærken og svalen af syne; muligens kan dette dog forklares af, at fuglene blir bange for ballonen og holder sig paa afstand.

Notiser.

— *Driv-kraften ved Pariser-udstillingen* leveres fra to dampmaskiner, som hver skal producere 100,000 kilo damp i timen. Hertil vil medgaa 13 tons kul i timen. Hvert af anlæggene har en skorsten paa 80 meters høide og med et indvendigt tværsnit paa $4^1/_2$ meter. De koster 140,000 kroner hver.

— *Tysklands kolonier* har nu et samlet flade-indhold af 2,566,000 kvadrat-kilometer med 10,690,000 indbyggere.

— *50 aars jubilæum som sufflør* feirede nylig en dame ved residens-teatret i Wiesbaden.

— *Papir-lommetørklæder,* som japanere og kinesere bruger, trænger nu ind ogsaa i Europa. Et japansk firma i London og Dublin har bragt denne nyhed paa mode i den engelske sprade-verden. Prisen er kr. 2.70 hundredet. Denne mode har ialfald den fordel at værne sundheden; tænk om alle tærings-syges lommetørklæder blev brændt, istedenfor puttet i skiddentøi-posen!

— *Japans folke-tal* beløb sig ved udgangen af 1898 til 45,194,000. Stigningen siden 1897 skal beløbe sig til 1,960,000! I disse tal er Formosas befolkning ikke regnet med.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

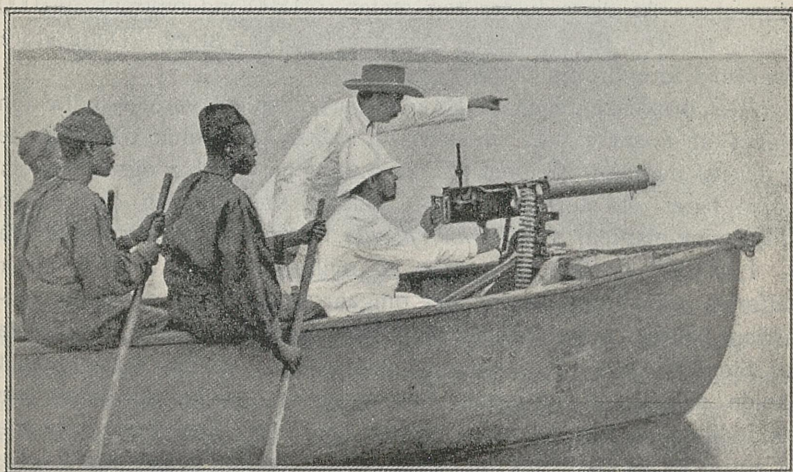
REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XV. 30. APRIL 1900. HEFTE 8.

Kongo-staten.

(Efter **Demetrius C. Boulger** i *Harpers Monthl, Mag.*).

Kongo-staten eksisterer i kraft af de traktater, den afsluttede med alle verdens civiliserede lande, der paa Berliner-konferencen 1885 høitidelig sanktionerede dens oprettelse.

Efter fienden med Maxim=kanon.

Den gang var der liden eller ingen udsigt til, at den centralafrikanske besiddelse nogensinde skulde komme til at vise sig fordelagtig. Der var ingen indtægt. Den eneste handel syntes at bestaa

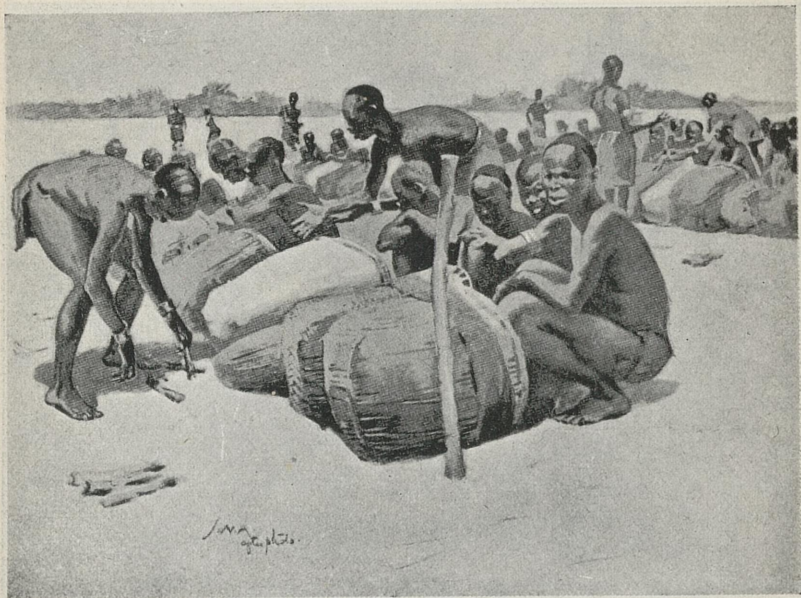
i elfenben, der med vold og magt maatte tages fra de sorte høvdinger, enten som krigs-bytte eller som skat. Endog den mægtige flod, der bød en naturlig kommunikations-vei gjennem Afrika, fandtes afskaaret fra Atlanterhavet og udenverdenen ved fosse-stryg i en længde af 300 kilometer. Det syntes derfor i mange aar, som om kong Leopolds anstrengelser og opofrelser skulde være aldeles frugtesløse. Kun i løbet af det siste aar har man sporet en mærkbar fremgang, og pludselig staar verden ligeoverfor det faktum, at der i det stille er udført et meget stort arbeide i det mørke fastlands indre, og at trods al kritik en afrikansk stat, ulig enhver anden, er blet til virkelighed.

I det første aar af statens tilværelse var indtægten ikke mer end 54,000 kroner, og først efter den anden Brysseler-konference i 1890, viste den nogen nævneværdig forøgelse. Denne konference sammenkaldtes i den hensigt at træffe videre forføininger mod slavehandelen, der dreves med uformindsket styrke. Resultatet af konferencens forhandlinger blev, at der paalagdes Kongostaten store skatter. Da disse krævede tunge ofre, maatte man forsyne staten med de nødvendige midler til at opfylde de fordringer, civilisationen og forholdene stillede. Endnu var staten fuldstændig afhængig af den ringe og uvisse handel med elfenben, hvortil kom palme-nødder og palme-olje. Af disse kilder tog staten i 1890 ind omtrent 360,000 kroner, medens dens udgifter var ti gange saa store. Dette store misforhold forandredes dog i tidens løb.

Det praktiske resultat af denne forholdsregel var, at indtægten i løbet af 7 aar i det hele steg til 10,800,000 kroner og udgjorde 70 pct. af udgiften. I løbet af den samme periode har ogsaa landets handel taget et stort opsving. Takket være særlig opdagelsen af kautsjuk-planten, *Landolphia florida*, steg den hele udførsel fra kr. 1,260,000 i 1886 til næsten 18 millioner kroner i 1898. Ifjor fuldførtes ogsaa jernbanen, der omgaar fossefaldene og sætter sjøhavnen Matadi i forbindelse med den øvre flodhavn Leopoldville ved Stanley Pool. Bygningen af denne linje, der har kostet meget arbeide paa grund af rutens besværligheder, vil komme til at øve stor indflydelse paa det indre Afrikas udvikling. Den første jernbane i Central-Afrika har saa at sige aabnet døren til det indre. De projekterede jernbaner i Uelle-egnen og Manyema vil tjene til at udvikle meget lovende distrikter og sætte autoriteterne istand til at hævde sin magt til besvarelse af fred og sikkerhed i de fjerne dele af territoriet, der endnu ved flere maaneders reise er adskilte fra administrationens hoved-centrer. Kongostatens fremtidige vækst beror

fornemmelig paa anlægget af billige jernbaner, der faar en gunstig beliggenhed, og som bygges med særligt hensyn paa varighed. Paa samme tid byder ogsaa den politiske stilling, at man snart paagynder den vigtigste af disse linjer.

For nærværende danner Kongo-staten et areal paa omtrent 2,300,000 kvadratkilometer. Landet staar under en uafhængig hersker, der i visse henseender er ansvarlig fra internationalt synspunkt; saaledes har han at beskytte den fri handel, undertrykke slaveriet, føre kontrol med brændevins-trafiken og iagttage en streng nøitralitet.

Markeds=dag ved Nyangve.

Herskeren er for tiden kongen af Belgien, som til dette land har testamenteret alle sine suveræne rettigheder, saa at Kongo-staten med tiden vil blive en belgisk koloni. I forholdsvis faa aar er dette lands indtægt fra en ringe begyndelse steget til $13^1/_2$ million kroner, og den hele handels-omsætning beløber sig til næsten 36 millioner kroner, lige fordelt mellem udførsel og indførsel. Alle disse tal vil utvilsomt i tidens løb vokse ved dyrkningen af kaffe og andre planter, som man nu gjør forsøg med, og ved opdagelsen af mineralske skatte, som man nu begynder at finde i flere egne af landet. Nye jernbaner, større og hurtigere dampere paa floderne og sjøerne, vil fremskynde

udviklingen, og det kan ikke vare længe, før stats-indtægten og handelen kommer at antage dimensioner, som vil stille Kongo-staten paa høide med de vigtigste dele af Afrika. Fremmed kapital, som hidtil har holdt sig borte og overladt udviklingen af disse lovende egne til belgierne og nogle faa franske kapitalister, vil nok med tiden paa grund af de opnaaede gunstige resultater gjøre fordring paa at have andel i vindingen.

Medens den bevæbnede styrke tidligere bestod af fremmede tropper (sorte), leiede ved Englands velvilje, er der nu en national

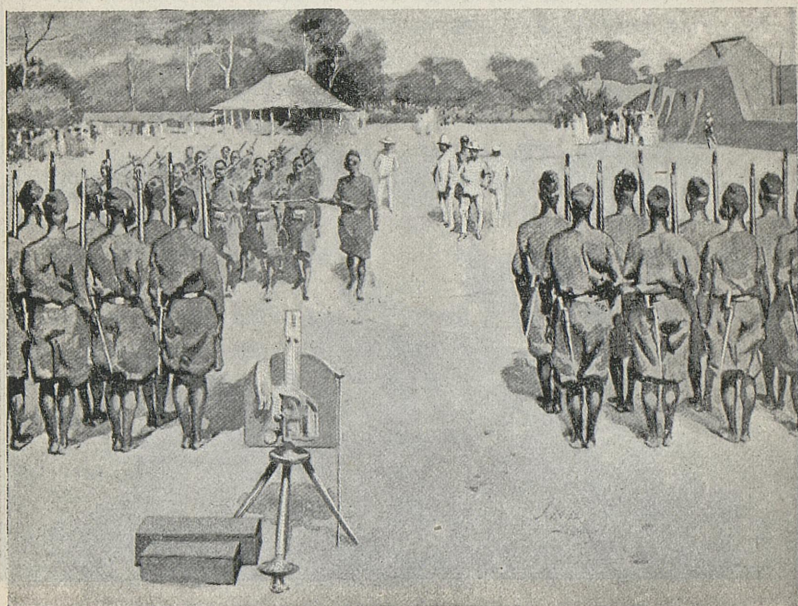
Neger-landsby.

hær paa meget over 20,000 mand med flere hundred europæiske officerer. Kongo-statens militær-styrke kan let bringes paa høide med dens materielle hjælpe-kilder.

Uagtet saaledes Kongo-staten er en koloni med en liden magt, er den dog rustet til at tage en vigtig del i løsningen af de central-afrikanske spørsmaal. Disse angaar dels Kongo-staten selv og dens indre affærer, dels de affærer, hvori dens naboer har del, og som kommer ind under dens ydre forhold.

Det første, som falder en i øinene, er den uhyre forskjel i antal mellem de hvide og de sorte i Central-Afrika. Den europæiske be-

folkning i Kongo-staten er noget mer end 3000, hvoraf ikke mer end 1000 kan betragtes som dannende garnisonen. Alle disse er ogsaa officerer, spredte over det hele land. Der er ingen hær af hvide til at beskytte civilisationen, om faren en vakker dag skulde vise sig. Antallet af den sorte befolkning opgives forskjelligt, fra 10 til 30 millioner. Antager man, at den er 15 millioner, findes der blot en hvid paa 5000 sorte. I britisk Syd-Afrika og Transvaal er der omtrent 1,200,000 briter, 1,300,000 hollændere og 3,500,000 sorte. Trods denne forholdsvis ringe forskjel i antal mellem de to farver,

De sorte tropper ved Stanleyville.

tror dog mange, at faren fra de sortes side endnu ikke er ganske udelukket. I Indien er der en hvid paa 2500 indfødte, som ikke er sorte; de kaldes civiliserede og støtter i høi grad den britiske regjering. Desuden findes der her en fast, ensartet britisk garnison paa 70,000 mand. For nærværende har Kongo-staten ingen faste elementer af denne art; men paa den anden side har saadanne farer nu for tiden ingen praktisk betydning. Central-Afrikas stammer har ingen samfølelse indbyrdes. De er adskilte ved generationers stammekrige, førte i kannibalismens interesse. Der maa gaa generationer hen, før de kan lære hemmeligheden ved organisation

og sammenslutning. Det er denne kjendsgjerning alene, som gjør det muligt for Kongo-staten at udføre sin mission; men paa den anden side maa man huske paa, at forholdene kan forandre sig. Central-Afrikas befolkning vil visselig forøges derved, at man holder den indre krig borte, undertrykker kannibalismen og forbedrer sundheds-væsenet. Regjeringen har derfor at sørge for, at landets hjælpekilder og militær-styrke holder skridt med forøgelsen af de sortes antal og deres tiltagende samfunds-aand.

I det vanskelige arbeide med at civilisere negrene har især

Damper paa Øvre Kongo.

missionærerne taget en virksom del; foruden i kristendoms-kundskab har de undervist i flere verdslige fag, ja endog i jord-arbeide. Et af fremtidens store spørsmaal med hensyn til negrene er at finde en for dem passende beskjæftigelse. Denne maa nødvendigvis være jordbrug, og derfor har missionærerne med iver taget sig af denne undervisnings-gren. Deres arbeide har ogsaa været kronet med held. Antallet af dygtige jordbrugere vil i nogle distrikter snart overstige behovet; det tør dog hænde, at man vil kunne sysselsætte en stor del af den overflødige befolkning paa de nylig anlagte kaffe- og kakao-plantager.

Der er dog ogsaa andre retninger, hvori negrene vil kunne vise

sig nyttige for landet. 40,000 af dem var i aarevis optagne med at bære handelsvarer over fossefald-distrikterne; 10,000 arbeidede paa den første jernbanelinje i Kongo; 25,000 gjør stats-tjeneste som soldater. Landets udvikling vil naturligvis medføre mange andre slags arbeider.

Endnu vanskeligere end at tilfredsstille folkets materielle behov er det at bekjæmpe dets moralske skyggesider, saasom nydelsen af berusende drikke, hvortil det har stor hang, eller kannibalismen og de andre grusomheder, der er en frugt af fetisj-dyrkelsen.

De indre spørsmaal, som Kongo-staten har at løse i sin egen og civilisationens interesse, kunde tænkes at gjøre den berettiget til at fordre hensyn-tagen fra naboernes side, saa den ikke behøvede at nære nogen frygt for ydre forviklinger. Paa den internationale konference i Berlin 1885 ønskede alle Europas magter og Amerika den nye stat tillykke. Men de gjorde dette dels paa grund af uvidenhed om Afrikas betydning, dels paa grund af gjensidig skinsyge, der bragte dem til at frygte for, at den ene eller anden af dem skulde blive herre over kontinentet. Men forholdene har forandret sig. Det afrikanske kontinent er udstykket mellem stormagter, undtagen de territorier, der besiddes af Portugal og Kongo-staten. Skinsygen eksisterer endnu; men istedenfor at tage sin tilflugt til den internationale domstol, driver man ivrigt paa med national politik. Med disse faktorer maa Kongo-staten nødvendigvis regne. De indre vanskeligheder, hvormed den i lang tid vil have at kjæmpe, udelukker ikke ydre forviklinger. Den almen-menneskelige interesse for det problem, den har at løse, vil ikke afholde stormagterne fra at gribe ind, hvis de kan se sit snit til at hæve sin handel eller udvide sit territorium paa dens bekostning.

Mahomedanerne paa Filippinerne.

(Efter Henry Dwight i *Forum*).

(Slutning).

Ved siden heraf maa man regne med de fanatiske sværmere, hvoraf der altid i disse lande vil findes et udvalg, tilstrækkeligt til at faa loven bragt i anvendelse i hele dens strenghed. Politisk kløgt burde tilsige dem at holde sig i ro, men sværmeri og politisk kløgt rimer daarligt sammen. Vi har mange eksempler paa den slags foreteelser fra den siste tid, saaledes Pathan-oprøret i Indien, reis-

ningen i det franske Algier, de tyrkiske masse-nedsablinger i Armenien og ikke minst rædslerne nede i Sudán, hvor de elendige og fanatiske dervisjer førte sin siste fortvilede kamp og heller lod sig meie ned til siste mand end at vanære profeten og falde tilfode for lord Kitchener. Ved formelig krigserklæring, hvor lovens ikraftræden officielt forkyndes, er den en frygtelig magt i fanatikernes hænder, der bruger den til at opflamme troppernes mod. Dette var saaledes tilfældet med tyrkerne under den siste tyrkisk-græske krig om Kreta.

Denne lov forklarer os de mange modstridende beretninger og skildringer, de reisende giver af den mahomedanske folke-karakter. En giver sin afsky luft ved at beskrive muselmanerne som blodtørstige uhyrer. En anden, der har reist i den samme egn, finder dem omgjængelige og godmodige. Sagen er, at den første har været der paa en tid, da omstændighederne gjorde brugen af den hellige lov nødvendig; men da den anden besøgte stedet, var taktiken forandret og fredelige tilstande indtraadt. Men loven forklarer ogsaa noget mere. Vi vil af den kunne fatte det rent vidunderlige held, der altid har fulgt de mahomedanske vaaben i forgangne tider. At undertegne en fredelig overenskomst med et eller andet bortgjemt paaskud i baghaand til naarsomhelst at kunne bryde forliget maa aabenbart give et væsentligt overtag over enhver nation, der hverken kan eller vil finde en saadan anledning til med et par timers varsel at slaa løs og ødelægge.

Sammenholder man nu alt dette, deres guddommelige lovs uryggelige strenghed med de høist uklare forestillinger, der gjennemgaaende hersker i de kristne lande om dens væsen, den pludselige skiften hos dette folk fra det varmeste venskab til det uforsonligste had, deres umættelige begjær efter bytte, særlig efter fiendens kvinder, der fordeles som alt andet krigs-bytte mellem krigerne, vil man kunne forstaa, hvilken fare et saadant folk altid vil være, naar det slipper sine lidenskaber løs. Selv det mest brutale ikke-mahomedanske folk, der mangler en spore som den, der ligger i en saadan lov, vil i en krig uvægerlig komme til kort, fordi det vil glemme at udnytte en seir, det vil glemme at betale med samme mynt. Derfor rammer slaget ikke saa godt. Her er netop hovedaarsagen til mahomedanernes gamle krigslykke, deres urokkelige tro paa det guddommelige kald til at flytte grænse-skjel og underlægge sig jorden.

Det er af vigtighed for os at have disse mahomedanske særegenheder klart for øie i vort fremtidige mellemværende med disse moro-stammer paa Filippinerne. Ellers vil vi sikkerlig en vakker dag komme til at staa ansigt til ansigt med de hindringer, som denne lov

utvilsomt vil lægge vore embedsmænd i veien under deres forsøg paa at oprette fredelige tilstande paa Sulu-øerne. Ganske vist har jeg i den siste tid seet fremsat den mening, at mahomedanerens hellige lov for tiden neppe er synderlig mere end et dødt bogstav. Men for at bedømme en saadan paastand behøver man dog blot at studere den mahomedanske befolkning. Hvorledes virker den hellige lov paa denne?

Man skal ikke have opholdt sig meget længe i et mahomedansk land for at se, at der altid findes et skarpt skille mellem mahomedanerne og de fremmede, der ikke tillader nogen forblanding eller forening af interesser. Loven stikker uophørlig hodet frem og nærer muselmanens sygelige mistænksomhed mod den fremmede mand. Det er intet i veien for, at den gjærende uro naar som helst kan blusse op i lys lue. Denne ide om et evigt fiendskab mellem ham og de vantro forfølger ham evig og altid, den har sivet ned til folkets masser i alle mahomedanske lande. Spædbørn laller, endog før de er afvænnede, ordet »guds-bespotter« ved synet af den fremmede. Gutterne raaber det efter den reisende paa gaden, kvinderne slænger det ud af vinduet efter ham, naar han gaar forbi. I det daglige samkvem er dette ord den sædvanlige betegnelse for de kristne. Det er heller ikke vanskeligt at se eksempler paa den ringeagt, hvormed muselmanen behandler den kristne. Det hændte mig engang følgende:

Kort efter at verdenspost-foreningen var oprettet, indleverede jeg paa et eller andet post-kontor i Tyrkiet et eksemlar af »*Century Magazine*«, der skulde sendes et andet sted hen i samme land. Post-betjenten krævede mig for 3 kr. i porto istedenfor 30 øre efter reglementet. Ingen forestillinger hjalp, og jeg henvendte mig til postmesteren paa hans kontor. Det var en stilfærdig og pyntelig gammel mand, men han var fuldkommen overbevist om det lovlige i at kræve en saadan betaling af en vantro: »Godt, De har ret,« sagde han, »det er saa, at for tidsskrifter erlægges samme betaling som for aviser, og efter denne bestemmelse skulde De slippe med 30 øre. Men denne bestemmelse er ikke skrevet for vort land. Her har vi ikke saa store tidsskrifter, og vil en af vore sende en slig tyk bog, maa han først kjøbe den, og for en bog af den størrelse erlægges 3 kr. i porto. Det samme faar De betale, det er ingen raad med det. Det er heller ingen mening i, at De skal faa sendt tryksager af den vægt for 30 øre, naar gode muselmaner maa betale 10 gange saa meget.« Med den besked maatte jeg gaa.

At denne lov eksisterer og prakticeres, viser sig ogsaa tydelig

i den maade, hvorpaa de mahomedanske lande er administrerede. Et overfladisk blik paa embedsverket er ofte misvisende; man finder nemlig hyppig kristne i høie stillinger, endog blandt de høieste rangklasser. Men ved nærmere betragtning vil det vise sig, at disse fremmede embeds-mænd staar i en klasse for sig. Op til de ansvarsfulde magt-stillinger naar de aldrig; de kan benyttes som raadgivere, men aldrig som administratorer, de kan maaske gjøre tjeneste som stabs-officerer, men aldrig som generaler. Det er selvfølgelig ikke min mening at paastaa, at alle moderne mahomedanske statsmænd deler denne middelalderske sneversynthed, men for det første findes der nu ikke nogen moderne stats-mænd blandt muselmanerne paa Sulu-øerne, og for det andet er deres antal, hvor de findes, lidet og deres magt endnu mindre. Enkelte har endog mistet sin magt netop af mangel paa ærbødighed for denne lov.

I 1876 brød en opstand løs i Saloniki i Tyrkiet. En mahomedansk folkehob havde sat sig i hodet, at en udenlandsk konsul havde gjort dem deres »hellige« og lovlige rettighed til en kvinde stridig. De forlangte kvinden udleveret, og da dette ikke skeede, blev etpar konsuler, der intet havde med det hele at bestille, dræbt af pøbelen. Under stærkt pres fra vedkommende lande blev endelig den tyrkiske regjering nødt til at tage sig af sagen, og de skyldige blev henrettede, Men folket tilgav aldrig den minister, der havde stadfæstet dødsdommen, han blev formelig sat i gabestok, medens forbryderne blev »martyrer« i alle mahomedanske aviser. I folkets øine var straffen en blodig krænkelse af deres hellige lov. Historien afgiver et godt bevis paa, at i de mahomedanske lande er det ikke den frisindede og oplyste statsmand, der raader, men de fanatiske religions-lærere, der vistnok er nøie fortrolige med de lange ørken-vandringer i en hoben religiøse skrifter, men ellers neppe kjender en eneste bog. Denne lov befordrer selv-godheden og sætter bom for en høiere aandelig udvikling. Den er muselmanens eneste opdragelses-middel, og erligiøs vækkelse i de mahomedanske lande vil i egentligste forstand ikke sige andet end en fornyet hævdelse af den gamle lov. Denne lov holder mahomedaneren fast med et jerngreb, som han vanskelig kan løsrive sig fra, den er det aag, han aldrig helt kan kaste af sig.

Men denne lov har givet os en nøgle ihænde til forstaaelsen af det værd, vi maa tillægge den nugjældende overenskomst mellem Amerika og sultanen af Sulu. Den erfaring, spanierne i denne henseende har høstet, er meget lærerig. Til en begyndelse vandt disse sultanens gunst ved at hjælpe ham med at undertrykke en fiendtlig

nabo-stamme. Derved opnaaede de en overenskomst, der sikrede dem fred — og som de selv mente — en vis overhøihed over sultanen. Men en tid efter antastede en spanier paa Mindanao en mahomedansk malaier og maatte undgjælde herfor i henhold til lovens strenge bestemmelser. Spanierne, som ikke vilde finde sig i, at mahomedanerne tog sig selv tilrette paa en saa barbarisk maade, sendte en del tropper mod banditerne. Men denne spaniernes harme over en saa ligefrem sag var aldeles uforklarlig for moro-stammerne omkring paa øerne; i deres øine blev spanierne paa denne maade meddelagtige i gjerningsmandens forgaaelse. Og saa blev loven bragt i anvendelse i dens fulde udstrækning; ti nu havde jo spanierne brudt det bestaaende forlig.

Gjennem et tidsrum af 250 aar efter denne hændelse paa Mindanao laa spanierne og den af dem afhængige filippinske befolkning i uafladelige stridigheder med de mahomedanske malaier eller moro-stammerne. I løbet af denne lange tid havde disse folk vist sig at være uforbederlige sjørøvere. Selv vilde de dog ikke vedgaa dette faktum; ti sjørøveri er forbudt i loven. Nei, muselmanerne paa Sulu, Mindanao, Palawan og Tawi Tawi var blot opfyldt af en hellig nidkjærhed til loven. De handlede blot, mente de, i den skjønneste overensstemmelse med denne. Det vilde neppe have været vanskeligt for en fremmed, der kjendte lovens udtryk herom, at gjøre en ende paa disse herjinger enten ved at paavise den urigtige fortolkning eller ved at appellere til deres egen interesse. Maaske vilde en paapegen af den misforstaaelse, de gjorde sig skyldige i ved lovens fortolkning straks have hjulpet. Men det er vel desværre at formode, at det sekstende aarhundreds spaniere, der havde bragt inkvisitionens rædsler med sig til Filippinerne, valgte en anden fremgangsmaade, der i sit væsen neppe var synderlig forskjellig fra de mahomedanske voldsomheder. Ti den muselmanske lov er, ret beseet, runden af den samme kilde, er et barn af den samme tid, der formede grundlaget for inkvisitionens frygtelige lære.

Fuldt overbevist om sin ret og sin pligt fortsatte moro-stammerne sine herjinger langs kysterne og var en sand skræk for sjømændene i disse farvande. De gjorde et rigt bytte omkring paa de filippinske øer og fremsatte sine vilkaar: antagelse af Islam med andel i byttet eller erlæggelse af skat med tilsagn om beskyttelse. De, der vægrede sig, mistede livet. Øerne Negros, Cebu og Panay blev skatskyldige. Lidet nyttede det at gjøre sultanen forestillinger ved at appellere til hans retfærdigheds-følelse. Vovede man at tvile om rigtigheden og

retfærdigheden i de handlinger, der var i nøie overensstemmelse med den Høiestes bud og befaling?

Tilsist blev England kjed af disse evindelige plyndringer og brugte skarpt overalt, hvor de mødte sjø-røverne paa Sulu-havet. Spanien sendte ogsaa en flaade til Sulu. Da forandrede de pludselig sin taktik, og da Spanien tilbød at understøtte sultanen af Sulu med penge, besegledes overenskomsten. Den hellige lov tillader — som vi har seet — at modtage penge som tribut for sikrelse af freden. Men uagtet Spanien kaldte England og Tyskland til vidne paa, at sultanen af Sulu havde indrømmet Spaniens overhøihed, var det dog ingenlunde dennes agt at binde sine undersaatter ved en saadan indrømmelse. Nogen ret til at gribe ind og straffe andre forseelser end den direkte ulydighed mod loven anerkjendes ikke af mahomedanerne. Derfor hændte det tidt, at en og anden, som følte sig brøstholden ved de vantros forrettigheder, optog sjø-røveri paa egen haand. Og spanierne har havt sin fulde hyre med at bombardere kysterne og holde den urolige befolkning i ave til trods for den gjældende overenskomst. For et par aar siden dræbte sultan Harun al Rasjid den spanske guvernør paa Sulu med egen haand. Vi betænker os ikke paa at stemple denne gjerning som troløs. Men det var den ikke i mahomedanernes øine. Spanien havde gaaet ind paa at yde en vis sum penge aarlig, men havde ikke forbeholdt sig nogen ret til at udskrive skat fra den muselmanske stat. Da den spanske guvernør imidlertid begyndte at føle sig lidt fastere i sadlen, gik han, i bevidstheden om sit lands overhøihed, til dette skridt. Nu forbyder den hellige lov at yde skat til de vantro. Ovenikjøbet havde Spanien brudt den bestaaende overenskomst ved at forlange saadan skat. Som følge heraf gik sultanen hen og dræbte guvernøren, medens hans tilhængere nedsablede hele den spanske garnison, brændte stedet af og gik hjem med frelst samvittighed.

Saadanne foreteelser er gode at faa forstand af; de vil lære os at være varsomme i vor optræden mod dette folk. Ti det synes undertiden, som om det er ganske blottet for samvittighed. Og det sørgelige er, at vi neppe evner at ændre dette forhold uden at gjøre brud paa vort princip at respektere alle folks religions-frihed. Lad være, at disse folk er uvidende og høist ufuldkomne mahomedanere. Netop af denne grund vil de have saa meget lettere for at ligge under for fanatiske og samvittighedsløse religions-forkynderes ophidselse. Og det nye forhold, de nu er overflyttede i som et andet lands undergivne, vil holde deres mistænksomhed vaagen og bringe dem til at lytte til ivrige tros-fæller i andre lande. Og pan-islam-tanken

skyder en kraftig fart i vore dage. Allerede har profetens sande efterkommere kastet sine øine paa disse øer, enkelte har slaaet sig ned her, hvor de af folket betragtes som »hellige«.

I det filippinske spørsmaal er der lige siden slaget ved Manila talt om vor pligt og vort ansvar mod det mahomedanske folk paa disse øer. Saa længe har man slaaet os om ørene med disse ord, at spørsmaalet har faaet større betydning, end det fortjener. Intet skulde have været os kjærere, end om vi kunde lade dette folk skjøtte sig selv. Som stillingen nu er, kan det dog ikke godt negtes, at vi har et stort ansvar. Anderledes vilde sagen have stillet sig, om denne mahomedanske befolknings hjemstavn blot havde været Sulu-øerne; da kunde vi — ligesom spanierne i den siste tid — nøiet os med at stationere en stærk krigs-flaade der. Men de mahomedanske malaiere bor spredt omkring paa alle øer, hvor der ved siden af de forholdsvis faa indfødte bor en talrig kristen befolkning. Skyder vi ansvaret fra os, vil vi snart faa se følgen: mahomedanerne vil overalt være paa færde med sit ødelæggelses-verk rundt omkring paa de vakreste og største øer, og den kristne befolkning vilde staa værgeløs mod dem. Det er vor pligt at afværge en saadan katastrofe.

Bestemmer vi os for en krig med dette folk, maa den føres med klem, vi bør ikke lægge fingrene imellem. Vi har general Weylers erfaring i friskt minde. Under hans kommando blev Spanien nødt til at sende en større troppe-styrke over til Sulu-øerne. Hans hær var imidlertid saa stærk, at moro-stammerne fandt sig best tjent med ikke at optage kampen. General Weyler fandt ikke en levende sjæl at slaa løs paa. Og selv denne kriger, der ellers har skaffet sig det lidet smigrende tilnavn »morderen«, havde ikke hjerte til at ødelægge fredelige landsbyer. Hans folk blev syge under opholdet, hans hær svandt stadig ind, og han maatte trække den tilbage. Men nu var muselmanernes tid kommet. De optog sin forretning fra før, som om intet var hændt. Nei, idealet af en krigs-politik, der skulde kunne udrette noget klækkeligt overfor dette folk, maatte være at benytte netop deres egen maade at føre krig paa, eller ogsaa russernes i deres kamp mod mahomedanerne i Mellem-Asien. Man burde lukke øinene til og slaa ned for fode, bogstavelig talt ikke lade sten blive tilbage paa sten. Udgifterne ved en saadan krig vilde visselig blive store og blodbadet skrækkeligt, men den vilde sikre os fred og underkastelse i en menneske-alder.

Men en krig som denne vil man i vor oplyste tid krympe sig for at føre. En fredelig politik vil naturligvis være at foretrække,

men ogsaa her maa man gaa klogt og varsomt tilverks. Vi bør lade moro-folket forstaa, at freden er i deres egen velforstaaede interesse. Vore embedsmænd paa øerne bør sætte sig nøie ind i folkets hellige lov, saa de kan møde de vanskeligheder, der opstaar paa grund af denne og træffe forholdsregler mod dem.

Disse muselmanske malaiere har dog — ligesom andre mahomedanere — sine gode sider. Mit ophold blandt mahomedanerne i Europa og Asien har overbevist mig om, at koranens mænd ogsaa trods den hellige lov kan optræde som fornuftige mennesker. Psykologisk er muselmaneren ikke forskjellig fra andre folk, og han er ligesaa modtagelig for ædlere følelser som andre. Det er ikke den minst uheldige side ved muselmanens hellige lov, at den bygger en skranke op for hans kjendskab til andre menneskers virkelige liv og tankesæt. Loven siger ligefrem, at den fremmede mand i sin omgang med profetens efterkommere vil lægge sin ondskab for dagen og vise sig som den kjeltring, han er. Er det da saa mærkeligt, om en saa uvidende muselman som moro-stammernes muselmaner for ramme alvor tror, at de vantro tørster efter hans hjerteblod? Derfor er det heller ikke maade paa hans forbauselse, naar han blandt de vantro støder paa en oprigtig ven, ædruelig og retskaffen, retfærdig og ridderlig i sin opførsel mod andre. Lige overfor en saadan mand kan han glemme sin lov og hengive sig med det varmeste venskab, fuld af kjærlighed og beundring.

Ogsaa mahomedanerne paa Filippinerne er modtagelige for paavirkning af gode og retskafne mennesker, og dette gjør udsigterne til en bedre forstaaelse mellem Amerika og dette eiendommelige folk noget lysere. Men først maa man kjende dette folks karakter, før man med held vil kunne paavirke den. Vore embeds-mænd derover paa øerne vilde gjøre vel i at studere dette folk og dets karakter, dens mange baade gode og slette sider. Ikke minst bør de lære sig til at respektere de mange sære træk, der bunder dybt i folke-karakteren: deres næsten overdrevne høflighed og opmærksomhed mod landets kvinder, deres medfødte afsky for enkelte dyr som f. eks. svinene, deres religiøse ærbødighed for mænd, der aldrig smager stærke drikke. Næsten grænseløs er deres beundring for den læge, der en gang har helbredet deres syge eller saarede.

Det er vistnok intet let arbeide at opdrage et vildt mahomedansk folkeslag. Det vil koste baade tid og møie. Men der er ting, som tyder paa, at arbeidet kan lykkes.

Nærmere oplysninger til race-spørsmaalet i Norge.

(Tilsvar til dr. **Andr. M. Hansen** af cand. mag. **R. Flo**).

III.

Med de faktiske oplysninger, som nu er givne, faar ogsaa være givet den væsentlige begrundelse af mine udtalelser, da jeg første gang tog til orde om dr. Hansens »Norsk folke-psykologi«, saa vel som mit væsentligste tilsvar til dr. Hansens mange indvendinger mod disse. Vi faar se, hvorledes han nu vil paavise, hvad det er for storvoksne dolichokefale »arier«, som har været ude i gamle dage og gjort netop brachykefalerne i Danmark og England til slige morske karer, men samtidig aldeles forsømt dolichokefalerne i de samme lande, overladt det helt til brachykefalerne, lader det til, efterpaa at tage sig af deres opdragelse eller det at drage dem op (i høide nemlig). Det samme kunde vi ogsaa have lyst at faa noget nærmere rede paa vedkommende de overmaade storvoksne brachykefaler, polynesiere, borte paa Stillehavs-øerne, og patagoniere og flere indianer-stammer baade i Syd- og Nordamerika, disse med *middel*-høider paa optil 178 cm.! og lige saa staute og vel udviklet som de er storvoksne. Noget folk, enten dolichokefalt eller brachykefalt, som kan sættes ved siden af disse i legemshøide, kjendes i hvert fald ikke, uden kanske hist og her indenfor mindre omraader, som i enkelte bygder i Norge*) og i Skotland, saaledes et mindre bygdelag i Galloway, som opføres med en middelhøide af optil 179 cm.; men i de store høider her ligger det ogsaa nær at se indflydelse fra de gamle stenalders- og bronsealders-brachykefaler. Ogsaa for flere andre storvoksne brachykefale folks vedkommende vil det være meget, som det maa falde vanskeligt at forlige med særlig »dolichoblond« indflydelse, saaledes den større høide netop hos de mørkere finner (karelerne), og ikke stort bedre blir det i Syd-Tyskland og hos de end mørkere brachykefaler i Balkan-landene og bortefter Syd-Rusland til Kaukasus.

Og saa kommer hertil det høist tvilsomme ved hele begrebet »arier«. Om den ting erklærede Virchow paa antropolog-kongressen i Wien 1889 kort og godt, at folke-typen arier var ham ukjendt, og han raaded til at være varsom med de folk. Det eneste ariske, vi kjender, er et arisk sprog eller sprog-stamme; men hvad slags folk

*) En faar da huske paa, at de opgivne maal for nordmændene gjælder folk i udskrivnings-alderen, da endnu ikke alle er fuldvoksne

dette sprog har tilhørt fra først af, det ved vi endnu intet om. Jeg skal paatage mig naar som helst at levere lige saa gode beviser for, at det har været et brachykefalt folk, som Hansen for at det har været et dolichokefalt, ikke at tale om den mulighed, at dette sprog i tidens løb helt kan have skiftet eiermænd flere gange.

Den triumf, som vaageværerne har givet Hansen ved at strække sig et par centimeter i det sist forløbne ti-aar, den faar jeg vel unde ham. Det var nu ikke min mening at lægge saa særdeles stor vægt paa, enten vaageværerne eller jærbuerne for et enkelt ti-aar kunde have et overtag af en eller to centimeter. Jeg syntes bare, det var artigt, at de foreliggende opgaver skulde vise netop det modsatte forhold af det, en maatte vente, og som jeg ubetinget havde ventet, og meget mere, efter alt det jeg havde læst og hørt, indtil jeg kom til at foretage sammenligning selv, saa jeg maa sige, at resultatet af denne beredte mig en høist uventet overraskelse. Ligevel havde jeg neppe draget dette frem for offentligheden, om jeg ikke til min lige saa store overraskelse havde fundet, at ogsaa opgaverne for landet ellers i det hele pegte i samme retning. Derimod kom det ikke synderlig uventet paa mig, at opgaverne for Vaagaa i det senere ti-aar viste et andet resultat. Jeg havde da seet saa meget til, hvorledes det særlig paa mindre omraader kan gaa op og ned med den ting fra tid til anden, ikke at tale om fra aargang til aargang, som naar Molde i 1891 har en aargang paa 167 cm. (13 mand), saa i 1893 den før nævnte paa 179 cm., for atter i 1895 at møde op med en paa 167 cm. (12 mand) og ind-imellem disse slige sprang som fra 168 til 173 og 176 cm.

Jeg er derfor nærmest tilbøielig til at forklare fænomenet ogsaa for vaageværernes vedkommende paa samme maade, som et af de mange tilfældets luner. Selv om jeg ikke lægger nogen afgjørende vægt paa foreteelser, som kan vise sig indenfor et enkelt mindre omraade, vil jeg da forbeholde mig at afvente yderligere opgaver, før jeg tror, at tilvæksten for det sist forløbne ti-aar i vaageværens middelhøide er udtryk for noget stabilt, *) saa meget mere som opgaverne ogsaa for dette ti-aar i de store drag viser sig overensstemmende med det af mig paapegede forhold, ikke bare for landet i det hele, men ogsaa for den bataljon, som Vaagaa hører til, den antagelig mest dolichokefale i landet, i sammenligning med den mest brachykefale, Stavanger bataljon, omfattende end mere udelukkende brachykefale bygder end Stavanger amt. Opgaverne for

*) Uden saa skulde være, at den stærke udvandring tilfældigvis har reduceret tallet paa smaavoksne folk uforholdsmæssig.

ti-aaret 1888—97 viser nemlig (efter min regning) for Gudbrandsdalens bataljon en middelhøide af 169.5 cm., men for Stavangers 169.9 cm., hvor det i det hele omfatter en 3½—4000 mand paa hver side, imod Vaagaa's c. 400 alt i alt.

Efter Hansens mening skulde den lavere middel-høide paa vaageværen i ti-aaret 1878—87 skyldes de strenge tider, det var i Vaagaa i aarene 1875—91 *). Jeg skal ikke lægge saa stor vægt paa den ting, at jeg ikke ved af, at jeg har hørt noget om disse særlig trange tider, lige saa lidet som jeg kan sige, jeg mærkede noget til dem, endda jeg vankede af og til igjennem Vaagaa i de aarene; men noget underligt synes jeg dog dette er, om tiderne virkelig har været saa strenge, at de har nedsat *rekrut*-høiden med hele 2 centimeter, og det — hvad der er endnu underligere — saa øieblikkelig eller samtidig. Dette er egnet til at gjøre nogen hver mistænksom, synes det mig. At det har været egentlig hunger-aar i Vaagaa i denne tid, det kan jeg da vanskelig tro; i høiden har det vel neppe været trangere tider, end at folk bare er blet henvist til en noget tarveligere levevis, og at det skulde virke noget hemmende paa væksten, anderledes end maaske paa fylden, det faar han neppe nogen fagmand med sig paa nu for tiden.

Der var en tid, da det var stærkt paa moden at søge forklaringen til forskjellen i legems-høide o. lign. i forskjellen i levemaade, veirlag, jordbund, høide over havet o. a. m. Og forkynderne af denne lære fik ogsaa denne til at stemme særdeles godt med maalinger og alle slags statistiske opgaver. I det hele er det mærkeligt, hvorledes forkyndere af en lære altid faar den til at stemme saa forbausende godt med allehaande opgaver, indtil der kommer en anden eller andre med en modsat eller helt afvigende lære og faar den til at stemme endnu bedre. Saaledes er nu denne levemaade- og jordbunds-lære, efter alt jeg har seet, at regne for fuldstændig fortrængt af race-læren. Blandt de mange overraskelser, som er beredt mig fra den kant, maa jeg da ogsaa nævne det at skulle se dr. Hansen, race-apostelen par excellence, nu træde frem som ivrig forfægter af en saa aflægs lære. Men hvad griber en ikke til i nøden? og en bagdør kan altid være god at have, selv om den er gammel.

Jeg skal nu lige saa lidet paatage mig at afgjøre dette spørsmaal som andre. Jeg bare fastholder den ting, at skal legems-høiden med nogen nytte kunne bruges som race-mærke, saa maa racen være af en saa afgjørende betydning her, at alt andet ved siden af den blir

*) Ved ikke, om det siste tal er en trykfeil, da 1888—97 umiddelbart efterpaa betegnes som »det forholdsvis gode ti-aar«.

praktisk talt betydningsløst. Lader man andre faktorer, ret som det er, gribe forstyrrende ind, saa blir alt sammen bare vilkaarlighed og rot, og en gjorde da bedre i slet ikke at tage nogen notis af et saa upaalideligt mærke. For min del helder nu jeg til den mening, at om end legems-høiden ikke er noget saa »haabløst konstant«, at den ikke kan modificeres gjennem en længere tids udvikling, lige saa vel som enhver anden givnad, saa er den nu praktisk talt, hvor ikke noget rent anormalt griber forstyrrende ind, at regne for udelukkende bestemt ved race eller arv, i henhold til den gamle opfatning eller erfaring, at det hører »folkeslag«, som det heder, til at være stor- eller smaa-voksen.

Men er dette saaledes, da er dermed ogsaa givet, at *krydsningen* blir det bestemmende ved individernes veksthøide, og *flertallets* høide overveiende bestemmende for mindretallets indenfor en folke-gruppe eller for hele folke-gruppens. Tænker man sig saaledes en folke-gruppe oprindelig sammensat af 2 typer, en brachykefal og stor-voksen i overveiende flertal, og et mindretal af mere smaa-voksne dolichokefaler, saa vil dolichokefalerne ogsaa efter hvert bli mere stor-voksne, og efter lange tiders krydsning kan forholdet blive saa udjevnet, at det maa bli nærmest et slumpetræf, hvilken type i det enkelte tilfælde skal vise sig at være høiest. Og selvsagt paa samme maade, om forholdet oprindelig var det modsatte af det her antagne. Deraf følger da den lære, som jeg har fremsat, at skal en tænke at finde ud, om en type oprindelig har været stor-voksen eller smaa-voksen, saa maa en gaa ud fra forholdet saaledes som det er paa de steder, hvor typen er i overvægt, og i jo større overvægt, des bedre, derimod ikke paa de steder, hvor typen er i afgjort mindretal, og dens høide-forhold saaledes maa antages at være væsentlig bestemt af en anden eller andre typers, flertallets. Selvsagt vil resultatet af slige undersøgelser bli saa meget mere paalideligt, des mere omfattende de er og saaledes kan forudsættes at give grunddraget uafhængigt af de forskjellige faktorer, som kan gribe forstyrrende ind og lettere gjøre sig gjældende paa et enkelt eller mindre omraade. Alt dette synes mig saa soleklart, at der ikke skulde behøves nogen paavisning af en slig ting, allerminst overfor »fagmænd«.

En anden ting er det, at helt andre faktorer end »racen«, alt det som indbefattes i »det naturlige udvalg«, kan have indflydelse paa *middel*-høiden, uden at de enkelte individer blir i nogen maade enten større eller mindre, end de efter sin race eller race-blanding har forudsætning til, f. eks. om vi tænker os, at visse livs-vilkaar

kan være gunstigere eller mindre ugunstige for smaa-voksne end for stor-voksne folk, og saaledes kan føre til at de smaa-voksne tiltager i antal paa bekostning af de stor-voksne.

Men selv om den skulde være rigtig, denne dr. Hansens teori om de ulige livs-vilkaars indflydelse paa legems-høiden, en teori som han tilbagedriver paa det kraftigste, hvor det gjælder noget saa bevægeligt som »skaplynnet«, som det kan skifte med paa saa mange maader endog hos det enkelte individ, (se »Norsk folke-psykologi«, stykket om »den topografiske forklaring« m. m.), — saa skylder han endnu beviset for, at livs-vilkaarene er mere ulige i Vaagaa og paa Jæderen end f. eks. i Sætersdalen og paa Agdesiden, i Hardanger og i Søndhordland o. s. v. Det er vel ikke meningen uden videre at hævde, at uligheden er proportional med afstanden. Tvertimod tillader jeg mig at hævde, at Jæderen og Vaagaa, med de samme hoved-næringsveie, agerbrug og fædrift, som det heder, frembyder forholdsvis ligeartede livs-vilkaar, særlig saa langt det gjælder sligt, som i tilfælde kunde tænkes at have indflydelse paa væksten. Paa samme maade vil jeg paastaa, at der er større lighed i livs-vilkaar mellem de øvre dal-bygder østenfor fjeldet og de indre fjord-bygder vestenfor end mellem disse og kyst-bygderne. Derimod er, efter mit kjendskab, forholdet et helt andet vedkommende samkvem og folkeflytning, eller har været det indtil de senere aar, før udvandringen fra landet tog saa stort omfang; men dette skal jeg her ikke opholde mig ved nogen nærmere paavisning af.

En del af benbygningen er det dog, som er uafhængig af alle livs-vilkaar, nemlig hode-skallen, og dermed — heldigvis — indexen. »En faar lige langt hode, enten en sulter under opvæksten eller har det godt.« Ja, hvorfra ved nu hr. Hansen *det* saa vist da? Dersom sulten kan have indflydelse paa andre legemsdeles udvikling, hvorfor ikke ogsaa paa hjernens, den som forbruger saa forholdsvis stor del af næringskraften og saaledes skulde være særlig afhængig af tilgangen paa næring. Eller er ikke hjernekassen ligesaa plastisk som nogen anden del af skelettet, eller vel saa det? For at ikke Hansen skal tage disse indvendinger af mig med altfor stor overlegenhed, faar jeg henvise til bl. a. den før nævnte artikel af Beddoe. Hvor der er spørsmaal om, hvad der kan være grunden til den større bredde paa hoderne i middel-alderen særlig i byerne i England, udtaler han, at det er muligt (parfaitement possible), at visse særegenheder eller mangler ved næringen kan have virket til at forsinke pilsømmens lukning og saaledes øge hodets bredde paa bekostning af længden. Men det være langt fra mig at udtale nogen uforgribelig

mening om den ting, lige saa lidet som Beddoe har gjort det, om visse livs-vilkaar virker til at gjøre hodet enten kortere eller smalere. Jeg vil bare hævde, at man har ikke mere sikkerhed for livs-vilkaarenes indvirkning paa kroppens vækst i det hele end paa hodets, og jeg nævner dette helst som et af de mange eksempler paa den flotte skraasikkerhed, som udmærker dr. Hansens videnskabelighed. Det kan være noget vist forfriskende ved at se sligt i vore dage, midt i al den usikkerhed, forbeholdenhed og varsomhed, som udmærker særlig de mere anerkjendte videnskabsmænd.

Men det er rigtignok noget ymist med Hansen ogsaa i den veien. Til en begyndelse fremtræder hans deduktioner med en overvældende sikkerhed; det hele er saa grundmuret at se til, saa fast og helstøbt paa alle kanter, uden en spræk. Men saa snart der presses paa, saa begynder det at give efter baade her og der, og brest paa brest aabner sig som smuthul, den ene efter den anden. En af de bagdøre, som han nu søger at holde sig aaben, er ogsaa den, at dolichokefalerne skulde være mere sen-voksne end brachykefalerne. Og her maa en sige, er noget som egner sig fortrinlig til en slig bagdør; for det er af de forhold, som det i tilfælde vilde kræve særdeles omfattende, grundige og omhyggelige undersøgelser at faa bragt paa det rene med nogen grad af paalidelighed. Jeg skal derfor nøie mig med simpelt hen at benegte enhver ret til for tiden at gaa ud fra en slig antagelse som denne af dr. Hansen. Paa forhaand er der større grund til at gaa ud fra det modsatte, saafremt det forholder sig saaledes, som undersøgelserne lader til at vise, at brachykefalerne er mere før-voksne end dolichokefalerne. Den almindelige antagelse eller erfaring er da den, at spæd-voksne folk skyder raskere op end før-voksne, og denne erfaring skal det noget mere end nogle østerdøler til at omstyrte, hvor gjæve karer de end maatte være, eller en sammenligning af høiden paa 25-aars *linje*-soldater af én bataljon med høiden paa samtlige undersøgte i 22—23 aars alderen af andre bataljoner. Tvert om synes mig den nævnte middel-høide af 171,6 cm. for linje-soldater af Østerdalens bataljon i 1884 heller at tyde paa en forholdsvis lav middel-høide hos befolkningen i det hele.

Men det kan jeg være enig med dr. Hansen i, at *rekrut*-maalinger ikke kan være saa helt ud at lite paa til at give den virkelige middelhøide for fuldvoksne mænd, og heller ikke sammenligningsvis, særlig ikke for de forskjellige lande, hvor udskrivnings-alderen kan være forskjellig, 20—23 aar, afstande som skulde have ikke saa lidet at sige i den alder, og dertil kommer lande uden tvungen udskrivning,

som England, med rekruter af forskjellig alder, som da kan være og sandsynligvis for største delen er helt fuldvoksne mænd. Dette bestyrkes ogsaa ved de resultater, som fremgaar af maalinger paa fuldvoksne mænd fra forskjellige lande i den amerikanske borgerkrig. For engelskmændenes vedkommende giver disse maalinger en middelhøide af 170.16 cm. eller nøiagtig samme som maalingerne i England selv (Irland 169, England 170, Skotland 171 cm.). Derimod, medens den franske statistik for rekruter i 20 aars alderen giver en middelhøide af 165 cm., blir denne for fuldvoksne franskmænd i Amerika til 169.41 cm. eller temmelig nær den samme som engelskmændenes. Der er saaledes al mulig grund til at tage det noget forsigtig med de »racer«, som rekrut-statistiken kan give.

Ligesom legems-høiden ikke længer duger uden videre, tvert om er blet til »et rent sekundært skille-mærke«, som »intet naturligt system lægger vægt paa, naar organisationen er den samme«, — saa begynder det nu ogsaa at blive noget misligt med farven. Vi faar en advarsel om ikke at stole for meget paa den. Denne advarsel vilde jeg fundet særdeles betimelig, om den havde været rettet til den mand, som tog sig paa at beregne paa forhaand udfaldet af valgene til stortinget efter tallet paa lyse eller mørke, stor-voksne eller smaa-voksne mænd i forsamlingen (se Norsk folke-ps. s. 8). Ligevel lyder det fremdeles, med vanlig skraasikkerhed, at »denne paafaldende affarvning« (den blonde) er »eiendommelig for arierne alene« og »findes ikke andensteds, end hvor ariere bor eller har boet«. End de blonde negre da, som paa flere steder skal være ikke helt sjeldsynte, disse med rødt haar, blaa øine og lys eller skimlet hud, men ellers med fuldstændig neger-typus, — er dette ogsaa noget, som »er blet igjen« efter krydsning med ariere? Jeg synes, en skulde da ikke gjøre de stakkars ariere til saa altfor vidtløftige karer heller. Rigtignok er disse blonde negre saavidt sjeldsynte, at de af sine stamme-frænder gjerne blir dyrket som et slags helgener, medens de af antropologerne helst regnes som halve albinos. Men om helt ligeartede fænomener skulde forekomme blandt os eller i andre lande, hvor den blonde farve ikke netop er noget særsyn, saa vilde ingen der falde paa at regne dem som halve albinos eller at dyrke dem som helgener eller halv-guder, — med mindre kanske om det engang skulde komme til det, at dr. Hansens og visse aandsfrænders antropologiske lærdomme blir almindelig antagne. Ogsaa blandt enkelte indianer-stammer og mellem polynesiere skal blond farve optræde med en vis regelmæssighed, og som noget helt ud normalt, heder det der. Jeg skal ikke indlade mig paa det for tiden meget omstridte spørsmaal, om hvad sammen-

hæng der kan være mellem blond farve og albinisme. At der paa en eller anden maade er en sammenhæng, synes i hvert fald sandsynligt. Men efter alle foreliggende kjendsgjerninger kan en da trygt sige saa meget, at blond eller lys farve er noget, som kan optræde sporadisk blandt alle folk, medens det derimod aldrig har vist sig, at f. eks. neger-farve har optraadt paa den maade blandt lyse folk. Men dette, at fænomenet optræder saa vidt almindelig, det gjør det ogsaa tænkeligt, at et folkefærd eller en stamme af lys farve lettelig *kan* have udviklet sig flere steder og blandt forskjellige folk, men taler derimod stærkt imod den antagelse, at dette skulde være forbeholdt bare et enkelt folk eller folke-stamme, enten en nu gaar ud fra, at den mørke farve er den oprindelige, eller (som flere antropologer, og blandt dem dr. Hansen, saa vidt jeg husker) at dette er den lysere farve. De foreliggende kjendsgjerninger taler i hvert fald ikke for, at den blonde farve er noget, som særlig er knyttet til dolichokefali. De udpræget dolichokefale folk udmærker sig gjennemgaaende ved særlig mørk eller sort farve, medens de blonde folk almindelig er svagt dolichokefale og lige saa ofte eller oftere mesokefale eller brachykefale, temmelig ofte netop stærkt brachykefale. Der er endog meget, som taler for, at den blonde farve for en stor del skriver sig fra en smaa-voksen, stærkt brachykefal type, som det lader til mange steder har været indblandet baade mellem mørkere saa vel som blonde folk af andre typer her i Europa.

Sammenhængen mellem kortskalle og mørkt haar her i landet, og da vel ogsaa omvendt mellem langskalle og lyst haar, holder hr. Hansen dog fremdeles fast paa, trods »en undtagelse«, som jeg havde fundet frem, nemlig nordre Østerdalen. Dette var rigtignok den første undtagelse, jeg nævnte, til sammenligning med Vaagaa, men ingenlunde den eneste, og heller ikke den, som jeg lagde mest vægt paa. Til videre sammenligning nævnte jeg det dolichokefale søndre Østerdalen og Solør med bare c. 24 pct. brachykefaler mod Dalernes 76 pct., men ligevel med mindre procent-tal lysblonde og blonde, høist 42 pct. tilsammen, mod Dalernes 44, og særlig søndre Østerdalen, som endog er vel saa dolichokefalt som Solør, med bare 37.5 pct. lysblonde og blonde. Derefter en noksaa tydelig udtalelse om, at jeg nok kunde nævne flere. Og siden Hansen nu presser mig, faar jeg tage fat paa selve hans hoved-fæstning, de opgaver, som han i sit tilsvar leverer fra Stavanger amt, Vestagder og Østagder.

Jeg maa da først give ham min kompliment for, at han har vidst at stelle det paa den aller fiffigste maade, for at faa opgaverne til helt igjennem at støtte hans teori og tage sig noksaa respektabelt

ud, — dette er nu den minste ros, man kan give ham i hans ivrige bestræbelser. Havde han derimod ikke taget det netop paa denne maade, men f. eks. bent frem fulgt Arbo istedenfor at foretage kombinationer paa egen haand, saa havde der straks blet kollisioner, og meget som ikke havde taget sig videre heldig ud. Beddoes farvesystem kommer ogsaa her særdeles vel til pas, saasom det er egnet til at lade selv en meget ubetydelig forskjel synes betydelig, og særlig derved, at han regner de »sorte« dobbelt af det virkelige antal, saa at disse kommer til at gjøre sig uforholdsmæssig stærkt gjældende. Men for vort lands vedkommende mener jeg nu ialfald, at dette ikke er videre heldigt til at faa udtrykt det oprindelige forhold, saasom det ligger nær at antage, at de mørke eller mørkeste farver helst skyldes senere tilkomne folk, særlig i slige kystbygder som i Agder. Jeg skal da nu stille op Agder-bygderne efter Arbos egen ordning af kyst-bygder og indlands-bygder og med en angivelse at blondheds- eller mørke-graden, som jeg mener er bedre egnet til at give det oprindeligere forhold og i hvert fald lige saa korrekt som nogen anden.

	V. A. (kystb.)	V. A. (indl.)	Ø. A. (kystb.)	Ø. A. (indl.)
Dolichokefaler pct.	11	33	26	32
Rent blonde »	57	59 (58.5)	51	58

Altsaa indlands-bygderne i Vestagder (Lister og Mandal) og Østagder (Nedenes) med sine tredobbelt saa mange dolichokefaler som kystbygderne i Vestagder, har bare 1—1½ flere pct. rent blonde end disse, medens kystbygderne i Østagder, med over dobbelt saa mange dolichokefaler, endog har 6 pct. *færre* rent blonde end Vestagders kystbygder. Dette tager sig ikke videre godt ud som bevis for, at langskalle og lys farve følges ad eller kortskalle og mørk farve; tvertimod heller det modsatte. Sæt saa disse kystbygder overfor f. eks. søndre Østerdalen og Solør, med sine 50 pct. dolichokefaler og bare en 42 pct. rent blonde, saa bærer det den helt bagvendte vei af Hansens skala.

Saa var det Stavanger amt. Ja, der faar jeg henvise Hansen til Arbos bog om dette amt, s. 55—56, saa faar han der se, hvorledes det i dette stykke forholder sig med dolichokefaler og brachykefaler »under lige vilkaar«, enten nu dette har noget at sige for farven eller ikke. I dette amt er

Rent blonde: af dolichokefaler 40.5 pct., mesokefaler 38.8 pct., brachykefaler 42.1 pct.

Altsaa mellem brachykefalerne forholdsvis flere rent blonde end baade mellem dolichokefalerne og mesokefalerne.

Hvorledes forholdet med farve og skalleform i virkeligheden stiller sig for det hele land, det kan der jo endnu ikke siges noget afgjort om, hverken til den ene eller anden side. Det er da muligt, at endelig fyldestgjørende opgaver kan komme til at vise et plus af lysere farve paa dolichokefalernes side; men efter hvad der til denne tid foreligger, har en ret til at slutte, at dette i hvert fald, til hvad side det kommer til at falde, vil blive saa ubetydeligt, at for vort lands vedkommende kan *det* vanskelig bruges som støtte for en inddeling efter skalle-indexen af landets egentlige eller oprindelige befolkning i særskilte racer eller typer.

Med alt dette vil jeg ligevel holde paa den mening, at farven, hvor der virkelig er en nævneværdig, karakteristisk forskjel, er et godt »racemærke«, lige saa godt som skalle-indexen, eller en god del bedre, nemlig frit for alt tillavet og kunstigt og vilkaarligt, ligesom det ogsaa langt mere gjennemgaaende viser sig at staa i samsvar med visse andre skillemærker, f. eks. i haar-væksten, haarindexen, om en saa vil kalde det. Den er vel ikke Hansen heller helt ukjendt med, og kan da tænke over, om den skulde være noget mere indgribende end min knæskalle-index. Ligeledes er han vel ogsaa kjendt med, at mange eller de fleste antropologer regner næseindexen for et lige saa godt, om ikke vel saa godt racemærke som skalle-indexen. Det skal dog falde vanskeligt nok at paavise, hvad mere indgribende der er ved næsen end ved knæskallen, andet end den nærmere stilling som næsen unegtelig har til »det store nervøse central-organ«. Nu, jeg er heller ikke helt ukjendt med, hvad betydning der tillægges dette central-organ, ogsaa som »skille-mærke for Homo sapiens L. fra de nær-staaende dyre-arter«, og jeg havde egentlig heller ikke tænkt at omstøde denne opfatning. Men heraf følger ingenlunde med nødvendighed, efter mit skjøn, at hjernen eller hjerneskallens form ogsaa skal være det beste skillemærke mellem menneskene indbyrdes. Tvertimod, den omstændighed, at hjernen er det organ, som har udviklet sig stærkest hos mennesket, det forudsætter ogsaa, at det er det mest variable, som lettest og hurtigst tilpasser sig efter de forskjellige krav, altsaa det minst konstante og følgelig minst egnet til racemærke, uden for saa vidt det skulde gjælde en inddeling i det flest mulige antal racer, men ikke overfor de store, de oprindelige grund-typer. Men selv om de forskjelligheder der kan være ved hjernen, dens størrelse, form og organisation, skulde være det mest karakteristiske for de forskjellige folke-typer, saa følger ingenlunde deraf, at det samme gjælder skalle-indexen. Saa vilkaarlig, rent ud sagt brutal, som den er, maa det nærmest regnes som et

slumpetræf, om den kommer til at give et adækvat udtryk for hjernens størrelse og form eller endog for det virkelige forhold mellem længde og bredde. Hodeskaller med nøiagtig samme index kan være og er i mangfoldige tilfælde saa ulige som vel muligt baade i størrelse og form. Og endelig, selv om det virkelige forhold mellem længde og bredde var givet, saa er der intet som helst »naturvidenskabeligt skjøn«, som tilsiger, at dette skal være af større betydning end de mange andre forhold ved hjernen eller hjerneskallen, dens høide, pande-formen o. s. v., o. s. v.

Det eneste fortrin ved denne skalle-indexen, og som vel ogsaa har gjort mest til, at den er kommet slig i velten, det er den omstændighed, at den er saa skammelig let at bestemme. Med den kan nær sagt enhver klodsmajor optræde som antropolog og maale og inddele sine medmennesker i racer. Deraf den megen antropologi og megen tale om dolicho og brachy o. s. v., hvad der igjen har hypnotiseret den ene efter den anden ind i en forestilling om den uhyre »indgribende« betydning, som alt dette skal have. Og selv folk som har tillagt det hele forholdsvis lidet eller tvilsomt værd, de har ogsaa seet sig nødt til at gjøre en udstrakt brug af det, i mangel af noget bedre.

Til støtte for den opfatning, som jeg har sluttet mig til, om de forskjellige race-mærkers betydning, faar jeg tage med en udtalelse af en mand, som vel heller ikke Hansen helt vil frakjende naturvidenskabeligt skjøn. Darwin siger i »The Descent of Man« s. 148: »Da vi ikke har nogen fortegnelse over afstamnings-linjerne, kan ætføringen bare udfindes ved at iagttage ligheds-graderne mellem de væsener, som skal klassificeres. For dette formaal er *talrige* ligheds-punkter af *langt større betydning* end en *større* lighed eller ulighed i *faa* punkter.«

Min værste forgaaelse synes nu ligevel at være den, at jeg vil skille mesokefalerne fra dolichokefalerne her i landet. Saa bent frem har jeg dog egentlig ikke sagt det. Jeg har bare nævnt noget om, at en med *ligesaa* god ret kunde regne mesokefalerne sammen med brachykefalerne, som Hansen uden videre havde slaaet dem sammen med dolichokefalerne. Dette har nemlig Hansen faktisk og praktisk gjort, om han end ensteds taler noget mystisk om at »fordele de mellemliggende numere«. Nogen paavisning af, at en slig fremgangsmaade skulde have bedre grund for sig, end om en i stedet vilde slaa mesokefalerne sammen med brachykefalerne, det har jeg ingensteds seet, lige saa lidet som jeg kan finde, at H. har givet nogen

nu i sit tilsvar. Hans udtalelse der er saa mærkelig, saa den faar tages med her igjen fuldstændig. Han siger:

»Naar man har en type, som varierer fuldt normalt og regelmæssigt som altid til begge sider af en typisk index f. eks. paa 78, saa er det simpelt hen latterligt at skille ud den del, der varierer opad, fra 78 til 80, som en særskilt »race«, mesokefalerne, forskjellig fra den del, der varierer harmonisk nedover, fra 78 til 76. Ligedan for typen med index 83 «

Dette ser unegtelig farligt ud, ikke bare for mig, men ogsaa for Arbo, og det som værre er — kanske for Hansen med. Det er nemlig ikke frit for, at Hansen ogsaa har givet sig af med baade at skille og slaa sammen. For det første har han nu æltet sammen alle med index over 80 til en meget kompakt masse, den brachykefale. Men efter Arbos fremstilling er der nu minst 2 typer af dem, og det saa grundforskjellige som »typer« kan være, den ene, som han kalder »keltoïd« *), med kranie-index 80, og den anden »finno-lappoïd«, med index 86. Dette er nu lige saa meget »efter Arbos grundlæggende undersøgelser« som de »utvilsomme kortskaller og utvilsomme langskaller«. Uden at være skalle-tyder kan jeg dog let se, hvorledes disse kranier f. eks. paa undersiden viser en høist karakteristisk forskjel, stærkere endog end i forhold til nogen af de andre typer, og af helt uhildede iagttagere vilde vistnok ingen betænke sig paa at erklære det »keltoïde« kranium der for det mest harmoniske af alle. I serierne fra Jæderen viser sig da ogsaa 3 skilte »type-indexer«, saa greit som i nogen index-række, en faatallig ved 87, en mandstærk ved 80, og den mest mandstærke ved 83; lignende ogsaa i serien for Dalerne og tildels mere modificeret i den for Ryfylke og i Agderserierne. Hvad det er for en af de to, paa 80 og 83, som svarer nærmest til den keltoïde kranie-index, skal jeg ikke kunne sige, i mangel af positiv udtalelse fra kompetent hold; snarest maa det vel være den paa 83. Men i hvert fald har vi nu en »type-index« ved 80, og her er det netop, Hansen sætter sit »kløvende stærke« skille mellem dolichokefaler og brachykefaler og skiller dem, som varierer opover, fra dem, som varierer nedover. Hvorledes denne type »varierer«, er ikke godt at faa se, saa indeklemt som den er i rækken mellem andre typer; men f. eks. i serien for Gjerstad i Austagder, hvor saavel dolichokefaler som mesokefaler holder sig bedre paa afstand, viser den en temmelig regelret variation.

For mit vedkommende kan jeg nu bare holde mig bag Arbos

*) Saa vidt jeg kan forstaa, mener Arbo med »keltoïd« nærmest en type som de gamle britiske brachykefaler.

ryg og lade ham tage støiten, og jeg har da det haab, at han ogsaa er mand for det. Han har nemlig noksaa bestemt udtalt sig for den opfatning, at mesokefalerne her i landet for en større del virkelig er en mere oprindelig, selvstændig type, og ikke bare et krydsningsprodukt. Hvem han regner dem for staaende nærmest, dolichokefalerne eller mesokefalerne, det ved jeg ikke noget om; men i hvert fald vil han skille dem fra, og det er deri det »latterlige« stikker, efter Hansens paastand. Om han egentlig vil gjøre det paa den maade, at han fra »typen 78« vil skille dem, som varierer derfra og op til 80, det har jeg dog mine tvil om. For efter vanlig regnemaade skulde typen 78 *selv* være *mesokefal*, lige saa vel som de, som varierer derfra op til 80, og at skille disse blev altsaa det samme som at skille mesokefaler fra mesokefaler, hvad der ogsaa efter mit skjøn synes noget latterligt; i hvert fald var det ikke noget sligt, jeg tænkte paa med min noksaa spagfærdige bemærkning.

Bestemmelsen af en »type-index«, hvor den egentlig ligger, maa nu i regelen ogsaa blive noget problematisk. De maxima og »antydninger til maxima«, som serierne viser, kan en da ikke uden videre gaa ud fra, saasom jo de forskjellige typer i serien maa gribe mere eller mindre i hinanden, i det høieste at et saadant maximum kan angive, at der maa være en »type« et eller andet sted i nærheden. For at finde type-indexen med sikkerhed, maatte en først have selve typen udskilt — og det er nu heller ikke nogen ligetil sag — eller, i mangel af en ren type-serie, bør det ialfald være en slig, at paagjældende type der er i afgjort overvægt. Den egentlige mesokefale type-index ligger saaledes vistnok heller ikke ved 78. For den hidtil kjendte reneste og stærkest mesokefale bygd i landet, Valle i Sætersdalen, er middel-indexen nærmere 79 (78.89), og her paa lag maa da vel ogsaa den norske mesokefale type-index være at søge, heller end ved 78. End mindre kan 78 være den rette dolichokefale type-index, saaledes som det nærmest ser ud til at være Hansens mening. I de foreliggende serier er der saa forholdsvis faa dolichokefaler, saa en ikke kan vente, at deres type der vil gjøre sig klart gjældende; men der er dog noksaa regelmæssige antydninger til maxima ved 77 og 75, og i de nogenlunde omfattende nærmest dolichokefale serier, fra Gjerstad og Holt, træder ogsaa disse maxima ved 75—77 temmelig klart frem. Den særlig dolichokefale bygd Vaagaa har en middel-index af 76.54, og her kan da ikke den dolichokefale type-index være ved 78, ikke engang ved 76—77 eller der *alene*, saasom der i den nævnte middel-index er med en 13 pct. brachykefaler og 21 pct. mesokefaler. Den norske rene dolichokefale type-index maa

da helst tænkes at ligge som ved 75, eller kanske to, f. eks. en ved 74 og en ved 76. Efter Arbos fremstilling skal der da ogsaa være to dolichokefale typer her i landet, den ene »bronsealderens«, som efter afbildningen i hans bog om Stavanger amt minder stærkt om Borreby-typen, og den andre »den ældre jernalders« *). Indexen for de to kranier er der den samme (74.73), men derfor er det jo muligt eller sandsynligt nok, at indexen for de to typer er noget forskjellig.

Arbo er saaledes ikke af dem, som »holder paa at arbeide sig ud af den overdrevne detaljering«, og — saa vidt jeg har seet — er det ikke mange ellers heller. Tvert om forekommer det mig, at det meget mere heller vil gaa den andre veien, og jeg kan i den anledning henvise til Deniker, Pitard o. fl. I sin omtale af Arbos sist udkomne bog om Austagder roser rigtignok dr. Hansen »forfatterens fremstilling« her, at den »er blet enklere, ved at han — trods ældre konjekturer gjentages — øiensynlig nærmer sig stærkt til den opfatning, jeg har gjort gjældende, af kun to hoved-racer og deres krydsning. Jeg kan trygt sige, at intet væsentligt træk eller faktum (men saa mange flere »uvæsentlige«) i denne monografi strider mod den i mine artikler givne udvikling« o. s. v. Men dette er kun en af de mange udtalelser, som er saa karakteristiske for Hansen selv. I denne bog, hvor der nemlig er god anledning til det, hævder netop Arbo stærkt — med spærrede typer — sin for flere aar siden fremholdte opfatning af mesokefalerne som en særegen folke-type. Derimod de andre særskilte typer eller undertyper er der liden grund til at dvæle ved her. Men fordi om en mand ikke driver til upligt og præker om sin opfatning, er det derfor ingenlunde sagt, at han har opgivet noget af den. Overdrevet jag med en teori vil bare svække den, og den nøkterne gransker og videnskabsmand forstaar gjerne at holde maade med egne opfatninger, ogsaa eller lige saa vel naar han er helt sikker i sin sag.

Men ellers maa fagmændene for mig gjerne stelle som de vil med disse ting, enten de vil have mange eller faa skille, og hvor, eller ingen. Jeg vil bare holde paa, at der i det minste bør være en viss sammenhæng og fasthed i dette, saa at ikke hvem som helst, uden fyldestgjørende grunde, giver sig til at omkalfatre det efter sit eget hode. (Sluttes).

---

*) En tredje (eller femte) type, som han nævner, »den yngre jernalders« eller »reihengräber-typen«, er der ikke givet nogen afbildninger af og heller ikke nærmere oplysninger om. Sandsynlig er da den ogsaa dolichokefal.

Sultanen og hans fængsler.

(Efter to anonyme forfattere i *Revue des Revues*).

Nærværende artikel i *Revue des Revues*, hvoraf vi i det følgende skal levere et uddrag, er skrevet af to armeniske forfattere og dediceret til præcident Loubet, der nylig er udnævnt til storkors af den tyrkiske Nisjam-Intiaz-orden. Forfatternes troværdighed er bekræftet af det armeniske tidsskriftets medarbeider, Tigrane Yergat, der har havt anledning til paa stedet at kontrollere de mange grusomme forbrydelser lige over for armenierne, der tilskrives den tyrkiske sultan.

* * *

De tyrkiske regjerings-medlemmer har i slutten af det 19. aarhundred overgaaet middelalderens inkvisitorer ved de mange forskjellige torturer, som de har anvendt og fremdeles vedbliver at anvende lige over for de armeniske fanger. Disse grusomheder udøves endog meget ofte ved rets-undersøgelserne og arrestationerne, som finder sted under de mest intetsigende paaskud.

Det er den tyrkiske politiks maal paa enhver maade og fuldstændig ustraffet at undertrykke armenierne; man anklager dem for oprør og sammensværgelse, for paa denne maade ligeoverfor Europas kristne nationer at retfærdiggjøre den haardhed, hvormed man gaar frem, og de undertrykkende foranstaltninger, der træffes for, som det heder, at opretholde den offentlige sikkerhed.

Man arresterer de armeniske metropoliter, kloster-forstanderne og medlemmerne af geistligheden, nogle for at have protesteret mod bedragerierne og udpresningerne, andre for under en ægteskabsceremoni at have ladet synge kongernes gamle sang, og ifølge den armeniske kirkes skik kaldt ægtemanden, den nye families hode, »konge«, og ægtehustruen, den nye hus-herskerinde, »dronning«; en arresteres, fordi han i kirken efter gammel skik har forelæst beretningen om Julian Apostatas frafald, en anden, fordi han paa en reise rundt om paa kloster-godserne har modtaget gaver i korn, som de armeniske bønder pleier at yde o. s. v.

Og arrestationer blandt folket, der beskyldes for politiske rænker, følger slag i slag under tusen ugrundede anklager. Et sted kastes en hæderlig mand, en forretningsdrivende eller kapitalist, i fængsel, fordi han har negtet at underskrive et dokument, der gjendriver beskyldningerne mod de tyrkiske embedsmænd for penge-udpresninger;

et andet sted fængsles bønder i massevis for forbrydelser, som de absolut ikke kjender til. I en landsby indespærrer man fredelige borgere, som har deltaget i et fuldt ud lov-hjemlet valg, under foregivende af, at de har valgt medlemmer af en revolutionær komité; et andet sted lider nogle unge gutter, elever af en elementær-skole, den samme skjæbne, idet man beskylder dem for at have dannet et revolutionært selskab, medens det i virkeligheden kun gjælder en barne-forening i veldædigt øiemed, der er stiftet for at skaffe de ubemidlede med-elever bøger og papir; paa et tredje sted sidder andre unge mænd under laas og lukke, fordi de har sunget en salme paa armenisk.

Undersøgelserne og arrestationerne foretages med den største vilkaarlighed. Der er byer, som f. eks. Marsuvan og Amassia, hvor hele den armeniske befolkning efterhaanden er blet kastet i kasjotten, og hvor de faa personer, som ved et under har unddraget sig politiets »aarvaagenhed«, rolig venter paa, at turen skal komme til dem. Paa andre steder er antallet af undersøgelser overordentlig stort; saaledes har man i Van alene i løbet af de tre siste aar foretaget saadanne i fem hundred huse, hvorved mere end fire hundred armeniere er blet fængslede.

I alle de store centrer er fængslerne fulde af armeniere i enhver alder og enhver social stilling; alle underkastes de tortur. Man kan her finde oldinge paa 80 aar saa vel som børn paa 11, ja endog en ganske ung mor med sit 6 maaneder gamle barn!

De voldsomheder, som stadig er begaaede mod armenierne, saa vel som de forskjellige ytringer, der er faldne fra regjeringsmedlemmernes side, viser tilfulde, at de ordrer, der er udstedte om at anvende tortur mod disse ulykkelige, kommer fra høieste hold.

De første ofre for de tyrkiske tyranners grusomhed var i 1887 en geistlig, Arsène Tokhmakhian, tilligemed en lægmand ved navn Karékine Paghachian, der begge i december samme aar blev bundne til kors-formede pæle; i denne stilling hang de i 45 timer, uden føde, uden søvn og skjælvende af kulde. Deres bødler var sig sin grusomme forbrydelse saapas bevidst, at de, før de løste dem fra pælene, under trusler tog det løfte af dem ikke at tale til nogen om den skjændige medfart.

Siden denne tid har de afskyeligste straffe-maader, som tænkes kan, været anvendte af de tyrkiske embedsmænd, der har drevet barbariet til dets yderste grænser ved overalt i riget at underkaste de armeniske fanger pinligt forhør.

Hvis man incognito besøger Tyrkiets hoved-centrer, vil man

blive aldeles forfærdet over de forskjellige tortur-midler, som anvendes i disses fængsler, hvorfra man hører de stakkels forpintes hjerteskjærende skrig. I Van og Chadakh, hvor Bahri Pascha for tiden er vali eller understatholder, har man saaledes i de kolde vinterdage holdt armeniske bønder lænkebundne i fængsels-gaarde, paa priveter og i kjældere, uden endog at tillade dem at faa en madras eller modtage de levnets-midler, der bringes dem af deres grædende koner og børn, og som straks fordeles blandt slutterne og gendarmerne. Døende af sult er fogden i landsbyen Averak nødt til at fortære mus for at holde livet oppe. Nogle faar stokke-prygl, paa andre brænder man huden med gloende jern.

Fogden i landsbyen Azar samt flere andre bringes i døende tilstand til sine familier og bukker under for følgerne af torturen. En fange ser sine tær raadne væk, en for en, paa grund af fugtigheden og den strenge kulde i fængslet, medens andre mistænkte i maanedsvis lider af sygdomme, som de har paadraget sig der. Mer end en af fangerne, der ikke længer kan taale pinslerne, vil begaa selvmord, saaledes Chadvorian Manuk, der, før han hænges, har forsøgt at dræbe sig selv ved at støde spiker ind i hodet og sluge naale. En gammel underofficer, Gaplan Oglu Mehmed, har skaffet sig et navn blandt fængsels-slutterne i Van ved sine raffinerede grusomheder mod fangerne.

Man ser fængslerne i Sivas og Tokat fulde af uskyldige, hvis eneste uret ofte bestaar i, at de er blet saarede af tyrkerne. Fangerne lægges paa jorden, og overslutteren lænker deres hals og fødder; ogsaa hammer-slagene maa de taale. Medens man klinker lænkens ender paa en ambolt, har de ulykkelige, der er lænkede sammen to og to, begge sine hænder belagte med jern. I denne stilling er den ene nødt til at følge den andens bevægelser.

Endnu frygteligere pinsler venter dem; slutterne lader sine ofre lide hungerens kvaler, idet de i længere tid ikke giver dem nogen næring, ja endog berøver dem søvn i hele nætter; senere faar fangen kun et stykke tørt brød hver fjerde time. For at afpresse fangerne tilstaaelser og tvinge dem til at angive uskyldige, hænger man dem op i taget med hodet ned; man holder pinligt forhør over dem og anvender gloende jern; gendarmerne pisker dem med torne-ris, støder dolke-spidse ind i siderne paa dem og stikker dem i neglene med torne. Undertiden piner to gendarmer fangen ved vekselvis at trække et reb, som han har om halsen; til andre tider truer man med at kvæle ham med en rendeløkke.

I en kjælder, der tjener til kul-oplagssted for guvernørens hus, er flere fanger ophængte efter jernringe om halsen, saaledes at de blot kan streife jorden med taaspidserne; det er kun ved at holde i denne ring med haanden, at de undgaar den visse død. Man lader dem hænge i denne stilling i flere dage, undertiden en hel uge, og for at sætte kronen paa værket, roder man ofte flere gange om dagen i de kul, som er opdynget under deres fødder, for at de kan indaande kulstøvet.

I byen Amassin omringes de armeniske kvarterer om natten under foregivende af, at man søger efter flygtninge. Gendarmerne kommer sig ind i husene ved hjælp af stiger, styrter som vilde dyr ind i værelserne, hvor de opbryder kister og skuffer, river taget ned, o. s. v., alt under paaskud af at foretage rets-forfølgelser.

Hvis man ikke finder noget mistænkeligt, gjør gendarmerne og politi-agenterne et dygtigt indhug i penge, juveler og andre værdigjenstande, som de kan faa fat paa. Et hundred armeniere tages hver dag tilfange som gidsler.

I landsbyerne forefalder der gruopvækkende scener. En ung armenier i en alder af 18 til 20 aar blev saaledes dræbt af soldaterne og gendarmerne som flygtning. Dette var ikke nok for de fanatiske tyrker, der ved et uventet angreb nedrev hans fattige mors hus.

I byen Amassin har man ligetil planlagt at ruinere armenierne materielt: tyrkerne har efter troværdiges udsagn faaet instruktion om ikke at betale sin gjæld til armenierne.

I Bitlis pines fangerne paa det skrækkeligste. De holder til i et gyseligt underjordisk hul, hvor regnvandet strømmer ind; her lider de hunger og tørst, afklædes og udsættes for den strenge vinterkulde; man svider deres hud med gloende jern, river deres haar og skjæg af, ja brænder endog deres kjøns-organer.

I landsbyen Copal brændes en 15-aars gut levende i en ovn, og man blinder en anden ved at hælde kogende vand over øinene.

Og ofrene for alle disse grusomheder har ingen anden uret begaaet end, at de er kristne og besidder et fædreland. Alle de raab, som opløftes, og alle de taarer, som udgydes af de stakkels armeniere, er — hidtil desværre frugtesløse — bønner til Europas kristne nationer om medlidenhed og om hjælp til at gjøre en ende paa den »kronede morders« rædselsherredømme over armenierne.

Piet Uijs.

Fortælling fra burernes nybygger-tid.

(Af C. W. H. van der Post. Oversat fra hollandsk).

(Fortsættelse).

Reisen fortsattes uden nogen videre afbrydelse. Ved aftenstid naaede man til foden af fjeldet, hvor de øvrige ventede.

Her vilde man blive en dag for at hvile ud, inden reisen over fjeldet skulde foretages. Det vilde blive en møisommelig og farefuld færd, trods det, at det trek, som allerede var i Natal, havde banet vei for dem.

Det allerede flere gange omtalte fjeld er værd en lidt nærmere beskrivelse. Navnet Quathlamba, som de indfødte har givet det, betyder i fri oversættelse en »forvirret opstabling« og svarer ganske godt til fjeldets udseende. Af de hvide kaldes det »Drakensbergen«, men dette navns ophav er os ikke bekjendt.

Denne lange fjeld-kjæde strækker sig langs kysten fra syd mod nordost i en strækning af 100 til 125 mile. Den danner en naturlig grænse for et af de natur-skjønneste og mest maleriske lande i Syd-Afrika og hæver sig i majestætiske fjeld-partier fra 6 til 12 tusen fod over havet. Landet skraaner ned mod kysten og danner en række af terrasseformige høisletter. Fjeldet naaede sin største høide i den egn, hvor vor fortælling foregaar, forresten var Montaux-Sources, Champagne Kasteel, Rensburgs Kop, Reuzen Kasteel og Nelsons Kop lige høie. Fra vest ser Quathlamba-fjeldet ikke saa høit ud, her danner det bare randen paa den høislette, der som en uendelig græssteppe strækker sig mod vest og nord. Fra østsiden hæver fjeldet sig kjækt i luften, og med lidt fantasi er det ikke vanskeligt i de besynderlige fjeldpartier at opdage borge, mure og taarne, ruiner fra kjæmpernes tid samt fjeld-aandens boliger. Denne aand, som efter sagnet opholder sig i fjeldet, viser sig kun nu og da i stormveir. Mod sydvest synes fjeldet at blive bredere og danner ved siden af hoved-kjæden en side-kjæde, »Malutis« eller Basutos dobbelte fjelde. Her udspringer mange floder, som strømmer i alle retninger for til slut at udmunde i det store ocean.

I de frugtbare dale boede mange indfødte i gode kaar. Den fede, frugtbare jordbund gav dem korn i overflod. Hvad de ikke selv brugte til ernæring eller til kaffer-øl, kunde de bytte bort med kvæg hos de af naturen mindre begunstigede stammer. Paa fjeld-skraaningen græssede store hjorder, og i det hele og store taget førte disse fjeld-boere et lykkeligt liv.

Længere oppe i fjeldene laa der boliger eller rettere sagt huler, hvori der levede væsener, som maatte føre en ganske anderledes haard kamp

for tilværelsen. De sagn om menneskeædere, med hvilke man skræmmer børn, og som de saa gjerne hører med ængstelig spænding, er nu ikke ganske grebne ud af luften. Det er sandt, at de buskmænd, som huserede her, var kannibaler, hvilket fremgaar af de mange tegninger, hvormed fjeldvæggene i deres huler er bedækkede.

Mod syd finder man dybe kløfter, hvis sider bestaar af lodrette, mere end 100 fod høie fjeld-vægge. Her risler talrige fjeld-bække, som i glimrende kaskader styrter brusende ud over de høie klipper for som sølvklare vandfald at forsvinde i afgrunden. Hvor planterne har slaaet rødder, trives de i yppig frodighed. Herligt blomstrende slyngplanter, pragtfulde blomster og straa vokste ved siden af mægtige kjæmpe-træer.

Men lad os vende tilbage til vor fortælling. Efter at man havde opholdt sig en dags tid paa samlings-pladsen, for at træk-dyrene rigtig kunde faa hvile ud, og for at ordne alt til det besværlige tog over fjeldet, brød man op for at fortsætte reisen.

Naar man saa de tungt belastede vogne og de bratte fjelde, som maatte passeres, syntes foretagendet uudførligt og halsbrækkende, men de gamle voortrekkere kjendte ikke ordet »umulig«. Den afdeling, som var draget i forveien til Natal, havde allerede banet veien, dersom det kunde kaldes en vei, disse utydelige spor næsten skjulte af klippe-blokke. Men fremover maatte man, det fik briste eller bære. En del af de kraftigste mænd gik i forveien. De dannede ikke alene fortrop, i tilfælde af at fienden skulde vise sig, men banede med stokke og hakker vei for vognene, saa godt det lod sig gjøre.

Andries Viljoen, som havde lovet at drage tilbage til Natal, anførte denne avantgarde. Et bedre valg havde man ikke kunnet træffe, ti han havde allerede to gange tidligere draget den samme vei med sine vogne, siste gang for kun et par dage siden. I ham havde forsynet skjænket de reisende en god veiviser. Saa begyndte man da ganske langsomt at klatre opover. Paa mange steder var veien saa brat, at et spand okser ikke klarede at faa den tunge vogn af stedet. Da maatte man gjøre holdt og spænde flere okser for. Med høie piskesmæld, og langtrukne:* »Trek! trek nou!« skyndte de kjørende paa sine okser, og mangt et aag gik itu, før deres: »Ho, ha, nou! Hook, haai!« tilkjendegav, at det vanskelige sted var klaret og at den næste vogn kunde sætte sig i bevægelse.

Men slige steder var ikke paa langt nær de farligste. Ofte laa veien langs afgrundens rand og var saa smal, at der neppe var plads til vognen. Dertil kom, at stien ikke altid var flad, men skraanede lige ned i dybet, medens steile, lodrette fjeld-vægge umuliggjorde en hver vigen til den anden

*) Trek nou — træk nu; ho, ha, nou! Hook, haai! — holdt. Oksedrivernes raab, som især om natten kan høres paa næsten en engelsk mils afstand.

side. Paa saadanne steder maatte kvinder og børn stige af, og selv driveren forlod sin plads. Stærke remmer blev da fæstet til akserne og lang-vognen, og ofte kunde tyve eller flere kraftige mænd ved hjælp af disse neppe holde vognen, og hindre den fra at glide ud og styrte i afgrunden.

Saa igjen kunde veien pludselig sno sig om en fremspringende klippe, og her maatte den største forsigtighed iagttages, for at faa det lange forspand til at følge den krumme sti.

Paa denne maade trættede baade mennesker og dyr sig ud med det tunge, timelange arbeide. Endelig havde de første vogne tilbagelagt de vanskeligste strækninger og kunde nu imødese det øieblik, da den ikke mindre besværlige reise gjennem dalen skulde begynde.

Dirk og Galant befandt sig ved kommandant Uijs' vogn, umiddelbart bag den vogn, som tilhørte deres fører Andries Viljoen, der havde overladt sin elleve aarige søn og sine sorte at styre den.

»Baas Dirkie,« sagde Galant, »jeg vilde ønske, vi var oppe paa fjeldet. Siden iforgaars har jeg ventet regn, og idag kommer det sikkert. Skyerne trækker sig allerede sammen, og snart faar vi høre torden.«

»Det gjør ikke noget, Galant,« svarede Dirk, »det er ikke første gang, vi er blet gjennemvaade og forhaabentlig ikke den siste.«

Neppe havde han sagt dette, før der hørtes en dump torden fra de tunge skymasser, som havde hobet sig sammen i sydvest; vinden kom fra den samme kant. Himmelen, som for ikke længe siden var dyb-blaa, blev pludselig aske-graa, og solen skjulte sig bag skyerne. Hele egnen, der for faa minuter siden havde fremvist et pragtfuldt, farverigt maleri, var ligesom skjult bag et tæt slør. Fuglene søgte i hurtig lav flugt et sikkert skjulested. Den trykkende, med elektricitet ladede luft virkede nedslaaende paa vore reisende og gjorde trækdyrene træge og uvillige. Vinden tiltog stadig, og de med rasende hurtighed sammentrukne skyer spaaede et usædvanlig voldsomt uveir. Da kløvede det første lyn luften som et flammesværd, efterfulgt af et bragende torden-slag, som syntes at ryste fjeldet i dets grundvolde. Tordenskraldet var neppe hendøet i det fjerne, før en endnu kraftigere torden fulgte et nyt lyn. Saa brød stormen ud i al sin vælde.

Galant stoppede straks sin vogn, hvorved hele toget nødsagedes til at staa stille, og ilede hen til Viljoen, som netop havde naaet et farligt punkt, hvor veien bøiede sig om en fjeldvæg lige ved afgrundens rand. Viljoens hustru, der sammen med sine børn var steget af vognen, vilde netop igjen søge ly i den for uveiret. Heldigvis lod hun sig overtale af Galant til at gaa tilbage til Uijs' vogn, som var forholdsvis mere beskyttet mod regnet. Regnet, blandet med store hagl, flød i strømme, og vindstødene blev saa voldsomme, at telt-væggene reves af vognene, og disse holdt paa at rives over ende. Lynene skjød uafladelig fra sky til sky

og slog lodret ned i jorden. De dumpe tordenskrald dannede sammen med vindens hylen og trækdyrenes brøl en skrækkelig uhyggelig koncert. Gjennempiskede af vind, regn og hagl, forskrækkede og blændede af lynene, vilde okserne ikke staa stille og beroligedes kun med den største møie af driverne.

Galant, sammen med Viljoens søn og to sorte, strævede forgjæves med at faa okserne foran den første vogn til at staa stille. De ophidsede dyr trængte paa denne maade vognen nærmere og nærmere afgrunden, og baghjulene kunde hvert øieblik glide udover. Galant, som saa faren, sendte den lille Viljoen tilbage for at hente hjælp. Gjennemvaad af regnet løb den kjække gut tilbage, det var saavidt han kunde staa paa fødderne for vinden. Pludselig brød et klippe-stykke løs under baghjulene. Det ene hjul gled over, men det saa et øieblik ud, som om vognen vilde vinde ligevægten tilbage. De bagerste okser brølede, medens de øvrige forsøgte at trænge sig forover. Derved søndersledes træk-tauget, og vognen med de i dødsangst brølende okser forsvandt over klippe-kanten og styrtede i afgrunden.

Det var ligesom uveiret var tilfreds med dette offer, ti efter ulykken lagde det sig lidt. Vinden stilnede af, det holdt op regne. En prægtig regnbue viste sig, og skymasserne forsvandt langsomt mod nordvest, hvorfra man endnu længe kunde høre tordenen som en sidste afskeds-hilsen. Solen brød ogsaa frem og forgyldte de hvide fjeldtoppe. Landskabet straalede efter regnet i det livligste farver. Baade mennesker og dyr følte sig forfriskede, selv fuglene begyndte atter at kvidre muntert i grenene.

Mange trekkere samledes ved ulykkesstedet og omringede deltagende Andries Viljoen. Den brave mand stod der med taarer i øinene. Han, der ofte havde budt fienden trods og ofte seet døden i ansigtet, syntes nu ganske at have tabt fatningen. Med undtagelse af tolv okser laa alt, hvad han eiede, i afgrunden. Det lille, han havde reddet af sin formue og med omhu værnet om, laa nu der ødelagt og begravet. Ogsaa hans to dyrebare »achterochsen«, *) Zwartland og Patberg laa der, disse trofaste dyr, som han altid kunde stole paa, og som havde tjent ham i aarevis! Hans hustru var ogsaa aldeles fortvilet. Stakkels mennesker. Med vognen var ikke alene hendes og hendes børns bolig forsvunden, men ogsaa alt det, hun kunde kalde sit eget. De eiede ikke andet end de gjennemvaade klæder, de stod og gik i, alt andet laa i dybet. Alt, senge, klæder, levnetsmidler, hus-apoteket, den store familie-bibel, et gammelt arvestykke, og salmebogen, som hendes moder havde givet hende den dag, da hun som

---

*) Achterochsen kaldes de to okser, som trækker nærmest vogn-lænken. Disse maa ligesom de to forreste okser være ualmindelig stærke og medgjørlige og blir som oftest bedre betalt end de midterste okser.

lykkelig brud forlod sit fædrehjem. Alt var tabt. Intet under, at den stakkels hustru var opløst i taarer — hun som saa kjæk havde staaet ved sin mands side og rakt ham ammunition, da barbarerne overfaldt dem. »Min Gud, min Gud, hvad skal der nu blive af os? Jeg har intet tilbage!« raabte Andries Viljoen fortvilet.

»Nei, bror, saa galt er det dog ikke,« svarede Barend Greijling med kraftig stemme. »Tænk bare paa, hvor mange af vore brødre der ikke alene har mistet alle sine eiendele, men ogsaa hustru og børn, og som selv kanske er saaret og lever under haarde omstændigheder, henviste til andres barmhjertighed. Her staar du og dine i god behold, og dit tab vedkommer ikke bare dig, men os alle. Din fører-stilling lagde fuldt ud beslag paa dig, saa du maatte stille dit eget til side. Vi vil allesammen være med paa at erstatte dit tab.«

»Ja — det vil vi!« lød det fra alle kanter.

»Se saa, hvorfor hænge længer med næbbet, lad tolv mand klatre ned i dybet og redde, hvad reddes kan. Tak saa forsynet for, at din hustru og dine børn ikke blev revne med ned i afgrunden.«

Greijlings ord forfeilede ikke sin virkning. Viljoen og hans paarørende trøstede sig snart. Flere folk var forsigtige klatret ned i kløften. De maatte have et svært arbeide at udføre, for de lod vente paa sig i timevis. Endelig kom de da tilbage, hver belæsset med en bylt. Under slige omstændigheder havde mange ellers unyttige gjenstande stor værdi. De var nemlig ikke saa lette at erstatte her i denne vilde egn.

Træ-virket i vognen var naturligvis aldeles ødelagt, men alt jernet blev samlet og slæbt op. Ogsaa den største del af sengeklæderne blev reddet, lidt iturevne og tilsmudsede var de jo. Reise-apotekets indhold var spredt for alle vinde, men familie-bibelen og salmebogen blev næsten ubeskadigede leveret den lykkelige fru Viljoen tilbage.

Vi mangler plads til skridt for skridt at følge toget videre. Vi maa indskrænke os til de vigtigste begivenheder. Det er nok at fortælle, at Uijs' vogne fire dage senere uden videre uheld ankom til hoved-leiren i Natal.

IX.

Vognenes ankomst til leiren i Natal.

Hvor herligt er gjensynets glæde, i særdeleshed naar man, som vore venner, havde taget afsked i sorgens stund. Da ser man i tankerne de kjære udsatte for alskens ondt, omringede af en listig, blodtørstig fiende, døden prisgivne. Da forøger enhver langsomt snigende time sorgen og spændingen, og længselen lader sig ikke mere stille. Den eneste trøst, det troende hjerte da finder, er i de ydmyge ord: »Herre, din vilje ske.»

Aa, hvor banker ikke hjertet i bange forventning, naar det øieblik kommer, da uvishedens slør falder, og man kan slutte kjære i sine arme eller kanske er nødt til at begræde dem og alene haabe paa et møde hisset.

Hvor glædeligt er ikke det gjensynets øieblik, da enhver tvil er hævet og al frygt forsvunden. Naar hjertet er fyldt af taknemlighed, fordi man tør sige: »Vi lever, vi er friske, Gud den almægtige har holdt sin haand over os.« Hvor saligt er ikke gjensynet! Det kan næsten sammenlignes med det øieblik, da den trætte stridsmand aflægger den jordiske rustning og i en renere sfære gjenfinder de kjære, fra hvem han her paa jorden var adskilt.

Uijs og hans ryttere feirede et saadant glædeligt gjensyn sammen med sine hustruer og børn, der netop var ankomne til vogns.

Alle var friske og raske, og siden adskillelsen var reisen foregaaet uden noget menneske-tab.

Kommandanten modtog Barend Greijlings rapport. Han glædede sig i særdeleshed over Viljoens og Strijddoms øvrige ledsageres ankomst. Da han hørte om tabet af vognen, lovede han at erstatte den allerede den næste dag. Det faldt ham saa meget lettere, da der netop i leiren fandtes en del vogne, hvis eiermænd var faldne. De indeholdt baade telte, husgeraad og kvæg. Krigs-raadet havde besluttet at kjøbe disse og saa opbevare kjøbesummen, indtil man kunde tilstille den retmæssige arving den.

Derpaa oplyste han kommandant Greijling i al korthed om sagernes stilling med hensyn til valg af anfører og bekjendtgjorde, at han den følgende morgen vilde raadføre sig herom med de ældste i sit trek.

Om aftenen gjenfinder vi Uijs i teltet blandt sine kjære. Dagens arbeide var forbi, de ankomne vogne installerede i kredsen og omsorgsfuldt beskyttede. En del veninder havde ønsket fru Uijs velkommen, men straks gaaet igjen i den rigtige følelse af, at ægteparret helst burde være uforstyrret alene med sine iaften. Ingen manglede, og alle ansigter straalede af glæde. Selv gamle Galant sad paa hug i en krog i teltet. Han vilde ogsaa aflægge sin oubaas regnskab og havde allerede forberedt sig paa det.

Aftensmaaltidet var forbi, og Dirk havde hentet bøgerne fra vognkassen og rakt sin far dem. Han bladede nu langsomt i bibelen for at finde et kapitel, der kunde egne sig til høitlæsning ved denne anledning.

Endelig fandt han, hvad han søgte, og læste andægtig den 103. salme, i hvilken Israels kongelige digter i saa herlige ord synger Jehovas lov.

Hans hustru tog ikke sine øine fra den dyrebare ægtefælle, og medens hun andægtig hørte efter, fyldtes hendes øine af taknemlighedens taarer. Efter læsningen tolkede husfaren sine følelser i en varm bøn. Og andagten sluttedes ved afsyngelsen af det første vers af salme 146. Man sang ikke efter sangbogens melodi, men efter de herlige toner til »op liederenwijze«, som endnu den dag idag hyppig kan høres om aftenen i de syd-afrikanske huse.

Prijs den Heer met blijde galmen:
Gij, mijn ziel, hebt rijke stof.
'k Zal, zoo lang ik leef, mijn psalmen
Vroolijk vijden aan zijn lof.
'k Zal, zoolang ik't licht geniet,
Hern verhoogen in mijn lied.

Paa norsk omtrent saaledes:

Lovsyng Gud i glade toner,
bring, o sjæl, min tak i sang.
Ham, der i sin himmel troner,
priser jeg i toners klang.
Al den stund jeg lyset ser,
lover jeg dig, fader kjær.

»Dirk,« sagde Uijs, »kom hid og sæt dig ved siden af mig.«

Gutten adlød saa altfor gjerne og flyttede sin felt-stol hen til farens. Uijs lagde sin haand paa sønnens blonde hode og sagde:

»Baade mor og Barend Greijling har fortalt mig, at du og Galant har undgaaet en stor fare paa veien. Vi har alle grund til at takke Gud for hans store godhed, men sig mig, Dirk, har du selv takket den himmelske far for din frelse?«

»Ja, far, allerede den samme aften maatte jeg falde paa knæ ved siden af mor og takke Gud, fordi han havde beskyttet mig.«

»Det er ret, mit barn, befal Gud alle dine veie. Men svar mig nu oprigtig paa endnu et spørsmaal. Var du ikke bange, da du stod foran løven?«

»Nei, far,« svarede gutten livligt, »jeg var slet ikke bange, men bare svært forundret. Det hele gik saa hurtigt, at jeg slet ikke havde tid til at blive bange.«

»Lad mig faa lov til at fortælle, baas Piet!« raabte Galant. »Jeg kan snart se, naar modet mangler en, og jeg forsikrer, at der var ikke et haar paa baas Dirkies hode, der krummede sig af rædsel. Han var koldblodig som en agurk og havde han ikke været saa rask med at fyre af, saa var jeg sandelig blet sønderreven af den fordømte løve.«

Uijs smilede stjaalent og sagde:

»Det glæder mig, Galant! Men sig mig engang, var ikke du heller bange?«

»Men, baas Piet,« raabte den gamle oprørt, »hvordan kan I spørge om sligt? Har min baas nogensinde seet, at jeg var bange? Jeg maa tilstaa, at jeg skjød daarligt, for istedenfor at træffe løven mellem begge øinene, skjød jeg den bare i mulen, men det var ikke af frygt, det var øinenes skyld. De er ikke saa gode længer, som den gang oubaas endnu ikke kunde tale.«

»Nei, Galant, naturligvis. Jeg tillod mig bare en liden spøg med dig. Ingen ved bedre end jeg, at du ikke er bange.«

»Naa ja ja, baas Piet, naar I taler slig, er alt godt igjen,« svarede Galant, som havde følt sin ære krænket. »Jeg kan forsikre oubaas, at hverken kleinbaas eller jeg var det minste bange.«

»Det glæder mig, Dirk, at du har hjertet paa det rette sted. Forsøg med Guds hjælp altid at handle saa, du kommer da aldrig til at gjøre dit navn tilskamme. Vi drager nu snart i felten mod Dingaan, og da tager jeg dig og Galant med mig, som jeg har lovet. Og nu Galant, hvad har du mere at fortælle mig?«

»Ja, baas Piet, min ounooi kan selv sige jer, om jeg har bragt hende vel over fjeldet. Jeg har passet paa, saa godt jeg kunde, men der har alligevel hændt et par ting, som jeg maa fortælle. Witlies*) kalv blev syg og kreperede. Jeg gav den al slags ind, men det hjalp ikke. Og Køilman, en af de forreste okserne vore, var, som baas ved, meget gammel, tænderne sad løse i den, hvorfor den ikke kunde æde noget videre. Da vi spændte fra paa den anden siden af fjeldet, saa jeg, at det var ude med den. Saa ondt det end gjorde mig, maatte jeg slagte den den næste morgen, men huden har jeg bragt med. Det er alt, hvad jeg har at berette.

Men det er sandt, der er endnu noget. Ulykken med baas Viljoens vogn. Tro mig, baas Piet, jeg gjorde, hvad jeg kunde for at holde vognen oppe, men tordenen skraldede, okserne brølte, og de sorte hylte, og før jeg vidste ord af det, laa vognen med begge de agterste okser i afgrunden.

Der var intet at gjøre. Jeg har gjort, hvad jeg kunde. Baas Piet maa nu forsøge at skaffe baas Andries en vogn igjen.«

»Godt, Galant! Du har som altid gjort din pligt og vist, at man kan stole paa dig. Tak skal du have. Men det er allerede sent, og vi er alle trætte. Det er best, vi gaar til hvile.«

De Forenede Staters konsulat-væsen.

(Efter George Parker i *Atlantic Monthly*).

Efter hvert som Amerikas handel og industri har slaaet altid dybere rødder i verdensmarkedet, har landets handels-repræsentation faaet forøget betydning. I modsætning til diplomatiet har de Forenede Staters konsulat-væsen af flere grunde længe været lidet kjendt og paaagtet. Konsulernes store antal, det eiendommelige system ved deres udnævnelse, den hyppige vekslen, vort mangelfulde

*) Witlies — et konavn.

kjendskab til udenlandsk handel, som vi med vor steile patriotisme endog har seet ned paa, alt dette har gjort, at vort lands konsulatvæsen har været som en lukket bog for mange. Ganske vist har aviserne stundom havt en leder derom, nu og da har ogsaa en politiker, en underordnet mand i udenrigs-departementet bragt sin mening til torvs, som oftest dog med et høist ufuldkomment kjendskab til emnet.

Og en konsul selv har, saa længe han befinder sig i tjenesten, mærkværdigt nok ikke tilladelse til at offentliggjøre noget om disse ting, hvor megen indsigt han ellers kunde formodes at sidde inde med. Efterpaa, naar han er traadt ud af tjenesten, er det hele blet ham ligegyldigt, det er yderst sjelden, nogen gider ofre mange ord paa sagen. Naar nærværende forfatter gjør en undtagelse, tør hans ord have adskillig vegt. Allerede som journalist og offentlig mand kom han tidlig i berørelse med konsulerne og deres gjerning og vandt et indgaaende kjendskab til tjenestens mangehaande gjøremaal, et kjendskab, der yderligere styrkedes gjennem fem aars tjenstgjøring som konsul i en af Englands største handelsbyer.

Min stilling — siger forfatteren — opnaaede jeg uden nogen anstrængelse fra min side, og jeg havde i de fem aar ikke et eneste sammenstød med udenrigs-departementet, det er derfor af rent uegennyttige hensyn, jeg siger min mening; det er heller ikke nogen andens ærinde, jeg gaar. Derfor vil min kritik ialfald have den fordel at være helt upartisk, om den end ikke tager med silkehansker paa den bestaaende institution, der altfor længe har faaet lov at støves ned og skimle. Det skader neppe, at der kastes nyt lys over den.

I. *Konsulen i tjenesten; hans pligter.*

Vort konsulat-væsen er saa at sige udelukkende af rent handelsøkonomisk natur med færre diplomatiske gjøremaal end noget andet af de større industri-landes. Vore konsuler er derfor i almindelighed kun en slags handels-agenter. I disses forretninger indgaar saavel kjøb som salg, og en konsul, der ikke har den rigtige opfatning af den naturnødvendige sammenhæng mellem disse, forstaar ikke konsulatstillingens abc. Han har at fremme den gjensidige udveksling af landenes produkter, og herunder er han lige fuldt forpligtet at yde sin medvirkning og give sit raad til den første den beste haandverker eller fabrikant i det land, hvor han er beskikket, som til sine landsmænd herhjemme. En driftig mand, der ønsker at udvandre, bør trøstig kunne henvende sig til vor konsul; hans sag bør ligge ham

lige meget paa hjerte, som naar det gjælder en landsmand, der ønsker at begynde med en eller anden amerikansk industri i konsulens by.

Man stiller i almindelighed den fordring til en konsul, at han skal vide nøie besked om det fremmede land, hvor han skal øve sin gjerning. Dette har dog i virkeligheden mindre betydning. Meget mere maa han kjende sit eget lands institutioner og love, dets politiske historie og geografi og dets fremtrædende offentlige mænd. Har han den fornødne kundskab i denne henseende, vil alt andet give sig selv, han vil snart skaffe sig rede paa forholdene ogsaa i det land, hvor han er akkrediteret, selv om han aldrig har hørt tale om Westfaler-freden eller tilfældigvis har glemt navnene paa Napoleons generaler. Men disse kundskaber finder man jo ikke først og fremst hos en hvilken som helst bygde-politiker, hos en folke-taler eller en stakkels bladskriver eller reporter, hvor flinkt han end kan lave en historie sammen om en ildebrand i New York eller et attentat i Rusland for et læselystent bulevard-publikum. Heller ikke enhver større forretningsmand er uden videre stillingen voksen. En konsuls stilling kræver sin mand helt.

I henhold til udenrigs-departementets fortegnelse har de Forenede Stater for tiden en konsulat-etat paa ialt 322 mand. Deraf er 234 general-konsuler og fastlønnede konsuler, 10 fastlønnede handelsagenter og 10 lavere lønnede konsuler; end videre 48 sportel-lønnede konsuler og 20 sportel-lønnede handels-agenter. Lønningerne for de to første klasser er fra 90,000 til 40,000 kr. aarlig. De siste tre klasser, hvis indtægter og sportler ikke overstiger 18,000 kr. om aaret, har tilladelse til at drive egen forretning. I det nævnte tal er vicekonsuler og konsular-agenter ikke medregnede, disse er som regel allerede før sin beskikkelse bosatte paa angjældende fremmede sted.

En dygtig og interesseret konsul vil snart være inde i tjenestens forskjellige gjøremaal, han vil lære at kjende de løbende forretninger, at forstaa, hvad der maa paahvile ham, og hvad han kan overlade til sine underordnede. Ret længe vil han ikke have været i tjenesten, før det gaar op for ham, at meget af hans virke ligger saa ganske udenfor departementets jurisdiktion i handels-anliggender. Med partipolitik bør han neppe befatte sig; den kan han godt lade ligge hjemme, han har ingen brug for den, han er heller ikke mere nogen specialist hverken i flesk, kemikalier eller metaller, men han har pligter som repræsentant for *alle* sit lands handels-produkter.

I social henseende beror det udelukkende paa ham selv, om han vil spille nogen rolle eller ikke. Utvilsomt bør han dog holde sig fjernt fra alt klik- eller sekt-væsen, enten det nu er i politiske

eller religiøse spørsmaal. Jeg har hørt tale om konsulater, hvis indehaver ikke blev taalt i godt selskab, jeg har kjendt en konsul, der i samfulde 10 aar skaffede sig en net ekstra-indtægt hver søndag ved at holde opbyggelige prædikener. I begge tilfælde var den nytte, disse mænd gjorde, lig nul; de kunde for den sags skyld ganske have været borte fra stillingen.

Det er mange nyttige raad og vink, der skaffes vore fabrikanter og kjøbmænd gjennem vore konsuler. Men jeg vil ingenlunde lægge skjul paa, at denne hjælp langt fra er skattet efter fortjeneste af dem, der trænger den mest; mange synes endog helt at ville overse den. Nu, det er ikke min mening at ville gjøre noget numer af den ting; men de folk burde dog huske paa, at disse tjenester, der ydes dem aar om andet, har kostet baade tid og møie. En konsul har pligter mod mange; sekretærer i foreninger og offentlige selskaber, avisredaktører og universitets-professorer og studerende er tidlig og sent paafærde for at faa oplysninger om et eller andet. Fra disse folk ydes der konsulerne baade tak og anerkjendelse for deres redebonhed med altid at staa til tjeneste. Det mangler heller intet paa, at konsulerne møder velvilje og forekommenhed, naar de paa sin side er nødte til at ty til politiet eller øvrigheden for at skaffe rede i en sag, det kan gjælde en bortrømt ægtemand eller et arve-spørsmaal. Det er maaske i disse gjøremaal, der ligger i periferien af en konsuls pligter, at han møder den største forstaaelse. Det burde ikke være saaledes.

Konsulens embeds-gjerning er forholdsvis let og saavidt tilstrækkelig til at fylde kontor-timerne, medens de mangeartede forretninger ved siden af er uendelige og kræver et overmaal af flid og taalmodighed. Men saa har ogsaa den mand, der gjør sin pligt, redelig og ærlig, som hverken er forsømmelig eller søger egne interesser, den glæde maaske i større maal end nogen anden at gjøre ære paa sit land.

II. *Præsidentens forhold til konsulerne.*

Ved sin tiltræden efter de politiske valg vil den nye præsident finde over 300 konsuler i stilling. Kommer præsidentens parti til roret sammen med ham, vil omtrent samtlige konsuler være hans politiske modstandere. Og selv om intet politisk parti-skifte har fundet sted, vil dog konsulerne i de fleste tilfælde være tilbøielige til at følge den forrige præsidents planer og anskuelser. Nu er der intet, der hindrer præsidenten, det staar ham frit for naar som helst at gjøre rent bord. Der er nok af folk at finde, der er maaske hundred

ansøgere til hver eneste post. Og præsidenten betænker sig ikke, han gjør rent bord. Og alle synes, det er i fuld orden. Ti hvorledes kan nu — spørger man — en saadan mand som den nye præsident skaffe sig rede paa alle disse gamle konsuler og deres tjeneste-tid, hvorledes kan han have indseende med, at de er duelige folk? Selv om dette var hans eneste hverv, vilde det praktisk talt være ham umuligt. Og saa er det ovenikjøbet blot en uendelig liden del af hans mange pligter. Maa han saa ikke gjøre rent bord? Desuden er det nu engang praksis, at disse konsulater skal være parti-belønninger, de er lovede bort paa forhaand, maaske før præsidenten er tiltraadt og den nye udenrigs-minister har modtaget sin portefølje.

Det er saaledes et ideligt skifte — som regel hvert fjerde aar — et uophørligt ryk-ind af nye folk i disse vigtige poster, der dog burde være saa stabile som muligt. Nogle faa af de best aflagte konsulater besættes maaske blandt præsidentens bekjendtskaber, kanhænde som et tak for sist, en anerkjendelse for godt udført arbeide under valg-kampen, resten finder man nok ogsaa, der er mange at vælge mellem, en masse skrigende munde, som skal mættes. Præsidenten kjender jo ikke alle disse folk, han har heller ikke synderlig tid at beskjæftige sig med den ting, han overlader det i regelen til en eller anden liden indpisker i udenrigs-departementet, der greier sagen i forholdsvis kort tid.

I aarenes løb kan der ganske vist opvises nogle undtagelser, en konsul kan hist og her blive siddende paa sin plads trods det politiske parti-skifte; men disse undtagelser er faa, ganske faa, og det hænder i regelen blot ved de ubetydelige konsulater. Men man har nu og da seet eksempler paa, at en enkelt mand i en længere aarrække har beholdt sin post i en større stilling; det er imidlertid en stor vildfarelse at tro, at dette netop skyldes mandens duelighed. Nei, det er atter et resultat af formaaende venners indflydelse, der denne gang endog har skudt bresche tvers igjennem den seige politik, det er et nyt udslag af politisk korruption.

Af dette slumpskytteri maa føre til bedrøvelige resultater, er klart for enhver. Størst garanti for et heldigt valg af en konsul har man maaske ved de saakaldte personlige beskikkelser, det vil sige de forresten ganske faa tilfælde, hvor konsulerne tages blandt præsidentens bekjendte, hvor enten han selv eller en anden offentlig mand har noget kjendskab til ansøgerens betingelser, og saaledes tilstrækkelig betryggelse for, at han vil fylde sin stilling. De fleste dygtige og fremragende mænd i etaten er da ogsaa valgte paa denne maade. Men alle disse anbefalinger fra kongres-mænd og redaktører har intetsomhelst med

ansøgerens duelighed at gjøre. Det er saaledes ikke ret besynderligt, at man sjelden faar dygtige folk; ti ikke en af disse mænd har sans for andet end madnytten, ikke en af ti kan betroes den simpleste forretning, man tør ikke spørge om den fattigste forstaaelse engang, og det er til disse folk, vor driftige industri og handel kommer og banker paa. Det er det sørgeligste lotteri med disse beskikkelser, et lotteri med faa gevinster og mange niter.

Det er saaledes let at kunne sige sig selv, at tjenesten maa blive vanskjøttet under et saadant system. Det burde i det minste efter alle julemærker at dømme være saaledes efter al denne staahei og humbug. Naar vort konsulat-væsen desuagtet neppe er daarligere end de fleste andre landes, saa har dette flere grunde, maaske først og fremst amerikanerens mærkværdige smidighed, hans anvendelighed overalt, hans evne til at præstere rene vidundere i retning af at finde sig tilrette i nyt og uvant arbeide. Det er en egenskab hos ham dette, som neppe kan betones for stærkt. Og saa er det jo ikke udelukkende politiske eventyrere, der blir puffede ind i disse konsulater; omkring hundred poster fyldes med dannede folk, sagførere, læger, professorer og bankmænd, undertiden ogsaa forretningsfolk af utvilsom dygtighed, en flerhed af dem er ogsaa retskafne mennesker. Men man kan jo daarligt forsvare et sligt system ved at henvise til de hæderlige undtagelser, at mange fylder sin stilling godt; alt dette er blot en ny illustration til ordsproget om amerikanernes ubegribelige held.

Det vilde dog være feilagtigt, om man af, hvad her er sagt, skulde faa det indtryk, at de siste tiders præsidenter har udnyttet konsulaterne til forfølgelse af personlige formaal. Tvertimod har præsidenterne under en stærk følelse af det tunge ansvar, der i dette tilfælde hviler paa eksekutiv-magten, helt siden 1885 i budskab efter budskab søgt at faa kongressen til at forandre det bestaaende system bl. a. ved at indskrænke de hyppige besættelsers antal. Præsident Cleveland har gjentagne gange fordret en forandring, og Harrison har gjort det samme. Alt har været forgjæves.

III. *Kongressen og konsulerne.*

Faa sider af vort offentlige liv har i den grad været misforstaaet og forsømt af kongressen som konsulat-væsenet. Helt siden 1856, da der skeede en smule forandring i det bestaaende, har næsten intet været gjort for at fjerne de mange misbrug og mangler, der klæber ved systemet. I tidligere dage var det udelukkende præsidenten og hans raadgivere forbeholdt at besætte disse poster, senere,

eftersom konsulat-værket voksede, har det lykkedes repræsentanterne og senatorerne at skaffe sig en stedse større indflydelse paa besættelserne. Denne indflydelse har i mange henseender virket skadeligt.

Af kongressens komiteer for de udenrigske sager maa man ikke vente sig noget bidrag til en heldig løsning af spørsmaalet; de har ikke været sammensatte saaledes, at noget effektivt *der* skulde kunne udrettes. Der er heller ikke for meget at sige, at alle disse medlemmer, baade blandt flertallet og mindretallet, har en eller anden protegé i konsulat-etaten eller i departementet.

I de siste seks aar har der fra andet hold været fremsat forskjellige forslag til forandring i lovene om denne materie, men deres skjæbne har været ens. Det kan desværre ikke godt siges, at disse forslag er sprungne frem blot og bart af uegennyttige bevæggrunde. Ingen af dem indskrænker konsulernes antal, ingen har optaget tanken om en central og effektiv kontrol under departementets konsulatkontor. De bærer alle altfor meget præget af, at det er ukyndigheden, der har ført det store ord, og aabenbarer vor steile frygt for at modtage impulser udenfra. Vor »ære« forbyder os at laane en tøddel fra andre lande.

IV. *Konsulernes forhold til departementet.*

Efter lovens bogstav er det udenrigs-ministeren (stats-sekretæren), der baade har med konsulernes udnævnelse og tilsynet med deres arbeide. I virkeligheden har han ikke med nogen af delene at gjøre. I de tider, da departements-cheferne blev valgte udelukkende efter dueligheds-hensyn og politisk erfaring, var det skik at give udenrigsminister-porteføljen til den slagne præsident-kandidat. Men selv denne havde et yderst mangelfuldt kjendskab til konsulat-tjenesten og var mangen gang saare lidet hjemme i handels-anliggender. Nu er ogsaa disse traditioner en saga blot, udenrigs-ministeren er ikke stort mere end almindelig sekretær for præsidenten, han kjender lige saa lidt som sine kolleger i nogen større grad de ting, han faar med at gjøre. Det vilde da heller ikke være nogen mening i at bebreide en saadan departements-chef, at han ingen interesse har for en gren af statslivet, som han kjender saa ufuldkomment, men hvorfra der dog hvert fjerde aar sendes 300 embedsmænd til alle verdens kanter.

Hvem er det da i departementet, der nærmest har indseendet med konsulerne og deres gjøremaal, under hvem sorterer de? Ekspeditionschefen er det ikke, byraacheferne heller ikke, de er altfor meget overlæssede med arbeide til at beskjæftige sig hermed. Saa kommer vi til tredje afdelings-kontor, et hemmelighedsfuldt kontor, hvor det til en

begyndelse er saare vanskeligt at blive klog paa, hvem de ledende er. Omsider finder man ud, at det er fire fuldmægtige, hvilket er lovlig lidet til at forvalte et saa vidtløftigt apparat som denne gren af vore offentlige anliggender. Til disse poster slumper det, at en virkelig fremragende mand forvilder sig; men han blir snart kjed af den skimlede luft i disse kontorer og forsvinder igjen. En rig ung mand sætter maaske ogsaa sin fod her; det gjælder for ham at skaffe sig en stilling, en smule titel at slaa om sig med blandt New Yorks aristokrati. Han opnaar sin hensigt og forsvinder. Tilbage er der da nogle mennesker, der har været i længere tid i departementet, hvor de har »arbeidet« sig op, som det heder med en noget eiendommelig sprogbrug. Disse folk er det, som sammen med chefen for konsulat-kontoret har med konsulat-væsenet at gjøre.

Som forholdet mellem konsulerne og udenrigs-departementet er utilfredsstillende, er ogsaa det samme tilfældet i alle andre departementer, der er ingen orden eller planmæssigt arbeide i det hele. Det meste af konsulernes gjøremaal falder ind under finans-departementet; men hvorledes vil man det skal komme fart i tingene, naar enhver tarif, ethvert cirkulære skal passere dette uduelige fire-mands raad og det sendrægtige konsulat-kontor? Arbeidet maa lide derunder. Det er et system, som blot er skikket til at skabe en farlig afhængighed af smaaskaarne sekretærer og assistenter og at fylde kontorerne med spytslikkere.

Og som med systemet, saa ogsaa med mændene. Alt er ikke, som det skal være, med de mænd, der finder sig i disse korrupte forhold, hvor tillid og agtelse blot er tomme ord. Og saa længe ikke en stærk følelse af harme gjør sig gjældende herimod, nytter det lidet at raabe paa reform.

V. *Indberetninger og rapporter.*

Ingensteds viser nødvendigheden af en fornuftig kontrol og ledelse sig klarere end ved indberetnings-systemet, denne uhyre flom af rapporter, der truer med at blive en utaalelig plage snart sagt overalt i vort offentlige liv. Siden 1878 trykkes der gjennemsnitlig 300 sider om maaneden af konsulat-beretninger, og hertil kommer en masse tillæg, saa flommen breder sig i det uendelige.

Ved siden af konsulernes rapporter har man handels-beretninger, der gaar op i flere tusen sider; de udarbeides af konsuler og konsularagenter. Hvad skal man med alt dette papir? Det synes, som om departementet ordentlig er ængstelig for, at ikke hver liden konsul i den minste ravne-krog skal lægge sig tilstrækkelig i tøiet. Ingen

slaphed, hid med papirerne! Og konsulerne forsømmer sig ikke, de skriver disse beretninger sammen fra stedets aviser, snuser dem op fra et eller andet lokalt handels-blad eller fra en snakkesalig mand paa børsen. Det hjælper ikke, om stedet er som en flue paa det store handels-hjul, om det er blottet for havn, maaske endog for børs, om der ikke findes en eneste større forretningsmand, det maa alligevel konstatere sin absolute intethed.

Det er departementet, som faar disse indberetninger istand. Det sender cirkulærer rundt til alverden, cirkulærer med mange spørsmaals-tegn. Der spørges om ting uden nogen som helst betydning. Det meste kunde uden vanskelighed og med liden bekostning udarbeides hjemme af en statistiker ved hjælp af et par haandbøger. Det er dog ikke departements-folkene, der udklækker alle disse dybsindige spørsmaal, de sætter dem mangen gang blot i stil. En tømmermand fra Washington eller Dakota vil gjerne vide prisen paa planker og bord i Finland og Persien. Godt, han slaar op i en haandbog, men finder hverken Finland eller Persien. Dermed slaar han sig maaske tiltaals en tid, men spørsmaalet dukker paany op; han husker fra sine skoledage, at de angjældende lande har endel mennesker, Gud ved, om de har træer? Spørsmaalet giver ham ikke ro, det sysselsætter ham dag og nat, om aftenen spør han forsigtig i klubben, men ikke en mors sjæl kan give ham besked. Da kommer han i tanker om, at de Forenede Stater maaske har konsuler paa stederne, han henvender sig til børsen, hvor han faar det raad at skrive til departementet. Og ganske rigtigt, han sætter sig ned og afsender sine spørsmaal om planker og bord i Finland og Persien. Og departementet undser sig ikke, det sætter sig i bevægelse, skriver side op og side ned til konsulen i Helsingfors og konsulen i Teheran, det glemmer intet, spørger væk om tømmer-dimensioner, bredde, tykkelse, høvlede bord og uhøvlede bord, om sagbrug og kraften til at drive sagbrug, arbeids-tid og markedets stilling og priser, glemmer ikke engang at spørge om tømmeret i husene og møblerne.

Under udarbeidelsen lægger maaske en sekretær fingeren paa næsen, han faar en idé: Hvorfor blot skrive til Persien og Finland? Hvad om man tog al verdens lande med, lad os se, hvilke hemmelig-heder de kan røbe om planker og bord. Og man skriver til al verdens lande, og beretningerne kommer og trykkes.

Paa denne maade opnaar man at faa en flom af papir, men neppe noget mere. Det er vanskeligt at paapege en eneste ind-beretning af virkelig økonomisk værdi i de siste tyve aar.

En eiendommelighed er det, at medens vore konsuler ikke har

formaaet at præstere en eneste rapport af større betydning, har mange af dem ydet vægtige bidrag til vort lands — skjønliteratur. W. D. Howells skrev en udmærket bog om Italien, Eugene Schuyler gav os en fortrinlig oversættelse af Turgenjevs romaner. Flere andre — jeg nævner i flæng Hawthorne, Bret Harte og Penfield — har skrevet mange gode bøger, men derimod ikke en eneste offentlig konsulat-rapport af værdi. I det ene tilfælde havde de noget paa hjerte, om det andet var der intet at sige. Feilen ligger ikke hos mændene, den ligger i selve systemet.

„La Fronde".

(Efter **Frederick Dolman** i *Strand Magazine*).

Kvinde-bevægelsen skyder fart i vore dage. For ikke ret længe siden læste man om et aktie-selskab i Kalifornien, der udelukkende bestod af kvinder og var dannet med det maal for øie at anlægge og drive en jernbane. Kun kvinder skulde indvælges i bestyrelsen, ligesom kvinder i størst mulig udstrækning vilde blive benyttede som stationsmestre, konduktører o. s. v. Men rekorden blev slaaet i Frankrige for en tid siden. Dette kjæmpe-foretagende, der er sat igang af en kvinde, og som drives udelukkende ved hjælp af kvinder, er kvinde-bladet *La Fronde* i Paris.

Det har været et længe næret ønske blandt de engelske og amerikanske fremskridts-kvinder at kunne starte et saadant kvinde-blad, en dags-avis, der skulde tale kvindernes sag. Ved en underlig skjæbnens ironi blev det pariserinderne, de i vore emanciperede damers øine saa letlivede og ubetydelige pariserinder, der skulde komme til at sætte et saadant foretagende igang.

Det var høsten 1897, at man i de franske blade læste en notis, der vakte megen sensation rundt omkring i Frankrige. Notisen var meget kort; den lød saaledes:

Kvinderne er i flertal i Frankrige. Der findes for tiden mangfoldige tusen kvinder, saavel ugifte som enker, der sidder i selvstændige stillinger. De betaler skatter og afgifter til stat og kommune, men stemmeret har de ikke. De bidrager med haandens og aandens arbeide sin del til nationens velstand, og de kræver at høres i de store spørsmaal i samfundet, hvis medlemmer de er lige fuldt som mændene.

La Fronde, udgivet af kvinder for kvinder, vil være det rette talerør for kvindernes sag, deres ønsker og krav.

Paa gaderne vakte denne lille notis en voldsom opsigt. Overveiende blev den modtaget med smil og latter, man gjorde sig lystig over denne kvindernes nye kjephest, denne ide med et kvinde-blad. Mon bladet vilde leve maaneden ud?

Men det første numer kom, og det kom godt. Det solgtes i over 200,000 eksemplarer. Og fra nu af fik piben en anden lyd. Pressen hilste gjennemgaaende sin nye og smukke kollega velkommen med overstrømmende høflighed. Nu og da stødte man jo paa et slængord. Man kaldte bladet f. eks. »*Times* i skjørter« og mente hermed at have sagt noget rigtig ubehageligt. Men det kunde lige saa godt opfattes som en kompliment. Ti bladets ledelse var ligefrem udmærket, hurtig og sikkert bragte det nyheder, dets sprog var klart og greit som dets store kollegas i Londen.

Madame Durand.

Bladet har nylig for anden gang feiret sin fødselsdag. Der er ikke længer nogen tvil om, at bladet har forstaaet at skaffe sig respekt, det har fyldt den særstilling, det indtager inden pressen paa en glimrende maade, og dets fremtid er sikret.

La Fronde, hvilket underligt navn? Hvorledes er dog bladet kommet til navnet? Der er vist mange besøgende i Paris, der studser lidt og gjør sig selv det samme spørsmaal, naar de læser de store bogstaver i byens avis-kiosker. Maaske dukker der pludselig op en gammel erindring om en borgerkrig i Frankrige i midten af det syttende aarhundred, som i historien gaar under dette navn, *La Fronde* eller Slynge-krigen. Den kaldtes saa efter den slynge, gadegutterne benyttede i sine kampe; navnet blev af hof-partiet overført paa de oprørske modstandere af Mazarins styre. Men det er dog neppe fra denne latterlige episode i Frankriges historie, at bladet har hentet sit navn. Men hvorfra da? Jeg skal ikke kunne sige det. Og spør man bladets chef-redaktrice, madame Fournier, vil hun heller intet svar kunne give, hun vil blot trække paa skuldrene. Vi tør maaske slutte, at dette valg er uden al mening, et blot og bart

lune, der til overflod godtgjør, at det er en kvinde, der har grundlagt bladet og givet det navn.

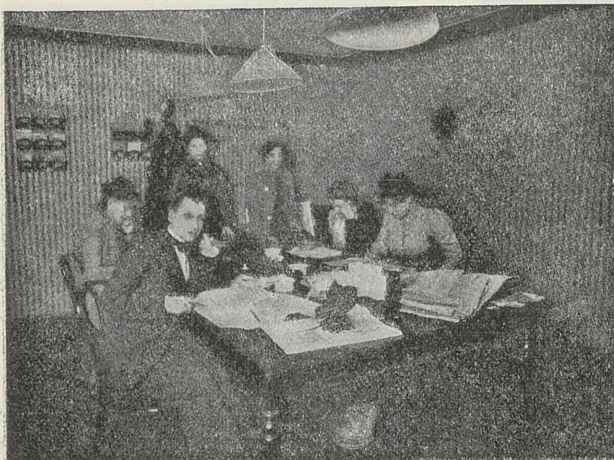
Paris har ikke som London sit avis-strøg, hvor byens bladkontorer findes samlede. De er spredte udover de centrale og vestlige bydele. *La Fronde* har sine lokaler i *Rue St. Georges*, der munder ud i *Rue de Lafayette*. Det er en vakker hvid murværksbygning paa 5 etager, særlig indrettet for et stort blad, uden dog at have noget fabrikmæssigt ved sig, bekvemt og hyggelig indrettet, lys og venlig. I denne henseende er den et fuldstændigt modstykke til Londons avis-bygninger i Fleet-Street, skidne og sværtede af kulrøg. En elektrisk buelampe kaster et skarpt lys paa bladets navn over indgangs-portalen, og i vinduerne ser man kopier af M.lle Dufous kolossal-billede, hvor Frankriges kvinder fra den glade bondepige til den blege nonne rækker hverandre hænder, medens de raaber bladet ud for alle vinde og hilser det som en ny banebryder.

Ved et besøg i Paris fik jeg lyst til at studere dette eiendommelige blad, se det paa nært hold. Ved at henvende mig til portnersken fik jeg straks en fiks liden avispige til at føre mig op til *redactrice-en-chef*, madame Fournier. Det var netop i kontortiden, og *madame* sad fordybet i sine manuskripter og korrektur-ark. Ikke desto mindre reiste hun sig straks og tilbød sig med udsøgt elskværdighed at vise mig rundt og give mig alle oplysninger om den interessante avis og dens historie.

La Frondes grundlæggelse skyldes helt og holdent madame Marguérite Durands energi. Denne dame er gift med et anseet medlem af deputeret-kammeret. I denne sin stilling er hun daglig kommet i berørelse med fremragende politikere og var nøie fortrolig med dagens politiske og sociale spørsmaal. Før hun startede *La Fronde*, havde hun i længere tid været medarbeider i *Figaro*. Hun var som skabt til at lede et stort kvinde-blad. Hun engagerede straks et halvt snes medarbeidere, unge kvinder, der kom fra alskens stillinger, ganske ukjendte med journalistik, mange af dem havde maaske ikke gjort sig nogen klar forestilling om det vanskelige, opslidende rutine-arbeide, der kræves i en stor avis. Og dog gjorde disse unge kvinder sit arbeide godt, de gik til det med liv og lyst, de hang i, og de har virkelig ogsaa udrettet noget. Ved siden af dem stod der tyve kvinder, der regelmæssig sendte sine bidrag til *La Frondes* spalter, uden dog at være fast knyttede til bladet. Af disse havde dog de fleste en smule journalistisk erfaring, enkelte havde endog i aarevis været faste medarbeidere i anseede pariser-blade. Blandt dem er saaledes en dame, hvis artikler længe

har været kjendt og skattet af det avis-læsende Paris. Hun leverer nu saa at sige daglig en eller anden artikel under sit mærke »Severine« til *La Fronde*, hun har ogsaa sin faste rubrik i bladet, hvor hun skriver sine smaa politiske eller sociale kauserier.

Jeg gjorde flere bekjendskaber blandt redaktions-personalet paa min rundtur i lokalerne. Jeg traf den financielle medarbeiderske ivrig optaget med at studere pengemarkedet, gjennemse børs-kurser og noteringer. Det var vistnok et baade anstrengende og kjedsommeligt arbeide, og det faldt mig ind, at det maaske var for at distrahere tanken fra denne prosa over paa behageligere ting, at hun havde dekoreret væggene med de aller nydeligste teater-plakater. Men rimeligere er det vel, at disse plakater skyldtes en kollega, der besørgede teaterkritiken ved det samme bord. Denne dame traf vi i trappen, hun var netop paa vei til en en première i *Théatre Français*. I reporternes værelse var der ingen at se. Jeg havde glædet mig lidt til at træffe de to smukke korrespondenter fra Rennes, der indlagde sig saa megen fortjeneste ved de hurtige nyheder, de bragte sit blad under Dreyfus-processen, hvis gjenoptagelse *La Fronde* havde kjæmpet for helt fra sit første numer.

Reporternes rum. Forrest en mands=klædt dame.

At dømme efter de medarbeidere, jeg traf i bladet, bestaar dets redaktion af en flok intelligente, dygtige og varmhjertede damer, der virkelig vil ofre noget for sit blad, for det meste unge, arbeidslystne kvinder, elskværdige og fuld af ynde, som man sjelden træffer kvinder udenfor Paris. Selve redaktions-rummene mindede allevegne om, at det var kvinder, der daglig færdedes her, overalt var der en properhed uden lige, blomsterduft i alle værelser, nips flød udover alle borde, kort og godt, man fik minst af alt indtrykket af, at disse kvinder, der holdt til huse her, var »blaastrømper«.

Det var bare en eneste af dem, jeg traf, der forstyrrede dette indtryk. Det var en af de politiske medarbeidere, der stadig optraadte i mands-klær.

Inde i redaktricens »helligdom«, der laa ved siden af hendes almindelige redaktions-rum, var der pragtfuldt. Dette værelse var mere udstyret som et boudoir end et redaktions-værelse, prægtig oplyst af elektriske lampetter; elegante møbler og kostbare malerier. Blandt de mange fotografier rundt alle vægge saa jeg det samlede redaktions-personale. Der synes i det hele at raade en enestaaende hjertelighed og kollegialitet mellem alle disse kvinder i dette blad.

Redaktionens fest=middag.

En gang aarlig — paa grundlæggerskens navnedag — samles de til stor festmiddag ude i Boulogne-skogen.

Ved siden af redaktricens private kabinet er biblioteket, et stort rum, rigt og smukt monteret. Her findes en masse bøger, bl. a. alle bøger, der er udgivne af franske kvinder. Nær sagt al den literatur, der er publiceret siden bladets oprettelse, findes samlet her. Daglig strømmer en mængde bøger ind allevegne fra, forfattere og forlæggere har vist *La Fronde*'s bibliotek megen opmærksomhed.

Sætteriet ligger i lofts-etagen. *La Fronde* beskjæftiger omkring tyve kvindelige sættere, sankede sammen fra de forskjellige trykkerier rundt omkring i Paris. Her opnaar de større løn end noget andet sted. Og sætteriet er indrettet efter alle sundhedens regler, er lyst

og hyggeligt, sætterskerne *sidder* endog under udførelsen af sit arbeide. Den unge dame, der har med korrektur-læsningen at gjøre, sidder i et lidet værelse ved siden af. Ivrig i sit arbeide med de mange aftryk foran sig er hun et billede paa ro og tilfredshed, egenskaber, der synes saa lidet forenelige med det irriterende og utaknemlige arbeide, hun sidder bøiet over.

For tiden fører bladet en hidsig kamp for at faa beholde sine kvindelige sættere. Det er væsentlig nat-arbeidet, det gjælder. Opinionen har i lang tid været stærkt imod anvendelsen af kvinder til dette nat-arbeide, det er ogsaa ved lov forbudt. Men ved en doms-kjendelse blev det for nogen tid siden tilladt madame Durand paa visse betingelser at anvende sættersker en del af natten. Denne kjendelse er imidlertid nylig indanket for kassations-retten, og man imødeser med stor spænding resultatet af dennes afgjørelse. Madame Durand har gjentagne gange protesteret mod dette forsøg paa at lægge hende hindringer iveien for anvendelsen af sættersker til nogle faa timers nat-arbeide. Hun har henvist til de gode sanitære forhold i sætteriet, hvor alle rimelige hensyn er tagne til de kvindelige arbeidere. Og det er jo saa meget mindre grund for kassationsretten at omstøde den omtalte kjendelse, som det er en bekjendt sag, at kvinder i stor udstrækning anvendes til nat-arbeide omkring i de parisiske trykkerier bl. a. med falsingen af aviserne.

Idræts-redaktricen.

Efter at have beseet de øvre etager sluttede jeg min runde nede i læse-salen, der indtager en saa fremtrædende plads i alle de franske stor-blades lokaler. I denne rummelige og koselige sal, der ligner et stort selskabs-værelse, samles til dagens forskjelligste tider en hel del damer; her tager de i ny og næ et glas portvin, drikker sin eftermiddags-te, læser aviser eller slaar af en passiar. Nu og da

giver bladet soiréer i denne sal, straalende feste, hvor man vil træffe ikke blot kvinde-bevægelsens ledere, men alle mere fremtrædende mænd og kvinder i fransk politik, kunst, literatur og presse. Den siste glimrende fest fandt sted i december paa to-aarsdagen for bladets grundlæggelse. I denne anledning modtog *madame* Durand talrige beviser paa agtelse og sympati fra alle hold. Blandt andet modtog hun fra venner og beundrere et kunst-verk i bronse, et basrelief, der fremstiller »Fortidens kvinder«, som løfter en flig af sløret og skuer den gryende dag med varsel om en ny tid for Frankriges kvinder.

La Frondes læse-sal er ogsaa mødestedet for adskillige foreninger, i hvis virksomhed bladet tager kraftig del. »Foreningen for kvinders stemmeret« har f. eks. møde her en gang hver maaned. Lige saa sikkert som det er, at *La Fronde* har skabt sig selv en position, lige saa sikkert udfylder det et virkeligt savn for de franske kvinder, hvis sag det har ført paa en overmaade dygtig maade. Dets ord blir hørt, og de finder gjenklang.

Man maa dog ingenlunde tro, at bladet udelukkende befatter sig med kvindernes affærer. Det er tvertimod et meget alsidigt og vekslende stof at finde i bladets rummelige spalter. Bladet har omtrent samme størrelse som de øvrige dagblade i Paris og koster tre øre i gadesalg. Her findes politik og literatur, handel, skibsfart og kunst ligelig fordelt i hvert numer. Endog idrætten har sin plads; denne behandles dog ud fra kvindernes standpunkt. Det er dog særlig de kvindelige arbeideres sag, der altid har ligget *La Fronde* paa hjerte; blandt disse finder man ogsaa bladets sikreste abonnenter. Det har oprettet et eget kontor for arbeids-søgende kvinder.

I politik er bladet nærmest radikalt, og overensstemmende med kvindens dybeste interesser arbeider det for fred og voldgift mellem nationerne. Englænderne bør mindes den kraftige protest, hvormed *La Fronde* for nylig tog afstand fra vittigheds-bladenes tegninger og en del smuds-blades fornærmelser mod dronning Viktoria.

Paaskedag og paaske-fuldmaanen.

Af kirke-historien er det bekjendt, at der i midten af det 2. aarhundred opstod en heftig strid mellem de øster- og vesterlandske kristne angaaende tiden for paaskens festligholdelse. Menighederne i Østerlandene vilde nemlig vedblive at feire paasken paa samme tid som jøderne, medens de vesterlandske kristne holdt det for rettest

at høitideligholde opstandelses-festen paa en søndag, eftersom Kristus jo var opstanden paa denne ugedag. Denne strid endtes ved kirkemødet i Nicæa i aaret 325, hvorved det bestemtes, *at paasken over hele kristenheden altid skulde helligholdes paa den søndag, som følger nærmest efter første fuldmaane efter vaarjevndøgn (21. marts), men naar fuldmaanen indtræffer paa en søndag, skal paasken opsættes til den paafølgende søndag.* Herved vilde man søge at undgaa at høitideligholde paaske-høitiden paa samme tid som jøderne; ti jødernes paaske begynder paa vaarfuldmaane-dagen, som derfor kaldes *paaske-fuldmaanen,* paa hvilken ugedag den saa end falder; de kristnes paaske begynder den paafølgende søndag. Men falder paaske-fuldmaanen netop paa en søndag, som altsaa blir den jødiske 1. paaskedag, saa opsættes den kristelige paaske til den næstfølgende søndag.

Den tidligste termin, paa hvilken paasken efter denne bestemmelse kan falde, er den 22. marts og den sildigste 25. april. Paaske-fuldmaanen kan aldrig indtræffe før den 21. marts eller efter den 18. april. Det er imidlertid sjeldent, at paasken opnaar disse to ydergrænser. I 1818 indtraf paaskedag den 22. marts, og dette vil ikke finde sted førend i aaret 2285. I 1886 faldt paaskedag paa den 25. april, og dette indtræffer atter i aaret 1943.

Maanens bevægelse er imidlertid ujevn, og det er derfor noget vanskeligt forud at beregne fuldmaanen. Men ved paaskens beregning har man rettet sig efter maanens middel-bevægelse, som er jevn og ligger til grund for den saakaldte *cykliske* beregning.

Ved *cykel* (cirkel) forstaar man i tids-regningen et vist antal aar, efter hvis forløb visse forhold, som under dem har fundet sted, atter indtræffer i samme orden. I den kristne kalender benyttes to saadanne cykler, nemlig den 28-aarige *sol-cykel* og den 19-aarige *maane-cykel.* At udvikle teorien for anvendelsen af disse cykler, vilde her føre for vidt; vi nævner blot, at den 19-aarige maane-cykel slaar meget nær til for bestemmelsen af ny- og fuldmaanerne, og at man derved ikke tager hensyn til de smaa uregelmæssigheder ved maanens bevægelse.

Det kan saaledes hænde, at den cyklisk beregnede fuldmaane indtræffer enten en dag før eller en dag efter den virkelige fuldmaane; dette er saaledes tilfældet iaar, da den virkelige fuldmaane indtraf paa selve paaskedag, (den 15.), medens den cyklisk beregnede indtraf paaske-lørdag (14.), og da den cykliske beregning nu er almindelig antaget, staar dette ikke i strid med den vedtagne bestemmelse om tiden for paaske, som blev vedtaget paa kirke-mødet i Nicæa. Uagtet den astronomisk beregnede fuldmaane iaar indtræffer paa

selve paaskedagen, blir dog paasken feiret lovmæssig efter den engang vedtagne kirkelige bestemmelse.

Hvis paaske-fuldmaanen blev bestemt efter nøiagtig astronomisk beregning, vilde deraf opstaa store ubekvemmeligheder. Antager vi, at den næste fuldmaane efter 21. marts indtraf paa en lørdag kl. $11^3/_4$ i Kristiania, saa var den næste dag, som var søndag, paaskedag der. Men da Stockholm ligger saa meget østligere end Kristiania, at klokken der viser $^1/_2$ time mere end Kristiania-ure, saa vilde den samme fuldmaane i Stockholm være indtruffen $^1/_4$ time efter midnat, altsaa om søndags morgen, og følgelig skulde paasken der forlægges til næste søndag, altsaa en uge senere end i Kristiania. Man kunde endog i et og samme land komme til at holde paasken en uge senere i den østlige end den vestlige del. Da protestanterne i Tyskland antog den gregorianske kalender (ny stil), besluttede man at beregne paaskefuldmaanen nøiagtig efter astronomiske tabeller, men for at undgaa, at paaskens høitideligholdelse skulde afhænge af stedets beliggenhed mod øst og vest, men blive holdt paa en og samme dag over hele kristenheden, fastsatte man, at klokkeslettet, naar paaskefuldmaanen faldt, skulde bestemmes efter Uranienborgs meridian. Men ogsaa dette voldte ubekvemmeligheder. I lande, der er befolket af baade katolske og protestantiske indbyggere, indtraf undertiden det tilfælde, at der var en uges forskjel mellem katolikernes og protestanternes paaske — naar nemlig paaske-fuldmaanen efter den nøiagtige astronomiske beregning indtraf paa en lørdag, men efter den cykliske beregning paa den næstfølgende søndag, eller omvendt. I den siste fjerdedel af det 18. aarhundred besluttede derfor protestanterne sig til at beregne paaske-fuldmaanen cyklisk ligesom katolikerne.

*

* *

Ved den cykliske beregning saavel af den jødiske som den kristelige paaske er øiemedet dog ikke opnaaet, nemlig forebyggelsen af, at de feires samtidig. For at undgaa dette sammentræf, forordnede keiser Justinian allerede i aaret 547, at paasken skulde feires paa den 21. dag efter den nymaane, ved hvilken tiden for paaske-festen bestemmes. I aaret 1778 bestemte de tyske rigs-stænder af samme grund, at paaskedag skulde feires den 19. april (istedenfor den 12.). I aarene 1805, 1825, 1828 og 1832 indtraf den jødiske og den kristelige paaske paa en og samme dag og blev ogsaa feiret samtidig. I aaret 1903 indtræffer begge fester atter paa samme dag, nemlig den 12. april.

Beda den ærværdige beretter, at Kristi opstandelse ifølge overlevering fandt sted den 25. marts, og i den ældste tid feirede man

i Gallien paasken paa dette datum. Paa den tid, da den gregorianske kalender-forbedring fandt sted, har man foreslaaet at fastsætte paaskedag paa den 1. eller 2. søndag i april. Joh. Bernoulli har foreslaaet, at paaskedag henlægges til 1. søndag efter jevndøgn (efter 21. marts) uden hensyn til maane-faserne.

S. A. Ramsvig.

Mc Kinley eller Bryan?

(Efter **Henry Nelson** i *Atlantie Monthly*).

Ved det forestaaende præsident-valg i de Forenede Stater vil nye spørsmaal for en væsentlig del melde sig under valg-diskussionen. Det er ikke til at tage feil af, at de politiske partier i den siste tid for en ikke ringe del beherskes af socialistiske synsmaader. Særlig det omdannede demokratiske parti har siden beskyttelses-systemets dage i denne henseende gjennemgaaet en rask udvikling. Men ogsaa det andet parti synes til en vis grad at være inde paa den tanke, at det er statens pligt at gribe ind ved arbeidets ordning og fordeling til skade for den frie konkurrence.

Disse anskuelser vil da nødvendigvis ogsaa sætte sit præg paa den forestaaende valgkamp. Den bevægelse, der i 1896 blev reist af en masse arbeidere og bønder sammen med en flok af hele og halve socialister, med Bryan i spidsen, var ikke saa meget en bevægelse, for at paakalde statens hjælp for de »besiddelsesløse«, som om vi gaar en ny krig mod kapitalen imøde. Ikke saa at forstaa, at den private formue netop vilde trues, om Bryan skulde seire, men det konservative parti vilde dog have grund til med ængstelse at følge hvert skridt paa den vei, der er udstukket af Chikago-programmet. Ganske vist er den overveiende del af dem, der gav Bryan sin stemme, fuldt paa det rene med dette programs ugjennemførlighed. Men faren er der ikke desto mindre; den ligger i, at disse folk har skabt en uro i arbeidernes sind og ophidset dem mod de besiddende klasser. Og det er desværre saa, at kapitalen, den lovbeskyttede amerikanske stor-kapital, har gjort altfor lidet for at dæmpe denne uro; tvertimod maa det siges, at der er taget altfor mange overilede skridt, der har været skikkede til at give den næring.

En sag, der under aarets valgkamp vil træde stærkt i forgrunden, er »ring«-spørsmaalet, de vældige amerikanske ringe, der igjen staar i nøie forbindelse med tarif-spørsmaalet. Her staar partierne skarpt

mod hverandre. Parallelt med disse strids-punkter løber en anden sag, der i den siste tid har været meget fremme under de politiske drøftelser; det er imperialismen. Og her er spaltningen mellem partierne den samme. I sin almindelighed er republikanerne tilhængere af imperialismen, medens det demokratiske parti stærkt misbilliger den. Men der findes en del demokratiske beskyttelsesmænd og imperialister, der mener, at Mc Kinleys politik er det rigtige og det sikreste middel til at fremhjælpe handelen og øge national-formuen. Omvendt findes en ikke ganske liden fraktion blandt republikanerne, der ligesaa stærkt hævder, at vor politik maa søge sin berettigelse i de ofte citerede ord i vor uafhængighedserklæring, »at enhver regjering henter sin ret til at regjere over andre i disses samtykke og billigelse.« De kan ikke finde det rigtigt, at der oprettes et strengt formynderi over et fremmed folk mod dette folks vilje og ønske, et saadant skridt vil være stridende mod de republikanske principer, vi hidtil har hævdet. Denne overbevisning stemmer ogsaa best med de grundsætninger, det demokratiske parti har haandhævet lige siden slave-handelens afskaffelse. Disse principer vilde forhaanes, om der etableredes et imperialistisk formynderi over Filippinerne. Ti hvad republikanerne vil, er simpelt hen et styre over disse øer efter principer, der ingensomhelst hjemmel har i vor forfatning, og en saadan fremgangsmaade maa være enhver demokrat usmagelig, hvad enten han i 1896 gav Mc Kinley eller Bryan sin stemme.

Imperialismen kommer saaledes til at spille en fremtrædende rolle under valgkampen, og mange sider af dens væsen vil lægges frem for vælgerne af aviser og folketalere. Først og fremst vil præsidenten og hans parti gjøres ansvarlig for krigen paa Filippinerne og alle de ubehagelige følger, saavel denne krig som krigen med Spanien har medført. Det er egennyttige motiver, et forkasteligt begjær efter kolonier, der har bragt os ind i disse krige, og det republikanske parti faar bære ansvaret, fordi det har brugt skatteydernes penge til at fremme en saadan krig. Men det republikanske parti vil neppe være i forlegenhed med at svare; det vil maaske henvise til andre mægtige landes politik og hævde, at civilisationen fremmes ved at udstrække vor handel til disse halvvilde og fjerne folkeslag, at de Forenede Stater blot opfyider en ligefrem pligt ved at bringe disse øer under civilisationens indflydelse.

Et andet stridens spørsmaal, der just ikke er nyt af aaret, vil paany blusse op. Det er sølv-spørsmaalet, der var det centrale under den siste valgkamp. Ganske vist er der liden sandsynlighed for, at

nogen regjering vil være istand til at omstøde den nu vedtagne myntfod i de kommende fire aar. Helt rolig kan man dog neppe være. En del politikere, der har været med at vedtage den nye lov om myntfoden, politikere, for hvem partiet er alt, og som blot bedømmer en sag efter, hvor meget der er at tjene for partiet paa den, var saa sent som ifjor høst af den mening, at spørsmaalet uden fare kunde udstaa til valget iaar, det kunde maaske endnu engang gjøre sin nytte. Paa grund af det stramme penge-marked saa de sig dog nødte til at drive forslaget igjennem; det blev vedtaget i begge kamre. Alligevel tør denne sag atter dukke op, fordi Bryan ogsaa iaar er demokraternes kandidat, og spørsmaalet er da, i hvilken grad den vil paavirke dem, der iaar paa grund af uenighed med den af Mc Kinley befulgte politik særlig i imperialisme-spørsmaalet vil unddrage ham sin stemme. Og nu det store antal demokrater, som sist stemte paa republikanernes kandidat, vil de ogsaa iaar bøie sin nakke under imperialismens aag og støtte en politik, som de af hjertet misbilliger, eller vil de kaste sin stemme paa Bryan og derved maaske bringe landet op i usikre og utaalelige forhold i penge-spørsmaalet?

Mc Kinley er for øieblikket det republikanske partis store mand, han er den typiske repræsentant for partiet i godt og ondt, han behersker det fuldstændigt. Han er en klog og beregnende politiker og en saare »udviklingsdygtig mand«, det maa man lade ham. Han var oprindelig ikke stemt for krigen, men blev drevet ind i den. Og dog var han tilslut den, der satte den kraftig igjennem. Han var til en begyndelse imod at beholde Filippinerne, men han skifter efterhaanden mening og fik sit parti til at gjøre det samme, det billigede en politik, der ved freds-slutningen satte øernes afstaaelse igjennem. Han forkyndte i sit budskab, at der gjennem forfatningen skulde tilsikres de nye besiddelser fuld beskyttelse, og hævdede frihandelsprincipet i forholdet mellem Unionen og Portoriko. Men paavirket af beskyttelses-mændene slog han en streg over dette standpunkt, ligesom han før havde firet med hensyn til forfatningens anvendelse paa kolonierne. Det er unegtelig en vis metode i denne uafladelige flugt fra sin mening. Hans overbevisning holder tappert skridt med landets eller rettere partiets mening, hvad der i dette tilfælde kommer ud paa et. Mc Kinley er saaledes en farlig modstander, fordi han forstaar den kunst at rette sin overbevisning efter, i nogen grad ogsaa at bearbeide sit partis mening. Bag denne mand staar en vælger-flok paa mange millioner, der sætter sin lid til kapitalens magt i handels-politiske og sociale øiemed. Mod dette plutokrati stod i 1896 7 millioner vælgere, og der vilde have staaet endnu flere, om

ikke valg-programmet havde været saaledes affattet, at det tvang alle, der holdt paa eiendoms-retten, til at bekjæmpe det.

Mc Kinleys styrke i imperialisme-spørsmaalet vil lettelig undervurderes af hans politiske modstandere. Sikkert er det, at denne politik en tid lang har været i skuddet, om end maaske en mærkbar reaktion nu er forhaanden. Derfor vil denne sag tages paa med nænsomme hænder af republikanerne, det er dens moralske side, der væsentlig vil blive drøftet paa valgmøderne som en sag af saare stor betydning for vore handels-interesser. Der er altid noget bestikkende i talen om det store kald at opdrage ukultiverede folkeslag, at gjøre »gode mennesker af dem«. Whitefield prædikede ogsaa slave-handelens lov, fordi han troede det var de kristnes pligt paa denne maade at frelse negrenes sjæl. Det virksomste middel til at frelse sjælen, var at eie kroppen. Som man ser, har Whitefield fine efterfølgere.

Det republikanske parti vil ikke kunne undgaa at berøre »ring«-spørsmaalet, og deres protester mod de saakaldte ringe og de mange monopoler vil vistnok ikke staa tilbage for demokraternes. Men uheldigvis har republikanerne i disse ting kompromitteret sig for stærkt til, at de med held skal kunne rage sine brændte kastanjer ud af ilden. Republikanerne tror nu engang paa sammenslutningen af kapitaler, og de vil her have alle de stemmer mod sig, som i den hensynsløse sammenkobling af penge og magt ser en ubodelig skade for landet.

Det er dog ikke disse spørsmaal, der vilde træde stærkest i forgrunden, om Mc Kinley og hans tilhængere fik bestemme partiets program. Ti ligesaa sikkert som de tror, de gjør en god gjerning ved at reise koloni-spørsmaalet og udstrække Unionens magt over fjerne øer og folkeslag, ligesaa sikkert har de en stærk fornemmelse af uholdbarheden af et saadant program ude blandt den store vælgermasse. De mærker det daglig i det store frafald i partiets rækker. De ved, at den overveiende del af guld-demokraterne, der skaffede dem seir i 1896, er erklærede modstandere af imperialismen. Af denne grund vil de skyve disse spørsmaal saa meget som muligt tilside og søge at holde sine tropper sammen ved paany at slaa mynt af Bryans sølv. I dette spørsmaal ved de, at de har landet med sig. Der ulmer endnu under det gamle sølv-spørsmaal, og nylig har vi seet den demokratiske kandidat, der ellers burde være den nærmeste til at bringe det ud af verden, paany puste liv i det. Republikanerne holder paa guld-myntfoden og »sunde penge«, og dette giver dem en sikker position, som det aldrig vil lykkes demo-

kraterne at rokke, hvis sølv-spørsmaalet skal være første post paa deres program.

Hvad Bryan angaar, saa synes ogsaa han allerede at være udpegt som sit partis kandidat. Han har mange modstandere blandt demokraterne, mange er blet træt af hans program. I realiteten er de dog fuldt ud enige med ham; det er blot hans taktik, hans lidt brydsomme ærlighed, der falder dem lidt tung for brystet. De er mod dette ulyksalige »sølv«, fordi der intet er at tjene derpaa, men tvertimod meget at tabe. Det demokratiske parti bestaar for tiden af to fraktioner, det ene med Bryan og senator Jones i spidsen, der er opfyldt af en ren kulsvier-tro paa sølv-spørsmaalets retfærdighed. Det andet parti ledes ikke af noget bestemt politisk motiv, men forfølger blot sine egne sær-formaal, noget program holder dem ikke sammen, det er politiskt stemmekvæg. Partiet mangler ialfald for øieblikket en brugbar kandidat, og lykkes det dem ikke at finde en anden, vil de akceptere Bryan. Det er derfor det sandsynlige, at det republikanske parti ogsaa iaar maa optage kampen med Bryan. Og det ser republikanerne gjerne; det giver dem en kjærkommen anledning til at knipse med fingrene og holde sølv-spørsmaalet op for vælgerne til skræk og advarsel. Dette spørsmaal vil utvilsomt borttage enhver chance for Bryan, om han giver det den samme fremtrædende plads paa programmet iaar som for fire aar siden, hvor gode trumfer han end kan have paa haanden i sin kamp mod imperialismen. Fornegte sit gamle program fuldkommen, det kan han ikke, det vil ogsaa skaffe ham af med hundred tusener stemmer. Hvad skal saa den arme mand gjøre i en saadan klemme? I sølv-staterne vil spørsmaalet være vælgernes eneste program, i øst-staterne og de vestlige mellem-stater vil det paa grund af Bryans navn gjøre sig stærkere gjældende, end demokraterne skjøtter om; i de store agerbrugs-stater i det indre har det derimod en underordnet betydning.

Det demokratiske parti vil modsætte sig republikanernes forsøg paa at kaste overbord det demokratiske regjerings-princip ved at tvinge ind paa et fremmed folk en styrelse, der er folket imod. Demokraterne vil ikke betænke sig paa at kalde krigen mod den filippinske befolkning uretfærdig og grusom, de vil gjøre et numer af regjeringens fremgangsmaade mod den mahomedanske befolkning paa Sulu. De vil pege paa den freds-slutning, der forpligter os til at betale 70 millioner kroner til en ny krig, som en politisk daarskab og forbrydelse. De vil sætte militarismen op som et monstrum, der ikke vil undlade at øve sin virkning paa vort folk, der aldrig har havt synderlig tilovers for en staaende hær. De demokratiske folke-

talere vil hævde, at al denne staahei, alle disse overgreb i de østlige stater er skeet i de begunstigede klassers interesse, det er kapitalen, som høster fordelen af imperialisme-politiken, og de fattige klasser, der maa betale omkostningerne. Og de af vælgerne, der deler disse anskuelser, vil stemme for hvilken som helst mand, der stilles op mod Mc Kinley, selv om denne mand er Bryan, hvem man maaske sist negtede sin stemme.

Udfaldet af valgene er vanskeligt at forudsige. Det politiske barometer kan undergaa mange forandringer til høsten. Det kan dog siges, at Mc Kinley vilde have den største chance, saa fremt sølv-spørsmaalet kommer stærkt i forgrunden, og det kan lykkes hans parti at bevare den samme uklarhed i imperialisme-politiken som hidtil. Hvis paa den anden side det demokratiske parti kunde finde en kandidat, der stod frit over for Chikago-programmet, og paa sit program satte modstand mod okkupation af Filippinerne, og det samtidig kunde lykkes ham at eftervise, hvad den republikanske imperialisme bærer i sit skjød, vilde partiet have de beste udsigter. Med Bryans navn i spidsen falder det vanskeligere.

Herbert Spencer og socialismen.

(Efter dr. Wilhelm Schallmayer i *Zukunft*).

Herbert Spencer feirer sin 80. fødselsdag den 27. april. Naar en mand med hans tanke-dybde og hans kundskabs-tørst og skaber-evne har faaet et saa langt liv, maa dette i ethvert land føles som en særegen gunst af skjæbnen. Der turde vel — om overhode — kun gives faa mennesker, der i samme grad som han behersker vor tids viden. Og i al sin kolossale viden er han besjælet af en sandheds-kjærlighed, der aldrig viger for noget som helst hensyn.

Naar han til trods herfor ikke læses meget udenfor sit sprog-samfund og, skjønt meget nævnt, dog er lidet kjendt, saa ligger dette nærmest i hans skrifters store omfang, men dernæst ogsaa for en god del deri, at hans stil frembyder vanskeligheder, som en oversættelse ikke har let for at overvinde; end videre i en vis bredde i hans fremstilling og i en for læseren ubekvem tendens til gjentagelser, der gjør det besværligt at arbeide sig igjennem hans skrifter.

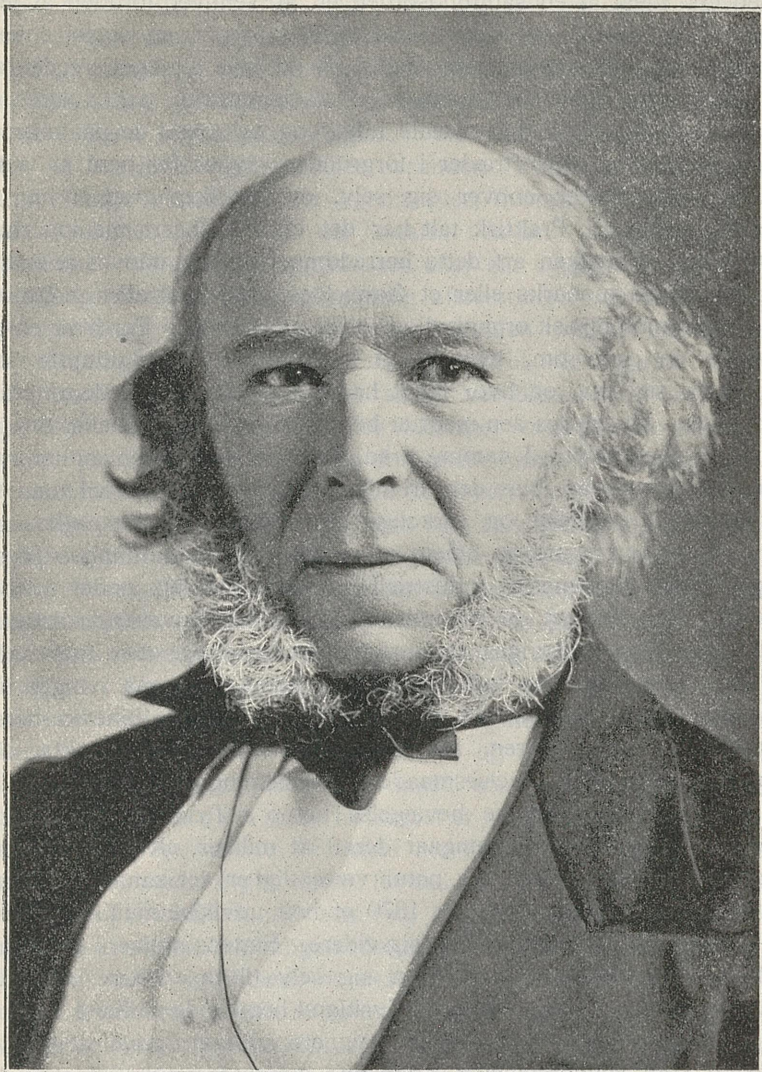
Man nøier sig for det meste med referater og citater, og det er allerede meget, naar man ved, at han foruden forskjellige mindre skrifter

har udgivet et værk i 11 bind, »Den syntetiske filosofis system«, hvoraf første bind behandler »Videnskabens grundlove«, andet og tredje »Livs-lærens grundlove«, fjerde og femte »Sjæle-lærens grundlove«, sjette til niende »Samfunds-lærens grundlove« samt tiende og ellevte »Moralens grundlove«. Endvidere pleier man at vide om ham, at han selv betegner sin anskuelses-maade som udviklingsfilosofi; at han altsaa har overført den af hans store landsmand Darwin repræsenterede opfatning af plante- og dyre-verdenens udvikling paa alle livets omraader, deriblandt ogsaa paa etiken. Maaske ved man ogsaa, at han i erkjendelses-teorien vistnok staar Kant nær, men lige saa lidt hylder en ensidig idealisme som en ensidig materialisme, men indtager et mellem-standpunkt. Derimod synes der selv i Tyskland at være meget faa, der selv har læst hans hovedværk eller ogsaa blot har havt det i hænderne.

Og dog behandler hans skrifter udførlig de bevægelser, der rører sig i tiden, problemer, hvortil enhver indtager standpunkt, vistnok i regelen med mer lidenskab end indsigt. Saaledes omtaler Spencer i fjerde bind af »Samfunds-lærens grundlove« det sociale spørsmaal, spørsmaalet om den evige fred og forholdet mellem krigsvæsen og kultur og henpeger derhos paa synspunkter, der i den offentlige diskussion af disse spørsmaal tildels kun utilstrækkeligt, ja tildels slet ikke pleier at komme i betragtning. Med de til bedømmelsen af disse spørsmaal nødvendige forkundskaber, saa vidt som sociologi, psykologi og etik kan yde dem, er maaske ingen nulevende bedre udrustet end Spencer; det turde derfor være nyttigt nærmere at undersøge hans standpunkt i et af disse vigtige spørsmaal. I det følgende skal vi omtale hans forhold til de moderne socialistiske og kommunistiske bestræbelser.

Spencers synspunkter lader sig sammenstille paa følgende maade: For det første, at disse idealer blot kan gjennemføres paa den individuelle friheds bekostning, hvad der for ham betyder et socialt tilbageskridt. For det andet, at deres virkeliggjørelse maa føre til udviklingen af et nyt aristokrati og til en større kløft mellem den nye herskende klasse og den beherskede mængde, end der hidtil nogensinde har bestaaet. For det tredje, at det nuværende, i det store og hele endnu af ren egoisme ledede samfund ikke paa en gang kan omdanne sig til et af broder-følelse fyldt samfund, saaledes som det vilde være nødvendigt for den socialistiske ideal-stats bestaaen. Og for det fjerde, at de til den socialistiske teori svarende indretninger, om de overhode vilde komme til at bestaa i nogen længere tid, efterhaanden maatte gjøre racen slettere.

Socialismen forlanger efter Spencers mening, at staten ved hjælp af en byraakratisk regulering skal lede alle sine borgeres erhvervsarbeide og drage omsorg for deres livs-underhold. Til opretholdelse

Herbert Spencer.

af orden og til sikrelse af hensigtsmæssigt samvirke maatte der forlanges ubrødelig lydighed i denne arbeidende organisation paa samme maade som i en hær-organisation; og denne lydighed maatte frem-

tvinges med strenghed. Men ikke den fremtvungne orden, hvorved enhver af staten anvises sin plads og sine pligter, vilde være et fremskridt, men det frivillige, paa overenskomst grundede samvirke. Spencers ideal af en samfundsorden er, at »enhver foruden at leve sig selv fuldt ud, ved siden deraf ogsaa opfylder en social enheds funktion, og at enhver blir dygtig til at leve sit eget liv derved, at alle andre gjør det samme«. Det spørsmaal, der dukker op ved betragtningen af den sociale udvikling, og som i de paafølgende perioder mer og mer træder i forgrunden, synes for ham at være: Hvor langt tilhører enhver sig selv, og i hvilken grad er han de andres eiendom? Praktisk talt har det efter Spencers mening ringe betydning, af hvilken art dette herredømme er, som udøves af andre: om det er en monarks eller et faa-vældes, en demokratisk majoritets eller en kommunistisk organisations bestemmelses-ret. For hver enkelt gjælder det kun om, hvor langt han hindres i at udnytte sine evner for sig selv, og hvor langt han tvinges til at gjøre dem nyttige for andre. Hvorledes den magt er beskaffen, som hindrer eller tvinger ham, er ligegyldigt. I samme grad, som en samvirken ophører at ske tvangsmæssig, blir den frivillig. I almindelighed vil man se, at saavel de politiske og kirkelige som ogsaa de industrielle reguleringer taber i tvang, jo høiere man stiger op fra samfundets lavere typer: det moderneste industrielle system er det, under hvilket tvangen er reduceret til minimum. Skjønt den nuværende arbeider ofte ubarmhjertigt tvinges af omstændighederne og ofte intet andet valg har end at gaa ind paa haarde betingelser, saa tvinges han dog ikke af nogen herre til at antage disse. Denne høie vurderen, om ikke overvurdereren, af en blot formel frihed er karakteristisk for den engelske anskuelsesmaade i modsætning til den tyske.

At den socialistiske bevægelse netop i Tyskland har antaget saa store dimensioner, fremgaar deraf, at militær, civil og industriel tvangs-organisation efter sin natur væsentlig er det samme. I Tyskland bestod der allerede før 1870 et høit udviklet militært system, der siden den tid har udviklet sig videre. Statens militære eiendomsret over undersaatterne strækker sig selv til de tyskere, der lever i udlandet. Som følge af den i Tyskland herskende militære og halvt absolutistiske aand, vilde dets indbyggere anse et byraakratisk styre næsten som selvforstaaeligt og neppe kunne forestille sig et andet. Det socialistiske stats-ideal er en form for det byraakratiske styre: deraf kan man forklare sig det tyske socialdemokratis styrke. Men i modsætning til det socialistiske ideal mener Spencer, at den fra militarismen stammende tvangs-kooperation mer og mer bør fortrænges

af den frivillige kooperation. Den heldigste form for arbeids-organisationen og den beste garanti for en retfærdig fordeling af indtægten er efter hans anskuelse arbeids-forbund, i hvilke arbeiderne selv kunde være produktions-midlernes eiere, styre sig selv og arbeide sammen henimod styk-løn. Mere kompliceret styk-arbeide, f. eks. ved maskinbygning, maatte grupper af enkelte medlemmer af forbundet overtage. Det vanskelige ved udførelsen ser han godt. Ti alt vil afhænge af, at man sikrer saadanne foretagender en intelligent og ærlig ledelse, uden at den indre harmoni lider derunder. Derimod vilde systemet fjerne mange vanskeligheder og mangler, hvoraf de nuværende forbunds-systemer lider, hvor der betales tids-løn. Ifølge disse staar arbeiderne i forskjellige løns-klasser efter sin dygtighed — en kilde til uheldige forhold, da en almindelig afstemning i regelen er ugjørlig og afgjørelsen ved valgte tillidsmænd sjelden undgaar bebreidelsen for vilkaarlighed. Dette vilde være udelukket ved styk-løn; og den i de kapitalistiske forhold kun altfor vel begrundede fordom hos arbeiderne mod styk-løn vilde her ikke mer være paa sin plads. Ti styk-lønnen vilde fastsættes af forbunds-styret, der har de samme interesser som de øvrige arbeidere. Hvert medlem vilde anvende saa megen energi paa arbeidet, som han selv lyster, og saa megen dygtighed, som han besidder, og vilde faa det fulde vederlag for sit arbeide, uden videre fradrag end den bestemte del af administrations-omkostningerne. Et arbeids-opsyn til at forebygge dovenskab vilde ikke være nødvendigt, og dermed var en vigtig aarsag til misstemning, tvistigheder og omkostninger fjernet. Forbunds-styrets regjerings-funktioner vilde være meget ringe. I det høieste kunde kvaliteten af det leverede arbeide føre til misnøie og uenighed. Dermed var da den ringeste grad af tvang naaet, som er forenlig med fælles arbeide: ethvert medlem inden forbundet er med hensyn til det arbeide, han yder, sin egen herre. Spencer hævder den mening, at den nuværende industrielle organisation, for saa vidt den er grundet paa lønsarbeide, ikke vilde kunne staa sig i konkurrencen med dette nye system. Jo større fremgang saadanne forbund havde, desto mer vilde arbeiderne slutte sig til dem; de vilde kunne optage de beste arbeidere, medens arbeidere, der besad mindre dygtighed, maatte arbeide videre som entreprenørernes løns-slaver: saaledes vilde antallet af de bedre arbeidere tiltage, og de sletteres tal minke.

Men de beste industrielle indretninger forlanger ogsaa det beste menneske-materiale; saaledes vilde det bestandig være vanskeligt at finde en ærlig og dygtig forvaltning. Men selv om denne vanskelighed fjernedes, kunde saadanne forbund lide skade ved funktionærernes

meningsforskjel indbyrdes eller ved misundelse mellem krops- og hjerne-arbeiderne. Den ringe kapital-fordeling ved saadanne foretagender i sammenligning med de moderne aktie-selskabers kjæmpemidler synes Spencer ikke at anse for betænkelig, skjønt han ikke udtaler sig videre derom.

Hvad nu udviklingen af et nyt aristokrati angaar, saa fordrer virkeliggjørelsen af det socialistiske ideal en uhyre, kunstig sammensat forvaltnings-mekanisme med forskjellige grupper lige op til en central autoritet. Denne almægtige organisation, der i samfundets navn kom til at forføie over al kapital, al jord og grund, kommunikations- og befordrings-midlerne og al politi- og krigsmagt, vilde dog uundgaaelig skaffe sig fordele paa de beherskedes bekostning. Den vilde bestaa af mænd, der besjæledes af den samme egoisme som arbeiderne, men var hævede over enhver høiere kontrol. At deres repræsentation fremgik af valg, vilde ikke i længden være nok til at holde dem i afhængighed af sine vælgere, da selv en liden organisation stedse er en større, men ikke organiseret mængde overlegen. Dermed vilde der skabes grundlaget for et aristokrati, der, naar det engang var konsolideret, vilde være mægtigere end ethvert lignende faamands-vælde fra tidligere tider. »Naturligvis,« saaledes slutter Spencer disse udviklinger, »vil alt dette ikke bringe nogen socialist til at holde en saadan udgang for mulig. Lige saa lidt som den ivrige tilhænger af en religiøs bekjendelse, mod hvem man gjør en skjæbnesvanger indvending, tviler paa, at der alligevel gives en gjendrivelse, selv om ingen saadan falder ham ind, eller lige saa lidt som en forelsket, der ser en mangel ved sin tilbedte, kan bringes til nøkternt at overlægge, hvilke følger der heraf vil opstaa i ægteskabet: lige saa lidt vil ogsaa socialisten, der er forhekset af sit ideal, ønske at høre paa en saadan kritik eller tillægge den nogen vægt.«

Det socialitiske ideal forudsætter efter Spencer en høiere etisk udvikling. Naar, siger han, socialisterne haaber ved et administrativt taskenspiller-kunststykke at kunne organisere et samfund — »fremtidsstaten« —, hvori egoistiske mennesker skal opføre sig uegennyttigt, og naar de regner med virkningerne af det gode, uden at bekymre sig om tilværelsen af dette gode selv, saa driver de en social alkymi, der af uædle naturer vil udvinde ædle handlinger. For at anskueliggjøre uhyrligheden ved denne illusion, opregner han et udvalg af kjendsgjerninger, der synes ham tilstrækkeligt at belyse den politiske morals og samfunds-moralens lave nivaa i de vigtigste kulturlande, England, de Forenede Stater, Tyskland og Frankrige: i Tyskland blandt andet udstødelsen af officerer, der afslaar den i loven forbudte

duel, i Frankrige ordens-svindelen og Panama-skandalen. Han resummerer sin kritik over den franske moral med de ord: »Altsaa selv blandt de udvalgte mænd, der er kaldede til at lede staten, en forbrydersk færd; selv blandt de mest dannede, der behersker den offentlige mening, en forkastelig handlemaade — og da skal nationen som helhed blot ved en reorganisation saa grundig forandre sin karakter, at der af ond egoisme opstaar uegennytte?« Heller ikke England skaaner han. Alle dets land-erhvervelser og erobringer maa tilskrives lav egoisme. Midlerne har været simple og stedse de samme: bibelen og granater! Den heldige voldshandling belønnes i hjemmet med æres-titler og æres-gaver. En opdagelses-reisende, for hvem fremmede menneskers liv intet betød, feiredes som helt af alle klasser. »Engelsk magt,« »engelsk mod«, »engelske interesser« er i alles munde, men paa retfærdighed tænker ingen. Endnu værre er det fat med den nordamerikanske Union.

Hans fjerde indvending — racens nedgang — har sin grund i socialisternes og kommunisternes fordring: »Ingen efter sin dygtighed, enhver efter sine behov!« Planter man denne familje-lov ind i samfundet, maa det uden videre gaa tilgrunde, fordi dets ubetydeligere medlemmer vilde tage overhaand og de betydeligste forsvinde. Ti de mere begavedes rigere virksomhed vilde da ikke længer føre til en bedre omsorg for deres egne efterkommere end for de mindre begavedes. For saa vidt derimod som den med ringere dygtighed forbundne elendighed kun lindres frivillig, af sympati, er det ikke at befrygte, at de bedre stillede i den grad skulde skille sig af med sine egne midler, at de derved sattes ud af stand til at give sine egne efterkommere en bedre opdragelse, end de mindre begavedes faar. Deraf kommer kommunisternes og de yderlig-gaaende socialisters fordring om at løse forholdet mellem forældre og børn og overlade børnene til statens pleie. Og dog har fra de laveste til de høieste livsformer naturens metode stedse været den at overdrage omsorgen for de unge til de voksne, som har frembragt dem, — en omsorg, der kun er svagt udviklet hos de lave organismer, men viser sig saa meget mere udviklet, jo høiere man kommer op i dyre-riget.

Naar Spencer mener, at socialisterne pleier at være utilgjængelige for indvendinger mod deres teori, har han aabenbart gjort daarlige erfaringer. Kjendsgjerningerne lærer tvertimod, at den nuværende socialisme slet ikke blir staaende ubevægelig paa sit en gang indtagne standpunkt. Meget vilde derfor allerede være vundet, om anseede socialister gjorde sig den møie at forsøge en alvorlig gjen-

drivelse af hans betænkninger. Følgen heraf vilde da blive, at hans kritik vilde faa den samme betydning andensteds, som den alt længe har havt i de engelsk-amerikanske lande, og at den vilde øve indflydelse paa den videre udvikling af det socialistiske ideal.

Biologiens fremskridt i det 19. aarhundred.

(Efter prof I. Reinke*) i *Deutsche Rundschau*).

Biologien er læren om de levende skabninger. Den uorganiske natur rummer endnu mange dybe gaader, saa som atomernes og himmel-legemernes fjern-virkning, elementernes specifike egenskaber, energiens væsen. Men livets hemmelighed er og blir dog den aller største. Intet ligger os personlig nærmere end vort eget legemes natur, — og hvad ved vi herom? Det 19. aarhundred har end ikke paa afstand vist os muligheden af en fuldstændig analyse af livs-foreteelserne og dermed gaadens løsning, og dog er der ved utrættelig flid og anstrængt tanke-arbeide gjort store fremskridt.

Af største vigtighed er den erkjendelse, der er trængt igjennem, at der ikke eksisterer nogen grund-forskjel mellem dyr og planter, at ikke blot den elementære struktur, men ogsaa grund-principerne for livs-processerne hos begge er de samme.

Vistnok har dyrene i sin organisation tre ting forud for planterne, nemlig de tvær-stribede muskel-fibrer, nerve-cellerne og sanse-organerne. Men ellers er der stor overensstemmelse mellem dem.

Paa spørsmaalet om, hvilke de største fremskridt er, som biologien har gjort i det 19. aarhundred, kan man trygt svare, at det er *celle-læren* og vor kundskab om *bakterierne*.

Det var Raspail, som i 1831 betegnede cellerne som dyr- og plante-legemernes form-elementer — for øvrigt uden at vinde synderligt gehør — medens samtidig Brown opdagede celle-kjærnen. Banebrydende virkede først de arbeider, der offentliggjordes af Schleiden 1838 og af Schwann 1839. Begge disse forskere, hvoraf den førstnævnte behandlede planterne, den sistnævnte dyrene, skabte et solid grundlag for den moderne celle-lære. Hermed var der slaaet en bro mellem zoologi og botanik, og overensstemmelsen

*) Uddrag af en tale, holdt ved Kieler-universitetets hundredaars-fest den 13. januar 1900.

mellem dem blev ved senere forskninger end yderligere godtgjort. Ikke lang tid efter paaviste Mohl protoplasmaet, og efter at Max Schultze havde fundet, at alle livs-processer har sit sæde i protoplasmaet og i den dermed nøie forbundne celle-kjærne, da var cellen ikke mer blot et form-element; den var selv blet til en *elementærorganisme.* En saadan opfatning var saa meget mer berettiget, som der gives talrige organismer, der hele sit liv bestaar af bare en eneste celle, medens ogsaa de store, mange-cellede planter og dyr stedse opstaar af en mikroskopisk celle. Senere hen har talrige forskere opdaget overraskende finheder i protoplasmaets og i særdeleshed i celle-kjærnens bygning, medens den lige vigtige kemiske analyse paaviste den betydningsfulde kjendsgjerning, at cellerne ikke blot er sammensatte af talrige organiske forbindelser, men at disse forbindelser hos de laveste organismer i det væsentlige er de samme som de, et hvirveldyrs legeme bestaar af.

Ved hjælp af celle-læren er det muligt at tilbageføre alle elementære livs-processer, saa som ernæring, forplantning, vækst o. s. v., til celle-problemer.

Bakterierne — som det var forbeholdt den anden halvdel af aarhundredet at skaffe nøiere kjendskab til — er meget smaa, encellede, blot gjennem mikroskopet synlige planter, som i det høieste forbinder sig med hverandre til traade eller klumper. Der gives mange af dem, der neppe naar en diameter af en tusen-dels millimeter; dette er en saa liden størrelse, at den ligger udenfor enhver menneskelig forestilling. Paa grund af deres mangel paa klorofyl regner vi dem til soppene. Derhos er bakteriernes celle-bygning enklere end alle øvrige planters, naar undtages visse blaa-grønne alger, der er byggede paa lignende vis. Man kan hos bakterierne kun skjelne protoplasma samt en overhud, men ikke nogen tydelig celle-kjærne. Hvor vidt de har nogen saadan eller ei, er man ikke ganske enig om. Deres formering er den simplest mulige, idet en celle deler sig i to, som siden optræder som selvstændige individer.

Mange af bakterierne har en høist eiendommelig levevis. For nærmere at kunne forstaa disse for biologerne saa overraskende livs-foreteelser, blir det nødvendigt at se lidt paa de almindelige grund-principer for planters og dyrs ernæring.

En celles liv bestaar i de i dens substans stedfindende livsprocesser, hvis natur endnu for en stor del er skjult for os. Men som alle bevægelser i verden underholdes ogsaa livs-bevægelsen ved energi, som derved opbruges. Man kan tænke sig, at der i enhver celle, enhver organisme er en vis, given mængde energi, ophobet i

de organiske, d. v. s. forbrændelige kulstof-forbindelser, som protoplasmaet indeholder. Af disse forbindelser kan her — fordi de er overveiende i mængde — nævnes æggehvide-stoffe og kul-hydrater. Men denne »organiske substans« repræsenterer blot et forraad af oplagret energi, som først maa omsættes i bevægelses-energi for at kunne underholde livet. Denne omsætning sker ved *dissimilation.* Ved dissimilationen blir cellens organiske substans ødelagt, ligesom stenkullene, der ogsaa er organisk substans, ødelægges ved ilden i en damp-maskine. Og ligesom man ved kullenes forbrænding faar den til drift af maskinen nødvendige energi, saa blir ogsaa ved dissimilationen den i cellens organiske substans bundne energi frigivet, saa at den kan tjene til at underholde livs-processen. *Altsaa danner dissimilationen grundlaget for alle livs-processer.* En celle dør først da, naar den ikke har igjen mere substans, der kan dissimileres. Og naar et dyr i dagevis kan lide hunger og dog leve, saa er dette et slaaende bevis for den kjendsgjerning, at dissimilationen er tilstrækkelig til at holde livet oppe. Ganske vist ikke i længden, saa fremt ikke det forbrugte forraad af organisk substans fornyes ved den modsatte proces, *assimilation.*

Der gives tre saadanne dissimilations-processer, nemlig aandedræt, æggehvide-spaltning og gjæring. Det var det 19. aarhundred forbeholdt tilfulde at erkjende de nævnte processers betydning, idet man dog ogsaa i det 18. aarhundred var begyndt at forstaa, hvordan det hang sammen. I 1777 havde nemlig Lavoisier paavist, at dyrenes aandedræt er en oksydations-proces og aarsagen til den dyriske egen-varme, og snart efter opdagede Ingenhousz, at de grønne vækster i mørket aander ligesom dyrene, medens Saussure 1804 viste, at aandedrættet var nødvendigt for planternes liv. Efter haanden kom man til erkjendelse af, at aandedrættet hos dyr og planter gaar for sig paa fuldstændig samme maade; og den tilsyneladende modsigelse, at soppene aander til alle døgnets tider, de grønne planter derimod, som det saa ud, blot om natten, blev forklaret derhen, at alle grønne celler aander ogsaa i fuldt sol-lys, men deres aandedræt skjules af den samtidig og udelukkende i lyset foregaaende assimilation.

Aandedrættet er en oksydations-proces, idet cellernes organiske substans ved det atmosfæriske surstofs indgriben forbrænder til kulsyre, ligesom kullene i et lokomotiv. Det er blandt dissimilationsprocesserne paa grund af dets store udbredelse ubestridelig den vigtigste, og snart herskede den anskuelse, at uden aandedræt og surstof kunde intet dyr og ingen plante leve.

Da gjorde Pasteur under sine studier over bakteriernes stofskifte den vigtige opdagelse, at visse arter af disse smaa soppe ikke alene kan leve uden surstof, men at endog surstoffet virker skadelig paa dem. Han kaldte dem *anaërobe* eller luft-sky bakterier, i modsætning til de øvrige, luft-elskende bakterier, der benytter sig af surstoffet paa samme maade som de andre organismer. Disse luft-sky bakterier kunde da ikke forskaffe sig den til livets opretholdelse nødvendige bevægelses-energi paa anden maade end ved andre dissimilations-processer, ved æggehvide-spaltning og gjæring.*) Pasteur og hans efterfølgere har nøiere undersøgt talrige gjærings-processer — der iøvrigt ogsaa kan frembringes af luft-elskende bakterier som af andre soppe —, og det lykkedes herunder at paavise, ikke alene at forraadnelse er en indviklet gjærings-proces, der indledes af bakterier; men man fastslog ogsaa den overmaade vigtige kjendsgjerning, at de saa hurtig sig formerende forraadnelses-bakterier altid stammer fra spirer, der er udbredte overalt, og at saaledes den sætning: *Omne vivum ex ovo* har sin gyldighed for bakteriernes vedkommende som for alle øvrige organismer. Saaledes var den vildfarelse uomstødelig gjendrevet, som har holdt sig lige til de siste aartier, nemlig at lave organismer i vor jordklodes nuværende fase kan opstaa af sig selv i forraadnende substanser.

Saa mærkværdigt forholdet med de luft-sky bakterier end er, saa kunde man dog ikke tvile paa, at de tilfredsstiller sin trang til bevægelses-energi ved dissimilation af organisk substans i cellernes indre. Men snart viste det sig, at andre bakterier, og det blandt de luft-elskende, surstof-trængende arter, ogsaa væsentlig skiller sig fra alle øvrige organismer. Det er *svovl-bakterierne* og *nitro-bakterierne.*

Svovl-bakterierne lever paa bunden af mudret vand, hvor der af forraadnende stoffer udvikler sig svovl-vandstof. Denne ilde-lugtende og for andre organismer giftige gas gjør disse bakterier ikke blot ingen skade; men den optages af deres celler og oksyderer, først til svovl, dernæst til svovl-syre. Denne forbrænding danner for disse bakterier en rigelig energi-kilde; de indaander altsaa en anorganisk substans, der tilflyder dem udenfra. Om de derhos ogsaa oksyderer organisk stof i sin egen protoplasma, er ikke bekjendt.

Ganske paa samme maade forholder det sig med de i jordoverfladen levende nitro-bakterier. Ogsaa disse faar sin drifts-energi ved oksydation af anorganiske stoffe i jorden, idet nogle af dem for-

*) Disse to processer vil antageligvis en gang kunne slaaes sammen til et begreb, noget som *molekylar-spaltning*. Maaske der ogsaa gaar en molekylar-spaltning haand i haand med aandedrættet.

brænder ammoniak-forbindelser til en forbindelse af kvælstof og surstof, der kaldes salpeter-syrling-anhydrid, medens andre oksyderer denne videre til salpeter-syre. Her har vi altsaa ligeledes et aandedræt paa bekostning af fremmed, anorganisk substans.

Nitro-bakterierne er imidlertid tillige i besiddelse af ganske andre egenskaber, der gjør dem til de mærkværdigste af alle bekjendte elementar-organismer. For ret at kunne forstaa dette er det nødvendigt nærmere at betragte assimilationen, der tjener til atter at erstatte det stof-tab, cellerne lider ved dissimilationen.

Vi forstaar ved assimilation den proces hos planterne, at de indtager næring og omdanner denne til indholds-stof i cellernes protoplasma. Dyrene kan bare anvende organisk substans som næring, og væsentlig ligedan forholder det sig med de farve-løse soppe. Derimod sidder grønne plante-celler inde med den evne af jord-skorpens anorganiske forbindelser at kunne opbygge organiske substanser, d. v. s. kul-hydrater og æggehvide-stoffe. Saaledes kan de atter tjene til næring for dyrene.

Ved denne de grønne cellers virksomhed dreier det sig hovedsagelig om assimilation af elementerne *kulstof* og *kvælstof*. Vi vil betragte begge særskilt.

De grønne planter tager sit kulstof fra den i luften indeholdte *kul-syre*, som de ved assimilations-prosessen under optagelse af vand omdanner til sukker. En morgen-gave fra det 18. til 19. aarhundred var opdagelsen af den kjendsgjerning, at denne spaltning af kul-syren bevirker udskillelse af surstof, og at lysets indvirkning er en nødvendig betingelse for denne proces.

Denne kemiske virkning af lyset, som herunder opsuges af det grønne farve-stof, er det, der her for os har størst interesse. For at den af kulstof og surstof bestaaende kul-syre kan afgive sit kulstof til dannelse af sukker, maa den spaltes, d. v. s. kulstoffets og surstoffets fast forbundne atomer maa rives fra hverandre. Hertil trænges der — som ved udførelsen af ethvert mekanisk arbeide — en betragtelig kraft, og den nødvendige energi leveres her af sol-lyset. Udenfra straaler altsaa fremmed energi ind i den grønne celle for at udføre et arbeide, hvoraf saa vel plante-rigets som dyre-rigets vedligeholdelse afhænger. Ti i sit indre eier de grønne celler ingen energi-kilde, som kunde bevirke kul-syrens spaltning. Den ved aandedrættet fremkaldte energi kan ikke være tilstrækkelig til kul-syrens spaltning; ti i saa fald vilde cellen være et *perpetuum mobile*, hvilket ikke er muligt.

Lad os efter denne redegjørelse atter vende tilbage til nitro-

bakterierne, d. v. s. de bakterier, som oksyderer jord-bundens ammoniak til salpeter-syre. *) Nu har man for disse bakteriers vedkommende end yderligere gjort den for biologen høist overraskende opdagelse, *at disse farve-løse celler kan spalte kulsyren og assimilere den til organisk substans, og det i mørke.* Det var dermed fastslaaet, at der findes farve-løse organismer, der uden sol-lysets medvirkning formaar at leve af rent anorganisk materiale. Den til spaltning af kul-syren nødvendige energi faar de ved oksydation af ammoniak og salpeter-syrling-anhydrid til salpeter-syre under tilstrømning af luftens surstof, og da denne energi-kilde ligger udenfor cellens system, blir det heller ikke her tale om noget *perpetuum mobile.*

Af kulstof og surstof kan plante-cellerne kun danne kul-hydrater. For at danne æggehvide-stoffe maa de assimilere kvælstof. Som planternes kvælstof-kilder kan blot komme i betragtning: det frie kvælstof i luften samt den i jorden indeholdte ammoniak og salpetersyre. Tidligere mente man, at luftens kvælstof var lige saa ubrugeligt for planterne som for dyrene, og at blot ammoniak og salpeter-syre kunde anvendes til dannelse af æggehvide. Men ogsaa denne læresætning er blet rokket. Ti man har i den senere tid fundet nogle arter bakterier, der utvilsomt formaar at assimilere frit kvælstof.

Bakteriernes biologi udmærker sig ved endnu mange flere interessante træk. Mange af dem er høist ufølsomme for høie temperaturer. Medens ellers en temperatur paa lidet mer en 50^0 C. pleier at være dødelig for dyr og planter, gives der bakterier, som kan leve og forplante sig ved 74^{0}C.; sporene af hø-bacillen spirer endog, efter at de er blet kogt i vand. Endelig kan nævnes bakteriernes fordærvelige virksomhed som smitte-bærere ved talrige sygdomme.

(Sluttes).

— *Nye Klondyke'er.* Ikke alene er der aabnet uhyre lovende guldvaskerier ved Kap Nome i Aljaska, hvorhen nu ogsaa lykke-jægere fra Dawson City strømmer til, og hvorhen alene fra Seattle ved Stillehavet er reist 50,000 eventyrere. Men ogsaa paa Sibiriens øst-kyst, ved det Okhotske Hav, er der opdaget rige guld-leier; den russiske regjering er dog ikke til sinds at slippe udlændinger til.

*) Den første proces besørges af de kugle-formede celler af nitrosococcus, den siste af den stav-formede nitrobakter.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 26. april 1900.

Paa krigs-skuepladsen har nu lord Roberts's hær begyndt at røre lidt paa sig efter en lang og nødtvungen ubevægelighed foranlediget ved mangel paa heste, telte og vinter-klæder for soldaterne. For nærværende ser det ud, som om burerne vil blive nødt til at rømme den sydøstlige del af Oranje-fristaten.

Efter sine heldige kup ved Koomspruit og Reddersburg, koncentrerede burerne sine kræfter paa beleiringen af byen Wepener, der ligger i sydøstlig retning for Bloemfontein lige paa grænsen af Basutoland. Wepener forsvaredes af en forholdsvis liden engelsk garnison under oberst Dalgety, som holdt sig tappert trods burernes angreb og heftige bombardement. Det var nødvendigt for Roberts at undsætte byen; men i begyndelsen gik det trægt hermed. Efter at remonteheste var ankomne, kom der imidlertid mere liv i bevægelserne, og to kolonner rykkede nu frem til Wepener, en fra syd under generalerne Brabant og Hart og en fra Bloemfontein i nordvest under general Rundle. Burerne mødte undsætningstropperne med en haardnakket modstand. Rundle blev staaende fast syd for Dewetsdorp, medens Brabant og Hart efter en heldig omgaaende bevægelse rykkede frem til et punkt, omkring 8 kvartmil syd for Wepener, hvorfra heliografisk forbindelse med byen opnaaedes. Efter at en del engelske tropper var rykket frem til Rundles undsætning blev imidlertid Dewetsdorp, der kun ligger 20 eng. mil nordøst for Wepener, besat, og burerne maatte nu opgive beleiringen. De rømmede sine stillinger i nærheden af Wepener og trak sig tilbage mod nord i retning af Ladybrand.

Imidlertid havde Roberts ogsaa udsendt en kolonne i østlig retning henimod Tabanchu, og det lykkedes denne at tage vand-værkerne — omtrent midt mellem Bloemfontein og Tabanchu — tilbage. Hensigten med disse troppers bevægelser er aabenbart om muligt at afskjære burerne tilbagetoget mod nord til Kroonstad. Men formodentlig vil denne plan strande paa burernes bekjendte bevægelighed.

En affære, som i England har sat sindene i stærk bevægelse, er offentliggjørelsen af general Bullers og Warrens indberetninger om kampene ved Spionkop tilligemed lord Roberts' kritik af deres operationer. Roberts lægger ikke fingrene imellem. Han siger om Warren, at han har lagt for dagen mangel paa dømmekraft og administrativ dygtighed og om Buller, at han ikke har forstaaet at hævde sin myndighed. Efter dette er det ikke underligt, at Warren er blet udseet til at overtage et civilt embede i Betsjuanaland. General Gatacre, som kun har havt uheld med sig under alle sine operationer, er hjemkaldt. General Buller synes at skulle beholde sin stilling, endskjønt Roberts ved offentliggjørelsen af sin kritik maa have gjort det endnu vanskeligere for ham end før at hævde sin myndighed. Nogen heldig indflydelse paa disciplinen kan ialfald lord Roberts' kritik ikke have.

Mellem De forenede Stater og Tyrkiet har forholdet en tidlang været spændt. Sultanen har nem-

lig hidtil undladt at betale en skadeserstatning paa 90,000 dollars for ødelæggelse af amerikanske missionærers eiendom under de armeniske uroligheder, og for at tvinge ham til at opfylde sin forpligtelse har den amerikanske regjering maattet true med temmelig energiske forholdsregler. Der var endog tale om en amerikansk flaade-demonstration i tyrkiske farvande. Det meldes imidlertid nu, at Tyrkiet ikke længer sætter sig paa bagbenene, og at pengene blir betalt. Muligens har Mc Kinley ved denne affære villet styrke sine aktier ved det forestaaende præsident-valg.

Pariser-udstillingens aabning foregik lørdag den 14de april i nærværelse af en uhyre menneske-mængde med en imponerende ceremoni. Præsident Loubet og handels-minister Millerand holdt de officielle taler. Udstillingen er imidlertid ikke paa langt nær færdig, og ved aabningen bevægede præsidenten og hans følge sig forbi bygnings-facader, gjennem hvis tomme vindues-hulninger man skuede ind i et kaos, eller gjennem rum, hvis værste ufærdigheder var søgt dækket ved draperier, og som enten var tomme eller opfyldt af endnu ikke udpakkede kasser.

R. E.

Ny literatur.

Bjørnsons Samlede Værker. Hefte 1. (Gyldendalske Boghandels forlag). Intet boghandler-foretagende har vel kunnet startes i saa stærk en tro paa at møde varm tilslutning som den subskription, der nu er aabnet paa en samlet udgave af Bjørnsons digter-værker. Mange ord trænger *Kringsjaa* ikke at bruge, for at varsle sine læsere om denne begivenhed. De vil alle føle betydningen af, at hele den skat af poesi og syner, som i snart et halvt aarhundred stykke for stykke har været rakt vor læse-verden, nu blir lagt frem paa en gang i al sin mægtige fylde. Og i tætte skarer vil de kappes om at tage skatten hjem hver til sig, for at eie et klenodie med evigt værd, sig selv og sine efterkommere til sindets løftelse og styrkelse. Fra Synnøve Solbakken til Tora Parsberg drager de nu i sluttet følge ind i hjemmene alle disse genibaarne skikkelser, vel kjendte der før, men nu med mangedoblet stemnings-brus om sig, fyldende rummet som en hundredstemmig hærskare i et veir af liv og sang.

Norge i det nittende aarhundrede. Hefte 1 og 2. (Alb. Cammermeyers forlag).

I disse dage foreligger til subskription det længe bebudede »nationalværk« med ovenstaaende titel, og vi skal ikke undlade at anbefale vore læsere at tinge det i tide. Der er ofret utrolig meget arbeide og omhu paa dets forberedelse, og store summer er sat ind paa at yde noget, der virkelig svarer til den stolte betegnelse; det kan derfor næsten siges at være en æressag for hver den, som tror sig god til at betale 40 kroner i løbet af tre fire aar, straks at tinge bogen. Jo flere der melder sig fra først af, des tryggere vil den besværlige og kostbare udgivelse kunne foregaa. I korte drag skal vi give en udsigt over det vigtigste af det, der

bydes paa — saa kan man selv dømme, om det ikke lønner sig at koste sig et sligt pragtværk.

Som de udkomne hefter viser, trykkes bogen paa tykt og godt papir i stort kvart-format med vakker og stor skrift. Efter planen blir der to bind paa halvfjerde hundred sider hvert. Indholdet er rigeligen illustreret med billeder; ikke bare almindelige ætsninger efter fotografi, men for en stor del virkelig godt reproducerede haandtegninger af landets dygtigste kunstnere, desuden ikke saa faa fotogravyrer og en del farvetryk. Paa karter og grafiske tabeller blir der heller ingen mangel; bl. a. medfølger et ved den Geografiske Opmaaling udarbeidet, i ti farver trykt høide- og dybdekart over Norge i format 75—106 cm. (dette kan man inden 1. mai bestille sig tilsendt paa trærulle, saa man undgaar at faa det brettet). Naar man tager hensyn til dette kostbare udstyr, maa det erkjendes, at prisen er meget rimelig.

Værkets indhold siger sig i grunden selv. Første bind vil bringe generelle fremstillinger af landets naturlige beskaffenhed, dets plante- og dyre-verden; af folkets karakter, sprog, historie, kirkeliv, stats-forfatning o. l., samt af videnskabens, literaturens, pressens og kunstens udvikling. Andet bind vil skildre de enkelte landsdeles natur, folkeliv og næringsveie.

Hvem er saa dette nationalværks ophavsmænd? Listen over bidragsydende forfattere og kunstnere nævner et rigt udvalg af de aller beste navne paa videnskabens, literaturens og kunstens omraader. Som ansvarshavende redaktører opføres paa titelbladet de tolv herrer: rigsadvokat Getz, direktør A. N. Kiær, professorerne Brøgger, Moltke Moe, Morgenstierne, Nansen, J. E. Sars og G. Storm samt som tekstens hovedredaktør literaten Nordahl Rolfsen, desuden malerne G. Munthe, Eilif Peterssen og Werenskiold, den siste som hovedredaktør for illustrationerne. Denne tolv mands nævnd har da samlet en stab af medarbeidere, der for første binds vedk. bestaar af: professorerne Mohn, Wille, Blytt, Collett og Ossian Sars samt geologen Reusch, meteorologen Aksel Steen, geograferne oberst Haffner og dr. Magnus, høiesterets-assessor E. Hagerup Bull, professorerne Brandrud, Taranger, Laache, Torp, Vogt samt matematikeren Elling Holst og zoologen Hjort, skolebestyrer Anderssen (skolevæsenet), professor Gran, docent Collin og Nils Kjær, bibliotekar J. B. Halvorsen (presse-historien), professor Dietrichson, dr. Aubert og konservator Thiis, ekspeditionschef Aimar Grønvold (musiken) og T. Blanc (teatret). Andet binds skildringer af natur og folkeliv leveres, foruden af Nansen, af forfatterne Bjørnson, Jonas Lie, Magdalene Thoresen, Garborg, Tvedt, Vislie, Bull, Caspari, Randers, Aanrud, Kinck og Egge samt professor Y. Nielsen, skog-forvalter Hagemann og pastor Lützow Holm. Næringsveiene skildres af landbrugs-direktør Smitt, fiskeri-inspektørerne Wallem og Landmark, museums-direktørerne Grosch og Bøgh, professorerne Vogt og G. A. Guldberg, kontorchef Amneus og redaktør Einar Sundt samt, foruden nogle ovennævnte, forfatterne T. Andersen, Hulda Garborg, Jonas Dahl, Hilditch, Bojer og Bernt Lie; hovedstadens historie fortælles af professor Daae, dens moderne fysiognomi skildres af Gunnar Heiberg og Chr. Krohg, om Kristianssand skriver Th. Krag, om Bergen Nordahl Rolfsen, om byliv nordpaa Bernt Lie. Kommunikationernes udvikling fremstiller professor Y. Nielsen; om idræt og jagt skriver kaptein Angell og oberst Gregersen. — At regne op alle de bildende

kunstnere, hvis billeder skal pryde værket, vilde blive en lang liste over kjendte navne lige fra professor Dahl til Edv. Munch og Gustav Vigeland; enkelte savnes dog i vrimmelen, men sligt er vel uundgaaeligt.

De to foreliggende hefter er: 6. hefte af 1. bind med begyndelsen af prof. Colletts »Norges vigtigste hvirveldyr« (med talrige illustrationer efter forfatterens fotografier) og 1. hefte af 2. bind med Nansens »Fjeldhilder« og begyndelsen af J. B. Bulls »Østerdalen« (begge rigt udstyret med kunstneriske illustrationer). Om teksten er at bemærke, at hver forfatter synes at bruge sin retskrivning — ogsaa et karakteristisk træk ved Norge i det 19. aarhundred, som neppe fortjente at blive saa anskueligen fremhævet.

For at give et fyldigt indtryk af de forskjellige reproduktions-maader og af kartstoffet, er disse to første hefter ledsagede af 12 løse bilag i heliogravyre, farvetryk, træsnit, litografi og god kunst-tryk.

Vi tror, at alle, som stifter bekjendtskab med disse hefter, med os vil indrømme, at udgiverne bør have ret til at betegne sit »Norge i det nittende aarhundrede« som et »national-værk«.

Forskjellige meddelelser.

— *Vor bogstav-skrifts oprindelse* bør ifølge ægyptologen Flinders Petrie søges meget længere tilbage i tiden, end man hidtil har pleiet at tænke sig. For ti aar siden opdagede man paa nogle ægyptiske ler-krukker fra tiden omkring aar 2500 — 1400 f. Kr. nogle tegn, der tydede paa en ur-gammel bogstav-skrift; men den gang holdt man det for en sikker sag, at der før aar 800 f. Kr. ingen bogstav-skrift gaves, hvorfor man troede at burde fortolke hine tegn som afledede af de vanlige hieroglyfer. — Nu har man imidlertid stødt paa lignende, ja til dels samsvarende tegn paa gjenstande fra tiden omkring 5000 f. Kr., en tid da hieroglyferne endnu ikke var opfundne. Disse skrift-tegn er temmelig lige de græske bogstaver. Nylig har man ogsaa paa Kreta fundet et tegn-system, som svarer til hine old-ægyptiske. Fremdeles finder man ligheder mellem disse old-ægyptiske tegn og den stavelses-skrift, som brugtes i det lille-asiatiske Karien samt blandt kelt-ibererne i Spanien. I Karien og Spanien havde man 43 lyd-værdier (istedenfor grækernes 26), og for disse anvendtes 60 forskjellige skrift-tegn, hvoraf altsaa en del havde samme værdi, men forskjellig form. Af disse 60 tegn stemmer de 44 med de old-ægyptiske tegn. — Man maa altsaa slutte, at en gang i tiden før hieroglyfernes oprindelse var der langs Middelhavets strande et fælles skrift-system i brug, som udenfor Ægypten holdt sig temmelig langt ned i tiden. Allerede ved aar 5000 f. Kr. stod ægypterne i handels-samkvem med lande ved Middelhavet — det viser forefundne indførsels-varer i Ægypten —; dette samkvem bragte ægypternes skrift ud blandt vedkommende folk. I Syrien og Arabien trængte senere hen de ligeledes ægyptiske hieroglyfer disse gamle tegn til side. Det gamle tegn-system indeholdt ved aar 2500 i Ægypten omtrent

100 tegn, paa Kreta 30. Systemets enhed blev opretholdt ved, at fønikerne tog flere af tegnene i brug som tal-sifre; de havde ni sifre for enere, ni for tiere og ni for hundreder. Disse som tal-tegn anvendte skrift-tegn har særlig holdt sig oppe igjennem tiderne. Om hvert enkelt af disse ur-gamle tegn tillige i den ældste tid havde en bogstav-værdi, kan endnu ikke betragtes som fastslaaet.

Notiser.

— *Mascagni,* komponisten af den populære opera »Cavalleria rusticana«, har gjort fiasko paa en konsert-reise gjennem Rusland. I Petersburg fandt han halv-tomme bænke, og i Moskva maatte han aflyse sin konsert, da der ikke var solgt billetter nok til at dække salens oplysning.

— *Vifter for 5 millioner kroner* fabrikeres aarligaars i den spanske by Valencia. Prisen varierer mellem 5 og 25 kroner stykket. Arbeiderskerne faar knapt 1 krone dagen i løn.

— *270,000 udlændinger* bor der i Paris, 1/10 af byens folke-tal; deraf 45,000 belgere, 30,000 tyskere, 23,000 italienere, 24,000 sveitsere, 17,000 hollændere, 13,000 englændere, 7000 amerikanere, 4000 spaniere o. s. v.

— *13 knive i maven* havde en dumdristig jonglør, da han maatte lægge sig ind paa Bambergs hospital. De tre kom ud igjen ad den naturlige vei; fem fjernedes ved operation, men endnu sad fem andre inde i tarmene, saa manden maatte vente taalmodig paa naturens hjælp. Hvad gjør ikke tyskeren for penge!

— *700,000 kroner for en hest.* Ved auktionen over den afdøde hertug af Westminsters heste fik en franskmand tilslaget paa Derby-seirherren »Flying Fox« for 37,500 guineas. For alle 19 heste blev der tilsammen betalt 1,340,000 kroner.

— *Sifret 0,* som gjør decimalregningen mulig, synes at være opfundet af inderne eller kineserne i det 6. aarhundred efter Kristus. Gjennem araberne kom det i 11. eller 12. aarhundred til Vesterland. — Ti-deling af maal- og mynt-enhederne (decimal-systemet) blev først foreslaaet af astronomen Mouton i Lyon i aaret 1670.

— *13,312 skibe* paa tilsammen 7,800,000 tons blev ifjor ind- og udklarerede i Hamburg; 5482 skibe paa tils. 6,800,000 tons i Antwerpen; 6890 skibe paa 6,300,000 i Rotterdam; 4128 skibe paa tils. 2,400,000 tons i Bremen. Paa siste sted var der nedgang siden 1898; i Hamburg og Antwerpen derimod en opgang paa 6—7 pct. og i Rotterdam paa 10 pct.

— *Peru, Bolivia og Argentina* har i løndom sluttet forbund mod Chiles overlegenhed. Argentina ruster ilfærdigen; og Chile, som har faaet tæften af forehavendet, staar i færd med at indføre tvungen almen værnepligt.

— *400,000 kroner* er indsamlede i Tyskland til hjælp for burerne.

— *Telegraf-linjen til Viktoriasjøen* op efter Nilen blev færdig i februar.

— *8000 finlændere* er fra mai til fjoraarets udgang flyttede over til Kanada.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

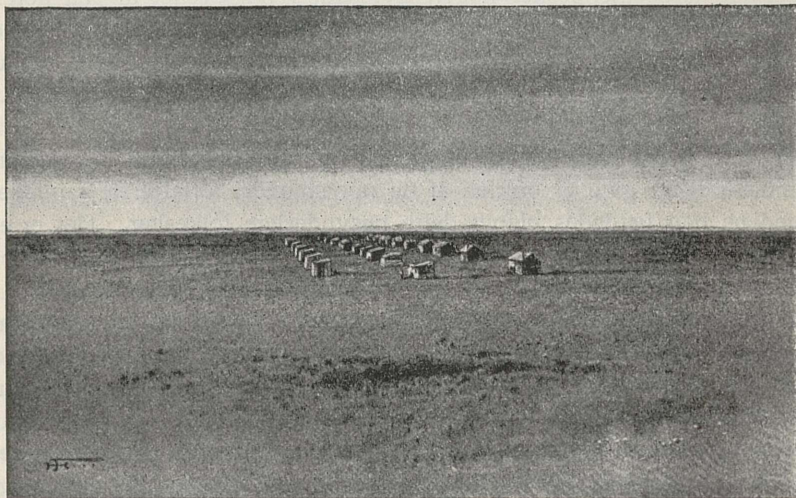
REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XV. 15. MAI 1900. HEFTE 9.

Ildlandets kjæmpe-indianere.

(Efter dr. **Frederick Cook**, medlem af den belgiske sydpol-ekspedition i *Century*).

Tierra del Fuego — Ildlandet — har, helt siden Maghellan opdagede landet, vedblet at være et saa godt som ukjendt land. De beskrivelser, der nu og da er blet offentliggjorte, har ikke altid været saa ganske paalidelige.

Indianer-huse ved Rio Grande.

Paa sin reise med »Belgica« som medlem af den belgiske sydpolekspedition havde forfatteren udmærket anledning til nøie at studere

Ildlandet og dets eiendommelige befolkning. Det er en vildfarelse, siger han, at tro, at denne befolkning udgjør en eneste stamme; de indfødte er tvertimod skarpt adskilte i tre racer med indbyrdes forskjelligt sprog, forskjelligt udseende og levevis.

Mod vest — paa øerne i de smaa kanaler langs Chiles sydkyst — bor de smaa, høist ufuldkomne alikulufer. De opholder sig oftest i sine kanoer og fører i det hele en kummerlig tilværelse. De lever væsentlig af fisk, krabber og muslinger. Mange skibe har stødt paa disse dværg-mennesker inde i Maghellans-strædet, og de sparsomme beretninger, vi har om ildlænderne, støtter sig som oftest til disse hastige glimt i ny og næ af denne del af befolkningen. Nu er alikuluferne paa det nærmeste uddøet; de har altid staaet lavest af Ildlandets befolkning.

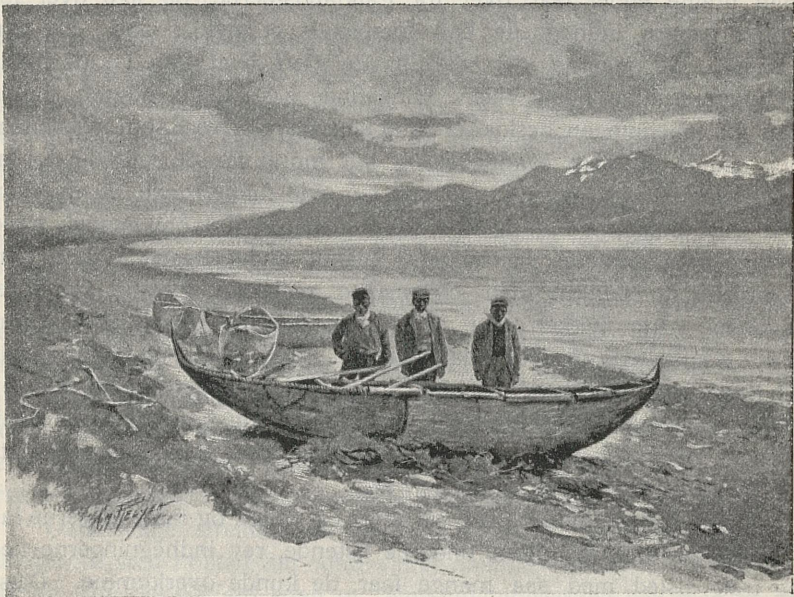
Nær beslægtet med dem er den anden race, der bor paa øerne omkring Kap Horn og nord for Beagle-kanalen. Det er yahganerne. De har engang været de talrigste og mægtigste af ildlænderne. Nu er der imidlertid ikke ret mange igjen af dem heller. De er som alikuluferne smaa og uanselige af vækst og lever hovedsagelig af skal-dyr og fisk.

Den tredje race derimod er rene kjæmper. Yahganerne, som er deres nærmeste naboer, kalder dem onaer. Alle forsøg paa at bibringe disse mennesker nogen civilisation har prellet af paa deres ulyst til at give sig af med de hvide missionærer, hvem de — maaske ikke uden grund — betragter med megen mistillid; de har altid trukket sig tilbage til sine enemærker, og kjendskabet til dem har været yderst mangelfuldt.

Det er meningen med disse linjer at udvide dette kjendskab en smule ved at give et omrids af de oplysninger, forfatteren samlede, medens han færdedes blandt dette besynderlige folkeslag. Det er et folk, hvis antal ogsaa synes at svinde ind, en flok kjæmper, der er ifærd med at knuses mellem civilisationens vældige fang-arme.

Ildlandets største ø har altid været onaernes hjem. Gjennem aarhundreder har de haardnakket kjæmpet for at beholde denne ø for sig selv. Kun yahganerne har faaet lov at holde til paa en strimmel land paa syd-kysten langs Beagle-kanalen. Af og til har man ogsaa seet alikuluferne færdes paa vest-kysten. Men ind i det indre af øen er det først i den aller siste tid, at nogen har vovet sig. De store prærier i nord og de skogklædte fjeld-skraaninger midt paa øen med dens ukjendte sjøer har de omhyggelig vogtet som sine egne jagt-marker. Øen er meget stor (næsten dobbelt saa stor som Jylland) og deles ved en linje fra nord til syd i to omtrent lige store

dele, hvoraf den vestlige tilhører Chile, den østlige Argentina. Man har fundet guld hist og her i sandet langs kysten, og guld-graverne har gjort gode forretninger. Og de store sletter i nord og til dels i syd — Ildlandets pampas — har vist sig at kunne holde maal med de beste græsbeiter i verden. Det er guld-graverne og faare-driverne, der saaledes har æren af paany at have opdaget Ildlandet. De har trængt den herskende stamme op i de skogklædte aaser og de isdækkede høi-sletter, hvor de fører det kummerligste liv, sulter og fryser. Det er den samme skjæbne, der har rammet onaerne som

Yahganere ved sin baad.

Amerikas øvrige ur-befolkning. Men de har kjæmpet seigt for sin ret, tomme for tomme. Og de vil fortsætte med at kjæmpe, til vinden bleger det siste skelet, medens den stryger isnende kold over den store pampas.

Onaerne har som stamme betragtet aldrig været samlede om fælles interesser, aldrig været styret af en mægtig fælles stammehøvding. De har bestandig været splittede i flokke under anførere med liden magt, og disse har altid ligget i krig med hinanden. Lige til for nylig har de revet hverandre op ved indbyrdes kampe; men nu, da guld-graverne og farmerne holder paa at bemægtige sig deres land, har de forenet sig mod den fælles fiende.

Faare-drivernes indtrængen paa øen har spillet en saa væsentlig rolle ved ildlændernes udryddelse og i det hele sat et saa tydeligt præg paa udviklingen af dette stykke land ved Syd-Amerikas sydspids, at den fortjener nærmere at omtales. Baade de øde Falklandsøer og stepperne i Patagonien har i lang tid været et vidt og rigt felt for faare-avl. Men Ildlandet har lige til den siste tid været anseet som altfor ufrugtbart og goldt til at livnære andre væsener end de stakkels indfødte og den nøisomme lama. Det første førsøg paa at udnytte Ildlandets pampas blev gjort af den britiske konsul. Han bragte endel faar over fra Falklands-øerne, og lige over for Punta Arenas indhegnede han forsøgsvis et stykke land. Da han forudsaa, at onaerne, der altid havde gjort livet surt for de hvide nybyggere, ikke uden videre vilde finde sig i dette indgreb, havde han for anledningen beskikket en af sine faare-drivere som missionær, der skulde prædike evangeliet og lidt moral for de indfødte for at holde dem i ave, medens han paa sin side fuldbyrdede *sin* mission. Det var altsammen udmærket sat i scene, et fint diplomatisk træk, hvoraf man ventede sig meget. Blandt andet haabede man herigjennem at stemme den chilensiske regjering gunstig for foretagendet. Var lykken god, vilde man maaske ovenikjøbet kunne gjøre udmærkede gjætere udaf onaerne. Den gode prædikant gjorde sit beste, det var synd at sige andet. Hele dagen havde han en stadig voksende skare tilhørere, der vilde se og høre denne mirakelmand. De var virkelig meget interesserede, men deres interesse viste sig snart at være af en lidt egen art.

Om natten, medens alt var stille og roligt, og faare-driverne laa i lykkelige drømme, kom onaerne listende, rev indhegningerne ned og trak afsted med saa mange faar, de kunde overkomme. Disse natlige røverier gjentog sig maaned efter maaned, men om dagen var de indfødte lige ihærdige i at lytte til evangeliet. Taalmodigheden forgik de hvide, de indsaa, at dette gik ikke, og sendte bud efter et dusin Winchester-rifler. Det var mere forslag i dem. Hvad evangeliet og moral-forkyndelsen ikke havde formaaet, det greiede Winchester-riflerne udmærket. Og faare-indhegningerne udvidedes, medens riflernes antal forøgedes, hvert maal brugbart jordsmon af øen er snart udnyttet, og de stakkels onaer, hvem ingen har tænkt paa og ingen har forstaaet, er blet jagede fra sine gamle hjem.

Til pionerernes undskyldning maa det siges, at onaerne altid har fortsat med sine krigerske og røveriske anfald. En gjensidig forstaaelse har det aldrig lykkedes at istandbringe, og dersom de hvide virkelig skulde forfølge sit maal, var det jo nødvendigt at

sætte sig i forsvars-stand. Til trods for onaernes hyppige angreb og masse-nedslagtninger af faar, har dog antallet af faar paa øen vokset uhyre i den siste tid. En enkelt farm, der endnu ikke er ganske færdig, vil komme til at fælle en bestand paa 600,000; der er flere paa 100,000, og en farm, der ikke tæller 30,000 faar, regnes for liden. Eierne af disse farme bor for det meste i Syd Amerikas og Europas storbyer, er folk med stor formue, der omgiver sig med megen luksus.

Ona-befolkningen er nu ikke stor. Maaske er der 1600 af dem; de er inddelte i 16 stammer paa omkring 100 i hver stamme. Og dette antal svinder endog stadig ind. Man har nu og da taget de indfødte smaabørn fra deres hjem og anbragt dem i de europæiske familier, der bor omkring Puenta Arenas. Disse børn trives til en begyndelse godt i sine nye hjem og er ikke uimodtagelige for opdragelse, mange kan endog drive det meget vidt. Faa naar dog en voksen alder, de fleste bukker under for de almindelige børnesygdomme som mæslinger og kighoste, og er de saa heldige at undgaa disse, blir de dog senere ofre for tuberkulosens herjinger.

I en række aar fortsatte onaerne at sætte haardt mod haardt; de satte sig kraftig til modværge og gjorde de hvide pionerer livet saa ubehageligt som muligt. At skyde en nybygger var ligesaa fornøieligt som at gaa paa jagt. Og de hvide paa sin side har skudt indianere i flokkevis. Men kampen har været altfor ulige, og dens udfald er givet. Indianerne vil ubønhørlig ligge under for de kristnes bly-kugler. Det er nu en gang den moderne civisations gang.

Ustanselige streiftog fra en kant af øen til en anden, rastløse marsjer fra sted til sted har altid været onaernes særkjende. Sjelden har de dog forladt sin egen ø. Kun undtagelsesvis har man stødt paa en flok onaer i Patagonien eller blandt yahganerne og alikuluferne; dette har som regel været omflakkere, der blot ved et uheld er komne væk fra sit hjem. De har ikke kanoer, hvormed de f. eks. kan sætte over Maghellans-strædet eller de smaa fjorde i vest. Men de driver tusk-handel med indianerne langs Beagle-kanalen, i de siste aar har de endog begyndt at handle med de hvide nybyggere i syd. Mændene nærer stærkest tilbøielighed for de fremmede stammers kvinder, og de gjør lange streiftog omkring blandt disse stammer for at erobre kvinder.

I legemlig henseende staar onaerne høit. De er som nævnt rene kjæmper. Ældre opdagelses-reisende har særlig omtalt patagonierne som et kjæmpe-folk og sat deres høide helt op til 8 fod. Dette er en overdrivelse. Onaerne, der er patagoniernes nærmeste naboer og

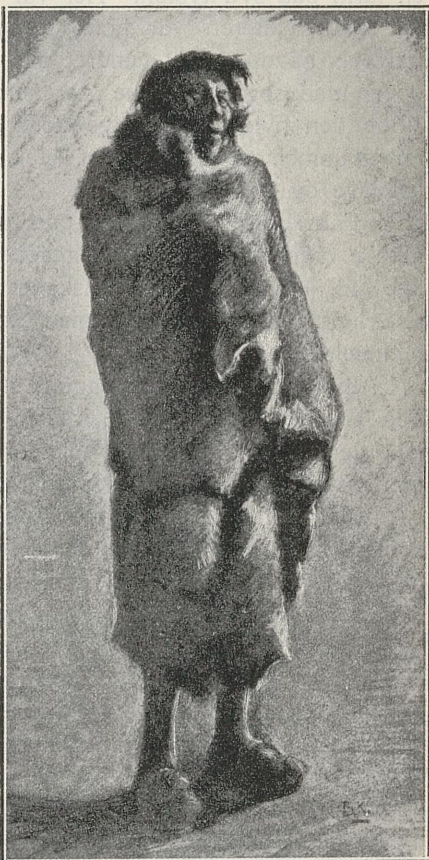
stamme-frænder, er minst lige saa svære. Men det er dog yderst sjelden, man træffer paa nogen, der maaler over $6^1/_2$ fod. Gjennemsnits-høiden er 6 fod. Det er dog ogsaa en anseelig høide. Kvinderne er ikke saa høie; de er til gjengjæld mere tætbyggede og føre. Denne kraftige udvikling kommer for en del af landets natur-forhold, dels ogsaa paa grund af deres stadige streiftog, deres uophørlige marsjer paa jagt efter vildt; det skaber spænstighed og stærke muskler. De er uden tvil de beste hurtigløbere i Amerika.

Deres aandelige udvikling staar ingenlunde i forhold til den legemlige. Onaens tanker kredser blot om jagten, og hvad han behøver til det nøisomste livs-ophold. Længere gaar de ikke. Men selv paa dette omraade strækker hans opfindsomhed sig ikke langt; de samme jagtredskaber, som han har brugt i aarhundreder, bruger han den dag i dag. Og livet hjemme hos ham, hans klæder, omsorgen for børnene, alt viser en forbausende mangel paa intelligens. Ømheden for børnene pleier dog ellers at være stærk hos de vilde folkeslag; men onaernes børn blir daarlig stelt, halvsultne og næsten nøgne løber de omkring i sne og slud. Og dette kommer ikke af, at forældre-kjærligheden er mindre hos onaen end hos andre vilde folk; det røber blot en stor aandelig dvaskhed hos ham. Han har lige for haanden overflod af materiale til at bygge sig et telt eller hus til beskyttelse mod storm og væde; men det er næsten en ynk at se hans hus. Det bestaar kort og godt af nogle buske, nedstukne i jorden med sammenbøiede spidse foroven. Mod vind-siden hænger han et par huder, og i skjul af disse sidder saa ona-familien, hutrende af kulde, og jamrer sig af sult og elendighed.

Aldrig har jeg hørt et sprog saa besynderligt, saa rent umenneskeligt som onaernes. Nogle af mine kamerater paa »Belgica« havde faaet det indtryk, at det paa frastand lignede det engelske. Mod dette maa jeg nedlægge en bestemt protest; det er nemlig en grov fornærmelse mod det engelske sprog. Med nogen grad af sandhed kan det maaske siges om yahganernes sprog, som er blødt og smidigt; men at sammenligne onaernes gryntende, hæse snadren med det engelske sprog er dog et stærkt stykke. Mange ord er lette at udtale, og sætnings-bygningen er noksaa enkel, men mellem hvert femte eller sjette ord snubler man over en lyd, der er umulig at efterligne uden gjennem aars øvelse. Denne lyd bryder ord-strømmen midt over, det er, som om den talende søger at hale en stavelse op fra mellemgulvet, eller som om noget er kommet i ugreie nede i struben, han hiver efter pusten, hoster og grynter, før han kan komme ilave igjen; saa glider ord-flommen videre, til et anfald paany stanser den.

Jeg fik undertiden en uimodstaaelig lyst til at hælde et brækmiddel i den talende for hurtigere et bringe ham i fart igjen.

Som alle andre af Amerikas ur-befolkning nærer onaen sig hovedsagelig af kjød. Det er lamaens kjød, han spiser. Dette dyr, der er øens eneste vildt, streifede forhen i store flokke omkring paa de store pampas og de fede lavsletter, hvor nu farmerne er herrer. Sammen med onaerne blev lamaen ogsaa jaget op i de golde fjelde, hvor livet er en stadig kamp mod storm, evig sne og kulde. Her er det vanskeligere at jage dyret, hvis antal ogsaa er minket stærkt i det siste. Hvad under da, at onaen søger repressalier der, hvor de er at finde? Er det egentlig saa mærkeligt, om han forgriber sig paa farmernes faar (guanaco blanco = den hvide lama), der har fortrængt baade ham og lamaen? Mon han fortjener navn af tyv, om han for at stille sin egen og sine nærmestes sult, lige foran geværmundingen tager, hvad der for hans begreber staar som hans retmæssige eiendom?

En Ona-høvding.

Uheldigvis har indvandrerne gaaet saa langt i sine overgreb, at onaen ikke nøier sig med at tage, hvad han behøver for at tilfredsstille sin hunger. Han hævner sig ofte paa en maade, der i løbet af en nat kan gjøre en velholden farmer til en tigger. Det har undertiden hændt, at onaerne paa en eneste nat har omringet og dræbt en flok paa flere tusen faar. Medens jeg opholdt mig paa en farm ved Rio Grande havde jeg anledning til paa nært hold at iagttage et saadant overfald. Nogle indianere kom som udsendinge fra en ona-stamme og bad om at faa farmens bestyrer i tale. Denne mand havde længe opholdt sig paa øen og kjendte onaerne

og deres liv meget nøie. Han tog vel imod dem, gav dem mad og klæder og bad dem fortælle sit ærinde. Onaerne fortalte da paa et gebrokkent spansk, at de var sendt af sin høvding, for at faa en fredelig ordning tilveiebragt mellem farmeren og deres stamme. De havde i lang tid staaet paa god fod med en mr. Bridge, eieren af en farm paa syd-kysten. Her var imidlertid ikke noget heldigt klima for dem, vinteren var kold, og sygdom herjede slemt blandt dem. I ugevis havde de nu vandret paa sin vei over øen, flere dage endog uden mad, og kvinderne var færdige at dø af sult og udmattelse. Vilde den hvide mand give dem en smule mad og et tilholds-sted for stammen et eller andet sted paa sin eiendom, hvor de kunde faa leve og jage i fred?

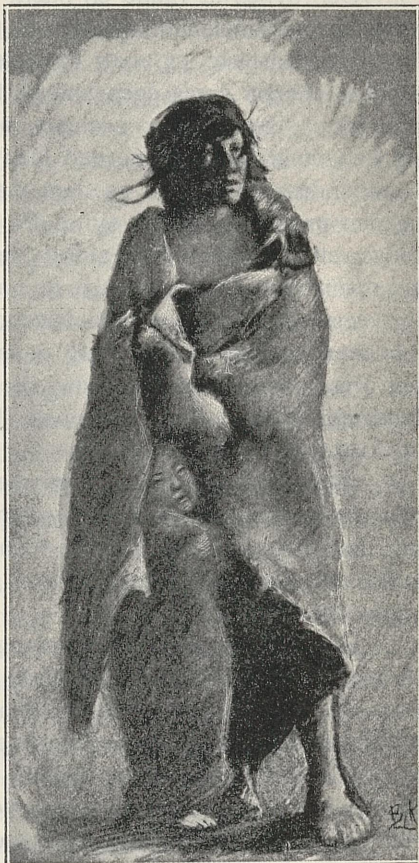
Farmeren smagte lidt paa dette, mindede dem først om de mange tyverier, de havde begaaet paa hans eiendom, og sagde dem lige ud, at han havde vanskeligt for at opfatte deres anmodning alvorlig. Han endte dog med at give dem tilladelse paa visse betingelser.

Indianerne vendte tilbage til stammen for at berette om udfaldet. Paa grund af deres lange fravær var imidlertid høvdingen kommet paa den tanke, at de var blet dræbte, og for at hævne sig havde han røvet 500 faar fra farmeren i Rio Grande.

Naar onaerne altid har raadet grunden paa Ildlandets hovedø, skyldes dette ene og alene deres fysiske styrke. Deres vaaben har altid været elendige. Det eneste vaaben, som er fuldkomment, og som de er flinke til at bruge, er pil og bue. Buen er forarbeidet af sydpolar-bøgens træ; de smider den til med den skarpe kant af de skjæl, der findes i massevis langs stranden. Buesnoren fletter de af lamaets sener, pileskaftet forsyner de med fjær og i pilespidsen fæster de en glas-splint. Blandt den masse vrag-gods, der fra tid til anden skylles op paa stranden, har de fundet glas og jern. De er ogsaa komne i besiddelse af et par geværer, men ammunition har de ikke; og handelsmændene i grænse-distrikterne har klogelig negtet at sælge dem saa vel skyde-vaaben som ammunition. Fik de først fat paa et tilstrækkeligt antal geværer og ammunition, vilde de ikke være længe om at rydde øen for fremmede gjæster.

Med pil og bue streifer onaen uafladelig i lamaens spor, fra fjeldene nedad de skogklædte lier til lavlandet, om vinteren fra skogene over pampas og ned til kysten. Faar han ikke øie paa lamaen, nøier han sig med at fange jord-rotter, snegle og muslinger, men jagten paa lamaen blir dog altid hans høieste lyst. I dagevis drives jagten med kvinderne og børnene paa slæb, over store sletter,

gjennem sne og is, gjennem øde egne, hvor hvert spor af dyre-liv synes udslettet. Kvinderne og børnene danner en gruppe for sig, medens mændene løber i forveien enkeltvis for at opspore vildtet. De syge og gamle blir ofte hjælpeløst liggende igjen, udmattede af sult og anstrengelse, og maa friste livet, som best de kan, medens hungeren ustanselig driver de andre fremad, til deres ørne-øine pludselig opdager vildtet.

En Ona-skjønhed.

Har de endelig faaet en flok lamaer i sigte, kaster de sig plat ned paa jorden, trækker kappen godt over sig for at give sig lighed med dyrene og kryber forsigtig fremover mod dem. Saa lader de pludselig kappen falde, springer nøgne frem og skyder; ofte blir dyrene ganske forvirrede og staar fuldstændig stille, medens onaerne bruger sine knive til høire og til venstre i flokken. Efter denne nedslagtning begynder en svir uden lige, et grænseløst fraadseri, der varer, saa længe der er en bid kjød igjen. Saa kommer en tid, hvori de er fuldstændig uden mad. Hele deres liv er en eneste lang sult, nu og da afbrudt af vilde og graadige fraadse-feste.

Onaernes klædedragt er yderst elendig. Skjønt landet er veirhaardt, dets klima fugtigt og koldt, er de saa godt som uden klæder paa kroppen. Mændene bærer undertiden en kappe af lama-skind, løst kastet over skuldrene; kvinderne og børnene er endnu tarveligere klædt, ofte endog helt nøgne; kun ganske enkelte steder, hvor jagten er rigere, bærer kvinderne korte pelse af lama-skind.

Intet kan give mindre indtryk af et hjem end onaernes huse. De afgiver intet som helst ly mod kulde og væde. Man sætter nogle stakkels grene ned i jorden som et brystværn mod vinden, læ-siden

er oftest aaben. Inde eller udenfor »hytten« tænder de et baal, der imidlertid ikke giver synderlig varme. Om natten ligger de i en kreds med børnene inderst med lama-huder over sig. For at huderne ikke skal blæse bort over hoderne paa dem, pleier de at lade sine hunde ligge ovenpaa denne sovende menneske-klynge.

Der synes at raade en stærk og inderlig ømhed og kjærlighed mellem ona-familiens medlemmer. Denne ømheds-følelse kan ofte finde de pudsigste og mest rørende udtryk. Men den strækker sig sjelden udenfor deres egen snevre kreds. Til den hvide mand naar den ikke. Det hænder saaledes hyppig, at de pionerer, der slaar sig ned omkring i egnene ved Kap Horn, kjøber eller ligefrem stjæler ona-kvinder. Det er jo en nem maade at skaffe sig en hustru paa, og den indianske kvinde synes fra først af ikke uvillig til at lade sig sælge eller stjæle. Men aldrig blir hun for de hvide, hvad hun er for mændene af sin egen race, fuld af ømhed, hengivenhed og troskab. Og dog er forskjellen iøinefaldende. Hjemme er hun blot en af mandens mange hustruer og maa dele hans kjærlighed med flere, hun maa arbeide strengt, hun sulter og fryser meget; men i længden foretrækker hun dog dette usle liv for den hvide mands rigdom og luksus.

Ægteskabs-institutionen er meget løs blandt onaerne. Det er nok som oftest en tosidig bebyrdende kontrakt, en handel, om man vil, der indgaaes, men hvor kvinden rigtignok ingen anden rolle spiller end den at være handelens gjenstand. Det er mændene, som afgjør det hele.

Forholdet mellem disse mange hustruer, der er sammen om én mand, er i almindelighed godt, der opstaar meget sjelden nogen skinsyge eller rivninger imellem dem. Maaske dette gode forhold kan forklares derved, at disse hustruer som oftest er søsken. Naar en ona-mand tager sig en hustru — enten nu dette sker ved rov, ved gjensidig overenskomst eller ved en byttehandel — sørger han som regel for at sikre sig den ældste datter i familien. Hvis nu denne finder, at hendes mand er en dygtig jæger, med andre ord en flink familie-forsørger, og ellers er snil og godslig — godt, saa tager hun sine yngre søstre til sig for at dele med dem sin mands hjem og kjærlighed. Naar hun selv har det godt, hvorfor skulde hun ikke dele med sine søsken? Det hænder endog, at en ung forældreløs pige blir optaget i et nyt ona-hjem med det ligefremme maal for øie, at hun med tiden kan udfylde en plads som med-hustru for sin velgjører.

Mandens arbeide indskrænker sig til jagten. Han er altid paa

færde med sin bue og sit pile-kogger. Men det øvrige arbeide interesserer ham ikke, han finder det nedværdigende for sig og overlader det gjerne til kvinderne. Han dræber vildtet, men hustruen maa bringe det hjem. Og skal han flytte, blir det kvindernes sag at tage vare paa levnetsmidlerne og faa deres smule bohave med. Sine børn maa de ogsaa bære, saa det ikke er nogen let byrde. Men det bekymrer ingenlunde den ugalante husbond; løs og ledig kan han paa disse vandringer hengive sig til jagten, hans øine er aldrig i hvile, de søger altid vildtet i det fjerne. Overhode fører kvinderne et strengt og møisommeligt liv; alle tunge byrder, alle besværlige arbeider bliver ubønhørlig læsset paa hende, hun slider og slæber fra morgen til kvæld. Og dog er hun tilfreds med sit liv og sin mand. Hun vil slet ikke have det anderledes. Og hendes mand har ogsaa mange gode sider. Han er af naturen godslig, sit hjem vil han forsvare til det yderste, og han vil vogte sine hustruers ære med sit hjerte-blod. Det er en evig skjænsel, at disse godlidende kjæmper skal være nødte til at ofre sit liv til en flok hjerteløse eventyrere for at værge om sin ære og sin arne.

Jeg er bange for, at missionærerne ingen vei vil komme med at civilisere dette mærkelige folk, denne lille rest af en prægtig kjæmperace, der fra dag til dag fører sin lille kamp for at bevare sit hjem i fred. De forsøg, der hidtil er gjort i denne henseende, har ialfald havt en modsat virkning. Det er et spørsmaal, om vi ikke med større udbytte kunde anvende lidt tid og lidt møie paa os selv; vor civilisation er mangen gang neppe større, end den kunde behøve det. Jeg vil ikke hermed sige, at alt missions-arbeide er meningsløst; men jeg tør trøstig sige, at saaledes som det drives blandt Ildlandets kjæmpe-indianere, er det unyttigt, ja værre end det.

Det vil fremgaa, af hvad jeg ovenfor har nævnt, at dette vilde natur-folk ikke er nogen samling af slette mennesker. I virkeligheden er de ikke værre, snarere bedre, end f. eks borgerne i New-York. Ganske vist findes der ingen feilfrie mennesker blandt dem, men der er heller ingen forbryder-naturer. Og de gode og mindre gode findes side om side her som andensteds. Og de gode og onde tilbøieligheder i menneske-sindet flyder jo nedad samme leie. De strømmer fra den samme kilde og haster mod det samme maal. Naar alt kommer til alt, tør onaernes begreber — opstaaede ned gjennem tiderne i deres bevidsthed — om hvad der er godt og ondt, være lige saa rigtige, og for dem være lige saa hellige, som den hvide races skiftende moralske love.

Kul-spørsmaalet i Tyskland.

(Efter Georg Bernhard i *Die Zeit*).

I de siste maaneder har kul-mangelen i Tyskland antaget et saa stort omfang som neppe nogensinde før i den tyske økonomis historie. Store kul-gruber har maattet indskrænke sin produktion og afskedige arbeidere, uagtet næsten alle industriens grene paa grund af de enorme priser paa brænde-materialer klager over betydelig nedgang i fortjenesten. Lige over for dette sørgelige faktum har man søgt at trøste sig ved tanken paa det umaadelige økonomiske opsving, Tyskland har taget i de siste aar. For dem, der saa overfladisk paa forholdene, kom saa den store kularbeider-streik i Østerrige ret beleilig. Ti nu trøstede man sig med, at alt vilde være i den skjønneste orden, naar streiken var endt. Streiken er nu forbi, og dog er udsigterne efterhaanden blet langt ringere. Ved artikler i den tyske dags-presse er nemlig den erkjendelse trængt ned til befolkningens bredeste lag, at Østerriges samlede indførsel til Tyskland med ganske faa undtagelser bestaar af brun-kul; værdien af denne indførsel beløb sig ifjor til $51^1/_4$ million kroner. For kul-mangelen i stor-industrien, hvori der hovedsagelig anvendes stenkul, kan denne import i høiden have en anden-rangs betydning. I førske række vil bilæggelsen af streiken gjøre sig mærkbar i priserne paa hus-kul, der ogsaa paa grund af den overmaade strenge vinter har naaet en høide som neppe tidligere.

Statistiken giver et meget godt fingerpeg om, hvor aarsagerne til ondet er at søge. Af denne fremgaar det, at stenkul og koks udviser en ganske betydelig udførsels-saldo. Nøiagtige tal herover foreligger først fra 1898; ifølge disse indførtes koks til en værdi af 6 millioner kroner og udførtes for $36^3/_4$ millioner. Af stenkul indførtes 62 millioner kroner og udførtes for $143^3/_4$ millioner. Det er ganske besynderligt, at et meget produktivt land paa en tid, da der hersker almindelig kul-mangel, udfører kul i saa store mængder. Men endnu besynderligere blir statistikens oplysninger, naar det fremgaar, at de tyske kul fornemmelig udføres til Holland, Belgien, Frankrige og Sveits, altsaa til de lande, der paa industriens omraade optræder som hoved-konkurrenter, baade paa verdens-markedet og delvis paa det tyske marked.

Ligger altsaa en væsentlig grund til kul-mangelen i den overskydende udførsel, saa bærer ikke mindre kul-producenternes organi-

sation skylden for denne mangel og de høie priser. Denne organisation har fundet sin fasteste form i det rhinsk-vestfalske kul-syndikat og det vestfalske koks-syndikat. Deltagerne i disse syndikater bestrider denne skyld. De hævder nemlig, at man uden syndikater vilde have langt høiere priser, end man for øieblikket har. Men naar man holder sig til kjendsgjerningerne, er det klart, at kul-mangelen og dermed prisernes stigning aldrig vilde have antaget et saa stort omfang, hvis ikke kul-syndikatet i de aar, industrien tog et stort opsving, havde holdt produktionen nede. Desuden har syndikatet gjort sig de billige tarifer nyttig i den grad, at udførselens værdi i 1894—1898 steg fra 91 millioner kroner til næsten 144 millioner. Syndikatet har ogsaa i den følgende tid taget saa lidet hensyn til kul-mangelen, at udførselen i 1899 holdt sig paa høide med det foregaaende aars, medens der maatte indføres for ca. $3^1/_2$ millioner kroner mere. Og karakteristisk for syndikatets forhold er det, at i februar, paa samme tid som kul-indførselen paa grund af den østerrigske streik aftog med 566,540 tons, forøgedes kul-udførselen med 249,717 tons, hvoraf en stor del gik til Østerrige. Den samlede mer-indførsel for de to første maaneder af 1900 beløber sig til 428,100 tons. Man ser altsaa, at der ikke er taget ringeste hensyn til hjemlandets kul-mangel. Næsten alle syndikaters taktik bestaar nemlig i at afgive store mængder til udlandet for en billig pris, men tage sig des bedre betalt hjemme.

Lige over for disse tilstande har der nu hævet sig vægtige stemmer, der nærmest forlanger ophævelsen af udførsels-tariferne for kul og desuden en skarpere kontrol med syndikaterne.

Biologiens fremskridt i det 19. aarhundred.

(Efter prof I. Reinke i *Deutsche Rundschau*).

(Slutning).

Efter at vi nu noget udførligere har omhandlet det 19. aarhundreds betydeligste biologiske fremskridt, nemlig læren om cellerne og bakterierne, skal vi i al korthed ogsaa omtale andre fremragende arbeider, der er blet gjort paa biologiens omraade i dette tidsrum.

I kundskaben om forplantningen er der gjort store fremskridt. Efter at man havde fundet æg-cellerne og spermatozoiderne, ikke alene hos dyr, men ogsaa hos planter, lykkedes det Pringsheim

hos visse alger at iagttage, at ved befrugtningen en spermatozoid trænger ind i æg-cellens substans. Dette blev ogsaa konstateret for dyrenes vedkommende og senere præciseret derhen, at spermatozoiden smelter sammen med æg-cellens kjærne. Da den første væsentlig bestaar af kjærne-substans, kom man altsaa nu til forstaaelse af, at det ved befrugtningen har fremragende betydning, at to celle-kjærner forener sig. Det samme fandt man ogsaa senere for planternes vedkommende.

Videre kan paa zoologiens omraade nævnes den sammenlignende anatomi og dyrenes udviklings-historie, der ogsaa førte til opdagelsen af det saakaldte generations-skifte. Botanikerne fulgte efter, og ved midten af aarhundredet fandt Hofmeister, at der ligeledes finder generations-skifte sted hos moser og bregner. I planternes morfologi og anatomi søgte man stadig mer og mer, foruden den blotte beskrivelse, at fastslaa de enkelte deles betydning for planternes liv og i deres udviklings-historie at skjelne mellem indre og ydre indflydelser. En af de vigtigste opdagelser i histologien (ɔ: læren om vævene) er den, at celle-væggene hos mange-cellede planter for det meste er gjennemborede af yderst fine plasma-traade, hvorved de ved siden af hverandre liggende cellers protoplasma sættes i umiddelbar forbindelse, hvad der saa turde have stor betydning for transport af stoffe. Paa plante-fysiologiens omraade kan nævnes opdagelsen af den saakaldte endosmose.

Systematikerne har stadig været ivrig beskjæftigede med at beskrive og klassificere de forskjellige dyre- og plante-former. I løbet af aarhundredet er der blet opdaget en uhyre mængde nye arter, navnlig af de lavere ordener i dyre- og plante-riget.

Der opstod i det 19. aarhundred en ganske ny gren af biologien, nemlig dyre- og plante-geografi, som særlig Alexander von Humboldt har æren af at have grundet. Studiet af de forskjellige landes fauna og flora førte snart til den overbevisning, at planter og dyr i høi grad er afhængige af de enkelte strøgs jordbund og klima. Havets beboere blev herunder ogsaa ofret særskilt opmærksomhed. Den zoologiske station i Neapel indtager i saa henseende hæderspladsen.

Foruden fremskridt i »positive« kundskaber kommer imidlertid for videnskaben ogsaa de almindelige ideer i betragtning. Stedse har det ønske været levende i menneskenes sjæl at faa et kort og greit svar paa spørsmaalet: »*Hvad er livet?* Den første halvdel af aarhundredet gav det svar, at der er en særegen, kun i de levende celler forekommende kraft, *livs-kraften*, der besørger alle livs-processer.

Denne tid kalder man vitalismens periode. Vistnok alle dalevende biologer, deriblandt Decandolle og Johannes Müller, var tilhængere af denne teori om livs-kraften, der ingen forklaring gav paa de forskjellige foreteelser, men heller var det samme som at give afkald paa al forklaring. Efter at Robert Mayer havde opdaget loven om energiens vedligeholdelse, var vitalismens dage talte, og fra midten af aarhundredet daterer sig en ny periode, hvor ogsaa i biologien alle fænomener prøves fra denne lovs synspunkt.

Men man vilde have et kort svar paa, hvad livet er, og materialismen overtager nu vitalismens rolle. Den erstattede livskraften med et *livs-stof*. Idet man støttede sig paa helt utilstrækkelige betragtninger, troede man at have fundet dette i æggehviden. Som en slags heksemester skulde æggehviden ved sine kemiske egenskaber frembringe alle livs-fænomener. Men dette dogme om livs-stoffet blev snart omstyrtet, da man fandt, at protoplasmaet ogsaa i de simpleste organismer ikke blot bestaar af æggehvide, men af en mængde talrige stoffe, som alle er mer eller mindre nødvendige til livets vedligeholdelse.

Istedenfor den vitalistiske og den materialistiske ide traadte nu en tredje, som man kunde kalde den mekanistiske. Ikke kraften, ikke stoffet, men *formen* blev her stillet i forgrunden. Mekanistiken antager, at protoplasma har en ganske særegen struktur, der ikke kan klargjøres ved mikroskopets hjælp, og som betinger de forskjellige livs-ytringer. Hvor langt man kommer med mekanistiken, vil fremtiden vise.

Men den mægtigste af alle aarhundredets ideer i den spekulative biologi er afstamnings-læren, der vanligvis knyttes til Darwins navn. Her gaar ogsaa, som i celle-læren, zoologi og botanik haand i haand.

Naar vi bortser fra forgjængerne, blev ideen om, at de forskjellige organismer kan fremgaa den ene af den anden, først klart udtalt i 1809 af den franske botaniker og zoolog Lamarck. Den blev imidlertid uden indflydelse, da vitalismen den gang var eneraadende. Men da Darwin femti aar senere, da den vitalistiske lære var almindelig forkastet, fremtraadte med et nyt afstamnings-system, var resultatet overvældende. Aldrig har en ide i saadant omfang og med saadan hurtighed grebet ind i videnskaben.

Lamarcks og Darwins teorier stemmer overens i, at de sætter sig to maal. For det første søger de at sandsynliggjøre, at de nu levende arter nedstammer fra tidligere, hvorhos de i teorien tilbagefører den store mængde plante- og dyre-arter til nogle faa ur-former, som ifølge Lamarck er opstaaede ved selv-avling, ifølge Darwin ved

skaberens indgriben. Dernæst søger de begge at forklare, hvorledes det er gaaet for sig, at planternes og dyrenes organisation er blet saa overmaade hensigtsmæssig tilpasset til deres livs-forretninger. Og paa dette punkt er de ikke helt enige. Lamarck forklarer tilpasningen derved, at dyrene ved øvelse erhverver sig visse egenskaber, som deres forældre ikke besad, og at de giver sine efterkommere disse erhvervede egenskaber i arv. Darwin, for hvem aarsagerne til tilpasningen og den organiske hensigtsmæssighed havde størst interesse, anerkjendte vistnok det Lamarck'ske princip, dog blot i begrænset omfang, medens efter ham tilpasningen og dermed dyre- og plante-legemernes fremadskridende udvikling i første linje skyldes *selektion* eller *naturligt valg*. Herved forstaar Darwin, at ungernes *tilfældige* afvigelser fra forældrene gaar i arv, men at kun de afvigelser holder sig i *kampen for tilværelsen*, der er hensigtsmæssige nok til at bestaa denne kamp, medens alle uhensigtsmæssige afændringer maa gaa tilgrunde, — en tanke, der allerede i oldtiden var blet udtalt af Empedokles.

Atter er femti aar forløbne, og Darwins lære har selv maattet kjæmpe for tilværelsen mod kritiken. Hvad er der blet igjen af den? Frem for alt afstamnings-tanken. Derimod har antallet af dem, der tilkjendte selektions-principet en saadan betydning som Darwin, stadig aftaget. Man har med held indvendt, at selektionen er afmægtig, naar det gjælder at forklare den opstigende udvikling fra enkle celler til hvirvel-dyr og blomster-planter. Man har sammenlignet arternes afstamning med en organismes individuelle udvikling. Er denne sammenligning berettiget, saa springer det dog i øinene, at hønens udvikling af ægget væsentlig maa tilskrives *indre* drivkræfter, medens selektionen blot kan blive virksom ved de *ydre* livs-omstændigheders indflydelse paa organismen. Saaledes opstod den overbevisning — ligesom ved individernes udvikling — ogsaa ved arternes dannelse indre udviklings-impulser spiller en betydelig rolle. Dermed var en forklaring paa tilpasningen og hensigtsmæssigheden, saaledes som Darwin havde givet den, udelukket, selv om ogsaa utvilsomt uhensigtsmæssige afændringer i organismen kan bortryddes under kampen for tilværelsen. I besvarelsen af det ene hoved-spørsmaal maa saaledes Darwins teori ansees som mislykket.

Ogsaa Darwins mest afgjorte tilhængere, for saa vidt de ikke er fuldstændig blindede af fordom, maa indrømme dette; i det høieste haaber de resigneret paa, at teorien muligens i fremtiden kan reddes.

Som før sagt, er det hovedsagelig afstamnings-læren, der er blet igjen af Darwins teori. Skjønt den ifølge sit væsen kun er en

hypotese, benyttes den dog i den moderne biologi som et *aksiom*. Det er ikke godt at skjønne, hvorledes man skulde klare sig uden denne lære, naar man ser hen til slige fænomener som tilpasningen og rudimentære organer saa vel som mange palæontologiske forhold. Men paa samme tid maa man sige, at der ikke endnu er tilveiebragt et eneste helt fyldestgjørende bevis for teoriens rigtighed. Ti om ogsaa forsteningerne fra tertiær-tiden kan foranledige os til den tro, at nutidens flora og fauna har udviklet sig af disse tertiære former, saa tilsteder dog alle de saakaldte beviser i de enkelte tilfælde muligheden af en anden fortolkning. Men fra kjendsgjerningernes faste grund fjerner vi os desto mere, jo ældre de geologiske lag er, hvortil vi stiger ned. Hvor utilstrækkeligt det palæontologiske materiale er til deraf at opkonstruere organismernes virkelige »stamtræ«, fremgaar allerede af den omstændighed, at de ældste forstenings-førende lag indeholder ganske høit organiserede dyre-former, trilobiterne. Men hvad der kan have ligget mellem disse til krebsene hørende dyr og de hypotetiske ur-celler, unddrager sig, geologisk og biologisk, fuldstændig saa vel vor kundskab som vor fantasi.

Om der end kan være mange omstændigheder, der taler for afstamnings-lærens rigtighed, saa blir der dog for en spekulativ betragtning mange tvil tilbage. Man siger, at denne teori lærer os at forstaa organismernes lighed som blods-slægtskab. Meget vel! Men hvad hindrer os i at forudsætte, at ved livets begyndelse en legion tilsyneladende ganske lige ur-bakterier bedækkede jorden, og at disse i løbet af millioner og atter millioner af aar i lige-linjet afstamning udviklede sig til de idag levende dyre- og plante-arter? Hvor blev det da af blods-slægtskabet? Nu, dette lader sig let konstruere. Vi behøver kun at antage, at der oprindelig blot fandtes et eneste eksemplar af hin ur-bakterie, som først ved celle-deling frembragte en legion af samme sort, førend den videre udvikling begyndte. Men da opstaar straks det spørsmaal: Hvorfor blev den ene af disse ur-celler til giraf eller til krokodille, medens andre drev det til at blive myrer o. s. v., og andre igjen ikke bragte det videre end til bakterier den dag idag? Uden at tage til hjælp indre udviklingsimpulser, saaledes som de slumrer i ægget af en frosk, en fisk, en sommerfugl, kan man ikke forklare sig sagen. Og selv-avlingen! Den spotter enhver forestilling, og det er umuligt i tankerne at udmale sig dens enkeltheder.

Det er derfor en mislig sag at opstille genetiske stam-trær. Saadanne opkonstrueringer er fantasi-billeder. Og dog tror vel de fleste af os paa afstamnings-læren. Den holder os bundne ligesom

ved en slags trolddom. Og den ansporer til forsken og spørgen. Den er anvendelig paa utallige enkelt-tilfælde. Den er en af de ledende tanker i den moderne biologi. Men nogen bevist kjendsgjerning er den ikke, slig som f. eks. loven om energiens vedligeholdelse.

Et nyt aarhundred! Hvad vil det bringe os? Nu, med rolig kraft styrer forskningens skib videre ud paa naturens store ocean, der ligger ubegrænset for vore blikke. Paa dets flag staar devisen: Fri tænkning, fri forskning, frit ord. Alle kultur-folk tager del i skibets bemanding. Kommandoen lyder: Fuld fart forover!

Nærmere oplysninger til race-spørsmaalet i Norge.

(Tilsvar til dr. **Andr. M. Hansen** af cand. mag. **R. Flo**).

(Slutning *).

IV.

Saa fristende det kunde være at give sig ud paa psykologiens frodige mark, hvor der er saa villig jordbund for alle slags vilde skud, skal jeg dog denne gang ogsaa holde mig indenfor de grænser, jeg engang har sat mig. Det er ikke det i veien, at der ikke skulde være nok at fæste sig ved i Hansens fremstilling her; snarere er det angrebs-punkternes mængde, som overvælder en, saa en ser sig nødt til at give afkald paa en speciel imødegaaelse, naar en ikke har ubegrænset tid og rum til sin raadighed. Som før nævnt, er der ogsaa noget saa løst og tøieligt ved selve stoffet, saa en behændig og uforfærdet antagonist her vil være lige saa vanskelig at faa tag paa som aalen i vandet. Dette svævende og tilfældige, det vil være ved alt psykologisk, er da ogsaa velkjendt nok baade for antropologer og andre, — hvorledes et og samme folk kan blive skildret snart paa en maade, snart paa en anden, ofte helt modsat, alt efter de forskjellige iagttagere og deres maade at se paa, og vel ikke mindre efter de forskjellige individer, som de mest kommer i berøring med eller særlig henter sit indtryk fra. Saa er det alle de

*) I forrige stykke (III) er nogle feil at rette. Et »omvendt« paa s. 582 l. 17 f. n. til: tilsvarende; »nemlig« s. 584 l. 14 f. o. til: navnlig; »dolichokefalerne eller mesokefalerne« s. 587 l. 5 og 6 f. o. til: dolichokefalerne eller brachykefalerne. I noten nederst paa s. 588 skulde staa: En tredje (eller sjette) type . . . (nemlig 3 dolichokefale, for saa vidt »reihengräbertypen« kommer med her, og desuden 1 mesokefal og »minst 2« brachykefale; saaledes 6 i alt).

maader en kan *bruge* et sligt materiale paa, vælge og vrage og kombinere o. s. v. Vi har foran seet en prøve paa, hvad »farvevirkning« en kan opnaa ved heldig kombination og arrangement, og det er da let at tænke sig, hvad for store ting en kan vinde ved samme og lignende midler i psykologien. Hansen selv fremhæver nu ogsaa stærkt i sit tilsvar, at han har været »nødt til at holde sig til de gjennemgaaende harmoniske træk«. Men hvem har saa havt at afgjøre det spørsmaal, hvad der er »harmonisk«, og hvad ikke? Et saa omfattende og indgaaende kjendskab, som der skulde til for at efterfare alt dette paa egen haand, vilde kræve lang tid og meget arbeide, særlig for vort lands vedkommende, hvor sligt stof endnu er saa lidet samlet og bearbeidet, og det er ikke hver mands sag, ialfald ikke min, at tage paa sig kanske aars arbeide specielt for denne ting. Har det krævet en længere tids forarbeide, som det lader til, at faa sat sammen denne Hansens bog, saa skal der visselig ikke mindre til at faa tag i her og der alt, som skulde til for at efterfare omhyggelig punkt for punkt det, som er fremført, lige meget om dette maatte have nogen grund for sig eller ei.

Imidlertid, som Hansen selv siger, saa hviler hans fremstilling paa et antropologisk grundlag. Efter min mening var det nu særlig dette grundlag, som var egnet til at virke imponerende paa folk flest, ved at give det udseende af at det hele var saa grundmuret. Her var noget, som en kunde tage og føle paa, og som derfor maatte virke som særlig slaaende og ugjendrivelige beviser. Da nu det hele efter mit kjendskab til forhold og mennesker, syntes mig stærkt mistænkeligt, saa retted jeg min opmærksomhed særlig mod dette grundlag. Skulde det vise sig, at dette var skjævt eller løst, saa vilde en vel ikke give saa meget for selve bygværket heller da. Det mere haandgribelige ved dette grundlag frembød ogsaa tilsvarende fordele for en kritik; det var lettere at faa tag i, lettere at paavise det faktiske forhold, saaledes at det skulde falde vanskeligt at komme undaf med udflugter, og i tilfælde af at slige udflugter blev forsøgt, vilde *det* ogsaa tjene til at vise det løse og upaalidelige i det tilsyneladende saa faste fundament. Endelig var materialet her mere tilgjængeligt.

Overfor dr. Hansens udtalelser, for det meste holdte i mere almindelige udtryk, men derfor ikke mindre absolute, har nu jeg villet føre frem specielle, detaljerede oplysninger om faktiske forhold. Læserne faar da selv dømme om, hvorledes Hansens fremstilling tager sig ud overfor disse oplysninger, og saa derefter tillige gjøre sig en mening om, hvorledes forholdet kan være ogsaa i mange

andre punkter, som jeg her har maattet holde mig fra at indlade mig særskilt paa, hvor meget jeg kunde have at fremføre ogsaa overfor dem. Om mit første indlæg paa denne maade ikke kom til at svare saa vel til sin overskrift, saa vil enhver forstaa, at denne overskrift var i tilknytning til titelen paa den bog, jeg skulde behandle. For resten, al den stund indlægget behandlede væsentlig det, som udgjorde grundlaget i bogen, kunde det nu heller ikke siges at være saa ufortjent til at bære dens titel.

Men ellers var jeg nu en del inde paa psykologien ogsaa, særlig paa de punkter, som frembød lignende haandgribelige fordele som i det mere almindelige antropologiske. Saaledes forsøgte jeg, i lighed med hr. Havstad, at faa dr. Hansen med paa et videre rundskue. Fra Hansens standpunkt, for hvem brachykefal er brachykefal, og dolichokefal dolichokefal, hvor de findes, i Europa i alle fald, naar undtages i det sydvestligste og kanske i det nordøstlige, — for ham skulde et sligt vidsyn netop være særlig indbydende. Men her blir doktoren, jeg vil ikke sige »mærkværdig spak«, men heller sta. Havstad vilde blandt andet have ham med paa en udflugt til England og syne ham langskaller i lange baner, det rigeste udvalg, som nogen kan ønske sig, og disse netop »missions-venlige« fremfor nogen anden, og pietister — eller, om ikke pietister, saa det som er lige saa ilde eller værre, puritanere, metodister, kvækere osv. osv. Men Hansen vilde slet ikke høre paa det øre — ikke et ord til svar, — bare udfordrer fremdeles Havstad og mig til at »sætte sammen et billede med modsat indhold af, hvad der træder frem i mine (Hansens) uddrag«. Det skulde saaledes paahvile os at paavise, at ogsaa Hansens dolicho-blonde ariere har noget med pietisme at gjøre, pietismen, som netop har sit hjem og ophav i den mest »ariske« del af Tyskland, Nord-Tyskland, og som har raadet og raader fremdeles, med samme eller andre navne, netop eller udelukkende i lande med særlig »dolicho-blond« befolkning, Sverige, Norge, England, Nord-Amerika, medens de mere brachykefale folk neppe har noget tilsvarende til slige vækkelses-rider, som har gaaet over disse lande. Der bør dog være en grænse for, hvad en kan falde paa at kræve bevis for. For vort lands vedkommende er at nævne, at bevægelsen netop har udbredt sig fra østlandet af, med Hans Nilssen Hauge, at den fremdeles har stærke rødder her, — jeg kunde ville sige lige saa stærke som paa vestlandet, og haaber at østlændingerne ikke blir vonde paa mig for det, saa længe jeg ikke har noget værre at sige paa dem. Ialfald, om det skulde kræves overfor doktoren med hans udstrakte, grundige kjendskab til land og folk, kan jeg staa til tjeneste med adskillige

stærke beviser i den retning. Har vi ikke missions-skolen her, saa har vi da Luther-stiftelsen og bibel-selskabet m. m. Derimod i det mere brachykefale Danmark, liggende midt imellem disse lande, har ikke pietismen eller lignende foreteelser villet slaa rod i de brede lag, uden kanske i de senere aar. I steden har de der havt en saa »lys« kristendom som Grundtvigianismen.

Paa samme maade søgte jeg at tage et videre udsyn over et andet psykologisk race-mærke, foretagsomheden. Men her falder Hansen med en gang tilbage paa en »topografisk forklaring«, begynder at tale om det »rige Danmark« o. s. v., en forklaring, som han saa grundig har afvist for Norges vedkommende, hvor de topografiske forhold er saa skiftende og ulige som vel muligt. Her gjaldt det om kortskallerne, »at fattigdommen selv netop skyldes deres smalsporethed (hm, skulde ikke det ord ellers høvt bedre overfor smalskaller?) og mangel paa fremskridt og foretagsomhed. Saa længe der findes store vidder af ukultiverede enge og dyrkbare torv-myrer paa Jæderens moræne-land« o. s. v. Dette ogsaa »høres jo storartet ud«. Jeg er ikke selv kjendt paa Jæderen eller med Jæder-folket; men jeg har læst Arbos skildring af begge i bogen om Stavanger amt (s. 24), og i begge henseender giver den overmaade liden grund for Hansens deklamationer. Derimod kjender jeg nok af store vidder andre steder her i landet, hvor de samme deklamationer baade vilde høres storartet og særdeles vel begrundet.

Videre faar vi nu høre om »udviklings-standpunkt«, »civiliserede«, »barbariske« og den slags. Er det meningen at sige, at det er dette, som gjør foretagsom eller ikke-foretagsom? Jeg, og vistnok mange med mig, har været af den opfatning, at det netop er foretagsomhed, som skaber udviklings-standpunkt, civilisation o. s. v. Der har været samme forskjel paa foretagsomme og ikke-foretagsomme folk under bronsealderens, ja selv under stenalderens udviklings-standpunkt — og jeg vil anbefale Hansen at studere skalle-indexen hos de særlig foretagsomme folk da, kaldæere, ægyptere, peruvianere, mexikanere o. fl. — lige stor forskjel som nu under dampens og elektricitetens. En foretagsomhed, som først maa faa kulturen bragt til sig, før den kan gjøre sig gjældende, den kan ialfald vanskelig gjøre tjeneste som *race*-mærke. Eller, for nu ogsaa at holde os til de mest mulig »lige vilkaar«, eller i beste fald ulige til den modsatte kant af, hvad Hansen vil have det til, — hvorledes vil han da forklare, hvad Arbo fortæller om lomværen, som ikke »staar saa høit i kultur« som den særlig dolichokefale vaagevær, men »følger dog nu mere med tiden, er mere tilbøielig til fremskridt end denne, der blir forstenet i sin fornemme

uvirksomhed.« Og med hensyn til lige vilkaar overfor kulturen maa vel det samme gjælde om Arbos sammenligning af jærbuens driftighed med »en stor del af f. eks. vor østlandske almue og dal-befolkning,« som »desværre tilbringer saa meget af vinteren i dorsk dovenskab og ligegyldighed.«

Det er nu saare betegnende, at Hansen til modbevis kommer med emigranterne i Amerika. Her er nu for det første ikke givet, og kan vanskelig gives nogen rede paa, enten dolichokefalerne eller brachykefalerne er i overvægt, uden det skulde være for bøhmernes vedkommende, — bortseet fra, om det virkelig er samme type i overvægt blandt dem som blandt vore brachykefaler. Vi sætter da ud af betragtning de »iberiske« dolichokefaler, som ikke kommer os ved her, uden for saa vidt de gjør spørsmaalet om »racen« indviklet baade for italienernes og franskmændenes vedkommende, og endog for »angelsaksernes«. For skandinavernes vedkommende, som af Hansen er sat overfor baade bøhmere, italienere o. s. v., kan vi vide saa meget, at vi har væsentlig bare de to paagjældende »racer«, men ikke noget om, hvilken af dem er i overvægt, eller hvem af dem det skyldes mest, det ord som skandinaverne i Amerika har faaet for foretagsomhed, og som i tilfælde godt kan skyldes en minoritet. Og selv om saa var, at dette var paa det rene, saa vil der i en slig folkeblanding som i Amerika komme nye floker til, som gjør forholdet indviklet og vanskeligt at faa skikkelig rede paa. Heller ikke kan jeg uden videre medgive, at en sammenligning mellem forskjellige folk i et fremmed land er mere retfærdig end en sammenligning mellem dem i deres hjemlande. Forholdene i det nye land, ligesom ogsaa selve den ting at omplantes, kan jo »reagere« forskjellig paa de forskjellige folk, og det kan godt tænkes, at folk, som staar tilbage i den første tid, kan tage sig saa meget bedre op, naar de er blet hjemme i landet.

Saaledes er det gjennemgaaende for dr. Hansens fremgangsmaade, at han ynder at holde sig til det løse, det flokede, hvor det er best anledning til at »putle«, kombinere og arrangere efter eget hode, men vanskeligt eller umuligt at kontrolere og faa rede paa det virkelige forhold. Derimod skyr han de virkelig store og greie drag, de historiske og geografiske *kjendsgjerninger*, som er almindelig kjendte og lette at kontrolere. Eller, for saa vidt han giver sig ind paa de store vyer, saa er det med slige konstruktioner som »ariere«, som ingen har nogen rede paa.

Som nu med skytter-sagen og den statistik, han har faaet istand der. Her maatte det da ligge særdeles nær, for at se, om der skulde

ligge noget konstant til grund for dette, at vende sig til folkevæbningens hjemland, Sveits, og undersøge, om brachykefalerne der ogsaa, d. v. s. saa godt som hele folket, var »forsvars-nihilister«, »ukrigerske« o. s. v. Men ikke et ord om den ting, i det hele — saa vidt jeg har seet — aldrig nævnt med et ord dette brachykefale central-land. Det var vel saa altfor meget som ikke var »harmonisk« der, ikke kunde bruges. Og saa de stakkels montenegrinere, som knapt nok har en draabe »arisk« blod i sine aarer, men saa meget mere af tykt brachymørkt *) bosniak- og serber-blod, — hvorledes er det nu med skyttersag, militær-aand og alt sligt *der*? Den ting kan bl. a. kaptein Angell give en del oplysninger om.

Herfra kan der ogsaa falde noget lys ind i de dunkle kroge af Hansens righoldige »lager«, som han siger sig at sidde inde med her fra vort land. Allerede i mit første indlæg søgte jeg at lede opmærksomheden paa visse egenheder ved det som var kommet frem i dagen. Der er saaledes den synderlighed ved det, at det helst er mesokefale bygder, som har givet de vigtigste bidrag til dolichokefalernes karakteristik, medens det er smaat nok med bidrag fra virkelig dolichokefale bygder. Derimod har flere af disse givet særdeles vægtige bidrag til — kortskallernes karakteristik. Den eneste, som har givet noget klækkeligt til belysning af selve dolichokefalerne, er Vaagaa, rigtignok efter adskillig »putling« eller en betydelig udrenskning af træk, som ikke var »harmoniske«. Noget har han ogsaa søgt at gjøre ud af Jakob B. Bulls bygde-patriotiske skildring af Østerdalen; men en maa sige, det er blet magert, endda skildringen i sig selv er fyldig nok, og god ogsaa, til sit brug, saa jeg tror, det vil lønne sig at se noget nærmere paa den:

»I de nordre bygder møder vi herdebrede, stærke fjeld-folk, med Trøndelagens brede og stive selvtryghed. I Rendalen bor blandingsfolket med (det svenske islæt) rødt og lyst haar, indimellem folk med mørkere drag (af ublandet norsk æt). **) I Storelvedalen har ætlinger af de første rydnings-mænd holdt sig; men længer mod syd, i Aamot og Elverum, strømmer Hedemarkens (fladbygds-) blanding ind.«

Mere havde ikke Hansen brug for, og ikke alt dette engang. Men vi skal se, her er mere:

»Østerdølen ligner i sind og skind dalen, der hvor han er født:

*) Ligesom »dolicho-blond«. Et underligt sprog, denne mesopotamisken.

**) Alt det indklamrede udeladt hos Hansen, og i steden indskudt noget om »feilagtig« opfatning. Bull har aabenbart ikke likt det røde haar, og Hansen liker ikke det mørke.

dulgt som skogene, ubændig som de stride elver, stærk og selvtryg som de bredryggede fjeld. Han er tung i vendingen, men udholdende over alle grænser. Man siger om østerdølen, at bruger han to dage til at spænde hesten for slæden, saa kjører han fjorten dage, før han spænder fra igjen. Denne træge udholdenhed gaar igjen i alt hans arbeide, al hans glæde. Og han har krop til at følge sin natur.« — — — Det følgende bare en videre udmaling i enkeltheder af det, som her er fremholdt.

Bare med de tilhørende ændringer i steds-angivelser, men uden nogen putling med det reelle indhold, kunde alt dette, ord for ord, være lagt til grund for Arbos skildring af Jæder-bonden, lige saa godt som Garborgs mere refsende end bygdepatriotiske skildring af ham. Denne omstændighed, om en skildring er mere eller mindre bygdepatriotisk, eller kanske helt til en anden kant, er ogsaa noget, som en »folke-psykolog« særlig burde have opmærksomheden paa.

Endnu et »psykologisk« faktum, som jeg berørte i mit første indlæg, men som Hansen helst vil gaa udenom, lader det til, faar jeg atter drage frem her. Det er den omstændighed, at vor sjømandsstand væsentlig er rekruteret af vor kyst-befolkning. Jeg tænker da, vi kan overlade til disse karer at spyle ud hele Hansens »lager« hvor svart eller skiddent det maatte være. Vist er det, at for at tage det op med slige folk kan selv »ariere« trænge til al den forgyldning, de kan faa, — i fornødent fald ogsaa med tillæg af alle skytter-medaljers guld og glans.

Det historiske grundlag, som Hansen har bygget sig for sin norske folke-psykologi, kan jeg heller ikke give mig specielt af med, saa meget det ogsaa der kunde være at fæste sig ved. Jeg skal bare oplyse noget om det vigtigste, for ikke at sige eneste kildeskrift, som skulde give nogen støtte for hans sær-meninger, det gamle Edda-kvad Rigsthula. Det er nemlig den slemme ting ved det, at den høieste autoritet i slige spørsmaal, professor Sophus Bugge, og flere med ham, hævder som utvilsomt, at dette kvad er forfattet i *Irland*, rigtignok af en nordmand, eller muligens af en danske. Jeg skal ikke her gaa ind paa at vise, hvorledes alt i dette kvad peger bort fra Jæderen eller Karmøen, hvor Hansen vil have dets forfattelsessted henlagt, medens ikke bare selve navnet (den mytiske stamfader Rig, som forudsætter, at den irske betydning af dette ord, *konge*, var kjendt for tilhørerne eller læserne) peger paa Irland, men ogsaa selve situationen og hele det liv, som skildres, her ligesom i flere af Edda-kvadene, viser til det liv, som norske stormænd førte i Irland og nordre England under viking-tiden, eller kanske helst i tiden

nærmest efter den. Skildringen af trælen her blir da saa langt fra at tage som skildring af nogen »kortskalle-race«, at det tvert om heller blir af den mest udprægede lang- eller smalskalle-race, som Europa kan byde. Ingen digter med sund sans vilde da her, selv om han var født nordmand, falde paa at hente væsentlige drag til sin skildring fra norske træler, overfor tilhørere, som for det meste ikke længer kjendte til, hvorledes disse saa ud eller havde det. Med alt dette stemmer det da ogsaa særdeles godt, at trælen karaktiseres som »svart«, ligesom ogsaa trælebrudens »arm sól-brunninn« peger helt udenom Norge. Det staar igjen at levere — og vil vist aldrig kunne leveres — de faktiske beviser for, at norske, og særlig norskfødte træler særskilte sig ved »svart« eller mørk farve, eller endog at kjendingsnavnet »Svart« var mere almindeligt for dem end for folk af andre stænder, til og med konger (jf. Halvdan svarte). Lige saa lidet er der noget tegn til, at den mørkere farve hos de gamle nordmænd var holdt for mindre gjæv eller i nogen maade ilde anskreven, ikke en gang »svart«, ialfald ikke mere end »raud«. Men for Hansens specielle øiemed var denne Rigsthulas skildring altfor uundværlig, saa den maatte han, trods alle autoriteter (hvis mening han her ikke engang nævner) og trods kvadet selv, med vold og magt faa stedfæstet til »den mørke kyst-stribe«.

At bygge en race-karakteristik paa skildringer af træler, er nu ellers omtrent som en vilde bygge en karakteristik af den hebraiske race paa den opfatning af jøderne, som raaded i middelalderen, og de skildringer, som denne opfatning gav sig udslag i. Det er nu saa gammelt alt dette, at folk har det med at se ned paa og foragte andre, bygd og grænd eller land og land imellem, de forskjellige stænder, byfolk og landsfolk o. s. v., og vi burde da snart være voksne fra dette nu i vor »oplyste« tid og vide at give det sit rette værd, saa vi kunde forme regelen saaledes, at des lavere folk staar i udvikling og forstaaelse eller i moral og sandt menneske-værd, des mere har de det med at se ned paa og foragte andre mennesker. Det er saaledes snarest til ære for de gamle nordmænd og saga-forfattere, at det i grunden er forholdsvis magert, det som Hansen (efter Eriksen) har kunnet finde frem af nedsættende udtalelser om trælene. Om han ledte vel efter, kunde han kanske finde næsten lige saa mange eksempler paa, at træler skildres som dem, der i det hele skikker sig bedre end mangen fribaaren mand.

Om det ene af »race-mærkerne« til den anden side, de hvasse øine, er at sige, at dette i de gamle kvad særlig gives som kjende-

tegn paa krigeren, til forskjel lige saa vel fra bonde eller menigmand som trælen.

Er-a that karls ætt, er á kvernom stendr.

— det er ikke *bondes* æt, den som staar ved kvernen, siger Blind hin bölvise, da han ser de hvasse øine i Helge Hundingsbane, som har forklædt sig som tjenest-jente. I hvert fald er nu dette ikke noget specifikt arisk mærke. De hvasse, glimtende øine, eller haarde (truces oculi), ligesom det gjennemtrængende (»atalle«) eller skarpt fikserende blik m. m., omtales jevnlig hos flere slags folk, især de mere krigerske eller vilde; saaledes dajakerne og flere andre folk i det indiske arkipel, aymaraerne i Bolivia o. s. v., ligesom kaptein Angell ogsaa taler om de mørke og hvasse øine hos montenegrinen, — for bare at nævne noget af det, som hver og en visselig har seet gang paa gang i reise-skildringer og lignende.

Hvor vidt nu denne min »opløsende kritik« af Hansens folkepsykologi skal »bære frem« eller ikke, det blir det ialfald ikke Hansen, som faar at afgjøre. Jeg har da heller ikke lagt mig saa meget om at drive igjennem nogen speciel opfatning. Bare i et punkt, vedkommende legems-høiden, har jeg gjort mig særlig flid med at dokumentere, at forholdet er et helt andet eller modsat det, som Hansen hævder, og jeg smigrer mig med, at min dokumentation her bærer temmelig langt frem. Jeg tror, at med sligt noget for øie som det, jeg her har fremlagt eller henvist til, blir det ingen let sag at hævde, at »kortskalle-racen« hertillands, »vestlændingen«, i sin helhed eller for en større del er »typisk mindre« og har de dolicho-blonde »ariere« at takke for sin særlig høie vækst. Trods de allerede anførte grunde vil det dog kanske forekomme mangen en underligt, at jeg har fæstet mig saa stærkt ved denne ting. Men jeg har nu en grund mere ogsaa, og det er, at jeg tror, dette bærer et godt stykke ind i selve psykologien. Jeg tror, det skal falde overmaade vanskeligt for Hansen eller nogen som helst anden at faa fæstet hans »aandelige karakteristik« af kortskalle-racen til den af vore folke-typer, som netop maa siges at være særlig stor-voksen. Sagen er den, at den almindelige mening eller erfaring gaar altfor bestemt i modsat retning, i favør af de stor-voksne folk, og det visselig ikke bare paa grund af en viss respekt for det, som rager i veiret, men ogsaa paa grund af visse erfaringer i det psykologiske. Lad være, at disse folk ogsaa har sine lyder og svagheder, kanske heller er godmodige og træge eller tunge af sig end energiske eller hidsige; men noget vederhæftigt og troværdigt vil det i regelen i det minste blive tilkjendt dem, ligesom ogsaa, at det kanske er de folk, som det i længden vil være mest framslag med. At faa

folk her i landet med paa det, at slige stor-voksne karer særlig har det med »at stikke med kniv bagfra« osv. osv., det tror jeg aldrig vil nytte. Skulde nu Hansens »grundlag« blive forrykket paa dette punkt, saa er der ogsaa fare for, at hele hans psykologi kan blive forrykket. Jeg tviler derfor paa, om han i virkeligheden er saa lige glad overfor denne side af spørsmaalet, som det lader til nu efter hans tilsvar. For min del vil jeg dog sige, at det ikke egentlig har været min mening at faa indført meter-stokken som moralsk maalestok paa denne maaden, om jeg end skulde tro, at den da i hvert fald vil være lige saa vel anvendt som til at maale indexer med.

Skulde jeg efter dette lage en rang-ordning for »typerne« her i landet, slig som de foreliggende data synes at føre til, saa vil jeg forme den saaledes: Mest stor-voksne er brachykefalerne eller den almindelige type af dem, dernæst mesokefalerne og saa dolichokefalerne eller en type af dem. Af forholdsvis smaa-voksne maa der forudsættes at være en mere faatallig type af brachykefaler og muligens en af dolichokefaler. Naar der altsaa paa din vei her i landet møder dig en rigtig velbygget, staut kar, med storlagte greie ansigtsdrag, saa vid, at det er en brachykefal eller fortrinsvis ættet fra brachykefaler. Er det derimod en spinkel spjatt af en fyr, med smaaskaaret miniatyrfjæs, gjør en sig neppe skyldig i noget misgreb ved at gaa ud fra, at en da har for sig en aflægger af en mere oprindelig og ublandet dolichokefal type. Saaledes ser den sande »harmoni« ud i det stykke.

Spørsmaalet om farven synes det vanskeligere at finde rigtig rede paa, særlig fra gammelt af, og det kan da gjerne være, at Hansen har ret i det, at brachykefalerne er »typisk« mørkere. De foreliggende data taler ialfald ikke imod, at det kan være saaledes, enten i det hele eller bare med en af de brachykefale typer, og da kanske netop med den storvoksne. Det kan nemlig ikke negtes, at ialfald udenfor vort land og enkelte af vore nabolande er de storvoksne brachykefaler gjerne noget mørkladne, om end langt fra saa mørke som stormængden af de dolichokefale folk, medens derimod hos de mere smaavoksne brachykefaler særlig i østre Europa den blonde farve synes at være overveiende. Naar da endog i gamle dage folk som kaledonierne paa romerne kunde gjøre indtryk af at være blonde i sammenligning med de særlig mørke silurer, saa kan dette muligens her skyldes tilblanding af andre typer i den storvoksne brachykefale allerede da eller langt tidligere. Men hvor megen »typisk« farveforskjel der end maatte være paa vore brachykefaler og dolichokefaler, vil Hansen vanskelig hertillands kunne finde nogen støtte for sin psykologi i den. I hvad retning folke-meningen, smagen

eller den almindelige erfaring gaar nu for tiden i dette spørsmaal, skal jeg ikke paatage mig at sige; men det forekommer mig, at gaar den ikke heller i favør af den mørkere farve eller de mørkere nuancer, saa gaar den ialfald ikke imod.

End mindre skulde det have nogen braa-hast med at gjøre kapital af de kvasi-videnskabelige undersøgelser, som en helst er fristet til at kalde dem, om forholdet mellem index og psykologi, i hvert fald yderst utilstrækkelige endnu, ligesom ogsaa altfor overfladiske eller summariske, saa længe der ikke er bragt lys i spørsmaalet om selve grundtyperne. Men skal en søge at finde et samlende resultat af de ofte modsigende opgaver og slutninger, saa synes forholdet at være det, at i lande, hvor de brede hodeformer er i stærk overvægt, som i Frankrige og Syd-Tyskland, skulde de forholdsvis lange hoder, svagere brachykefale og mesokefale, være de beste. Derimod i lande, hvor forholdet er det modsatte, hvor de smale hodeformer har overvægten, som i England, der peger opgaverne lige saa bestemt i den retning, at de brede hoder, her ogsaa mesokefale og svagt brachykefale, er de beste. Den tilsyneladende modsigelse forliges da her paa den maade, at de i grunden begge mødes i samme resultat, at det er de *midlere* hodeformer, som har fortrinnet, den mesokefale og de som til begge sider staar nærmest den. Denne slutning synes at være saa meget mere berettiget, som den ogsaa svarer godt til hvad en skulde vente paa forhaand, ikke bare fordi disse hodeformer skulde være de mest normale, men ogsaa fordi der er grund til at gaa ud fra, at de almindelig giver de rummeligste hoder, særlig de som kommer paa grænsen af brachykefali eller et stykke ind i den, efter hvad specielle undersøgelser lader til at vise. De mere ekstreme former kan muligens være forbundne med en eller anden overlegenhed i visse retninger, og kan ogsaa have sin fordel som krydsnings-elementer, naar de ikke kommer i for stærk overvægt; men i det hele og i længden vil de dog blive underlegne overfor de mere normale, hvad ogsaa udviklingen synes at vise. En slutning, som folk nærmest skulde blive fristet til efter hele Hansens fremstilling, at jo mere dolichokefal, des bedre, vilde være lige saa grundløs, eller — med de faktiske forhold for øie — end mere grundløs end den modsatte.

Saa vidt jeg forstaar Hansen, kan han ikke rigtig respektere noget indlæg, naar det ikke er en hel bog, en hel norsk folkepsykologi, som gir et billede med modsat indhold af det, han selv har faaet frem, saaledes som han udæsker Havstad og mig til at forsøge os paa. Nu, der er dog en forskjel paa at hævde, at dette

kunde gjøres, med lignende fremgangsmaader som hans egne, og det at ville tegne et sligt billede, selv om en havde tid og leilighed og ellers alle forudsætninger til det. At det blev et vrængebillede, som Hansen spaar, er troligt nok. Men det er egentlig ikke den ting, det gjælder; spørsmaalet er, om det blev et værre vrængebillede end det, Hansen har givet. Og at tegne slige vrængebilleder, hvor »harmoniske« de end kunde blive, — se det turde nu ikke vi gjøre saadan uden videre (Norsk folke-ps. s. 95). Det faar greie sig for det første med det, som nu er fremlagt, og efter det faar da nogen hver opgjøre sig sin mening, om vi har ret til at sige saa meget, som vi har sagt.

Saaledes har jeg da heller ikke den respekt for denne Hansens harmoni, at jeg i den ser noget afgjørende bevis for, »at man i kortskalle-bygderne har en tydelig fremtrædende, *ensartet*, eiendommelig folke-psykologisk type«. Selv nøkterne, kyndige og samvittighedsfulde mænds skildringer af typer er jo at tage med alt forbehold, hvad der tilsiger sig selv ud fra den mest utvilsomme af alle psykologiske kjendsgjerninger, at der i virkeligheden er lige saa mange typer som individer, ja at et og samme individ til forskjellig tid kan give indtryk af høist forskjellig type, særlig i det psykologiske. Et menneske, som i en pietist-bygd er et hængehode, kan under andre omgivelser blive en af de mest løsslupne, den »knigne« kan under andre omstændigheder blive flot o. s. v. eller omvendt, og det ikke bare ud fra bevidst skaberi, men paa grund af den paavirkning, som omgivelserne og ydre omstændigheder uvilkaarlig udøver. Paa samme maade kan det skifte med bygder og bygdelag og hele folk (jf. puritanismen og restaurationen i England), ja tiderne kan skifte, som det heder, hele verdensdele over. Men om en nu skal gaa ind paa slige generalisationer som brachykefal og dolichokefal type, saa kan jeg ikke finde andet, end at det har særdeles meget »at gjøre med det antropologiske grundlag« for Hansens folke-psykologi (netop med det), om der er bare en, eller der er flere brachykefale typer. Sæt at vi har to brachykefale grund-typer her i landet, og at disse har visse lyder tilfælles — som alle mennesker har — men ogsaa hver med sine særlyder og ellers i flere maader stærkt ulige. Med Hansens kunst var det da den letteste sag af verden at sætte sammen en høist ensartet og harmonisk type af disse to, ved at sanke sammen udelukkende alle nedsættende udtalelser om folket i enkelte bygder, hvor den ene eller begge disse typer var at finde, — en tegning med bare svart paa den ene siden og bare lyst paa den anden vil jo altid se meget harmonisk ud, — men et vrænge-

billede blev det nu alligevel, baade af den ene og den anden brachykefal-typen. Eller vi kan tænke os, at lyderne væsentlig tilhører den ene typen, og at denne endog er forholdsvis faatallig; men hvor den er indblandet, gjør den alligevel som en liden surdeig den hele deig sur, særlig for folke-skildrere, som gjerne fæster sig mest ved det afstikkende. Paa en slig maade maa vel ogsaa Hansen forklare sig, at f. eks. en saa liden eller ingen forskjel i procent-tallet af brachykefaler har kunnet give saa høist ulige billeder for forskjellige Gudbrandsdals-bygder, endda samtlige er udpræget dolichokefale. I dette tilfælde kunde kanske den ene brachykefal-type ikke have saa meget at klage paa et sligt kontrafei som det Hansenske, men den anden vilde i hvert fald være ilde tjent med det.

Men jeg kan nu spare mig at føre frem flere vidnesbyrd for de betydelige forskjelligheder indenfor brachykefalernes leir lige saa vel som indenfor dolichokefalernes, efter at Arbo selv nylig har taget til orde*) og afgjort hævdet »minst 2 bestemt forskjellige typer« af brachykefaler, ligesom af dolichokefaler, og at mesokefalerne »flere steder skiller sig ud for sig selv som en egen begrænset type«. Sammesteds karakteriserer han ogsaa i utvetydige ordelag den fremstilling, Hansen har bygget paa Arbos undersøgelser, som »tankeforvirrende paastande« og »fantasterier« og protesterer mod, at de »tillægges nogen anden reel værdi end som tanke-eksperimenter og tumling med problemer, som han vælger sig.«

Men Hansen er ikke den, som lader sig skræmme af saa lidet. Han tager til gjengjæld Arbo grundig i skole, fordi han »sidder altfor fast i den nu heldigvis svindende formalistiske tal-mystik«. Dette gjør Hansen, som selv væsentlig ikke har andet at holde sig til i dette spørsmaal end en tal- og kurve-mystik, som han har den fra Arbo, medens Arbo desforuden ogsaa har kunnet granske selve typerne, baade indvendig og udvendig, kan en sige, i bygd efter bygd her i landet og i andre lande med.

Til »selvforsvar« rykker saa Hansen ud med nogen rosende udtalelser fra bog-anmeldelser om hans verker. Den ene er selvsagt af Hansens store Ammon, en 3—4 linjer med diverse adjektiver. Den anden er af den ogsaa her nævnte danske antropolog Søren Hansen; men den tager sig dog helst ud som bitre piller i sukker, en serverings-maade, som bogmeldere er saa vel kjendte med. Der er meget, som tyder paa, at Søren Hansen, ligesom Arbo, heller ikke tager Andr. M. Hansens arbeider *au sérieux* (i alvor), blandt

*) I *Aftenposten* for 30. mars.

andet naar en ser de citerede udtalelser i lys af den indledning, som gaar forud. Søren Hansen giver sig nemlig her — høist umotiveret, maa det synes — til at tale om tyskeren Hueppe og hans haandbog i hygiene, og lader saa denne faa adskillige venskabelige klaps, som en uvilkaarlig maa finde netop vilde være paa ret plads overfor Andr. M. Hansen og hans antropologiske videnskab i »Menneskeslægtens ælde« og »Norsk folke-psykologi«. Hør bare:

»Den forbløffende freidighed, hvormed han (Hueppe?) tumler med Europas og den ganske verdens samtlige menneske-racer, ikke blot som vi faktisk kjender dem, men som han for sit vedkommende tænker sig dem i deres udvikling og indbyrdes forhold gjennem umaadelige tidsrum, fra *Pithecanthropus erectus* til *Bicyclanthropus curvatus*, taber rigtignok noget af sin charme ved denne beklagelige omstændighed; men hans elskværdige og underholdende fremstilling (elskværdigheden maa vel ialfald være Hueppes, men fremstillingen kan jo ogsaa godt være Andr. M. Hansens) afvæbner kritiken, og det vil være tilstrækkeligt at advare imod at opfatte dem som andet end et velment forsøg paa at samle det kolossale stof og benytte det til belysning af spørsmaal, hvis endelige afgjørende løsning hverken Hueppe eller vi andre ville opleve. Hvad der her har interesse, er kun det, at Hueppes teori om den blonde, fra Norden kommende arier falder ved de norske undersøgelsers (Arbos — og Andr. M. Hansens) sikre og uigjendrivelige paavisning af, at Skandinaviens urbefolkning ikke var høi-voksne blonde folk, men lavstammede mørke folk, hvis efterkommere endnu leve langs Norges vestkyst, skarpt adskilte fra de senere indvandrede ariere, der tog de indre frugtbare dalstrøg i besiddelse.«

Hvis ikke dette siste er et udslag af en uvilkaarlig tilbøielighed hos dansken til at gotte sig saa smaat over, at nordmændene blir behandlede paa denne maade af sine egne, saa viser det, hvor let en udlænding, og det til og med en speciel kjender og fagmand, som ikke er længer undaf end Søren Hansen, lader sig imponere af en »forbløffende freidighed«. En kan vide, det maatte ligge altfor fjernt for ham at tænke sig, at nogen »videnskabsmand« kunde omgaaes *saa* frit og freidig som Andr. M. Hansen med de faktiske forhold i hans eget land.

Efter denne indledning kommer de udtalelser, som Andr. M. Hansen selv har citeret, med tirader om »at overskride grænserne for tidens positive viden paa mangfoldige punkter«, om »mange ubeviste postulater« o. fl., blandet med enkelte tvilsomme artigheder om »skjønhedspletter«, »hensynsløs ringeagt for smaalig kritik af enkelt-

hederne« og den slags, og til slut en sproglig irettesættelse til Andr. M. Hansen, fordi han skriver en »dialect af landsmaalet«, hvorefter han fortsætter med en omtale af Arbos bøger, som jeg ogsaa med det samme skal tage ind en del af, for det lys den kaster til begge sider:

»En diametral modsætning til Andr. M. Hansens arbeider danner den lange række af »Bidrag til nordmændenes antropologi«, hvormed C. O. E. Arbo har beriget sit land, og som udgjør den faste og solide underbygning for hans yngre kollegas dristige arkitektur. Hvad Arbo har udrettet i den siste menneskealder, vil sikre ham et blivende navn i den norske videnskabs historie og vil sætte dybere spor i læren om menneskeslægtens udvikling end hovedmassen af, hvad der i samme tidsrum er fremkommet af lignende art rundt om i verden. — — — Faa lande i verden kan opvise en saa udmærket gjennemført antropologisk undersøgelse af sine befolknings-elementer, og man vil vanskelig finde et folk i Europa, der egnede sig bedre til saadanne undersøgelser end det norske. Det har ikke været Arbos formaal at opstille teorier, og i denne henseende har han maaske endog været for tilbageholdende . . .«

*
* *

Havde ikke dette mit indlæg været saa godt som færdig-skrevet og for en væsentlig del allerede trykt eller sat, da denne protest fra Arbo kom frem, kunde jeg gjerne ogsaa have sparet mig det hele. Som indlæg i et sligt spørsmaal vil jo ét ord af en speciel kjender og fagmand kunne veie mere end en hel bog af en ikke-fagmand. Ligevel kan det da ikke skade heller, at folk blir gjort kjendt med de forskjellige oplysninger om emnet, som jeg har søgt at lægge frem. Her kan dog være et og andet, som vort publikum kanske ikke ellers saa snart havde faaet kjendskab om.

Baade dr. Hansen og jeg og andre ikke-fagmænd tænker jeg da nu gjør rettest i at overlade det til fagmændene at stelle med disse ting, og saa afvente rolig resultatet af deres undersøgelser. Selv om det skulde blive en noget lang ventetid, faar en heller finde sig i det end at foregribe resultaterne i utide. Af et arbeide med saa vanskelige og indviklede problemer som dette kan en ikke saa snart vente modne frugter. Det beste, der kan gjøres for at modvirke vrangforestillinger eller faa dem rettet, er da at holde frem med en grundig, rolig og uhildet granskning af spørsmaalet, og for min del vil jeg ogsaa af inderste hjerte udtale mit ønske og haab om, at dette arbeide maa blive fremmet. Jeg vil end bestemtere gjentage min protest fra før mod at gjøre brigade-læge Arbos arbeider ansvarlige

for den fremstilling, som dr. Hansen har bygget op med hjælp af det materiale, som de byder, eller rettest at sige, med misbrug af dem og ofte bent frem i modstrid med dem. Jo mere en sætter sig ind i disse arbeider, des bedre vil en lære at forstaa deres store værd og den anseelse, de nyder blandt fagmænd i andre lande. Væsentlig fristunds-arbeider som de er, kan en ikke vente, at de skulde række frem paa alle punkter, at der overalt skal være samlet tilstrækkeligt materiale til derpaa at bygge sikre slutninger. I slige tilfælde blir en da ofte, for at opnaa nogen fuldstændighed, nødt til at bygge paa meddelelser af andre, uden at faa undersøgt sagen selv, og kan saaledes let komme til at dømme feil. Men en samvittighedsfuld gransker vil da dette i regelen ikke hænde uden i mere underordnede ting, som ikke har saa meget at betyde overfor det hele, og en maa da have lov til, med vanligt forbehold, ogsaa at kunne udtale en mindre vel begrundet slutning eller formodning nu og da, uden at folk straks skal komme og slaa kapital af det og bygge op hele uhyrligheder paa slige udtalelser. Fuld ærlighed og fuld frihed, ogsaa til at sige ting, som kan være mindre behagelige, er et livsvilkaar for videnskaben og særlig for en granskning som denne. Den værste afvei, den kunde komme ind paa, det var, om der blev krævet, at den af lands- eller bygde-hensyn skulde fortie, glatte over eller udsmykke. Det blev i længden værst for det folk, hvis mænd drev trafiken paa denne maade.

Der er al grund til at tro, at vort lands antropologiske forhold frembyder særlig interesse for denne videnskabs-gren. Vist er det, at vore fagmænds undersøgelser og resultaterne af dem imødesees med spænding af deres kolleger og det interesserede publikum i andre lande. For disse vilde det da ikke bare være en bitter skuffelse, men en ting, som vilde være egnet til at vække ubehagelig opsigt, om dette arbeide her i vort land maatte indstilles eller blev hemmet af mangel paa tilstrækkelig støtte.

Ligeledes er der meget, som tyder paa, at arbeidet, om det ledes i de rette spor, kan blive af stor national betydning for vort folk. At det endelig vil bringe nogen særlig overraskende resultater, er der neppe synderlig udsigt til eller fare for. En kan vistnok være tryg for, at det endelige, nøkterne resultat vil svare saa temmelig til det kjendskab til vort folk, som nogen hver har vundet gjennem daglig omgang og erfaring. Trods visse uundgaaelige bygde-fordomme har dog folk her i landet almindelig vidst at paaskjønne, hvad der var af godt hos folket i andre bygder eller bygdelag. For nu særlig at nævne »vestlændingerne«, saa har da de ingenlunde hidtildags staaet

lavest i det almindelige omdømme hertillands. Og om det maatte være mig tilladt at dømme efter enkelte julemærker, saa skulde det ikke undre mig, om ogsaa de antropologiske undersøgelser vil føre til det resultat, at vi i en folke-type, som er forholdsvis stærkt repræsenteret paa vestlandet og i kystbygderne, netop har den beste og trausteste kjerne baade i vort folk og i flere andre.

Men kjendskabet til vort folk og til vilkaarene for dets trivsel kan ved disse undersøgelser blive klarere og tryggere, og fra gammelt ved vi, at alt som fører til dybere og klarere selv-kjendskab, netop er af fortrinligt værd.

Nutidens lære om nerve-systemet.

(Efter **A. Dastre** i *Revue des Deux Mondes*).

Nerve-systemet og dets virksomhed aabner en vid mark for undersøgelser inden de forskjelligste grene af natur-videnskaben, og man kan da ogsaa fylde et helt bibliotek med de verker, som bare i de siste aar er udkomne om det. Vi kan da her kun beskjæftige os med det, som har mere almindelig betydning af den store mængde af nyt, som er fremkommet om dette emne i de siste aar.

I.

Nerve-systemet har to forskjellige roller at udføre. I sin høieste udvikling hos de høiere dyr og hos mennesket danner det den bevidste forbindelse mellem det levende væsen og den ydre verden. Men denne funktion tilhører blot en del af nerve-systemet, nemlig hjernen, eller rettere de to hjerne-hemisfærers bark, der er sædet for bevidstheden og viljen. Det er denne del af nerve-systemets virksomhed, som interesserer filosoferne. Men denne virksomhed er kun en del af det hele; nerve-systemet har en anden, der er mere almindelig, nemlig som forbindende led mellem organismens forskjellige dele, og det er denne mere omfattende virksomhed, som beskjæftiger fysiologerne.

Hos de enkleste væsener, de, som kun bestaar af en eneste celle, hos dem, som man har benævnt protozoerne, trænges der ingen saadan sambinding mellem de enkelte dele, og disse for det meste mikroskopiske dyr, har derfor heller intet nerve-system.

Men hos de øvrige dyr, som bestaar af en masse celler, der er ordnede til forskjellige organer, kan de forskjellige dele ikke faa

være uafhængige af hinanden, de maa tvertom virke sammen, mere eller mindre fuldkomment, og virke sammen henimod et fælles maal; de enkelte smaadeles liv maa smelte sammen til det hele individs; det er nerve-systemet, der bringer dem til denne samvirken; det spiller det sociale baands rolle; det holder de enkelte dele i afhængighed af hinanden og bringer dem ogsaa i forbindelse med uden-verdenen. Jo stærkere denne afhængighed er, jo bedre apparatet er udviklet, desto stærkere er sambindingen og den hele organismes enhed. Den hele samling af celler antager desto mere karakteren af et eneste individ, jo mere nerve-centralisationen udvikles. Vi kan overføre Cuviers sammenhængs-lov, som han viste gjaldt for de de anatomiske forhold, ogsaa paa det fysiologiske omraade og sige, at det levende væsen danner et hele, hvor de enkelte dele er saa forbundne med hinanden, at ingen del af det kan forandres, uden at ogsaa de andre dele forandres. Cuvier havde i høieste grad forstaaelsen af ordenen og enheden hos organismerne, og idet han fastslog, at hvert dyr besidder de organer, som de behøver, og ingen, som de ikke behøver, fremdrog han ogsaa den faste forbindelse mellem en organismes enkelte dele, og kom derved til at tillægge nerve-systemet den aller høieste betydning.

En absolut forbindelse, hvor altsaa de enkelte dele kun eksisterer »for hinanden indbyrdes og for det hele« (Kant), finder vi dog ikke i virkeligheden, ja en saadan organisme var maaske endog ikke levedygtig. Der blir altid en vis frihed tilovers for de enkelte dele, og enheden er ikke absolut. Det, som vi forstaar ved ordet individualitet, er derfor kun relativt; i nerve-systemets udvikling har vi et maal og et udtryk for sambindingens styrke; jo stærkere dets udvikling er, desto mere fremtræder organismen som en enhed.

Af nerve-systemets to funktioner er den, som formidler forbindelsen mellem dyrets enkelte dele, den almindelige, den, der kommer i første række; det hele nerve-system deltager i dette arbeide. Seet fra et fysiologisk standpunkt kommer den funktion at danne forbindelse med uden-verdenen først i anden række, er af en mere speciel art og knyttet til den første. Den tilhører ogsaa et enkelt parti af det hele system, nemlig hjerne-barken.

Hos de dyr, hvor nerve-systemet er lavest udviklet, og specielt hvor hjerne-barken ikke findes, er ogsaa deres forbindelse med uden-verdenen iverksat paa den enkleste maade, og kun saadan, at den er tilstrækkelig til at sikre livets opretholdelse. Hjerne-barken, det sjælelige livs sæde, gjør forbindelsen udad mere fuldkommen; den giver dyret evne til at handle paa en fornuftig maade, giver det herre-

dømme over sine handlinger overfor den omgivende natur. Det tilhører filosoferne at betragte forstanden og viljen som noget for sig; fysiologerne derimod ser i denne udfoldelse af sjæle-livet et middel til fuldkommengjørelsen af organismens enhed.

II.

Dyrets bevidste forbindelse med uden-verdenen har to faser: omgivelserne virker paa det gjennem dets sanser, og dyret virker tilbage paa omgivelserne ved en frivillig bevægelse.

Forbindelsen med omgivelserne sker ved indtryk paa sanse-organerne, der er paa vagt i legemets periferi. Disse indtryk, der sker ved rene molekylære bevægelser, forplantes fra det punkt, hvor de modtoges, altsaa ved legemets yderste grænse, til et central-sted, et saakaldt *nerve-centrum*, som enten findes i ryg-marven eller i de dele af hjernen, som svarer til denne, eller endog ligger helt udenfor disse. Disse nerve-centrer er dog kun mellem-stationer, men deres tilstedeværelse er absolut nødvendig; der ledes aldrig noget indtryk udenfra uden gjennem en saadan mellem-station. Et nerve-centrum er altsaa kun en mellem-station paa nerve-indtrykkets vei, men den er uundgaaelig.

Man faar den beste forestilling om nerve-systemet og dets virkemaade ved at sammenligne det med telefon-nettet i en stor by. Om to abonnenter endog bor ganske tæt ved hinanden, kan de dog ikke komme i forbindelse uden gjennem central-stationen, ja selv de, der bor i to etager af samme hus, maa gjøre denne lange omvei. Man kunde kalde denne vei en virkelig telefonisk refleks. Ganske det samme finder sted, naar et nerve-indtryk udgaar fra et sanse-organ, det ledes først til hjernen efter at have gaaet gjennem et eller andet nerve-centrum.

Naar det er skeet, vaagner hjernen. I dennes virksomhed er der en materiel side, der er gjenstand for objektiv fysiologisk undersøgelse, paa samme maade som en muskel eller en kjertel. Vistnok er dens virksomhed ikke direkte synlig, saadan som det er, naar en muskel sammentrækker sig, eller en kjertel udskiller en vædske, men den er dog af samme slags, idet den tilhører den materielle verden.

Naar hjernen saaledes er kommen i virksomhed ved det ydre indtryks forplantning did, har denne forbindelse udført sit verk. Men efter denne rent fysiologiske proces kommer en anden af en ganske anden slags, en sjælelig, hvis forbindelse med den første er os fuldkommen uforstaaelig — det er *opfatningen*, den bevidste sansning. Det fysiske fænomen er kommet over i sjælens verden.

Tingen er ikke slut dermed. Opfatningen giver igjen anledning til en række handlinger, til domme, sammenligninger o. s. v., som er et tegn paa forstanden. Ved en saadan handling — f. eks. beslutningen at unddrage sig smertelige paavirkninger, er rækken afsluttet.

Mellem opfattelsen og vilje-bestemmelsen har vi de sjælelige fænomener, de, som vi kalder aandens evner. De unddrager sig fuldstændig den objektive videnskabs undersøgelser, som om de ikke havde noget tilsvarende i den fysiske verden. En dyb, maaske uoverkommelig afgrund skiller sjælens verden fra materiens. Men vi ved dog, at til ethvert udslag af aanden svarer der noget i den materielle verden paa den anden side af afgrunden, nemlig en virksomhed i et eller andet parti af hjerne-barken, og omvendt svarer der til en bestemt organisk funktion en bestemt sjælelig. Denne nøie forbindelse mellem sjæls-virksomhed og den rent fysiologiske er nutidens store sjæls-fysiologiske sætning, der er fremgaaet af den hele sjæls-videnskabs arbeide.

Det er let at forstaa betydningen af denne sætning; den aabner hele sjælens rige for fysiologiske eksperimenter og slaar ligesom en bro fra den psykiske side til den fysiologiske. Man faar haab om en gang at lære at kjende hjernens materielle tilstand, den forbindelse, som der er mellem dem og de sjælelige udtryk, hvordan de hænger sammen og gjensidig virker paa hinanden; man kan haabe en gang at lære at kjende forbindelsen over afgrunden, fra den fysiske til den sjælelige verden, og faa oplysning om de sjælelige funktioner.

Den viljes-akt, hvormed sjælens virksomhed ender, bringer os atter over paa fysiologiens gebet. Et nyt nervebud sendes atter afsted, ligesom en ny telefonering, denne gang fra centrer i hjernebarken, og efter atter at have gaaet gjennem et nervecentrum ender det i et eller andet organ og bevirker f. eks. en muskels sammentrækning.

Hjernens virksomhed foregaar altsaa som et mellemliggende led mellem to nervestrøm-kredse; den slutter den ene og begynder den anden. Den første strøm-kreds begynder i et sanse-organ og sætter hjernebarkens celler i virksomhed, den sjælelige; hjernen funktionerer herunder ganske som et andet levende organ, som en muskel f. eks., men naturligvis efter sin særegne natur, og er herunder sædet for de gaadefulde sjælelige processer.

Den anden strøm-kreds begynder ved en vilje-bestemmelse, hvorved hjernens celler spiller samme rolle, fysiologisk talt, som et sanseorgan, der bevirker afsendelsen af den første slags strøm-kreds. Hjernens fysiologiske funktion er i denne henseende ganske den samme

som lysets eller lydens, idet den ligesom disse giver anledning til en nerve-strøm. Denne syns-maade tillader os at forene alle nervefænomener fysiologisk til en type, idet de to strøm-kredse blir af samme sort kun med omvendt begyndelses- og endepunkt.

III.

Mange har forsøgt at beskrive hjerne-barken og dens funktioner som aldeles ensartede med ryg-marven og de nerve-knuder, som vi har kaldt hjerne-centrer. Man har taget hjernen bort af froske og faaet refleks-bevægelser frembragt gjennem ryg-marven og har endog ment at kunne opdage et spor af bevidsthed gjennem disse bevægelser. Ja man har endog villet tillægge nerve-centrerne en saadan bevidsthed, vistnok af den allermest ufuldkomne slags. *) Anatomerne har søgt at vise hjerne-barkens morfologiske identitet med nerve-centrerne, og embryologerne har fremholdt enheden i disse to organers udvikling.

Disse undersøgelsers hensigt har været at søge at udslette den forskjel, som man har villet gjøre paa bevidste og ubevidste handlinger, hvoraf de første skulde have sit udspring fra hjerne-barken, de siste fra den graa nerve-masse i resten af hjernen og i ryg-marven. — Det er ogsaa fuldstændig rigtigt, at man i fysiologien ikke vil anerkjende en forskjel, som er baseret paa betragtninger, som er aldeles fremmede for den, saadanne som den fundamentale distinktion mellem sjæl og legeme, mellem aand og materie, overensstemmende med Descartes's lære om disse tings absolute uensartethed, og det er fuldstændig i sin orden, at man har søgt at fremholde enheden i modsætning til den af filosoferne formodede dualisme.

Man har imidlertid begaaet en feil, naar man har villet gjøre hjerne-barken til en dannelse, der er fuldstændig identisk med den øvrige del af nerve-systemet, med ryg-marven og nerve-knuderne. Ti det er den ikke — hverken efter sin anatomi eller udvikling. Og den er heller ikke i sin funktion ensartet med det, vi her har kaldt nerve-centrer, om man end ofte benævner hjernen som et centrum for nerve-systemet. Ti den er ikke blot og bart en mellem-station, hvor nerve-strømmene neppe nok stanser og slet ikke omformes, som tilfældet er i nerve-centrerne, tvertom forandrer den dem i aller høieste grad. Den aller minste paavirkning er istand til at frembringe en betydelig udvikling af energi i hjerne-barken, paa samme maade som i andre virkelig funktionerende organer.

Alligevel blir dog forskjellen mere kvantitativ end kvalitativ.

*) Se ogsaa i *Kringsjaa* 1900 hefte 7 om »fiskenes hukommelse«.
Red.

Man kan sige, at idet hjernen ophører at være et almindeligt nervecentrum, blir den et mere fuldkomment. Den er ikke længere midt i nervestrøm-kredsen, men ved et af endepunkterne, enten ved begyndelsen eller ved enden, og man erkjender den lighed, som der er mellem de to dannelser, en lighed, som anatomerne og embryologerne kun har overdrevet noget. I virkeligheden er ethvert nervecentrum, der modtager indtryk fra uden-verdenen og sender en nervestrøm tilbage, der omsættes i handling, en slags begyndelse til en hjerne, der gjennem dyre-riget kan følges opover til sin høieste udvikling. I denne forstand kan vi sige, at intelligensen er den samlede virkning af al nerve-virksomhed i det hele nerve-system, som forbinder de nerve-strømme, der opstaar ved den ydre indvirkning, med de strømme, der sendes tilbage og faar sit udtryk i handling.

IV.

Vi har seet, hvorledes hjernens særegne virksomhed slutter sig til nerve-systemets almindelige, og vi har da videre at forklare, hvorledes de begge bidrager til at frembringe sammenhængen og samvirkningen mellem legemets enkelte dele.

Nerve-systemets opgave at bringe de forskjellige dele til samvirken sker ved den egenskab hos nerverne, at de kan sætte de enkelte dele i virksomhed, idet de virker som en stimulans. En muskel indeholder i sig selv alt, hvad den behøver til sin sammentrækning, og danner selv de reserve-stoffe, der trænges til udviklingen af den nødvendige energi. Alligevel er den ikke uden videre af sig selv istand til uden nerve-paavirkning at foretage denne sammentrækning; først under denne paavirkning kommer den ud af sin trægheds-tilstand. Aldeles det samme er tilfældet med kjertlernes og andre organers virksomhed — de sættes først i virksomhed under nervernes paavirkning.

Denne virkning af nervernes indflydelse er den tap, hvorom alt dreier sig; idet de samtidig regulerer bevægelsen, afsondringen og ernæringen, er de altsaa istand til at bringe disse livets hovedfaktorer i samklang.

Den paavirkning, som nerverne giver de forskjellige organer, modtager de selv fra uden-verdenen, fra de fysiske indvirkninger, som legemet er underkastet udenfra.

Der fremstiller sig nu det spørsmaal, om alle livs-fænomener saaledes styres af nerve-systemet, eller om det kun er enkelte grupper; ligesaa hvorledes denne nervernes paavirkning istandbringes.

En nøiagtig undersøgelse viser, at denne paavirkning af et organ,

f. eks. af en muskel, er et kemisk fænomen. Nerverne bevirker, at en ustabil forbindelse begynder at sønderdeles, hvilket da fortsættes videre af sig selv. Enhver saadan sønderdeling af en ustabil forbindelse vil fortsætte, uden at der til det trænges noget arbeide, og den blotte indledning fra nervernes side er derfor tilstrækkelig, uden at der fra dem tilføres nogen energi. Hvor det derimod gjælder om at opbygge, om at forandre en stabil kemisk forbindelse til en ustabil, der trænges der en tilførsel af energi, og der er vi derfor udenfor nervernes direkte indflydelse. Disse tilfører nemlig ikke energi, de virker kun som en stimulans, udløsende. Man kan sammenligne deres virksomhed med de saakaldte gjærstoffes, der ogsaa virker indledende, men ikke energi-tilførende.

V.

Vi har allerede hørt, at et nerve-indtryk udenfra forplanter sig til et nerve-centrum og derfra videre til et eller andet organ, hvorved der enten frembringes en muskel-sammentrækning eller en udskillelse i en kjertel eller en bevidst sansning. Disse funktioner danner afslutningen af nervernes virksomhed, og denne virksomhed sker altsaa i en bestemt følge-orden. Man har kaldt denne følge-række for refleks-kredsen.

Denne enkle refleks-kreds er nu grundlaget for al nerve-virksomhed, lige fra den enkleste til den mest sammensatte, til den i det uendeligt varierede, der kun er en sammensætning af enkle reflekskredse. Kjendskab til denne vil derfor videre aabne os kjendskab til den mest indviklede nerve-virksomhed.

Den vei, som nerve-virkningen har at gaa, er altsaa fra det ydre sanse-organ gjennem en nerve-traad til et nerve-centrum; derfra mere eller mindre forandret til et organ, som ved sin virksomhed viser nerve-virkningens tilstedeværelse. Denne vei, med de tre stationer, en ved begyndelsen og en ved enden, og et nerve-centrum paa midten, er den skematiske fremstilling af den bane, som refleks-kredsen har at gaa; man har kaldt den for den diastaltiske bue eller refleks-buen. Dette er det enkleste nerve-apparat, typen for alle de mere sammensatte.

Nerve-systemet kommer ikke i virksomhed uden ydre paavirkning »af sig selv«. Dette kan synes at staa i strid med den almindelige opfatning, men det er ikke desto mindre saa. Den diastaltiske bue træder ligesaa lidt som noget andet organ i virksomhed uden indflydelser udenfra; i sig selv er den træg. Det samme er tilfælde med alle andre organer; al deres virksomhed er altid en reaktion,

eller som et svar paa indvirkninger udenfra; de maa have en tilskyndelse.

Det er den samme lov, som gaar gjennem hele naturen. Al materie er træg, d. v. s. den kan af sig selv ligesaa lidt sætte sig i bevægelse som stanse den, den engang har faaet. Der maa komme en paavirkning udenfra, det som vi kalder kraft. Denne træghedens lov er ikke noget, som kun tilhører den livløse materie; til trods for al tilsyneladende umiddelbar virksomhed, »af sig selv«, gjælder den dog for hele fysiologien.

En tilskyndelse, et incitament maa der altsaa til; dette kan komme udenfra, det kan være et energi-udslag i form af lys, elektricitet, et stød, varme o. s. v.; det kan ogsaa komme indenfra legemet selv, saaledes f. eks. ved blodets tryk paa hjertets eller aarernes vægge, hvorved nerve-virksomheden sættes i gang. Men i begge tilfælde skyldes paavirkningen noget, som er udenfor selve nerve-systemet.

Denne paavirkning er altid af materiel art og skyldes naturens almindelige fysiske eller kemiske foreteelser. Principet om kraftens enhed forener imidlertid alle naturens fænomener til et, nemlig bevægelsens. Saaledes blir al den paavirkning, som nerverne er udsatte for, i virkeligheden af en ensartet natur.

Naar vi taler om varme, om elektricitet, lyd, lys som forskjellige nerve-paavirkninger, saa er dette kun som en følge af almindelig talebrug, betinget af vor opfatning af fænomenerne; i virkeligheden er disse forskjellige ting kun udslag af et og det samme, af bevægelse. Varmen, elektriciteten, lyden, de kemiske virkninger er alle betingede af forskjellige svingnings-tilstande i materien; de er i sit væsen ikke forskjellige, men adskiller sig kun ved de svingende deles masse og ved svingningernes forskjellige hastighed og bane. Disse forskjelligheder betyder ikke, at der er noget kvalitativt forskjelligt, kun kvantitativt. Det er først for vor indre opfatning, for vor bevidsthed, at de gjør sig gjældende som forskjellige fænomener, og disse fænomeners uensartethed eksisterer altsaa kun i vor bevidsthed, det er ikke noget, som finder sted i virkeligheden.

Blandt filosoferne har Kant givet denne opfatning det skarpeste udtryk, men natur-videnskaben har givet det en mere konkret form og en sikrere grundvold. Den samme fysiske aarsag blir af os opfattet forskjelligt efter det sanse-organ, hvorigjennem den fornemmes. Udsætter man de forskjellige sanse-organer for den samme paavirkning, f. eks. for elektriciteten, saa vil den af tungen opfattes som smagsfornemmelse, af næsen som lugt, af huden som følelse, af øiet som

lys, af øret som lyd. Vor opfattelse afhænger altsaa af sanseorganernes specifike forskjellighed; dette er eksperimentelt godtgjort. Sansningen giver os altsaa ikke virkeligheden som den er, men den giver os indtryk i hjernen, som er forskjellige efter det sted, hvorfra indtrykkene kommer, og efter det sted i hjernen, hvor de ledes hen. Den giver os ikke billedet af den gjenstands tilstand, som frembringer den, men den giver os et udtryk for den virkning, som den udøver paa hjernen. (Forts.).

Niagara om vinteren.

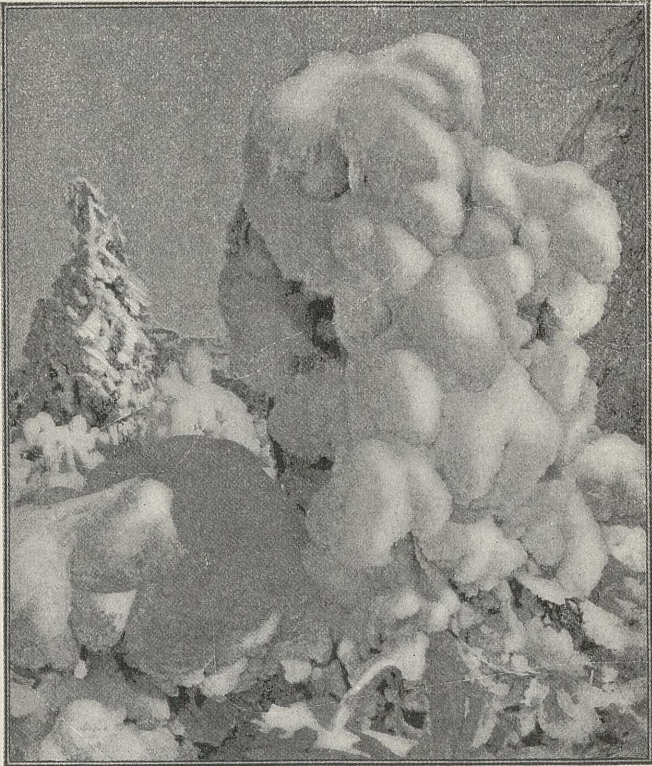
(Efter Orrin E. Dunlap i *Cosmopolitan*).

Naar termometret i dagevis har staaet under fryse-punktet, og vinden har skiftet, blæsende fosse-skummet snart hid snart did, og ligesom berørende alt rundt omkring med flydende marmor, der blir haardt, naar det falder, da er det tid at besøge Niagara, hvis man ønsker at være i et eventyr-land, hvor is-kongen hersker i al sin herlighed.

Paa denne tid er der ogsaa særegne betingelser tilstede for dannelsen af is-broer over Niagara. I de uger, da den strenge kulde hersker, danner der sig et tykt is-dække paa Erie-sjøen. Saa kommer tø-veir sammen med en stærk vestenvind, der sønderbryder isen og driver den nedad sjøen mod Niagara. Snart er den i flodens svælg, og strømmen fører den med rivende hurtighed henimod fossefaldene. Ofte samler driv-isen sig i betydelige mængder paa klipperevene overfor faldene og leder strømmen i en anden retning, hvorved det blir muligt at sætte over isen til punkter, der sjelden kan naaes.

Det mærkeligste tilfælde i mands minde af denne art forefaldt 29. mars 1848. Vinteren havde været meget kold, og isen paa Erie-sjøen var overordentlig tyk. De varme vaardage gjorde den blød, og en stærk vind satte is-marken i bevægelse. Isen dreves ned mod flod-udløbet i saa umaadelige mængder, at dette ganske fyldtes og strømmen derved hindredes. Om morgenen saa de ved Niagara-faldene boende folk, at den halve flod var forsvundet. Gjennem den amerikanske kanal flød der kun en ganske liden strøm, og vandet i den kanadiske kanal var ogsaa betydelig aftaget. Klipperne i flod-sengen var blottede. Man hørte heller ikke Niagaras almindelige fossedur. I løbet af dagen sønderbrødes is-dæmningen nær Buffalo, og strømmen styrtede atter over Niagara.

Naar isen forlader Erie-sjøen, driver den nedover floden i store mængder og farver denne aldeles hvid fra bred til bred. Dette frembyder et storartet natur-skue, som man kan iagttage fra de forskjellige jernbane-tog, der løber langs flodbredden mellem Buffalo og faldene. Isens fart gjennem de øvre strømhvirvler og over faldene sønderbryder massen i smaa stykker af forskjellig størrelse. Det er ganske

Trær indsvøbte i frossen fosse=damp.

mærkværdigt, at disse smaa stykker under en saa stærk strøm som Niagara-flodens nedenfor faldene kan presse sig sammen og danne en is-bro af en ganske betydelig styrke. Dannelsen af en saadan is-bro over Niagara er et af de interessanteste natur-fænomener, man kan tænke sig. Time efter time styrter isen over det amerikanske fald og Hestesko-fossen. Lidt efter lidt fyldes strøm-hvirvlerne i den nedre flod, og isen udbreder sig derfra til hoved-strømmen. Paa dette stadium passerer isen paa sin vei ned over strømmen gjennem

en kanal i midten af strømmen. Saaledes kan det holde paa i timevis. Is-stykkerne blir større og større; kanalen i midt-strømmen er ikke stor nok til at føre isen nedad strømmen. Saa begynder is-skruningen, hvorved isen stanser paa sin hovedvei. Man ser og hører, hvorledes en is-bro holder paa at danne sig. Isen løsriver sig nu i den nedre ende, medens noget af isen i den øvre ende drives nedover den rolige del. Isen i midten føres atter nedad strømmen. Dette kan vedblive i timevis, indtil en anden stor is-masse kommer over faldene. Den fylder kanalen og stabler op saa meget, at isen tydeligvis maa blive stærkt sammentrykket. I dagevis vedblir nu isen i den øvre flod og i den nedre del af sjøen at drive ned over faldene. Vinden forandrer sig. Vandet, som har været meget høit, falder; is-massen i flod-svælget sammentrykkes fastere og fastere mellem bredderne. Store sprækker aabner sig her og der paa overfladen af den saaledes sammenpressede is-masse. »Den er tryg«, siger det erfarne øie, og fra begge bredder drager vove-lystne folk ud, ivrige efter at komme først over.

At sætte over en Niagara is-bro er meget farligt, især for dem, der først skal prøve derpaa. Grunden, hvis man kalde den saa, er usikker. Før man begynder at drage ud fra bredden, undersøger man broens overflade nærmere, hvorvidt der findes spalter eller revner. For at undgaa disse maa man ofte gjøre en omvei. Jo længer man er kommet ud paa isen, des større er faren. Man maa være rask paa foden; men det er uhyre vanskeligt, da overfladen er meget ujevn. Veien over is-broen gaar evindelig op og ned ad bakke. Det hænder derfor ofte, at man falder. Undertiden fører den valgte vei høit op paa en liden is-knaus, og derpaa ned mellem en revnes vægge, hvorfra selv de høie bredder ikke kan sees. Paa bredderne er der altid en stor mængde tilskuere, der med spændt opmærksomhed iagttager overfarten. Kvinder saa vel som mænd udsætter sit liv for fare ved et saadant vovestykke, og aviserne gjenlyder sædvanlig af lovord over dem, som først klarer sig over.

Paa det punkt, hvor sammentrykningen af isen foregaar, er floden omtrent 400—500 meter bred, og vandet i kanalen har en dybde af omtrent 58 meter. Hvilken rasende kraft strømmen her eier, indser man, naar der ifølge beregninger hvert minut passerer $^1/_2$ million kubikmeter vand. Det er denne strøm, hvorover den af smaa stykker dannede is-bro spændes saa fast, at tusener af folk, ja endog heste, kan gaa over fra bred til bred.

Is-broerne undergaar ofte mærkelige forandringer. Paa de tidlige stadier er disse hyppige. Meget ofte varer den første bro kun nogle

faa dage, men hurtig danner der sig en anden is-bro i dennes sted. Vandet i den nedre flod stiger, og den løse is føres op paa broen, der ganske forandrer sit udseende; denne nye bygning pleier at vare i flere uger trods veir-forandringer. Sæsonen er nu paa sit høidepunkt, tusener af folk strømmer til Niagara for at se det prægtige vinter-skue. Paa denne tid har de, som bor paa begge sider af floden,

Vindenes hule.

oparbeidet en god vei over broen fra bred til bred. Langs veien er der reist is-hytter, hvor man kan indtage forskjellige forfriskninger.

Vinteren 1899 dannede der sig en forunderlig is-bro over Niagara. Den havde en massivhed og styrke, der var rent faretruende. Pillerne under den øvre staalbue-bro er anbragte tæt nede mod vand-kanten, der, hvor is-broerne danner sig. Isen samlede sig omkring disse piller i en høide af 24 meter og steg op lige til staalværket i buen,

hvis dele bøiedes. Saa uhyre var isens tryk, at en mængde folk sattes i arbeide paa begge sider af floden for at sprænge isen fra pillerne. Man fandt da, at isen var flere meter tyk under vandfladen. Sprængningen maatte paa grund af den mærkelige isbrodannelse gjentages flere gange. Ifjor sommer maatte man bygge paa bro-pillerne for at beskytte dem mod lignende tryk af isen.

Undertiden kan dannelsen af en is-bro over Niagara medføre ødelæggelser. Dette skeede f. eks. i januar 1883. Vandet i den nedre flod var meget høit og oversvømmede omtrent 30 meter af jernbane-linjen. For at naa overfladen af is-broen fandt man det nu nødvendigt at grave en tunnel gjennem isen, 2.5 m. høi, 4.5 m. bred og 7.5 m. lang. Broen varede i 13 uger; den nat, den dannede sig, ødelagdes et hus paa den kanadiske side af floden.

Søndagen den 22. januar 1899 var de folk, som da befandt sig paa en is-bro over Niagara, stedte i stor fare. Fra bredderne og den øvre bue-bro saa man nemlig, at is-massen var brudt løs og begyndte at føres ned ad strømmen mod hvirvel-centret. Paa isbroen var der da fra 50 til 100 mennesker, hvoraf nogle blot havde vovet sig ud et kort stykke fra bredden, medens andre befandt sig paa broens midte. En frygtelig katastrofe saa ud til at være nær forestaaende, og tusener af tilskuere stod forfærdede og ventede hvert øieblik paa, at ulykken skulde ske. Ved isens første bevægelse, forøgede man paa is-broen sine anstrengelser for at naa bredden. Lystturen var blet til en kamp for livet. Man løb over den bevægelige is-masse og stødte fødderne haardt mod overfladen. Isen vedblev at drive ned ad floden. Skrækken lagde sig lidt efter lidt, da man saa, at alle undtagen tre personer havde naaet sikre steder. Disse tre var en mand og en kvinde, der fra broens midte søgte at komme over til den kanadiske side, og en ung mand, der vilde naa den amerikanske bred. Denne unge mand udviste en ganske mærkværdig aandsnærværelse. Han havde nærmet sig bredden, saa langt den bevægelige is tillod det, men vendte sig derpaa ned mod strømmen. Det var tydeligt, at han maatte forandre sin rute. Man begyndte at anse ham for tabt. Han vendte sig nu mod den øvre staalbuebro. Op imod bro-pillerne samlede isen sig i betydelig høide. Trods den overhængende fare bevarede dog den unge mand sin ro. Hvis han passerede under broen, vilde han visselig omkomme i strømmen. Det var et spændende øieblik. Hans eneste redning var broen. Det syntes næsten umuligt for ham at faa tag i broen fra det sted, hvor han stod, men lykken begunstigede ham. I det kritiske øieblik hævede isen sig stærkt. Derved løftedes han fra is-broen op paa buen, som

han fortvilet omklamrede, indtil han var nogenlunde beroliget. Derefter begav han sig langs bjælkerne til bredden under tilskuernes store jubel. Imidlertid havde manden og kvinden længer ude paa isen gjort forfærdelige anstrengelser for at naa bredden.

Den vei, de tog, var meget farlig. Den førte dem næsten over den hele is-bro. Fra sit udgangspunkt var de nærmere den amerikanske bred; men det var tydeligt, at de frygtede for den is, der stablede sig op der. De havde valgt denne rute paa grund af dens tilsyneladende jevnhed; det viste sig dog ved nærmere undersøgelse, at den var meget ujevn. Efter store anstrængelser lykkedes det dem endelig at naa den faste is paa den kanadiske side, og herfra blev de af tililende folk hjulpne over til bredden. De var blet førte over 600 meter ned ad strømmen paa den bevægelige is, der hvert øieblik syntes at aabne sig og danne en stor revne under dem.

Piet Uijs.

Fortælling fra burernes nybygger-tid.

(Af **C. W. H. van der Post.** Oversat fra hollandsk).

(Fortsættelse).

Allerede tidlig den næste morgen samledes de ældste af Piet Uijs' trek i hans telt. Barend Greijling var ubetinget den mest betydelige af dem. Desforuden var ogsaa vore gamle venner Koos Labuschagne og Louis Nel tilstede.

Heller ikke Andries Viljoen savnedes. Han saa sig tilfreds omkring, og det kunde han gjerne gjøre, ti man havde rigelig erstattet ham hans tab, han eiede nu meget mere end før ulykken.

Denne havde ogsaa gjort hans reisefæller opmærksomme paa ham, og han havde paa en vis maade vundet deres sympati.

Efter at mødet var aabnet med den sædvanlige bøn, greb Uijs ordet:

»Brødre,« sagde han, »vi er forsamlede her for at samraade os i et anliggende, som ikke alene har den største vigtighed for os, men for hele Natal. Der maa vælges en anfører for hele treket. Vi har allerede holdt raad i den anledning, medens I endnu var paa den anden side af fjeldet med vognene. Den gang blev der valgt tre kandidater, Gert Maritz, Hendrik Potgieter og jeg. Saavidt jeg kunde forstaa af Gert Maritz' udtalelser, er denne villig til at træde tilbage, dersom Potgieter eller jeg blir valgt. Hvad Potgieter angaar, saa har han offentlig erklæret, at han ikke

vil anerkjende nogen som anfører; dersom han ikke selv blir valgt, drager han tilbage over fjeldene. Paa mit forslag blir afgjørelsen udsat indtil jeres ankomst med vognene. Det var for at faa anledning til at samraade mig med jer. I den hensigt er I sammenkaldt her, og nu overlader jeg det til jer at træffe en afgjørelse.«

Barend Greijling tog først ordet.

»Kommandant,« sagde han, »den gang vi valgte Dem til anfører, gjorde vi det af fri vilje og med fuld tillid til Eders erfaring og indsigt. Denne tillid har jeg ikke tabt, den er tvertom blevet stærkere. Derfor tænker jeg, vi ogsaa idag lægger afgjørelsen i Eders hænder. Dersom I anerkjender Potgieter som anfører, saa er jeg for min del tilfreds med det. Jeg vilde høiligen beklage, om besættelsen af fører-stillingen skulde fremkalde nogen strid blandt os.«

»Faar jeg lov til at gjøre et spørsmaal?« tog Louis Nel ordet. »Forstaar jeg kommandanten ret, saa har Potgieter vægret sig for at anerkjende baade ham og Maritz, selv om majoriteten skulde stemme for en af dem. Var det ikke saa?«

»Jo,« svarede Uijs, »Potgieter har utrykkelig udtalt, at hvis han ikke blir valgt, saa drager han og hans tilhængere tilbage til Natal. Han har endogsaa ytret, at jeg er kommet over fjeldene for at fortrænge ham.«

»Naar sagerne staar slig,« fortsatte Nel, »saa gaar jeg aldrig i verden med paa at anerkjende ham, om han skulde blive valgt. Nei, ikke om jeg er den eneste, der sætter mig derimod. Vi er alle frie mænd, og jeg er draget hid for at vedblive at være det. Jeg skal gjerne bøie mig for majoriteten, men vil aldrig adlyde en mand, som ikke anerkjender den. En saadan mand er i mine øine en tyran. Folkets stemme maa hos os gjælde for den høieste øvrighed, og naar nogen ikke vil anerkjende den, nu vel — saa staar hele verden aaben for ham.«

»Kommandant,« sagde Andries Viljoen, »nu vil ogsaa jeg tale ud af posen. Grunden til, hvorfor baade oom Kaspar Strijdom, jeg og mange andre med os forlod det store trek, var den trætte, der truede med at bryde ud i anledning af besættelsen af fører-stillingen. Oom Kaspar advarede os mod indre stridigheder, alle vore kræfter behøvedes udadtil. Vi ved alle, at Hendrik Potgieter er en tapper mand, hvorfor vælger vi ham ikke? For jeres skyld vendte jeg og mine kamerater om, kommandant Uijs. Vi stoler nu paa jer og haaber, at I vil finde den rette vei til enighed.«

»Men,« sagde Greijling, »jeg kan endnu ikke indse, hvorfor vi behøver at forlade treket, selv om Potgieter faar flest stemmer. Maa jeg spørge, i hvilken hensigt vi egentlig er kommet hid? Neppe for at vælge en fører, men for at hjælpe vore brødre mod den sorte fiende. Hvad vilde vi vel have gjort, om vi var komne her først efter valget. Vilde vi da sagt,

der maa vælges paa nyt, ellers vender vi om? Jeg er sikker paa, vi ikke havde gjort det, men hjulpet vore brødre, til slaget var slut. Og hvorfor kan vi ikke nu gjøre det samme? Lad os hjælpe vore brødre under vor egen kommandant, og har vi engang tugtet Dingaan ordentlig, saa er al fare over, og tiden vil lære os, hvad vi videre har at gjøre.«

En gammel mand ved navn Jacobus Naude tog nu ordet og spurte: »Har jeg forstaaet jer ret, neef Barend, saa er det altsaa jeres mening, at vi skal anføres af vor gamle kommandant og ret og slet følge Hendrik Potgieter som hjælpetropper, hvis han skulde blive valgt da?«

»Ja, oom Koos, det mener jeg. Jeg vil ikke anerkjende nogen anden end min egen kommandant. Jeg vilde særlig fremhæve, at vi er kommet her for at hjælpe, ikke for at gjøre love. Lad de andre vælge hvem de vil, vi vedblir at være under vor gamle kommandant, som sammen med sine kolleger vil ordne alt, hvad der behøves.«

»Det kan jeg ikke være med paa,« fortsatte Naude. »Har vi engang valgt en kommandant-general og seiret under ham, da falder det af sig selv, at den mand, som stod i spidsen for os i krigen, ogsaa skal herske i freds-tid. Hvad nu Hendrik Potgieter angaar, saa kjender jeg ham fra hans tidligste ungdom. I krig kan han være kjæk nok, men i spidsen for regjeringen i freds-tid — nei, dertil duer han ikke. Han vilde være som femte hjul til en vogn.«

»Jeg er enig med oom Koos,« tog Louis Nel ordet. »Det er rigtignok saa, at vi er komne hid for at hjælpe, men jeg kan ikke indse, hvorfor vi, naar fienden er beseiret ved vor hjælp, ikke da skal nyde frugterne af denne seir. Landet er stort nok, der er plads for os alle. Det er et skjønt land. Jeg er træt af denne evige omflakken og har foresat mig først at rense landet for fiender og saa slaa mig ned her. Forøvrigt følger jeg ingen anden anfører end Piet Uijs.«

»Det forekommer mig,« sagde Andries Viljoen, »at oom Kaspar Strijdoms anelser aldeles slaar ind. Men hvad siger kommandant Uijs? Jeg ønsker at høre hans mening, for hans ord var det, som bevægede mig til at vende om, den gang jeg allerede med alt, hvad jeg eiede, havde forladt Natal.«

Før Uijs fik tid til at svare, blev forhænget trukket tilside, og den ærværdige Sarel Cilliers traadte ind i teltet sammen med Frans van Staden.

Førstnævnte tog ordet og sagde paa sin udtryksfulde maade:

»Brødre, jeg haaber, at vi ikke forstyrrer, i saa fald gaar vi straks igjen. Min interesse for trekets ve og vel har drevet mig hid. Jeg ved, at I nu raadslaar om det forestaaende valg, det samme gjør de rundt om leiren.

Brødre! Kløften mellem os blir større og større. Jeg spør jer, skal

vi, som saa ofte sammen har seet døden i øinene, nu skilles paa grund af ærgjerrighed og halsstarrighed. Tænk dog paa, hvor fienden vil glæde sig, og hvor fortvilede vore landsmænd i kolonien vil blive, naar de hører, at vi har ladet vort samfund gaa tilgrunde paa denne maade. Jeg ser, I har endnu ingen bestemmelse taget, og jeg raader jer til at vente dermed, indtil krigs-raadet imorgen har havt sit møde igjen.«

»I er os velkommen som altid, oom Sarel,« svarede Uijs, »skjønt det kanske var best, at jeg alene sammen med mine mænd forhandlede disse vigtige sager. Lige før I kom ind, blev der stillet mig et spørsmaal. Mere end en gang har jeg spurt mig selv om det samme og kan idag kun svare det samme, som jeg altid har gjort. Jeg er villig til at underkaste mig majoriteten, dersom en anden blir valgt til anfører, men skulde valget træffe paa mig, saa forlanger ogsaa jeg, at mindretallet skal bøie sig. Det, tror jeg, er ret handlet lige over for alle parter.«

En bifalds-mumlen hørtes i forsamlingen.

»Brødre,« sagde Frans van Staden, »med jeres tilladelse vil ogsaa jeg tale et par ord til jer. Som enhver i leiren vel kan vide, staar jeg med liv og sjæl paa Uijs' side, men for det fælles beste maa egne interesser træde tilbage. Jeg er sikker paa, at Hendrik Potgieter haardnakket staar paa sit. Lad os nu antage, at Piet Uijs gjør det samme. I det tilfælde har jeg en anden udvei. Vi vil alle slaa os ned i dette land, og om end en del agter at drage sin vei, saa vil vi alligevel blive mange nok tilbage, naar Dingaan først har faaet øinene op for sagernes stilling. Har vi først en gang erobret landet fra de sorte, saa maa vi have en ordentlig regjering og nogen i spidsen for den. Han faar andre pligter at ivaretage end de, en general i almindelighed har. Vi maa ogsaa have et af folket valgt raad, som har at ordne med lovgivning og finanser. Mit forslag er nu ganske enkelt dette, at vi tydelig tilkjendegiver den, der blir valgt til anfører, at hans autoritet ene og alene indskrænker sig til krigs-anliggender, og at han intet har at sige i andre sager. Kan vi ikke blive enige om stillingens besættelse, eller vil en del ikke anerkjende majoriteten, saa faar hver afdeling beholde sin anfører, og krigs-raadet forbeholde sig overledelsen.«

»Jeres plan er god, neef Frans,« sagde Greijling, »men selv om vi er enige, vil saa Potgieters og Maritz' parti slaa sig tilfreds med det?«

»Det kan vi ikke love med sikkerhed,« svarede Sarel Cilliers, »af den grund raader vi jer til at udsætte afgjørelsen, indtil vi imorgen kan fremlægge sagen for krigs-raadet. Men i ethvert tilfælde maa vi have alle partiers løfte om, at de vil underkaste sig krigs-raadets beslutning. Derfor ønsker vi at høre jeres svar, kommandant Uijs.«

»Det kan jeg ikke give saa hurtig. En saa vigtig sag maa nøie

overveies, før man bestemmer sig. Desuden er jeg afhængig af mine mænds mening.«

»Kommandant!« raabte Jacobus Naude. »Vi har valgt jer til anfører, og vi stoler i et og alt paa jer. Hvad andre tænker derom, ved jeg ikke, men for mig staar, det klart, at selv om vi vilde snakke sammen her i hele dag, saa vilde vi iaften ikke være komne det minste længere end nu, kanske var vi endogsaa kommet til at fatte en urigtig beslutning. Derfor er det min mening, at vi ganske lægger afgjørelsen i jeres hænder.«

Et øieblik var alt stille. Saa hørtes det næsten enstemmige raab: »Vor kommandant skal afgjøre alt.«

»Godt,« svarede Uijs, »lad det da være saa. Tak for jeres tillid, brødre, jeg skal, naar tiden kommer træffe mit valg, men jeg venter af jer, at I alle som en, uden modstand skal underkaste jer min beslutning.«

»Det skal vi,« lød det enstemmig tilbage.

»Naar kan vi faa tale med jer igjen, kommandant?« spurte Cilliers.

»Jeg maa alvorlig overveie, hvad der er min pligt at gjøre, men staar til jeres tjeneste efter aftens.«

X.

Piet Uijs og Hendrik Potgieter blir valgt til anførere.

Straks de havde forladt Uijs, gik Sarel Cilliers og Frans van Staden til Maritz' telt. Den gamle voortreker ventede dem og spurte straks:

»Nu, hvad siger Uijs?«

»Akkurat, hvad vi havde ventet; hans folk har overladt afgjørelsen til ham. Men han vilde ikke straks afgive sin erklæring, han vilde vente dermed til iaften.«

»Har I sagt ham, at jeg stemmer fuldstændig med jeres forslag?«

»Nei, det har vi ikke. Men han har mere end en gang udtalt, at I altid var rede til at slaa jer tilfreds med en underordnet stilling, dersom I derved kunde sikre enigheden mellem os.«

»Ja, det er sandt. I ved meget vel, at dersom det kom an paa, hvem der havde ret til stillingen, saa var ingen nærmere end jeg. Men jeg har altid forsøgt at tage tingene med ro og har stedse fundet, at »tomhed paa tomhed« endnu den dag idag gjælder med hensyn til ære og embeder. Men hvem af jer har meddelt Uijs' undergivne vor hensigt?«

»Det har jeg gjort,« svarede van Staden. »Uijs ved, at jeg med liv og sjæl vil staa paa hans beste; oom Sarel har jo altid staaet udenfor partierne. Derfor var det bedre, at meddelelsen kom gjennem mig.«

»Saa behøver I bare at opsøge Potgieter,« fortsatte Maritz, »for saa vidt jeg kjender Uijs, vil han ikke lægge os nogen hindringer i veien.«

»Vel, vi skal straks gaa, men I maa følge os.«

»Det vilde ikke være rigtigt lige over for Uijs. I har opsøgt ham uden mig, og dersom jeg nu ledsager jer til Potgieter, kunde det se ud, som om jeg var i forbund med ham for at fortrænge Uijs. Jeg har erklæret mig villig til at træde tilbage og ønsker ikke at blotstille mig. I kan meddele Potgieter, at jeg kjender jeres forslag og er enig med jer, og at Uijs endnu ikke har givet noget bestemt svar, men at I venter hans tilslutning. Dersom Potgieter ogsaa er enig, saa skal jeg iaften følge jer til Uijs.«

Da Cilliers og van Staden en stund efter nærmede sig Potgieters telt, stod denne udenfor samme ved siden af sin vogn. Han saa mørk ud; han var øiensynlig ikke i det beste humør. Forhandlingerne mellem ham og hans tilhængere var netop forbi. Men man var endnu ikke kommet til noget endeligt resultat. Det stod imidlertid klart for ham, at selv om hans tilhængere alle som en stemte for ham, saa var der alligevel ikke mange, der vilde forlade Natal sammen med ham, om en anden skulde blive valgt.

Potgieter var en ærgjerrig og stivsindet mand. Men om hans retskaffenhed, personlige mod og aabenhjertighed var der ingen tvil. I det øieblik, vore to venner nærmede sig, stod han netop og tænkte over, om det ikke var hans pligt imorgen i krigs-raadet at sige til Uijs: »I har seiret, men adlyde jer, vil jeg ikke. Jeg drager straks tilbage over fjeldene, det er mig ligegyldigt, om mange eller faa følger mig.«

Efter at man havde hilst godmorgen, spurte Potgieter Cilliers:

»Ønsker I, at vi skal gaa ind i teltet, oom Sarel, eller skal vi tale sammen her. Jeg skjønner, at I har noget at meddele mig.«

»Det er nok saa, min ven,« svarede Cilliers. »Jeg tænker, vi sætter os her, jeg, saa kan vi tale fortrolig sammen uden at blive forstyrret.«

De satte sig, og Cilliers meddelte Potgieter, hvad læseren allerede ved, og fortalte, hvilken udvei van Staden havde udfundet lige over for Uijs' tilhængere.

Potgieter hørte opmærksom paa uden at afbryde den talende, rigtignok rynkede han af og til panden, naar der var et eller andet, han ikke likte. Da Cilliers var færdig, spurte han temmelig skarpt:

»Dersom jeg forstaar jer ret, staar sagerne slig:

Maritz træder tilbage, og dersom jeg gaar med paa det, saa befaler Uijs over den ene afdeling af kommandoen, og jeg over den anden. Gaar jeg imidlertid ikke med paa forslaget, saa understøtter Maritz med al magt Uijs, som da naturligvis blir valgt til kommandant-general.«

»Det er for saa vidt rigtigt, dog ikke ganske,« fortsatte Cilliers. »Det første forslag er dette: Maritz træder tilbage, og valget indskrænker

sig da til jer og Uijs. Han er villig til at anerkjende jer, dersom I blir valgt, dersom I i modsat fald vil anerkjende ham. Vil I ikke gjøre det, saa er de to alternativer omtrent, som I sagde.«

Efter en lang pause svarede Potgieter:

»Jeg beundrer Uijs og sætter megen pris paa ham, fordi han er villig til at træde tilbage, hvis jeg blir valgt. For et aars tid siden vilde jeg have gjort det samme, men nu ikke. Man skal lade de døde hvile, men maa jeg spør, var Retief ikke en fører valgt af flertallet, hvem minoriteten uden knurren underkastede sig? Hvortil bragte denne overilelse ham og hele hans trek? Nei, jeg erklærer heller offentlig i krigs-raadet imorgen, at man kan vælge Uijs, men at jeg da drager med dem, der vil følge mig, tilbage til mine venner paa den anden side af Vaal-floden.«

»Bror,« sagde Cilliers, »betænk, hvad I der gjør. Overlæg roligt, hvad jeres landsmænd vil sige om jer. Hendrik Potgieter flygtede til Natal, den gang det uskyldig udgydte blod skulde hævnes, og de forbryderske, troløse sorte skulde straffes. Jeg er bange for, at det vilde stemples som feighed, dersom I gjør, hvad I nylig sagde.«

»Oom Sarel! Ingen, som kjender mig, vil tvile paa mit mod, og det er mig fuldstændig ligegyldigt, hvad andre tænker om mig. Jeg er af den mening, at dette store treks overledelse med rette tilkommer mig. Jeg har en gang før afstaaet fra min ret og angrer det bittert. Jeg gjør det aldrig op igjen. For at undgaa splid forlader jeg derfor heller landet.«

»Neef Hendrik! Jeres ord lyder smukke nok. Men om I søger at bedrage jer selv, saa bedrager I ikke os andre. I vil forlade landet, for at det ikke skal se ud, som om I har voldt nogen splid. Men derved viser I netop, at I er uenighedens ophav. Resultatet blir en splittelse. I river jer ulovlig løs fra os, ti I er nødt til at bøie jer for majoriteten ligesaavel som Uijs!«

»Det gjør jeg aldrig i verden, uden at valget træffer paa mig. Det er jeg nu en gang bestemt paa, og intet skal rokke min beslutning.

Forlader jeg jer, saa kan det se ud, som om jeg har uret, men blir jeg, saa vokser bare uenigheden.«

»Atter bedrager I jer selv, neef Hendrik. Naar I tilstaar, at uenigheden mellem os blir større ved jeres nærværelse, saa siger I jo dermed, at skylden ligger hos jer. Hvorfor beslutter I jer ikke til at blive og gjøre det mest mulige for at opretholde enigheden blandt os?«

Potgieter følte sig truffet. Han maatte selv tilstaa det og sagde:

»Oom Sarel, det er pinligt for mig at strides med jer. Jeg kan ikke gjendrive jer.« Han hensank i mørke grublerier.

Nu mærkede Frans van Staden, at turen var kommet til ham. Han sagde:

»Vi har nu talt saa længe, at det ganske gaar sur for mig, jeg er nødt til at tænde mig en pibe. Straks jeg har stoppet den, vil ogsaa jeg have et ord med i laget.«

Han trak straks tobaks-pung og pibe op af lommen, stoppede sig en pibe og begyndte:

»Neef Hendrik, selv om baade I og oom Sarel har ret hver fra jers standpunkt seet, saa har I dog ganske glemt den udvei, som Moritz foreslaar, medens Uijs allerede straks velvillig tog den under overveielse. Vi vælger i dette slet ingen general, men kjæmper ved siden af hinanden mod den fælles fiende. I fører jeres folk under kampen, Piet Uijs ligeledes sine, og i fornødent tilfælde dømmer saa krigs-raadet. Jeg skjønner ikke, hvad der er at udsætte paa mit forslag, men dersom I ikke gaar med paa det, saa maa jeg sige, at det enten er for at faa uenighed istand, eller saa fordi I vil vende fienden ryggen.«

»Neef Franz,« svarede Potgieter, »sagen høres grei nok ud, men i virkeligheden har den mange vanskeligheder. Det er for eksempel ikke umuligt, at Uijs og jeg kunde give modsatte befalinger, og at der derved kunde opstaa forvirring og fare.«

»Betænk dog, gamle ven, at naar I drager i felten, maa der handles efter en fastslaaet plan, hvorved enhver forvirring blir umulig,« svarede van Staden.

Potgieter blev en stund siddende med bøiet hode. Pludselig hævede han det. Hans beslutning var fattet.

»Det faar være saa da,« sagde han, »dersom Uijs bestemmer sig for det, er jeg ogsaa villig til at gjøre det.«

»Tak for disse ord, bror,« sagde Cilliers, »det er det første skridt til at opretholde enigheden blandt os. Nu maa jeg bede jer om at gaa endnu noget videre. I maa nu følge os til Uijs og selv meddele ham jeres beslutning.«

»Nei, det gjør jeg ikke. Uijs skal ikke tro, at denne beslutning udgaar fra mig, og at jeg vil overtale ham. Jeg tænker det er tidsnok, naar Uijs faar nærmere besked i morgen i krigs-raadet.«

»Min ven,« svarede Celliers, »jeg antager, at I ikke vil sige nei, naar jeg siger jer grunden, hvorfor jeg saa gjerne vil, at I selv skal meddele Uijs jeres bestemmelse. I det siste møde har I i et øiebliks ophidselse ladet den ytring falde, at Uijs var kommet hid for at fortrænge jer. Det har gjort ham meget ondt. Jeg ved, at I inderst inde er overbevist om, at han har handlet i den beste mening, naar han kom hid for at hjælpe os og slet ikke for at intrigere mod jer. Jeres pligt som borger og kristen fordrer, at I tager disse ord tilbage og rækker ham brors-haanden.«

»I har ret, oom Sarel,« svarede Potgieter. »Jeg burde ikke have sagt disse ord. Dersom I ønsker det, vil jeg gaa med til Uijs.«

»Gud være lovet! Han har naadig beskyttet os mod den fare, der truede os,« raabte Cilliers bevæget. »Vi gaar med en gang til Uijs.«

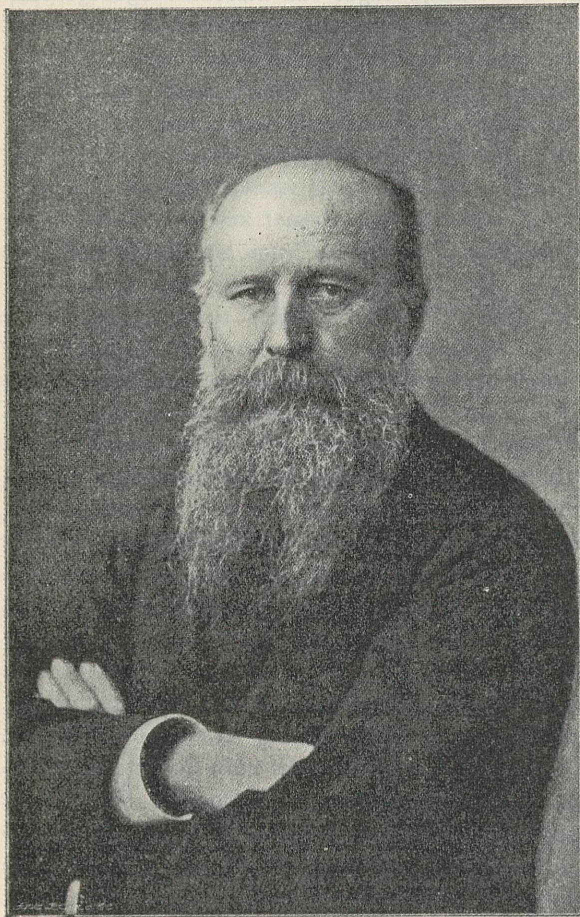
»Ikke saa hastig, oom Sarel,« sagde van Staden. »Lad os heller gaa til Uijs iaften, som vi har aftalt med ham. Vi kan da hente neef Hendrik, og Uijs faar da god tid til at tænke over vort forslag.«

»Neef Frans har ret,« sagde Potgieter. »Det er bedre, det blir ved aftalen, for dersom vi skal tale udførlig om alle anliggender, kommer vor samtale at tage lang tid. Jeg venter jer altsaa her iaften.«

Verestchagin.

Kristiania har for tiden besøg af den berømte russiske krigs-malers billeder. De udstilles her, fordi kunstneren ansøger om Nobels freds-pris; han mener, at hans skildringer af krigens rædsler mere end noget andet har bidraget til at dæmpe det almindelige publikums begeistring for krigens glans. Og deri maa man give ham ret, at krigen vil være utænkelig fra den dag, den »offentlige mening« *virkelig* fæster sig ved forestillingen om det umenneskelige i, at tusener paa tusener af voksne mennesker skal dræbes paa den brutaleste og mest lidelsesfulde maade. Men vi er jo i disse dage — bare nogle maaneder efter den store freds-kongres — vidner til, at den nation, som skulde gjælde for at sidde inde med den mest fremskredne offentlige mening, netop af denne offentlige mening har ladet sig føre op i en mildest talt unødvendig krig. Og ingen, som har tittet lidt i de britiske billed-blade, tør paastaa, at den offentlige mening i England ikke daglig faar de mest haarreisende billed-skildringer af krigens rædsler til ret-ledning — uden at dette synes at hjælpe det ringeste til at vække stemningen for en stansning af krigen. Tværtom ser det ud til, at alle de afskyelige billeder af soldaternes lidelser og nedslagtning heller egger til brutaliteternes fortsættelse. Mennesket har nu en gang en god slump rovdyr i sig; jagt er jo dog, nøkternt betragtet, rovdyrs færd. Skildringer af rovdyr-instinktets uhemmede udfoldelse har derfor let for at finde gjenklang. Verestchagin har selv været inde paa en lignende betragtning; i et interview af redaktør Stead, som vi har liggende for os, udtaler han i samtalens løb: »Jeg tilstaar, at af alle udveie til brat at kutte menneskets livstraad synes krigen mig at

være den mest forstaaelige. Krigen har al den tirrende spænding ved sig som en livsfarlig idræt efter kunstens regler. En duelig general træffer sine arrangementer med samme slags beregninger som en erfaren jægermester, naar han fordeler sine folk til en drabelig nedslagtning af skogens vildt. Jeg har selv dræbt mennesker i slag, og jeg kan tale af erfaring om, at den ophidsende spænding, ja den følelse af tilfredsstillelse ved at dræbe sin modstander svarer til stemningen under nedlæggelsen af jagt-vildt. For mennesket, som det nu en gang er indrettet, kan det uden overdrivelse siges, at krig er en meget tiltrækkende syssel.« Dog skal det siges, at Verestchagin just ikke forherliger krigen; hans billeder maler ikke tapperhedens høie poesi. Han har fra sin ungdom personligen taget del i sine landsmænds felttog paa Balkan-halvøen og i Turkestan; og hvad han har fæstet sig ved og siden gjengiver paa lærredet, har altid været det afskyelige, det uhyggelige, det som er ganske modsat af poetisk ved felt-livet. Strabatserne, lidelserne, nøden, hjælpeløsheden, gruen. Han maler ikke slagets tummel, men slagmarkens øde; han maler ikke seirherrernes triumf, men nederlagets og tilbagetogets fortvilelse. Hans

Vasili Verestchagin.

farver tryller ikke frem flyvende faner og vælige gangere; nei, solstegen eller snestormen, de saaredes jammer, de dødes forladthed maner han frem. Som bekjendt har han valgt til emne for en hel række store billeder Napoleons tog til og fra Moskva; her kunde han anvende sine indtryk fra den forfærdelige vinter foran Plevna og i Skipka-passet.

Vi gjengiver her — desværre har det været umuligt at skaffe flere gjengivelser — et billede af ham, som hænger i Moskvas museum. Det forestiller en pyramide af dødninge-skaller, slig som de endnu træffes inde i hjertet af Asien, og som de indtil for nyligt var at se

Skalle=pyramiden.

paa Balkan-halvøen til minde om tyrkernes seirvindinger. Under billedet har kunstneren sat følgende tilegnelse: »Til alle erobrere, fortidens, nutidens og fremtidens.« Skalle-pyramiden er ham krigens symbol. Verestchagin er krigens maler først og fremst; men han tager ogsaa andre emner. Saaledes Jesu liv. Han har reist hele Østen igjennem og skildrer bibelens steder og mennesker efter selvsyn. Døberen fremstiller han saaledes som en ægte østerlandsk fakir. Og naar han maler »den hellige familie«, glemmer han ikke at medtage Jesu brødre; dette vakte, da han udstillede i Wien, en slig forargelse blandt den ærke-katolske befolkning, at en fanatiker endog heldte vitriol over hans billeder. Kunstneren brændte da den for-

argelige »hellige familie«. En anden gang maatte han hjemme i Rusland brænde et par billeder, som forargede hans landsmænd; det ene forestillede et russisk regiment paa tilbagetog; det andet nogle russiske officerer rolig røgende sine piber midt blandt en dynge faldne; det tredje en død russisk soldat, glemt af sine kamerater midt paa den turkestanske steppe og nu omringet af sultne gribbe. Forargelse vakte det ogsaa, at han fremstillede tsaren under stormen paa Plevna siddende paa en feltstol og se til istedenfor paa sin stridshest. Slig havde han seet det med egne øine i al sin prosa. I det hele er det krigens graa prosa, Verestchagin maler — for saa vidt kan det jo siges, at hans billeder vil aabne tilskuernes øine for det nedværdigende ved krigen.

Renæssancen.

(Efter dr. **Armin Lille** i *Zukunft*).

Italien havde allerede gjennemgaaet en lang kultur-udvikling, da landene nord for Alperne blev skuepladsen for verdens-historiske begivenheder. Men allerede i den senere keisertid, da jordegodserne samledes paa nogle faa hænder, og de smaa jordegods-besiddere derved fortrængtes, sporedes en almindelig tilbagegang, saa at de fra det 5te aarhundred af indtrængende germaner forefandt store landstrækninger øde og udyrkede. Under de germanske folks herredømme glemte man fortiden; den gamle kultur-udvikling afbrødes; resterne af gamle bygværker blev dels voldsomt tilintetgjorte, dels bedækkede med jord og grus. Først nogle aarhundreder efter var der da som produkt af en storartet folke-blanding opstaaet en ny nation, der, understøttet af en gunstig social udvikling, ogsaa paa det aandelige livs omraade kunde frembringe respektable ting.

I et land, hvor byen Rom, nu mer end nogensinde den hele verdens aandelige midtpunkt, dagligdags mindede om den store, over halv-andet aartusen gamle fortid — en fortid, hvorom vistnok middelalderen havde en ganske eiendommelig, lidet sandheds-tro, forestilling —, kunde en ny-opvaagnende interesse neppe være rettet paa noget andet end paa de gamle literære produkter. De mest begavede forsøgte derfor meget snart at forstaa de gamle, indblæse dem nyt liv og i livet som i sine skrifter at efterligne de gamle mestre. Vistnok blev det mest med forsøg; vi efterlevende maa

fælde denne dom ogsaa over aands-heltene, der selv ansaa sig som fulde romere.

Allerede i den siste tredjedel af det 11te aarhundred blev i Pavia Justinians ret atter gjort brugbar for praktiske øiemed; siden grundlæggelsen af Bolognas universitet (1088) blev dette det egentlige hjemsted for juridiske studier paa grundlag af den romerske keisertids abstrakte ret. Hvilken betydning man her, saavel som i Milano, tillagde Corpus iuris, fremgaar deraf, at Fredrik den 1. landefreds-lov (omkring 1152) og to bøger lens-ret (libri feudorum) siden Hugolinus de Presbyteris, der døde i aaret 1233, hovedsagelig betragtedes som tillæg til Corpus iuris civilis. Og just derved ansaa tiden disse moderne loves overholdelse i høiere grad sikret end ved simpel proklamation, hvormed man ellers maatte nøie sig.

Var den videnskabelige behandling af de romerske rets-mindesmærker udsprungen af et direkte følt praktisk behov — af ønsket om rets-normer, der svarede til de paa grund af den livligere kommunikation forandrede samfunds-forhold, og som netop forelaa færdige i de romerske keiseres ret —, saa stod det i slutten af det 13de aarhundred begyndende ivrige studium af den gammel-romerske literatur i nøie sammenhæng med de politiske begivenheder; den nye opfatning af staten er et væsentligt moment i hin aands-bevægelse, som vi pleier at kalde renæssancen. Ja, en Cola di Rienzi's eventyrlige forsøg paa at forvandle Rom til en republik efter antikt forbillede og stille sig selv som tribun i spidsen for denne (1347) var intet andet end den fantastiske virkeliggjørelse af det antike stats-ideal, saaledes som Cola havde lært det at kjende af Livius og Ciceros værker.

Den gjenoplivede klassiske dannelses forhold til politiken finder fornemmelig sit udtryk deri, at de for oldtiden begeistrede mænd skrev historie, og det i en ny, væsentlig anden form end sine middelalderlige forgjængere. Allerede Albertino Mussato (død 1330) skrev sin tids historie ikke mer som middelalderlig kronist, der begynder med verdens skabelse, men behandler sit aarhundreds politiske begivenheder som en mand, der selv tog del i det politiske liv og nærede en afgjort forkjærlighed for kong Henrik den 7. Han følger i fremstillingen tydelig gammel-romerske forbilleder, men endnu mer kommer denne indflydelse tilsyne i hans digtninger, fornemmelig tragedierne.

Allerede før Mussato havde Brunetto Latini (død 1294), en fin politiker, vel bevandret i klassikerne, især Ovid, ligetil betegnet politiken som den ædleste og høieste videnskab og dermed tilkjendegivet, at han i et væsentligt punkt var vokset ud over middel-

alderen. Han røber en praktisk politisk-historisk forstaaelse ved sin sammenlignende karakteristik af England og Frankrige; men trods sit kjendskab til de gamle, skrev han sine egne encyklopædiske værker paa italiensk og fransk for at være alment forstaaelig. Maaske vilde man nu for tiden have forglemt ham, hvis han ikke havde været Dantes lærer. Dante var nemlig den første, der optog antikens dannelse saaledes i sig, at han skabte i dens aand fuldendte og dog samtidig moderne værker, der skrevet paa italiensk ikke blot gjorde den antike verden tilgjængelig for de videste kredse, men ogsaa ved anvendelsen af folke-sproget væsentlig bidrog til opvækkelsen af den nationale følelse. Vergil var hans fører gjennem den hedenske verden: den romer, hvis ide-udvikling kom kristendommen nærmest. Men hans filosofiske verdens-anskuelse, som han nedlagde i sin »Divina comoedia«, er derfor dog som hele betragtet en kristelig, om den end stiller sig i skarp modsætning til den herskende teologi. Lige over for en Bonifacius den 8des magt-begjær betoner han i sit paa latin affattede skrift »De monarchia« den romerske keisers selvstændige stilling ved siden af paven og, skjønt født republikaner — Florens var hans hjemsted —, træder han i skranken for et kraftigt verdens-monarki, naturligvis med Italien som midtpunkt: Kong Henrik den 7des person kan have øvet en stor indflydelse paa hans anskuelser i denne retning.

Mindre politisk begavelse end Dante besad Francesco Petrarca, der, stammende fra en florentinsk slægt, tilbragte sin ungdom i Avignon, og som den 8de april 1341 i Rom kronedes til digter af kong Robert af Neapel. Kun hans latinske digtninger indbragte ham denne høieste ære; dog er hans historisk-filosofiske skrifter maaske endnu mer gjennemtrængt af digterisk aand, og, om end uden dybere forstaaelse, indeholder de hist og her politiske afsnit. Som tilbeder af Rom og det latinske sprog var han ingen smaalig efterligner af de gamle, men en selvstændig, paa latin skrivende forfatter med egen stil. For saa vidt betegner han et væsentligt fremskridt lige over for Dante. Som fuldt ud moderne menneske, men midt oppe i en af middelalderligt liv endnu behersket verden karakteriserer han sig ved sin i tiden næsten enestaaende betragtning af astrologien som humbug og ved formen af sin ideale tilbøielighed for Laura, som han forherliger i sine italienske digte.

Et ganske andet til tidens aandelige eiendom hørende moment: det skaanselløse angreb paa kirke og geistlighed trods kirkelig fromhed og hengivenhed for paven, kommer i høiere grad end hos Dante og Petrarca tilsyne hos Giovanni Boccaccio, Dantes biograf og Petrarcas

ven. Med bidende satire spotter han i »Decamerone« geistlighedens sædelige forkommenhed. Til at angribe pavens verdslige stilling manglede han den dybere politiske begavelse, skjønt han gjentagne gange anvendes som diplomatisk udsending og saaledes ikke stod dagens politik fjernt.

Alle sider af et individuelt aandeligt liv er repræsenterede i disse tre mænd: Dante, Petrarca, Boccaccio, der, skjønt pegende langt ud over sin tid, dog i mange henseender har øvet en mægtig indflydelse paa denne. De selv var gjennemtrængt af bevidstheden om, at en ny tid holdt paa at bane sig vei, medens deres omgivelser først efterhaanden maatte arbeide sig igjennem til en lignende erkjendelse. Endnu var antallet af dem, som forstod de gamles latin, forholdsvis lidet; snart blev det dog anderledes. Collucio Salutato, fra 1375 af kansler for republiken Florens, indførte Ciceros sprog i stats-dokumenterne, og augustiner-munken Marsiglio, der nærede dyb ærbødighed for oldtiden, rettede, skjønt hørende til den geistlige stand, heftige angreb paa pavedømmet. Talrige lærlinge sluttede sig til ham. Florens blev hovedsædet for den antike dannelse i ny skikkelse.

Endnu var næsten udelukkende latinernes skrifter gjenstand for studium; selv Petrarca beherskede med al sin ærbødighed for den græske verden dog ikke dens sprog. Boccaccio hørte til de første, som overhode forstod det, og gjennem hele det 14. aarhundred var det i Italien meget vanskeligt at faa undervisning i græsk. Det var derfor en begivenhed, da i 1393 to græske lærde, Demetrios Cydonios og Manuel Chrysoloras, kom til Venedig; de søgte nemlig at undgaa de farer, som Konstantinopels beleiring af Bajazed medførte. Unge florentinere reiste nu til Venedig for at undervises af dem; i 1397 blev Chrysoloras ansat som offentlig lærer i græsk grammatik og literatur ved universitetet i Florens. Snart derefter underviste han ogsaa i Pavia, Venedig og Rom i det nye sprog. I anledning af Florentiner-konciliet kom i 1439 den lærde Gemisthos Plethon til Italien; han foredrog først offentlig Platons lære og skabte dermed en modvægt til den i filosofien endnu fremherskende Aristoteles. I Florens og Rom opstod platoniske akademier; i begge byer begyndte et ivrigt oversættelses-arbeide: Polyb, Aristoteles, Plutarch, Epiktet, Strabo og andre forfattere oversattes paa latin. Kun en oversættelse af Homer var endnu ikke kommen istand. Latin og græsk staar omkring midten af aarhundredet jevnbyrdig ved siden af hinanden og dyrkes med lige stor iver i de to centrer, Florens og Rom.

Cosimo af Medici var søn af en rig florentinsk kjøbmand. Fra 1429 af stod han i spidsen for sin fødeby og ledede dennes

skjæbne vedvarende fra 1434. Som varm beskytter af alle dannelsesinteresser og samtidig i besiddelse af rige materielle midler, udfoldede han en storartet bygge-virksomhed. Desuden var han selv en lærd mand og en fin kjender af det gamle Roms forfattere. Ved afskrivere og oversættere dannede han et ganske enestaaende haandskriftbibliotek: Roberto di Rossi oversatte Aristoteles, Lapode Castiglionchio Plutarch. En hel kreds af lærde samlede sig om Cosimo; den mest bekjendte blandt dem er Marlio Ficino. Cosimos sønnesøn, Lorenzo af Medici, med tilnavnet »den prægtige«, var ligesom sin bestefar en ven af kunsten. Han var selv digterisk begavet og en rundhaandet mæcenat for kunstnere og digtere. Biblioteket blev under ham betydelig udvidet; arkitektur og maler-kunst, billedhugger- og billedstøberkunst blomstrede under ham.

Den 18. marts 1447 blev erkebiskopen af Bologna, Thomas Parentucelli, valgt til pave under navnet Nikolaus den 5. Han havde levet i Florens i Cosimos kreds og grundede nu efter overtagelsen af pontifikatet i Rom et lignende videnskabeligt midtpunkt ved at danne et haandskrift-bibliotek. Han sendte samlere ud paa reiser for at opstøve haandskrifter af antike forfattere og bragte sin bogsamling ved bibliotekaren Giovanni Tortellos omsorg op til 5000 bind, hvoriblandt de græske udgjør en ikke ubetydelig del. Blandt de lærde, som Nikolaus samlede om sig, indtager Lorenzo Valla ubestridelig den første plads. Paa den historiske kritiks omraade staar han som mester; værdige repræsentanter ved siden af ham er Maffeo Vegio, augustiner-munk og derhos en grundig kjender af oldtiden, samt Flavio Biondo, forfatter af en middelalderlig verdens-historie fra Roms indtagelse af goterne til aaret 1440. Med hensyn til metode betyder dette værk et stort fremskridt; ti for første gang er her ved siden af den gamle historie fremstillet begivenhederne i det aartusen, man senere betegnede som »middelalderen«.

Men pave Nikolaus' bestræbelser fandt ingen forstaaelse hos hans efterfølgere. Kalixt den 3. lod det møisommeligt samlede bibliotek atter sprede; Pius den 2., der egentlig hed Enea Silvio Piccolomini, var vistnok selv vel bevandret i antiken, ja ogsaa selv en virksom forfatter, men havde intet tilovers for andre lærde; Paul den 2. hadede ligetil al videnskab og forfulgte humanisterne, om han end røbede forstaaelse for vedligeholdelsen af antike bygværker. Heller ikke Sixtus den 4. var nogen lærd; men under ham blev biblioteket og arkivet overført til nye større rum og stillet under Platinas dygtige ledelse. Det var først under Julius den 2., at kunsten, og under Leo den 10., at literaturen atter tog et stærkt opsving.

De videnskabelige bestræbelser i Italiens øvrige stater staar ikke saa høit som i Florens og delvis i Rom. Ogsaa i Venedig gjøres der lidet for videnskaben trods den almindelige rige udvikling. Det er næsten altid kun tilløb, og selv disse mislykkes ofte. Dog var det her, at den humanistisk dannede bogtrykker og forlægger Aldus henimod slutten af det 15de aarhundred erhvervede sig sit verdensry. Det kunstneriske liv derimod er i Venedig saa rigt som i ingen anden by, — Florens undtagen. Bellinis koloristiske kunst finder i Giorgione, Tizian og Paolo Veronese endnu større repræsentanter. Ved hoffet i Ferrara levede Ludovico Ariosto, der har skrevet »Den rasende Roland«, i Neapel Giovanni Poetano, der med stor iver studerede matematik og astronomi.

Med renæssance forstod man oprindelig det, som ordet sproglig betyder: gjenfødelse, d. v. s. antikens gjenfødelse. Antiken var det store forbillede, som bærerne af det ny-opvaagnede aandsliv søgte at efterligne eller i det minste mente at efterligne; for dem, som nu studerer hin tid, træder det klassiske forbillede langt i baggrunden for det nyfundne og selvstændige, der danner hovedindholdet af hele denne kultur-periode. Saaledes har da den nyere opfatning vistnok bibeholdt navnet »renæssance«, medens begrebets indhold er blet et væsentlig andet. Renæssancen har antiken at takke for, at den har ansporet til nyt liv: man samlede antike kunstværker, foretog udgravninger, tegnede og kopierede antike arkitekturer og omstøbte dette indhold i nye former. Men disse selv er af en ganske anden art end forbillederne. Det vil ikke sige saa meget, at Nicolo Pisano af de antike skulptur-rester, som fandtes i Pisa, skabte hele figurer, ja endog figur-grupper, omtydende dem til kristelige; vigtigere er det, at han af antiken har modtaget sin skjønhedssans.

Den store personlighed, hvormed den italienske malerkunsts historie i det 15. aarhundred begynder, er Masaccio. Hvad der udmærker hans vigtigste værk, freskerne i Brancacci-kapellet, fremfor alle ældre malerier, er deres fuldkomne sandhed: spiren til realismen, der allerede var mærkbar hos Giotto, er hos Masaccio fuldt modnet. Det grundige kjendskab til det nøgne legeme, de mer udviklede perspektiver, kompositionen hæver hans kunst høit over det foregaaende aarhundreds. Og trods denne ene personligheds rigdom vedblir malerkunsten at blomstre hele det 15. aarhundred igjennem. Masaccios tidsfælle er dominikaneren Fra Giovanni Angelico, der efter sine værkers følelses-indhold næsten er mere gotiker end tilhænger af renæssancen, men som dog i saa henseende har tjent som forbillede for en hel række kunstnere. Efter ham kommer Fra Filippo

Lippi, Botticelli, Domenico Ghirlandajo og rækken af maler-plastikere, Pollajuoli, Verrocchio og Lorenzo di Credi, der med sine værker smykkede dels altrene, dels de store væg-flader i Toscanas kirker.

Men samtidig var der med de store opgaver, som arkitekturen bød, fremvokset en plastisk kunst, saa rig, som engang kun det gamle Grækenland havde havt at opvise. Aarhundredet begynder med konkurrencen om den i kobber støbte Baptisteriums-dør; Lorenzo Ghiberti blev seirherre, men Donatello er aarhundredets plastiker. Han er helt igjennem original, og kun i hans aller tidligste arbeider mærker man sammenhængen med de ældre mestre; dernæst kaster han alt ikke induviduelt fra sig og giver blot sin frie, realistiske natur, der ikke engang skyr det hæslige. Hans værker er forarbeidede af træ, ler, sten og bronse. For Padua udførte han kobber-statuen af Gattamelata, der var færdig i 1453; siden oldtiden stilledes dermed for første gang atter en teknisk vanskelig opgave, der ogsaa kunstnerisk løstes paa en storartet maade.

I alle dele af Italien herskede der i det 15. aarhundred et rigt kunst-liv, saa at de første kunstnere ved aarhundredets ende kunde kaldes fra Florens og Umbrien til Rom for at udsmykke det sixtinske kapel. I Florens selv kulminerer al kunst i de tre navne Lionardo da Vinci, Michelangelo Buonarotti og Rafael Sanzio. Lionardo, et universal-menneske som Goethe, en forunderlig begavet natur, som arkitekt, billedhugger, maler, ingeniør, fysiker og anatom, overalt grundlægger og opdager, desuden i enhver anden henseende det fuldkomne menneske, kjæmpestærk, skjøn lige til sin høie alderdom, berømt som musiker og improvisator. I 1505 begyndte konkurrencen mellem ham og Michelangelo, der ogsaa var en florentiner. Han var maler, billedhugger og arkitekt, dertil en filosofisk digter, der er rig paa tanker. Hoved-omraadet for hans virksomhed blev Rom, hvor denne tidsalders kunst-elskende paver stillede hans skabende fantasi de rette opgaver. Hos Rafael fra Urbino findes alt det forenet, som det 15. aarhundreds hele malerkunst havde forberedt: i hans kunst klinger alle toner fuldt og harmonisk rent sammen.

Alle disse paa gjenfødelsen af den klassiske oldtid rettede bestræbelser betød for samtiden en uhyre forøgelse af viden og en udvidelse af synskredsen under en forholdsvis kort tid. Dog hvis man overskuer denne gjenfødelse fra den senere udviklings standpunkt, ligger den hele bevægelses betydning mindre i den tilegnede faktiske viden end i impulsen til aandelig selvstændighed, i opdragelsen til egen tænkning, der naturlig maatte føre til kamp mod skolastikens aand. Ti ved siden af den i pave-magten legemliggjorte

kristelige autoritet traadte nu den ganske anderledes beskafne antik, ved siden af Aristoteles traadte Platon; begge autoriteter, der staar i inderste modsætning til hinanden, gjaldt det at forsone, og deraf opstod en kamp mod autoritetens overhode, der ender med, at individualismen vinder styrke. Denne individualisme, hvori personen for første gang atter kommer til sin ret, er det vigtigste træk i den nye tid, der i det 16. aarhundred paa Tridentiner-konciliet saa den kirkelige revolution og den katolske kirkes gjenfødelse. (Forts.)

Resultaterne af den nyeste psykiske forskning.

(Efter dr. James Hervey Hyslop *) i *Harpers' Monthly*).

Man rører ved menneskehedens ømmeste punkt, naar man begynder at drøfte spørsmaalet om sjælens udødelighed, et haab, der gjennem tidernes løb stedse har øvet en besnærende magt over det menneskelige sind. Det er blot meget faa, som kan sige, at de er ligegyldige for dette spørsmaal. Ønsket om, at sjælen maatte være udødelig, staar hos de aller fleste mennesker i det minste næst efter selvopholdelses-driften og blev i lange tider betragtet som saa helligt, at man paa dette punkt ikke taalte nogen som helst tvil. Nogen skepticisme blev der ikke tale om, førend en hel klasse havde tilegnet sig den stoiske lære.

Endnu er der stor forskjel paa, hvordan de forskjellige personer stiller sig til dette spørsmaal. Den stærke, friske mand, der fryder sig ved det fysiske liv og kampen for tilværelsen og ikke bryder sig om at udgranske tingenes indre mening, kan være helt ligegyldig angaaende problemet om en fremtidig tilværelse, indtil han en dag blir udsat for skuffelser og feilslagne forhaabninger. De svage, som ikke kan prøve sine kræfter med naturen eller finde nogen overensstemmelse mellem sine evner og sine ønsker, ser med længsel hen imod et fremtidigt liv, der kan give dem vederlag for jorde-livets lidelser.

Den religiøse aands-type har bevæget sig fra det fetisjistiske begreb til den høieste forestilling om personlig tilværelse. Denne types almindelige sinds-stemning er en fortænkt tungsindighed, en følelse, der er en blanding af glæde og sorg, og som altid forsøger at faa istand et klogt kompromis mellem dette livs pessimisme og

*) Professor i psykologi ved Kolumbia-universitetet.

det tilkommende livs optimisme. Denne religiøse forestillings historie kan deles i tre perioder, nemlig mytologi, kristendom og videnskabelig skepticisme. Mytologien, der har sin rod i historiens tusmørke og afspeiler menneskedens barndom ved de prægtigste drømmebilleder, forsvandt i poesi og illusion ved den første berøring af den filosofiske tænkning. Kristendommen fulgte efter den græsk-romerske skepticisme og opstillede — paa visse betingelser — løftet om en personlig udødelighed paa den anden side af graven. Den angreb den gamle civilisations fordærvelse og fortvilelse og gav forjættelse om en fremtidens guld-alder. Paa grund af denne forjættelse herskede den i fjorten aarhundreder af menneskehedens historie med jernscepter. Tusen forskjellige indflydelser, økonomiske, politiske, sociale og religiøse, forenede sig om at give troen fasthed og varighed. Men der kom en opgjørets dag, da hele den skolastiske bygning ramlede over ende. Renæssancen satte atter den græsk-romerske aand i høisædet, — et Medusa-hode, hvorpaa religionen ikke kunde se uden at dø, fik nu den hyldest, der forhen udelukkende havde været geistligheden forbeholdt. Guds udødelige navn, der havde kastet slig glans over baade historiens og haabets spekulationer, begyndte at udsende torden-skyer. Skepticisme og natur-videnskab begyndte et angreb paa alle det over-naturliges forsvars-værker. I hurtig rækkefølge blev tre seire vundne, nemlig af den kopernikanske astronomi, den Newton'ske gravitation og den Darwin'ske evolution, idet de to første tager det over-naturlige ud af rummet, den siste ogsaa af tiden.

Natur-videnskabens triumfer, omfattende varme, lys, elektricitet, magnetisme, telegraf, telefon, fonograf, Røntgen-straaler, synes ikke at levne nogen plads for aand i naturens rige. Fysiologien fulgte efter og gjorde et frygteligt storm-løb paa psykologien, som altid havde været svag i sin paaberaabelse af kjendsgjerninger og stadig havde kjælet for folkenes forhaabninger ved sine idealistiske tvetydigheder. Resultatet var i det minste en tilsyneladende seir for materialismen. Alle foreteelser kunde, efter som det saa ud, føres tilbage til materielle love og funktioner. Hverken i den livløse eller i livets verden var der plads for nogen slags aands-virksomhed.

Baade videnskab og religion forsømte helt at befatte sig med en spredt klasse fænomener, der har været en foragtet skare menneskers udelukkende eiendom, og som gaar ud paa at bevise, at det leilighedsvis gaar an at sætte sig i forbindelse med afdøde aander. Alle de første forsøg paa nærmere at undersøge disse paastande førte blot til opdagelsen af en forbausende mængde blændværk og

bedrag. Sjælelige sygdomme, uvidenheden om sjælelige og fysiske love, den lettroenhed, der har karakteriseret mange af spiritualismens mest udprægede tilhængere, for ikke at tale om de eventyrere, som ustraffet har kunnet tage saa mange forskere ved næsen, og som med sand djævelsk fryd har drevet gjøn med menneske-naturens fineste instinkter, — alle disse daarskaber og forbrydelser har fulgt spiritualismens fremskridt med en saadan haardnakkethed, at det er let forstaaeligt, at de ofte er blet beskyldte for at være sinds-syge, de mennesker, der gav sig af med at eksperimentere med disse »fænomener«. Det er umuligt at bruge dette siste ord uden samtidig at mane frem en hel hærskare kabinets- og tavleskrivnings-kunster som de egentlige repræsentanter for de foreteelser, som vanligvis paakaldes, naar der skal gives et »videnskabeligt« bevis for udødeligheden. En intelligent aand kan neppe længer forestille sig en ægte overnaturlig foreteelse, efter at spiritualismen har gjort saa mange mislykkede forsøg paa at bortrydde videnskabens tvil.

Men til trods for alt dette var der dog et stort antal interessante og forbausende fænomener, der repræsenterede fornuftige folks personlige erfaringer, som vedkommende ikke offentlig vilde være bekjendt af, men skjulte omhyggelig som en slags religiøse helligdomme, fordi beretningen om slige foreteelser vilde vække en lidet smigrende opmærksomhed, efter at spiritualismen havde gjort fiasko. Disse beretninger kunde da i fortrolighed gaa fra mund til mund, indtil de sluttelig blev glemte og forsvandt i tradition og mytologi. Men saa var der en del modige mænd, der syntes, at det var en skam for videnskaben, at disse fortællinger skulde gaa rent i glemmebogen uden nøiere at undersøges. Og følgen var, at der dannedes et selskab, kjendt under navnet *The English Society for Psychical Research*, med det formaal at studere alle de angivelig spiritualistiske fænomener. Dets hensigt var hverken at bevise eller modbevise spiritualismens paastande, men kun at samle, sammenligne og ordne de forskjellige beretninger og straks at optegne alt, hvad der ved den grundigste undersøgelse kunde fastslaaes angaaende de tilsyneladende overnaturlige tildragelser, idet det overlodes til enhver, om han vilde tilkjende dem nogen alvorlig værdi eller ikke. Dette selskab er organiseret og støttet af flere fremragende videnskabsmænd, saa som professor Sidgwick ved Cambridge universitetet i England, professor Barrett i Dublin, professor Oliver Lodge i Liverpool, professor Charles Richet i Paris, professor Max Dessoir ved Berlins universitet, professor William James ved Harvard universitetet, professor Langley ved »Smithsonian Institution« i Washington,

Sir William Crookes, markien af Bute, A. I. Balfour, den nuværende fører for det konservative parti i underhuset, lord Rayleigh, biskopen af Ripon, biskopen af Carlisle, Alfred Russell Wallace, som konkurrerede med Darwin med hensyn til opdagelsen af evolutionens lov, Pierre Janet, Charcots udmærkede efterfølger i eksperimental hypnotisme, — og hundred andre, der ikke er mindre fremtrædende i videnskabens annaler.

De fænomener, dette selskab agtede nærmere at undersøge, bestod i hypnotisme, tanke-overførelse eller telepati, hallucinationer, klarsyn (clairvoyance), alle slags automat-bevægelser, borddans og »aande-banken«, »gjenfærd«, mediumistiske fænomener, besynderlige sammentræf, og i det hele taget alle fysiske og sjælelige fænomener, der syntes at tyde hen paa en eller anden overnaturlig virksomhed. En stor del af selskabets arbeide gik ud paa en nøiere granskning af skuffende taskenspiller-kunster, fornemmelig for derved at kunne studere, hvorledes illusioner opstaar. Dette selskab har udgivet 13 bind, indeholdende beretninger om slige fænomener, hvert paa omtrent 600 tættrykte sider, og desuden 8 bind af deres *Journal* og 2 bind, betitlet *Phantasms of the Living*.

Af dette vældige materiale skal her gjøres nogle karakteristiske uddrag, der kan belyse, hvorledes den moderne psykiske forskning er blet drevet. Vi vil her ikke dvæle ved telepatiens eller tankeoverførelsens fænomener, skjønt det kunde være interessant nok, men holde os til saadanne foreteelser, som — i det minste overfladisk — kunde antyde tilværelsen af aander og disses leilighedsvise samkvem med levende personer. Det bemærkes, at vi her — som det antageligvis vil fremgaa af det følgende — maa forudsætte telepatien som bevist; gjør vi ikke dette, vil det synes, som om det blir os umuligt at slippe ud fra spiritismen.

Der er blot tre slags fænomener, der kan gjøre krav paa muligens at have en spiritistisk oprindelse, nemlig »aande-banken«, »gjenfærd« (d. v. s. uforklarlige syns-billeder) samt de ved hjælp af »medier« gjorte erfaringer. Det første fænomen har ikke selskabet befattet sig synderlig med; og heri har det visselig gjort ret. Der er to grunde, hvorfor der ikke kan lægges videre vægt paa dette fysiske fænomen. For det første er det yderst let foreneligt med bedrageri og illusion, og for det andet — selv om det er ægte, hvad der som aller tiest har vist sig ikke at være tilfældet — behøver det ikke med sikkerhed at pege hen paa nogen overnaturlig virksomhed. De eneste foreteelser, som i saa henseende kan gjøre fordring paa alvorlig behandling, er de, der staar i forbindelse med spørsmaalet om den personlige identitet,

d. v. s. vedligeholdelsen efter døden af den bevidsthed, som vi en gang kjendte som et levende væsen. Alle andre fænomener kan forkastes som problemet uvedkommende.

Idet vi nu gaar over til at anføre nogle eksempler paa gaadefulde syns-fornemmelser, maa det bemærkes, at de her gjengivne beretninger maa ansees for fuldt paalidelige. Slige fortællinger om »gjenfærd« har jo i umindelige tider været gjenstand for den groveste overtro; men de gamle koners og uvidende folks haarreisende historier har altfor ofte vist sig at være de simpleste indbildninger. Hvis man derfor skal kunne fæste nogen lid til en saadan beretning, maa man stille det krav, at den stammer fra en saa paalidelig kilde, at man kan anse almindelig selv-illusion for udelukket. Vi skal vælge nogle eksempler, der fortjener opmærksomhed, selv om vi blir istand til at bortforklare det spiritistiske ved dem.

Den første beretning skriver sig fra lord Brougham, der var almindelig anerkjendt for at være en intelligent verdensmand. Han var paa reise i Sverige, da tildragelsen skeede. Lad os fortælle historien med hans egne ord:

»Vi afreiste fra Gøteborg for at begive os videre til Norge. Omtrent kl. 1 om morgenen ankom vi til et anstændigt hotel, hvor vi besluttede os til at tage ind for natten. Da jeg den foregaaende dag havde frosset adskillig, bestemte jeg mig til at tage et varmt bad, før jeg lagde mig. Her var det, at noget høist mærkværdigt hændte mig, saa mærkværdigt, at jeg maa fortælle historien fra begyndelsen af. — Efter at jeg havde forladt skolen, reiste jeg til universitetet sammen med min mest intime ven G. for at fuldende mine studier. Paa vore spadserture drøftede vi her hyppig mange alvorlige emner, blandt andre ogsaa sjælens udødelighed og et tilkommende liv. Dette spørsmaal og muligheden af, at de døde kunde vise sig for de levende, var gjenstand for megen spekulation. Og vi begik virkelig til slut den daarskab at opsætte en kontrakt, skreven med vort eget blod, og hvori der stod, at den, som døde først af os, skulde vise sig for den anden og saaledes løse de tvil, vi havde næret angaaende »livet efter døden«. Efter at vi begge havde endt vore studier, reiste G. til Indien, da han havde faaet ansættelse der. Han skrev sjeldent til mig, og efter faa aars forløb havde jeg næsten glemt ham. Jeg havde næsten heller ingen forbindelse med hans familie; jeg hørte meget sjeldent noget om dem eller om ham gjennem dem, saa jeg kan sige, at dette skolegut-venskab fuldstændig var døet ud, og at jeg havde glemt, at han overhode eksisterede. Jeg tog mig, som sagt, et varmt bad, og medens jeg saaledes laa i karret og frydede

mig ved det varme vand, vendte jeg hodet og saa hen imod den stol, hvorpaa jeg havde lagt mine klær, idet jeg netop agtede at staa op af badet. Paa stolen sad G. og saa rolig paa mig. Hvorledes jeg kom op af karret, ved jeg ikke; men da jeg kom til mig selv igjen, laa jeg sprellende paa gulvet. Gjenfærdet, eller hvad det var, som havde antaget G.'s skikkelse, var forsvundet.«

Lord Brougham forvissede sig senere om, at denne G. netop var død samme dag. Tildragelsen gjorde et dybt indtryk paa hans sind. Han ansaa den dog selv ikke for noger overnaturlig foreteelse, men nærmest som en drøm eller en tilfældig hallucination. Dette er et af de mange tilfælde, der er blet optegnede i selskabets arkiver, hvor et syn indfinder sig efter et afgivet løfte.

Det andet tilfælde, vi her skal meddele, hændte dr. G. I. Romanes, Charles Darwins udmærkede discipel og ikke langt fra hans ligemand i videnskabelig berømmelse. Han skriver en beretning om, hvad der hændte ham, til mr. Myers, oven omtalte selskabs sekretær:

»Det var en nat hen imod slutningen af marts 1878, at jeg troede at ligge vaagen i min seng. Jeg syntes da, at døren ved den øverste ende af sengen blev aabnet, og at en hvid skikkelse gik langs senge-kanten til den nederste ende, hvor den vendte sig og viste mig, at den var bedækket fra hode til fod af en lig-dragt. Pludselig tog hun lig-klædet bort fra ansigtet, og jeg saa nu mellem begge hænder trækkene af min søster, der laa syg i et andet værelse. Jeg nævnte hendes navn; men da forsvandt skikkelsen øieblikkelig. Næste dag kaldte jeg ind Sir W. Jenner, der sagde, at min søster ikke havde mange dage igjen at leve i. Hun døde ogsaa meget snart efter. — Jeg var den gang frisk og rask, havde ingen sorg eller ængstelse. Min søster blev behandlet af vor hus-læge, som ikke ventede noget alvorligt; derfor var jeg ikke urolig for hendes skyld, og heller ikke hun selv. Jeg har aldrig, hverken før eller siden, været ude for noget lignende.«

Dette er et tilfælde af saakaldt varsel; der kan ikke her være tale om noget gjenfærd eller diskarneret aand (d. v. s. aand, der har forladt legemet).

Endnu et lignende eksempel skal meddeles. Den berømte lærde John Addington Symonds skriver til selskabet:

»Da jeg som gut gik i sjette klasse i Harrow, boede jeg hos mr. Rendall, hvor jeg havde eget værelse. Det var sommeren 1859. Jeg vaagnede ved dag-gry og skulde netop til at tage efter mine bøger, som laa paa en stol mellem sengen og vinduet. Da syntes jeg ligesom, at jeg maatte vende hodet til den anden kant, og idet

jeg gjorde det, saa jeg mellem mig og døren dr. Macleane, klædt i sort, geistlig dragt. Han bøiede sit blege ansigt lidt mod mig og sagde: »Jeg vandrer langt bort, — pas paa min søn!« Medens jeg betragtede ham, saa jeg pludselig atter døren der, hvor dr. Macleane, havde staaet. Netop den nat døde han i Clifton (til hvilket klokkeslæt kan jeg ikke saa nøie sige). Min far, der var en god ven af ham, var da hos ham. Jeg vidste ikke noget om, at dr. Macleane var sygere end sædvanlig. Han led af en kronisk sygdom.«

— Mr. Edmund Gurney antydede før sin død, at man burde optage en fortegnelse over hallucinationer, og det saaledes, at man indskrænkede sig til dem, der blev berettede senest ti aar efter vedkommende begivenhed. Dette blev gjort, og et bind blev udgivet, indeholdende beretninger om saadanne tildragelser i England og Wales. Der fortælles her i alt om 350 tilfælde, hvor et syn har vist sig, samtidig som den seede person døde. Komiteen bestod af professor Sidgwick ved Cambridge-universitetet, mrs. Sidgwick, hans kone, søster af lord Salisbury, mr. Frank Podmore, den skarpeste kritiker, den psysiske forskning nogensinde har eiet, mr. F. W. H. Myers, selskabets sekretær, samt miss Alice Johnson ved Newnham kollegium i Cambridge. Den opgave, denne komite havde sat sig, var at undersøge, hvor vidt tilfældighedens lov kunde give forklaring paa disse fænomener. Komiteen forkastede 270 af de indsendte beretninger, dels fordi de var for lidet paalidelige, dels fordi de var for ubestemte i sine enkeltheder til at tjene som teoretisk materiale. De beholdt saaledes kun 80 tilfælde igjen, om hvis sandfærdighed og nøiagtighed der ikke kunde herske nogen berettiget tvil. Paa grundlag af loven for sandsynlighederne — hvis tekniske enkeltheder vi her ikke skal gaa ind paa — fandt de, at antallet af sammentræf var *350 gange større, end tilfældighedens lov krævede.* Man medregnede da de syner, som viste sig inden tolv timer efter angjældende persons død. Hvis man medregnede blot de hallucinationer, der indtraf en time efter vedkommendes død, fandt man, at antallet af sammentræf blev 305,000 gange større, end tilfældighedens lov krævede. Og her tog man endog blot hensyn til 80 af 350 indsamlede tilfælde. Komiteen kommer derfor til følgende slutning: »*Mellem en persons død og hans samtidige tilsynekomst for en anden person bestaar der en forbindelse, der ikke skyldes tilfældigheden.* Dette anser vi for en bevist kjendsgjerning.« Længer vilde komiteen dengang ikke gaa.

Almindelige, fornuftige mennesker maa uundgaaelig faa et indttryk af, at der muligens kunde være noget i spiritismen, naar de hører fortælle om saadanne tildragelser, til trods for det faktum, at de

tilfælde, hvor en endnu levende person viser sig for en anden, utvilsomt ikke kan henføres under spiritistiske fænomener. Men nok er det, at en streng videnskabsmand med rette vil fordre et mer fyldest-gjørende bevis for en saa kjæmpe-mæssig teori som den, at sjælen lever efter døden og kan sætte sig i forbindelse med endnu levende mennesker. De mangfoldige millioners frygtelige taushed efter døden maa uvilkaarlig indgyde os en følelse af tvil. Derfor maa videnskabs-manden være varsom, skjønt han til sist nødes til at indrømme, at saadanne tilsynekomster, om de var tilstrækkelig talrige, nok kunde tale for sandsynligheden af, at religion og spiritualisme har ret i sin paastand om, at mennesket overlever døden. Men den forsigtige forskers siste prøve er *eksperimentet*, og han udsætter vanligvis sin dom, indtil alle teorier stadfæstes ved denne strenge og afgjørende metode.

Det oven nævnte psykiske selskabs eksperimentelle arbeide med det maal for øie at finde ud, hvor vidt der gives et hinsides liv eller ei, gaar i en anden retning end det her tidligere skildrede. De opererer ikke med »gjenfærd«, men med »medier«. Enhver ved nu, hvad der menes med den siste benævnelse, saa den tiltrænger ikke nogen nærmere forklaring. Men her er der en vigtig ting, vi maa minde læseren om, og det er, at de mediums-fænomener, der har interesseret selskabet, hverken har antaget form af tavleskrivning eller lønkammer-kunster. Det er netop disse fænomener, som har bortledet sundt-tænkende menneskers opmærksomhed fra selve sagen. Selskabet har f. eks. befattet sig med at lade medier skrive automatisk i bevidstløs tilstand. Om der ved denne fremgangsmaade gives noget bud fra afdøde aander, er et aabent spørsmaal. Ved en overfladisk betragtning kunde det nok se slig ud. Hvilken teori man nu end hylder, maa man dog erkjende, at der ved deslige forsøg rimeligvis er personlig identitet til stede, og dette er den første betingelse, der maa opfyldes, naar man vil anstille en sjæls-hypotese.

I denne forbindelse maa vi ogsaa gjøre opmærksom paa en anden omstændighed. Mange, maaske de fleste, af de fænomener, der gaar under navn af mediumistiske, er ikke andet end produkter af noget, man i det psykologiske sprog kalder »sekundær personlighed«. Disse foreteelser er resultaterne af underbevidste sjælelige processer, fremkaldte ved hypnotisk suggestion. Hypnotiser en mand og indgiv ham, at han skal holde en tale, saa vil han ogsaa gjøre dette paa en maade og i et sprog, som han kanske ikke magtede i normal tilstand. Han synes at være en helt anden person end sig selv. Dette er det, som kaldes »sekundær personlighed«. Det

aller meste, der gaar for at være af spiritistisk oprindelse, er ikke andet end dette fænomen. De foreteelser, som skal kunne gjøre regning paa at kaldes spiritistiske, maa være fri for tre ting, nemlig: 1) bedrageri, 2) telepati og 3) sekundær personlighed. De maa tilfredsstille de strengeste kjendemærker paa personlig identitet. Piper-sagen, der med rette er blet saa berømt, synes at opfylde disse betingelser. Der er udgivet fire bind, indeholdende beretninger om mediet mrs. Piper.

Professor James ved Harvard universitet fortæller:

»Jeg gjorde mrs. Piper's bekjendtskab høsten 1885. Min svigermor havde hørt tale om hende den foregaaende sommer, og da hun aldrig havde seet et medium før, aflagde hun hende af nysgjerrighed et besøg. Da hun kom hjem igjen, fortalte hun, at mrs. Piper havde sagt hende navnene paa en hel del medlemmer af familien, for det meste fornavne, foruden flere kjendsgjerninger vedrørende de nævnte personer og deres forhold til hverandre. Og det syntes umuligt, at hun kunde have erhvervet sig denne kundskab uden ved hjælp af overnaturlige kræfter. Min svigerinde gik til hende næste dag, med endnu bedre resultat. Blandt andet havde min svigerinde givet hende et brev, som mediet holdt mod sin pande; og derefter beskrev hun nøiagtig de forhold, hvorunder den befandt sig, der havde skrevet brevet. Dette var affattet paa italiensk, og der var blot to personer i landet, som kjendte afsenderen.«

Denne professor James's beretning foruden flere lignende var tilstrækkelig til at henlede det psykiske selskabs opmærksomhed paa mrs. Piper, og snart efter begyndte den lange række eksperimenter, der er blet fortsatte i tretten aar. Selskabets første opgave var at sikre sig mod muligheden for bedrageri. Forsøgene var saadanne, at der blot kunde være tale om det, der kaldes »det detektive bedragerisystem«. Dette detektive system bestaar i paa forskjellige maader at indhente oplysninger om deltagere i seancerne og derefter at afgive disse, som om de stammede fra spiritistisk kilde. Det første skridt var derfor at omgive mrs. Piper med spioner, der havde det hverv at bringe paa det rene, om hun benyttede sig af denne metode. Saa vidt man kunde forstaa, anvendte hun ikke denne fremgangsmaade. Men for at gjøre kontrollen mere effektiv, fik man mrs. Piper med sig til England — under selskabets opsyn — hvor hun aldrig før havde været, og hvor hun fik sine tjenere anvist af dem, under hvis opsyn hun stod. Hendes kufferter blev undersøgte, og alle breve, adresserede til hende, blev læste, før hun fik dem i hænde. De forskjellige tilstelninger til seancerne blev ikke gjorte direkte af mrs. Piper. Hun havde simpelt hen indgaaet den kontrakt, at hun

skulde optræde for selskabet og dets medlemmer, naar som helst disse forlangte det. De personer, som deltog i seancerne, var aldeles fremmede for mrs. Piper og blev indførte under falskt navn eller slet intet navn. Alle disse forsigtigheds-foranstaltninger forminskede ikke i ringeste mon kvaliteten af det materiale, man opnaaede ved seancerne, hvilket de vilde have gjort, ifald der var bedrag med i spillet. Eksperimentatorerne blev enige om, at ingen teori, der ikke i det minste gik saa langt som til telepati, kunde forklare de fænomener, man blev vidne til. I Amerika, hvor hun efterpaa optraadte, kom man til samme resultat.

Før vi nu gaar over til at meddele nogle faa af de kjendsgjerninger, hvorpaa eksperimentatorerne grundede ovennævnte slutning, vil vi gjøre en foreløbig bemærkning for at forebygge en misforstaaelse, som er meget almindelig. Der er mange, som sætter sig til at læse om denne slags foreteelser med overdreven forventning, og naar de saa føler sig skuffede, undrer de sig over, hvordan dog mænd, der vil udgive sig for at være videnskabelig uddannede, kan gjøre saa meget væsen af slige ubetydeligheder. Til disse mennesker kan svares, at de, der har givet sig af med at undersøge disse ting, lægger ikke nogen vægt paa det vidunderlige ved foreteelserne. De eneste omstændigheder, de lægger vægt paa — efter at have bortryddet muligheden af bedrageri —, er 1) de forhold, under hvilke fænomenerne optræder, og 2) disses forhold til spørsmaalet om den personlige identitet. Indholdet af »meddelelserne« kan være saa hverdagsligt og forvirret, det være vil, naar det blot tilfredsstiller det videnskabelige krav paa paalidelighed og personlighedens enhed, hvilket er nødvendigt, hvis man her har at gjøre med diskarnerede aander.

Vi skal gjøre et lidet uddrag af beretningen om disse engelske seancer. Professor Oliver Lodge i Liverpool fik i en lang række af eksperimenter af mediet meddelt en hel del ting fra sine venner »hinsides«; de fleste af disse meddelelser kunde dog bero paa telepati. Mrs. Piper nævnte visse afdøde slægtningers fulde navn samt vigtige begivenheder i deres liv, hvilket hun umulig kunde være kommen under veir med paa normal maade. Stadfæstelsen af det, hun sagde, maatte i nogle tilfælde erholdes ved korrespondance til forskjellige steder.

Han lagde f. eks. i mediet hænder en medaljon, indeholdende en haarlok af en kusine Agnes. Dette navn blev øieblikkelig nævnt, end videre, at hun var død af tæring, hvilket var sandt. Dernæst omtalte mediet en bog, der havde en vis forbindelse med hende og professor Lodge, »en liden bog med nogle vers i«, og dette var

ogsaa sandt. Videre sagde hun, at haaret i medaljonen var hendes, hvilket ligeledes forholdt sig rigtig. Medaljonen var hele tiden lukket. Denne Agnes omtalte ogsaa, at professor Lodge havde nogle af hendes breve, og hentydede til en veninde af sig ned navn »Lu« — begge dele sandt.

I en af seancerne omtalte en onkel gjennem mediet en slangeham, som han vanligvis opbevarede i en æske. Dr. Lodge erindrede intet herom, og heller ikke en bror af ham, som han skrev til i anledningen. Efterpaa skrev saa dr. Lodge til en anden bror af sig, og denne huskede da, at det var sandt. Der blev ogsaa slaaet paa, at to af portnerens gutter en gang havde været nær ved at drukne i en elv. Professor Lodge kunde heller ikke huske dette; men da han skrev til nogle bekjendte paa sit hjemsted, fik han stadfæstelse paa, at mediets meddelelse var fuldstændig korrekt.

Et interessant forsøg blev gjort for at komme paa det rene med, hvad der samtidig gik for sig i London. Mr. Gonner fik det ordnet saa, at hans søster skulde faa moren til at gjøre et eller andet usædvanligt til et vist klokkeslet en bestemt lørdag morgen. Moren skulde ikke vide noget om, at dette var en anmodning fra broren, og søsteren skulde forlade huset til den fastsatte tid, da eksperimentet skulde foretages, medens der i huset skulde vær en fremmed igjen, som nøie skulde holde regning med, hvad moren gjorde. Søsteren skulde heller ikke vide, hvad der skulde ske. Moren valgte at tage sig en spasertur i haven, da hun ansaa dette for noget usædvanligt en regnfuld morgen. Samtidig var mrs. Piper i hypnotisk tilstand i Liverpool og blev bedt om at fortælle, hvad mr. Gonner's mor foretog sig. Hun sagde, at mrs. Gonner holdt netop paa at »gaa ud«; at hun ikke syntes noget videre om det, men var blet tvungen til at gjøre det; at hun tog op en muffe, efter at hun var gaaet ud af værelset, at hun havde lidt stræv med at faa kaaben til at sidde ordentlig rundt halsen, og at hun saa paa et maleri. Det blev siden konstateret, at alt sammen var aldeles rigtigt, undtagen det stræv, hun skulde have havt med kaaben. Men at det forholdt sig som mediet havde sagt, var høist sandsynligt, da mrs. Gonner gik med en kaabe, der var vanskelig at faa fæstet rundt halsen; men sagen var vel simpelt hen den, at den tilstedeværende dame ikke havde lagt mærke til denne episode.

Selskabets beretning omhandler mangfoldige tilfælde, hvor mrs. Piper var istand til at give rent ud forbausende rigtige meddelelser om døde eller levende personer. Der er dog en omstændighed, vi maa fæste os lidt ved. Og det er, at mediet gjorde flest feil i de

ting, den spørgende ikke kjendte til, men gav de rigtigste meddelelser om det, denne havde kundskab om. Dette skulde jo nærmest tyde paa telepati og ikke spiritisme.

Men der er dog nok af tilfælde, hvor den telepatiske teori ikke synes at strække til. Lad os fortælle videre: Professor James's kone og bror havde en seance med mrs. Piper i 1889. Mediet sagde da, at naar de kom hjem, vilde de finde et telegram paa bordet, der meddelte, at en tante i New York var død. Dette fortalte de paa veien til nogle af selskabets medlemmer. Da de kom hjem, fandt de ganske rigtig telegrammet med døds-budskabet. De vidste nok, at tanten var syg, men havde ingen ide om, at hun var død

Dr. Hodgson gjorde en gang et interessant eksperiment. En lørdag morgen holdt G. P.'s forældre (G. P. var død) en seance, og dr. Hodgson greb da leiligheden til at forsøge følgende: Han bad G. P. (der angivelig var den, som gav meddelelser gjennem mediet) i næste seance, der ikke skulde holdes hos hans forældre, at sige, hvad hans far foretog sig samme dags (lørdags) eftermiddag til en nærmere bestemt tid. Dr. Hodgson skulde ikke vide, hvad der skulde ske. Faren skulde nøie give agt paa, hvad han om eftermiddagen beskjæftigede sig med. Næste mandag blev seancen holdt hos mrs. Howard, og G. P. rapporterede korrekt, i alle enkeltheder, to af de ting, faren havde gjort, medens den tredje var rigtig, for saa vidt farens hensigt; men skjønt han nævnte til sin kone, hvad han agtede at gjøre, glemte han at nedskrive det og udføre det. Dette skulde synes at tyde paa, at hvis der i det hele taget er en aandelig verden, saa sætter den sig i forbindelse med materien gjennem sjælen, og at der ingen forskjel er paa en tanke og en handling.

— Det her anførte er blot nogle faa løsrevne brudstykker af den vidtløftige beretning, der er givet om de eksperimenter, som blev foretagne med mediet mrs. Piper. Forf. siger videre, at han selv har havt sytten seancer med mrs. Piper, at han er overbevist om, at der ikke kunde være bedrageri med i spillet, at de resultater, som opnaaedes, var høist forbausende, og at de foreteelser, han blev vidne til, ikke kunde have sin grund i almindelig kjendte, normale processer. Og forf. tilføier, at naar han skal vælge mellem de to teorier om telepati eller forbindelse med afdøde aander, synes han, at den siste hypotese er at foretrække. Han mener, at det har den aller største betydning, at de paabegyndte psysiske undersøgelser fortsættes. Ti er det noget, som interesserer eller burde interessere menneskeheden, saa er det vel at finde et videnskabeligt bevis for, at der eksisterer et liv hinsides graven, en sjælens udødelighed

Vaardigt.

Det er atter løvspringstid i Norden —
vaar med sol og milde vindes sus;
og med glimt af lyn og døn af torden.
Livet yrer op af svarte jorden,
og fra fjeldets top lil skjær i fjorden
gribes alting af et deiligt rus.

Al naturen sig paany forynger;
alt er ungdom, alt er leg og lyst.
Fuglen fri og glad paa grenen gynger;
den har glemt, hvor vinterkulden tynger;
millioner munde hymner synger
ud af glædesdrukne sind og bryst.

Elv og bække gjennem landet skummer;
det er pulse, som i feber slaar.
Skogen svaier, suser, bruser, brummer;
det ser ud, som om dens vinterslummer
sidder den i blodet, før den summer
sig og ser, at det er vaar, ja vaar.

Maifestens store høitid ringes
ind med himmelklokkers skjønne klang.
Sjælene til liv og flugt bevinges.
Zebaoth sin seiers-hyldning bringes
i en gjenfødt naturs jubel-sang.

Ifra millioner bryst og tunger
toner lovsang, tak og jubel-pris;
al naturen i sin glæde sjunger
og igjennem verdens-rummet runger:
Zebaoth er stor, er stor og vis.

Jorden smiler, som en deilig kvinde
smiler ved at se sit bryllupsskrud;
Kysset ømt af vaarens milde vinde
ser den pinse-solen gylden rinde,
og saa ved den, at den skal staa brud.

Men kan vi, som bryllupsfesten feirer,
fatte aanden, skaberaandens sus,
saa forstaar vi, hvordan livet seirer,
selv om dødens mørke hær sig leirer
paa de faldne templers altergrus.

Løvspringstid, hvor du er skjøn og fager.
Ingensteds paa jord saa skjøn som her.
Se det grønnes over mark og ager;
se det spire — det min sjæl betager
af et södt, et mægtigt livsbegjær.

Og jeg lever med som gnist i flammen,
skjønt den brænder i mit eget sind.
Hvad en enkelt synger blir kun stammen;
først naar alt og alle synger sammen,
synger vi os i vor himmel ind.

Ivar Sæter.

Forskjellige meddelelser.

— *Pariser-udstillingen* er vistnok endnu, en maaned efter aabningen, paa langt nær ikke i fuld stand. Det almindelige indtryk er, at dette verdens-stævne er vældigere og flottere end sine forgjængere; men ellers skal der ikke være noget at fæste sig ved som mønstergyldigt for den smag eller den ingeniør-kunst, som nu ved aarhundredets afslutning skulde have naaet sin typiske udvikling. I 1889 feiredes den politiske revolutions hundredaars-fest med en iøinefaldende manifestation af den revolution, der just var fuldbyrdet i den tekniske verden: Eiffeltaarnet og end mere den kolossale maskin-hal betegnede den moderne jern-arkitekturs blendende triumf, og det elektriske lys straalede for første gang i sin sande vælde. Nogen tilsvarende aabenbaring af nye ideer findes denne gang ikke; verden er heller ikke blet synderlig rigere paa ideer i det siste tiaar. Og de bygværker, der omslutter udstillingens forskjellige afdelinger som ramme, skal heller ikke være nye aabenbaringer af bygge-kunstens genius. I det hele tyder intet paa, at denne aarhundredets alt omspændende fest-afslutning vil sætte noget viden om lysende mærke i kunstens og industriens aarbøger. Pikante arrangementer vrimler der af, stortænkte geniværker fattes derimod. Det blivende mindesmærke om denne kjæmpe-mønstring af verdens fremgang i det siste tiaar maa være den nye, 100 meter brede bro over Seinen, der indviedes til anledningen og er døbt med tsar Aleksander III's navn — som for rigtig at udbasunere, hvor fattigt Frankrige selv er paa store navne for nærværende. Udstillingen er den jævne middelmaadigheds universal-triumf.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 10. mai 1900.

Det er lykkedes lord Roberts at rense den sydøstlige del af Oranje-fristaten for burere, men med hele sin overvældende styrke formaaede han ikke at afskjære og fange nogen af burernes afdelinger. Burerne trak sig itide ud af de fælder, som Roberts lagde for dem, og ikke en konvoi blev afskaaret.

Efter at burerne havde tiltraadt sit tilbagetog fra Wepener til Ladybrand, sendte Roberts generalerne French, Hamilton og Rundle frem mod Tabanchu for at besætte denne by og om muligt afskjære de retirerende burere. Det lykkedes imidlertid ikke de engelske generaler at faa Tabanchu ganske i sin magt. Burerne holdt nogle næsten uindtagelige stillinger ved byen og gjorde det derved umuligt for englænderne at rykke videre frem mod øst henimod Ladybrand. General Hamilton rykkede da i nordlig retning, og det lykkedes ham at fordrive burerne fra Houtnek-passet, der i engelske telegrammer betegnes som en stærk og betydningsfuld stilling.

Saa snart dette var gjort, begyndte Roberts med hovedstyrken den saa længe planlagte fremrykning mod nord. Den tredje mai indtoges Brandfort — som det synes ved overrumpling — og nu gik det hurtig videre frem langs jernbane-linjen. Efter en dags artilleri-kamp tiltvang englænderne sig overgangen over Wet-floden, og straks efter opslog de sit hovedkvarter i Smaldeel, hvorfra en sidelinje mod øst fører til det vigtige Winburg, som ogsaa besættes. Burerne antages først at ville gjøre alvorlig modstand ved Kroonstad, og som følge af den engelske fremrykning har de maattet opgive sine østlige stillinger i Tabanchu, Ladybrand og Ficksburg.

At det lille Mafeking efter over et halvt aars beleiring endnu holder stand mod burerne, er skikket til at vække beundring. Tilstanden i byen er imidlertid nu frygtelig. Epidemiske sygdomme er i tiltagende, og mangelen paa styrkende levnets-midler blir følelig. Det er kun med yderste anstrengelse at besætningen holder sig, og 18. mai er blet nævnt som den yderste tidsgrænse for dens udholdenhed. Det er imidlertid høist usandsynligt, at byen kan blive undsat saa tidlig. General Carrington, som med Portugals tilladelse fører sine tropper fra den portugisiske havn Beira ned i Rhodesia, er paa vei fra nord, men kan neppe naa frem til Mafeking i denne maaned. Og general Hunter, som søger at bringe undsætning fra syd, er endnu kun saavidt kommet over Vaal-floden, hvorfra der er 280 kilometer igjen til Mafeking.

Over hele Frankrige

har der netop været foretaget kommune-valg, som har været imødeseet med stor spænding. I almindelighed pleier de franske kommune-valg ikke at have synderlig politisk betydning. Men forud for dette valg har nationalisterne drevet en saa ihærdig agitation, at det maa betragtes som en folke-afstemning for eller imod det af nationalisterne saa forhadte ministerium Waldeck-Rousseau. En fuld oversigt over valg-resultaterne foreligger endnu ikke. Men det viser sig, at nationalisterne

har vundet en stor seir i Paris, medens de har ligget under i land-distrikterne, Den nationalistiske fremgang i Paris viser, at hovedstadens urolige og politisk ustadige befolkning i modsætning til nationens store flertal endnu er tilgjængelig for chauvinismens tillokkelser. Heri ligger en fare, kanske ikke saa meget for republiken som for de nuværende magthavere, hr. Loubet og ministeriet Waldeck-Rousseau, som vilde kunne fjernes fra Paris med vold, før Frankrige vilde være istand til at hindre det eller gjøre noget for at beskytte sig.

R. E.

Notiser.

— *90,000 kroner ugen* har det berømte skuespiller-par Sir Henry Irving og miss Ellen Terry fra London tjent ved gjæstespil i Chicago.

— I 1892 tjente Sarah Bernhardt »bare« 80,000 kr. ugen samme steds.

— *1600 ulykkes-tilfælder* skal være indtrufne under bygge-arbeidet for Pariser-udstillingen.

— *Byen Berlin* har ved testamente efter dr. A. F. Jagor modtaget videnskabelige samlinger og bøger til en værdi af 900,000 kroner; de skal udgjøre en offentlig stiftelse til fremme af nyttige kundskaber og færdigheder.

— *Omtrent 1000 kroner i »entré«* maa den lægge ud, som vil se alle Pariser-udstillingens »seværdigheder«.

— *Kongen af Belgien* har skjænket sit land alle sine faste eiendomme. Han har ingen mandlig livs-arving og ligger i tvistigheder med sine to ældste døtre; den ene har som bekjendt nylig, som enke efter den østerrigsk-ungarske kronprins Rudolf, giftet sig med en almindelig greve; den anden sidder indespærret paa en nervekur-anstalt, efter en skandale med en officer, der har begaaet vekselfalsk. I gavebrevet betoner giveren, at han ønsker at vide sine vakre slotte og parker bevarede som forskjønnelser i det skorstens-rige land.

— *64 milliarder kroner* beløber Tysklands skatbare formuer sig til. De 17 høieste skat-ydere lignes for 1 milliard sammen.

— *1775 englændere er døde* i krigen indtil 3. mars, 7673 er saarede, 3329 tagne til fange.

— *Cyklens stam-far.* Mens tsar Aleksander I i januar 1814 før indrykningen i Frankrige opholdt sig i Freiburg i Baden, blev han af en adelig forstmester forevist en af denne konstrueret liden vogn, som uden forspand lod sig drive let og hurtigt frem af den isiddende person.

— *1,200,000 lire (ca. 860,000 kr.) i bøder* er en speditør i Milano idømt for at have forsendt 2550 spil kort til en forretnings-ven i Como uden erlæggelse af stempel-afgift.

— *Det store lod* i Aachens lotteri vandt nylig en krovært i Löwen; af overstadig glæde gav han sig til at rangle i den grad, at han gik fra forstanden og nu sidder paa galehus.

— *Indtil 2000 kinesere* skal paa statens regning sendes til Europa for at studere jordbrug, industri og handel; guvernørerne er paalagt at udfærdige lister over skikkede personer, saa vil enke-keiserinden selv foretage et udvalg.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XV. 31. MAI 1900. HEFTE 10.

Kristiania universitet.

Af P. Engelbrethsen.

(Offentliggjøres samtidig i *Kringsjaa* og *Popular Science Monthly*).

I 1814 skiltes Norge og Danmark efter at have været forenet i over 400 aar.

Straks før, nemlig i 1811, var Norges første og eneste universitet blet grundlagt. Dette universitet var selv et resultat af voksende norsk fædrelands-sind og friheds-følelse, og gjennem aarene har det, i uberegnelig grad virket tilbage paa udviklingen af norsk aandsliv især i de aller siste aartier. Kristiania universitet er, som jeg siden skal vise, et slags stat i staten. Men i sit forhold til offentligheden er det dog ikke blet uberørt af den rige vækst i vort økonomiske og politiske liv, hvor uforandret det indre system end kan have holdt sig. En grundig forandring af dette system er vistnok nær forestaaende.

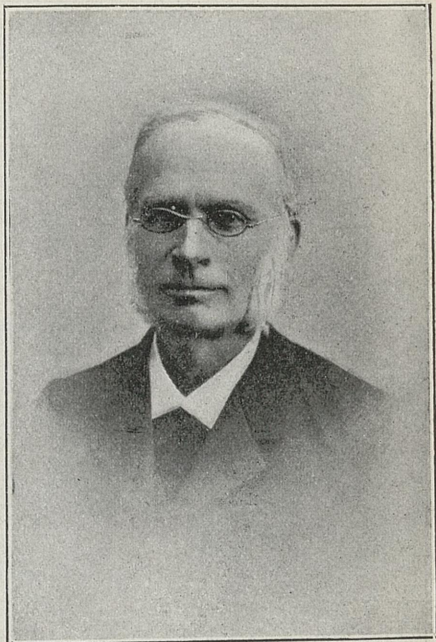
Med den nye æra fra 1814 har Norge frembragt en del videnskabsmænd med verdens-berømmelse. Matematikeren N. H. Abel (1802—29), zoologen M. Sars (1805—69) og astronomen Chr. Hansteen (1784—1873) hører til de mest fremragende fra aarhundredets første halvdel, skjønt mange andre fremragende navne kunde anføres. For tiden kan norsk videnskabelighed opvise en del forskere af meget høi rang. Jeg skal siden faa lov at nævne en del af dem. Jeg er forresten redaktøren meget taknemlig for den anledning, han velvilligst gir mig til at henlede læsernes opmærksomhed paa en del af disse høit fortjente mænd. Hvad aandsliv

angaar, kjender det udenlandske publikum Norge væsentlig gjennem digterne, fornemlig Bjørnson og Ibsen. I den aller siste tid har ogsaa en videnskabelig opdager, prof. Nansen, ved kjæk og vellykket daad gjort sig almindelig bekjendt. Heri er der ikke desto mindre et misforhold. Vi har en del geniale og utrættelige videnskabelige arbeidsmænd, som ogsaa kan gjøre berettiget fordring paa at repræsentere fædrelandet ligeoverfor verden. Digtningens ære bør ikke skygge for videnskabens fortjeneste.

»Det kongelige norske Fredriks universitet«, som det officielt heder, blev som nævnt grundlagt i 1811, den 2. september. Denne dag er naturligvis blet en akademisk mindedag. Det er da immatrikuleringen og de akademiske festligheder finder sted. Den dag modtager formanden i det akademiske kollegium haandslag og løfter af studenter fra alle kanter af landet; de af universitetet for visse specielle videnskabelige arbeider opstillede medaljer uddeles, og naar den officielle fest er forbi, samles de fleste nybagte studenter i »Samfundet«, hvor festen fortsættes paa en mindre ceremoniel maade.

For at faa adgang til universitetet maa man have taget sin *examen artium* ved en af de offentlige skoler rundt om i landet. Naar studenten er immatrikuleret, tilbringer han et eller to aar med at gaa paa nogenlunde letfattelige forelæsninger over sprog, historie, fysik, kemi, botanik, zoologi og lignende. Blandt disse fag kan han til en vis grad vælge efter eget ønske. Kun et kursus i filosofi maa alle studenter gjennemgaa. Naar en eksamen til, *examen philosophicum*, er overstaaet, kan studenten indskrives ved et af de fem fakulteter, hvoraf universitetet bestaar. Hvert af disse fem fakulteter: det teologiske, juridiske, medicinske, historisk-filosofiske og matematisk-naturvidenskabelige, bestyres af en *dekanus*, og disse fem *dekani* danner det akademiske kollegium, *Collegium academicum*. Kollegiet er en virkelig magt. I sin almindelighed afgjør det alt, som vedkommer universitetet: ansættelsen af nye professorer, uddelingen af stipendier og docenturer, den indre styrelse i det hele taget og fremfor alt hele anstaltens økonomi. Kollegiet er en forsamling med magt og uden overordnede. Kun stortingets bevilgninger og kongens ret til at udnævne embedsmænd sætter det en vis grænse. Dette forhold har af og til foranlediget alvorlige konflikter. For en del aar siden blev hele stats-bevilgningen negtet paa grund af en professor-ansættelse, da stortinget forlangte sig sagen forelagt, før nogen endelig afgjørelse blev truffet. Resultatet var et slags akademisk nøds-tilstand, og de fleste samlinger blev lukkede for publikum, indtil sagen blev ordnet i mindelighed.

Kristiania universitet er, administrativt seet, en ægte aflægger af de tyske universiteter. Grunden hertil er den langvarige og inderlige forbindelse med Danmark, hvis videnskabelige liv i gamle dage udelukkende stod under tysk indflydelse. Som de fleste tyske universiteter har vort universitet ingen *Rector magnificus*, og heller ikke inspiceres det af nogen offentlig embedsmand. Med de nævnte begrænsninger er kollegiet almægtigt inden sit eget omraade, hvad der vel kan have visse fordele, men uden tvil ogsaa har sine mangler og farer. Et saadant system tjener paa den ene side til at øge friheden og stimulere selvbestemmelses-retten hos universitetet. Og det betimelige heri kan kun alle venner af videnskaben være enige i. Men paa den anden side gir dette system anledning til dannelsen af kliker, som ofte til en vis grad ligner gjensidige assurance-selskaber, noget som efter frit-talende kritikeres udsagn ikke skal være aldeles fremmed for den ærværdige anstalt, vi taler om — men, som efter min mening, nu er langt sjeldnere at finde end før.

Joh. Storm.
(Efter fotografi af en amatør).

I modsætning til de fleste lignende indretninger udenlands har Kristiania universitet ingen nævneværdig indtægt af studenterne. Der betales tyve kroner for adgang til embeds-eksamen, og studenter, som gaar paa laboratoriet, betaler desuden tyve kroner som erstatning for de apparater og materialer, de ødelægger, men disse gebyrer beløber sig i det hele taget kun til nogle faa tusen kroner. Stortingsbevilgningen er den væsentlige indtægt. Den beløb sig i aarene 1893—96 gjennemsnitlig til vel en halv million kroner, hvortil kommer renter af forskjellige fonds, omtrent 95,000 kroner. Universitetet har en formue paa omtrent 1,500,000 kroner. Desuden skaffes der midler tilveie i særskilt øiemed ved fonds, som ikke direkte tilhører universitetet, men dog staar i nær forbindelse med det, f. eks. »Fridtjof

Nansens fond til videnskabens fremme«. Paa dettes bekostning er det første vakre bind af nordpol-ekspeditionens videnskabelige resultater nylig blet udgivet.

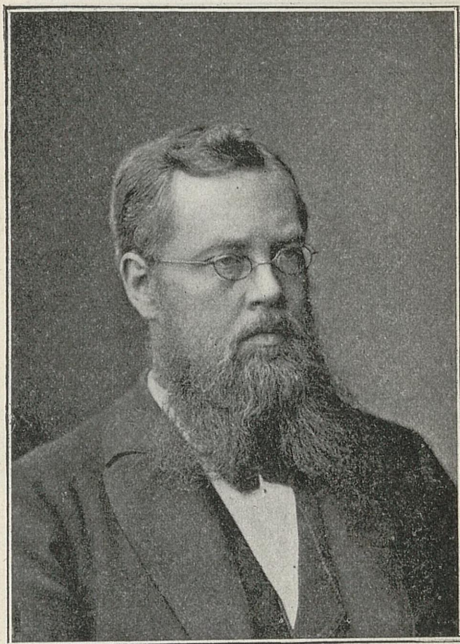
Med undtagelse af de nævnte, rimelige gebyrer er undervisningen, baade den teoretiske og praktiske, fri for alle studenter.

— Lad os vende tilbage til den unge mand, som netop har taget *examen philosophicum*. For de fleste studenter har forberedelsen for den grad, der giver sin indehaver den ærværdige titel af *candidatus philosophiæ*, været en behagelig tid med et minimum af arbeide, for ikke rent ud at sige en hviletid. Hvis de tre eller maaske fire semestre har været nogenlunde rimelig anvendt, er den unge mand blet mere eller mindre overfladisk bekjendt med literatur, kunst og generel videnskab. Han er i sin beste ungdom, nitten til tyve aar gammel Duske-huen, som var hans stolthed for et par aar siden, er hængt i klædes-kammeret og kommer kun frem ved høitidelige anledninger. Den duskløse hverdags-hue med kokarden som eneste mærke er maaske ogsaa allerede lagt tilside, og i sit hele ydre kan studenten neppe længer skjelnes fra de andre unge mænd, som streifer om i gaderne. Naar han er indskrevet ved et af de fem fakulteter, f. eks. det matematisk-naturvidenskabelige, begynder igjen det mere alvorlige arbeide fra tiden før student-eksamen. Hans gladeste dage er forbi. De er tilbragt i samfundet, i teatret, i koncert-salen, paa kunstudstillinger og, for studenten fra landet eller smaa-byerne, ikke minst under bestræbelserne for at gjøre sig fortrolig med hovedstaden og det nye, forvirrende liv. I regelen har han kunnet skjøtte alt dette uden at skulke fra forelæsningerne. Men nu er livets alvor begyndt, og han føler sig som en alvorlig mand. I hans kurv-hylde staar nye,

Sophus Bugge.
(Efter fotografi af L. Forbech).

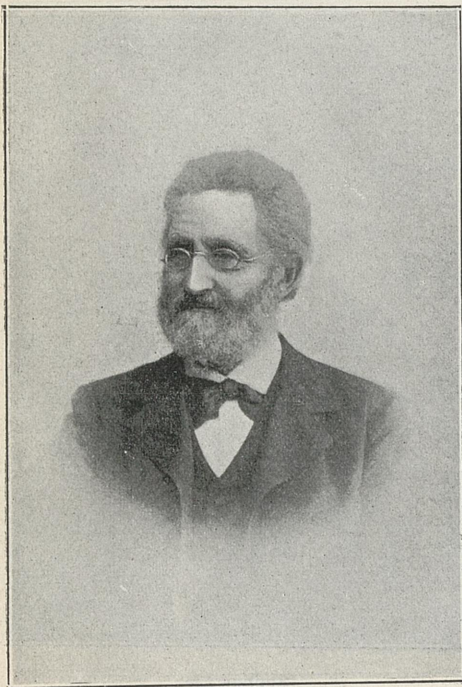
ærefrygtsfulde bøger i geled som soldater, hvormed fremtiden skal erobres. Han gaar paa forelæsning to eller tre gange om dagen, i almindelighed om formiddagen, og forøvrigt er der ingen, som bryder sig om hans gjøren og laden. For saa vidt er han verdens frieste mand. Naar laboratorie-arbeidet begynder, føler han sig endda kryere. Han befinder sig paa videnskabens tærskel, foran døren til det uudgrundelige, og som en tro discipel behandler han med den yderste forsigtighed de rare glaskolber og pulvere, som overlades ham. Hvis det ikke er af ærefrygtsfuld keitethed, han slipper en retorte i gulvet, saa er det sandelig ikke af mangel paa god vilje og forsigtighed. Men arbeidet blir strengere. Paa det kemiske laboratorium er han optaget fra ni til to om formiddagen og fra fire til syv om eftermiddagen; og dog maa han ikke forsømme sine forelæsninger (hvad han forresten undertiden *kan* — hemmelig eller endog aabenlyst — uden nogen fare for at blive kaldt til regnskab). Naar han omtrent efter fem semestres forløb er færdig med sin praktiske uddannelse i kemi, gaar han over til det fysiske laboratorium, hvor han er beskjæftiget i omtrent de samme formiddags-timer, og hvor kurset varer i to eller tre semestre. Ferierne udgjør i det hele omtrent tre maaneder, ved juletid og om sommeren, men man kan forresten tage dem paa hvilken tid og i den udstrækning, man selv ønsker. En liden procent af studenterne er kvinder, som paa samme betingelser som deres mandlige kolleger er berettigede til at underkaste sig alle eksamener, doktor-graden maaske undtaget.

Sophus Lie.
(Efter fotografi af L. Szacinski).

Observatoriet, samt de zoologiske og botaniske laboratorier, som tilhører universitetet, besøges væsentlig kun af specialister og ikke af studenter i almindelighed. Hensigten med studeringerne er at

skabe sig en stilling som lærer, præst, sagfører eller læge, og for denne stilling skal universitetet give den fornødne uddannelse. Naar man er blet kandidat, er sædvanlig al befatning med *Alma mater* slut. Det er kun et lidet faatal, som driver sine studier udelukkende af videnskabelige grunde — lad os sige: en eller to procent af omkring 1200 studenter. Disse er i almindelighed paa en eller anden maade knyttede til universitetet, som stipendiater, docenter og lignende, og med tiden rykker de dygtige af dem som regel op til professorer. Da universitetets kontingent til det praktiske liv er saa vidt betydelig, træffer man akademikere i næsten alle livs-stillinger. Fabrik-eieren, kjøbmanden, journalisten og den bedre stillede gaardbruger har ikke sjelden universitets-uddannelse. Især rekruteres nærings-livet i ikke ringe grad fra det juridiske fakultet. Denne nære forbindelse mellem universitet og folket har uden tvil været af umaadelig betydning. Der er spredt oplysning og dannelse derved, og i sin berøring med elever fra alle lands-egne og alle lag af folket modtager universitetet uundgaaeligt et vist demokratisk og nationalt præg. For nogle aar siden syntes faren for et akademisk proletariat at være overhængende, men nu er nogen saadan ulykke neppe længer at frygte, da tilgangen paa nye studenter er betydelig forminsket.

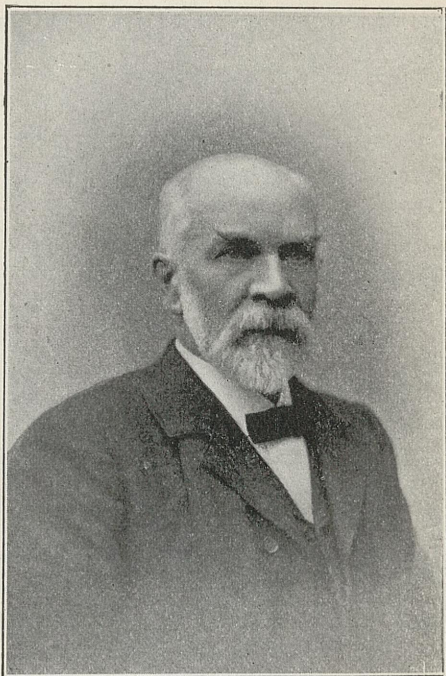

C. A. Bjerknes.
(Efter fotografi af H. Abel).

Den gjennemsnitlige studie-tid ved hvert enkelt fakultet er temmelig forskjellig. I regelen har den nybagte *candidatus juris* brugt 3—4 aar, en *cand. theol.*, en *cand. real.* og en *cand. mag.* 5—6 aar og en *cand. med.* 7—8 aar paa sin uddannelse — efter anden eksamen. Antallet af studenter ved det juridiske fakultet er betydelig større end

ved de andre tilsammen. Det er jo ogsaa en tros-sætning, at nordmændene er et folk af jurister.

Som antydet har studenten en overordentlig fri stilling. Praktisk talt kan han komme og gaa, være paa forelæsninger eller lade være, gaa op til eksamen eller trække sig tilbage efter eget behag. Hans disciplinære forhold til universitetet er temmelig løst. I fundatsen staar der en del bestemmelser vedrørende studenternes optræden, men de praktiseres ikke uden i meget alvorlige tilfælde. Forøvrigt er studentens egen selvagtelse og moralske sans hans eneste veiledning.

C. M. Guldberg.
(Efter fotografi af L. Szacinski).

Lærerne ved universitetet har en ligesaa fri og uafhængig stilling. De har ikke den stimulans, som for studenten ligger i nødvendigheden af at blive færdig med sine studier, og de inspiceres ikke af andre end sine gode venner, de herrer *decani*, og kan derfor tage det forholdsvis med ro, uden nogen fare for overanstrengelse. Teoretisk er de forpligtede til at holde et vist antal forelæsninger i semestret, men det er en regel, som har sine undtagelser, og i praksis kan en professor ordne sig omtrent efter behag. Hvis særlige studier eller noget andet specielt arbeide lægger beslag paa hans tid, kan han let blive fritagen for alle embedsmæssige forretninger. Professorerne er paa en gang lærere og efter evne selvstændig arbeidende forskere, nogle ogsaa bestyrere af en eller anden samling eller noget lignende, som henhører under deres fakultet. Det er naturligvis ikke at vente, at alle lige godt skal lade saa mange forskjellige gjøremaal vederfares retfærdighed. Læreren, videnskabsmanden eller bestyreren faar sommetider overtaget over de andre personer i treenigheden og skjøtter sine forelæsninger, sin forskning eller sine bestyrer-pligter til skade for de øvrige gjøremaal. Det hænder ogsaa, at ingen af de tre er overlegen,

og treenigheden blir da en vel afballanceret middelmaadighed. Men for at være retfærdig maa det ogsaa indrømmes, at der blandt professorerne findes folk, som samtidig er beundringsværdige som lærere, videnskabsmænd og bestyrere.

Professorerne, hvis antal for tiden er omtrent 60, er enten ordinære eller ekstraordinære. De betales udelukkende af staten og har ingen indtægt af studenterne. Det teologiske fakultet har 5, det juridiske 7, det medicinske 12, det historisk-filosofiske 19 og det matematisk-naturvidenskabelige 16 professorer. Til hvert fakultet, frem for alt de to sistnævnte, hører desuden en del docenter, stipendiater og ammanuenser. Disse tal kan maaske være af interesse for at vise det relative styrkeforhold mellem fakulteterne.

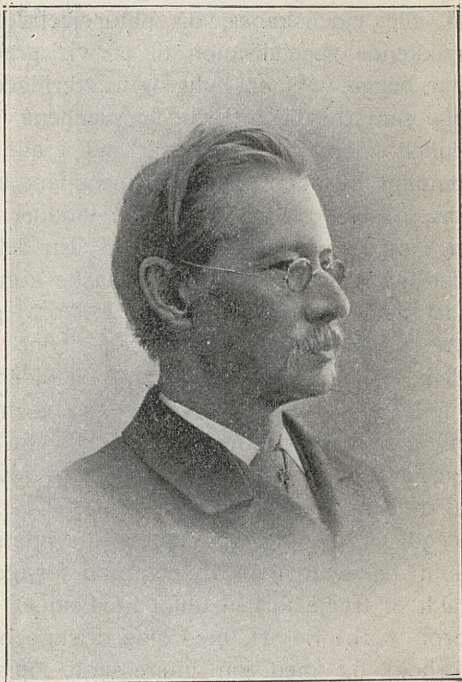

H. Mohn.
(Efter fotografi af L. Forbech).

For en kandidat fra det matematisk-naturvidenskabelige fakultet er det mildest talt et vanskeligt, om ikke umuligt arbeide at lade de andre fakulteter vederfares ret. En kandidat fra et andet fakultet vilde forresten være i akkurat samme forlegenhed. Sagen er, at der ikke eksisterer noget som helst bindeled mellem studenter af forskjellige fag, hvad der efter min mening er en væsentlig mangel ved universitetet. Man kunde naturligvis komme over denne forlegenhed ved at henvende sig til bekjendte fra andre fakulteter, men man vilde derved fremstille *deres* meninger og ikke sin egen, hvad der i en artikel af denne art synes mig aldeles forkasteligt. Jeg foretrækker derfor fuldstændig at forbigaa det teologiske, juridiske og medicinske fakultet, da jeg ikke har noget ordentligt kjendskab til deres ledende mænd. Uden tvil tæller disse fakulteter mange dygtige og fortjenstfulde medlemmer, men, saa vidt jeg ved, er der ingen, som i den

offentlige mening er de andre saa overlegen, at han kan gjøre fordring paa særskilt omtale.

Dette er uden tvil tilfældet ved de to resterende fakulteter. Sprog, historie, filosofi, matematik og naturvidenskab er jo mere kosmopolitiske emner end teologi og retsvidenskab, og administrativt mere fri end læge-videnskaben. Jeg er ogsaa overbevist om, at de fleste akademikere vil være enige om, at vore filologer og naturforskere for tiden er overlegne — uden derfor at negte, hvad godt og dygtigt arbeide der kan udføres ved andre fakulteter.

G. O. Sars.
(Efter fotografi af L. Forbech).

Som usagkyndig burde jeg vel heller ikke omtale nogen af sprog-mændene og historikerne. Men et par af dem er saa repræsentative og fremragende, at de ikke kan forbigaaes i en artikel om Kristiania universitet, hvor kort den end er. Jeg sigter til professorerne Bugge og Joh. Storm.

Sophus Bugge, ekstraordinær professor i sammenlignende indo-europæisk sprog-forskning og oldnorsk, er især bekjendt for sine omfattende og frugtbare studier over de nordiske folke-sagns oprindelse. Desuden har han fortolket rune-indskrifter, skrevet artikler om etymologi, om etruskisk og lignende. I den strid, der er reist af Bjørnstjerne Bjørnson angaaende landsmaalets og rigsmaalets gjensidige stilling, vakte prof. Bugge nylig opsigt ved sit varme og begeistrede forsvar for rigsmaalet.

Joh. Storm, professor i engelsk og romansk filologi, er ved sine værker over fonetik vel kjendt for alle, som studerer engelsk. Han har ogsaa studeret fonetisk de nordiske sprog og skrevet en afhandling om landsmaalet, og i den ovenfor nævnte strid staar han paa prof. Bugges side, skjønt han fuldt ud anerkjender den skjønhed

og vellyd, der findes i flere dialekter og deres afledninger. Blandt andre professorer tilhørende dette fakultet bør kanske J. E. Sars, bror af zoologen, nævnes for sit omfangsrige arbeide med fædrelandets nyere historie, og L. Daae for sit omfattende kjendskab til den middelalderlige histories kildeskrifter.

Og nu befinder vi os paa hjemlig grund. Sandsynligvis vil læserne af et populær-videnskabeligt tidsskrift interessere sig mest for det matematisk-naturvidenskabelige fakultet og for disse videnskabers stilling i det hele taget. Matematiken, den mest internationale af alle videnskaber, og naturvidenskaben, som følge af den vidtrækkende specialisation til en vis grad den mest nationale af alle, har begge vakt en livlig og frugtbringende virksomhed. Det almindelige samarbeide mellem fagmændene er nu en saga blot. For en enkelt mand at sætte sig ind i alle grene af sit fag er nærsagt umuligt. Isteden er specialismens fane blet heist, og netop i opgaverne saa at sige udenfor sine egne vinduer har vore naturforskere fundet rige og lønnende arbeids-felter. En del af vore videnskabsmænd er derfor ogsaa, hvad man maaske kunne kalde national-specialister, idet det er fædrelandets fauna, flora, geologi o. s. v., som er deres væsentlige emne. Netop paa denne vis har det imidlertid lyktes dem at give værdifulde bidrag til videnskaben i sin helhed.

Det fakultet, vi beskjæftiger os med, har nylig mistet to af sine mere fremragende medlemmer. P. Waage, professor i kemi og en af deleierne i »Waages og Guldbergs lov«, døde en af de første dage af indeværende aar, og Sophus Lie, som ifølge udenlandske sagkyndiges mening var en af alle tiders ledende matematikere, døde som bekjendt den 18. februar forrige aar. For et par aar siden faldt et tredje fortjenstfuldt medlem af dette fakultet fra, botanikeren prof. Axel Blytt, med sine dristige hypoteser om palæontologiske forhold og med sin interessante opfatning af den norske floras indvandring.

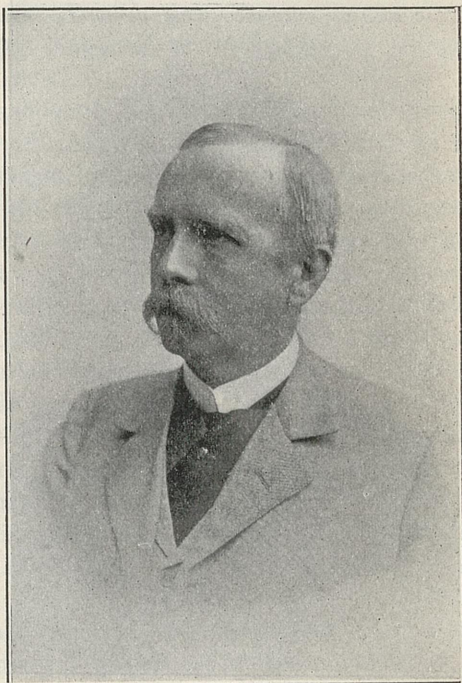
Blandt de ældre professorer, som endnu er i fuld virksomhed, skal først nævnes C. A. Bjerknes, professor i matematik, og bekjendt for sine enestaaende og mærkelige undersøgelser over hydrodynamik, som ved den internationale elektriske udstilling i Paris for nogle aar siden med rette sikrede sin sindrige ophavsmand de høieste udmærkelser. Bjerknes er ligesaa populær som lærer, som han er fremragende som videnskabsmand.

C. M. Guldberg, professor i anvendt matematik, er kjendt af alle, som studerer kemi, ved den ovenfor omtalte lov, som bærer hans navn. Sammen med prof. Mohn har han i »Etudes sur les

mouvements de l'atmosphère« grundig studeret hav-strømmene i Nordsjøen og det nordlige Atlanterhav, og desuden er han forfatter til talrige afhandlinger af matematisk indhold.

H. Mohn, professor i meteorologi, er ved sin fortrinlige lærebog i dette fag kjendt af alle fagmænd i Europa og Amerika. Der er udkommet oversættelser i næsten alle europæiske sprog, i de fleste tilfælde besørget af anerkjendte fagfolk.

G. O. Sars, professor i zoologi, »Norges store karcinalog«, som han for en tid siden blev kaldt af et noksaa kræsent engelsk naturvidenskabeligt tidsskrift, har et enestaaende kjendskab til krebs-dyrene, ikke bare i Norge og de omgivende have, men i alle dele af verden. Hans omfattende og yderst eksakte afhandlinger over hvirvelløse dyr er talrige, alle skrevne paa engelsk eller, som en ren undtagelse, paa latin. Hans hovedværk er imidlertid *The Crustacea of Norway*, som endnu ikke er færdigt, men som sandsynligvis vil udkomme i 10—12 store kvartbind.

W. C. Brøgger.
(Efter fotografi af L. Forbech).

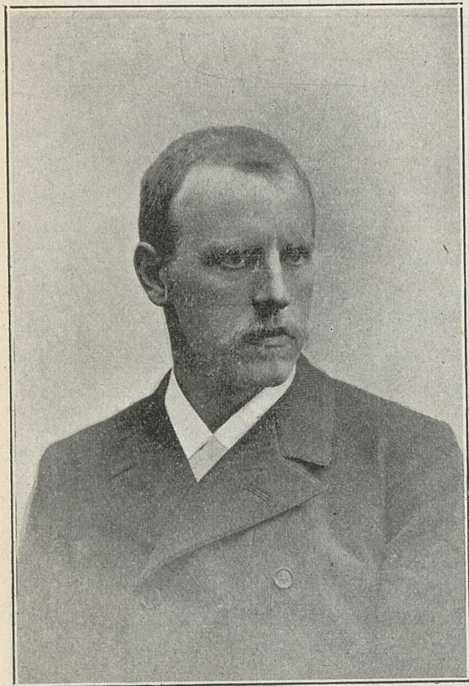
W. C. Brøgger, professor i mineralogi og geologi, opholder sig, mens dette skrives, i Amerika, idet han er indbudt af Johns Hopkins universitet i Baltimore til at holde de saakaldte *Williams Memorial*-forelæsninger over geologi. Dette tør være tilstrækkeligt til at vise den almindelige anseelse, han nyder som ledende geolog.

Fridtjof Nansen, professor i zoologi, den djærve nordpolsfarer, er personlig indført hos det amerikanske publikum og behøver ingen nærmere omtale.

For et folk paa omtrent to millioner mennesker tror jeg dette maa indrømmes ikke at være være nogen daarlig samling af repræ-

sentanter for frodigt videnskabeligt liv. I en artikel som denne kunde maaske flere navne med samme ret gjøre fordring paa at tages med. Naar dette ikke er gjort, maa det ikke tilskrives nogen manglende fortjeneste hos de unævnte, men kun utilstrækkeligt kjendskab hos forfatteren.

Universitets-bygningen har en udmærket beliggenhed ved hovedstadens fornemste gade. Af de tre bygninger, som vender mod Karl Johans gade indeholder den vestligste biblioteket, midtbygningen de fleste af samlingerne, og *domus academicum* nederst giver blandt andet plads for festsalen og universitetets kontorer. Bag biblioteket, som tæller omtrent 350,000 bind, ligger det kemiske laboratorium. Observatoriet ligger længer vest i byen, og i dennes østligste del, ved Tøien, finder man de botaniske haver. En biologisk station ved Drøbak, et par mils vei ude i fjorden, hører ikke direkte under universitetet, men besøges dog af studenter i mere specielle øiemed.

Fridtjof Nansen.
(Efter fotografi af Nyblin).

Bygningerne kan for øieblikket langtfra tilfredsstille de forskjellige formaals krav paa rum. Hele samlinger er midlertidig nedpakkede af mangel paa plads, og flere af laboratorierne og instituterne har været nødt til at installere sig i privathuse rundt om i byen. Det botaniske laboratorium, det meteorologiske institut, det histologiske laboratorium og det farmakologiske institut er blandt andet anbragt paa denne maade. Der er lagt planer for at møde de øgende krav, og vedkommende agter at reise nye, rummelige museumsbygninger ved Tøien, hvor universitetet eier store grundstrækninger. Først naar disse planer er fuldført, vil samlingerne, hvoraf flere er

meget værdifulde, vederfares retfærdighed. En, som har besøgt British Museum eller South Kensington museerne, vil vel neppe føle sig synderlig konsterneret ved at gjennemvandre Kristiania universitets samlinger, men ikke desto mindre vil et besøg være af megen interesse. Især er samlingerne af nordiske oldsager og af norske mineraler og bergarter værd at nævne. Til oldsags-samlingen hører de to berømte vikinge-skibe, hvoraf det ene, fra Gokstad i Jarlsberg, er udmærket vel bevaret. I det mineralogiske institut vil man finde vakre haandstykker fra Kongsberg sølvværk og vældige enstatit- og feldtspatkrystaller fra forskjellige kanter. Den af prof. Brøgger istandbragte instruktive samling af norske bergarter er nedpakket af mangel paa plads.

Før i tiden var vort aandelige liv næsten udelukkende under tysk indflydelse. Naar vore videnskabsmænd søgte udenlands for at fuldføre sine studier, var Tyskland deres selvfølgelige bestemmelsessted. I denne henseende er der nu skeet forandring. Vinden blæser fra en anden kant. Endnu har samkvemmet mellem Norge og »Das grosse Vaterland« stor betydning, da især de gamle, mere konservative professorer med forkjærlighed klynger sig ved de traditionelle metoder, der er udklækkede under tyske auspicier. Uden tvil skylder vi ogsaa tysk aand og videnskab meget. Men for hvert aar vender flere og flere sig mod vest for at søge aandeligt samkvem med den mere frisindede og ligesaa nær beslægtede angelsaksiske aand. Engelsk blir mere og mere udtryks-midlet for den videnskabelige tænkning, og den direkte forbindelse mellem norske og engelske eller amerikanske forskere er i stadigt tiltagende. Nogle faa afhandlinger aarlig, mest over matematiske og astronomiske emner, offentliggjøres paa fransk.

I det hele taget befinder Norges videnskabelige liv sig i en glædelig vækst. Vi behøver ikke længer at føle os som parasiter, der er henviste til at leve af de store kultur-centrers overflødighed. Takket være den sunde udvikling af vore nationale eiendommeligheder, har vi selv en hurtig voksende videnskabelighed, og med tiden vil vi forhaabentlig kunne indfri de veksler, som blev trukket paa udenlandske lærdoms-sæder i vor aandelige dvale-tid.

Den russiske presse-censur.

(Efter *Scythicus* i *National Review*).

Man har i den siste tid — især siden krigen i Syd-Afrika brød ud — været vidne til den russiske presses uvilje mod England. Samtidig har man været noget i tvil om, hvorvidt denne hadske tone har været et sandt udtryk for den offentlige mening i Rusland, eller om det kort og godt er den russiske regjerings ærinder, Petersburger-pressen nødtvungent har gaaet.

Skal dette spørsmaal tilfredsstillende besvares, er det nødvendigt at se nærmere paa de forhold, under hvilke den russiske presse arbeider. Det er en bekjendt sag, at trykke-frihed ikke eksisterer i Rusland. Ret ofte hører man imidlertid den mening fremsat, at den russiske regjering hverken paavirkes af eller øver noget som helst tryk paa pressen, en mening, der synes at finde nogen støtte i den kjendsgjerning, at paa enkelte felter ialfald nyder den russiske presse en frihed, der undertiden udarter til den ligefremme tøilesløshed.

Det er en tilsyneladende selvmodsigelse heri. Men denne vil bortfalde ved et nærmere kjendskab til pressen i Rusland og det system, der gjør sig gjældende i regjeringens forhold til den.

Den lov, der bestemmer forholdet mellem regjerings-myndighederne og pressen, er i alt væsentligt den samme, der kom istand i 1865 som en foreløbig forordning til kontrol med alt, hvad der trykkes i Rusland. Denne lov har til forskjellige tider været anvendt med større eller mindre strenghed, alt efter de forandringer, der i løbet af den samme tid har fundet sted i de russiske love; men i hovedsagen e rforholdet i denne henseende det samme under Nikolai 2. som under hans forgjængere. En redaktør, der har forseet sig mod de latterlig strenge bestemmelser i denne lov, eller en eier af et blad, i hvis spalter der har staaet en artikel, der har udtalt en selvstændig mening om en kilden sag, vil forgjæves søge at skaffe sig opreisning gjennem et forsvar i sit blads spalter. Blot ved et pennestrøg kan en minister berøve den ene hans stilling, den anden hans eiendom. Og der gives ingen domstol, for hvilken de kan indbringe sin sag og føre bevis for, at den artikel, der har vakt autoriteternes vrede, ingen som helst skade har forvoldt staten. Pressen har fra tid til anden haabet paa en forandring i disse utaalelige vilkaar. Under Melikoffs styre var man virkelig naaet saa langt, at man havde nedsat en undersøgelses-kommision, til hvilken pressens

ansvarshavende kunde indgive sine besværinger, naar de følte sig forurettede. Men Aleksander den andens død for nihilisternes haand gjorde en brat ende paa disse tilsprang til en menneskeligere tilværelse for den russiske presse. Siden den tid er intet alvorligt forsøg gjort for at forandre det bestaaende system.

Det siger sig selv, at endog i Rusland vil en departements-chef gjerne gjøre sig bekjendt med pressens omtale og behandling af de sager, der nærmest sorterer under ham. Et blad, der saaledes har overskredet de optrukne grænser under sin omtale af et kirke- eller skole-spørsmaal, vil naturligvis kunne takke ministeren for den Hellige Synode for den straf, der følger, medens f. eks. utilbørlige udtalelser i et blad om forsvars-væsenet vil paakalde krigsministerens opmærksomhed. Formelt seet afsiges disse domme af indenrigs-ministeren, der med bistand af en særlig for dette øiemed valgt komité udøver overopsyn med pressen.

Straffene for pressens forseelser er meget forskjellige. Undertiden faar vedkommende redaktør eller udgiver blot en advarsel. Den første advarsel lægger man ikke megen bret paa, den er ikke farlig; det siges endog, at visse blade, der enten nylig er grundede, eller hvis abonnent-antal er synkende, søger at gjøre sig fortjent til en saadan advarsel for derved at vinde popularitet; man sætter nemlig disse advarsler hyppig i forbindelse med uafhængighed og foretagsomhed. *Northern Review*, et upolitisk blad, der nylig er sat igang, har i løbet af et par maaneder endog faaet to advarsler, og det siges, at bladet har anholdt om begge. Den tredje advarsel er derimod en alvorlig affære og har næsten altid bladets inddragelse til følge enten for bestandig eller for et kortere tidsrum.

Men ved straffe-udmaalingen kan der ogsaa tages sigte paa andre ting. Man kan f. eks. negte bladets udgiver ret til at sælge avisen i løs-numere paa gaden, paa jernbane-stationer og i kiosker, og dette er en straf, der rammer saa meget haardere, som Petersburgerbladene paa grund af den vanskelige og tungvinte ordning med abonnement for en væsentlig del netop er baserede paa salg i løsnumere. En endnu strengere straf er forbudet mod at indtage avertissementer, et forbud, som — ialfald om det opretholdes i en længere tid — nødvendigvis maa lede til bladets økonomiske ruin. Undertiden indskrænker regjeringen sig til at kræve en enkelt af bladets mest fremragende medarbeidere fjernet. Dette fandt sted i 1878, da redaktøren af *Peterburgskija Vjedomosti* blev nødt til at fratræde sin stilling. I dommens præmisser henviser man som regel til den paaklagede artikel, men det hænder nu og da, at der kort og godt

erklæres, at bladets tendens er skadelig, der er endog eksempler paa, at ingensomhelst grund for den dikterede straf er anført i dommen.

Regjeringens magt over pressen i Rusland kjender ligefrem ingen grænser. Og hvorledes benytter regjeringen denne sin magt?

Uden at gaa længer tilbage end til forrige aar, vil det ikke være vanskeligt at paavise, at lovens bestemmelser om presse-kontrol ingenlunde er papir-bestemmelser, de anvendes stadig og systematisk. Forfatteren nævner en hel del eksempler, som er taget iflæng fra den offentlige kundgjørelses-tidende, der viser, at en mængde større og mindre blade er blet straffede paa en eller anden af de ovenfor nævnte maader. Det fremgaar paa det tydeligste, at lovens ord om presse-forseelser paa ingen maade er tomme ord. Og hvad der er hændt i Finland i løbet af den siste tid, er ogsaa skikket til at give et rigtigt indtryk af den russiske censur. Ikke mindre end fire finske blade er blet inddragne for altid, og syv andre blade har ialfald for en kortere tid fristet den samme skjæbne. Det er ganske betegnende for de prekære forhold, hvorunder de finske blade har arbeidet i den senere tid, at der nylig er stiftet en slags gjensidig assurance-forening af aviserne for at sikre sig mod eventuelle tab som følge af en inddragelse. Samtidig som disse strenge forholdsregler er tagne mod den finske presse, er der i Helsingfors startet et russisk blad under kontrol af den russiske general-guvernør.

Det er saaledes en ikke liden risiko, en redaktør af et russisk blad løber, naar han skriver om de »farlige« ting. Men naar stillingen er saadan, vil han ikke have noget at indvende mod nu og da at faa et vink fra regjeringen med hensyn til bladets ledelse overhode, om den større eller mindre vegt, en enkelt sag bør tillægges. Han kan nu en gang ikke sætte sin vilje igjennem, han vil uvægerlig trække det korteste straa, hvorfor saa ikke gjøre det mest mulige ud af misèren?

Man kan derfor ikke med rette bebreide de russiske pressefolk, at de saa sjelden slipper sig løs, at de saa sjelden kaster tvangstrøien; de har intet at vinde, alt at tabe. Tvertimod er det naturligt, at de, naar der bydes dem en chance, ikke er saa rent uvillige til at modtage et raad, et lidet vink fra regjeringen. Bladet kommer rigtignok helt og holdent i regjeringens vold, men dette kan alligevel ikke hindres. Og regjeringen forstaar at bruge det nye vaaben, som den selv har smedet. Den har saa at sige hele hovedstads-pressen i lommen paa grund af de mere eller mindre direkte understøttelser og privilegier, der fra tid til anden ydes den. Saaledes har *Peterburgskija Vjedomosti* faaet eneret til at offentliggjøre alle bekjendt-

gjørelser om anbud paa fourage og materiel for hær-forvaltningen; *Journal de St. Petersburg*, der antages at være udenrigs-ministerens specielle organ, og hvis ledende artikler skrives af en af ministeriets høiere embedsmænd, har faaet adgang til at offentliggjøre — samtidig med Kundgjørelses-tidenden — embeds-udnævnelser, reskripter og forordninger, samt notiser om keiser-familien og hoffet. *Novoje Vremja* har ogsaa en tid lang nydt et privilegium, men det er senere blet bladet frataget. Det vilde være urimeligt at forlange, at blade, der oftest med et temmelig begrænset abonnent-antal frister en kummerlig tilværelse, skulde kunne modstaa de fristelser, der ligger i disse »opmuntringer« fra regjeringen.

Med den nærgaaende kontrol, der øves af regjeringen, er det sjelden nødvendigt for denne ligefrem at inspirere pressen. Hvad den indre politik angaar, er den saa at sige ganske udelukket fra offentlig diskussion; nogen kritik af regjeringens handlinger taales absolut ikke. Men ogsaa i udenrigs-politiken er pressen i længden best tjent med at forfegte meninger, der i hovedsagen ialfald er i overensstemmelse med regjeringens anskuelser. Som en følge heraf er det en let sag for regjeringen at negte ethvert ansvar for en notis eller en artikel-række, der har været beregnet paa at fornærme et andet land. Næsten altid vil det lykkes regjeringen gjennem en i den grad maalbunden presse at faa støtte for en politik, som den mere eller mindre aabenlyst gjør til sin egen, og hvad der er af ikke minst betydning: den kan holde enhver opposition nede.

Naar nu dette er de vilkaar, den russiske presse arbeider under, er der ingen grund til at falde i staver over, at den ikke har udviklet de udmærkede egenskaber, der forøvrigt saa sparsomt er at finde endog i de civiliserede landes presse. Daglig læsning af de russiske aviser efterlader det indtryk, at den russiske dags-presse fremdeles er lidt af en revy og lidt af en offentlig kundgjørelses-tidende. Det er først i den senere tid, at pressen i nogen grad har begyndt at beskjæftige sig med politiske spørsmaal; før Aleksander den andens tid optog literære og videnskabelige spørsmaal den aller største del af dens spalter. Disse ting har nu i stor udstrækning maattet vige pladsen for politik. Men det vil ikke vare længe, før man kommer under veir med, at der er et vist system baade i den maade, hvorpaa pressen behandler den aktuelle politik, og i det udvalg, den gjør blandt de politiske spørsmaal. Det er ikke de sider af politiken, dybest interesserer den russiske almenhed, der diskuteres, det er bagatel-spørsmaal, som faa eller ingen gider røre en finger for at

faa realiserede. Det er atter censuren, der kaster sin skygge over pressen.

Og fra udlandet kommer der faa eller ingen impulser. Man maa huske paa, at alle efterretninger fra udlandet, enten de nu stammer fra telegrammer eller blade, har passeret censur-komiteens argus-øine. Den ledende artikel i et blad om udlandets politik er derfor altid i den skjønneste overensstemmelse med udenrigs-ministerens mening om sagen, og enhver kritik af de øvrige departements-chefers handlinger holdes fuldkommen borte; endog børsens kurs- og vare-noteringer maa blot nævnes med de tørre tal, nogen finansiel kritik over spørsmaal, der maaske dagen i forveien har været gjenstand for den livligste diskussion paa børsen og i handels-verdenen, og som mægtig har influeret paa disse noteringer, er ikke tilladt. Det er derfor ganske meningsløst og uretfærdigt at tale om en saadan presses mangel paa originalitet og foretagsomhed.

For enhver, der er vant med de talrige telegrammer fra alle verdens kanter, der daglig fylder Vest-Europas blade, er det en ynk at se de fattige nyheder fra udlandet, som Petersburger-pressen bringer. Petersburger-bladene underholder dog et stort telegram-byraa, derfor falder disse faa og høist ufuldstændige telegrammer end mere i øinene. For det første er det nu ingen billig affære at telegrafere til Rusland, taksten for presse-telegrammer er omtrent 40 øre pr. ord, og for det andet maa alle telegrammer til de russiske blade uden undtagelse passere censuren; der føres det aller strengeste opsyn saavel med telegram-byraaets som med special-korrespondenternes telegrammer. Fra telegraf-kontoret sendes de direkte op til censur-komiteen, der er knyttet til udenrigs-ministeriet, fra hvem den daglig modtager sine ordrer. For at faa disse fattige og omkalfatrede telegrammer betaler Peterburger-bladene til telegram-byraaet 1000 kr. aarlig. Det er vel anvendte penge! Og der er heller ikke megen opfordring for bladene at holde udenlandske korrespondenter og kaste penge bort paa privat-telegrammer. Det er meget mere til at forundre sig over, at de gider underholde et kostbart telegram-byraa for at faa de »første« nyheder et par dage, efter at begivenheden er skeet, eller samtidig med, at den staar i de ankomne Berliner- og Wiener-blade. Det synes i det hele, som om russerne har vænnet sig til at vente med taalmodighed, naar det gjælder pressen. Ti endog avertissementerne forsinkes, de er *ogsaa underkastede censur.* Man kan ville rykke ind det uskyldigste avertissement om, at man søger en tjenestepige eller ønsker et værelse tilleie; man vil faa det svar, at avertissementet skal komme ind, blot man

vil vente tre—fire dage. Det er ikke, fordi bladets spalter er overfyldte. Avertissementet om tjenestepigen eller værelset skal først op til censur-komiteen.

Men til trods for disse ugunstige vilkaar øver den russiske presse ikke liden indflydelse paa publikum, skjønt selvsagt denne er mindre end den, Vest-Europas presse øver. Det er desuden en bekjendt sag, at en mængde godt aflønnede embeds-stillinger i Rusland rekruteres ret hyppig med folk, der har staaet i nært forhold til pressen. Maaske tør det forudsættes, at den indflydelse, pressen herigjennem kan øve paa ministrenes nærmeste omgivelser, ikke er saa liden endda. Der kan i hvert fald ikke være nogen tvil om, at i den udenrigske politik er der for tiden en fuldkommen harmoni mellem pressen og, hvad der med en smule modifikation kan haldes den offentlige mening, og at denne harmoni ingenlunde er usmagelig for dem, der har med denne politiks ledelse at bestille. Dens grundtone er had til England.

Kvindens hjerne.

(Efter Alexander Sutherland i *Nineteenth Century*).

Den mand, hvis forstand er liden, finder en vis tilfredsstillelse i den overbevisning, at en kvindes nødvendigvis maa være mindre. Dette er en gammel anmasselse, der skriver sig lige fra arilds tid. Man finder den stærkt udviklet hos vilde, hvis foragt for kvindens forstands-evner i almindelighed er meget stor. Jo mere civilisationen skrider fremad, des mere vokser man over denne falske indbildning. Men man kan aldrig helt frigjøre sig for den. Endog naar barbaren har en umiddelbar følelse, som bringer ham til at handle efter hans kvinders raad, hævder han altid sin uafhængighed og anser det under sin værdighed at yde dem om blot en smule anerkjendelse. Et af de sikreste tegn paa et folks kultur-trin er den maade, hvorpaa man vurderer kvindens forstand; og den, som følger det menneskelige fremskridts historie, vil se, at man endnu ikke er kommet længer end halvveis paa stigen, idet mange mennesker endnu ligesom nærer foragt for kvindens intellektuelle evner, noget der ogsaa i visse henseender kommer tilsyne i lovgivningen.

Man behøver blot en smule at bruge sine øine for at se, at denne gamle fordom endnu hersker i samfundet. Læg mærke til, hvorledes manden ved frokost-bordet meddeler sin kone og sine døtre

morgen-avisens nyheder. Man skulde tro, han havde lavet disse eller privat samlet dem fra alle verdens kanter. Neppe vilde nogen af damerne, der først havde aabnet avisen, have serveret nyhederne med en saadan alvidende mine. Men lad hende blot forsøge det, hvor unaturlig og dristig vilde ikke en saadan opførsel forekomme manden. Den hele udviklings-gang i mandens historie viser dette forhold. Manden maa være beskytteren, kvinden den beskyttede. Læg mærke til, hvorledes besteborgeren fører sin kone gjennem et billed-galleri. Begge er lige uvidende om kunst, men alligevel tilkommer det bestandig ham at udtale sig om ethvert lærred, som tiltrækker sig hans opmærksomhed. Altid er det manden, som skal belære det svagere kjøn. Engang blev saaledes et par staaende foran et maleri, der fremstillede en hvidklædt Psyke, roet af en nøgen Kharon over Styks. »Ah!« sagde han, og en gjenkjendelsens glæde skinnede fra hans ansigt. »Dette er lord Ullin's datter.« Hun blev meget interesseret og modtog hans videre belærelse med kvindelig ydmyghed.

Dette gammeldagse og rørende forhold i vor rastløse tid begynder at forandre sig. Lidt efter lidt vil kvinden indrømmes fuld ligestillethed med manden — en indrømmelse, der visselig vil dikteres af den voksende tro paa, at hendes intellektuelle evner er lige saa store som mandens. Ti hvert aar synes mere og mere at vise, at der i mange tilfælde er en praktisk lighed mellem mandens og kvindens aand. Samtidig er ogsaa den overbevisning med styrke begyndt at gjøre sig gjældende, at aanden er en funktion af hjernen og er betinget deraf, saa at jo mere hjerne der er, des mere aand maa der være. Det blir derfor af interesse at vide, hvad fysiologien har at sige med hensyn til den mandlige og kvindelige hjernes forholdsvise størrelse. Ifjor var der to offentlige mænd i England, der som grund for sin stemmegivning mod kvindersborger-ret angav, at kvindernes hjerne er mindre end mændenes. Var dette blot en almindelig fordom, eller laa der noget videnskabeligt til grund herfor? Det er naturligvis utænkeligt, at de sigtede til den blot og bart absolute størrelse. Som det mindre væsen har jo kvinden en mindre hjerne, medens det dog paa den anden side kan være muligt, at hendes aands-evner er lige med eller endog større end mandens. Dr. Boyd, der i St. Marylebone hospital har veiet 652 mænds og 715 kvinders hjerne, giver os tal, hvoraf man kan se, at mandens hjerne gjennemsnitlig veier 10 pct. mere end kvindens. Vierordt's statistik over 152 mænd og 172 kvinder viser 12 pct. mer for mandens vedkommende.

Men disse maal er absolute og afgiver derfor intet bevis for

aands-evnens grad. Ellers vilde jo hvalen, elefanten og delfinen med sine uhyre hjerner besidde større forstand end manden. Men om man nu indvender, at denne sammenligning halter paa grund af de ulige egenskaber, saa kan man anstille sammenligninger inden den menneskelige race selv. Høie mænd har gjennemsnitlig større hjerner end lave, men besidder alligevel ikke større dygtighed. Af en statistik over hundred berømte mænds høide vil man se, at denne gjennemsnitlig er mellem 167.8 og 170 centimeter, medens den engelske befolknings almindelige høide er 168.5 centimeter, den franskes 168 centimeter.

Der er saaledes tydeligt, at store mænds aands-evner ikke beror paa hjernens størrelse, og at en mand, for saa vidt hans større hjerne skyldes hans større legeme, ikke besidder større intelligens end en kvinde. Sammenligningen maa aabenbart være forholdsvis, men da opstaar det vanskelige spørsmaal: hvad skal danne grundlaget for dette forhold? I de siste 40 aar har fysiologerne beskjæftiget sig med dette problem uden endnu at have løst det paa tilfredsstillende maade. Det almindeligste er at sammenligne hjernens vægt med legemets. Hvis dette gjøres, viser det sig, at kvinden har forholdsvis større hjerne end manden; af Boyd's statistik ser man nemlig, at hun har 31¼ gram hjerne for hvert kilo af legemets vægt, medens manden blot har 29⅜ gram. Dette vil sige 6 pct. mere for hendes vedkommende. Bischoff's statistik fra Bonn over 526 mænd og 332 kvinder giver kvindens hjerne nøiagtig den samme overvægt af 6 pct., og Vierordts, Parchappe's samt andres tal fører næsten til de samme resultater.

Kan man da heraf slutte, at kvinden, istedenfor at være underlegen, er rigere udrustet med hjerne end manden? Morfologien kommer til hjælp med den sætning, at et mindre dyr i forhold til sit legemes vægt altid har en større hjerne. En kat har langt større hjerne end en tiger; en mus har en tre gange saa stor som en rotte; en foxterrier en seks gange saa stor som en nyfundlænder; et lidet barn har i forhold til sin vægt fem gange saa stor hjerne som sin far; en liden mand er gjennemsnitlig rigere udrustet med hjerne end en høi. En simpel sammenligning mellem hjernens og legemets vægt er derfor aldeles uholdbar.

Man kunde sammenligne hjernens vægt med legemets høide. I dette tilfælde kommer der en større pct. paa manden. Boyd's tal viser, at han har 8.15 gram for hver centimeter høide, medens kvinden blot har 7.80 gram. Dette giver ham 4 pct. mere. Broca's tal, samlede i Paris, giver efter denne metode mandens hjerne 6½ pct. mer. Men

heller ikke for denne maade at sammenligne paa har man kunnet anføre fyldestgjørende grunde.

Manouvrier foreslaar at sammenligne hjernens og laarbenets vægt. Men hverken hans eller den nylig afdøde professor Marshall's system har staaet sin prøve. Begge viser de sig at være for fantastiske.

Som bekjendt finder hele vor psykiske virksomhed sit organ i det tynde ydre lag af hjernen, som kaldes hjerne-barken. Det skulde derfor synes langt mer rimeligt, at dennes indhold stod i forhold til hjernens overflade end til dens vægt. Paa hver kvadrat-centimeter findes der omtrent $1^1/_2$ millioner af de saakaldte nevroner, som er aands-kraftens redskaber. Et nevron bestaar af en celle med en lang cylinderakse, der gaar ned ligesom en stamme, medens grenede udløbere vokser opad. Bevidstheden afhænger paa en maade, hvis detaljer hidtil langt fra er fastsatte, af berøring mellem bløde, knoplignende knuder paa disse grenede udvækster, og hjerne-virksomheden beror hovedsagelig paa antallet af disse nevroner. Men disse vokser paa hjerne-overfladen ligesom hvede-aks paa en marks overflade. Analogien er dog kun at forstaa saaledes: ligesom antallet af hvedeplanter slet ikke beror paa mark-jordens vægt, men blot paa den overflade, som ligger udsat for sol og luft, saaledes staar hjernens virksomhed ikke i noget forhold til dens vægt, men blot til den overflade, som den yder til nevronernes vækst.

Der synes saaledes at være grund til at formode, at den sammenligning, vi søger, snarere er at finde ved undersøgelse af hjernens overflade end af dens vægt. Ud fra dette synspunkt har forfatteren i seks aar veiet et stort antal fiskes og fugles hjerner. Under forudsætning af, at hjernerne hos den samme arts eksemplarer gjennemsnitlig er symmetriske, har han beregnet enhvers overflade. For fiskes vedkommende har han saaledes fundet, at hjernens overflade staar i forhold til dyrets længde. Med hensyn til fugle blir spørsmaalet mere indviklet, og for pattedyrs vedkommende blir hjernens omfang mindre og mindre afhængig af dyrets størrelse, jo mer vi nærmer os mennesket. En bulbider er 30 gange saa tung som en skjødehund; dog er dens hjerne blot 2 gange saa tung. Sammenlign en stor mand og en liden. Den førstes legeme kan veie 120 pct. mere; dog vil hans hjerne gjennemsnitlig knapt veie 5 pct. mere. I de høiere dyre-klasser kunde det synes, som om hver art havde sin typiske hjerne-størrelse, hvis afvigelser, fremkaldte ved variationer i legems-vægten, er forholdsvis ubetydelige. Dette spørsmaal er imidlertid for indviklet og vilde her føre for vidt. Vi vil derfor

vælge en anden metode og istedenfor en forholdsvis sammenligning anstille en absolut. Det er let at finde et hundred mænd lidt under middels størrelse og et hundred kvinder lidt over middels størrelse. Ved et særegent valg kan vi faa dem saaledes ordnede, at den ene gruppes gjennemsnitlige høide eller vægt er lig den andens høide eller vægt. Hvis ellers kvinder er lige saa godt udrustede som mænd med hensyn til hjernens størrelse, maa man formode, at den ene gruppes gjennemsnitlige hjerne-vægt er lig den andens.

Hvilken størrelse vi nu end vælger for sammenligningens skyld, er det aldrig saa. Kvindens hjerne er altid mindre end mandens. Hvad enten iagttagelserne gjøres i England, Frankrige eller Tyskland, blir resultaterne de samme. Hvorledes eller hvor man end anstiller undersøgelsen, viser det sig altid, at naar mænd og kvinder er af lige høide eller lige vægt, har mændene omtrent 10 pct. mere hjerne end kvinderne.

Ved siden af kvantiteten maa man dog ikke glemme, at ogsaa kvaliteten øver en vis indflydelse. Men paa dette felt har man ingen kjendsgjerninger at holde sig til, undtagen saadanne, som viser sig af det daglige livs erfaring. Det siges, at kvindens hjerne-bark er tyndere end mandens, men blot i forhold til almindelige dimensioner. Ingen forsker har kunnet paavise, at kjønnet gjør nogen forskjel i antallet, udviklingen eller livs-virksomheden af hine nevroner eller hjerne-elementer, der i et antal af et par tusen millioner danner sjælens fysiske basis. Men denne del af videnskaben er endnu i sin barndom, og fremtidens histologer vil visselig i hjerne-forskjellighederne opdage det fysiologiske grundlag for de utvilsomme forskjelligheder mellem kvindens og mandens karakter. Men ikke en gang det minste tilløb til et saadant arbeide er hidtil gjort.

Spørsmaalet om relativ kvalitet hører derfor endnu kun til spekulationens sfære. Alt, hvad vi for nærværende kan sige, er, at manden med hensyn til kvantitet tydeligvis har fortrinnet. Historien synes at fortælle os, at manden med hensyn til almindelig hjerne-kapacitet, som maa bero paa begge dele, baade kvantitet og kvalitet har havt et lige, eller endog større fortrin. Dette er tildels uden tvil rigtigt; men tildels har det kun været tilsyneladende og kan skyldes de sociale hindringer, der altid har staaet i veien for den intelligente kvindes stræben.

Nogle hidtil uløste videnskabelige problemer.

(Efter Henry Smith Williams i *Harper's Monthly*).

Da vor sol blot er et lidet atom inden stjerne-verdenen, vil ogsaa i regelen sol-problemer være stjerne-problemer. Men der er visse, specielle spørsmaal, som vi best kan søge løste ved at studere solen, fordi denne er os saa nær, og som desuden har særlig interesse for os jord-boere, hvis hele tilværelse jo er afhængig af denne fiks-stjerne.

Et af de mest vidtrækkende af disse problemer er, hvor solen faar den varme fra, som den giver fra sig i saadan rigelig mængde. Dr. Mayer (en af dem, der først fandt loven om energiens vedligeholdelse) var den første, der søgte at besvare dette spørsmaal. Efter at man ved midten af det 19. aarhundred var kommen paa det rene med, at energien evig bevares, idet den kan overføres fra en form til en anden, var dette spørsmaal et af de vanskeligste, der kunde stilles videnskaben. Det var aldeles ikke tilstrækkeligt at svare, at solen er en ild-kugle; ti beregningen viste, at hvis solen havde været en fast kul-masse, saa vilde den, dersom den stadig vedblev at udsende saa megen varme, som den gjør nu, være totalt fortæret i løbet af omtrent 5000 aar. Da man ikke har kunnet se nogen forminskelse af dens størrelse i løbet af den historiske tid, var det klart, at man maatte se sig om efter en anden forklaring.

Dr. Mayer opstillede en hypotese, der i begyndelsen saa ganske antagelig ud. Idet han gik ud fra den kjendsgjerning, at myriader af smaa meteoriter daglig slyngedes ind i jordens atmosfære, hævdede han, at der stadig maatte falde umaadelige masser af disse ned paa solen, — og dette var da sandsynligvis tilstrækkeligt til at vedligeholde dens temperatur. Der var intet urimeligt i denne antagelse; ti den sum af energi, som et legeme, der bevæger sig med stor hastighed, kan omsætte i varme, hvis det pludselig stanses, er forholdsvis overordentlig stor. Saaledes har man regnet ud, at et kilo kul, der slippes ned paa solen fra matematikernes yndlings-punkt, uendeligheden, vil frembringe en 6000 gange saa stor varme, som det vilde have gjort, hvis det brændte rolig paa solens overflade. Med andre ord, hvis der faldt et kilo stof hver time fra en uendelig afstand ned paa hver kvadrat-meter af solens overflade, saa vilde der omtrentlig frembringes den varme, solen nu har. Hvis man derimod tænker sig, at dens varme underholdes ved forbrænding

af et i ro liggende brænde-material, saa vilde der af dette opbruges syv tons for hver kvadrat-meter i hver time for at frembringe samme virkning.

Naar man saa hen til det bombardement, jorden er udsat for af disse meteoriter, saa syntes det ikke saa helt urimeligt, at den store sol-masse kunde tiltrække den til bevarelse af dens varme nødvendige mængde fremmede legemer. Den af dr. Mayer givne forklaring paa solens hvid-glødende tilstand blev derfor paa de fleste hold antaget som rigtig. Men saa begyndte astronomerne ikke lang tid efter at anstille betragtninger med hensyn til den stof-mængde, som der jo ifølge denne hypotese stadig maatte tilføres vort sol-system, og som særlig maatte ophobe sig i nærheden af solen. Og saa fandt de ud, at denne uhyre masse stof paaviselig maatte virke forstyrrende paa de indre planeters løb.

Saa maatte man se til at finde en anden kilde til solens energi. Den blev straks funden af en anden berømt tysk videnskabsmand, nemlig Helmholtz, der gjorde opmærksom paa, at det faldende stof, hvorved varmen skulde avles, lige saa godt kunde være inde i solens egen substans som udenfor, med andre ord, at sammentrækning af solens opvarmede legeme er tilstrækkelig til i lang tid at frembringe den nødvendige varme. Og da den mod solens centrum faldende stof-mængde er overmaade stor — nemlig solens samlede masse —, saa behøver, teoretisk seet, sammentrækningen ikke at være synderlig stor.

Ved første øiekast syntes denne forklaring lidt underlig; for efter den skulde altsaa, som lord Kelvin paapegede, solen trække sig sammen, fordi den afkjøles, og opvarmes igjen, fordi den trækker sig sammen. Men denne proces er ikke saa urimelig alligevel; ti det ligger ikke deri, at der blir et overskud af varme i solens masse i sin helhed, men netop det modsatte. Det, der søges, er en forklaring paa, at den varme-frembringende evne holder sig nogenlunde uforandret i en lang, men ikke uendelig tid. Helmholtz forestillede sig solen som et glødende legeme, der stadig afkjøles; paa grund af sammentrækningen vedligeholder den imidlertid omtrent den samme temperatur en lang, men dog begrænset tid; senere hen vil imidlertid massen, fordi den efter hvert afkjøles, blive først flydende, saa fast, indtil den sluttelig blir en »død« klode. Og ikke nok med det; men det blev ogsaa muligt at beregne den tid, inden hvilken denne kulmination sandsynligvis vilde finde sted. Man havde blot at beregne den totale sum af varme, der kunde avles af hele vort sol-systems masse, naar den faldt mod solens centrum fra

»uendeligheden«. Hvis man antager, at den nu fra solens overflade udstraalende varme-mængde har været den gjennemsnitlige ogsaa før i tiden, saa vil en simpel division give antallet af aar, der svarer til det fra først af for haanden værende varme-forraad. Dette forraad vil være opbrugt, naar massen kommer i stadig ligevægt som et fast legeme rundt solens centrum, et legeme, der ikke længer trækker sig sammen, — omtrent som vor jord for nærværende.

Denne beregning er udført af lord Kelvin, professor Tait og andre, og resultatet var ganske overraskende. Man fandt, at solens varme i al fald ikke kunde vare længer end 25 millioner aar. Da dette resultat blev offentliggjort, brød der en sand storm løs. Hele den geologiske og biologiske verden var fluksens i fyr og flamme. For to eller tre generationer tilbage kastede man sten paa enhver, der vovede at antyde, at sol-systemet kunde være mer end 6000 aar gammelt; nu haanede og spottede man forsøget paa at begrænse vor klodes liv til usle 15 eller 20 millioner aar.

Men der blev snart gjort mange indvendinger mod denne sammentræknings-teori. Bl. a. henlede professor Lockyer opmærksomheden paa en anden varme-kilde, nemlig den kemiske forbindelse af elementer, der hidtil havde eksisteret adskilte, og det blev endog slaaet paa, at denne kilde alene muligens kunde være tilstrækkelig til at forsyne solen med den nødvendige varme. Da man i det hele taget fandt, at forholdene paa solen var altfor vanskelige at faa greie paa, forflyttede man scenen fra solen til jorden.

Man prøvede nu forskjellige metoder for at bestemme jordklodens alder. Geologerne søgte at beregne den tid, det maatte have taget at aflagre det grundfjeld, som nu udgjør det meste af jordskorpen. Naar man undersøger mængden af det slam, en stor flod aflagrer ved sin munding, faar man bestemt, hvor meget jord der bortføres fra det land-omraade, hvorfra floden og dens tilløb henter sit vand. Saaledes fandt Humphrey og Abbot, at Mississippis vand-distrikt synker gjennemsnitlig 1 meter i 18,000 aar. De aflagrede bestanddele ophobes naturligvis i den mexikanske bugt. Hvis derfor dette angiver den gjennemsnitlige hurtighed, hvormed aflagringen har gaaet for sig ogsaa i fortiden, og hvis man kjendte aflagringernes samlede tykkelse, saa vilde et simpelt regnestykke fortælle os jordskorpens alder, siden de første fastlande blev dannede. Men, desværre, disse »hvis« taarner sig her op som uoverstigelige fjelde, — det er netop disse væsentlige faktorer, som man ikke kjender. Ikke desto mindre paastod geologerne, at de havde fundet ud, at det opbyggende og nedrivende arbeide, som endnu vedvarer, for ikke at tale om fordums

omvæltninger, ikke kunde have gaaet for sig i løbet af mindre end fra 25 til 50 millioner aar.

Dette overslag vilde blot være blet lidet paaagtet af fysikerne, hvis der ikke siden var blet gjort en anden beregning fra deres eget hold, og som ledede til end mere overraskende resultater. Denne beregning, der udførtes af lord Kelvin, grundede sig paa maalinger af jordens varme-tab. For saa vidt lignede denne metode den, der tidligere blev anvendt for solens vedkommende. Men resultatet var meget forskjelligt fra det tidligere opnaaede; ti lord Kelvin fandt, at siden jordens skorpe var dannet, var der hengaaet mellem 100 og 200 millioner aar.

Hermed endte striden; for selv den mest nidkjære geolog eller biolog vilde have nøiet sig med bare en brøkdel af denne tid. Men hvorom alting er, saa har disse forsøg godtgjort, at alle beregninger, baserede paa hvilke som helst tilgjængelige kjendsgjerninger, er lidet bedre end raa gjætninger. Længe før disse beregninger blev udførte, havde ogsaa geologerne paavist, at jorden er meget, meget gammel, — og hermed faar vi foreløbig lade os nøie.

Selv om saaledes disse regne-forsøg har forfeilet sit egentlige maal, saa har de dog ført til vigtige resultater paa andre omraader. For at nævne blot et af disse, blev lord Kelvin herunder ledet til sin berømte beregning over jordens struktur, hvori han beviste, at jorden gjennemsnitlig maa have en fasthed som staalet for at kunne modstaa den tiltrækning af maanen, som bevirker flod og ebbe. Hopkins havde i virkeligheden allerede i 1839 gjort en noget lignende beregning, hvorved han paaviste, at jordskorpen i det minste maatte have en tykkelse af mellem 1200 og 1600 km. Men geologerne agtede lidet paa denne beregning, og ideen om en tynd skorpe over et flydende indre er vedblet at være den ortodokse geologiske lære. Siden lord Kelvin offentliggjorde sine undersøgelser angaaende dette emne, har han vundet temmelig almindeligt gehør for den paastand, at jordens skorpe ikke har kunnet dannes, førend massen var blet fast helt igjennem, eller i hvert fald ikke før der var blet ophobet en skive af fast materie fra midtpunktet til omkredsen. Det er dog fremdeles et aabent spørsmaal, i hvad forhold de mellemrum, der er fyldte med smeltet masse, nu for tiden staar til de faste bestanddele, og derfor ogsaa, i hvilken udstrækning jorden vil blive gjenstand for yderligere sammenskrumpning og dermed følgende overfladekrumninger. At der gives slige mellemrum, bevises daglig ved de vulkanske fænomener. Saaledes er altsaa den gamle, gjængse teori om jordskorpen blet afløst af en kompromis-teori, der ikke helt om-

styrter den første, — og vi er endnu langt fra at have nogen bestemt kundskab om jordens indre.

Naar der hersker saa stor usikkerhed angaaende de fundamentale problemer om jordens fortid og nutid, er det ikke saa underligt, at der findes endnu langt talrigere problemer med hensyn til dens fremtid. Efter professor Darwins beregninger truer saaledes maanen med en vakker dag at komme farende ned paa jorden igjen med ødelæggende virkning. Men Darwin siger rigtignok selv, at regningen ikke er at lide paa; ti han opererer med størrelser, der meget godt kan være rent feilagtige. Og det samme kan maaske siges om alle de hypoteser, der er blet opstillede angaaende jordens fremtidige skjæbne. Det er f. eks. blet sagt, at vor dag en gang i fremtiden vilde blive saa lang som en maaned, og endnu senere saa lang som et aar, — at alt vand til slut vilde sive ned i dybet, og at al luft vilde flyve bort i himmel-rummet, saa at vor klode blev lige saa fri for vand og luft som maanen, — og endelig at æter-friktionen, om der eksisterer nogen saadan, eller i mangel deraf meteor-friktionen, vilde bringe jorden tilbage til solen. Men i alle disse forudsigelser er der usikre faktorer, der ødelægger beregningerne og gjør resultaterne tvilsomme. Det faar blive et nyt aarhundreds sag at trænge dybere ind i den kosmiske videnskabs hemmeligheder.

— Som vi ved, hersker gravitationen som en alt omfattende lov gjennem hele universet. Hvad er nu egentlig gravitation for noget? Herpaa kan kun gives det svar, at der er ingen, som ved det. Nutidens klogeste fysiker vil forsikre, at han ved absolut intet om gravitationens »hvorfor«, — at han ikke er mer istand til at forklare, hvorfor en sten, der kastes op i luften, falder tilbage igjen til jorden, end den gut kan, som kaster stenen.

En del spekulative videnskabsmænd har bestræbt sig for at hitte paa en brugbar forklaring. Vi skal her blot fæste os ved to af disse forsøg, hvoraf dog det ene ikke har stort mere end historisk interesse. Det første af disse forsøg er Le Sage's saakaldte ultra-mundane atomhypotese, det andet er baseret paa teorien om en slags hvirvelbevægelse hos materien.

Le Sage's teori antager, at hele universet er fyldt med uendelig smaa partikler, der flyver afsted i rette linjer og i alle retninger med utrolig hastighed. Enhver stof-masse i universet bombarderes uafladelig af disse partikler; men hvilke som helst to masser, der ikke berører hinanden, beskytter hinanden gjensidig mod et vist antal af partiklerne, og følgen heraf vil være, at de ved disses stød paa modsatte sider drives mod hverandre. Dette gjælder ikke blot to

masser, men et hvilket som helst antal masser, kort sagt, alt stof i universet. Om denne hypotese skal due noget, er det nødvendigt at antage, at de »ultra-mundane« partikler er i besiddelse af absolut elasticitet, saa at de kastes fra hverandre igjen, naar de træffer hverandre, uden at tabe noget af sin hastighed. Ligeledes blir man nødt til at antage, at al for berøring modtagelig materie har en yderst udpræget maske-lignende bygning, saa at en stor del af partiklerne gaar tvers igjennem legemerne, uden egentlig at støde an mod disses substans. Denne forudsætning er nødvendig, da gravitationen ikke tager noget hensyn til legemernes rumfang, men blot til deres masse. Saaledes kan et legeme med stort rumfang være bygget af et saa løst maske-værk, at det stanser blot forholdsvis faa af de flyvende partikler og derfor graviterer svagt eller, for at bruge et mere bekjendt udtryk, er let af vægt.

Dette er at hobe hypoteserne sammen paa en temmelig freidig maade, og det er maaske ikke saa underligt, at Le Sage's opfatning i begyndelsen kun vakte liden interesse. Hans hypotese blev fremsat for omtrent et aarhundred siden, men førte i to eller tre generationer en ubemærket tilværelse. Filosoferne i den første halvdel af det 19. aarhundred søgte fortvilet efter en rimelig forklaring paa gravitationen, men uden at finde nogen, skjønt Faraday længe eksperimenterede i haab om at kunne opdage en eller anden forbindelse mellem gravitation og elektricitet eller magnetisme. Men ikke lang tid efter aarhundredets midte, da en ny dynamisk videnskab dukkede op, og fysikerne bestræbte sig for at forklare alle fænomener ved hjælp af stof i bevægelse, blev Le Sage's teori gjenoplivet og optaget til drøftelse. Denne teori havde jo i det minste den fortjeneste, at den prøvede at forklare kjendsgjerningerne, uden at støde an mod nogen kjendt mekanisk lov, og det var mer, end man kunde sige om mange andre gisninger angaaende dette problem.

Senere er der dog fundet en anden forklaring, som ogsaa opfylder denne betingelse. Det er en forklaring, der ligesom de fleste andre fysiske spekulationer i den siste tid grundes paa hypotese om hvirvel-atomet og antydes af de spekulationer, der gaar ud fra, at elektricitet og magnetisme beror paa en slags spænding eller vridning i universets æter-stof. Den antager, at gravitationen ogsaa er en form af spænding i denne æter, en spænding, der kan lignes med en sugning, som hvirvel-atomet udøver paa den æter, hvori det ligger. Efter denne opfatning er gravitationen ikke et stød udenfra, men et drag indenfra, den beror ikke paa ydre indflydelser, men er en egenskab ved selve materien. Opfatter man forholdst paa denne maade, blir

gravitationen stillet i linje med elektricitet, magnetisme og lys. Men her ophober vi jo rigtignok som før den ene hypotese paa den anden. Imidlertid er en hypotese, der ikke støder an mod nogen kjendt lov, jo altid værd at høre. Men nogen bevist teori er den ikke.

Den samme forsigtighed maa anbefales ogsaa lige over for de mange andre — tildels meget tiltalende — fysiske spekulationer, der grundes paa teorien om hvirvel-atomet. Lord Kelvin siger: »Hvirvelteorien er bare en drøm. Da den selv er ubevist, kan den intet bevise, og alle gisninger, som grundes paa den, er blot drømme om en drøm.« Det faar blive fremtidens sag at afgjøre, hvor vidt teorien holder stik eller ei.

Hvad affinitet (tiltrækning) mellem atomer egentlig er for noget, ved vi heller ikke. Om vi antager, at den kraft, der holder atomerne sammen, er den samme, som vi hos større legemer kalder gravitation, kommer vi ikke gaadens løsning nærmere for det; ti gravitationen selv er jo det største mysterium. Og end videre, hvoraf kommer det, at de forskjellige slags atomer tiltrækker hverandre i en saa forskjellig grad? Og hvorpaa kan det bero, at de forskjellige atomer forbinder sig med hverandre i nøiagtig bestemte forhold, f. eks. et surstof-atom med to vandstof-atomer o. s. v.? Den lærdeste kemiker forstaar i grunden ikke de simpleste kemiske eksperimenter. Han kan nøiagtig forudsige resultatet af et eksperiment; men han kan ikke sige os, hvorfor det netop maa ske saaledes og ikke anderledes. Naar vi slipper et stykke sukker eller salt op i en skaal vand, saa siger vi, at det opløses. Men hvad vil det sige, at noget »opløses«? Professor Ostwald siger, at sukker-molekylerne glider ud over alt mellem vand-molekylerne uden nogen som helst kemisk virkning. Mendelejev forkaster denne rent mekaniske forklaring og mener, at opløsningen er et kemisk fænomen. Men disse to forklaringer udelukker gjensidig hinanden, og ingen kan sige bestemt, hvilken af dem er rigtig, om overhode nogen af dem er det.

Hvordan er de kræfter beskafne, der holder et legemes molekyler sammen? Og hvorfor er nogle stoffe saa fast, andre saa løst sammensatte? Hvorfor opløses ikke et stykke jern lige saa let som et stykke sukker i en skaal vand? Gisninger kan man ganske vist lave saa mange man vil af; men nogen holdbar løsning paa alle disse gaader opnaar vi ikke, før vi ved meget mer, end vi nu gjør, om de mellem molekylerne virkende kræfter og om den molekylære bygning i det hele taget. Med hensyn til dette siste er undersøgelserne for øvrigt allerede i fuld gang, og resultaterne er delvis meget løfterige. I de siste ti eller femten aar har professor van 'tHoff i Amsterdam (nu

i Berlin) særlig studeret atomernes rum-forhold med det resultat, at den saakaldte stereokemi har vundet en fast position. Molekylarforholdet hos de forskjellige kulstof-forbindelser har han især ofret sin opmærksomhed.

I kundskaben om atomer og molekyler har det 19. aarhundred gjort store fremskridt; men der er paa dette gebet endnu overmaade meget, der ligger indhyllet i et — forhaabentligvis ikke ugjennemtrængeligt — mørke.

— I det minste i et af de talløse stjerne-systemer er der kommet en tid, da der paa overfladen af en af de mindre medlemmer af gruppen er opstaaet visse atom-forbindelser, der har dannet, hvad vi kalder levende materie. Et spørsmaal, der melder sig af sig selv, er nu, om der bor levende væsener ogsaa paa andre kloder end vor. Dette spørsmaal har interesseret videnskaben i høi grad; men man kan ikke sige, at man er kommen løsningen synderlig nær. Ved første øiekast skulde det synes, at der paa planeterne — der jo saa noget nær er underkastede de samme betingelser som vor jord — ogsaa maa være kommet eller vil komme en tid, da der opstod eller vil opstaa liv paa deres overflade. Men noget bestemt svar paa dette spørsmaal kan videnskaben endnu ikke give.

Ligeledes er det et aabent spørsmaal, der ofte er blet drøftet, om atom-udviklingen blot en gang har ført til dannelsen af »vitale« forbindelser paa vor klode, eller om denne proces har gjentaget sig mange gange, maaske uophørlig gaar for sig den dag idag. Det er ganske sandt, at den moderne videnskab har svært lidet til overs for ideen om »selv-avling« under de nuværende forhold. Man har jo f. eks. nu klart nok bevist, at bakterierne og andre lavt staaende livs-former ikke opstaar »af sig selv«, som man før troede, men har sit bestemte ophav. Men problemet er derfor slet ikke løst. Hvem kjender betingelserne for, at atomerne skal danne »vitale« forbindelser? Maaske stærkt tryk kan være en af disse betingelser; og for alt det, vi ved, kan gjerne »selv-avling« af levende protoplasma foregaa ustanselig paa bunden af de store oceaner. Dette er selvfølgelig blot en mulighed. Man kan jo lige saa godt antage, at der er opstaaet liv kun en gang paa vor jord, og at saa al senere udvikling er udsprungen af denne ene kilde.

Hvor lang tid har denne udvikling fra »ikke-vitalt« til »vitalt« stof taget? Et sekund eller hundred millioner aar? Ja, det ved man heller ikke. Vigtigere end dette spørsmaal om tiden er imidlertid problemet om, hvorledes denne udvikling er gaaet for sig. Hvis man antager, at denne proces beroede paa en afbrydelse af de i universet

almindelig herskende kræfter, flytter man spørsmaalet om livets oprindelse helt udenfor videnskabens omraade. Enhver videnskabsmand, der har et vidt syn og kan tænke klart og fordomsfrit, maa ledes til den opfatning, at det angivelige, dybe svælg mellem levende og død materie ikke er andet end et paafund, der skyldes menneskelig fordom. Der er intet saadant sprang i den kosmiske udvikling, — der er intet brud paa atomernes indre forhold, hvad enten de saa flyder i rummet som en »ild-taage«, eller de samles i en menneskehjerne. Og det skulde ikke synes absolut faafængt at nære forventning om, at man en gang i fremtiden kan komme saa langt, at man i laboratoriet blir i stand til af uorganiske stoffe at danne levende materie, — saaledes som det en gang skeede for aartusener tilbage og muligens endnu sker paa de store hav-dybder.

Mange vil visselig studse lidt over denne gisning og finde den formastelig. Men denne slutning er ikke formasteligere, end man for hundred aar siden syntes den hypotese var, at mennesket ved hjælp af »naturlige love« alene har udviklet sig fra den laveste organisme.

Men fraseet dette spørsmaal har nutidens videnskab alligevel nok at gjøre med andre biologiske problemer. Vi behøver ikke at gaa længer end til spørsmaalet om, hvorledes blandt de eksisterende livs-former det ene slægt-led kan følge paa det andet. Siden læren om den organiske evolution fik fast fod, har man havt det svært travlt med arveligheds-problemer. Disse biologiske spørsmaal er under den moderne videnskabs behandling nærmest gaaet over til at blive celle-problemer, og man har derfor ivrig kastet sig over studiet af cellen og dens virksomhed.

Flere teorier er blet forsøgte angaaende cellens indre bygning og dens formering. Det har vist sig, at cellens struktur er forbausende indviklet, og paa dette punkt er der endnu mange gaader at løse. Noget af det, der er vanskeligst for os at forstaa, er, hvorledes et eneste mikroskopisk æg kan indeslutte i sig alle muligheder for et med de mangfoldigste egenskaber udrustet, voksent individ. At ægget virkelig er i besiddelse af en saadan indre kraft, er noget, enhver biolog har sikker erfaring for; men ingen har hidtil formaaet at opstille en endog blot tilnærmelsesvis brugbar forklaring.

Gaar vi over fra at behandle cellen som individ til at betragte den levende organisme, der er sammensat af mange celler, finder vi ogsaa her en hel del uløste problemer, som er gjenstand for biologernes ivrigste forskning. Saaledes vil evolutionisten — saa sikker han end er med hensyn til sit almindelige standpunkt — komme i vildrede

naar han nøiagtig skal angive de forskjellige formers afstamning. Man ved f. eks. endnu ikke sikkert, hvilken orden af de hvirvel-løse dyr der indeholder den type, hvorfra hvirvel-dyrene stammer; paa dette punkt staar flere anskuelser skarpt mod hverandre og gjensidig udelukkende hverandre. Og den samme menings-forskjel hersker der angaaende spørsmaalet om, hvilken orden af de lavere hvirvel-dyr der har været pattedyrenes forfædre. Og blandt pattedyrene selv er der flere ordener, saa som hvalerne, elefanterne og mennesket selv, hvis nærmeste afstamning den moderne palæontologi ikke kjender.

Der gives dog ogsaa andre spørsmaal, der — fra et menneskeligt standpunkt seet — har endnu større betydning end de ovenfor nævnte, og som angaar menneskenes egen historie og udvikling. Disse problemer er nu i den senere tid blet optagne til drøftelse inden antropologien, en videnskab saa indviklet og vidtrækkende, at man endnu ikke nøiagtig har kunnet fastslaa dens rette grænser. Denne nye videnskabs formaal er at sammenfatte de resultater, der er vundne inden flere beslægtede videnskaber — palæontologi, biologi, medicin o. s. v. —, under den menneskelige histories og den menneskelige lykkes synspunkt. Til den ende studeres de forskjellige menneskeracer med hensyn til deres fysiske eiendommeligheder, deres aandelige og moralske træk, deres skikke, sæder, sprog og religion. Der er allerede indsamlet en masse kjendsgjerninger, som antropologerne er ivrig beskjæftigede med at ordne og bearbeide. Resultatet af dette nu paagaaende videnskabelige arbeide vil sandsynligvis blive, at man faar fastslaaet flere vigtige, almindelige love, der atter maaske i sin tid kan bringe sociologien eller studiet af de menneskelige samfundsforhold til at antage rang af en virkelig videnskab. Antropologien staar omtrent i samme stilling nu ved slutningen af det 19. aarhundred som palæontologien ved slutningen af det 18. aarhundred, og vi faar haabe, at den unge, lovende videnskab, — der rummer saa mange uløste gaader —, vil gjøre lige saa store og hurtige fremskridt, som palæontologien har gjort.

Kulde-perioden i mai
og dens formodede aarsag.

Det er meget almindeligt, at der om vaaren, naar der har hersket en forholdsvis høi temperatur, pludselig indtræffer en kuldeperiode, der varer i nogen tid, og som tildels kan være meget

generende. Naturforskerne, navnlig meteorologerne, har i lang tid søgt at finde aarsagen til dette paafaldende fænomen, og der er fremsat flere formodninger, som har større eller mindre sandsynlighed. Man har saaledes antaget, at den lave temperatur, der indtræffer om vaaren, har sin aarsag deri, at en meteor-sværm, der løber om solen, ved denne tid befinder sig mellem jorden og solen og derved skygger for denne og berøver os en del af solvarmen. Man vil ogsaa have iagttaget en saadan meteor-sværm, f. eks. vaaren 1845. Imidlertid optræder ikke kulde-perioden alle aar til samme tid, ligesom heller ikke den periodiske tilbagevenden af den antagne meteor-sværm har stadfæstet sig. Man har forøvrigt i tidligere tider været tilbøielig til at forklare meteorologiske fænomener ved kosmiske begivenheder, d. v. s. saadanne, der foregaar i det fjerne verdensrum, medens man i de senere aar, da meteorologien har gjort store fremskridt, forklarer veirforholdene, navnlig da ogsaa temperaturens afveksling, som en følge af de forandringer og strømninger, der foregaar i jordens luftkreds; derfor har man ogsaa nu forladt den ovennævnte hypotese om aarsagen til den pludselig optrædende kulde om vaaren og søgt at forklare temperatur-nedsættelsen paa anden maade, der har mere sandsynlighed. Man har saaledes betragtet smeltningen af store is-masser i det nordlige Europa, navnlig paa floden Dvina og dens bifloder, som aarsag dertil. I hele 6 maaneder er alle dens bifloder og vand-tilløb, et omraade af 1 million kvadrat-kilometer belagt med is, og uhyre snemasser ophober sig paa dette landomraade. Førend isen paa Dvina er opbrudt, har disse sne- og is-masser intet afløb, og dette sker i almindelighed i begyndelsen af mai samtidig med is-løsningen i det Hvide Hav. Disse egne kan blot fra vest og sydvest faa varme luft-strømninger, og den kolde luft maa da strømme nærmere jorden fra nordøst; derfor skulde temperatur-forminskelsen i en del af Europa og ogsaa i vore egne være forbunden med en dreining af vinden fra vest til nord og nordøst; derfor vil man paa høiere beliggende steder ikke føle noget af denne vaar-kulde, og ved hav-kysterne vil vandfladen udjevne temperaturen.

Imidlertid er heller ikke denne forklaring antaget som fuldt ud tilfredsstillende, da det viser sig, at der ogsaa indtræffer kulde-perioder i mai og juni, og man tror nu at kjende temmelig godt dens nærmeste foranledning. Den indtrædende lavere temperatur har sin aarsag deri, at der med vaarens og sommerens begyndelse pleier at danne sig et omraade af høiere temperatur og lavere luft-tryk i det sydøstlige Europa, navnlig over Ungarns sletter, hvilket har til følge,

at der i en stor del af Mellem-Europa hersker nordøstlige luftstrømninger med en skyfri himmel; temperaturen synker derfor betydelig om natten, da sol-straalingen om dagen endnu ikke kan frembringe noget kjendeligt overskud.

Som nævnt forekommer ogsaa tilbagefald af kulde i juni, men dette mærkes ikke saa meget, fordi temperaturens minimum paa grund af den tidligere stærke straaling endnu holder sig langt over frysepunktet. Kulde-perioden i mai og juni er altsaa i principet overensstemmende fænomener, men mai-kulden føles stærkere, fordi mai maaned danner overgangen fra vinter til sommer og kan bringe frost og rim. I april maaned pleier der ikke at ske saadanne tilbagefald af kulde. Herved finder vaarkulden sin utvungne, naturlige forklaring, selv om man endnu ikke kjender den siste aarsag til afvekslingen i luft-tryks-fordelingen.

* * *

I specielle tilfælde har man vistnok fundet en forbindelse mellem telluriske (jordiske) og kosmiske begivenheder, saaledes med fuld bestemthed mellem ebbe og flod og maanens løb, videre mellem variationen af jord-magnetismen, nordlysenes optræden og solpletterne. I første tilfælde ligger aarsagen i tyngdekraften, i siste tilfælde kjender vi blot den kjendsgjerning, at fænomenerne optræder samtidig, men kjender ikke aarsagen. Ogsaa det modsatte er allerede skeet, nemlig for stjerneskuddene, hvis kosmiske oprindelse er paavist. Imidlertid tør ingen af disse tilfælde anføres som støtte for, at den nævnte temperatur-veksling har en kosmisk oprindelse eller har sin aarsag i begivenheder ude i det fjerne himmelrum; ti her er forbindelsen funden paa den eneste sikre vei, nemlig ved iagttagelse, samling af kjendsgjerninger og logisk tænkning og ikke ifølge blindt hen udtalte paastande; denne metode anvender den ægte naturforsker, medens nogle befatter sig med at lave hypoteser. Et væsentligt kjendemærke ved hypotese-smedene er, at de paa forhaand vil give en forklaring af et fænomen, som de endnu ikke har iagttaget tiltrækkeligt. Den derimod, som beskriver et fænomen fuldstændigt og rigtigt, har allerede dermed leveret den halve forklaring.

S. A. Ramsvig.

Piet Uijs.

Fortælling fra burernes nybygger-tid.

(Af C. W. H. van der Post. Oversat fra hollandsk).

(Fortsættelse).

Det var næsten middag, da vore venner forlod Potgieter. De mærkede en vis uro i leiren og skulde snart opdage, hvad der var aarsag dertil. En skare ryttere nærmere sig i langsomt tempo. Man imødesaa den med glad forventning, ti man havde gjennem kikkerten opdaget, at det var hvide, altsaa venner. — En del mænd, hvoriblandt Uijs, havde sadlet sine heste og redet de kommende imøde. Omtrent en mils vei fra leiren mødtes de. Alle steg af hestene, og glædes-skud forkyndte snart folkene i leiren modtagelsens hjertelige karakter.

Den ankomne rytter-flok bestod af seksti hvide foruden achterruiterne. De anførtes af Andries Besters og var komne for at hjælpe sine brødre mod Dingaan. De havde opslaaet sin leir i egnen ved Thaba N'chu i høvdingen Morokas land, da Kaspar Strijdom bragte dem de første underretninger om blod-badet i Natal.

Uden lang overveielse besluttede de sig til at ile sine brødre til hjælp, og de begav sig straks afsted bevæbnede med rigeligt krudt og bly.

I leiren var der stor fryd, ti med en saadan forstærkning var man sikker paa at seire over Dingaan. Bester fortalte desuden, at der var sendt bud fra N'chu til kolonien for at underrette de derboende brødre om blod-badet. Han var sikker paa deres bistand og troede, at man snart kunde vente hjælp og understøttelse derfra.

Og det viste sig, at han ikke havde taget feil. Ti neppe havde kolonisterne hørt om sine brødres tab, før de drog afsted med vaaben og levnets-midler.

Men vi vil atter optage vor fortællings traad.

Medens Cilliers og van Staden havde dannet et komplot — om man kan kalde det saa — for at opretholde freden i leiren, tilbragte Uijs hele morgenen i dybe tanker.

Han spurte sig selv, om det ikke vilde være rettest af ham at træde tilbage og give Potgieter sin stemme. Hans hjerte raadede ham til at lade alle ærgjærrige planer fare, men hans skarpe forstand sagde ham, at uenigheden paa den maade ikke vilde blive bilagt; det vilde fremdeles ulme, indtil det en vakker dag slog ud i lys lue.

Hvad den fælles overbefaling under opsigt af krigs-raadet angik, saa var han bange for, at modsigende befalinger kunde komme til at bringe uro og forvirring i leiren.

Men alle grublerier bragte intet resultat. Og tilsist fandt han ud, at det var det beste at aftale nærmere med Cilliers og van Staden, naar de mødtes iaften og saa handle efter omstændighederne.

Uijs saa forskrækket op, da foruden de to venner, han ventede, ogsaa Maritz og Potgieter om aftenen traadte ind i hans telt.

De var neppe komne ind, før Potgieter ilede hen til Uijs med udstrakt haand.

»Neef Pieter,« sagde han, »jeg er nærmest kommen for at gjøre god igjen den uret, jeg har gjort mod jer. I et ubehersket øieblik har jeg i nærvær af disse og andre venner udtalt, at I var kommen hid for at fortrænge mig. Det gjør mig hjertelig ondt, at jeg uden spor af grund har sagt dette, og jeg tager mine ord fuldstændig tilbage. Tilgiv og glem mine ord, og lad os være venner igjen som før.«

Potgieters mandige aabne forklaring forfeilede ikke sin virkning paa Uijs. Han svarede:

»Neef Hendrik, jeg vil ikke lyve. Jeres omtale har krænket mig dybt. Men I har gjort, hvad en ærlig mand kan gjøre, for at oprette en begaaet feil. Med glæde rækker jeg jer broder-haanden. Alt skal være glemt og tilgivet, og naar den dag kommer, da vi staar ligeoverfor fienden, vil vi kjæmpe ved siden af hinanden som venner.«

»Gud give jeres forbund sin velsignelse,« sagde Cilliers; »og nu, mine venner, maa vi tale om det, der er af større vigtighed for os. Til hvilket resultat er I kommen, kommandant Uijs?«

Gert Maritz kom Uijs i forkjøbet og svarede:

»Da jeg er den ældste af de tre, som der er tale om at tage til anfører, maa det være mig tilladt først at udtale mig. Jeg har besluttet mig til at træde fuldstændig tilbage, og erklærer mig villig til at underkaste mig enhver bestemmelse, som krigs-raadet maatte tage, samt at følge den anfører, som blir valgt. Jeg haaber, at mine to kolleger ikke staar tilbage, men vil følge mit eksempel og føie sig i, hvad flertallet maatte beslutte.«

»Det gjør mig inderlig ondt,« sagde Uijs, »at oom Gert ikke vil modtage valg. Jeg har hele tiden været villig til at underkaste mig stemmeflertallet og skulde gjerne, især nu, staaet under oom Gert.«

»Brødre,« sagde Potgieter, »jeg vilde gjøre jer og mig selv uret, dersom jeg lod jer være i den tro, at jeg er villig til at anerkjende nogen anden som kommandant-general. Og jeg gjentager det endnu en gang her, at før jeg gjør det, forlader jeg heller treket. Der er dog vist mig en udvei, som jeg agter at følge, nemlig den, at kommandant Uijs og jeg sammen overtager kommandoen, og begge adlyder krigs-raadets befalinger.«

»Har I overveiet faren ved denne plan?« spurte Uijs.

»Neef Pieter, jeg undervurderer ikke denne,« svarede Potgieter, »men dersom vi begge fast beslutter os til at handle broderligt og enigt, saa haaber jeg det beste og frygter ingen fare. Jeg tror endogsaa, at man paa os kan faa anledning til at anvende ordene: »To hoder er bedre end et«.«

»Godt, brødre, saa vil jeg ikke nøle længere,« raabte Uijs høit, »jeg stemmer for. Neef Hendrik og jeg overtager altsaa den fælles ledelse, og naar vi begge alvorligen stræber henimod samme maal, saa haaber jeg, at vort arbeide maa blive til hele trekets velsignelse. Nu er det bare nødvendigt, at krigs-raadet stadfæster vor overenskomst.«

»Og at Herren vor Gud lægger sin velsignelse til,« tilføiede Sarel Cilliers med sin dybe stemme.

»Kom lad os knæle og bede Gud om hans velsignelse.«

XI.

Troldmanden Mazesis død.

Tidlig en morgenstund før solopgang skimtede man i det ubestemte halvlys en skogbevokset høi omtrent $1^1/_2$ mil fra leiren.

En gammel kaffer listede sig frem fra sit skjulested, to store granitstene, mellem hvilke han havde tilbragt natten. Han stirrede opmærksomt mod øst og sagde til sig selv:

»Snart skinner solen over sletten, da vil jeg faa vide malongaens planer.«

I den gamle zulu, hvis silhuet tegner sig skarpt mod himmelen, opdager vi en gammel bekjendt, som vi tidligere har seet i Dingaans kraal.

Det var Mazesi, seer eller troldmand hos zulu-kongen. Han, der var skyld i Manondas død, og som allerede den gang havde bevist, hvor fortrolig han var med de hvides planer i Natal. Hans enetale antydede, at han ogsaa i dag havde haab om at faa underretning om burernes planer og nærmere bestemmelser.

Men paa hvilken maade og af hvem skulde han vel faa vide disse vigtige efterretninger?

I burer-leiren var der forskjellige sorte, som stammede fra de oprindelige indbyggere i Natal. Disse var overvundne af Chaka og levede senere som slaver blandt zuluerne. Det navn, som deres efterkommere fingoerne endnu den dag idag bærer, betyder simpelthen hund og betegner tydelig nok den underordnede stilling, de indtog.

Disse indfødte var løbne bort fra deres tidligere herrer og havde sluttet sig til treket, hvor de nu tjente burerne som kvæg-vogtere. For deres paalidelighed var deres frygt en god nok garanti, men dersom de skulde komme i sine tidligere herrers vold, var de sikker paa en skrækkelig

død. For dem gaves der intet skrækkeligere væsen end troldmanden, og Mazesi havde tilfulde forstaaet at benytte sig af denne deres frygt. Det var lyktes ham at komme i berøring med flere af disse hyrder, som han kjendte fra før, mens de vogtede kvæget ude paa marken. Ved alskens trusler havde han tvunget dem til at spionere for ham i leiren. Paa den lille fjeld-knaus, hvor vi fandt ham, pleiede han at modtage efterretningerne, og netop idag ventede han vigtige nyheder.

Den gamle mand bar ingen tegn paa sin værdighed. At han var en zuluer, vilde og kunde han ikke skjule, men han havde ingen krigsprydelser. Hans vaaben bestod af »knopkierrie«, som han benyttede som stav, og den lille assegai, som han holdt i haanden, var mere et jagt-spyd end et krigsvaaben.

Mazesi vendte sig om og betragtede burer-leiren med stor opmærksomhed. »Ak, malonga!« hviskede han, »I slumrer rolig, men zuluerne vaager. I stoler paa jeres vaaben, der udspyr død og fordærvelse, men vent bare, om faa dage skal zuluernes spyd rødme af jeres blod, og deres knopkierries oversprøites af jeres hjerner. Nu blir kvæget drevet ud, snart vil mine spioner være her, og om faa dage kjender Dingaan jeres planer ligesaa godt som I selv. Da vil Chakas tid vende tilbage for zuluerne.«

Var det et tilfælde eller Guds finger, at der netop i dette øieblik red ud fra leiren en liden rytterskare, hvoriblandt Louis Nel og Dirk Uijs befandt sig? Alle tilhørte Uijs' afdeling. De skulde paa jagt og red lige henimod den haug, hvor Mazesi stod aldeles fordybet i beskuelse af leiren. Rytterne havde allerede tilbagelagt halvdelen af veien til hans skjulested, før spionen opdagede dem.

»Aha,« raabte han urolig, »det forekommer mig, at malongaen kommer lige henimod mig. Jeg for min part er sikker nok, for de kan ikke klavre over uren her med sine heste, og jeg behøver bare at skjule mig en liden stund, indtil de er redne forbi eller tilbage. Men det vilde ikke være raadeligt for mine spioner at søge mig her nu.«

Han lagde sig paa jorden under krattet og kunde gjennem løvverket iagttage hver bevægelse af rytterne.

Vore ryttere havde netop naaet foden af haugen, da Nel sagde:

»Her gjør vi holdt en stund, saa klatrer jeg op paa denne koppie *) og undersøger med kikkerten, om jeg skulde øine noget vildt.«

Dermed steg han af hesten.

»Vent, oom Louis, vi gaar med,« raabte flere af rytterne, blandt dem Dirk. De fulgte Nel, der allerede med raske skridt klatrede opover.

Mazesi saa med skræk sin fare, men fandt hurtig ud en list. Han manglede ikke mod, og i nødsfald var han beredt paa at forsvare sit liv,

*) Koppie kaldes fjeld-koller, som hyppig findes paa Syd-Afrikas høislette.

saa godt han kunde. Hans første tanke var at finde et skjulested, dersom han saa blev opdaget, vilde han, da han ikke forstod deres sprog, ved tegn gjøre burerne begribeligt, at han var en flygtning fra Zululand, som søgte beskyttelse i deres leir.

Imidlertid havde burerne naaet toppen af haugen, og fra det høieste punkt oversaa Louis Nel sletten gjennem sin kikkert.

Længere nede stod Dirk, Doris Botha og endnu en del andre.

Pludselig raabte Doris Botha: »Se i fjeld-kløften bag krattet rører der sig noget!« og i samme øieblik var han allerede færdig til at fyre af.

»Skyd ikke, det er et menneske,« raabte Dirk og slog geværet af hans haand.

Nel, som hørte deres raab, sprang hurtig ned til dem.

»Sandelig sidder der ikke en sort! Kom kun frem, min kjære ven!«

Straks Mazesi skjønte, at de havde opdaget ham, og af Nels bydende holdning forstod, at han befalede ham at komme frem, krøb han, med vaaben i haand, frem fra sit skjulested. Han gjorde det med stort besvær, som om han neppe kunde røre sig af svaghed.

»Ved min bestefars hat,« raabte Nel forbauset, »det er en ægte, gammel zuluer. Hvad bestiller du her, gamle?«

Mazesi kastede hurtig sine vaaben paa jorden, dog saaledes, at han hvert øieblik kunde gribe dem igjen. Derefter saa han op mod himlen og berørte med den ene haand sit øre og med den anden sin mund, til tegn paa, at han hverken forstod, hvad burerne sagde, eller kunde svare dem i deres sprog.

»Det er sikkert en spion,« sagde en af burerne.

»Vi behøver ikke at opholde os længe for hans skyld — vi skal snart faa hodet af ham. Gaa lidt til side, saa jeg kan faa skyde ham ned.«

»Paa ingen maade!« raabte Dirk Uijs, »ser I ikke, at han har kastet sine vaaben og overgivet sig. Desuden er han gammel og affældig, vi har intet at frygte af ham.«

»Du er et barn, Dirk,« svarede den anden, »man kan ikke tage dig det ilde op, at dit hjerte endnu er blødt. Men jeg gad vide, hvis en hvid paa denne maade var faldt i hænderne paa zuluere, om han ikke straks var blet befordret hinsides.«

»Det tviler jeg ikke paa,« sagde Nel, »men det vilde være synd at dræbe den gamle mand. Vi ved forresten ikke, hvad han har at sige. Bringer vi ham til leiren, kan en tolk straks faa vide, hvad der har ført ham hid, og saa kan anførerne bestemme, hvad der skal gjøres med ham. Kom! Af jagten blir der foreløbig intet. Vi tager den gamle med os til leiren.«

Man lod nu ved tegn troldmanden forstaa, at han maatte følge med

til leiren. Mazesi syntes at forstaa og nikkede med hodet til tegn paa, at han var villig til det. Derpaa saa han sig om for at tage sine vaaben op, men Dirk kom ham i forkjøbet, tog vaabnene op og sagde:

»Nei, gamle, dem har du ikke brug for nu. Jeg skal bære dem. Din knopkierrie kan du beholde til at støtte dig paa.«

Snart drog vore ryttere, med Mazesi i midten, tilbage til leiren. De red i skridt, da troldmanden, som foregav træthed og uendelig mathed, slæbte sig langsomt afsted.

Imidlertid havde krigs-raadet samlet sig til det længe ventede møde. Det blev denne gang holdt paa en liden aaben plads i leiren. Sarel Cilliers, som atter havde overtaget ledelsen, ledsagedes af de tre mænd, som var nærmest til at blive betroet kommandant-general-stillingen. Alle tilstedeværende var glade og fornøiede, og da Cilliers bekjendtgjorde, at anførerne var komne til en fredelig overenskomst og nu kun ventede krigs-raadets stadfæstelse, jublede forsamlingen.

Derpaa forklarede han udførlig, hvorledes enigheden var kommen istand, og hvori den bestod.

Gjentagende afbrødes han af bifalds-ytringer, og han var endnu ikke færdig med sin tale, da han maatte slutte, paa grund af uroligheder fra de bagerste tilhørere.

»Hvad betyder dette?« raabte han ærgerlig, da tilhører-kredsen veg tilside og gav plads for Louis Nel og hans ledsagere, som førte Mazesi mellem sig.

»Oom Sarel,« begyndte Nel forlegen, da han saa, at Cilliers blev ærgerlig. »Vi skal ikke forstyrre, men paa jagten idag fik vi denne zuluer, og vi troede, at det var vor pligt at bringe ham for krigs-raadet saa snart som muligt.«

Alles blikke rettedes nu nysgjerrigt paa Mazesi, som, fuldstændig sin fare bevidst, anstillede sig, som om han næppe formaaede at holde sig opreist af alderdoms-svaghed og udmattelse. Han stirrede frem for sig med halvt tillukkede øine.

Piet Uijs greb ordet:

»Hvor har I fundet ham, neef Louis? Han forekommer mig at være en flygtning. Dingaan sender ikke ud som spion en affældig olding. Har han vægret sig for at følge med jer?«

»Nei, kommandant. Vi besteg den fjeld-haug, som I ser der henne paa sletten og fandt ham skjult der i en kløft. Her er alle de vaaben, han bar hos mig, han lagde dem straks fra sig.«

»Han er øiensynlig en flygtning,« sagde Gert Maritz, »og kan i saa fald kanske give os vigtige underretninger om Dingaan. Jeg foreslaar, at vi ud-

sætter vore forhandlinger en stund for ved hjælp af en tolk at faa vide, hvad den gamle har at sige os.«

Man fik snart fat paa en tolk. Da Maritz spurte zulueren, hvad han hed, svarede han med svag, næppe hørbar stemme:

»Jeg er Gaza, en af Dingaans indunaer.«

»Hvad fører dig hid i nærheden af vor leir?«

»Ak, inkoose! *) Det vilde tage lang tid og overstige mine kræfter, hvis jeg skulde fortælle dig alt, hvad der er vederfaret mig i de siste par dage. Jeg er afkræftet af sult og træthed. Da Dingaan vilde dræbe burerne i Umkungunhlovo, advarede jeg og Manondo ham mod dette forræderi, og det har han aldrig tilgivet os. Straks efter lod han Manondo slaa ihjæl med knopkierrier af sit eget regiment. For faa dage siden fandt atter en raadslagning sted. Jeg raadede kongen indstændig til at forsøge en fredelig overenskomst med jer, Han blev rasende og sagde, at jeg var en malonga i zulu-legeme, og befalede mig straks at forlade mødet og begive mig til min kraal. Endnu den samme aften bragte en af mine venner mig det budskab, at Dingaan havde besluttet at lade mig dræbe den næste morgen ved solopgang. Jeg flygtede straks. Hvorhen skulde jeg vende mine skridt? Jeg har hørt, at I er et ædelt folk, hos hvem der ogsaa er naade at finde for fiender, og jeg flygtede i den retning, hvor jeg haabede at træffe jer. Fire dage og nætter har jeg drevet omkring forfulgt af mennesker og vilde dyr.

Imorges var det ude med mine kræfter, og kun ved den største anstrengelse naaede jeg toppen af fjeldet for at faa hvile ud der. Jeg var sovnet ind, da dine mænds stemmer vækkede mig. Jeg aabnede mine øine og se, de mænd, jeg søgte, havde fundet mig.«

Den listige troldmand havde naaet sin hensigt. Alle saa medlidende paa ham. Hos dem, der havde lidt saa meget af Dingaan, søgte et andet offer for hans raseri hjælp; han skulde ikke søge forgjæves.

»Kan Gaza give os underretning om zulu-kongens styrke og nærmeste planer?« spurte Maritz. »Du var jo induna for ganske kort tid siden, saa du ved sikkert besked om begge dele.«

»Ja, inkoose! Men tilgiv en oldings svaghed. Giv mig noget at spise, og lad mig faa lov til at hvile ud idag. Imorgen har jeg gjenvundet mine kræfter, da skal jeg fortælle alt, hvad jeg ved. Tillad mig kun at være hos dig som slave.«

Og taarerne flød rigelig fra den formentlige Gazas øine.

Man var i begreb med at efterkomme hans bøn, og Cilliers skulde netop bede en føre ham bort og skaffe ham, hvad han trængte, da Klaas Labuschagne traadte hen til ham og sagde:

*) Inkoose = konge. Saaledes tiltaler zuluerne de hvide den dag i dag.

»Oom Sarel, netop nu kom Biggar til leiren sammen med nogle zuluhøvdinger, og da han hørte, at krigs-raadet holdt møde, bad han om straks at faa foretræde; han har nemlig ting af den største vigtighed at berette. Hvad skal jeg svare ham?«

Man blev enige om straks at høre, hvad Biggar og høvdingerne havde at sige, og i bestyrtelsen over efterretningen om deres ankomst glemte man ganske troldmanden, som ikke skjønte noget af det hele.

Biggar traadte kort tid efter ind i ringen ledsaget af to kraftige, velbyggede zuluer.

Han hilste hjerteligt paa anførerne. Begge zuluerne bøiede sig og raabte det sædvanlige: inkoose. Biggar forestillede dem:

»Dette er Makoni og Dutulu, sønner af zulu-indunaen Manondo, som nylig blev myrdet af Dingaan. De har flygtet til os sammen med et par hundred mand og er fast besluttede paa at hævne sin fars død. De vil selv bringe jer vigtige meddelelser.«

Da Gaza saa zuluerne, for han sammen. Han skalv og kunde næppe staa paa benene, ikke længere af udmattelse, men af frygt. Ti hvis Makoni og Dutulu gjenkjendte ham, var det ude med ham. Han trak sig tilbage, saa langt han kunde, krøb sammen og skjulte sit ansigt med hænderne. Rigtig en sorgens skikkelse!

»Vi vil gjerne straks høre, hvad zuluerne har at berette, min herre,« sagde Potgieter til Biggar. »Ikke sandt, oom Sarel, I er enig?«

»Da jeg bad om at faa foretræde hos krigs-raadet saa snart, vidste jeg ikke, at mødet var offentligt. De meddelelser, vi har at give jer, er af den natur, at det er nødvendigt at holde dem absolut hemmelige. De kan kun gives i et hemmeligt møde og —«

Et skrig, næsten et hyl af Makoni og Dutulu afbrød den talende og bragte hele forsamlingen paa benene. Medens Biggar talte, havde Dutulu seet udover de forsamlede, og han opdagede da den sammenkrøbne zuluer. Den bøiede skikkelse syntes ham saa kjendt, men han kunde ikke straks komme paa, hvem det var. Kun et øieblik, der skulde blive skjæbnesvangert for ham, tog troldmanden hænderne bort fra ansigtet. Dutulu for sammen. Han hviskede nogle ord til sin bror. Denne vendte sig om og fra begges læber lød det:

»Mazesi, vor fars morder.«

Troldmanden var sprungen op. Han søgte forgjæves en udvei til at faa slippe bort, men han var overalt omgiven af de hvide. Med flammende øine stirrede brødrene paa ham. Makoni pegede paa ham med sit spyd og sagde til Biggar:

»Der staar Manondos morder.«

»Hvad betyder disse udbrud af zuluerne?« spurte Cilliers.

»De paastaar i denne sorte at gjenkjende sin fars morder,« svarede Biggar.

»Det kan saa være, der foregaar mange mord i Zululand, men denne kaffer er en flygtning, som har søgt beskyttelse hos os mod Dingaan. Her er han tryg, han heder Gaza og var en fornem induna.«

Biggar fortalte dette til brødrene, som ufravendt stirrede paa troldmanden. De brød ud i en haan-latter.

»Ja saa, han heder Gaza,« raabte Makoni. »En ægte zuluer skammer sig ikke ved sit navn, heller ikke denne vil gjøre det. Sig til malonga, at jeg vil nævne hans rette navn. Det er Mazesi, Dingaans øverste troldmand. Han staar i spidsen for alle de spioner, som Dingaan underholder rundt omkring i hele landet. Det var ham, der var skyld i Retiefs og hans mænds død, og at min far Manondo satte sig derimod, tilgav han ham ikke. I min nærværelse har han rettet falske beskyldninger mod min far disse blev aarsag i, at Dingaan dømte denne til døden. Han er ikke her som flygtning, men som spion. Vov at negte, at du er Mazesi, og vær for evig uværdig til at bære navnet zuluer!« raabte Makoni til slut med lynende øine til den formentlige Gaza.

Dennes holdning havde i de siste øieblikke forandret sig paafaldende. I sit raseri lod Mazesi masken falde. Istedenfor den sammenkrøbne olding stod der nu en kraftig bygget spænstig mand. Trodsig hævede han det bøiede hode, og øinene, der nylig var glansløse og matte, straalede ganske.

»Du taler sandt, Manondos søn,« raabte han, »jeg vil ikke længere skjule mit navn, jeg er Mazesi, som du siger.«

»Der hører I alle,« raabte Makoni, »hans egne ord dømmer ham. Udlever ham til os, saa vi kan faa hævne vor fars blod.«

Den overraskede Cilliers vidste ikke, hvad han skulde svare.

Uijs greb ordet og sagde:

»Brødre, jeg tviler slet ikke paa, at manden er en af Dingaans spioner, som er kommen til vor leir for at spionere. Efter krigs-lovene er han skyldig til døden, og han maa dø. Men er det raadeligt, at styrke Manondos sønner i deres medfødte blodtørst? Lad os forhøre Mazesi, kanske han har noget at sige os. Finder vi ham saa skyldig, dømmer vi ham og fuldbyrder selv dommen.«

»Jeg tror,« sagde Potgieter, »at manden ikke alene er en spion, men ogsaa en farlig bedrager og morder. Hans egne landsmænd fordrer ham udleveret af os, for at straffe ham efter deres love. De er vore forbundsfæller og forlanger kun, hvad der er deres ret. Jeg foreslaar, at vi overgiver spionen til Manondos sønner.«

Maritz, Greijling og flere erklærede sig enige med Potgieter. Ikke en eneste stemte for Uijs' forslag.

Efter lidt nølen sagde Cilliers til Biggar:

»Vær saa snil at sige til Gaza, eller rettere sagt Mazesi, at krigs-raadet har besluttet at udlevere ham til Makoni og Dutulu. Herren være med hans sjæl! Jeg hæver mødet; imorgen tidlig, før solen gaar op, maa medlemmerne af krigs-raadet være i mit telt. Ingen uvedkommende faar adgang.«

Mazesi var ganske stille. Han haabede maaske, at burerne trods alt vilde beskytte ham. Men da krigs-raadets dom blev ham sagt, kjendte hans raseri ingen grænser. Han fraadede, og nu var der ikke tale om forstillelse mere.

»Ja, vov at dræbe mig, Manondos yngel!« skreg han. »Jeg forbander jer, min trolddom skal forfølge jer, hvor I gaar og staar. Jeg skal sende pesten paa jer, jeg skal forhekse jer. Og I hvide! Jeg ser Chakas tid vende tilbage. Amazuluer skal tilintetgjøre og udrydde dem. Solen, som nu lyser over jorden, skal snart skinne paa deres lig!«

Tause gik Makoni og Dutulu hen til ham, greb ham ved armene og førte ham ud af leiren. En del zuluer fulgte dem.

En halv times tid efter kom de tilbage. Paa Biggars spørsmaal svarede Makoni:

»Vor fars blod er hævnet. Endnu i nat fortæres Mazesis magre legeme af sjakaler og hyæner.«

Nutidens lære om nerve-systemet.

(Efter A. Dastre i *Revue des Deux Mondes*).

VI.

Den paavirkning, som kommer fra uden-verdenen, og som gjør indtryk paa nerverne, er altsaa, til trods for vor forskjellige opfatning og den deraf følgende forskjellige betegnelse, vi giver den, kun forskjellige slags af molekylære bevægelser. Der, hvor de træffer den saakaldte refleks-bue, kommer denne bevægelse i berøring med noget, som den videre kan sætte i en eiendommelig bevægelse, og frembringer derved en nerve-strøm. Men for at dette skal ske, maa det sanse-organ, hvor den udenfra kommende molekylære bevægelse rammer, være modtageligt for denne. Saaledes maa f. eks. øiets net-hinde træffes af lys-svingninger, ørets organer af lyd-svingninger osv., for at bevægelsen skal kunne overføres. Ved det indtryk, som da frembringes, begynder refleks-kredsen.

Det bør mærkes, at der er forskjel paa betydningen af ordet »indtryk« i filosofisk og i fysiologisk tale, hvad der ofte giver anledning til misforstaaelser. I fysiologien betegner ordet den omdannelse, hvorved den fysiske bevægelse omsættes til en nerve-strøm, der kan forplante sig videre langs nerverne.

Dette, at de ydre fysiske bevægelser fortsættes gjennem nerverne, maa imidlertid ikke opfattes saaledes, at det er selve lys- eller lydsvingningerne, som forplantes. Nerverne leder ikke forskjellige bevægelser; de leder kun noget, der er særegent for dem, nemlig en nerve-strøm, saaledes at altsaa den ydre bevægelse i sanse-organet blir omsat i denne form. Sanse-indtrykket bestaar nemlig i, at denne ydre molekylære bevægelse blir omsat saaledes, at den kan ledes efter nerverne til hjernen.

VII.

Efter indtrykket kommer ledningen. Den nerve-virksomhed, som er frembragt ved den ydre paavirkning i sanse-organet, ledes langs efter refleks-buen hen til et nerve-centrum, og nervene tjener altsaa som en slags lednings-traad, saaledes at de enkelte dele af den efterhaanden kommer i virksomhed; det er ligesom noget efter haanden bevæger sig langs efter den. Det er dette, man har kaldt en nerve-strøm.

Man kan sammenligne ledningen af en saadan nerve-strøm med ledningen af lyset eller af lyden i fysiken; begge dele viser de samme foreteelser. Et fænomen, som viser sig ved A, gjennemløber strækningen indtil B og viser sig ensartet hele veien, men de punkter, som er passerede, indtager efterpaa sin oprindelige tilstand.

Der har været fremsat to hypoteser for nerve-strømmens vedkommende, ligesom for lyden og lyset. Man har tænkt sig, at der var et stof, som bevægede sig fremover; eller man har tænkt sig det som en bølgende bevægelse i lighed med den, der fremkommer, naar en sten kastes i vandet; en saadan bevægelse vil skride fremad, medens de enkelte partikler af det legeme, hvorigjennem den bevæger sig, vil forblive paa sin plads og altsaa ikke skride frem. Det er de to teorier, som har faaet navn af emissions-teorien og bølge-teorien.

Den første er nu forladt i fysiken. For nerve-strømmens vedkommende har den maaske endnu tilhængere.

Descartes holdt paa, at nerve-strømmen skyldtes et yderst fint stof, der bevægede sig gjennem nerverne, som om de var hule rør eller kanaler. Men da man for godt og vel 100 aar siden opdagede den galvaniske strøm, begyndte man at identificere nerve-strømmen med denne, og mente altsaa, at den skyldtes det samme forhold, og denne anskuelse har endnu sine tilhængere.

Der er imidlertid to ting, som gjør, at overensstemmelsen ikke er fuldstændig. For det første er hastigheden af elektriciteten og af nerve-strømmen saa uhyre forskjellig; den første er 300,000 kilometer i sekundet, den anden 27 meter. Dog er denne uoverensstemmelse ikke saa uoverkommelig, som man skulde tro. Den anden er vanskeligere, og det er, at naar en nerve er overskaaren, saa kan den ikke mere lede nerve-strømmen, om man sætter enderne sammen igjen, hvad derimod en elektrisk leder kan. En nerve gjenvinder ikke sin lednings-evne, om enderne sveises aldrig saa omhyggeligt sammen, har de saa sandt en gang været adskilte; men en elektrisk leder kan sønderdeles, saa meget man vil — sættes stumperne sammen, er de atter lige gode som ledere.

Der er forøvrigt mange ligheder mellem nerve-strømmen og den elektriske strøm, saaledes viser den ligesom den elektriske ingen aftagen i styrke, eftersom den skrider frem, og nervernes lednings-evne viser ingen nedgang, eftersom strømmen nærmer sig til musklerne. De tegn, man har iagttaget paa en saadan, er kun udslag af tilfældigheder.

En nerve viser ligesaa lidet som en elektrisk lednings-traad nogen forandring, naar den er i virksomhed. Der er ingen udvikling af varme og heller ikke kan man paavise nogen kemisk forandring. En nerve-traad synes heller ikke at være udsat for udmattelse. — Alligevel kan man ikke sige, at nerve-strømmen er et elektrisk fænomen, eller at den skyldes saadanne; man kan kun sammenligne dens ledning med den elektriske strøms.

Den egentlige emissions-hypotese har nu for tiden ingen tilhængere; det er bølge-teorien, som er den herskende. Man kan tænke sig denne enten som en mekanisk eller som en kemisk forplantning.

Den første betragtnings-maade antager, at hver liden partikel gjør en svag bevægelse henimod den næste, hvorved den giver denne et lidet stød, saa at den kommer i bevægelse, medens den første stødes tilbage og atter kommer i ro. Disse bevægelser maa man imidlertid tænke sig saa yderlig smaa, at det ikke vil være muligt at iagttage dem direkte. Denne bevægelse har man kaldt nervebølgen, og den er for tiden den almindeligst antagne forklaring af nerve-strømmens ledning.

Den »kemiske bølge« kan man kalde en forklarings-maade, hvorved adskillige i den senere tid søger at tænke sig nerve-strømmen, idet de antager, at ledningen skyldes en kemisk virksomhed. Vi kan lettest forestille os, hvorledes dette tænkes at virke, om vi antager,

at vi har en streg belagt med krudt og tænder i den ene ende; opflamningen vil da hurtig forplante sig langs linjen. De indvendinger, man har gjort, er væsentligt, at man ikke har kunnet finde nogen kemisk virksomhed i nerverne, og at forplantnings-hastigheden dog er forholdsvis stor. Denne indvending har dog i dette tilfælde ikke større vægt end for antagelsen af den mekaniske bølge, hvor man heller ikke kan iagttage bevægelsen. Tanken om en saadan kemisk bølge blir styrket, naar det erindres, at en muskels virksomhed beror paa en kemisk omsætning, og man maa antage, at en nerve lettest kan udløse en saadan, naar der i den selv foregaar en kemisk virksomhed.

Foreløbig faar vi imidlertid nøie os med at benytte det nøitrale udtryk nerve-strøm uden at afgjøre, hvilken af de to betragtningsmaader man vil slutte sig til; det er for tiden hverken nødvendigt eller gjørligt at vælge mellem dem. Fysiologerne kan fortsætte med eksperimentelt at undersøge nervernes virke-maade lige godt uden at støtte sig til nogen af dem.

En undersøgelse, som har megen interesse, gjælder, hvor vidt nerve-strømmen ledes med samme hastighed overalt eller ikke. Man har gjort mange forsøg og er delvis kommen til forskjellige resultater. Spørsmaalet maa dog vel til slut ansees for nu at være afgjort, idet Wess har konstateret, at hastigheden er ensartet. Men disse undersøgelser er meget vanskelige.

VIII.

Betydelig interesse har den diskussion, som i den senere tid er ført om spørsmaalet, hvor vidt nerverne udmattes og blir trætte, naar de en tid har været i virksomhed, og om de altsaa trænger til hvile. Træthed er en tilstand, som viser sig i organerne ved en svækkelse af deres funktions-evne, enten saaledes, at virksomheden i dem blir svagere, eller, naar den indtræder i høiere grad, at funktionsevnen for en tid næsten helt blir borte. Tydeligst iagttages dette hos musklerne. Efter hvile indtræder funktions-evnen atter.

Loven om afveksling mellem arbeide og hvile hersker gjennem hele den organiske verden, og de undtagelser, man hos enkelte muskler har ment at kunne paavise, er kun tilsyneladende. Det viser sig nemlig, at der er enkelte af fibrene, som er i virksomhed, medens de andre hviler, og da denne omveksling gaar meget hurtigt, giver det indtryk af en stadig aktivitet.

Loven om den afvekslende hvile og aktivitet faar for musklernes vedkommende en meget tilfredsstillende forklaring, og denne kan

ogsaa udstrækkes til at gjælde for de øvrige organer. Ved muskelsammentrækningen forbruges der energi, der frembringes ved en kemisk forandring af ophobede reserve-stoffe, en forandring, som foregaar temmelig raskt, medens det tager længere tid, før de atter skaffes tilveie. Eftersom disse stoffe forbruges ved muskel-arbeidet, maa altsaa muskelens arbeids-evne blive mindre og mindre, indtil de atter under hvile kan skaffes tilveie.

Efter dette er det klart, at trangen til hvile blir mindre, jo mindre et organ forbruger af energi under sin virksomhed. Nu bruger nerverne meget lidet, maaske intet for sig selv, og som vi før har omtalt, afgiver de heller ingen energi til de organer, som de sætter i gang, men virker kun udløsende. Paa forhaand skulde man da kunne slutte, at et saadant organ som en nerve, der altsaa forbruger lidet eller intet af energi, kun langsomt maatte trættes, og at den skulde kunne være længe i virksomhed, uden at dens arbeide skulde tabe i intensitet. Mod en saadan antagelse taler imidlertid en svag forhaandsfølelse af, at et saa fint organ netop let maatte trættes og ikke kunde være istand til at taale langvarige anstrengelser.

Eksperimenter har imidlertid vist, at den første antagelse er den rigtige. Man maa under disse forsøg indrette sig saaledes, at den nervestrøm, man sætter i gang, ikke faar naa helt frem til muskelen, da i saa fald denne ved den stadige sammentrækning vilde trættes, og man kunde da komme til at slutte, at det var nerven, som var udmattet. Medens man stadig irriterer nerven, maa der altsaa, ved at lamme musklen ved elektricitet eller en gift, sørges for, at musklen faar være i fred. Naar man saa har ladet nerven »arbeide«, saa længe man ønsker, slutter man atter forbindelsen med muskelen, og dennes sammentrækning vil da vise, hvor vidt nerven fremdeles er i virksomhed eller ei.

Disse eksperimenter har vist, at nerverne virkelig ikke trættes, eller ialfald kun svagt og langsomt. De trænger mindre end noget andet organ til hvile. Nerverne er utrættelige som telegraf-traade.

IX.

Nerve-strømmen opstaar, som vi har seet, i sanse-organet, idet en fysisk bevægelse omsættes i nerve-bevægelse og forplantes gjennem nerven til nerve-centret og saa sætter dette i virksomhed. Dette organ bestaar af en graa masse, der mylrer af nerve-celler. Det bruger lidt tid til at komme i virksomhed og overfører saa den modtagne stimulation til det organ, som den høver for, gjennem en nerve-traad, der fører ud fra centret til vedkommende organ. Tiden

for nerve-indflydelsens gjennemgang gjennem central-nerveorganet er betragtelig nok til at kunne maales og har faaet benævnelsen *refleksions-tiden.* Fra central-organet løber nerve-strømmen gjennem den »udførende« nerve omtrent paa samme maade og med samme hurtighed som gjennem den »indførende« nerve. Synderlig ændring har nerve-strømmen ikke undergaaet; den er blot opholdt en stund og har kanske vundet eller tabt en smule i kraft. Dens opgave er selvsagt at bringe bud til en muskel om at sætte sig i virksomhed, alt efter som vedkommende sanse-indtryk kræver. Naar budet er opfyldt, er angjældende nerve-strøm afsluttet.

De foreteelser, som foregaar i nerve-centrerne, fordrer en omstændelig udredning; men her skal vi kun gjøre rede for resultaterne af de siste ti aars forskning, og for nævnte punkts vedkommende er der i dette tidsrum ikke egentlig opdaget noget nyt, for saa vidt det fysiologiske angaar. Kjendskabet til nerve-systemets virksomhed i sin store almindelighed har ikke gjennemgaaet nogen væsentlig omkalfatring, medens derimod nerve-elementets bygning og beskaffenhed er blet gjenstand for en helt ny opfattelse.

X.

Nerve-systemets hovedbaner kan forskeren forfølge med det blotte øie. De yderste forgreninger og særlig de enkelte fine fibrer i rygmarvens og hjernens masse nytter det derimod ikke at finde rede paa bare med almindelige dissektions-instrumenter. Her maa man ty til mere nøiagtige metoder. Den sammenlignende anatomi, foster-læren, den patologiske anatomi, det fysiologiske eksperiment maa yde bistand. Men først og fremst maa histologiens (krops-vævslærens) to hoved-hjælpemidler tages i anvendelse, mikroskopet og farvningen. De store opdagelser, man har den histologiske metode af takke for, synes dog mærkeligt nok ikke at have omkalfatret opfattelsen af nerve-systemets almindelige betydning i livs-virksomheden, saaledes som denne var bygget paa den længe gjængse anskuelse, at nerve-centrerne bestod af en masse nerve-celler og nerve-strengene væsentlig af fibrer.

Saa var det, at Deiters i 1865 sagde sig at have iagttaget, at nerve-systemet bare bestod af nerve-celler, idet fibrerne egentlig ikke var andet end udløbere eller forlængelser af celle-massen. Adskilligt senere godtgjorde Ranvier, at fibre-aksens skede er et fremmed, næsten uvedkommende element; den omslutter nerve-aksen og giver nerve-traaden dens hvid-graa farve med perlemor-skjær; selv bestaar skeden af en kjæde millimeter-lange kjæmpe-celler, der løber som et

perle-baand hen efter nerve-aksens snor. Skedens opgave er at beskytte nerven og besørge tilførsel af nærings-stof. I 1889 opdagede en af Ranviers lærlinge, Vignal, at skedens celler egentlig bare var ganske unge celler af det omgivende sammenhængende krops-væv, som en stund gjorde værnepligt i nervens tjeneste.

Følgen af disse undersøgelser var, at ogsaa nerve-systemet kunde indordnes under den store lov om, at alt liv foregaar i celler.

Nerve-cellen har imidlertid, foruden den lange udløber — nerve-aksen, talrige smaa udløbere, der ser ud som plante-rødder eller et træs grene. Disse løber ind mellem nabo-cellers gren-udløbere og danner saaledes det fibre-virvar, som omgiver celle-legemerne og udgjør nerve-centrernes graa masse. Oprindelig antog man, at de forskjellige cellers grene løb helt over i hinanden, saa det hele udgjorde et sammenhængende net (»Gerlachs net«). Følgelig skulde den enkelte celle ikke være et særskilt, individualiseret væsen, men bare en slags knude i fibre-vævet; og den nerve-strøm, der langs nerve-aksen løber ind i en af centrets celler, skulde saaledes kunne sprede sig paa maafaa gjennem fibre-floken — en konsekvens, der gjorde «Gerlachs net« til en tvilsom hypotese.

Senere undersøgelser af italieneren Golgi og spanieren Ramon y Cajal m. fl. har imidlertid overvundet denne vanskelighed og ledet til antagelsen af læren om *nevronerne*. Disse undersøgelser er foretagne efter den ægte histologiske metode ved hjælp af farvning. Golgi anvendte krom-sølv, tyskeren Ehrlich valgte metylen-blaat. Hidtil havde forskerne ved farvning af den graa hjerne-masse kun opnaaet at sætte en eller anden stærk farve paa den hele masse, saa det fremdeles var umuligt at hitte rede paa en enkelt fibres løb gjennem virvaret. Golgi fandt paa at lade farven berøre bare et par nerve-celler under mikroskopet, disses forgreninger blev da lette at skille ud fra andre, ufarvede cellers forgreninger; og det viste sig, at den ene celles forgreninger ikke løber over i andre celler. Forgreningerne deler sig i to videre og videre, indtil de løber ud i fine spidser. De forskjellige cellers fibre-grene vikler sig bare sammen, men udgjør et særskilt for sig afsluttet net. En celle med sine forgreninger kalder man da en nevron.

Ehrlichs forsøg aabenbarede enkelthederne i nerve-legemets bygning. Og ganske nylig har Nissl kunnet paavise, at der inden celle-legemet findes enkelte elementer, der særlig suger farve til sig. Det ser ud til, at disse farve-glade elementer i nerve-cellen udgjør et slags energi-reserve i lighed med muskel-fibrernes glykogen; de minker og forsvinder med sygdom eller alders-svækkelse i organet.

Naar man saa ved, at dette forhold gjælder ogsaa selve den graa hjerne-bark, sædet for bevidsthedens samspil med nerve-virksomheden, er det let at fatte den betydning, som disse undersøgelser har for læren om hjerne-sygdomme.

Det samme gjælder Marinescos paa Nissls metode byggede undersøgelse af hjerner af forskjellig alder. Han har endnu aldrig iagttaget, at en nerve-celle har delt sig; heller ikke, at nye nerveceller har dannet sig paa anden maade. Heraf slutter han, at nervecellernes antal ikke forøges. Sjæls-evnerne, der jo ved sit en gang givne forhold betegner en persons individualitet, har altsaa i nervesystemet ligeledes et en gang for alle givet, individuelt bestemt værktøi, som ikke skifter i omfang og rigdom paa enkelt-elementer. De enkelte nerve-celler, som en gang findes hos individet, formerer sig ikke; ved sygdom eller beskadigelse kan deres tal vistnok minke, men ellers er de ikke udsat for anden omskiftelse end forøgelse eller nedgang i livskraft. For saa vidt kan nerve-systemet siges at være et konstant element i legemet.

XI.

Efter dette kan man altsaa forestille sig den anatomiske sammensætning af refleks-buen, hvis virkemaade ovenfor er skitseret. Den bestaar af to nevroner, d. v. s. af to celler; en svarende til den indførende strøm-vei, sanse-nevronen; den anden til den udførende, muskel-nevronen. Disse staar i berørings-forbindelse med hinanden med yder-enderne af sine forgreninger. Buens midt-stykke bestaar altsaa af dette flet-værk i hjernen, hvor de to nevroners grenender vikler sig om hinanden, uden at løbe helt over i hinanden. Histologen Mathias Duval har udvidet nevron-læren med forestillingen om nerve-cellen som et amøbe-agtigt legeme, hvis grenede udløbere er tøielige og kan skrumpe sammen igjen. Denne hypotese, som først kan bevises ved et særligt studium af hjerne-virksomheden, vil man let skjønne betydningen af baade for livs-læren i almindelighed og for sjæle-læren.

Duval og hans fæller skjelner skarpt mellem de to slags udløbere fra nerve-cellen: de grenede udløbere og den enkle nerve-akse. Denne siste forestillede man sig tidligere som en udelt stilk med jevn tykkelse, gjennemsigtig og saa at sige hel i støbningen. Ehrlichs farvemetode aabenbarede, at aksen er sammensat af smaafibrer, som fortsætter sig gjennem celle-legemet. Og Golgis metode røbede, at aksen er delt i talrige »side-ordnede« grene. Man maa altsaa forestille sig aksen som en træstamme med grene opefter og de øvrige »plasmiske«

udløbere som rod-duske. Nerve-strømmen farer gjennem nevronen altid i samme retning: fra akse-stammens grene og ud i de plasmiske »rod-trevler«. Nerve-cellen sidder enten i toppen eller ved foden af akse-træet. Morat har paavist, at nerve-strømmen farer igjennem hele nevronen med samme kraft i alle dens dele. Celle-legemet foraarsager intet ophold paa veien. Hermed er den ældre lære omstødt, hvorefter cellen dannede en regulerende akkumulator.

Nevron-læren befinder sig endnu paa diskussionens stadium. Men den har den for en hypotese meget sigende fordel at være tydelig og let anvendelig som forklaring.

XII.

Nerve-systemet i sin helhed er saaledes at betragte som en sammenslutning af de elementære nerve-cykler, som ovenfor er skitseret. De indførende og udførende traade er spundne sammen til de hvidgraa strenge, som anatomien har døbt nerver; disse bestaar altsaa i knipper af indbyrdes uafhængige fibrer. De elementære refleks-centrer grupperer sig derimod som rygmarv og hjerne (undtagen hjerne-barken); men disse er ikke helt uafhængige af hinanden — de er naboer. Hvert enkelt staar ved sine udløbere i forbindelse med nabo-centrets udløbere; forbindelsen mellem fjerne celler foregaar med bistand af mellemliggende cellers forgreninger, altsaa ved associations-nevroner. Hvorledes man forestiller sig selve forbindelsen mellem to cellers forgreninger, er ganske ligegyldigt for hovedsagen: enten forgreningerne løber helt over i hinanden eller bare vikler sig i hinanden. Nevron-læren foraarsager ingen egentlig omvæltning i læren om nerve-virksomheden.

Takket være sammenslutningen af refleks-cyklerne maa en nerve-strøm, som træffer et af nerve-centrerne, forplante sig videre til andre. En sammensat handling beror paa, at et enkelt indtryk udløser en hel række nerve-centrers virksomhed.

Teoretisk burde det forudsættes, at en stadig øgende sammenslutning til slut vil forene samtlige centrer til en og samme association, saa at straks en nerve-strøm farer igjennem en enkelt refleks-bue, har den adgang til at virke gjennem samtlige buer i hele nervesystemet. Saa er imidlertid ikke tilfælde; forbindelsen mellem nervecentrerne er organiseret saaledes, at enkelte har lettere for at forplante strømmen sig imellem end andre. Kjendskabet til denne gruppering af nerve-centrer betinger forstaaelsen af nerve-systemets indflydelse paa livs-virksomheden; det gjælder at hitte rede paa de i rygmarven og hjernen bestaaende forbindelser mellem de med de forskjellige

organer korresponderende nerve-enheder. Disse forbindelser er ingenlunde alle paa forhaand bestemte, omtrent som forbindelserne mellem de forskjellige dele af en maskine. Den levende organisme er en tøielig og føielig maskine. Desuden kommer til som et bestemmende element kraften af den oprindelige udløser af nerve-strømmen. Voldsomme sanse-indtryk øver sin indflydelse omtrent i alle organer, i hjerte-musklen, i leveren, i øiets pupille. De svage, jævne tryk af sunde indvoldes stadige bevægelse fremkalder ingen som helst fornemmelse; medens en betændelse af samme organer kan volde en ændring af trykket paa vedkommende nerver saa stærkt, at det mærkes i selve hjerne-barken og af bevidstheden opfattes som en smerte. Omvendt kan de centrale nerve-organer eie større eller mindre evne til at reagere overfor nerve-strømme. Overfor denne forskjel i paavirkelighed forekommer teorien om nevronets amøbeagtighed at være en anskuelig forklaring. Forestiller man sig nemlig, at berøringen mellem nevronerne ikke er permanent, men at nervecellernes udløbere kan krympe sig sammen eller strække sig, da letter dette forstaaelsen af en skiftende meddelsomhed mellem nabonevroner.

Denne forestilling stemmer godt med forestillingen om vane. Gjentagelse af en handling gjør det efter hvert lettere at foretage den; nerve-strømmens vei fra nevron til nevron blir saa at sige optraakket, udløberne vænner sig til at tøie sig i den retning, de øves ind i.

Men nevron-læren har ikke nogen saa stærk betydning for opfattelsen af nerve-systemets virksomhed i det store og hele, at den jo kan blive forkastet, uden at denne opfattelse forrykkes.

Hungersnøden i Indien.

(Efter fyrst Bojidar Karageorgevitsch i *Revue des Revues*).

Lord Curzon, vicekonge af Indien, henvender en appel til koloniministeriet om hurtig hjælp.

Indien mangler penge, og hungersnøden tiltager. 8,000,000 personer er hjemsøgte af nøden, neppe 3,784,000 er beskjæftigede med de offentlige arbeider, som man har sat i gang ved hjælp af det saakaldte »famine-fund« (ɔ: fond, som er dannet til at lindre nøden). Næsten overalt har der iaar hersket tørke, og hungersnøden vil anrette sine ødelæggelser lige til næste monsun.

Og medens Englands rige kornkammer er herjet af den frygtelige landeplage, medens millioner af mennesker lider og dør, ofrer moderlandet daglig flere millioner paa troppernes underhold i Syd-Afrika under en ren erobrings-krig.

En haandfuld ris eller korn om dagen er nok til at nære en hindu. De, som kan arbeide i de saakaldte »famine-camps« eller »poor-houses« (etablissementer, der er oprettede ved hjælp af famine fund for at lindre nøden), tjener fra 3 til 14 øre om dagen, og herfor maa de ofte underholde kone og børn.

Man tænke sig, hvor mange tusen mennesker der vilde kunne leve i Indien af de penge, der lægges ud for at transportere en soldat eller en hest i Syd-Afrika, og hvor mange tusen hinduers liv man vilde kunne frelse med de penge, som et eneste kanon-skud koster!

Lord Curzon's appel til Englands medlidenhed med hungersnødens ofre, har ikke fundet nogen stærk gjenlyd, og der har i Indien tildraget sig en begivenhed, som man ikke har seet magen til siden 1857: indfødte har gjort oprør i Chota Nagpur. Oprørerne har taget og udplyndret en kaserne. For den, som kjender de rolige og lydige indere, der ydmygt bøier sig under sine guders vilje og uden klage taaler alle lidelser, viser denne begivenhed, hvor ubetydelig den end er, langt bedre end de officielle tal paa de udsultede nødens tilstand og den urolige stemning i landet.

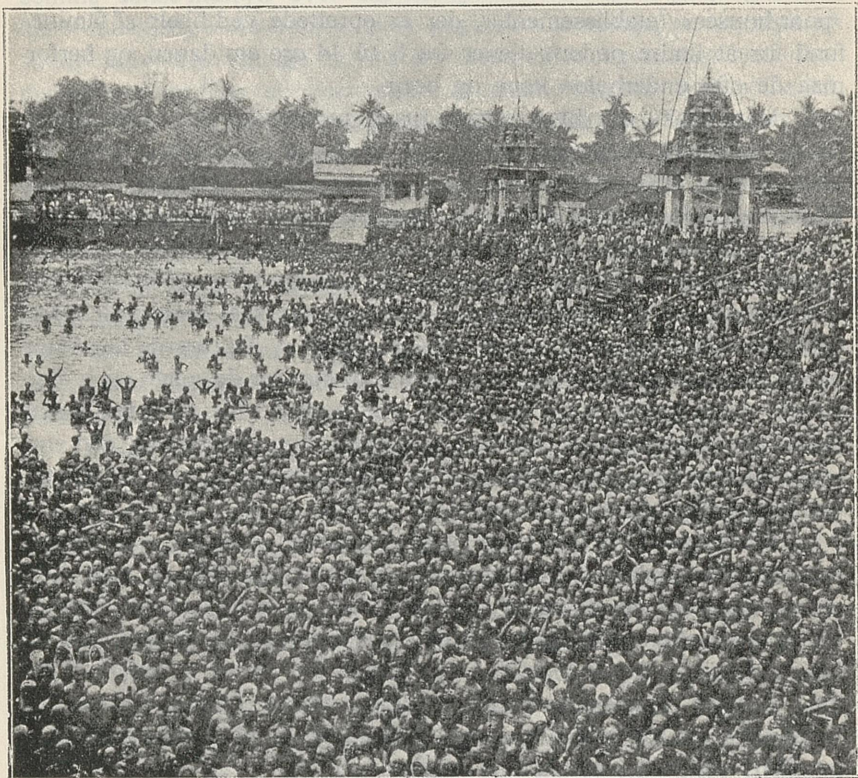
Hungersnød er i Indien, saa rigt landet end er, en næsten periodisk landeplage. Befolkningen er altfor tæt til, at man kan danne store reserve-oplag af ris eller korn, og man fortærer næsten alt sammen efter hvert trods jordbundens frugtbarhed (i visse dele af Indien foregaar der indhøstning fire gange om aaret). Nogen dyrkning i større maalestok eksisterer ikke, enhver indfødt dyrker sit jordstykke og har neppe saa stort udkomme, at han kan tilfredsstille familiens behov og betale sine afgifter.

I de midtre provinser, disse uhyre sletter, som ikke gjennemskjæres af nogen flod, ødelægges høsten, saa hungersnøden staar for døren, hvis der i en aarstid ikke kommer regn i cisternerne og reservoarerne. Den indfødte sælger da først sine kobber-kar, de indiske hytters luksus, sin kones og sine børns armbaand, al den sølv-stas, som skinner paa de bronsefarvede legemer, derpaa de lange »sari«, gevandter, hvori mændene og kvinderne indhyller sig; endelig husenes døre og tag, de minste spiger, og tilsist kvæg og plog.

Og naar der ikke er mere igjen at sælge til »bunniah'erne«, disse menneske-sjakaler, der lurer paa hungersnøden for ved dens hjælp at berige sig, forlader hinduen sin hytte og drager henimod

de gunstigere stillede provinser, hvor han leier sig til arbeide for at underholde sig og sine.

Naar en uhyre landstrækning er ødelagt af tørken, kan man istedenfor en karavane se en hel hær af disse udsultede stakler bevæge sig henad veiene mod Himalaja eller flod-provinserne ved

Badende pilgrimme.

havet, hvis fugtighed trækker de brødløse henimod de »famine-fund« tilhørende »famine-camps« og »poor-houses«.

Forfatteren giver følgende rystende skildring af hungersnøden i Indien:

— Jeg skal aldrig glemme den rædsel, som betog mig, da jeg første gang mødte disse stakler. Jeg havde besøgt et af disse drømmepaladser af hvidt marmor midt i en skog af roser og jasminer, da jeg paa tilbageveien til hotellet gik forbi en saadan karavane af ynkelige væsener, mørke skeletter, hvis kobberfarvede, sprukne hud

formelig slang om benene, og hvis bugvæg var hult indtrukken, saa den nærmede sig rygraden. De matte øine laa dybt indsunkne i øienhulerne, de hvide tænder glisede mellem de sprukne, ubevægelige læber, og over alles ansigt var der præget døds-angst.

Der maatte være unge folk blandt disse udsultede væsener; men med sin ludende, vaklende gang og med sit graa, pjuskede haar saa de alle ud som hundred-aaringer, alle lignede de disse mystiske væsener, som lever med døden og i lange tider ikke kan blive færdige med at dø.

Om aftenen samme dag saa jeg en udhungret kvinde i hotellets have; trykkende et spædbarn mod sit tørre bryst stod hun og ventede i nærheden af en hest. Da dyret, som spiste, var mættet, gav kvinden sig til at undersøge det skum, som faldt fra hestens læber ned i sandet, opsamlede korn-smulerne og slugte dem. Da jeg nærmede mig for at tale med hende, tog hun flugten, saa hurtigt hun kunde, med sin vaklende gang, i den tro, at jeg maaske vilde skjænde paa hende for hendes tyveri.

Dette foregik i 1897 i Cawnpore. Den samme morgen havde byens autoriteter og honoratiores forsikret mig, at der ikke herskede hungersnød, at det hele kun var en bladmands opdigtelse, og at den »famine-camp«, som jeg vidste fandtes i byens nærhed, og som jeg vilde søge, ikke eksisterede mere end hungersnøden selv. Jeg fortsatte imidlertid min undersøgelse, og en skotsk soldat, hvem jeg spurte om veien til nævnte »famine-camp«, tilbød sig at følge mig.

I Allahabad, hvor jeg søgte en civil embedsmand, som jeg vidste havde opsynet med en »famine-camp« i nærheden af byen, havde jeg nogle dage i forveien hørt folk sige, at der lige saa lidt var hungersnød som nogen leir.

Det er velgjørende at se lord Curzon opgive denne politik og tale frit ud om nøden i Indien i al dens rædselsfuldhed.

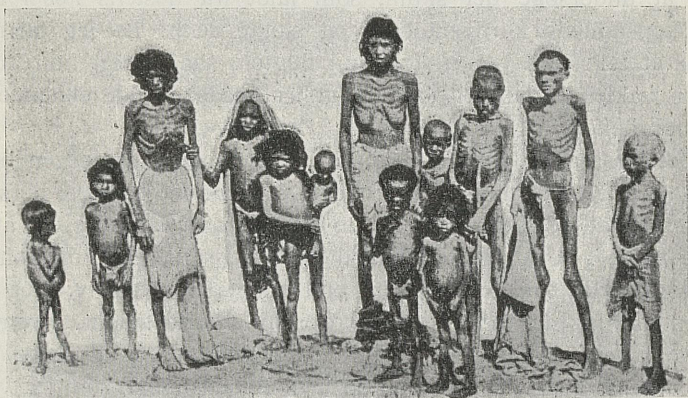
I famine-camp'en nær Cawnpore gjenfandt jeg min karavane fra den foregaaende dag, ja, jeg ved ikke rigtig, om det var denne eller en anden; men det var de samme elendige, afpillede væsener, der stønnede under sit arbeide med at bære kurve, fyldte med jord, med at grave jord op og med at fylde jord paa til en vei eller jernbane. Omtrent 3000 saadanne stakler var beskjæftigede med dette arbeide under opsyn af babuer, de kaste-løse mestitser, der over hele Indien er entrepenører for de udhungredes arbeider, og som fordeler de bevilgede naadeskillinger blandt dem.

Arbeiderne faar som løn 2 eller 3 kaurier (smaa konkylier, der bruges som mynt i Bengalen og Afrika; der gaar ca. 54 saadanne

paa 1 øre) for at bære en kurv en strækning af 200 meter eller for at grave et hul i jorden.

Ved uophørligt arbeide, under de brændende solstraaler og udsatte for opsynsmændenes smertefulde slag kan de kraftigste af dem tjene op til 14 øre om dagen; hertil kommer, at ris og gram (en slags byg) omkring »famine camps« er lige saa dyrt som i Europa. Gamle folk, kvinder og børn tjener optil 20 kauri om dagen.

Naar hvert arbeide er færdigt, kommer de for at modtage sin betaling, og babu-kassereren beholder rolig for sin part 20 eller 30 pct. af de kaurier, han har at fordele. Enkelte af disse babuer skal under den siste hungersnød have skaffet sig formuer paa 4 og 5 hundred tusen kroner.

Fra hungersnøden.

I Cawnpores famine-camps, lige saa lidt som i de tre andre famine-camps, som jeg besøgte under hungersnøden i 1897, fik jeg anledning til at tale med nogen embedsmand inden denne berygtede administration, der under hungersnøden betaler dobbelt løn til sine funktionærer paa grund af det forøgede arbeide, som denne landeplage medfører.

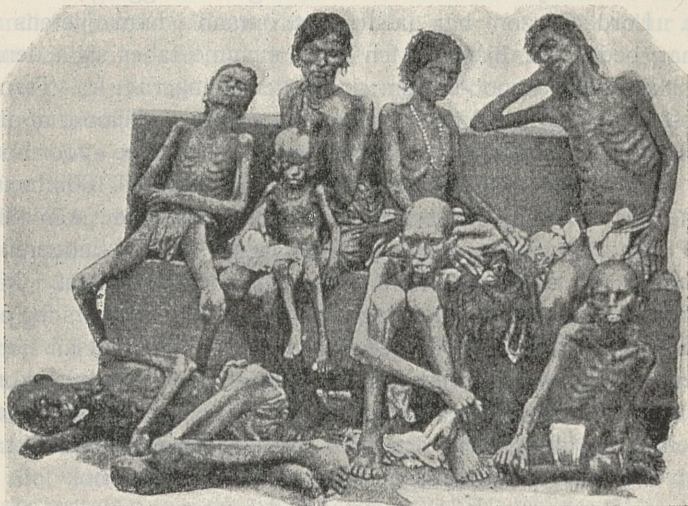
Babuerne, disse kaste-løse folk, der er lige saa meget foragtede af englænderne som af de indfødte, var fuldstændig eneherskere paa disse famine-camps og fordelte pengene aldeles efter eget forgodtbefindende.

Ikke en eneste kauri »gives«; blot de, som arbeider, faar betaling for sit arbeide; babuerne rutter paa egen haand med faminefund'ets penge, der er indkomne ved bidrag fra alle verdens lande.

De stakler, som ikke kan arbeide mere og ligger famine-camp'en

til byrde, »føres« til et »poor house«, et hospital, som altid findes i nærheden af en famine-camp.

Hospitalet ligger under aaben himmel og er omgivet af lermure. Her kan man se forvredne skeletter, sammen-krympede væsener, der er for svage til at holde sig opreiste, og som kryber eller slæber sig afsted paa fire. Deres visne, spøgelses-agtige legemer bærer ar efter stygge saar og er omgivne af en hob filler. Et forvildet blik, en uendelig rædsel stirrer ud fra alles øine, og undertiden kommer en endnu menneskelig skikkelse tilsyne, en mor, en søn, en far, som hyler af sorg over en elsket slægtnings død. Nogen

Fra hungersnøden.

læge findes ikke paa hospitalet. Der kommer undertiden en saadan, forsikrer babuen; man giver, siger han, alle syge ris istedenfor gramkager, og dette er efter hans mening et udmærket lægemiddel.

Hungersnøden foraarsager en uendelighed af sygdomme. En mængde raadne lig blir liggende langs veiene og fremkalder kolera. De udsultedes saar blir ofte smitsomme; læberne sprækker, hovner op, saa munden ikke kan aabnes, hvorved den ulykkelige ofte kvæles; undertiden pines han langsomt tildøde af dysenteri. Blodet cirkulerer ikke mere og er for svagt til at naa ekstremiteterne, som visner hen; fingrene og tærne gaar i forraadnelse og falder af fra legemet.

Og hvad der er endnu forfærdeligere — rædselen udvikler sig ofte til vanvid. I Chander blev saaledes paa en eneste nat 700

saadanne stakler vanvittige. Under galskaben teede de sig som rasende, der var farlige for omgivelserne; man maatte derfor med jernbane transportere dem til nærmeste by og sætte dem bag laas og lukke.

10 millioner mennesker skal være døde af hunger i 1897, og iaar er nøden endnu større, idet den strækker sig lige til Himalajas frugtbare grænser, flod-provinserne ved havet.

Hvor stort vil vel ofrenes antal blive? Hvad gjør man, hvad kan man gjøre for at afhjælpe nøden blandt disse folk, som hungeren jager fra deres landsbyer? Den franske og engelske presse har holdt sig altfor lidet à jour med den forfærdelige ødelæggelse, som herjer Indien. Lord Curzon har udstedt et opraab i humanitetens navn, han har bedet om hjælp. Men hans stemme taber sig i den sydafrikanske krigs kanon-torden, kun efterretningerne fra Transvaal interesserer England og hele den øvrige verden. Millioner af mennesker flygter for den frygtelige landeplage; de faatallige »poor houses« er for fulde, skjønt dødeligheden beløber sig fra 70 til 1000 hver nat; »famine-camps« kan heller ikke beskjæftige alle dem, som tilbyder sig. Paa andre steder, som i Chota Nagpur, driver hungeren dem til oprør, som ulykken endnu ikke ganske har knækket. Maden, risen blir dyrere dag for dag, og hjælpe-kasserne tømmes for penge.

Stillingen kan ikke blive bedre før næste høst, altsaa i august maaned, og det under forudsætning af, at monsunerne ikke kommer for sent, og at der falder rigeligt regn, hvilket uheldigvis er sjeldent efter en lang tørke som den, der nu har udtømt Indiens kræfter. Og selv da maa man spørge sig, om der vil være nok folk til at dyrke de mange tusen hektarer, om det vil være muligt at gjenopvække livet i disse store ørkener, hvor landsbyerne nu er forsvundne under dødens støv.

Renæssancen.

(Efter dr. **Armin Tille** i *Zukunft*).

(Slutning.)

Pave Bonifacius den 8. (1294—1303) havde ført en forbitret kamp med det franske kongedømme om det verdslige overherredømme; kong Filip den 4. havde havt lykken med sig i sine absolutistiske bestræbelser og seiret, selv om det heller ikke lyktes ham at føre Petri efterfølger som fange tilbage til Frankrige. Benedikt den 11tes

korte herredømme formaaede ikke at afsvække modsætningen; og ved det nye valg blev en franskmand, erkebispen af Bordeaux, Bertrand af Got, udnævnt til pave som Klemens den 5. Han stod fuldstændig under det franske hofs indflydelse og forlagde den pavelige residens til fransk grund; fra 1309 af blev i 70 aar Rhonestaden Avignon vedvarende bosted for Kristi statholder.

Denne flytning af residensen beroede helt paa politiske kombinationer, men fik stor betydning for Frankriges og andre landes kultur.

Frankrige havde lige til Ludvig den 8., der som følge af albigenser-krigene kom i besiddelse af Raimund den 6. af Toulouse's burgundiske lande, politisk været spaltet i to dele, hvis kultur endnu i aarhundreder var vidt forskjellig. I det sydlige havde fra begyndelsen af korstogs-idéen fundet sin hoved-næring; her havde den, fornemmelig lyriske, provençalske digtning blomstret, hvilken i høi grad udviklede et i den hele romanske verden forstaaeligt sprog. Syd-Frankrige var det land i vesten, hvor en egen literatur i folke-sproget først var opstaaet; og endnu lige ned til Dantes dage stod selv i Italien vers og prosa ganske under denne provençalske indflydelse; ogsaa Brunetto Latini benyttede jo det franske sprog. Vistnok var Syd-Frankriges digtning efter albigenser-krigene, der tungt rammede landet, kommen i forfald; men man søgte dog endnu i det 14. aarhundred (i Toulouse 1324) paa kunstig maade at give den nyt liv ved oprettelsen af en digter-pris. I Nord-Frankrige havde imidlertid det episke ridder-digt udviklet sig, nærmest i latinsk sprog; men siden Filip den 2dens tid syntes folkesproget ogsaa her at have vundet den for digteriske frembringelser nødvendige bøielighed; saaledes naaedes ogsaa her dette trin, meget tidligere end i Italien. I Syd-Frankrige var forbindelsen med antiken aldrig i den grad gaaet tabt som hinsides Alperne; derfor kunde det antike liv heller ikke gjenfødes paa den maade som i nabo-landet. Den nationale literatur kunde dog netop her opvise respektable frembringelser, der ikke saa ganske ubetinget stilles i skygge af Vergil og Ovid; en videre fremskreden national-følelse forhindrede udbruddet af en saa ubetinget begeistring for en fremmed kultur-verden, og heller ikke var de politiske tilstande her i det hele taget saa forvirrede, at en antik republik maatte fortone sig som eneste stats-ideal. Havde end Italien allerede i det 11. aarhundred desuden faaet universiteterne i Salerno, Neapel, Padua, Rom og Ferrara, saa kunde Frankrige vistnok ikke stille et lige antal op herimod, men besad til gjengjæld det i 1200 oprettede Pariser-universitet, der gjaldt for verdens første teologiske fakultet. Og ikke

et af de italienske universiteter, men Pariser-universitetet, blev forbilledet for alle fremtidige universiteter i vesten: Pariser-lærerne forlod i 1378 som følge af schismaet sin høiskole og foranledigede grundlæggelsen af tyske universiteter i Heidelberg, Køln og Erfurt, medens der allerede tidligere i Prag og Wien var oprettet to høiskoler efter Paris' mønster. I Syd-Frankrige traadte i 1228 Toulouse's universitet i virksomhed, 1289 Montpellier's, der begyndte at gjøre det italienske Salerno rangen stridig som det mest fremragende sæde for lægekunsten; i 1300 oprettedes universitetet i Lyon.

I de 70 aar, paverne havde sin residens i Avignon, bestod der en livlig forbindelse mellem Rom og denne by. Her boede i lang tid mange af de mest begeistrede tilhængere af antiken, som for eks. Petrarca. Men nogen selvstændig literær renæssance udviklede sig dog ikke ved pave-hoffet i Avignon. Desuden viste Pariser-universitetet sig, maaske længere end tidsaanden krævede, at være det vigtigste sæde for det skolastiske system og forholdt sig i det væsentlige kjølig lige over for alle humanistiske bestræbelser, skjønt der netop her allerede før Dante og Petrarca havde ytret sig begyndende tegn til en renæssance. Men efter midten af det 14. aarhundred er det atter forbi med disse bestræbelser, uden at der paa langt nær er ydet noget lignende som i Italien.

I én henseende kunde dog Avignon — ligesom Syd-Frankrige overhode — konkurrere med Over-Italien, nemlig paa kunstens omraade. Vistnok staar denne kunstneriske udvikling ikke i direkte sammenhæng med studiet af oldtidens mindesmærker — først i det 16. aarhundred kan man her iagttage betydelige impulser fra antiken — den er meget mer, ligesom den literære virksomhed i det sydlige, en naturlig følge af rigere kapital-ansamling, der gjorde det let at leve for talrige, ikke direkte produktive mennesker. Geistlige og verdslige instituter kappes her allerede tidlig om at reise storartede bygnings-værker, og politiken naar sit høidepunkt her allerede i det 12. og 13. aarhundred. Det 14. aarhundred bringer udviklingen af stilen til fuldkommen frihed; dog udfolder dens hele dekorative rigdom sig først i det 15. og begyndelsen af det 16. aarhundred: St. Madeleine i Troyes, katedralerne i Albi, Narbonne og Toulouse er byggede i denne stil. Samtidig reiser sig borge og by-befæstninger, raad- og privat-huse i broget mangfoldighed. Louvre, som Filip August i aaret 1204 havde bygget udenfor Paris' daværende bygrænse, blev af Karl den 5. ombygget i renere og skjønnere stil: borg-bygningen veg efterhaanden for slots-bygningen.

I Tyskland er de første begyndelser til en humanistisk bevægelse

knyttede til Karl den 4., der ved sit hof i Prag optog Cola di Rienzi, den fantastiske gjenopretter af en romersk republik, og som stod i nær aandelig berøring med Petrarca. Ogsaa som forfatter viste Karl sig virksom; han har saaledes skrevet en vistnok ufuldendt selvbiografi, et tegn paa, at han endnu besad tidens individualiserende tendens. Hans aands-retning var strengt kirkelig; med stor iver samlede han relikvier og stiftede talrige klostre. Og hertil kom en teologisk fagdannelse, som vi skylder en teologisk-moralsk afhandling fra hans pen: i indledningen til en lovbog for Bøhmen har han nedlagt sine filosofiske tanker om stat og samfund. Hans mest personlige værk er grundlæggelsen af det første tyske universitet i Prag (1348). Han samlede værdifulde bøger og romerske mynter, anlagde en botanisk have og beskyttede historieskrivningen. Ogsaa det keiserlige kancelli, der ved den »gyldne bulle« var unddraget de geistlige kurfyrsters indflydelse, blev indrettet efter det pavelige kancellis mønster og kom til at staa under den humanistisk dannede biskop af Olmütz. Dokumenternes latin rensedes; ofte anvendes ogsaa tysk sprog, der siden 1283 tillodes i stats-akterne ved siden af latin; hoffet i Prag var nemlig ligesom byens kunst tysk. Den høi-tyske sprogform, hvoraf kancelliet betjente sig, har hjulpet til at forberede det senere tyske skrift-sprog. Fra denne tid forfattes de fleste by-krøniker paa tysk; et mærkeligt mindesmærke af denne art er Konstanzer-konciliets krønike af Ulrich von Richenthal.

Tyskere studerede endnu i det 14. aarhundred rets-videnskab i Bologna og vendte undertiden, som Lupold von Bebenburg, tilbage til hjemmet med værdigheden som doctor decretorum, for det meste med styrket national-bevisthed. Men dette var dog kun enkelte mænd; om nogen almindeligere humanistisk indflydelse var der endnu ikke tale. I den ivrige literære behandling af rigs-reformens vigtige spørsmaal paa kong Ludvigs tid havde næsten udelukkende italienere taget del, som Dante og Marsilius af Padua.

Først i det 15. aarhundred kan Tyskland opvise et større antal mænd, som er humanistisk dannede og literært virksomme, saavel paa politikens som videnskabens omraade. Men de gamle klassikere har i Tyskland aldrig hersket som forbilleder paa den maade som i Italien; ti stats- og kultur-idealet var her af en anden art. Vel har studiet af antiken i literatur og kunst ogsaa udvidet tyskernes synskreds, beriget deres viden og befrugtet deres aand; men ud over dette er ikke udviklingen gaaet i det 15. aarhundred: de tyske humanister har — tildels skrivende med skarpt udpræget national tendens — følt sig som tyskere og tænkte ikke at blive helt igjennem

til romere, selv om de ofte indbildte sig at skrive en bedre latin end disse.

I den anden halvdel af det 14. aarhundred stiftedes i Holland af Gerhard Groot selskabet »Brüder vom gemeinen Leben«. Dets medlemmer var ikke præster, men vilde kun præke og virke som folkets lærere; folkedannelse i modern-individualistisk forstand var dets maal. Dette uden kloster-løfte bestaaende geistlige selskab blev som oftest heftig angrebet af geistligheden; ti man havde endnu ikke nogen forstaaelse af den videre religiøse følelse. I aaret 1431 fik dog selskabet endelig den fulde kirkelige anerkjendelse af pave Eugen den 4., og med des større iver udfoldede nu brødrene sin virksomhed, særlig i Tyskland. De viede sit liv til afskrivning af bøger og til ungdommens undervisning og kunde snart i begge henseender se store resultater af sit arbeide. De ansaa det som en hellig pligt at berige sine egne biblioteker med skrifter fra den kristelige og hedenske fortid og ved salg af afskrifter tilfredsstille andres kundskabs-tørst. I hele Tyskland føltes deres virksomhed, og næsten alle mænd, der senere fremtraadte som humanister, har faaet sin første uddannelse i deres skoler. Allerede før begyndelsen af det 15. aarhundred blomstrer i Tyskland, fornemmelig i Køln, handelen med skrevne bøger. Kurfyrst Ludvig den 3. af Pfalz samlede omhyggelig paa haandskrifter og lagde grunden til det berømte Bibliotheca Palatina, som i 1623 flyttedes til Rom. I klostrene og byernes borgerhuse afskreves meget af flittige hænder, og frugterne af dette arbeide udbredtes af særegne forlæggere, allerede før Gutenberg opfandt sin kunst. Deri laa netop den økonomiske forudsætning for denne, den almindelig følte trang, uden hvilken bogtrykker-kunsten aldrig vilde have opnaaet sin forbausende raske udbredelse og høie udvikling.

Ogsaa i Tyskland kom det politiske forfatterskab under renæssancens indflydelse noget tidligere til udvikling end den videnskabeligt filologiske beskjæftigelse med de gamle forfattere. Men den tyske aand forblev uberørt af fantastiske idealer, man drev praktisk politik og kom derved ogsaa til at studere den ældre tyske historie; det gjaldt jo dog at faa forstaaelse af det Tyske Rige og dets udvikling siden Karl den store og endnu længer tilbage. Paa dette omraade var allerede Dietrich von Nieheim vel bevandret — især var Otto den 1. hans politiske ideal —; i hans fodspor fulgte Nicolaus Cusanus, samtidig jurist og teolog. Hans historiske kundskaber tjener ham fremfor alt til at udvikle brugbare tanker om en reform i riget og kirken.

Havde hidtil den teologiske videnskab været hoved-gjenstanden

for den almindelige interesse, saa udviklede sig nu efter midten af det 15. aarhundred den videnskabelige humanisme i nær tilknytning til universiteterne, hvorfra noget af antikens aand gjennem latinskolerne ogsaa gik over i vide dannede kredse. Det middelalderlige universitet havde kun betragtet det literære fakultet som forberedelse for de tre andre fakultet-studier, særlig det teologiske. Tilhørernes antal i forberedelses-fakultetet var derfor altid størst, især da mange ikke traadte ind i noget af de høiere fakulteter, men med værdigheden som magister bonarum artium snart overtog et praktisk embede. Saa snart nu studiet af de gamle latinske forfattere fik en mere fremskudt plads i høiskolernes undervisnings-plan og antallet af lære-gjenstande forøgedes ved indførelsen af græsk under Erasmus af Rotterdam og af hebraisk ved Johan Reuchlin, blev det umuligt længer at negte det literære fakultet den selvstændige stilling, som tilkom det. En hel række nye universiteter var oprettede i Tyskland i løbet af det 15. aarhundred. Striden mellem Gossembrot i Augsburg og Säldner i Wien (fra 1452 af) dreiede sig allerede om de klassiske studiers stilling, men noget afgjørende skridt fremad toges først, da under Reuchlins indflydelse studiet af klassisk literatur ved Tübingens universitet blev indskudt som selvstændigt led mellem det literære og de øvrige fakulteter, og Bebel og Melanchthon overtog lærer-embedet. Allerede tidligere havde man inden de literære fakulteter i Wien og Basel aabnet dørene for den nye videnskab. I Erfurt var det lykkedes Mutianus Rufus at indføre den, men i Heidelberg, Freiburg og Køln herskede den skolastiske retning endnu i de første aartier af det 16. aarhundred. I Køln førtes fra 1512 den bekjendte reuchlinske strid, under hvilken de morsomme »Epistolae obscurorum virorum« udkom. Den skolastiske retning og humanismen kom herved i en skarp kamp, hvori hele den dannede verden tog del. Seiren forblev i samtidens øine fuldstændig paa humanisternes side.

Den mest begeistrede tilhænger af de klassiske studier var maaske Ulrich von Hutten, der ved sin politiske begavelse i sine siste aar ogsaa trak konsekvenserne af den erhvervede viden: han alene af alle humanister har forstaaelse af sin tids sociale bevægelse. Hans siste værker er skrevne paa tysk, da de skulde virke paa masserne; men nedbrudt paa legeme og sjæl, langt fjernet fra sine idealer, døde deres forfatter i dybeste elendighed, uden at samtiden havde bekymret sig om ham. I mangen henseende staar Sebastian Brant, professor i Basel, ham nær. Ogsaa han har optaget den antike dannelse i sig, men selv skriver han paa tysk for masserne. Hans »Narrenschiff« (1494), i lange tider Tysklands mest populære digt-

ning, er ingen blot og bar kompilation af bibelske og antike steder; det er et helstøbt kunstværk, der i folkesproget med tegning af individuelle karakterer gjenspeiler resultatet af de humanistiske bestræbelser, selv om opregningen af de forskjellige arter narre efter indholdet hverken kan betegnes som særlig original eller vittig. Hvilken betydning samtiden tillagde digtet, fremgaar af, at de fremragende humanister Jakob Locher og Jodocus Badius i 1507 oversatte det paa latin. Brants efterligner, der vistnok var ham overlegen i satirisk skarphed, vidsyn og hensynsløshed, er franciskaner-munken Thomas Murner; hans »Narrenbeschwörung« og »Schelmenzunft« er betydelige digtninger.

Enea Silvio havde, da han i 1442 kom til Tyskland til Fredrik den 3.'s hof, forgjæves forsøgt at begeistre keiseren for de humanistiske studier og vinde ham for deres understøttelse; heller ikke hos andre fyrster havde han havt større lykke med sig. Dog kom hans opdragelses-bog, der var bestemt for Ladislaus af Ungarn, til at øve en stor indflydelse paa den senere keiser Max, en i sandhed humanistisk hersker. Blandt de øvrige fyrster, der har støttet humanismen, maa nævnes Eberhart af Würtemberg, der lærte latin endnu i sin alderdom, Albrecht af Mainz, fra 1480 af erkebiskop, Huttens velynder, og greven af Neuenahr, der døde i 1530 som domprovst i Køln.

For saa vidt literære bestræbelser kommer i betragtning, fik enkelte tyskere impulser og sin første undervisning i Italien; i hjemmet udviklede de saa systemet videre paa tysk maade. Men paa kunstens omraade fulgte Tyskland ikke saa hurtigt de italienske forbilleder, og det med rette; ti i de med hensyn til kultur den gang fuldstændig tyske Nederlande havde kunsten af egen kraft udviklet sig i den retning, som ogsaa renæssancen slog ind paa, nemlig den naturalistiske opfatning af udenverdenen.

Allerede henimod det 14. aarhundreds begyndelse havde kunsten i Nederlandene udfoldet en rig blomst, nemlig samtidig med byernes og by-haandværkets opblomstring. At den kunstneriske virksomhed allerede i første tredjedel af det 14. aarhundred maa have været rig, kan man se ikke blot af de sparsomme rester, som er bevarede fra hin tid, men langt tydeligere af den omstændighed, at allerede i aaret 1337 malere og billedhuggere i Gent sluttede sig sammen til et gilde, det første i sit slags. Snart fulgte Tournai, Brügge, Løwen det givne eksempel; ogsaa repræsentanterne for andre halvt kunstneriske haandværk, som guldsmede og teppe-vævere, sluttede sig til malernes og billedhuggernes forening. I siste tredjedel af aarhundredet frem-

træder allerede den kunstneriske individualitet hos enkelte mestre, og deres værker mangler ikke personlige træk, der overskrider middelalderens grænser. Men det moderne i nederlandsk kunst begynder først med det 15. aarhundred; særlig fremtrædende her er brødrene Hubert og Jan van Eyck.

Man har tidligere tilskrevet dem opfindelsen af olje-maleriet, dog ikke med rette, som det har vist sig. Men selv om de ikke blot, som de virkelig har gjort, havde bragt olje-maleriet til fuldkommenhed, men virkelig havde opfundet det, saa vilde dette dog kun være den minste del af deres ry; ti deres største fortjeneste bestaar i, at de i sin kunst benytter alle kultur-elementer, som tiden stiller til ens raadighed: at deres værker er moderne. Der afspeiler sig i dem en uendelig videre livs-horisont end i deres forgjængeres værker: for den middelalderlige maler havde det ham omgivende liv ikke eksisteret eller dog kun i meget snever forstand; men brødrene van Eyck modtager deraf de vigtigste impulser, de ser med kjærlighed paa hver blomst, hvert husgeraad, hvert gevandt og hver solstraale og gjengiver det seede med penselen. For dem er landskabet — og dette adskiller dem ganske særligt fra de tidligere — intet fremmed, ingen enkelt ting i og for sig, men noget, der nødvendig hører ind i den almindelige sammenhæng. Begrebet luft-perspektiv erkjendes af dem for første gang; det er fornemmelig Jan, den yngste og betydeligste af brødrene, som forstaar paa en kunstnerisk maade ogsaa at oplukke personernes indre. Om denne kunst, at udgrunde og fremstille karakterer, giver især hans billeder vidnesbyrd; men kronen paa hans værker er Genter-alteret, der ikke blot relativt fremstiller et hovedværk inden malerkunsten til alle tider og blandt alle folk. Saa meget end de senere kunstnere adskiller sig fra hverandre i temperament og udtryks-midler, saa er dog alles malerkunst i virkeligheden at føre tilbage til van Eyck.

Næsten endnu tidligere end malerkunsten havde den nederlandske plastik naaet høidepunktet af sin udvikling. Hovedværket, nemlig Moses-brønden, der ligesom Genter-alteret langt overgaar alt tidligere, er udført af en nederlandsk kunstner, Klaus Sluter. Det opstod ikke paa nederlandsk grund, men i Dijon, de burgundiske hertugers residens, omkring aaret 1399, og danner endnu den dag idag en af byens største seværdigheder. I livlig opfatnings-evne som i dyb karakteristik staar han næsten isoleret og viser just derved tydelig, hvorledes det allerede kunstnerisk mulige i virkeligheden endnu i lang tid kan forblive uden efterligning.

Den nederlandske kunst i det 14. og 15. aarhundred er i sit

inderste væsen tysk og svarer til det mest moderne aandsliv, som tiden kjendte. Derfor kan man før 1500 neppe spore nogen nævneværdig indflydelse af renæssancen i tysk kunstliv. Den første større renæssance-bygning, Kilians-taarnet i Weinsberg, blev først paabegyndt i 1513 og fuldendt i 1519. I malerkunsten fremtræder tydelige spor af italiensk paavirkning først hos Hans Holbein den ældre i Augsburg; i Nord-Tyskland mærkes dette først kort før 1550. Over-Tyskland havde af egen kraft ligesom Nederlandene skabt sig en egen kunstner i Martin Schongauer; han var samtidig maler og kobberstikker og Albrecht Dürers forløber. Dürer er en fuldt ud individualistisk personlighed, der sidder inde med en stor del af sin tids aandelige kultur. Han var humanistisk dannet, havde seet Italien og der modtaget kunstneriske indtryk, der blev af stor betydning for hans produktion.

Paa plastikens omraade er Peter Vischer den siste tyske kunstner. Efter ham uddanner der sig et kunst-haandværk under en overhaandtagende paavirkning af renæssancens aand, og først derved kommer det tyske folk som masse i berøring med renæssancen. De samme velhavende borger-kredse, der begeistret sluttede sig til Luthers lære, var de første kunder, der kjøbte kunst-haandværkets produkter. Og efter midten af det 16. aarhundred, da borgernes velhavenhed aftog med byernes økonomiske og politiske nedgang, kunde ogsaa kunsthaandværket blot friste en kummerlig tilværelse. Den friskhed, som fra midten af det 15. aarhundred havde belivet tidens aander og i reformations-bevægelsen i det 16. aarhundred ledede den aandelige interesse i en ganske bestemt retning, aftog lidt efter lidt: de store tilløb, som hele Tyskland havde gjort, forblev uden resultat; kun paa nogle steder, fremfor alt i Nederlandene, der ikke mere hørte til det Tyske Rige, svarede opsvinget paa en vis maade til de meget lovende begyndelser i det 15. aarhundred.

Pankeltismen.

(Efter **Charles Le Goffic** i *Revue des Deux Mondes*).

Den race-følelse, som hos slaviske folkeslag benævnes panslavisme, hos germanske pangermanisme, har endelig naaet de spredte rester af den keltiske folkestamme, som en gang, i oldtidens siste periode fyldte det nuværende Frankrige og Belgien, Rhin- og Donaulandene, Nord-Italien, samt de Britiske Øer. Romerne og senere

germanerne denationaliserede hovedmassen af den lidet modstandsdygtige race, saa de keltiske sprog siden tidlig i middelalderen kun har holdt sig i Bretagne paa fastlandet samt i Wales, Nord-Skotland og Irland. Man skjelner mellem det gæliske kelter-sprog i Skotland og Irland samt paa øen Man og det britanniske i Wales og Bretagne samt indtil for hundred aar siden i Cornwall. Et mægtigt tilhold har særlig irsken faaet i Nord-Amerika, som ikke maa lades ude af betragtning, naar talen er om den pankeltiske bevægelse, der i aller siste tid har skudt en saa hurtig fart.

Alle de fem keltiske dialekter er nemlig begyndt at vaagne til nyt og frugtbart liv; vi har et par gange gjengivet artikler af mr. Yeats om irsk literatur. De fem sprog-samfund er komne til national bevidsthed, men ikke det alene: de har allerede taget de første skridt til en fornyelse af den oprindelige race-enhed. Nærværende artikel i det store franske tidsskrift dølger ikke sin fransk-nationalistiske glæde over, at denne bevægelse efter al sandsynlighed vil medføre en svækkelse af det engelske væIdes enhed, medens den samtidig er en smule ængstelig for dens videre udvikling paa fransk grund, i Bretagne. Synderlig betydning faar bevægelsen neppe; men den er et af tidens mange tegn, og vi skal derfor i korte drag forsøge at gjengive hovedindholdet af artiklen.

Signalet til den pankeltiske samling blev givet i Wales. Hidtil havde der kun været forsøgt et samvirke mellem Wales og Bretagne samt mellem Bretagne og Irland. Men i mai 1897 sendte det »vælske« literatur-selskab (*Gorsedd beird ynys Prydain* d. e. »ø-bardernes trone«) sin herold-barde til Dublin for at bivaane gjenoptagelsen af det irske *Feiz-Ceoil*. Lige efter lod irerne sig repræsentere ved det vælske *Eisteddfod* (skalde-stævne) i Newport, og om ikke længe var baade irske og vælske sendemænd tilstede ved det gæliske Skotlands *Mod*. Dermed var de tre hovedstammer af den britiske kelter-befolkning traadt i forbindelse med hinanden. Der besluttedes afholdt en stor pankeltisk kongres i Dublin »i næste aarhundreds morgenrøde«. Imidlertid gjæstedes det vælske *eisteddfod* i Cardiff høsten 1899 af skotske og irske sendemænd samt hele 21 udsendinger fra Bretagne. En herold fra det irske *feiz-ceoil*, Fournier d'Albe havde nemlig i august høitidelig indbudt *l'Union régionaliste bretonne* til at lade sig repræsentere baade ved det vælske skalde-stævne i Cardiff og ved den anstundende pankeltiske kongres i Dublin. Til denne har da ogsaa de keltiske selskaber i de Forenede Stater og Kanada, i Australien og Ny Zeland lovet at møde. Endelig var tillige repræsentanter baade for Man og Cornwall med i Cardiff. Kongressen i

Dublin skal da, som lord Castletown har udtalt, vise verden den keltiske races vilje til at hævde sin nationalitet gjennem samarbeide til fremme og hævdelse af sin fælles arv af kultur-elementer, sit fædrene sprog, sine literære skatte, sin kunst og sin musik. Literatur og kunst er nemlig de eneste omraader, alle kelter kan forliges om at ofre arbeide for i fællesskab. Men det er ogsaa grundlag nok for en pankeltisme.

I.

Skulde keltisk tale være det eneste, der gav adgang til kongressen, maatte Cornwalls kelter være udelukkede; de har nemlig glemt sit gamle sprog. Men til gjengjæld har de bevaret saa meget ægte keltisk i sin bygde-kultur og sit væsen, at de jo fik lade sig repræsentere. Den korniske literatur er ikke righoldig, bestaar væsentlig af en del religiøse skuespil (»mysterier«) paa vers; disse skal være opførte endnu i slutningen af forrige aarhundred, under aaben himmel i de amfiteatre med stampet jord-gulv i en naturlig grop, hvor man senere har holdt vækkelses-møder, de saakaldte *plan ar guareou* (lege-pladse). Kornerne var katoliker, indtil de for et par hundred aar siden i flok og følge lod sig omvende til metodismen; men sin overtro har de frisk i behold fremdeles. De lever i stadigt samkvem med de dødes aander, hvem de tager paa raad i alt. Ogsaa i politik hylder de den gammeldagse konservatisme. Af deres gamle adel findes bare to ætter tilbage, Trelawnay og Trevelyan familierne (korniske navne begynder oftest med Tre, Pol eller Pen). Sit sprog har de glemt paa nogle bergmands-udtryk nær; det uddøde med den 102 aarige kone Dolly Pentraeth i 1788. Men endda de taler engelsk, vil de fremdeles ikke regnes for angelsaksere.

Synderlig lyse udsigter for bevarelsen af det gæliske keltisk er der neppe heller paa Man, hvor det dog tales af nogle tusener af de 50—60,000 indbyggere, hvoraf knappe 200 ikke kan engelsk. Som bekjendt har øen bevaret sit selv-styre og har rang af kongerige; i 1765 kjøbte den engelske stat hertugen af Athols kongenavn, men sit selvstændige parlament har øen aldrig mistet. Dets beslutninger kundgjøres fra den hellige Tynwald-høide paa »manks«; men lige til det siste har denne gæliske dialekt været truet med undergang paa grund af den stærke engelske indvandring til den lille ø. Først ganske nylig naaede bølgeslaget af den pankeltiske bevægelse didhen, og nu har bladene allerede sine manks-spalter, kirkerne sine manks-messer, skolerne sine manks timer og parlamentet (House of Keys) sine manks-talere.

II.

Skotlands gælere sværmer, mærkeligt nok, ikke for et skotsk selv-styre; de 40 homerulere af de 72 skotske medlemmer af det britiske parlament er alle fra det angelsaksiske Lavland. Høilænderne har efter jakobiternes nederlag i 1746 mistet sine klan-høvdinger, idet disse senere har sluttet sig om tronen; de indflyttede anglosaksiske jorddrotter udsuger fjeld-bygderne i den grad, at en halv million skotter er flyttede over til Nord-Amerika; bare i ti-aaret 1880—90 udvandrede 150,000 skotter. De gjen-værende holder dog trolig paa sine urnationale sæder og skikke, selv om det engelske sprog gjør seirrige fremskridt blandt dem. Neppe 50,000 af ialt 300,000 gælisk-talende skotter kan endnu ikke forstaa eller tale engelsk. Til at frelse det gæliske folkesprog fra undergang har man i siste mands-alder stiftet foreninger. Saaledes det Gæliske Selskab i Inverness, stiftet i 1871 af literært interesserede byfolk; lidt efter lidt greb en folkelig aand om sig i dette selskab, det begyndte at stille op præmier for lærere, som gav timer i gælisk ved skolerne i Høilandene. Fra 1877 blev denne undervisning i gælisk godkjendt af myndighederne; skole-styrerne fik adgang til at give dem plads paa timeplanen. Kravet paa, at denne undervisning i gælisk skulde paabydes som obligatorisk, fandt støtte hos den ærværdige Gæliske Forening i London samt hos saa mægtig en mand som dronningens svigersøn, markien af Lorne. En deputation forebragte kravet for ministeren Balfour, som selv er skotter, og fandt villigt øre. Det konservative parti vil gjerne stanse de homerule-venlige Lavlænderes fremgang i Høilandene og maa derfor vise sig imødekommende mod gælerne. Ellers kunde de risikere en lignende udvikling af den nationale separatisme i Skotland som i Wales.

Af de 1,700,000 indbyggere i Wales taler henimod 1 million »vælsk« og 300,000 af disse udelukkende vælsk. Naar national-aanden blandt disse vælskmænd ytrer sig saa udpræget separatistisk, som den nu gjør, da skyldes det den hensynsløse kirke-politik, som de engelske myndigheder har fremturet i flere aarhundreder igjennem. Den gang dronning Elisabet udryddede katolicismen i sit rige, gik dette saare let i Wales. Her var nemlig hadet til den engelske geistlighed og dens tiende-griskhed overmaade stærkt. Rigtignok var denne over-gang til anglikansk kirkelære bare at dumpe fra dynen i halmen. Tienden blev bare forøget, og de nye bisper var fremdeles englændere; det blev forbudt præsterne at bruge folkets tungemaal. Det tudorske kongehus stammede vistnok fra Wales og prydede sit vaabenskjold

med fyrstendømmets røde drage; men allerede stamfaren, Henrik VII. aabnede en udryddelses-kamp mod sit arvelands sprog, love og sæder. Og Elisabet brugte galgen til at tugte dem, der vovede at forfegte sit hjemlands ret mod det engelske væsen, der blev folket paatvunget, Istedenfor hendes anglikanske kirke, var det dissenter-prædikanterne som vandt vælskmændenes hjerte. Syv ottende-dele af fyrstendømmets befolkning sogner til metodist- eller baptist-menigheder; der findes omtrent 3000 dissenter-kapeller i landet. Alligevel gjælder den anglikanske kirke som statskirke med eneret til kirkegodset og tienden; denne siste beløber sig aarligaars til $4^1/_2$ millioner kroner. For sin egen gudsdyrkelse maa landets børn desuden i frivillige bidrag lægge ud $5^1/_2$ millioner kroner. Saa var det i 1886 en landsby paa 950 sjæle, som paa grund af uaar bad sin anglikanske sognepræst om afslag i den tiende paa 8000 kroner, han efter loven havde ret til; den fromme mand svarede tvært nei. Dermed flød bægeret over: »tiendekrigen« brød løs og blev ikke bragt til ende, før myndighederne tog militæret til hjælp. Gladstones parti optog nu det retfærdige krav paa den anglikanske statskirkes ophævelse i Wales, og i 1895 blev dette vedtaget i Underhuset. Men Overhuset med sine engelske bisper brugte sit veto. Denne slet betænkte modstand mod kirkelig retfærd i Wales har kaldt den slumrende national-aand tillive. Dissenterpræsterne er nemlig indfødte og taler folkets tungemaal; de holder derfor dette sprog oppe i sine skoler og sine blade. Allerede i 1774 blev det ældste blad paa vælsk startet, *Trysorfa Gwybodaeth;* nu til dags vrimler der af vælske blade: *Y Banner Cymru* (Det kymriskvælske banner) *Y Genede* (Folket), *Heddyw* (Dagbladet) o. l. De indfødte præster er det tillige, som har blæst nyt liv i de middelalderske barde-stævner, *eisteddfod*, under ledelse af det ærværdige skalde-laug *Gorsedd beird ynys Prydain.* Dette *gorsedd* blev ved aar 1819 bragt paa fode efter en lang forfalds-tid af den store barde Jolo Morganwg, og siden har der ikke været nogen stans i rækken af *eisteddfod. Gorsedd* er et frit akademi, hvor byrd og rang intet gjælder; en lord og en haandværker har sæde ved hinandens side. Det store stævne holdes paa indviet jord i en af de urgamle ringe af bautastene. Den hvidskjæggede over-druide med en massiv guldplade paa brystet og en bronsebrun egekrans om panden messer en ældgammel bøn, medens den fremmødte skare knæler med bedækkede aasyn. Naar saa herolden foredrager døds-rullen over hedengangne barder, lyder tung hulken fra den andægtig rørte mængde. Men til slut bryder begeistringen frem med vild kraft, idet herolden istemmer den vælske hymne til »fædre-jorden«. Tyve tusen struber jubler:

I Wales, i Wales er sødt at bo,
til døden jeg elsker min fædrene jord,
min lyst og min smerte er til for mit land.

Det ny-druidiske sværmeri har intet egentlig religiøst ved sig; det er en gjen-opstandelse af den urgamle, muligens hedenske nationalritus, som udnyttes til at holde folkets traditioner i friskt minde. Enkelte forskruede romantikere har vistnok taget det druidiske for ramme alvor og drømt sig at være apostle for den for over tusen aar siden uddøde religion. Kjærligheden til sine traditioner er en stærk magt i en nation; den vækker vide længsler. Statskirkens afskaffelse og rimelige kaar for leilændingen er ikke længere alt, hvad Wales-folket kræver. Der gives allerede et ung-vælsk parti (*Cymru-Fidd*), som fordrer et særskilt parlament for fyrstendømmet med vælsk som officielt sprog. Kan man end ikke tillægge dette parti nogen politisk betydning, da gjælder dette ialfald den nye gruppe af parlamentsmedlemmer fra Wales med mr. Alfred Thomas til leder, hvis program lyder: særskilt stats-sekretær for Wales (som for Skotland og Irland) med ret til at udnævne embedsmænd, bestyre skole-væsenet, veivæsenet o. s. v. i fyrstendømmet — samt et national-raad valgt for tre aar med ret til at give love for kyst-farten, bevilge til offentlige øiemed, forvalte kronens jordegods, bergværker og skoge o. s. v. Allerede siden 1846 er der adgang til at faa undervisning i folkets tungemaal ved folke-skolerne, og siden 1872 er der oprettet lærestole i vælsk ved fyrstendømmets universiteter; siden 1888 kan man ogsaa ved middel-skolerne faa undervisning i vælsk. Ganske nylig er der stiftet et udelukkende vælsk universitet samt aabnet adgang til fortsættelses-, aften- eller søndags-skoler for voksne med undervisning paa vælsk. Fra 1889 har fyrstendømmets bygder faaet sine selvstændige amts-ting. Der staar altsaa ikke meget tilbage at drive igjennem, inden det keltiske Wales faar nationalt selv-styre. Sjælen i den hele bevægelse er landets indfødte dissenter-geistlighed.

(Forts.)

Geologien i det 19. aarhundred.

Efter professor **Joseph Le Conte** i *Pop. Science Monthly*).

Geologien er en af de yngste videnskaber. Den kan næsten siges udelukkende at være et barn af indeværende aarhundred. Rigtignok havde man samlet en del kundskab om jordklodens bygning lige fra grækernes og romernes storhedstid, og dette materiale baade

øgedes og ordnedes i det 18. aarhundred. Imidlertid var det først ved overgangen til vort eget sekulum, at geologien sondredes ud som selvstændig videnskab.

Det er jordens historie, geologien har til opgave at udforske. For hundred aar siden var der ingen, som for alvor tænkte paa, at jorden i det hele taget havde nogen historie. Man holdt fast ved den tro, at jorden var skabt fiks og færdig for omkring 6000 aar siden, og at den siden den tid havde holdt sig væsentlig uforandret som nødvendig skueplads for den menneskelige historie. Rigtignok kjendte man til forandringer, som dels havde fundet sted i fortiden og dels endnu gik for sig, men disse forandringer antoges ikke at staa i forbindelse med nogen bestemt naturlov; de var af mere tilfældig art og kunde derfor ikke skille geologien ud fra geografien som særskilt videnskab.

I midten af forrige aarhundred fremsatte Buffon i en temmelig uklar og antydningsvis form den tanke, at der før menneskets optræden paa jorden havde gaaet umaadelige tidsrum, og at jorden da havde været beboet af planter og dyr fuldstændig forskjellige fra nutidens; af præsterne ved Sorbonne blev han imidlertid tvungen til at tage i sig igjen disse, som man mente, meget ureligiøse synsmaader. Saa længe varede det, inden geologiens ledende ide blev klart erkjendt, at Comte, den videnskabelige filosofis grundlægger, da han i 1820 klassificerede videnskaberne, negtede at give geologien nogen selvstændig plads, fordi den efter hans mening slet ikke var nogen særskilt videnskab, men bare et fælles omraade, hvorpaa flere andre videnskabs-grene kunde komme til anvendelse. Comte saa altsaa tydeligvis ikke geologiens store grund-ide: at klarlægge jordens livshistorie for alle tider. Geologiens fordring paa en selvstændig stilling i et klassificerende skema er nøiagtig af samme art som astronomiens. Ligesom astronomi er et fælles omraade for matematik, mekanik, fysik, kemi o. s. v., men er forskjellig fra dem alle ved sin grund-ide *om det endeløse rum*, saa er geologien ogsaa et fælles omraade for andre videnskaber, men forskjellig fra dem alle ved sin grund-ide *om den endeløse tid*. Som alle andre videnskaber er jordiske, astronomien alene himmelsk, saa tilhører alle andre videnskaber nutiden, geologien alene tilhører den endeløse fortid. Alle andre videnskaber, astronomien indbefattet, giver øiebliks-billeder af naturen. Geologien alene fremstiller for os naturen i bevægelse, dens livs-historie, dens udvikling. Denne tænkemaade begyndte først at dæmre i slutten af forrige og begyndelsen af dette aarhundred. Hutton synes at være den, der først har fattet tanken i dens fulde klarhed.

Hermed var geologien blet en selvstændig videnskab. Men den var endnu i en hjælpeløs forfatning, dens tiltag vaklende og dens fremtidige liv høist usikkert. Der var nemlig endnu ikke lagt nogen solid grund for dens arbeids-maade. Dette blev gjort af Hutton i 1795 og endnu mere fuldstændig af Lyell i 1830. Lyell fastslog først det princip, at det er *de i nutiden virkende aarsager*, som er geologiens eneste sikre grundlag. Det er med disse og med disse alene den har at gjøre regning.

Geologiske forandringer tilhører naturligvis den ugjenkaldelige fortid og unddrager sig derved haabløst den direkte iagttagelse. Deres aarsager og virkemaade maa rekonstueres ved forstandig anvendelse af den videnskabelige indbildningskraft. Lige til Lyells dage syntes mere eller mindre sandsynlige hypoteser at bære alt, hvad man kunde naa. Hvilket omraade var der ikke her for direkte modsatte anskuelser. Men Lyell viste, at i nutiden virkende aarsager frembragte geologiske ændringer lige for vore øine, naar vi kun vilde aabne dem og se. Fra det øieblik af blev geologien i sandhed en induktiv videnskab, og dens selvstændige fremtid var sikret.

I virkeligheden hører disse to begivenheder: geologiens opfattelse som selvstændig videnskab og indførelsen af en sikker induktiv metode til de vigtigste epoker i denne videnskabs historie. Hermed er det egentlig geologiens historie begynder, og den tilhører da i sin helhed indeværende aarhundred.

Striden mellem neptunister og plutonister, mellem werneriter og huttoniter var i fuld gang ved aarhundredets begyndelse. Den holdt forresten paa at nærme sig det heldige punkt, da man begyndte at indse, at der er sandhed paa begge sider. Det var vigtigheden af de to virkende aarsager: vand og ild, som var denne strids egentlige kjerne. Neptunisterne holdt paa vandet som det ændrende og formende element i jordskorpen, plutonisterne paa ilden. Allerede inden denne strid var heldig bilagt, blev der gjort to store fremskridt: William Smith grundlagde ved taalmodig og omhyggelig naturiagttagelse og kartlægning stratigrafien (læren om lag-delingen), og Cuvier lagde ved sine indgaaende og udmærkede studier af de i eocæn-bækkenet ved Paris fundne uddøde pattedyr-former grundvolden for *palæontologien* (læren om de uddøde livsformer). Hans undersøgelser gav maaske mere end noget andet en klar forestilling om, at der forud for vor egen tid laa fjerne perioder med et rigt og fremmedartet liv, og Smiths statigrafiske arbeider virkede naturligvis i samme retning. Cuviers grundlæggende værk om de organiske levninger i Pariser-bækkenet udkom i 1808.

En saa at sige stereoskopisk og fuldt videnskabelig synsmaade var resultatet af forsoningen mellem neptunisternes og plutonisternes afvigende opfatning. Et lignende resultat fik en ny strid mellem *katastrofisme* og *uniformisme*, som straks efter blussede op.

Man saa i jordskorpen, hvordan høist forskjellige lag næsten umiddelbart stødte sammen, og hvorledes dyre- og plante-livet fra lag til lag ofte totalt forandredes. Inden man havde lært de langsomt virkende aarsager og deres umaadelige præstations-evne at kjende, var det rimeligt nok, at man ikke øinede nogen forbindelse mellem disse i mange henseender saa forskjellige og dog paa hinanden følgende lag. Man antog derfor, at jorden under sin tidligere tilværelse havde været gjenstand for en række voldsomme katastrofer, som saa at sige med et slag havde udslettet det i øieblikket eksisterende liv for at give plads til nye, bedre former. Deraf navnet katastrofisme. Denne lære syntes at give en ganske tilfredsstillende forklaring af de foreliggende kjendsgjerninger, og den stod frem for alt i fuldstændig samklang med de religiøse forestillinger. Intet under derfor, at denne lære vandt den videste udbredelse — især naar den spredtes af saa anseede apostle som Cuvier i Frankrige og Buckland i England. Den siste af de katastrofer, hvorved en overnaturlig magt med naturens egne midler havde ødelagt alt liv paa jorden, svarede ifølge Buckland til is-tiden, og denne tid blev derfor saa vel af ham selv som af mange andre sat i forbindelse med den bibelske beretning om syndfloden.

Den, som først med kraft og myndighed optraadte mod disse synsmaader, var Charles Lyell. Han paastod, at man kun kan bedømme geologiske aarsager og processer ved at studere de aarsager og processer, som frembringer lignende virkninger under vore øine og med genial opfindelses-evne hævdede han denne paastand. Naar man bare gav tilstrækkelig tid, saa vilde forvitringen, bølgeslaget og de mange andre faktorer, som vi daglig kunde se i virksomhed, være tilstrækkelig forklaring selv for de mest indgribende geologiske forandringer. Det var derfor unødvendigt og ulogisk at tænke sig omvæltningerne af voldsom karakter. Der havde tvertimod altid været enhed og uniformitet i naturens udvikling; — deraf navnet uniformisme eller uniformitanianisme. Som tingene nu arter sig, har de altid artet sig. Hvad der kræves, er kun ubegrænsede tidsrum, hvori de mange smaa virkninger kan have summeret sig op for at frembringe de forandringer, hvorom jordlagene bærer uimodsigeligt vidnesbyrd. — Sandt at sige blev denne synsmaade for at danne en rimelig modvægt mod katastrofismen i begyndelsen drevet noget vel vidt.

Imidlertid havde udviklings-teorien begyndt at fæstne sig hos en mand, som skulde faa den største betydning ogsaa i geologiens historie — nemlig hos Charles Darwin.

For den uorganske natur hævdede Lyell en langsom sammenhængende udvikling, men for den organiske naturs vedkommende var selv han nødt til at anerkjende katastrofiske forandringer af overnaturlig art. Han troede paa dette tidspunkt fuldt og fast paa arternes uforanderlighed og paa den guddommelige skabelse af de første individer, mens generationerne i sin rækkefølge frembragtes ad naturlig vei. Da »Arternes oprindelse« udkom, modtog Lyell straks med glæde den nye opfatning som en fuldstændiggjørelse af hans egen lære. Imidlertid er det kun overfladisk seet, at den lyellske uniformisme og den darwinske evolutionisme falder sammen. Hvis geologien er læren om jordens udvikling fra det oprindelige kaos til vore dage, saa finder man paa hvert trin af denne udvikling ændrede betingelser, og nogen absolut uniformitet kan ikke erkjendes at have fundet sted. Katastrofisme og uniformisme er modsatte yderligheder, som kan samarbeides og forenes. Denne forsoning har de fundet i den evolutionistiske opfatning, der er ligesaa plastisk og modtagelig for tillempninger, som de andre synsmaader hver for sig er uforanderlige i sit gjensidige modsætnings-forhold.

Den første, som studerede geologi ud fra den overbevisning, at det var jordens udviklings-historie, der skulde gjøres rede for, var amerikaneren Dana. Før hans tid havde geologien vistnok været et slags historie ɔ: en række paa hinanden følgende begivenheder, men Dana satte disse begivenheder i filosofisk forbindelse med hverandre, idet han opfattede jorden som en fuldstændig enhed. Som barn af sin tid havde den amerikanske forsker i begyndelsen vanskelig for at indrømme naturlige aarsager noget spillerum ved dannelsen af de levende former, skjønt han for jordskorpens forskjellige dannelser udelukkende lagde den slags aarsager til grund. Han levede imidlertid længe nok til at bringe organisk og uorganisk udvikling i forbindelse med hinanden som en naturlig, sammenhængende proces.

(Forts.)

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 28. mai 1900.

Lord Roberts rykkede den 11. mai ind i Kroonstad, som efter englændernes besættelse af Bloemfontein blev gjort til Oranje-fristatens hovedstad. Burerne gjorde ingen modstand og flygtede i en styrke af omkring 8000 mand med 20 kanoner mod nord og øst. Foreløbig er sædet for Oranje-fristatens regjering forlagt til Heilbronn i nord.

Fremrykningen fra Bloemfontein til Kroonstad gik forbausende hurtig. I løbet af 10 dage tilbagelagde Roberts hele 200 kilometer. Denne hurtighed er saa meget mere anerkjendelse værdig, som frem-marschen ikke skeede under de gunstigste omstændigheder. Jernbanerne var ødelagte, broerne sprængte og overgangen over floderne, navnlig Zand-floden farlig, — en omstændighed, som gjorde forpleiningen overordentlig besværlig, idet trænet ikke kunde følge tropperne.

Efter besættelsen af Kroonstad indtraadte en pause, som var nødvendig for atter at bringe orden i hærens organisation og istandsætte den for den regelmæssige proviantering saa betydningsfulde jernbane. Denne pause synes imidlertid nu at være tilende; ti de siste meldinger gaar ud paa, at Roberts har begyndt fremrykningen og overskredet Vaal-floden.

Samtidig med Roberts's fremrykning har generalerne Rundle, Brabant og Hart været beskjæftigede med at rense den østlige Oranje-fristat for burere. De har havt held med sig, og der findes nu ikke længer burere paa strækningen mellem Winburg og Ladybrand.

Ogsaa general Buller i Natal d. v. s. paa yderste høire fløi er nu begyndt at rykke frem. Ved en omgaaende bevægelse har han tvunget burerne til at rømme Biggarsberg-stillingen nord for Ladysmith, og han staar nu i Newcastle i det øverste hjørne af Natal. Det første alvorlige kamp synes at vente ham i Laings Nek, lige paa grænsen til Transvaal.

Men den mest interessante krigsbegivenhed, som har fundet sted siden vor siste oversigt, er undsætningen af Mafeking. Saa snart det var lykkedes englænderne paa den yderste venstre fløi, d. v. s. nord for Kimberley, at komme over Vaal-floden, rykkede en kolonne paa omkring 3000 mand i il-marsch frem til Mafeking langs den ødelagte jernbanelinje. Den 18. mai marscherede denne kolonne ind i byen, efter at den dagen iforveien havde havt en haard kamp med burerne, hvorved disse blev tvungne til at rømme sine stillinger og ophæve beleiringen. Mafekings indvaanere havde da med beundringsværdig energi udholdt en beleiring paa over 7 maaneder. Jubelen i London over Mafekings befrielse var enestaaende, og byens tapre forsvarer, den nu til general-major udnævnte Baden Powell, er dagens helt.

Roberts heldige fremrykning har i høi grad kjølnet Oranje-burernes kamplyst. Mange af dem skal have nedlagt vaabnene, og det ser ud, som om englænderne for fremtiden praktisk talt kun faar Transvaal-burerne at kjæmpe med. Disse vil antagelig søge at trække kampen i langdrag. Først vil de forsvare Johannesburg,

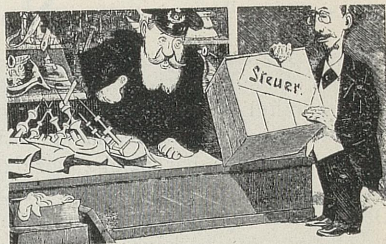
efter Johannesburg Prætoria og efter Prætoria Lydenburg. Men de gjør sig ingen illusioner om udfaldet af de forestaaende kampe. Ti det fortælles, at mange burere allerede forlader Prætoria, og at det siste tilflugts-sted Lydenburg sættes i forsvarsstand.

Udsigterne for burerne er saaledes mørke, og englænderne tager ikke i betænkning at træde de to smaa republiker med jernsko-hælen. Ti de engelske ministre forlanger i sine taler overgivelse uden betingelser og forkynder anneksion som den eneste akceptable løsning. Burerne synes at have sat adskilligt haab til det saakaldte freds-gesandtskab, der nu er ankommet til Amerika. Men dette vil neppe opnaa mere i Amerika end i Europa. Ialfald har Mc Kinley erklæret, at han, efter at England har afslaaet hans første mæglingstilbud, ikke kan gaa videre uden at krænke nøitraliteten. Det er imidlertid neppe med nogen stor glæde, at Mc Kinley har givet dette afslag. Ti burer-gesandternes glimrende modtagelse i operahuset i Washington, og de taler, som ved denne anledning blev holdt af politisk fremragende mænd, beviser, at Mc Kinleys modstandere agter at benytte hans holdning overfor burerne som et vaaben imod ham under den forestaaende valg-kampagne. Maaske haaber præsidenten, at det amerikanske folk til høsten, naar præsidentvalget finder sted, har glemt krigen i Syd-Afrika og sin burer-begeistring.

Tyskland.

Kampen om den berygtede *Lex Heinze* er endt med et kompromis, som i det væsentligste maa betragtes som en seir for social-demokraterne og de frisindede. Saa snart lovforslaget efter rigsdagens fornyede sammentræden var kommet paa dagsordenen, begyndte de sistnævnte partier — d. v. s. minoriteten — en energisk obstruktion imod det. Og efter at obstruktionen havde varet i tre dage, havde majoriteten faaet nok. Den gik ind paa et kompromis, hvorved § 184 b, teater-paragrafen sløifes, og § 184 a kun beholder straffebestemmelserne for dem, der til børn under 16 aar sælger bøger eller billeder, »som uden at være utugtige grovt krænker bluferdigheden.« Minoriteten erklærede, at den vel maatte stemme mod denne paragraf, men

Den tyske regjerings flaade-forslag har nu al udsigt til at blive vedtaget i rigsdagen med nogle uvæsentlige ændringer, som det katolske centrums-parti har gjort til vilkaar for sin tilslutning. Endnu er dog bevilgningen ikke afgjort. Hertil sigter den her gjengivne karikatur-tegning (efter *Kladderadatsch*). Centrums ordfører, Müller fra Fulda, byder marine-minister Tirpitz en stor kasse mærket »steuer« d. e. »skat«.

Tirpitz: Men, beste Müller, skal vi putte dem alle ned i *en* kasse, vil de gaa itu.

Müller: Vær bare ikke bange; den sag la'r sig let ordne. Se bare her!

at den dog ikke vilde fastholde sin obstruktion imod den. Og paa basis af denne overenskomst blev derefter den saaledes modificerede *Lex Heinze* vedtaget som supplement til straffeloven mod social-demokraternes og de frisindedes stemmer. Der er ingen grund til at lykønske Tyskland med den saaledes vedtagne paragraf 184 a. Ti den er en kautschuk-paragraf, der let kan finde en vilkaarlig anvendelse.

Frankrige.

Efter den nu foreliggende statistik over kommune-valgene i Frankrige ser det ud, som om regjeringen i provinserne har vundet en seir, den opveier dens nederlag i Paris. Af 33,942 valgte kommune-medlemmer er nemlig 24,832 republikanere, 8519 reaktionære, 153 nationalister og 438 er uden bestemt partifarve. Ialt opnaaede republikanerne 1004 nye pladse. Denne statistik er dog skikket til at give et falskt indtryk, hvis Melines tilhængere og lignende tvilsomme grupper er opført blandt republikanerne. Imidlertid blir regjeringen ialfald foreløbig staaende. Den gjennemgik 22. mai sin første ild-prøve i kamret efter valgene, idet en af socialisten Gouzy foreslaaet og af regjeringen billiget dags-orden vedtoges med 286 mod 237 stemmer. I denne dags-orden findes en passus, hvori regjeringen opfordres til energisk at modsætte sig ethvert forsøg paa Dreyfus-processens gjenoptagelse.

R. E.

Notiser.

— *Vise sin næse for retten* maa snart admiral Dewey, bare fordi han er Unionens populæreste mand. Et firma i Chicago har nemlig hos en fabrikant i New York bestilt et parti Dewey-medaljer til to aars dagen for seiren paa Manilas havn; medaljerne kom, men paa dem alle bar admiralen en vorte paa næsen, som Chicagomanden ikke kjendte til. Han maa altsaa procedere, og den arme berømthed maa vise stridens gjenstand for retten til tingsvidnes optagelse. Hele Amerika vædder nu paa dette spændende spørsmaal: vorte eller ikke vorte paa mr. Deweys næse?

— *Amatør-fotografer* maa erlægge 25 francs (18 kr.) om dagen for adgang til at slæbe sit apparat med indenfor Pariser-udstillingens omraade; ret til at fotografere en bygning eller en gjenstand maa de søge hos vedkommende entreprenør eller udstiller. Stativ-apparat kan ikke benyttes efter klokken et middag.

— *Schak-rekord.* Den amerikanske schak-mester Pillsbury har nylig i New Orleans samtidig spillet 17 partier schak med dygtige spillere, uden selv at se brætterne. Efter 8 timers kamp havde han vundet de 10 partier, gjort de 5 remis og tabt bare to. Nu erklærer han at ville forsøge 20 spil i blinde paa en gang.

— *225 millioner kroner* eier mr. Alfred G. Vanderbilt, der i september skal holde bryllup med miss Elsie French, som »bare« eier 37 millioner. Saa »gode partier« forekommer bare i New York.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XV. 15. JUNI 1900. HEFTE 11.

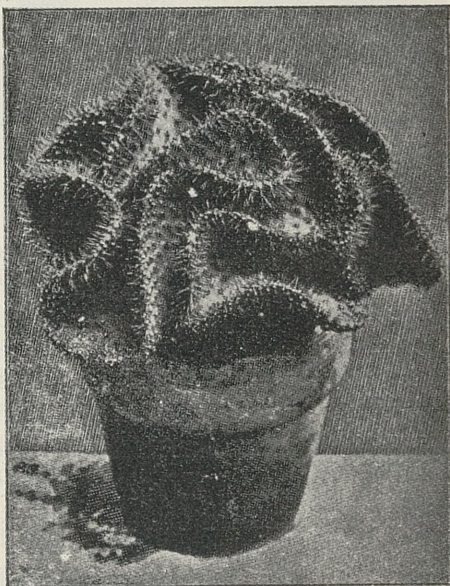
Vild kaktus.

(Efter **F. A. Walton** i *Wide World Magazine*).

Udgiveren af *Cactus Journal*, mr. Walton, eier af en af verdens største plante-samlinger, fortæller i det følgende om de mange oplevelser og eventyr, der hændte ham og hans kolleger paa en 5000 km. lang reise for at søge efter forskjellige varianter af den interessante kaktusplante. Forfatteren illustrerer sin artikel med en del fotografier, hvoraf enkelte viser os de pudsigste former, nogle af naturens stereste indfald i plante-verdenen.

* * *

Jeg begav mig — siger forfatteren — direkte til St. Louis, denne storby i Vesten, hvor der blandt andet findes et kaktus-selskab, der tæller en hel del interesserede medlemmer. Med anbefalingsskrivelser fra disse folk reiste jeg til Kansas, videre til San

„Dame=kraven“.

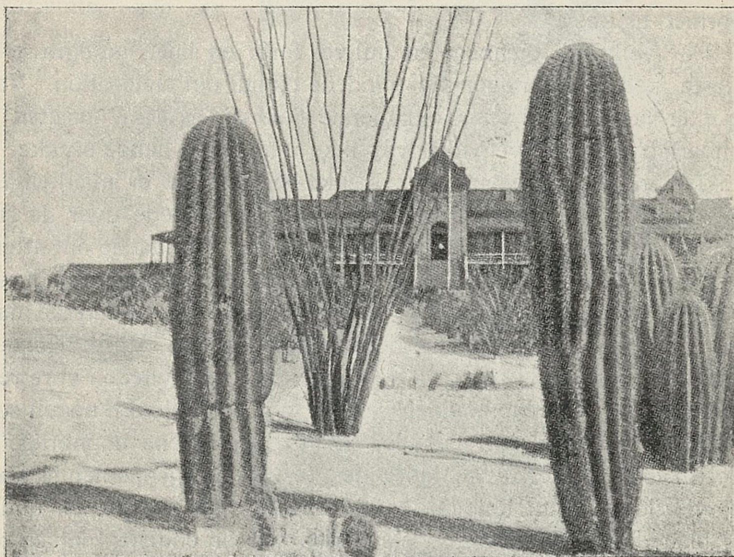
Bernardino, hvor jeg traf et korresponderende medlem af vort engelske selskab, en gammel botaniker og en ivrig kaktus-samler. Denne mand tog mig en dag med ind i en bjerg-egn, og her befandt jeg mig for første gang midt iblandt vildt voksende kaktus.

Den samme botaniker, som jeg her traf sammen med, har æren af at have fundet den kaktus-variant, der nu kjendes under navnet »graabjørnen«. Paa disse ekspeditioner oplevede han de mærkeligste ting og udstod de største farer. En gammel jæger var den første, der fortalte ham om denne kaktus; han gav ham ogsaa mangt et nyttigt vink om forholdene i disse vanskelige bjerg-egne. Tilslut lykkedes det ham ogsaa at komme over planten. Det viste sig, at hans hjemmelsmand, den gamle jæger, ikke havde overdrevet, naar han havde talt om denne kaktus' umaadelige hvide skjæg. Det var tornene, der saa ud som lange børster, som et graa-agtigt skjæg, enkelte af dem maalte lige til 12 tommer. Jeg blev selv eier af et par af disse sjeldne og sære planter. En anden kaktus fandt jeg ogsaa paa samme sted, men helt forskjellig fra »graabjørnen«. Mit nye fund var saa at sige uden torne og istedenfor den sædvanlige purpur-røde blomst har den smukke, hvide oversædige blomster af $4^1/_2$ tommes tværsnit. Kronbladene var saa sarte, saa nænsomt fine, at jeg døbte planten »bruden«.

En tid efter reiste jeg til Stillehavs-kysten, til Los Angeles og syd til Kalifornien. Her fandt jeg et par smukke arter. En dag, da jeg var oppe i bjergene, hændte der mig noget, en af disse mange ting i disse forstukne egne, der kan fylde den reisende med forbauselse. Jeg havde en neger med, og nede paa stien holdt kjærren, færdig til at bringe planterne hjem. Jeg var netop ifærd med at grave op et rigtigt »neger-fjæs« af en kaktus med en seig rod, jeg ser mig om og faar i det samme øie paa et vældigt tusenben, et rent uhyre af et tusenben paa 10 tommers længde. Negeren faar ogsaa øie paa dyret, han har ikke seet et saadant kryb før og kommer hurtig afveien. Han brøler endog til mig om at passe mig, jeg maatte endelig lade det skrækkelige »insekt« være. Jeg giver det giftige kryb et par slag med spaden, kløver det tversover og tror, det er færdigt. Men langtfra, det rører endnu lidt paa sig, den ene halvpart løber en vei, resten en anden.

I nærheden af San Diego saa jeg en høist mærkelig samling kaktus, som jeg fotograferede og kaldte »spøgelses-hæren«. Det var en sælsom art planter, der maaske best er kjendt under navn af elghorn-kaktus, oprindelig er den podet paa en opret-voksende art. Fra San Diego gjorde jeg en afstikker til Nedre-Kalifornien, der er

en tyndt befolket halvø og vanskelig at komme til paa de elendige veie. Paa grund heraf er den heller ikke blet gjort til gjenstand for mere indgaaende botaniske undersøgelser, skjønt den frembyder meget af interesse i denne henseende. For kaktus-samlere er den ligefrem et Eldorado, og jeg bestemte mig til at besøge stedet. Jeg tog først med et dampskib nedover kysten. Ved et anløbs-sted kom jeg over en kaktus, som man i England anser for en af de mærkeligste afarter, det er reb-kaktus; af de indfødte kaldes den forresten »den sure petijaga« paa grund af frugtens pikante, noget

Kjæmpe=kaktus.

skarpe smag; den har ikke liden betydning i disse mange steds vandfattige egne. Paa sydspidsen af halvøen, i nærheden af forbjerget St. Lucas, vokste nogle kolossale kaktus; de maaler 50 fod, og enkelte har et uhyre omfang; jeg fandt et par med en diameter af indtil 6 fod. De har en vældig krans med store grene, trinde nedhængende kviste uden torne og med smaa blomster. Nogle var endog større end Arizonas kjæmpe-kaktus, *cereus giganteus.*

Jeg havde en del held med mig, jeg gjorde mangt et lykkeligt fund i disse egne og kom virkelig over det ene sjeldne eksemplar efter det andet. Her fandt jeg »sjø-kaktus«, prægtige planter med lysegule blomster; de vokste helt ned mod havkanten. Paa min reise nordover igjen, blev jeg inkvireret af told-myndighederne i San Diego

der havde sin svare møie med at begribe, hvad jeg dog skulde med disse stakkels planter, som jeg oven i kjøbet nok fik lov at betale told af, da de Forenede Stater ikke lod en kat passere told-grænsen uden at kræve told-afgift. Det gik over deres tolder-fornuft dette, og de slog op en skoggerlatter, da jeg fortalte dem, at det var min agt at slæbe planterne tversover Amerika.

Nu gjorde jeg mig færdig til en udflugt ind i vildnisset, og jeg fik følge af en tysk botaniker, dr. Purpus. Jeg havde tidligere aftalt et møde med ham, og da jeg stødte paa ham i Ramona, havde han allerede sørget for udrustningen. Han havde ogsaa leiet en svær kalifornier til kusk.

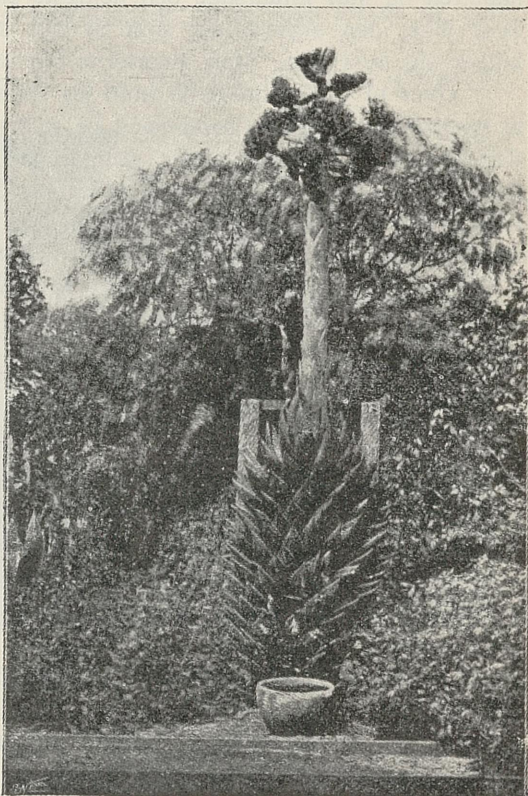
Vor vei førte gjennem en hul-vei forbi en liden guldgraver-by, det siste sted, der i nogen tid mindede os lidt om civilisation. Veien blev efter haanden til en høitliggende fjeld-sti, hvorfra udsigten var vidunderlig. Men selve veien var ikke den beste, lange stykker var den ikke andet end et udtørret bække-leie, og det er mærkeligt, at ikke vognen smadrede sammen, slig som vi humpede over de store stene, der laa allevegne mellem sand og grus. Vi naaede om aftenen op til en høide paa 2000 fod over havfladen, og det var næsten mørkt, da vi leirede os. Nu først begyndte vi at mærke natte-kulden; doktoren havde glemt det vigtigste: et telt. Vi fik hjælpe os, saa godt vi kunde, vi sov paa vogn-dækkenet, indhyllede i vore reise-tæpper. For mit vedkommende var der dog ikke tale om nogen søvn, kulden var altfor stærk, desuden hylte bjerg-ulvene uophørlig, lige til det gryede af dag. Om morgenen tog vi fat igjen, solen skinnede rødt, vi glemte natte-kulden for den rædsomme varme, en ulidelig hede plagede os voldsomt. Hele dagen var en endeløs marsch over øde stepper, nu og da afbrudt af et trangt bjerg-pas, der førte os ned til lavere egne.

Her var nok af kaktus; de fandtes simpelthen i tusenvis. Vi fandt en mængde forskjellige arter, men bestemte os til at vente med at gjøre noget udvalg, til vi kom tilbage. Vi overnattede stadig under aaben himmel, og da solen randt om morgenen, rystede vi vore støvler og klæder for alskens kryb. Skorpioner krøb ud af støvlerne, tarantella-ederkoppen stak hodet ud af en lomme, gjorde et spræt, hvorefter den stak af, kastede sig op i sit kunstige rede og smeldte fald-døren i.

Endelig naaede vi vort bestemmelses-sted, og vi begyndte for alvor at søge efter kaktus. Her stødte jeg paa en umaadelig, cylinder-formet »pindsvin-kaktus«, den største kaktus, jeg nogensinde har seet. Den syntes altfor svær til, at vi kunde faa den med. Den var over

6 fod i diameter og havde en voldsom vægt. Ikke desto mindre fik den efter adskillig besvær paa vognen, og nu findes den i et af mine prægtige drivhuse, hvor den blomstrer og trives. Den har ikke taget den minste skade af den lange reise.

Medens vi holdt paa at indrette os for natten samme aften, hørte vi igjen nogle frygtelige brøl; det var denne gang kuguarens, der hele natten igjennem holdt os vaagen. Muldyrene blev fuldstændig opskræmte, saa vi maatte binde dem.

Agave i blomst.

Paa billedet findes en blomstrende »agave«. Denne plante forveksles hyppig med aloie-planten, med hvilken den har nogen lighed, men hvis hjem er den gamle verden. Den urne, som staar foran planten, er en ældgammel morter, der har tilhørt en indianer-stamme, maaske har de brugt at male sit korn i den. Ellers giver billedet os en fattig forestilling om Kaliforniens overdaadig rige og afvekslende vegetation. Et mærkeligt land. Enkelte steder brakt og ufrugtbart, andre steder findes der en vegetation saa herlig og mange-artet som maaske ingensteds i verden.

Vi oplevede mange eventyr paa denne vor reise, smaa pudsige ting fra skog og mark, fra steppen og vildnisset, sære hændelser, der aldrig møder den, der gaar de optraakkede alfar-veie. Her fandt vi cochenille-kaktus'en, ikke saa langt fra kysten. Nu og da har man stødt paa høist bizarre former af denne. Den er forresten mere udbredt i Mexiko, hvor den dyrkes for insektets skyld, cochenille-

skjold-lusen, der snylter paa den. Bladene er oftest runde eller ovale, men vi kom over en klynge, hvis blade havde det særeste udseende. Den smukkeste, maaske smukkere end nogen anden kaktus, kaldte jeg »dame-kraven«. Den er forøvrigt ligesaa farlig, som den er smuk, bevæbnet som den er med spidse, skjæggede pigge. Piggene knækker over ved berørelsen, og den skarpe brod blir siddende igjen i haanden og kan foraarsage den heftigste smerte. Man mærker den først ikke, den skjærer sig som en syl ind i fingeren, og huden lukker sig over den. Men smerterne blir siden ganske voldsomme.

Over til Caronado-øerne kom jeg ikke. Det lykkedes mig ikke at overtale de indfødte baadmænd til at sætte mig over; frygten for den sværm af klapper-slanger, som findes paa disse øer, var gaaet dem for stærkt i blodet. Jeg vilde saa gjerne se disse øde øer, hvor sjelden nogen sætter sin fod; maaske kunde jeg have kommet over en eller anden mærkelig kaktus netop her.

Først da jeg kom til Tuscon i Arizona, fik jeg øie paa *Cereus giganteus*, kjæmpe-kaktus. Jeg fotograferede endel unge kjæmper af denne plante. Jeg foretog flere ture op i fjeldene i nærheden af Tuscon og fandt *Cereus giganteus* i massevis — i alle størrelser og i de forskjelligste former, fra nogle faa og op til 60 fod med et tilsvarende omfang. Enkelte, som jeg stødte paa nede i et bakke-hæld, saa ganske underlige ud, store grupper stod lige ind paa hinanden med sine mærkelige grene, snoede og forvredne paa den sælsomste maade.

Endnu en og maaske endnu mærkeligere kaktus fandt jeg oppe i disse vældige stepper; det var den variant, som botanikerne kalder »fiske-krogen«. Den blir fra 3 til 8 fod høi og har et tværsnit af 18 tommer. Indianerne bruger saften af denne plante som læskemiddel.

En af professorerne i Tuscon fortalte mig, at neppe engang en hundred-del af jordsmonet i Arizona vilde kunne opdyrkes. Overhode synes det, som om de egne, hvor kaktus-planten trives, er de tørreste og goldeste paa jorden. Neppe nogen som helst anden plante vilde have modstaaet en saa vældig sol, en slig vedvarende tørke, den vilde simpelt hen forkrøble og dø. Endog kaktus'en vilde maaske forsvinde, heste og hornkvæg vilde gjøre kaal paa den, hvis den ikke havde et naturligt beskyttelses-middel i sine torne. Jeg blev en gang vidne til, at nogle faar, plaget af tørst, forgreb sig paa opuntio-planten. Det var et skrækkeligt syn. Kjæverne paa de stakkels dyr blev helt gjennemhullede som et knappenaals-brev, de

vilde ganske sikkert have sat livet til, om ikke kvæg-driverne var komne til og fjernet tornene.

Fra Tuscon reiste vi til Mexiko, hvor jeg fandt en mærkelig art, der skilte sig paafaldende fra dem, vi før havde truffet, enkelte havde form som blad-puder, store knappenaals-puder, antagelig vokset til i de affaldende blades plads. Her fandt jeg ogsaa en regnbue-kaktus, oversaaet med straalende, stærkt farvede røde og hvide blomster, tornene sad i knipper med ring-formede slyngninger i røde og gule farver.

Her i Mexiko traf jeg da ogsaa paa det sted, hvor cochenille-

Pude=kaktus.

kaktus'en hører hjemme. Mexikanerne kalder den *tuna;* af disse har nogle en rød frugt, der er sød og velsmagende, andre bærer store, gule frugter. Indianerne laver en slags syltetøi, en marmelade, af den gule frugt uden tilsætning af sukker, som der findes overflod af i frugten. Vin laver de ogsaa, en slet vin, som franskmændene i Mexiko kalder *vin-de tuna.* Naar frugten gaa i gjæring, destilleres ogsaa en slags sprit af den, der nydt i større mængde er meget skadelig.

Tuna-planten er stærkt udbredt i de egne, hvor mexikanerne tidligere herskede. Disse planter ligner ikke meget den egentlige kaktus, men har maaske større lighed med de afarter, der findes i Orienten. Stængel-delene kan undertiden blive enorme og vilde have været et udmærket kreatur-foder, om ikke tornene havde været.

En anden kaktus, der vokser høit over havet, fandt jeg her. Den dyrkes ret hyppig som levende hegn og har betegnende faaet navnet »orgel-piben« paa grund af stammens slanke form og vekslende længde. Den er vistnok det beste »levende hegn«, som findes; ti stammerne vokser tæt ind paa hinanden og er bevæbnede med korte, skarpe torne, der gjør det umuligt for noget som helst menneske eller dyr at slippe igjennem.

Det er fortrinsvis i Mexiko, som er kaktus-familjens hjemland, her findes vistnok de fleste varianter. Af saften af maguay-busken

Maguay-buske.

eller agaven tilbereder mexikaneren sin national-drik, sin *pulquè*. Denne kaktus naar en ganske betragtelig høide, og det er et vakkert syn en bjerg-skraaning med disse planter. Flere tusen maal er gjort dyrkbare for denne kaktus, og mexikaneren, selv den fattigste arbeidsmand, har altid et par agaver, som han steller med, omkring sit hus. Naar planten er otte aar gammel, skyder blomster-stængelen fart — aa, hvor den skyder rasende i veiret. Og hvilken næring trænger ikke en saadan kjæmpe af en plante med sine 30 fod, der er skudt op i løbet af saa kort tid. Det lykkes ogsaa mangen gang daarlig at holde den længe i live. Planten dør, naar frøene er modne.

Er krig mellem England og Frankrige nær forestaaende?

(Efter baron Pierre de Coubertin *) i *Fortnightly Review*).

Det ligger klart i dagen for enhver, der har fulgt nogenlunde med i de siste aars politiske begivenheder, at det uvenskabelige forhold mellem England og Frankrige i den siste tid er blet mere og mere tilspidset. Ser man lidt overfladisk paa tingen, betragter man blot nogle udslag af dette uvenskab, den hadske tone i de to landes presse f. eks., skulde man med nogen grad af sandsynlighed kunne forudsige, at det uvægerlig i en nær fremtid maa lede til en politisk konflikt.

Denne slutning tør dog være noget forhastet. Ganske vist er der adskillige tegn, der synes at pege i retning af, at situationen *kan* udvikle sig derhen, at krigerske forviklinger blir uundgaaelige, men der er dog af flere grunde ingen overveiende sandsynlighed derfor.

Skal man bedømme forholdet, som det har udviklet sig mellem England og Frankrige, rigtigt, maa man ikke lade sig lede vild af fordomme mod det ene eller det andet land. Det kan være vanskeligt at se bort fra, at England ikke havde saa ganske rent mel i posen, da det begyndte den ulykkelige krig mod burer-republikerne. Man bør ialfald samtidig hermed huske dette lands udmærkede evne til at sprede civilisation og kultur, dets glimrende administration i de fjerne kolonier, overhode den fremragende rolle, det har spillet i verdens-civilisationens tjeneste. Hvilken mening man end har om Englands ret til at begynde krigen i Syd-Afrika, maa dog de siste maaneders begivenheder frembringe respekt og beundring for dette land, der under en saadan krise har bevaret en ro, har opvist et saadant overmaal af mod og styrke, at det ligefrem savner sidestykke i verdens-historien.

Skal man undersøge, om en krig mellem Frankrige og England i en nær fremtid har sandsynlighed for sig, er der tre sider i dette forhold, hvis natur det vil have interesse nærmere at kjende. Er der for øieblikket noget tvistepunkt mellem England og Frankrige med saadan rækkevidde, at det kan lede til krig? Hvorledes ytrer det gjensidige uvenskab mellem de to landes presse sig, og hvilke er

*) Den franske forfatter er bekjendt som en varm ven af England, angelsaksisk kultur og civilisation. Han har i en aarrække opholdt sig i London for at studere de politiske og sociale forhold og har gjentagne gange gjort disse til gjenstand for afhandlinger i franske og engelske tidsskrifter.

grundene til dette uvenskab? Og endelig for det tredje bør man se lidt nærmere paa de vrang-forestillinger, de to lande gjensidig har opelsket om hinanden.

I.

Det første spørsmaal maa utvilsomt besvares benegtende. Der er ingen sag for tiden, der retmæssig bør kunne fremkalde en krig. De strids-spørsmaal, der reiser sig af de to landes besiddelser i Afrika, burde neppe være af den natur, at de i og for sig kan give nogen rimelig grund til andre rivninger end saadanne, der uundgaaelig maa opstaa selv mellem noksaa fredelige naboer. I Siam er forholdet maaske noget vanskeligere og kan komme til at paakalde begge landes stats-kløgtige hoders opmærksomhed, men ogsaa her vil en gjensidig god vilje kunne hindre en aaben konflikt.

Tilbage staar Ægypten og Ny-Fundland. Hvad der i den seneste tid har hændt i Ægypten til skade for franske interesser, har Frankrige blot sig selv at takke for. Det var Frankrige, der det ene aar efter det andet fik England med for at intervenere, for saa i siste øieblik at overlade til England at ordne det hele. Det er intet at sige paa, at dette land, der havde taget stødet, ogsaa vilde høste frugterne af sin politik. Det er ganske vist saa, at den engelske regjering mere end en gang har givet et halvt løfte om at rømme Ægypten. Det var jo en daarskab. Ti et saadant løfte som det, England gav, at det vilde rømme Ægypten, saa snart dette land kunde staa paa egne ben, det kunde enhver som helst give uden synderlig fare for at blive taget paa ordet. Den dag, da Ægypten kan greie sig selv, ligger saa fjernt, at forholdene inden den tid kan undergaa mangfoldige forandringer. Og forstandige folk i Frankrige har da heller ikke ventet sig noget i saa henseende, om man end har fundet pligtskyldigst nu og da at burde minde England om dette ubesindige løfte. Den ene høflighed er jo den anden værd. Men saa længe franske videnskabsmænd i fred og ro faar fortsætte sine betydelige arkæologiske forskninger dernede, vil heller ikke det ægyptiske spørsmaal give stødet til en krig.

Ny-Fundland-spørsmaalet er af en noget anden beskaffenhed og synes for øieblikket at være noget nær uløseligt. Det er aabenbart, at den nuværende tingenes tilstand, der kunde opretholdes, saa længe øerne var tyndt befolkede, nu er ligefrem utaalelig for nyfundlænderen, og man kan ikke lukke ørene til for deres alvorlige klager og stærke misnøie. Men hvorledes skal man her kunde finde en udvei, der vilde tilfredsstille alle parter? Det vilde neppe være

vanskeligt at blive enige om en erstatning, om striden blot kunde løses ved et simpelt erstatnings-spørsmaal. Men hvad skulde erstatte disse fiskere, der pludselig vilde blive berøvede sit livs-erhverv ved en eventuel revision af Utrechter-freden, hvilken erstatning vilde være stor nok til at holde dem skadesløse for de tabte privilegier? Selv om Frankrige for at afstaa fra sine rettigheder lod sig afspise med at faa et stykke land af England nede i Afrika, en eller anden handels-begunstigelse eller endog en pengesum, hvad vilde det gavne disse stakkels fiskere? Selv om man tænkte sig, at pengene kunde blive fordelte mellem dem, vilde det neppe være tilstrækkeligt til at holde dem skadesløse for tabet af deres erhverv. Ny-Fundland-fisket er deres nedarvede yrke, noget andet kjender de ikke.

Det er i virkeligheden et vanskeligt spørsmaal dette, og nogen løsning maa man ikke vente sig, før det er gaaet ind i de to landes bevidsthed, at det her gjælder om at lempe sig, hvis det skal lykkes at finde en udvei.

Men det er vistnok ogsaa den eneste sag, der maaske kunde faa krudt-tønden til at fænge. Friktionen har endnu ikke været saa stærk, at den har frembragt gnisten. Det er forbeholdt fremtiden at vise, om der skulde være omstændigheder tilstede, der kan fremkalde katastrofen, eller om landene raader over kløgtige statsmænd, der er besjælede af ærlig vilje til at søge at undgaa dem.

Man ved virkelig ikke ret, hvad man skal tro, naar man læser de franske og engelske blade, der flyder over af galde og bitterhed. Og denne galde er ikke fra igaar, men er af meget gammel dato.

II.

Lad os ikke gaa længere tilbage end til høsten 1887. Man har endnu i frisk erindring alle de forhaanelser, den engelske presse slyngede ud over Frankrige i anledning den skandale, der en maaned senere havde præsident Grevys fratrædelse tilfølge. Det stødte mange flere end bare franskmænd at se, hvorledes engelske blade gjorde hele den franske nation ansvarlig for disse beklagelige begivenheder, som dog — ret beseet — blot kunde føres tilbage til en enkelt mand, en nær slægtning af stats-overhodet. Dog frembragte uforskammetheden ikke den gang saa megen bitterhed i Frankrige, som ellers vilde have været tilfælde, netop fordi franskmændene selv følte sig ydmygede og skamfulde over, hvad der havde hændt i Elysée-paladset; der blev ikke seet gjennem fingre med den franske præsident, maaske blev han snarere dømt for strengt; derfor vakte

heller ikke de uretfærdige domme udenfra nogen særlig opmærksomhed.

Der er intet at sige om kritik af politiske begivenheder; de politiske forhold i Frankrige har rigtignok fundet en altfor haardhændt, ofte en altfor uforstandig og uretfærdig kritik i den engelske presse. Men i politiken er disse foreteelser forstaaelige, om ikke undskyldelige. Maaske har den franske presse i denne henseende ogsaa givet svar paa tiltale, saa det ene land intet har at lade det andet høre. Men der er andre ting at pege paa. Man mindes uvilkaarlig Londoner-bladenes udtalelser om branden i velgjørenhedsbasaren i Paris og ved *Bourgognes* forlis. Af den omstændighed, at en haandfuld personer havde vist kujonagtighed under branden, og med støtte af nogle øienvidners udsagn om et par matrosers brutalitet mod passagererne paa *Bourgogne*, tog den engelske presse anledning til at overdynge den franske nation med den største haan. Der taltes uden blusel om Frankriges moralske affældighed. Det er neppe tvilsomt, at disse gemene skriverier gjorde et smerteligt indtryk paa enhver ærekjær franskmand.

Saa kom Fashoda-affæren. Den hadske tone i den engelske presse steg til en saadan høide, at den franske regjering et øieblik mistænkte England for at ville benytte pressen til at fremtvinge en krigs-erklæring. Og da saa endelig Dreyfus-sagen kom paa dagsordenen, gik de engelske blade over alle sømmelighedens grænser. Frankrige blev fremstillet som et land, der var paa randen af moralsk elendighed. En mand kan maaske tage det med ro, naar han sigtes for en enkelt, bestemt dadelværdig handling, men naar der daglig siges ham op i hans øine, at han er en stymper, at han har mistet den siste rest af æresfølelse, vil han ikke være et menneske, om han ikke anfegtes.

Den franske presses angreb paa England er helt forskjellig herfra. Disse angreb er som hurtige raketter, der sendes op i hyt og veir — paa lykke og fromme, eksploderer i alle mulige retninger, men sætter blot en stakkels strime mod den mørke himmel, og saa er det hele forbi. De efterlader intet varigt men, det kan nok gjøre en smule ondt, naar man er saa uheldig at faa raket-stokken i hodet, men man glemmer det snart over det morsomme fyrværkeri, man har været vidne til. Den største feil ved den franske presse er, at den sender sine vittigheder ud over onde og gode, saa de ofte rammer der, hvor man minst af alt havde tænkt, det skulde ramme. Tag f. eks. det siste sensationelle numer af et stort illustreret Pariser-blad, det tænker sig en krig mellem England og Frankrige-Rusland. De

har hele historien for Dem i billeder fra begyndelse til ende, fra den første kamp i Afghanistan til franskmændenes indtog i London. Selve fremstillingen er fuldkommen absurd med de mange drøie udfald; forfatteren blotstiller sin egen uvidenhed om de simpleste ting i elementær strategi. Der tales paa hver side om de »tapre« englændere, og deres »beundringsværdige« modstand omtales med den tykkeste haan. Som man ser latterlige bagateller. Men tag saa som et modstykke hertil de berygtede artikler i den engelske presse om »Frankriges sønderlemmelse«, og man vil se forskjellen i denne henseende mellem fransk og engelsk journalistik.

Hvad de meget omtalte franske karrikatur-tegninger angaar, der var rettede mod Englands dronning, saa maa det indrømmes, at disse var utilbørlige. Og et endnu mere odiøst præg har de faaet ved den franske ministers ubegribelige mangel paa takt, idet han gav den kunstner, der havde været mester for de forsmædelige tegninger, en orden. Men det er dog ingenlunde saa, at disse par tegninger vandt noget bifald i Paris udenom en snæver kreds af boulevardernes publikum, der fraadser i den slags gemenheder. Den franske opinion harmedes lige saa dybt over tegningerne som det engelske folk, men denne harme dæmpedes ganske vist en smule, naar man saa, hvor uretfærdig den engelske presse behandlede Frankrige ved denne anledning. Der var ikke maade paa hadefulde beskyldninger, medens de samme blade ikke havde et ord at indvende mod Tyskland, hvis blade paa samme tid drev den værste halløi med England og dets dronning. Man sidder uvilkaarlig igjen med et indtryk af, at harmen ikke var ret dyb, indignationen ikke ganske ægte, men at det snarere var en kjærkommen anledning, som den engelske presse greb med begge hænder, til at kaste sig over Frankrige for at bringe en konflikt istand mellem de to lande.

Hvilke er nu aarsagerne til al denne bitterhed paa begge sider, der af og til finder saa hæslige udtryk? Det er blot en tænkelig forklaring. Det er vanen, en vane, der er nedarvet gjennem slægt-led. For den franske journalist er englænderen et saracener-hode, som det morer ham at hugge løs paa, og den engelske journalist betragter den franske nation som en marionet-dukke, en halling-mand, og det volder ham den største glæde at trække i snoren og faa den arme mand til at sprælle. Den ene nations tunge, ofte noget klodsede sendrægtighed bringer franskmandens kaade pen i fart, den andens letlivede behandling af de alvorligste spørsmaal sættes med spærrede typer og vældig haan i engelske blade.

At de to folk i sit inderste hjerte nærer en dyb respekt for

hinanden, er hævet over enhver tvil. Men blot glimtvis kommer denne agtelse offentlig frem. Franskmændene nærer i virkeligheden den største beundring for den angelsaksiske race, og omvendt tæller Frankrige mange af sine beste venner blandt de betydeligste navne inden engelsk politik, literatur og kunst. Vel nok findes der mange fanatikere i Frankrige, der altid fører ord som *Jeanne d'Arc* og *St. Helena* i munden om England, kort sagt, folk, for hvem England er »arve-fienden«. I virkeligheden mener de »arve-rivalen«; ti rivaler har Frankrige og England stedse været. Og den hadske tone i pressen har til syvende og sist sit udspring herfra; det er vanen, som driver disse folk til at udspy galde mod hinanden.

I den siste tid har angrebene — særlig fra Englands side — været af en saa alvorlig art, at det er blet paafaldende. I Frankrige har den mening efter haanden gjort sig gjældende, at den engelske presse i denne henseende gaar frem efter et opgjort regnestykke, at den handler paa kommando. Tanken er latterlig, det er sandt, men der tør dog være nogen virkelighed i den. Der *er* visse folk i England, hvis sær-interesser er saa overveiende, at de ikke viger tilbage for en krig, der maaske vil bringe engelsk handel og industri end yderligere i skuddet. Og disse folk har for en stor del pressen i sin magt. Det kan have sin betydning, at publikum gjennem en daglig servering af denne slags kost i pressen blir fortrolig med tanken om krig.

Der ligger en stor fare heri. Men den ser større ud, end den i virkeligheden er. Ti pressen afspeiler i dette stykke ikke den rigtige folke-mening i de to lande.

III.

Til syvende og sist er der dog ingen sikrere garanti for fredens bevarelse mellem to folk end en ligevægt mellem deres strids-kræfter. Man trækker sig vel ikke tilbage for en stærk mand, men man betænker sig to gange, før man slaar løs; desværre har man ikke saa mange skrupler lige over for den svage. Og det er med nationerne som med individerne; tilbøieligheden er stærk til at yppe klammeri med den paatagelig forsvars-udygtige. Og her svæver de to nationer, Frankrige og England, i den største vildfarelse; de har saa altfor let for at undervurdere hinanden.

Lad os blot mindes de latterlige hovmods-tanker, der overkom England efter Fashoda-affæren. De engelske blade havde i lang tid sunget op af begeistring over jernbane-projektet af nyeste dato, Kap-Kairo-banen, noget man i Frankrige modtog med den ligegyldighed,

der er saa betegnende for franskmændene, naar det gjælder et koloni-spørsmaal. Ikke alene var selve Fashoda et saa godt som ukjendt navn for de fleste franskmænd, men der var neppe en blandt tusen, der kjendte til, at en ekspedition var sendt derhen. Det er en bekjendt sag, at endog regjeringen var uden nøie besked. Hvad saa? Pludselig — uden minste varsel — staar Frankrige ansigt til ansigt med valget: enten at rømme Fashoda eller erklære krig. Englands truende og paagaaende optræden bragte virkelig Frankrige til at studse et øieblik og overveie, om det ikke skulde optage hansken; men ogsaa blot et øieblik. Ti ikke en sjæl i Frankrige vilde under normale forhold falde paa at røre en finger for at beholde et land, der nok kunde have betydning som led i en engelsk jernbane-plan, men som var absolut værdiløst for Frankrige. Derfor rømte franskmændene Fashoda.

Men England misforstod fuldkommen dette skridt. Der troede man, at Frankrige bøiede sig for det uundgaaelige nederlag, for Englands overmagt. Naar man i Frankrige fandt, at Fashoda ikke var værd at ofre en draabe blod, saa ubetydelig som sagen var, og naar den sunde sans hos nationen seirede, saa var dette i engelskmændenes øine et tegn paa svaghed. Saa kom oven i kjøbet Dreyfus-sagen med al den uforstand, der ledsagede den i de engelske blade. Der blev ikke levnet den franske armé ære for to skilling, landet var i forfald, hær og flaade var i den sørgeligste forfatning. Og engelskmændene slugte denne opdagelse fuldkommen raa.

Og dog kunde intet være feilagtigere. Frankrige har neppe nogensinde været stærkere end i dette øieblik. Det er klart, at i længden lader de to ting: en mægtig armé, en kraftig militær-stat og et demokratisk styre-sæt sig ikke godt forene, maskineriet vil omsider gaa i staa. Men at en armé har vokset sig stærkere og stærkere under 30 aars fred og midt oppe i et yderlig-gaaende demokratisk stats-liv, det vidner om en ligefrem enestaaende patriotisme. Hvorlænge et saadant forhold vil vedvare, er ikke godt at sige. Men for øieblikket har Frankrige en hær saa stærk, at det kan se fremtiden med ro imøde, og de siste tiders begivenheder har saa langt fra svækket denne armé, at de tvertimod har bidraget til at give impulser til ny kraft og iver. Om en krig brød ud imorgen, vilde det vise sig, at Frankrige var en endrægtig nation.

Der hersker ogsaa mange urigtige anskuelser om det fransk-russiske forbund. Det er et forbund støttet paa fælles interesser, ikke en løs aftale, der er sprunget frem af øieblikkets stemninger. Men selv om Rusland af en eller anden grund skulde svigte, behøver

Frankrige maaske ikke at frygte for udfaldet, om det blev angrebet af England eller selv ægget til at erklære krig. En bekjendt sag er det, at om Fashoda-affæren havde ledet til krig, vilde Rusland have staaet paa fransk side.

England bedrager sig selv, naar det tror, at Frankrige er magtesløst. De siste tredive aars fred har landet benyttet til med kraft og alvor at arbeide paa sit forsvar; det er for øieblikket en af de magter, man i første række maa regne med.

Men nøiagtig de samme vrang-forestillinger som i England nærer man i Frankrige, naar det gjælder at opgjøre sig en mening om Englands forsvars-kraft. Franskmanden bedømmer den dag idag det angelsaksiske folk ud fra Napoleon-tidens begreber. Det har ikke gaaet ind i hans bevisthed, at alle disse lande, der er spredt ud over verdens-dele, i grunden føler sig som et hele. Han venter, at hver minste begivenhed vil bringe oprør med sig. Han lukker øinene til for de kjendsgjerninger, der taler netop for det modsatte, og slaar sig til ro i bevistheden om, at alle disse folkeslag en vakker dag maa vaagne og kaste aaget af. Han ser i aanden Irland, Indien, Birmah, Jamaica, Australien, Ny-Zeland, Kap-kolonien, Ægypten og Kanada proklamere sin uafhængighed, dette magiske ord, som han tror udtrykker disse koloniers higende længsel. Franskmanden kan ikke faa ind i sit hode, at disse lande er loyale kolonier, der befinder sig vel under Englands styre, netop fordi der er noget genialt ved den engelske koloni-administration.

Frankrige er saaledes hildet i de samme feilagtige forestillinger som sin nabo. Om krig brød ud, vilde følgen være en lang og blodig kamp, ødelæggende for begge parter, men ellers uden noget positivt resultat.

Uden resultat. Her tænkes da selvfølgelig kun paa den direkte følge, d. v. s. den freds-slutning, hvormed krigen vil ende. Hvad de indirekte følger angaar, turde England være det land, der vilde komme til at lide mest under dem. Tyskland vilde tjene umaadelig paa en saadan krig paa Frankriges og Rusland bekostning. Sandsynligvis vilde det ligge i dette lands haand at mægle mellem de krigførende magter. Og det endelige resultat turde ikke usandsynligt blive en tilnærmelse mellem de tre fastlands-magter, der maaske kunde lede til en fast knyttet alliance med et stærkt Tyskland i spidsen.

Desuden vilde England komme til at føle mange kjedelige forandringer i det bestaaende forhold til kolonierne efter en saadan krig, særlig under arbeidet med at reorganisere hær og flaade; det turde være flere af dets kolonier, der ikke med synderlig begeistring

ialfald vil bidrage hertil. Kap-kolonien og Kanada f. eks. har ingen grund havt til at ønske en krig med Frankrige og vil neppe føle nogen glæde ved at skulle være med at betale penge for at bøde paa en saadan krigs ødelæggelse. Det store verdens-rige vil komme til at føle en alvorlig rystelse. Hvem kan — for at nævne en enkelt ting — forudsige, hvilke følger Ruslands fremtrængen mod Indien eller i hvert fald en anneksion af en del af Afghanistan kan have for England?

Det Britiske Riges udbredelse har mange ligheds-punkter med Hellenismens kultur-spredning i oldtiden. Der følger en bred og mægtig civilisation i dets spor. Men hvis England skulde fortsætte med sine krigerske tilbøieligheder, turde dets skjæbne komme mere til at ligne Roms end Grækenlands, det vilde blive sværdet, der kom til at udvide og befæste dets magt. Men Roms magt var meget efemerisk sammenlignet med Grækenlands, og i vore dage vil den blive endnu kortvarigere. Intet vilde være mere skikket til at suge marven ud af det Britiske Rige end det at bygge det store verdens-rige op paa et militær-regimente.

Der er for øieblikket intet, der med nødvendighed maa fremkalde en krig i nogen nær fremtid. Men en krig er ikke blot mulig, men endog sandsynlig, om de to lande vedblir med at undervurdere hinanden, om de ikke besjæles af det beste forsæt til at respektere hinanden, selv der hvor forstaaelsen glipper. Det sprog, der daglig føres i en presse, der ikke formaar at tøile sin ondskab, *kan* blive det fængstof, der faar krudt-tønden til at springe.

Skjold-krebsenes liv.

(Efter **Matthias Dunn** i *Contemporary Review*).

Det er rimeligt, at vort kjendskab til livet paa hav-bunden ikke er overdrevent fyldigt, da det jo her falder meget vanskeligt at anstille direkte iagttagelser.

Imidlertid skal her fremstilles resultaterne af nogle nye undersøgelser angaaende skjold-krebsenes liv.

Særlig kommer vi til at fæste os lidt nærmere ved den saakaldte »mimicry«, et ord, der kan oversættes med »beskyttelses-lighed«, og som Bate og Wallace har anvendt om sommerfugle, der efterligner hverandre. Her skal vi bruge ordet om krabber, som søger at efterligne sine omgivelser. Nogle videnskabs-mænd, der har været inde

paa samme emne, synes at helde til den opfatning, at det er lyset, der ved at indvirke paa farve-cellerne i huden er den ufrivillige aarsag til de forskjellige farver, man forefinder hos disse dyr. Men man skulde dog tro, at dette maatte være en langsom proces, der vilde udkræve betydelig tid for at fremkalde slige forandringer, og nu ved man, at blækspruter og mange andre af havets livs-former er i stand til pludselig at forandre farve. Og det er ikke saa godt at skjønne, hvorledes dette skulde kunde gaa for sig uden ved øiet, gjennem nerve-systemets indvirkning paa viljen.

Nu kan man opkaste det spørsmaal: Hvorledes kan en krabbe frembringe disse forandringer uden at have nogen blød hud? Hertil kan svares, at krabbens skal eller ryg-skjold i virkeligheden er en hud, vist nok et tykt, massivt panser, men dog i besiddelse af hudens væsentlige egenskaber. Skallet bestaar hovedsagelig af kulsur kalk, og dets farve skriver sig fra et pigment (ɔ: farvestof), der gjennemtrænger skal-substansen paa forskjellige steder.

Naar en krabbe efterligner sine omgivelser, skal da dette opfattes som en frivillig eller ufrivillig handling? Dette spørsmaal faar det blive fremtidens sag at løse. Af de efterfølgende linjer vil det fremgaa, at forf. nærmest anser denne »mimicry« hos krabberne for frivillig.

— Lad os først omhandle *carcinus mænas* (den alm. strandkrabbe). Man troede længe om denne art, at den i begyndelsen af høsten forlod stranden og gik temmelig langt ud paa dybt vand. Men man har nu fundet, at den i virkeligheden ikke gaar saa langt ud, men simpelt hen graver sig ned under sanden tæt udenfor lavvands-linjen. Her ligger de om vinteren i en halvt dvale-lignende tilstand, og herunder overfører de hunner, som har rogn i sig, ved en ufrivillig proces sine æg fra det indre skal til hale-klaffen. Før de i mai forlader sine skjul, kastes æggene i sanden.

De fleste af de hunner, der ikke har gydt sin rogn i sanden, maa gjennemgaa en skal-skiftnings-proces. Længer ud paa sommeren trækker de sig tilbage til den mest ujevne bund i nærheden, et stykke udenfor lavvands-linjen. Her graver de sig paa den luneste side af de største stene huler, hvor de opholder sig, medens denne vanskelige og vigtige proces foregaar. Her fordobler de sin størrelse, stundom paa nogle faa dage, og blir fuld-voksne krabber. Hannerne følger med og forsvarer efter beste evne de hjælpeløse hunner, indtil det nye skal er blet tilstrækkelig hærdet, hvorefter tilslut parringen foregaar.

Her kan man ogsaa sent paa sommeren finde hunner, der

gyder sin rogn, og som ikke var modne til denne handling om vaaren. Hvor langt ud over høsten denne gydning fortsættes, er det vanskeligt at afgjøre. Ganske unge krabber kan forefindes langs kysterne fra juni til januar.

Vi har hidtil blot beskrevet de strand-krabber, der lever paa de aabne kyster, saa som i Devons og Cornwalls grunde havne. I de dybe havne, som f. eks. i Plymouth og Fowey, hvor krabbene finder ly mod vinter-stormene, er deres livs-vaner ganske forskjellige fra de ovenfor skildrede. Her bryder de sig ikke om at tage sig nogen vinter-dvale som sine slægtninger i aaben sjø, men er stadig i fuld vigør og pleier kun at grave sig ned i sand eller dynd, naar de vil søge hvile eller beskyttelse eller fuldføre parrings-akten.

Lad os atter betragte deres livs-vaner i aaben sjø. De er flinke strand-rensere og gaar paa rov efter alle levende organismer, de kommer over. Og da de ser lige saa godt i luft som i vand, kan man undertiden se dem krybe korte strækninger op fra sjøen for at sikre sig en eller anden lækkerbid. Naar de er rigtig sultne, kan det endog hænde, at de vover sig ovenfor høivands-linjen for at jage efter tang-lopperne der.

Disse krabbers travle færd er morsom at iagttage for børn, der her ofte faar sin første undervisning i fiske-sporten ved at fange dem med snøre og krog. Man fortæller, at rotterne ogsaa fisker efter dem paa samme maade, idet de bruger halen som snøre og agn. Og herom kan der vel heller neppe være nogen tvil, da rotternes vigtigste jagt-marker sommer og høst netop er disse strand-linjer, og deres væsentligste føde strand-krabberne. Ved gamle brygger kan man ofte faa anledning til at se rotter paa ivrig jagt efter dette sit bytte.

Disse smaa strand-krabber, hvis ryg-skjold blot maaler en 7 à 8 cm. hos de største eksemplarer, sætter sig bestandig til modværge mod en hvilken som helst fiende, hvor mægtig denne end synes. Det er muligt, at disse krigerske tilbøieligheder hos dem er blet saa udprægede af den grund, at de allerede fra første stund af overlades til sig selv uden forældrenes hjælp. I sine stærke klør eier de et farligt vaaben, og de kan bære over otti gange sin egen vægt.

Men trods sin styrke og sit mod er de vel vidende om, hvor farligt det er at færdes for nær strand-bredden, hvor de har sjø-fugle, mennesker og en hær-skare af rotter som sine uforsonlige fiender. Desuden er det saa lyst paa det grunde vand, at deres væsentligste stræv gaar ud paa at skaffe sig den nødvendige føde. Derfor tager de i udpræget grad sin tilflugt til »mimicry«, og hvis deres forskjellige

listige fremgangsmaader slaar feil, tager de ikke i betænkning at lade, som om de er døde. Paa Cornwalls kyster, nær Mevagissey, frembringer de pulveriserede hvide sjø-skjæl, blandet med glimmerskifer, en brun sand, isprængt med hvide flækker af kvarts-korn. Derfor er det noget af de første, de fleste unge krabber her gjør om vaaren, at farve sit ryg-skjold brunt med hvide pletter. Hvor havbunden dannes af sort dynd, sørger de der levende eksemplarer for at antage en mørkegrøn, næsten beg-sort farve, medens den grønne farve er fremherskende hos de krabber, der i sommer-maanederne for det meste færdes i regionen mellem høit og lavt vand, paa grund af det grønne sjø-græs, som her vokser i mængde. Denne grønne farve kan være modificeret paa mange maader og isprængt med sort, hvidt eller rødt, alt efter som bunden paa de forskjellige lokaliteter er beskaffen.

At de anstiller sig døde, hænder som oftest efter en haard kamp, hvor de har faret ilde, eller naar de fanges i garn og efter at have gjort frugtesløse anstrengelser for at undslippe uimodstaaelig drages ind paa stranden. Da er deres forstillelse næsten fuldkommen, ligesom ogsaa naar de fanges af den menneskelige haand efter forgjæves kamp.

Lad mig skildre — siger forf. — en halv time af en slig krabbes liv. En gang jeg var ude i baad, opdagede jeg tilfældigvis paa bunden en hel mængde unge ræker, der havde det svært travlt med at undersøge mudderet og tangen i en lang fure, som var frembragt af en skibs-kjøl. Det varede ikke længe, før en *carcinus mænas* viste sig paa skuepladsen. Den lod mig snart forstaa sin hensigt; for den krøb sagte ned i kjøl-striben og stillede sig midt i denne med udstrakte klør og aabne knibetænger, og med sin grøn-graa farve-tone var den ikke let at skjelne fra sjø-bunden, saa meget mer som den sørgede for at bedække sig med dynd. Her laa den rolig og ventede for at gribe første-mand. Men rækerne var aarvaagne; ti krabben blev øieblikkelig opdaget, og de nærmede sig den med udstrakte følehorn (antennæ) og enten berørte eller lugtede dens klør, hvorefter de skyndsomt trak sig tilbage igjen. Dette blev gjort atter og atter; men krabben stod som fastgroet under denne undersøgelse. Til slut syntes en af rækerne at komme lidt nærmere end de øvrige. Krabben styrtede pludselig løs paa den for at gribe den, men uden resultat, — ræken gjorde et slag med halen og var snart ude af rækkevidde.

Men krabben gav sig ikke; den fandt nu paa noget andet. Dens næste skridt var at undersøge terrænget lidt, og snart fandt den noget grønt sjø-græs i nærheden. Dette rodede den lidt op i,

hvorefter den stillede sig midt i det i samme positur som før. I disse grønne omgivelser var den godt skjult. Rækerne nærmede sig atter forsigtig, og saa snart deres følehorn kom i berøring med krabbens klør, fjernede de sig i største hast. Hvis taalmodighed er en dyd, maa man sandelig sige, at denne lille krabbe var meget dydig; ti mer end et snes af disse ræker berørte samtidig dens klør, uden at den i lang tid fandt sig beføiet til at gaa paa. Endelig syntes dog naturen at gaa over optugtelsen, og den styrtede med voldsomhed løs paa sine forsigtige naboer, — dog atter uden resultat; ti rækerne forsvandt igjen lige saa hurtig som før.

Men endnu var det ikke forbi med krabbens opfindsomhed. Efter at have hvilt sig lidt — for den maatte vel rimeligvis nu være en smule træt i armene — opsøgte den sig et blødt og grumset sted paa bunden et stykke fra den forrige skueplads og begyndte her til min overraskelse et uventet spil. Da den havde arbeidet voldsomt med klør og hale en stund, forstod jeg dens hensigt. Ti den lavede i det klare vand en tyk mudder-sky, der hævede sig en 15 cm. op i vandet over bunden. Straks indtog den stilling midt inde i skyen, hvor den som tidligere stod med udstrakte arme og ventede paa sit bytte. Men rækerne syntes ogsaa at kjende til denne krigs-list; for de nærmede sig varsomt og undersøgte omhyggelig skyen. Efter nogen tids forløb lod de til atter at have faaet tæften af sin fiende og forlod hastig stedet uden at gaa i fælden. Det oprodede mudder sank straks ned igjen, krabben kom til syne og styrtede paany efter rækerne, men fremdeles uden held. Disse anstrengelser syntes at være for meget for det sultne dyr, som straks efter trak sig tilbage til sin gamle hule.

— Lad os dernæst se lidt paa en anden krabbe-art, der heder *portunus puber* (fløiels-krabben), og som er omtrent af samme størrelse som foregaaende.

Denne krabbe lever paa lidt dybere vand end *Carcinus mænas* og gaar paa rov om natten. Den er den blodtørstigste af alle de mindre skjold-krebse; den har røde øine og skarpt syn samt er forsynet med røde og blaa flækker. Mange fiskere tror, at dens bid er giftigt; men dette forholder sig ikke saa. De er i besiddelse af en fortvilet dødsforagt og betænker sig ikke en gang paa at angribe og dræbe den store krabbe, *cancer pagurus*, der veier næsten hundred gange saa meget som de selv, og som, hvis den fik fat i dem, vilde mase dem sønder og sammen.

Det er sædvanligt i England, at fiskerne leverer stor-krabber til kjøbere omtrent en gang om ugen. Imidlertid har de dem gaaende

i store vidje-teiner paa bunden af sjøen. Dersom der er sand-bund, vil de i regelen gaa fri for sine fiender. Men hvis bunden er ujevn, da er straks *portunus puber* paa færde. Og da Gud naade stor-krabberne; ti deres frænder angriber dem i øinene, og saa hidsige og vedholdende er deres angreb, at stor-krabberne har intet udkomme med dem. Til slut ender det med, at de faar sine øine spist ud, hvorefter døden paafølger, og de selv fortæres. For at undgaa denne plage er fiskerne ofte nødte til at holde sine krabbe-teiner flydende i sjøens overflade.

Om dagen opholder fløiels-krabberne sig i ly af klipper eller under løse stene, men jager om natten ivrig efter bytte. Hvis der er knapt med føde, fraadser de, som sagt, i fiskernes krabbe- og hummer-teiner, hvor der jo er overflod af mad. Men naar det gryr ad dag, passer de paa at forsvinde, førend fiskerne indfinder sig.

Gosse holdt en saadan krabbe i sit akvarium og beskriver denne som en hidsig, stærk, vild, falsk og grusom skabning, der pleiede at ligge og lure i sit mørke hul paa karrets øvrige beboere. Kom disse den nær nok, styrtede den straks paa dem og greb dem med uhyggelig sikkerhed. Den brydde sig ikke stort om mindre krabber; dog spiste den deres kjød, medens resten af dyrene blev sønderrevet lem for lem med vild grusomhed, og levningerne strøede foran dens hule.

Blandt dens fiender kan nævnes oteren. Forf. havde en gang fanget to oter-unger, som han fodrede med almindelig fersk fisk. Men de lod ikke til at trives alene med denne føde, og han fandt da paa at forsøge med forskjellige slags krabber, deriblandt ogsaa fløiels-krabber, og disse kastede de sig over med graadighed og fortærede dem paa et par sekunder.

Ogsaa fløiels-krabberne — der har sit navn af et fløiels-agtigt overtræk, som bedækker hele deres krop — benytter sig af »mimicry«, mest for at beskytte sig om dagen, naar de hviler; for om natten skjules de jo alligevel af mørket. De yngre krabber, der undertiden vover sig lidt over lavvands-linjen, antager ligesom sine naboer en ubestemt brunagtig farve; de har ingen røde eller blaa afskygninger, og selv deres øine mangler dette stadige røde skin, der er saa karakteristisk for deres kamerater, som færdes længer ude.

Deres evne til »mimicry« sees best, naar man nærmer sin haand til dem. Uden tvil blir de temmelig rædde, naar de faar se et menneske, der jo er en tusen gange større end dem selv og maa forekomme dem som en skræk-indgydende skabning. Det første, de da gjør, er enten at sætte sig til modværge eller anstille sig som død. Naar man løfter op en sten, hvorunder der ligger en saadan krabbe, for-

bereder den sig enten øieblikkelig til kamp eller ligger aldeles stille uden at røre en muskel. Tager man den i haanden, kan den ofte tillade, at man sætter dens klør i hvilken som helst stilling, uden at den gjør den ringeste modstand, og selv om man lægger den ned paa stranden beholder den sin stilling i lang tid, som om den var ganske død. Og dog kan man tydelig se paa dens øine, at den opmærksomt iagttager begivenhedernes gang.

I modsætning til, hvad der pleier at være tilfælde hos de fleste krabber, er hunnerne af denne art omtrent af samme størrelse som hannerne.

— Vi vil nu gaa over til *cancer pagurus* (den store taskekrabbe). Denne art varierer meget i størrelse; de største kan veie indtil en seks kg., medens paa andre steder de, der blot veier halvt saa meget, betragtes som store eksemplarer. Det kunde være interessant at vide grunden til dette. Det kan vel næppe bero paa klimatiske forhold eller paa hav-bundens beskaffenhed. Snarere skulde man tro, at aarsagen til denne forskjel ligger i de forskjellige slags føde.

Som krabber i almindelighed er ogsaa denne en ynder af hemmelighedsfuldhed. Da den gaar paa rov om natten, skjuler den sig om dagen i huler og sprækker eller under sanden. Om natten ligger den og venter paa sit bytte. Da den ikke er livlig i sine bevægelser, benytter den sig mer af list end af aktivitet. Dens lugte- og syns-sans er ganske gode; som føde foretrækker den fersk rødfarvet fisk. Den har øiensynlig for skik, naar den er paa krigs-stien, at stille sig i skyggen af en klippe eller af høi tang med udstrakte, aabne klør og snappe efter mulige besøgende. Strander denne plan, graver den sig ned i sanden, saa at blot øinene og det yderste af dens klør er frie, og venter i denne stilling paa, at der skal indfinde sig en eller anden slags smaa-kryb. At stor-krabben egner sig godt for en slig afventende holdning, kan man se, naar den første gang fanges af mennesket; ti da kan den ofte staa saaledes urørlig i ti minutter og oppebie det øieblik, da man vil gribe efter den.

Om høsten samler der sig i hunnernes ryg-skjold en mængde rødt stof, der er det materiale, hvoraf der skal laves et nyt skal, eller som skal tjene til dannelsen af æggene, hvis ikke saadanne allerede er for haanden. Naar høst-stormene begynder, deler hele familien sig i to partier. De æg-bærende hunner trækker sig tilbage til det dybe vand, hvor de atter skilles. De yngre individer graver sig dybt ned under sanden en 6 km. fra land, hvor de overvintrer til vaaren, medens de ældre medlemmer fortsætter reisen meget

længer ud, indtil de finder saa dybt vand, at ikke vinter-stormene kan genere dem. Her holder de sig i ro uden at grave sig noget videre dybt ned, hvilket man kan forstaa af den omstændighed, at »trawl«-fiskere om natten ofte fanger dem i massevis. I løbet af vinteren foregaar ogsaa hos denne krabbe-arts hunner den interessante proces, at æggene, hvis antal varierer fra en til to millioner, drages ud af legemet ved hjælp af en pung og fæstes til trevlerne under halen. Hvor langt ud over aaret de forblir i denne stilling, er ikke saa godt at sige, antageligvis til mai eller juni.

Den anden afdeling af disse hunner, som har rødt stof i sig til dannelse af nyt skal, og som hører til racens yngre individer, begiver sig om vaaren til klippe-revnerne, hvor de gjennemgaar skalskiftnings- og parrings-akten, hvorunder de hele tiden beskyttes af hannerne. Det er fra denne afdeling, fiskerne henter sin tidligste fangst, førend de gamle hunner er vendte tilbage fra sine gyde-pladse.

Det er interessant at studere disse skabningers »mimicry«. Deres fiender er alle de store rokker samt den otte-armede blæksprut og de smaa hai-arter. Brasenen og berggylten nøier sig med levningerne. Rokkerne jager efter disse krabber med stor iver, med sine seige snuder roder de dem ud af fjeld-sprækkerne og sluger dem hele efter at have knust dem. Man kan somme tider se lige til fem saadanne krabber i en rokkes mave.

Blækspruterne er ogsaa svært graadige efter dem og vilde vist neppe bryde sig om anden næring, hvis ikke de skarpe krabbe-klør ofte havde forvoldt dem vanskeligheder. Stundom finder man saadanne blækspruter med armene bidte tvers af, hvilket utvilsomt skriver sig fra kampe med krabberne.

At føre kampen for tilværelsen useet af sine fiender er disse skabningers store maal. Derfor er de mestre i efterlignelses-kunsten. Naar de saaledes lever blandt den mørke, oliven-farvede tang, antager de en mørk chokolade-farve, der gjør dem meget vanskelige at opdage. De, som lever paa dybere vand, hvor bunden dækkes af brun sand, lægger sig til en brun farve. De har ogsaa en anden maade at beskytte sig paa, idet de nemlig, naar de ved daggry befinder sig paa sand-bund, straks graver sig godt ned. Denne omstændighed kjender »trawl«-fiskerne godt til, idet de om dagen meget sjeldent fanger en krabbe paa sand-bund, medens de om natten faar nok af dem.

Ligeledes pleier ogsaa disse krabber at anstille sig døde, naar de er i fare. De er saa vedholdende i denne sin forstillelse, at de, hvis omstændighederne ikke forandrede sig, gjerne kunde ligge saaledes, indtil de virkelig døde.

— Det kunde ogsaa være morsomt at befatte sig lidt med *homarus vulgaris* (hummeren).

Denne skjold-krebs lever langs vore kyster fra lavvands-linjen og ud til en dybde af 70 m., ofte til en afstand af 8 km. fra land. De opholder sig paa vel skjulte steder. Nær kysten lever de i huler og revner eller under store stene, hvor de har fri udgang, og er talrigst paa de steder, hvor der findes stene og sand. Her liker de sig bra; ti disse sand-vidder benytter de til fægte-pladse eller jagtmarker, alt efter som lysten til at more sig eller hungeren har overhaand hos dem; ti de er de mest aktive og krigerske af alle vore større skjold-krebs.

At hummeren anser fægtning som et fornøieligt tidsfordriv, er høist sandsynligt. Forf. fortæller: Engang kom jeg over en hummer i fjæren i en kulp, omtrent 27 cm. lang og 18 cm. bred, og som havde en ujevn bund med omtrent 25 cm. dybt vand over, samt en fordybning i hver ende. Skjønt jeg var væbnet med en ca. 1 m. lang jerngaffel, var hummeren saa behændig, at det ikke var mig muligt at fange den. Naar den var i den større fordybning, skjønte jeg, at den med sine stilkede øine kunde se mig gjennem vandet lige saa godt, som jeg saa den. Jeg prøvede længe at faa tag i den med gaffelen, forgjæves! Tilsist drev jeg imidlertid saa ihærdig paa med at stikke efter den, at fordybningen blev den et altfor ubehageligt opholdssted, — og som et lyn for den afsted mellem mine ben og hen i den anden, mindre fordybning. Her gjentog det samme sig og med samme resultat; ti med et for den atter mellem mine ben og tilbage til sit første tilholdssted. Dens fægte-kunst var fuldkommen og kunde ikke være erhvervet uden gjennem lang øvelse. Til slut maatte jeg give mig til at tømme kulpen for vand og fik saaledes fanget den. Og under denne siste fægtning var dens bevægelser saa listige og raske, at man næsten skulde tro, den var begavet med menneskelig forstand.

Hummerne viser en udpræget krigersk aand, naar de jager efter bytte. Det er ikke ualmindeligt, at fiskerne, naar de om morgenen trækker op sine ruser, finder storkloen af en anden hummer ved siden af fangen. Ja, det er endog hændt, at der i rusen har ligget tre storklør foruden en fange med blot en arm, hvilket har vist, at der nylig maa have fundet en kamp sted, og at herunder seirherren har mistet en og den overvundne begge sine arme. Men dette er endda bare smaating, sammenlignet med, hvad Sir Isaac Coffin saa paa kysten af Nova Scotia; ti han forsikrer, at han en gang blev vidne til en

frygtelig kamp mellem to hummer-hære, der sloges med sligt raseri, at til slut hele strand-bredden var bestrøet med afrevne klør.

Naar disse skabninger kjæmper saa forbitret blot for madens skyld, kan man tænke sig, hvordan de kampe maa se ud, hvor hunnerne er med i spillet, og det gjælder at erobre de smukkeste af dem.

I disse mad-kampe indtræffer det sjeldent, at en hummer virkelig dræber en anden; at miste et af sine lemmer er i regelen den overvundnes lod. Man skulde næsten fristes til at tro, at de havde faste regler sig imellem, hvorefter det var forbudt, naar det blot gjaldt strid om maden, at bide eller slaa nedenfor hodet eller kløerne, medens en kamp paa liv og død blot tillodes, naar det gjaldt høiere livs-interesser, f. eks. at skaffe sig den beste hule eller den deiligste hun.

De læger selv sine saar med den vidunderligste lethed. Hvis f. eks. et af lemmerne er saaret, river de blot dette af ved et led, hvorefter de anbringer en slags hinde over brud-stedet, saa at blødningen stanses. Men det gjælder hummerne saa vel som de øvrige krebsdyr, at faar de et hul i selve skallet, saa vil de hurtig bløde sig ihjel. Dette kan man stundom iagttage, selv om saaret er saa lidet, at dyret ikke en gang ved om det.

Det er aldrig blet konstateret, at hummerne har gjort forsøg paa at fortære den afrevne arm af en slagen fiende, hvilket viser, at de ikke sidder inde med kannibalske lyster.

Hummerne har ogsaa sin »mimicry«. Deres fiender er alle rokker, hav-aaler og større blæksprutter og muligens den store taskekrabbe. De først nævnte eftersøger dem ivrig mellem klipper og stene, driver dem, naar de finder dem, hurtig ud af revnerne og svælger dem ofte hele.

Octupus vulgaris gaar frem paa samme maade og trækker dem ud af smuthullerne med sine lange arme og stærke suge-skaale. Og naar denne blæksprut er meget sulten, kan den undertiden presse sig mellem sprinklerne ind i fiskernes store vidje-teiner og sluge hummerne uden barmhjertighed.

For at undgaa disse sine døds-fiender kan hummeren — alt efter bundens beskaffenhed — antage alle farve-skygninger fra mørkeblaat, gjennem brunt og helt til en hvid, fløde-lignende farve. Og paa dybt vand, hvor bunden mange steder har flækker af hvide sjøskjæl og fløde-farvede koraller, søger den at anlægge en farve, der harmonerer med disse omgivelser. Nær kysten bedækker skyggefulde palme-lignende tang-skove den mørke, stenede bund. Midt paa

dagen hersker der her tusmørke, og i hulerne og fordybningerne er der næsten fuldstændig mørkt. Om dagen stemmer hummerens mørke-blaa farve fortræffelig overens med omgivelserne, og om natten kan de være sikre paa, at de er skjulte for sine forfølgeres øine.

Bell har i sit store værk om »stilkøiede krebsdyr i England« paastaaet (og hans iagttagelser er blet bekræftet af Couch), at der er lige saa stor forskjel i hummerens farve som mellem de hvide og de afrikanske menneske-racer, og slutter heraf, at hummerne ikke flakker meget om, men holder sig fortrinsvis til visse lokaliteter.

— Til slutning skal vi behandle *maia squinado*, der er en edderkop-lignende krabbe med lange ben.

Den findes i mængde udenfor Devon og Cornwall og kryber ofte ind i de almindelige ruser, der er satte ud for at fange storkrabber, lokket af det udlagte agn. Man har troet, at disse styltegjængere var svage og ustø tilbens. Men i virkeligheden forholder det sig ikke saa. De er flinke til at klatre op over stænglerne paa de forskjellige tang-arter og jage mellem bladene.

Endog fiske-garnene benyttes paa samme maade, naar disse hænger ned fra baaden til sjø-bunden. Den løber op over maskerne lige saa behændig som en murer op ad sin stige eller en edderkop over sit spind.

Og naar det gjælder om at røve fisk af garnet, er den den voldsomste af alle krabber; ti med sine tilsyneladende svage klo-sakse klipper den garnet itu lige saa godt som en virkelig saks og drager afsted med stykker af dette sammen med den stjaalne føde.

Som regel er de ude paa rov om dagen og liker sig godt paa grundt vand. Paa hede sommer-dage kan man ofte se dem ligge paa tangens blade og varme sig i sol-skinnet.

De har ord paa sig for at være de lækreste af alle krabber. Men deres ydre er saa frastødende, besat som de er med pigger og knuder, at hverken mennesker eller fiske i regelen har synderlig lyst til at have noget videre med dem at bestille. I afskalnings-tiden forandrer imidlertid forholdet sig; ti da er alle rov-fiske deres fiender og kappes om at faa godgjøre sig med denne lækkerkid. Krabben synes dog at vide god besked herom, og mens den gjennemgaar denne svagheds-periode, skjuler den sig paa en udmærket maade, idet den bedækker de udsatte dele med sjø-græs. Den tvinder planterne rundt haar og pigger og stikker dem ind i alle led.

Ser man nøiere efter, finder man ofte, at det græs, som er tvundet om deres legeme, vokser saa langt fra dem, at det staar

udenfor deres kløars rækkevidde. Heraf kan man være berettiget til at slutte, at hannerne efter parringen har hjulpet til med at skjule dem. Det er ofte saa godt gjort, at man har den største vanskelighed med at skjelne dem fra sjø-bunden.

Medens de er saaledes forklædte, er de saa modige, at de hyppig vover sig ud paa den graa sand for at søge efter passende næring, og her fanges de ofte i garnene.

Naar ryg-skjoldet efter en tids forløb hærdner til, kaster de i almindelighed af sig sin forklædning, og de dekorerer sig atter med sine torne og sin farve-»mimicry«. Hvor de oliven-farvede sjø-planter er fremherskende, antager de en rød-brun farve; men paa dybt vand med stenet bund, hvor lysere farver er overveiende, lægger de sig til en brun-graa farve-tone baade paa kløarne og ryg-skjoldet, og begge dele passer vel til omgivelserne.

— Andre krabbe-arter har det paa lignende vis. *Hayes araneus* klæder sig ind i en tyk dragt af alger, som den ophober paa sine ben og sit ryg-skjold i slige mængder, at man nærmest skulde tro, man havde en tang-buket for sig. *Pisa Gibbsii*, som lever paa dybere vand, dekorerer sig i den grad med svampe og koraller, at ingen uden den indviede forstaar, at der ligger en krabbe under. —

Italien.

Folkets kaarne og folket selv.

Af **Hans E. Kinck.**

I.

Marts—april er artiskok-tiden i Italien. Da ligger arbeideren for en lire dagen paa knæ i vignen udenfor by-muren og skiller de runde artiskok-hoder fra stilken med sin hvasse krum-kniv og snitter de staalblaa blade af. Og hoderne samles i haug og læsses i æslets to kiper lige for hans næse og gaar ind i byen, hvor signoren og landets eiermænd piller den istykker og æder den lige indtil den tørre strant. Han, den senestærke, som ligger paa knæ i vignens fede muld, med den store familie hjemme, han er glad, hvis han bare er saa nær havet, at de hjemme kan koge hans polenta i sjø-vand. For salt i mais-grøden sinker pellagraen — men han kan ikke afse en soldo ekstra til den næve salt.

Og hans ven, som har været soldat og kan læse aviser, fortæller

om, hvad folkets kaarne tager sig til derinde i kamret, med landet og friheden og de nødvendige reformer. Uden fnug af tro ler han ud: Italien er en artiskok, som pilles! — Jeg har hørt den latter og følt et gufs af hadet bag den. Og da saa jeg i en blink, at fandtes der i Italien en høvding, som vilde lade skindet til, — arbeideren slog det korte skaft af sin krumkniv og skjæftede den isteden paa en lang rørstang og marscherede ind til den evige stad og ryddede kamret og minister-boliger for parlamentariske tillidsmænd og papir, — han, den snille mand, jordarbeideren! — som andensteds i verden er det konservative stof, hvorpaa landene bygger sin trygge fremtid.

Jeg tager den siste kammer-session. Dette udsnit er typisk for den italienske parlamentarisme.

Marts—april iaar har rigtig været en artiskok-tid i italiensk politik. —

Ophjælp af landets økonomi — det er programmet som giver sig selv i Italien — programmet for alle tider, gjentaget udtrykkelig af alle regjeringer. Frem for alt ophjælp af *landbruget!*

Midt i februar traadte kamret sammen. Man gik tilsyneladende igang med reform-arbeider. Men alles sind hang ved de saakaldte dekret-love — *decreto-legge* eller *decretone*. Det er som bekjendt undtagelses-love, som indskrænker presse-, forsamlings- og forenings-frihed; — disse politiske sikkerheds-foranstaltninger blev ved en ekstraordinær fremgangsmaade under kammer-spektaklerne i juni ifjor lov ved kongeligt dekret og samtidig henvist til en kgl. komite, hvor de da har hvilet og ventet paa betænkning. Det oppositionelle mindretal mente, at de love stred mod forfatningen; de anførte bl. a. Crispi selv, som engang (1889) havde udlagt politi-vedtægten saa, at politiet ingen adgang havde til at nedlægge forbud mod foreninger paa forhaand, fordi saadant forbud paa forhaand stred mod grundloven. Endog ministre, som havde siddet i Rudini's ministerium, havde erklæret, at de love var stridende mod forfatningens aand. — Hvordan det end forholder sig hermed, med den slags love kommer det først og fremst an paa, hvilken regjering skal haandhæve dem. End videre, det er øieblikket hvori de fremkommer, som giver dem karakter. De fremkom ovenpaa hunger-oprøret for to aar siden. Og jeg tror da ikke, man behøver at være overvættes liberal for at sige om disse love, at de sigtede til i en reaktionær styrelses hænder at kneble, hvad der er af politisk frihed, kneble dem, som raabte paa arbeide og brød. Saadan som grupperingen ved afstemningen har stillet sig, tyder de paa, at de er det siste løft de besiddende klasser gjør for at stanse de udarmede arbeider-massers krav paa

reform — det siste brutale opdæmnings-forsøg mod flommen. Det siste forsøg! Jeg formaar ialfald ikke at se det anderledes. Og hvis de ikke faar disse love sat igjennem, har de kun at give efter. — Og giver de efter, kan ikke stor-kapitalen heller holde sig under det skattetryk, som da bliver. Armé-budgettet maa reduceres; alle de uproduktive udtællinger maa indstilles: Italien er ikke saakaldt stormagt længer.

I ethvert fald, decretone er for reform-partiet i landet blet reaktionens symbol. Og deres presse har i maaneder skrevet smaa afhandlinger om obstruktion som saadan. De er enige om, at det er et reaktionært middel; men det er det eneste middel, naar man var i mindretal, og flertallet vilde forcere en forfatnings-stridig lov igjennem. Man sagde som saa: kammer-flertallet havde taget feil før — havde ikke det støttet Crispi og skjænket landet Abyssinerdagen ved Abba Carima! Og triple-alliancen var flertallets værk! Fremdeles, alt stort som er skeet i historien, er ikke det skeet mod majoriteterne! Og Giordano Bruno, blev han ikke dømt til baalet af majoriteten! Desuden, mindretallet havde i grunden landets flertal bag sig! Flertallet var fremkommet ved korruption blandt vælgerne. Og i dette siste har visselig oppositionen ret; ti ellers vilde regjeringen trygt kunnet opløse kamret og udskrevet nye valg. Man ræsonnerer og ræsonnerer. Og regjeringen holder decretone væk fra dagsordenen, endda komiteen havde afgivet sin betænkning; udenrigs-ministeren svarede altid, at Pelloux havde influensa, om man ikke vilde tage de andre love først? Man havde vigtige ting liggende, som den yderst paakrævede lov til beskyttelse af emigranterne, som var udsat for udvandrings-agenters udbytten; man havde skatte-love, man havde loven om tvungen borgerlig vielse, om »domicilio hoatto« — den lille lands-forvisning, og man havde det ekstraordinære armé-budget, hvor der forlangtes 393 millioner lire ekstra for førstkommende femaar til de aarlige 239, man havde + 40 millioner til marinen til de ca. 110 ordinære.

Pludselig en dag — de havde ikke siddet sammen en uge — kommer en kjendelse fra kassations-rettens øverste instans i anledning af en anarkist, som var dømt for at have lagt krans med inskription paa en meningsfælles grav i Bologna og havde appelleret; kjendelsen sagde bl. a., at »decretones« bestemmelser ikke kunde dømmes efter, da den ikke var lov, men bare et almindeligt lov-forslag. Det var med en gang blet en blik-sabel, som det ingen age stod af.

Decretone maatte op paa dagsordenen.

Deputerede strømmede til byen. Den 25. februar begyndte

debatten. Folkets kaarne turde ikke fjerne sig et øieblik fra Montecitorio; man saa dem ikke paa Monte Pincio i sprade-tiden eller paa Cafe Roma eller paa varieteen Olympia. Det blev en streng session.

Men først vil jeg fortælle lidt om den baggrund, hvorpaa dette lystspil opførtes, om det, som skeede udenfor kamret blandt den del af folket, som har tid til at gaa i prosession.

For det første havde man, som bekjendt, netop havt de skandaløse rets-afsløringer i Milano i anledning af bankchef-mordet. Men udover vaaren har man desuden mange revolutionære mærkedage i Italien. Og til disse hører tændende fraser, som gjentages og kunde slaa gnister. Man har saaledes 9. februar, aarsdagen for den kortvarige *Republica Romana*, proklameret 1849 af mænd som Mazzini og Armellini og Saffi, med hele det dertil hørende frisindede program (som gratis jord-uddeling o. l.), som mindede folket om, hvad der dog en gang havde ligget af haab i landets fædre. Samtidig afsløredes statyen for kongehusets stamfar Karl Albert i Kvirinal-haven. Folket gik isteden i procession og lagde kranse paa Garibaldis støtte paa Gianicolo. — Man har Giordano Bruno's dag — 17. febr. — munken, som døde paa baalet efter at have raabt ud mod kleresiets majoritet: »I er ræddere, naar I fælder dødsdommen, end jeg er ved at lide den!« Politiet greb ind og hindred festlighederne — hvori der ogsaa ligger et meget talende lefleri med pavedømmet; men det kunde ikke hindre, at man vandrede bort paa Campo di Fiori enkeltvis og kastede blomster indenfor Giordano-statyens gitter. Politiet forbød og dæmped i det hele det, de kunde; det gik saa vidt i forsigtighed, at det ved kongens fødselsdag forbød konge-hymnen i Milano for at undgaa mod-demonstrationer. — Man har Cavallotti's farlige dag — 6. mars — da man valfarter til hans kammer i Rom. Han var stormagts-politikens fiende, folke-partiets fører mod Crispi. Jeg kjender ham ikke nok; jeg tør ikke dømme, om han havde været manden. Men Italien *troede* paa ham! — *det* er det afgjørende, især nu naar han er død, enten saa han var den høvding, de troede, eller ikke. Over det hele land mindes man dagen. Og politiet er ude og napper de røde nelliker af kransene.

Og man havde iaar nye politi-afsløringer i vente, specielt den proces, som skulde dømme attentat-manden Acciarito's*) medskyldige. Og over hele landet gik *Batacchio*-agitationen hidsigere end nogensinde. Det er ogsaa en anarkist, som er dømt i Florens — om

*) Han skjød paa kongen 1897 og blev dømt. Men i fængslet var han udsat for en saa infam sjælelig tortur, at han havde ladet sig forlede til at opgive — eller opdigte — medskyldige.

han ikke er uskyldig, saa er han i hvert fald dømt paa utilstrækkeligt bevis. Han har siddet i 22 aar. Men ovenpaa rets-skandalerne i Milano fik bevægelsen vind i seilene; tilslut var han valgt til deputeret for at demonstrere. Og den 14. marts benaades han. I det hele, valgene i Nord-Italien gik altid regjeringen imod, især *kommunevalgene*. Egentlig er det nu bare i kommunerne, reform-ideer kan realiseres, for de har selvstyre; de har da ogsaa (f. eks. Milano) sat op programmer om afskaffelse af bytold paa korn og skolebørns bespisning og folke-bad og forskjellige foranstaltninger sigtende til at udbrede oplysning. Man indser let, hvor det virker agitatorisk og breder misnøie mod den centrale styrelse, naar det nu viser sig, at disse gavnlige reformer ikke kan gjennemføres, fordi staten bruger landets skatter til hær og flaade. Paa dette kommunal-politiske felt har der hersket stærk kommunikation mellem de norditalienske byer ivaar (Milano, Pavia, Parma, Verona o. fl.). — Det forbedrer heller ikke situationen, at brødpriserne stiger, fordi kornhøsten synes at blive under middels.

II.

Som sagt, kassations-rettens kjendelse drev regjering og kammer ind i debatten om decretone. Minister-chefen blev pludselig frisk igjen af sin influensa.

Yderste opposition sagde, at decretone altsaa nu udgik af sig selv paa dagsordenen — »la prégiudiziale«. Det er altid et lovforslag, sagde den konstitutionelle opposition (Zanardelli, Giolitti), som kan behandles. — Regjeringen fremholdt, at Cavour havde lavet en lov paa samme maade i 1856. Men behandlingen bør ialfald da udstaa, mente yderste opposition, til de andre økonomiske love er færdige — »la sospensiva«. — Det satte minister-chefen sig imod. Den almindelige debat gik hurtig; der blev fremsat nogle dagsordener, som blev nedstemt. Med 222 mod 189 stemmer gik man 2. mars over til behandlingen af paragraf 1.

Jeg skal give nogle scener fra lystspillet.

Først har man den imbecille obstruktions-periode.

Der fremlægges 117 ændrings-forslag. Man kommer endog med hele nye love. Den italienske straffe-lovs fader Zanardelli foreslaar: »Forsamlings-retten, anerkjendt af grundloven, kan ikke blive gjenstand for forbud paa forhaand, naar det ikke dreier sig om forsamling ude i det fri.« Professor Ferri er yderste oppositions dygtigste taler. Regjeringens stiveste nakke er finans-ministeren Sonnino, et jern, men noget af en politisk kyniker som Rudini. — Oppositionen taler

langsomt og monotont. En dag staar der en og taler om obstruktion i sin almindelighed: Ferri havde sagt, at Marcus Porcius Cato var den første obstruktionist. — Ferri raaber: »Det er godt! det er udmærket! — Sig alt, hvad De har paa hjerte, — men snak længe!« — Taleren citerer Cajus Svetonius og Favonius, obstruktionismens ophavsmand, som brugte hele den time, som var tilstaaet ham, for at paavise, at en time var lidet nok. — Ferri raaber: »Men De — ved De, hvad Mommsen siger?« — Taleren: »Mommsen siger det, som mange andre, lige til Napoleon III, sagde før ham.«

Dagene slæber sig frem. De lange taler dovner hen i det sløveste idioti. Salen er omtrent tom. Aviserne gider ikke referere. De andre partier tager det med ro; de haaber at udase minoriteten. — Den blir imidlertid ved at tale i to og tre timer af gangen og »forbeholder sig at komme tilbage til sagen«.

Præsidenten — Colombo — melder, at nu maa de have baade formiddags- og eftermiddags-møder. Det blir ved paa samme maade. Man slynger ud en og anden glose, et invektiv, som modstanderne glefser efter, kaster sig over, og meningsfæller applauderer og værger, applauderer længe; det minder om hvalper, som morer sig med en fille. Imens det saaledes er ude i salen, sætter taleren sig simpelt hen og tager sig en hvil. — En vakker dag staar en igjen og snakker om Marcus Porcius Cato. — Præsidenten beder ham holde sig til sit ændrings-forslag til § 1. — Taleren: »Ja, men jeg har ret til at komme med nogle bemærkninger i anledning denne obstruktionismens fader.« Og han citerer Dante's første sang af Purgatorio, hvor Marcus Porcius Cato Uticensis prises. — En raaber: »Men Lukan har skildret ham paa en ganske anden maade!« — Præsidenten: »Men her er ikke noget universitet!« — Taleren citerer uforstyrret videre og kommer ogsaa til Cato's kone, som blev afstaaet til en ven. — Præsidenten: »Ærede forsamling, vi skal lade andres koner være!« — Og taleren gaar over til at citere vers af Vergil.

Den 21. mars fremlagde en konservativ deputeret et forslag til *forandring af kammer-reglementet.* Dette skulde betroes til en valgt komité, som saa skulde fatte bestemmelser, som »erfaringen havde vist nødvendige for en heldig fortgang med de parlamentariske arbeider.« Disse forandringer skulde saa træde i kraft *uden diskussion og uden votering* anden dag efter fremlæggelsen. *)

*) Disse gik bl. a. ud paa fastsættelse af en bestemt tid for hver taler; man havde ikke ret til at kræve navne-opraab midt under debatten for at konstatere om forsamlingen var beslutnings-dygtig; man skulde stemme ved at reise sig; præsidenten kunde lade hente karabinierer, hvis en taler ikke lystrede o. l.

Der reiste sig et dæmonisk hyl fra oppositionen: dette er snigmord-forsøg mod forfatningen! — Nu er den imbecille periode slut. Der var kommet fnysende sinne til; man opfattede endog delvis dette kneblings-forslag som forsøg fra majoritetens side paa at narre den ophidsede opposition til haandgribeligheder.

Fra nu af er Pantano mest i ilden.

Galleriet stormedes. Logerne fyldtes, specielt af damer fra den elegante verden, som søgte sensation. De tapre folkets kaarne solede sig under deres blik og smil.

Først kom den almindelige debat. Det gik nøiagtig som før: først »tage prégiudiziale«, som faldt; saa »tage sospensivo« — udsættelses-forslag af Pantano. — Han taler om den politiske situations og miserens forhistorie. — Præsidenten truer med at fratage ham ordet. — Pantano blir ved. — Præsidenten truer. — Pantano blir ved: »og den eneste udvei af miseren blir, at regjeringen holder løftet om en grundlovgivende forsamling, sammenkaldt paa grundlag af almindelig stemmeret.« **) — Præsidenten truer for tredje gang. — Pantano: »Dette forslag om en konstituerende forsamling, som jeg nu fremlægger paa præsidentens bord, er netop begrundelsen af mit udsættelses-forslag.« Han blir ved. Og han fratages ordet. — Pantano appellerer til kamret. Præsidenten mener, han har ret til at fratage ham ordet paa egen haand. Forsamlingen stemmer imidlertid ved at reise sig og giver præsidenten ret i hans optræden. — Pantano: »Navne-opraab!« — Stemmer fra andre kanter: »Forsamlingen er ikke beslutnings-dygtig!« — Andre: »Bare halvparten er tilstede!« — Flere og flere kaster sig udi. Ogsaa fra galleriet, som blir ryddet, uden at det blir bedre. Der er ikke ørens lyd. Og præsidenten sætter hatten paa. Pantano taler: »Jeg taaler ikke voldshandlinger.« — Det blir lidt stillere, og mødet sættes igjen: — om ikke nu Pantano vil bøie sig for kamrets afgjørelse, saa finansministeren Sonnino kan faa ordet? — Pantano: »Navne-opraab! — for at se om forsamlingen er beslutnings-dygtig! — Ellers er afgjørelsen en ulovlighed!« — Præsidenten gjentager sin henstillen. Pantano: »Jeg kan ikke tie.« — Nyt spektakel. Mødet hæves for den dag.

**) Der er ogsaa virkelig givet et saadant løfte, som endnu ikke er indfriet, nemlig dengang Lombardiet sluttede sig til Piemont. Karl Albert gav det 1849, og Viktor Emanuel gjentog det i 1859.

III.

Da saa udsættelses-forslaget den følgende dag faldt, gik man over til selve behandlingen. — Pantano kommer igjen med sin grundlovgivende forsamling i en ny form. — Præsidenten beder ham holde sig til sagen. Pantano forsikrede, at han i grunden gjorde det. — Saa blev man igjen nødt til at fratage ham ordet. — Pantano: »Betænk Dem godt, før De gjør det!« — En stemme raaber: »De ved, De har uret!« — En anden: »Det nytter ikke at forsvare Dem!« — Ferri: »Ja, bare paa 'n Pantano!« — Præsidenten: »Blir De ved med at tale, blir jeg nødt til at —« Pantano: »Jeg er i min fulde ret. — Spør kamret da!« — En stemme: »For vi er i vor fulde ret.« — Ferri: »Pantano skal tale!« (»Pantano deve parlare«). — Præsidenten mener nei. — Stemmen: »Hvorfor?« — En anden: »Sig grundene da!« — Man skriger. Spektaklet skyller over alt. Præsidenten ringer til slut rasende for at faa afstemning om sagen. — Stemmen: »Sig, hvorfor Pantano ikke faar tale!« — Ferri: »Pantano deve parlare.« — Præsidenten: »Jeg kan ikke lade ham tale.« — Ferri: »Pantano deve parlare.« — Præsidenten forsøger igjen at ringe til afstemning om sagen. — Ferri: »Pantano deve parlare.« Hver gang der er en liden pause, gjentager han raabet. — Men der blir alligevel afstemning, kan man se, for de reiser sig derhenne; — og Pantano har ikke ordet. — Oppositionen protesterer og skriger: »Leve den grundlovgivende forsamling!« — Høire og centrum: »Leve kongen!« — »Hurra!« — »Pantano deve parlare.« — Præsidenten sætter hatten paa. — Om ti minuter aabnes igjen mødet. Præsidenten: »Venturini har ordet.« — Oppositionen i kor: »Pantano deve parlare.« — Og Pantano taler, og ingen hører. Man ser i larmen, at præsidenten igjen adspørger kamret. Protest-hyl: »Nei! nei! nei!« — Han giver ordre til stenograferne ikke at optage referat af Pantano. Pantano taler ufortrødent videre. — Præsidenten sætter hatten paa og gaar.

Fra nu af begynder der at indløbe mængdevis af telegrammer fra protest-møder udover hele landet, fra dem, som staar paa torvene og har tid til at gaa i procession: »Viva la costituente!« Og studenterne i Rom holder møde. Og forfatteren d'Annunzio svinger pludselig over fra yderste høire til yderste venstre. Og man gjorde væsen af ham for det. Han blir imidlertid ingen fører, ingen Cavallotti; ti han har ingen politisk overbevisning. Han ønsker bare at være med der, hvor der er liv og røre; i sine senere handlingsløse dramaer synes han ogsaa at trænge til det.

Og præsidenten havde oppositionen oppe hos sig og snakkede med dem og akkorderede om fred i huset.

Den 27. mars er det nyt møde. Præsidenten gjennemgaar først, hvad der skeede sist med Pantano, og henstiller: »Kamrets prestige« o. s. v. — Pantano beder om ordet. — Præsidenten: »Venturini har ordet.« — Ferri: »Nei! Pantano deve parlare.« — Præsidenten: »Vær saa god, hr. Venturini.« — Pantano lægger i vei under voldsom applaus: — »en grundlovgivende forsamling er det italienske folks ret.« — Stemmer: »Pantano ønsker bare at svare præsidenten paa hans indledende bemærkninger idag!« — Præsidenten: »Ja, jeg kan gjerne give Dem ordet da, til en personlig forklaring i anledning af mine bemærkninger idag.« — Pantano: »Netop!« Og han gjentager, at præsidentens optræden er et slag lige i ansigtet: »Vi agter at sætte haardt imod haardt.« — Præsidenten ringer. Det hjælper ingenting. — Og Pantano er igjen langt inde i »den grundlovgivende forsamling«. Venturini staar og venter paa at faa komme til. Ministrene staar som mumier, med korslagte arme og ser paa larmen. Pantano gestikulerer og taler. Man hører ikke et ord. — Ministrene gaar. Majoriteten gaar. Yderste opposition blir alene igjen. Stakkars Venturini har endnu ikke faaet tale.

Og der blev aften. Og der blev morgen den næste dag. Venturini faar ordet. Ferri raaber: »Pantano deve parlare.« Og hele oppositionen gjentager skriget. Og Pantano begynder. — Præsidenten raaber: »Jeg har for liden magt i denne forsamling!« . . . »Kamrets prestige« . . . Han ringer forfærdelig, men forgjæves; sætter saa hatten paa og gaar.

Næste dag — 29. mars — foreslaar minister-chefen: reglementskomiteen skal om to dage uddele reglements-reformerne; to dage derefter skal de voteres over af kamret ved at reise sig. — To talere, blandt hvilke Ferri, raaber og beder om ordet. Præsidenten lader, som han ikke hører. Ingen hører forøvrigt noget. Men ministeren Sonnino giver ved fagter tilkjende, at man skal stemme. Majoriteten reiser sig: minister-chefens forslag vedtaget. — Majoriteten og regjeringen rømmer ud.

Og næste dag, da præsidenten møder op og rører klokken, at nu er mødet sat, staar der et kor imod ham, skrig, pib: »Ud med Colombo!« — Præsidenten stirrer bistert mod urostifterne. En griber en dagsorden og krafser den sammen og kaster den mod ham; Ferri og en til holder den rasende mand fast. En anden gaar lidt længere i sit mod; han kaster en hel manchet i retning af præsidenten; en funktionær springer til og bringer den tilbage. Man klapper; man

skriger: »Ud med 'n! ud med 'n!« Colombo fikserer igjen bistert oppositionen og strækker sig efter klokken og ringer rasende uden lyd — to smaa bistre menneske-øine i et eneste brakende og larmende hav, — og de blir ligesom mindre og mindre. Og saa er præsidenten ude af salen. Man skriger: »Bedrager!« — »Bronse-fjæset!« — »Terni-staal-fjæset!« *) — Mødet stod paa i fem minuter.

Hele præsidentskabet indgav samme dag sin demission.

To tre dage efter er der nyt møde. Hele præsidentskabet gjenvælges; Colombo faar 265 af 438 stemmer. — Ferri faar ordet og erklærer for anden gang, at hvad der skeede 29. mars er ugyldigt; ti de to, som bad om ordet dengang, fik det ikke. — Der blir igjen vild larm. — Og den fungerende præsident sætter hatten paa og gaar.

Og der blev aften. Og der blev morgen den næste dag. Zanardelli fremsætter sin protest: det, som skeede 29. mars, og det, som skeede igaar, er ugyldigt: »Jeg og mit parti, vi finder altsaa ingen grund til at deltage videre i disse forhandlinger.« — Pantano kommer med sin erklæring: »Her begaaes en forbrydelse: Jeg og mit parti erklærer for landet, at vi lader Jer alene fuldbyrde forbrydelsen.« — Dundrende applaus. Og saa reiser de sig — først den konstitutionelle opposition med Zanardelli og Giolitti, saa yderste venstre med Pantano og Ferri, saa seks mand af høire — 180 mand i det hele. En smuk og dramatisk sorti, saadan som man afvikler statister i et udstyrs-stykke eller i en opera. »Viva lo statuto!« — »Viva la costituente!«

Og det gjør virkning: — der gaar de jo lige ud til urvælgerne!

Den nyvalgte præsident holder imidlertid gode miner, da han indtager sin plads: »Mine herrer, jeg haaber. at her nu for fremtiden blir lidt stillere i salen.« — Det er bare paa tribunerne, man ler haanlig. — En deputeret faar en lys ide og raaber: »Men skal vi ikke i grunden tage ferier til 15. mai?«

»Evviva! Evviva!«

Og stakkels Venturini faar ikke ordet. Butiken lukkes.

Næste dag — 5. april — kom oppositionens manifest til landet; det klargjorde den politiske situation fra dens synspunkt, klargjorde dens optræden og hensigter. Og folkets kaarne styrede saa ud til sine respektive valg-distrikter med manifestet i sin haand, med de kjække fraser seilende om i munden.

---

*) Han er nemlig ingeniør og medeier i de store privilegerede staal-støberier i *Terni*, som har kostet staten millioner ekstra ved snyderier og unøiagtig levering af panserplader til krigsskibe, o. l.

Samme aften stod der officiøst at læse i alle Roms aviser: »Ved kgl. dekret dags dato blev dekretet af 22. juni 1899 tilbagekaldt.«

Folkets kaarne indhentes paa veien af telegrammet om *decretone's* ophævelse!

Det decretone, som begyndte som de aldeles uundværlige politilove — det mest uundværlige efter hunger-oprøret for to aar siden, — som saa for et aar siden vilkaarligen — ogsaa efter uhildede mænds skjøn — fik lovs-kraft, og som der er dømt borgere efter nu snart et aars tid, — som saa pludselig ved den øverste kassationsrets uventede kjendelse dukkede frem igjen iaar og blev hele samlingstidens diskussions-emne!

Men en ting er ny: *en konstituerende forsamling* er nævnt. Det er en gammel rifle, de har ladet, som nu hænger paa væggen at tages ned af oppositionen naar som helst. Og den tages sikkerlig ned nu i mai, saa sandt reglements-reformerne kommer op paa dagsordenen; til syvende og sist erstatter de nemlig regjeringens decretone. Da er igjen situationen nøiagtig den samme: »Pantano deve parlare!« *)

*

* *

Imens ligger der paa knæ en senet, sulten arbeider, angst for pellagra, fordi han ikke har raad til salt i sin polenta, og graver i vignerne og snitter artiskoker at pilles af landets eiermænd og signorer. Og han hører fortællinger om dem, som gaar i procession, om stolte manifester og om alle disse dagsordener, som blir papir-kugler, og han hører tidender om en skidden manchet, som stortings-manden desuden fik igjen, — som afsluttede sessionen. Sessionens begivenheder drøftes paa torvene: Man skal jo ikke vide, siger en, om manchetten faar et retsligt efterspil; spørsmaalet er intrikat, om der nemlig sad knapper paa manchetten, for da var den farlig og kunde let gjort skade paa præsidenten for landets kaarne. Men en anden kan berette, det var en guds lykke, der sad ikke en gang knapper i den skidne stortingsmands manchet, som stansede »decretone«.

Og arbeideren lytter til lystspillet og tænker sine farlige tankelyn mod alle folkets kaarne. Han, den hjertens snille mand, som anden steds er det stof, hvorpaa landene bygger sin trygge fremtid!

Det er saadanne politiske artiskok-maaneder, som skaber nye anarkister i Italien.

---

*) Som bekjendt begyndte sessionen nu i mai med obstruktion, hvorfor nye valg er udskrevne.

Piet Uijs.

Fortælling fra burernes nybygger-tid.

(Af C. W. H. van der Post. Oversat fra hollandsk).

XII.

Dutulu gaar til Zululand for at spionere.

Næste morgen til den fastsatte tid begav krigsraadets medlemmer sig til Cilliers telt, hvor de traf Biggar og Manondos sønner.

Efter mødets aabning blev de to kommandanters overenskomst om, at de, efter krigsraadets anordning, fælles skulde overtage overbefalingen, formelt bekræftet og besluttet.

Efter at Biggar og hans to venner var blet gjort bekjendt med denne beslutning, forlod Cilliers sin plads som formand, og Potgieter, der hviskende havde vekslet et par ord med Uijs, overtog ledelsen. Han vendte sig til Biggar med følgende ord:

»Da krigsraadet nu i overensstemmelse med vore love har konstitueret sig, er vi beredte til at modtage jeres fortrolige meddelelser i et hemmeligt møde og saa raadslaa om, hvad vi videre har at gjøre.«

»Kommandant,« svarede Biggar, »da jeg kun kan gjengive, hvad Makoni og Dutulu i fortrolighed har meddelt mig, anser jeg det for bedre, at opfordre dem til at tale selv, saa skal jeg ordret oversætte deres ord for forsamlingen.«

Makoni efterkom beredvillig opfordringen til at tale og begyndte som følger:

»Hvide høvdinger! Da I for første gang drog over fjeldet for af Dingaan at erholde ret til hele landet mellem Tugela og Umzimvubu-floden, holdt enhver zulu det for sin pligt at hindre jer fra vedvarende at slaa jer ned i dette land. Den gang anede jeg ikke, at det øieblik kunde komme, da jeg skulde gribe assegai og krigs-bue og ved jeres side kjæmpe mod mit eget folk og hjælpe jer til at naa jeres maal. Men Dingaan blir for hver dag grusommere, og større og større blir hans blodtørst. Han besidder fuldstændig Chakas ondskab og underfundighed, men ikke hans skarpe blik og personlige mod.

Opirret af hin troldmand, paa hvem jeg igaar hævnede min fars blod, har han koldblodig ladet dræbe de beste og mest anseede indunaer blandt vort folk.

Derfor er en hel del af vor stamme, hvoriblandt nogle af hans tapreste regimenter, blet træt af ham og tørster efter hævn.

I spidsen for de misfornøiede staar Panda, Dingaans broder, og jeg og Dutulu staar her i dag for jer som udsendinge fra ham.

Vi er imidlertid bange for, at vi skal være for svage til at beseire Dingaan, men sammen med de hvide er vi sikre paa at overvinde ham, og da var det vor mening i hans sted at gjøre Panda til konge over zuluerne. Men vor plan maa nøie gjennemtænkes og hurtig udføres. Regntiden er forbi, og ved næste nymaane er den beste tid til angreb.

Min bror og jeg har sammen med tre hundred tapre krigere sluttet os til Biggar.

Paa et bestemt tidspunkt drager I fra vest mod Umkunghlovo, medens vi gjør indfald fra syd. Naar I har naaet Dingaans by og angrebet den, rykker saa Panda og hans folk frem. Paa den maade maa seiren blive jeres.

Panda stiller kun følgende betingelser:

I maa anerkjende ham som konge over Zululand.

Mellem jer maa der altid bestaa et fast forbund, og I maa være tilfredse med Natal og kun slaa jer ned paa venstre side af Tugela.

Naar vi er enige om dette, kan vi straks begynde at tale om enkelthederne, og jeg skal endnu idag sende nøiagtig besked om alt til Panda.«

»Zulueren taler godt for sig,« sagde Potgieter til Biggar, »bare vi ikke har noget forræderi at befrygte. Er I sikker paa, at vi kan stole paa ham?«

»Jeg tror fuldt og fast paa ham, kommandant,« svarede Biggar. »Makonis fader er blet myrdet af Dingaan, han selv og hans tilhængere maatte efterlade sine hjorder i Zululand og flygte saa hurtig som muligt. Deres kvinder og børn er hos os ved kysten. Det er dog garanti nok for, at han mener det oprigtig.«

»Hvordan vil du bære dig ad med at faa bud til Panda,« spurte Potgieter Makoni.

Han pegede paa Dutulu og sagde:

»Her staar mit bud, han vil selv fortælle molongaen, hvorledes han vil bære sig ad.«

Dutulu svarede uden nølen.

»Fjeldene er høie og bratte, skogens krat vokser tæt, men der gives ikke den sti, som ikke Dutulu, Manondos søn, kjender.

Om dagen vil jeg skjule mig, hvis det er nødvendigt, men i nattens mørke iler jeg videre. Naar solen tre gange er gaaet ned, skal Panda være underrettet om alt, og inden solen fire gange er staaet op, har jeg overbragt hans svar til Biggar.

Gjør jeg ikke det, saa har Dutulus hjerte hørt op at slaa. Ogsaa Dingaan vil jeg overbringe et budskab. Han skal faa vide, at Mazesi,

hans onde aand, ikke lever mere. Jeg vil plante et spyd med hans hode paa udenfor hytten til den tyran, som lod Manondo myrde.«

Den unge høvding havde talt med høi stemme og livlige bevægelser. Han havde gjort indtryk, og burer-anførerne var overbeviste om hans oprigtighed.

»Men hvorfor vil du bringe dig i unødig fare ved at vise dig i Dingaans by,« spurte Uijs.

»Molonga-induna!« svarede Dutulu.

»Dingaan maa vide, at Manondo er hævnet paa Mazesi, han vil da tænke paa, hvad der kan hænde ham selv. Han vil blive stum af skræk og hverken vide ud eller ind. Hvad mig angaar, saa kan I være tryg, ti jeg ved at naa kongens hytte. Det er den minste fare, jeg har at udstaa.«

»Dutulu taler sandt,« sagde Makoni, »dersom de hvide anførere er tilfredse med hans svar, saa lad os raadslaa videre, for tiden er knap.«

Desværre skulde den ærlige Makoni faa erfare, at det saa altfor meget skortede Panda, som var en svag karakter, paa mod og beslutsomhed. Dog herom senere.

Det er overflødigt nærmere at forfølge krigs-planens udvikling.

Resultatet af det langvarige møde var væsentlig dette:

Den femte april 1838 skulde burerne bryde op fra sin leir og rykke frem mod Umkungunhlovo, og den samme dag skulde englænderne ved kysten, der kun havde faa hvide at føre i marken, sammen med sine sorte forbundsfæller, gaa over Tugela og fra syd falde ind i Zululand.

Dutulu skulde straks begive sig afsted for at bringe Panda underretning og sikre sig hans hjælp. Derefter skulde han slutte sig til Biggar.

Kort efter forlod Dutulu leiren. Makoni fulgte ham hen til en gruppe af høie trær ikke langt fra leiren. Her havde brødrene dræbt Mazesi. Makoni havde havt ret, rovdyrene havde i løbet af natten gjort sig tilgode med troldmandens lig. Hans skelet lyste uhyggeligt i middags-solen. Men hodet var borte — hvorfor skal vi straks se. Dutulu gik hen til en klippekløft, væltede en sten tilside og tog Mazesis hode frem. Det var rigeligt bedækket med salt for at beskyttes mod forraadnelse. Makoni rakte ham en assegai med usædvanligt lang, bred spids og sagde:

»Her er Manondos spyd, plant det med Mazesis hode paa i jorden udenfor Dingaans hytte.«

Uden at veksle flere ord skiltes brødrene. Makoni vendte tilbage til leiren, og Dutulu ilede hurtig afsted i retning af Tugela.

Læser, har du nogensinde tilbragt en nat alene i en stor skog. Bare følelsen af at være ensom en stund kan gjøre en ganske trist, men for som Dutulu at vandre gjennem skogen alene en hel nat, maa man nødvendigvis være i besiddelse af stærke nerver, et modigt hjerte og en

fast vilje. Uden disse egenskaber gjør man best i at skjule sig i det første det beste smuthul og ikke vise sig, før solen skinner.

Kun et øvet, uforfærdet øie formaar at gjennemtrænge det mørke slør og saa nogenlunde gjenkjende de gjenstande, der fantastisk dukker frem som i taage.

Man taler om nattens stilhed, men et øvet øre kjender ikke denne. I naturen hersker der altid bevægelse, liv og lyd. Den lever og vil altid fortsætte at leve, indtil skaberen udtaler sit: hertil og ikke længer!

I nattens forskjellige lyder hører man ligesom ekko af dagen, og nattens liv meddeles vore sanser gjennem lyd og bevægelse. Livets strøm flyder videre fra slægt til slægt, om end dag og nat veksler i al evighed.

I skog-ensomhedens mørke antager alt spøgelsesagtige former, og man hører saa tydeligt de for natten eiendommelige toner. Hvilke farer bebuder de? Skjuler disse syner, som neppe kan kaldes saa engang, de vaaben, der i næste øieblik vil saare os dødelig? Skjuler de rovdyrets skikkelse, som i næste øieblik er beredt til at styrte løs paa os og fortære vort sønderrevne legeme?

Stjernerne funkler venligt som Guds trones vogtere, men deres skin formaar kun at vise os, hvor uendeligt mørket i virkeligheden er.

Man føler sig tilintetgjort og hjælpeløs og retter blikket mod stjernehimlen. Og fra den trænger der sig gjennem mulm og mørke en svag gjenglans af det evige lys. En uvant fortrøstning til ham, der skabte lyset og os alle, gjennemstrømmer os, og om end lidt usikkert og famlende vandrer vi dog videre fremover.

Dutulu mærkede intet til disse ophøiede følelser. Hvad kom det ham ved, om det var dag eller nat. Han, der var uddannet til kriger i Chakas blodige skole, havde først og fremst lært ikke at kjende frygt og at foragte døden. Ifølge sin barbariske tænkemaade troede han at opfylde en hellig pligt. I sækken, han bar paa sin skulder, laa Mazesis nedsaltede hode. Denne mand, som var skyld i hans fars død, og som desuden ogsaa havde truet ham med sin forbandelse.

Hvad bekymrede det ham, om troldmanden i sin siste stund havde truet ham med hævn og straf?

Han var en kriger og kunde ikke dø mere end en gang.

Han vandrede fremover med den faste beslutning at plante Mazesis hode udenfor Dingaans hytte eller at dø som en kriger under opfyldelsen af denne formentlige pligt.

Nattens mørke var hans beste ven.

Nøie kjendt med terrænget forfulgte han, trods mørket, sikkert sin vei, og i tilfælde han skulde møde nogen fiende, saa havde han jo sit spyd, sin strids-øks og sin kølle.

Den tredje aften efter sin afreise kom Dutulu i skumringen til en skogbevokset fjeldskraaning omtrent seks mil fra Umkungunhlovo.

Ved foden af dette fjeld laa en temmelig stor zulu-kraal. Der var aften-ilden allerede tændt, og summen af stemmer og alskens anden støi trængte sig gjennem aften-stilheden.

»Kalipi lader vente paa sig,« sagde Dutulu til sig selv.

»Ifølge vor aftale skulde han være her hver aften, naar solen gik ned, og vente, indtil alt blev stille. Er der kanske tilstødt ham en ulykke? Jeg vil vente her en stund og hvile mig ud. Hvis han ikke kommer, saa har jeg intet andet at gjøre end at vove mig ind i kraalen.«

Han satte sig under et gulved-træ og lagde sækken med Mazesis hode i og sine vaaben paa jorden. Derefter tog han frem af en liden sæk nogle stykker biltong og begyndte at spise med stor appetit.

Han havde ikke siddet længe, før hans øre opfangede en svag støi ligesom af skridt, som kom nærmere og nærmere.

»Det er Kalipi,« tænkte han. »Men man kan aldrig vide, jeg vil for sikkerheds skyld skjule mig, til jeg ved, hvem den kommende er.«

Han greb sine vaaben og forsvandt bag en stor sten.

Den kommende gjorde saa lidet støi, at man maatte have en vilds øvede øre for at kunne høre noget.

Dutulu havde taget feil. Den person, som nærmede sig, syntes frygtsom og skjælvende. Det var en ung zulu-pige, som der ligesom en mørk skygge svævede fra busk til busk.

Hun saa sig om i et væk, som om hun var bange for at blive seet eller forfulgt.

Endelig naaede hun gulved-træet og blev staaende ved siden af den sten, bag hvilken Dutulu laa skjult.

»Tænk, han er her ikke,« sagde hun bedrøvet.

»Nu er det den sjette aften, jeg har været her forgjæves. Vil han da aldrig komme? Skal jeg aldrig faa se ham mere?«

En raslen bag stenene forskrækkede hende.

Som en jaget hind vilde hun flygte, men Dutulus velkjendte stemme fik hende til at staa stille.

»Vær ikke bange, Deliah! Jeg ved ikke, hvem du søger, men for Manondos søn behøver du ikke at være ræd.«

Hun stod øieblikkelig ved siden af den unge zuluer, hvem hun omfavnede ømt.

»Aa, hvor glad jeg er over, at jeg endelig har fundet dig. Hvor mangen aften har jeg ikke ventet paa dig,« raabte hun høiere end forsigtigheden bød.

»Saa sagte, saa sagte!« sagde Dutulu.

»Trærne kan have øren, og dersom man finder os sammen, saa betyder det døden for mig og for dig vanære og skam.

Saa glad jeg end er over at træffe dig her, saa overrasker din nærværelse mig meget. Jeg havde ikke ventet at finde dig her, men Kalipi. Der har vel ikke tilstødt ham noget?«

»Nei, Dutulu. Da min bror gik herfra for syv dage siden, var han sund og frisk, og kun efter hans utrykkelige ønske har jeg vandret hid hver aften for at møde dig.

Han paalagde mig i hans og Pandas navn at meddele dig, at den store elefant maa have anet uraad.

Dagen før hans afreise, lod Dingaan Panda kalde, og min bror sagde, at han aldrig havde seet kongen saa elskværdig.

Han sagde til Panda:

»Kong Georgs børn, som bor i bugten ved Natal, er urolige og kan maaske blive os besværlige. Mange utilfredse zuluer, blandt hvilke Manondos sønner, er flygtede over Tugela og har fundet beskyttelse hos dem.

Jeg behøver en, der kan holde dem i ørene, og hvem er vel nærmere dertil end du, min bror?

Imorgen ved daggry kan du marschere med dit regiment til Endouda Kusuka og saa slutte dig til de derværende tropper, til hvis første induna jeg herved udnævner dig.

Dine hustruer og børn kan blive tilbage i din kraal.«

»Den elendige!« raabte Dutulu rasende.

»Panda og hans tilhængere er i det tilfælde tabte for os. Det eneste skulde være, om han, naar krigen udbrød, havde mod at vende tilbage hid med sin impi, for dersom han blir derborte og sætter sig op mod Dingaan, er hans hustruer og børn uden beskyttelse og prisgivne dennes raseri.«

»Hør nu videre,« fortsatte Deliah.

»Den følgende morgen marscherede min bror afsted med Panda og hans folk.

De ledsagedes desforuden af indunaen Umhlebe, zuluer og nongalazier.

Min bror har paalagt mig at berette dig dette og raade dig til den største forsigtighed. Nu har jeg udført mit ærinde.

Nu maa jeg sige farvel, Dutulu, og vende tilbage til kraalen. Jeg er bange for, de kan blive ærgerlige og forfølge mig, naar jeg saadan hver aften forsvinder.«

Den unge zuluer havde efter det første vredes-udbrud snart gjenvundet sin ro. Han og hans forbundsfæller maatte finde sig i det uundgaaelige.

Nu vilde han saa gjerne prate lidt med den unge pige, som skulde blive hans hustru.

»Tak, hjertelig tak, Deliah, for det mod, du har vist ved at vove

dig hid for at bringe mig underretning,« sagde han, »men hvorfor maa du saa fort afsted? Vi har længe været skilte ad, og det kan vare længe, før vi ser hinanden igjen. Bliv her endnu en liden stund, saa jeg kan faa høre din kjære stemme!«

»Nei, Dutulu,« svarede Deliah, »jeg maa skynde mig tilbage til kraalen. Du sagde jo netop selv, at ingen maatte se os sammen her. Lev vel! Gid, du maa have lykken med dig, og gid den dag snart maa komme, da du tør føre Deliah hjem som din hustru.«

Dutulu sukkede tungt.

»Jaja, det faar være saa da, men jeg maa endnu i nat være i Umkungunhlovo, jeg vil følge dig nedover et stykke.«

»Til Umkungunhlovo!« raabte Deliah forskrækket. »Da gaar du jo lige i løvens gab. Aa, Dutulu, hvorfor vil du kaste dig for den store elefants fødder?«

»Min lille due,« svarede han sagte, »Manondos søn gaar did, pligten kalder ham. Og inat er det min pligt at gaa til Dingaans kraal.«

Den unge pige stod et øieblik raadvild, saa sagde hun:

»Saa gaa da, Dutulu, og gjør din pligt. Gid det maa lykkes dig. Min pligt byder mig nu at forlade dig — for at se dig igjen under bedre omstændigheder. Lev vel!«

Med oribiens *) hurtighed var hun forsvunden, og Dututu var alene.

Aldrig skulde de faa se hinanden igjen.

Da Dingaan vaagnede den følgende morgen, raabte han med høi stemme paa sin betroede vogter, som hver nat holdt vagt udenfor hans hytte.

Da ingen svarede, reiste den ærgerlige zulu-konge sig fra sit leie og gik ud i det frie.

Denne pligt-forsømmelse af vagten skulde straffes med døden.

Hvad skulde vel Dingaan faa se udenfor sin bolig? Hvad lod ham tumle tilbage, saa han maatte holde sig fast i dør-kanten for ikke at synke i jorden af skræk?

Kun et par skridt fra den kongelige bolig, grinede et menneske-hode ham imøde. Det var spiddet paa en assegai, som var stukket ned i jorden.

Kinderne, som allerede var gaaet i forraadnelse, var uformelig opblæste, mellem de optrukne læber saaes tænderne. Det saa ud, som dette forfærdelige dødninge-hode hakkede tænder, og det var ligesom det smilede spotsk til kongen.

Dingaan stod som fastnaglet.

»Ved Majolos aand!« raabte han endelig, »det er Mazesis hode. Hvem har dræbt ham og vovet at plante hans hode her?«

*) Oribi — en liden antilope-art.

Skjælvende raabte han paa en mand fra den længere borte staaende vagt og underkastede ham et skarpt forhør.

Men denne kunde ikke give ham den ringeste besked om, hvad der var hændt om natten og vidste heller ikke, hvor der var blet af kongens liv-vagt.

Endelig fattede Dingaan sig.

»Bring dette hode til Hloma Amabulu!

Men vent lidt, kjender du denne assegai, som hodet er spiddet paa?«

Krigeren undersøgte nøie vaabenet og vendte sig til kongen med følgende ord:

»O, store elefant! Denne assegai har tilhørt min tidligere induna Manondo.«

Kongen opsøgte sin hytte, skjælvende af frygt.

Et par minuter efter laa troldmandens hode ved siden af hans ofre, Manondos og Umhlelas ben.

Og samtidig ilede Dutulu til stranden ved Tugela, ledsaget af den kriger, som den foregaaende nat havde holdt vagt ved Dingaans hytte.

Geologien i det 19. aarhundred.

Efter professor **Joseph Le Conte** i *Pop. Science Monthly*).

(Slutning).

De geologiske virksomheder kan med hensyn til oprindelsen deles i to hovedgrupper, nemlig i indre og ydre, ɔ: i dem, der skyldes jorden selv, og dem, der skyldes solen. Af disse er tydeligvis de første de oprindeligste. Det er de indre virksomheder, der bestemmer jordens former, mens de ydre kun modificerer dem. De indre virksombeder udfører hovedtrækkene, selve tilemningen; de ydre besørger enkelthederne og finpudsningen. Af hovedtrækkene er havene og fastlandene de mest markerede. Sandsynligvis er begge dele dannet ved ujevn sammentrækning under jordens langsomme afkjøling. Jorden var sikkert en gang en hed, selvlysende masse, som ved afkjøling og sammentrækning fik sin nuværende temperatur og størrelse. Havde den været helt igjennem ensartet baade med hensyn til tæthed og varmelednings-evne, saa vilde den ved jevn afkjøling have beholdt sin oprindelige, noget fladtrykte kugle-form. Men hvis der i nogen af retningerne, især i retning af lednings-evne, over større omraader var spor af uensartethed, saa vilde dette ikke

blive tilfælde. De omraader, som ledede varmen best, vilde hurtigst afkjøles og hurtigst trækkes indover mod midtpunktet, idet de dannede hav-bassinerne, mens de øvrige, daarligere ledende omraader blev staaende igjen som forhøininger, som fastlande eller øer. Paa den maade fik jordskorpen to af sine mest iøinefaldende træk: fordybningerne eller hav-bassinerne og forhøiningerne eller fastlandene. De samme aarsager, som oprindelig havde frembragt hovedtrækkene, vilde vedblive at virke: de vilde stadig til en vis grad gjøre havene dybere og fastlandene høiere.

Som vi ved, er det vand, der findes paa jorden, tilstrækkeligt til, om alle ujevnheder blev fjernet, at dække hele jord-overfladen med et vandlag af ca. 4 kilometers tykkelse. Det er derfor vanskeligt at danne sig nogen forestilling om, hvordan forholdet mellem land og hav oprindelig var. Der kan i virkeligheden kun tales om fordybninger og forhøininger i forhold til den ulige sammentrækning. Hvordan fastlandets udstrækning vilde være i sammenligning med havets, maatte naturligvis bero paa to ting: for det første paa, hvor langt den ulige sammentrækning var fremskreden, da vandet paa grund af afkjølingen gik over i flydende form; og for det andet paa mængden af vand, der blev flydende. Det kan godt tænkes, at vandet oprindelig dannede et sammenhængende lag over jorden, og at de fremtidige fastlande kun eksisterede som undersjøiske banker. Hvordan dette end forholder sig, saa synes det rimeligt, at de aarsager, der frembragte de første uligheder, stadig vedblev at virke. Bortseet fra mindre forandringer hist og her, blev bassinerne stadig dybere og dybere og forhøiningerne stadig høiere og høiere. Er dette rigtigt, drager det imidlertid uvilkaarlig efter sig den slutning, at havenes og fastlandenes plads væsentlig er den samme nu, som den altid har været. Og her er vi ved et punkt, som i den siste tid har vakt en usædvanlig livlig diskussion.

I nær forbindelse med den lyellske uniformisme stod den opfatning, at jordskorpens forhold var overordentlig vekslende. Især var dette tilfældet i forholdet mellem land og hav. I de geologiske tidsrum skulde hav og land stadig have byttet plads, kontinenter være forsvundet under havspeilet, og gammel havbund være hævet op til fastland med tinder og toppe. Rigeligt vidnesbyrd herom troede man at finde i den mangel paa sammenhæng og streng rækkefølge, som saa ofte findes i lagene. Denne op- og nedad-bevægelse var tilsyneladende ikke reguleret af nogen virkelig naturlov; men den havde dog ikke noget med katastrofe-læren at gjøre, fordi det forudsattes, at bevægelserne fandt sted med overordentlig langsomhed.

Her var det, Dana greb ind. Han opfattede jorden som en helhed, som et slags organisme, der udviklede sig under indre kræfters paavirkning. Jordens historie var historien om et liv, der stadig nærmede sig sin fuldendelse. De kræfter, som dannede hav-bassinerne og fastlandene, var endnu tilstede og virkede fremdeles paa samme maade som før: til at fordybe og forhøie, relativt talt. Allesteds og altid har der været mindre bevægelser, hævninger og sænkninger. Men de har kun ændret konturerne eller dog virket i for liden udstrækning til at forandre totalforholdet mellem hav og fastland. Begge dele har gjennemsnitlig den samme plads, de altid har havt.

Uvilsomt er denne lære rigtig. Denne virkning af ulige sammentrækning strækker sig gjennem al geologisk tid og bestemmer hovedtrækkene i jordens form. Men den skjules, ja, ophæves ofte fuldstændig af bivirkninger, saa lovmæssigheden ikke sees. Der er kræfter, som gjør fastlandene lavere og fylder havdybene op. Dem forstaar vi. Men der er andre kræfter, vi ikke endnu forstaar, som foraarsager op- og nedad gaaende bevægelser i jordskorpen, ofte over store omraader. Disse bivirkninger, de forstaaelige saa vel som de hidtil uforstaaede, er de mest iøinefaldende. Derfor magtede uniformisterne endnu ikke at se lovmæssigheden i det hele: den oprindelige virkning og ulige sammentrækning, som har bestemt hovedforholdet mellem land og hav og vel endnu bestemmer det.

Hvad der nærmest efter fordelingen af hav-bassiner og fastlande betinger jordskorpens udseende er de store fjeldkjæder. Disses dannelse maa geologen kunne forklare, om han skal magte sin opgave. For enhver ikke-fagmand er det høie, ubøielige fjeld sindbilledet paa varighed og uforanderlighed. »Om kloden rokkes end, dets fjelde skal stormen dog ei kunne fælde.« Det første, geologien lærer os, er imidlertid, at intet er uforanderligt. Alt er ved udviklingen underkastet en række af stadige forandringer. Og fjeldene gjør her ingen undtagelse. Vi kjender dem som fostre i oceanets indvolde. Vi kjender deres fødsels-øieblik. Vi følger dem under opvæksten, i modenhedens fulde kraft og i alderdommen. Vi ser dem dø, og i jordskorpens mange lag finder vi saa at sige forstenede levninger af uddøde fjelde. Kort sagt: vi kan nu følge et fjelds hele livs-historie.

Allerede i begyndelsen af indeværende aarhundred iagttog Constant Prevost det mest karakteristiske ved al bjerg-bygning: de foldede lag, som han tilskrev virkningen af tryk fra siderne. Alle senere forfattere har været mere eller mindre enige med ham heri. Men først for nyligt har man kunnet tænke sig og været istand til at

indrømme, at sidetrykket er den eneste virkende aarsag til dannelsen af bjerg-kjæder. Man troede i almindelighed tidligere, at fjeldene ved vulkanske kræfter var løftet op nedenfra, at de løftede lag var sønderbrudt langs ryggen af hævningen, og at smeltemasse her var trængt frem og havde skjøvet de sønderbrudte lag tilbage, hvorved foldningen var opstaaet. Den typiske fjeld-kjæde maatte derfor langs høidekammen have en akse af eruptive bjerg-arter, mens den paa begge sider viste foldede lag. Nylig er man imidlertid blet opmærksom paa, at enkelte bjerge, de Apalachiske og Uintah-bjergene f. eks., bestaar af foldede lag alene, uden nogen akse af eruptiv bjerg-art. Her er det tydeligt, at hævningen ikke skyldes nogen nedenfra virkende kraft, men et sidetryk, som har bugtet og foldet lagene og givet dem en større eller mindre fortykkelse lodret paa trykkets retning. Man begyndte at spekulere paa, om ikke *alle* fjeld-kjæder kunde være opstaaet paa lignende vis, og da man fik den rette forstaaelse af, hvor meget bjerg der i tidens løb var eroderet, tæret bort, kom man til det resultat, at den eruptive akse i fjeld-kjæden ikke nødvendigvis behøvede at være skjøvet op nedenfra. I mange tilfælde kunde den være en kjerne af smeltemasse, som efterhaanden var størknet, og som kom tilsyne, efterhvert som erosionen fjernede de overliggende lag. — Noget, som ogsaa faldt i øinene, var den uhyre tykkelse af de foldede lag, som deltager i bjerg-dannelsen. En slig tykkelse kunde lagene kun opnaa paa havbunden i en bestemt afstand fra kysten, nemlig der, hvor massen af sand og slam blev afleiret under landets langsomme fortæring.

I overensstemmelse med disse forskjellige iagttagelser har man opstillet følgende trin i dannelsen af en bjerg-kjæde: 1) Ophobning af slam, grus o. s. v. paa havbunden langs med kysten, indtil efterhaanden en uhyre lag-tykkelse er naaet. Dette er saa at sige bjergkjædens *foster-tilstand.* 2) Langs bestemte linjer en given-efter for det voksende sidetryk med foldning og bugtning af lagene lodret paa trykkets retning, indtil fjeldet hæver sig over havfladen og føies til landet som en kyst-kjæde. Dette er bjerg-kjædens *fødsel.* 3) Saa snart den hæver sig over vandet, angribes fjeld-kjæden af eroderende kræfter. I begyndelsen har hævningen paa grund af det vedvarende sidetryk overtaget over erosionen, og fjeldet vokser. Dette er altsaa *ungdommen.* 4) Tilsist holder hævning og erosion hinanden i ligevægt, og den tid indtræder, som svarer til *manddomstiden.* 5) Nu faar de eroderende kræfter overtaget, og fjeldets *alderdom* begynder. 6) Endelig har erosionen fuldstændig ryddet fjeldet bort, og en del foldede lag af uhyre tykkelse er den eneste antydning til, at det

en gang har været der; fjeldet er *dødt*. Saadan er i korte træk fjeldets livs-historie.

Vi har med vilje ganske ladet aarsagerne til disse processer ude af betragtning. Der er to spørsmaal af overordentlig vigtighed: Hvorfor faar sidetrykket overtaget netop langs de linjer, hvor lagtykkelsen er størst? Og hvad er aarsagen til sidetrykket? Vi skal besvare hvert spørsmaal for sig.

Som bekjendt antager man, at jordens temperatur en gang var overordentlig høi. Sandsynligvis er jordklodens indre endnu meget varmt og afkjøles kun ganske langsomt. Naar lagene paa havbunden blir tykkere og tykkere, vil den indre temperatur paa en maade følge med i tilvæksten, saa den holder sig nogenlunde uforandret i samme afstand fra overfladen. Er afleiringerne meget mægtige, en 10—15 km. f. eks., saa vil deres underste dele opvarmes til en temperatur af minst tre til fem hundred grader C. Denne temperatur vil i nærværelse af vand (som afleiringerne altid indeholder) være istand til at bløde op eller endog opløse saa vel afleiringerne selv som den bund, de hviler paa. Vi har altsaa her en linje af svaghed, en linje langs hvilken tilstrækkeligt tryk vil kunne frembringe foldning, bugtning og lignende. Den opløste eller halvt opløste masse i afleiringernes indre vil vel i enkelte tilfælde presses ud i sprækker og revner, men størstedelen af den vil afkjøles og danne en kjerne af eruptiv bjerg-art, som ved erosionen efterhaanden kommer tilsyne i bjergets midte. Denne forklaring synes at være tilfredsstillende.

Spørges der nu, hvad aarsagen er til det sidetryk, som lagenes foldning forudsætter, saa er svaret endnu temmelig usikkert. En nogenlunde rimelig forklaring kan dog gives.

Alle vil indrømme, at der under jordens afkjøling maa komme en tid, da overfladen, som modtager varme ogsaa fra solen, ikke længer vil afkjøles eller trække sig sammen. Det indre derimod, som er glødende, vil fremdeles afkjøles og trække sig sammen. Jordskorpen, som naturligvis maa følge den minkende kjerne og stues sammen paa en mindre overflade, blir udsat for et tryk fra siderne, som er ligefrem uimodstaaeligt. Om jordskorpen var hundred gange fastere end den virkelig er, vilde den alligevel ikke kunne modstaa det uhyre tryk. Den giver derfor efter langs de svageste linjer, folder sig, bugter sig og danner fjeld-kjæder.

Dette er hoved-trækkene af den saakaldte »kontraktions-teori« med hensyn til bjerg-kjæders dannelse. Der er reist mange indvendinger mod den. Enkelte har kunnet tilbagevises, men andre vil først fremtiden kunne klare. Den vægtigste af disse indvendinger er maaske,

at den virkende aarsag ikke strækker til som forklaring for den umaadelige mængde af foldede lag, som findes ogsaa hvor bjerge ikke længer eksisterer. Man skal imidlertid lægge mærke til, at her kun er talt om sammentrækning foraarsaget ved varme-tab — en faktor, som maaske i sig selv undervurderes af teoriens modstandere. Det er ogsaa paavist af Davison og især af Van Hise, at der er mange andre og endog mere betydelige aarsager til sammentrækning, og disse aarsager tilsammen synes fuldstændig fyldestgjørende. Vi gaar forresten ikke nærmere ind paa tingen, da spørsmaalet endnu langtfra er afgjort.

— Vi har allerede nævnt, at hævninger og sænkninger i jordbunden modificerer virkningen af de kræfter, som oprindelig foraarsager dannelsen af hav-bassiner og fastlande. Disse bevægelser er oscillatoriske: de forandrer stadig retning. Paa samme sted er der snart en bevægelse opover, en hævning, snart en bevægelse nedover, en sænkning. De staar neppe i forbindelse med sammentrækningen af jordkloden som helhed, men er sandsynligvis altid mere eller mindre lokale og modsvarende hinanden ɔ: en hævning paa det ene sted ballanceres af en sænkning paa et andet. Alligevel strækker de sig ofte over meget vide omraader, over hele fastlande og endnu videre, som f. eks. de bevægelser af jordskorpen, der fulgte med den kvartære periode eller is-tiden.

Disse bevægelser har havt en gjennemgribende betydning i jordklodens udvikling. Ved at øge og minske størrelsen og høiden af fastlandene og forandre deres konturer har de bestemt alle enkeltheder i det drama, som spilledes paa overfladen, og disse bevægelser var den bestemmende aarsag for de varierende retninger og hastigheder i den organiske verdens udvikling. Her ligger aarsagerne til den uensartethed og deraf følgende tilsyneladende lovløse foranderlighed hos organismerne, som er saa almindelig i lagrækkerne, og gav stødet til de ældre geologers lære om katastrofer i jordens udvikling. Disse oscillatoriske bevægelser har ved øgning og minskning i saa høi grad modificeret fastlandenes omrids, at de for en stor del har skjult den oprindelige aarsag til deres dannelse og dermed ogsaa den kjendsgjerning, at de i det væsentlige er uforanderlige. Hvad disse bevægelser egentlig skyldes, blir det ogsaa det tyvende aarhundreds geologers opgave at udfinde.

Principet om statisk ligevægt anvendt paa jordkloden blev først indført af Sir John Herschel, som brugte det til forklaring af elvedeltaers synkning under den tiltagende vægt af stadig voksende afleiringer. Pratt og Airy har siden anvendt det paa forskjellig

maade; men i sin videste betydning er det indført i geologien af amerikaneren major Dubbon, som har givet det navnet isostatik.

Principet er i korthed saaledes: En kugle af jordens størrelse maa under indflydelsen af sin egen tiltrækning opføre sig omtrent som et meget seigt-flydende eller gelatinøst legeme, ɔ: jordens almindelige form og de væsæntligste afvigelser fra denne maa være i statisk ligevægt. Jordens almindelige form er f. eks. en noget fladtrykt kugle, fordi dette er ligevægts-formen for et roterende legeme. Rotationen betinger mellem breddegrad og tiltrækning et vist afhængigheds-forhold, som frembringer netop denne form. Med enhver anden form vilde jorden være udsat for et tryk, som den langsomt vilde give efter for, indtil den var blet fladtrykt, og ligevægt var opnaaet. Hvis rotationen ophørte, vilde jorden lempe sig efter den nye fordeling af tiltræknings-kraften og blive kugleformig.

Noget lignende gjælder om ujevnhederne paa overfladen. Havbassiner og fastlands-høider maa være i statisk ligevægt for at kunne eksistere. For at være i ligevægt maa stoffet i havbunden være saa meget tættere og tyngre end stoffet i fastlandene, som havbunden er lavere end landfladen. Det er som med kviksølv og vand i et U-formigt rør: vandet maa staa saa mange gange høiere i den ene gren end kviksølvet i den anden, som kviksølv er tyngre end vand. At stoffet i havbunden er tættere og tyngre end stoffet i fastlandene, følger allerede med nødvendighed af den maade, hvorpaa de begge er dannede: havbunden ved raskere afkjøling og stærkere sammentrækning end fastlandet. Høilande og store fjeldkjæder bæres altsaa ikke alene af den modstand mod vægten, som jordskorpens fasthed yder, men ogsaa ved statisk ligevægt: derved at egenvægten af fjeldmasserne er mindre end hos de lavere liggende dele. Kun de mindre ujevnheder: aaser, toppe, dale og lignende, eksisterer bare i kraft af jordskorpens fasthed.

Disse slutninger er man ikke kommen til bare ved fysisk ræsonnement, men ogsaa ved eksperimentelundersøgelse. En lodsnor paa Indiens sletter f. eks. brækkes, som man skulde vente, virkelig hen mod Himalaia og hænger altsaa ikke lodret. Men den afviger ikke saa meget fra den lodrette retning, som den skulde gjøre, hvis stoffet baade i fjeldmassen og i jorden under havfladen havde samme gjennemsnitlige fasthed. Bestemmelser af tyngdekraftens størrelse ved pendel-bevægelser, foretaget af de Forenede Staters regjering langs en linje fra Atlanterhavet til *Salt Lake City*, har end videre vist, at de største ujevnheder, den Appalachiske høideryg, Mississippi-bassinet og Rocky Mountains' høideryg, er i ligevægt

med hensyn til tyngdekraft, ɔ: fjeldmassens materiale er saa meget lettere, som fjeldregionen er høiere end Mississippi-bassinet.

Jorden er saa følsom overfor tryk-forandringer, at den i løbet af tilstrækkelig lang tid vil føie sig efter dem. Hvor trykket minker, vil den hæves, hvor trykket øges, vil den synke. Hvor der derfor foregaar store afleiringer, synker jorden ned under den tiltagende vægt, mens den omvendt hæver sig, hvor erosionen gjør trykket mindre og mindre. Dette isostatiske princip er uden tvil værd at huske, naar der tales om bevægelser i jordskorpen, skjønt det uden tvil af enkelte begeistrede tilhængere er blet noget overdrevet. Naturligvis kan ved en saadan statisk ligevægt ingen omdannelses-processer *sættes igang*, men processer iværksat af andre aarsager vil i høi grad kunne tillempes og modificeres.

Efter disse mere almindelige betragtninger er der en række specielle spørsmaal af ganske usædvanlig interesse, som vi i al korthed skal optage til behandling.

Næsten lige til begyndelsen af indeværende aarhundred var det den almindelige tro i alle kristne lande, at ikke bare jorden og mennesket, men universet som helhed begyndte sin tilværelse for omtrent 6000 aar siden. Alt var skabt paa en gang ad overnaturlig vei og havde siden ikke undergaaet nævneværdig forandring. Enkelte begyndte rigtignok i al hemmelighed allerede i forrige aarhundred at tvile paa denne letvinte lære; men i det store og hele holdt teorien sig som god, borgerlig opfatning langt ind i siste halvdel af 1800-aarene. Det var geologien, som tog livet af denne vrang-forestilling. I modsætning til de 6000 aar kræver geologien nemlig ubegrænsede tidsrum, i modsætning til den stadige uforanderlighed kræver den uafladelig forandring. Umaadelige tidsrum og uafladelige forandringer er i virkeligheden geologiens fundamentale ideer.

Siden geologerne har berøvet almenheden den en gang ubetvilede forestilling om jordens alder, er det baade naturligt og vigtigt, at de optager til besvarelse det spørsmaal: hvor gammel er da egentlig jorden? Geologerne har prøvet at svare herpaa ved at bestemme den hurtighed, hvormed afleiring og erosion foregaar, ved hurtigheden af de organiske formers forandring og paa anden maade. Fysikerne har forsøgt at svare ved at beregne efter kjendte love energi-tabet hos et legeme under afkjøling, som f. eks. solen eller jorden. Resultaterne af de to metoder er meget forskjellige. Geologerne kommer til umaadelig høie tal — tal, som stadig vokser, efter hvert som problemets betingelser blir bedre forstaaet. De nøier sig ikke med mindre end adskillige hundred millioner aar. Fysikernes tal-angivelser

er mere moderate og har øiensynlig en tilbøielighed til at aftage ved hver ny revision. King og Kelvin ansætter efter sine siste beregninger jordens alder kun til mellem tyve og tredive millioner aar, noget som geologerne finder aldeles meningsløst. De kan ikke arbeide frit indenfor et saadant tidsrum; de har ikke albue-rum nok.

Sagen drøftes endnu meget alvorlig, men med liden udsigt til nogen endelig løsning. En ting bør imidlertid bemærkes: begge parter vedkjender sig (geologen stiltiende, fysikeren aabenlyst) nebular-hypotesen om sol-systemets oprindelse; begge lægger derfor jordens tidligere *flydende* tilstand til grund for alle sine ræsonnementer. Om dette end er den mest rimelige opfatning, saa er det ikke saa ganske sikkert, at den kan lægges til grund for vidtløftig matematisk beregning. Der er en anden mulig teori, nemlig meteorit-teorien, som kommer mere og mere i anseelse. Efter dens opfatning kan planeterne være opstaaede ved sammenhobning af meteorit-sværme og deres varme frembragt ved meteoriternes sammenstød. Efter den ene opfatning (den nebulære) har jorden hele tiden tabt varme. Efter den anden opfatning er baade sammenhobningen og ophedningen skeet gradvis og kan have fortsat sig endog efter, at jorden blev beboet. Efter den ene opfatning mistede jorden næsten al sin energi, før den blev beboelig, og de levende væseners periode maa derfor blive forholdsvis kort. Efter den anden opfatning gik afkjøling og opvarmning, udgift og indtægt, haand i haand, og processen kan derfor have varet meget længere.

Emnet er forresten altfor vidtløftigt til nærmere at drøftes her. Nok er det, at om man lægger meteorit-hypotesen til grund, maa ikke bare jordens alder, men mange andre grund-problemer i den dynamiske geologi beregnes om igjen.

Menneskehedens ælde og oprindelse er det næste spørsmaal, som interesserer os. Opfatningerne her blev væsentlig forandrede efter udgivelsen af Darwins bog om arternes oprindelse i 1859. Skjønt forfatteren selv undgik konsekvensen, dæmrede der hos flere og flere tænkende mennesker en forestilling om, at mennesket var fremstaaet ved en eller anden naturlig proces. Man havde leiligheds-vis hørt om flinte-redskaber, som var fundne sammen med levninger af uddøde dyr. Især fortjener Boucher de Perthes fund i Somme-dalen at nævnes. Fordommene mod at tillægge menneskeheden en større ælde end den traditionelle var imidlertid saa stærke, at selv ledende geologer erklærede tingen for umulig og utrolig. Det var først Prestwichs undersøgelse af Somme-levningerne, som overbeviste den geologiske verden om, at mennesket havde levet samtidig med

is-tidens dyreformer. Siden den tid er der stadig kommen nye vidnesbyrd, og tiden for menneskets første optræden er blet lagt længer og længer tilbage i tiden, efter de seneste undersøgelser endnu længer tilbage end is-tiden. Men i alle tilfælde var mennesket lige til den siste tid i sine levninger ikke at tage feil af. Intet led, som forbandt mennesket med de andre menneske-lignende dyr, var fundet. Nylig opdagede imidlertid Dubois paa Java hjerneskalle, tænder og laarben af et dyr, som virkelig synes at være det manglende mellem-led mellem menneske og abe. Dyret fik navnet *Pithecanthropus erectus* ɔ: det opret gaaende abe-menneske. Det eneste, man kan tvile om, er, hvor vidt dyret skal ansees som en abe, der er mer menneskelignende end nogen anden hidtil kjendt, eller som et menneske, der er mere abe-lignende end noget andet, man kjender. *) Dette væsen levede enten i tertiær-tidens slutning eller i begyndelsen af kvartær-tiden.

Vi har tidligere nævnt den uensartethed, som findes i lagrækkerne og i deres indhold af dyre- og plante-levninger. Denne uensartethed er undertiden af lokal natur og derfor mindre betydningsfuld. Men sommetider er den af en næsten universal karakter, og der er en tilsyneladende pludselig overgang fra den ene dyre-verden til den anden. Det var disse »brud«, som gav anledning til katastrofelæren og til troen paa, at hele generationer med et slag var udslettet for at give plads for andre. Tænker man lidt nøiere over sagen vil denne uensartethed synes ganske rimelig. Det er kun under vand, at plante- og dyre-levninger kan opbevares i afleiringerne. Ethvert brud paa ensartetheden betegner, at vedkommende omraade har havt en land-periode. Jo mere iøinefaldende bruddet er, desto længere har denne periode varet. Imidlertid er der ingen grund til den antagelse, at den organiske udvikling altid har fundet sted med den samme hastighed. Tvertom. Vi maa antage, at udviklingen i enkelte tidsrum gik meget langsomt, mens den i andre tidsrum foregik med forholdsvis stor hurtighed. Og dette er netop i overensstemmelse med, hvad vi ved om selve jordklodens udvikling. Store forandringer i klima og fysisk geografi vilde medføre tilsvarende hurtige forandringer af de organiske former; end videre vilde de medføre massevise udvandringer, blandinger af faunaer og floraer, haardere kamp for tilværelsen — altsammen faktorer, som øgede udviklingens hurtighed. Saadanne forandringer skeede ikke samtidig over hele jorden, men deres virkninger spredtes fra sted til sted, indtil forholdsvis ro atter var gjenoprettet, og en ny periode af nogenlunde lykkelig lige-

*) Se *Kringsjaa* bind VIII, s. 114: »Menneske eller abe«.

vægt begyndte. Denne opfatning forsoner katastrofismen med uniformismen og er langt mere rationel end nogen af dem.

De hurtige forandringer, som ovenfor er hentydet til, kan betegnes som kritiske perioder eller revolutioner i jordens historie. De kjendetegnes paa forskjellig maade. For det første ved oscillatoriske bevægelser af stor udstrækning i jordskorpen og ved stor uensartethed i lag-rækkerne. For det andet ved gjennemgribende forandringer i den fysiske geografi og derfor ved store klimatforandringer. For det tredje ved iøinefaldende ændringer af de organiske former, dels paa grund af de fysiske omvekslinger og dels paa grund af den stærke udvandring. For det fjerde ved optræden af nye herskende typer, hvilket atter medfører en hurtig ændring af arterne. Og for det femte endelig er saadanne kritiske tider kjendemærket ved dannelsen af store bjerg-kjæder. Navnene paa disse kritiske perioder er ofte afledet af navnene paa de bjerg-kjæder, der danner deres mest iøinefaldende kjende-tegn. Der har minst været fire af dem: Den præ-kambriske eller laurentiske, den post-palæozoiske eller appalachiske, den post-mesozoiske (Rocky Mountains) og den post-tertiære eller glaciale. Ligesom disse kritiske perioder adskiller de forskjellige tidsaldre, saa er ogsaa nutiden — menneske-tiden — en tidsalder, en æra. Man kan gjerne kalde den den psykozoiske eller antropozoiske tidsalder.

Det var istiden med sine enestaaende foreteelser, som først drog opmærksomheden hen paa de forskjellige geologiske klimaer. Det er næsten et aarhundred, siden Alpe-bræerne vakte videnskabsmænds udelte interesse, men lige til 1840 var denne interesse af ren fysikalsk art. Louis Agassiz har æren for at have opdaget, at isen er en geologisk faktor af første rang. Han havde studeret Alpegletscherne og fandt ved et besøg i England i 1840 bræ-mærker over alle de høiere dele af England og Skotland. Det var ham, som første gang fremkom med den anskuelse, at hele det nordlige Europa en gang havde været dækket af et sammenhængende is-lag. Nogle faa aar senere kom han til de Forenede Stater, fandt bræernes spor ogsaa der og udvidede sin teori til ogsaa at gjælde den nordlige del af Nord-Amerika. Alle senere forskere har erklæret sig enige med Agassiz. — Men det vilde i sandhed være høist besynderligt, om istidens kulde skulde være noget aldeles enestaaende. Man blev snart opmærksom paa lignende mærker i bjergarter fra andre geologiske perioder, især i den sydlige halvkugles penniske formationer. Dette reiste med en gang spørsmaalet om de geologiske klimaer og deres aarsager. Der er maaske ikke noget andet problem i jordens historie,

som er uklarere og vanskeligere end dette. De kjendsgjerninger, vi har, er følgende: 1) Alle vidnesbyrd taler om et varmt, endog mere end tropisk klima i de tidlige geologiske perioder. 2) Den høie temperatur synes at have havt en ensartet udbredelse, saa at varmezonerne i deres nuværende forstand ikke eksisterede. 3) Varmezoner opstod først i slutten af kridt-tiden eller begyndelsen af tertiær-tiden, og under tertiær-tiden blev forskjellen mellem disse zoner mere og mere udpræget, indtil der henimod denne tids slutning dannedes en is-hætte omkring polen, ligesom den nuværende. For saa vidt forklares alt let ved jordens gradvise afkjøling og ved udfoldning af overskydende kulsyre og vanddamp af atmosfæren. Men (4) fra tid til anden (nemlig under de kritiske perioder) indtraf der store svingninger i temperaturen. Den siste og rimeligvis største af disse var den, som foraarsagede is-tiden. Aarsagen til disse temperatursvingninger er et af de mørkeste, men tillige interessanteste punkter i den geologiske forskning. Her kræves i høi grad nye og mere fuldstændige oplysninger. Kun en bemærkning tør her være paa sin plads. Det er i fuld overensstemmelse med virkelig videnskabelige metoder, naar vi prøver alle jordiske aarsager, før vi ser os om efter kosmiske. Man har i almindelighed søgt grunden til disse temperatur-vekslinger i bevægelser af jord-skorpen. Ganske nylig har Chamberlin imidlertid i en indholdsrig artikel henledet opmærksomheden paa ændringer i atmosfærens sammensætning, fornemlig hvad kulsyre-mængden angaar. Han tror heri at se den nærmeste grund til temperaturens vekslinger, skjønt luftens sammensætning maaske igjen staar i forbindelse med bevægelser i jord-skorpen.

— Hidtil har jordens historie fornemlig været studeret i lagrækkerne med de deri indeholdte fossiler. Ganske nylig er der heri skeet en forandring; man er begyndt ogsaa at studere erosionsfænomenerne, fornemlig de topografiske former af land-overfladen. Man ledes herunder af følgende tankegang: En land-overflade, som eroderes og ikke hæves, vil efter haanden opvise afrundede, svage aasdrag med aabne, brede dale. Hvis en saadan overflade atter hæves, begynder elvene igjen at skjære dem ud. Der blir kløfter og skjæringer, hvis dybde staar i forhold til hævningen. Stanser hævningen, faar landet igjen sit oprindelige, afrundede udseende. Hvis derimod overfladen sænkes, fylder elvene alle fordybninger med afleiringer. I overensstemmelse med denne tankegang kan en landflades større eller mindre alder nogenlunde bestemmes ved iagttagelse. Mens man hidtil bestemte landets ælde næsten udelukkende ved hjælp af kystlinjerne, kan man efter denne fremgangsmaade op-

naa det samme ved studium af det topografiske fysiognomi i landets indre. Især er elve-løbene her til god nytte. Paa dette felt er geologien kommen i den nærmeste berøring med geografien, og denne er gaaet over fra at være en blot og bar opregning af kjendsgjerninger til en virkelig induktiv videnskab.

P. E.

Plantin-museet.

(Efter G. R. Fletcher i *Ludgate Magazine*).

I gamle dage var Antwerpen maal for langveis-færder, did drog kjøbmænd og fyrster, for at hente guld og for at se livet pulsere som rigest; der var tider, da Antwerpen i meget var som et Paris. Nu er det ændret. Antwerpen er for de reisende kun et gjennemgangssted til større og mærkelige byer, et punkt, hvor man begynder sin reise. Og derfor overser man saa let, hvad den by eier af skjønt og mærkeligt, eller skjænker det kun et flygtigt blik — man har saa meget større i vente og maa spare sine øines og sin hjernes modtagelighed.

Men kommer man der med skitse-bog i haand og øine og blyant rede, — man fanges ind af dens skjønhed og dens eiendommelige liv og forlader den kun ugjerne.

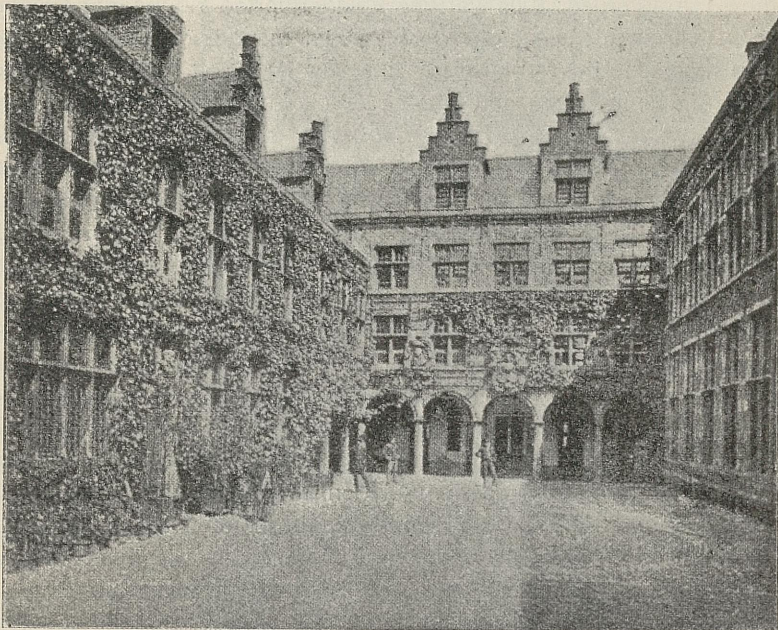
Fra hvilket land man end kommer, Antwerpen og dens liv vil synes en fængslende ved sin fremmedartethed. Man staar studsende, helt fra de blaabluse-klædte bærere med cigar i munden kommer for at hente ens kuffert, og man undrer sig og smiler ved hvert skridt, man tager. Huse og kirker, de sært formede baade, kvinder og mænd i de mærkelige klædedragter, — alt tvinger skitse-bogen op af lommen; før man selv ved af det, er man i fuld gang med at fæste det paa papiret. Og villige modeller har man nok af, — ikke minst, hvis man færdes, hvor fiske-konerne sidder, de vil alle saa gjerne være med paa et billed. Tegneren vil hastig se sig omgiven af en kreds tilskuere og varme beundrere, som tager den hjerteligste del i hans verk og tager rørt afsked med ham, naar han forlader Antwerpen.

Men op over de pratende grupper, op over de hyggelige gamle huse og de flotte nybygninger med det franske præg hæver sig den gamle katedral.

Et herligere emne for en pensel skal man søge længe efter, lige fængslende er dens massive arkitektur og de maleriske scener, der

danner sig om altrene ved dens mur. Men dens taarn, der er som dækket af et kniplings-væv i sten, har været det »sjø-mærke«, der fangede ens øie under den hele tur op over Schelde, og kommer man det helt nær, synes det endnu mer fortryllende, fantasifuldt i sin skjønhed, end det var, seet fra det fjerne.

Pratende grupper, ja! Hvor kan ikke skravlene gaa paa disse mennesker, hvor fornøieligt klinger ikke dette sprog, og hvor elskværdig paagaaende priser ikke disse nette, renslig paaklædte kvinder sine varer. Det er nemlig næsten bare kvinder, man finder handlende

Gaardsrummet i Plantins hus.

paa Antwerpens torve og gader. De skal efter sikkert forlydende være betydelig mere flittige end sine mænd. Kun to gange om aaret tager de sin mon igjen og hengiver sig til glæden. Det er ved karnevalet i februar og kermessen i august. Da er det ganske Antwerpen en eneste fest.

Februar-karnevalet har jeg ikke havt anledning til at se, — men kermessen i Antwerpen er blet mig uforglemmelig ved sin farvepragt og sin livsglæde, der var løssluppen nok, men ingensinde raa eller hæslig, — tidt aabenbarende en skjønheds-sans, der lod en forstaa, at dette folk en gang havde en fører-rolle i maler-kunsten.

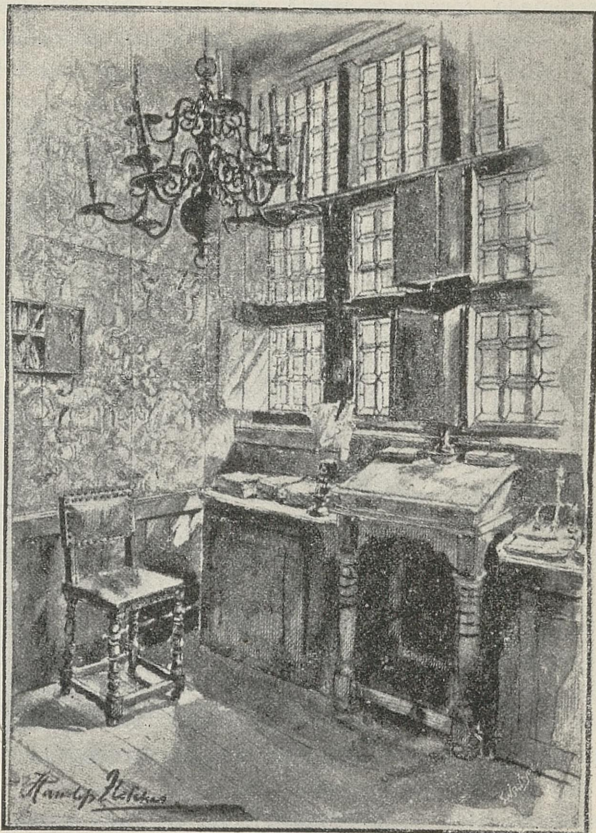
Noget af det pragtfuldeste under kermessen er det store optog af allegoriske vogne, hver symboliserende et haandverk eller en næringsvei. Her er megen fantasi anvendt og ikke mindre bekostning. Byens borgere, høie som lave, synes rigtig at være i sit element, naar det gjælder at arrangere fester og optog, og hvis øvelse skal gjøre mester, da bør de ogsaa være mestre, de gode mænd af Antwerpen; ti symbolske vogne har de anvendt ved sine fester i mer end 300 aar. Hør bare, hvad en gammel krønike fortæller om, hvorledes det gik til, den gang hertugen af Anjou i 1582 holdt sit indtog i Antwerpen: Da var der at se en hartad vidunderlig allegori, som, fremrullende paa en vældig vogn, ingenlunde undlod at slaa alle tilskuende med forbauselse. Paa vognen var at se Nederlandenes og hertugens vaaben holdt af guder og gudinder, og rundt derom alle de dyder, baade kardinal- og andre, som opregnes kan. Alle sjælens og legemets gode egenskaber syntes at have sat hinanden stævne og trængtes samme i mer bemeldte vogn. Der var religionen, klædt i rød silke, med bibelen i sin haand, der var retfærdigheden i gul fløil, med silkebind for øinene og væbnet med sværd og vægtskaal, der var tapperhed og styrke, der omfavnede hinanden og støttede sig til en søile, opad hvilken to slanger slyngede sig i symmetriske krumninger, — deres haler, ikke deres hoder, var nær de to dyders øren, hvilket meget sindrigen antydede, at samme dyder var aldeles døv for smiger. Der var end videre fædrelands-kjærligheden at se i skikkelse af en pelikan og taalmodigheden som en rugende høne. Men rundt om al denne haardkogte symbolik stod byens borgere med deres kvinder og børn tæt i tæt, hvert vindu og hver balkon var fyldt med skjønne damer, — »ja, hvert hus var at se til som et straalende øie,« siger den gamle kronist.

Saa megen vidunderlig allegori er der ganske vist ikke at se paa kermessens vogn-procession nu til dags, hverken pelikansk fædrelandskjærlighed eller rugende hønse-taalmod; greie og letfattelige er vognenes symboler paa smed-haandverk og skibsfart, agerbrug og slagteri, — men endnu kan det siges, at »hvert hus er som et straalende øie«.

Fest indendørs og udendørs, illuminationer overalt; børsen, den storstilede gotiske bygning, er forvandlet til danse-sal, aabne staar alle døre, danse musik klinger overalt, paa de glatte gulve danser hver, som vil, med hvem han vil. Ude paa alle torve og pladser en bølgende, jublende mængde, alle kafeer overfyldte, i alle gader vogne fulde af glade mennesker, larm, sang og musik overalt, mens dagen saa sagtelig hælder, den lyse eftersommers-dag.

Nu nærmer processionen sig, med fakler og brogede lygter,

den vinder sig frem gjennem trange stræder og brede gader, under bifalds-raab og blomster-regn. Nærmere og nærmere kommer sangen og musiken, — nu svinger toget om hjørnet, og den belgiske nationalsang toner, med en begeistring, der river alle med, gamle og unge. Voksne svinger med hatte og tørklæder, smaabørn løftes høit i veiret og klapper i hænderne til de svingende lamper og vaiende faner, til vognenes figurer, der ser dobbelt fantastisk ud i lyset af fakler og lamper og den svindende dag. Men fra katedralen kimer alle klokker, og al larm og al lyd fra gaderne drukner i disse stærke tonebølger, der har runget ud over saa mangen en kermesse ud fra dette slanke taarn, der har holdt sin stille vagt gjennem aarhundreder over byens skiftende skjæbne. Hvad har det gamle taarn ikke været vidne til ned gjennem tiderne, af tindrende glæde og dybeste folke-sorg; det har seet staden himmelhøi af stolthed i lykke og pragt, det har seet den stødt ned i dybeste nød ved spaniernes tyranni og Albas grusomhed — eller ved sin egen kortsynethed og taabelighed.

Kristofer Plantins kontor.

Minder om alle disse faser i historien staar tæt i tæt rundt omkring i Antwerpen. Det vilde føre for langt at dvæle ved dem. Men et mindesmærke fra den stærkt bevægede spanske tid eier byen,

— et minde, der hverken taler om krigersk tapperhed eller fyrstemagt, men om borger-flid og borger-kløgt, — det er *Plantin-museet.* Og det mindesmærke bør man ikke gaa forbi, naar man besøger Antwerpen, — det er synet værd kanske fuldt saa meget som mangt et af byens andre museer og arkitektoniske seværdigheder.

Som saa mangen by staar ogsaa Antwerpen i dyb gjæld til fremmede foregangs-mænd, den gav hjemstavns-ret og borgerskab. En saadan indflytter var bogtrykkeren Kristofer Plantin, der var født i Frankrige 1514, en tid lang virkede i Paris, men i 1555 flyttede til Antwerpen, hvor han allerede samme aar trykkede to mindre bøger.

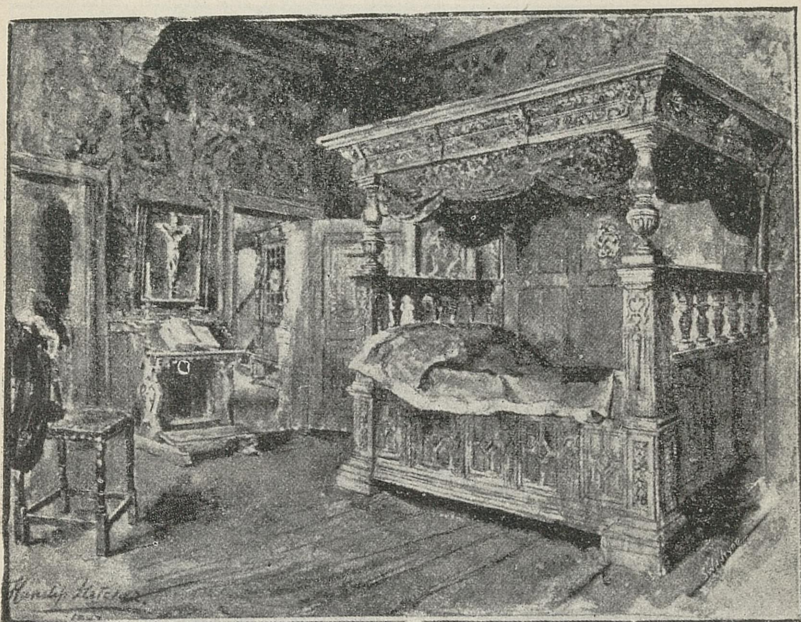
I de følgende syv aar udgik fra hans trykkeri en hel mængde verker, flere af dem paa fremmede sprog, og alle i en udførelse saa korrekt og elegant, at datiden ikke havde seet dens mage, og at den for nutiden staar som maal og mønster. Hans trykkeris stordaad var *Biblia polyglotta*, bibelen paa 4 sprog, i 8 store bind med en utallighed af store kobberstik; fra 1569 til 72 paagik arbeidet med den.

Men dette var i religions-stridighedernes tid, — og i de dage saa man med mistænksom speiden paa bogtrykkernes virksomhed. De herrer præster vidste, at den nyopfundne sortekunst var en farlig kunst, et tve-ægget sværd, der skulde behandles af kyndige hænder, allerhelst af præste-hænder alene. Allerede den store bibel paa fire sprog var en tvilsom historie; ganske vist gjorde den prenteren i Antwerpen berømt langt ud over lande-grænsen og hans »mærke« — en sky, der splittes af en haand holdende en gylden passer — havde glans som et adeligt skjoldmærke. Men alligevel — man var ikke tryg paa ham. Og da der saa fra hans verksted udgik en bønnebog, der var reformatorisk anløben, blev bogen dømt som kjættersk, og trykkeren maatte flygte til Paris. Der blev han i to aar; i disse aar blev hans forretning i Antwerpen oprevet, hans trykkeri-maskiner, hans hus og indbo solgt. Men det lykkedes ham at faa dommen kasseret, selv vendte han tilbage til Antwerpen, ja erhvervede en slags eneret til trykning af samtlige liturgiske bøger, der benyttedes i Belgien.

Saa blev hans hus ham for lidet, og han kjøbte den bygning, der senere skulde blive Plantin-museet. To hundred »guldkroner« fik arbeidsmændende hver dag i betaling, mens de byggede den, fortæller en gammel krønike, og 22 presser stod i trykkeriet, da alt var færdigt. Samtiden fandt, at det var et under at skue, — men længe fik Plantin ikke sidde i ro i sit hus: 3. november 1576 kom det spanske uveir over byen og forvandlede den i 3 dage fra en

blomstrende stad til et lighus og en ruinhob. Paa Plantins hus blev lagt en brandskat, — og den betalte han ikke én, men ni gange, — de forstod at presse baade blod og guld, de gode spaniere. Trods de 9 gange givne løsepenge følte han dog, at det var sikrest at forsvinde; han drog til Leyden med saa meget som muligt af sit bohave, blev straks udnævnt til universitets-bogtrykker, men vendte snarest mulig tilbage til Antwerpen, som spanierne nu havde lammet og lemlæstet for alle tider.

I 1589 døde Plantin og begravedes i katedralen, hvor hans grav

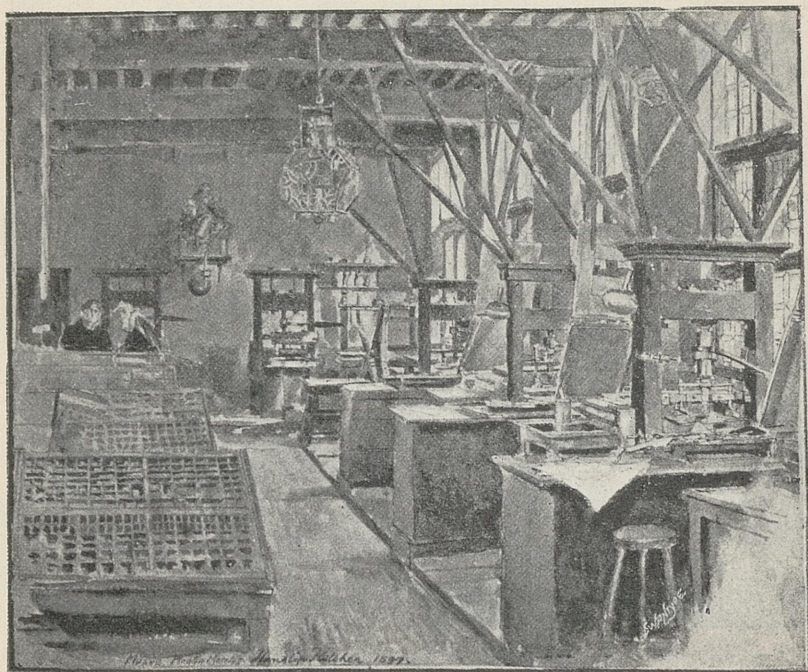

Soveværelse i Plantin-museet.

endnu er at se. Hans svigersøn, Jan Moerentorf — eller Johannes Moretus, som han kaldtes — blev hans efterfølger, en lærd og forretningskyndig mand, der holdt høit og i ære de gode traditioner efter svigerfaren. Og saa opstod der et helt dynasti af bogtrykkere, søn fulgte efter far ned gjennem aarhundrederne, en kunst-haandverkets kongerække, der er et særsyn. Fagfolk ved at ramse op Johannes Moretus den anden, Balthasar den første og anden o. s. v., — og alle satte de sin kraft ind paa, at »huset« skulde være, hvad det engang var: verdens første bogtrykkeri, — om ikke ved størrelse, saa ved den høie kunst, der prægede hvert arbeide, som udgik fra det. Indtil

ind i det 18. aarhundred udgik der fra det Plantin'ske trykkeri verker af forskjelligt indhold. Siden slog det sig udelukkende paa religiøse skrifter, — paa den slags literatur havde huset et monopol, der var garanteret af Filip den anden, og det monopol øste guld ind i de Plantiners kasse. Men da det ophævedes i 1806, sank trykkeriets magt overordentlig hastig, og i 1877 syntes det Plantinske hus'es historie ude for altid.

Men dette hus var en bedre skjæbne værd. Her havde de skiftende slægtled omhyggelig bevaret alt, hvad der i de rige aar

Trykkeriet.

var blet samlet, — og byen Antwerpen fandt, at denne samling var for kostelig til at spredes rundt som kuriositeter i marskandiser-vinduer eller paa antikvitet-samleres hylder. Derfor kjøbte man det hele, byen overtog det Plantin'ske hus i den stand, det stod, og har siden vogtet trofast over skatten.

Ti en skat er det. Gaar man gjennem dets private rum, føler man ingensteds museums-stemningen, denne mindelse om videnskabeligt lager-rum; man ser et velstands-hus, saadan som det var i de henrundne tider, ser hvorledes en rigmands-familie, hvor kunst-sans

var tilhuse, indrettede sit hjem, i stort og smaat, og saadan en hjemlig indredning, med dens luksus og dens nødvendigheds-gjenstande fortæller ofte meget mere om svundne tiders kultur, om deres leve- og tænke-sæt, end mange righoldige samlinger, bringer os i mer intim forbindelse med forfædrene, end tykke bøger formaar at gjøre det. Vi synes, vi kan følge dem, disse gamle haandværks-patriciere, paa aftenturene under søilegangen ud mod det staselige gaardsrum, ser dem, hvorledes de færdedes i de lavloftede stuer med det tavlede tag og de stærkt forsirede møbler, og hvor store kunstneres billeder af slægtens mænd og kvinder hænger — billeder, malede af Rubens og van Dyck derimellem. Soveværelse, kjøkken og kjælder kan vi se, alt saadan som det var, ikke efter-konstrueret og arrangeret. Kun i de egentlige værksted-rum kan der være tale om museum, i den gjængse betydning samling. Trykkeriet giver i en kort sum trykker-kunstens historie gjennem tre aarhundreder, — ti her staar opstillet presser af alle de sorter, Plantinerne har benyttet ned gjennem tiderne, helt fra den første Plantins til den, der brugtes i 1877. Her er førstetryk og typer, klichéer og kobberstik-plader. I butiken er samlet eksemplarer af alt, trykkeriet har udsendt, paa korrekturværelset findes en samling mærkelige manuskripter og ark af »huskorrektur« med tegn og underlige rettelser, og i det lille kontor med de mange bly-indfattede vinduer og den lille pult gjemmes forretningsskrivelser fra mange aandens stormænd til disse sortekunstens konger.

Og da jeg forlod Plantin-museet, for disse tanker gjennem mig: der er faa byer, som ikke eier et eller andet hus, der ligesom har samlet i sig en essens af byens historie, en slægts hus, eiet i mange led af en familie, der enten har staaet i forgrunden eller staaet i nær berøring med forgrunds-figurerne. Saa kommer byen ind i en omvæltnings-periode, — jeg mener ikke en omvæltning med ild og sværd, men en af de ofte lige saa ubarmhjertige omvæltninger, hvor man skaanselløst jevner alt gammelt med jorden, og det nye gror med paddehattens fart. I saadanne tider kommer museums-tanker op hos dem, der faar tider til at sunde sig. Men til disse er det mine tanker gaar, og til dem vil jeg sige: før I bygger museer, i stil med omvæltnings-tidens nybygninger og reist omkap med dem, saa tænk paa det slægts-hus, byen kanske eier. Slaa kreds om det, saml inden dets vægge, hvad der en gang har været der, førend I fra øster og vester samler til de nye museers hylder, — og kan hænde I har et Plantin-museum, før I selv aner det, et museum, der kan være for eders by, hvad Plantins hus er for Antwerpen!

Pankeltismen.

(Efter Charles Le Goffic i *Revue des Deux Mondes*).

III.

Skulde det være erkjendelsen af, hvor heldig den vælske nationalkamp har artet sig, som for tiden er i færd med at bringe en del af Irlands national-parti til at ændre taktik? Ialfald er der, efter vælsk mønster, i den siste tid stiftet en række literære selskaber, *Gaelic Union*, *Celtic Society* o. l. til værn om irsk sprog og kultur.

Irlands historie er nogenlunde vel kjendt. Medens folketallet i Wales har fordoblet sig i de siste 50 aar, har nød og underkuelse i samme tidsrum paaskyndet udvandringen fra Irland i slig mon, at den frugtbare øs folketal er minket fra $8^2/_{10}$ til $4^7/_{10}$ millioner i 1891; siden 1881 var da tallet minket med 470,000 eller vel 9 pct. I de samme 50 aar var skatterne i landet stegne fra 122 til 207 mill. kr. Sammenholdt med hinanden indeholder disse fire tal kjernen af det irske folks nationale og sociale historie i nationalitets-ideens guldalder! Den store sir Robert Peel udtalte en gang som ansvarlig minister for Irland den kyniske sætning, at naar udvandringen havde feiet endda en halv million ud af landet foruden de to millioner, den alt havde sat paa dør, vilde nok Irland byde lysere livs-kaar. Siden hine dage er der udvandret ikke en halv, men halv-anden million, — og tilstanden er ikke en gran lysere! Landets ulykke stikker nok i andet end en for tæt befolkning. Landet er jo et hærtaget land; de indfødtes jord er gjort til bytte af seirherrerne, deres religion, deres sprog, deres borger-rettigheder undertrykket. Skridt for skridt har de seige irer maattet erobre tilbage, hvad der blev fraranet deres fædre. Med den jern-faste Parnell som høvding stod de paa nippen til — takket være Gladstones storslagne ædelmod — at vinde nationalt selv-styre, *home rule:* eget parlament i Dublin, samt ret til at kjøbe sin jord igjen af de engelske røveres efterkommere med staten som mellemmand. Natten til 2. september 1893 lykkedes det den »store gamle mand« at begeistre Underhuset til at beslutte dette retfærdsværk. Men blot seks dage efter faldt der et brutalt nei fra jorddrotternes Overhus. Nu maa Irland taalmodig vente paa en ny Parnell, og retfærden paa en ny Gladstone, inden *home rule* kan blive en kjendsgjerning. Selv englænderne indrømmer dog, at dette blot er et tids-spørsmaal; ifjor skjænkede selve de konservative Irland indstiftelsen af amts-ting, slig som Wales allerede havde faaet.

Samtidig ser det ud til, at sund fornuft trænger den hadefulde volds-lyst tilbage hos de irske nationalister, alt imens foreninger til værn om irsk sprog og irsk literatur — de ovennævnte *Gaelic Union*, *Celtic Society* o. l. — vinder tilslutning i vide kredse og paa autoritative hold.

Disse foreninger har allerede opnaaet gjenindførelsen af gælisk sprog i barne-skolerne. Indtil for nyligt var det forbudt at bruge andet sprog end engelsk i den offentlige undervisning: børn, som ikke forstod et engelsk ord, hørte ikke andet end engelsk af sin lærers mund! Først i 1875 fik lærerne tilladelse til at bruge gælisk ved mundtlig forklaring af de engelske lærebøger. Og i 1878 fik gælisk rang blandt andre eksamens-fag, ligesom lærerne kunde faa vidnesbyrd for kyndighed i gælisk. Snart blev der opstillet præmier til lærerne for hver elev, de førte frem til en god eksamen i sit morsmaal. Siden gaar det raskt fremad i dette stykke. For nærværende tager omtrent 1000 elever eksamen i gælisk ved lavere skoler og 600 ved høiere. Imidlertid har lærer-skolerne ikke indført gælisk som lære-fag endnu. Og først i 1889 har et af rigets universiteter — Londons, aabnet adgang til at aflægge videnskabelig prøve i kjendskab til gælisk. Der staar meget igjen endnu, men fremad gaar det.

Det, som er udrettet, skyldes væsentlig det saakaldte »Selskab til værn om det irske sprog«. Ved aars-mødet i 1894 vedtog dette selskab, at alle, som kunde tale og skrive gælisk, burde sig imellem kun bruge dette sprog, samt at valg-kandidater af enhver slags burde forpligtes til at fremme den irske sprog-bevægelse.

Langt strammere krav stiller *Gaelic Union*, der stiftedes i 1893 og virker gjennem sit dagblad *Fainne an Lae* (Tro og love) samt tidsskriftet *Amclaidheamh soluis* (Lysets glavind). Her lyder løsenet: engelsk bør udryddes blandt irlændere. Rundt om paa øen samt hos irerne i Amerika stiftes under-foreninger; unge mennesker i Dublins fornemste familier begynder at sætte sin ære i bare at tale gælisk sig imellem. Paalidelige hjemmelsmænd indestaar for, at dette program: bort med det engelske sprog! slaar herlig an hos det let begeistrede irske folk.

Hvor mange mennesker i Irland kan tale gælisk? De forskjellige kilder angiver 7—800,000, hvoraf de 100,000 ikke kan engelsk. De irske maalstræveres høvding er en ætling af øens gamle kongehus, lord Castletown; paa gælisk kalder han sig Mac Giolla Phadruig, fyrste af Ossory; en kelter uden svig, som taler gælisk med sine leilændinger. Mærkeligt nok har denne mand som politiker været

en ivrig modstander af *home rule* og med lidenskab kjæmpet for jorddrotternes herremands-vælde.

Som man ser, har den sproglige vækkelse grebet dybere end den politiske og sociale nationalisme i Parnells dage.

IV.

En gammel spaadom siger, at signalet til Irlands gjenfødelse skal udgaa fra Llydaw — det gæliske navn paa det franske *Bretagne*.

Siden sin indforlivelse i Frankrige ved aar 1532 har denne keltiske halvø altid været tro mod rigets enhed; selv da den gjorde oprør mod Revolutionen, skeede det ikke for at skille sig ud af riget, men for at frelse dette fra en regjerings-form, som de gammeldagse provins-folk holdt for ugudelig. Men dette oprør kostede Bretagne dets gamle forfatning; istedenfor sin »naturlige« landskabs-inddeling fik det ligesom det øvrige Frankrige finde sig i en opstykning i vilkaarlig tilskaarne departementer. Og som embedsmænd har aldrig landets egne sønner faaet ansættelse; rekruterne sendes paa eksercits til andre udkanter af riget. Værst har man, i rigs-enhedens navn, faret frem mod sproget. Ikke et ord deraf taales paa skolerne; den arme synder, som gribes i at nævne et ord af sit morsmaal, behandles som en spedalsk: han faar et tungt bly-mærke hængt om halsen. Endnu i 1898 forbød regjeringen sjæle-sørgerne at bruge bretonsk i skrifte-stolen; rigtignok er denne forordning endnu et dødt bogstav.

Alt i alt kan man regne 1,330,000 bretonsk talende mennesker i Bretagne, hvoraf 730,000 ikke forstaar fransk. Og sproget har en literatur. Det videnskabelige studium af keltisk paa fransk grund blev indviet af Le Gonidec. Offentliggjørelsen af de la Villemarqués *Barzaz Breiz* vakte en begeistring, som kan sammenlignes med sværmeriet for Macphersons »Ossian«. Kun skade, at de la Villemarqué gav værket ud for original folke-poesi, medens det blot var frugten af hans egen fantasis indforlivelse i folke-aanden. Værkets fremkomst satte en hær af »folklorister« paa benene; selv da forskningen havde paavist det urigtige i de la Villemarqués foregivende, gjorde dette intet skaar i begeistringen for den bretonske poesi. I 1870 stiftede Gaidoz sin *Revue Celtique*, og seks aar senere oprettedes for ham en lærestol i keltisk ved *l'école des Hautes-Études* (høiskolen for sprog-forskning i Paris). I 1882 fik ogsaa *Collège de France* sit professorat i keltisk med d'Arbois de Jubainville som indehaver. Der aabnedes ogsaa kurser i keltisk ved universiteterne i Poitiers og i Rennes (den by i Bretagne, som ifjor blev berømt som sædet for krigsretten over Dreyfus). Professor Loth i Rennes forefandt den

ærværdige »Bretonske forening«, som allerede i Ludvig Filips dage havde gjort de første forsøg paa en aandelig tilnærmelse til Wales og Irland, men som under keiserdømmet maatte nøie sig med at samle oldfund, og først i 1895 besluttede sig for at virke til værn om det bretonske folke-sprog. Det væsentligste arbeide samledes om at skaffe undervisning i bretonsk ved en del skoler, samt at udarbeide lærebøger og haandbøger i dette sprog. Foreningens tanke er netop ikke at udrydde undervisningen i fransk, tværtom arbeider den for at lette en grundig tilegnelse af rigs-sproget. Bretagne har faaet sine bretonske blade, f. eks. *Kroaz ar Vretoned* og *Lizero breuriez ar feiz*. Det bretonske maalstræv støttes væsentlig af den katolske geistlighed og det konservative parti; men ogsaa liberale blade har fundet det praktisk at ofre en spalte nu og da til et digt eller et opsæt paa bretonsk. Det franske publikum har ikke giddet ænse den bretonske renæssance. Nogen opsigt vakte dog opførelsen af »St. Gwénolé-mysteriet« paa Ploujeans teater forleden aar (en slags Oberammergau-forestilling). Samtidig stiftedes i Morlaix *l'Union régionaliste bretonne* (Bretonsk bygde-selskab), med et langt videre program end den gamle »Bretonske forening«, som bare befatter sig med sproget. »Unionen« har fem grene og søger at holde alt for Bretagne eiendommeligt ved folkelivet i hævd. Dens formand er Anatole Le Braz, som hylder det princip, at foreningen skal holde sig nøitral i politisk henseende og samle nationaliteten om det, som er dens særvæsen. Begge selskaber er enige om at samvirke til, at regjeringen vil tilstede undervisning i bretonsk ved stats-skolerne, ligesom geistligheden har tilstedt det ved sine. Staten har nemlig i rigs-enhedens navn forbudt brugen af bretonsk i sine skoler — som om det skulde fremme kundskaben i fransk! Siden det 16. aarhundred har fransken ikke vundet en tomme grund i Bretagne. Forbudet har derimod opnaaet at skade det bretonske sprogs renhed. Mysterie-forestillingen i Ploujean vakte megen begeistring for de ærværdige skuespil i folkets sprog; men begeistringen var ingenlunde udtryk for nogen separatisme. Den bretonske renæssance kan trygt gjøre den store Michelets ord til sine: »Det gjælder at være franskmand uden at ophøre at være breton.«

V.

Udenfor Europa har udvandringen stiftet nye arnesteder for keltisk kultur. Kun bretonerne vandrer ikke ud til fjerne lande; de strømmer ind til hovedstaden eller til de andre stor-byer for at gaa til grunde for drukkenskabens eller blod-mangelens herjinger. En gang i tiden drog der skarer af bretoner til Louisiana og Kanada.

Ogsaa i vore dage burde de skikkelige bønder foretrække kolonierne for de forpestede stor-byer.

Skotterne i Kanada, paa Ceylon og i Australien har bevaret sit gæliske sprog; de har sin gæliske gudstjeneste, sine gæliske bøger og blade. I de Forenede Stater har skotterne derimod ladet sig smelte ind i den anglosaksiske masse; gælisk gudstjeneste holdes bare i en eneste menighed, et stykke vest for Chicago.

Vælskmændene har derimod tildels hævdet sit hjemlige sprog i Staterne. Af de 300,000, som i dette aarhundred er seilede over Atlanterhavet, har mere end tredjedelen fortsat at tale vælsk. Der trykkes otte dagblade paa vælsk i Amerika, saaledes *Y Drych* (Speilet) og *Yr Ysgol* (Skolen). I Australien, hvor staten Ny Syd Wales bærer deres hjemlands navn, gives der ligeledes menigheder med vælsk gudstjeneste, vælske blade og bøger. Selv i Patagonien, ved Rio Chapat er der stiftet en liden vælsk koloni, som trives udmærket.

Irlænderne har dog været de dygtigste udvandrere. Aarligaars stiger 50—75,000 irlændere i land paa amerikansk grund. Man regner ialt 9 millioner irlændere i de Forenede Stater. Store skarer har ogsaa valgt at ty til Indien og Australien. Hvor mange af disse har hævdet sit sprog? Amerikas irlændere har især kastet sig over politiken; fenierne er en amerikansk organisation, og *home-rule*-partiet hjemme i Irland har hentet sine pengemidler fra landsmænd i Amerika. Da det i 1897 et øieblik saa ud til krig mellem England og Staterne, kom hele den irske koloni paa benene; der blev lovet skibe og kanoner, ja en hær af 100,000 irlændere, som skulde oprette republiken Irland. Senere har det nye gæliske maalstræv grebet om sig ogsaa i Amerika. I alle store amerikanske byer har irlænderne indført undervisning i gælisk. Ved de mægtige universiteter Harvard og Johns Hopkins er der stiftet lærestole i old-gælisk. *Gaelic Union* og »Foreningen til værn om det irske sprog« har under-afdelinger i de amerikanske stor-byer, som nu ogsaa har faaet sine irske blade. Man regner, at disse tilsammen har 335,000 tingere. I Australien skal de irske blade alt have 250,000, i Indien 20,000 tingere.

VI.

Kan man saa paastaa, at disse forskjellige nationale bestræbelser hos de keltiske stammer har noget fælles maal? Har man ret til at tale om en *pankeltisme?* Tilvisse. Der er rundt om blandt de spredte kelter-samfund vaagnet en race-aand, som hvor ubestemt og ubestemmelig den end maa siges at være endnu, dog allerede er en bevidst følelse. Naar bretonen raaber sit *Tra mor, tra Bryton!*, vælskmanden

sit *Bepred!* og irlænderen sit *Erin go bragh!* da lyder det overalt som en protest mod truende undergang. Viljen til liv har samlet levningerne af kelter-folket om kampen for sine sprog; gjennem et levende tungemaal hævder man sig fremtiden.

Men kun de hidsigste sværmere drømmer om, at dette tungemaal kan blive kelterens eneste sprog. Bretonerne kræver undervisning i bretonsk for des lettere at kunne indvies i fransk rigs-sprog. Bretonernes længsel efter at træde i forbindelse med sine frænder i Wales og Irland gjælder kun det sproglige og literære samkvem. Nogen trang til at skille sig ud fra Frankrige findes der ikke antydning til.

Det samme gjælder helt ud for Wales og Skotland; selv blandt de fornuftigere irlændere er der ingen tanke paa opløsning af det Forenede Kongerige. Separatismen er kun det revolutionære Irlands krav. Den franske forfatter synes dog at drømme om, at denne separatisme kan gribe om sig og forene de tre keltiske søster-nationer om den tanke, hver for sig at opsige England huldskab og troskab. Han lover sig meget i saa henseende af den store pankeltiske kongres i Dublin nu iaar.

Kræft-bacillen funden.

(Efter dr. **Rich. Koch** i *Umschau*).

I slutningen af april offentliggjorde professor Max Schüller i et tysk fagblad en ganske kort meddelelse om resultatet af sine undersøgelser af kræft-svulsters oprindelse. Det vækker den største opsigt i læge-verdenen, at Schüller her godtgjør, at han endelig har paavist den snylte-organisme, som man længe har mistænkt for at være aarsag til den frygtelige sygdom. Han meddeler nemlig, at det har lyktes ham at rendyrke en i kræft-svulster (*carcinomer* og *sarkomer*) forekommende meget eiendommelig, lavt-staaende og sandsynligvis dyrisk organisme, samt at paavise den i forskjellige udviklings-faser i selve svulst-vævet. Opdagelsen skyldes en af ham opfunden metode for belysning af vævene og en med særlig omhu foretagen farvning.

Vedkommende organisme er en rundagtig eller aflang, sjeldnere uregelmæssig formet blære, som i fuldt udviklet tilstand er tre eller flere gange større end de røde blod-legemer; blæren maaler altsaa ca. $^{1}/_{40}$ millimeter; dens farve er guldgul til brunlig, stærkt lys-

brydende. Blæren bestaar af et forholdsvis bastant, stærkt lysbrydende hylster med et oftest mørkere indhold. Hylsteret eller kapselen er undertiden bygget af flere lag og har porer. I disse kapsler iagttog Schüller ofte smaa runde, ligeledes med porer forsynede, men mørke- eller grønlig-brune og piggede legemer, som naar kapselen rives itu eller brister, blir fri og efter haanden vokser ud til selvstændige store kapsler. Paa disse saa han lyse vimre-haar træde ud af porerne.

Under tilsvarende stærk forstørrelse finder man uhyre skarer af slige unge og saa at sige nyfødte organismer i kræft- og sarkomvæv, lette at skjelne som de er baade ved form og farve. Men ogsaa de store, udvoksede guldgule eller brunlige kapsler er paaviselige overalt i vævet, undertiden i store klumper. Schüller har paatruffet disse organismer i alle de kræft- og sarkom-svulster, som han har kunnet undersøge, og kunnet ren-dyrke dem i samme skikkelse. Dette tyder paa, at han her har fakket den hidtil saa vel fordulgte ophavsmand til den uhyggelige sygdom.

Schüller har allerede begyndt at gjøre forsøg med indpodning af dyr med sine ren-dyrkede baciller. Men dels har tiden endnu været for knap, dels er det paa forhaand ikke muligt at vide, om den organisme, der volder kræft hos mennesket, tillige trives hos dyr. Den berømte Robert Koch har jo for malaria-bacillens vedkommende paavist en saadan modsætning mellem dyr og mennesker.

Imidlertid betegner Schüllers opdagelse en stor begivenhed inden læge-videnskaben. Kjendskabet til en sygdoms ophav er en nyttig forudsætning for prøver paa at helbrede den og en nødvendig betingelse for at kunne lære at forebygge den.

Reform-bevægelsen i Kina.

(Efter prof. **Robert K. Douglas** i *Nineteenth Century*).

Taotai'en af Shanghais forbud mod fremmedes dampskibs-trafik mellem Shanghai og Chusan samt angrebene paa det engelske opmaalings-selskab i Weihaiwei er, som saa meget andet, beviser paa, at de nuværende herskere i Peking, efter at have lagt hindringer i veien for reform-partiets ledere og hoved-formaal, nu begynder at gaa i detaljer og holder et vaagent øie med alle fremmede, som formodes at være den ulykkelige K'ang Yu-wei's og hans tilhængeres hjælpere og medskyldige. I dette øiemed har de, som det synes,

fuldt og fast besluttet at holde alt udenfor, som kalder sig fremmed, og særlig at hindre K'ang Yu-wei og hans parti i at benytte ethvert middel til oplysningens fremme. Denne politik er ikke klog. Den røber en feig hævnlyst og viser uvidenhed om modstandernes styrke i en grad, der blot kan forklares i lys af deres tidligere feiltrin i samme retning. For øieblikket kan man sætte ud af betragtning rigets ydre vanskeligheder; disse forhold vil maaske kunne ordnes lidt efter lidt ved en klog og forsigtig politik. Derimod er det ikke saa let at spore den modstand, som keiserinden og hendes ministre nu har vakt inden riget. For nærværende gjælder det for dem, der ønsker gjennemførelsen af K'ang's undervisnings-system, at indtage en rolig holdning; de straffe, der rammede underskriverne af protesten mod keiserens afsættelse, er haarde lærepenge, som de sandsynligvis ikke saa snart vil glemme. Men skjønt levende i tvungen stilhed vinder de hver dag nye tilhængere og udvider sin kundskabs-kreds.

For tiden er forholdene i Kina slig beskafne, at regjeringen aldeles forsømmer landets tarv, og at magthaverne, trods den uro og forvirring, som hersker i deres midte, raaber paa fred, medens krig og revolution staar for døren. Med blind haardnakkethed viser rigets mansju-herskere sig nu at holde fast ved det forældede regjerings-system som ingensinde før; det eneste svar, de har nedværdiget sig til at give reform-vennerne, er den gamle formel om bøddelens sværd.

Men dette vaaben, saa frygteligt det end er, naar det gjør sin høst i Østens lande, kan dog blot virke afskrækkende paa forholdsvis faa. Lederne sendes til retterstedet, som tilfældet nylig var med de seks tilhængere af reform-partiet i Peking, eller fordrives fra landet som K'ang Yu-wei og Sun Yatsen; men den udsaaede sæd blir i landet og vil, naar den er falden i heldig jordbund, sætte frugt i en ikke fjern fremtid. Magthaverne og undersaatterne gaar saaledes i to forskjellige retninger. Autoriteterne i Peking er upaavirkede af udenverdenens meninger og i høieste grad uvidende om alt, som ligger udenfor deres umiddelbare synskreds; de følger blindt hen sine traditioner og forsøger at paatvinge en fremad-stræbende nation et Prokrustes-system af en regjering, som kunde passe for folk i længst forsvundne tider, men nu blir umuligt, da oplysning og kundskaber begynder at spredes i provinserne. Under K'ang Yu-wei's ægide og under indflydelse af den fremmede literatur er det nu begyndt at gaa op for folket, at kundskab ikke er begrænset til Konfucius' og hans efterfølgeres skrifter; at der er andre og bedre veie til større kundskab og materielt velvære end i hans filosofi; og at man, hvis fienden

skal holdes borte, absolut maa optage andre krigs-maader end dem, der tilfredsstillede alle fordringer, den gang da verden var ung.

Hvad der særlig har bidraget til dette omslag blandt folket, er dannelsen af »Selskabet til udbredelse af kristendom og almindelig kundskab blandt kineserne«, hvilket ved at udbrede oversættelser af europæiske værker om religion, videnskab og almindelige emner i de 12 eller 13 aar, det har bestaaet, har udfoldet en overordentlig stor virksomhed.

Hoved-hensigten med selskabets oprettelse var paa en eller anden maade at vinde gehør hos de dannede klasser. Stifterne følte, at man i et land som Kina for at udføre et frugtbart reform-arbeide maa begynde fra oven og ikke fra neden, og at saa længe mandarinerne og akademikerne stod sammen i tyk uvidenhed, vilde reformer være umulige undtagen ved et saa kraftigt middel som en revolution. Deres første anstrengelser var derfor rettede paa at skaffe de dannede klasser en literatur, som kunde udvide deres horisont og vise dem en mere fuldkommen vei til kundskab end deres egne bøger. Dette var et klogt skridt. Man vil erindre, at jesuit-missionærer i det 16. og 17. aarhundred erhvervede sig regjeringens yndest og derved opnaaede en stor indflydelse i Peking ved at udgive oversættelser af religiøse og videnskabelige værker i den rene literære stil, som kinesiske lærde ynder, og som er den eneste maade, hvorpaa de er villige til at gjøre sig bekjendt med noget nyt. Med dette eksempel for øie begyndte selskabet sin virksomhed, og ifølge de siste indberetninger har det allerede udgivet mere end 120 værker om religiøse, videnskabelige og historiske emner. Resultatet har været glimrende. Bøgerne er blet udbredte rundt om i provinserne og har faaet en rig afsætning. At dette vilde have foregaaet under enhver omstændighed, derom er der neppe tvil, men ganske sikkert har politiken her spillet en vis rolle. Krigen med Japan gjorde et dybt indtryk i vide kredse. Hærens og flaadens ødelæggelse gjorde det klart for kineserne, at de stod tilbage for sin tid; med iver søgte de derfor de kilder, hvoraf det seirende Japan havde øst. Vestens videnskab begyndte nu at dyrkes, og det i en udstrækning, hvorom man best faar en ide ved at sammenligne indtægterne ved salget af selskabets bøger i de to aar 1893, før krigen, og 1898, efter den. I den første periode solgtes for 3000 kroner, i den anden for 70,000 kroner. De saaledes udbredte bøger behandler alle grene af Vestens videnskab, som f. eks. geografi, historie, naturfag og reise-beskrivelser, foruden bibelen. Som eksempel paa, hvilken rift der var om enkelte bøger, kan anføres, at der af et oplag paa 5000 eksemplarer af Mackenzie's Nineteenth

Century i løbet af fjorten dage solgtes 4000. Saa hurtigt foregik salget, og saa stadig var efterspørselen efter dette og andre værker, at trykkerierne i Shanghai umulig kunde tilfredsstille behovet, hvorfor der overalt oprettedes nye trykkerier. Ret som det var, steg prisen paa papir, saa bogtrykkerne savnede de nødvendige midler til at udføre det bestilte arbeide.

I Kina er loven om forlags-ret praktisk talt ukjendt, og den fristelse ligger derfor nær for de kinesiske forlæggere at udgive i nye oplag værker, der har vundet en vis popularitet. Disse literære tyve er stadig paa vagt for at finde et værk, som det kan lønne sig at trykke op igjen, og gaar saaledes ofte selskabet i næringen. Et stort antal af disse bøger er blet trykte op igjen i provinsen Ssu-ch'uan, og i mange andre provinser foregaar det samme i stor udstrækning. Hvor skadeligt dette end i økonomisk henseende kan være for selskabet, saa støttes dog derved dets formaal.

Ikke tilfreds med det almindelige publikations-system søger selskabet at udbrede bøger og flyveskrifter blandt studenterne ved ethvert af de 200 eksamens-centrer. Ogsaa i denne henseende er dets virksomhed kronet med held. Som rimeligt, har en hel del smuds-literatur paa denne maade fundet vei til provinserne. Det har lyktes selskabet mere og mere at fortrænge denne literatur med gode, nyttige bøger.

Men over selskabets virksomhed staar folkets eget ihærdige arbeide paa sin udvikling, noget, der vilde have forekommet umuligt før den japanske krig. Ikke blot udgiver man paa egen bekostning oversættelser af fremmede værker, der synes nyttige, men man forøger ogsaa antallet af aviser i den grad, at om der eksisterede et kinesisk keiserligt bibliotek, saa vilde dette om ikke ret længe være overfyldt. I 1895 fandtes der blot 19 aviser; i 1898 var antallet det fire-dobbelte og steg mere og mere, indtil enke-keiserinden ved et edikt strengt forbød alle saadanne foretagender. Paa samme maade har man nylig gaaet frem for at undertrykke skoler og instituter, hvis bestyrere i mange tilfælde har maattet give efter. Men trods modgang gaar dog bevægelsen stadig fremad. Den store iver, hvormed man søger at tilegne sig Vestens literatur, er saa meget mærkeligere, som blot 10 pct. af den hele befolkning kan læse, og det er denne lille del af folket, der sluger de utallige indførte bøger. Paa alle kanter ser man tegn paa udbredelsen af kundskaber, og reisende er oftere blet forbausede over at finde embedsmænd i fjerne provinser, der med lethed kan tale om nye videnskabelige opdagelser, og som er godt inde i de europæiske nationers forfatnings-historie. Ja, endog

en saa konservativ mand som vicekongen Chang Chih-t'ung træder i skranken for Vestens lærdom. I et stats-dokument anbefalede han saaledes for nyligt, at man paa de kinesiske skolers undervisnings-plan ogsaa skal optage »matematik, kart-tegning og elementær-videnskab«, og i universiteternes »historie, stats-kunskab og fremmede sprog«. De midler, hvorved han foreslaar at skaffe bygninger til disse dannelsesanstalter, har noget af orientalsk absolutisme ved sig. »I værste fald,« siger han »tag buddhist- og taoist-klostrene. Kina besidder mange myriader af saadanne; alle eier de jord, som er skjænket i veldædige øiemed, og hvis disse var sikrede, vilde vi have nok til alle vore behov.«

Rundt om i riget udfolder talrige skoler en frugtbar virksomhed, trods hoffets modstand; og i almindelighed hersker der inden reformpartiets leir en gjæring og et misnøie, der med tiden kanske vil blive en mægtig faktor, man maa regne med. Det er lige saa unyttigt at forsøge paa at kue en saadan bevægelse ved udstedelsen af edikter og forfølgelsen af personer, som det vilde være at prøve paa at stanse den Gule Flods løb ved en siv-dæmning; regjeringen handler uklogt i, at den søger at holde bevægelsen nede istedenfor at støtte den.

For første gang i folkets historie har de dannede klasser faaet øinene op for sin uvidenhed og den deraf følgende svaghed som nation, og strækker hænderne ud efter hjælp. Af regjeringen har de kun faaet stene istedenfor brød, og det staar derfor blot tilbage for dem at arbeide paa sin oplysning paa egen haand med den hjælp, som de kan faa fra udenverdenen. Det er et mærkeligt faktum, at de kinesiske kolonister i Kalifornien, Straits Settlements og paa andre steder danner organisationer og indsamler penge, der skal anvendes til at undervise deres landsmænd i hjemlandet i Vestens kunskaber, medens det allerede omtalte fremmede selskab foruden andre uafhængige foreninger gjør sit yderste for at støtte den kinesiske reform-bevægelse. Det kinesiske folk er langsomt i sin udvikling, men den tid vil uundgaaeligt komme, da denne vil faa et mægtigt fremstød indenfra. Naar dette øieblik er kommet, vil enke-keiserindens regjering have at bøie sig for nationens vilje, med mindre den da skulde styrtes ved en revolution, som man altid kan være forberedt paa i et land som Kina.

For nærværende gjør regjeringen selv revolution, idet den støtter bokser-sektens sammensværgelse mod de fremmede.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 10. juni 1900.

Lord Roberts har indtaget Johannesburg og Prætoria. Guld-gruberne befinder sig uskadte i englændernes hænder; Transvaals og Oranje-fristatens regjering har ikke længer noget blivende sted — det er hovedresultaterne af de siste krigs-begivenheder.

De to hovedbyer i Transvaal blev ikke opgivet uden modstand. Ved Johannesburg havde generalerne French og Hamilton paa englændernes venstre fløi en haard kamp at bestaa, før byen blev omringet, og ved Six Miles-floden søndenfor Prætoria maatte lord Roberts opbyde alle sine strids-kræfter for at drive burerne ud af deres stillinger og kaste dem tilbage til hovedstaden. Denne siste kamp afgjorde imidlertid Prætorias skjæbne. Ti byen selv blev trods dens udmærkede forter ikke forsvaret. Det skal nemlig være umuligt at holde disse forter med en mindre garnison end 13—15,000 mand, og efter de siste nederlag synes demoralisationen blandt burerne at have været saa stor, at det var umuligt for general Botha at samle en saa stor styrke omkring sig.

Med besættelsen af Johannesburg og Prætoria er krigen antagelig endt som et regulært strategisk felttog. Burerne kan ganske vist endnu trække krigen ud med guerilla-operationer. Men de kan ikke haabe ved en guerilla-krig, at bringe kampen til nogen heldig afslutning. Det ser ud til, at de er ifærd med at trække sig tilbage til Lydenburg-distriktet, og at de her vil byde englænderne spidsen. Men lord Roberts behøver ikke skynde sig med at angribe dem der. Han kan foreløbig vie al sin kraft til at sikre sine forbindelses-linjer, og bringe general Bullers betydelige hær ind i Transvaal. Naar det er gjort, kan han marschere mod Lydenburg, sikker paa, at han med tiden vil kue al modstand.

Man hører intet om freds-underhandlinger, og det er heller ikke let at forstaa, hvad de skulde være godt for. England har jo overfor al verden forkyndt som sin hensigt at ødelægge den nuværende burer-regjering. Den første freds-betingelse vilde saaledes være burer-regjeringens abdikation, og ved at samtykke heri vilde præsident Krüger og hans ministre miste al ret til at tale paa landets vegne. En afsat regjering kan ligesom en afsat konge kun tale for sig selv. Freden kan paa denne maade kun blive en sag mellem England og de enkelte burere. Burernes regjering har ingen anden udvei end at fortsætte kampen, saa længe der findes borgere, som vil kjæmpe, og saa længe den selv har lyst til at fungere. Hoved-massen af burerne vil antagelig nedlægge vaabnene og vende tilbage til sine gaarde. Men en mængde burere vil antagelig forblive i felten, og det er meget muligt, at de, før de endelig trækker sig tilbage til sit siste tilhold i Lydenburg, vil volde englænderne adskilligt besvær. Naar der ikke er nogen udsigt til held, vil de sprede sig; men naar der tilbyder sig en leilighed, vil de angribe isolerede engelske hær-afdelinger, og anrette den skade, de kan. Dette er for tiden Oranje-burernes politik, og den vil efter al sandsynlighed blive efterlignet af Transvaal-burerne. Før begge

republiker er okkuperede, kan der saaledes ikke blive tale om fred, og man behøver kun at kaste et blik paa kartet for at se, hvor meget der endnu staar tilbage at gjøre, før okkupationen er fuldstændig. En fjerdedel af Oranjestaten er endnu uokkuperet, og syv ottendedele af Transvaal har endnu ikke seet britiske tropper.

Kina.

Imidlertid har det storpolitiske interesse-centrum hurtig flyttet sig fra Syd-Afrika til Kina, hvor en af landets talrige hemmelige sekter, bokserne, har reist et farligt oprør. Bokser-sekten grundedes for knapt et aar siden af en vis Tsehuhungteng. Den har næsten uophørligt skiftet navn, men synes at være stanset ved navnet Ihofschüen »Patriotismens og fredens næve« — hvorfra den europæiske benævnelse næve-kjæmperne eller »bokserne« stammer. Dens maal er udryddelsen af de fremmede, og den var ikke blet meget talrig, før den begyndte en række lokale voldshandlinger mod kristne kinesere og fremmede omkring 100 kilom. nord for Tientsin og i distriktet midt mellem Paotingfu og Peking. Der blev baade myrdet og brændt, og da missionærerne slog allarm, krævede stormagternes gesandter i Peking, at den kinesiske regjering straks skulde træffe foranstaltninger til at undertrykke oprøret. Den kinesiske regjering forhastede sig imidlertid ikke. Den udsendte rigtignok soldater mod oprørerne; men det heder, at der eksisterer et hemmeligt edikt, som forbyder de kinesiske soldater at fyre paa bokserne, og en officiel kinesisk rapport om et slag, mellem bokserne og de kinesiske tropper finder ingen tiltro. Opmuntret ved denne behandling fra regjeringens side blev bokserne stadig dristigere. De brændte jernbane-stationerne Linliho og Luhau, og skal nu staa lige ved Tientsin. Efter alt, hvad der er passeret, er det ikke usandsynligt, at der bestaar en hemmelig forstaaelse mellem bokserne og den kinesiske regjering, som efter enkekeiserindens palads-revolution har en afgjort fremmed-fiendtlig karakter.

Samtidig med bokser-oprørets tilvækst har naturligvis stormagterne udfoldet en stadig mere febrilsk virksomhed. Russiske, britiske, franske, tyske, italienske og amerikanske krigsskibe ligger for anker i Taku, tropper er sendt til Peking til beskyttelse for stormagternes gesandtskaber, og flere hundred marine-soldater af forskjellige nationaliteter befinder sig i Tientsin. Det heder endog, at Rusland har beordret 2000 kosakker til Peking. Ialfald skal Rusland, der naturligvis har flere tropper i nærheden end de øvrige stormagter, have tilbudt Kina sin bistand til oprørets undertrykkelse. »Times« protesterer imidlertid paa Englands vegne energisk mod, at Rusland overtager den ledende rolle ved ordenens gjenoprettelse. Kort sagt, der er for tiden temmelig rørte vande i Kina, og stormagterne gjør sine fiske-redskaber færdige. Det lader sig imidlertid ikke negte, at Rusland har forsynet sig med den længste fiske-stang.

Frankrige.

Ministeriet Waldeck-Rousseau staar endnu ved roret trods det tvilsomme udfald af kommune-valgene. Men det har mistet sin krigs-minister, general de Gallifet, som efter et stormende kammer-møde i anledning den endnu ikke aflivede »affære« indgav sin demission under henvisning til sin daarlige helbred. Sundhedshensyn har imidlertid neppe været hans eneste bevæggrund til dette skridt. Ogsaa politiske grunde skal have været med i spillet. Det paastaaes ialfald, at han egentlig har

villet efterligne sin forgjænger, general Chanoine, som ved sin pludselige afgang hidførte ministeriet Brissons fald. Hvorledes det nu end forholder sig hermed, saa er det ialfald betegnende, at nationalisterne nu tager Gallifet til indtægt for sig. Efter at han har ladet Waldeck-Rousseau i stikken, er han pludselig i høipatrioternes øine blet en prøvet og brav soldat, at nævnes sammen med Chanoine, Mercier o. s. v.

Men hvis Gallifet ved sin afgang haabede at sprænge ministeriet, har han forregnet sig. Ministeriet staar endnu støt, maaske støere end før, for saa vidt det nu kan gjøre regning paa de socialist-stemmer, som ikke vilde understøtte »kommune-massakrøren«. General Andrée, der skal være en flink og brav soldat, har overtaget krigsminister-porteføljen.

Senatet og deputeret-kamret har med overvældende flertal vedtaget regjeringens *amnesti-lovforslag*. Dermed træder altsaa dette lovforslag i kraft, hvorved alle med Dreyfussagen sammenhængende processer, 25 i tallet, ophæves. Blandt disse ophævede processer er da først og fremst den krigsretslige forfølgning af Picquart, enkefru Henrys proces mod Joseph Reinach og sagen mellem krigsretten af 1898 og Emile Zola. Undtagelser fra amnestien danner Dreyfus-processen selv og mulige civil-klager. Desuden kan ingen forhindre de i de ophævede processer implicerede personer at reise anklage ad civil-retslig vei. Det praktiske resultat af amnesti-loven kan saaledes ikke blive stort. Hvis Dreyfus-affæren skulde flamme op paany, hvad der ikke er usandsynligt, vil der trods amnestien være rigeligt stof til at nære branden.

Waldeck-Rousseau har da heller ikke i sin retorisk beundringsværdige tale i senatet tilskrevet amnesti-loven nogen almægtig kraft. Han indrømmede fuldstændig, at amnesti-loven ikke kunde fremtvinge nogen afslutning paa Dreyfus-affæren. Men den burde alligevel vedtages, for at folket kunde se, fra hvilken side uroen næres. »Saa snart regjeringen har gjort alt, hvad den kan, for at skaffe ro, vil man klart se, hvem der bærer ansvaret for tvistighedernes vedligeholdelse.« Dette høres meget smukt ud; men der er liden udsigt til at at Waldeck-Rousseaus haab vil gaa i opfyldelse. Den folke-masse, som i nationalisterne ser fædrelandets redningsmænd, vil visselig skjænke sin presse en uforandret tiltro, naar den forsikrer, at Waldeck-Rousseau selv trods sin amnesti-lov og sine freds-forsikringer arbeider for Dreyfus-processens gjenoptagelse til fordel for Dreyfus.

I Østerrige

vedvarer obstruktionen. Ministeriet Koerber har forelagt rigsdagen sit bebudede sprog-lovforslag, der skulde hidføre en forsoning mellem tsjekere og tyskere. Men tsjekerne er ikke tilfreds med det og har foranstaltet de heftigste scener i rigsdagen. Koerber har derfor nu opløst denne, og det siges, at han er bestemt paa at iværksætte en »egen plan«, som han foreløbig holder hemmelig.

Italien.

Ministeriet Pelloux har kun gjort en mager forretning ved at opløse parlamentet og udskrive nye valg. Det ministerielle parti er vistnok ved de nye valg ikke blet svækket. Men de yderste venstre-partier, de radikale, republikanerne og socialisterne, har vundet henimod 20 mandater paa den konstitutionelle oppositions bekostning. Obstruktionisterne er altsaa stærkere end før, og regjeringen vil nu faa en endnu haardere dyst med den end i den forrige valgperiode.

R. E.

Forskjellige meddelelser.

— *36,000 hestekræfters drivkraft* anvendes ved udstillingen i Paris. Den leveres fra 37 dampmaskiner. I den franske afdeling er anbragt 18 maskiner, som leverer 14,435 hestekræfter, eller 802 hk. pr. maskine; i de fremmede afdelinger findes 19 maskiner, som yder 21,650 hk. eller 1140 hk. pr. maskine. — Ved udstillingen i 1889 var der 32 maskiner paa tilsammen 5320 hk. eller 166 hk. hver. Kraft-forbruget er altsaa nu 680 pct. større end for 11 aar siden; og den enkelte maskines gjennemsnitlige yde-evne 585 pct. større. — I 1878 var 41 maskiner med en samlet ydelse af 2533 hk. eller 62 hk. hver. — I 1867 leveredes 854 hk. fra 52 maskiner, der altsaa ydede 16 hk. hver. — Som man ser, er ikke alene forbruget, men ogsaa den enkelte maskines yde-evne steget i en overvældende grad paa den siste menneske-alder.

— *Det værste »hefte« for den britiske hær* i Syd-Afrika er den sværm af fine damer, som strømmer til leirene under paaskud af at hjælpe til som sygepleiersker, men væsentlig for at skaffe sig en spændende adspredelse. En læge, som har gjort Bullers blodige felttog med helt til befrielsen af Ladysmith, har udtalt sin forargelse over, at disse jaaler lagde beslag paa officerernes kostbare tid og ikke undsaa sig ved at arrangere rideture og selskaber i det grønne, med udfoldelse af al sin tilvante flothed i dragter og fortæring.

Notiser.

— *Italiensk.* Til kronprins-festen i Berlin mødte den italienske kronprins; han agtede at overbringe keiserfamilien en del kostbare gaver. Underveis savnede man i Basel den jernbane-vogn, som fragtede hans kufferter; der blev telegraferet sydefter banen for at faa vognen eftersendt. Omsider kom den besked, at vognen var blet plyndret paa en station i prinsens eget fædreland.

— *Sofokles's grav* skal være gjenfunden i en vingaard paa Kolonoshøiden en fjerdingsvei fra Athen. I sarkofagen fandtes nogle stumper af hjerne-skallen samt 14 attiske krukker til opbevaring af vellugtende essenser. Paa grav-tavlen kan med sikkerhed læses navnet Sofokles.

— *17,217 mand* var det samlede tab, den britiske hær i Syd-Afrika havde lidt indtil 9. mai. Deraf var 221 officerer og 2085 soldater faldne i kamp, 54 og 504 døde af sine saar, 170 og 4221 savnede og fangne, 68 og 2224 døde af sygdom, 416 og 7203 hjemsendte som kamp-udygtige, samt 51 soldater omkomne ved ulykkes-tilfælde. Her er ikke medregnet alle de syge og saarede paa hospitaler og lasaretter i Syd-Afrika.

— *2 millioner sved-kjertler* bærer vi i vor krop; den samlede længde af deres afløbs-kanaler er 17 kilometer.

— *600 millioner nevroner* bærer vi i vor hjernes graa bark. Bare i vore øines nethinder forgrener sig 30 millioner nerve-fibrer.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XV. 30. JUNI 1900. HEFTE 12.

En barne-republik.

(Efter D. L. Pierson i *Wide World Magazine*).

Hvor mange har hjemme hos os hørt tale om en barne-republik? Det siger sig selv, at en saadan institution ikke hører hjemme i Europa, tanken falder straks paa Amerika. Og det er ganske rigtig

Republikens valpsprog: Intet uden arbeide.

en ny amerikansk opfindelse; republiken bærer navnet *George Junior Republic* og ligger i Freville i nærheden af New-York. Det er en moderne, høist eiendommelig opdragelses-anstalt, der saa at sige bestaar af en nation i lomme-format, en fristat med eget storting og

egne love; den har sit eget mynt-væsen, politi og fængsels-væsen, butiker, bondegaarde, hoteller og banker. En tidlang har præsidenten vægret sig for at give pressen meddelelser om anstaltens væsen og styrelses-sæt; men for nogen tid siden lykkedes det *Wide World* at faa et lidet indblik i det mærkelige foretagende; samtidig fik tidsskriftet en del oplysninger fra præsidentens haand ledsagede af en del fotografier, der giver et godt indtryk af det eiendommelige og brogede liv indenfor republikens enemærker. Det er herfra, disse spredte træk er hentede.

*
* *

Stifteren af denne republik er William George. For en del aar siden begyndte han at fordybe sig i det i mange henseender interessante emne: unge forbrydere, særlig de saakaldte »uforbederlige« i byen New York. Og han bestemte sig til at gjøre noget for dem. Fra den oprindelige tanke om blot at udskille disse smaa banditter fra de daarlige omgivelser og det slette selskab og give dem et eget hjem, gik han videre og videre. Til en begyndelse var resultaterne ikke meget gunstige. Men efter haanden som han vandt større erfaring, blev hans system mere fuldkommengjort, og nu er der blot én mening om, at han har truffet det rette og virkelig udrettet noget godt for disse ulykkelige børn med sin originale idé.

Dette lille samfund er den minste, den mærkværdigste og sandsynligvis ogsaa den best styrede republik i verden. Liden er den af omfang, lidet er indbygger-antallet, liden er borgernes alder og størrelse. Og dog vil man finde de beste karakter-træk i det største demokratiske samfund igjen her i dette det minste. Interessen for dette kuriøse foretagende har altid været stor, hvad der blandt andet fremgaar af de hyppige besøg. Enkelte dage har de besøgendes antal været op i 200.

George Junior Republiken ligger som nævnt i Freville i staten New York. Dens borgere er unge gutter og piger, som regel under den kriminelle lav-alder, sankede sammen fra gaderne, trukne frem fra de værste smug i de store byer. Mange af dem har allerede en fortid, der er mere haar-reisende interessant end egentlig agtværdig. Disse børn har været heste-tyve, lomme-tyve, rømlinger og brand-stiftere, de danner saa at sige den faste stab, hvorfra forbedrings-husene og fængslerne rekrutteres. Men mærkværdigt nok: efter at være optagne som »borgere« i republiken er der, som oftest ganske momentant, foregaaet en forandring med dem, de har skikket sig vel, er blet frie, uafhængige, lovgivende og lovlydige borgere. En gut, der to

gange var arresteret for tyveri og siden var rømt hjemmefra for at »se byen til beste«, i det hele en af de mest »uforbederlige«, blev for et par aar siden optaget i republiken. En af de besøgende spurte ham, fra hvilken tid han var begyndt at skikke sig saa vel. »Da jeg blev borger i republiken,« var svaret.

Republikens omraade er ikke stort; det bestaar af knappe 100 tønder land. Der er ikke mere end et halvt snes tarvelige træ-huse i »hovedstaden«. Af disse tjener to til boliger for gutterne og pigerne; »republik«-bygningen rummer bibliotek, kjøkken, restaurant og hotel; i denne bygning findes ogsaa skole-lokale, bank og vare-lager.

Præsidenten og hans statsraad.

Regjerings-bygningen indbefatter rets-lokale, arrest og postkontor. Endvidere findes et hospital, et vaskeri og et badehus, en stor lade-bygning, et snedker- og maskin-værksted. Nylig er der ogsaa kommet penge ind til et lidet kapel. »Hovedstadens« opland er udmærket skikket for landbrug, og hvert aar avles en hel del hø, korn og frugt.

Den lille republik har en regjering, der er valgt af og for børnene. Børn under 12 aar betragtes som mindreaarige og umyndige og faar en formynder beskikket af staten blandt de ældre borgere. Mange af disse værger og formyndere har udvist megen takt og forstandighed mod de smaa, der er betroede til deres omsorg. Kan den umyndige ikke forsørge sig selv, blir det formynderens sag at klare den ting;

staten er i saa henseende fritaget for al forsorg. Det samlede indbygger-antal i republiken er for øieblikket blot omkring 100.

Tidligere var regjerings-formen dannet efter de Forenede Staters forbillede. Den udøvende magt var tillagt en præsident (der lønnedes med 2 kr. ugen) med et ministerium paa 5 medlemmer; den lovgivende magt laa hos stortinget, der bestod af to kamre, og i spidsen for den dømmende magt stod høiesteret. Dommerne, politiets og andre etaters embedsmænd maatte gjennemgaa et kursus i lovkyndighed. Som en følge heraf var staten New Yorks privat-ret og straffe-ret den mest benyttede lektyre i republikens bibliotek. Adkomsten til alle embeder er gjort afhængig af god opførsel og pletfri vandel. Det er borgernes største ærgjerrighed at kunne faa langstriberne i bukserne, kjendetegnet paa republikens politi-embedsmænd; de fleste foretrækker denne stilling for selve præsident-værdigheden. I 1896 var en politi-styrke paa hele 14 mand nødvendig for at holde orden; nu hjælper man sig med to. Selvfølgelig findes der en liden, kjæk staaende hær.

Alle de forskjellige funktioner i det civile embedsverk i en stor stat har for det meste sit sidestykke i denne lille republik. Der findes endog en embedsmand, hvem det blandt andre ting paahviler som pligt at paase, at de dovne og efterladne besøger skolen.

Den repræsentative regjerings-form fandt man dog i længden lidt for uhaandterlig for en liden republik som denne, og efter et forslag af en af gutterne blev paa et møde ganske nylig et udvalg nedsat, der konstituerede sig som en ny grundlovgivende forsamling.

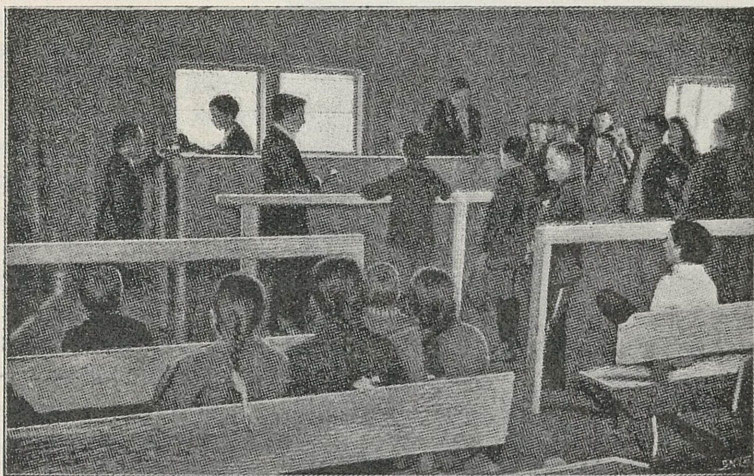
Der er to politiske partier i republiken, et konservativt og et radikalt, der svarer nøiagtig til den politiske gruppering i de Forenede Stater. Striden er ofte meget skarp; foran valgene holdes folkemøder og udsendes flyveblade. Et af disse lød for en tid siden saaledes:

Stem med det radikale parti!
Det gode, gamle,
som holder paa frihed og sølv.
Vi er de ægte demokrater,
borgernes sande beskyttere.
Leve demokraterne!

Almindelig stemmeret er gjennemført i republiken, ogsaa for pigerne, der betaler skat efter de samme regler som gutterne. Stemmeret staar i høi kurs hos disse smaafolk, og det betragtes som en stor vanære at miste den. Overhode nærer de megen interesse for sit eget lille lands politik, de følger med og forstaar sig ganske godt paa tingene. En gut, der blev spurt om et eller andet, endte

sin forklaring saaledes: »Nei, jeg skal sige Dem, jeg er selv borger og har min mening om tingene. Det skulde aldrig lykkes Jimmy O. Bryan at tage mig ved næsen, som han gjør med min far derhjemme, det kan De stole paa!«

Lovene, baade de gode og de mindre gode, nyder som oftest sanktion i Junior-republiken. Men da enhver lov nøiagtig haandhæves, vil det ikke gaa lang tid hen, førend dens gode eller slette egenskaber kommer for en dag; og i siste tilfælde vil det ikke falde vanskeligt at bringe den ud af livet igjen. Staten New Yorks love er forbilledet. Det er dog sjelden, at nogen straf er saa stor, at den ikke kan afgjøres med en pengebod. Med en af de drøieste straffe

Rets-salen.

er cigaret-røgning belagt. Ikke desto mindre hænder det nu og da, at en synder lurer politiet og røger i smug. Af hensyn hertil blev der gjort den forandring i loven, at herefter kunde en borger arresteres og straffes, hvis han blot *lugtede* af tobak. Straffen er bøder fra 4 til 10 kr. eller fra en til tre dages tvangs-arbeide.

Spil af alle slags er strengt forbudt og straffes uden skaansel. Den første gut, der blev greben i kort-spil om penge, var ingen mindre end et medlem af republikens senat, og skjønt han aabent tilstod sin brøde, mulkterede dommeren ham med 100 kroner. Han negtede at betale. Han mistede ikke alene sit sæde i senatet, men ogsaa sine borger-rettigheder og maatte, iført en straf-fanges dragt, arbeide i et stenbrud for 10 øre timen. En aften, da mr. George

gik forbi hans celle, talte han venlig til gutten og bad ham betale mulkten, saa han kunde slippe fri af arresten. Men nei, han var gjenstridig, han vilde ikke. Men nogle dage senere, under arbeidet med at hugge sten, kastede han pludselig meisel og hammer, strakte armene tragisk i veiret og raabte: »Jeg overgiver mig, jeg betaler; før mig til kasssreren!«

Naar man erindrer, at disse love, der forbyder banden, spil, røgning, drukkenskab o. s. v., samt de store pengebøder, der er knyttede til overtrædelserne, er givne af gutterne selv og haandhæves af børnene med en samvittighedsfuldhed, der røber en stærk og almindelig afsky for disse laster, faar man en forestilling om de gode resultater, dette interessante forsøg paa at indrette et selvstyre har naaet.

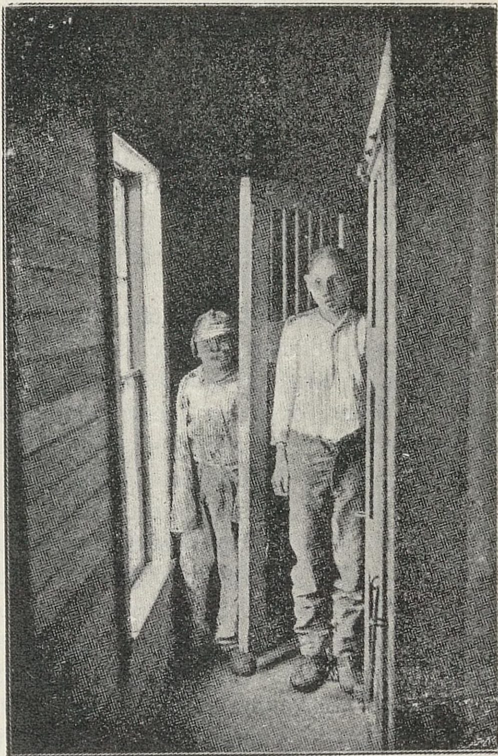
Fængslet er ei blot til lyst. Det har smaa celler med høie skranker og smaa vinduer oppe under taget. Fra fængslet fører en gang op til forhørs-salen, hvor rettens formand sidder bag en høi pult og leder rets-forhandlingerne. Ved siden af ham er de edsvornes bænk. Der er ogsaa et lidet rum afdelt, hvor paa den ene side vidne-bænken staar, paa den anden de anklagedes bænk. En række bænke i baggrunden afgiver plads for tilhørerne. En eneste gang er der opdaget et forsøg paa bestikkelse af retten; den skyldige embedsmand blev afsat.

Der hersker et travlt og stadigt arbeide i den lille republik. Alle maa arbeide for at tjene til sit livs-ophold. Republikens motto er: Intet uden arbeide. Og dette overholdes strengt; undtagelser gjøres kun for de syge og svage. Paa den anden side formenes der ingen at anvende al den tid, han ønsker, til at tjene penge. Det er to voksne jordbrugere, en snedker og en husholderske, der staar i spidsen for alt arbeide. Det er med disse, at gutterne afslutter kontrakt om dette eller hint arbeide, at bygge et hus, oparbeide veie, lægge grøfter, gaards-arbeide o. s. v. Disse smaa kontraktører leier saa igjen arbeidere blandt de øvrige gutter med en arbeidsløn, der varierer fra 2 til 5 kr. pr. dag, alt efter de smaa arbeideres dygtighed. Pigerne sysselsættes ved husholdningen, og de »mindreaarige« hjælper sædvanlig sine formyndere med arbeidet. Lønninger udbetales kun en gang om ugen, og der gjøres heri ingen undtagelse for dem, der bruger sin arbeidsløn op allerede de første dage i ugen.

I begyndelsen blev der givet meget lempelige fattiglove. De fattige blev bespist paa statens bekostning, skjønt det rigtignok foregik paa den noget ydmygende maade, at de fik maden serveret paa et bord for sig uden dug eller anden »luksus«. Men da nogle var

skamløse nok til at benytte sig heraf og ikke gad bestille noget, maatte disse love skjærpes. En gut, hvis forældre ligger fattigkassen til byrde i hans hjembygd, indbragte for den lovgivende forsamling et forslag, der tog sigte paa at hindre denne dovenskab. Den, der ved sygdom er hindret fra at søge arbeide, tilstaaes dog fremdeles spise-billetter.

Et pudsigt tilfælde hændte i begyndelsen ved uddelingen af disse gratis-billetter. Paa hotellet serveres middag til tre forskjellige priser, til 50 øre, 1 kr. og kr. 1.50 (i republikens penge). Nu lød billetterne blot paa »et maaltid mad«, uden at prisen var tilføiet, og alle fattige gik naturligvis til den dyreste beværtning. Da hotelværten sendte regjeringen sin ugentlige regning, var det med nød og neppe, at denne kunde honorere den, statskassen var ifærd med at sprænges.

Fængslet.

En lov om otte timers arbeidsdag gav anledning til megen hurlumhei. Loven, der blev sat igjennem af gutterne under stærk modstand fra pigerne, som hævdede, at de ikke kunde faa gjort sit arbeide færdig paa otte timer, blev sanktioneret. Men om aftenen, da man var færdig med arbeidet, overraskedes gutterne ved, at ingen aftensmad var serveret. Pigerne trak paa skuldrene og henviste til loven om otte timers arbeide. De var altfor loyale til at ville sætte sig ud over republikens love. Der blev en heftig diskussion. Gutterne mente, at pigerne var forpligtede til at skaffe dem den mad, de havde betalt for, og pigerne stod fast ved sit. Striden blev saa voldsom, at politiet maatte rykke ud. Efter nogle dages forløb, i hvilken tid

ingen aftensmad blev serveret, maatte gutterne endelig give kjøb; en ny lov blev vedtagen, der oprettede den gamle tingenes tilstand. Til pigernes ros maa det siges, at heller ikke de nød nogen aftensmad i den tid, striden holdtes gaaende, de vilde dele skjæbne med de øvrige. Ikke engang »Daddy« (præsidentens kjælenavn) var at formaa til at spise noget, indtil endelig en skare borgere bar ham ind i spise-salen og nødte ham til at spise.

Nogen vanskelighed med et overfyldt arbeids-marked kjender man ikke i republiken. Der er arbeide nok at faa for enhver, der vil arbeide, enten man vil tjene sit brød i by eller paa land. Enkelte gutter foretrækker at starte egen forretning og nedsætter sig som haarskjærere, skræddere eller skomagere. En liden gut, knapt 13 aar gammel, havde en del bryderi med en hotelvært, der gjentagne gange havde »rykket« ham for et lidet mellemværende, en bagatel forresten; han saa til slut ingen anden udvei end at avertere en række foredrag, som han agtede at holde et par gange om ugen. Han fik fuldt hus, og regningen blev betalt.

Der hersker den største orden og properhed blandt børnene. At gaa med fillede og smudsige klæder straffes med mulkt, og urenslighed betragtes som »en fare for sundheden.« I ordensreglerne findes ogsaa en bestemmelse, der paabyder bad to gange om ugen.

Ualmindelig interessant er den lille avis, der udkommer en gang om maaneden. Dens titel er: »Den republikanske borger«. En af gutterne er chef-redaktør, alle de andre er medarbeidere. Alle artikler indtages nøiagtig som de er skrevne, uden hensyn til grammatik, retskrivning eller stil. Indsenderne overtager intet ansvar for det, de skriver, derfor støder man ret ofte paa temmelig kraftige »opsæt« i det lille blad. Man holdes gjennem politi-notiser stadig à jour med arrestationer og mulkter, og skattelisten trykkes samvittighedsfuldt, hver gang lignings-kommissionen har endt sit arbeide.

Der forsømmes intet for at give de smaa borgere en passende aandelig udvikling. En vis tid af dagen ofres udelukkende paa arbeidet i skolen. Og dette skole-arbeide regnes ligt med andet arbeide og betales paa samme maade.

I George Junior Republiken er kirken helt udskilt fra staten, og ingen af dens love befatter sig med religiøse spørsmaal. Borgerne staar i denne henseende fuldkommen frit. Men republikens grundlægger er selv en religiøst grebet mand, og der hersker et dybt religiøst alvor over denne barneskare.

George Junior Republiken er ikke alene et interessant eksperiment,

eksperimentet har allerede faaet et heldigt udfald. De besøgende har bare lov-ord om det udmærkede foretagende og dets sunde principer. Det er allerede flere republiker under dannelse med denne fristat som forbillede. Og gutterne selv, der som alle andre gutter hader forbedrings-anstalterne, de hænger ved republiken med hele sin sjæl, og det hænder ret hyppig, at de — efter at have forladt republiken — er kommet tilbage igjen for at tilbringe sin ferie paa de gamle tomter. Det er vel det beste bevis. Eller har man nogensinde hørt tale om en gut, der kom igjen for sin fornøielses skyld til en forbedrings-anstalt?

Revolutionen i Spanien.

(Efter Julio Brontá i *Die Zeit*).

Blodige begivenheder har i de siste uger atter givet verden efterretning om den farlige tilstand, hvori Spanien befinder sig siden den amerikanske krig. Det gjælder denne gang ikke mindre og forbigaaende uroligheder, men onder, der har slaaet dybe rødder, og som man hidtil ikke har kunnet raade bod paa. Aarsagerne hertil er: provinsen Kataloniens gamle politiske utilfredshed, den saakaldte kataloniske bevægelse, der nylig atter har antaget aldeles uanede dimensioner, samt hele Spaniens almindelige økonomiske misnøie, der siden krigen særlig er vakt inden de handlendes og haandverksdrivendes kredse, og som har fundet sine ordførere i landets handelskamre. Hvorledes begge disse aarsager har virket sammen, skal vi i det følgende se, ved at følge begivenhedernes gang.

Den ydre forandring til de siste uroligheder i Katalonien var den reise, som ministeren for det indre, Dato, foretog did den 4. mai iaar. Dato angav, at han vilde studere arbeider-spørsmaalet i Spaniens vindskibeligste landskab og samle paalideligt materiale for at faa udført sin plan om en social reform. Hans egentlige maal var dog at stille den offentlige mening i Katalonien paa prøve. Dette var en uklog begyndelse, ti alle kataloniske blade havde, da ministerens hensigt blev bekjendt, stillet ham en yderst uvenlig modtagelse i udsigt. Naar man læser de korrespondenters beretninger, der ledsagede ham paa hans rundreise, maa man sige, at vel neppe nogensinde en minister har været udsat for saa mange ydmygelser og forhaanelser, som Dato har maattet lide overalt i Katalonien, hvor

han satte sin fod. I fabrik-byen Tarrasa gik man saa vidt i uhøflighed, at man ligetil komplimenterede ham ud af Kasino igjen, hvortil man havde indbudt ham; heller ikke kunde han aflægge besøg i Sabadell, simpelthen af den grund, at fabrikanterne havde lukket samtlige fabriker. I Barcelona og de øvrige byer, han kom til, modtoges han med de groveste skjælds-ord, med piber og stenkast. De rasende folkemasser vilde endog have forgrebet sig paa ham, hvis han ikke var blet beskyttet af den væbnede magt. I Tarrasa, hvorhen Dato kom den 9. mai, bombarderede man hans vogn med stenkast, hvorved flere personer, som ledsagede ham, saaredes, deriblandt markien af Portago. Allerede under disse tumulter, som ministerens besøg i de forskjellige kataloniske byer havde fremkaldt, var hundreder af personer blet saarede og lige saa mange arresterede. Den 10. mai vendte Dato hurtig tilbage til Madrid.

Man troede, at det nu skulde blive roligt igjen i Katalonien; men man tog feil. Foranledning til videre roligheds-forstyrrelser, ikke blot i Katalonien, men ogsaa i det øvrige Spanien, gav den til 10. mai berammede og paa denne dag virkelig foretagne lukning af alle fabriker og forretnings-lokaler, hvorved de handlende og haandværksdrivende vilde tilkjendegive sin uvilje. Skjønt regjeringen ved politi og militære havde truffet omfattende foranstaltninger til ordenens opretholdelse, er det dog næsten overalt kommet til uroligheder. I Barcelona, Kataloniens hovedstad, og i Valencia reiste det oprørte folk barrikader; det kom til blodige gadekampe, og mange døde og saarede blev liggende paa pladsen. Embedsmændene har ikke villet give offentligheden autentiske oplysninger om begivenhederne. Man ved saaledes kun, hvad privat-folk har meldt fra Barcelona. Ifølge disses beretning skal oprørerne fra balkoner og tage have skudt ned paa gendarmerne, der forsvarede sig og med sine mauser-geværer lagde an paa enhver, som lod sig se. Talrige blodspor i gaderne beviste, at der trods mørket — lygterne var i forveien blet ødelagte — var sigtet godt. Telegrammer fra Barcelona indeholdt beretninger om, at militær-guvernøren havde vist sig i spidsen for en bataljon pionerer, indtaget og ødelagt barrikaderne. Den hele omegn af Barcelona blev besat med militære. I de omliggende distrikter blev et større antal personer arresteret, der, forsynet med ild-vaaben, havde samlet sig for at understøtte bevægelsen i Kataloniens hovedstad. Alene denne omstændighed viser noksom den i Katalonien herskende stemning. I Sevilla tællede man omtrent 40 saarede; folket angreb her militær-kasinoet med skud og stenkast og ødelagde næsten alle gade-lygter. I forstaden Triana kastedes told-husene i Guadalkvivir.

Noget lignende berettes fra Huelva; i Segovia, Zaragoza, Kadix, Valladolid og Bilbao kom det ligeledes til blodige optrin og arrestationer.

Det ministerielle blad »Epoca« anser lukningen af forretningerne som en forberedelse til den almindelige vægring for at betale skat, hvortil forbundet af alle landets handels-kamre opfordrer alle Spaniens borgere. Det nævnte forbund, »Union Nacional«, kaldtes tillive kort efter udgangen af den ulykkelige spansk-amerikanske krig, i den hensigt at forberede Spaniens gjenfødelse ved en grundig reform af den offentlige forvaltning og ved store reduktioner i budgettet, hvortil regjeringen eventuelt skulde tvinges. Unionens repræsentanter afholdt først i Zaragoza og derefter i Valladolid forsamlinger, paa hvilke landets stilling belystes alsidig, og grundige reformer foresloges. Silvela søgte, medens han endnu stræbte efter magten, at benytte sig af handelskredsene og lovede gjentagne gange unionen at gjøre dens program til sit og gjennemføre det, saa snart han var kommen ind i regjeringen. Men efter at han først ved hjælp af handels-kredsene havde faaet magten, vendte han dem ryggen; man saa intet til gjennemførelsen af de grundige reformer. Nu blev unionen fiendtlig stemt mod ham og besluttede at gjøre alt for at styrte ham. Den negtede at betale skat, hvad der er dens virksomste middel under saadanne omstændigheder. Allerede ifjor sommer saa det i denne henseende betænkeligt ud, især i de kataloniske provinser. Allerede dengang kom det i Barcelona, Tarragona, Gerona og Lerida til uroligheder, der blot kunde dæmpes ved en stærk militær-styrke, og i ugevis var landskabet i beleirings-tilstand. De siste uroligheder i Katalonien har man nu atter gjort en ende paa ved ekstraordinære foranstaltninger. De fire kataloniske provinser samt Valencia er i beleirings-tilstand, og saaledes er da for øieblikket den ydre orden gjenoprettet. Generalkapteinen i Barcelona, Manuel Delgado, har paa alle gade-hjørner ladet opslaa en forordning, hvis drakoniske indhold er vel egnet til at virke afskrækkende paa de kredse, som kunde ønske paany at forstyrre den offentlige ro. Ifølge nævnte forordning paadømmes alle forgaaelser mod landets sikkerhed og den offentlige orden ved krigsret, hvis domme straks fuldbyrdes. Som saadanne forgaaelser betragtes opfordring gjennem pressen til at negte at betale skat, denne handling selv, samt afsyngelsen af den kataloniske krigs-sang »Els Segadors« (»Slaatte-karlen«).

Heller ikke i det øvrige Spanien er roligheden igjen blet forstyrret, skjønt man mærker, at der blæser en revolutionær vind i det hele land. Handels-forbundet er bestemt paa til det yderste at bekjæmpe regjeringen og trods alt forhindre skatte-udredselen. Men

paa den anden side er ogsaa kabinettet Silvela fast bestemt paa at hævde sin stilling og byde alle angreb trods. Idag hæver det truende haanden til volds-daad, men imorgen vil det, som det stedse har gjort, i milde toner mane til fred og forsoning. I embeds-bladet »Gaceta de Madrid« har det offentliggjort et kongeligt dekret, hvori det fremhæves, at der for tiden blandt handels-kamrene, som regjeringen oprettede til fremme af handels-interesserne, gives mange, som ligetil har betraadt revolutionens vei, idet de anvender de til deres raadighed staaende fonds til at hverve urostiftere, saaledes som tilfældet var den 10. mai, da forretningerne lukkedes. Hvis ikke handels-kamrene ophører med dette, der jo strider mod deres principer, vil de simpelt hen undertrykkes. Regjeringen har ligeledes til hensigt at erklære hele Spanien i beleirings-tilstand, hvis anledning dertil skulde gives. Men at nye uroligheder staar for døren, er sikkert. 10. juni udløber fristen for den frivillige betaling af skatten, og fra denne dag af skal der, efter regjeringens bestemmelse, anvendes volds-midler for at faa skatten inddrevet. De fleste handels-foreninger i landet har dog besluttet at lukke sine forretninger paa ubestemt tid den dag, der skulde øves tvang mod nogen kjøbmand. Regjeringen har trukket til retsligt ansvar underskriverne af Valladolid-manifestet, der opfordrer til ikke at betale skatten. Men den vil dog vel ikke fængsle Spaniens hele handels-verden! Fremtiden vil vise, hvorledes den mærkelige kamp mellem regjeringen og »Union Nacional« vil ende.

For at danne sig et rigtigt begreb om de siste begivenheder, bør man ikke overse, at disse saa at sige blot ved et tilfælde er foregaaet samtidig i Katalonien og i det øvrige Spanien og med lignende ydre kjendemærker; i det væsentlige er de vidt forskjellige. »Union Nacional« forfølger blot det maal at styrte regjeringen og som følge deraf afkaste en del af den nye skatte-byrde; katalioniernes hensigter gaar langt videre. Tyngdepunktet i det saakaldte kataloniske spørsmaal ligger i det af disse provinser nærede ønske at have egen forvaltning ligesom Navarra og baskernes land og istedenfor de nuværende skatter og afgifter at betale til staten en aarlig, af provinsialforvaltningen udredet sum. Silvela havde i sin tid lovet katalonierne at støtte deres bestræbelser, saa snart han kom ind i regjeringen. Men nu viser det sig for ham at være et for den nationale enhed farligt skridt at give Katalonien selv-styre. Han frygter nemlig for, at hvis man opfylder Kataloniens ønske, ogsaa de andre provinser vil komme med lignende fordringer, og mener, at de fleste provinser endnu ikke er modne for selv-forvaltning. Ledet af lignende betænkeligheder afslog man ogsaa i sin tid Kubas og Filippinernes fordring

paa selv-styre, medens central-regjeringen rolig vedblev at udsuge disse kolonier.

I det politiske som i det sociale liv pleier de aarsager, der giver anledning til en konflikt, ikke at udvikle sig fra idag til imorgen. Saaledes har da ogsaa kataloniernes bestræbelser for at løsrive sig en lang forhistorie, hvoraf vi i det følgende skal levere et uddrag.

Katalanerne, en blanding af goter og alaner, med stærk tilsætning af italiske og helleniske elementer, er helt forskjellige fra kastilianerne, en folkestamme, der er fremgaaet af en sammensmeltning af iberer, kelter og arabere. I sine sæder og skikke, i sin hele levemaade, sine anskuelser og følelser adskiller de sig langt fra hinanden. Katalanerne taler en dialekt, der nærmer sig mere til fransk end til spansk, og er de eneste beboere i riget, der aldrig lærer at tale kastiliansk, Spaniens officielle sprog, uden med en styg dialekt-akcent. Mellem katalaner og kastilianere har der aldrig bestaaet noget godt forhold, og allerede meget tidlig afgjordes ofte stridighederne paa blodig maade. I det 17. aarhundred, under Filip den 4des regjering, herskede der i Katalonien en stærk misnøie med monarkiet, der endelig førte til aabent oprør. Kongen tænkte blot paa at presse penge af det rige, handels-driftige landskab til de endeløse krige med udlandet og truede ovenikjøbet dets gamle privilegier og særrettigheder (fueros). Slaattekarlene, der i Katalonien i store skarer kommer sammen i juni maaned for at skjære kornet, tog ved denne anledning en hoved-andel i den revolutionære bevægelse. Paa Kristi legemsfests dag (7. juni 1640) blev Barcelona skuepladsen for rædsels-scener, der levende minder om den sicilianske vesper. 20,000 slaattekarle trængte ind i byen og dræbte alle de derværende kastilianere, deriblandt ogsaa vicekongen, grev de Santa Coloma. 26. januar 1641 blev den kastilianske hær slaaet af oprørerne i Montjuich, og i tolv aar forblev Katalonien skilt fra Spanien. Først i 1652, efter en beleiring, som havde varet fjorten maaneder, aabnede Barcelona sine porte for Don Juan d'Austrias tropper. I arvefølge-krigen tog Katalonien parti for erkehertug Karl, der den 23. oktober 1705 i Barcelona høitidelig udraabtes til konge af Spanien. Hans medbeiler, Filip den 5. af Bourbon, beleirede byen i halvandet aar og indtog den den 14. september 1714. I begyndelsen havde kongen til hensigt at jevne Barcelona med jorden, men efter modent overlæg nøiede han sig med at lade 1262 huse nedrive og i deres sted bygge et citadel, for derved at kunne beherske byen. De kataloniske bannere blev brændte, provinsial-landdagen og de hundredes raad endelig afsat, alle Kataloniens privilegier og særrettigheder ophævede, indvaanernes vaaben beslaglagte, og den mest

tyranniske regjering indsat. Saaledes gav f. eks. Filip den 5. en forordning, der forbød alle kataloniere at bære et hvilket som helst vaaben; endog de ved maaltiderne benyttede knive skulde være lænkede til bordene. Den nuværende krigs-sang »Els Segadors« hentyder til de kataloniske slaattekarles nedslagtning af kastilianerne.

Henimod slutten af det 18. aarhundred aabnede Karl den 3. for katalonierne handelen med den nye verden, og landskabet kom atter til sin tidligere velstand. Men dette forhold knyttede ingenlunde baandet fastere mellem Katalonien og det øvrige Spanien. Tvertimod, da i 1808 ogsaa Katalonien besattes af Napoleons tropper, organiserede disse provinser befrielses-krigen selvstændig og uafhængig af centralregjeringen. Paa den anden side dannede der sig et fransk-venligt parti, og »Fyrstendømmets embeds-blad« viste sig i fransk og katalonisk parallel-udgave. I Napoleons dekreter blev Katalonien stedse betragtet som et fra det øvrige Spanien forskjelligt land, og endnu i 1814 gav Talleyrand, som man kan læse i hans memoirer, Napoleon det raad at beholde fyrstendømmet som garanti for freden, under den sikre forudsætning, at katalonierne snart frivillig vilde andrage om fuldstændig at blive indlemmede i Frankrige.

I den følgende tid kom Kataloniens bestræbelser for løsrivelse hovedsagelig tilsyne paa literaturens felt. Den kataloniske dialekt dyrkedes ivrigt og af talentfulde digtere og skribenter, der opstod en mængde kataloniske teaterstykker, og mange kataloniske blade kaldtes tillive. Omkring midten af dette aarhundred, da en lov foreskrev, at i det minste en af de handlende personer i de kataloniske komedier skulde udtrykke sig paa kastiliansk, maatte altid dumrianer eller forrædere holde for. Gjaldt det et religiøst skuespil, var det stedse djævelen, som efter loven talte kastiliansk.

De saakaldte katalanister i perioden fra 1868 til 1875, grundlæggerne af den ung-kataloniske forening, kan man anse som forløberne for de nuværende regionalister og separatister. I 1885, da den kataloniske industri troede sig truet af den i Madrid paatænkte spansk-engelske handels-traktat, begav en katalonisk kommission sig til Madrid, hvor den overrakte kong Alfons den 12. en adresse, der udtrykte de moderate katalonisters bestræbelser i følgende ordelag: »Vi ønsker indførelsen af et føderalistisk system, lig dem, der hersker i Østerrige-Ungarn, Tyskland og Storbritannien, og saaledes som det og saaledes som det ogsaa bestod i Spanien i dets velmagts-tid uden skade for den nationale enhed.« I 1888, da dronning-regentinden besøgte verdens-udstillingen i Barcelona, forebragte en deputation katalonister hende de samme ønsker, og i 1892, paa en i Manresa

afholdt forsamling af Kataloniens samtlige komiteer, fastsattes ordlyden af det katalonistiske program. I dette fordres for fyrstendømmet Katalonien fuldstændig uafhængighed af central-regjeringen. Denne skal blot have retten til at opstille det almindelige stats-budget, afslutte de internationale forlig, organisere hær og flaade, fastsætte told-tariferne og udføre de store, offentlige bygge-arbeider. Forøvrigt skal staten ikke blande sig i provinsernes forvaltning. I freds-tid skal ingen katalonier gjøre krigs-tjeneste udenfor sit hjemlige gebet; inddrivelsen af skatter, den offentlige undervisning, de lokale offentlige bygninger, domstolene skal ganske ligge i hænderne paa provinsialforvaltningen. Det kataloniske sprog skal være det officielle sprog i Katalonien.

Uafladelig har de katalonistiske blade, som »La Veu de Catalunya« (»Kataloniens Stemme«) og »Renaixeusa« forsvaret dette partikularistiske program; mere og mere begynder ogsaa den overbevisning at gjøre sig gjældende hos størsteparten af katalonierne, at disse fordringer er billige og retfærdige.

Forfatteren af nærværende artikel har i to aar boet i Kataloniens hovedstad og saaledes selv havt anledning til at iagttage den afsky, hvormed man der ser paa alt kastiliansk. Naar ekspres-toget indtræffer fra Madrid, siger barceloneren: »Toget fra udlandet er kommet.« Den spanske national-hymne, konge-marschen, kan ikke spilles i Barcelona uden at blive udpebet, og da for nylig en fransk eskadre besøgte Barcelonas havn, modtoges den med overvættes venskabs-bevisninger, under hvilke man i de fremmede gjæsters nærvær raabte vivat for Frankrige og pereat for Spanien. Ogsaa under den spansk-amerikanske krig viste Barcelona, at det ikke nærede nogen sympati for Spaniens nationale sag. Man havde nemlig tilkjendegivet, at man, hvis en amerikansk eskadre viste sig paa Barcelonas havn, vilde heise det hvide flag og aabne portene for fienden.

Men om det kataloniske spørsmaal, som vi har seet, allerede er et gammelt spørsmaal, og dets oprindelse i mange henseender er at føre tilbage til fortiden, saa kan det dog paa den anden side ikke negtes, at den nuværende minister-præsident Silvela mægtig har bidraget til atter at opflamme kataloniernes halvt slumrende følelser. For hurtigere at komme til magten, havde han i sin tid forbundet sig med den reaktionære general Polavieja, der ved at slutte sig til Manresa-programmet havde vundet et mægtigt parti i Katalonien. Takket være denne kortsynte politiker, smigrede han ogsaa som minister-præsident katalonierne, idet han udnævnte katalanisten Duran y

Bas, rektor ved Barcelonas universitet, til justis-minister og dr. Roberts, der i Spanien er berømt for sin hjerneskalle-teori, ifølge hvilken det allerede anatomisk kan paavises, at katalonieren staar over kastilianeren, til borgermester i Barcelona; til biskop i Kataloniens hovedstad valgtes prælaten Morgades, der befalede sin geistlighed for fremtiden at præke, undervise og skrifte i den kataloniske dialekt.

Men da han mærkede den uvilje, som hans politik vakte, ikke blot paa allerhøieste sted, men ogsaa i hele det øvrige Spanien, saa Silvela sig pludselig foranlediget til atter at skille sig fra Polavieja, Duran y Bas og Roberts; ogsaa Morgades skal forflyttes, hvis de af Silvela foretagne skridt vinder Vatikanets bifald. Men det er et spørsmaal, om den ved første-ministerens ukloge politik anrettede skade kan gjøres god igjen. I hvert fald maa man indrømme katalonierne enkelte fordele, hvis der skal indtræde ro igjen.

Konflikterne truer med at blive mere og mere uløselige. Silvela synes ikke at være den mand, Spanien behøver for at komme ud af de forvirrede forhold, som det øiensynlig nu gaar imøde. Kataloniernes centrifugale tendenser er alene i og for sig nok til at gjøre det besværligt for enhver regjering. Handels-forbundets holdning synes temmelig sikkert at maatte hidføre Silvelas fald, og paa den anden side er det ikke let at finde en mand, som kunde være hans efterfølger. Den gamle Sagasta har ikke den minste lyst til under de nuværende omstændigheder at gribe regjeringens tøiler og er overhode ikke manden til at hele de saar, som den af ham erklærede krig har forvoldt det ulykkelige land. Selv en militær-regjering vilde neppe være mulig, siden alle de generaler, som kunde komme i betragtning, har tabt sin anseelse paa grund af sine nederlag i Santiago og Manila. Overalt er den politiske horisont dækket af mørke skyer. Alt tyder paa, at det trækker op til uveir.

Kjæmpe-jernbanen gjennem Sibirien.

(Efter **M. Mikailoff** i *North American Review*).

Der var en tid, da Sibirien med sit umaadelige land-omraade og sin tynde og spredt-boende befolkning kun var at betragte som et tilfældigt anhang til det store tsar-rige. Landet fik skjøtte sig selv og paakaldte heller ingen almen interesse. Det forsynede trofast moder-landet med pelsværk og metaller, det var det hele. Nogen

opmærksomhed udenfor dette tiltrak landet sig ikke trods dets store frugtbarhed og de mange udviklings-muligheder. Tilstrømningen til landet var yderst liden. Ingen tænkte paa de »slumrende millioner«.

De første europæiske indvandrere var for det meste folk, som var raget paa kant med forholdene i hjemlandet, og som frivillig eller nødtvungent maatte forlade dette. Rusland begyndte at bruge Sibirien som forvisnings-sted fra midten af forrige aarhundred, og efter de polske reisninger i 1830 og 1863 bortførtes polakker i tusenvis til Sibirien. For alle disse folk blev Sibirien det barske og ugjæstmilde land, som selve navnet antyder. De fandt sig siden tilrette med forholdene.

Men efter haanden som kjendskabet til dette mærkelige land gjennem en stedse voksende kolonisation er blet større og større, er der sikkert om end langsomt skeet en forandring i denne henseende. Den russiske regjering ser med ganske andre øine paa Sibirien nu, end den gjorde for hundred aar tilbage. Landet koloniseres ikke længere udelukkende af samfundets udskud, dets kolonisation foregaar paa en mere rationel og for landet heldigere maade. Fra at være de landflygtiges siste tilflugt er Sibirien paa vei til at blive det »forjættede land«.

Men samtidig hermed følte Rusland altid stærkere og stærkere nødvendigheden af at knytte denne rige provins nærmere til sig for at kunne udnytte de slumrende skatte. Dette kunde alene ske gjennem et hurtigt og sikkert kommunikations-middel mellem landene, med andre ord: en jernvei maatte bygges gjennem Sibirien fra det europæiske Rusland til Stillehavet. Det var i femti-aarene, planen første gang var oppe. Men en lang tid gik hen, uden at det blev til noget. Det synes, som om man har kviet sig længe, førend man har vovet spranget; det var de uhyre omkostninger, som skræmte. Man nærede simpelthen tvil, om Rusland virkelig skulde kunne magte at realisere dette kjæmpe-foretagende. En mand var der dog, der havde den fuldeste tillid til de russiske finanser. Denne mand var ingen mindre end den nuværende finans-minister, M. Witte. Han var den gang minister for de offentlige arbeider og fik i 1892 udarbeidet en fuldstændig plan med overslag og beregninger over banens kostende. Da han i slutten af samme aar blev finans-minister, fik han sat igjennem arbeidets paabegyndelse.

Efter den oprindelige plan skulde den sibiriske bane bygges efter følgende linjer:

Fra Chelyabinsk—Omsk (Vest-sibiriske bane)	1415	km.
» Omsk—Irkutsk (Central-sibiriske bane)	1828	-
» Irkutsk—Missoyaga (Baikal-banen)	318	-
» Missoyaga—Stretensk (Transbaikal-banen)	1076	-
» Stretensk—Khabarovka (Amur-banen)	2132	-
» Khabarovka—Vladivostok (Usuri-banen)	764	-

Nogen tid efter blev der dog foretaget to vigtige forandringer i denne plan.

Som en følge af de mangehaande tekniske vanskeligheder, der frembød sig ved Baikal-linje-alternativet, til dels ogsaa for at paaskynde arbeidet, fattedes beslutning om, at banen skulde føres i ret linje fra Irkutsk frem mod Baikal-sjøen. Herfra skulde vognene transporteres over Baikal-sjøen paa svære is-brydere i lighed med, hvad der allerede finder sted paa bane-strækningen mellem Huronsjøen og Michigan-sjøen i Amerika. Fremdeles bestemte man sig foreløbig for at skyde Amur-linjen til side og isteden bygge banen gjennem Mansjuriet, saaledes at Baikal-linjen blir forbundet med Vladivostok. Paa denne maade reduceredes banens længde adskilligt; man indsparede omkring halvsjette hundred kilometer ved at fravige den oprindelige plan, uden at derved noget synderligt tab forvoldtes. Endda kommer banens længde til at blive op til 7000 kilometer. For to aar siden opnaaede Rusland af den kinesiske regjering tilladelse til at føre to sidelinjer af den mægtige jernvei frem mod havet til Port Arthur og Ta-lien-van. Herved faar banen to endepunkter ved Stillehavet, hvoraf det ene er is-frit hele aaret.

Skjønt planen om at bygge Amur-banen ingenlunde er skudt ud i det blaa, har man altsaa til en begyndelse bygget strækningen Khabarovka—Vladivostok færdig. Rusland vil saaledes om ikke ret længe faa baade en ubrudt jernvei gjennem Mansjuriet og en kombineret jern- og vandvei gjennem Irkutsk, Stretensk, Shilka, Amur, Khabarovka og Vladivostok. Arbeidet med denne uhyre jernbane er allerede langt fremskreden, den vest-sibiriske, central-sibiriske og Usuri-linjen er færdig og aabnet for almindelig trafik. Og paa de andre linjer arbeides der med fuld kraft.

Lad os nu se lidt paa dette mærkelige land og gjøre os rede for, hvilken indflydelse denne jernvei allerede har havt og endnu mere vil komme til at faa paa dets udvikling i en nær fremtid.

Sibirien dækker et areal, der er mere end 30 gange større end Norges. Dette umaadelige land-omraade er naturligvis meget forskjelligt, hvad dets naturlige beskaffenhed angaar. Landets sydlige

del er et bjerg-land, der skraaner ned mod Høi-Asiens nord-rand. Den nordlige del langs Ishavet bestaar for det meste af flade sumpørkener, den saakaldte tundra, med frossen jordbund, der om sommeren tør i et par fods dybde og danner ufremkommelige moradser. Det mellemliggende land er vest for Jenisei-floden dels frugtbare og smukke egne med korn- og frugt-avl, dels stepper med ret gode græsgange, dels umaadelige skog-strækninger. Øst for floden har landet derimod et helt andet udseende, idet steppen her afløses af en mængde lave, men vilde bjerg-masser. Landet er fuldt af modsætninger. Intet land paa jorden kan vel opvise saa stor forskjel i aars-varmen paa det koldeste og det varmeste sted. Man træffer i de nordlige egne en vinter-kulde af ÷ 57 ^{0}, medens sommer-varmen enkelte steder naar op til 45 ^{0} C.

Ligesaa store modsætninger finder vi i Sibiriens befolkning; denne bestaar af yderst uensartede elementer. Den indfødte befolkning, mongoler og tartarer, er opblandet med alskens slaviske elementer. Ogsaa mange andre europæere er indvandrede til Sibirien, især siden banen blev aabnet. I begyndelsen opmuntrede ligefrem den russiske regjering paa enhver maade denne indvandring ved at love dem, der vilde kolonisere egnene nærmest bane-strækningen, betydelige fordele, blandt andet laan paa meget gunstige betingelser. Dette havde tilfølge, at tusener af bønder i Rusland solgte alt, hvad de eiede, for spotpris, blot for at begive sig til Sibirien, om hvis forhold de næsten altid var uvidende. Mangen gang blev de skuffede; det hændte endog, at myndighederne maatte sende kolonisterne tilbage til Rusland. Siden banens paabegyndelse har aarlig 100,000 russere søgt til Sibirien, og det halve af dette antal er komne som nybyggere fra andre kanter. Folketallet stiger jevnt.

Og hvilke rigdomme besidder ikke dette land! Det er umaadelig frugtbart paa sine steder. Bjergene er rige paa mineraler og metaller; der findes guld, sølv, jern, kobber og stenkul i mængde. I det vestlige Sibirien kan udvindes en masse salt af de mange salt-sjøer i disse streppe-strøg, der engang har dannet bunden af et stort salt-hav. Sibiriens floder indeholder en uudtømmelig rigdom paa fisk, og pelsdyrene i de store skoge afgiver det kostbareste pelsværk.

Men trods disse uhyre rigdomme har landets handel og industri ligget nede. Der har ruget som en død haand over det hele. Ingen foretagsomhed, ingen energi har holdt sig paa høide med de udmærkede hjælpekilder, landet sidder inde med. Der findes overflod af kul og jern, de vigtigste betingelser for en blomstrende industri, og dog har denne hidtil været næsten for intet at regne.

Alt dette er en naturlig følge af, at landet har savnet ordentlige kommunikations-midler. Omslaget har allerede vist sig. Skjønt jernbanen ikke vil kunne fuldføres før i 1902, kan man dog allerede nu spore tydelige tegn paa en vaagnende industri-virksomhed og en livligere handels-rørelse, der lover godt for fremtiden. Landet er begyndt at strække paa sig efter den lange dvale.

Først og fremst har naturligvis jernbanen mere end noget andet trukket folk og kapital til landet. Der er kommet en ny befolkning, nye institutioner og en ny kultur. Og samtidig med den store tilstrømning af folk rundt omkring i de distrikter, hvorigjennem jernbanen gaar, har ogsaa en livlig industri i den siste tid begyndt at udvikle sig. Hvad der hidtil falder mest i øinene, er dog banens indflydelse paa korn-eksporten. Det har ofte været vanskeligt at faa plads for den masse korn, der har været afsendt til jernbane-stationerne. I 1898 stod over 6000 vogn-ladninger langs linjen og ventede paa plads; der var brug for 240 vogne pr. dag, medens jernbanen blot kunde skaffe frem 120 vogn-ladninger. Eksporten af talg, huder, uld og frossent kjød har faaet et mægtigt opsving, for ikke at tale om smør-tilvirkningen. Der blev i 1896 udført 3 millioner kilogram smør fra Sibirien.

Men alt dette er blot en begyndelse til den store omvæltning, som fuldførelsen af den sibiriske bane vil fremkalde paa handelens og industriens omraade. I metal- og mineral-industrien vil der ske en stor forandring. For øieblikket er det blot guldets udvinding, der væsentlig lægger beslag paa arbeide og kapital. Men det vil jo være meningsløst ikke at udnytte de rigdomme, der ligger saa nær for haanden i de store kul- og kobber-gruber. Det ene store kulførende lag afløser det andet lange strækninger saa at sige klods ind paa jernbane-linjen. Jernbanen selv trænger jo flere af disse produkter, og den vil udvide markedet for dem i en ganske utænkt grad.

Om nogen handels-rørelse i videre forstand har der hidtil ikke været tale i Sibirien. Heri vil der ske et stort omslag ved jernbanens fuldførelse. Man aner allerede, hvad der i saa henseende kan naaes. Trods landets ringe befolkning og mangelen paa industri-centrer langs jernbane-linjen er det dog allerede nu umuligt for de oprindelig opsatte tre tog pr. dag at klare den stadig voksende trafik. Togenes antal har maattet fordobles. Det er væsentlig raa-materialer, der eksporteres, hovedsagelig korn til Rusland og Vest-Europa. Jernbanens indflydelse paa eksporten til de tilstødende lande i Asien har hidtil været at regne for ingen; men det er ganske vist blot et

tids-spørsmaal, naar Sibirien skal kunne forsyne de øst-asiatiske lande med fabrik-varer.

De Forenede Stater vil som Sibiriens nærmeste civiliserede nabo komme til at gribe ind i og spille en rolle med i dette opvaagnende liv i den sibiriske industri og handels-omsætning. Begyndelsen er allerede gjort. Det er Amerika, der har leveret skinner og størstedelen af det rullende materiel til Mansjuri-banen. Denne bane er lagt enkelt-sporet, men jernbane-legemet er bygget saa bredt, at dobbelt spor naar som helst kan lægges. Man vil faa et indtryk af det hele anlægs størrelse, naar man hører, at der blot til denne »stump« af banen er gaaet med en samlet skinne-vægt af 200 millioner kilogram.

Den sibiriske jernbane vil komme til at indgaa som et overmaade vigtigt led i gjennemgangs-trafiken mellem Europa og det fjerne Østen. Den faar rigtignok to slemme konkurrenter i den oversøiske rute og Suez-kanalen. Men den sibiriske bane har den fordel fremfor disse, at den fremfor alt blir et hurtigt befordrings-middel, hvad der siger meget i vor travle tid. Naar den siste skinne er lagt, vil Port Arthur og St. Petersburg være forbundne med en jernbane paa 8000 kilometers længde; fra Port Arthur til Berlin og Paris vil bane-længden være henholdsvis 9000 og 10,000 km. Med de europæiske hurtigtogs fart vil denne strækning kunne tilbagelægges paa 8 à 9 dage, med Nord-Ekspres-togets fart endog paa 5 dage. Men selv om man regner med de vest-sibiriske jernbanetogs hastighed, vil en jernbanereise fra Vest-Europa til Port Arthur ikke tage mere end ca. 16 dage. For en reise fra London til det fjerne Østen vil forholdet stille sig saaledes for de konkurrerende ruter:

	Til Yokohama.	Til Shanghai.	Til Hongkong.
Via Suez-kanalen . . .	34 dage	28 dage	25 dage
Via Amerika	25 »	31 »	35 »
Paa den sibiriske jernbane	16 »	17 »	20 »

Den store fordel, som den sibiriske jernbane saaledes har, vil bringe en fuldstændig omvæltning i kommunikationerne mellem Europa og Østen. Det er en selvfølge, at posten blir sendt med jernbanen; men denne vil ogsaa trække største delen af passagertrafiken til sig. Det er saa, at reisen med et jernbanetog i saa mange dage i længden blir trættende. For at raade nogen bod herpaa er de sibiriske tog udstyrede med al nutidens komfort og luksus. Der findes et bibliotek, et bade-værelse og endog en turn-sal i kupeerne. At reise med den sibiriske jernbane falder jo ogsaa langt

billigere, da zone-systemet er indført paa alle russiske baner paa de større strækninger. En reise fra Europa til Port Arthur gjennem Sibirien vil neppe komme paa mere end det halve af Suez-turens kostende.

Det er en uhyre sum af tid, kræfter og penge, Rusland har anvendt paa bygningen af denne bane. Den vil fuldt færdig komme paa over 1 milliard kroner. Og drifts-omkostningerne vil heller ikke blive smaa. Der har været allehaande vanskeligheder at overvinde under bygningen i det yderst vanskelige terræn. Jord-overfladens ujevnhed har gjort en masse tunneler, broer og viadukter nødvendige, og stignings-forholdene anvendelsen af særlig kostbare lokomotiver. De aller største hindringer har man dog stødt paa i selve jordsmonnet, idet man har været nødt til at foretage fundamenterings-arbeider i frossen jord, især hinsides Baikal-sjøen. Man har særlig valgt vinteren til at udføre disse fundamenterings-arbeider, der om sommeren vilde blive generede af vand. Man trænger ned i den fornødne fundament-dybde ved, at den frosne jord fjernes, hvorefter opmuringen af fundamentet finder sted i en barakke, som opvarmes. Paa denne maade kan man om vinteren i en ikke altfor stærk kulde trænge igjennem og fundamentere i endog stærkt vand-førende lag uden at generes af vandet. Paa denne maade byggedes et brokar i en bro over Tschita-floden midt i flodsengen, der var aldeles frossen.

Det er klart, at det ikke udelukkende er handelens og industriens interesser, der har bestemt Rusland til at anvende alle disse millioner paa en jernbane i Sibirien. Det er ikke vanskeligt at forstaa, hvilket fortrinligt middel en saadan bane er til at befæste det store tsar-riges magt i Østen, særlig paa Stillehavs-kysten, gjennem en hurtig og sikker transport af strids-kræfter.

Men det er sandelig ikke gjennem en aggressiv optræden, at Rusland vil komme til at hæve renter af den udlagte kapital. Nu mere end nogensinde ellers gjælder det for dette land, om banen skal svare til de forventninger, man har stillet til den, at værne om freden og vedligeholde et godt forhold til sine naboer i Østen. Sker dette, vil denne kjæmpe-jernbane virke mod det store maal: at rykke Sibirien op i de civiliserede landes række og gjøre det »golde« land til et mægtigt bindeled mellem Vesten og det fjerne Østen.

Piet Uijs.

Fortælling fra burernes nybygger-tid.

(Af **C. W. H. van der Post.** Oversat fra hollandsk).

XIII.

Slaget ved Italeni. Piet Uijs falder.

Dutulu undgik lykkelig enhver fare og holdt trofast det ord, han havde givet de hvide i krigsraadets møde.

Den ottende dag efter at han havde forladt leiren, meldte han sig hos Biggar ved Natals kyst og afgav sin beretning.

Den havde til følge, at han sammen med Biggar og John Canel straks begav sig til burernes store leir.

Her holdt man da en nøiagtig raadslagning om, hvad der var at gjøre.

Paa den ene side indsaa man tydeligt, at nu, da Panda med sit regiment var sendt til Endouda Kusuku, medens alt, hvad han havde kjært, var blet tilbage hos Dingaan, saa var der ingen hjælp at vente fra ham.

Derimod havde Dingaan sendt mange af sine beste krigere for at passe paa Panda og hans folk og derved i betydelig grad forminsket sin egen impi i Umkungunhlovo.

Krigsraadets endelige beslutning blev derfor, at felt-toget skulde finde sted i april.

Englænderne skulde sammen med sine sorte forbundsfæller angribe Pandas impi, medens burerne samtidig kastede sig over Dingaans hovedstad.

Englænderne trak sig derefter skyndsomt tilbage, og burerne begyndte straks at træffe de siste forberedelser til felt-toget.

Det var aftenen før kommandoens afmarsch.

Piet Uijs var alene med sin familje. Han sad i sit telt omgiven af alt, hvad der var ham kjært og dyrebart.

Hans hustru sad mellem ham og Dirk, deres førstefødte, den slanke, blonde yngling, af hvem moderen ventede sig saa meget stort i fremtiden. Han var hendes livs stolthed denne gut, der imorgen, modig som en mand, skulde drage i den blodige krig.

Ingen taarer var at se i hendes øine. Aa nei, voortrekerens hustru, den ømt elskende moder, havde for længe siden maattet lære sig til med blødende hjerte at ofre sit dyrebareste paa pligtens alter.

Dyb vemod og et helligt alvor hvilede over alle.

Man havde netop holdt andagt ved det lille hus-alter i skogen.

En tak til Gud og bøn om hans hjælp og bistand var netop fra det tarvelige telt steget op til den himmelske faders trone.

»Kom nu, hustru, og lad os gaa til hvile. Allerede ved dag-gry maa vi bryde op. Ogsaa du Dirk maa lægge dig nu.«

Moderen omfavnede sin søn. Heller ikke nu saaes en taare, men hendes blik hvilede med inderlig ømhed paa den elskede gut, som hun ømt trykkede til sit hjerte.

»God nat, min egen kjære gut, sov godt,« hviskede hun. »Maa Gud beskytte baade dig og far.

Du er saa ung endnu, Dirk, vær tapper og kjæk, men ogsaa forsigtig.

Og opfør dig altid saadan, at selv om jeg græder for dig, det da i ethvert tilfælde ikke bliver skammens taarer, jeg fælder.«

»Mor,« raabte gutten ivrig, »tror du jeg nogensinde kan glemme, hvad du og far har lært mig!

Du skal aldrig behøve at skamme dig over mig.«

Endnu engang trykkede hun ham til sit hjerte og kyssede ham, og snart laa hele familjen i dyb søvn.

Den følgende morgen, den 5. april 1838, drog kommandoen, omtrent 500 mand, afsted i to afdelinger. Den første under Piet Uijs anførsel, den anden under Potgieters.

Dirk red ved siden af sin far, og den trofaste Galant fulgte efter som achterruiter.

Den fjortenaarige gut var stolt over, at han fik lov til at gaa i krigen med sin far, og skjønt afskeden med moderen havde gjort ham forstemt, var det dog lyktes ham at holde taarerne tilbage og opføre sig som en mand.

Blandt dem, der stod og saa efter den bortdragende kommando, var der mange, som var blet saarede eller kvæstede i den siste kamp mod zuluerne, og som endnu ikke var istand til at bære vaaben. Man kunde se paa dem, hvor vanskeligt det faldt dem at blive tilbage.

De havde mere end gjerne villet deltage i dette hævn-tog mod den sorte fiende.

Kommandoen fortsatte imidlertid sin vei uden nogen afbrydelse. Man havde ventet et pludseligt overfald af fienden, men det skeede ikke, og veien fortsattes uden nogen hindringer.

Man saa rigtignok her og der paa fjeldene et par zuluer, som opmærksomt iagttog toget. De forsvandt imidlertid lige saa hurtig, som de var komne.

Om natten saa man ogsaa fiendens signal-ild lyse paa fjeldene rundt omkring, men det var alt.

Og dog havde disse pludselig opdukkende zuluer og denne signal-ild sin betydning.

Dingaan blev paa denne maade underrettet om hver bevægelse, burerne gjorde, og han havde god tid til at forberede dem en varm modtagelse.

Om eftermiddagen den 13. april havde kommandoen naaet foden af den fjeldryg, hvor Dutulu for nogle uger siden havde truffet sammen med Deliah.

Stedet hed Italeni. Endnu saa man intet spor af fienden, og burerne sluttede deraf, at Dingaan var bange, og at de den følgende dag uden besvær skulde kunne beseire hans hær, lægge hans by i aske, og saaledes en gang for alle gjøre ende paa hans blodige herskelyst.

Man slog sig ned ved foden af fjeldet, og i leiren herskede den muntreste travlhed.

Skjønt man iagttog alle forsigtigheds-regler og gjorde omhyggelige forberedelser for, i tilfælde af overfald, at være godt rustet, imødesaa dog alle sorgløse morgendagen i den sikre tro, at den vilde bringe dem seir.

Ved det tredje hanegal var alle i leiren paa benene.

Hestene blev sadlede, ammunitionen læsset paa de minste vogne, og ordrer blev givne til de forskjellige afdelinger.

Piet Uijs havde fjernet sig sammen med sin søn.

De faldt paa knæ under et vildt oljetræ og bad i sin morgenbøn om den almægtige Guds beskyttelse.

Snart var alt færdigt, og burerne steg til hest.

Uijs førte atter fortroppen, og Potgieter den anden afdeling.

Veien fra leiren til Umkungunhlovo førte et par mile gjennem en trang dal, som paa begge sider var indesluttet af bratte, skog-bevoksede fjelde.

Da kommandoen var naaet til begyndelsen af dalen, forgyldte netop den opgaaende sols straaler fjeldtopperne.

Uijs standsede sin hest og vendte sig til Louis Nel, som red ved siden af ham, og sagde:

»Neef Louis, denne fjeldkløft er farlig. Jeg synes ikke, vi skulde drage videre, men gjøre holdt her og forsøge, om det ikke skulde gaa an at naa Dingaans hovedstad ved at gjøre en omvei omkring fjeldet.«

Den tiltalte svarede:

»Jeg er bange for, at det er for sent, kommandant. Jeg har forresten hørt, at dette er det beste pas over fjeldet.«

Uijs satte sig tilrette paa hesten og raabte med stærk stemme:

»Fremad, brødre, og vær forberedt paa at give fienden en varm modtagelse!«

I sluttet geled red fortroppen ind i dalen. Efter dem den hele kommando, som snart befandt sig indesluttet mellem de parallelt løbende fjeldkjeder.

Fremdeles saa man intet spor af fienden, og fortropen nærmede sig netop slutten af dalen, da pludselig en talrig zulu-impi som vokset op fra jorden, hindrede den i at komme videre.

Zuluernes første geled var neppe 20 skridt fra burer-hæren. Den sorte fiende udstødte sine forfærdelige krigs-hyl, som fjeldene gjentog, og slagene paa felt-skjoldene foraarsagede en støi, som nærmest kunde sammenlignes med torden.

»Staa skulder mod skulder!« befalede Uijs med klar stemme, som trods støien tydelig kunde høres. »Skyd med hagl og sigt ikke for lavt.« De første zuluer trængte allerede ind paa burerne, da en gevær-salve fra disse fik dem til at studse, og før man viste ord af det, faldt en hel hoben sorte døde til jorden.

I samme øieblik kom et bud fra Potgieters afdeling og meldte, at zuluerne ogsaa havde angrebet dem bagfra. De var altsaa aldeles indesluttede.

»Sig til Potgieter,« raabte Uijs, »at han maa forsøge at beskytte os bagfra, veien gaar fremover, og vi skal nok skyde os frem.

Potgieter maa følge os lige i hælene, saa fienden ikke paa noget sted faar bryde igjennem vort geled.«

Budet naaede Potgieter med stort besvær. Det bragte tillige den jobs-post, at zuluerne straks vilde trængt igjennem og skille fortroppen fra bagtroppen.

»Da har vi intet andet at gjøre end at skyde de zuluer, som angriber os bagfra og tvinge dem til at flygte,« sagde Potgieter, »derefter faar vi ile Uijs til hjælp. —

Friskt mod, folk, forspild intet af ammunitionen, hvert skud maa træffe.«

Der behøvedes nok ingen ordre i den retning, burerne fyrede saa fort, de bare vandt at lade geværerne.

Med undtagelse af en del indunaer og deres vaabendragere, som var bevæbnede med kastespyd, saa bar de fleste zuluer bare assegaien.

Dersom det lykkedes dem at bryde gjennem burernes rækker, saa kunde de have anrettet et forfærdelig blodbad med disse frygtelige vaaben. Der var neppe blet mange hvide i live.

Heldigvis blev de ved den uafladelige skyden fra burerne holdt i en vis afstand, saa de ikke fik anledning til at bruge sine spyd.

Enkelte burer blev rigtignok truffet af kastespyd, men endnu var ingen dødelig saaret.

Kampen fortsattes nu i to afdelinger, idet fortroppen og bagtroppen fægtede hver paa sin kant.

Zuluerne havde forladt fjeldryggen til venstre og kastede sig nu over Potgieter.

Han havde trukket sig tilbage henunder fjeldet og kommanderede nu hurtig ild. Han vilde derefter lade sine folk hurtigst sprænge gjennem

zuluernes hær, gjøre holdt og saa fortsætte kampen. Han haabede, at det skulde lykkes ham at slaa fienden og derpaa ile Uijs til hjælp.«

Denne manøvre kronedes dog ikke med absolut held.

Inden zuluernes rækker, som blev splittet ad ved gevær-ilden, atter kom i orden, trængte burernes rytter-afdeling sig frem og banede sig vei paa den aabne mark.

Kun faa burere faldt for de sortes kastespyd.

Men da Potgieter atter skulde samle sine folk, der saa tappert havde slaaet sig igjennem fienden, viste dette sig at være umuligt.

De, som stod ham nærment, adlød vel, men de øvrige, som enten slet ikke hørte hans befaling eller ikke vilde høre, jog afsted og snart udartede Potgieters plan i den vildeste flugt.

Han og et par tapre mand kjæmpede en stund en haard kamp mod zuluerne, men han indsaa snart, at de maatte trække sig tilbage, hvis de vilde undgaa døden.

Under fortsat gevær-ild, stadig forfulgt af fienden, red han da i de øvrige flygtningers spor.

Imidlertid kjæmpede ogsaa Uijs og hans folk en fortvilet kamp.

Han opdagede snart, at fortroppen var blet skilt fra den øvrige hær, og at den var indesluttet af fienden.

Han var værre faren end Potgieter, for han befandt sig i den trangeste del af dalen, hvor det næsten var umuligt at manøvrere.

Men han og hans mænd kjæmpede tappert, selv Dirk haandterede sin bøsse som en gammel veteran.

Pludselig stormede en stor afdeling sorte frem fra den høire fjeld-side.

I et nu var Josef Kruger og Francois Labuschagne, som netop havde afskudt sine geværer, gjennemborede af fiendens assegaier.

En zulu-induna hævede netop sin umhkonto for at gjennembore Dirk, da den trofaste Galant, styrtede til og kastede sig imellem zulueren og sin kjære kleinbaas og modtog isteden selv det dødelige stik.

Den gamle tjener styrtede død til jorden, men i samme øieblik gjennemborede en kugle fra Dirks gevær indunaens hjerneskalle.

Gutten skalv, og han fik taarer i øinene, da han saa den gamle, tro tjener henslængt for sine fødder.

Men nu var der ingen tid til taarer.

Det gjaldt at kjæmpe ustanselig paa liv og død.

Mindre og mindre blev ringen omkring burerne, og skjønt slagmarken var bedækket med sorte lig, kom der stadig nye zuluer, som koldblodig fortsatte kampen.

Den modige Karel Landman, som havde kjæmpet med den største

tapperhed, var med en del ledsagere blet dreven op over fjeldet, saa han havde udsigt over hele dalen.

Da han saa Potgieter og hans folk flygte, forstod han, at alt var tabt. Han opdagede, at fienden havde forladt den venstre side af fjeldet. Der var altsaa en udvei for burerne til at flygte.

Han ilede ned til Uijs og meldte:

»Kommandant, bagtroppen flygter. Ogsaa vi maa vende tilbage, ellers gaar vi alle tilgrunde. Til venstre er fjeldet ubesat af fienden, den vei maa vi tage.«

Der var ingen tid til underhandlinger.

Uijs svarede derfor:

»Bror, forsøg at gjøre de øvrige forstaaeligt, hvad der skal foretages, og slaa jer gjennem fienden. Jeg og mine folk skal forsøge at dække jer i ryggen.«

I et nu havde burerne trængt sig igjennem.

Enhver, som lykkelig var kommen ud af dalen, sporede sin hest og sprængte afsted.

Kun Uijs og et par af hans folk, til hvilke Karel Landman havde sluttet sig, trak sig langsomt tilbage for at beskytte de flygtende.

De fyrede uafladelig paa fienden, som stadig trængte mere og mere ind paa dem.

Pludselig saa Landman, at Uijs faldt sammen og bøiede sig forover. Men han rettede sig straks op og drog med fast haand en assegai ud af et dybt aabent saar.

Han var blet saaret, idet han et øieblik havde gjort holdt for at ordne noget ved sit gevær.

Netop i samme øieblik styrtede Louis Nel, som red ved siden af Uijs. Men han var straks paa fode igjen, det var kun hans hest, som var blet saaret.

»For Guds skyld, kommandant, lad mig ikke falde i hænderne paa fienden,« raabte han.

»Nei, bror, jeg vil ikke lade dig i stikken, Welzier er stærk og modig,« svarede Uijs, »den kan bære os begge. Spring op og sæt dig bagom mig.«

Men de havde ikke redet mange skridt, før Nel blev dødelig saaret af en assegai. Han strakte hænderne mod himlen og styrtede død fra hesten.

Uijs var ogsaa blet ligbleg, og blodet strømmede fra det dødelige saar.

Da hans ledsagere saa dette, tog to af dem ham mellem sig for at støtte ham.

Men den tapre voortreker vidste, at hans time var kommen. Han følte døden nærme sig. Med høi stemme kunde han endnu raabe:

»Tak, tak, men med mig er det forbi, jeg maa dø. Men I kan

endnu redde jer, hvis I hurtig kan slaa jer gjennem fienden. Stol paa Guds hjælp.«

Sørgmodige forlod de ham og drog videre.

Welzier gjorde endnu et par skridt, saa styrtede Uijs til jorden.

Da rytterne indhentede Dirk, som var redet lidt i forveien, savnede han sin far.

»Hvor er far?« raabte han angst og saa sig om.

Den døende Uijs, som fienden straks havde omringet, løftede endnu engang hodet for at faa et siste glimt af sin kjære søn.

Da gutten opdagede sin far, raabte han:

»Far, jeg vil dø med dig,« og før hans ledsagere kunde forhindre det, havde han vendt sin hest og styrtede alene ind paa fienden.

Endnu tre gange hørtes hans gevær i den trange dal. Det var alt, hvad hans kamerater kunde berette om hans og hans fars endeligt.

Intet mindesmærke reistes paa det sted, hvor de faldt.

Men de har ved sit mandige liv og sin heltemodige død reist sig selv et monument.

De vil til alle tider indtage en hædersplads i historien som to af Syd-Afrikas ædleste sønner.

XIV.

Slaget ved Endouda Kusuku.

Hvad gjorde saa englænderne ved kysten? Holdt de sit ord til burerne? Visselig.

Til fastsat tid forlod deres kompani kysten under Robert Biggars og John Canes kommando. Der deltog kun faa hvide, ikke flere end atten mand, men disse var vel kjendt med landet og de indfødtes krigsførsel.

De understøttedes imidlertid af omtrent tredive hottentotter og tre tusen kaffere, for største delen zuluer, af hvilke fire hundred bar gevær.

Makoni og Dutulu gik i spidsen med sit følge; de haabede nemlig, at de misfornøiede i zulu-impien vilde løbe over, naar de fik øie paa sine sorte brødre.

Lige efter de havde gaaet over Tugela, stødte de paa en afdeling zuluer, som var paa rekognoscering, men som hurtig trak sig tilbage.

Kommandoen fortsatte sin vei og naaede snart Endouda Kusuku.

Her stod kun et eneste regiment, da den største del af hæren, paa Dingaans befaling, havde fjernet sig fra grænsen for i paakommende tilfælde at hjælpe i kampen mod burerne.

Men da burerne nu allerede var overvundne, befandt impien sig paa tilbage-marsch for at indtage sin gamle stilling.

Endouda Kusuku laa indhyllet i graa morgentaage, da en heftig gevær-ild rettedes mod byen.

Kuglerne gjennemborede de tynde vægge i zulu-hytterne, kvinder og børn, som søgte tilflugt i disse daarligt byggede boliger dræbtes og saaredes.

Da denne gevær ild havde varet en god stund, lød befaling til fremstorming.

Med vilde krigshyl styrtede kommandoen frem mod de svage forskansninger og mødte kun liden modstand.

Skjønt de hvide søgte at forhindre unødig blods-udgydelse, saa kunde de ikke altid holde sine sorte bundsforvandte inden de rette grænser.

Disse havde af sine høvdinger saa altfor vel lært, at det at føre krig bestod i fuldstændig at udrydde fienden; og saa stak de ned hvert levende væsen, som kom i deres vei.

Makoni kjæmpede med en kraftig bygget sort fiende.

Det var Losabi, induna i det regiment, som var leiret i Endouda Kusuka.

Kampen varede en god stund, for begge var tapre krigere, som forstod at behandle sit spyd og sin assegai.

Endelig tilføiede Makoni sin modstander det dødbringende saar. Den døende strakte armen i veiret som for at søge beskyttelse, rettede de næsten brustne øine paa Makoni og mumlede i dødskampen:

»Ja ja, Makoni, med mig kan du gjøre, hvad du vil; dræb mig bare, men vogt dig, den store elefants fødder vil snart trampe dig ned.«

Kampen var forbi. Der var ingen tilbage.

Hytterne blev antændte, og snart steg der fra Endouda Kusuku en sort røgsøile op mod himlen.

Men dersom kommandoen troede, at kampen var slut for den dag, tog den feil.

Kraalen var omgivet af en høideryg, som skraanede jævnt ned.

Her havde en afdeling af zulu-impien leiret sig om natten; den var netop brudt op, da angrebet paa Endouda Kusuku fandt sted.

Den bestod af syv regimenter og var omtrent ti tusen mand stærk.

Da afdelingen naaede foden af høideryggen, saa den de tykke røgskyer fra Endouda Kusuku.

Umhlebe, der var anfører, raabte straks:

»Englænderne har overfaldt kraalen og sat ild paa. Lad os skynde os, saa vi endnu idag kan slaa fienden.«

Og zuluerne ilede afsted. Da de kom nærmere, saa de, at kraalen var taget i besiddelse af fienden.

Kvæget var allerede drevet sammen, man skulde netop til at bryde op for at sætte over Tugela.

Et rasende brøl lød fra zulu-hæren. Anførerne gik op paa den høieste haug, hvorfra de kunde overse alt. De befalede straks storm paa fienden.

Englænderne havde imidlertid opdaget de fremrykkende zuluer.

I største fart samledes de spredte mandskaber til opstilling.

De hvide og de hottentotter, som bar gevær, dannede det første geled, dækkedes saa af sine sorte forbundsfæller.

Det varede ikke længe, før zulu-hæren kastede sig over dem som en sort lavine.

Men de blev modtagne af en saa vedholdende geværsalve, at de snart gjorde en vending og trak sig tilbage, medens slagmarken var bedækket af døde og saarede.

Et øiebliks hvile, men kun et øieblik, ti impien anvendte nu den af Chaka indførte halvmaaneformige slagordning.

Men John Cane kjendte denne manøvrering. Han sendte straks Ogle afsted med en afdeling hjælpetropper for at angribe det sydvestlige hjørne, han selv tog sig af det modsatte.

Ogles afdeling drev fienden tilbage, og man jublede allerede over den let vundne seir, da de seirende af en eller anden aldrig opklaret grund, pludselig splittedes ad og flygtede til Tugela.

»Se, hvor de kan løbe,« raabte zulu-anføreren skadefro, og han kommanderede straks ny fremstormning.

Den tapre Ogle, der var for stolt til at flygte, fandt sin død efter et haardnakket forsvar.

John Cane, Biggar og Stubbs, understøttede af Makonis afdeling kastede sig over fienden.

Cane blev stukket af et spyd, som han selv trak ud, men kort tid efter fik han et spyd-stik til.

Dutulu, som stod bag ham, ilede til for at hjælpe ham, men Cane, der for smerter ikke kunde kjende sin bundsforvandte, troede, det var en fiende og fyrede sit gevær af.

Skuddet dræbte straks Dutulu. Lige efter sank Cane død om ved siden af den trofaste zuluer.

Stubbs og Biggar laa ogsaa snart døde paa slagmarken.

Straks de hvide anførere var faldne, flygtede hele kommandoen.

Den eneste mulige udvei var at komme til Tugela. Men dennes nærmeste bred bestod uheldigvis af næsten lodrette hundred fod høie fjeld-vægge.

Men her var ingen tid til betænkning.

Et svagt haab om redning foresvævede et øieblik flygtningerne, men det svandt snart, og de styrtede sig fra skrænterne ned i vandet.

Vor fortælling er her til ende. Efter seiren ved Endouda Kusuku gik zulu-impien over Tugela og drog til kysten.

De faa her tilbageblevne indflyttere lyktes det at redde sig paa en liden ø.

Herfra maatte de se paa, hvorledes alt, hvad de eiede, blev røvet eller ødelagt af zuluerne.

Kun et par nøgne mure og en rygende grushob, hvor deres fredelige hjem havde ligget.

Endnu den samme aften blev de tagne ombord af et lidet skib, som heldigvis laa for anker i havnen.

Resten af deres sorte forbundsfæller flygtede tillands, og Makoni med et par tilhængere drog til burernes leir.

Japan og Rusland i Øst-Asien.

(Efter **James Murdoch** i *North American Review*).

De siste ugers efterretninger fra Øst-Asien tegner situationen paa disse kanter med temmelig mørke farver. Det skinner med altid større tydelighed igjennem disse beretninger, at alvorlige krigerske forviklinger naar som helst kan indtræde paa grund af det forstemte forhold mellem Rusland og Japan.

For et halvt aarhundred siden viide det neppe falde noget menneske ind, at Japan virkelig for alvor skulde kunne tænke paa at binde an med Rusland. I vore dage ser man noget anderledes paa Japan. Der er neppe noget land i de tre—fire siste aartier, der — tilsyneladende ialfald — har gjennemgaaet en saa rask udvikling som dette ø-rige. Siden revolutionen i 1868 — altsaa i løbet af et tredjedels aarhundred — har dette land havt en fremskridtsudvikling saa hurtig og fuldstændig, at man ingensteds har seet dens mage. Fra at være en stat af ringe betydning, et eneboer-folk, afstængt fra Vestens kultur, er Japan pludselig blet et mægtigt land med rang som en stormagt.

Det var i 1868, at denne omvæltning fandt sted i de bestaaende forhold i Japan. En indgribende omordning af forvaltningen foregik i en fart, og europæiske institutioner har vundet indpas i alle grene af landets offentlige liv. Som afslutning paa omdannelsen blev et parlament oprettet og første gang aabnet i Kioto i 1875.

Det nye Japan var færdigt. Men det vil neppe undgaa en

opmærksom iagttager, at den moderne japanske samfunds-bygning — for en del ialfald — er tømret sammen med den samme skjødesløshed, som japaneren gjør sig skyldig i, naar han bygger sit private hus. Pælene rammes ned til underlag for tvær-bjelker og reis-værk; derpaa tømres taget paa, og sist af alt fældes væggene ind, og det hele er færdigt; det ser godt ud, men er ofte noget løst i sammenføiningen. Saaledes ogsaa med det moderne Japan. Der er sørget vel for ordenens opretholdelse, og rets-sikkerheden i landet er fortrinlig. Saa lod man resten fare og tog kraftig fat paa at skaffe landet en stærk hær og flaade. Det lykkedes til fuldkommenhed; det var det solide nationale tag, der reistes paa bygningen. Med det andet fik det gaa, som det best kunde.

Ser man nemlig lidt nærmere paa de økonomiske fremskridt, der er gjort i Japan i denne raske udviklingstid, maa det medgives, at disse paa langt nær er tilfredsstillende. Med en befolkning, der er lige saa stor som de fleste europæiske stormagters, er nationalformuen i dette land paa 45 millioner mennesker ikke synderlig større end f. eks. Hollands med en tiendedel af Japans folkemængde. Den udenrigske handel har endnu kun ringe betydning, og hvad industrien angaar saa har den vistnok paa enkelte snevrere omraader skudt en rask vækst, men den spænder ikke over ret mange grene. Overhode synes det, som om der mangler baade tilstrækkelig kapital og foretagsomhed, for at der skal komme den rette fart i tingen. Denne stagnation er et svagt punkt i Japans udvikling, som tør faa sin betydning, om det skulde trække sammen til en krig med Rusland. Denne vilde neppe være afgjort med et eller endog med to sammenstød; den kan komme til at trække ud, og dens udfald vil til syvende og sist blive et penge-spørsmaal.

For at bruge det samme billede om bygningen, saa vil det snart springe i øinene, hvor svage og lidet solide væggene og indredningen igrunden er. Tag f. eks. kommunikations-midlerne. Høilydt har der været ført klager over post- og telegraf-væsenets mangelfulde udvikling, og den sendrægtige befordring paa de japanske jernbaner med et utilstrækkeligt og tildels forældet materiel har ærgret mere end en reisende. Veiene er heller ikke de beste. Og undervisnings-væsenet er med undtagelse af de militære uddannelsesanstalter ligefrem slet.

Alt dette er jo til en vis grad forklarligt. Man maa nemlig ikke glemme stillingen i 1868. Der var umaadelig meget at indhente, mange huller at fylde, og for Japan stod det først og fremst som en bydende nødvendighed at befæste den ydre magt-stilling. Det

gjaldt at faa tag over hodet; under ly af dette kunde man altid ved leilighed fælde væggene ind. Og der er heller ingen tvil om, at det med tiden vil lykkes de japanske statsmænd at faa bragt de indre økonomiske forhold i landet op i høide med dets forsvars-kraft.

Det har ikke været smaa summer, Japan har anvendt i disse aar for at faa bragt sin krigsmagt i en saa udmærket forfatning, som den for tiden virkelig er. Siden krigen med Kina, hvor det viste sig, at japanerne allerede dengang havde sine sager i orden, har rustningerne været drevne med en kraft og iver, der utvilsomt savner sidestykke i Europa. Det er især flaaden, som er drevet op til at være i fortrinlig stand. Den er blet forøget med flere slagskibe, panserkrydsere og kystforsvars-skibe. En hel del krigsskibe er under bygning og vil blive færdige i løbet af sommeren. I krigen med Kina i 1894 havde Japan af slagskibe blot et eneste af første klasse. Nu har det fire af første klasse, hvert med en drægtighed fra 10—14,000 tons, udmærkede krigsskibe, der kan gjøre op til 19 knobs fart. Desuden har Japan to ældre panserskibe, fem store panser-krydsere, en hel del krydsere, kanonbaade og torpedobaade. Efter de flaademanøvrer, der skal afholdes udenfor kysterne i sommer, vil Japan modtage endnu en ny forsyning af krigsskibe, deriblandt fire nye slagskibe med en samlet drægtighed paa omkring 55,000 tons, et par første klasses panser-krydsere og flere torpedobaade. Af anden klasses krydsere vil tre nye allerede være anskaffede til sommeren, dels fra England, dels fra Amerika. Naar de siste skibe er indlemmede, vil Japan være i besiddelse af en krigsflaade med en samlet drægtighed af 210,000 tons. Mod denne krigsmagt kan Rusland neppe stille stort mere end tredjeparten, med mindre det beordrer mere tonnage til de øst-asiatiske farvande. Dets krigsflaade paa disse kanter overstiger for øieblikket neppe 80,000 tons.

Det mærkelige er, at ved siden af denne overordentlige udvikling af krigsflaaden har Japan samtidig kunnet afse tid og penge til en betydelig forøgelse af koffardiflaaden. I 1893 havde Japans handelsmarine en drægtighed af 150,000 tons. Siden den tid er den fordoblet 4 gange.

Hvad nu hæren angaar, saa staar denne fuldt paa høide med flaaden. Efter den nye hær-organisation kan der i krigstid stilles en styrke paa en halv million mand, hvoraf linjehæren skal udgjøre noget over 100,000 soldater.

Det vil heraf fremgaa, at Japan har været særdeles heldigt med at hvælve et tæt og stærkt tag over sin bygning. Men det har som nævnt gaaet ud over de øvrige dele af huset. Det maa dog som

helhed siges, at statens finanser har været ledede med kløgt og forsigtighed i disse aar til trods for de store udtællinger til forsvarsvæsenet. I 1887 var saaledes national-gjælden 540 millioner kroner. Syv aar senere, umiddelbart før krigen med Kina brød ud, var den gaaet ned til 490 millioner kroner. Det samme aar blev budgettet opgjort med et overskud paa 43 millioner kroner, en ganske pen beholdning at kunne ty til ved en krigs udbrud. Og ud af den samme krig trak Japan sig med en ren profit af 300 millioner kroner.

Der er dog en fare, der synes at true Japan i økonomisk henseende, og denne fare kan maaske bedre end noget andet forklare os, hvorfor regjeringen med skinsyge øine vogter paa Ruslands operationer paa Korea. Sagen er, at med Japans kolossale vækst i folkemængde — en vækst, der har beløbet sig til 33 pct. i 28 aar — er ø-riget paa vei til at overbefolkes og blir nødt til at se sig om efter nyt land. Af de 7000 kvadratmil, hvoraf Japan bestaar, er blot en syvendedel opdyrket, og noget synderligt mere er neppe dyrkbart. Med en aarlig tilvækst af 400,000 mennesker vil dette areal snart vise sig at være for knapt til at kunne brødføde en befolkning, der allerede nu er 45 millioner. Den udvidelse, landet erholdt ved erhvervelsen af Formosa, var i denne henseende ganske værdiløs. Japanerne taaler ikke det tropiske klima, men dør i hobetal af feberen.

For at undgaa faren ved en overbefolkning, maa Japan enten sætte alt ind paa at udvikle sin industri til fuldkommenhed, hvilket kan være vanskeligt nok, eller det maa skaffe sig nyt territorium paa fastlandet, hvor det store overskud af den hurtig voksende befolkning kan finde arbeide. Og det er netop paa halvøen Korea, Japan forlængst har kastet sine øine. Landet er frugtbart og frembyder i mange henseender et rigt felt for et driftigt og arbeidsomt folk. Det heder almindelig, at Koreas integritet er sikret ved magternes holdning; men det er jo en ting, man i vore dage har vænnet sig til at se paa med skeptiske øine. Ruslands optræden i Korea afgiver et godt vidnesbyrd om, hvor meget denne integritet er respekteret.

Ti ligesaa gjerne som Japan ønsker at faa fodfæste paa halvøen, ligesaa megen interesse har Rusland af at holde ø-boernes fingre fra fadet, for selv at kunne løbe af med byttet. Ti om Japan, der allerede nu holder en del af kysten ved Korea-strædet besat, ogsaa kunde faa anlagt en stærk flaade-station paa syd-kysten af halvøen, vilde det kunne beherske forbindelsen sjøværts mellem Port Arthur og

Vladivostok; og om Korea helt og holdent kom i Japans besiddelse, vilde forbindelsen mellem de to russiske stationer aldrig være sikker. Det tør saaledes være, at Korea i den nærmeste fremtid kan blive et af midtpunkterne for den almindelige interesse i Øst-Asien. Hvor hastig imidlertid den koreanske knude end strammes, kommer det, »at der sker noget«, ikke overraskende. Ti der har længe været spræng-stof nok; det er kun lunten, som fattes.

Sommeren 1895 var Japans »indflydelses-sfære« i Koreas hovedstad Seoul meget stor. Japan havde endog forstrukket Korea med et laan paa 5 millioner kroner. Paa samme tid gik der et rygte om, at Rusland tænkte paa at erhverve en havn i Østen (Port Arthur), der skulde være is-fri hele aaret rundt. Det var netop i havneerhvervelsernes tid, da magterne formelig gjorde kapløb for at beklippe Kina i kanterne; det ene hidsige snit fulgte efter det andet. Et medlem af den japanske national-forsamling forhørte sig hos den russiske repræsentant i Seoul, om der var noget i rygtet. Denne stemplede rygtet som en ret og slet skrøne, sat i omløb af den engelske presse for at skade Rusland.

Imidlertid fortsatte Rusland ufortrødent sit muldvarpe-arbeide paa Korea. I oktober 1895 blev dronningen af Korea dræbt. Det skeede straks efter at en ny mand, grev Muira, var udnævnt som Japans gesandt paa Korea. Denne var — uvist af hvilken grund — uvenlig stemt mod dronningen. Efter dronningens drab mistede Japan med en gang sin indflydelse i landet; kongen og kronprinsen tog ophold i den russiske legation, og Rusland fik meget at sige i kongerigets forvaltning. Det er naturligt nok, at dette vakte uro i Japan, saa meget mere som dette land efter hændelsen i oktober ganske uskyldig var kommet i en skjæv stilling til det koreanske kongehus. Imidlertid kom Japan og Rusland en tid efter til enighed om en konvention, der bestemte de to magters nærmere forhold til Korea, hvorved de begge forpligtede sig til at forholde sig passive. Trods forbudet i konventionen undsaa Rusland sig ikke for at sende russiske officerer til Seoul for at organisere Koreas hær; og for at faa fingre i landets finanser, ønskede det at »laane« Korea en russisk embedsmand, der skulde tjene som en slags raadgiver ved finans-forvaltningen. Nogen tid efter fik dog Japan drevet en ny konvention igjennem. Efter denne forpligter begge landes regjeringer sig til at respektere Koreas suverænitet og afstaa fra at søge at skaffe sig indflydelse paa landets styre. Dernæst indgaar Rusland paa ikke at lægge Japan hindringer i veien for den voksende udvikling af japansk industri og handel paa Korea.

Det vakte megen opsigt, at Rusland var blet saa eftergivende. Her maatte ligge noget under. Der maatte være andre punkter af mere »vital« betydning for den russiske »interesse-sfære«, der foreløbig lagde beslag paa dets udelte opmærksomhed. Og løsningen kom paa gaaden.

I oktober 1897 telegraferedes der nemlig verden rundt, at den russiske flaade var løbet ind i Port Arthur for at overvintre der. Dagen efter, at den anden konvention mellem Rusland og Japan var undertegnet, fløi rygtet rundt i Tokios gader, at Port Arthur og Ta-lien-van med omliggende distrikter ifølge en overenskomst med Kina var blet overdraget til Rusland.

I Japan var misnøien og harmen stor. Port Arthur var under krigen med Kina i 1894 blet indtaget af japanerne, en krigsbedrift, der fyldte verden med beundring. Ved freds-underhandlingerne var Japan lidet tilbøielig til at give slip paa denne havn; men *paa Ruslands indstændige anmodning* og under forsikring om, at det var i fredens interesse, føiede Japan sig. Det vilde ikke beholde havnen, naar freden stod i fare af den grund, men gav sin slagne modstander tilbage den stærkeste havn og det beste skibs-værft i Østen. Det er saaledes ikke til at undres paa, at harmen var stor i Japan. Den store masse glædede sig allerede ved tanken paa en krig med »vampyren«, og selv enkelte statsmænd syntes, at tiden nu burde være kommen. Men de ledende mænd i Tokio mistede ikke saa let hodet. De indgik en overenskomst sammen med Kina og England, hvorved Wei-ha-wei overdroges England for en lige saa lang tid, som Rusland beholdt Port Arthur.

Det er nu let at forstaa, hvorfor begivenhederne paa Korea for en tid fuldkommen blev stillet i skyggen for opnaaelsen af det store maal for Ruslands ærgjerrighed, at sikre sig en is-fri havn i disse farvande. Og Rusland har gjort alt muligt for at udnytte dette kup. Ikke mindre end 7 millioner kroner er budgetteret for næste aar for at anvendes til befæstnings-anlæg i Port Arthur og Vladivostok. Port Arthur vil sandsynligvis komme til at blive Ruslands vigtigste flaade-station med tiden, netop fordi den er isfri hele aaret rundt. Denne omstændighed er i sig selv tilstrækkelig til at forklare, hvorfor Rusland gjør saa store anstrængelser for at styrke sin Stillehavsflaade. For øieblikket staar dog denne krigs-flaade meget tilbage for Japans i styrke.

Det er klart — og samtidig ganske forklarligt — at Japan som en tak for sist ønsker at gjøre sit beste for at lægge Rusland

hindringer i veien, om det end kvier sig for at fremkalde en konflikt. I første række er det naturligvis Korea-spørsmaalet, der dikterer Japan dets anti-russiske politik. Men ved siden deraf spiller sandsynligvis ogsaa frygten for russiske told-foranstaltninger mod den unge fremspirende japanske industri i de af Rusland eventuelt anekterede provinser ogsaa en rolle. Foreløbig staar der altsaa — som vi har seet — en ganske vist stilfærdig, men ikke desto mindre forbitret kamp paa Korea. Det gjælder ogsaa for Japan om at benytte øieblikket, inden Rusland har faaet sin stilling i Mansjuriet helt sikret, og medens det endnu saa at sige har hænderne fulde med jernbaneanlæg og nye territorial-udvidelser. Japans politik paa Korea gaar derfor ud paa hverken mere eller mindre, end at skaffe sig et saadant økonomisk holdepunkt paa halvøen, at det derigjennem kan faa et sikkert fodfæste for videre gaaende planer. Derfor driver det en kolonisation i en ganske stor maalestok, derfor er det, regjeringen paa alle mulige maader søger at faa japanere til at bosætte sig paa Korea. Gjennem denne politik vil det maaske ogsaa lykkes tilslut at faa forsonet koreanerne med japanerne, hvem de fra gammel tid har været vante til at betragte som sine døds-fiender.

Rusland vil neppe vente med at forøge sine troppers antal i disse egne, til den sibiriske bane er færdig. I 1898 blev 58,000 soldater sendt derhen, hvoraf blot 20,000 er vendt tilbage. Nylig har man anslaaet Ruslands her samlede antal tropper af alle vaaben til 110,000. Ved siden heraf er der kommet en masse russiske nybyggere og jernbane-arbeidere til trakterne der omkring. Jernbanen mellem Port Arthur og Mukden er allerede færdig; det er blot de store tunnel-arbeider, der vil forhale dens fuldførelse til 1902.

Det var saaledes med god grund og efter den nøieste overveielse, at Rusland for en tid lagde arbeidet paa Korea til side og forsigtig undgik sammenstød med Japan. Nu er arbeidet optaget paany. Og den kamp, der blir ført i Korea, er neppe bare af en ren økonomisk natur. Der er desværre al anledning til at befrygte et sammenstød mellem Rusland og Japan for Koreas skyld. Russerne er saavist ikke de folk, der gaar af veien for et kup. Der har længe nok været samlet brændbart stof sammen i bunke. Det er ikke usandsynligt, at Korea kan blive det sted, hvor det første baal blir tændt.

Skadelig intellektualisme.

Det er mærkeligt, at saa faa forfattere beskjæftiger sig med en undersøgelse af den indflydelse, som de forskjellige strømninger i tiden udøver paa menneskenes karakter, deres aandelige konstitution. Hvis det er sandt, at man kan kjende træet paa dets frugter, maa jo dog en saadan undersøgelse være et udmærket, om ikke det beste middel til at paavise, hvad der er sundt eller ikke sundt i en tids-strømning. Ser menneskene først, hvordan de blir under de eller de bestemte aandelige paavirkninger, vil de med det samme ogsaa kunne se, hvorvidt disse paavirkninger er af det onde eller gode. Vistnok kan opfatningerne af, hvad der udgjør en ideal karakter, variere; men menneskenes moralske instinkter er dog saavidt overensstemmende, at de med nogenlunde samstemmighed fordømmer en karakter-skjævhed, naar den først gjøres synlig for dem, og især naar den fremvises i en potenseret form.

Et yderst interessant spørsmaal, som melder sig i denne forbindelse, er f. eks., hvilken indflydelse vor tids udprægede rationalisme eller kanske rettere intellektualisme har udøvet og udøver paa karakteren. Er denne indflydelse ublandet god? For omkring hundred aar siden faldt der med hensyn til dette spørsmaal fra Goethes pen nogle ord, hvis sandhed i vor tid blir stadig mere indlysende. Han skrev i Wilhelm Meister: »Der er meget faa, som har en stor intelligens og samtidig er tilbøielige til handling. Intelligensen udvider vor aands-horisont, men har en tendens til at svække viljen. Handling inspirerer, men har en tendens til at indskrænke aandshorisonten.« Disse ord kunde gjerne være skrevne som en profeti for vor tid. Det vilde i saa fald neppe kunne negtes, at den er gaaet i opfyldelse. Samtidig med den tiltagende intellektualisme er handlingens mænd blet færre og ikke flere. Efter en periode af intens intellektuel virksomhed maa vi opleve en næsten total mangel paa »store mænd«, d. v. s. mennesker, som med en overlegen intellektuel begavelse og aands-dannelse forener kraftigt initiativ og handlekraft. Og ikke det alene. Men vi ser næsten overalt, at de intellektuelt dannede klasser har en tendens til at holde sig fjernt fra alle reformatoriske bevægelser. Alt organiseret samfunds-arbeide med sociale, moralske eller religiøse formaal ledes som regel af folk med en forholdsvis liden intellektuel dannelse. De mennesker, som besidder de største kundskaber, den fineste intelligens, den mest om-

fattende aands-horisont, hengiver sig som oftest til en filosofisk ro og lader verden finde sig tilrette i sine vanskeligheder, saa godt den kan. De er næsten bitre, for ikke at sige foragtelige i sin kritik af sine aktivt virkende og som oftest velmenende medmenneskers arbeide. Hvad disse siste mangler af historiske kundskaber, filosofisk træning eller logisk dømmekraft, blottes skaanselsløst; men skjønt de beklager disse mangler, falder det dem aldrig ind at styrte sig ind paa handlingens arena for at rette paa dem. De bruger sjelden sin trænede intelligens som en aktivt drivende kraft i fremskridtsbevægelsernes tjeneste.

Der er en voksende tendens til at skille tænkning fra handling. Naar man betænker alle de forandringer i meninger og anskuelser, hvori vor tids intellektuelle virksomhed resulterer, er det forbausende at lægge mærke til, i hvor ringe grad disse forandrede meninger og anskuelser giver sig udtryk i ydre handlinger og resultater. Man kan være kommen til den anskuelse, at en bestemt lære er sand; men man føler sig ingenlunde derfor opfordret til at forene sig med dem, som forsvarer denne lære. Eller man kan tilhøre en kirke, hvis lære man for længe siden fuldstændig har opgivet; men man anser sig ingenlunde af den grund forpligtet til at træde ud af vedkommende kirke. At trække konsekvenserne af sine anskuelser, at arbeide for den praktiske virkeliggjørelse af de ideer, man tror paa, er noget, som de fint dannede intelligente mennesker helst overlader til folk med en mere indskrænket intelligens, men med større begeistring.

Det er ikke min mening her at behandle intellektualismens indflydelse paa karakteren fra alle sider. Heller ikke er det min mening at rette noget angreb paa intellektualismen som saadan. Dette vilde jo ogsaa være særlig malplaceret i vort land, hvor vi snarere har for lidet end for meget af den. Det er ikke intellektualismen i og for sig, som fortjener dadel, men snarere det motiv, der driver den. Naar vor tids intellektualisme frembringer en saadan handle-slaphed, saa er grunden ikke minst den, at man gjennem sin intellektuelle beskjæftigelse ikke saa meget søger sandhed som nydelse. Man søger kun intellektuelle farvespil for at hengive sig til dem i nydende beskuelse. Man søger ikke virkeligt aandeligt lys for at indrette sit liv derefter. Hvis motivet var en ærlig og alvorlig sandheds-søgen, vilde den intellektuelle beskjæftigelse vække nye pligtfølelser, som igjen vilde sætte frugt i handling og virksomhed. Men saa længe motivet kun er en intellektuel nydelses-lyst, blir den intellektuelle beskjæftigelse ufrugtbar. Den suger til sig kraft, som ellers vilde

have udladet sig i handling, og det ydre liv blir gaaende i det vanemæssige gamle spor til trods for alle de kundskaber og ideer, hvormed det indre liv er blet beriget.

Det er derfor som oftest med en hemmelig følelse af skam og samvittigheds-nag, at vi læser om mennesker, som i intellektuel henseende kan regnes blandt de ypperste, men som alligevel besidder karakter-kraft nok til at bringe sit liv i overensstemmelse med sine overbevisninger. Blandt de fremragende personligheder i vor tid er der ingen, som appellerer stærkere til vor beundring og agtelse end de, som i liv og handling beviser, at drivkraften i al deres intellektuelle virksomhed er en ærlig søgen efter sandheden og en uafviselig trang til at gjøre den til en levende kraft i sit liv. Vi føler os slagne af de moralske kampe, som disse mennesker har gjennemgaaet, naar nye overbevisninger har udviklet sig hos dem, og de ofre, som de har bragt for disse overbevisningers skyld. Saadanne moralske kampe har saa vanskeligt for at opstaa hos os andre, af den simple grund at der sjelden udvikler sig virkelige overbevisninger hos os til trods for en betragtelig læsning og tænkning. Netop fordi vi gjennem vor intellektuelle beskjæftigelse kun tilfredsstiller en nydelses-trang, faar ideerne aldrig noget virkeligt tag paa os. Vi nyder ideerne paa afstand, som man nyder en pragtfuld udsigt eller et smukt maleri, og følgen heraf er en intellektuel karakterløshed og ubestemthed, som forbauser dem, der i meninger og overbevisninger ser hellige ting. Aands-horisonten udvides; men ideernes moralske magt aftager. Toleransen blir større, men den fulde hengivelse mindre. Man sympatiserer lidt med alt uden at ofre sig helt for noget.

Denne intellektualismens mangel paa moralsk rygrad ligger ogsaa for en stor del til grund for vor tids skepticisme og materialisme. Naar man lægger mindre vægt paa sandheden end den intellektuelle nydelse, kommer man snart til at tænke, som om den ene livsanskuelse kan være ligesaa god som den anden, og saa blir resultatet, at man adopterer de anskuelser og meninger, som stiller de minste fordringer til ens moralske karakter-styrke og giver lidenskaberne, nydelses-sygen eller de individuelle idiosynkrasier det frieste spillerum. Der behøver slet ikke i saadanne tilfælde at være en bevidst intellektuel uærlighed tilstede. Processen kan gaa ganske ubevidst for sig. Ønsket er jo saa ofte tankens far, og alle mennesker har tilbøielighed til at benytte sin intelligens som advokat for sine lidenskaber eller fordomme. Fuld intellektuel ærlighed forudsætter en selv-overvindelse, som ikke finder sted, uden at man ledes af et fuldstændig uegennyttigt motiv.

Ved intellektuelle selv-bedrag kan der saaledes fremkomme en vis overensstemmelse mellem lære og liv. Man stemmer sin livsanskuelse ned til det mere eller mindre lave moralske nivaa, hvorpaa man selv staar. Men karakteren skades maaske oftere ved den uoverensstemmelse mellem lære og liv, som nydelses-intellektualismen frembringer. I regelen tænker og føler intellektuelt interesserede mennesker forbausende korrekt. Men der er et svælg befæstet mellem deres tanker og følelser paa den ene side og deres handlinger paa den anden. Bøger, foredrag, prækener vækker ophøiede følelser og ideer hos dem, men naar der tilbyder sig en leilighed til at omsætte disse følelser og ideer i handling, gaar den upaaagtet forbi. Vi kan fuldt ud anerkjende sandhed intellektuelt, vi kan endog leve i nydende beskuelse af den; men naar den præsenterer sig i form af en pligt, viger vi af veien for den. De karakterer, som paa denne maade frembringes, ligner smukt arrangerede scene-landskaber paa et teater. Trærne ser frodige ud; men de vokser ikke. Belysningen er blændende; men den har ikke sol-lysets liv-givende kraft. Man bevæger sig i en malet og kunstig arrangeret herlighed, hvorfra man kommer ud i en gold og tom virkelighed.

Den voksende tendens til at skille tænkning fra handling er en farlig ting. Den kan hidføre en karakterløshed, som vil give hele vor civilisation et moralsk knæk. Sandheden er ikke alene til beskuelse, men ogsaa til virkeliggjørelse, og enhver, som ser en sandhed og undlader at efterkomme dens krav, tager skade paa sin sjæl. Et liv i ensidig intellektuel nydelse frembringer til sist en følelse, hvori overmæthed og hunger paa en underlig maade er blandet sammen. Hjernen er overmæt af al den intellektuelle kost, hvormed den er blet fyldt; men hjerte og samvittighed hungrer efter at se nogle af hjernens utallige ideer omsat i moralske anstrengelser. Den febrilsk arbeidende intelligens misforstaar imidlertid denne hunger og søger paa en gang at tilfredsstille og kvæle den ved stadig mere læsning, stadig flere intellektuelle stimulans-midler. Men dette gjør kun modsætningen endnu mere skrigende. En nagende følelse af utilfredshed og tomhed melder sig oftere og oftere; man væmmes ved bøger, som man før har nydt i fulde drag, og ideer, hvoraf man før følte sig inspireret, antager en drømmeagtig uvirkelighed for en. Alt blir usikkert og vaklende. Straffen for en ensidig nydelses-intellektualisme blir saaledes ofte den, at det, som man nyder, smuldrer hen og opløser sig under selve nydelsen, saa man blir staaende igjen endnu tommere og fattigere end før.

Richard Eriksen.

Concorde-pladsen, deputeret-kamret i baggrunden.

Paris.

Vi skal her meddele nogle karakteristiske billeder fra verdens-udstillingens stad og forsøge at give en rask og oversigtlig skildring af dens væsen som by. Ganske naturlig melder sig da straks det spørsmaal: hvorfor gjælder Paris for byernes dronning? verdens egentlige hovedstad? hvorfor heder det, at den som ikke har været i Paris, endnu ikke kjender Europa? Ja, nordboer, englændere og amerikanere reiser jo til Paris for at slaa penge ihjæl paa forlystelser og indkjøb af modevarer. Kunstnere allevegne fra drager did for at studere. Men dette er jo ikke nok til at skabe en verdens-hovedstad. Omvendt kan det ikke siges, at Paris danner verdens magt-centrum. Men to gange har dette været tilfælde: Ludvig den fjortende og Napoleon den store — ja, den lille med — var hver i sin tid den saakaldte stor-politiks uomtvistelige ledere. Og dog, hverken gjorde Filip den anden Madrid, eller Bismarck Berlin til verdens centrer.

Ingen tager alligevel feil af svaret; et enkelt ord indeholder forklaringen paa den fortryllelse, som ligger i navnet Paris — ordet: *smag*. Dette ord igjen forklares paa mange maader; men det er sagen, at hvad man saa vælger for en forklaring, den svarer altid til indbegrebet af Paris' væsen. En by er som et levende menneske: den har sit fysionomi og sine manerer, den har sin aand og sit livssyn. Paris i menneske-lignelse er den fine og aandfulde dame med sikker tæft for, hvad der klæder og ikke klæder. Af naturen udstyret med de beste betingelser, et deiligt landskab omkring en bugtet elv med frodige aasdrag til alle hold; og svøbt i en dragt

med enkelt og greit snit, som giver stil og ynde uden at være maiet til med unødig pynt. Slig er det indtryk, straks meddeler. De som har hjemme der, føler sig med stolthed hjemme der; den fremmede kjender sig fra første færd tiltalt af det trygge og ligefremme ved stadens ydre — allerede paa tærskelen faar man fornemmelsen af at være traadt ind til et gjennem dannet væsen, hos hvem agtelsen for tradition og trangen til at gjøre den moderne udvikling med virker i den beste forstaaelse med hinanden.

I en stor runding breder byen sig paa begge bredder af Seinen, hvor denne bugter sig dvask nordvest-over efter at have slugt den betydelige biflod Marne. Midt inde i byen danner den dorske flod en stor holme, som ligger der fortøiet lig et stort skib med broer til begge kanter. Denne holme, hvor allerede Cæsar fandt en borg og en liden by, bærer stadens ærværdigste og høitideligste institutioner, hovedsæderne for dens gudstjeneste, dens sygepleie, dens retspleie og dens ordensværn. Ved det øvre hjørne løfter Notre Dame-katedralen sit vældige taarn-par. Til høire fremover strækker sig Hotel Dieu-hospitalet sine svære murvægge. Foran dette har politi-myndighederne sin central-bygning, og forrest fylder Justis-paladset holmen tværs over med sin vældige borg, hvortil det vidunderlig skjønne Hellige Kapel slutter sig. Justis-paladset var i middelalderen kongernes slot, indtil Karl den femte flyttede over til Louvre paa flodens nordre bred skraas over for holmens spidse vest-hjørne. Paa samme bred, men tværs over for holmens øst-hjørne kneiser Raadhuset i sin fornyede skikkelse, paa samme tomt hvor kommunarderne i 1871 sprængte det gamle i luften. Lidt oppe i byen mellem Raadhuset og Louvre ligger Torv-hallernes uhyre kompleks, hvorfra stadens folk henter den mad, som landet bringer ind til salgs der. De bygninger, som her er nævnt, udgjør det midt-parti, hvorfra byen straaler ud til alle kanter som en organisme, der samtidig røber den systematiske regelmæssighed og den rigt skiftende uregelmæssighed i anlægget, som netop forlener Paris fremfor nogen anden verdensby med den charme, der beror paa et utvungent samspil af harmoni og vilkaarlighed. Takket være denne lykkelige omstændighed ved arrangementet af sit grundrids, har Paris ingen døde punkter. Byen som helhed er et kunstværk fyldt af sjæl.

Lad os forsøge at danne os et helheds-indtryk af dette kjæmpekunstværk. Som rimeligt er, lader det sig ingensteds fra overskue under et. Byen huser halv-tredje millioner mennesker, altsaa en halv million flere end hele Norges rige. Den dækker med sin bebyggelse en flade paa omtrent 80 kvadrat-kilometer og maaler fra nord til syd

omtrent 8 kilometer, fra øst til vest omtrent 11 kilometer. Lad os da tænke os, at vi befinder os i en luft-ballon ret ovenover holmen. Under os flyder da Seine-floden i en mægtig bue fra sydøst op omkring holmen og videre mod nordvest og vest, indtil den svinger ud af byen igjen mod sydvest. Den brede aare parterer saaledes staden i to ulige store halv-dele, hvoraf den nordre i øst og vest krummer sig ud over den rette akse-linje, som skulde skjære byen

Raadhuset,
en fest-aften, præsidenten kommer.

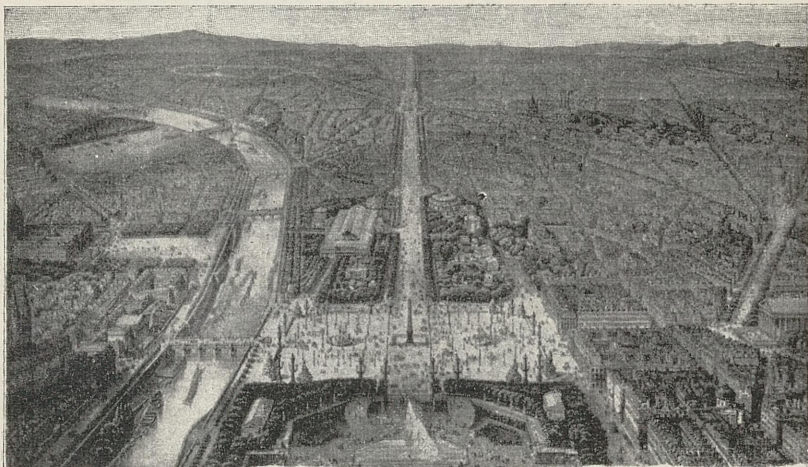
midtefter paa langs. Fra vort høie stade vilde vi alligevel finde denne længde-akse tydelig afmærket; dens midt-parti bestaar af Louvre og Raadhuset. Fra Louvre aabner sig i ret linje mod nordvest et bredt bælte af grønt: Tuileri-haven, Concorde-pladsen og Champs Elysées op til Triumf-buen paa Stjerne-pladsen. Fra Raadhuset løber en travl gade mod sydøst til Bastilje-pladsen og videre til Nationens plads med det herlige monument forestillende »republikens triumf«. Lodret paa denne mærke-linje fra holmens midte udgaar mod nordøst Sebastopol-bulevarden, og mod sydvest indover den venstre bred

St. Michel-bulevarden. Som et uhyre kors skjærer disse to akselinjer byens flade sønder i fire kvadranter, som indfattes af den voldring, der snor sig rundt staden og gjør den til verdens største fæstning. Indenfor denne yderste grænse-ring afmærker sig i bebyggelsen minst to indvendige ringe af brede færsels-aarer, det indre og det ydre bulevard-bælte: det indre snoende sig i en aflang runding med Concorde-pladsen i vest og Bastilje-pladsen i øst som laase, det ydre svingende gjennem Stjerne-pladsen i vest og Nationens plads i øst. Det inderste bælte er hoved-aaren for den flotte verdens bevægelser, medens under-klassen tumler sig paa den ydre ring-bane. Mellem de to bulevard-ringe samt fra den indre ind i mod centrum skjærer andre store færsels-aarer med passende mellem-rum paa kryds og tværs. Det hele danner et greit og oversigtligt system, men fattes den stive regelrethed, som vilde gjøre det til en kjedelig geometrisk figur — i lighed med den Nye Verdens moderne million-byer, hvis grundrids er linjeret op af tørre ingeniør-hjerner efter model af et dambræt. Det systematiske ved Paris er en levende organismes ligevægtige anordning af lemmer og ledemod.

Denne organismes store puls-aare er Seinen, der aarligaars bærer minst femten millioner tons varer til og fra staden, eller vel halvten af den samlede varemængde, som fragtes paa samtlige landets floder. Denne flod-trafik gjør Paris til Frankriges største havnestad, med en ud- og indførsel svarende til fjerdedelen af alle landets sjøhavne. Lægtere paa op til tusen tons bugseres op og ned mellem Paris og Havre ved Seinens udløb; ja, selv med London staar dette Paris i direkte forbindelse, endda det ligger 230 kilometer fra havet. Seinen vrimler af store vare-pramme og af smaa vævre passager-dampere, »fluerne« som de kaldes. Henimod tredive broer forener de to flodbredder, der overalt er indrammede af svære mur-kanter med frodige træ-rader indenfor. Naar man har passeret holmen og Louvres prægtige slots-vægge, og befinder sig ret ud for Concorde-pladsen med de to herlige fontæner og Luksor-obelisken, har man tværs over til venstre Deputeret-kamrets græske gavl med de tolv korintiske søiler. I det fjerne bag dette flammer Invalide-domens forgyldte kuppel, der hvælver sig over Napoleons grav. Langt fremme til venstre kneiser Eiffel-taarnets himmel-høie knipling-spir, og tværs over til høire løfter sig fra en liden høide Trocadero-paladsets to slanke minareter. Man damper videre mellem disse majestætiske værker af moderne bygge-kunst og glider mod sydvest ud af stadens enemærker, for at svinge forbi landsbyen Sevres med den berømte porcellænsfabrik, hvor floden bøier nordover forbi det herlige Saint Cloud med

den vidunderlige park. Til høire har man nu Boulogne-skogen, som fylder land-tungen udenfor by-muren bag Stjerne-pladsen. Videre krummer Seinen sig mellem landsbyer eller forstæder, med Mont Valériens fæstning-kronede grønne fjeld-kol til venstre, helt nordenom byen til den lille by St. Denis med konge-gravene, hvor floden atter for en tid svinger udover mod vest. I den varme aarstid er dette bugtede parti af floden tumle-pladsen for lystige robaade med unge mennesker, som hengiver sig til nydelsen af det deilige landskabs sommer-pragt.

Men lad os tage paa land og streife lidt om i den fjerding af staden, som vi nu har omseilet. Louvre er et værdigt udgangs-

Tuileri=haven, Concorde=pladsen og Champs Elysées.

punkt. Kongeborg er det forlængst ophørt at være; dets afløser i denne egenskab, nabo-slottet Tuilerierne udslettede kommunarderne for stedse. I Louvre har nu blot de kongelige kunst- og old-samlinger til huse; men de har ogsaa en værdi som kun de færreste lignende institutioner. At blive hjemme der og vinde fortrolighed til det vigtigste af alt det sjeldne der, tager maaneder, ja aar. Den majestætiske bygning selv er af den franske renæssance-kunsts betydeligste mindesmærker; Frans den første og Katarina af Medici lod reise de ældste fløie, Ludvig den fjortende og de to Napoleoner fuldendte værket. I den vældige forgaard, paa Karusel-pladsen har den tredje republik reist sin grundlægger Gambetta et vældigt monument tværs over for Napoleon den stores triumfbue. Fra denne begynder det herlige kjæmpe-anlæg, Tuileri-haven, som strækker sig

ud mod Concorde-pladsen. Fortsætter man ret frem mellem dennes fontæner og monumenter, har man den brede allé-gade Champs Elysées ret foran sig, stigende langsomt op mod den fjerne kjæmpe-triumfbue paa Stjerne-pladsen, hvorfra en af de udstraalende avenyer sænker sig stille ad Boulogne-skogen til. Vender man sig derimod fra Concorde-pladsen til høire op mod staden, aabner Rue Royale (Konge-gaden) sig mellem to værdige paladser ret op imod Madeleine-kirkens græske tempel-bygning. Naar man saa staar ved den mægtige trappe foran templet, har man til høire bulevarden, den egentlige pariser-bulevard, som fører op til Opera-pladsen og videre mellem luksus-butiker, restauranter og teatre gjennem det flotteste

Udenfor en bulevard=kafe.

strøg af verdens flotteste hovedstad. Lette vogne suser afsted i en evig vrimmel, og langs fortaugene streifer de glade lediggjængeres skare forbi de flokke af andre lediggjængere, som hviler ud rundt smaa-bordene paa selve gaden under kaféernes solseil. Disse bulevard-mennesker, som man gjerne regner for de typiske parisere, er for en væsentlig del netop ikke indfødte; selvfølgelig bor der nok af indfødte leddiggjængere i million-byen, men man maa huske, at Paris stadig har tusener af gjæster paa besøg, som bare kommer did for at søge adspredelse. Fra det herlige Opera-hus, vistnok det mest vellykkede bygværk af moderne oprindelse — det kostede da ogsaa 25 millioner kroner — fører to brede gader indover mod centrum: Rue de la Paix (Fredens gade) med sine glitrende juveler-butiker

forbi Vendome-søilen ad Tuileri-haven til og Avenue de l'Opéra med sine kunsthandlere og silke-forretninger ned mod Louvre; for enden af denne aveny ligger Théâtre Français (som nylig brændte) i hjørnet af Palais Royals storslagne kompleks; skraas over for teatret ligger den gamle Café de la Régence, hvor nordboerne strømmer hen for at læse nordiske blade. Søger man fra teatret ret op til Bulevarden igjen ad Richelieu-gaden, træffer man til høire National-biblioteket, hvor tre millioner bind staar til den lærde besøgers tjeneste. Ikke langt fra biblioteket ligger Børsen, atter et bygværk i græsk stil. Baner man sig fra Opera-strøget vei videre op ad byen, støder man

Søndag i Vincennes-skogen.

om en stund paa det ydre bulevard-bælte og befinder sig nu paa grænsen af kunstner-kvarteret Montmartre, der strækker sig opad en høide, paa hvis top den nybyggede kjæmpe-kirke Sacré-Coeur løfter sin brede kuppel. Fra kirke-trappen er der en vid udsigt over staden.

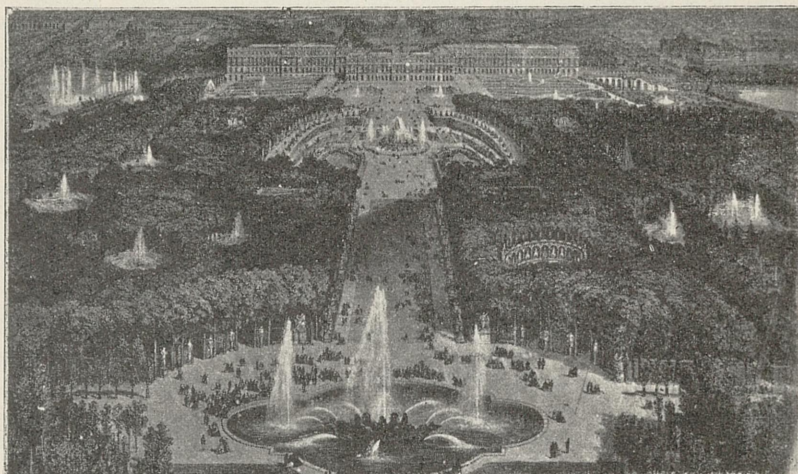
Fortsætter man derimod langs Bulevarden østover, passeres først byens tvær-akses, Sebastopol-bulevardens skjæringspunkt mellem de to gamle port-buer, St. Denis-porten og St. Martin-porten; dernæst kommer man over Republikens plads, hvorfra det indre bulevard-bælte svinger nedover ad Bastilje-pladsen til, medens en aveny fortsætter i samme østlige retning helt frem til byens hoved-kirkegaard, det berømte Père Lachaise. Her er man ude ved voldene paa denne kant. Nord for kirkegaarden breder sig arbeider-kvarteret Belleville med den skjønne park Buttes Chaumont, som Napoleon den tredjes

berømte stadsingeniør Hausmann tryllede frem paa en øde fjeldknaus med stenbrud og pukstens-dynger omkring. Mod sydøst helt udenfor voldene henimod Marne-floden har man den vide Vincennes-skog med sine vakre indsjøer og sit gamle slot, et yndet søndags-tilhold for de østlige bydeles befolkning.

Fra Bastilje-pladsen fører en retlinjet gade ind over gjennem det gammeldags byggede kvarter forbi Raadhusets og Louvres bagsider helt frem til Concorde-pladsen. Det er den travle Rivoli-gade, som maaler sine fire kilometer i ret linje. Søger man fra Bastilje-pladsen ad en kort bulevard ned til floden, har man tværs over paa den venstre bred den Botaniske Have med dens drivhuse og menageri. Vi iler videre ind over byen paa venstre bred og befinder os snart i det berømte Latiner-kvarter, hvis hoved-aare er St. Michel-bulevarden. Paa toppen af det høide-drag, som bærer denne bydel, rager Pantheons skjønne kuppel høit tilveirs som centrum for det lærde kvarters utallige videnskabelige instituter, hvoriblandt det egentlige universitet, Sorbonne er at betragte som moderen. St. Michel-bulevarden, med sit ofte støiende studenter-liv, stryger forbi den prægtige Luxembourg-have med det ærværdige slot, hvor senatet holder sine møder, og med det lille moderne kunst-museum. I Latiner-kvarterets indre hjørne skraas over for Louvre, ligger Akademiets kuppel-bygning og Kunst-skolen. Mellem denne og Invalide-domen har flere af ministerierne sine lokaler i strøget omkring Deputeret-kamret. Vestenom Invalide-domen ligger Krigs-skolens uhyre bygnings-kompleks ved den indre ende af den umaadelige eksercer-plads, Mars-marken, der til daglig ligger aaben helt frem til floden ved Eiffeltaarnet, men hvor nu som tidligere verdens-udstillingens hoved-afdeling er anbragt. Det vilde tage for megen plads, om vi her skulde gjøre rede for alle de lærde institutioner og store hospitaler, som ligger strøet hen over det vide terræn mellem Krigs-skolen i vest og den Botaniske Have i øst; længst bag, ved det ydre bulevard-bælte finder man Pasteur-institutet, det moderneste og nu til dags mest berømte af dem alle.

Har vi nu taget et overblik over selve verdens-byen, bør vi ikke glemme det mest franske af alle de anlæg, som hører med til Frankriges hovedstad: Ludvig den fjortendes Versailles. Rigtignok maa vi søge dette et stykke udenfor byen, oppe i landet bag landsbyen Sèvres, men Paris uden Versailles er ikke det hele Paris. Vort billede viser baade slottet og haven med de kolossale vandspring i fuld gang. Det koster 6—7000 kroner at lade vandværket fungere; dette sker derfor bare hver fjerde søndag i sommer-maanederne, og da bare i 20 minuter ved fem-tiden, da uhyre folke-skarer

indfinder sig for at betragte det sjeldne skue. Slottet er nu væsentlig et historisk malerigaleri, hvor de franske hærføreres bedrifter er forevigede. Midtpartiet ud imod haven optages af Ludvig den fjortendes 73 meter lange speil-sal. I parkens udkant ligger de to smaa Trianonslotte, hvor madame Maintenon og Marie Antoinette yndede at bo i landlig fred. Ifjor blev et par sale indrettede til et revolutions-museum, der skal indeholde mange særdeles interessante sager. Praktisk anvendelse har det kolossale anlæg ikke længere; det skulde da være man regnede de timer, deputeret-kamret og senatet holder fælles møde til valg af ny præsident for republiken. Men som et vel bevaret

Versailles.

kjæmpe-monument over en hel kultur-epoke hævder Versailles en ganske enestaaende rang blandt de seværdigheder, en pariser-reisende maa tage med.

Gjennem beskuelsen af Versailles kommer man til slut helt til klarhed over, hvad der gjør Paris til verdens egentlige hovedstad. Det gaar op for en, at denne by er i sig selv et eneste helt kunstværk, skabt af enkelte vældige viljer, som foruden at være handlingens mænd har sat sin stolthed i at bygge sig en værdig residens. Siden Frans den førstes dage har alle franske herskere arbeidet paa fuldendelsen af dette kunstværk. Tilbage til druidernes oldtid kan byens historie forfølges; den gjemmer minder fra cæsarernes tid, fra merovingers, karolingers og kapetingers middelalder har den herlige bygværker staaende i fuld glans. Men renæssancens bevidst arrange-

rende aand er det, som har skabt byen, slig som den nu ter sig. Og da saa den moderne tid kom med sine krav til lyse og brede færdsels-aarer, var Napoleon den tredje ialfald i dette stykke saa meget af et hersker-geni, at han vovede at lade en enkelt fantasi skalte og valte med sin hovedstads ombygning; Hausmann hed mesteren, som skar bulevard-bælterne til og gav byen dens moderne præg — uden at rokke ved det nedarvede. Hvad dette enkelt-viljernes styre har udrettet til udvikling af det grundtræk ved byens væsen, som vi sammenfattede i ordet smag, det forstaar man først, naar man staar ansigt til ansigt dermed og sammenligner, hvad man her ser ved første øiekast, med det man kjender hvor som helst andensteds fra. Og man aner sammenhængen mellem dette smagens stadige tyranni i arrangementet af byens ydre og den stærke sans for skjønhed, der aabenbarer sig som et særkjende for den befolkning, som er født og opvokset i byen. I denne parisernes saa at sige medfødte skjønheds-trang stikker nemlig til syvende og sist den magt, Paris eier over den ganske verdens tænkemaade. Det er som smagens herskerinde, verden bøier sig for Paris.

Frygten for sygehuset.

(Efter prof. dr. Joseph Brandt i *Deutsche Revue*).

Frygten for sygehuset har altid som et arveligt symptom behersket menneskene.

Vil man undersøge aarsagerne hertil, maa man nærmere betragte vore nuværende sygehuses oprindelse og udvikling samt sygepleien i disse til forskjellige tider.

De første sygepleie-steder var vistnok telte, der fornemlig i krigstid reistes bag slag-rækkerne. De herhen transporterede saaredes pleie bestod fremfor alt i at give dem styrkende vin, trække pilene ud af legemet og siden forbinde saarene. Dette foretoges snart af professionelle læger, snart af krigerne selv. Paa et billede i den indre bundflade af en drikkeskaal, der findes i Berlins museum (Sosias skaal), ser vi Achilles ifærd med at forbinde Patroklos' arm efter at have fjernet pilen. Af dette saar vilde Patroklos nutildags ikke være død, da vore skud-vaaben er giftfri og vore hænder holdes rene under læge-behandlingen. Denne foretoges ogsaa ofte af kvinder, der fra gammel tid af har været berømte for sit gift-blanderi og sin lægekyndighed.

Imidlertid var det ikke krigene i og for sig, som truede menneskeslægtens tilværelse og gjorde syge-anstalter nødvendige for at opretholde stammen, men andre saavel ved krig som paa anden maade foraarsagede onder, der som en løbe-ild forplantede sig fra individ til individ, og som ødelagde millioner af menneskeliv, ja i kort tid endog tilintetgjorde hele folkeslag! Det var nemlig de frygtelige epidemier eller folke-sygdomme, som spedalskhed, pest, kolera og den sorte død; under tidligere tiders mangelfulde sanitære forhold øvede disse landeplager et langt større ødelæggelsens hærværk end nutildags. Hvilke strenge forholdsregler disse gjorde nødvendige, lærer kulturhistorien os paa filosofiens, religionens og lægekunstens omraade, hvilke discipliner fra gammel tid af stod i den inderligste forbindelse med hverandre.

Den buddhistiske religions sætninger: »Overvind dig, og øv medlidenhed og barmhjertighed for at opretholde og forvandle de levende væsener,« den homeriske gudelære, at »al dyd beror paa maadehold,« og Kristi ord: »Elsk din næste som dig selv« — hvad er dette andet end store aanders natur-filosofiske lære-sætninger, øste af hin faste og evige natur-lov, efter hvilken det hele organiske liv bestaar i tendensen til at opretholde det enkelte individ i det heles interesse? Moses, skaberen af de strenge leve-regler, fører sit folk i 40 aar gjennem ørkenen ikke blot for at aabenbare guds-ordet for det, men for samtidig ogsaa at befri det for den spedalske syge. Saaledes opstod i de haardt lidendes død det nye liv for stammen. I denne henseende ser vi i det senere Judæa indretninger opstaa, der ligesom kan gjælde for prototyp for vore nuværende sygehuse.

»Og saa længe mærket er paa ham, skal han være uren, bo alene, og hans bolig skal være udenfor leiren« (3. Mose-bog, 13. kap.) var jo hos de gamle jøder en læge- og politi-forordning, som endog deres syge konge Usia maattet underkaste sig, idet han tilbragte resten af sit liv i en anstalt for spedalske (2. Krøn. 26). En konge fik i det minste tag over hode, folket kun jordhuler langt borte, foran hvilke man satte maden og drikken. Mennesket er skabt for samfundsliv, og neppe kunde vel noget ryste en dybere end udelukkelsen fra dette samfund paa grund af en smitsom og for ham desuden haabløs sygdom!

Langt bedre forhold viser der sig i denne henseende i det gamle Indien. Under kong Asoka's regjering (død 226 før Kr.) opstaar alle slags humanitære anstalter, blandt hvilke sygehuse — efter nutidens begreber — saavel for mennesker som dyr optræder for første gang i verdens-historien. At de syge i disse anstalter behandledes paa

human og fagmæssig maade af de af staten ansatte læger og pleiere, derfor borger deres strengt religiøse moral-love og deres høit udviklede lægekunst. Her drives det medicinske studium med dybt alvor af folk af de høiere kaster under devisen: »Fromhed, menneske-kjærlighed, uegennyttighed,« og hvilken høi vægt man derhos lagde paa kirurgien, beviser den sætning: »en i kirurgien ukyndig læge ligner en fugl med blot én vinge,« end videre udførelsen af plastiske operationer, sten-snittet, de ydre og indre inkarcerationer (tarm-lukninger), svære operationer, hvormed vi først i nyere tid atter vover os i kast.

Omtrent paa samme tid udviklede der sig et virksomt liv i den aleksandrinske skole, i hvilken orientens aand bragtes i harmoni med Grækenlands, og hvor oldtidens største aandelige værk skabtes ved udviklingen af alle discipliner. Hvad det medicinske studium angaar, maa det særlig mærkes, at her Hippokrates' rent empiriske medicin antager en mer videnskabelig karakter ved Herophilos og Erasistratos som grundlæggerne af menneskets anatomi og fysiologi. Herophilos beskrev calamus scriptorius i hjernens fjerde ventrikel, end videre glas-legemet, aare-hinden og net-hinden i øiet og kjendte ligesom Erasistratos lympe-karrene. Til disse studier bødes den beste anledning ved den ægyptiske skik at balsamere ligene, dernæst ved overladelsen af forbrydere til vivisektioner. Men naaede end den medicinske videnskab herigjennem til store resultater, saa blev paa den anden side lægfolk ved efterretningen om, at man i disse videnskabs-haller aabnede mave, bryst og hode i levende legemer, dybt betagen af rædsel, der forplantede sig fra slægt til slægt og endnu den dag i dag spiller i folkets fantasi.

Den medicinske videnskab inden den aleksandrinske skole, der med afvekslende blomstrings- og forfalds-perioder holdt sig i 900 aar, forplantede sig efter mange lærdes fordrivelse fra Aleksandria omkring aar 140 f. Kr. ogsaa til Rom, hvor den i begyndelsen dreves efter Epikurs atomistiske lære af græske læger, af hvilke Asklepiades og Themison var de mest fremragende. Strenge diæt-regler, forbundet med aktiv og passiv gymnastik, danner hovedtrækkene i disse lægers terapi. Forøvrigt viser Asklepiades ogsaa i speciel retning sin dygtighed ved opfindelsen af luftrør-snittet. Høist interessant er det at se, hvorledes allerede den gang tanken var oppe om en levende smitte (mikro-organismer) som aarsag til malaria-feberen, en anskuelse, som vi finder udtalt hos de gamle forfattere Varro og Columella. Denne anskuelse rokkede den herskende astrologiske mystik, efter hvilken de epidemiske sygdomme hovedsagelig skulde opstaa under indflydelse af solen, maanen og stjernerne, og førte til de bekjendte

hygieniske indretninger i godt ventilerede land-huse, hvorved en epidemi paa Korkyra snart blev stanset.

Sygehuse, d. v. s. saakaldte »valetudinaria«, som rige romere havde indrettet til opholdssted for sine syge slaver, omtales først af Cornelius Aulus Celsus ved begyndelsen af vor tidsregning. At de stolte romere med afsky holdt sig borte fra saadanne syge-anstalter, hvor slaverne behandledes af rent pekuniær interesse fra eiernes side, er lige saa vist, som at denne afsky har holdt sig i folket lige til den dag idag.

Hvad der mest bidrog til oprettelsen af sygehuse, var kristendommen. Laa motiverne hertil i første række i næste-kjærligheden, som Kristi lære prækede for menneskeheden, dernæst i den medlidenhed, som vaktes ved hedningernes gruopvækkende tilintetgjørelse af de kristne, saa blev senere fanatismen, der førte til de ødelæggende korstog, den hovedsagelige drivfjær. Da nemlig i det første, endnu fattige kristen-forbund næste-kjærlighedens gjerninger fremfor alt øvedes af kvinder, foranstaltede disse senere oprettelsen af saavel mandlige som kvindelige ordener, der havde gjort sig til livs-opgave at pleie syge og hjælpe trængende. I rigere mon skeede dette, efter at kristendommen havde faaet fastere fodfæste og var kommet i besiddelse af de hedenske tempel-skatte, der gjorde stiftelser for trængende af enhver art mulige. En af de ældste af disse var den hellige Basilius' anstalt, grundlagt omkring aar 370 i Cæsarea i Kappadokien; disse sygehuse havde ansatte læger og pleiere og var ogsaa herberger for fremmede og asyler for faldne piger. Det første hospital i Rom oprettedes omkring aar 400 af den hellige Fabiola; efter dette fulgte i de følgende to aarhundreder mange andre i forskjellige byer i Italien, senere i England og Tyskland. Berømt var det i 10. aarhundred af keiser Aleksis den 1. i Konstantinopel grundlagte orphanotropheum (waisenhus), der kunde optage over 10,000 trængende, i hvis pleie endog Aleksis' datter Anna Comnena deltog.

Antallet af disse anstalter forøgedes hovedsagelig ved korstogene, der medførte udbredelsen af folke-sygdommene.

Ligesom hos de gamle folk lægekunsten er forenet med den religiøse kultus saavel som med krigs-haandværket, saaledes gjenfinder vi det samme i kristendommen. Hvor der er templer, der er ogsaa klostre, hvor der er klostre, der er sygehuse, helbredelses-anstalter, overalt paa de veie, der fører pilgrime og krigere til den hellige grav.

Det tempel, kloster og sygehus, som kjøbmænd fra Amalfi i aaret 1048 byggede i det Hellige Land, overtoges af den hellige

Benedikts munke, som derved lagde grunden til den første geistlige orden i Jerusalem, den saakaldte St. Johannes' orden. Hvad denne virkede i humanitær henseende, beviser et hospital i Jerusalem, hvor i begyndelsen af 12. aarhundred 8 læger ydede 2000 syge lægehjælp. Herom vidner end yderligere de 4000 Johanniterordens-huse, der allerede i det 13. aarhundred var oprettede i alle kristne lande.

Overflod fører til overmod, og dette forstyrrer de gode sæder. Under den rigdom, som ordenen lidt efter lidt opnaaede, overlod den syge-pleien til tjenere og tabte derved sit kald af syne. Og da prioren Raymund Puy i aaret 1118 til valgsproget: »armod, kyskhed og lydighed« ogsaa knyttede bekjæmpelsen af anderledes troende og derved belemrede det geistlige hverv med et verdsligt, fik svælgeri. og nydelses-syge indpas i riddernes vilde kriger-liv, og dermed var det ogsaa snart forbi med den gode aand. Meget barmhjertigheds-arbeide ydede de noget yngre ordener, den Tyske og Lazarus-riddernes, den første i kampen mod de raa, hedenske sæder, den siste i kampen mod spedalskheden. Imidlertid kom ogsaa disse ordener i forfald, efter at de, blændede af rigdom og magt, lidt efter lidt havde tabt kraften til at øve sin ædle virksomhed.

Det 16. aarhundreds bevægede liv, staalsat som det blev i lærdommens kamp mod troen, udvidende den første, belysende den anden, skabte i humanitær som i videnskabelig henseende reformer, der overtraf alt tidligere af denne art.

Den velsignelsesrigeste stiftelse var den, der i aaret 1536 grundedes af Juan de Dios (Johann von Gott) i de barmhjertige brødres orden i Granada. Gjennem denne orden opstod senere i alle kristelige lande de utallige pleie-anstalter, der, afpassede efter de forskjellige menneske-sygdomme og tillige svarende til kulturens fremskridt, har holdt sig lige til den dag idag. Af saadanne maa særlig nævnes de barmhjertige søstres orden, stiftet i aaret 1627 i Paris af den hellige Vincents Paul, endvidere den hellige Elisabeth af Thüringens orden; i protestantiske lande det af Amalia Sieveking i Hamburg stiftede diakonisse-søsterskab.

Hvorledes stillede nu læge-videnskaben sig til denne næste-kjærlighed?

Ligesom læge-kunsten i det gamle Grækenland forplantede sig videre paa den ene side i Asklepios-templernes præste-slægter, paa den anden side blandt de verdslige læger, saaledes var ogsaa det samme tilfælde i kristendommens første tid til langt ind i middelalderen. Medens de kristne præster behandlede de syge i sine klosterrum, gjorde de verdslige læger dette paa sine sædvanlige vandrings-

tog. Hvorledes nu de første greb sagen an, derom giver historien os ingen positive data; men at de syge af repræsentanter for en religion, hvis motiv ligger i troen paa den overjordiske lyksalighed, ikke behandles paa fagmæssig maade, kan vi saa meget mere tænke os, som jo denne religions dogmer stod fiendtlig lige over for naturkundskaben!

Hvad nu de verdslige lægers virkekreds angaar, saa var den fra meget gammel tid af delt i en videnskabelig-dogmatisk og en empirisk-praktisk. I den første bevægede sig mænd (lægfolk og tillige præster), der fornemmelig havde uddannet sig i Aleksandrias natur-filosofiske skole og hovedsagelig udviklede sin virksomhed paa den saakaldte indre medicins omraade, og det efter den lære, som Hippokrates havde bragt i videnskabelig form for grækerne, Galen for romerne og Avicenna for araberne. Den siste, inden hvilken hovedsagelig kirurgien dyrkedes, repræsenteredes af et læge-laug, der savnede den almindelige dannelse. Men trods siste omstændighed udøvede disse folk en rig virksomhed, der kom læge-videnskaben og dens praktiske anvendelse til gode. Det har derfor sin fulde berettigelse, hvad en af de største kirurger i nyeste tid har udtalt, nemlig, »at den gamle kirurgi viser sig i sin fulde glans først i nutidens lys«.

Den livligere forbindelse mellem Østen og Vesten ved handel og krige udviklede hos folket trangen til høiere dannelse; verdslige og kristelige fyrster blev grebne, og ved deres indflydelse opstod af de tidligere gymnasier og lægmands-skoler de ældste universiteter, hvor studiet af naturen og lægekunsten fandt lettere indgang, saaledes i 9. aarhundred i Salerno, i 13de i Paris, Neapel, Messina, Bologna, Padua, Pavia og Salamanca. Et mægtigt fremstød fik lægekunsten ved gjenoplivelsen af de anatomiske studier, der af den verdslige øvrighed befaledes indført, af den geistlige (pavelige) hist og her tillodes. Efter den aleksandrinske skoles anatomer Herophilos og Erasistratos var der hengaaet halvandet tusen aar, før Mondino, professor i Bologna, i aaret 1326 udgav sin rigtignok endnu meget ufuldstændige anatomi, baseret paa sektion af nogle menneske-lig. Materialet til dette studium leverede henrettede forbrydere, kirkegaarde og sygehuse. I disse midler til en ny grundig udvikling af lægekunsten laa nu atter motiver til frygten for sygehusene, der først i nyere tid begynder at svinde som følge af en anden frygt, nemlig frygten for »uden sektion muligens at blive levende begravet«.

Som allerede omtalt, var det det 16. aarhundred, at den hele

videnskab blev besjælet af en ny aand. Efter at allerede i det 15. aarhundred reformationen og bogtrykkerkunsten havde spredt middelalderens mørke og hævet det aandelige liv til større klarhed, udbredtes det samme hurtigt ved mænd som Kopernikus, Kepler, Galilei, senere Descartes og Newton, medicinerne Vesal, Harvey og Aselli ved de epokegjørende opdagelser i fysik og fysiologi.

Ved hyppigere anatomering af menneske-lig gav Vesal anatomien en reellere form, Harvey udvidede den ved en nøiere beskrivelse af blod-omløbet, Aselli ved en mere indgaaende analyse af lymfekar-systemet. Universiteternes antal forøgedes, hvorved den nye viden skab blev mange menneskers fælles gode.

Men der klæbede endnu store mangler ved syge-husene. I Hotel Dieu, hvor der var plads for 1200 senge, befandt der sig endnu i det 18de aarhundred 4000 syge, saa meget ofte en død, to døende og en syg til laa sammen i én seng. Sygepleien, der besørgedes af nonner, som neppe fulgte lægernes forskrift, var saa slet, at mange syge døde af sult og smuds, men de fleste af den fordærvede luft. Den engelske læge dr. Pringle var en af de første, der ligesom grækeren Hippokrates, romerne Varro og Columella i ren luft saa den sande helsebod, idet han 1752 ikke blot skrev: »jo mere frisk luft, des mindre fare,« men ogsaa blandt forskjellige sanitære forbedringer hovedsagelig fik indført en hensigtsmæssig sygehus-ventilation. Imidlertid foregik der i de engelske sygehuse mangt og meget af saa inhuman art, at frygten for disse kun var altfor berettiget. Den afskyelige skik i Bethlehem-hospitalet (grundlagt 1553) at vise de til murene lænkede, halvnøgne syge for publikum mod en entré af 1 shilling, ophørte først i aaret 1770. Masser af mennesker gik tilgrunde ved forraadnelse, hvad der gav stødet til Lister's antiseptiske saar-behandling, en af de mest velgjørende opdagelser i det 19. aarhundred.

Fredrik den store oprettede mange syge- og invalid-huse, men de var saa slette og stinkende, at hver syg, som kom ind, allerede ansaa sig for død. Hans opfordring til lægerne: »skaf mig ikke mange krøblinger,« samt hans befaling, »at gjøre det af med saarede, der efter helbredelsen ikke mere duer til tjenesten,« beviser kun altfor meget, hvorledes alt godt i tænkesæt og følelse kun langsomt og altid paa det ondes side maa bane sig vei.

Aarsagerne til, at saa mange mennesker gik tilgrunde, laa imidlertid ikke alene i sygehusenes slethed, men ogsaa i, at man sædvanlig blot optog folk, som var den visse død nær. Lægekunsten var ogsaa i den grad mangelfuld, at der kunde udvikle sig teorier, der ikke

førte til de syges helbredelse, men til deres død. Man erindre blot det 18. aarhundreds krasis-lære, der varede lige til anden halvdel af det 19. aarhundred, og som førte til, at det, som er det vigtigste for livets opretholdelse, blodet, i alle optænkelige sygdomme bortødsledes ved utallige aareladninger. Alt dette kunde blot undgaaes, efter at et dybere syn paa vort liv og omgivelse havde beriget videnskaben. Dette skeede, da Malpighi i det 17. aarhundred begrundede den mikroskopiske anatomi, Priestley i det 18. opdagede surstoffet og Lavoisier lærte, at lungernes funktion bestaar i surstoffets forbrænding til kulsyre. Nu antog man — og det med rette —, at ogsaa andre gaser kunde finde vei til blodet gjennem vore lunger, til skade eller gavn for sundheden. I siste øiemed opstod da ved slutten af forrige aarhundred inhalations-anstalter for lunge-syge, der i vor tid har faaet mange forbedringer. Af størst betydning var dette fremskridt ved opfindelsen af bedøvelse i 1846; dernæst den opdagelse, at der i luften som i alt, hvad der omgiver os, findes de minste levende organismer, som baner sig vei gjennem de fysiologiske og endnu mere gjennem kunstige, tilfældige aabninger i vort legeme og ofte bestemmer vor død. Pest, kolera, difteri, skarlagensfeber, tuberkulose o. s. v., alle disse sygdomme er gjenstand for en kamp, som vi paa liv og død kjæmper med mikro-organismerne. At beskytte menneskeheden mod denne kamp eller føre den sund ud deraf, har nutidens videnskab i forening med kristendommens næste-kjærlighed allerede naaet i rigt mon. Af tidligere forpestede anstalter, der var skabte mere til død end til liv, opstod de nuværende paladser, hvor vore syge medmennesker, afsondrede fra de friske, faar den humaneste pleie, om de end ikke altid kan helbredes.

Et folke-teater.

(Efter Edith Sellers i *Contemporary Review*).

Berlin har et virkeligt folke-teater, og det et folke-teater, som ikke blot kan undvære stats-understøttelse og private subsidier, men som endog betaler renter af den kapital, som er ofret paa det! Rigtignok er et umaadeligt fond af begavelse, forretnings-talent og arbeids-kraft nedlagt i dette foretagende, men at det trods alle vanskeligheder er lykkedes, burde anspore kraftig til efterligning. Naar alt kommer til alt, har vi kanske altfor liden tillid til folkets eller de

saakaldte »brede lags« evne til at bære et literært eller kunstnerisk foretagende. »Interesserne« kan blive ligesaa store blandt de fattige som blandt de rige, og hvad man endnu ikke tilstrækkelig har lært at skatte, er værdien af de fattiges talrige skillinger sammenlignet med de riges færre dalere.

I den her gjengivne artikel redegjør den engelske forfatterinde udførlig for, hvorledes Berlins folke-teater, »*Schiller-teatret*« er blet til og virker. Dets skaber og direktør er den energiske og begavede dr. Løwenfeld, der har været professor ved universitetet i Breslau og udgiver af det bekjendte tidsskrift »*Nord und Süd*«. For omkring ni aar siden fremlagde han sin teater-plan for publikum og begyndte at gjøre propaganda for den; men han mødte kun ringe sympati. Luften var fuld af planer til massernes opdragelse; men hovedvægten blev lagt paa aften-skoler, arbeider-akademier og lignende. Lige over for denne tendens hævdede dr. Løwenfeld, at det er taabeligt at forsømme den underholdende for den mere anstrengende folke-opdragelse. Hvis en arbeider, som er udslidt efter dagens anstrengelser, skal lære noget, vil dette snarere kunne ske i et teater, hvor der appelleres til hans øine og øren, end i skole-værelset og forelæsnings-salen, hvor det fordres, at han skal tænke. Og hvis han er altfor træt til at lære noget, er der intet, som virker mere forfriskende paa hans sjæl og legeme end sund morskab og underholdning.

I dr. Løwenfelds øine er teatret intet blot og bart fornøielses-sted. Ikke saa at forstaa, at han foragter fornøielser. Det er tvertimod en af hans tros-artikler, at menneskene vilde være langt mere venlige og humane mod hinanden, hvis de havde mere af sund fornøielse og mindre af haardt arbeide. Men han mener, at et teater først og fremst er eller bør være et rekreations-sted, d. v. s. et sted, hvor man ikke blot morer sig, men hvor slumrende evner vækkes, hvor indbildnings-kraften anspores, hvor følelsens strenge anslaaes, hvor man bringes til at le og græde — kort sagt et sted, hvor man humaniseres, *menneskelig-gjøres*. Det skal være en skole, hvor man hæves ud over en indsnevrende klassebevidsthed, lærer at forstaa livets forskjellige faser og bibringes sympati for sin næste. Men ingen trænger mere til denne skole end de brede lag, arbeiderne og den lavere middelstand. Det er derfor intet vigtigere led i folke-opdragelsen, mener dr. Løwenfeld, end at aabne teatrets porte paa vid væg for de ubemidlede og gjøre et jevnlig teater-besøg muligt for dem.

Dr. Løwenfeld var utrættelig i at fremhæve dette, og han lod det ikke blive med bare ord. I løbet af nogle maaneder havde

han en detaljeret plan færdig for et folke-teater i Berlin. Lige fra begyndelsen af holdt han fast paa det princip, at foretagendet skulde bære sig selv. Han viste, at det vilde være overilet at regne paa frivillige bidrag, og han nærede intet som helst haab om, at staten vilde træde støttende til. Stats-hjælp stod desuden ikke for ham som noget eftertragtelses-værdigt, fordi stats-hjælp vilde medføre stats-indblanding, og han vilde først og fremst have frie hænder. Omkostningerne ved teatrets virksomhed og renterne af den i teatret anbragte kapital maatte derfor bestrides udelukkende ved billet-salg. Og dog maatte billet-priserne være saa smaa, at selv de fattige kunde betale dem. Der maatte være pladse og det bekvemme pladse at faa for 50 pfennige (45 øre). Men dr. Løwenfeld var efter megen og grundig overveielse kommen til det resultat at de fleste mænd og kvinder af folket ikke kan afse mere end 50 pf. til en aftens fornøielse. Erfaring har senere lært ham, at selv 50 pf. er for meget for mange, og der er nu gode pladse at faa i hans teater for 25 pf. Men da han først formulerede sin plan, satte han billet-priserne til 1 mark (90 øre) og 75 pf. (65 øre) for de beste parket- og loge-pladse, og til 50 pf. (45 øre) for alle øvrige pladse. At drive et teater med saadanne priser syntes ligefrem galskab, især da dr. Løwenfeld bestemt fordrede, at forestillingerne skulde staa paa høide med, hvad der præsteredes i Berlins beste teatre, at alle stykker skulde gives en omhyggelig kunstnerisk iscenesætning, og at skuespillerne skulde være talentfulde og vel uddannede.

Planen blev derfor modtaget med hoved-rysten. Men dr. Løwenfeld lod sig ikke afskrække. Han fik tre af Berlins mest indflydelsesrige mænd til at bistaa sig og arbeidede med deres hjælp utrættelig for virkelig-gjørelsen af sin plan. Efter hans beregning udkrævedes der en arbeids-kapital af minst 150,000 mark, før foretagendet kunde sættes i gang, og han forsøgte at tilveiebringe denne sum ved udstedelse af 300 aktier à kr. 500. Men aktie-tegningen vilde ikke gaa. Der rettedes en kraftig appel til byens rigmænd; men skjønt denne appel var undertegnet af høit anseede mænd, resulterede den dog kun i tegning af 40,000 mark. Mere opnaaedes ved en appel til de klasser, der som regel har mere intelligens end penge — professorer, kunstnere, literater o. s. v.; ti heraf resulterede en aktie-tegning af ikke mindre end 60,000 kroner. Men mere var det umuligt at opnaa. Alle teater-komiteens anstrengelser for at faa tegnet de resterende 50,000 var forgjæves, og tilslut stod man over for de alternativ enten at opgive planen eller ogsaa forsøge at realisere den med de 100,000.

Dr. Løwenfeld overveiede nøie alle grunde for og imod og kom til det resultat, at foretagendet *kunde* iverksættes med 100,000, og at det derfor *maatte* iverksættes. Han vidste, at det vilde blive et evigt plunder for at faa begge ender til at mødes, og at han ved hvert skridt vilde føle penge-mangelen som en klamp om foden; men han var ikke den mand, som vilde give op, efter at han havde lagt sin haand paa plogen. Schiller-teatret, et centralt beliggende bekjendt teater, blev leiet, og der blev sammenkaldt et aktionær-møde, som valgte dr. Løwenfeld og dr. Küster (præsident for folke-underholdnings-foreningen) til direktører. Desuden nedsattes en tilsyns-komite. Dr. Løwenfeld beregnede, at de aarlige omkostninger ved teatrets drift vilde være 324,000 mark. Der trængtes altsaa en indtægt af 900 mark daglig i 360 af aarets dage. Og den fandtes i Schiller-teatret kun 1200 pladse, hvoraf de aller beste ikke skulde koste mere end 1 mark! Intet under, at flere indviede begyndte at tale om taabelig-heden af at tro paa mirakler. Men Løwenfeld vidste, hvad han vilde gjøre. Forestillinger skulde gives 360 aftener af aarets 365, og des-uden skulde eftermiddags-forestillinger gives hver onsdag og søndag. Forudsat, at alle billetter solgtes til hver eneste aften-forestilling — 400 billetter til 1 mark, 400 til 75 pf. og 400 til 50 pf. — vilde man altsaa i aarets løb faa ind de 324,000 mark. Og hvis man desuden fik fuldt hus til alle eftermiddags-forestillingerne hver onsdag og søndag efter en ensartet billetpris af 50 pf., vilde man faa et over-skud af over 60,000 mark. Men hvorledes skaffe fuldt hus bestandig, det var knuden! Dr. Løwenfeld tvilede ikke et øieblik paa, at folk vilde komme; men hvad han frygtede mest var, at de ikke vilde komme regelmæssigt. Og hvis man den ene aften skulde blive nødt til at sende hundreder bort uden billet, medens man den anden aften maatte spille for tomme bænke, vilde man være lige nær. Problemet var altsaa at skaffe teatret en regelmæssig kundekreds, og løsningen af dette problem voldte Løwenfeld et haardt arbeide. Men ogsaa denne vanskelighed var han mand for overvinde. Han satte sig i forbindelse med alle Berlins arbeider- eller haandverker-foreninger og holdt her vækkende foredrag om den dramatiske kunsts indflydelse paa det nationale liv og fremskridt. Efter at han paa denne maade havde vakt interessen tillive, grundede han under disse foreningers medvirkning en teater-union, som forpligter alle sine medlemmer til at gaa i Schiller-teatret eller betale for en plads der minst en gang hver fjortende dag. For at bevæge folk til at melde sig ind i denne union, lod han kun unionens medlemmer faa billetter til de billige priser af

1 mark, 75 pf. og 50 pf. medens ikke-medlemmer maatte betale 10 à 20 pf. mere.

Denne teater-union er maaske det mest interessante ved Schiller-teatrets organisation. Den staar naturligvis aaben for al verden. Alt, hvad man har at gjøre for at blive medlem, er at kjøbe en liden bog, som indeholder 6 teater-billetter. Hvis man saa ønsker, kan man gjerne betale afdragsvis for bogen, og man har fuld frihed til at give den bort eller sælge den. Hver billet i bogen har en bestemt dato, og mellem hver dato er der lagt et mellemrum af 14 dage. Hvis f. eks. den første billet gjælder for lørdag den 8. januar, gjælder den næste billet for lørdag den 22. januar og den derefter følgende for lørdag 5. februar o. s. v. Eiermanden vil saaledes kunne gaa i teatret anden hver lørdag. Naar han har benyttet bogen, kan han naturligvis, om han vil, forandre dagen; ti som regel kjøber folk ikke bare en bog, men den ene bog efter den anden og blir saaledes regulære teater-abonnenter, som har pladse reserveret for sig hele aaret rundt. Allerede før teatret aabnedes, havde 6000 medlemmer meldt sig ind i teater-unionen, og dr. Løwenfeld kunde saaledes gjøre sikker regning paa minst 400 teater-besøgende for hver aften.

Imidlertid arbeidedes der af al kraft med det vordende teaters skuespiller-personale. Med sine begrænsede penge-midler kunde dr. Løwenfeld naturligvis ikke engagere »stjerner«. Men det var heller ikke hans maal. Han maatte nøie sig med et forholdsvis uerfarent personale. Men han vidste, at kunde han blot finde et godt materiale, selv om det var aldrig saa raat, skulde det nok lykkes ham at gjøre noget ud af det ved taalmodigt og haardt arbeide.

Til slut var alle forberedelser trufne, og den 30. august 1894 gaves første-forestillingen. Huset var overfyldt. Ti hele Berlin var interesseret for udfaldet af dr. Løwenfelds dristige eksperiment. Mange af Løwenfelds venner gik imidlertid modløse til denne forestilling. Det forekom dem nemlig som en udfordring, at han aabnede teatret med opførelsen af Schillers store og vanskelige drama »Røverne«. Men allerede efter første akt maatte de mest kjølige kritikere med-give, at valget ikke havde været dumdristigt. Iscenesætningen var maaske mindre overdaadig end i de øvrige Berliner-teatre; men den var udmærket i sin art, og hvad spillet angik, viste det sig at holde maal med de beste traditioner. Publikums bifald var begeistret, og avisernes kritik enstemmig rosende.

Men Løwenfeld havde ikke tid til at hvile længe paa sine laurbær. Af hensyn til sin regulære kunde-kreds turde han ikke leve længe paa et og samme stykke. Den 2. september opførte han under stort

bifald Ernst von Wildenbruchs »Der Menonit« og 14 dage senere von Mosers »Veilchenfresser«. Ikke mindre end 37 forskjellige skuespil opførtes i løbet af det første aar, og alle fik en helt igjennem smuk og værdig fremførelse. Man begyndte at ymte om, at Løwenfeld styrtede sit teater i bundløs gjæld, og saaledes maatte det ogsaa se ud for udenforstaaende. Ti verden vidste naturligvis intet om Løwenfelds besparelses-kneb. Ved selv at arbeide for ti indsparede han betydelige lønnings-udgifter, og ved sin enestaaende forretnings-kløgt formaaede han at gjøre de forskjellige skuespils fremførelse latterlig billig. »Wallensteins« opførelse kostede ham rigtignok 10,800 kr.; men paa den anden side kunde han opføre »Brand« for kun 720 kr. Alligevel var det under den haardeste kamp, at Løwenfeld formaaede at holde teatret gaaende i de første tolv maaneder, og det var med en vis stolthed at direktørerne i sin første aars-rapport kunde forkynde, at teatret bar sig selv og ikke havde nogen som helst gjæld. Rigtignok kunde ingen rente betales af den i teatret anbragte kapital; men alt tydede paa, at ogsaa dette med tiden vilde kunne gjøres. For nærværende betaler teatret sine aktionærer det høieste udbytte som aktie-selskabets statuter tillader dem at modtage, nemlig 5 pct. Det øvrige overskud gaar til forbedringer af teatret. I det hele er Schiller-teatrets finansielle stilling nu saa god, at dets direktører fra tid til anden kan give gratis-forestillinger. Billet-uddelingen til disse foregaar gjennem byens borgermester. Af og til indbydes ogsaa 1200 folkeskole-børn til en eftermiddags-forestilling.

I intet teater i Berlin finder man et mere interessant publikum end i Schiller-teatret. Hvidhaarede professorer sidder her ved siden af folkeskole-lærere, simple haandværkere ved siden af smarte unge kontorister, og drosche-kuske ved siden af stats-embedsmænd. Og alle har de sine hustruer, søstre eller damer med sig. Fabrik-piger, sy-piger og tjeneste-piger sees i flokkevis især om søndagene. Der er umiskjendelige tegn paa fattigdom, men altid den ærbare, respektable fattigdom. De fleste hilser paa hinanden og tilbringer mellemakterne i hyggelig samtale. Ti takket være teater-unionen finder abonnenterne sig ved hvert teater-besøg omgivne af de samme personer, hvilket begunstiger stiftelsen af bekjendtskaber. Schiller-teatret er paa denne maade faktisk blet et socialt rendez-vous for folk, som ingen saloner har at mødes i.

Kina-problemet.

Siden Taiping-opstanden, som herjede Kina i aarene 1851—64, og som maatte undertrykkes ved hjælp af britiske og franske tropper, har »det himmelske rige« ikke seet en saa omfattende revolutionær bevægelse som bokser-oprøret. Der er imidlertid en væsentlig forskjel mellem disse to bevægelser. Medens Taiping-opstanden var rettet mod mandsju-dynastiet, der endnu staar for de rene kinesere som et fremmed dynasti, er bokser-oprøret udelukkende rettet mod de kristne, d. e. europæerne og amerikanerne. Og mandsju-dynastiet er saa langt fra at møde bokserne med modstand, at det tvertimod efter haanden mere og mere aabenlyst har allieret sig med dem. Saa vel enke-keiserinden som alle Kinas reaktionære mandariner gjør nu fælles sag med de horder, som drager myrdende og brændende gjennem landet og paa denne maade udøser sit had mod de paatrængende »fremmede djævle«.

Bokser-bevægelsen synes saaledes at skulde antage karakteren af en national friheds-krig, og hvis man vil være retfærdig, maa man indrømme, at kineserne i denne sin kamp har krav paa lidt af den samme sympati, som i saa rigeligt mon er blet burerne til del. Det er ialfald forklarligt, at de er forargede over den maade, hvorpaa deres land er blet behandlet af magterne og føler sig opfordrede til om muligt at afryste fremmed-aaget. Ingen negter, at kinesernes hovmodige foragt overfor alt fremmed er sneversynt, og at boksernes fremfærd med de hvide er raa og brutal. Men er der da intet sneversynt i europæernes behandling af Kinas ældgamle religion og kultur, intet brutalt i magternes stadige land-forpagtninger og øvrige politiske anmasselser? Naar alt kommer til alt, er den paatrængende missionsvirksomhed, som de kristne nationer underholder i Kina, ligesaa sneversynt som kinesernes fremmed-fiendtlige eksklusivitet. Hvad Kina trænger er ikke Vestens religion, men dens kundskaher. Hvis oplysningen blev ligesaa stor i Kina som i Europa, vilde den ganske vist efter haanden bortskjære alle overtroiske udvækster paa landets egen religion, og hvad der efter dette blev tilbage — en lutret buddhisme — vilde minst ligesaa let, om ikke lettere end kristendommen lade sig forene med en høi kultur. Hvad den sammenlignende religions-videnskab har lært os om Østens store religioner, burde nu have bibragt os tolerance og agtelse for dem, ligesom vi forlanger tolerance og agtelse for vor egen religion. Tror nogen,

at vi fuldstændig roligt vilde se paa, at buddhisterne drev en ligesaa paatrængende missions-virksomhed i Europa som vi i Kina? Man skal lægge mærke til, at det først og fremst er missionærerne, som er gjenstand for boksernes had, og det er maaske ikke for meget sagt, at det er missionærerne, som bærer den væsentligste skyld for oprøret. Ti det er dem, som stikker det fremmede og nye lige op i næsen paa den konservative og uvidende mængde, og da deres angreb gjælder selve religionen, der naturligvis staar for den almindelige kineser som det mest ukrænkelige af alt, er det ikke underligt, at folkets lidenskaber bringes i kog. Hvis de kristne istedenfor at missionere for sin religion udelukkende havde lagt an paa en udbredelse af de vesterlandske kundskaber og da særlig blandt landets høiere lag, vilde de visselig have havt langt større held med sig og kunnet udrette langt mere godt for landet. Af artikelen om »Reformbevægelsen i Kina« i forrige hefte af *Kringsjaa* vil man ogsaa se, at et selskab, som væsentlig har arbeidet i denne retning, har havt en forbausende fremgang.

Og nu magternes politik. Har den været overensstemmende med kristendommens og civilisationens fordringer? De har fundet en syg og tilsyneladende døende mand ved veikanten; men hvorledes har de behandlet ham? Har de gydt olje og vin i hans saar og søgt at gjengive ham styrke og sundhed? Paa ingen maade. De har omkredset ham som hungrige gribbe, der kun venter paa dødens indtræden, for at kunne dele liget mellem sig; de har allerede glefset til sig store kjødstykker af hans legeme, og de har truffet indbyrdes overenskomster, for at de, naar tiden kommer, skal kunne dele byttet uden at hakke øinene ud paa hinanden. Nu har den døende pludselig reist sig paa benene og slaar om sig, saa godt han kan, for at holde de hungrige rovdyr fra livet. Hvorover gribbene naturligvis føler sig yderst irriterede. De ser sig pludselig ansigt til ansigt med et nyt problem. Før var problemet, hvorledes de skulde blive forligte om byttets deling. Nu er problemet, hvorledes de skal faa manden til at fortsætte med at dø i fred og ro.

Men fra billede til virkelighed. Magterne har i Kina optraadt altfor meget som erobrere og altfor lidet som opdragere. Dette er ialfald en anklage, som en med forholdene saa vel bekjendt mand som den tidligere tyske gesandt i Peking, M. v. Brandt, udslynger mod dem. Det havde været magternes opgave at overbevise kineserne om nytten og nødvendigheden af kommercielle, økonomiske og politiske reformer, at gjøre dem personlig og pekuniært interesserede for disse reformers gjennemførelse. Paa denne maade vilde

de have udført den barmhjertige samaritans tjeneste. Kina vilde muligens have frisknet til, og vi vilde i Østen have faaet et nyt og større Japan. Men magternes politik har gaaet ud paa at aabne Kina til trods for og ikke ved hjælp af kineserne. Alt, hvad magterne har opnaaet, har de opnaaet ved tvang — tvungne land-forpagtninger, tvungne jernbane-koncessioner og tvungne grube-koncessioner. Men her melder sig det vigtige spørsmaal, om et rige som Kina med dets 400 millioner indbyggere virkelig lader sig aabne for Vestens handel og industri ved tvang. Et er ialfald sikkert, og det er, at den hidtil befulgte fremgangsmaade umulig kan føre til maalet. Jo mere paatrængende magterne blir, jo flere indrømmelser de tiltvinger sig, desto mere vil forbitrelsen blandt kineserne stige. Saadanne oprør som bokser-oprøret vil blive hyppigere og intensere, og saa længe den kinesiske regjering enten ikke kan eller ikke vil undertrykke dem, vil de gjøre al kommerciel og industriel virksomhed i Kina umulig. For magterne vil disse oprør være en kilde til uhyre vanskeligheder og omkostninger, store kapital-værdier vil blive ødelagt, og sist men ikke minst: det europæiske publikum vil afskrækkes fra at anbringe sine penge i kinesiske foretagender. Ti hovedbetingelsen for, at en saadan kapital-anbringelse kan finde sted, maa dog vel være den, at vedkommende kapitalister føler sig sikre paa, at fabriker, jernbaner og gruber ikke naar som helst kan blive ødelagt af myrdende og herjende horder. Hvis magterne vil fortsætte paa den betraadte vei — tvangs-veien, vil de derfor antagelig blive nødt til at skride til Kinas deling. De vil blive nødt til at tage hver sin interesse-sfære og besætte den med det til ordenens opretholdelse fornødne antal soldater. Men vil en saadan okkupation være saa let at udføre, og vil den lønne sig? Dette er et spørsmaal, som mange i kinesiske forholde vel bevandrede personer besvarer med nei. Den kinesiske race er bekjendt for sin konservatisme og stivnakkethed. Den har ikke let for at komme i bevægelse; men kommer den først i bevægelse, giver den sig ikke saa let. Saa længe kineseren faar lov til at arbeide i sin landsby, omgivet af sine fædres grave, uden at forstyrres af fremmede soldater, missionærer eller ingeniører, indser han ikke, hvorfor han skal gaa ud af sit vante veie. Men dersom de fremmede nedsætter sig lige for hans øine, dersom de snur op og ned paa alt omkring ham, vil han røre paa sig og det paa en for de fremmede høist ubehagelig maade. Skulde derfor stormagterne forsøge at regjere Kina med den »pansrede næve« d. v. s. med en personlig og for alle kinesere synlig magt-udfoldelse, vil de finde sig ansigt til ansigt med en modstand saa halsstarrig, at det vilde koste

altfor store anstrengelser og altfor mange penge at overvinde den. Kineserne er som bekjendt mestere i organisationen af hemmelige selskaber, og en direkte europæisk okkupation af deres land vilde føre til dannelsen af hemmelige fremmed-fiendtlige selskaber, som paa grund af folkets sympati vilde opnaa en uhyre magt. De vilde paalægge befolkningen skatte og paa denne maade tilveiebringe uhyre summer. De vilde forstaa at skaffe sig rifler og ammunition, og enhver landsby eller by, som ikke understøttede dem, vilde blive plyndret og herjet. Hvis aaben krig ikke konvenerede dem, vilde de kun behøve at udstede sine ordre, og alle fremmede vilde blive boykottede paa den utaaleligste maade. Europæere og amerikanere vilde finde det umuligt at faa tjener-hjælp eller mad uden ved hjælp af væbnet magt. Enhver kineser, som vovede at sælge dem et spand melk eller et stykke vildt, vilde blive strengt mulkteret og straffet. Hvis »de fremmede djævle« besatte en by, vilde der straks vise sig mystiske kinesiske plakater paa murene og husvæggene indeholdende opfordringer til beboerne om at myrde dem, negte dem mad eller forgifte dem. Enhver fremmed vilde da resikere sit liv ved at tage mad til sig, og hvis han vovede sig et stykke udenfor byen uden væbnet følge, vilde han være omtrent sikker paa at blive dræbt. Kineserne er uudtømmelige i at hitte paa boykottings-metoder, og deres yrende talrighed, deres seige samhold og udholdenhed er en tilstrækkelig garanti for, at de vilde opnaa sit maal, nemlig at gjøre livet for de fremmede uudholdeligt.

Det er derfor et stort spørsmaal, om ikke stormagternes tvangspolitik foruden at være brutal tillige er politisk feilagtig. Naturligvis kan intet civiliseret menneske ønske bokserne fremgang, og det er glædeligt, at stormagterne kan optræde mod dem med en saadan enighed, som de gjør. Men det vilde dog ganske vist ikke være afveien, om magterne af bokser-oprøret tog anledning til at gaa lidt i sig selv og revidere sin politik. *R. E.*

— *200 kilometer i timen.* Mellem Liverpool og Manchester foreslaar ingeniør Behr at bygge en elektrisk bane, som uden stans skal føre det af 2 vogne bestaaende tog den 56 kilometer lange vei paa 20 minuter. Planen er at lade vognene ride paa en enkelt skinne, dog saa at et par lavere anbragte side-skinner skal hindre vognene fra at vælte. De tre skinner anbringes paa stærke bukke; derved spares alskens under-bygning af banelegemet.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer optagne i originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 26. juni 1900.

Kina.

Den fremmed-fiendtlige bevægelse i Kina har hurtig antaget store dimensioner, og der er nu uden krigserklæring faktisk indtraadt krigs-tilstand mellem Kina og stormagterne.

Medens en international troppestyrke paa ca. 2000 mand under admiral Seymour var paa vei fra Tientsin til Peking for at beskytte de derværende gesandtskaber og varetage de fremmedes interesser, blev jernbanen ødelagt af bokserne fem kilometer nord for Yangtsun, den anden station fra Tientsin. Derved forværredes stillingen i høi grad. Ti Seymours internationale styrke var nu afskaaret fra Tientsin, og den sistnævnte vigtige by med dens talrige fremmed-befolkning truedes stærkt af bokserne. Magternes eskadre-chefer ved Taku maatte derfor øieblikkelig gjøre sig til situationens herrer. Fremfor alt maatte de sikre sig flod-veien fra Taku til Tientsin, der beherskes af Taku-forterne. Den kinesiske kommandant paa disse forter indtog imidlertid en fiendtlig holdning, og magternes krigsskibe skred derfor til angreb. Det blev en blodig kamp. En russisk kanonbaad ødelagdes af en kinesisk granat, hvorved 16 mand dræbtes og 45 saaredes, og af kineserne skal ikke mindre end 400 mand være faldne. Men kampen endte med forternes indtagelse.

Det var imidlertid umuligt for eskadre-cheferne hurtig nok at bringe Seymours styrke og Tientsin den fornødne hjælp, og imidlertid svævede man i stor angst for gesandtskaberne i Peking, Seymours tropper og europæerne i Tientsin. Skjønt forbindelsen med Peking var fuldstændig afbrudt, indløb der daglig et kaos bloddryppende og indbyrdes modsigende meldinger om begivenhederne i den kinesiske hovedstad. En tid-

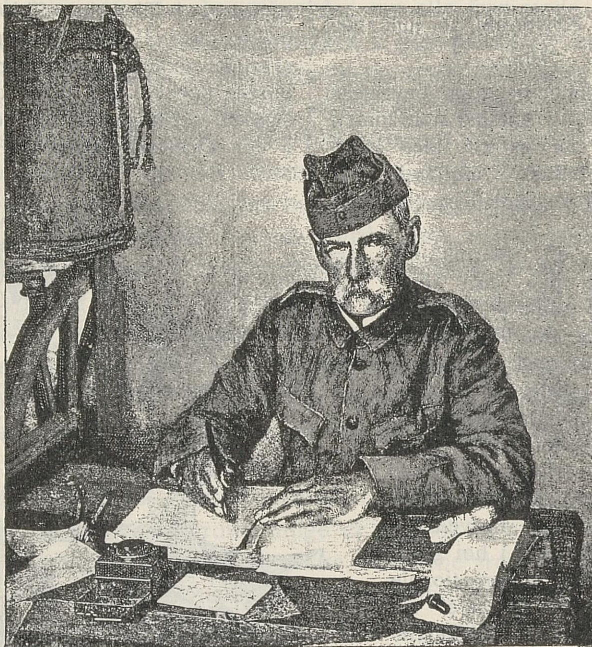

Magterne „støtter“ Kina.

lang var man ogsaa nær ved at tro en melding om, at magternes gesandtskaber var erobrede og den tyske gesandt dræbt. Der indløber imidlertid nu mere beroligende efterretninger. Den tyske gesandt skal

være ganske uskadt, og ifølge den siste version skal admiral Seymour tilligemed gesandtskaberne være paa tilbageveien til Tientsin. Det kan imidlertid ikke negtes, at dette er et overmaade farefuldt tilbagetog.

I Tientsin synes dog situationen for øieblikket at være fortvilet. Byen er fuldstændig omringet af bokserne og bombarderes af regulære kinesiske tropper. Fremmed-kvarteret skal allerede tildels være ødelagt, og den amerikanske konsul tilligemed en mængde fremmede skal være dræbt af pøbelen. Imidlertid arbeider stormagterne med febrilsk iver for at samle en hær stor nok til at besætte saa vel Tientsin som Peking og slaa enhver modstand ned. Hver af de interesserede magter sender fra sine nærmeste garnisoner 4—5000 mand, og i løbet af en maaneds tid vil paa denne maade ca. 30,000 soldater være landsat ved Taku.

Lord Roberts.

Syd-Afrika.

Paa krigs-skuepladsen har general Buller udført en betydningsfuld bedrift, idet han har fordrevet burerne fra deres stillinger ved Laingsneck og Majuba. Han har derved skaffet lord Roberts en ny forbindelses-linje med havet, idet jernbane-linjen fra Johannesburg til Durban er faldt i englændernes hænder. Dette har nu saa meget større betydning, som forbindelses-linjen over Bloemfontein er blet høist usikker paa grund af hyppige angreb af burerne i den nordøstlige Oranje-fristat under general De Wet. Det ser imidlertid nu ud til, at generalerne Buller, Brabant,

Rundle og Methuen trækker et net sammen om De Wets stilling. Roberts styrke har østenfor Prætoria været indviklet i kamp med burerne, som synes at ville hindre englændernes fremmarsch paa ethvert dertil egnet punkt mellem Prætoria og Middelburg.

Kap-kolonien har skiftet ministerium. Schreiner, som under krigen indtog en noksaa vaklende holdning, har nu sluttet sig til loyalisterne, idet han anbefaler et lov-forslag, som fordrer de haardeste straffe for oprørsbevægelsens ledere. Da afrikanderforbundet, hvoraf hans ministerium er fremgaaet, ikke billiger dette forslag, men fordrer straffe-frihed for alt, hvad der skede under krigen, maatte Schreiner gaa af. Et koalitionsministerium er dannet under den imperialistiske Sir Gordon Sprigg. Hvorvidt dette har nogen længere fremtid foran sig, afhænger af Schreiner og hans 8 tilhængere i Kap-parlamentet. Ti uden deres understøttelse har Sprigg intet parlamentarisk flertal.

Rusland

har, midt under det farlige virvar i Kina, mistet sin udenrigs-minister, grev Muraviev, som tidlig om morgenen 21. juni pludselig døde af slag. Muraviev udnævntes til udenrigsminister 1897 og har fortsat den russiske politik overensstemmende med de gamle overleveringer uden at paatrykke den noget nyt præg. Han har imidlertid ligesom sin forgjænger forstaaet at skaffe sig held i sine foretagender.

R. E.

Forskjellige meddelelser.

— *Babels taarn* beskrives af en græsk oldforsker, Harpokration, hvis bog netop er udgivet af det franske videnskabs-selskab. H. besøgte i aaret 355 efter Kristus et kaldæisk tempel, hvor der den gang endnu blev holdt gudstjeneste (ved aar 380 var denne ophørt). Det laa 94 kilometer fra Ktesifon syd for Babylon. Templet bestod af en 25 meter høi underbygning, som maalte 184 meter i hver kant. Midt oppe paa denne hævede sig et firkantet taarn med seks afsatser ovenpaa hinanden, hver omtrent 28 fod høi. Paa toppen var der en liden helligdom paa 15 fods høide. Tilsammen maalte de syv stokværk 67 meter. Første afsats var 43 meter i hver kant. Langs bygningen førte der er trappe paa 365 trin op til helligdommen. Dette tal svarer til aarets dage-tal; de syv stokværk svarer til ugens syv dage. Denne beskrivelse stemmer nøie med de formodninger, som oldforskeren Oppert efter sine undersøgelser har regnet sig til. — Taarnet blev sat istand af Nebukadnezar i det sjette aarhundred før Kristus; han meddelte i en indskrift, at taarnet var bygget 42 mandsaldre før hans dage.

— *Hagl ved ækvator.* I strøget omkring Stanley Pool ved Kongo pleier regn-tiden i midten af juni at afsluttes med en voldsom hagl-byge, som kommer fra øst og gaar mod vest. En missionær dernede skriver, at en slig byge gik over hans bosted og ødelagde plantningerne paa gaarden; banan-planterne blev aldeles ribbede for blade. Haglene var store som spurve-æg, regelmæssige og gjennemsigtige med en mørk kjerne i midten.

Notiser.

— *Brændevin forbudt* i Frankriges kaserner, var noget af det siste, den stramme franske krigs-minister Gallifet satte igjennem.

— *Telegraf-kabel til Island* skal nu være sikret, idet forskjellige europæiske stater, som Tyskland, Sverige og Frankrige, har bevilget tilskud til anlægs-udgifterne som løn for veirtelegrammer.

— *50 kilometer broer* er bygget paa den trans-sibiriske bane. De længste er broerne over Jenissei paa 850 meter, over Obj paa 790 meter og over Irtysj og Selenga paa hver 640 meter.

— *583,000 tyskere* bor der i New York, ialt 38 pct. af byens folketal; i Chicago bor 407,000, ialt 37 pct. New York er den fjerde største, Chicago den sjette største tyske by. Størst er Berlin med 1,650,000, saa Wien med 1,146,000 og Hamburg med 626,000, saa New York, saa München med 411,000, saa Chicago, saa Leipzig med 400,000, Breslau med 376,000, Dresden med 333,000 og Køln med 317,000.

— *To malere* sidder og skryder af sig selv. *A.:* Jeg har nylig malt et vinter-landskab, som var saa naturtro, at termometret i mit atelier sank et snes grader. — *B.:* Men jeg malte ifjor et portræt af gamle konsul Brun, som var saa livagtigt, at jeg maatte barbere det hver morgen.

— *Cykle-fabrikerne* i England lønner sig daarlig. De 21 fremdeles i drift værende brug, med en samlet kapital paa 80 millioner kroner, har ved de senere aars opgjør gjennemsnitlig givet knapt 2 pct. i udbytte. Konkurrencen er saa stærk, at der maa sælges til altfor lav pris.

— *7940 navne-opraab* paa en eftermiddag maatte foretages i den tyske rigsdag under obstruktionen mod lex Heinze. Dette blev tilslut vel stridt for bagstræverne; de maatte fire.

— *100,000 brødløse indvandrere* streifer for tiden om i New York efter arbeide. Indstrømningen skyldes meddelelsen om, at arbeidet paa den nye underjordiske kjæmpe-jernbane skulde begynde.

— *Et lig fra de første aarhundreder* efter Kristus er nylig fundet i en torv-myr i Sønder-Jylland. Det var klædt i grovt uldtøi og sandaler og havde rødt haar.

— *Karl Neufeld*, mahdiens mangeaarige fange, agter sig igjen til Sudan, hvor han har faaet ansættelse som bestyrer af en fabrik; han medfører sin oprindelige hustru og sin voksne datter.

— *1 million kjør* og 5 millioner faar omkom ved oversvømmelse i Argentina for nogle uger siden.

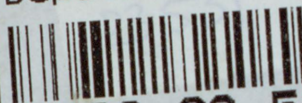
— *285 damer studerer* ved Berlins universitet for nærværende. Deraf er 26 medicinere, 3 jurister og 2 teologer; resten studerer matematik, naturfag, sprog, historie o. l.

— *Mr. Hooley*, den berømte svindler i London, hvis bedrifter vi for et par aar siden omtalte som et tidens tegn, skal nu have faaet tsarens koncession paa drift af et guld-værk. Han har alt stiftet et selskab med 18 millioner kroners aktie-kapital og har skibet den første sending af maskiner. Manden havde unegtelig vist sig »smart«, det godtgjorde processen mod ham.

— *335,000 fremmede gjæstede Italien* i 1897; de anslaaes at have lagt ud minst 200 millioner kroner.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA

Bind XV.

1900.